Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):
Titel | Title: Kongelig privilegerede Addresse-Contoirs Kritiske Journal om Bøger og Skrifter for Aar
Alternativ titel | Alternative title: Kiøbenhavns kongelig privilegerede Adresse-Contoirs Kritiske Journal for Aar ...
Bindbetegnelse | Volume Statement: 1772-73; vol. 6-7
Udgivet år og sted | Publication time and place: Kbh., 1768-1773
Fysiske størrelse | Physical extent: 3 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at krediterere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
1300018125731

49.-25-4

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Kiøbenhavns
Kongelig privilegerede
Adresse-Contoirs
Kritiske Journal
for
Aar 1772.

Siette Aargang.

Udgivet fra Adresse-Contoiret i Kiøbenhavn.

dets Foring i Marken om Vinteren, med mere, S. 20 — 23. —

Efterat Hr. Forf. i det 3 Kap. om Markedet har viist, hvad Loven bestemmer, for at forekomme Forprang; hvor Markedet holdes; naar det begynder; hvad Forsikring Sælgemændene maae stille, førend de dertil antages; hvad Straf de lide, naar de forsee sig o. s. v., kommer han i det 4 Kap. til Slagtningen. Qvæget ledes ikke lige fra Markedet til Slagterbænken. Naar det er drevet et Par Danske Mile, maae det staae to til tre Dage, i hvilken Tid det ey nyder andet end Vand. Om Slagtningen selv befaler Loven, at den skal skee reenligen, og det netteste mueligt. — Huden maae under Straf ikke ved Snit eller Rift bederves, ey heller maae beskadigede Hude gaae ud af Landet, Handelen til Miscredit. — I det 5 Kap. om Tønden viises, hvad Maal den efter Loven skal have, Staverne, Bunden, Baandene, Formen af Tønden, Tiden, som Tønderne giøres i, med mere, som bør læses i Skriftet selv. — Af det 6 Kap. om Nedhugningen mærkes i sær, "at fra Nedhugningen begynder, til Kiødet er saltet, er Kypperen bestandig overværende, ey et Minut undtagen. Hans Øyne ere i den Tid paa enhvers Fingre, paa Slagterens, saa vel som paa Salternes. Intet blodigt Sted maa sees paa Kiødet, naar det gaaer fra Slagterne til Salterne. Sees det, giør han derom Erindring" S. 42 — Om Marven mærkes, at den maae tages ud af et hvert Marvebeen, førend Kiødet saltes. — Af det 7 Kap. om Saltningen, conf. S. 73. kan sees, "at "Saltet, som skal bruges, maa være det reeneste, "fineste og sværeste, som kan haves. Søesalt, giort "ved Ild, duer ikke, fordi det er sandigt og skident, "men kristalliseret ved Solen, er, om stort, vanske-"ligt uden Støden at bruge, og unydeligt, om det, "som det Franske, er graat eller skident, da det be-"tager Kiødet sin Kolør, frem for det hvide. Klip-"pesalt tiener kun tildeels. Det bedste Salt er der-"for det hvide smaa portugisiske Salt". — "Tallet af de Saltende er bestemt efter Kiødets Mængde. Fire Saltere salte i otte Timer 30 Øxne til 450 Pund. Er det Kiød, som saltes, affærdige de 40, men 100 Stykker af Sviin". S. 51. — Om de stærke Handsker, som bruges til Saltningen, findes S. 52. og 53. Efterretning. —

Det 7 Kap. handler om Kiødets Ompakning, Presning, og endelige Indpakning. Af dette Kapitel, som fortiener, ligesom det hele Skrift, at læses heelt, ville vi kun af S. 74 udtegne følgende: "Kiødet lægges uden Orden ned i Tønden, for at giennemtrænges af Lage i 8 à 10 Dage. Derefter tages Kiødet op, nedlægges ordentlig, og strøes imellem hvert Lag med det portugisiske Salt allene. Under Nedpakningen presses Kiødet saaledes, at en Tønde til 30 Gallons fatter mod 2 Crv. eller 200 Pund Kiød" — S. 75. "Tønden blæses strax efter Kiødets Nedlægning, og fyldes med Lage, saa meget den vil rumme, og bliver derpaa tilkorket og henlagt. Efter 14 Dages Forløb blæses og fyldes den atter. Naar man vil udføre den, lader man den endnu eengang blæse, og give Lage, hvorpaa man endelig korker den til, og sender den bort". — Det 9 Kap. handler om Resten af Nødet. Her er Huden det vigtigste Stykke paa Kreaturet, næst Kiødet. I enhver Kiøbstæd er anordnet en vis Plads, til at sælge grønne Hude af Øxne og Kalve paa; der saltes og veyes de S. 78. — Saltet, som bruges til Huden, er meest engelsk, noget portugisisk. Ingen Hud maa sælges, uden efter Vægten. Hvad Veyermesteren derved har at iagttage, med mere, sees S. 81, 82. "De salte Hude gaae, foruden andensteds hen, i sær til Engeland og Rotterdam. Nantes skal betale dem bedst iblandt Franske Stæder. Vort Altona, som haver de bedste Garverier, virkelig ligesaa gode, som Engeland, tager og endeel deraf" S. 83. — Hvor opmærksom man i de seenere Tider har været for at give en god Anordning om Huden, og hvor patriotiske Vedkommende have viist sig i Anledning af den derom udkomne Acts Bekiendtgiørelse, sees af følgende, som vi ville udtegne: "Da det ved en Parlaments-Act, der blev givet sidste Mode, for at forekomme Bedragerier ved Garving af Hude, Beredning af Leder, og Forfærdigelse af Skøe og Støvler, er bleven forordnet, at fra den første September 1764, og derefter at regne, skal hver Koe-, Oxe- og Tyre-Hud aftages paa en reen handelsmessig Maade, og Ørene udskieres med Roden, at Halens Rod, Næsen, Mulen og Klov-Lapperne skal afskieres, før saadan en Hud nedlægges i Eskeret eller Steenkulen; og at alle Garvere skal stemple det første Bogstav af deres Døbenavn, og deres Tilnavn i fulde Bogstaver, med Byen i eller nær hvilken enhver lever, i store og læselige Bogstaver paa Halsstykket af saadan en Hud, og det Ord Oxe, paa hver Oxehud; og at fra og efter den første August 1764, alle Feldberedere, ved Beredningen af Leder, skal bruge god Olie og Ister, eller Talg blandet med Ister, og ikke med levnet Fet

fra

fra Kokkenet, eller med Tiere, og alle Kiobmands Skind skal aftages end og i Hovedet og Nakken, og at Kiødet tages reent af Kroppen og Laarene; og at alt det runde Skind skal afskieres ved Hyenhullene, og Laarene skal skieres af ved Knærne; og alle Skind og Aars-Kalveskind skal tørres kiobmandsmæssigen, og mærkes med Dobenavn og Tilnavn og med Stedets Navn, hvor Fabriken findes: saa bliver det hermed offentlig bekiendtgiort, at et vist Antal af Kiobmænd, Feldberedere, Lederselgere og Skoemagere, som disse Fabrikers Velgaaende ligger paa Hierte, har besluttet at efterleve denne Act; og haaber de, at enhver, som disse adskillige Næringsdeve vedkomme, vil iagttage, at lade sig Acten være efterrettelig, og ikke sætte dem, som ingen anden Hensigt haver, end Næringers Bedste, i den ubehagelige Nødvendighed, at indkræve de Bøder, som ere indsatte i Acten". — Af hvad Hr. Forfatteren siger om Hornene, ville vi kun anmærke, at Kammemagerne, hvoraf der er Mængde i Dublin, bruge en stor Deel. Forfatteren har selv været ovensynligt Vidne til, at der paa eengang for Trundhiems Regning er betalt 180 Pund Sterling for Kamme, som virkelig var en stor Kapital fra een Bye i Rigerne, for saa ringe en Ting. S. 89. — Hvad Forfatteren anfører om Haarene, Hovedet og Fødderne, fra S. 89—91, ville vi forbigaae. Af det, som han siger om Talgen, maae vi anmærke, at "man paa en langt lettere Maade sieder Lys i Irland end almindelig andensteds. Man sieder dem nemlig i Forme af Blye, ligesom de, til anden Tid, støbes i Glas. Den Maade foreslaer, at man meget hastig, og uden stor Omstændighed eller Møye forretter et Arbeyd, som andensteds gaaer heel langsom frem, og behøver megen Plads" S. 95. — Formene ere indrettede ligesom de af Glas, og levere Lysene ligesaa skiønne, som de samme. — Om Indpakningen for Vestindien anmærker Hr. M., "at Lysene Lavviis mellemlægges med Papir, og borisendes i tynde Bogekasser med Hægsler og Laas for, Kasserne da af saa Punds Vægt, fordi Presningen er skadelig" S. 94. — Hvad Forfatteren mælder om Marven, Kallunet, Hiertet, Nyrerne, Leveren, Galden, Blæren og Tarmene, ville vi forbigaae.

Af det 10 Kap. om Smøret, et vigtigt Kapitel for Danske Landmænd, ville vi kun anmærke følgende: "Til Sikkerhed og Handelens Befordring er befalet, at hver Person, som gior et Trae for Smør, skal sætte paa hver Fierding, Halvtønde eller Tønde, det første Bogstav af sit Dobenavn, og sit Tilnavn i fulde Bogstaver med et Jern-Brændemærke, tillige med den Stads, Kiøbstads eller Landsbyes Mærk, hvori han lever" S. 105. — Hvad Forf. mælder om Smørtræets Maal, Vægt, med videre, vilde Læseren selv behøve at efterlæse i Skriftet selv. Men hvad han anfører om Straffen for Udførsel af umærkede Træer, kunne vi ikke forbigaae. "Dersom nogen Kiobmand, heder det, bringer til Tolbstæd eller Havn Smør eller Talg, hvis Træe ey er mærket, som mældt, for at udføre det, er det halve deraf forfaldet til dem, som bemærgtige sig det, og det andet halve til Stedets Fattige. Næste Justitsbetient skal uopholdeligen, og uden Persons Anseelse, staae Angiveren bie, og giøre bemældte Deling. Publikum er saaledes sin egen Fiskal, fordi det ikke paa anden Maade kan see sig sikker. Den Tænkemaade i Danmark, ikke at fiskalisere i Næring og Biering, uden man dertil er beskikket, falder derfor bort i tusinde Tilfælde i Engeland og Irland, hvor de næste Øyne gives Kommission, efter Lovgiverens vise og fuldkomne Orden, strax at agere til Statens Bedste. Saa det er en Ære her at være Fiskal, at gribe Snighandlere, Nærings Fornærmere, Handels-Creditens Ødelæggere, den offentlige Roeligheds Forstyrrere" S. 109, 110. — For at forekomme, at Vevermesterens Stempel ikke skal eftergiøres, er, foruden Straffen, som er 20 Pd., Vevermesterne ved Loven given den Magt, "naar de finde det for godt, paa alle Timer om Dagen at visitere saadanne Huuse, som de holde mistænkte". "Saadanne Ulemligheder i Borgeres Huuse, siger Forfatteren, tillade de frieste Stater, at Handelen maa være des mere frie og sikker uden for". — Vi kunne ikke forlade dette Kapitel, uden at underskrive, hvad Hr. Forfatteren S. 111. anfører, nemlig "at Oekonomie og Handel lider kan florere, og mindre være sikker, uden retskafne oekonomiske Love".

Den anden Part handler om Svinene. Rummet tiliader ikke her at være vidtløftig. Af det 15te Kap. om Svinefedningen ville vi kun anføre, "at de Haandteringer og Haandværker, som har ved deres Affald et ædeligt Affald for Svin, ere derfor bedst skikkede til Svinefedningen. Hidhen høre Møllere, Stivelsemagere, Bagere, Maltgiørere, Bryggere, Brændevinsbrændere, ja i visse Maader Fiskere. Urtegaardsmænd, og slige flere, som, efter den Boelig og det Sted, dem anvises i Kiøbstædernes Forstæder, eller i beleilig liggende smaa Stæder ved de store Stæder, nytter med deres Haandteringer" S.

116. —— Det 2 Kap. handler om Slegtninggen og den øvrige Behandling. Det 3 Kap. om disse Kreaturers Levninger. Her forekommer en Anmærkning om Hollands rare Politik angaaende Svinefedningen sammesteds, som Læseren selv vilde eftersee. — Men hvad Forf. slutter dette Kapitel og Afhandlingen selv med, kunne vi ikke efterlade at anføre: "Dersom Dannemark, siger han, i Henseende til det heele Anverte, vil værkfætte hvad som deraf er værd at efterfølge: saa vil det strax af samme erfare, hvor stor en Forandring det allene i een eneste Næring da haver at giøre. Men det maa da ikke heller ommes ved at ovsføre de Fordomme, som i Henseende til Staldfedningen endnu herster. Og om Regenten allernaadigst giver nye vise Love for den hele Qvæghusholdning og Handel, maa det ey allene vide at takke ham derfor, men og vise sig ligefaa nidkiær, som skyldig i at efterleve dem med sorenede Kræfter, fra den Dag Kreaturerne fødes, til den Dag den sidste Stilling erhverves for alt det, de Skiænker Vindskibeligheder i Husholdning, Kunster og Handel". — Af det hosføyede Anhang om Hamborgs Risdrøgning, hvortil Læseren henvises, ville vi kun anføre den Betragtning, Hr. M. til Slutning giør. "For Dannemark, siger han S. 131, indskrænker og ofcirkler sine Næringer, udbredes de ikke: og for det kunstler end og i Bagateller med Flid, og lærer at sætte Pris paa en vel besiernt Folkemængde i Næringsstanden, bliver det aldrig et mægtigt Folk ved Næringer. Men jo større Friehed det faaer, og jo selvraadigere det faaer Lov til at betiene sig af samme, jo længere kommer det fra det Maal, det burde jage efter, det nemlig, at blive sikker og vis i sine Nærings Anlæg, og samle Rigdom og sin derpaa grundede Handel. Hamborg Kan vi betage mangen Fordeel, om vi ville: og det er høyst billigt, at vi giøre det, da det er en Ærke-Kaper, saa vidt dets Ene tillader det, paa mange af vore betydelige Næringer".

Nær havde vi glemt at mælde, at Hr. M. i Fortalen atter Et erretning om Engelands Konst, at bevare Kornvare, en Konst, som ingen Nation bedre forstaaer, end Engeland. — Foran Afhandlingen er den Guldmedaille afbrykt i Kobber, som Afhandlingen er kroner med af det kongelige Landhusholdnings-Selskab. Saa opmuntrende denne Ære er for Hr. Cancellieraad Martfeltzil, at forsøge Publikum med flere saadanne nyttige Skrifter (I det vi skrive dette, erfare vi, at Hr. M. atter har vundet en Præmie af ovenmældte Selskab for en Afhandling om de høye Kornpriser); saa lidet formode vi, at Hr. Cancellieraaden lader sig affskrekke ved Modsigelser og Skiemt fra at tiene Publikum med sine Indsigter. Den Patriotisme, som har drevet ham til at giøre farlige Reiser, for at erhverve sig ugemene Kundskaber, giver ham, som vi haabe, Mod nok til at foragte Skiemtefulde Angreb, som kunde giøres mod hans Forslag, naar de ikke have større Styrke, end den, som de synes at have faaet, ved at staae i et Blad, der efter sin Titel og Hensigt allene var bestemt for nyttige Skrifter.

D*.

Til Kongen. Af Peter Friderich Suhm. Kiøbenhavn. Trykt og findes tilkiøbs hos Joh. Rud. Thiele, boende i store Helligeiststræde. Stor 8. S. 8.

Et Brev med den Frieheds, Styrke, og Nidkiærheds, som dette, skrevet til Kongen, den 16de Januarii, som dette er skrevet efter den, skulde vi have sat ved Siden af disse ædelsindede Skrifter, hvormed den brittiske public-spirit i Albelia nærmer sig til Tronen, for at beskytte et fornærmet Folks Friheder imod egennyttige Ministres Indskydelse. Men nu, da det ikke er udkommet, forend efterat hint Tordenveyr, som opklarede vor Statsluft, var trukket forbi, og da det intet indeholder, som burde være Hoffet og Administrationen den Gang ubehageligt, saa falder Opofrelsen i det mindste bort, og Brevet bliver ikkun at ansee som en Forklaring af Undsaatternes Følelser over den skeede Forandring, som en Glædyd af Hoffets og Hovedstadens Fryd, og som en Opfordring til Provinzerne, at takke Forsynet som skulde det kongelige Huus fra den overhængende Fare, og takke dem, som bleve Midler til dets Frelse. Dog! ogsaa i denne Henseende allene har det i vore Tanker store Fortienester; og dersom det skulde ske, som Himmelen forbyde, at Undersaatterne behøvede at haandhæve den Forandring, som er giort, med Liv og Blod, saa vilde Vikingerne af dette patriotiske Brev, som med en forunderlig Hastighed er blevet udbredet over Rigerne, vise sig i en almindelig Iver for Regentens Ære, og Landets Velfærd.

Altsaa i det Heele giør dette Brev sin Forfatter unægtelig megen Ære; men disto mere Aarsag har man

man i vore Tanker, at være misfornøyet med enkelte Steder. At sige Monarken i Øynene, at han har seet og hørt kun igiennem andres Øyne og Ørne, er vist nok meget anstødeligt; og at bede Ham: at lade det fremmede (tydske) Sprog være et Kiendemærke paa den nedrige Forræder, er at bede Ham, at ansee en agtbar Deel af sine Undersaatter for Forrædere, indtil de lære at tale Dansk; og skulde Fyrstendømmerne ville erkiende Hr. Forfatteren for deres Tolk til Kongen med saadan en Bøn? Men det, som støder os meest, er det alt for ofte forekommende Jeg, som kunde til Nød taales, naar Forfatteren talte i sit eget Navn, men ingenlunde, naar han fører Rigernes og Fyrstendømmernes Sag for Tronen. Og hvor meget siger da dette Jeg? "Med Glæde skal Jeg efter Evne bære den Deel (af Skatterne), som forhen laae paa den Usle". O! hvem bærer ikke den med Glæde efter Evne? Gefreyderen ved det Holsteenske Regiment giorde endnu meer; selv ussel deelte han over Evne sit Commisbrød med Stakkelen, som gav sit sidste Klædemon hen til Extraskatten, der var bestemt at udsættes for Brød— "Ikke har Jeg nedrig eller flittig giort Opvartning for de forrige Ministrer; aldrig har Jeg engang besøgt, hilset paa, eller bukket for de sidste Afskum; aldrig har Jeg som Betler nærmet mig til Din Trone". Ædelt og roesværdigt! naar Forfatteren havde været en Mand i et vigtigt, offentligt Embede, som de Store havde krævet Opvartninger af, som despotiske eller egennyttige Ministre kunde ønsket at bruge til deres Hensigter; naar Forfatteren havde behøvet at betle hos de Store, og dog ikke giort det. Men det følgende forderver det altsammen: "Forsynet og min Kone takker jeg for, at de have sat mig i Stand, ey at bede om noget" Hvad de da! som Forsyn og Kone (i fald disse Ting ere forskiellige), ikke har sat i Stand, ey at bede om noget? Har de da ikke handlet langt ædlere, naar de dog ikke har vildet beqvemme sig til Nederdrægtighed imod Pligt og Samvittighed? og fornærmes de ikke ved hin Egenroes? Og skulde en privat Mand, som aldrig har behøvet engang at besøge, hilse eller bukke for Ministrene, skulde han være meer skikket eller berettiget til at tale Sandheden i Folkets Navn, end den, som i et vigtigt offentligt Embede selv havde følet den despotiske Administrations Vold og Egennytte, selv modig sat Embede og Velfærd i Vove for at afvende Despotisme, ikke sparet paa Besøgelser og Opvartninger, for, om mueligt, at redde Regentens Ære, forklare Folkets Nød, lægge Pligterne paa Samvittigheden o. s. v.!

Forstyrrernes Forstyrrelse, og Mangelens glædelige Forandring, forestillet i en Prædiken, holden i Holmens Kirke over Evangelium paa tredie Søndag efter Nytaar 1772. Efter manges indstændige Begiering ved Trykken udgiven, og dens indkommende Fordeel til Beste for Holmens Sogns Fattige bestemmet af Jørgen Hee, Sognepræst for Holmens Meenighed, samt Provst ved Søe-Etaten og Guarnisonen, saa og Medlem i Missions-Collegio. Kiøbenhavn. Trykt hos J. R. Thiele, boende i store Hellig-geiststræde. Stor 48 S. 8.

Det var Skade, at den Text, som Dagen tilbød Hr. Provsten, ikke førte naturligere til de Betragtninger, som han i Anledning af den vigtige Tildragelse af 17 Jan. agtede at anstille, eller at Hr. Provsten ikke holdt sig berettiget til eengang at tilsidesætte Dagens Evangelium, og selv at vælge sig en Text, som kunde tillade hans Betragtninger og Følelser et friere Løb. — Hovedsætningen er: "En kummerlig Omstændighed glædeligen forandret til almindelig Fordeel og Glæde". Hvorved Forf. betragter tvende Stykker: 1) "Omstændigheden, som er kummerlig. 2) Forandringen, som er almindelig fordeelagtig og glædelig". Begge Stykker forklares med en bestandig Anvendelse af den ved Bryllupet i Cana skeede Tildragelse paa den lykkelige Forandring i Administrationen. Bryllupet, eller Bryllupsfærden, eller Bruden, er Staten, Brudgommen Kongen, Giæsterne Undersaatterne, Vinen Religionen o. s. v. Man begriber uden vor Erindring, at saadan en Forklaremaade nødvendig maa føde mange ørkesløse, tvungne og unaturlige Betragtninger af sig. — Den Eftertryk, hvormed Hr. Forfatteren til Slutning ivrer imod Pøbelens Ryggesløshed, som misbrugte Hovedstadens almindelige Glæde til Vold og Plyndren, giør hans Sindighed og Retskaffenhed Ære; og da vi dog skylde vore Læsere en Prøve, ville vi anføre dette Sted. "Lader os viise, siger han S. 45, hvor dyrebar vi ansee Herrens Redning fra dette Hovedonde, saa vel som andet mere, ved at fremgaae i rene og hellige Sæder, saa at vor Nidkiærhed imod Forrædernes store Ondskab, og vor Glæde over deres Undertrykkelse ey skal være beblandet med noget uordentligt Væsen, thi vel have vi Aarsag at sige, som David,

David, at vor Siæl er undkommen, som en Fugl af Fuglefængerens Snare, Snaren er sønderreven, og vi undkomne, Ps. 124, 7. men her maa vel sees til, at Friheden ikke misbruges, Kiødet til Anledning, Gal. 5, 13. deraf kan intet mindre komme, end noget Got eller ordentligt, hvorpaa vi endogsaa i denne vor Befrielses og Glædes Tid have seet Prøve i nogles heel uordentlige Opførsel, som neppe skulde i slige eller andre Tilfælde findes grovere hos Tyrker, Tartarer, og Arabier, og forgieves besmykkes med noget Rava og Skin af Nidkierhed imod det Slags raadne Lemmer i vor Stat, som paa nogen Tid i Kraft af den for omtalte Liderligheds og Letfærdigheds Beskyttelse alt for kiendelig og aabenbare til Statens Skiændsel og Skade, og alle Retsindiges Græmmelse have formeret sig, thi lad end saa være, saa findes andensovlig Udvey og Orden til at see saadant Ukrud og Klinte udryddet af vor Kirkes og Stats Ager ved behørig Afstraffelse efter Landets Lov, som er nidkiær imod de Skyldige, dog saaledes, at de Uskyldige derved ikke skulde undgielde enten paa en eller anden Maade, som ved den blant os bekiendte Røven og Plyndren er skeet, thi det er at rykke Hveden op tilligemed Klinten, Matth. 13, 29. en ligesaa vederstyggelig Gierning i Guds Øyne, som hines Ugudelighed, man har foregivet ved slig Omgang at have Hensigt paa, og en ligesaa vis Forberedelse til Helvede, som denne, thi Røvere have ligesaa liden Arv og Lod at vente i Guds Rige, som Horer og Hoerkarle. 1 Cor. 6, 9. 10.".

Herrens visse Hevn Guds Folk til Advarsel og Trøst. Forestillet i en Prædiken til Aftensang i St. Nicolay Kirke paa den fierde Søndag efter Nyt Aar 1772. Efter Begiering ved Trykken udgiven og Fordeelen, som maatte blive derved, til St. Nicolay Sogns Fattige, af Jørgen Østrup, ældste Capellan ved St. Nicolay Kirke. Kiøbenhavn. Trykt hos H. J. Graae, boende i Knabroestrædet. Stor 39 S. 8.

Efter Begiering maa denne Præken vel være udgivet; thi ellers saae vi ingen Aarsag. — Med lidt meer Kundskab om den orientalske Poesie skulde Forf. neppe S. 4. falde paa at troe, at Moses ved at kræve Himlen og Jorden til at høre paa sin Sang 5 Mos. 32 Cap. ikke har vildet sige andet, "end at saa længe "Himmelen var over, og Jorden under Guds Folk, "igiennem alle deres Slægter, skulde dette Mosis Vid"nesbyrd være dem i en levende Erindring"; og med et lidet Anstrøg af Indsigt i Politiken, skulde han vel ikke S. 25 anseet den forehavte Forandring med Væpenhuuset i Kiøbenhavn for saa ufeylbart et Bevis paa Religionens Foragt, eller saa sikker en Forvarsel for Præstestandens Understyttelse. — Hvad den Stikken vil sige paa Pleiehuuset, som han S. 25. siger "er lukt "for Stadens fattige Borgere", forstaae vi ikke; thi Pleiehuuset er jo ikkun for Krigsstanden, og kan altsaa ikke andet, end være lukt for de fattige Borgere. — Ret christelig og vel gior ellers Prædikanten deri, at han ivrig formaner dem, som kunde have ranet noget i hin frydefulde Nat, at give det tilbage igien uden Opbold.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 3. 1772.

Retskaffenhed og Oprigtighed, Gudsfrygts og Religionens sande Væsen og Hovedsag. Afhandlet i en Prædiken paa tredie Søndag efter Nyt-Aar over Evangelium Matth. 8, 1-13. til Ihukommelse af den 17 Januarii 1772. og til et Minde og Vidnesbyrd for ydmygede og takopfyldte Gudsdyrkere, og Elskere af Kongens og Landets Frelse. Ved Pressen udgiven af Johan Christian Schönheider, Sognepræst til Trinitatis Menighed. Kiobenhavn 1772, trykt hos Morten Hallager, boende i store Fiolstrædet. Stor 36 S. 8.

Denne Prædken indeholder meget smukke Ting, som vise os i Forfatteren en Mand af en sund Forstand, en god Tænkemaade, og en roesværdig Iver for den praktiske Christendoms Befordring. — Den Oprigtighed og Retskaffenhed, hvori Troens og Religionens sande Væsen bestaaer, sætter Hr. S. i tre Stykker; i en hiertelig Overbeviisning om sin egen Menneskelighed og Uværdighed; i sunde og værdige Begreb om det guddommelige Væsen; og endelig i en frievillig Underkastelse under Guds Villie og Bud i alle Livets Omstændigheder. Og alle tre Egenskaber finder han hos Høvedsmanden af Kapernaum, hvis Troe Frelseren giver det Skudsmaal: saadan Troe haver jeg ikke funden i Israel. "Skiønner, siger han, "hvorledes han i sin Tieneres Lidelser lider selv, og for "hans Skyld ydmyger sig for den guddommelige Læge. "Undres over, hvilke sunde og værdige Begreb han gior "sig om vores Frelseres guddommelige Almagt at befale "endog fraværende over Sygdom og Helbred. Herre, "det er for meget, at Du gaaer under mit Tag; "men tael kun et Ord, saa bliver min Tiener "frisk o. s. v. Endelig bliver uidkiære derover, med "hvilken frievillig og usfromtet Underkastelse han be"kiender sig og alle menneskelige Ting at høre ham til og "lyde ham: Ogsaa jeg, som er kun et Menneske, "og dertil staaer under Øvrighed, naar jeg befa"ler, bliver adlydet o. s. v.".

Retskaffenhed udfordrer, at vi tage Deel i alle menneskelige Vilkaar og tilegne os dem. "Kan den Retskafne, heder det S. 11, som kiender sig selv, undgaae det, at tilegne sig selv alle vores Riigs fælles Vilkaar, at tage Deel i det menneskelige Riigs almindelige Forkrænkelse, som vores fælles Byrde og Ømmygelse? Nej, han maae bøie sig saaledes, saa tit han med et ynkfomt Hierte er Vidne til sine Brødres Elendighed, til alle de Lidelser ved hvilke deres Liv og deres Lykfalighed fortæres; ja endog saa tit hans bedre Siel forfærdes for de vilde Uordener i hvilke de tvillose Lyster bortføre Synderne; saa tit han skielver for det Svælg af Ulykfalighed, som han seer aabnet under Lasternes Fødder: thi, tænker han, er det dog ikke de samme Forvildelser, de samme Synder hvis Sæd har forgiftet min Natur som deres, de samme Lyster hvis Magt jeg ogsaa føler i mine Lemmer, og hvilke let nok kan føre mig i deres Trældom. Saa lader han sig advare, roeser sig ikke i andres Fordærvelse, naar han seer de Ugudeliges Ulykke komme over dem som et Uveir. Hans vise Frygtsomhed lyder Apostelens Advarsel. Rom. 11, 18-22. Roes dig ikke imod de afhugne Grene, med hvilke du var indpodet paa en Rod. De ere afhugne i deres Vantroe, men du har staaet nogen Stund ved Troen, vær ikke hovmodig men frygt. Hvilken Roes, at vores Kiøn, at vores Staat hvis Medborgere vi ere, at vores Christendød, af hvilken vi ogsaa bære Navnet, opfoder saadanne Vanskabninger, Lasternes Trælle, Misdædere, som længe have nydt Hæder og Belønning, indtil de endelig udstødes af det menneskelige Selskab? Er det Roes eller Beskiemmelse, hvad i disse Dage er hele Landets, alle Byernes, alle offentlige Steders, og private Samlingers Materie, at saa afskyelig en Misgiærning, og nogle saa Nyggesløses Forførelse har kundet sprede sin Forgift iblant os? Kan vi med Ligegyldighed eller med en uviis Latter see derpaa, at i en Stad hvis Borgere vi ere, hvis Forsyndelser ogsaa over os raabe til Himlen, saa mange Indvaanere har besmittet sig med Baal-Peors skamløse Afguderie (4 Mos. 25.) og Handel, at saa mange Ureenheds

Vaaninger, i et Oplob hvor ikke Nidkiærhed for Dyden tilskyndede, men en nye losgiven Last hos den ringe Mand, Lysten at røve rasede, bleve tegnede med Forbandelse, og nu staae der til Vedleggelsens Vederstyggelighed? Der høres aldeles Horerie iblant eder, skrev Apostelen til de Christne i Korinth, lader os gisre Anvendelsen deraf; og I ere opblæste, og have ikke langt heller sorget; Eders Roes er ikke smuk; vide I ikke, at en liden Surdeg gisr den hele Deg suur? 1 Kor. 5, 1 6.".

Den samme Retskaffenhed giver en Christen værdige Begreb om Guddommen, og gisr ham skarpsynet til at opdage, hvorledes Guds Raad og almægtige Bestyrelse virker i de Hændelser, som for Menneskers Øyne lade til at være enten Menneskers Gierning, eller blind Skiebne. — Endelig sætter den Retskafne dette sit Sindelav imod Gud ogsaa i daglig Øvelse, ved Underkastelse under hans Lydighed, og Strabsomhed i at gisre hans Villie. "Den retskafne Christen, som har Følelse af Takenemmelighed, Kierlighed og Hengivenhed imod disse saa usigelig øyrebare Forpligtelser, seer ogsaa og glædes ved at see saadan Indretning og Orden af Guds Huusholdning i sit daglige Levnet, som daglig minder ham paa hans Underkastelse, og Lydighed imod Gud. Hvorfra alle de indbyrdes Forbindelser, med hvilke Menneskenes Forhold imod hinanden, deres Omgang og jevnlides Omhue for hinandens Vel og den almindelige Roe og Lykkaligheds, have deres Orden, deres Grundvold og indbyrdes Befæstelse? Hvorfra den ufortrænkelige Hellighed, som omgiver Lovene, som haandthæver Fyrstemes Befalninger, som sætter Undersaatternes, endog de ringeste Rettigheder i Sikkerhed? denne gyldne Kiede fra det fattigste Straaleie indtil Thronen, formedelst hvilken de Ringere adlyde og de Mægtigere befale, og disse igien adlyde andre, som atter imodtage Befalninger fra dem, som ere over dem; denne Kiede, formedelst hvilken enhver er sat i sin Post, i sine Vilkaar for at tiene andre, og den, som er ypperligere, er des fleeres Tiener; hvorhen gaaer denne Kiede uden til Fodskammelen af den Throne, fra hvilken hele Menneskeligheden har sin Indretning, sin Oprindelse, sin Vedligeholdelse, under hvis Bestyrelse utallige Verdener løbe i deres umaalelige Baner, Søele og Jordkloder have deres uforanderlige Skifter, og Aarstider, indtil de have opfyldt deres Tilværelse og komme til bage til det Intet, hvorfra de ved Almagtens Biud vgik? Den retskafne Gudsdyrker, som er oplyst, og glæder sig ved at paaskiønne, hvorledes al denne Orden kommer fra den almægtige Skaber og Lovgiver, som efter Maal og Tid og Vægt gav sin hele Skabning dens Indretning, og hver enkelt Ting sit Væsen, og sin Forbindelse med andre, han seer det og bliver daglig paamindet, at han ogsaa til sin Lykkalighed lever under dette uindskrænkede men velgiørende Herredømme; daglig priser han sig lykkalig at udgisre for sig og med sine Vilkaar en Deel af denne tilbedelseværdige Huusholdning, at han i sit Kald, i sit Embede ikke tiener Mennesker, men Gud. Hvilken ærefuld og velkommen Erindring for ham: Jeg er et Menneske, og det under Øvrighed, men jeg har under mig andre, som jeg siger til, gak! saa gaae de, kom hid! saa kommer de, til min Tiener gisr dette! saa gisr han; det andre bevise mig, det jeg fordrer af dem, maae jeg ikke bevise det ogsaa imod Gud? ikke ogsaa den Underkastelse, den frivillige Lydighed og Troeskab imod vores fælles og allerøverste Herre? Har jeg Ret at fordre og imodtage denne Underkastelse, disse Tienester af mine Medmennesker, uden under det Vilkaar, at jeg øvergiver mig med dem til at gisre hans Villie, som er Grunden til deres Forpligtelser imod mig?"

Men hvad vi i sær ville anprise, er Anvendelsen fra S. 26. til Enden. Dette Stykke er udført med Mandighed, (gravitas) og efter vor Smag noget af det bedste, vi have læst ved denne Leylighed; thi det er ikke vittige Deklamationer, ikke pobelagtige Triumphskrig, men ret frugtbare Betragtninger.

I Forfatterens Foredrag er hist og her nogen Utydelighed, eller dog en ringere Grad af Tydelighed, som i en Prøeken desto meer maa vogtes, da en Prædikant ikke alleene bør være forstaaelig, men ogsaa bestitte sig paa at forstaaes hastig og let. Hos Hr. S. kommer denne Mangel uden Tvivl deraf, at han meer er vant til at satte sine Tanker paa Tydsk, end i Modersmaalet, og derfor let ved at sætte de tydskfattede Tanker i en dansk Form, tager feyl af det rette Udtryk. Vi ville anføre nogle Exempler for at gisre ham opmærksom paa denne Feyl, som ved Øvelse let kan afsvnnes: S. 6. "denne Anseelse" —— "denne Ihukommelse" i Stedet for: Anseelsen deraf, Ihukommelsen deraf. — Det Ord Vilkaar bruger Forf oste for Livets Forfatning, Omstændigheder i Livet; en Bemærkelse, som vel ikke er fremmed for Ordet, men ikke den, man sraa falder paa i den Rad af Ord, hvor han bruger det; f. S. 8. "At anvende alle Vilkaar og Hendelser af det "daglige Levnet til vores Ydmygelse" for alle det daglige Livs Omstændigheder. Det omskrivende Genitiv med af er ogsaa efter det tydske Suit, og ingen Forbedring i Sproget; thi vor Genitiv paa s har altid meer Kortbed og Fyndighed. — S. 9. "bliver nidkiære over, med hvilken frivillig og ufkrømtet Underkastelse o. s. v. — S. 11. "Han maa bøye sig saaledes"; Hr. S. har ventelig

ventelig havt det tydske lenken i Tanker. — S. 28. "H. storien minder utroe Tienere". Forf. har her vildet udtrykke det tydske erwähnen, hvilket Begreb vi ikke mindes, at det danske minde har; i det mindste skulde hans Tilhørere have undt med at falde paa dette Begreb saa stræx. —

Nyt Forsøg til at fastsætte den regelrette Brug af Conjunctionerne Quod og Ut, af Modus Conjunctivus og af Indicativi Imperfectum & Perfectum i Latinen. Anstillet og udgivet som en Opmuntring for andre, ikke til at opkaage Gammelt, men til at forbedre det, af J. H. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos Brødrene J. C. og G. C. Berling, og til kiøbs hos Klokker Høysgaard her i Landemerket. Stor 36 S. 8.

En skiønne Sag var det, om nogen kunde give os faste og brugbare Regler om Conjunctionerne Ut og Quod, men endnu meer om den rette Brug af modi og tempora i Latinen, da Sprogets største Fiinhed beroer herpaa, og den svede og smagfulde Kiender af det Latinske Sprog derved skal udmærke sig. Hr. H. fortiener derfor stor Tak for dette Forsøg, og hans skarpsindige Anmærkninger fortiene at prøves af alle dem, som ere Elskere af Sproget. — I en kort Forberedelse forklarer han, hvad Forskiel der er imellem at tale og fortælle, imellem at fortælle directe og at fortælle oblique, imellem Hovedsætninger og Biesætninger, og imellem at foresille noget som vist, og at foresille det hverken som vist eller som uvist, og slutter, at Indicativus er den eeneste Modus, som fortæller directe, d. e. ved sig selv, og uden Anomalie foresiller noget som vist og sandt.

Reglerne om Ut og Quod bringer Forf. til disse 4re Hovedstykker. 1) Naar Verbum finitum efter at i Dansken rettest omvendes til Infinitivus i Latinen. 2) Naar det rettest forbliver. 3) Naar det er ligegyldigt, enten det i Latinen bliver eller forandres. 4) Naar at kan eller skal blive, hvormed det da rettest gives i Latinen. Dette er vist nok den ordentligste Maade at foredrage denne Lære paa, og man vil her finde mange gode Regler og Anmærkninger, som forgiæves søges i de sædvanlige Grammatiker. Men naar vi skulle i almindelighed sige vore Tanker om Brugbarheden af disse Regler, saa maae vi bekiende vor Forundring derover, at Hr. H. vil tilmode unge Mennesker, ja endog Børn, at gisre sig bekiendte med hans Regler, for derved at lædes til den rette Brug af Ut og Quod s. f. v. Dertil ere de i vore Tanker slet ikke skikkede. De ere for Kienderen, for Kunstdommeren, for Sprogphilosophen. Børn bør ikke lædes til Kundskab om det Latinske Sprog ved Hielp af en philosophisk Grammatik, hvis Regler ere grundede paa de fineste Forhold imellem Talens Dele, som ikkun en moden og svet Forstand kan indsee. De kunne lade sig nøye med de grovere Regler, vi mene dem, som grunde sig paa Ordenes almindelige Bemærkelse, paa Taledelenes kiendeligste Forhold, paa visse Ords Lyd o. s. v. Vist er det, at saadanne Regler intet due til at danne Stilen, og lære at kiende Sprogets rette Genie; men dertil troe vi overalt ikke at Regler ere tilstrækkelige, men at dette maa læres ved Læsning og Hørelse: Læsning i de bedste Autorer, og saa meget mueligt i een og samme Autor, fornemmelig i Cicero, af hvis Skrifter vi til Lykke have meer tilovers, end af nogen anden Latinsk Autor; og Hørelse i at oversætte, ikke, som gemeenlig skeer, fra Dansk paa Latin, men fra Latin paa Dansk, og paa god Dansk. Naar Ungdommen da ved lang Hørelse i saadanne Oversættelser har skaffet sig en dunkel, men veiledende Følelse om Modersmaalets og det Latinske Sprogs Genie, og om de Afvigelser i Constructionsmaaden, som udgiøre begge Sprogs Forskiellighed, saa troe vi først det er Tid at begynde med Latinske Udarbeydninger, hvormed dog maa gaaes meget varsomt til værks, og Begyndelsen skee med at oversætte tilbage paa Latin, hvad man først har oversat i Dansk. Vi forudsætte, at man under disse Hørelser idelig læser Latinske Autorer med Undommen, og ere forskrede, at den efter nogle Aars Undervisning paa den Maade skulde kiende meer til det Latinske Sprogs Genie, og vide at treffe dets rette Karakter i egne Udarbeydninger, end om man havde gaaet den meest philosophiske Grammatik igiennem med den, og faaet den alle dens Regler i Hovedet. Vilde man dog omsider giøre dette, naar Forstanden var bleven modnere, og Ungdommen havde faaet en stor Hørelse i Sproget, saa var det ikke af Veyen, men det maatte ikke skee, uden i de sidste Aar i Skolen, og om det ikke skeede førend paa Akademiet, var det endda tids nok. Dette er vore Tanker. Vi ville nu ogsaa giøre nogle faa Anmærkninger ved Hr. Forfatterens Regler.

Den Regel, Hr. H. giver § 7. om den infinitivike Construction, er meget god for Begyndere; men den, som har nogen Læsning i de Gamles Skrifter, tager ikke i Betænkning at overtræde den; thi det er unægteligt, at Latinerne ofte bruge verba significandi, sensuum o. s. v. med Quod, endog i en pyntet og zirlig Stil. En heel Skok Exempler herpaa har Perizonius samlet i sine Noter til Sanctii Minerva. p. 501. følg. Vi ville allene anføre dette tydelige Sted af Cicero de Off. I, 17. Soepe quærebatur, quod

quod homines omnibus in rebus diligentiores essent, ut capras & oves, quot quisque haberet, dicere posset, amicos, quot haberet, non posset dicere: & in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligentiores esse. Hvad her først sættes med et tempus finitum og quod, varieres siden med Infinitivus; til Beviis paa, at begge Constructionsmaader kunne bruges efter Queri. — Den Undtagelse, Forf. gior § 11. "Naar At skal forstaaes med ellipsi og Eftertryk, i Stedet for: hvad det angaaer", kan Quod bruges efter det anførte Slags Verba, lader sig slet ikke anvende paa adskillige Exempler af samme Slags; og hvad om Petronius i det af Hr. H. anførte Sted havde skrevet: Nescio, quod verberatus sum; i Stedet for: Quod verberatus sum nescio; mon han da skulde faldet paa at finde den ellipsis og Eftertryk i Stedet, som han nu seer? og Stedet var jo dog det samme? — Naar Forf. § 17. vil, at man skal bruge Verb. finit., naar Stilen med Infinitivus vilde blive tvungen, og § 21. ingen Forskiel veed at angive imellem Brugen af finitum og Infinitivus efter sequitur, efficitur, doleo, lætor og flere, uden den, Velklangen og Tydeligheden paa hver Sted gior; saa forlanger han af Born at domme om det, som svede og belæste tit kunde have Vanskelighed nok med, nemlig hvad der er tvunget eller utvunget, meer eller mindre tydeligt eller velklingende i en Construction. Dertil horer vist et meget Latinsk Øre. Og saa meget ligegyldigt, som Hr. H. mener, er det dog vel heller ikke, at bruge et Verbum finitum eller Infinitivus efter sequitur, efficitur v. s. v., at allene Velklangen og Tydeligheden skulde bestemme Valget. Naar jeg siger, efterat have talt om noget i Forveyen: In quo lætor, te exspectationem meam non fefellisse, saa bruger jeg rigtig den infinitiviske Construction, og vilde urigtig bruge et Verb. finit.; men dette bruger jeg rigtig, naar jeg taler: quod exspectationem meam non fefellisti, vehementer lætor, og vilde her ligesaa urigtig bruge en Infinitivus; men dette beroer hverken paa Velklang eller Tydelighed, men paa en virkelig Forskiellighed i Forholdet af begge Forestillingsmaader til den heele Tale, hvorom intet Barn kan domme.

Om Quod havde vel været værd i Almindelighed at anmærke, at det allevegne er et Relativum, endog hvor det seer ud som en Conjunction, og har altid noget enten foregaaende eller efterfølgende at referere sig paa; thi deraf kan man næsten i alle Tilfælde forklare dets Brug. — Hvad Hr. H. siger § 42. om Brugen af Ut og Quod efter Comparativus, finde vi passende til de fleste Exempler; men Forskiellen imellem vellem eum hoc feciſſe, og vellem, hoc feciſſet, § 43. vil os ikke i Hovedet. — Vi troe selv med Forf. § 44., at det ikke let er tilladt at bruge Ut og Quod i Fleng; thi naar Saluſtius, eller hvem det er, som har skrevet den Declamation imod Cicero, siger: parum eſt, *quod* impune feciſti, verum etiam commemorando exprobras; og Plinius tvertimod: parum eſt, *ut* in curiam veniss, niſi & convoces & interſis ſenatui, saa kommer det os dog for, at den forskiellige Relation, som det forskiellige Tempus udtrykker, udfordrede ogsaa en forskiellig Conjunction. — Naar Forf. sammest. spørger: hvad Forskiel der er imellem inde eſt quod, og inde factum eſt, ut — saa bilde vi os ind at føle saa kiendelig en Forskiel, at vi ere forskrede, Florus i det anførte Sted ikke kunde have skrevet: inde factum eſt, ut exercitus Poſthumium lapidaret; men Grunden er maaskee vanskelig at forklare; dog kommer det os for, som at inde eſt quod foresiller Aarsagen og Virkningen som meer forbundne i Henseende til Tiden, men at inde factum eſt ut foresiller Aarsagen og Virkningen som meer adskilte i Henseende til Tiden.

I Almindelighed maae vi erindre, at da Forfatterens Regler om Ut og Quod grunde sig paa Brugen af den danske Conjunction At; saa kunne de ikke tiene til Veyledning i de Tilfælde, hvor At ikke forekommer i Danſken, og dog Ut eller Quod bor bruges i Latinen. f. E. for at dræbe et Menneske, staae Røvere op om Nattetider, ut jugulent hominem, furgunt de nocte latrones. *Horat.*, eller: Af mit Brev til Brutus, som du forlanger, har jeg ingen Afskrift, quod epiſtolam meam ad Brutum poſcis, non habeo ejus exemplum. *Cic.* At erklære saadan en Construction, som denne sidste, for tosset (see §. 22), torde vi ikke; vi vilde ikke engang forklare den ved en ellipsis, men snarere holde den for en Blanding af to forskiellige Constructioner, hvorved den daglige Tales Skiødesløshed efterlignedes.

Meget læseværdigt er, hvad Forf. siger om Brugen af Conjunctivus, som rettere kaldes Subjunctivus; men mon ikke de fleste af hans Regler kunde udtrykkes i denne almindelige? "Subjunctivus bruges i en Sætning, som ikke bor forstaaes absolute eller directe, men som dependerer af en anden Sætning i samme Comma, der ikke altid er tilstæde, men ofte maa suppleres ved en ellipsis." Man sammenligne med Forfatterens Regler, hvad Perizonius anmærker ved Sanctii Minerva pag. 88. følg.

Angaaende Brugen af Imperfectum og Perfectum Indicativi læse vi langt smukkere og nøyagtigere Ting i *Clarke* Anmærkninger til *Homeri* Iliad. 1. v. 37; og vi tvivle ikke paa, at naar Hr. H. faaer læst og overveyet dette, han da vil finde Anledning til at forandre sine Begreb meget om Tempora, baade i det latinske og danske Sprog.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 4 og 5. 1772.

Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber. Femte Bind, Niende Stykke 1771. Kiøbenhavn med Hofbogtrykker Møllers Skrifter.

Dette Stykke indeholder I. Lovtale over Knud den Store, som Prisskrift i Veltalenhed, ved Peder Vogelius. Helten er af Selskabet foreslaaet til en Lovtale for dem, som vilde arbeide paa den udsatte Pris; og der skulde vel ikke let anden Gang kunne vælges nogen bequemmere, naar man tillige har et Øye paa Smagens og de skiønne Videnskabers Forfremmelse. Knud fortiener Lovtale, saa vel som Absalon; og begge fordre Mesterens Pensel for at blive rigtig skildrede, men ikke samme Farver eller samme Træk. Absalon er den ypperlige Mand, hvis store Egenskaber give langt fra et klart Skin, og falde i Øynene, om de end trodsigen bestues. Hans Liv var ideel Fuldkommenhed; i det mindste har Historieskriverne leveret os ham saadan. Knud er og stor; men han skal sættes i nærmere Lys, han skal kiendes, prøves, veyes. Absalons ophøyede Sielegaver fortiente et Æreminde iblandt os; Knuds ligesaa. Den første burde anprises paa en værdig Maade, og den sidstes fortiente at udmærkes og reddes fra de uforbedagtige Skygger, hvori Tidernes Beskaffenhed, i Henseende til Tænkemaade, Vaner, Opdragelse og andet meer, indhyllede dem. Knud var en stor Siel; det viser end og hans onde Side, og om han aldrig har bleven anbet end den vilde Krigers og den voldsomme Erobrers, skulde han endda have været vor Opmærksomhed værdig, fordi vi immer igiennem hans Tiders Mærker øyne de viseste Planer, de klogeste Anlæg, de sikreste Hensigter. Men endnu skulde han ikke have fortient en Lovtale. Nu see vi ham da videre, efterat have standset sine Erobringer, at benytte sig af dem paa den bedste Maade, at bruge sine Gierninger, at forbedre sin Bygning, og at anvende andre og bedre Midler til at vedligeholde og bestyrke den, end til at lægge Grundvolden dertil. Vi see ham at indlægge sig ligesaa stor Seier over sin Tids vilde og uregierlige Tænkemaade, som over Fiender og stridbare Lande; thi det var Tiderne, som indgave ham dette forstyrrede Væsen, men ham selv var det, der siden ophøyede sig over disse; han indsaae Feilene, og rettede dem og sig. Han giorde sig elsket ogsaa af det erobrede Rige, og fortiente at elskes af det. Derfor har han fortient en Lovtale.

Hr. V. har noye mærket paa alt dette, hvilket tilsammen udmærker Helten. Han har beromt ham, som han skulde; og dog er han ved at følge Selskabets Forskrift med at ankøre Feilene, bleven den ærlige Mand, som en Taler bør være, naar han vil tænke til at faae Bifald.

Knuds onde og gode Side maa naturligvis give Taleren to Udsigter; men disse har han i Forberedelsen foreenet ved at bane sig Vey til at kunne betragte Knud som den forbedrede Konge, og derved forskaffet sin Tale den fornødne Eenhed. "De store Krigere "(saaledes begynder Hr. V.), som med vovelige Anslæg og standhaftig Tapperhed foreenede Klogskab og "nogen Ydelmodighed, anfaae de forrige Slægter "med ærbødig Forundring, gav dem Rang imellem "de ophøyede Mennesker, og troede dem berettigede "til de Mindestegn, som Digtere, Talere, Historieskrivere, Konstnere kappevis opreiste dem. — Vor "Tid er bleven en skarpere Dommer over disse glindsende "Bedrifter, og har vovet at frakiende en stor Deel "af de fremfarne Tiders Helte den Ære og Ros, de "længe og upaaanket havde været i Besiddelse af". Til Exempler anføres Alexander, Cæsar, Trajan, ia "den store Ludvigs eget Folk blindes ei meer af det "Glimmer, som giorde deres Fædre stolte". Denne velgiørende Forandring i Tænkemaade prises af Taleren,

ren, som med det samme faaer Leylighed til at fastsætte de Grundsætninger, hvorefter de Tiders Erobrere bør dømmes, og at retfærdiggiøre sig selv, for saa vidt han nu vil prise en saadan Erobrer. "Saa bør vi da, "(siger han i Følge anførte Grundsætninger) naar vi "tale om de gamle Helte, med Varsomhed afsige vor "Dom, men aldrig negte den vor Høyagtelse, hvis "Dyd tiltog med hans Indsigt; thi om ham bliver jo "den grundede Formodning, at han ikke har mishand- "let, uden fordi han var vankundig. Lad en Fyrste, "opdragen i den gamle Tids Tænkemaade og dreven "til Krige af de Aarsager, jeg før anførte, lad ham "have til en Tid forstyrret fine Naboers Fred, tilrevet "sig deres Eiendomme, og ved idelige Feldtoge svækket "sit eget Folk; derfor maa hans Navn ikke blive os "vemmeligt, naar vi mærke, at, da han lærte at tænke "bedre, standsede han sine Erobringer, og det imedens "han endnu kunde giøre flere. Endog i vore oplyste "Dage, i det for Røverkrige saa sikre Europa vilde vi "forlige os med en Erobrer, naar vi saae ham at op- "hænge det ødelæggende Sverd, gribe det fredelige "Scepter, og erindre sig, hvorfor hans Folk betroede "det i hans Hænder o. s. v. — Sielden, ja alt for "sielden! saae Verden denne saa ønskelige Forandring: "Kun lidet blev Tallet af de til milde Regenter omdan- "nede Erobrere; thi hvor vidt adskilte staae disse fra "hinauden, og hvor svagt er Mennesket mod den mæg- "tige Vane, og den eengang befæstede Tænkemaade! "Des dyrebarere bør derfor disse sieldne Personer være "os; des større Ret har de til vor Høyagtelse og vore "Lovtaler. — Blandt disse priselige Faa staaer Knud den store o. s. v. —— Lad os da følge Knud "igiennem hans Krige og Erobringer, for dernæst at "beskue ham paa sin ærefulde Throne i Fred; hans "modne Gierninger skal da vise os den forbedrede "Konge". Man seer heraf Planen; thi Indledningen har den gandske. For nu at bevise, at Knuds Handlinger og Tænkemaade i hans første Alder kan og bø skrives Tiderne, hvori han levede, paa Regning, stiger Hr. V. op til at vise vore Forfædres Tænkemaade, endog førend Heltens Tider. Han beskriver deres Vildskab, Ustyrlighed, Vandrelyst og krigske Væsen med et Held, som giør baade hans Kundskab og Talekonst Ære. Ogsaa i Tingenes da værende Forfatning indlader han sig, for deraf at slutte, hvad Følger det maatte have for Knud, da han af hans Faders Exempel, Ethelreds Opførsel, og de imellem dem forefaldne blodige Optrin, ikke kunde blive andet, end en vild og uregierlig Kriger, saa meget meer, som han endog i en tidlig Ungdom blev brugt af sin Fader, og da allerede blodigen indviede sig til den regierende Krigsaand. Nu døer Svend; og Knud, som kan adspørge sig selv, fulgte naturligviis Tiderne, og de ham af Tiderne indgivne Tilbøyeligheder. Taleren har her intet andet at giøre, end at udmærke hans uforskrækkede Mod, hans frugtbare Opfindekraft, hans Hurtighed i Raad og Gierning, hans Forsigtighed og Snildhed. Thi Knud er ond; men det er nok, at han er det saaledes, at en stor Siels Egenskaber skinne igiennem. Edmund, en Søn af den usle Ethelred, men selv en stor Prinz, skildres ogsaa ved denne Leylighed, og Knuds Erobringer faae Glands af at være giorte imod denne ypperlige Herre, som efter sin Faders Død saae sig Kronen af Folket overdragen, men maa stride for den. Slaget ved Assendun afgiorde endelig disse Heltes Trette. Og saaledes males dets Hidsighed: "Næsten en heel Dags "Fegtning formaaer endnu ikke at udtømme de danske "Kiæmpers Mod og Tapperhed. Den haarde Mod- "stand de fandt, og Slagets Langvarighed, tiener kun "til at ophidse dem meer. Knud selv slaaer sine Fien- "der som en Løve; alt hvad der møder ham i deres "Slagtorden, maa vige, eller falde før hans skarpe "Sverd, som hans Arm saa vældigen svinger imellem "dødelige Saar. Den Ild, som brænder i hans eget "Bryst, satte hans Medstridere i Lue. De see ham, "føle hans Mod, oplives ved hans Exempel, styrkes "ved hans Nærværelse, og ligne deres Konge. Troe- "ligen følge de ham, for at finde i hans Fodspor enten "Døden, som ei kunde skrække dem, eller Seieren, der "var dem kiærere end Livet. Efterhaanden forvandles "deres Stridbarhed til grum Bitterhed. De vade i "Blod, og tørste efter meer. Intet standser dem, "uden Dyngerne af ihielslagne Fiender. Hvor gru- "som seer Valpladsen ud! hvor sammenblandte ligge "der dræbte, døende, lemlæstede, fortvivlende! deres "fæle Aasyn og truende Miner udvise endnu den grum- "me Drift og fnysende Harme, hvormed de fegtede og "gik ind i Evigheden". Edmund bliver og her af Hr. V. sat i en Glands, som, foruden at den ærer denne Herre, og viser Taleren frie for den i slige Tilfælde alt for almindelige Nationalpartiskhed, tiener ogsaa til at forhøye de Farver, hvormed Knud skildres: "Hvo er "den Kiæmpe (siger han), som endnu med nogle faa "udholder Striden mod den seierrige Hær? Er det "maaskee Engellands Skytsengel? — Ja det er en "Mand, der ligner den, det er den store Edmund, "hvis Mod er uovervindeligt" o. s. v.

Knud overvandt Edmund, giorde Pagt med ham, og blev ved at være en stor Helt; han overvandt den

den norske Oluf, og er endnu den samme. "Saa "meget formaaede den modige, den sindige, den tapre, "den snilde og standhaftige Kriger", siger Taleren, som derved giør en Overgang til det andet Stykke af sin Plan, og bliver saaledes ved: "Vist nok have "disse Egenskaber og deres stolte Virkninger opvakt "Forundring over Helten; men han mangler endnu "den Vises Høyagtelse, og den Dydiges ærefulde "Biefald. Og aldrig skulde han have vundet dette "for ædle Siele saa uskatteerlige Gode, dersom Hi- "storien her havde ladet Forhænget falde. Endnu "er hans Fortienesters Glands uægte, endnu hans "Ære tvetydig; kiendelige Pletter fordunkle den. "Thi vi have ikke seet værgeløs Uskyldighed undertrykt "under voldsom Behandling; Retfærdighed landflyg- "tig for Overmagten; Konger nedstødte af deres Tro- "ner, og talrige Menneskeskarer opofrede i undværlige "Krige. — Sand! Knud havde sine Feil tilfælles "med de fleste Erobrere; han kan fremvise Cæsar og "August som sine Mønstere, ja Trajan selv i en Deel "af hans Feldtoge. Krigsæren var deres Afgud, og "et udbredt Herredømme deres Attraae, ligesom "Knuds. Men paa Tronen, naar Vaabnene hvilede, "saaes de samme som ypperlige Regenter. Det bli- "ver Knuds Ære, at man endog fra denne Side tør "sammenligne ham med disse ophøyede Fyrster. Vor "Opmærksomhed følge ham paa den fredelige Bane, "hvor han saa priseligen arbeidede paa at oprette sine "forrige Feil, indtil at udslette endog deres Erindring! "Vi skue Helten paa Tronen og hans ærefulde Dage "i Fred! maaskee vi imellem den yndige Rekke af ædle "Gierninger kunde glemme Krigeren, ved at indtages "af den forbedrede Konge".

Dersom vi hidtil have været vidtløftige, da er det fordi vi have anseet denne Deel af Hr. Vs. Plan for meget betydelig og ikke den mindst vigtige i Udarbeidelsen. Her gieldte det om at redde Knud, og skaffe sig selv Troeværdighed i det følgende, hvilket hverken havde ladet sig giøre ved skamfuld Tavshed, eller uægte Sminke, saa meget mindre, som Knud, efter det, Hr. V. har viist, kan udholde Prøve, og behøver kun Menneskelighedens Rettigheder til sit Forsvar. Vi have fornøyet os over, at Hr. V. har vidst at giøre dette saaledes, at Dyden og dens Rettigheder intet have tabt derved; thi Spørsmaalet hos Taleren er ikke, om Knuds Handlinger ere onde, men, hvorvidt de kan tiene til at fornedre den Konge, som siden skal viises at have giort sig en Lovtale værdig.

Taleren kommer nu til dette, og, efter at have beskrevet de Hindringer, som, ved at blive overvundne af Knud, giøre ham til den rette priiselige Helt, fremstiller han os ham tilsidst, nu ved at gribe til Historien, og nu til Kundskaben om de menneskelige Tilbøyeligheder, saadan, som vi efter hans Indledning burde ventet det. Anledningerne til hans Forbedring anviser han, og leverer os da i Veltalenhedens Sprog Historiens efterladte Vidnesbyrd om hans Gudsfrygt, Retfærdighed og Styrke i at regiere. Knud er stor, naar han giver Love, stor, naar han haandhæver dem, og selv underkaster sig dem, stor, naar han reiser omkring, for at underrettes om sit Riges Tarv, stor i det, at han forstaaer ligemeget at tildrage sig saavel de Engelskes, som de Danskes Kiærlighed, stor i Henseende til Religionen, Videnskaber og Statsindretninger, stor i det offentlige; og ligesaa i det daglige Liv. — Det er til Talerens Roes, vi sige det; thi saaledes har han forstaaet at male os ham. Slutningen af den gandske Tale ville vi endnu anføre: "O Fædreneland! Du har havt glimrende Dage, og en ophøyet "Anseelse iblandt Staterne. Verden har seet, hvor "meget du formaaer, naar dine Konger og dine Bor- "gere foreene deres Bemøyelser. O Danmark, føl "dine Forfædres Ære, og bliv giennemtrængt af et "ædelt Mod! Reis dig, gaae frem, bliv stor og lyk- "kelig! ikke ved Erobringers falske Glands, ikke ved "Naboers Ulykker, men ved Dyd og Vindskibelighed! "Thi saaledes dannes de viise og retfærdige Konger, "duelige og troefaste Undersaatter, oplyste og redelige "Embedsmænd, stræbsomme og ærekiære Borgere, "nyttige Lærde, paalidelige Soldater, og i alt et "lyksaligt Folk. Kiend denne din Velstands Hoved- "kilde, brug den, omhegn den, bevogt den! og Du "skal see dens velgiørende Indflydelse i alle dine Deele. "Da skal Du faae nyt Liv og Kraft, og glædes ved "forbedrede Tider; da skal Du opelske blomstrende "Slægter, og dine Børn kalde det deres Fordeel og "Ære, at være Danske!

Saaledes have vi da atter her en Lovtale, som til vort Sprogs og vor Literaturs Ære kan sættes i Ligning med de bedste Lovtaler, vi kiende i denne Art, og det endda med det Fortrin frem for mange andre af disse, at Taleren samler sin Materie, ordner den, og udfører sin Plan; thi dette behager os meer, end naar han ledsager sin Helt igiennem Verden fra Vuggen til Graven. Plinius's mesterlige Lovtale til Trajanus tænke vi ikke paa; thi denne er aldeles forskiellig fra de Lovtaler, der, som disse, ere skrevne i den

didactiske Skriveart; den kan derfor paa ingen Maade sammenlignes med dem.

Stilen hos Hr. V. er jevn, glat og ziirlig; og hans Veltalenhed mestendeels den stille og roelige. Dog savnes ikke den fornødne Forskiellighed og Afvexling, hvilken vi ansee for noget saa væsentligt ved en Tale, at et Stykke uden den vilde, med alle øvrige Fuldkommenheder, ikke kunde blive andet, end en smuk Levnetsbeskrivelse, eller hvad man ellers vilde kalde det; og dette giør det rette Grendseskiel imellem Biographens og Talerens Skriveart. Hin behøver kun at fortælle tydelig og ziirlig; men da denne tillige skal overtale og henrykke, maa han give sig meer Arbeide. Thi intet er meer modbydeligt, end denne Monotonie og Eenformighed, naar den slette Taler, ligesom den slette Tonekonstner, stemmer an i en vis Stiil, og beholder saa troelig samme Udtryk og samme Orden i dem, samme Fald, samme Modulation, og samme Progressioner, da derimod Mesteren veed at lempe Stiilen efter Materien, nu ved at stige, og nu ved at falde med den, nu ved at svinge sig, og nu igien ved at lade sig kalde tilbage til sin Hovedstiil, enten nu denne hører til den heftige eller stille Skriveart. Da har man det, som de Gamle kaldte: figurare varie, æqvare dicendo, temperare, variare, orationem submittere og attollere o. s. v. Deraf opkommer disse forskiellige Farver og Skygger, som tillige med Hovedstilen udmærke eens Arbeide fra en andens, fordi saadan Afvexling bliver altid overeensstemmende med Talerens naturlige Beskaffenhed, med hans Gaver og Tænkemaade.

Sproget i den hele Tale er rigtigt og vel brugt. Naar vi skulde giøre et Par Anmærkninger, blev det først S. 17, hvor der staaer, at de Danske ydmyges ved deres Forfædre, men glædes i det samme ved at have saa heldigen vanslægtet. Støder det andre ligesaa meget som os, saa kan man ikke bruge den Talemaade: at have heldigen vanslægtet, ligesaa lidet, som denne, at være yndigen vanskabt. Men at udarte heldigen, kan ingen have noget paa at sige. Dernæst S. 37., hvor os møder det Ord opagte, som vi ikke troe at være Dansk, eller at have Analogien i Sammensættelsen.

II. Om Landmandens Lyksalighed ved Frieheds og Eyendoms Nydelse. — Et Priis-Digt af Hans Bull.

III. Om Friehed og Eyendom ved Charlotta Dorothea Biehl.

Vi sætte disse Arbeider sammen, fordi de handle om een Materie, og ere begge forfattede i Hensigt til den udsatte Priis.

I Hr. Bulls, som af Selskabet er blevet kronet, finde vi alt det, som man bør fordre af et skiønt Digt, saaledes i Almindelighed betragtet; endskiøndt det vel ikke kan henføres til nogen vis Art af Poesie i sær. Det er ingen Ode, intet Læredigt o. s. v. Men det har Opfinding, Tanker, Billeder, Harmonie, Enthusiasme, og alt hvad der udmærker sand Digtekonst. Det har overalt et Origigalmærke, som det maaskee ikke skulde have havt, eller dog i det mindste ikke bevaret heel igiennem, om Forfatteren havde arbeidet efter et vist Mønster. Det er denne Afvexling, ved hvis Hielp Digteren kan med fuldkommen Friehed give sin Materie hvad Dannelse og Form han vil, i det han tillige maler, og overbeviiser.

Forfatteren, som er en Nordmand, har i fuld Henrykkelse af en Patriotisk Aand lagt Planen til Digtet, hvilket han begynder, med at male de Herligheder, som, ved hans Ankomst til sit Fædreneland efter nogen Fraværelse, giorde henrykkende Indtryk paa ham. Han skildrer da her Virkningerne af den Friehed, som han vil besynge, og som han siden angiver, som Kilden til disse Herligheder, samt anraaber, som sin Sanggudinde. Vi ville anføre denne Beskrivelse af Friehedens ædle Virkninger saaledes, som Digteren saae dem ved sin Ankomst til Fædrenelandet:

"Jeg henrykt saae igien et kiekt og stræbsomt Folk,
Hvis opvakt Øye var fornuftig Stoltheds Tolk!
I venligt Aasyns Træk end Seklers Troskab lyser;
For Kulden blottet Bryst ved ingen Fare gyser.
En Gnist af fordums Ild hos Gubben selv sig teer,
Af Manddom Tegn endnu den visne Pande bær.
Skiult under Vadmel end her Adel skinner frem,
Ved kielen Blødhed ey, ved arvet Dyd, fornem:
I sildigst Efterslegt fremtindrer Kongestamme,
Skiøndt Navnet er ei meer, er Hiertet dog det samme.
Indartet Heltemod ei brammer blot paa Steen,
En anden Sinklar (*) vist uskadt det fandt igien.

Liv, Idræt overalt. Hist tilsaaes nyebrudt Jord,
Her Malmen virkes frem, der skiæres gavnrig Bord.
Mens

(*) Oberst Sinklar, en Skotlænder i Svensk Tieneste, som i Aaret 1612 blev slaget af de Norske Bønder, med sit underhavende Folk. Paa Stedet, hvor han blev, staaer endnu en Mindestøtte af Steen".

Mens seneløse Træl af Frygt og Svøbe drives,
Ved travle Gierning selv frie Nordmands Arm oplives,
Af Selvmagts Evner fuld; den uforkrænkte Ret
Giør hver en Møye sød, og hver en Byrde let.
Held din vidtstrakte Grund! Du, Landsmand, dyrker op,
For Dig hver Spire groer, fra Dal til Biergetop.
Gid ingen troløs Kuld din dyre Sæd fortære!
Og hvo kan meer end Du vel Lykkens Gunstling være?
Som Muur, din Friehed staaer; din Eyendom saa fast,
At før den rokkes skal, før denne Klippe brast.
Alt Kiønnets evig Ret, den gyldne Alders Lod,
I Volds forvorpne Tid opsat paa Sverdets Od,
Fornuftens ædle Frugt, umaalte Skatters Kilde,
Din Ynde, Friehed! kan hver Himmelegn formilde".

Digteren er nu ved Kilden, hvorfra disse Herligheder, som han beskuede, have Udspring, og har saaledes ved dette poetiske Sving naaet det, som skal være Maalet for hans Sang. Han beskriver Frieheden videre:

"Alt føler til din Drift. Du pryder nøgent Field,
End over rædsom Ørk udbreder Lyst og Held;
Opliver Floders Bund, paa Have-Brynen spiller,
Din Yndling, Fuglen, dig sin freidig Lov udtriller;
Saa ofte den faaer Lyst at skifte Byggested
Paa hvert nyefundet Hiem den bringer Fordring med".

Herpaa følger Anraabelsen:

"Vær Frihed da min Sang, men og min Musa vær
Mig dit utvungne Maal, din heldig Tone lær".

Vore Læsere ville vel allerede af dette have nok til at tilkiende dette Stykke Navn af et Digt eller Poema. Men vi ville ydermere beviise dette Digts Skiønhed. Følgende Linier kan tiene til at viise den poetiske Glands, Hr. B. veed at give sine Tanker:

"Er, skiønt afvexlingfuld, hans (Nordmandens) Vinter kold og lang
Og lenter savnte Soel i sin Tilbagegang;
Maa stræbsom Haand sit Maal tit finde ved en Klippe,
Og feiler Ceres selv i løfterige Knippe;
Dog glad, usvækket Mod hos nøysom Friehed boer;
Dog elskes og den Plet, hvor golde Vippe groer".

Og hvor malende er ikke følgende Sammenligning imellem den Lyksalighed, som haves ved Naturens Nydelse, og den, som konstig Vid skal tilveyebringe:

"Ja, den spidsfindig Konst, hvor taber den sig slet
Mod legende Natur, skiønt den sig pønser træt!
Spodsk seer et evigt Field paa Dverge Monumenter,
Mens blandet Skræk og Lyst det hver en Siel indprenter;
Skiøn af Uorden selv, en Skov ei bytter Kaar
Med Lunden, som sin Skik af lærde Hænder faaer.
Yd Fyrste Landets Marv til nagsyg Yppighed,
Reis Pyramider op, af Støtterade kied
Udskiær Canaler hist, her anlæg Hengehaver,
Til Marmorslotte føer hvad herligt Rom opgraver;
Blandt Konstens Under saa, dybsindig, synløs vank
Og der — der, om Du kan, Lyksalighed indsank!

Iføer Dig Silkepomp og frys i Kiølingen
Hold kiedsom Nattevagt paa Seng af Elphenbeen
Inddrik en tidlig Død af skinnende Kristaller
Og sult af Ekkelhed, hvor Modens Smag befaler
Paatvungen Tidsfordriv udhold den vante Stund
Og, alt i Ligning sat, min Nordmands Kaar misund"!

Følgende Linier om den Hurtighed og Fyrighed, med hvilken der gaaes til Strid, kan tiene til Beviis paa det harmoniske, som Digtet ellers har flere Prøver af:

"Høyt brænde Baunerne fra Fieldetop til Top,
At lyse Feiden om, og gløde Hierter op.
Hvorhen de Farens Bud paa raske Vinger bragte,
Hvad aander, Krigsmand er".

Naar vi nu tænke paa, hvorledes Hr. B. skal værdigen slutte en saa høytidelig Sang, saa faae vi Aarsag til at prise hans poetiske Genie, ved at anføre Slutningen af Digtet. Friehed og Eyendom synger han om; han har malet den, og i ophøiede Følelser af sit Fædrenelands deraf flydende Lyksalighed besiunget Virkningen deraf. Men hvo gav Norge denne Herlighed? Han erindrer Kong Haagen Adelsteen, og er i Henrykkelsen ved denne Konges Grav, for at ofre Tak for Millioners Velfærd. Han seer Kongen, og giør følgende Skilderie, som vi blot ville overlade Kienderes Bedømmelse, at det ikke skulde tabe ved vor Roes:

"Løst over Pandseret den hvasse Øxe hang;
Hver Vending raslede af Ertsens døve Klang
Det Sverd, hvis Lueglimt til at opflamme Helte
I Vaadens Stund var nok, sad i det faste Belte.
Paa Panden ædelt Mod var malt med stærke Træk
Og Mildheds Øyekast bortjog den første Skræk.

Saa stod han hilsende med frydefulde Blink
Det elskte Land, som før lydagtigt var hans Vink
Min Gave (sagde han), hvorhen sig Øyet vender,
Jeg i dens Frugter end, oplivend' Syn! erkiender
Alt Mærker bær af Held; i Fordums Ørkener
Sig Drift og Haab og Flor paa blide Marker teer.

End sander Gierningen, at Folk blant Klipper fød,
Ei smaa Tyranners Aag taalmodig Nakke bød (*)
At det var Helteblod, der flød i Nordmands Aarer,
At Nordmand Døden før end Trællestand udkaarer
Og at hans Troefasthed, af Konger holdt i Agt,
Er Statens trygge Værn og Tronens bedste Vagt".

Kong Haagen bliver ved at tale; og ved at giøre Anvendelsen paa den danske Bondes Friehed, som vi ved Kongens ædle Hensigter have Haab om, viiser da, at dette hans Nordmands ophøyede Væsen, som han eene har sin kiære Friehed og Eyendom at takke for, vil og findes hos denne Almue om en føye Tid, og bryder af med en Berømmelse over vor Monark, som Digteren har vidst at lægge ham i Munden paa en fiin og og værdig Maade. Det er da Kong Haagen, som bliver ved at tale saaledes:

"Mon noget giøre kan i Norske Friehed Skaar
Nu Danner Riget selv den og til Mønster faaer?
Alt vil, paa Mildheds Vink, den haanlig Lænke briste,
Som Vælde, gothisk Æt, fik Adgang at paaliste
En føie Tid — og end en Slegt, af Friehed stor,
En anden Heltesæd paa hiine Sletter boer.
Ham, som for Norden nu Alfader raade bød
Den høye Tanke vist en himmelsk Drift indskiød
Mens paa gudlignend' Jid (**) blant Dødelige skiønnes,
End Hans, fuldbyrdet, skal i Verdens Minde grønnes.
Og om, mod Ham, maaskee den sielden nævner mig;
Nok, at mit Norges Held bestaaer uryggelig".

Af det, vi have anført, seer man tillige, at Hr. Bs. Sprog er stærkt og ædelt. Dog ville vi erindre, at den Friehed, Hr. B. tager sig med at bruge samme Orden i Spørsmaal, som i en anden forklarende Periode, støder Øret alt for meget, og er imod Sprogets Natur til at den kan holdes tilgode. F. E.

"Naar inden dine Skiæl du, Polak, denne saae?"

Meeningen kan ikke dømmes efter andet, end det blotte Spørsmaalstegn, som er hostrykt; og det, som er det værste, man fatter det ikke, naar det læses, uden det udtrykkelig siges tillige, at her er et Spørsmaal. Vi see ikke rettere, end at man i saadanne Tilfælde gierne kan bruge det Hielpeord Mon, naar det ikke skeer for ofte; hvilket Hr. B. og paa andre Steder har giort. Hvad Virkning denne Maade at spørge paa frembringer, sees tydelig i de tre sidste Linier af følgende Vers, som neppe skal kunne forstaaes første Gang; endskiønt vi og ikke maae glemme at erindre, at det er det eneste i heele Digtet:

"Af Haabningsslottes Fald og lærde Drømme træt
Al Sielen roer sig her af usløv Vellyst mæt
Hvad Skuespil er det, Naturen selv opfører?
Hvad Øye munter Hiord i vidtstrakt Dal ei rører?
Ei Solen, naar den blid hver Morgen bryder frem
At hilse med sit Lys aarvaagne Landmands Hiem".

Nogle Ord finde vi, som ere os gandske ubekiendte, og som vi derfor ikke tør tilstaae nogen Borgerret. Vi troe Hr. B., at de ere Norske; og at Selskabet har ladet dem staae, troe vi at være skeet, for at lade Digtet beholde aldeles sit nationale Mærke; hvorimod vi og intet finde at erindre.

Det andet Stykke af Jomfrue Biehl viiser sig strax at være et Læredigt; thi det har fra først til sidst denne Tone. Det fortiener sin Plads; og vi have (uden dog at miskiende Selskabets Dom) læst det med ligesaa stor Fornøyelse, som det forrige af Hr. B. Man finder deri de ømmeste Følelser, udtrykte i den lærende Tone, fine Vendinger, et ædelt Sprog, og et behageligt Foredrag. Forfatterinden begynder sin Sang med en Hilsen til Hr. Conferenzeraad Suhm, som Digtet er rettet til; og med det samme forkyndes Materien:

"I stille Glædes Boe, hvor Verden, udaf Sigte,
Ei tumler Sindet om, jeg vover end at digte
Fra Mistvivls Byrde løs, ophøyet over Tvang
Og Frieheds fælles Ret er Maalet for min Sang
Lad, dyrebare Suhm! lad den, skiønt svag, Dig tækkes!
O maatte ved min Røst hos Stolthed kun opvækkes
Een af de Følelser ved Undertryktes Nød,
Som fra Din ædle Siel ind i mit Hierte flød" o. s. v.

Den Usselhed, som følger den ufrie Tilstand, er det første, som beskrives; og her have mange Steder behaget os meget. Følgende Linier ville vi lade os nøye med at anføre:

"Hvorhen han vaandefuld halvbrusten Øye vender,
Han ikke mindste Tegn til Lindring for sig kiender;
Hans Hyttes Tag maa frie hans Qvæg fra Hungers Nød
Han eyer ingen Sæd at laane Jordens Skiød.

Han

(*) Vi kunne ikke andet herved, end erindre os den 24 December 1771, og dog anmærke, at dette Digt var færdigt længe før.

(**) Vel staaer der Jid i det Exemplar, vi have; men vi kan ikke tvivle paa, at det jo er en Trykfeil, i Stedet for Jid.

Han ikke bede tør om en velsignet Grøde,
Af Frygt, hans Overflod skal regnes ham til Brøde,
At Efterstræbelser ham skal berøve det,
Hans Sveed og Omhue ham gav Ret at kalde sit".
o. s. v.

Paa denne Beskrivelse følger Afbildningen paa den modsatte lyksalige Frieheds Tilstand, til hvilken Forfatteren giør en Overgang med disse Linier:
"Jeg blues — Mennesket — o Ven! kom lad os flye
Til Frieheds trygge Boe, at søge fredsomt Lye".

Det giør en god Virkning, at Forfatterinden immer har i disse modsatte Beskrivelser ladet Trækkene contrastere imod hinanden. Saaledes lader hun i Ufriehedens Beskrivelse den nedslagne Agermand tale:
"O Himmel, siger han, jeg skulde være Fader!
Jeg Usle, som mit Liv, mit eget Væsen hader,
Som er til Fattigdom, Foragt og Kummer fød,
Det, andres Glæde giør, forøger kun min Nød.
En elsket Mages Harm fordoble vil min Qvide,
Min Siel alt føler det, som mine Børn skal lide,
Der, naar at (*) disse Been bortsmuler i min Grav,
Maaskee vil bande ham, som dennem Livet gav".

Derimod heder det om den frie Bonde:
"O Himmel, siger han, hvad Byrde kan nu trykke?
Selv Møye bliver sød, den fremmer deres Lykke
Med Glæde, kiære Børn! jeg nu arbeide vil,
Min Sveeds forventet Frugt den hører eder til
Jeg med utrættet Flid vil Jordens Dyrkning drive
Til eders voxne Arm jeg den kan overgive
Og Elskte! da skal vi af Arbeid hvile ud,
Og glade vente her paa Dødens sidste Bud".

Digtet sluttes med en vel anbragt Berømmelse over Grev Bernstorffs Iver for denne Lyksaligheds Befordring. — Sproget hos Jomfrue B. er overalt, som i de anførte Prøver, naturligt og passende med den Poesies Art, som hun har valgt sig, ædelt og jevnt. — Ved den Linie:
"Vogn af Begierligheds forfængelige Drømme" ville vi kun erindre, at det bør heede Vaagn; thi at vogne kan ikke betyde andet, end at føre paa Vogne; men at vaagne er at blive vaagen.

Det vil maaskee ikke fortryde vore Læsere, at vi endnu, inden vi forlade disse smukke Arbeider, anføre et Par af de Steder, hvor Materien har giort, at begge Digtere ere faldne paa samme Tanker, for deraf at see Forskielligheden i begges Udtryksmaade. Saaledes heeder det da hos Hr. B:
"Vantreven Jorddrot flux opsluger sankte Høst
Mon Himlen hører ei fortrængte Slavers Røst?
Hans ødsle Bord, hvortil sin Fedme Landet yder,
Paa Sneese Bordes Savn saa mange Gieste byder
Mens Huuse hungres ud, af Overflod han døer
Og Sønnen nu den Ret, at rane frit, tilhør".

Og saaledes Jfr. B. om det samme:
"Kom Undertrykker! du, som føder dig af Plager
Kom, glæd dig ved din Nød, din Graadighed aarsager
See her din Slaveflok af Mangel at forgaae
Paa det din Ødselhed, din Vellyst kildres maa".

Saaledes Hr. B. om Tapperhed til Landets Forsvar, som en Virkning af Friehed:
"Saa Bondens kiekke Sind end staaer til Leir og Feldt;
Af Arilds Friehed stolt, ved den er Nordmand Helt,
Kom Fiende; hvis du tør! Ved Mænds og Sønners Side
For Landet skal endog dets Amazoner stride;
Hvo Sverdet røre kan, dig overtyde vil
Han Hiemmestavn hukom, mens Draabe Blod var til".

Og saaledes Jfr. B:
"Den Lyst og Held han nu i Fødelandet nyder
Ham, for dets stadig Flor, og Nidkiærhed indskyder;
Han, som Ulykker det at true, roelig saae,
Nu ved dets Fare vil, som Muur og Klippe staae.
Om det af voldsom Haand med Sverd anfaldet bliver
Strax sande Heltes Drift hans kiekke Bryst opliver;
Hans Fødeland ham meer, end Liv og Helbred er;
Dets Velstand strækker sig til dem, hans Siel har kiær".

Dette troe vi, kunde være nok til at indsee den Forskiellighed, som udmærker disse Stykker fra hinanden.

IV. To Oder, om Træerne, og om Middelmaadighed, ved Jacob Johan Lund.

Den første om Træerne har ikke noget tilfælles med en Ode, uden Navnet. Den er snarere en Fortælling, eller maaskee rettere, intet andet, end Betragtninger over Træerne i Vers; og for saa vidt lader dette Stykke sig læse, da det har nogle ikke slette Steder, som f. E.

"— — — Eden ei blev skabt
Blot for at øve Sindets Styrke.
Hiint Paradiis vi have tabt,
Det skulde Mennesker og dyrke.

Den

(*) Vi bør ikke lade ubemærket, at dette at har her intet at bestille. Man bør hverken sige: naar at, eller: som at, eller: eftersom at; men ligefrem: naar, som, og eftersom.

Den milde Skaber saae de vel,
At Adam var ei lutter Siel;
Han vilde Arbeid ham anpr se.
Velan! modtag det, som et Pant
Paa Himlens Forsorg tænk og Plant!
Det er anstændigt for den Vise".

De idelige Tiltaler snart til et, snart til et andet, ere ubehagelige, fordi de synes at være som en Hovedstræng, hvilken Forfatteren immer rører. —— Men, da vi lade os nøye med at kalde dette Stykke taaleligt, ville vi intet meer anføre.

Dette smukkere synes os derimod Oden om Middelmaadighed, som virkelig fortiener dette Navn, hvilket vi ikke behøve at bevise paa anden Maade, end ved at sige, at den er en frie Oversættelse, eller, om man heller vil, en nøye Efterligning af Horaz 2 B. 10. Ode. Den kan da ikke have tabt, uden enkelte Skionheder, men maa i det Hele beholde i det mindste den største Deel af Formen. Dog sige vi dette kun som en Anmærkning; thi det kommer os for, som det danske Stykke selv er lykket ret vel, og at Forfatteren har gandske ret udtrykt Horaz paa de Steder, hvor han ikke med Flid er gaaet fra ham, hvilket han har giort, hvor det behøvedes at lempe eller forandre hans hedenske Talemaader; og paa disse Steder troe vi, at han bør dømmes med megen Forsigtighed, saasom Skionhederne ofte ligge i de Begreber, som disse Gamle havde om deres Guder og andet saadant, hvilket alt gaaer bort, det ene tillige med det andet. Saaledes f. E. naar Horaz siger:

"—— Quondam cithara tacentem
Suscitat Musam, neqve semper arcum
Tendit Apollo";

saa ere følgende tre Linier kun en svag Copie deraf:

Hvad er hans (Guds) Vredes Stik?
Et Medgangs Øyeblik,
Der Haab opliver";

men naar vi spørge os, hvorledes det skulde være, saa at Horaz blev baade udtrykket, og dog den sande Guddoms Værdighed bevaret, saa blive vi strax fornøyede, i sær, da man tillige kan see, at Hr. L. har i den rette Mening forstaaet dette Sted hos Horaz, hvilket dog undertiden anvendes urigtig.— Det efterfølgende Vers, som er det sidste, ville vi afskrive til en Prøve paa Forfatterens Stavelsemaal og Versification, som vi holde for sær let, naturlig og passende:

"Dit Mod, i hvor det gaaer,
Lad ei nedtrykke!
Den Gode dog bestaaer;
Men troe ei Lykke!
Saa skal Du viselig i blide Dage
Ei gaae for fulde Seil;
Men, langt fra Hovmods Feil
Dit Sysst indtage".

Vi kunne ikke andet, end erkiende Selskabets Omhyggelighed for disse Samlinger, og dets Fortieneste af vor danske Literatur; og derfor (endskiønt vi vel kunne vide, at det i Aar har havt vigtige Forhindringer) bede vi paa vor Literatures Vegne om fremdeles Nøyagtighed og Omhyggelighed, til disse Samlingers ordentlige Fortsættelse.

X.

Nervorum cervicalium Anatome a Jano Bang. Havniæ, litteris N. Mölleri. Stor 20 S. med et Kobberstykke.

Nerveologien eller Kundskaben om Nerverne er den betydeligste, men tillige den vanskeligste Deel af Anatomien, og derfor er den og mindst udarbeydet, da disse Deeles Finhed, forborgne Veye og Indviklinger letteligen kan afskrække endog den utrætteligste Efterforskere. Læger og Anatomici ville derfore uden Tvivl være Hr. B. megen Tak skyldig, at han saa smukt og nøye har udviklet og beskrevet Hals-Nerverne. Som Professor Anatomiæ har han under sin Læreres, vores flittige og lærde Prof. Fritis Rotthøls Anførsel havt Leylighed paa adskillige cadavera at forsøge og afsøge disse Nerver, som hidtil ingen, saa vidt vi vide, hverken saa nøye har beskrevet, eller saa tydelig afsøgnet. At deres Oprindelse, Udeling og Forening med egne og en Deel andre Nervers Grene, siger han, kunde med et Øyekast desto lettere betragtes, har han forestillet dem adskilt fra de andre Deele; dog synes os, at anatomiske Tegninger ere meget meer oplysende, naar de forestille de afsøgnede Deeles fulde Sammenhæng og Lage paa og med de vedhæftede Legemets Deele; men vi tilstaae gierne, at en saadan Tegning skal udføres med megen Konst, ifald den ikke tvertimod Hensigten skal derved blive desto meer utydelig.

En fra det sædvanlige afvigende Intercostal-Nervens Oprindelse findes og til Slutning afsøgnet og beskrevet.

B**

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 6. —— 1772.

Om Dagen den syttende Januarii 1772. Ved T. R**. Efter Befalning trykt. Stor 16 S. 8.

Hr. R** synes at spare sin Digteraand til lutter store og vigtige Tildragelser, til elskede Kongers Sygdom, øde Heders Bebyggelse, eller mægtige Omveltninger i Staten. Denne Kræsenhed ville vi ikke fortænke en Mand, som intet bør friste til at digte for Gunst eller Gave, og som maaskee ikke holder sine Landsmænds Smag for fiin og luttret nok, til at give ham den Ære for hans poetiske Talenter, som kunde være ham Belønning nok. Men han bør igien vente, at Læseren ogsaa bliver kræsen i Henseende til ham, og vil have de Fordringer, den har til Digteren, desto nøyere opfyldte, jo større og sieldnere Leyligheden var, som indblæste ham, og jo meer han skaanede sin Ild og sine Kræfter.

At Hr. R** har fyldestgiort vor Forventning i dette Stykke, kunne vi ikke sige. Hans Flugt er ikke høy, hans Ild svag, og hans Følelser hverken stærke, eller stærkt udtrykte. Man mærker vel, at han vil hæve sig, og efterligne den lyriske Digters behagelige Forvirring, Spring, og Afvigelser fra sin Gienstand; men Maskinerne ere for kiendelige, og Sielen selv synes ved alt dette Spil at have været for lidet rørt. I Stedet for Høyhed i Billeder, og Empfindelser, som komme af en heed Indbildningskraft, og en rørt Siel, hielper han sig med Figurer i Sproget, som lade Sielen kold, og støde endog Øret tilsidst, fordi de alt for ofte forekomme, og altid i samme Form. Disse evige Sukke med O! Hvor! Og!; disse vel Digteren egne, men eenformige Vendinger i Sproget, blive Læseren omsider kiedsommelige, naar de ikke tiene som Vehikel for Ideer og Følelser; og disse Yndlingsord: Nys, Alt, Alt nu, Hen, Hen ud, og fleere, saa saa meget de, brugte med Maade, tiene til at give Udtrykket Nyehed og Styrke, saa giøre de den modsatte Virkning, naar man bliver Affectation vaer i deres Brug. — Nu! den andægtige og bodfærdige Tone, hvori denne Digter idelig stemmer sine Sange, har efter vor Smag heller ingen Skiønhed; ikke at vi jo holde det for meget værdigt og anstændigt for en Digter ved alle Leyligheder at opvække fromme Følelser hos Læseren, og at opostrophere Guddommen, saa ofte Materien er det værd; men vi troe dog, at der kan giøres for meget af denne idelige Apostropheren til Gud, som af alt andet godt, og at den tilsidst kan svække Andagten, i Stedet for at føde den.

Imidlertid negte vi ikke, at vi jo læse Steder i dette lille Digt, som ere unægtelige Beviis paa Geniet, og som vi endog efter meer end een Læsning finder smukke, f. E. følgende Beskrivelse paa Digterens angestfulde Udsigter under forrige Administration S. 5.

"Blød er min Siel, og ei jeg kan end Fiender hade,
Men skielve kan jeg, og hvor skielvede jeg tit!
I Dagene, der nys forløb, naar nu alleene
Med Gud, nu med en Ven, den Gud og undte mig,
Jeg tænkte mødigen hen ud i andre Dage
Der stoede for — O da det Syn til Ængstelse!
Thi ach! hvor saaes det ei, at Folkets Troe blev agtet
Som Skiendsel værd! og det, at alt, hvad helligt var
Blant os, det grebes an, ey blot ved Konst og Klygter
Men Pharaonisk var det Raserie mod Gud.
O de Sirseeske Vraaer til Trods mod Middags-Soelen,
Og hvor man sølede sig udi Kapræisk Lyst!
Og som ved Herolds Bud, det frekt og stolt blev lovet,
Til Christnes Angst, at snart nu Helved Seyer vandt:
Saa Templerne laae hen som natlige Ruiner,
Saa øde — Saa der ei var Alter meer — Og ei
Vor Helligdom blant os — Da vee hvem Gud det undte
At være Fader — Og den Stund det var for mig!

D Saa

Saa sort, naar veemodsfuld jeg holdt i matte Arme
Dig Barn! og tænkte da, Du gik i Verden ud
Eengang af Faders Huus, løb saa blant idel Snarer,
Men fandt ei Vogtere, og ei Forfærdere,
Og ei Beskiemmere engang, om Du til Rasen
Fra Lyst til Lyst henfaldt, og rasede da bort
Ey eene Livets Hæld i feyre Ungdoms Dage,
Men Æren med, og Kraft, og Mod til mandig Dyd.
O Barn! hvor ofte da Din og min Gud det hørte
Af mig, at Mødres Land jeg villigen forloed,
Om mueligt var; men saa, naar Baandene jeg tabte
Der holdte mig — O da! hvor sort det var, til nu,
Naar Haab paa Forsyn og paa Gud gav Sielen Liise,
Og Graaden tørredes saa af, og Du mit Barn
Med ald min øvrig Sorg blev trøstelig befalet
Den Mægtige, vor Gud. —"

Kun den første Linie bliver noget haard ved det Ei jeg:— Digterens Tiltale til Prinz Friderik, hvis første Informator han har været, og til Prinzesse Charlotte, er ogsaa meget smuk. Vi ville ikkun anføre den sidste.

"— — O gid saa værdig, som det føles
Af mig, jeg kunde høyt opløftet sunge hen,
Hvor festlig Synet er for mig! Hist hvor jeg skuer
I Tanken — Hende — O høytidelige Syn!
Charlotte for Sin Gud, vor Gud i Støv nedbøyet
Og o hvor straalende fra Himlen er den Glands
Om Hende! — Her er Dyd et Liv igiennem levet,
Og Siel saa blank, saa reen som klarest Himle-Dag,
Saa kierlig Siel — O hvor vil giennem Landet lyde
Det Veemods-Bud! naar Hun engang ei mere er.
Naar da de Liidende i Hobetal omvanke
Foruden Trøst; dem Hun med Konge Gavmildhed
Opholdte moderlig — O da! hvor skal det lyde
Igiennem Landet hen til Sorg, at Hun gik bort!
Ja Folk, du veedst det ey maaskee, hvad Gield du skylder
Til Hende — O det har saa mangen Ærlig tænkt,
Og Gud det veed, at jeg har tænkt det med (*), og tænker
Endnu, at fulde Maal af Nød ei ramme kan
Vort Land, saa længe Hun den fromme Konge-Dotter
Henlever Dag og Nat i Bøn for Christians Folk. —
Vel har Hun bedet hart i disse sorte Dage
Der nu løb hen — Og mens Hun er endnu blant os,
O da det maatte skee, som Herrens Arm det giorte,
At Soele Blink saa flux af Torden-Skyen brød".

At Hr. R** har betient sig af rimfrie Vers, lægge vi ham ikke til Last; men da han derved har befriet sig fra et stort Aag, kunde man vel forlanget af ham, at han skulde været desto omhyggeligere for sit Stavelsemaal, som, naar vi undtage Cæsuren og Afvexlingen af 12 og 13 Stavelses Linier, for Resten intet rhythmisk har. Dog ere nogle Udgange gandske harmoniske i Faldet, f. E. denne S. 9.

"Og est Du Christen, o da føle Du dig det
Hvor blidt et Syn, at hist i Sirklen stod og skaantes,
Hun, der uvarsom gik i Kamp mod Fristelser,
Og gleed, og faldt —".

Men hvem Hun er, som midt i Sirklen stod og skaantes, er ikke gandske tydeligt.

(*) Denne Tanke finde vi slet ikke høy, saa gierne vi ellers kunne foreene Tankens Høyhed med Udtrykkets Simpelhed.

Prædiken paa fierde Søndag efter Nyt-Aar over Evang. Matth. 8, 1-13. holden for Garnisons Menigheden i den Herre Zebaoths Kirke, til en hellig Erindring af den store Tildragelse, som den 17de Januarii sidstafvigte var foregaaet paa det kongelige Slot Christiansborg. Af C. A. Priebst. Kiøbenhavn. Trykt hos August Friderich Stein, 1772. Stor 29 S. 8.

Af det tolvte Vers uddrager Hr. Forf. denne Hovedlærdom: "Den skammelige Fornedrelse, som altid i rette Tid skal vederfares alle Guds og hans Salvedes Fiender, endog i deres største udvortes Ophøyelse"; og deri betragter han atter 1. Disse Guds og hans Salvedes Fiender af deres største udvortes Ophøyelse. 2. Guds og hans Salvedes Fiender i deres skammeligste Fornedrelse. Anvendelsen heraf paa Dagens tilfældige Høytidelighed var gandske naturlig.

Dankpredigt über die dem Könige und seinem Volke erzeigte Hülfe Gottes, auf Befehl des Königs am vierten Sonntage nach Neujahr in der deutschen Petrikirche gehalten und zum Druch gegeben von D. Balthasar Münter. Kopenhagen, 1772. Gedruckt bey Paul Herman Höecke. Stor 39 S. 8.

Doct. B. Münters, Pastor ved den Tydske St. Petri Kirke i Kiøbenhavn, Taksigelses-Prædiken, holden efter Kongelig Allernaadigst Befaling paa 4 Søndag efter Nyeaar over den store Guds Hielp, som er beviist Kongen og hans Folk. Af det

det Tydske oversat. Kiøbenhavn trykt hos Paul Herman Höecke 1772. Stor 3 2 S. 8.

Søndags Evangeliumet er ikkun berømt i Indgangen; men Afhandlingen selv er en egentlig Taksigelsestale i den paa Titelbladet ommeldte Anledning, og en virkelig Tale, udført med en henrivende Veltalenhed. Hvad Latinerne kalde copia elocutionis, har Hr. Doct. meget i sin Magt; men denne copia bestaaer ikke i Ordgyderie: foruden en stor Styrke og Øvelse i Sproget, forudsætter den en rig Forestillingskraft, som veed at tumle sin Gienstand paa alle Kanter, og en sikker Smag, som lader den see fra de Kanter, hvor den giør de hastigste og stærkeste Indtryk; men derom have de intet Begreb, der ikke kunne giøre Forskiel imellem at snakke og at tale. — Talen selv har en meget ordentlig anlagt Plan, og tydelig afstikkende Deele, endskiønt de ikke ere navngivne; hvilket vi heller ikke forlange i en Tale, undtagen det just maatte være i en Præken, som holdes for saa blandet en Hob af Tilhørere, at man ikke kan vente, de skulde alle mærke Talens Gang, naar den ikke meget kiendelig viises dem.

Hr. Doct. forestiller 1. Hielpen selv, som er os vederfaret, og 2. Maaden, hvorpaa vi skulle takke Gud værdig for den. Hielpen giøres begribelig ved en udførlig og talerisk Beskrivelse paa den Nød, som deels allerede trykkede os, deels endnu truede os, og paa den Maade, hvorpaa vi bleve hiulpne. Saaledes beskriver Taleren vor nærværende Nød, og vi ville anføre dette Sted af den danske Oversættelse, som vi have anmeldet, for tillige at give en Prøve paa samme: "Ugudelige Mennesker, mine Brødre, herskede over os, og havde vor hele jordiske Lyksalighed i deres Hænder. Uden at forstaae Landets Sprog, uden at være underrettede om vore Love, uden at have lært en klog Regierings Grundsætninger, og ved Erfarenhed at have befundet dem gyldige, opkastede de sig til Dommere over os, og med uøvede og forvovne Hænder grebe fat paa Statens Roer. O, hvad for Skade have de ey blot af Uvidenhed anrettet, hvor mange Retfærdige have de af Trodsighed og Egensindighed undertrykket, hvor ofte have de traadt Uskyldigheden under Fødderne, fordi de holdt det nødvendigt, for at forsvare deres Magt; Hvor maatte enhver under deres Forvaltning bæve for sin Velstand, og med Angest see sig omkring, om han ey paa en eller anden Maade stod dem i Veyen! Giorde de end undertiden noget, som var godt, eller rettere, som syntes at være godt, thi man veed jo, hvor utilforladelig at det udvortes Skin af menneskelige Handlinger er, helst af saadanne, hvis Ophavsmænd ere saa mistænkte (*); saa feylede dog altid den Grund, paa hvilken enhver virkelig god Indretning i Staten bør hvile. Det var ikke Kiærlighed til Gud, ikke en ædel Begærlighed efter at befordre det almindelige Beste, ikke en øm Følelse af Folkets Nød, eller en velgiørende Beslutning, at raade Bod paa denne Nød, som bevægede dem til disse voldsomme Forandringer, ved hvilke de rystede vor Stat indtil dens inderste. At giøre sig alting underdanig, at berige sig og sine Medvidere i deres Anslag, at bryde Landlovenes Magt, at deele Gemytterne, og at forskaffe sig et Partie iblant Nationen, det var deres Hensigter, som ey kunde undgaae kloge Folkes Øyne, og som ved Udfaldet snart bleve aabenbare for enhver. Den Gud, som har reddet os af deres Haand, men giort dem til Skamme, trodsede de lige i Øynene. Endogsaa jordisk Klogskab skulde have bevæget dem til at bevise Agt for det Lands Religion, som de vilde regiere. Men de, for hvilke intet i Himmelen og paa Jorden var helligt, de, som ikkun vilde frygtes og ey elskes og æres, foragtede, bespottede, forhaanede den Troe, som vi bekiende, og skiulte ikke deres Sindelag imod den, men lagde det offentlig og med Fiid for Dagen. Guds Ord, som endnu allene var vor Trøst, uden hvilket vi i vore Elendigheder vare omkomne, havde de gierne unddraget os; gierne havde de almindeligen udbredet deres Vantroe, og giort alle dem, som bekiende Christum, til forvovne Bespottere af hans Lærdom! Den Synd, som Gud saa besynderlig ved det alvorligste Forbud og ved de smerteligste naturlige Straffer har udmærket, den Synd, som iblant alle anretter de forskrækkeligste Ødelæggelser iblant det menneskelige Kiøn, og som derfor enhver fornuftig Regiering, endogsaa iblant Hedningerne, søger ved alvorlige Love at undertrykke, gav de offentlig Rettighed og Friehed. Hvo der ey af Frygt for Gud, eller dens naturlige Straffer, vilde undflye den, torde uden Frygt og Bluefærdighed begaae den, ingen torde tiltale ham, ingen giøre ham nogen Bebreidelse derfor: I hvilken Fare vare ikke under deres Herredømme Folkets Sæder, besynderlig i Hovedstaden, at anstikkes af deres onde Exemplers Forgift. Og visselig skulde Fordærvelsen i alle Stænder blevet almindelig og ulægelig, dersom ey Følelsen af det Onde og Gode,

(*) Dette Sted er utydeligt, og burde været: helst naar deres (Handlingernes) Ophavsmænd ere saa mistænkte.

" Gode, som ethvert Menneske har, der endnu ey er
" en erklæret Ondskabsfuld (*), havde giort Afskye-
" ligheden af deres Grundsætninger og Exempler synd-
" synlig. Havde ikke denne naturlige, hos mange ved
" Christendommen bestyrkede Afskye for de selvraadige
" og uforskammede Laster (**) forhindret det, saa var
" enhver god Fornemmelse, al Frygt for Gud, vor
" Kiærlighed og Ærbødighed for vor Retmessige Re-
" gent, Ære, Samvittighed, alt, alt, hvad som var
" godt og Gud velbehageligt hos os, bleven udrøddet.
" Under en saadan Regiering maatte nødvendig Love-
" nes Myndighed og Magt Dag fra Dag svækkes, og
" Frækhed og Vellyst blive desto mægtigere. Troe og
" Love maatte blive sielden iblant os, den almindelige
" Velfærd med dem synefuldige aftage. Den eene
" kunde ey længer forlade sig paa den anden, endogsaa
" den Retskafneste kunde ey være sikker for, at han jo
" blev tvungen til at kille sin Medberger ved hans
" Gods og Formue. Troeskab mod Kongen, Dueliq-
" hed og Samvittighed i at opfylde sine Embedspligter,
" mange Aars erkiendte Fortienester, alt dette gav in-
" gen Forsikring om, at han i Morgen skulde beklæde
" det Embede, som han i Dag beklædte. Af hvor
" mange af dens eldste og bedste Indbyggere blev ikke
" vor Hovedstad forladt! Paa den Tid, da andre Re-
" gieringer giorde sig Umage for at drage til sig gode,
" nyttige og velhavende Undersaatter, blæse saadanne
" Indbyggere herfra udsiodte, som gierne havde ov-
" ofret deres Gods og Liv for Dannemarkes Frelse. De
" Retskafne, som ved deres Lives Omstændigheder bleve
" tvungne til at blive hos os, saae med taarefulde Øyne
" hine Fordrevne at bortreise, og misundte dem deres
" Lykke, at de nu ey længer fra en Dag til den anden,
" maatte kiæmpe med Frygt og Forskrækkelse. En
" angestfuld Bedrøvelse var udbredet over alle Ansigter.
" Modet var falden hos alle, Kærlighed til Fædrene-
" landet var en Gnist, som var færdig at uddøe under
" Asken, ingen Virksomhed var mere iblant vore Bor-
" gere, Handterings og Nærings Drivefiedre stode
" stille. Endogsaa verdslignsindede Folk, som lit be-
" kymre sig om Dyd, fordi de ikke kiende Gud og den
" sande Lykkalighed, begyndte at hæve for det Tilkom-
" mende, da de saae Thronen belevret af saadanne Men-
" nesker, som med de grusomste Grundsætninger for-
" baudt den Frækkeligste Magt at giøre hvad de vilde".

Vor Taknemmelighed imod Gud, lærer Taleren, bør vise sig i en anstændig Glæde over de anuammede Velgierninger. " Men denne Glæde maa ikke yttre
" sig i et Sindelav og Gierninger, som imodsige Chri-
" stendommens Love, ere Fadelige for den offentlige
" Roelighed og Sikkerhed, og altsaa nødvendigen
" maae mishage Gud. Kan vi derfor vel forsoarte de
" Voldsomheder, til hvilke den store Hobs Glæde van-
" slægtede? Kan de vel undskylde sig, som paa den Dag,
" da Gud bevisste os sin Naade, haver raset imod deres
" Medborgere, og derved besmittet denne saa mærkvær-
" dige Dag, som, naar man undtager disse Udsvævel-
" ser, ikke var betegnet med andet, uden med de skionne-
" ste Optrin! Torde da Undersaatter opkaste sig til Dom-
" mere over deres Brødre, selv iværksætte deres lov-
" stridige Dom, og af fredelige Indbyggere blive Re-
" vere og Plyndrere! Ø hvor bedrøveligt er det, at en
" saadan Dag er saaledes bleven besmitket, og at vi
" endnu i lang Tid maa taale Synet af disse Ødelæg-
" gelser! Endogsaa det, mine Brødre, maae vi, om vi
" vil være Christne, ikke anseе som en Aarsag til Glæde,
" at vore Undertrykkere nu ere blevne de eladigste iblant
" Menneskene, og at saadanne Straffer for deres For-
" brydelser, for hvilke Menneskeligheden gyser, venter
" paa dem. Hvilken Haardhed var det ikke, hvor lidet
" kunde det bestaae med den sande Christendoms Aand,
" dersom Synet af deres mørke Fængsler, af deres for-
" smædelige Baand, af deres Forvirring og Samvit-
" tigheds-Angest, var for os et glædeligt Skuespil!
" Ach lader os have Medlidenhed med dem, at de ved
" Vantroe og Laster ere styrtede i saadan en Elendig-
" hed! Lader os af gandske Hierte ønske, at de dog ey
" alle maae besiades saa fyldige, som de maaskee ere
" mistænkte til! Lader os anraabe Gud, at han i det
" ringeste vil frelse deres Siele, og giøre dem disse deres
" eensomme Dage salige for Evigheden! Var nogen saa
" umenneskelig, at tillukke sit Hierte for alle Fornemmel-
" ser af Medlidenhed med disse Ulykkelige, saa beder
" jeg ham dog i det ringeste at kaste et Øye paa en ærvær-
" dig Fader, paa to fromme og retskafne Mødre, som
" see deres Sønner anklagede som Guds og Fædrene-
" landets Fiender, og med en ynkelig Stemme udraa-
" be: Min Søn, min Søn, vilde Gud at jeg maatte
" doe for dig! Dette Øye, denne klagende Stemme
" maatte dog blødgiøre det haardeste Hierte".

Til Slutning opmuntrer Hr. D. sine Tilhørere at sætte Tillid til Forsynet, at den gode Gierning, som er begyndt, ogsaa skal fuldføres, og søger at opfylde deres Siele med glade Udsigter for Fremtiden.

Oversættelsen er vel ikke frie for Feil, men lader sig dog gandske vel læse.

(*) I Originalen staaer Bösewicht, som burde været oversat: Skørn.

(**) Efter Originalen burde det være: for den vilde og uforskammede Last.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 7. ——— 1772.

Raad til Mødre som ville selv opamme deres Børn. Ved Madame A. le Rebours. Efter demanden, paa nye igiennemseete og meget forbedrede Udgave af det Franske oversat i Dansk ved J. B. Lodde. Kiobenhavn, 1771. Trykt i Wayſenhuuſets Bogtrykkerie af G. G. Salikath. Stor 88 S. 8.

Beklageligt er det, at man paa en Tid, da man roser ſig af at være steget saa høit i Forſtand og Indſigter, ſkal have Aarſag til at anſee dem ſom vore Velgiørere, der paatage ſig at føre os tilbage fra ſaadanne herſkende Fordomme og Vildfarelſer, ſom de vildeſte Barbarer ikke letteligen ſkulde kunne forføre til. Ingen Ære er det os, at vi ſkal træne til ſaadanne Helte, der have Mod nok til at beſtride herſkende Vildfarelſer, ſom vedligeholdes og ivrig forſvares af daarlig og ſtolt Haardnakkenhed i at ikke ville tilſtaae, at man har taget Feil af Hyklerie og Vankundighed, ja af Egennytte ſelv; thi ingen Uorden, ja ingen Ulykke er ſaa ſtor, at der jo altid ere nogle, ſom have indbildt eller virkelig Fordeel derved, og faa Mennesker ere dydige nok til at opofre en ringe Fordeel, om man end kunde overbevidſe dem om, at Millioner Efterkommere vilde derved høſte lykkelige Frugter, eller undgaae ulykſalige Følger.

Iblandt utallige herſkende Fordomme og Vildfarelſer, der føre os med ſtærke Skridt til Undergang, ere de uden Tvivl de bedrøveligſte, der ſkille os og vore Efterkommere ved Helbred, Styrke, og Dygtighed til at opfylde vore naturligſte og helligſte Beſtemmelſer, og af ſaadanne Følger ere de Feil, der fra Fødſelen af begaaes ved Børneopdragelſen, hvilken i Almindelighed er ſaa forvendt, at derſom den endnu uden Forbedring ſkulde i 50 Aar vedblive paa den Fod, den er; ſaa vilde vore Stæder blive opfyldte af Daarekiſter og Sygehuuſe. Men til Lykke, at denne Ræſſomme Udſigt har allerede begyndt at giøre nogle enkelte Perſoner opmærkſomme, og een og anden indſigtsfuld og ſelvtænkende Patriot nidkiær nok til at paatage ſig det roesværdige, men ofte vovelige Arbeide, at ſige et heelt Folk, der er drukken af Selvtillid og Stolthed over de oplyſte Tider, det lever udi, at det tager feil, og handler imod al ſund Fornuft. Af den Art ere de Sandheder, ſom Forfatterinden af dette Skrift har havt Frimodighed nok, til Trods for herſkende Moder og fornemme Vedtægter, at forelægge ſine Landsmænd. Det er forſøerdel gt, ſiger hun, i ſin Forberetning, at man ſkal være nødt til at ſkrive, for at tilkiendegive den beſte Maade, hvorledes det kan lykkes at give Die. Det er en ſaa naturlig og let Sag, at, derſom Mødrene vare overladte til dem ſelv, og alleneſte til Naturens Tilſigelſer, i ſær uden Raad og uden Læreſætninger, da ſkulde det uden Møye og uden Smerte lykkes dem.

Skriftet er inddeelt i 4 Artikler. I den første: om hvad man har at tage i Agt ſtrax efter Fødſelen, og medens man giver Die, viiſer Forfatterinden den Skade, der flyder for Moderen og Barnet af den fordærvelige Vane, Konerne har, ikke at give deres nyefødte Børn Die, førend anden eller tredie Dagen efter Fødſelen. "De nyefødte Børns "Indvolde ere opfyldte med en fortagtig Materie "(vore Jordemødre kalde det Beget). Det er nø"ſentligen fornødent for Barnets Sundhed, at denne "Materie bliver udført i de første Dage, efterat det "er født. Naturen har beredt Middel dertil, i det "den har givet Moderens første Melk en purgerende "Kraft. Næſten ſaa ſnart ſom Børnene blive fødte, "førend de falde i Søvn, og hver Gang de opvaag"ne, ſøge de at die. Man maae benytte ſig af den"ne naturlige Anviiſning, for at give dem Brøſtet, "var det endog om Natten, meer for at rense dem, "end for at nære dem". "Derſom man forſømmer "dette første dyrebare Øyeblik, naar Børnene ſøge "at die, da varer det gemeenlig en mange Timer, in"den man kan faae dem til at tage Brøſtet; og i "den Tid ſamler ſig Melken i alt for ſtor Mængde,

"forgaarsager Smerte og Spending i Brysterne, og "naar Brystet saaledes er udspendt, kan Barnet ikke "saae Vorten langt nok ind i Munden, det sl der "den da med sine Gummer, og g'or den hudløs". Hun viser Usandheden af den almindelige Meening, at alle Fruentimmer skal lide Smerte i Vorterne den første Gang de give Die, efterdi Strengene maae brækkes, at disse foregivne Strenge ere ikke andet, end smaa Melkaarer, som gaae i tu ved Udspending af alt for overflødig tilsamlet Melk, at dette smertelige Tilfælde forekommes, naar man ikke imodstaaer Naturen, men giver Barnet Brystet i tide, og saa ofte, at Melken ikke kan komme til at samle sig for overflødigt. "Der ere, siger Forf., mange Landsbyer, hvor alle Bønderkonerne lide Smerte i de "første Uger, saa ofte Barnet dier, este di de ere "komne i den Vane, at de oppebie, indtil de begyn"de, det som de kalde Melkens Opstigelse; det er at "sige to Dage. Dersom ingen tydeligen viser dem "Aarsagen til deres Lidelser; da vil det maaskee vare "endnu hundrede Aar, førend nogen af dem faaer i "Sinde at gisre anderledes, end hendes Naboerske. "Saaledes gaaer det med de Folk, der ere ikke vante "til at være opmærksomme; de rette sig kun efter "Vedtægter, enten de ere onde eller gode". Ikke heller bifalder Forf. den mod Naturen saa stridende kaldte Orden, at have bestemte Timer til at give Børn Die fra Fødselen af, hvorved Børnene lide, da deres Mave svækkes mindre, ved at die lidet af Gangen, men tit, end naar de die sielden, og meget hver Gang. "Det "er kun en Indbildning, at det er besværligt at give "Die om Natten, man falder let i Søvn efterat have "givet Die, og sover meer roeligen. Ingen sover "bedre end Ammer, og naar man siger til Koner, "at det hidser dem at give Die om Natten, da bedra"ger man dem; thi det er tvertimod: den Melk, som "har været Natten over i Brystet, er mægtig til at "gisre dem urolige, hidse dem, og er ikke god for "Børnene". Alt hvad Forf. siger om Vaagekonerne i Frankrig, hvor alle Barselkoner bruge Accoucheurs, passer sig ret got her paa vore Jordemødre. "Naar man vil begynde at give Die i de første Timer "efter Fødselen, maae man vente sig, siger hun, de "største Modsigelser af Vaagekonerne, og maaskee af andre Personer (hun meener disse ærværdige Lægger, "som ikke ville forlade gammel Skik, fordi de finde "sig fornærmede ved, at man søger at forkaste de "Regler, som de i saa mange Aar have ladet sig "betale for at meddele.)".

Endelig erindrer hun og den Skade det er for en Barselkone, at have for mange Personer omkring sig, og at man tager meget Feil, i kald man troer, derved at forskaffe sig Lettelse og Bequemmelighed, at een eeneste er meer end nok for Moderen og Barnet. Hun raader derfor meget fra Besøgelserne i de første Dage, endog af Bedsteforældrene, som oftest af en ubetænksom Ridkiærhed gisre meget Ondt. Hun ønsker, og vi med hende, at det maatte blive Moden, ikke at gisre bekiendt, naar en Kone var kommen i Barselseng, førend de første otte Dage vare forbie. De Erindringer, hun giver om alt for megen Varme i Sengen og Værelset, om den Omhyggelighed man har, at nøde Barselkonen til at fyise, og den Leveorden, en Kone bør holde i de første Uger efter Forløsningen, ere og meget sande og vigtige.

"Det er forunderligt, siger Forfatterinden i den "anden Artikel: om Maaden at behandle de smaa "Børn, at saa mange Personer dadle den moderlige "Opfostring, eller give saadanne Raad, som ere tvertimod det, man bør gisre, for at faae en lykkelig Fremgang dermed. Det er saa priselig en Sag, saa fordeelagtig for Mødrenes og Børnenes Sundhed, at man burde forpligte alle Koner til at give Die. De fleste Mødre bilde sig ind, at deres Døttre skulde forbærve deres Temperament, dersom de gave Die. De vilde formodentligen ikke, at deres Døttre skulde være meer Mødre, end de selv. Man finder, at det er meget tvunget at give Die, da dog denne Forretning er meget mindre tvunget, end alle de brugelige Skikke i Sælskaber, hvor man ideligen og meget unyttigen tvinger sig. — Een af de største Fordeele som Mødrene have, i det de selv opamme deres Børn, er at de kunne behandle dem efter deres Velbehag, og være frie for at underkaste sig den sædvanlige Vedtægt, som duer intet, og gisr Børnene megen Fortræd. De to første Leveaar danne Temperamentet til ondt eller godt. Det Barn, som er blevet forsømt alleneste i det første Aar, skal aldrig blive stærkt. "Det er ikke nok, at man holder Livet i et Barn; det "maa ogsaa, om det skal leve lykkeligt, faae al den "Styrke og Forlighed, som det kan have. Naar man "opdrager det paa den sædvanlige Maade, da gisr "man, at det taber meget deraf, og at den menneskelige Slegt derved udarter". Om Sandheden af dette har man saa meget mindre at tvivle, da man allene behøver at gisre en Sammenligning imellem denne nærværende Slegts Sinds og Legems Styrke mod vore Forfædres, og man skal finde, at vi ere meget neden for dem, og vi vil vist falde endnu dybere, jo meer vi afvige fra Naturens eenfoldige Regler, paa hvilke alle Forfatterindens Raad i denne vigtige

Artikel

Artikel ere grundede, og som vi, for Nyttens Skyld vi derved troe at giøre, ikke kunne undlade noget vidtløftigere her at anføre.

Iblandt de Aarsager, som forvolde, at saa mange tusende spæde Børn døe af Slag og af ondt for Tænder, og som giøre den Engelske Syge saa almindelig hos os, en Sygdom, som endog, naar den er overstaaet, har skilt Barnet for stedse ved væsentlige Fuldkommenheder, og efterlader altid i større eller mindre Grad uovervindelige Feil, er den slemme Maade, at qvæle sine Børn med Varme, den første og almindeligste; saa at, naar en bedrøvet Moder siger, at hendes Barn er død af Slag, af ondt for Tænder, af den Engelske Syge m. m., da burde hun som oftest rettere sige: jeg har varmet det til døde. Det er af yderste Vigtighed, ikke at betragte med en ørkesløs Letsindighed de Erindringer, Forf. giver imod denne øde æggende Uvane. "Konerne siger hun, ere af den Mening, at spæde Børn have ingen Varme; og paa "det de skulle ikke fryse, saa qvæler man dem i Klæder, "man faaer dem til at svede, man holder dem fra Luf"ten i de første Uger, efterat de ere fødte, derefter hver "Gang det blæser eller er lidet koldt, og hele Vinte"ren igiennem, saa at de leve tre Fierdedele af Aaret "indsluttede, qvalte i deres Klæder, og i deres Seng. "Saasnart et Barn, der er paa denne Maade taget "i Agt, kommer i Luften, eller man tager det mind"ste Stykke bort af det, som det er klædt eller indhyl"let i, da bliver det forkiølet, eller faaer Bugvrid. "Derefter slutter man, at det bør igien indelukkes, og "igien klædes, endog i varmt Veir. Man begriber "ikke, at det er den Maade, man har behandlet Bar"net paa, der har giort det kuldskiært. Man farer "saaledes fort, og hindrer derved dets Kræfters Til"tagelse, at det bliver kiælent sin gandske Livstid. — "Kulden forkiøler ikke, uden fordi man tilforn har væ"ret heed. — Man veed, at Forkiølelse er ikke andet "end en overflødig Sveeds Forstoppelse. Alt for "mange Klæder, alt for stor fremmed Varme giøre "hos Børn samme Virkning, som en Badstue. — "Børn agte ikke Kuld, uden naar den er meget skarp; "man maa ikke lade dem blive stivfrosne; men der er "Forskiel imellem denne Yderlighed, og at klæde dem "for varmt". Naar man holder dem for varme, fremdriver man en overflødig Dampen, som fordi den slapper og svækker Kroppen, betager dem deres naturlige Varme. "Jeg har seet Børn, siger Forf., hvis Fød"der vare iiskolde om Sommeren, skiøndt de vare "indpakkede i mange uldne Svøb. Man maa forun"dre sig over at see, hvor megen naturlig Varme de "Børn have, som klædes tyndt. Jeg har seet dem, "som i blot Trøye brændte af Hede, naar det var "Frostveir. Vi skulde blive stivfrosne i den bare "Skiorte i mildt Veir, fordi vi ere vante til at være "klædte".

"Det er meget fordeelagtigt, at vænne Børn "efterhaanden til Luften, paa det man ikke skal være "forpligtet til at holde dem indsluttede, naar det er "mindste Kuld, hvilket giør dem en betydelig Skade. "— Børn, som man indslutter, lære sildig at gaae, "og have ondt ved at faae Tænder".

"Hver Gang man omklæder et Barn, der er "varmt klædt, da forstopper man, eller i det mindste "staaer Fare for at forstoppe Uddampningen, og føl"geligen at forkiøle det. Man maa derfor klæde det "saaledes, at de ikke ere underkastede nogen Uleilig"hed, hvilken, naar den ofte skeer, kan have fortre"delige Følger for dem". Vel er det, at Forfatterinden kan sige, at hun ikke vil opholde sig ved Uleiligheder, som flyde af at bruge Liste, efterdi hun seer, at man har erkiendt de onde Virkninger deraf. Det var at ønske, at vi kunde sige det samme, og at man i Almindelighed indsaae, hvor fordærveligt det er, at indknibe et Legeme, som uophørligen arbeider paa sin Tilvæxt, at hindre Blodets Omløb, og Lemmernes Bevægelse. Men een Uorden føder flere; vi tilstaae gierne, at, naar et spædt Barn er overladt til en letsindig og uagtsom Amme, saa kan Listen nogenlunde bevare det fra at faae Rygbenene fordærvede, og derved blive skrudtrygget, hvilken Feil falder meer i Øynene, end den Svaghed, som Listen foraarsager. Men naar Mødrene ville være Mødre, og selv vogte deres Børn, saa skulle de ikke behøve denne skadelige Forsigtighed.

At man flittig bør tvætte Børn, og ikke hertil bruge Varmt Vand; at de ikke bør ligge paa Fierpuder; at de ikke bør belæsses med Klæder, men nyde Moderens Varme, og blive hos hende; at man saa lidet mueligt, bør bære Børn paa Armene; at Olier, som man giver Børn for Bugvrid, ere meget skadelige; at man ikke bør forstyrre dem fra deres Søvn; vogte dem for slem Lugt, og holde Luften reen i deres Kammer; omklæde dem, saa ofte de ere blevne vaade af deres Urin; at man, naar det er mildt Veir, bør toe deres hele Krop med koldt Vand, for at give deres Legeme og Lemmer Styrke; toe og børste deres Hoved, paa det de ikke skal samle det, som Ammerne kalde Arpen, da denne Skorpe er aldeles ikke fornaden, hvad man og siger derom; at det ikke er Alderen, der bør bestemme Tiden, naar man skal sætte Børn paa deres Been, men deres Kræfter; og hvorledes man bør lære dem at gaae; at man bør lade dem die, indtil de have

faaet

saaet deres 20 Tænder, og hvad Forsigtigheder, man har at agte ved Tændernes Udbrud; at man ikke bør give Børn Dukketøy, som er malet med Farver (da mange af dem, saasom Blyhvidt, Minie, Spanskgrøn m. m. ere giftige), efterdi de tage det i Munden, og slikke disse skadelige Farver i sig; hvorledes Snørliver bør være, i fald man endelig ikke vil, at Pigebørn ikke skal undvære dem; at man ikke bør haste med at lade Børn lære at læse eller skrive, og ikke besvære deres Hukommelse med Ting, som de paa en latterlig Maade sige efter, uden at forstaae dem, eller og forstaae dem i en vrang Mening; at det var at ønske, at man lod den Art af Forfængelighed, hvormed man gior sig til af sine Børn, bestaae deri, at de vare begavede med Styrke, Behændighed, Hurtighed, god Helbred, og en smuk Legems Skabning, da alle disse Fordeele, uden hvilke man ikke med Fornøyelse kan benytte sig af nogen anden, vilde have en ønskelig Indflydelse i alle Livets Tildragelser, og derimod alt for tilige Undervisninger udmattede Børns svage Kræfter, sinke deres Udvikling, og svække deres Forstands Virksomhed; at man skal lade Børn, som befinder sig vel, nyde deres Frihed, og man skal ikke have nødig at frygte, at de skulle vænnes til Ørkesløshed, da de altid tage sig selv noget for at giøre, og deres Leeg forskaffer dem en idelig og behagelig Tidsfordrivelse, hvorved de lære flere Ting, end man tænker, da det ligner, hvad det gior, imod hvad det har giort, saaer Erfarenhed, Behændighed, og dets Følelse over og danner sig; at Børn, som have været frie, ville bedre kunne fatte alt hvad man siden vil give dem Begreb om, end de, som have stedse været imødegagte og trængne i de Tilbøyeligheder, som Naturen har indgivet dem; at man benytter sig af deres Leeg og Behag til Forlystelser, for at vænne dem efterhaanden til nyttige Ting; at man fornemmeligen maa vide at bringe dem til at kiende, at jo større Fremgang de giøre i den Kundskab, man vil give dem, jo meer lykkelige blive de, da Hovedsagen er, at de kan blive overbeviiste om, at det er forsvendent at giøre, hvad man forlanger, at de skulle giøre; at man ikke bør plage dem, være dem imod, og ville danne dem i deres tredie eller fierde Aar, ligesom man er selv i sit 30te eller 40de Aar, da Børnene kun derved blive opfærtige, halstarrige og falske, deres Temperament lider, deres Legemers naturlige Virksomhed forvendes og standses, og de blive tilsidst kiælne og skrantvorne; og at man endelig ikke burde tvinge Børn til at lære saadanne Ting, som udkræve Hovedbrud, førend de have saaet deres syv Aars Tænder; at man derfor ikke bør være forlegen for hvad man skal giøre med dem i disse syv Aar, da det er nok, at man lader dem leege, blive stærke; og at man i disse første Aar bør arbeide paa at danne deres Hierte og deres Stiønsomhed, i det man i deres Paasyn ikke gior andet, end hvad der er godt og skikkelig, og ikke siger dem noget, uden hvad der er Sandhed; at man bør tage sig den Umage, at give Agt paa deres Leege, paa deres smaa Tilbøyeligheder, og fyldestgiøre deres naturlige Nysgierrighed; og man skal forundre sig over de mangfoldige Leiligheder, man vil finde, til at bringe dem i gode Vaner, og at give dem rigtige Begreb om utallige Ting; at man ved saadan Opførsel skal saae dem til at begribe, at, naar man vil blive lykkelig, maa man sætte sig i Stand til at forrette noget nyttigt for sig selv og for andre; og endelig, at længes efter at saae saadan Kundskab, der giør Menneskene berømmelige. — Alle disse ypperlige og sunde Regler udgiøre Indholdet af denne Artikel.

Den tredie Artikel handler om de Uleiligheder, som man undgaaer, naar man selv opammer sine Børn. — Men, da de Mødre og Forældre, som af det, vi allerede have anført, ikke finde sig forpligtede til at læse Bogen selv, vilde ligeledes uden Nytte læse alt hvad vi herom kunde uddrage, saa anser vi det for overflødigt at opholde os derved.

Den fierde Artikel: at den Vane, at sætte Børn ud til Ammer, er Aarsag til Folkemængdens Aftagelse. — Disse Forfatterinde Betragtninger ere mindre digtige for os, end for Frankrig, hvor det er almindeligt, at endog Folk af Stand og Formue sætte deres Børn ud til Ammer i Byen eller paa Landet, hvilket til Lykke ei er i Mode hos os, da det holdes for meer anstændigt, at holde Ammer i Huust, ventelig fordi det er meer bekosteligt. Men vi skulle have Forfængelighed allene at takke for, at denne grueſomme Stik ikke er kommet i Brug?

Nogle særdeles Betragtninger over de Uleiligheder, som finde af den Vane, Koner ne have paa Landet, ikke at give deres Børn Die, førend anden eller tredie Dag efterat de have giort Barsel, samt en Anordning for Jordemødrene paa Landet, at lade Barselkonerne give deres Børn Die, saasnart de ere lavede til rette i Sengen, slutter dette ypperlige Skrift, ved hvis Overſættelse allene Hr. Lodde har giort sig sine Landsmænd saa meget forbunden, som med de mange andre nyttige og smukke Skrifter, han har giort bekiendt iblandt os. Dette eene have vi i Henseende til Overſættelsen at erindre, at overalt, hvor der i Skriftet anraades Omslag af Melk og Brødkrumme, bør forstaaes Krummen af Hvedebrød, hvilket Forf. ikke har havt nødig at bestemme, da der i Frankrig ikke bruges sort Brød.

M * *

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 8. —— 1772.

Liigtale over den haabefulde Discipel Christopher Discher, holdet i Helsingoers latinske Skole Fredagen den 27 Martii 1772 ved Jacob Baden. Kiobenhavn, trykt med Svares Skrifter.

En Liigtale over en Discipel, paa en Tid, da Liigtaler overhoved synes at være gaaet af Moden — Men vi maae tilstaae, at saadanne Høitideligheder, naar de kun ikke misbruges, forekomme os, ikke allene værdige og ædle, men ogsaa i Henseende til den Opdyrelse i Sielen, som kan være Følge deraf, frugtbringende og vigtige for det menneskelige Selskab. Vi sige med Flid, naar de ikke misbruges; thi naar de hensdes enten af Vane og indført Nødvendighed, eller af Hykleri og særdeles Hensigter, da baade tabes saadan Nytte, og Sagen selv bliver latterlig for kloge Folk, hvilke ikke kan andet, end fatte Foragt for et Foretagende, hvorved man søger at paatvinge en afdød Mand Fortienester, endogsaa der, hvor han vitterlig sig allermeest ufuldkommen. Dette er vel ogsaa den eeneste Aarsag, hvorfor saadanne Høitideligheder og Æresbevisninger have for en stor Deel tabt deres Værdie; og vi kunne og ikke sige, at det er sket uden al Ret.

Hr. B., synes os, er fuldkommen i Sikkerhed for al Mistanke om særdeles Hensigter og uædle Aarsager til dette Foretagende; i det mindste see vi ikke hvad der skulde bringe ham til at giøre sig denne Umage, naar det ikke var just Følelse af en saadan Discipels Værd, og Agtelse for sand Dærdighed. Han har og deraf havt en Fordeel, som tillige er blevet hans Tilhørere; og nu, da Talen er trykt, ogsaa Læserens; denne nemlig, at han ei har været nødt til ved bulbrende Sladder at skiende sin Afdøde, Tilhørerens eller Læserens Agtelse til, hvilket gemeenlig er Følgen, naar Taleren roeser en Afdød for Fortienester, som han ikke havde.

Talen begyndes med Betragtninger over den Vanskelighed, Fornuften nødvendig maa finde, ved at ransage, hvorledes det er overeenstemmende med det vise Forsyn, "at den dydige og haabefulde Unge henrives "midt i Løbet af sine ærefu de Bestræbelser, som skul"de giøre ham, naar han havde faaet Lov at bringe "dem til Maalet, til en brugbar Mand for Verden, "til en Trøst og Glæde for sin Familie, og en Ære "for sine Venner". Det er en Erfaring, siger Forfatteren, "som nedslaaer den Retsindige, som forvirrer Philosophen, og ydmyger en Christen under "Forsynets vise Bestyrelse". Han erkiender, at Fornuften ingen Udgang veed af denne Labyrinth, men at Aabenbaringen allene, som lærer, at en slukket eller lang Tiid er intet at regne imod den grendseløse Evighed, som venter paa os, kan være os til Hielp i dette Vilderede. Han forlader da disse Betragtninger, og fortæller det Dødsfald, som han vil beklage. "Vor "Skole, siger han, har i een Uge seet to af sine due"ligste Discipler bæres til Graven; begge Brødre ved "Naturens Baand, og Brødre i Fromhed, Dyd og "Kærvilligheed. Den eene lig et deiligt Blomst, som "den skarpe Vaarvind afbryder i Knoppen, visste sig "just paa Videnskabernes Bane, og var sine Lærere "Lyst, og sine Jevnaldrendes Exempel og Spore. Den "anden, hvis Legem vi komme fra at have ledsaget til "Hvile — Christopher Discher, var videre paa "Banen; og det Haab, han gav os for Fremtiden, "var saa meget sikrere, som han var Maalet nærmere, "og som hans allerede modnende Fornuft syntes at "billige det Kald, hvortil Naturens Anlæg, og For"ældres omme Omsorg havde bestemmet ham. Jeg

"føler hans Tab stærkt baade som Patriot og som Læ-
"rer; og da jeg ikke kan gienkalde ham ved mine Kla-
"ger, saa troer jeg at skylde hans Dyd dette offentlige
"Eftermæle, som jeg ikke agter at giøre ubetydende ved
"Misbrug; og hvad jeg ikke skylder den Salige, det
"skylder jeg hans Meddisciple, om jeg maaskee kunde
"drage denne Fordeel af hans Død, at hans priis-
"værdige Exempel kunde tiene denne kiære Ungdom til
"Opmuntring, som ikke kan faae Opmuntringer nok
"til at befæste sig paa Dyds og Vindskibeligheds slib-
"rige Vei". Vi ville anføre følgende Sted, for at
sætte vore Læsere nærmere i Stand til at dømme om
Værdien af denne høitidelige Æresbeviisning, ved at
læse den Afdødes Egenskaber. "Hans Attraae efter
"Kundskab kunde ikke mættes med den offentlige Un-
"derviisning, som maa lempes efter en blandet Hob
"af svage, middelmaadige og gode Hoveder; han saae
"en videre Mark for sig, hvor den private Flid maatte
"komme den offentlige til Hielp, for at naae det ædle
"Maal, han havde i Sigte. I et Selskab af sine
"dueligste Meddisciple gik han Ciceros Bøger om
"Pligterne paa egen Haand igiennem, og udtegnede
"efterhaanden de vanskeligste Steder, hvorover han
"idelig raadførte sig med mig; disse Steder vare hver-
"ken saa mange og saa lette, at jeg kunde mistænke
"ham for at bruge min Raadførsel, for at spare egen
"Eftertanke og Undersøgelse; heller ikke saa faa, at
"jeg kunde mistænke ham for skiødesløs Læsning; thi
"ikkun den meget skiødesløse og den meget erfarne Læ-
"ser af Cicero finder hans Skrifter lette. Gemeen-
"lig var det en urigtig Læsemaade, en fiin Hensigt til
"den gamle Philosophie, eller den gamle Eruditions
"Hemmeligheder, eller en sielden Bemærkelse af et
"Ord, som havde standset hans Flid, og giort ham
"tvivlraadig. Og for da at belønne mig for mine
"Raad og min Underviisning, kom han jevnlig til
"mig, naar et større Pensum var giennemgaaet, og
"bad mig at overhøre sig, da jeg altid fandt mig til-
"fredsstillet med hans Fremgang. Hans Hovedlyst
"syntes at gaae til den gamle Philologie, Historien
"og de skiønne Videnskaber. Han kiendte og havde
"læst vore bedste danske Skribenter, saavel prosaiske
"som poetiske. Endog i det tydske Sprog, som han
"havde lært sig ved egen Flid, læste han adskillige
"gode Skrifter. Men han lod det ikke blive ved Læs-
"ning allene, overbeviist om, at det er ved egne For-
"søg og Udarbeidninger, saa svage og ufuldkomne de
"i Begyndelsen ere, at Sielens Kræfter skal udvikles
"og dannes, og Læsningen giøres brugbar. Efter
"mit Raad havde han foretaget sig, at bringe de Eu-
"ropæiske Rigers Historier i korte og sammenhængen-
"de Udtog paa Dansk; og af saadanne Udtog bragte
"han mig kort for sin Død eet over den Portugisiske
"Historie, saa skiønsomt i Henseende til Begivenhe-
"dernes Valg, saa ordentligt i Henseende til deres
"Sammenhæng og Foredrag, og saa reent og vel sat
"i Henseende til Stilen og Sproget, at det skulde
"giøre mangen en langt over hans Alder Ære. Men
"hans rummelige Genie kunde ikke indskrænke sig til
"eet Slags Arbeider; og man behøvede ikkun at give
"ham et Vink, han oppebiede ingen Befalninger.
"Da han fandt megen Smag i Horazes poetiske Bre-
"ve, og følede en Lyst til at øve sig i dansk Poesie,
"begyndte han at oversætte et af disse Breve i Dan-
"ske Vers; og den Prøve, han viiste mig deraf i sidste
"Juuleferier, gav mig ikke ilde Haab om hans Gaver
"til Digterkonsten, ifald det havde behaget Forsynet
"at lade hans Siels Evner modnes".

Vi ere eenige med Hr. Biskop Harboe, som i
en liden Forerindring (thi det er ham, som har ladet
denne Tale trykke) skriver, at "Talen giør Hr. B.
"Ære, da han derved viiser, hvor nøye han anseer
"det Baand, der er imellem ham og hans Disciple,
"og at disse ere, naar de ligne den Afdøde, værdige
"til hans besynderlige Yndest og Kiærlighed".

Stilen og Sproget ville vi ikke tale om; thi da
det er Hr. Badens, behøve vel vore Læsere ingen vi-
dere Forsikring om, at det er godt og passende til
Materiens Værdighed; ligesom vi og ansee denne Tale
for det, som en Sørge- eller Liigtale bør være, nem-
lig ømme Betragtninger, samlede med roelig Følelse
over det Tab, der beklages.

C * *

Seltnes Denkmahl patriotischer Freymüthigkeit, und großmüthiger Königlicher Wahrheitsliebe. Uden Sted, Bogtrykker og Aarstal. Stor 1 Ark. 4.

At dette er en Oversættelse af Hr. Conferenz-Raad
Suhms Brev til Kongen, slutter ingen saa let
af den blotte Titel. Dog! Titelen blev vel heller ikke
bestemt til at sige, hvad Skriftet skulde være, men til
at viise den Forfatning, hvori Oversætteren har været,
da han oversatte; og denne har lignet et lidet Anfald
af en halv poetisk og en halv politisk Feber. Deraf
bliver

bliver den mystiske Anmærkning ved Navnene Julia-ne og Frederik S. 5. at forklare, deraf den Omhyg-gelighed at forklare, hvormed Oversætteren søger at gjøre Scenen utilendelig, ved aldrig at nævne Dan-nemark og Norge, Dansk og Norsk. Hvorvidt denne Omhyggelighed er et Denkmahl patriotischer Frey-müthigkeit, ville vi ikke bestemme; men vist er det, den er meget stødende for Danske og Norske Læsere, og har fordærvet adskillige gode Steder. F. E. Hvem læser ikke heller dette Sted i Originalen: "Den, som "ei tænker saa, er ingen Dansk, ingen Nordmand", end dette i Oversættelsen: "Wer nicht alſo denkt, iſt "des Namens ſeiner Väter unwerth"; eller dette: "Saa længe Danske og Norske Helte ere til, skulde "Julianes, Friderichs Roes vedrøre", heller, end dette i Overs.: "So lange Helden ſind, ſoll Julia-"nens, Friderichs Ruhm dauern"? — I dette Sted: "Laß das Blut ſo vieler Könige, das in dei-nen Adern rinnt, dein Herz beleben auf dein Volk her-ab zu ſchauen" er det Ord selv udeladt, som her var et Hovedord; og i dette: "Unſer Vermögen, unſre Jugend, unſer eigen Blut ſoll zu deinem Dienſte be-reit ſeyn" det Ord eigen tilsat, som ikke er nogen For-bedring. — For Resten er Oversættelsen smuk, skiøndt kiendelig overtilet.

Guds besynderlige Forsyn for sine Salvede. — I Anledning af den vor Allernaadigſte Konge nylig bevidſte naadige Frelse, forestillet paa Al-lerhøyſtſammes Fødsels-Dag, i en Forſamling paa Horsens latinske Skole af Peder Tetens, Skolens Rector. Kiøbenhavn, 1772, med Hallagers Skrifter.

Det skal ikke blive Hr. T. ubehageligt, siger han selv i en liden Erindring til Læseren, om nogen skulde domme, at dette Stykke ligner meer en Præken, end en Tale — Men det vil man vel ikke falde paa, uden at have et underligt Begreb om en Præken. Vi kan tro, at Hr. T. har ved disse Ord vildet undskylde, at dette hans Arbeide er stilet i en bibelsk Tone. Men ligesaa vist, som dette allene, endskiønt meget væsent-lig ved en Præken, dog ikke udgior den heel og hol-den, saavist kan og saadan Skrivemaade, naar An-ledning og Omstændigheder ikke stride derimod, have Sted i en Tale, og Talen dog være god derfor. Det er vist nok ikke Bibelens Skyld, naar dens Talemaa-der blive underlige, ei heller har Forfatteren anført dem saaledes, at de i hans Tale med Ret kunne blive det.

Men følgende Sted er forekommet os underligt: "Henſigten af min Tale er allene, ved korte Betragt-"ninger, ligesom de ved første Esterretning i Gaar "fødtes i min oprørte Siel, at opmuntre Eder i "Dag" o. s. v. Fik da Hr. Forf. ikke forend den 28 Januarii Esterretning om 17 Januarii Tildragel-ser, og giorde saa denne Tale til anden Dag efter? — Ja, saa burde vi end ikke tænke paa andet, end at den jo var god nok, og meget god, hvilket vi dog alligevel ville tilstaae; thi den har et godt Sprog, og nogle gode Steder, af hvilke vi til Prøve ville afskrive følgende om fordærvelige Raadgivere: "De "allerfordærvelisse ere de, som søge at afdrage Kon-"gerne fra den sande Gudsfrygt, eaten til aabenbare "Foragt, eller en skammelig Ligegyldighed imod Re-"ligionen, Rigernes eeneste Grundstøtte; disse giøre, "at Gud med sin Velsignelse forlader Landet; og "vee! det Folk, fra hvilket Herren er viget. —— "Fordærvelige ere de, som under Skin af tilladelige "Fornøyelser nedskænke Kongerne alt dybere og dy-"bere i Vellyst, for selv desto friere med ubundne "Hænder at regiere, endog over Kongerne selv, der "drukne af Vellyst, drømme om Herredømmet paa "en Tid, da de ere, ei allene Lysternes, men endog "deres egne Tieneres Slaver. Fordærvelige ere de, "som søge at tilsperre Folket Adgang til deres Kon-"ger, og med det samme lukke Folkets Hierter for "Kongerne, da dog, næst Religionen, Undersaat-"ternes og Kongernes indbyrdes Kiærlighed er Rige-"nes eeneste Velfærd. —— Fordærvelige ere de, som "for at berige sig selv udsue de Fattiges Mary, og "fortære de Elendiges Sved. —— Fordærvelige "ere de, som under Navn af almindelig Velfærd "aabne Portene for Overdaadighed, Rigernes visse-"ste Ødeleggelse. —— Fordærvelige ere de, der "med idelige og uoverlagte Forandringer vende op "og ned paa alt, da intet er vissere Tegn paa en slet "Regiering, end, enten af Had til de forrige, eller "daarlig Indbildning om sig selv, voldsom at for-"andre alt, hvad man forefinder. —— Fordærve-"lige ere de, som, for at ophøie deres egne, bekiæ-"de Landets vigtigste Embeder med uværdige Per-"soner. —— Fordærvelige ere de, som ikke nok "som indsee Stændernes fælles Fordeele, og derfor "bygge een Stands Opkomst paa en andens Under-"gang.

"gang. Fordærvelige ere de, som med unyttige "Krige udtomme Landet. Men hvo kan opregne "dem alle"? Da følgende ville vi endnu sætte hos, deels for Anmærkningernes Skyld, deels fordi det mangler ikke al oratorisk Prydelse: "Saa smitsom- "me de Ophøiedes Exempler ere, naar de i øvrigt "forstaae at elskes, saa stridig en Virkning have, "ved Guds Viisdom, de Stores Laster, naar de "for Resten ere forhadte; og de Laster, disse have søgt "at udbrede, ere ved deres egne Exempler bleune dob- "belt afskyelige. Saaledes have vi seet Guds stiren- "de Haand i dette Ords. Endelig da deres Ond- "skab var kommen til det Høieste, da (fortvivlede "Anslag fordre fortvivlede Midler) en heel Stad, "een af Europæ prægtigste, maaskee var bestemt til "at gaae i Røg ved forræderske Luer, da vore Ka- "noner, bestemte til Fienders Skræk, vare beredte til "Borgeres Død, da —— (jeg tør ikke følge Røg- "tet meer, jeg gyser ——), just da hørtes en Al- "magts Røst: Hidtil skal du komme; strax for- "svandt disse rædsomme Skyer; en Stormvind fra "den Almægtige fordrev dem. Store Fordeele "kan vi endog, ved Guds Naade, vente os af disse "Ulykker. Hvor meget varsomme maae herefter "vore Konger blive i pludselig at ophøie dem, de ei "endnu nok have prøvet? Hvor forsigtigere Mini- "strene, ei at misbruge deres Magt! hvor lærerigt "kan disse Ophøiedes Fald blive alle Lysternes af- "mægtige Slaver".

C.

Die richtige Freude der Christen über die göttliche Vergeltung des Bösen. Eine Predigt am 4ten Sonntage nach Neujahr, als einem von Ihrer Königl. Majestät zu einer öffentlichen Danksagung für besondere Wohlthaten der Vorsehung verordnetem Tage vor dem Könige und den Königlichen Herrschaften in der Christiansburger Schloßkirche gehalten von H. F. Janson. Kopenhagen gedruckt bey P. H. Höeck, 1772. Stor 31 S. 8.

I Anledning af Rom. 12. 19. foreskiller Hr. Slotspræsten de retmessige Aarsager, en Christen har til Glæde over de Ondes Hevn; og saadanne Aarsager finder han tre, 1. fordi det Onde derved forbyrres, 2. fordi den gode Sag og de, som blive den true, reddes, og 3. fordi saadan en Hevn giver Haab til Forbedring i det Heele. Forfatterens Foredrag er lærerigt, ordentligt og flydende; undertiden hæver Sielen sig, og bliver veltalende; og i sær den Tiltale til Kongen S. 25 til 29 er et meget glimrende Sted.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 9. ——— 1772.

Afbrudte Tanker i Anledning af Beskiermelses-Dagen den 17 Januar. 1772. Af C. B. Kiøbenhavn, med Höckes Skrifter.

Disse Tanker udmærke sig paa en sær fordeelagtig Maade iblandt den Mængde af Stykker, som i Anledning af 17 Januar ere udkomne. De ere fulde af en fornuftig Iver for Religion, Dyd og Fædreneland, af en poetisk Aand og en klog Henrykkelse, og, at vi skal sige det kortelig, skrevne med Smag, og Forstand. Det er ikke mueligt at læse dem, uden tillige at tage Deel, saa vel i Tildragelsen selv, og dens Omstændigheder, som og i de ret ædle Følelser, af hvilke Forfatteren under Arbeidet har været opvarmet. "Var det derfor, Du evige Behersker! at du saa længe holdt din Magtes Arm tilbage, (det er Begyndelsen, vi afskrive), paa det vi, naar Du eengang vilde udrekke den til vor Frelse, skulde erindre os, at Du er Overherren, og at Dig hører Magten og Æren til? —— Hvilke Under har i Dag viist sig fra din Almagt! —— Under, der bebuder os, at du, retfærdige Behersker! ikke har bortkastet os fra din guddommelige Omsorg. Nyelig saae jeg den ophøiede Ondskab, drukken af Overmod, at triumphere med de sorteste Forbrydelser" o. s. v. Men vi ville forelægge vore Læsere det Sted, hvor Forfatteren maler Tildragelsen selv: "Søvnen, siger han, havde allerede fængslet de Sikre, som laae trygt under en indbildt Beskiermelse, stolende paa deres egen Magt, men forladte af Gud, hvem (som) de havde foragtet, og værgeløse mod den udrustede Dyd. Guds Haand var vor Julianes og Frederiks Skiold, hans Kraft Deres Vaaben; Seieren skulde derfor og høre ham til. Nu fremkalder Hielperinden Sine Mænd, dem, der skulde udføre Hendes Befalinger, dem, for hvis Troeskab den uforklædte Redelighed og Nidkiærhed vare Borgen; Mænd, som altid giør deres Fædreneland Ære. Disse stode nu om Heltinden, agtsomme at høre Hendes Raad, og beredvillige at adlyde Hendes Vink. —— Viise Overlæg, sindige Beslutninger vare fattede, alting færdigt, Udførelsen allene stod tilbage. —— Utalte Sukke steeg imidlertid op fra Juliana og Frederik til den Alvise, om en naadefuld Bistand i det Begyndte, og at alt maatte udfalde til Hans Ære og Velbehag. Og en Strøm af himmelskt Biefald nedflød i Deres Siele".

"Endnu holdt Natten sine sorte Vinger udbredte over alt Landet; Søvnens mægtige Scepter herskede, og den tause Roe tilbød sin Tieneste for Udførelsen af dette vigtige Foretagende. Friemodig gaaer vor Heltinde frem i Herrens Hendes Guds Navn, geleidet af Hendes dyrebare Frederik, og efterfulgt af dem, til hvilke Hun havde sat Sin Fortroelighed. Af Hendes Ansigt fremskinner Roelighed, og paa Hendes Læber hviler Bønnen. Gud vil, for sin Barmhiertigheds Skyld, siger Hun, fuldkomme alt. Hendes usynlige Varetægt, som allerede havde banet Hende Veien, fulgte for og efter, og beskiermede Hende mod alle Hindringer. —— Hvor sikker vandrer den, som vandrer med Gud. —— Tilliden og Hengivenheden til Sin Bestyrer, ophøiede Majestæten hos Hendes Person endnu meer. Havde Forræderen selv mødt Hende, saa høit Overmod end havde opskudt hans Hierte, eller saa forstilt de afskyeligste Rænker end kunde giøre hans Adfærd, han skulde enten af Blussel have nedsiunket for Hendes Fødder, eller af Skræk undflyet Hendes majestætiske Blik".

"Hun nærmer Sig til Kongens Gemak, der, hvor denne Herrens Salvede midt imellem Fiender nød Søvnens Vedergvægelse, omringet af den usyn-

" lige Vagt, hvilken Kongernes Konge fra sit evige " Hof har anordnet, at beskiærme Jordens gode og chri- " stelige Forsier. Som en fredforkyndende Engel, " roelig, om, mild, fremtriner vor Juliana til Sen- " gen. Den indtagende Venlighed, som giør det Him- " melske hos en Engel, taler af hendes Aasyn, og i det " sømmelse Kierligheds Sprog vaagner Hun Mo- " narken: Kunde Du vel see dette, elskværdige Fyrste, " uden at sole de sødeste Indtryk i Din Siel, som Dyd " og Kierlighed kan præge! Nei! ikke allene din Siel " blev vort, men Dine fortolkende Blikkast smelede end- " og de mandigste Hierter. —— Kongen vaagner; " og alt er fuldt af Majestiæt. Han seer sin Moder " og Broder, Sine og Sit Riges bedste Venner, og " anseer dem som Sendebudde fra den Høieste, til at " forkynde hans Villie. Ved et stille Suk, og en " tillidefuld Tilbedelse, overgiver Han Sig til den " guddommelige Bestyrelse: Skee din Villie! er " Monarkens Bøn".

" Hvilken livsalig Gienstand for min opvakte " Tanke" Vi tage denne Linie med, for at erindre noget imod det Ord Gienstand. Vi maae tilstaae, at dette Ord ikke behager os; og vi frygte ikke for at giøre denne Tilstaaelse, saasom vi tillige see, at de fleeste af vore gode Skribenter have enten aldrig, eller dog meget sparsomt vildet bruge det. Det feiler og ikke, at jo Ordet er aabenbar Tydsk, og endda i Oversættelsen ikke nær saa godt, som i det Tydske.

Forfatteren slutter sine Betragtninger med noget, som han kalder: Oplysende og Taksfuld Lovsang, hvilken i den gode Smag ligner det Forrige. Vi ville og heraf anføre noget: " Redtager " Harperne, I betrængte Slegter, oplemmer de glade " Toner, som har været dæmpede af Sorgen, og slaaer " Herren en nye Sang paa denne vor Bestiermelses " Fest! Møder i Dag for hans Salvede, og hører " Ham angive Eder Tonen: Lov og Tak for Nor- " dens Fred og Frelse. —— Ærefulde Nat! —— " Høytidelige Mørke! —— giennem hvilket den " Raadefulde, som fordum giennem Urim og Thum- " mim, gav sit guddommelige Velbehag tilkiende. — " Mægte vi endnu Mirakler? Kommer I Oplyste! " udvikler for de Tilbedende Vildsommen i dette Un- " der, og lad Tvibleren selv blive vrt ved Eders For- " klaringer! Oplyst dig, o Folk! oplyst dig med " glade Stemmer, og ophøi den Æviges God- " hed. Du, for hvis Skyld, for hvis Freds og " Lyksaligheds Skyld, det vise Forsyn, denne Under- " Nat, vaager og arbeider til Din Frelse. Da giem- " nembrød Almagten sine Himle, og lod Bestiermelsen " nedstige —— Og til hvem? —— Hører det, I " Nordens sidste Slegter, og priser Eders og vor Gud! " —— Til et fortrængt Folk, som i nogle Aar har " sukket under Modgangs-Aaget, og seguede allerede " under Byrden. Til et fredeligt Folk, som hiendte " ingen fremmed Fiende, hvis Sverd var ruslet i Sk- " den, og hvis Bue slap af Ælde; til et Folk, mod " hvilket Egennytten og Formastelsen vilde føre " Krig, og over hvis Hoved Hdelæggelsen færedte. " Ja, hør endnu meere; til Herrens Salvede, Fol- " kets Fader, vor velsignede Styrende Christian, mod " hvis dyrebare Liv en forvoven Haand var oplostet. " I dette vigtige Hiemærke steeg den Æviges Bestier- " melse ned, og lod Fredstrømme udflyde til vor Frelse. " Slaaer Harperne, I Nordens Slegter, og la- " der Frydetoner høres til den Æviges Lov. O " du høytidelige Nat! du" o. s. v.

Y.

De nærmeste Aarsager, som forvolde Religionens Foragt, tilligemed de deraf flydende skadelige Følger, foreslillede i en Taksigelses-Tale for den Allerhøyeste nyelig udviste besynderlige Forsyn over Kongen, det Kongel. Huus, og det gandske Land. I Anledning af Evangelium Luc. 8, 4-25. paa Søndag Sexagesima. Af Mag. Nicolai Edinger Balle, Sognepræst for Klettrup og Gistrup Menigheder i Vester Han-Herred i Aalborg-Stift. Kiøbenhavn 1772, trykt hos Morten Hallager, boende i store Fiolstrædet. Stor 32 S. 8.

Hr. Forfatteren erindrer selv, at det ikke har været hans Agt at levere en fuldstændig Afhandling over den fremsatte Materie; og denne havde vel heller ikke synderlig skikket sig til en Præken for en Landsbymenighed. Vi tænke, man bør være meget vaersom i at tale med Almuen om Religionens Foragt og Religionsspottere, naar man kiender de Begreb, som den i Almindelighed har om Religionen. Naar Almuen hører, at Vantroe og Ugudelighed var nær ved at sønderbryde Regentens Scepter, og fuld-

kaste

kaste Fædrenelandets Lyksalighed; saa tænker den vel ved Vantroe og Ugudelighed paa de overflødige Helligdages Afskaffelse, snarere end paa noget andet; og hos den jydske Bonde i Vester Han-Herred, tænke vi, er den ligesaa stor en Religionsspotter, som tvivler om, at naar det høyre Alterlys udslukkes af sig selv, forvarsles Sognepræstens Død, som den der spotter over Miraklerne eller Skriftens Guddommelighed. Ja, det sidste Slags Spottere vil han vel neppe troe engang at være muelige, naar han ikke forsikres derom igiennem hans lærdere Præst. Og hvortil nytter ham denne lærde Opdagelse? Er det ikke bedre, han troer, at hans Religion er bygget paa saa faste Pillere, at Ingen understaaer sig engang at rokke dem, end at han faaer at vide, at de Vantroes Antal, endog midt i Christenheden, er saa anseeligt?

Men, naar vi sætte denne Betragtning af Auditorium til Side, saa har Hr. B. udført sin Materie, saaledes, som vi ventede det, med Orden, Forstand og Skiønsomhed. Kun dette have vi endnu at erindre, som vi ikke skulde erindret ved en Præken, vi satte mindre Priis paa, at Aarsagerne til Religionens Foragt, og Følgerne af denne Foragt, ere to saa adskillige, og tillige hver for sig saa rige Themer, at enhver fortiente sin særskilte Afhandling. En Præken bør have sin Eenhed saavelsom et hvert andet Stykke; uden den forvildes Begrebet, Hukommelsen bebyrdes, og Interessen deeles. Dog har Forf. opholdt sig kortest ved den sidste Deel, og man kan ansee den, som Anvendelsen af den første.

Tre Aarsager finder Hr. Prof. til Vantroe i Anledning af Evangelium. Den første er Diævelen: "Diævelen kommer og tager Ordet af deres Hierter, som høre det hos Veien". Den anden: Onde Mennesker: "De have ikke Rod, troe til en Tid, og falde fra i Fristelsens Tid". Den tredie: Det vanartige Kiød: De qvæles af dette Livs Omhyggelighed, Rigdom og Vellyster". "Diævelen betiener sig helst af den skiødesløse Koldsindighed i Gudfrygtigheds Øvelser, som hersker i en letsindig Siel, til at indblæse den tilsidst en fornærmelig Ringeagtelse for Religionen selv. Onde Mennesker foruroelige de Svagtroende og halv Oplyste med forføriske Tvivl, som have Skin af Sandhed, skiønt den Enfoldiges Uvidenhed er deres eeneste Styrke; eller de drage et uredeligt Gemyt, der higer kun efter egne Fordeele, ved prægtige Løfter og ved et smigrende Haab om en større Lykke og Anseelse. Men Kiødets utæmmede Begiærligheder, hvad enten de udsvæve i en uordentlig Æresyge, eller de ophidses af Løsagtigheds Brynde, eller de snappe efter Dynger af Guld. — Disse Lyster tilsammen optænde dog hos de Fleste det bitterste Had mod Evangelium, som fordømmer de jordiske Forfængeligheder, og indskærper en uafladelig Selvfornægtelse". Men enhver af disse Aarsager udfører han omstændeligere; og vi ville til Prøve afskrive Forklaringen over den anden Aarsag: "Religionens Foragt, hedder det S. 19, forplantes paa de Svagtroende og halv Oplyste ved onde Menneskers Forførelse; thi det er kun dem, der have ikke Rod, eller hvis Overbevisning grunder sig paa svage Indsigter, eller som elske Livets Beqvemmeligheder meere end Sandhed, hvilke troe til en Tid, saa længe de blive uanfægtede, men falde fra i Fristelsens Tid; hvad enten de saa fristes til Affald ved Hielp af kunstlede Indvendinger, eller ved strenge Trudsler, eller ved smigrende Løfter; trende Kunstgreb, som Forførere sædvanlig berede sig paa, til at overvinde Mængdens Bestandighed. De laane deres Indvendinger for den største Deel af de ældre Tiders Spottere, og skamme sig ikke ved, at opvarme gamle ugrundede Beskyldninger, uden at svare paa det, man længe siden har fremlagt til Forsvar derimod. De forvirre Begivenhederne i de fremfarne Tiders Historie, og uddrage altid skadelige Slutninger af tilfældige Hændelser for Religionen, for at forvilde de Ukyndige, som vide intet af Rigernes eller Kirkens Skiebne i fordum Dage. De antaste gierne visse Fortællinger i den hellige Skrift, som af Mangel paa behørig Kundskab om Sproget og om de ældste Nationers Forfatning synes dunkle, eller modsigende. Men Høved-Sandhederne fordriste de sig sielden at røre ved, af en hemmelig Frygt maaskee, som endnu kan være tilovers i Samvittigheden; eller de gribe dem an, allene under det Paaskud, at Fornuften ikke kan udgrandske dem; og forglemme dog det Vigtigste, som først burde bevises, at Fornuften nemlig af egen Indsigt bør kunne dømme rigtig om guddommelige Ting, hvilke man ellers har troet, maatte i Følge af deres naturlige Beskaffenhed langt overstige et indskrænket Væsens Begreb. Saa slet imidlertid disse Indvendinger ere grundede, saa er dog intet lettere, end ved dem at indjage den Enfoldige skræksomme Tvivl, der ofte ikke kiender engang de uomstødeligste og almindeligste Grunde, paa hvilke den aabenbarede Lærdoms Vished er befæstet, allerhelst naar han, som en Uomvendt, endnu ikke har mærket besynderlige Følelser af det guddommelige Ords kraftige Virkning paa Hiertet. Og dette er just den svage Side, som Spotteren helst bestormer med sine Tvivl, fordi Seyeren

ren rimeligviis bliver ham lettest. Man burde derfor arbeyde med større Flid paa sin Kundskabs Forsøgelse. Man skulde ransage Skrifterne ofterе og med større Opmærksomhed gisre sig Religionens vigtigste Beviser bedre bekiendte, og prøve dem med Overlæg; man burde aabne Hiertet for Sandhedens Indtryk, eller forsøge paa at adlyde de guddommelige Formaninger, og undertrykke de onde Tilbøyeligheder, der føde saa mange farlige Fordomme af sig: da vilde man neppe geraade i Fare for Spotterens Forførelse; thi Overbeviisningen blev grundet saa fast, at hans Indvendinger tabte deres Styrke. Paulus bad, at Kolosserne maatte fyldes med Guds Villies Erkiendelse i al aandelig Viisdom og Forstand — at de maatte voxe til Guds Erkiendelse; og Peder opforbrede os ligeledes, til at voxe i vor Herres og Frelseres Jesu Christi naaderige Kundskab. Det er da ey alleene nyttigt, men en Pligt tillige, at vi bestiitte os stedse paa større Indsigt i de hellige Lærdomme. Dog alligevel forsømme vi det næsten alle meer eller mindre saavel i Ungdommen, som i Alderdommen; og hvad kan da følge andet, end at Religionens Foragt maae udbrede sig jo længer jo videre? Trudsler og Forfølgelser vare de almindeligste Vaaben, med hvilke Vantroens Børn pleyede i de ældre Tider at bestride vores Troe. Det jødiske Raad lod Stifteren selv ombringe, og forfulgte hans Tilhængere med lige Grumhed. Hedningene udøvede samme Voldsomhed i Christendommens første Begyndelse. Mange af de nyere Religionsforagtere sattes vel heller ikke meget meer end Magten, til at yttre deres Had imod Christi Bekiendere med lige Haardhed. Gemytket hos dem er grumt nok dertil, og Hidsigheden broder ofte ud i forargerlige Skieldsord, som røbe en blodtørstig og hevngierrig Aand. Under saa haarde Fristelser, for hvilke Kiødet altid krymper sig, bør man ikke saa meget undre over, at nogle fordum lede Skibbrud paa Troen, som over Mængden af dem, der dog holdte ud med Bestandighed. Flere, maatte man befrygte, vilde i vore Dage gaae over til Forførerens Fiender, skiøndt hans Navn skulde bekiendes med Livets Forlis, da Nedelighed, Gudsfrygt og Kierlighed til Sandhed synes kiendelige at aftage nu end tilforn. Vi behøve imidlertid endnu ikke (hvorfor Herrens Barmhiertighed være lovet) af Spotternes Vrede at lade os bortskrække fra Troens Bekiendelse. Deres Trudsler gisre nu omstunder ingen betydelig Skade. Men desto større Fordærvelse kunne de anrette ved deres smigrende Løfter om en større Lykke og Anseelse. Dette Kunstgreb lykkes i Særdeleshed dem, der ere sætte i Høyhed, hvis Øyne til at berige og Magt til at ophøye deres Yndlinger, lokker flere til Vantroen end man ellers kaukke kunde tvinge ved de heftigste Trudsler. Mængden retter sig gierneefter de Stores Smag, for at vinde deres Gunst; thi egen Fordeel er en Hoved-Tilbøyelighed, som har udbredet sit tyranniske Herredomme over den største Hob. Naar Josias knæler i Herrens Tempel, da forsam'les Folket Hobevis, de Mægtige med de Ringe, for at helliggholde den store Guds Fester. Men da Manasses rasede imod Helligdommen, strømmede Folket ud paa Høyene, for at ofre til hans stygge Afguder. Man behøver ikke at lede længe efter lige forargelige Exempler i den seenere Verdens Alder. Give Gud! at deres Antal, som allerede have fulgt Strømmen i Haab om de Mægtiges Yndest, ikke var større, end at det snart kunde formindskes, og hesto leitere blive forgiemt. Thi det er en Skiendsel for Landet, naar Indbyggernes Gudsfrygt skal være tilfals for Gunst og Gaver. Hvilke trolose Siele, som fornegte deres Gud, for at behage et ildesindet og afskyeligt Menneske! Hvad Troeskab skal Landets Fader, eller hvad Redelighed kan en Broder, en Ven forvente af dem, som ikke tage i Betænkning, af ureene Hensigter at sønderrive de helligste Baand, Religionen har knyttet? Det er vores Pligt, mine Venner! at bønfalde Himlens store Forbarmer om Naade til deres bedre Underviisning, som have været svage nok, til at lade sig forvilde af ugrundede Tvivl; men Kierligheden, til hvilken Christendommen forbinder os endog mod de værste Mennesker, tillader heller ikke, at vi forglemme dem i vore Bønner, som vare ureedelige nok, til at give Sandheden op for et smigrende Haab. Os selv bør vi, for alting stræbe at bestyrke meer og meer i en fast Overbeviisning. Man udrydde derfor Falkhed af Hiertet, legge Vind paa Redelighed i alle sine Veye, og vænne sig til, at sætte Sandheden høyere, om den har Sted i nok saa ubetydelige Tilfælde, end Jordens største Liggendefæe. Da kunde vi haabe ved Aandens Bistand at blive udrustede med tilstrækkelige Kræfter til at imødestaae og overvinde de onde Mennesker, som enten ved Hielp af kunstlede Indvendinger, eller ved Trudsler, eller ved Løfter søge at giøre Vold paa vor Troes Beseestning."

Vi ønske vort Universitet til Lykke med denne dueligе Lærer, og haabe, at han i Nidkiærhed for Videnskaberne og den gode Smags Udbredelse, i Kiærlighed hos de Studerende, og i en stedse tiltagende Kundskab og Lee dom vil ligne sin værdige Formand, og giøre os en Cramers Tab taaleligere.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 10. ——— 1772.

Samlinger, udgivne af Peder Friderik Suhm.

I. Bind. II. Stykke. Kiobenhavn, 1771.

Trykt hos Brødrene Berling, boende i Pilestræde. Stor 5 Ark. 8.

Afhandlingerne følge dem i det første Stykke i Orden og Sidetal. Dette Stykke begynder altsaa med No. VI., som indeholder Historien af den danske Agerdyrkning og Landvæsen, indtil Kong Haralds Død Aar 1080, og indtager det heele Stykke indtil paa nogle faa Blade. Denne Historie er meget vigtig, og giver et stort Lys i det gamle Dannemarks borgerlige Forfatning. Hr. Conferentzraaden tilstaaer, at han ikke uden Kiælvende over sig lad i denne Materie, da der om denne saa vigtige Sag findes ikkun faa og adspredte Efterretninger hos vore gamle Skribenter, og Ingen af vore nyere har samlet dem, eller sat dem i deres tilborlige Lys; og han tvivler ikke paa, at jo efterkommende Skribenter vilde finde meget at tilsætte og forbedre i dette hans Forsøg. Hvad som forneemmelig har bevæget ham til at lægge Haand paa det, er at han har mærket, siger han, at Nogle ophøye vor Agerdyrkning i gamle Dage alt for meget, og Andre igien nedtrykke den for meget, og frabemme vore Forfædre næsten al Agerbrug. De, som ophøye de gamle Tiders Agerdyrkning, og vike, at Landet har været meer, eller ligesaa bebøet i de ældste Tider, som nu, beraabe sig fornemmelig paa de store Skarme af vandrende Folk, som ere udgangne fra vort Dannemark, og som de meene ved Agerdyrkningen allene at have havt deres Ophold. Men Forf. erindrer, at, naar man betænker, at disse Udvandringer ere ikke skeete paa en Gang, men i et Tidsrum af 1300 Aar, saa falder alt det forunderlige bort, og Sagen bliver gandske rimelig og muelig. Desuden ere disse Udvandringer selv snarere et Bevis paa Agerdyrkningens slette Tilstand hos os; thi, naar man kan leve vel hiemme i sit eget Land, tænker man ikke paa at forlade det; og vore Forfædre droge ikke ud, som de gamle Phoenicier, Carthaginenser, Græker, for at anlægge Handelskolonier, men for ved Sværdet at erhverve sig Lande, hvori de kunde finde fornsden Underholdning. Imidlertid maa dog heller ikke Agerdyrkningens Tilstand i disse Tider have været saa gandske slet, som nogle foreställe sig den; hvilket Hr. Forf. søger at bevise ved nogle Beregninger over Cimbrernes og Teutonernes Sværme, og af Ptolemæi's Vidnesbyrd hos Strabo. Og for end videre at sætte denne Sag i Lys, beskriver han Folkets Sæder og Statsforfatning i den hedenske Tid. "Folket var meget tilbøyeligt til Krig, og de mange smaa Stater, som det var deelt i, gav jevnlig Anledning til at holde denne Lyst ved lige; Landets Beliggenhed i og ved Søen, forenet med de Tiders Tænkemaade, avlede Sørøverie af sig; altsammen Ting, der ey ere meget fordeelagtige for Agerdyrkningen. Stænderne vare fire, ligesom hos de gamle Saxer: Adel, Fri, Frigivne og Trælle, eller og kun tre: Adel, Fri og Trælle, da man regner de Frigivne til de Fri. Endskiønt Adelen ingen stadige Slægters Navne havde, langt mindre Vaaben, saa var den dog arvelig. —— Adelens Udbredelse skeede og ved Jarler, Herser, Hirdmen, og derved formeeredes uden Tvivl efterhaanden en Adel, langt stærkere, end man almindeligen tænker. Mandige Gierninger gave Adgang til saadanne Embeder; men man har ey heller Aarsag at tvivle paa, at sior Formue har og stundom banet Vey dertil, som det gemeenlig pleier at gaae. Man finder

ofte, at Jarlers, Hersers Børn bleve og Jarler, Herser, ja at disse Embeder vare undertiden arvelige. Ved saadan Leilighed haver deres Formue uden Tvivl formeret sig, og den bestod fornemmelig i Ager, Eng og Qvæg. Den Skik, at sværge sig i Staldbroderskab sammen, og at ringere Folk forbunde sig til ved Eed, at forsvare de Fornemmeres Liv, og at hævne deres Død, gav og de Fornemmere og Adelen efterhaanden et slags Herredomme over de Fri, hvilket dog ey hindrede, at disse sidste jo besadde deres Eyendomme arveligen, og vare fuldkomne Herrer derover. Trællene ere venteligen først opkomne ved Fanger i Krig, og ved Armod, saa at nogle have frivilligen givet sig i Trældom, for at erholde Livs Ophold, ja maaskee ogsaa ved Spill, som Tacitus vidner om de gamle Tydske. Saadan Adel haver uden Tvivl været meget gammel her i Norden, ligesom den i Tacitus's Tid allerede var det i Tydskland. Det Ord Bonde var i de Tider et hæderligt Navn, som Husbonde endnu vidner. De vare ey foragtelige og usle, som de vi nu omstunder kalde Bønder, men de vare at anse som vore Herremænd, kun at de vare mange flere i Tallet, og havde i visse Maader herligere Rettigheder, i det de med Adelen eller de Fornemmere udvalgte og stadfæstede vore Konger. Trællene arbeidede disse Bønders eller fri Folks, saa og Adelens Jorder, og kunde i visse Maader lignes med vore nu værende Bønder; dog holdt ingen af de Fri eller Adelige sig det for en Skam, selv at dyrke Jorden, og at tage Deel i Jordbruget, at forslaae for saavidt, som den krigerske Tilstand vilde tillade det. Vellyst havde endda ey gjort deres Gemytter kiælne, og deres Sind slolte og forsængelige nok til at foragte Menneskets naturlige og ædelste Bestemmelse. Om Odelsretten nogensinde har været brugelig i Dannemark, som fra Arilds Tid i Norge, skal jeg ey kunde sige, dog tvivler jeg derpaa. Har den været i Brug, saa kan den have været en medvirkende Aarsag til de store Udvandringer, thi naar den ældste Søn fik Gaarden saa var der intet tilovers for de yngre, uden at tage Vandrestaven i Haanden, og at forsøge deres Lykke i fremmede Lande, og som hverken Handel eller Haandværker vare i den Drivt de burde, saa gik det meest ud paa Soerøverie og Fiskeri." Alt dette bestyrker Forf. med Beviis af Historien, og samler derpaa alle de Fortælninger og Tildragelser, som forekomme i de gamle Sager, og hos Saxo, og som kunne oplyse os om Landvæsenets Forfatning og Aaerdyrkningens Tilstand i et hvert Aarhundrede. Ved denne Leilighed forekommer mange artige Ting, som ingen skal fortryde paa at have efterseet hos Forf. selv. Som til en Forsmag vilde vi alene anføre hans Formodning om Oprindelsen til Overdrivter i Siælland." Under Svend Tvestiæg, hvis Regiering tog Ende Aar 1014, skeede det, at alle Skove, Saltus & nemora, bleve solgte af Kongen, deels til det Alminde lige, og deels til private Folk, thi Skaatinger og Siellandsfarer kiøbte for offentlige Penge de almindelige, eller tilfælles Skove, communes fyluas, men hos Iyderne derimod skeede Kiøbet ey uden af Slægter, der vare nær med hinanden beslægtede. Ved disse Skove er uden Tvivl bleven forstaaet hvad man i Norge kalder Kongens Almiending, hvortil man i Dannemark ey finder Spor fra umindelige Tider, og som vel ved denne Leilighed er gaaet af Brug. Jeg holder ellers for, at dette Kiøb og Salg haver givet Anledning til de saa kaldte Overdrivter, ligesom Landets ringe Beboelse i de ældste Tider haver givet Anledning til, at alle udyrkede Steder, og som ingen tilegnede sig, ere blevne anseete for at tilhøre Kongen, og kaldte kongelige Almindinger. Denne Forandring haver ellers uden Tvivl fort en god Virkning med sig, i det disse Almindinger ere siden den Tid blevne noget bedre benyttede, end tilforn. At de i Sielland og Skaane siges at have tilhørt for offentlige Penge kiøbt dem, tænker jeg dog ey bør forstaaes saaledes, at alle Almindinger i Sielland have tilhørt alle siellandske Selveyere, men kun, at alle Selveyere i hvert Distrikt, i hvert Herred have havt Deel i den Almiending, som laae i deres Distrikt, hvorimod i Jylland kun visse beslægtede Familier sloge sig sammen, og derved udelukke alle andre i samme Egn. Og deraf kommer det vel, at der i Jylland, saavidt mig er bekiendt, findes ingen Overdrivter, men desværre nok i Sielland, thi af Kongens Almindinger ere disse Overdrivter komne, og derved ey blevne til stort meere Nytte. Af det, at Almindingerne i Siælland og Skaane bleve kiøbte for offentlige Penge, men i Jylland til Familiers Nytte, slutter jeg, at i de tvende første Lande have været fleere Landsbyer, og i det sidste derimod fleere enkelte Gaarder." I et Par Exempler viser Hr. Consf. R., hvad Skade det har giort vor Historie, at Saxo har skrevet paa Latin, og paa pyntet Latin; thi derved har han giort mange Ting i vore gamle Sæder og Indretninger næsten ukiendelige.

VII. Blandede Tanker. Blandede nok! Theologie, Moral, Kritik! Alsammen pan ty Blade.

VIII. Bøger. Ere som i det første Stykke, næsten alle historiske, og alle fremmede.

Christelige Følelser udi hellige Sange paa disse alvorlige Tider, i sær paa begge Grævernes Siæle-Forfatning, samt nogle oversatte Psalmer af Klopstok og Gellert, og Dronning Caroline Mathildes Psalme. Ved Morten Hammer. Pastor Helsinge & Walbye. Kiøbenhavn 1772. med Godikes Skrifter.

Vi troe virkelig at giøre Hr. H. en Tieneste med at erindre vore Læsere, at han for sin gode Smag er tilforn paa en fordeelagtig Maade bekiendt, thi den Aand, som har drevet ham til dette Stykke Arbeyde, er vist af det underlige Slags; ikke at vi skulde holde det underligt, at drage saa vidt mueligt Opbyggelse af alting, ey heller, at de Omstændigheder, som have givet Hr. H. Anledning, skulde synes os uskikkede dertil. Men hvad vil det sige, at giøre Psalmer for at legge disse Personer Ord i Munden, som efter Forfatterens egen Tanke skal ikke passe sig paa andre end dem? det maatte være, at saadan Forfatter havde et særdeles Kald til at lebsage saadanne Mennesker paa deres Vey til Evigheden. Og i dette Tilfælde skulde han endda, tykkes os, ikke giøre Publikum nogen stor Tieneste med at giøre dem offentlige, hvor opbyggelige de end til det bestemte Øyemeed havde været. Dog; —— her ere ogsaa andre til almindelig Opbyggelse bestemte Sange.

Den første er en Lovpsalme paa den 17 Januarii, hvilken har intet besynderligt, og vi kunde heller ikke sige, noget denne Dag ret værdigt. Den anden en Bønpsalme i Anledning af den saa uventende Torden og Lynild, fornummet mod Aften til henved Midnat udi Egnen af Helsinge paa Cronborg Amt den 29 Februarii 1772. er bedre; da nogle særke Træk forkynde Poeten, og ere i Stand til at efterlade Eftertanke, endskiønt det og er vist, at noget deraf er kun maadeligt:

Hvo kan Guds Herlighed besynge?
Ey Engle —— Stemm' min Siel dog frit
Om ham, som gaaer paa Veyreis Vinge
Hvis Torden-Røst basuner vidt;
Det Almagts Sprog af Herrens Mund!
Det Gienskin ved Guds Øyes Blun!
Ær Gienskin ved Guds Øyes Blun er os gandske Mystisk. Desuden ere begge de to sidste Linier to forunderlige Udtraab uden Sammenhæng med det foregaaende; thi vi tage os vel i Agt for at samle den fierde og femte Linie, saaledes at Guds Torden-Røst basuner Almagts Sproget, hvilket vel i sig selv skulde være godt nok; men den sidste Linie skulde da blive utaalelig, da Gienskinnet jo ikke kan udbasunes. Hr. H. har og forekommet denne Forklaring ved det hossatte Skieltegn. Men følgende er godt:

Saa giennemtordne da mit Hierte
Min Gud! bryd selv min Dorskhed af
Og hvis jeg syndig Lyst begierte
Da lad det lyne fra min Grav
Men ængstes jeg ved Torden, da
Vils mig at flye til Golgatha.

Derefter møder os Grev Struensees Følelser udi Citadellet Friderikshavn og Greve Brandtes Sang i Castellet, som ere haarde at udholde, forneminelig Brandtes; thi Struensees har dog noget af de christelige Følelser, som der meldes om paa Titelbladet, men Brandts er en Sammenbyngelse af Ugudeligheder, der legges ham i Munden, uden videre Correktif end en Exclamation af Poeten i det sidste Vers, samt et Par Ord til Bøn for ham. Og dette skal synges af Brandt selv og være christelige Følelser! Saaledes lader Hr. H. Brandt synge.

Frisk min Siel lad Mod ey falde
Nu om Æren gielder det;
Man mig Philosoph vil kalde
Tager jeg mig Døden let
Lænker nu for Ordener
Jeg som viis da eens anseer
Til Castell fra Slottet age
Al Forandring bør behage.
Men det vist mit Hoved gielder
Vel! —— jeg aldrig var tilfreds
Selv dermed, naar Dom man fælder
Skal det være flur tilreds.
Jeg skal vise det jeg er
Virkelig en Cavalleer
Der sig ikke lod genere
Baal og Ball mig et skal være.

2c. i samme Tone i to Vers endnu. —— Endelig kommer da den lille Correktif i følgende Linier.

Naadens

Naadens Gud! —— Medynksom høre
Vi sligt uhørt Raserie
Bede: Du selv Daarer giøre
Fra slig Stoltheds Lænke frie
Lær ham: Frekheds Spottevid
Volder evigt Siælebid
Troe, ey Trods, Dødsfrygt bortdrive
Omvendt lad ham salig blive.

Vi ville endnu engang erindre, at Hr. H. har været bekendt for sin gode Smag; og det er allene af Agtelse derfor, at vi have saa længe opholdt os ved disse hans sære Andagts-Øvelser.

Det Tillæg af Forsøg til Originaler samt Oversættelser af Klopstoks og Gellerts gudelige Sange, lader sig en stor Deel bedre baade læse og synge. Hvorledes Oversættelserne ere i Hensigt til deres Originaler, have vi ikke holdet fornødent at undersøge. Der findes 1) Morgenpsalmer af Hammer. 2) Oversættelse af Gellerts Selvprøvelse om Aftenen: Der Tag ist wieder hin und diesen Theil des Lebens ꝛc. 3) Oversættelse af Klopstoks Lovpsalme: Für ewig ist der Herr, mein Theil ꝛc. 5) Vers for Prædiken og 5) efter Prædiken af Hammer, 6) Communionpsalme af Hammer, 7) Nyeaarspsalme af Gellert: Er ruft der Sonn und schaft den Mond. 8) Dødspsalmer af Klopstok, 9) Psalme om Hengivenhed (*) af Hammer. Alt dette have vi læst uden Anstød, thi, hvorvel vi fordre anden poetisk Rigtighed i Psalmer af Hr. H. end just af enhver anden, vilde vi dog troe at en Psalme meest bør dømmes efter dens formodentlige Begvemhed til at opvække hellige Følelser. Et Vers i den sidste Psalme synes at fordre en Erindring.

Forfølges, spottes, trænges jeg
For dit Navns Skyld, o Glæde
I Fængsel kast, jeg gruer ey;
Men staaer med Længsel reede
Jeg Lænkerne
Da vil ansee
Som Kiærlighedens Seeler
At drage mig
Fra Synd til dig
Du selv mig Kraft meddeeler.

Hr. H. skulde vel have kundet udtrykke den Redebonhed, som et Gud hengivet Menneske finder til at underkaste sig Guds Villie, uden just at bruge dertil saadanne Omstændigheder, som ingen relativisk Formodning har. Vi maatte dog engang i vore Prædikener, i vore Psalmer, og vore gudelige Øvelser til Guds Priis glemme de Ulykker, som vi ere frie for, heller end at giøre vore Udtryk ved saadanne Leyligheder utilegnelige for de fleeste. —— Psalme tilegnet Dronning Caroline Mathilde paa Cronborg den 23 April 1772. Foran findes formodentlig Tanke af Hendes Majestæt i sin Eensomhed, som vi ville udskrive, ikke fordi vi synes saa vel derom, men fordi vi ikke begribe den. "Skaansels-Plet! udvalgte Støvgran blant alle Tuer paa Jorden! thi mod hvilket Land beviste vel Gud slig Mægtighed og Troefasthed, som mod sit elskte Dannemark og udkaarne Norge. — Den anden Christian, 12te Carl, Peder den Store, saavelsom den 3die, — stærke Beviis paa besynderlig Frelse! — mod disse store Navne forsvinde Slagheg og Uhlfeldt — og jeg taber mig nu ikke meer i Forundring over Greverne Struensee og Brandt i Castellet, og mig selv her paa Cronborg". Af Psalmen selv ville vi intet anføre.

C.

(*) At bruge et saadant almindeligt Ord i en særdes Meening, er en alt for stor Friehed til at den bør bruges i en Overskrift, hvor ingen Tvang kan undskylde; og hvorfor skulde man ikke heller torde bruge Gudhengivenhed.

Trykfeyl.
S. 64. L. 19. Siælen: læs: Stilen.

* * *

Med dette No. 10. følger Registeret for forrige Aars Kritiske Journal.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 11. —— 1772.

Zarine, et Sørgespill i fem Optog ved Johan Nordahl Bruun, opført paa den kongelige danske Skueplads første Gang den 17 Februarii 1772. af de kongelige danske Skuespillere. Kiøbenhavn, trykt hos A. H. Godiches Efterleverske ved Fridr. Christ. Godiche. Stor 83. 8.

Naar vi betragte, at dette Stykke er det første Forsøg i dansk Originaltragoedie, som har kundet opføres paa vor Skueplads, og tillige, at det er det første Forsøg af sin Forfatter; saa falder vor Forundring bort over det store Biefald, hvormed det uagtet sine Ufuldkommenheder er blevet optaget saavel i Publikum, som paa Skuepladsen. Men det skulde giøre os ondt, om dette Biefald skulde forlede Forf. til at troe om sig selv, at han allerede havde naaet Maalet i den tragiske Konst, at han ikke behøvede nøyere at studere Naturen for at kiende de menneskelige Passioners Gang og Sprog, ikke nøyere at studere andre Nationers store Mynstre i Tragædien, for at lære at anlægge Situationer med Lykke og Virkning, at skildre Karakterer med Styrke og Mangfoldighed, og at give sit Sprog og sin Poesie den Anstændighed og Værdighed, hvormed Sujetter af en høyere Sphære bør udføres.

Stoffet er taget af den mediske Historie Zarine de Sacers Dronning, som med al hendes Kiøns Smukhed foreener Tapperhed og Klogskab. Under hendes Skyds begive Partherne sig, da de havde revet sig løs fra de Mediers Aag; hvorover hun geraader i Krig med Cyaxares, de Meders Konge. "Efter "adskillige Træfninger, hvori Lykken havde vaklet, "kom det til et Slag, som Stryangdus, Kongens "Svigersøn vandt. Nu befordrede dette vel Freden "imellem hans Herre og hende, da Parthien igien "maatte finde sig i at erkiende Mediens Herredømme. "Men Stryangdus har seet Sacernes smukke Dronning, og er bleven forelsket, og hun, hvis Liv han "i et Slag havde reddet, bevidner ham, da han efter "Freden besøgte hende, paa den meest indtagende "Maade sin Erkiendtlighed. Heraf blev hans Lue "hæftigere; Men da Zarine er ligesaa dydig som "smuk, og baade forskiød den gifte Mands Haand "og Hierte, er alt forgiæves, og Stryangdus er "daarlig nok til i Fortvivlelse at dræbe sig selv. —" Vi anføre denne Tildragelse meest med Hr. Etatzraad Guldbergs Ord i hans almindelige Historie, efterdi det er her, at Hr. B. først har lært at kiende og elske Zarine, og da han fandt hende, siger han, malet med saa yndige Træk af Hr. Guldberg, blev han overtalt til at beskygge et Grundris, der var saa ypperlig anlagt. Vi ville see, hvorledes han derved er gaaet til værks.

Skuepladsen aabner Rhetea, Stryanges Hustrue, i en kold Samtale med hendes Syster Nitokre, som oplyser Tilskuerne om ingen Ting, uagtet den efter al Anseelse var bestemt til at forkynde Stykkets Indhold. Men den Ahnelse, Rhetea taler om, som spaaer hende Stryanges Død, var alt for naturlig i de Omstændigheder, hvori Stryange da var, til at kunne give Læserne Anledning til at tænke videre ud, end til Slaget, som just holdtes. Desuden ere Ahnelser saa tidt brugte til at forkynde et Stykkes Indhold, at de nu ere forbrugte —— Lorano, Medernes fornemste General næst Stryange, kommer til og fortæller Rhetea Stryanges Seyr over Zarine, og tillige hans Kiærlighed til den fangne Dronning. Hans Anlæg er at lægge Tønder til denne ulovlige Elskov hos Stryange, for at kunde giøre ham landflygtig

flygtig og selv at blive Medernes Konges Svigersøn. Til den Ende stræber han at sætte Stryange i Hovedet, at Rethea er troeløs, og at betage ham hans Frygt for Følgerne af hans Kierlighed til Zarine. (Den Ondskab, hvormed dette sættes i værk i 4 Scene, er, synes os, for stor og kiendelig til, at den ikke skulde være Stryange mistænkt; og skulde Stryange ikke bedre have kiendt Lorano, end at han saa strax vilde aabenbare ham sin Elskov og de forræderske Tanker imod deres fælles Konge, som han omgikkes med?) —— Stryanges Monolog efter sin Samtale med Lorano 5 e Scene er smuk:

"Ach! Himmel! hvilket Skridt! hvor er jeg? hvilke Tanker!
"Af Skræk, af Skamfuldhed mit grumme Hierte banker,
O! Guder, O! hvi slaaer ey Vredes Torden need
Og knuser en Barbar og straffer Gruesomhed?
I tøve! nu velaa alt meer mit Hierte hærdes,
Jeg snart ey længer skal for Guder selv forfærdes,
Til Laster jeg alt meer og meere Styrke faaer,
Om Pligt og Dyd og Gud al Tanke mig forgaaer.
Zarine, ja du har en Talsmand i mit Hierte,
Som alt formeget mig om dine Dyder lærte.
Den Viisdom hun mig tidt i Krigen skue lod,
Den Ædelmodighed, det meer end Heltemod.
(Efter nogen Taushed)
Hun taler, hvilket Sprog og Tænkekraft og Orden!
Hun striøer, hvilket Mod! hun truer, hvilken Torden!
Hun byder, Tigren selv med Lyst adlyde vil!
Hun hader, hvilken Skræk! hun elsker, hvilken Ild!
Men hvad! Rhetea der - - - -
(Hun kommer hastig ind)

Og i den derpaa følgende Sammenkomst imellem Rhetea og Stryange begynder man at fatte Godhed for Rhetea: Kun den græsselige Eed, hvormed hun bevidner Stryange sin Troeskab, S. 14:"

"Gid Lynilds Straaler ned udi mit Hierte slaae
"Og Jorden revnende mig strax opsluge maae,
"Om ey min heele Siel for dig Stryange brænder
o. s. v.

er efter vor Smag for nædel for et Fruentimmer af Rheteas Stand, og lidet passende til den Ømhed, hvormed hendes Karakter ellers skildres.

I det andet Optog erklærer Stryange Dronningen sin Kiærlighed, hvilken hun ogsaa modtager uden mange Omstændigheder; men vil ikke, siger hun, give ham sin Haand uden hans Konges Tilladelse; hvorover han af let begribelige Aarsager bliver bekymret. Zarine forsvinder, og en nye Samtale med Rhetea forøger Stryanges Qval og Bekymring, hvormed dette Optog endes.

Det tredie Optog aabner Zarine, som paa nye trænger i Stryange, at han skal skaffe sin Konges Samtykke til deres Foreening, og aabenbarer sin Frygt for at han maae have forbrudt noget imod Kongen, som hindrer ham fra at tilstaae hende denne billige Fordring. Stryange afviser hende med Snak efter Sædvane. Slutningen af deres Samtale hører Nitokre, og bebreyder Stryange sin Kierlighed til Zarine. Stryange fatter det Forsæt at myrde Rhetea; men Lorano afholder ham, og lover at han vil formaae hende til at tage Flugten. Han aabenbarer hende da hendes Gemahls Kiærlighed til Zarine; hvilken hun, synes os, burde have sluttet sig til for længe siden, og derfor have vi været kolde Tilskuere af den Afmagt, som paafalder hende ved denne Efterretning:

"— — I Guder! hvilken Torden!
"Nu qvaltes Haabet — ach! jeg segne maae til Jorden,
"Den allerømmeste — den allerbedste — Mand
"Sin Dyd — sin Kiærlighed — sig selv forglemme kan.

Men til at flye kan hun ikke lade sig overtale; hun vil kaste sig i Stryanges Arme, og haaber endnu at vinde ham:

"Og jeg, jeg skulde flye? ney, dyre Ven, jeg iiler
"For at omfavne dig. Og nu da Haabet smiler,
"Jeg alting vove tør: var end Stryange vreed,
"Han skal formildes ved Rheteæ Kiærlighed.

Lorano, som saaledes seer, at han intet udretter med List, beslutter at bruge Magt, og at lade Rhetea bortføre ved nogle Saciske Fanger.

Den Monolog, hvormed Zarine aabner det fierde Optog, har gode Steder, for Ex. dette:

"Guddommelige Ild, som ulmer i mit Hierte,
"Med hvilken himmelsk Frod betaler du den Smerte,
"Du foraarsager! — — — jeg, eenfoldig, uforsøgt
"Omfavner denne Qval, tilbeder denne Frygt.
"En Himmel i mit Bryst, en Flugt i muntre Tanker
"Jeg stundum føle maae, og stundum Hiertet banker,
"Nu som i stille Drøm min Siel indysser sig,
"Nu længselfuld den fløy, Stryange! hen til dig.
"Men grumme Følelse! om Dyden du vanærer!
"Ja dersom nogen mig Stryanges Brøde lærer,
"O! hvilket Hiertestød! det blev mig Dødens Bud;
"Jeg seer til hvilken Strid jeg da blev fordret ud.
"O Elskov skulde du mod Dyd i Hiertet stride,
"Hvor vilde det dig gaae? hvad maatte jeg ey lide?

"Skiønt

"Skiønt yndet af min Siel, du reene spæde Lyst,
"Dog maatte give tabt for Dyden i mit Bryst;
"Ja himmelsendte Dyd! mit Hiertes Herskerinde
"Du bør, du maae, du skal mod Elskov Seyer vinde,
"Du fra min Ungdom var min Fryd, min Roe og Løn;
"Viig derfor, Elskov viig, du Hiertets yngre Søn.
"Men kunde disse to foreenes i mit Hierte,
"O! Himmel det var alt, hvad jeg af dig begierte,
"Hvis ikke, styrk min Siel, giør Dyden seyerriig,
"Ja, Himmel! lad mig ey vanære den og dig".

— Rhetea kommer til, og efter nogle ufornødne Omsvøb erklærer for Zarine, at Stryange er hendes Mand:

Zarine.

"Din Mand! O! grumme Svig! hvad vover du Meeneder!
"Skiælv for min Hævn! saa sandt som jeg Zarine heeder,
"Min heele Kiærlighed til Had forvandler sig,
"Og det skal koste den Barbar en blodig Krig:
"Han tør bedrage mig og sin Gemahl forraade,
"Vanære Dronninger, misbruge Kongers Naade;
"Ney slig Forbrydelse forsones kun ved Blod:
"Op! tapre Sacer op! og sabler ned for Fod.
"Mit Pilekoger, fuldt af drabelige Pile,
"Alt svangert er med Hævn, og hver en Piil skal ile,
"Stryange, til dit Bryst! med uforfærdet Mod
"Jeg skal udtappe selv dit sidste Hierteblod.

Vi ville i dette Sted ikke dadle de lavprosaiske Talemaader: Saa sandt som jeg Zarine heder — jeg skal udtappe dit sidste Hierteblod. Men Zarines Trudsler ere os ubegribelige. En fangen Sacers Dronning, midt i Fiendens Leyr, efter en afgiørende ulykkelig Trefning, tør true med en blodig Krig! tør opmuntre sine Sacer til at sable ned for Fode! — Og det som er ligesaa ubegribeligt, den seyerrige Cyaxares's Dotter modtager disse Trudsler af sin Faders Fange, og søger at stille hende tilfreds:

Din Vrede billig er, du bør til Krigen ile,
Udfør din Hævn mod mig og giv mit Hierte Hvile,
Din Vrede fordrer Blod og jeg vil ofre mit;
Spar kun Stryange. ——

Ellers er denne Scene en af de beste i Stykket. — Vi forbigaae Stryanges sidste Samtale med Rhetea, som ikke har rørt os meget, om det nu er vor Skyld, eller Digterens; og ile til det

Femte Optog. Rhetea bortføres af Saciske Fanger efter Loranos Foranstaltning. Zarine som er blevet dette vaer, bebreyder Stryange sin Troeløshed;

"— — — — at sønderrive
"Et Baand, som Eed og Dyd og Tiden knyttet har,
"At hade, skuffe den, hvis Hierte færdigt var
"Af Ømhed, Troeskab, Sorg og Dødens Qval at smelte,
"At være Tiger til de Taarer, som hun fældte,
"De Taarer, som mit Had mod dig formildede,
"Og i bedragne Brøst min Vrede standsede;
"Forraade sin Monarch, en Helt af Aar og Krige
"og Møye træt: Af Lyst til Kongenavn og Rige
"Ved blot Tvetydighed at ville giøre ham
"Mistænkt, forhadt af mig til Skiul for egen Skam,
"At byde mig en Haand, som skulle mig vanære,
"Min unge muntre Siel al Elskovs Qval at lære,
"Forstyrre Sindets Roe og friste Dyden selv,
"Var det ey Brøde nok? Barbar! Forræder skiælv,
"Skiælv for min Hævn — dog ney du neppe Hævn fortiente;
"Men blot Foragt. Min Siel en hellig Lovsang sendte
"Til Himlen at den dog min Haand beskiermede
"Mod et uværdigt Baand.

Lorano udbreder det Rygte, at Rhetea er død; man har angrebet hendes Rovere, og en Sacer har dræbt hende. Stryange, som troer dette falske Rygte, forestiller sig al sin Misgierning saa levende, at han af Fortvivlelse stikker sig en Dolk i Brystet, og døer.

Foruden de faa Erindringer, vi have giort imod enkelte Steder, have vi endnu nogle almindelige at giøre. Stryanges hæftige Kiærlighed til Zarine synes os ikke nok forberedet, ikke naturlig nok. Han faaer hende neppe i sin Magt midt i Trefningens Hidsighed, førend han føler sit Sind nedslaget, og (som Lorano med Rette siger) Gud veed hvoraf betaget. Saa hastig pleyer dog ikke en saa vel grundet Ægte-Kiærlighed at kiølnes, som Stryanges til Rhetea forestilles at have været. En Modens Cavallier i vore polerede Tider, som fordi han elsker ingensteds, elsker allevegne, kunde man til Nød tilgive saadan en forliebt Overilelse; Men en Barbar, en Ægtemand, en dydig og elskværdig Kones Mand, en Konges Svigersøn, maa ikke, som Stryange, komme, see, og elske. Hvorfor betiente Digteren sig ikke i det mindste af den Omstændigheb, som Hr. Etatzraad Guldberg anfører, at Zarine paa den meest indtagende Maade havde bevidnet Stryange sin Erkiendtlighed, fordi han havde reddet hendes Liv; og at dette havde antændt hans Lue? Ney, efter Loranos Fortælning (første Akts 2 Scene) greb hun til Sværdet

og

og pukkede, da Stryange i Trefningen kom til hende; og først 2 A. 2 Sc. bevidner Zarine sin Erkiendtlighed mod Stryange, men slet ikke paa nogen indtagende Maade, og efterat han alt er rasende af Elskov. Hvormeget naturligere forestiller Xenophon den unge Ariaspes Kiærlighed til den smukke Susernes Dronning i Cyropædien 5 Bog 1 Cap.? — Da man saaledes ingen ret Grund seer til Stryanges hæftige Kiærlighed for Zarine, saa tager man heller ingen synderlig Deel i hans Strid med sig selv, om ogsaa denne Strid, som egentlig skulde giøre Tragoedien interessant for følende Læsere, var beskrevet med meer philosophisk Aand, end den her er beskrevet.

Zarine er en Person, som ikke har interesseret os meget. Paa første Forestilling om Elskov overgiver hun sig til den Person, som hun nylig har ført den blodigste Krig med; og det, som da holder hende tilbage fra at give ham sin Haand, efterat hun har skiænket ham sit Hierte, er ingen moralsk Dyd, men en ussel Hofetikette, eller høyt en anstændig Klogskab, som intet har at bestille med den heroiske Kiærlighed. Hvad gik det Zarine an, naar hun virkelig elskede Stryange, om Cyaxares vilde give sit Samtykke til deres Foreening eller ikke? Det var jo Stryange, og ikke Cyaxeres, hun havde sit Liv at takke. Naturen syntes her at fordre, at hun meer skulde have raadført sig med sit Hierte, end med sin Sikkerhed. Vist nok var Zarine derved blevet med indviklet i Stryanges Ulykke; men just det kunde have givet Digteren Anledning til rørende Optrin. Nu er Zarine den kolde Person som ved sit Ophold qvæler baade Stryange og Læserne; disse, ved det hun ikke spørger den første den bedste, hvorledes det stod imellem Cyaxares og Stryange, og hvad der kunde være Aarsag til det Had, som Stryange havde fattet til sin Konge. Hun var jo dog midt i den mediske Leyr, og naar hun derfor i Begyndelsen af den 4 A. ønsker, at Himlen vilde sende hende en fra Stryanges Leyr, som kunde oplyse hende den Tvivl, som laae hende om Hiertet; saa veed man ikke hvad den gode Dronning vil; thi Skuepladsen er jo i Stryanges Leyr, og Dronningen gaaer omkring, hvor hun synes, ikke som en Fange. — Rhetea er et godt Stykke Borgerkone; men forsvarer slet sin Karakter som Kongedatter. —— Lorano er snart den bedst understøttede Karakter i Stykket, og noget finere tegnet, skulde han ikke giøre en ilde Kontrast.

Hvad Poesien i dette Stykke angaaer, da er den i Almindelighed let og flydende, og udmærker sig ved nogle gode og sententiøse Vers, f. E. S. 4.

"Den Helt, som døer i Krig, Udødelighed naaer".
Sammest. — "Æren Skygge kun og Dydens Gienfærd er,
Den minder om vort Tab og saarer endnu meer.

S. 12.

"Naar en Lastværdig jeg endog paa Thronen seer
"Jeg undertrykte Dyd dog altid agter meer.

S. 30.

"Den mindst lastværdig er, som meest sig selv fordømmer:
"At tie med sin Roes den Vise stedse sømmer
"Kom min Stryange kom, lastværdig som du er;
"Bekiend det nok en Gang, og jeg dig elsker meer.

Og flere. Men Antallet af de svage og prosaiske Vers er alligevel langt større, og Poesien er paa de allerfleste Steder meget under de handlende Personers Værdighed. Forf. Dialog behøver ogsaa Forbedring, og hans Udtryk er i Almindelighed for udvidet og slapt.

Over dette samme Stof skal Schönaich, en vel bekiendt tydsk Poet, have forfattet en Tragoedie, hvilken vi ikke kiender og som Hr. Brun synes at ønske, at uvillige Mænd ville sammenligne med hans. Dertil have vi for vor Deel ingen Lyst; thi omendskiønt vi ikke kiende Schönaichs Zarine, saa kiende vi Schönaich, og vide, at det ingen Ære vilde blive for vor Landsmand, om han endog befandtes at overgaae ham.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 12. ——— 1772.

Raadmand Christian Brunnman Tullins samtlige Skrifter. Andet Bind. Kiøbenhavn, Trykt hos Nicolaus Møller, Kongelig Hofbogtrykker. 1771. Stor 376. 8.

Dette Bind bestaaer i afbrudte Tanker over adskillige Materier, som Udgiverne ikke ilde kalde det. At de have ordnet disse Tanker efter Alphabetet, hvoraf denne Deel indeholder Bogstaverne A. til C. inclusive, misbillige vi heller ikke, endskiønt den alphabetiske Orden synes os dog ved mange Artikler at have forvoldet nogen Trang i Materiernes Samling; og undertiden forekomme Materier under en Rubrik, som ikke have det bedste Sammenhæng, og som neppe ere opsatte paa een Tid, eller af Forf. samlede under een Opskrift. Overhoved synes os disse afbrudte Tanker selv største Deelen at være fødte meer ved et og andet nyttigt Skrifts, en og anden lærd Journals Læsning, end at det skulde have været Forf. Agt selv at udføre visse Materier, for en Gang at lægge dem for Publikums Øyne. Ja dersom vi ikke tage meget Feyl, saa have Udgiverne faaet Leylighed, i denne Ordbog at gisre sig Forf. Excepter til Nytte, hvilke ellers efter deres første Bekiendtgisrelse skulde have været udgivet for sig selv. Denne Forandring kan man heller ikke have noget imod, naar de alene have sørget for at verificere disse Excerpter ved at sammenholde dem med Skrifterne selv, hvoraf de ere dragne; thi man veed vel, hvor mange Urigtigheder Excerpter kunde være underkastede, som en Mand gisr i en Hast for sin egen Efterretnings Skyld, uden at tænke paa at levere dem til Trykken.

Man seer ellers af denne Samling af andres og egne Tanker, at den sal. Tullin har været en Mand af megen og skiønsom Læsning; og endskiønt vi ikke tvivle paa, at han jo skulde have fundet meget at forandre, forbedre, nøyere at udføre, meget gandske at udstryge, ifald han selv nogensinde havde givet disse Tanker i Trykken; saa have vi dog læst dem i Almindelighed med Fornøyelse; og den store Mangfoldighed af Materier, som den alphabetiske Orden ikke lidet befordrer, tilligemed Forf. muntre og ukunstlede Foredrag, kan ikke andet, end underholde Læseren paa en behagelig Maade.

For at give vore Læsere et Begreb om denne Ordbogs Indretning og Værdie, ville vi allene forelægge dem Artiklen:

Brændeviin. Drukkenskab.

"Denne skadelige Spiritus dræber flere end Morderengelen fordum. Ingen Krig eller Belevring kan meere udtømme et Land for Folk; den er i Stand til at gisre det gamle norske Folkeslag ukiendeligt, og reent ubequemt til Børneavling, o. s. v."

"Havde man brændt det velsignede Korn til Aske, hvoraf denne fordærvelige Spiritus nu i saa mange Aar har været tillavet, skulde det have været mindre Skadeligt. Dette er vel meget sagt mine Landsmænd! men dog ikke for meget."

"Skulde det være sandt, at Bønder ey kan leve uden Brændeviin? Maaskee det var en Undersøgelse værd i Henseende til Sagens Vatighed, hvormange der ere døde i et Aars Tid af denne Mangel; Og jeg vil vædde om en Pibe fransk Brændeviin, som falder un temmelig dyre, at det er Skummet af det menneskelige Kiøn som omkommer paa den Maade, hvis Liv er lidet eller intet værdt i Betragtning af den Skade de tilføye Landet. Jeg har paa en kort Tid hørt mange Velsignelser udøste af Bønderne selv over den sidste Forordning om Forbud paa Brændeviin; ja endog af de Bønder, som forhen gierne gad taget

sig en Taar: De mærke nu det gaaer an at arbeyde paa godt Øll, den gamle Norske Nektar; Deres Tienestefolk ere ordentlige ꝛc. Ja! jeg for min Part velsigner den for 22 Personer paa engang: for alle mine Smede; som nu synes at kunde have Haab om den Gields Afbetaling, hvorudi de ere geraadne paa den Tid, da de baade drak op hvad de fortiente, og forsømte tillige deres Arbeydstid. Bevar os! Jeg troer, man regner en 800 Brændeviinskiædler, som skal alleene være blevne forseglede i Saalser Fogderie, og Gud veed, hvormange der endnu ere uforseglede. Maaskee Dannemark kan have Aarsag til at frygte for Mispriis paa de Slags Kornvare, hvis denne Lyksalighed skulde længe vedvare. Gud veed det; men dette veed jeg, at vi ere begge een Mands Børn, og skrabe, for saa at sige, begge til een Kage; hvor kortsynet Statskyndighed var det da ikke at ville troe, at det eene Rige burde vinde ved det andets Uordentlighed, om det ogsaa var mueligt at vinde; thi da Ingen kan tvivle om, at jo Brændeviins Afskaffelse blant den gemeene Mand maa nødvendig hielpe til Folkerighed, og følgelig meere Korn fortæres, jo flere Folk der blive i Landet. Saaledes vilde Dannemark paa en meere ædel og broderlig Maade see samme, om ikke bedre Ligevægt i Handel og Vandel end forhen. Vel kan Agerdyrkningen i Norge forbedres til mange Grader; men dets Rudimaterier og Evner til adskillige Manufakturer ere saa utallige, skiønt endnu for det meeste skiulte, at det kan skaffe Arbeyde til mange gange fleere Mennesker, end det har, og maaskee til fleere end det selv nogensinde kan komme til at underholde: Altsaa kan Dannemark aldrig blive vissere om sit Korns Afsætning, end naar Fabrikerne i Norge forøges; Men dette opnaaes aldrig, med mindre Levemaaden sættes paa bedre Fod, og Brændevinens Misbrug afskaffes."

I Aaret 1757 er det befundet, at der i Aggerhusamt ere forseglede 5726 Brændevinskiedler og 2 Stkr. Destilleerkiedler; Naar nu paa hver Kiedel aarlig anslaaes 20 Tønder Korn (da Nogle vel har brændt 50) beløber samme sig til 114520 Tønder, og lægger man 5 a 6 Tønder til paa hver, bliver det opbrændte Korn 150000 Tønder aarlig, der i et Amt alleene paa Landet (Kiøbstæderne uberegnede, og uberegnet tillige den Mængde fortærede franske Brændeviin) er forødet hvert Aar. Amtet frembringer vel neppe høyere end 20000 værgbare Mænd; naar nu Kornet anslaaes i Brændeviin, og samme deeles imellem 20000, bliver paa hver Person ½ a ¾ Pot daglig; Følgerne heraf har været i Husvæsenet Ubequemhed, Forsømmelse, Ladhed, Boets Forringelse, ja Armod; i Henseende til Fædrene sig mindre forplantende, og i Henseende til Efterslægten sygelige, udmarvede og tidlig bortdøende Folk. I Staten: Ufredelighed, Klammerie, Vold, Mord, Horerie og ellers allehaande af en liderlig Husholdning opkommende Laster, saasom Skielmerie, Tyverie med meere. I Steden for at saadanne Personer kunde ved en bedre Politie blive nyttige, maae de med deres heele Efterslægt udslettes, efterat de have forvoldt Landet en hoben Bekostning, og Øvrigheden ikke mindre Arbeyde. Havde nu Folkemængden i disse Omstændigheder været 10 Fold, havde der ingen Ende bleven paa de afskyeligste Laster.

Man kunde vel anføre en heel hob Beviiser af Theologie, Morale og Medicin ꝛc. mod den afskyelige og meer end fæiske Vane at tvinge Folk til at drikke Forstanden bort, men jeg vil alleene anføre de fornemste, som vil formodentlig giøre meest Indtryk: 1) Er det ikke brugeligt i Frankrige. 2) Er det afskaffet blant fornemme Folk. —"

"En Patriot vilde tage et Bevis fra Handelen for at spare Penge i Landet, som gaaer ud til Franskmanden."

"Det er nødvendigt, at man tager imod Overbeviisninger, førend man har faaet den første Pokal; thi siden er det for sildig."

"Hvad anden Aarsag kan der vel gives for, at et Menneske øser idelig i sig, uden at han søger derved at drukne Tanker, og at hindres fra at see ind i sig selv; hvilket Syn han kan ikke taale."

Man holder i Almindelighed for, at det forringer en Misgierning, at den er begaaet i Drukkenskab. De preussiske Krigsartikler, eller Reglement for det militaire Væsen, befaler tvertimod i det Capitel om Dueller, at alle Misgierninger og enhver Uorden som begaaes, være sig Officerer eller Gemeene, skal Krigsretten tilkiende dobbelt Straf, naar de kan bevises at være skeete i Drukkenskab: Og det paa Grund, at denne Last giver Anledning til de fleste Uordener."

"Intet Syn er meere comisk, end et drukkent Menneske. Dersom Dyrene kan lee, er jeg vis paa, de vil lade haant over saadant Syn; thi at Menneskene ikke lee saa ofte deraf, er desværre den Aarsag, at de see det for ofte."

"En drukken Mand er en ægte Copernicaner; thi ingen Philosoph troer bedre, at Jorden gaaer."

"Ind-

"Indbild dig altid, at den, der nøder dig til at drikke, vil udspionere dit Gemyt for siden at betiene sig af dine Svagheder. Sagen er rigtig, man blotter sig aldrig meer, end naar man er beskænket; Fornuften er en Skildvagt for vore Tilbøyeligheder, at de skal ikke blottes for meget; Viinen derimod bortjager ey allene Forstanden, men forøger tillige vore Tilbøyeligheder, saa at en vellystig, vredagtig ꝛc. er det aldrig i en høyere Grad, end naar han er beskiænket. Det koster kun derfor sielden meer at kiende et Menneske, end at giøre ham drukken: Og da det er fornødent for et fornuftigt Menneske ikke at blotte sine Tilbøyeligheder, saa er det og en fornøden Forsigtighed for ham, ikke at blive drukken."

"Man forundrer sig over, at det falder dem, der have vænt sig til at drikke Brændeviin, saa vanskeligt at vænne sig derfra igien, hvor gierne de end vilde; men jeg undres ikke længer derover, saasnart jeg hører Coryllus, som er et Udtog af den verdslige Visdom, forsikre, at det er ham ikke mueligt at forlade spansk Tobak. Og jeg tilstaaer, at jeg heller vilde være Advocat for en Dranker, end for Tobaksnuer; thi Brændeviin har dog noget tillokkende i sig, da det varmer Legemet, opliver Geisterne og adspreder Bekymringer, naar Snustobak derimod giør en skiden Næse, en fordærvet Lugt og en besudlet Kiole. Imidlertid kan en, der lærer hvorledes man skal undertvinge alle Affekter, ikke selv undertvinge denne Tilbøyelighed."

"Man seer heraf, hvor stor Kraft en Tilbøyelighed har, i hvor unaturlig den end synes, naar den allene er bleven en Vane, og derved ligesom naturaliseret. Jeg troer vel, at vore Tilbøyeligheder kan overvindes, men jeg troer og, at det neppe kan skee, uden ved en stærkere. Paa denne Maade tænker jeg det ville blive mueligt, hvor umueligt det nu synes, for Coryllus at forlade sit spanske Tobak, ifald han blev forliebt, og Kiæresten forlangte det af ham."

Rede am dem hohen Geburts-Feste Seiner Majestät des Königs von Dännemarck Christian des Siebenden den 29sten Januarii 1772, in einer Judischen Versamlung in hebraischer Sprache gehalten von Hartvig Weßely, und nachher von demselben übersetzt. Kopenhagen gedrukt mit Steinischen Schriften.

Det Sprog Psalm. 47, 10. som Hr. W. oversætter saaledes: Die Grosmüthigen der Völker werden versammelt ein Volk des Gottes Abrahams; denn die Beschützer der Welt sind des Herrn, der sehr erhaben ist; er Grundvolden til Betragtningerne i denne Tale. Hvad Großmuth (*) er efter Hr. W. Begreb forklarer han i Fortalen saaledes. "Die Grosmuth unterscheidet sich von allen "übrigen Tugenden darin, daß alle nur ihren Werehrer "allein glücklich und vollkommen machen. Z. Ex. "Ein tugendhafter Mann enthält sich aller Laster, "bekämft seine Leidenschaften, ehret und liebet seinen "Schöpfer, widmet seine mehreste Zeit der Nachfor"schung der Wahrheiten, und s. w. Wenn eine solche "tugendhafte Seele nicht mit der Kraft der Grosmuht "begabt ist, bleibt sie nur gut für sich selbst. Wenn "aber ein tugendhaftes Hertz mit dem edlen Triebe oder "Kraft der Großmuht zugleich erfüllet ist, so hat sie "eine Neigung ihren Nebenmenschen, ihre Mitbür"ger, ja wenn es möglich wäre gantze Reiche und Län"der glüklich zu machen. Hiezu wendet die Groß"muht ohne Eigennutz Reichthum und Mühe an, "wäre es auch mit Gefahr des Lebens verknüpft". Alt dette er nu vist nok i Grunden ikke rigtigt, naar Dyd og Dyder forstaaes efter de almindelige antagne moralske Begreber. Skulde Retfærdighed, Barmhiertighed, Goddædighed, Nidkiærhed, og fleere saadanne, iust en dydig Siels væsentlige Egenskaber, være uvirksomme og ubekymrede om Medmenneskers, Medborgeres, ia gandske Landes Vel; eller ere de enten ikke Dyder, eller maaskee adskillige fra en sand Dyd, ved hvilken ikke kan forstaaes andet end en Samling af moralske Fuldkommheder; og Großmuht allene være den Egenskab, og een eneste Egenskab, som seer omkring efter andres Bedste. Vel er det sandt, at Hr. W. ikke giør Großmuht til en Dyd, men til en Beskaffenhed i Sielen, som endog kan være hos Onde og forklarer sig derom saaledes: "Diese Art Charaktere "beziehen sich auf angebohrne Seelen-Kräfte, und "nicht auf Absichten, wozu der Mensch sie gebraucht". Men der bliver dog altid en Feyl tilbage i Begrebet om det

---

(*) Vi meene dette tydske Ord; thi da vi siden ere uenige med Hr. Forf. i dets Bestemmelse og de Følger, han uddrager deraf, vilde han vel ikke tage det for fyldest, om vi satte Høymodighed i Steden.

det virkende i Dyden, hvilket paa denne Maade ikke skulde kunne have Sted uden denne Egenskab, og følgelig hos mange Mennesker ved den meest levende Kundskab ikke skulde kunne erhvervés, da Großmuht jo ikke er en almindelig Egenskab, efter Forfatterens egen Theorie. Men Großmuht maae nu være det den er, en god Egenskab. Forfatteren kiender intet andet tydsk Ord, som kan udtrykke det hebraiske גרוב ; og da nu כבל sættes imod גרוב Es. 32, 5. saa maae det kunne oversættes paa tydsk ved det Begreb, som er modsat Großmuht. Men nu møder atter herved en Særhed. Großmuht udviser sig efter Forfat. Forklaring, i at gjøre vel uden Heusigt til noget annammet Gode, og endog imod dem, der have giort os Ondt. Derfor er Utaknemmelighed den modsatte Last og følgelig bør det Ord כָּבַל oversættes ved Utaknemmelig. Ligesaa lidet som vi ere eenige med Hr. W. i det første, at Utaknemmelighed er det modsatte af de Egenskaber, som han forstaaer ved Großmuht, ligesaa lidet tør vi følge ham i at bestemme כבל saaledes, at det skulde betyde Utaknemmelighed Det afskrækker os altid derfra, at den store Michaelis oversætter dette Ord, saa vidt vi have mærket, bestandig ved Daarer; og det synes, som den af Hr. W: selv paaberaabte 14 og 53 Psalmes Sammenhæng forkaster den Forklaring, Hr. W. giver. Hr. W. maae oversætte det følgende af disse næsten eenslydende Psalmer hvorledes han holder for rigtigst; men han skal dog neppe godtgiøre, at det 3die Vers anderledes kan forstaaes, end at Meeningen bliver denne, at Gud seer ned paa Menneskene for at see, om nogen har Klogskab, (Wisdom Forstand, hvad han vil) til at søge og kiende Gud.

Da nu dette indeholder just det modsatte af det foregaaende, hvor Ordet כבל findes, saa bliver Daarlighed det rimeligste Ord. Vi ville dermed aldeles ikke miskiende Hr. W. Indsigter i Sproget, endskiønt vi altid troe, at det er for meget sagt, naar han i Anledning af Nødvendigheden af de næsten eenbetydende hebraiske Ords Bestemmelse skriver "Bishero hat weder ein christlicher noch jüdischer Gelehrter hierüber etwas geschrieben"; thi hvortil sigte alle de i de nyere Tider af christne Lærde anstillede kritiske Undersøgelser, og hvortil sigte Michaelis fortrestige Arbeyder? og naar han lægger til, "so viel ich weis" saa kunde vi dog ingenlunde troe, at han ikke skulde have læst disse Ting. De Verker Hr. W. ved den Leylighed taler om at ligge hos sig, som han selv har udarbeydet, ville vi altid ønske ham Leylighed og Lyke til at give ud, men tillige bede ham at giøre sig vel bekiendt med de bedste christne Skribenteres i denne Post, da just denne Deel af Literaturen har en glimrende Periode i disse Tider.

Talen selv er grundet paa det anførte Sprog, og ligner de hos os brugelige Prædikener. Hr. W. inddeler sin Afhandling saaledes, at han vil merke. 1: Warum wird der Herr nur die Großmuhtigen berufen? Aus welcher Absicht wird alhier der Herr ein Gott Abrahams genannt? 3. Was wird unter den Worten Beschutzer der Welt verstanden? Men vi kunne ikke sige, at han følger denne sin Inddeling ret nøye. Imidlertid finde vi mange artige Betragtninger og gode Anmærkninger. Iblant andre har følgende Beskrivelse paa Ydmyghed (Demuht) behaget os meget, som rigtig og overensstemmende med sand Philosophie. Han vil anmærke, siger han: "Daß die Demuht nicht darinn bestehe, daß ein gros"ser Mann, der mit vielen Vorzügen der Seelen "begabt ist, seine Vorzüge vor nichts achtet, und in "seiner Einbildungskraft alles andern sich gleich stellet: "denn dieses wäre eine thorichte Einbildung, und "keine Wahrheit. Ein großer Mann muß seine Vor"züge erkennen, seinen Schöpfer dafür danken, seine "Pflichten ausüben, und durch Wohlthaten selbige "verherrlichen." Efter Talen findes en Bøn i Anledning af den store Forandring paa den 17 Januarii, som vidner tillige med Talen selv om Hr. W. gode Foredrags-Maade.

N.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 13. —— 1772.

Daglig Bøn af alle Danske og Norske for Kongen, Fædrenelandet og hver Mand. Kiøbenhavn, 1772. Med Steins Skrifter.

Denne Bøn er af den Beskaffenhed, at vi skulde troe at forsømme en stor Deel af vor Pligt, om vi ikke forkyndede vore Læsere den strax, ligesaasnart som den er kommet os i Hænde; saa mange vigtige Sandheder, vigtige Anmærkninger, opmuntrende Tanker, gode Følelser, og overalt saa megen Indsigt, Forstand, Smag, Fromhed, Dyd, Kiærlighed til Fædreneland og Medborgere er den fuld af. Vi anprise den, som en daglig Bøn efter Titlens Indhold; og som en Opmuntring til vore Landsmænd i disse besværlige Tider til Haab, Frimodighed og Vindskibelighed: Det skulde og glæde os at høre den af vore Prædikestoele. Som en Prøve ville vi udskrive et Par mærkelige Steder, hvoraf det Øvrige skal kunde sluttes og Forfatterens Tænkemaade kiendes. "Ach vor Fader i Christo Jesu; Du vor eeneste Tilflugt, til Dig vende vi os i vort Hiertes Angest, og Dig anraabe vi. Forlad os ikke; men forbarm Dig over os, som Du forbarmede Dig over vore Fædre. Vore Synder ere store, og vore Misgierninger maae skrige over os til Din ophøyede Trone, og udkalde Din Retfærdighed til at hævne Din Æres og Dine Velgierningers og Dit Ords Foragt iblandt os. Du har givet os en langvarig Fred, længere end noget andet Folk paa Jorden, og dog ere vi forgieldede, og Fremmede fortære vort Gods. Du har givet os et frugtbart Land; hvor Korn og Fæe kunde være i Mangfoldighed; og vor Jord er bleven Aar efter Aar som det Land, Du forbandede, og vore Hiorder omstyrte iblant os. Du gav os Skove og Bærge at udføre Rigdomme af, og et stort Hav fuldt af Fiske; men Du tog Velsignelsen bort, og Havet gav intet, og Træe og Metal tabte sin Pris, saa Armod blev vor Deel og Hunger fortærede vore Brødre. Du gav Kundskab imellem os, større end den, vore Fædre havde, og dog blev vor Viisdom til Daarlighed: Galne Raad ginge frem, og de Kloge kunde intet udrette. Dit Ords Lys udbredte sit Skin iblant os og Saliggiørelsens Forstand blev overflødigere end hos vore Fædre, og dog rasede Ugudelighed, og Ondskab og Spotterie foreenede sig for at giøre os til et Sodoma, Din Vredes Ild burde opbrænde. Ja vore Øyne saae Ødelæggelsens Vederstyggelighed: Tyrannie og Horerie og Gudsbespottelse herskede og traade frem aabenbar for vore Øyne at skiule os med Skiændsel og true os med den sidste Ødelæggelse. Afskum og Folkenes Væmmelse afløste hinanden for at plage os og fornedre vor Herlighed: Hvert Aar gav os nye Græmmelse: og tilsidst foreenede en rasende Bande sig af Egne og Fremmede for at begrave vor sidste Ære og nedstyrte os i al Ulyksaligheds Afgrund. O! Du Jordens Dommer, o. s. v. Du truede os med en ødelæggende Fiende: Vi kaldte paa dig i vor Nød, og ved en eftertænkelig Almagts Virkning redde Du os; men neppe vare vi frelste, førend de Fleste iblant os glemte Din inderlige Barmhiertighed, og henkastede sig i den skammeligste Uraknemmelighed. Du gav os egennyttige Mænd og ulykkelige Raadgivere: i Steden for at omvende os til Dig knurrede vi, bleve Syndere, og dog torde være misfornøyede. Vi saae vort Lands Armod og Elendighed, og ikke desto mindre vare vi overdaadige, søgte at røve det og hinanden, paa det vi siden kunde fortære alt i vore Vellyster. Vi burde elske vor Konge og vort Fædreneland; men hvormange iblant os have søgt at berige sig ved hans Skade og hvor faa ere de, som sandeligen elske deres Folk. Ach Herre, Herre forbarmende Gud og Fader i Christo Jesu, ynkes over os og leed os til at kiende os selv, at vi kunde forlade vore onde Veye og omvende os, enhver fra

» sine Overtrædelser. Du seer dem, som endnu ikke »rores af vort arme Lands Ulykke og deres egen »Ulykke. Du seer de Foranderlige (og hvor mange »ere ikke de iblandt os), som af Vanvittighed kun »ønske, at see Omstyrtninger, for enten at føde et »daarligt Sind, eller opnaae et ugudeligt Hasb. Du »seer de Utaalmodige, de Kourrende, Din Siel — »hader, som hverken kan taale de onde eller gode Da»ge; men stedse hige efter nyt, ere klage i deres egne »Øine, og forgribe sig imod dit Forsyn. Du seer »de Vellystige og Letsindige, som forben løbe, hvor »Syndere kaldte dem, og endnu hige efter den urene »Glæde. Du seer den store Mængde iblant os, som »ikke elsker deres Fædreneland, men dem selv, og »ville endog paa dets Ødelæggelse opføre deres usl»ykkes Bygning. Ja Dine alvidende Øine ran»sage dem, som lære paa Kongen og vort Fædrene»land, og ville igien indvikle Bagge i deres Snarer »for at omkaste vort sidste Haab og giøre os til det »allerulykkeligste Folk i Verden. O Fader! o Jesu »vor Talsmand! ynkes over os, see til vor Elendighed »og oplad vore Øine, at vi maa selv see den" o. s. v. En liden Forerindring til Læseren er fuld af Aand og Forvisning om Guds Forsyn, ligesom dette overalt lidet Arbeyde vidner om en Mand, som vi bør glæde os over at have iblant os.

Z.

Unterricht von Pferden, Kühen, Schaafen und Schweinen, wie man dieselben warten und aufziehen muß; ingleichen von ihren Krankheiten, und von den Arzneyen und Heymitteln. Erster Theil. Auf königl. allergnädigsten Befehl herausgegeben von P. C. Abildgaard. Doct. Med. U. H. Kopenhagen und Leipzig verlegts Heinech und Faber, 1771. Stor 256 S. 8.

Efterat man har begyndt at bestemme Videnskabernes Værd efter deres sande Nytte, har den veterineriske Kunst og saaet Agtelse, som dens Vigtighed fortiener. Vore Lande have hidindtil ikkun stimet dette Lod langt fra, og, at det endelig nærmer sig til os, maa vi da tilskrive Hr. Abildgaard, en af de Faa, der reyse saaledes, at de efter deres Hiemkomst kunde bringe Fædrenelandet værdige Frugter af deres Reyse. Da og Regieringen nu har givet hem Leylighed til, at udbrede denne nyttige Kundskab; saa haabe vi, at vore Landsmænd ikke længere skulde nødes til, at overlade en betydelig Deel af sin Eyendom, paa Naade og Unaade til Horsmedders og Signekierlingers Godtbefindende.

Denne første Deel, som er dedicered til Hs. M. Kongen, indeholder en almindelig Underretning om det, som hører til at kiende, opføde og pleye Husholdnings Dyrene. — Den anden skal egentlig afhandle Qvæg-Lægekonsten i følgende Orden. 1. En kort Physiologie, eller Lære om Indretningen, Nytten og Brugen af de indvortes Deele i Dyrenes Legemer. 2. Om Sygdommene i almindelighed. 3. Om Lægemidlerne og deres Virkningsmaade. 4. Almindelige Regler af Lægekunsten. 5. Enkelte Sygdomme og deres Lægemaade. Aarsagen, hvorfor denne Videnskab, uagtet den store Mængde af Skribentere, dog har vundet saa lidet, søger F. deri, at den ene har udskrevet den anden, og saaledes beholdt sin Formands Urigtigheder, hvilket end ikke Hr. Sind har vogtet sig for, der i sit store Værk om Heste har udskrevet Anatomien Ord for Ord af den franske Hippiateique.

F's Kilder ere de Forelæsninger og Erfaringer, som han i 2 Aar har ført sig til Nytte ved Veterinair-Skolen i Lion.

Om Hesten handler Forf. først i 9 Kapitler, af hvilke det første indeholder: Navne og Beskrivelse over en Hestes udvortes Deele. "En Hestes Krop "udvortes betragtet lader sig inddeele i 3 Hoveddeele, "nemlig Fordeelen, Livet og Bagdeelen". De Lemmer, som udgiøre disse Deele, blive hver for sig, nævnede og beskrevne. Det havde maaskee været lidt mageligere for Læseren, om her ved enhver Beskrivelse var skeet Henvisning til det Kobberstykke, hvorved de oplyses. Dog findes en aparte Forklaring derover.

Det 2 Kapitel giver almindelig Underretning til at dømme om en Hestes udvortes Fuldkommenheder og Feyl. I dette Kapitel, som er det vidtløftigste, igiennemgaaes atter alle Hestens Deele meget nøye. Her findes ib'ant andet en fuldstændig Beskrivelse over de Deele, som høre til Øyene og Synet. Overalt er det heele Kapitel sammensat af vigtige og umiselige Anmærkninger. Hr. A. forkaster de mange Regler og Tegn, som alleene grunde sig paa Indbildning og forudfattede Meeninger, f. s. E. at man af Haarenes Farve skulde kiende en Hestes gode eller onde Egenskaber. "Heste, som "have slet ingen hvid Plet paa heele Kroppen, blive "af de Franske agtede meget ringe, og ere i utroelig "Mistanke hos dem. Derimod blive de skatteret "meget høyt af Spanierne. Samme Beskaffenhed "har det med Haar-Virvlerne, som findes paa ad"skillige Steder af Hesten" S. 90. Og dog ved vi

vi Heste Kiendere, hvis hemmelighedsfulde Kundskab fornemmelig bestaar i saadanne Anmærkninger, som de Hr. A. her drister sig til at foragte. "Men, siger "Forf. S. 91, man kan tilforladelig troe, at Heste-"nes Natur, af sardeles Egenskaber komme meget "meere af Klimaternes Forskiel, hvor de ere avlede, "af Hengstenes og Hoppernes Natur, af hvilke de "ere avlede, som og af Jordbunden og den Græs-"gang de have nydt, end af deres adskillige Tegn, og "Haarenes forskiellige Farve, som ikkun er et Spil af "Naturen".

I det 3 Kapitel viser Forf. det geometriske Forhold imellem Hestens Deele. Man kan ikke med Overbeviisning tale om en Hestes Skiønhed, saa længe man ikke har rigtige Regler for det Forhold, som maa være imellem Deelene af en smuk Hest "Dog "er det gaaet hermed, som med Maler- og Bygnings-"Konster. Smagen lærte først at denne eller hin "Figur, dette Forhold i Deelene af det Heele beha-"gede meest, og derefter blev denne behagelige Figur, "denne Deelenes Overeensstemmelse og Forhold af-"maalt, og giort til Regel". Men da Heste af adskillig Størrelse kan være vel skabte, saa maa dette Maal tages af Dyret selv: Hovedet bliver da denne Maalestok, hvis heele Længde deeles i 3 lige Deele, som kaldes Primer, enhver Prime igien i 3 Secunder, hvoraf enhver deeles i 24 Punkter. Efter denne Maalestok bliver alle Deelenes Forhold bestemt S. 93—102. "Men, siger "Forf. til Slutning, man tænke ikke, at finde en Hest, "hvor vel skabt den end maatte være, hos hvilken alle "Deele rette sig efter denne Maalestok. Det har eens "Beskaffenhed med Mennesker og med Dyrene; Hvad "der har de mindste Feyl, er det smukkeste. Desuden "udfordres noget meere til en fuldkommen Skiønhed, "end Deelenes Forhold. — Til en fuldkommen Skiøn-"hed maa Yndighed og Skiønhed forene sig. v. s. v.

Det 4. Kapitel giver Underretning om at kiende Hestens Alder, og om Tænderne i Almindelighed. Her handles først om Hestens 3 slags Tænder. S. 103. Dernæst vises tydelig, hvorledes dens Alder skal kiendes af dem, S. 104. Og endelig handles om nogle Ulemper og Feyl i Henseende til Tænderne S. 111—113.

I det 5. Kapitel findes Underretning for Kiøbere, hvorledes man skal vælge Heste, efter det Brug, hvortil de ere bestemte, tilligemed andre almindelige Anmærkninger om Hesteskiøb. Her lærer F. først, hvad Prøver og Forsigtigheder, man har at bruge ved Heste-Kiøb, og dernæst, hvad Egenskaber, der udfordres til en god Ridehest, Vogнhest, v. s. v.

Hidindtil haver F. leveret en grundig Theorie af den Konst at kiende Heste. Nu kommer han i det 6. Kapitel til deres Nytte og Pleye, og viser, hvad der er at iagttage i Henseende til adskillige slags Foer, som Hø, Havre, Halm, Hvedeklid, Byg, Rug, Hvede, Kliver og grønt Foer, ved Vandet og Vandingen, samt ved den øvrige Omgang med Heste, saavel i Stalden, som paa Reisen.

Om Hestenes Forskiel efter deres Fødested handler det 7 Kapitel, og viser Egenskaberne af de adskillige Nationers Heste. Hvad F. her siger om de Norske Heste, at de ere gulblakke med sort Man og Rumpe, maa ikke forstaaes saaledes, at alle eller de fleste Heste i Norge have denne Farve; men vel, at dette slags Heste have sit rette Hiem der.

Om Stutterier handler F. i det 8 Kapitel, og lærer udførlig, hvad derved er at iagttage. Han slutter det med nogle Anmærkninger over de Danske Stutteriers Forhold og Opreysning.

Det 9 Kapitel handler om Beslag saa fuldstændig, og tillige saa kort, at vi ønske, det maatte sattes og læres uden ad, af alle Hov-Smedde. "Man be-"slaaer Hestenes Fødder, for at holde dem i samme "Stand, om de ere vel dannede, eller og for at afhielpe "de Feyl, som ellers kunde aldeles fordærve en Hest". Om begge Deele giver F. ypperlige Underretninger. Hagerne paa Heste-Skoe laster han med Rette, og siden de i visse Tilfælde ikke aldeles kan undværes, bør de giøres saa smaa, som muligt.

Efter Hestene kommer F. til de øvrige Husholdnings-Dyr. Og det følger af sig selv, at han her maa være meget kortere; Efterdi der hos disse Dyr ikke kræves saa mange Fuldkommenheder, eller er saa meget at iagttage, som ved Heste.

Hornqvæget kommer da først i Betragtning. Hvad Forf. her lærer om dets Beskaffenhed og Vais, om Fæhuset, Foeringen, Fedningen, om Melken og dens Beskaffenhed, om Kalve og deres Opfødning, m. v. vil enhver Landmand med Nytte og Fornøyelse læse sig til af Skriftet selv.

Det samme maa siges om den følgende Afdeeling, som handler om Faarene. Det F. S. 222 siger, at de øde Arene af Rug-Halmen, og lade det øvrige ligge, erindrer os om den Maade, en god Husmoder bruger, at lade hugge Toppene med Arene af den udtærskede Rug-Halm i Bundter, hvilket Faarene øde begierlig uden at spilde noget, og trives vel derved. Faarene kan ikke undvære Drikke, hvad end nogle have sagt derom. Og vi ved af Erfaring, at Friehed til at drikke daglig saa meget, de vil, skader dem intet, naar de ellers røgtes tilbørlig. — Man omgaaes gandske anderledes med

med Faar, som skal seedes til Slagtning, end med dem, som skal leve. S. 226. — De, som engang ere seedede, maae sælges eller slagtes; thi de lade sig ikke seede anden Gang. S. 227. — Hvorledes gode og sunde Bøddere og Faar skal kiendes, lærer man S. 228 f. Forfatterens øvrige Anmærkninger om Avlen, Kæmningen, Kammene, Faarenes almindelige Egenskaber, o. s. v. maae vi forbigaae. — De 2 sidste Afdeelinger handle paa samme Maader om Gieder og Svin. — Med denne Deel følger 3 Kobber-Plader. Men i Skriftet henvises endnu til flere, som formodentlig kommer med den andea Deel. Vi lade os nøye med at give vore Læsere dette almindelige Begreb om et Skrift, hvis nøyagtige Kortheb tillader intet Udtog, og hvilket vi forsikre os om, ingen fornuftig Landmand eller Eyer af disse Dyr vil undvære. Og vi længes saa meget meere efter dets Fortsættelse og danske Udgave, som vi selv ved adskillige Exemplarer have med de bedste Følger brugt Forfatterens Forskrifter i hans for udgivne korte Udtog.

Naar vi betragte, at denne Videnskab, som lærer os at kiende Husholdnings Dyrenes Natur, og derefter indrette deres Behandling og afhielpe deres Sygdomme ved tienlige og sikre Midler, har hidindtil været ubekiendt iblant os, og disse oprigtige Dyrs Vedligeholdelse eller Undergang altsaa været Virksomheder af Skiæbnen; saa kan vi ikke andet end prise Regieringens viise Omsorg, ved ikke allene at foranstalte dette umistelige Skrifts Udgivelse; men og en veterinairisk Skole's Anlæggelse. Og vi haabe, at vore Landsmænd vil vise sin Skiønsomhed, i at betiene sig ret af disse Anstalter, til at skaffe sig disse nyttige Indsigter.

Endelig kunde vi ikke bare os for at ytre ved denne Leylighed et par Ønsker, hvis Opfyldelse vi maaskee engang torde haabe af dette Skrifts Forfatter. Folk paa Landet ere ofte lidet hiulpne ved de bedste Lægemidlers Forskrifter, fordi de ikke have de Ting ved Haanden, som behoves dertil; For disse var det en ønskelig Sag, om et vist maadeligt Antal Medikamenter kunde indrettes, tilstrækkelig for de fleste Qvægsygdomme, og som kunde taale at giemmes. Eller og et ikke alt for stort Antal af Simplicia, hvoraf i forbindelse Tilfælde Medikamenter kunde sammensættes efter Forskrifterne. Det første vilde vel være det bedste. — For Oekonomiens Skyld var det og meget at ønske, at vore indenlandske medicinske Materialiers Kræfter maatte ved sikre Forsøg blive saa bestemte, at de kunde sættes i Stedet for en stor Deel af de udenlandske, hvilke adskillige Apothekere dersuden tage sig den Frihed, at levere meget slette, saa snart de mærke, at de skal bruges til Qvæg og derved kunde giøre de bedste Forskrifter unyttige.

Efterat dette var skrevet, læse vi med Forundring en Anmældelse af dette Skrift i Allgemeine deutsche Bibliothek. (*) Vi sige med Forundring; thi hvo vilde troet, at Mænd, der have givet sig Kald til, at bedømme den heele tydske Literatur, skulde fornedre sig til, at lade indskyde i sit Bibliothek unanstændige Grovheder imod en Forfatter, hvis Skrift i Tydskland selv er modtaget med den fortiente Agtelse. (**) Recensenten anfører intet, som kunde kaldes Bevis for hans Kritik; men han tilstaaer aabenhiertig, at det er Hr. N's Fortale, der har bragt ham i Harnisk. Hr. N. har deri sagt Hr. Sind en ubehagelig Sandhed. Dette er den Forgribelse som har paadraget ham denne skarpe og velfortiente Tugtelse; thi hvo veed, om han ikke i Fortsættelsen af sit Skrift torde gaae hen at aabenbare heele Verden krybhiertig saadanne Lægemidler, som kunde hindre Afsætningen af visse Arcana. Men da saadanne personlige Motiver ikke synes os at være de rette Præmisser, hvoraf Slutninger om Skrifters Værd bør uddrages, saa er det ingen Under, at vor Dom er falden gandske anderledes ud. Den tydske Recensent læser og en Deel i Hr. N's Fortale, hvilket vi ligesaa lidet finde der, som Tvetydigheder ellers i Skriftet. Det forekommer os, som vi overalt uden Møye have forstaaet det, og vi finde os ret vel i, at unddøre de Sindste Repetitioner og Digressioner, som meere fordeelagtige for Forfatter og Forlægger, end for Læseren. Ja vi tilstaae, at, saa kort, som Hr. N's fyromtalte lidet Udtog er, og skiønt ikkun indrettet for Bønder, have vi dog befundet os bedre ved at bruge det end Hr. Sinds Skrifter; thi efter dets Anvisning have vi med nogle Skillings Bekostning afhiulpet Sygdom, men ligesaa sikkert, som naar de efter Hr. Sinds Methode har kostet os nogle Daler, og dog har det endda ikke været af de Sygdomme, hvori han giver heele Unger af Pulv. Antiflasmod. o. s. v.

Vi have allene anført dette for Deres Skyld, som, uden at have læst Skriftet selv, maatte forundre sig over at finde vor Recension saa stridig imod det tydske Bibliotheks, overladende det ellers til Hr. N. selv, at besvare denne Kritik, om den ellers behøver noget Svar.

J*

(*) XVI B. 259 S. 13. August 1772

(**) See Physikal. Oekonom. Bibliothek. 2te B. S. 362.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 14. —— 1772.

Summarisk Indhold af Aftensangsprædiken for St. Knuds Meenighed i Odense, paa 4de Søndag efter Hellig tree Konger 1772. over Ps. 9, 17 til Taksigelse for den guddommelige Varetægt og Forsyn over Kongen, det kongelige Huus og det gandske Land; ved D. Nicolai Nannestad. Odense. Trykt i det kongelige allene privil. Adresse-Contoirs Bogtrykkerie med de Bieringske Skrifter. Stor 1 Ark.

Vi have en liden Samling ved Haanden af Hr. D. Nannestads Aftensangsprækener i summarisk Indhold, hvilke han fra dette Aars Begyndelse har udgivet fra Adressekontoiret i Odense; og vi finde i dem alle det, vi ønske at finde i enhver Præken: grundig Forklaring over Tex ens Ord, hvor den behøver Forklaring, og i sær hvor det billedrige orientalske Sprog behøver at oversættes i et for alle fatteligt Sprog, korte og fattelige Hovedsætninger og Inddeelinger, tydeligt og ordentligt Foredrag, lærerige og i Sandhed opbyggelige, det er, Forstanden oplysende og Livet veyledende Betragtninger, og endelig en Præcision i Udtrykket, som er Frugten af en god Smag og en philosophisk Aand. I sær i dette sidste Stykke ønskede vi, at mange af vore Geistlige vilde tage Hr. D. til Mynster; men det er endelig ikke enhvers Sag at tale præcise; thi dertil udfordres at man har rigtige og bestemte Begreb om den Ting, man vil tale om, i Siælen; og disse skal Philosophien skaffe, hvilken mange ikke kiende, uden i tørre Distinctioner og kraftløse Syllogismer.

Den anførte Aftensangspræken have vi ikke valgt iblant de øvrige, fordi den behagede os meest; thi vi have læst dem alle med Fornøyelse; men fordi den har sin egen Titel, og er ventelig at faae for sig selv. — Søndagens sædvanlige Aftensangstext forklarer Hr. D. i Indgangen, i sær V. 8. Værer Ingen noget skyldige, uden at elske hverandre; hvilket han omskriver saaledes: "Løser eder fra et hvert besynderligt Pligtskyldigheds Stykke, som maatte paaligge eder, ved at afdrage og yde det efter enhver besynderlig Leyligheds og Omstændigheds Medfør, og som den fordrer; lader ingen besynderlig Pligts Udviisning staae uafgiort og uefterkommet: men erindrer eder derhos, at der uophørligen paaligger eder en Hovedskyldighed, af hvilken alle de andres Udviisning kan og bør fremkomme, og som I aldrig kan blive løs fra eller saaledes efterkomme og opfylde, at I ey skulde skylde meere deraf, eller være meere pligtige dertil; nemlig at elske hverandre"; og viser saavel af Formaningens Almindelighed, som af de foregaaende Vers, at dette ogsaa maa være os sagt om den Kiærlighed, vi ere Kongen skyldige: "Værer Kongen intet skyldige, uden at elske ham; iagttager og efterkommer troligen til enhver Tid, et hvert besynderligt Pligtskyldigheds Stykke, som I ved enhver Leylighed og efter enhver Omstændighed skylde ham; men erindrer eder, at den almindelige Kilde til enhver Pligtskyldigheds Udviisning imod Kongen, nemlig Kiærlighed til Kongen, uophørligen paaligger eder, og uophørligen forpligter til saadan Pligtskyldighedernes bestandige Udviisning". — Af Ps. 9 17 forestilles den Hovedsætning: Herrens mærkelige Retfærdighed i de Ugudeliges Besnærelse i deres egne Gierninger. I. De Ugudeliges Besnærelse i deres egne Gierninger. II. Herrens deri udviste Retfærdighed. III. Hvor mærkelig saadan Herrens Retfærdighed er". Efterat Hr. D. har forklaret, hvem her forstaaes ved de Ugudelige, hvad det heder: at besnæres i sine Hænders Gierninger o. s. v., taler han om den Tildragelse, som gav Anledning til denne Taksigelses Præken, saaledes (og vi tænke,

dette Sted allene kan tiene til Prøve paa den Skiønsomhed, hvormed Forf. betragter Tingene. "Et, "siger han, den hele Verden i Ynde saldende, Exem"pel herpaa sees i de Personer, der erfares at have "været Hovedmænd, eller Medvidere i saadanne ugu"delighedsfulde Anslag og Foretagender, for hvis "Tilintetgiørelse af Herren vi i Dag øfre ham offent"lig Taksigelse. Det sees i dem, i deres Foreta"gende og Anslag, og i det Udfald, som det dermed "haver faaet, og fremdeles, efter Retfærdigheds Vey, "vil faae. Længe veed man, at en almindelig Mis"fornøyelse over Hovedpersonerne og et almindeligt "Had imod dem, haver hersket hos Høye og Lave i "Landet. Om ikke adskillige af de Ting og Omstæn"digheder, der i det besynderlige kan have oprøret "saart den Eenes og saart den Andens Fortrydelse "og Misfornøyelse, dog kan i dem selv have havt "deres gode Grund, kan have sigtet til det almindе"lige Bedste, og dertil kan have været tienlige; og "om altsaa ikke Fortrydelsen og Misfornøyelsen, for "saa vidt den derved allene er affødkommet, kan have "været i saa Maader ubeføyet; falder ikke under vor "Bedømmelse; ey heller hvor stor eller liden Andeel "den eller den kan have havt enten i det eene eller det "andet. Alt er ingensinde at rose; men ey heller "nogensinde at laste. — Men de Ugudeligheds Mær"ker, som Vedkommende saa aabenbare og kiendeli"gen have ført i deres Skiold, have givet alt for god "Føye til Fortrydelse; og den tilsidst til det høyeste, "og langt over hvad der kunde formodes, stegne Ugu"delighed haver omsider fuldkommeliggen retfærdig"giort den. Disse ere Ting, som falde under Enhvers "Bedømmelse efter christelig Indsigt, Klogskab og "Frihed; og de fortiene alle Retsindiges Fortrydelse "og Had; Ps. 139, 21, 22. Herre! skulde jeg "ikke hade dem, som hade dig? og kiedes ved "dem, som reyse sig op imod dig? jeg hader "dem med et fuldkomment Had; de bleve mine "Fiender. Jo meere Ugudeligheden bryder frem for "Lyset, desto meere beføyes man til saadant Had. "— Gid evig Stiltienhed og Forglemmelse maa til"dække al den Skiændighed, der ikke engang bør "nævnes! — Endogsaa Ting, der i og for dem "selv kan være uskyldige, der kan forvares, eller i "det mindste undskyldes, kan dog have deres Udspring "af Ugudelighedens Grund, og drives i ugudelige "Hyemed.

"Det bedste og klogeste Middel til at forebygge eller "afværge Anslag af dslige Ting, kan ofte være at frem"vise dem paa deres bedste Side, og stille den for Lyset. "Men formedelst Grunden og Hyemedet til deres "Bevirkelse, høre de dog ikke til de Plantelser, som "den himmelske Fader haver plantet, men bære "Ugudeligheds Mærke. — Ja, naar en Ugudelig "opfinder og bevirker de til almindelig Gavns Beford"dring nyttigste og kraftigste Ting, som den Retskafne, "den Oprigtige og Fromme aldrig maaskee skul"de foretage sig eller iværkfætte, saa skeer det formedelst "en Selvtilliid, en Driftighed, og en vis følelsløs og "stræng Maade at fare frem paa, der findes hos den "Ugudelige, og understøttes og fødes ved Ugudelighеds "Sind, men ikke saavel kan bestaae med den undseelige "og betænksomme, den beskeedne og simple Erlighed "og Fromhed. — Af saadan Grund og Drift lægger den Ugudelige saadan Plan til sin Opbyggelse, "giør saadanne Stridt dertil og overtager sig saadanne "Ting, som den Fromme og Oprigtige anseer for at "overgaae sin Horizont og Cirkel, og som han ikke en"gang driister sig til at øyne. Gud, som veed og for"maaer at udføre Lys af Mørke, bruger den Ugudelige "til et Middel endogsaa til noget Godt; men Ugude"ligheden beskæmmer og fordærver dog den Ugudeliges "bedste Gierning. — Men Ugudeligheden haver aabenbare vist sig uden Maskve eller Tilbageholdelse; Re"ligion er uden Undseelse bleven tilsidesat; selv haver "man efterfulgt og overdaadigen fyldestgiørt de stiæn"diste Lyster; og Ryggesløshed, og Sædernes For"dervelse, er bleven understøttet og authoriseret. — Og hvorvil kan der saa ikke forsaldes?"

Vi ønske, at en Mand af Hr. D. Nannestads Arbeydsomhed, Lærdom og Smag, maa blive meer bemærket og paaskiønnet, end han synes at være.

Kiøbenhavns Beleyring. En Tragoedie i fem Handlinger forfattet af Johanna Maria Veyde. Kiøbenhavn 1772. med Godikes Skrifter.

Man saae i Begyndelsen af forrige Aar i de offentlige Tidender en Indbydelse til saadant et Stykkes Forfærdigelse; og man undrede sig. Om man end ansaae det mueligt ved nogle Omstændigheders gode Behandling at giøre en Tragoedie af denne Historie, saa maatte dog en Urimelighed aabenbar skinne ud af den Fordring, som blev lagt til Indbydelsen, at samme Tragoedie skulde sluttes med Generalds-Herredømmets Indførsel. Vi vare da vel ogsaa iblant deres Tal, som ærede Selskabets Iver for vor Literatur, thi vi finde

det saare berømmeligt at understøtte Videnskaberne ved Bekostninger, og skulde agte den Bemidlede og Rige, som selv ikke giør noget, meget høyt, om han undertiden paa een eller anden Maade understøttede eller opmuntrede Videnskaberne og Konsterne. Men, da man saa tydelig kunde see, at Sælskabets Indsigter ikke svarede til dets Patriotisme, beklagede vi, at det selv havde paataget sig at bestemme Materien og dømme om Arbeydet, hvilket det havde giort bedre i at overlade til Mænd, som havde Indsigt nok dertil, og havde beviist sig at have den. Forfatterinden saae selv det Underlige i denne Fordring: "Jeg havde allerede tilforn, skriver hun i "Fortalen, anseet Materien i sig selv vanskelig til en "Tragoedie, betragtet i sin egentlige Høyde; men da "jeg siden i anførte Plan uventet saae den at udstrækkes "over sine naturlige Grændser lige til Souverainiteten, "efter de theatralske Grundsætninger umuelig". Vi ere eenige med Forfatterinden, og troe heller, at denne Sag vil engang i Tiden, naar den bliver ældre, kunde give Anledning og Materie for et Genie til at udarbeyde noget Episk derover, og da kan det maaskee blive fornuftigt, at lægge Planen saaledes, at der sluttes med Eenevolds Magtens Indførsel. Imidlertid arbeydede Forfatterinden, fik sit Stykke færdigt, men gik Feyl af Belønningen. Vi kunde just heller ikke sige, at hendes Stykke, endog Plan og Materie tilsidesat, har noget ret skiønt, noget høyt og rørende, noget stærkt i Sproget, eller opløftende i Tankerne, noget malende og henrykkende; og vi ere nær ved at ansee det for en Formastelse, at hun har ladet et Stykke komme ud, hvis Hovedmangler hun selv veed og som hun har arbeydet just saadant efter en hende selv beviist urimelig Plan. En anden Sag havde det været, om hun havde naaet Prisen, thi da var Stykket gaaet for Sælskabets Regning. Men nu da dette ikke er skeet, bebyrder hun jo Publikum med et Stykke, som hun selv siger at være forfattet blot for at følge Planen, ubekymret om Grunden til dens Forskrift. Det bør derfor ikke falde hende forunderligt, om hun ikke naaer Publikums Bifald, da hun under Arbeydet ikke har søgt det; men dog haabe vi, at Publikum, i Betragtning af hendes oprigtige Tilstaaelse, vil holde hende tilgode, at hun for at naae den udsatte Belønning har ladet sig forlede til at arbeyde saa blindt hen efter et Sælskabs Forslag, som saa strax forraader en usikker Smag, og at hun nu bag efter anbyder dette sit umoedne Arbeyde, ligesaadant som det er.

Om Planen og Stykkets urimelige Anlæg ville vi da intet videre melde, men for at anføre vore Læsere nogle Prøver paa Forfatterindens Poesie, ville vi løselig giennemgaae Indholdet deraf. 1 Act. Imedens Kongen, Gerstorf Rigets Hofmester, Skak Rigsraad og Commendant i Kiøbenhavn, og Gabel Kabinets Sekretair tale sammen i nogle Scener om Rigets Ulykke, kommer Meadow, den engelske Gesandt og tilbyder Cromvels Mellemhandling til Fred, og forlanger ufortøvet Svar. Men Kongen vælger Krigens Skiebne og taler følgende Linier allene, hvormed Akten sluttes.

Fred — ja en troefast Fred — den kan lyksaliggiøre
En Konge med sit Folk! men denne Lyd mit Øre
Fortryller nu ey meer — thi hvo er den, som kan
Og vil staae inde for Carls Løfter holde Stand.
Fra Frankrig — Engelland — Gesandtere tilstede
Ved Fredens Slutning var — Er disse Magter reede
Den at handhæve? Ney — min Undergang de see
Med koldt Blod — Ney — mit Haab er Gud og Borgerne.

2. Akt. Dronningen og Kammerfrenen von der Visk ere her to nye Personer, men de have intet andet at giøre end de forrige. De beklage Landets og Alles Skiebne. Endelig forkyndes, at Stormen skal just gaae for sig; og her er den gandske Scene, hvori dette skeer. Vore Læsere maa dømme, om det er den Tilstand, man kunde vente, at en Konge vilde være i, som nu om Natten skulde lade sin gandske Værdighed komme an paa en forsøgt, stridbar og overmodig Fiendes Angreb.

Skak.

"Det er en blind Allarm ey meer
Som os forstyrrer — Ney — det Konge-Alvor er —
En Overløbere fra Fiendens Leyr forkynder:
Det største Angreb, de i denne Nat begynder
Alting tillavet er — der ventes ikkun paa
At Meadow kommer, saa skal Stormen for sig gaae."

Frederik.

"Han er alt reyst! — Mit Svar vist Fiendens Forsæt haster
Han ynket mig, at jeg Freds-Forslag nu forkaster
Jeg af hans Tale det og kunde slutte, at
Der noget var bestemt med Kiøbenhavn i Nat —
Nu vel — lad Klokkerne forkynde det i Staden:
Til Hest I skulde see mig selv ret strax paa Gaden
At føre Folket an! — en tapper Modstand maae
Anfører og Soldat sig nu belave paa."

Skak.

"Ja! — Din Nærværelse — hvis den har før forsødet
Dit Folkes Møyer — hvad der dem end haver mødet,

Saa

Saa vil den nu, om der er nogen modløs Siel,
Visk skabe Tapperhed til dit og Stadens Vel."
Frederik.

"Min Kongepligt den skal mig blive udi Øye
Hvor Æren kalder, I og eder nu forsøge
Jeg min Sophie først vil sige mit Farvel! —
Hun som Helitude har i alt jo taget Deel."

Men Kongen allene, efter nogen Betænkning bliver ved; og man domme om der er Caracteer, Følelse og Oprørelse i følgende Monolog.

"Men denne Hilsen skal jeg mig den ikke nægte? —
Vil Følelser ey for det Herredømme fægte,
Som hører Æren til? — ney! — Hine skee sin Ret;
Ey mindre denne skal og vederfares det. —
Jeg bier da! — men om — at denne Nat den sidste
Som Konge jeg! men hvad? — O Himmel! gid jeg vidste
I Morgen er — min Gud! — Jeg hvad din Godhed vil
Den skal min Siel — mit Sind med Iver storme til.
Sophie — min Gemal — min Troues Glands og Ære —
Skal hun ulykkelig i Eftertiden være? —
Skal Dyd og Dydighed paa Tronen ikke meer
I Danmark have Sted? — Ney det for meget er —
Min Arm — mit tro Folk, og deres kiekke Vaaben
I denne sele Nat forenet med Kiønnets Raaben
Til den Algode, skal for det endnu er Dag
Afgiøre hvad er Ret i min og Landets Sag."

Skulde man ikke tænke, at Kongen holdt Raad med sig selv om nogle Smaating som det stod i hans Magt at hindre, om et Puds, for Exempel, som han vilde spille sin Gemal eller noget i det mindste langt andet, end Krone og Scepter og en Hovedstad og to Riger og kongelig Værdighed og saadanne Ting meere, som forestaaende Nat efter al rimelig Formodning skulde berøve ham. Stregerne giøre vist intet til Sagen; thi ligesaa lidet, som vi skulde miskiende Forfatterindens Fortienester, om Monologen var bedre, og Stregerne borte, ligesaa lidet kan vi nu anseе den for god og give den ud derfor, om der end stod en Strea ved hvert Ord. Vi anseе en Streg, underthen paa rette Sted anbragt, for et meget bequemt Tegn paa noget afbrudt, noget usædvanligt eller opsigtende; men dette Streaerie hvilket nu, muligt formedelst nogle af vores gode Skribenteres alt for yppige Brug deraf, begynder at indsnige sig hos alle baade slette og middelmaadige Skribentere allene for at udpynte nogle matte Tanker, maa endelig falde Læseren forredeligt, som forstyrres i Læsningen uden at have andet til Vederlag end et tomt Begreb.

Den 3die Act forkynder strax i Begyndelsen Stormens ikke ige Udtald for Byen og indeholder det tilige den Svenske Carls Brev om Tilladelse at begrave de faldne Svenske. I Stedet for at svare derpaa et eeneste høymodigt Ja, lader Forfatterinden den kloge Frederik 3die holde en heel Lovtale over sig selv, fordi han ikke hævner sig paa døde Kroppe, som han fels siger.

"Paa døde Kroppe jeg mig agter ey at hevne,
Ney de kun giorde det, de burde efter Syne;
Karl er min Mand, og han skal see at Seyeren
Misbruges ey af mig, som Himlen under den.
Jeg tænker ey saa lavt. Jeg hans Begiering finder
Heel billig: Lanat fra ham dets at giøre Hinder
Han ey Tilladelse bekomme eene skal;
Men paa det at hans Folk skal ey skee Overfald
Naar de begraves skal, som blev i denne Feyde,
Jeg end anordne vil saa længe sikker Leyde,
Saaledes er det, at sig Frederik hevne vil
Og man skal kiende, at mig Seyeren hør til."

Og Gabel forskrækkes over denne Handling, ligesom han aldrig havde hørt, at saadan Tillade se var givet før.

Den 4de Act har Forberedelsen til Regieringsforandringen, i det at Adelen ikke vil bequemme sig til at underkaste sig de fornødne Paabud. Og i den 5te fuldbyrdes den.

Efterat vi nu, maaskee alt for overflødig, have sagt vore Tanker om dette Stykke, ville vi endnu tilsidst erindre, at vi savne det, som ved et Stykke af denne Art maatte være en Hovedsag; vi meene Characterer. Historien burde have givet dem, og i Mangel deraf maatte de været dannede; og da havde Konsten bestaaet i at vedligeholde dem Stykket igiennem. Hvor er Frederik den 3dies roelige Standhaftighed, hans modige Overlæg og tøyne Klogskab. Alle Personer i Stykket den ene tilligemed den anden ere det man kan ka de gode Folk, som blev glade da Faren var forbi. Alt dette er Forfatterindens Skyld og ikke Sælskabets, uden for saa vidt, at hun har maaskee troet, at Sælskabet efter sin Smag ikke tog det saa nøye.

Z.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 15. 1772.

Forelæsninger over Matheſis pura og Landmaalningen, holdne av Michael Døderlein, Prof. Math. ved den kongel. norſke Militaire Skole. Christiania, 1770. 12 A. 4, foruden 3 ½ Ark Tilskrift, Fortale og Indledning.

For ikke at udsætte vore Blade for Bebreidelse af Ufuldstændighed, og for at afværge, at Fremmede, som maaskee kunde faae Syn paa Hr. Døderleins Forelæsninger, ikke ved det danske Publikums Taushed skulde forledes til at slutte fra dette Skrift til Mathematikens Tilstand i Dannemark, bedømme vi det endnu, skiønt noget sildig.

Dersom Hr. Prof. havde bestemt sit Skrift eene og allene for sin Skole, hvor vist nok en middelmaadig trykt Bog sifter meer Nytte, end de bedste Diktata, saa kunde han med Føye afbede sig en offentlig Recension. Men da han selv siger i Fortalen, "at "hans Arbeide bør tale for sig selv og staae eller falde "for det skiønsomme Publici Dom", saa kan det hverken komme ham eller Nogen fremmed for, om vi saa meget meer sige vor Meening frit ud.

Vi have ikkun Arithmetiken, Geometrien og Trigonometrien liggende for os. Efter Titelen have vi altsaa endnu at vente en Underretning om Landmaalingen, og i Fortalen hedder det: "Jeg er sindet "strax at udgive mine Forelæsninger over de af Ma"thematikens anvendte Deele, som af mig her ved "Skolen gives Undervisning ubi", nemlig over Fortifikationen, Bygningskonsten, Artilleriet og Mekaniken, hvoraf vi hidindtil endnu intet have faaet at see. Vi ville ønske Hr. D. til Lykke, ifald han, "som selv Forlægger", herved finder sin Regning. Men i Forbigaaende maae vi sige ham, at vi af den Foregnelse, han giver paa Deelene af hans Cursus slutte, at han ikke ret veed, hvad der hører til et mathematisk Cursus for en militaire Skole, og i hvilken Orden det bør foredrages. Thi hvor bliver Felt-Forskandsningen, Efterretningen om den europæiske Krigsforfatning, Afhandlingen om Krigsfolkenes Stilling, Retning og Bevægelse eller Taktiken, den store Felt- og Festningskrig, den lille Krig, og andre for en militaire Skole umistelige Videnskaber? Hvad giør Bygningskonsten der? Alt hvad man over Hovedet behøver at vide derom, kan aubringes ved Festningsbygningen, som Belidor har giort i sin Science des Ingenieurs; og selv dette hører endnu meer for en Ingenieur-Skole, end for en almindelig Militair-Skole, hvor Infanterie-Officierer bør dannes. Hvor kan Hr. D. lære Fortification uden Artillerie, og begge Videnskaber uden at forudsætte Mekanik? Vi ville ikke haabe, at Hænderne ere Prof. bundne i disse Stykker ved ufornuftige Foresatte; men er dette heller ikke, saa fortænke vi dem det meget, at han ikke med den for en Lærd saa fornødne Frihed søger at blive det Institut, hvorved han staaer, nyttigere.

Hr. D. kalder sin Bog Forelæsninger, ventelig i Anledning af Sal. Justitzraad Krafts mekaniske Forelæsninger. Man er vant til at tænke sig ved det Ord Forelæsninger et fuldstændigt og sammenhængende Foredrag, som ikkun deri er forskiælligt fra det mundtlige, at det er noget meere sammenkiæbet, og affattet i en reenere Skrivemaade, end Katheder-sproget gemeenlig er; og saaledes finder man det over Mechanikken hos Hr. Kraft og over Arithmetiken, Geometrien og Trigonometrien hos Hr. von Segner. Men af alle disse Egenskaber have Hr. D's Forelæsninger ikke en ved sig: Det er meget meer blot korte Paragrapher, der kunde ansees som et Udkast til Forelæsninger.

I Fortalen ligner Hr. D. sit Arbeyde med Hr. Ziegenbalgs danske Euclides, og Oversættelsen af

Wolfs Auszug. Euclides er ham ikke praktisk nok, og Wolf for utilstrækkelig. Til det første tie vi stille; thi Euclides og Osterlein kunne vi ikke ligne sammen. Den anden Dom er sand, men sammenlignet med Hr. D's Arbeyde gandske falsk. Vi ere hverken Foragtere eller Tilbedere af de wolfiske Skrifter over Mathematiken; vi finde dem passende for deres Tidsalder, men for nærværende Tid bolde vi saavel hans Elementa som hans Anfangsgründe, meget meer altsaa ogsaa hans Udtog af disse for ufuldstændig, ja det sidste for det sletteste Compendium i Mathematiken. Men vi opfordre Hr. D. at vise os i hans heele Matheſi pura en eeneste Lære, hvori han oplyſter sig over Wolfs Foredrag. Wolf holde vi med Kästner derfor for utilstrækkelig, fordi han i Beviser nu og da forsømmer Rigtighed og Skarphed, fordi i Arithmetiken feyler Decimalbrokregningen, visse Lærer om Forhold og Proportioner, og tilstrækkelig Forklaring af Logarithmerne, fordi Geometrien er lemlæstet ved at udelade de Lærer om Planernes Lage (Situs Planorum) og som Kugleſnittet, og fordi Bogstavregningen alt for sildig foredrages af ham. Alle disse Mangler har Hr. D. Foredrag ogsaa, og vi tage det paa os at bevise, at hans Matheſis pura er langt mangelagtigere, end Wolfs i hans Auszug.

Endnu et andet Sted i Fortalen, hvorved Hr. D. har søgt at give sin Bog en nye Fortieneste, er dette S. 2. "I Dannemark, heder det, har Mangel paa mathematiske Lærebøger ikke været saa følelig, eftersom der stedse har været givet Undervisning i de mathematiske Videnskaber paa det danske Sprog" Paa Kiøbenhavns Universitet, paa Holmen for Søecadetaen, paa Søekadetakademiet, i Sorøe, Odense, Charlottenborg, ved Seminarium Friderianum i Bergen, det angelske Institut i Throndhiem, holdes dog Forelæsninger over Mathematiken paa Dansk; kun ved Landkadettakademiet og Artilleriechoret, som have en og samme Lærer, læses endnu tydsk. Hr. D. maa vist ret have hovet sig selv meget godt, naar han paa sit Katheder har foresiillet sig som den eeneste dansktalende Mathematikus i begge Rigerne; og det gior os ondt, at vi have følet os forpligtet til at betage ham denne søde Tanke. Men maaskee han har vildet sige, at Mathematiken ikke meget var skrift-lig foredraget i det danske Sprog; og heri kunde man nogenlunde give ham Ret, og takke ham for hans Beredvilligbed i at afhielpe denne Mangel. Vi ville nu see, med hvor megen Dueligbed denne gode Villie har været ledsaget.

Begyndelsen giøre til Sider: Om den mathematiske Læremaade. Siden den Tid Wolf har sat saadan en Afhandling foran sine Lærebøger, giør enhver ham det efter, uden at betænke, at, hvormeget skiønt man end siger, bliver man dog uforstaaelig for sine umathematiske Læsere, i sær naar de oplysende Exempler tages af Mathematiken selv. Wolf tog endnu foruden det Feyl af den mathematiske Methodes Væsen, og Hr. D. med ham. Skal da den mathematiske Methode endnu stedse bestaae i den Maade alleene at ordne Sætningerne paa, som Mathematikerne iagttage, fordi Wolf har sagt det? Vi tænkte, dens Væsen burde søges i Maaden at bevise paa, og paa denne beroede da atter Sætningernes Orden. Uden at have læst Euklides, sager Ingen rigtige Begreb om Mathematikens Evidens; hvem som har læst den, og derhos Moses von der Evidens in methaphyſiſchen Wiſſenſchaften, og selv kan tænke, den kan skrive os noget Godt over denne Materie. Men et logisk Skelet, som Hr. D. sælger os for en Afhandling om den mathematiske Læremaade, fortiener ikke at undersøges, da det slet ikke har her at bestille. Vi komme meget meer til Mathematiken selv.

Hvad Mathematik er? Hvad Størrelse? Hvad den reene og hvad den anvendte Mathematik er? deſineres forud efter Sleadrianen, og undertiden urigtig. Naar Hr. D. havde søgt at giøre sine Læsere begribeligt, hvorledes Begrebene Quantum, Quantitas og Magnitudo ere forskiellige, hvad Opfindelse i Mathematiken vil sige, saa havde han heraf kundet udlede Mathematikens sande Begreb: Naar han fremdeles havde sagt, at Arithmetik og Geometrie ikke vare forskiellige ved deres Gienstande, men som Methoder til at udfinde Størrelser, at Arithmetikens Methode giøres almindeligere og udvides ved Analytiken, at endelig ved at forbinde Analytik og Geometrie opstaaer en regnende Geometrie, saa havde han sagt Sandhed i Stedet for tom Snak. Naar han derpaa havde vist, at disse Videnskaber vel alleene fortiene Navn af Mathematik, men at de, som blotte Methoder, ikkun ere Instrumenter, hvis Besiddelse uden Anvendelsen er intet uden en død Skat, og at uden deres Brug ingen fuldstændig Kundskab om Naturen og Konsten finder Sted, saa skulde han have udkastet Mathematikens og Mathematikernes Charakter paa en hiin Hallerske Afbildning ikke ulig Maade:

"—Er

"— Er übersteigt das Ziel erschafner Geister,
"Findt die Natur im Werk und scheint des Weltbans Meister,
"Er wiegt die innre Kraft, die sich in Körpern regt,
"Den einen sinken macht, und den im Kreis bewegt.
"Er schlägt die Tafeln auf von ewigen Gesetzen
"Die die Natur gemacht, und nimmer wird verletzen".

O hvilken Kontrast imellem saadan en Mathematik og en Døderlinsk! Skulde Hr. D. maaskee troe, at denne Mathematikens Høyhed ikke lod sig udtrykke i Elementerne, saa kunde vi gierne nævne ham et halv Dosin af saadanne, naar det ikke var vor Agt meer at advare Publikum for en slet Bog, end at holde Forelæsninger for ham over hans Forelæsninger.

§ 9. foredrager han sin falske Definition paa Arithmetiken, og lægger den sædvanlige til § 11., hvilken han erklærer for ikke passende. Men denne Forklaring er just saa sand, som Hr. Prof. er falsk, ja endog, med en ringe Forandring, den rigtigste Forklaring over heele Mathematiken. I samme § berøres Forskiellen imellem den almindelige Regnekonst og den mathematiske Arithmetik, men bestemmes ikke. Da man nu er vant til i den sidste at finde det, som den første Lærer ved en stor Mængde Exempler uden Beviser, langt almindeligere og efter Grunde foredraget, saa ventede vi ogsaa dette af Forf., allerhelst da han udtrykkelig erklærer sig derfor. Men vor Forventning slog meget feyl, da vi strax derpaa fandt de tungeste Lærer i Arithmetiken for Ex. de fire Species i Bogstaver og Divisionen i Brøk foredragne uden Beviis.

I Numerationen er Forf. uden Nød vidtløftig. Den sædvanlige dekadiske Tællemaade foredrager han gandske rigtig under Navn af en Vedtægt, og derpaa forklarer han paa 2 ¼ Side, Dyadiken, Tetraktiken, og en af ham selv opfunden dekaexisk Tællemaade, hvis Muelighed enhver begriber, som veed hvad en vilkaarlig Sætning er, og som i det høyeste kunde have fundet Sted i en Historie af Arithmetiken, eller, for at øde Tid, i Forelæsningerne.

Den Lære om Brøk foredrages §. 100 til 119 efter den om Forholdene §. 85. til 99, hvilket er en Feyl imod Methoden. Wolf har ligeledes begaaet den, og altsaa kunde vel hans Forbedrer Hr. Prof. D. have undgaaet den. Men at lade trykke 40 §. om den mathematiske Methode, og selv at iagttage den, er to Ting.

I den 160 og 161 §§. giver Forf. Underretning om omvendt og sammensat Forhold, just saaledes som man ikke venter det af en Professor Matheseos i en mathematisk Arithmetik, og til Slutning forvandler han Alligationsregningen til en Sælskabsregning. Alt dette kan man læse langt bedre hos Wolf, hvorom man ved Sammenligning kan blive overbevist.

Vi komme til Geometrien. Om et geometrisk Corpus, et Planum, en Linie og Punkt har Hr. D. gandske urigtige Begreb. §. 193. kan man see den Mærkværdighed, at en Prof. Matheseos ikke veed, at Anguli configui og Anguli deinceps positi ere to Slags. — §. 215. Er Rhomboiden saaledes defineret, at man ogsaa kan forstaae et Oblongum derunder. — §. 219. lærer man at Sidernes Antal i en Poligon heder Poligontal, hvorunder man hidindtil har forstaaet noget gandske andet. —— §. 222. støde vi omsider paa saa grov en geometrisk Feyl, at vi tabe al Lyst til at læse videre. "Alle Linier, Vinkler og Fladheder, heder det, som ere lige store, tildække hinanden vexelvis". At det Ord Fladhed staaer her i Stedet for Figur, kommer deraf, at Begrebet om Figur ikke forekommer i den heele Gemetrie; men da en Fladhed, som er ingen Figur, ikke lader sig tænke, saa maae ogsaa her forstaaes en Figur, og saa er Sætningen falsk. I Wolfs Auszug af Geometrien §. 30, 31, 32, kunde Hr. Prof. have lært den rette Sætning, og undgaaet at røbe sin Uvidenhed i en saa ringe Omstændighed.

Vi troe hermed at have opfyldet vort Løfte, og afbryde derfor, trætte af at corrigere, omendskiønt vi endnø finde en Mængde vedtegnede Steder til Bestyrkelse paa vor Dom, ifald der behøvedes fleere.

Til Slutning anmærke vi endnu, at disse Forelæsninger ere ikke en gandske egen Udarbeydning af Hr. Prof., men efter hans Fader arvet Gods, hvoraf mange Afskrifter ere forhaanden. Om denne Omstændighed undskylder Udgiveren, eller giør ham skyldigere, maa Læseren afgiøre. — Kobberne have vi ikke kunnet finde, endskiøndt de dog citeres i Bogen.

R**

Philomususes Lykønsknings-Brev til sin Velynder og Ven Hr. Mag. Nicolai Edinger Balle, fordum Sognepræst til Kiettrup- og Giøttrup-Meenigheder i Vester Han-Herred, men nu beskikket til ordentlig offentlig Lærer i Guds-

Læren

Læren ved Universitetet i Kiøbenhavn. Kiøbenhavn 1772, Trykt hos Morten Hallager, boende i store Fiolstrædet i No. 196.

Hvad enten denne Lykønskning kommer fra den ægte eller nægte Philomusus, saa kan det ikke være nogen klog og sat Ven af Hr. Profess. Balle, som har skrevet den. Thi de ublue Lovtaler, Philomusus her giør sin Ven i Øvnene, maae snarere nedslaae, end opmuntre en beskeden Mand, som umuelig kan taale at høre, at de Studerende vilde blevet ævig utrøstelige, naar han ikke var kaldet til deres Lærer, at hans Tab vilde straffe dem for ævig med et forstørrende Mørke og a. m. og en Satire over et Kollegium i en Lykønskningsskrivelse til en Mand, som just træder ind i dette samme Kollegium, er meer stilet til at giøre ham forhadt, end elsket. Imidlertid ere vi langt fra at holde dette Brev for en Virkning af Ondskab, men blot af Mangel paa Overlæg; og derfor kan denne Philomusus gierne være en anden, end den om Stiftelser; ja vi troe virkelig, at han er det. Thi den første Philomusus kunde aldrig have fort saa slet og skiødesløs en Stil som denne. De tre første Sider ere som af en, der først tager Pennen i Haanden; siden bliver han læseligere. Allerede den første Periode er ikke at udstaae. "Aldrig har jeg følet Glæden saa levende; "aldrig har nogen Tidende giennemtrængt min Siel "med saa behagelig en Følelse, som da min Vens Be "fordring henrev mig til den inderligste Tak for Dem "til Himmelen, fordi den paa nye igien tildømte Dyd "og Fortieneste sin Yndest og Belønning". Den anden Sætning er en disetpelagtig Variation af den første — Min Vens Befordring henrev mig til Tak for Dem, burde været for Ham — Sin Yndest og Belønning; Himmelens Yndest og Dydens Belønning kan man forstaae; men Himmelens Belønning, eller Dydens Yndest er noget ilde tænkt Tøy. — Satiren selv er ikke uden Salt og Vittighed; skiøndt de Sandheder, den indeholder, nu ikke meer ere nye.

Ifabelle eller den kierlige Ondskab. En Dansk Original-Tragedie udi fem Akter. Forfattet af Andreas Aagaard. Kiøbenhavn 1772. med Svares Skrifter.

Et virkeligt Original-Stykke! og saa Originalt, at dets Mage ikke let skal findes. Den Mildhed, Forfatteren i Fortalen udbeder sig af sine Læsere, kunne vi ikke nægte ham, da vi have en sand Medlidenhed med alle Daarligheder, ogsaa naar de sættes paa Prent, men meest naar vi anse dem som Virkninger af Sogdom, eller af nogen ved uheldige Tilfælde frembragt usædvanlig Tilstand. Det skulde forstryde os, om vi formedelst denne Anmeldelse skulde blive Aarsag i, at Afsætningen paa denne Tragoedie svækkedes, skiøndt den, som vi troe, gaaer for Forfatterens egen Regning, hvorfor vi heller ønske, at den maatte kiøbes af mange, da vi ingen Tvivl have, at det jo er en virkelig Almisse, især da Forfatteren selv i Fortalen vinder, at den er sammenskrevet "under Bekymringer for det Fornødne til Livets Ophold og tildeels for derved at erholde nogen Hielp" o. s. v.

Dog ville vi til vore Læseres nøyere Efterretning anføre noget lidet af enkelte Steder, thi deraf skal man kunne slutte sig til det Heele.

(Isabella for sig selv.)"

"Ak! — mit Blod blir ko dt — Mit Hierte brister
"Ak! Helvedplage, som min Siel saa grusom fristet
"O Afgrund slug! — Du Himmel tær min Krop
"Jeg maae fortvivle brat (hun tier) Ney! stop
"Frist Mod ——— Ak — jeg skielver, gyser!"

Pamela.

"Gyser Madam! alt godt ——

Isabella.

"Ney ikke saa jeg kryser ꝛc.

Vore Læsere vilde vel selv uden vor Erindring mærke, hvorvel denne Forfatter veed at benytte sig af sine Streger; ikke en staaer ørkeslos, men betegner, at der sattes et eller flere Stavelsemaal, ligesom der staaer Streger til, hvilke Læseren selv kan opfylde ligesom ham behager; thi hvor dette ikke gaaer an, der kan man fikkert antage det for en Trykfeyl. Til ydermeere Bevis kan disse Linier tiene.

Ak Du — Onde — Uudelige Qvinde!
Tænk ey ——Jeg nu — kan — Glæde finde.

eller og disse sire

O! Pamela Pamela Pamela min Syster
Vi skilles ad — Ak Ven — Mit Hierte brister
Jeg — Dig ——— Forloret — har
Jeg moder dig —— Du mig vel ikke spar.

C.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 16 og 17. —— 1772.

Forslag til en kongelig Reformations-Kommission, i Hensigt at forfatte en retskaffen varig Plan for Ekonomie-Commerse- og Finanz-Væsenet i Dannemark. Ved Christian Martfelt, Kanfellieraad og Secretær ved Landhuusholdings-Selskabet. Kiøbenhavn 1771. Trykt hos August Friderich Stein. Stor 71 S. 8.

Efterat Forfatteren i Begyndelsen af Forberedelsen har talt om Religionens og Politikens nøye Forbindelse med Staten, og høye Fornødenhed for den og Kirken, bemærker han, at der i vor Stats politiske Tilstand findes meget, som er skrøbeligt, og meget, som kunde lignes med den forrige Tid, da en Reformation for Kirken var høylig nødvendig. Efter nogle Sammenlignelser S. 4 og 5. viiser han, at de lykkelige Tildragelser, som indtraf for Kirken, er og paa sin Maade indtrufne for vor Stat, at den feiler en statsvæsentlig Plan for sine indenlandske politiske Handlinger, som Kirken fordum manglede symboliske Skrifter. Denne Plan maatte en Kommission af en Luthersk Aand kunne forfatte. Men hvorledes denne Kommission maatte være beskaffen, for at giøre en Plan, der var ligesaa vigtig for Staten, som Symbola, grundede paa Skriften, er det for Kirken, hvad Nytte den kunde giøre, med videre, udfører Forf. i Afhandlingen selv, hvori følgende Hovedpunkter overveyes; nemlig: 1. Denne Kommissions Natur og Forretning. 2. De Spørsmaale, der i saa Maade maatte den forlægges at besvare. 3. De Personer, som maatte udgiøre den. 4. Den Tid, som maatte gives den til de forelagte Spørsmaales Besvarelse. 5. De Indvendinger, som maatte kunne giøres mod saadan en Kommission, med Besvarelse af samme. 6. Den vigtige Nytte, der maatte flyde af denne Kommission for Kongen og Staten; og endelig 7. Beviis, at den Hollandske Handelsmaade er bedre for Rigerne, end den nærværende, ifald den her foreslagne Reformation ikke skulde gaae for sig.

I det første Hovedstykke viises S. 7., "at Kommissionens Væsen vilde bestaae i at reformere falske, "og forme sande Princips, hvorpaa Dannemark engang "maatte begynde med Stadighed at bygge et Eko-"nomie Commerce- og Finanz-System". Kommissionens Forretning blev at give sin allerunderdanigste Erklæring paa de forelagte Spørsmaale, som efter Hr. Cancellieraadens Tanker S. 9. bleve saadanne, som meest angik de nærværende væsentlige Mangler i Staten. Men hvilke disse Spørsmaale ere, sees i det andet Hovedstykke, hvor følgende fremsættes: 1. Er det en uforbigængelig Fornødenhed for en Kornstat, at en bestandig Pris fastsættes for ind- og udgaaende Kornvare? — 2. Bør Dannemark handle som Engelland i at fastsætte, efter Priserne paa Kornet i Landet, en vis Tid for Korn-Brændeviins Destilleringen? — 3. Bør Brændeviins-Brændingen paa Landet ophæves, eller ikke, eller bør den for nærværende kun indskrænkes? — (Læserne mærke lettelig, at Spørsmaale her fremsættes allene i Udtog; i deres hele Viide bør de søges i Skriftet selv). 4. Er det fornødent, for en Stat af bemeldte Beskaffenhed, at en almindelig Brødtaxt sættes for den, i Forhold til Kornpriserne, eller er det bedre at overlade Taxten til hver Kiøbstæds Magistrat eller Byefoged? — 5. Er det værd, at efterfølge Engelland i at sætte alvorlig Straf for dem, som maatte understaae sig at reise Priserne paa Markederne (i sær i det Tilfælde af Kornprisens Bestemmelse), deres egne Næringer til Fordeel, eller for hvad anden Aarsag, det være maatte?

— 6. Dersom en Stat erfarer Nytten af Bondens Frihed, og tillige visse Love opmuntrer til og paadriver den: skulde det da være politisk handlet, og for Regentens Kasse nyttigt, at han til samme Tid solgte sine Jordegodser til hans Undersaatter, uden enten tilforn at give Bønderne frie, eller at sælge dem paa Vilkaar af Eyendoms-Ret og Hovfrihed for de Bønder paa Godserne, som kunde med Nytte tage imod og taale denne forbedrede Tilstand? — 7. Bør Staldfednings-Privilegierne for Efterstiden vedblive, og er de nu at anse som fornuftige Monopolier for Dannemark? — 8. Skulde det være af nogen Vigtighed for Staten, at Geistlighedens Jorder blev under eet samlede paa et den beleyligt Sted ved Præstegaardene? — 9. Kan Tobaks-Administrationen bedaae med den for Staten vigtige Plante, Tobakens rette Dyrkning, eller er den Tobaks Plantningens Ødelæggelse? — 10. Har nogen Stat i Verden havt velbygte Kiøbstæder, primlende med velhavende Borgere, berigede ved ordentlige Næringer og en vel anlagt Handel, med mindre slige Kiøbstæder har havt ordentlige Monopolier, i Forhold til deres egen Natur, andre omringende Stæders Næringer, Statens Fornødenheder o. s. v.? — 11. Er der Exempel paa, at sammensatte Næringer, Manufakturer og Fabriker, Haandværker og Haandteringer, have nogensteds i Verden været anlagte med Lykke, og at de i en vedvarende Orden har bragt nogen Stat Fordeele hiemme og uden fra, uden kongagtige Næringers Love i oprettede Selskaber, eller uden bestemte Lauge, med foreskrevne Laugsartikler for Vedkommendes Handlinger? — Er det statsnyttigt, at Laugene i Dannemark fremdeles vedblive, eller ikke? — 12. Er Opsigt med Varenes Materie og Form en væsentlig Fornødenhed til Handels-Creditens Vedligeholdelse for Staten? — 13. Skulde det være en Sag af Vigtighed, nyere, end brugeligt, at indddele visse Næringer i Dannemark, og hvilke ere de Manufakturer, Fabriker, Konster og Haandværker, hvis Arbeide saaledes maatte indskrænkes til meer enkelte eller mindre sammensatte Næringer? — 14. Er det bedst, fremdeles at følge den Inddeling i Handelen, som i de sidste halvsemtesindstyve Aar er fulgt, i Følge Forordningen af 16 April 1681? — 15. Er Kommerce-Forordningen af 4 Aug. 1742 passende til Dannemarks nærværende Handels Natur, eller er den i adskilligt stridende imod den danske Handels Fordeele? — 16. Er det Ostindiske Kompagnies Handel ikke meget imod Næringers Opkomst og Flor i Staten, og vil det ikke være af yderste Vigtighed, ved en nyere paalagt Told eller Konsumtion, at indrette dets Handel saaledes, at Handelen ikke bliver Kompagniets Gevinst paa Statens Regning? — Det 17de Spørsmaal angaaer det Guineiske Kompagnie; det 18de, det almindelige Handels-Kompagnie. — 19. Bør Privilegier eller Monopolier nogensinde være af den Natur, at de strider imod Statens rette Fordeele? — 20. Bør Handelen paa Island paa nogen Maade, saa snart mueligt, gives frie endog i Octrojens Tid; til hvad Tid bør det da ske, og hvorledes kan det ske paa den lemfældigste Maade for Kompagniet? — 21. Bør Island beseiles som en Kolonie af Dannemark, eller som en med Rigerne sammenhængende Hovedstat? — 22. Trænger Dannemark til Forbedring af dens Kopfærdie Love? — 23. Er Toldrullen et Mesterstykke, eller ikke? Kan den modtage adskillige betydelige Forbedringer, eller ikke? — 24. Er Konsumtions Rullen saaledes forfattet, at man deraf kan see, at Finanz-Videnskaberne og Finanz Væsenets Forvaltning er i en mærkelig god Tilstand i Rigerne? — 25. Hvem har Dannemark, i hvis Hænder det kunde betroe det betydelige Værk, at lægge Planen til, og derpaa at forfatte sammenhængende og ey imod sig selv, eller imod hinanden stridende Told og Konsumtions Ruller? — 26. Er der noget meer fornødent, for at kunne paalægge den vigtige Afgift, Kornskatten, paa den ligeste og lemfældigste Maade, end det, at have en vel indrettet og sikker Matrikul? — 27. Har Verden noget Exempel paa, at Handelen har til samme Tid blomstret i en uafhængende Stat, hvor Renter har været høye? — 28. Har den Kiøbenhavnske Banco-Octroj visse af Regieringsformen uafhængende væsentlige Mangler, som gior den mindre nyttig for Staten, end den er og kunde være; og hvorl bestaae de samme? — 29. Er det af Vigtighed, at kiende Folkemængden i hver Stand i Staten, i Forhold mod hinanden, for at erfare, hvorvidt samme er statsnyttig og fuldkommen, eller ikke: og bør Dannemark søge at cirkle hver Stands Folkemængde imod hver anden Stand, for at befordre en ordentligere Tilvext af Borgere, end hidindtil skeet er? — Er en vel indrettet aarlig Mandtals Liste Indsendelse fra alle Menighederne en høyfornøden Sag for en vis Stat, eller ikke? — 30. Er det lige meget, til hvad Øyemeed Pengene cirkulere i Staten, hvor og i hvilken Stand Cirkulationen er større eller mindre, i Forhold til de andre Stænder, i Forhold til Fornødenheden hos hver i sær; er det lige meget, hvordan de cirkule-

re,

re, om Cirkulationen er ordentlig, eller ikke, naar Penge dog cirkulere? —— 31. Kan en Regent give Penge ud, og derved formere sin Kasse? Kan han afknappe Udgifter til den Grad, at han derved skader mangfoldige Næringer i Staten, formindsker Folkemængden imod hans egne Hensigter, og taber anseelige Indtægter, som ellers maatte indflyde i Kassen? — 32. Naar en Stat trænger til en Ekonomie-Kommerce- og Finanz-Reformation, og Regenten vil i den Fald reformere den, er det da at formode, at den tilsigtede Reformation skulde gaae ordentlig for sig, og lykkes, med mindre der for sammes Skyld forud lægges en ordentlig almindelig skriftlig Plan, som befales at blive fulgt, uagtet alle mødende Forandringer med Personer ved de Kollegier eller Dicasterier, som blive anordnede at fuldføre Reformationen? — 33. Hvilke ere de vigtigste Hovedmaximer, Dannemark haver at følge, for at befordre Agerdyrkning, Fæedrift, Jagt- og Skovvæsen? — 34. Hvilke ere de vigtigste i Henseende til Fiskerier? — 35. Hvilke i Henseende til Konster, Manufakturer, Fabriker og Haandværker? — 36. Hvilke i Henseende til dets indenlandske, mellemrigske, Colonie- og udenlandske Handel? — 37. Hvilke i Henseende Coffardie-Seiladsen? — 38. Hvilke ere de Hovedtilfælde, hvori Norge i sær bør ophielpes? Hvad haver man i Naturen og Konsten frem for andet at befordre i dette Rige? — 39. Kan Dannemark glemme Norges Fordele, uden at glemme sig selv? — I hvilke Tilfælde bør Dannemark forbindes til at handle med Norge, frem for med Fremmede, ligesaa vel som Norge at handle med Dannemark, frem for med nogen anden? — 40. Bør Norge ikke, søndenfields, ligesaa vel som Dannemark, have en vis fastsat Priis for Kornvares Ind- og Udførsel, i fald offentlige Magaziner ey oprettes i Norge? — 41. Bør vi mynte i Altona, eller paa Kongsberg? — 42. Bør alle Paalæg og Skatter have en vis Kilde: eller kan det være ligemeget, om Kammeralisten er vis paa, at den Skat, han paalægger, kan betales, eller ikke? — Hvilke ere de beqvemmeste ordentlige og overordentlige Afgifter og Skatter, som Dannemark og Norge, uden Næringers, Velstands og Uformuenheds politiske Fornærmelse, kan betale? — 43. Hvor stor en Kapital bør Hans Majestæt i de første 20 Aar aarligen anvende paa Befordring af Agerdyrkning, Fiskerier, Konster og Handel i sine europæiske Stater, i Forhold til Hans Kasses aarlige Indtægter og Udgifter i samme Tid? —

I det tredie Hovedstykke viiser Hr. Cancellieraaden, hvilke Personer der burde udgiøre denne Kommission: i det fierde, hvor lang Tid der maatte Kommissionen forundes til Spørsmaalenes Besvarelse: i det femte de Indvendinger, som kunde giøres mod saadan en Kommissions Nedsættelse. Efter disses Besvarelse kommer Han S. 33 til det siette Hovedstykke, som angaaer den Nytte, der maatte flyde af denne Kommission for Kongen og Staten. Førend Forf. egentlig viser Nytten, sætter han for ud, at der, efterat Kommissionen havde indgivet den Erklæring, som han troer var den beste, vilde erfares, at nogle betydelige Forandringer vare strax at iværksætte, nogle om kort eller længere Tid, nogle ved Leylighed af de løbende Affairer; men at andre vare af den Vigtighed, at de ikke, uden i en Svite af Tid, og ved en for den Aarsag nedsat Kommission, kunde afgiøres. I disse nysmeldte fire Tilfælde antages Kommissionens Erklæringer at være Regenten postviis indleverede paa følgende Maade: 1. De Forandringer angaaende, som synes strax at burde skee: (a) Kornprisens Bestemmelse; (b) Fastsættelsen af Tiden for Brændeviins-Brændingen; (c) Brød- og Øl-Taxten; (d) Forbud mod Prisers egennyttige Reisning; (e) Bekiendtgiørelse om Staldfednings-Privilegiernes Ophævelse om en halv Snees Aar, meer eller mindre; (f) Anordning om Samling af Geistlighedens Jorder; (g) Forandring af det Ostindiske Compagnies nu udløbende Octroj; (h) En nye Toldrulles Forfatning; (i) Omformingen af Konsumtions Rullen, i fald Kornprisen var bestemt; (k) Landmaalingens bedre Fortsættelse; (l) Bekiendtgiørelse om en nye tilkommende Matrikuls Forfatning; (m) Nedsættelse af de ødelæggende Renter. 2. De Forandringer, som synes, om en kort Tid, eller om nogle faa og flere Aar at burde foretages: (a) Brændeviins-Brændingens Ophævelse paa Landet; (b) Forandring af Tobaks-Administrationen; (c) Virkelig Ophævelse af Staldfeednings-Privilegierne; (d) Nøyere Bestemmelse af det Guineiske Kompagnies Octroj, i det mindste ved Octrojens Ende, om ikke tilforn; (e) Den islandske Handels Friehed inden 3 Aar; (f) Forfærdigelse af en almindelig eenformet Mandtals-Liste for begge Rigerne. 3. De Forandringer, som synes, bedst at maatte skee ved forefaldende Leylighed, og naar Omstændigheder, der ey forud vel kan indsees, maatte blive gunstige: (a) Bondens Friehed paa de kongelige Godser, som blive solgte; (b) Hvad det almindelige Handels Kompagnie kunde være angaaende; (c) Banco-Octrojens Omforming betref-

fende, Kolonie-Forbedringer, fornuftige Paalæg, m. m. ey anført under forrige Artikler. 4. De Forandringer, som det synes, at en eller flere deriil bestikkede Kommissioner maatte see iværksatte: (a) Bequemme Monopolier for Kiøbstæderne; (b) Laugsartikler forbedrede efter Fornødenhed for alle Laugene, og Varenes Stemplingsmaader i Artiklerne indførte; (c) En Forordning om Næringers Adskeeling i flere Klasser, hvor mueligt; (d) En Forordning om Handelens nøyere Inddeeling efter dens Natur; (e) Kommerce-Forordningens Forbedring; (f) Kiøbstædernes bedre Indretning; (g) Undersøgning af Privates Nærings-Privilegier og deres rette statsmessige Bestemmelse; (h) En nye Matrikels Indretning paa Landmaalingens Fuldførelse. — "Disse "Anstalter vilde eventelig overbevise Verden om, at "man kiendte Statens Mangler, og forstod Refor-"mationen fra Grunden af".

Følgerne og Nytten heraf viser Hr. M. i 34 Punkter, fra S. 37 til 45, som Læserne ville behage at eiterlæse i Skriftet selv. Vi ville kun isselig anmærke, at Nytten vilde vise sig i det fornuftige Publikums Glæde over Kornprisens Bestemmelse, i Landmandens bedre Kundskab om sit Sammenhæng med Staten, i Brændevinsdriks Afgagelse paa Landet, i dyre Tiders Ophørelse, i Bondens Friehed, foranlediget ved Regentens opmuntrende Exempel, i Opmuntring til Vindskibelighed, formedelst Geistlighedens Exempel, i Giødningens Formeerelse, ved flere allevegne tiltagende Øxne, i større Mængde af indenlandsk Tobak, i Kiøbstædernes Opreisning af Stovet v. s. v. — Men, dersom det anførte Forslag ikke skulde blive valgt, eller den dermed tilsigtede Reformation ikke gaae for sig; saa synes Forfatteren, at Rigerne vil altid befinde sig langt bedre ved en Handel efter Hollandsk Plan, hvilket han søger at bevise i det syvende Hovedstykke.

For at vise dette, giør han fra S. 46 til 52 en Sammenligning imellem den Hollandske Handels Plan og den Danske, og den Hollandske Handel og den Danske; viser Følgerne for Holland af dets Handelsplan, og foreskiller fra S. 53 til 62 i 24 Punkter Følgerne og Fordeelene af den Hollandske Plan, om den blev fulgt i Dannemark, tilligemed Mangelerne, som ved den Forandring vilde indtræde. Disse Materier ere alt for vigtige til, at Læserne skulde lade sig nøye med et Udtog deraf, og vi maae derfor bede dem, eiterlæse i Skriftet selv dette vigtige Hovedstykke, som tilligemed det foregaaende af denne Afhandling giver en nye Prøve paa Hr. Cancellieraad Mørkefelts vidtudstrakte og tillige nøye sammenhængende Indsigter i Politiken. — Det lider Rum, som kunde være tilovers til et fuldstændigt Udtog af det sidste Hovedstykke, ville vi med Læsernes Tilladelse anvende til nogle Betragtninger, hvortil Hr. Mørkefelts Forberedelse har givet os Anledning.

Han siger S. 1 og 2: "Betragter man Religion og Politik i Sammenhæng med Stater; saa "finder man dem begge saa uadskillelige derfra, at en "Stat kan ikke tænkes sikker uden dem. — Den sunde "Religion og den sunde Politik bliver der som tvende "koubare Lys, staaende paa een Stage, saa forsvidt "for Kirken og Staten tillige, at ingen kan sige, hvil-"ket af dem er mest fornødent". — At Religionens Haandhævelse er aldeles fornøden til en Stats Sikkerhed, nægter ingen ægte Statsmand: at Politiken eller Statskonsten er ogsaa fornøden til Statens Sikkerhed og Bestaaelse, nægter ikke heller nogen Religionens Lærer: men at Politiken bør være forenet med en Præstes theologiske Kundskab, eller, at en Præst bør vide visse Deele af Statskonsten, om han skal giøre den Nytte i Staten, som hans Embede og Forfatning giver ham Lejlighed til; dette vil ei Præster i Almindelighed ikke tilstaae. Ikke desmindre synes adskillige Grunde at bevyrke denne Mening; og vi haabe, at ikke have ilde anvendt dette Blads Rum, om vi ved følgende Betragtninger kunde give Anledning til en Forandring i Studeremaaden, hvoraf Religionen intet skulde tabe, men dens Lærere vinde i Anseelse, og Staten i indvortes Styrke, formedelst Tænkemaadens Forbedring. Naar vi hos en Præst ønske Statskonst eller Politik, saa fordre vi ikke, at han skal have meer af denne Videnskab, end som han behøver i hans Forfatning, som Lærer i Kirken, som Embedsmand i Staten, og, for Videnskabernes Ære, som studeret Mand. Men hos en Kiøbstædpræst fordre vi meer af Politiken, end hos en Landsbypræst, og hos denne meer af Natur-Videnskaben, end hos hin. Som Lærer i Kirken behøver en Præst, for at giøre en god Prædken, Indsigt i Statskonsten, naar Sagen, hvorom der skal tales, staaer i Sammenhæng med Staten. Hvorledes kan han prædke f. E. mod Tolddvig, hvortil, om vi erindre ret, de Sielandske Præster ved et meget patriotisk Motivum for nogle Aar siden bleve tilholdte, dersom han af Statskonsten ikke har lært at vise Forsvarligheden af Skatter, alles Pligt til at bære Byrder, uden at unddrage sig derfra ved List og Under-

sundighed, Skaden for de indenlandske Næringer, naar indsmugne fremmede Vare hindre de indenlandske Vares Afsætning, med videre? Det er her ikke nok, at han ved adskillige Skriftens Sprog kan bestyrke den Sandhed, at man skal give Keiseren det, Keiserens er, naar han ikke af fornuftige Grunde, tagne af Politiken, kan bevise, hvad Keiserens eller Regentens er. Men det er ikke allene i hans offentlige Taler af Prækestolen, men og i hans Forretninger, som Embedsmand i Staten, at han kan have Nytte af Statskonsten. Er det vist, at Undersaatternes Karakter bør dannes til at blive overensstemmende med Statens Øyemeed, det almindelige Bedste, at dette bedst befordres, naar Undersaatterne ere Patrioter; men at den rette Patriotisme hos Undersaatterne sætter sorud hos dem megen Indsigt, og opmuntres ved Exempler: saa sees, hvor nødvendig Statskonsten er for en Præst, for at kunne, uden for Prækestolen, forbedre sin Menigheds Indsigt og Tænkemaade, og opmuntre den til Patriotisme ved sit Exempel. En patriotisk Regent giør undertiden saadanne Indretninger i sit Land, hvis Øyemeed, Sammenhæng og Følger en uoplyst Mængde saa langt fra indseer, at den ikke allene dømmer slet derom, men endog undertiden kan vise sig ulydig mod Øyrighedens Befalninger. Her er det jo en Præstes Pligt at formane Undersaatterne, at vise Lydighed? men hvorledes skal han kunne giøre dette med Lykke, med mindre han er i Stand til at domme fornuftigt om Regieringens Foretagender, og af hvilken Videnskab lærer han dette, uden af Statskonsten? Betragter man Præster i Henseende til den Indsigtsdye, de kan have paa Undervisningen i de private og ringere Skoler i Kiøbstæderne, og i de offentlige Skoler paa Landet; saa vil man let mærke, at Statskonsten kan sætte dem i Stand til at beso dre en bedre Undervisning i disse Skoler, en Undervisning, som underrettede meer om de borgerlige Pligter, end den sædvanlige. Men det er ikke allene ved Undervisning, men og ved Exempel, at en Præst kan danne Borgernes Karakter; Exempler er endog fornødent. Det nytter lidet, at han prædker mod den og den Feil, mod Toldsvig f. E., naar han, for at faae lettere Kiøb, heller bruger fremmede forbudne Vare, end de indenlandske, som ere noget dyrere. Men, for at kunne nytte med sit Exempel, maa en Præst først selv være overbeviist om de Pligters Vigtighed, som han lærer andre, og øve dem i Gierningen, endog med sit Tab. — Vi have sagt, at en Præst behøver os, for Videnskabernes Ære, som en studeret Mand, nogen politisk Kundskab. Vi leve i en Tid, da politiske Kundskaber meddeles i alle levende Sprog; Endog i vort Modersmaal have vi allerede adskillige Skrifter, som afhandle politiske Materier. Bekymrer en Præst sig ikke om disse Skrifter, eller paa anden Maade forskaffer sig den politiske Kundskab, som disse indeholde, hvor let kan han da ikke i sine Samtaler røbe en Vankundighed, som i den Ustuderedes Øyne, der allene har læst de i Modersmaalet udkomne politiske Skrifter, geraader de Studerede og Videnskaberne til Vanære. En Præst, som ved Statskonsten er sat i Stand til at forsøge sin Menighed med fornuftige Samtaler, skaffer derimod ikke allene sin Stand Ære, men bøyer og ved sin erhvervede Kredit Gemytterne til at anhøre med større Lyst hans Forestillinger i moralske og gudelige Materier. — Men, kunde man spørge, hvorledes erhverve Religionens Lærere den for dem fornødne politiske Kundskab? De af dem, som allerede ere i Embede, maatte befleitze sig med de politiske og oekonomiske Skrifter, som vi allerede have i vort Modersmaal, hvis flittige Overveielse kan giøre dem god Nytte. For deres Skyld derimod, som endnu ikke vare komne i Embede, ønskede vi den Anstalt ved Universitetet, at der blev holdt Forelæsninger over Statskonsten, indrettede for Theologer, som vilde blive Præster? — Men hvorledes skal Theologer faae Tid til at lære denne Videnskab? der er jo saa meget andet, som de skal lære, at de ikke faae Tid til at indlade sig i denne Videnskab, som synes dem unødvendig? Vi maa mærke: der ere visse Dele af Statskonsten, som Theologer ikke behøve, f. Ex. de, som angaae udenlandske Affairer. Desuden, naar man ret indseer Forbindelsen af de Videnskaber, som høre sammen, for at danne os til en vis Stand, og dyrker dem i en vis Orden; saa applicerer man sig mindre paa visse Videnskaber, som efter almindelig Mening ere fornødne, og meer paa andre, som endnu ikke ere blevne ansete saa vigtige, og som virkelig, efter det rette Øyemeed ere det. En Præstes Øyemeed bør være, ej allene at lære Religionen, men og at oplyse sin Menighed i alt det, som er nyttigt; thi han er ikke allene Lærer, men og Bestilt i Staten, og som lærd Mand bør han tiene Staten med sine Indsigter. For at blive en god Lærer, behøver han ikke i disse Tider at anvende saa megen Tid paa den polemiske Theologie, saa vidt Stridighederne med Katholiker og Reformerte angaaer, som i forrige Tider; den kan bedre anvendes paa at giøre sig stærk mod Ratio-

ralisters og Deisters Indvendinger. For Præster i Kiøbstæderne er Statskonsten og Lovkyndigheden, og for Præster paa Landet Lovkyndigheden, Naturhistorien, noget af Medicinen nyttigere, end vidtløftig Kundskab om de ovenmeldte Stridigheder. Det kommer i Studeremaaden fornemmelig an paa, at man studerer med Hensigter til de Forretninger, hvortil man vil bruges, og i en vel overlagt Orden, saa kan megen nyttig Kundskab i maadelig Tid erhverves, som ellers forgieves søges.

Af dette Skrift er udkommet en tydsk Oversættelse under Titel: Vorschlag zu einer königlichen Reformations-Commission, um einen rechschaffenen und dauerhaften Plan für das Oeconomie Commerz- und Finanz-Wesen in Dännemark zu legen. Von Christian Martfelt, Canzelei-Rath und Secretär der Landhaushaltungs-Geselschaft. Uebersetzt. Kopenhagen und Leipzig 1771. Gedruckt bey August Friederich Stein. Stor. 88 S. 8.

D * *

Taler paa vor Allernaadigste Konges Kong Christian den Syvendes Fødsels-Dag Dag den 29. Jan. 1771. holdne paa Sorøe Ridderlige Akademie. Trykt i Sorøe, hos Jonas Lindgrens Enke. Stor 47 S. 4.

Denne Samling indeholder to smukke Taler. Den første paa Dansk; om Lasternes Skade i Staten, af Hr. Johan Ludvig Christian Pontoppidan, Professor i Theologien. Saa meget man kan have læst eller hørt om denne Materie, saa trættes man dog ikke ved at følge Taleren fra Begyndelsen til Enden: Saa vel veed han, ved en simpel og ukonstlet Veltalenhed, ved passende Betragtninger, ved oplysende Exempler, at holde Læseren til sig og understøtte hans Opmærksomhed. Han lader adskillige saa vel grovere som finere Laster træde op, og viser deres Indflydelse i Staten. Saaledes taler har om Løsagtighed S. 11. "Lyst til det andet Kiøn er os naturlig. Den er Skaberens Værk. Den er nødvendig til det menneskelige Kiøns Vedligeholdelse, og naar den viseligen bruges, tiener den til at befordre Folkemængden, som er Statens Styrke. Men af alle levende Skabninger er ingen meere afvegen fra Naturens Orden i dette Stykke, end Mennesket, og jeg bliver ved at sige, at mange Slægter blant Dyrene maatte forgaae, dersom de saaledes misbrugte denne naturlige Drift, som en Deel blant Menneskene. Dyrene behøve i den Henseende ingen Regenter for at tvinge dem, men Mennesker behøve det. Deres Tal og Styrke maae aftage, ligesom Løsagtigheden tiltager. En Regiering, som taaler eller understøtter denne Last, er derfor som den, der giør et Sværd, for at lade sig dræbe dermed".

"Der er en Slags anstændig Undseelse i Henseende til denne Lyst, som der nøye maae holdes over, især hos det andet Kiøn. Er engang Fruentimmeret i et Land kommet saavidt, at det sætter Bluefærdighed, Kydskhed og Ægteskabs Troe tilside; Ere disse Egenskaber, Kiønnets største Skiønheder, først blevne rare, saa at Ukydskhed ikke mere holdes for en Skam eller Hemmelighed, end sige Synd, iblant dem, skal Lasten snart blive almindelig, og Folket saa besmittet deraf, at Staten maae falde under sin egen Byrde, eller blive et Rov for Fremmede. I Tyrannier, hvor Regenten ikke elsker sit Folk, men søger kun at underkue og udsue, understøtter man denne Last. Xerxes havde med seyerrige Vaaben bragt Babylonierne til Lydighed. Dette stolte Folk var vanskeligt at regiere. Hans listige og onde Statskonst indgav ham et sikkert, men tillige afskyeligt Middel, til at holde dem under dette fremmede Aag: Vellyst var det Vaaben, han brugte hertil. Man maae undsee sig ved at nævne, at han tillod Folket, at ——— Mandfolk at klæde sig, som Qvinder, og enhver at holde en Skiøge. Det ved Vellyst svækkede Folk, som indbildte sig, at dette var Friehedens Stand, tænkte aldrig paa Opstand eller Affald. Saaledes søge uretmæssige Beherskere, røverske Naboe Magter og Friehedens Fiender at dysse Folket i Søvn. Men i vel indrettede Stater, hvor Regenten og Folket ere eet, søger man at forekomme dette Onde, ja de gamle Danske ansaae ikke Trældom at være for meget til Straf for Løsagtighed".

"Og kan vel Staten med ligegyldige Øyne ansee, at denne Last tager Overhaand! Hvorledes seer det vel da ud i samme? Væmmelse for et ordentlig Ægteskab, Skilsmisse fra sin Ægtefælle, en bestandig Mistroe til hverandre, hvorved Regenten selv skal ikke være sikker, en slet Opdragelse af de Børn, hvis Herkomst er uvis, og som ingen gode Exempler har at efterfølge; disse, mine Venner, ere de ulyksalige Følger

ger af en vild Løsagtighed. Og hvad kunne vi vente os af den tilkommende Slægt? Et lidet eller formindsket Folk ved fordærvede Sæder, svækkede Legemer, en svag og udyrket Forstand. Til Lykke for dem selv kan det ikke vare længe, førend Resten af disse Feyge og Svage maae blive til Bytte for et dydigere Naboe-Folk.".

"Saaledes seer det ud i en Stat, der taaler denne Last, som man vil undskylde med, at være os naturlig, ligesom det skulde være Mennesket naturligt, ikke at bruge sin Forstand til at tæmme de Lyster, han har tilfælles med Fæet, eller at misbruge dem, værre end de. Og dette er intet Hiernespind. Det er, foruden saa mange gamle Staters, det mægtige Roms Tilstand, da det hældede til sin Undergang. Og endda kiendte man ikke den Gang den Sygdom, som forplantes ved Løsagtighed, og som vi have hentet fra Amerika, tilligemed dets Rigdomme".

"Hvad koster ikke denne Last Staten? Foruden den Mængde af Borgere, den skiller den ved, formedelst ugift Stand, tærende Sygdomme, hemmelige og aabenbare Børnemord, baade for og efter Fødselen, sætter den Regieringen i Bekostninger paa Huse for Hittebørn, frie Jordemoderhuse, Opfostringshuse, Tugthuse, Hospitaler og Sygehuse for dem, hvis Sundhed er bleven et Rov for Liderlighed. Og gid endda ikke Erfaring lærde os, hvordanne de faa Mennesker ere, som ved disse Stiftelser blive reddede".

Han tilstaaer, at en Stat for en kort Tid kan komme i Anseelse ved visse Laster. "Det er Yppighe-"den siger man, som føder Arbeideren og Kunstneren. "Det er Gierrigheden, som beriger Staten og under-"holder Vindskibeligheden. Det er Stoltheden som "beskytter Landet, som er Moder til store Opfindelser "og dristige Foretagender. Det er sandt. Men, "siger Snedorf, de glemme at lægge til, at det er disse "samme Personer, som efter en kort og glimrende Vel-"stand i Bund og Grund ødelegge Rigerne. Det er "Overdaadigheden, som forkiæler og fordærver Men-"nesket, som ødelægger Rigdomme, som giør Folk "arme midt i Overflødighed, som er Moder til Uret-"færdigheder og Bedragerier, som hindrer Ægteskaber "og Folkenes Formerelse. Det er Giærrigheden, "som sælger Retten og tilsidst Fædernelandet. Og "endelig er det Stoltheden, som ophidser nogle til at "undertrykke deres Medmennesker, og som er Aar-"sag til Rigernes endelige Ødelæggelse ved Tyrannier "og Erobringer.

"Det var Stolthed, det er sandt, som drev Cæ-"sar til at bringe Roms Magt og Anseelse til saa høy "en Spidse, som noget jordisk Rige kan komme. Lig "de fleste Erobrere, stred han for Fædrenelandet, min-"dre af Kiærlighed til det, end af Kiærlighed til sig "selv og sin Ære; Men med det samme førte han "dog de Romerske Vaaben langt ind i Asien, giorde "Gallierne skatskyldige, overvandt de Tydske, under-"tvang Britannerne, og lod Havet selv vise blodige "Prøver af hans Seyervindinger. Men, mine Herrer! "denne selvsamme Stolthed, havde den ikke bedrø-"velige Følger? Var det ikke Aarsag til, at Rom, "som saae sin Friehed i Fare, blev oprørt imod sig "selv? Blev den ikke Skyld i, at de Pharsaliske Mar-"ker vædedes med Romeres Blod, at Pompeyus for-"fulgtes til det Inderste af Afrika, og at dette Folk, "det frieste af alle, blev det meest slaviske under deres "Keysere? Var den ikke Aarsag i, at han bortgav til "en Dronning, eller, hvad siger jeg, til en ublue Qvin-"de, Egyptens Rige? Og hvor længe beholdt Cleo-"patra den Krone, som Løsagtighed og Stolthed havde "sat paa hendes Hoved". Og efterat han saaledes "har afviist adskillige Laster tilligemed deres Forsva-"rere, vender han sig i disse Ord til Regenterne."

"Eder, I Jordens Beherskere, tilkommer det "at forekomme og hæve dette Onde. Dyden er eders "Folkes største Skat. Den er Grunden til deres "Sundhed, Mængde, Rigdom, Kiærlighed til Eder "og det Almindelige. Forgiæves bruge I alle andre "Midler som den menneskelige Forstand kan optænke, "for at ophielpe et uselt Rige, dersom I ikke giøre "Eder Umage for at rense Eders Lande for Laster, "og i deres Sted at indføre Dyden ved Anførsel, Ære "og Belønninger. Og dersom en naturlig Kiærlig-"hed eller Medlidenhed undertiden forbinder eller før-"leder os til at anraabe Eders Mildhed for visse "Misdædere, hvis Straf Eders vise Love og Sta-"tens Velfærd kan udfordre, da ville vi før bede for "Tyve, Røvere og Mordere, end for de Skabnin-"gernes levende Afskum, der bryde igiennem alle de "Dæmninger, Egenkiærlighed, Ærbarhed, Sam-"vittighed, ja Naturen selv har sat for Lasterne, der "ved Exempler, Trudsler og Tillokkelser forføre vor "Ungdom og vore Medborgere, og besmitte dem "med Lasternes Pest. Vi ville bede Eder tillige, at "have et Øye med dem. Vi ville anraabe Eder, at "holde over de Love, som Statskonsten selv har givet "mod Ugudelighed, Uretfærdighed og Umaadelighed".

Den

Den anden Tale er paa Fransk af Hr. Hans Bülow, Lieutenant i Garden. Her foreslåes Nyopigheds Skadelighed, saavel for Staten i Almindelighed, som fornemmelig for Dannemark; hvilket udføres med Vittighed og Munterhed. Vi ville anføre et par Steder til Prøve. Efterat Taleren har beskrevet den Skade, Dyrtighed giør, i det den hindrer Giftermaale, lægger han til S. 40. "Mais "encore le luxe n'en demeure pas là. Il repand de "ses fruits sur les generations reculées. Le jeune "tendron, né d'une graine gatée, poussé d'une ter- "re usée; brulé au feu de l'intemperance, noyé dans "la prosperité, n'osera jamais ni s'e leuer contre les "vents du Nord, ni etendre ses feuillages pour abrier "les jeunes plantes, qui montent sous son ombre. "Telle est l'influence du luxe sur la generation, qui "vient. La mere eleuée dans la parésse & dans la vo- "lupté, n'engendre ordinairement que des enfans "faibles de corps & d'esprit. N'occupée elle-meme "qu'à se parer & qu'à plaire elle inculque au coeur "tendre un penchant pour des riens, un degout pour "l'economie, pour le travail, pour la frugalité. "Les garçons efféminés passent aux mains du pere, & "plus gatés encore ils en sortent Se formant sur ce "modele ils se degoutent de toute occupation solide, "& passent leurs plus belles années dans les plaisirs, "la chasse, le jeux & l'ivresse. Voilà, etats mal- "heureux! Voilà les gens, qvi peut-etre occuperont "un jour vos Cabinets, vos bureaux, vos Conseils "de guerre, vos tribunaux & vos chaires! Voilà vos "guerriers & vos savants! Athénes & Lacedemone "formoient tout autrement leurs Heros & leurs "grandshommes". — — S. 43. Le plus malheu- "reux de touts les etats sera celui, qvi est gouverné, "par un esclave du luxe. Ce n'est pasque le faste & "la profusion d'une seule maison feroient la ruine de "la republique par eux meme. Rien moins. Mais "c'est l'abus, qu'en font les Sejanus, les espions & "les sentinelles des passions du prince, lesquels sa- "crifiant à leur intéret celui du public, & ne conois- "sant rien de plus grand dans le royanté, que l'eclat "exterieur, brillent sur les ruines de la nation sous "pretexte de faire briller la couronne. Les exemples "des grands entrainent le reste. Tout est infecté dès "le Palais jusq' à la cabane. Astrée! alors il faut "vous enfuir: Tout conspire à vous perdre. Les "modes les plus voleuses du monde vous enlevent "vos epargnes, Votre Frugalité expire dans les "vanités, votre vertu dans les vices, votre franchise "dans des fastueuses preéminences, & vos pauvres "malheureux sont montrés au doigt. Ce qui reste, "c'est l'eclat de la banqueroute generale".

Aargangen af disse Blade koster:
I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 18. ——— 1772.

Anakreontiske Digter i Kiobenhavn 1772. Trykt med Godiches Skrifter. 20 S. 8.

Det kan ikke andet end være Elskere af National-Poesie et kiært Syn, naar man seer Poesiens adskillige Grene og deres Skud, et efter det andet, at optages og opelskes af duelige Hoveder. Thi forend dette skeer, og forend vi i enhver Digteart have nogle ypperlige Stykker at fremvise, skulde vi ikke kunne rose os af Digtekonstens Flor, eller af vor Sprogs Beqvemhed til Digtekonsten. Det er ikke nok, at vi have Digtere, som vi i Almindelighed kunne kalde gode; de maae have forsøgt sig og Sproget i de adskillige Digtemaader, for at vise Geniets Rigdom og Smagens Finhed, og for at skaffe Sproget den Mangfoldighed og Smidighed, at det kan modtage og udtrykke enhver Digtemaades egne Tone og Gang. Hidindtil have vore Digtere meest arbeidet i det didaktiske Slags; den lætteste af alle Digtemaader, eller i det mindste den, hvori man er mindst ansvarende med en Digter, fordi det Nyttige der bør have Ligevægten med det Behagelige. Om denne Magelighed allene har været Aarsag i, at vore fleeste Digtere have forsøgt sig i didaktisk Poesie, eller om det tillige har bidraget noget dertil, at Tullin fandt sin Roes i denne Digtemaade, og at Sæ skabet til de Skiønne Videnskaber Forfremmelse meest har opmuntret og belønnet dette Slags Poesie, ville vi ikke bestemme. Vist er det, at vor Poesie bliver ufuldkommen, saa længe den ikke kommer videre.

Anakreontiske Digte forlange vi ikke mange, end ikke mange gode. Der er intet Slags Poesie, man snarere kan blive mæt af end dette; uden at det nu ikke kan tage imod den Mangfoldighed i Udtryk og Sentimens, som de andre Digtearter, eller at man ikkun sielden er i den Lune, hvori man bør være for at føle den uskyldige Glæde, som dette Slags Digte bør opvække, og for at sætte Pris paa de simple Tækkeligheder, hvormed de bør pryde sig. De ere derfor ogsaa ikkun for en liden Deel Læsere; og den største Deel kaster dem hen, hvor gode de end ere, som Ranglersyn, der libet passer sig med de grove Fornøyelser, hvormed nogles, og de alt for alvorlige Sysler, hvormed andres Liv er opfyldt. Vi sige dette, for, om mueligt, at hindre, at ikke for mange vove sig paa denne Bane; allerhelst da den Lætbed, som bør herske i dette Slags Digte, kan forføre mange til at tro, at heller intet andet udfordres til dem, end det samme. Men man maae betænke, at har man ikke store Fordringer til en anakreontisk Digter, saa taaler man heller ikke mange Feyl af ham. Den ringeste Haardhed i Verset, det mindste Anstød imod Prosodien eller Sproget, regnes ham høyere an end andre, og taales ikke. Habet tanto plus oneris, quanto veniæ minus.

Den Prøve, vi her have for os, er i vore Tanker meget heldig, og vi finde Aarsag at opmuntre Forfatteren til fleere Forsøg. Han har meget vel truffet disse smaa Digtes tækkelige Tone og lette Gang. Udtrykket er, ligesom Ideerne og Fo'elserne, naturligt og usøgt; og den idelige Afvexling af Stavelsemaal forebygger den Monotonie, som i dette Slags Digte saa let kan blive anstødelig. — Følgende Allegorie er fuldkommen i det anakreontiske Digts Karakteer.

Gesner.

"Gesner! Tydskiands høye Digter!
Du som sang de høye Sange

Om den fromme Abels Myrden,
Naar du i de tykke Lunde
Ved den klare Kilde slumrer,
Flaggrer sagte spæde Amor,
Og med lette Vinger vifter
Milde Zephyr rundt omkring dig.
Lænende sig til sin Urne
Stiger Nymphen op af Kilden,
Og med venlig Smiil befaler
Vældet sagtere at rasle;
Dryaden gaaer ud af Egen
Hen til dig og sagte lisper:
Gesner! muntre Hyrde-Sanger!
Hæld! dig glade Skovens Digter.
Og naar du igien opvaagner,
Seer du rundt omkring i Busker,
Tusindfarvet skionne Krandse,
Som de glade Amor fletted;
Og de muntre Piger fulger
Sagte sig omkring i Busken,
Mens du synger glade Sange
Til din lifligtoned Fløyte.

I den derpaa følgende Indbydelse til Sövn, forekommer os Omqvædet: Og alt hvad at have nogen Haardhed i Skansionen. — I den følgende Gudernes Lyst er det urigtigt konstrueret:

At danse at springe o. s. v.
Gior Bakkus, gior Venus"

og burde været, danser, springer o. s. v. gior Bakkus, gior Venus. —— Mænner i Stedet for Mænd kan slet ikke taales. — Amors Billede S. 10. er en nydelig Fiktion; men Elisionen skion for skionne er vel haard. —— I den følgende Phillis sieder os det saa i Omqvædet, og den tredie Linie fra Enden: allerkiæreste Phillis synes at have to Stavelser for mange. Ideen af den sukkende Munk er os for fremmed, og rober Efterabelse: —— I Myrtil sætter Forfatteren Toneholdet imod Brugen paa den første Stavelse, ligesom tilforn i Dryaden: endskiønt vor Brug i dette Stykke er endnu ustadig. —— At slagre Manken S. 14. er ikke rigtigt sagt, og i dette Vers:

"Phillis, naar du seer til Sidsken"

burde staae Sisken er (med den bestemte Artikel). —— Bachi Fest S. 16. nærmer sig til Dithyramber, men i 3de Vers:

"Evan, Evoe! Satyrer krandser"

læse vi Satyrerne; allerhelst da den mellemste i Satyrer hos Forf. er lang. — I den sidste Philomele er i dette Vers:

"Da skal de høre op at qvidre"

en Fod for mange; og en anden Feyl imod Prosodien er det, at den anden i Dryader er snart kort, snart lang: lang i dette:

"Naar Dryader, Faunen, Nymphen o. s. v.

kort i dette:

"Dryader forglemmer Egen o. s. v.

Endnu vilde vi anføre til Prøve Sommerfuglen S. 17.

I den glade Foraars Morgen
Laae jeg med min lille Phillis
Paa de nys udsprungne Blomster;
Hvor de ranke Grene fletter
Venlig' Skygger for min Hylle;
Mange spæde Sommerfugle
Flagrede omkring i Græsset,
Da sloy en saa skion som Soelen,
Glimrende med mange Farver;
Svingte sig hen til min Phillis,
Satte sig omkring ved Kinden,
Derpaa sloy den ned til Brystet.
Og da saae jeg — troer mig Brødre!
Da saae jeg den skielmske Amor
Komme frem af Sommerfuglen;
Og jeg saae ham vandre op ad
Pigens Hals og hvide Skuldre,
Sagte hviskede jeg Amor:
Søde lille Gud lad aldrig
Pigen holde op at elske,

Og

Og den skielmske Gud han nikte,
Og han svor mig ved sin Bue,
Hastig kyste jeg min Phillis;
Hastig stoy den skiulte Amor.

Dersom Forfatteren skulde have Lyst at skienke os flere Forsøg i dette slags Poesie, saa ønskede vi, at han saa meget muthigt, vilde glemme de fremmede Monstere, han kan have læst og afholdet, og udtrykke os vor egen Natur med de nationelle Træk, som i det Naive og Kiælne adskille os fra andre Nationer, ifald vi ellers i nogen Ting have noget Karakteristisk.

Følgende er indsendt.

"Anmeldelsen i den kritiske Journals No. 3. over den i Horsens Skole af Hr. Rektor Tetens holdte Tale, har givet mig Anledning til et Par Anmærkninger."

"1) At ligne en Præken og være en Præken heel og holden, er uden Tvivl meget forskiellige. At en Tale, i hvilken Sproget nesten overalt er bibelsk, og i hvilken saa mange endog vidtløftige Sprog ere anførte, med Føye kan tillægges en vis Lighed med en Prædiken, troer jeg, og derfor ikke bliger den bidende Dom over Forfatterens Udtryk, ligesom han skulde have et underligt Begreb om en Prædiken. At Forfatteren, som en fra Ungdommen øvet Prædikant, vist veed, hvad der hører til en Prædiken, vide alle Skiønsomme, som kiende ham. Anledning til det af Forfatteren brugte Udtryk kan formodentlig have været den meer end eengang af vore Bogdommere fældede Dom, naar en eller anden Taler lidet synes at være faldet fra den i deres Tanker til en Tales nødvendige Høyhed (*): Her falder Taleren i Prædiketonen. 2) At dømme fra en Tings Bekiendtgiørelse i Kiøbenhavn eller Helsingør til Efterretning derom i Horsens, synes alt for overilet. At man ikke førend den 28de om Morgenen vidste i Horsens, at

(*) Denne Skrivefeyl, eller hvad det er, findes rigtig nok i det os tilsendte; men man seer dog nok, hvad der skal betydes.

der offentlig maatte tales om den betydelige 17de Januarii, veed jeg, som just paa den Tid selv var i Byen. At Forfatteren ikke endnu den 27de om Aftenen, havde besluttet at holde Tale, vidste de fleeste af hans Tilhørere, hvorfor han ey heller som sædvanlig lod indbyde til Talen Dagen tilforn, men samme Daags Formiddag, da den, som og er usædvanligt, først holdtes om Eftermiddagen. I Øvrigt kiender jeg saa meget til Forfatteren, at hundrede anmærkede Feyl imod Talekonstens Regler ey havde været ham saa nærgaaende, som en yttret Mistanke om en saa ublue Brouten, der vist maatte fortiene den yderste Foragt, naar Tilhørerne ey selv havde været overbeviste om Omstændighedernes Rigtighed."

"Disse Anmærkninger har jeg fundet mig forbunden at sende Dem, om just ikke for at giøre dem bekiendt, som jeg dog ønsker, men skal herove paa Dem selv, dog for at vise Dem, at de alt for overilet har rørt en uskyldig Mand paa det ømmeste. Kiøbenhavn den 23 Julii 1772."

* * *

Da Forfatteren viser os den Høflighed at lade det herove paa os selv, om dette bør indrykkes i vor Journal eller ikke, saa have vi ikke vildet nægte ham den igien, af fyldestgiørende hans Ønske, endskiønt vi for Resten ikke anser hans Erindringer imod os af saa megen Betydenhed. Af Følgende vil han see, at han for det meeste ikke har forstaaet os.

Vi have slet ikke vildet sige, at Hr. T. skulde have et underligt Begreb om en Prædiken, men ikkun, at de, som vilde dømme at hans Tale, fordi den har Skriftens Sprog, ligner en Prædiken, maatte have dette underlige Begreb. Vi antage den Forklei, at det er noget andet at ligne en Prædiken og atter noget andet at være en Prædiken heel og holden. Men der skal noget langt andet til endog at ligne den, end dette, at have nogle Skriftens Sprog og nogle bibelske Talemaader. Vi have saat i Anmeldelsen af Wesselys Tale (Journ. No. 12), at den lignede en Prædiken, og naar nu Forfatteren af dette Brev til os vil vide, hvad det er at ligne en Prædiken, og dog ikke være den, da behøver han kun at læse denne Tale tilligemed vore Tanker derover. Hr. Tetens Tale derimod ligner ikke en Prædiken meere, end en anden Tale vilde ligne et Philosophisk System, fordi

man

man deri kunde maaskee have brugt Aristoteles's eller Ciceros Philosophiske Skrifter. Naar nu Hr. T. siger i sin Forerindring, at det skal ikke blive ham ubehageligt, om man vil dømme, at denne Tale ligner meer en Prædiken, end en Tale, da forklare vi ham saaledes, at han selv vilde dog anse saadan Dom for urigtig og ligesaa underlig, som vi anse den. Tage vi Feyl heri, da forsee vi os dog vist ikke imod ham, i sær da vor heele Anmærkning er stilet paa at modsige den falske Tanke; at man ikke ligesaavel skulde kunne bruge Bibelens Talemaader i en Tale, som Ciceros, naar det kun skeer paa rette Sted, og under en god Smags Forelse. Og at Hr. T. har anført dem paa en god Maade, det have vi udtrykkelig sagt.

At man i Horsens ikke kunde vide 17de Januars Tildragelser saa tidlig, som i Kiøbenhavn, eller Helsingør, det kunne vi endelig begribe, og at man ikke førend den 28de om Morgenen vidste der, at der maatte tales derom offentlig, anse vi for meget mueligt. Vi have og ikke nægtet Rigtigheden af Hr. T. Ord, men ikkun vildet sige, som der og staaer, at naar denne Tale var et Arbeyde fra den ene Dag til den anden, vi da havde villet tage til Takke, om den end ikke havde været saa god, som den er; og hvori dens Værdie bestaaer, det have vi, som vi gemeenlig pleye, fastsat, og da dømt, at dette var alt hvad man burde fordre af et saa hastigt Arbeyde. Skulde Brevets Forfatter synes, at vi dog dermed vilde sige noget meere, ja saa er det dette, at Læseren burde i Forerindringen eller i en Anmærkning været underrettet om en Omstændighed, som var Tilhørerne bekiendt, men, som ingen Læser saa just strax kan giette; baade vi, og alle Læsere domme efter det, der staaer skrevet. Hundrede Anmærkninger om Talekonstens Regler lode vi vel blive at giøre; een skulde have klædet ilde nok. Vi skulle ikke undlade at anmærke Jagttagelser af Talekonstens Regler, eller og Feyl imod dem, naar vi have Arbeyder for os, som enten bør være efter Veltalenheds Regler, eller udgives derfor; men vi ville og erindre, Certis medium & tolerabile rebus recte concedi, at der ere visse Arbeyder, som ere gode nok, naar de ere uden store Feyl. Vi vide meget godt, at Hr. T. er en Mand af Smag og Indsigt, som selv vilde forundret sig over den Feyl, vi begik, naar vi behandlede hans Tale paa samme Maade som Lovtalen over Knud den store.

Naar vi nu tilsidst i Anledning af den Talemaade i Kiøbenhavn og Helsingør saaer forsikret dette Brevs Forfatter, at ikke alle Medarbeydere i denne Journal ere enten i Kiøbenhavn eller Helsingør, eller begge Steder tilsammentagne, saa have vi intet videre at melde.

C.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 19. —— 1772.

Hermione. Et Sørgespil i fem Optog. Af C. F. Fasting. Kiøbenhavn 1772. Trykt hos August Friderik Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171. S. 112. 8.

At to saa gode Hoveder, som Hr. Bruun og Hr. Fasting, have paa een Tid meldet sig som Medbeylere til vor tragiske Muse, er en Hendelse, der bør give os et glad Haab om, at den Tomhed, som hidindtil har hersket i vor Literatur i det tragiske Fag, vil nu ogsaa snart blive opfyldt, og vor Skueplads blive beriget med Originaltragoedier af en god Smag. Vi nævne ikke Forfatteren af Rolf Krage: ikke fordi vi miskiende dette Stykkes Fortienester, og endnu mindre, som om vi troede, at Hr Evalds Genie ikke var skikket for det høyere Drama; men fordi vi staae i den Tanke, at Tragoedier, som skulde opføres paa Skuepladsen, bør være skrevne i Vers. Thi endskiønt vi kiende ypperlige Tragoedier i poetisk Prosa, saa ønskede vi dog ikke, at denne Stiil maatte blive giængse i Arbeyder, hvis Tone og Udtryk bør være saa høyt opløftet over den sædvanlige Prosa, da den saa læt kan fordærve vor Prosa i alle slags Kompositioner.

Stoffet er hentet fra de grædske Fabeltider; men Forfatteren har taget sig den Friehed, som Ingen nægter ham, ved Tillæg og Forbedringer at indrette det efter sin Plan, for hvilken vi nu ville giøre vore Læsere reede.

Scenen er i Cythere, og Orest staaer i Begreb med at indtage sin Fædrenethrone i Mycene, hvortil han, som det lader, af Folket kaldes, og hvor Hermione synes at vente paa ham, for efter Folkets Ønske og Menelaus's Beslutning at deele Scepteret med ham. Men Orest elsker andenstæds. Palmire, en smuk Rhodier af ubekiendt Herkomst har indtaget ham; og alle de Forestillinger Seide giør ham, ere forgiæves:

"Thi! (siger han omsider) din Konge det befaler,
"Det nu forgiæves er, om heele Verden taler;
"Jeg gaaer, og Kiærlighed skal føre an mit Mod,
"Og kosted' den end Blod, saa var hun værd mit Blod.

Zephire, Seides Brud, har selv forelsket sig i Orest, og endskiøndt hun, som en Undersaat, født langt fra Scepteret, intet Haab giør sig om hans Hierte, saa kan hun dog ikke taale at have en Rival i Palmire, men sværger hendes Undergang:

"Som Dronning maa jeg døe, hvis ey, da som Misdæder,"

Andet Optog aabnes med en vidtløftig Samtale imellem Palmire og Ismene, hendes Fortroelige; hvoraf man lærer, at Palmire er kommet til Cyprus for at søge en Medon, som hun har skienket sit Hierte i Rhodus, og som havde redet sig løs af hendes Arme, for at døe som en Helt paa Ærens Seng. Hun havde, fortæller hun, vendt sig til Oraklet i Cythere, for at faae Oplysning, men erholdet dette Svar:

"Flye Medon, (tordnet det) og trods ey Guderne!
"Vanær ey deres Blod ved din Fornedrelse,
"Og flye for en Rival, som i dit Blod vil ende
"De Qvaler, som du selv saa nødig voldte hende."

Hun har vel mærket Orestes Sindelav imod sig; men hendes Troeskab imod Medon er uforanderlig:

"At leve Medons blot, og døe som hans alleene,
"Det er den Throne, hvortil jeg er født Ismene!
"En Skygge blot, hvor svag den er, af Troeløshed
"Mod ham, fornærmer strax mit Hierte og min Eed;

Hun kan dog ikke troe, at hun skulde være født Slavinde; hendes Ulykke selv forbyder hende at troe det:

"Mit Hierte er for stort at være født Slavinde.
"Ney! - - Hoben er det kun, som Lykken søyet har
"Af Medynk blot for den for svag til Modgang var,"

Orest kommer til, og erklærer Palmire sin Kiærlighed. Palmire forestiller ham den Eed, han har giort, de Forpligtelser Lovene og Folkets Ønsker paalægge ham. Orestes Svar er stolt og en Tyran værdigt:

"Jeg fra i Dag af har ey anden Lov end Jer
"Madam! det kommer jer fra nu af til at byde,
"Mit Hierte gierne vil saa kier en Lov adlyde.
"Jeg føler I er skabt til min Lyksalighed.
"Der har I al min Lov, min Rang, min Pligt, min Eed.
"Jeg fik dog derfor ey af Guderne en Throne,
"For at min Straf dem skal for andres Feyl forsone.
"Om tusind Konger til en Lov forpligtet sig,
"Saa har de skrevet den for dem - - og ey for mig.
"De Heltes Blod, som her i disse Aarer rinder,
"Det er den rette Lov, som Kongerne forbinder,
"Til andre Love er mit Hierte alt for stort.
"Jeg underskriver ey en Lov, jeg ey har giort.
"Min Rang - - Madam, jeg er for stor at laane Ære
"Af Storme, som hos mig for lang Tid glemte ere,
"Den sande Ære er ey Følge af vor Stand,
"Men af en ædel Siæl — — og den ey arves kan.
"Den Ret, jeg skyldig blev mit Folk, som Ven og Fader,
"Befaler derfor ey jeg mig saa dybt nedlader
"At være Slave af et Folk, jeg undertvang,
"Monark foruden Magt og Konge kun af Rang,
"At smigre hvor det kom mig blot til at befale,
"Jeg veed hvad Sprog man helst med en Rebel bør tale,
"Mit Folkes Fred er min — naar jeg befordrer den,
"Saa bør og maae og skal det lyde mig igien;
"Men langt fra derfor, at jeg vil saa laant en Ære
"Som Scepter skienker, skal mit Hiertes Talsmand være.
"Der er et Navn, som giør mit Valg langt kiærere,
"Forglem Monarken og beløn en Elskere — — "

Palmire giver ham at forstaae, at hun allerede hører Medon til, og denne Tilstaaelse sætter den stakkels Orest gandske ud af sig selv.

Tredie Optog. Medon er kommet til Cythere for at søge Palmire, og treffer (vi vide ikke, hvorfor just?) paa Palmire, som først qvæler ham med en Hemmelighedsfuld Taushed, hvoraf han, noget overtilet, slutter, at Zephire er død, og griber (meget for tidlig, som det synes) til Dolken for at dræbe sig; siden fortæller hun ham, at Palmire elsker Orest. Denne Tidende giør ham rasende, og han forsøger at myrde Kongen; men hans Forsøg lykkes ham ikke. Seide lader ham bringe i Fængsel; og den Trodsighed, som Medon viser ved denne Leylighed, har adskillige stærke Træk:

Seide.

"Ha! griber ham! og fængsler ham Soldater,
"Hvert Udyr i Myren skal gyse ved hans Straf.

"Medon.

I det Soldaterne lægger ham i Baand.
"Det har min Arm fortient, for den ey bedre traf.

"Seide.

"Den har fortient det for det Blod, du ville spilde,
"Hvad Forsvar har du vel, som kan din Straf formilde?

"Medon.

"Slet intet.

"Seide.

"Himmel! og du trodser mig endnu.

"Medon.

"Jeg trodsed ey, ifald jeg var saa feig som du.

"Seide.

"Din Overmodighed ey andre Svar fortiener,
"End de, som Døden med dens Pinsler snart foreener.
"Tael! af hvad Skin af Ret du lod forføre dig.
"Du Ulyksalige! — — —

"Medon.

"Den Ret at hævne mig.

"Seide.

"At hevne dig? — — —

"Medon.

"Den kan kun disse Baand forbyde,
"Den var min Pligt — — — din er, din Konge at adlyde.
"Befael min Død! jeg gaaer — — — —
Han vil gaae bort.

"Seide.

"Bliv her og tael! maaskee
"Barbar! du uvis om den Straf, som Lovene
"Bestemme her hos os for en saa grov Misdæder,
"Har grum og troeløs solgt din Arm til en Forræder,
"Som mindre Helt end du, og skyldig i dit Blod,
"Til denne Grumhed blot har underkiøbt dit Mod,
"For i sin Konges Blod at svømme til hans Throne.

"Medon.

"Det er min Skiebnes Dom, min Straf skal her forsone?
"Det er ey Udyr blot, som er ulykkelig.

At svømme i sin Konges Blod til hans Throne, falder efter vor Smag i det poetiske βάθος

og

og oppækker ingen behagelig Idee. — Zephire, som bestygter, at hun vil bitre draget med i Medons Forbrydelse, opdigter et Brev, ligesom skrevet af Palmire, hvilket hun lader levere i Vagtens Hænder; hvormed dette Optog endes.

Fierde Optog. Palmire, som intet ved af Medon at sige, uden at en fremmed Rhodier har vildet dræbe Kongen, maae taale, at Orest beskylder hende for at være Medvider og Aarsag til denne Misgierning, og giver hende det Brev at læse, som Zephire har digtet i hendes Navn, til den Fremmede. Den Affekt, hvori Palmire udbryder, efter at have læst dette Brev, er ikke ilde udtrykt:

"I til min Undergang da eder vil foreene
"I Guder! — — — Dyden skal da al jer Straf fortiene
"En Voldsmand skiult med Blod tør i sit Raserie
"Selv trodse Jer endda — — — og ham beisaner I.
"Naar Dyden nøien og forladt knap har en Hule,
"Hvor den sig kan i Lye for eders Torden skiule,
"Hvad har jeg giort Jer, mens min Straf er jer saa kiær.
"Forfølger I mig blot, for jeg tilbeder Jer?
"Jmens jeg trøstelos ved eders Alter græder,
"Tillader I endda, jeg holdes for Misdæder!
"Skal eders Torden da kun vidne, hvad I er?
"I Guder! — — — Ak hvi har jeg da tilbeder Jer?

Orest for at overbevise hende om sin Forbryderselse, befaler Medon at bringes ind, og den Bestyrtelse, som denne uventede Sammenkomst maatte foraarsage paa begge Sider, kunde i vore Tanker ikke stærkere udtrykkes, end her er skeet i det korte tredie Optrin.

"Palmire (heftig)
"Gud! — — Medon! — — hielp — — jeg dør — — —
"(Hun falder om i Jsmenes Arm)
"Medon.
"Palmire! — —
"Orest.
"See Jsmene!
"At bringe hende bort fra denne grumme Scene;"

Men i det følgende Optrin gaaer Orest os ikke an, og meget af det, han her siger, fortiener Kritik f. Ex.

"Ha Tiger! — — kunde du faa smt et Hierte hade,
"Dig i et Bryst, som fred for dig alene, bade;
"Du skulde faae det — — ja — — og faae det meere let,
"Du fik det endnu, hvis du kun begierte det."

At Palmire vilde bade sig i et Blod, som sled for hende allene, forstaae vi ikke, eller er i det mindste en meget uskikket Blanding af tragiske Talemaader; heller ikke kunne vi troe, at det er Kongens Alvor, at Palmire skulde faae hans Blod, ifald hun kun begierte det:

"Palmire! — — Du har skilt mit Hierte ved sin Ret.
"Ak! Gid du havde for igiennemboret det,
"Det var en Qval; men ha! saa var jeg frie for flere".

Qvaal skulde vi sagt Orest frie for, ifald han havde faaet sit Hierte ret igiennemboret; thi det er vel den bedste Kuur for all Qvaal — —.

Hvor det kunde komme Orest saa fremmed for S. 76 at skade Medon igien paa Skueplads en, forstaae vi ikke, da han selv havde ladet ham komme, selv været Vidne til det rørende Optrin imellem ham og Palmire, og siden ikke befalet ham at fares bort. — Palmire kommer atter igien frem paa Skueplads en i siette Optrin; og ligesom Medon havde vidst dette, er han der endnu. Den Scene, som her foregaaer imellem disse to Elskende, har ellers gode Steder, kun det Spørgsmaal, som Medon giør til Palmire, om hun vil dø med ham, falder efter vor Smag i det Romanagtige. — Medon fores bort, og Palmire løber efter ham.

Femte Optog. Phorbas, en gammel Rhodier, hos hvilken Palmire er blevet opdraget, er ankommet til Cythere, og aabenbarer Orest, at Palmire er Hermione, Menelaus's Datter, som denne havde givet ham at opdrage, og bestemt til Mycenens Throne. Zephire, som har faaet det samme at høre, og som nu ingen Udveye seer til at hindre sin Rivals Lykke, griber til det fortvivlede Middel at myrde Hermione, hvilket hun iværksætter forkiædt som en grædsk Soldat. Den dsende Hermione underholder Tilskuerne endnu engang, og udvirker Orestes Forladelse for Medon; hvorpaa Zephire dræber sig omsider selv, og giør Ende paa Sørgespillet.

Det første, som kunde stode en Kiender af den gamle Geographie, der læser eller seer dette Stykke, er, at Forfatteren giør Cythere til en Stad paa Cyprus, da det dog er bekiendt, at Cythere og Cyprus ere to forskiellige Øer, den ene i det middellandske, den anden i det cretiske Hav. Imidlertid have der dog været de, som have anseet Cythere for en Stad paa Cyprus, og endskiøndt de dertil gandske vist have taget Feyl, saa kan det dog være Undskyldning nok for Digteren, at han har havt Forgiængere. Men mindre kunde vi undskylde ham, at han ikke nøyere har bestemt Stedet i Cythere, hvor Handlingen gaaer for sig. Denne Bestemmelse hielper dog meget paa Sandsynlig-

ligheden, og Illusionen, saavel under Læsningen, som paa Skuepladsen; endskiont det vist nok er mageligere for en Digter at lade sine Personer komme sammen som paa et Torv, Monarker og Slaver, Fruentimmer og Mandfolk imellem hinanden. Denne Mangel har atter en Indskydelse i Scenernes Forbindelse, som ikke kan være naturlig, naar Stedet ikke nøye er bestemt. Scenerne i dette Stykke see derfor ogsaa mere Kapitlerne i vore Bibler end virkelige Optrin; saa vilkaarlige ere de. Personerne gaae af og til, som paa et Marked, uden at man veed, hvorfra eller hvorhen. Naar endeel faaer sagt, hvad han havde at sige, eller Scenen synes at have naaet sin tilbørlige Længde, gaaer Personen af, og et kort Farvel mælder os, at han denne Gang intet meer har at sige. Plautus og Terentz ere Mesterе i Konsten at forbinde Scenerne, og vore dramatiske Skribenter giorde vel, om de toge dem til Mønstere i dette Stykke, meer end de nyere Franske.

I Fablen selv, og Maaden den er udført paa, ønskede vi meer Simpelhed og Natur. Situationerne ere trukne ved Haaret meer for at overrumple, end for at røre. Knuden er bundet saaledes, at den ikke kunde løses, uden med Vold. Hermione er en Person, som man ikke ret kan blive klog paa. Det lader til, som Oresi ikke veed andet, end at hun venter paa ham i Mycene, for efter hans Faders og og Folkets Villie at dele deres Fædrene-Throne med ham. Og dog begriber man ikke, hvorledes han ikke skulde være underrettet om Sandheden, da Folket i Mycene synes at have kaldet ham til Regieringen, og da han vidste, at Hermiones Fader havde sat hende ud blant Fremmede, for at undrage hende Ægisthes og Clotemnestras Raserie. Eller vidste han, at hun ikke var i Mycene, saa synes det, at hans første Omsorg burde været at opsøge hende; eller frygtede han ikke om at søge hende, efterat han elskede Palmire; saa havde han jo havt den bedste Leilighed til at tilfredsstille sit Folk i Henseende til sin ove Kiærlighed dermed, at Hermiones Opholdssted var ubekiendt. Her bliver altid Uvede og en Dunkelhed, som skader Sandsynligheden. — Zephires Karakter er i og for sig selv ikke ilde understøttet; denne Furie bliver sig selv altid lig. Vi ville heller ikke sige, at hendes Kiærlighed til Oresi, eller Had til Palmire, er unaturligt; thi omendskiont hun, som hun selv tilstaaer, kunde ikkun gøre sig l det Haab om sin Konges Kiærlighed i en anden Forfatning, saa var det naturligt nok, at dette Haab maatte vore, naar hun saae Kongens bestige Tilbøyelighed til et fremmet Fruentimmer af ingen eller uvis Herkomst, og det blev ikke saa meget Kongen, hun elskede, som Palmire, hun misundte. Men denne Misundelse og dette Had til Palmire synes ikke at burde varet længer, end til at Palmire var blevet erkiendt for at være Hermione. Nu var Grunden til hendes Had og Rivalskab hævet; og det Mord, hun siden begaaer paa Hermione, et blot en Redværge af Forfatteren for at faae forvandlet det, som vist nok ellers skulde blevet en blot Theaterspøg, til et tragisk Udfald. — Vi ville ikke tale om nogle andre Usandsynligheder, som vi tildeels i Recensionen selv have peget paa.

Paa adskillige Steder har Hr. F. gandske heldig afpasset Tone og Udtryk efter Materiens Beskaffenhed og Personernes Værdighed; men paa mange andre Steder veed man ofte ikke: Davusne loquatur an heros; saa prosaiske ere Versene og saa lav Tonen. Imidlertid bør F. i vore Tanker ikke afskrekkes fra at blive ved paa denne Bane:

— spirat tragicum satis & feliciter audet;

og da vi ere forsikrede om ham, at han ikke bryder sig det for en Skam, eller er bange for at forbedre og udfirrge, saa haabe vi, at hans andet Forsøg vil overgaae det første.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, Sielland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 20. 1772.

Sørgetale over Greven af Bernstorff, fordum Statsminister og Geheimeraad i Conseilet, samt det kongel. Danske Landhusholdnings-Sælskabs første Præsident: Holden i Sælskabets offentlige og høytidelige Møde, den 12 Martii 1772. af Martin Hübner, H. K. M. virkelig Etats-Raad og Sælskabets Vice-Præsident. Trykt paa Sælskabets Bekostning. Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. 1772. Stor 4o S. 8.

Trauer-Rede über den Grafen Bernstorff, vom Martin Hübner. Kopenhagen, gedruckt mit Steinischen Schriften. Stor 43 S. 8.

Dem end Greven af Bernstorff, aldrig havde været det Kongel. Danske Landhusholdnings Sælskabs første Præsident, om han end aldrig havde bidraget saa meget til dette Sælskabs første Indretning og Fasthed, som hans Sorgetaler tillægge ham; saa har han dog baade ved Raad og Exempel giort saa meget til Handelens, Fabrikernes og Landvæsenets Forbedring i Dannemark, at et Sælskab, hvis Hyemærke det er, at opmuntre disse vigtige Næringer, umuglig kunde see saadan en Mand tabes, uden at efterlade Verden et Beviis paa dets Skiønsomhed og Patriotisme, ved at ihukomme hans Fortienester paa en værdig Maade.

Ved saadan en Gienstand kunde det ikke mangle, endog en mindre begavet Mand, end Hr. Etatsraad Hübner, paa Materie; og den Taler, som alleene burde prise hans offentlige Handlinger, men som ullige havde kiendt hans personlige Dyder, maatte nødvendig komme i Forlegenhed, ikke for at faae talt, men for at faae aftalt. Thi saa stor man kan anseе Bernstorff for, som Minister, saa troe vi dog, at han har været større som Menneske; og den, som med en sund philosophisk Aand kunde give os en Afbildning paa hans høye Siel, skulde maaskee giøre Menneskeligheden større Nytte, end den, der med den fineste Politik udvikledeog forklarede os hans ministerialske Foretagender.

Hr. E. R. Hübner har gaaet den Middelvey, som var den sikkreste i saa riig en Materie. Han har givet os mindre et fuldstændigt Skilderie, end Udkastet til et; men et Udkast, som har alle Hovedtrækkene af et stort Malerie, og som alleene behøver Udmalning for at forestille Helten i Legemsstørrelse. Det er hverken en tør Levnetsbeskrivelse, eller en opsvulmet Lovtale; men en sund Sørgetale, der bestaaer i et Kiensomt Valg af de meest karakteristiske Træk, tegnede med Sandhed og Liv, og hævede med en læt Glands, uden Tilberedelse og Pomp.

Grevens Familie burde ikke omtales meget, hvor der var saa meget at tale om ham selv, og dog ikke gandske forbigaaes. Enhver Kender af Historien ved, hvad det Hannoverske Huus skylder den Bernstorffiske Familie. Denne Omstændighed peger Taleren paa, og gaaer derfra over til sin Helt. Denne Vending er i vore Tanker smuk. "Det gielder ey her, siger han, at "tale om, at et alorværdigt Huus, nær ved vore "Grændser, tildeels skylder hans Slægt de første An"læg til sin mægtige Anseelse. Han selv er mig meere "end nok, til Hans og Dydens usminkede Berøm"melse."

Han berører derpaa hans Studeringer og Dydragelse. Den almindelige Tanke, at "med Flid "dyrkede Videnskaber formilde Sæderne" var her gandske egentlig og karakteristisk anbragt. "Hans "Ungdom var en Kæde af flittige Studeringer, og "hans heele Liv blev et Billede paa en næsten ulignelig "Godhed, som kiendeligen betegnede al hans Omgang,

" og enhver af hans Handlinger, med Venlighedsog
" Velvilligheds behagelige Mærke". Men, naar
Hr. H. videre taler om de ufrugtbare Deele af Viden-
skaberne, om det aldeles ubrugbare i enhver af dem,
som end ikke burde læres i Skolerne; saa begribe vi vel,
hvad han vil sige, men ønskede, at han her havde ud-
trykt sig var sommere. Ufrugtbare Deele i Videnska-
berne kiende vi ingen, og det, som kulde være aldeles
ubrugbart i nogen, maatte ved nøye Undersøgelse be-
siadedes at være meget lidet; Thi endog Bestemmelsen af
en gammel Klædedragt, Oplosningen af et dunkelt
Zipher, Undersøgelsen af et Ords Etymologie og an-
det meer kan blive frugtbart paa Stuninger. Men
vist nok kan en Statsmand, eller den, som tænker at
blive det, gisre for meget af disse og andre Studerin-
ger; og naar Grotius i Fyrsternes Forgemakker falder
hen over sin Terentz eller Lucan, og glemmer sin Re-
publiks Vrinder, er han ligesaa meget at laste, som
Philologen, der med Hovedet fuldt af Statssager,
glemmer at studere sin Autor. Og andet har vel Hr.
H. ikke vildet sige.

Det Sted, hvor Hr. E. R. taler om Grevens
Gesandskaber, er svagt, og har noget af en ægte
Glimmer, som vi ikke kunne lade ubemærket. " Neppe,
" siger han, havde hans Hengivenhed til det Danske
" Norden gjort disse Riger til Hans andet Fædrene-
" land, forend Han begyndte at stinne iblant de dueli-
" ste Gesandtere. Dresden lærte tidligen at kiende
" Hans ypperlige Værd. Det Tydske Rige stionnede
" paa Hans Indsigt og Ædelmodighed: Og Frankrigs
" endnu levende Monark kan selv bevidne den kloge
" Troeskab og den forsigtige Omhyggelighed, hvor-
" med han i lang Tid hos Ham udrettede Sin Konges
" Befalinger".

Dette Sted har ingen sand Veltalenhed, og siger
intet videre, end at Bernstorf først blev Gesandt i Dres-
den, derpaa i Regensborg, saa i Frankrig. Det
Øvrige bestaaer blot i Talemaader, som fylde allene i
Øret, uden at bringe Sielen nogen Ivre. Havde B.
havt Lyslighed i enhver Gesandtskabspost at yttre andre
og færdeles Talenter, saa kunde og burde d sse været
udtrykte. Men ypperlig Værd, Indsigt, Troeskab
og Forsigtighed ere Egenskaber, som man forlanger og
venter hos enhver duelig Gesandt. — Desto smukkere
og meer karakteristisk er det Sted, som skildrer hans
Bestyrelse af de udenlandske Sager. " Vi overlade,
" siger han, til de Europæiske Cabinetter, at udbrede
" Hans Ære i denne Betragtning. De give alle Gien-
" lyd af Hoyagtelse og en næsten mageløs Tilbid til
" Hans Redelighed: Thi Hans Viisdom og Oprig-
" tighed foragtede det nedrige og indskrænkede Bregreb,
" at Falskhed behoves til Fremgang i Statshandlinger
" med Fremmede, Han kunde bramme af, aldrig at
" have betient sig af Svig i slige Forretninger; og dog
" erkiende de navnkundigste Statsmænd Ham for de-
" res Mester".

Hans Fortienester inden Landet prises af det
Exempel, han har givet paa sit Gods til Agerdyrk-
ningens Opmuntring, af de kongel. Forordninger,
han udvirkede til Konsters og Manufakturers For-
fremmelse, af den Understøttelse, han forskaffede det
kongel. Landhusholdningsselskab, og endelig af den
Iver, han viste for Søehandelens og Skibsfartens
Opkomst i Rigerne. Om de til dette Maal stiftende
og ved Ham i Stand bragte Traktater med fremmede
Magter, taler Hr. H. saaledes: " Der behoves ey
" megen dyb Viisdom, til udenrigs at sætte de Lan-
" des nye eller gamle Handels-Grene i behørig Sik-
" kerhed, hvis kloge og langvarige Flid, eller lykke-
" lige Skiebne, allerede forhen haver tilsendt dem
" nogen stræksom Styrke: Og den Stat træager
" ikkun til faa Handelstraktater, som kan give enhver
" Vaasland, Fynd og Vægt ved sin Vælde. De
" Nationer, der have været de første paa Vindskibe-
" ligheds lange Løbebane, ere naturligvis blevne de
" fremmeste, og have Fordeelene tilligemed Magten
" borte. De øvrige handle viiseligen, naar de, ved
" velbetænkte Mellemhandlinger, lade sig tilkiende
" de Rettigheder til deres udenlandske Handels Gavn,
" hvis Tilstaaelse ellers maatte holdes for ingen, eller
" benregnes til den almindelige Folke-Rets ufuld-
" komne Pligter. Saaledes tænkte vor Bernstorff,
" og saa haver Erfarenhed lært at tænke.

" Efter disse den sande Statskunsts upaatvivle-
" lige Sandheder, bør de ved ham sluttede adskillige
" Handels-Traktater med Billighed bedømmes; og
" af dem kan deres visse Nødvendighed og Nytte klar-
" ligen indsees. De vil derfor altid vidne om Hans
" Ære i de diplomatiske Samlinger, og alle bevares
" i de offentlige Archiver, som stedsevarende Bevis
" paa Hans utrættelige Omhyggelighed for Søefar-
" tens og Handelens, disse vigtige og for de Danske
" Stater saa naturlige Nærings-Grenes, sikkere og
" lettere Udbredelse."

Fra Grevens offentlige Fortienester, kommer
Taleren til Hans personlige Dyder. Ogsaa her fore-
kommer mange karakteristiske, og en Bernstorf allene
egne Træk; hvoraf vi ville anføre disse; " De vig-
" tigste

"tigste Forretningers Mangfoldighed betog Ham ey "Hans venlige Mine: Og Han hørte alles Anfør- "ninger og Forslag, indtil de urimelige Begieringer, "med en ubeskrivelig Taalmodighed. Aldrig saae "man Ham afvise nogen i stærke Udtryk, eller med "en Anseelse af Strenghed, og endnu langt mindre "med Bitterhed eller Haanhed. Hans ømme Vel- "villighed følte andres Tarv, og søgte paa alle op- "tænkelige Maader, at lindre deres Bekymringer. "Selv et Afslag fra Ham syntes næsten at mishage "ligesaa lidet, som mange andres smigrende Løfter."

"Hans Arbeydsomhed kunde umuligen være "større. Ingen kiendte bedre end Han, den Stats- "mands hellige Forbindtligheder, hvis Regenten givne "Raad nærmest bestemmer et Riges Beskyttelse; og "ingen søgte at opfylde dem nøyere. Han stiønnede "retteligen, at Hans Stand ey var forundt saa "megen Myndighed og Indflydelse, for alleene at "være enten et Sæde for Høyhed, eller et Fristed "for selvraadig Magelighed. Hans heele Tid blev "derfor et stedsevarende Arbeyde, som, med Tilside- "sættelse af alle sædvanlige Forlystelser, ey tillod andre "Mellemrum, end de, Fornødenhed udkrævede. Han "tænkte og skrev med en beundringsværdig Færdig- "hed, og der, han skrev og tænkte, havde altid Ind- "sigt og Overlæg i Følge med sig."

"Det nederdrægtige Skumlen, hvorved mange "tragte efter at forkleine andre til deres egen indbildte "Fordeel, endskiøndt de dermed snarere bevise deres "slette Opdragelse og foragtelige Sæder, var Ham "yderligen modbydelig. Han talede aldrig ilde om "nogen i offentlige Samqvem. Han leed end ikke, "at det skeede af andre i Hans Nærværelse. Han be- "tænkte, at alle Mennesker have Skrøbeligheder, og "at de, som gierne igiennembegle fremmede Feyl, "gemeenligen forsømme at rette deres egne."

"En meere uegennyttig Mand, end Han, haver "nok neppe levet. Den Rigdom og de store Eyen- "domme Han havde arvet efter sine Forfædre, forta- "redes ved en idelig og uindskrænket Gavmildhed: "Og den Iver, hvormed Han arbeydede for det al- "mindelige Bedste, kom Ham til at glemme sit eget. "Hans Villie var aldeles opofret til Statens sande "Gavn: Og naar Han feylede, og hvilket Menneske "feyler ikke? saa feylede Han af ibel Godhed.

Den korte Apostroph, hvori Taleren til Slut- ning vender sig til Regenterne: "Regentere! I som "behøve langt meere Hielp end andre Mennesker til "Eders høye Pligters retskaffne Udøvelse; At! at I "maatte skiønne derpaa, naar I have Hans Lige! denne Apostroph, sige vi, har behaget os meer, end den, hvor han maner den fæle Avind til at fremtræde.

Hr. Forf. Sprog er reent og jevnt. Bivrdene ere vel valgte, og ikkun sielden bebyrdende; og kun paa nogle Steder slappes Udtrykket noget ved de alt for ofte forekommende: I disse Henseender, til hvilken Ende, i slige Tilfælde v. s. v. Et utydeligt Sted maae vi dog endnu anføre, for at vise, med hvad Opmærksomhed vi have læst denne liden Tale. Det er dette S. 24: "Han saae Menneskeligheden fornedret og forbunden med forvirrede Eyendommes usikre Besiddelse.

I en kort Forerindring anfører H. E. R. Grevens fornemste Levnets-Omstændigheder, hvoraf vi ville med- dele Følgende. Grev Bernstorff er født paa sit Fæ- drenegods i det Hannoverske den 13 Maji 1772; reyste i sin Ungdom igiennem den største Deel af Europa med den berømte Keysler, og kom i Dansk Tieneste som Kammerjunker Aar 1732. Eiterat have været Gesandt først ved det Dresdenske Hof, siden ved Rigsdagen i Regensburg, og omsider ved det franske Hof, bliver han Aar 1749 indkaldet til at beklæde den afdøde Greve Schulins Embeder, som Geheimeraad i Consistiet og Overskretair i det tydske Cancellie og for de udenlandske Sager. Disse Embeder forvaltede han indtil den 15 Septbr. 1770, da han begav sig til sine Godser, og levede fornemmelig i Hamborg, hvor han efter en kort Svaghed døde Natten imellem den 18 og 19 Februarii 1772. — Hvad Forfatteren anfører om den Deel, som B. skal have havt i det Danske Landhusholdnings Selskabs Oprettelse, skal, som os af adskillige Med- lemmer er forsikret, behøve nogen Rettelse.

At kalde B. den første Undersaat, som i Danne- mark uden for den kongel Familie har opholdt Fæl- leskabet, er noget ubeqvemt talt; og Ordenen af l'Union parfaite burde vel været oversat: Den fuld- komne Foreenings-Orden, ikke den fuldkomne Eenig- heds Orden, som den her kaldes.

Hr. Prof. Schlegel har giort fremmede Eiskere og Beundrere af det Bernstorffiske Navn en kiær Tieneste, i at levere dem dette gode Stykke ved en Oversæt- telse i Hænder. Men om alle tillige vilde antage det som en nye Leylighed til at dømme om, hvor skikket det danske Sprog er zu den erhabensten Gattungen der Redekunst, kunde man tvivle paa; thi om det ogsaa hørte dertil, sag lod Sprogets Beqvemhed til det høye- ste Slags Veltalenhed sig snarere dømme efter en dansk Oversættelse af et tydsk Skrift, end efter en tydsk Over- sættelse

sættelse af et dar sk. Om Oversættelsen selv behøve vi i det syvnde intet at tale; thi naar en Mand af Hr. Schlegels Smag og Styrke i begge Sprog oversætter, maae en Oversættelse endelig blive god.

En sand Christens Forhold i Henseende til Gudelige Løfter. Betragtet i en offentlig Tale over 1 Mos. Bogs 28 Kap. V. 20, 22. holden den 11te October 1771, som en aarlig Erindrings Dag om det Kongel. Waisen Huus es Stiftelse. Ved Berndt Sverdrup, Stiftets Præst i Kiøbenhavn, 1772. Trykt udi det Kongel. Universit. Bogtrykkerie af A. H. Godiches Efterlevers ke ved Frid. Christ. Godiche. Stor 56 S. 8.

Efter vor Tænkemaade geraader det Hr. Sverdrup til megen Ære, at han paa saa kritisk en Tid og ved saa om en Leylighed har vovet med Frimodighed og Eftertryk at tale om den Stiftelses Sag, hvis allerede besluttede Undergang almindelig beklagedes af alle baade Elskere, og ikke Elskere af Waisenhuuse, ikke saa meget for Stiftelsens egen Skyld, som for den aabenbare Vold paa de helligste Love og Forbindelser, den frekke Foragt for en stor og endnu i Alles Minde levende Konges sidste Villie, den haanlige Skiødesløshed imod en elsket Kongedatters og Stiftelsens store Velgiverindes Ønsker og Forbønner, og endelig den fornærmende Tilsidesættelse af saa mange private Personers Rettigheder, som Stiftelsens Undergang forudsatte. Denne Vold og Forkrænkelse kunde en Mand i Hr. Sverdrups Forfatning ikke tie stille til, uden at forhaane sin Stand og sin Tænkemaade; omendskiønt vi paa den anden Side ikke billige alle de Grunde, han har brugt til sin Sags Forsvar. Det hielper intet til at vise Waisenhuses enten Nytte eller Unytte, at de ere oprettede i alle civiliserede Stater, at Hedninger og Jøder, saa vel som Christne, have skiønnet paa deres Hyperlighed. Lægernes Forsikring, at en Mængde Mennesker paa et Sted forvolder Usundhed, og forplanter Sygdomme; og Dødelisternes Udvisende, at saadanne Huse levere meer end dobbelt et Antal til Døden imod dem, som Naturen kræver af andre Huse, bør være meer værd, end alle civiliserede Stater, og end alle Konger og Keysere. Der er ingen saa daarlig Indretning i Verden, at den jo kan beskyttes med et eller andet vist Folks Exempel. Vist nok er det gandske mærkeligt, som H. S. beretter, at Waisenhuuset i Kiøbenhavn aldrig, saa vidt nogen kan mindes, har været besøgt med nogen mærkelig smittsom Sygdom i de 44 Aar, det har været funderet, end ikke, naar epidemisk Svaghed ellers har grasseret i Staden. Men, som et tydeligt Bevis paa Guds Velbehag i Stiftelsen, torde vi dog med Hr. S. ikke anføre dette, og endnu mindre, som et Bevis imod dem, der erklære Waisenhuse for usunde. Thi Øyesynet lærte, at de fleste Børn vare af en svagelig Helbred, og endskiønt de kunde være frie for liendelige eller smittsomme Sygdomme, kunde de vel have lagt Grunden til den Svagelighed, som siden har forkortet deres Dage; og hvem har bekymret sig om, til hvad Maal de have bragt Livet, efterat de vare komne ud af Stiftelsen? —— Man gior i vore Tanker bedre, naar man har en god Sag at forsvare, at man opsøger de svage Grunde, og lægger de gode og stærke desto tydeligere for Dagen.

Textene saavel til Indgangen som til Afhandlingen selv ere meget vel valgte. I Indgangen forklarer Forf. i Anledning af Prædikerens 5te Kap. 3 V. visse gudelige Løfters Beskaffenhed, og viser 1) en Undøvendighed i at giøre dem, 2) en Nødvendighed at holde dem, naar de engang ere giorte. — I Afhandlingen selv vil denne Inddeling ikke staae os an. En sand Christens Forhold i gudelige Løfter, siger Forf., bestaaer 1. I at begiere noget af Gud. 2. I at give Gud noget igien. Denne Modsætning af at begiære noget af Gud og give Gud noget igien, har noget stødende, og kan give Anledning til at opvække eller undertholde de skadelige Fordomme, som de fleste have i denne Materie. Vi havde i det Sted ønket, at Forf. havde bestridt disse Fordomme, og i lær vist, at hvor ureene Kilder de Løfter gemeenlig komme, som giøres til Gud, for at faae noget af Gud igien. Men overalt er denne Materie meget delikat, og maa behandles med en varsom Haand, at man ikke paa den eene Side ved at kræve en alt for reen Dyd af Mennesker, qvæler al Godgiørenhed og Gavmildhed, og paa den anden Side ved at ophøye for hidsig gudelige Løfter, taler Ordet for Hyklerie og Overtroe. — I det Øvrige er Hr. Forf. Foredrag ordentligt, lært og tydeligt, og understøttet med vel valgte bibelske Exempler og Sprog. Nogle lærde Oplysninger vente vi ere komne til, da Talen blev bestemt til at trykkes.

Trykfeyl.

Nr. 19. S. 150. L. 1. tragiske Talemaader, læs; tropiske.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 21. — 1772.

Algemeine Regeln zum rechten Gebrauch vom Modo conjunctivo, den Conjunctionen Quod und Ut, und Imperfecto und Perfecto Indicativi in der Lateinischen Sprache. Aus dem Dänischen Versuch kurtzer und doch verbesserter als Deutsche übersetzt. Kopenhagen 1772. Zu haben in der Straße Laudemerket No. 91. St. 16. 8.

Vi anse dette Hr. Høysgaards tydske Foster, der er et Udtog af hans for nogen Tid siden af os recenserede Forsøg til at fastsætte den regelrette Brug af Conjunctionsrne Quod & Ut v. s. v. (*), som en Appellation til det fornuftigere tydske Publikum imod hans ubillige Landsmænd, der ikke vide nok at Kiænne paa hans grammatikalske Fortienester, og især imod Recensenterne af hans sidste Forsøg. Andet vilde vi dog ikke troe, at Forfatteren kan have meent med dette tydske Exercitium; endskiøndt det kan gierne være, at det tillige skal tiene de Tydske til en Forsmag paa hans Indsigt i deres Sprog; og hvo ved, om han ikke med det første skienker dem sine Oppdagelser og Forbedringer i den tydske Grammatik, som han nys skienkede os sine Oppdagelser i den latinske; og da vilde vi vel raade en hver ærlig Tydsker, som elsker sin Moelighed, at lade vor avindsyge Grammatikus beholde Ret; thi den beholder han alligevel, om han saa skulde tage sin Tilflugt til et Archipodialiter og Reflexive. Vi ville dog forelægge vore Læsere, som maatte være Elskere af det tydske Sprog, nogle Prøver, hvorpaa de kunde vænne dem til at hærde sig imod det Forsøg til at bestemme Regelmæssigheden i det tydske Sprog, som de med det første kunne vente sig af Forfatteren. § 1. "Man muß wohl unterscheiden, was eine Sache in sich "selbst ist, und was oder wie zu seyn eine Rede sie vor- "stellet". En mindre skarpsindig Tydsker havde vel her sagt: und wie eine Rede sie vorstellet; men rentelig havde dette ikke været objective rigtigt, eller passende nok med Scopus Authoris, og Forfatterens Construction har desuden noget saa materialiter og complexive smukt, at den ikke bør forandres. "In der "Syntaktik, heder det videre, kommt das erste nicht, "sondern allein das letzte in Betrachtung". De Tydske have hidindtil brugt det Ord Syntax; men da de begaae det Barbarie, at beklinere dette grædske Ord som et Maskulinum, da det dog aabenbart er et Fœminum (see Munthes grædske Grammatika p. m. 56): saa ville vi vel raade dem fra nu af at antage Hr. Høysgaards Syntaktik, et Ord, som desuden ved den idea socia af Krigskonstens Taktikken tiener til at give en Notionem realem paa den grammatikalske Syntax; thi ligesom Taktiken viser, hvorledes Krigshæren bør stilles i Orden for med bedste Virkning at gaae los paa Fienden, saa viser Syntaktiken eller Syntaxen, hvorledes Ordene bør stilles i Orden, for at bemestre sig Efterstanken. — § 2. "Als "gewiß etwas vorstellen, sind Worte, die nicht deut- "licher gemacht werden können, als sie in sich selbst sind, "ohne durch Exempten, wovon unten vorkommen "werde". Vi havde Lyst her at giøre werde til en Trykfeyl, og læse enten werden eller wird; men Forfatteren vil vide os liden Tak for denne Forbedring; thi uden Tvivl agter han at demonstrere, at her tales oblique, og at der følgelig bør staae en Conjunctivus (See disse allgemeine Regeln § 11). — I det følgende Sted faaer den tydske baade Grammatik og Syntaktik anseelige Forbedringer. "Eine künstlichere (heder det § 13) "und netter abgepaßte Regel sich nachzurichten in "einer so schweren Sache hat wohl niemand zuvor "gegeben; aber sie bedarf Erläuterung so wie alle allge- "meine Regeln eines feines und vielfältigen Innhalts".

Naar Hr. H. ikke kunde taale, at hans Oppdagelser i den latinske Grammatik bleve inden for Dannemark og Norges snevre Grendser, men vilde endelig, at de skulde passere Soderen; saa havde vi virkelig anstet, at han havde overfat sit Forsøg paa Latin, thi vi havde da erfaret, om vor Grammatikus ogsaa havde kiendt det Sprog til Gauns, han paatager sig at skrive Regler i, eller om vi havde faaet Anledning at sande Quinctilians Anmærkning: Aliud est grammaticè loqvi, aliud latinè.

Foruden dette tydske Exercitium læses endnu fra S. 10 et Svar paa vor Journals Recension af Forfatterens Forsøg i No. 3 d. A., og det i bredt Dansk, saa

(*) See Kritisk Journal for dette Aar No. 3.

bredt og plat, som vi kunde ventet os det af en halvfierdesindstive Aars Grammatikus. Indholdet af dette Svar er kort og godt dette, at vi ere Dosmere, som intet tænke selv, intet forstaae; og det kunde endelig vi Smaafolk gierne taale at høre, naar det gaaer de store Mænd, en Perizonius, en Gesner, en Ihre ikke bedre end os; thi disse ere alle Smaadrenge i Klokkerens Øyne. Men naar Hr. H. vil have opdaget, at Grunden til vore smaa Kritiker over hans Arbeyder, er ikke andet end Hevngierrighed, saa røber han derved ikkun sin egen Hovmod og Avindsyge, der ikke kan lade sig nøye med de Lovtaler, hvilke vi altid med rund Haand have givet hans tørre Dybsindighed, og endnu ved denne nye Prøve igientage. For Resten indlade vi os ikke i noget Giensvar; thi vi have ikke Lyst at fylde vore Blade med den heele skolastiske Terminologie, uden hvilken vi dog ikke vilde blive Forfatteren forstaaelige eller grundige nok; og vi maatte befrygte, om vi fortsatte denne ufrugtbare Strid i samme Tone, som Hr. H., at Publikum kunde falde paa de Tanker, at vi overjordiske Grammatici ikke vare bedre, end de underjordiske, hvilke Hagedorn saaledes har beskrevet efter Niels Klim:

Allhier sind die Grammatici
Streitbare Ziegenböcke;
Die dünken sich kein schlechtes Vieh,
Das Zeigt ihr stoltz Geblöcke;
Ihr hocherfahrner langer Bart
Hegt auch kein Haar gemeiner Art,
Und ihre Hörner siegen
In scharfen Vörterkriegen.

Men et mærkeligt Bevis paa denne Mands stolte og tillige falske Indbildning om sig selv, og sine grammatikalske Opdagelser, kunde vi ikke undlade at anføre. Han giør sig ikke lidet tilgode paa, at han er den første Grammatikus, som har viist os Forskiellen imellem en oratio directa og obliqva; og dette gaaer saa vidt, at da Rektor Scheller i et nyelig udkommet Skrift har brugt det Udtryk oratio obliqva, citerer Hr. H. os for Mærkværdighedens Skyld begge de to Steder, hvor man kan finde denne Terminus hos ham; men Tingen — det forstaaer sig — har Scheller ligesaa lidet indseet som Ihre. Vi behøve allene at vise Hr. H. hen til Basedows tydske Grammatik, hvor ikke allene Udtrykket; Stilus obliqvus relativus forekommer, men ogsaa Sagen selv, og Forfatterens heele ἔνρημα om Conjunctivets Brug i denne Stil forklares (See Basedovs deutsche Sprachlehre S. 81) Men dersom dette Navn ikke skulde klinge ham lærdt nok, saa ville vi erindre ham om, at Cellarius (den store Cellarius, hvilken Hr. H. vel i det mindste for sin latinske Grammatiks Skyld giør den Ære at lade gaae i Skole hos sig med Perizonius og Ihre) allerede for mange Aar siden, maaskee paa den Tid, da Hr. H. som en Skolepog lærte Forskiellen paa en oratio directa og obliqva af Justinus, som han meget opbyggelig fortæller os, har givet os en Samling af Taler af de latinske Historieskrivere, hvilke han deeler i to Klasser, nemlig i orationes directas og obliqvas; saa at ikke allene Ordet, men ogsaa Tingen selv har været bekiendt for længe siden.

Mathematiske Betænkninger. 1. Over Bevægelsens og Tyngdens Grundsætninger. 2. Om at finde Legemers Tyngde ved Vægter. 3. Om de flydende Legemers Tyngde, samt deres Virkning i Tyngden af de faste. 4. Om Legemers Bevægelse, særdeles om deres naturlige Fald, eller Bevægelse oven fra, ned ad, og 5. Om de svingende Tyngders eller om Pendulernes Bevægelse. Forfattede af Didrich Christian Fester, Mathematikus ved de angelske Stiftelser i Trondhiem. Kiøbenhavn 1772, trykt i det Kongelige Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske, som første Forlægger, ved F. C. Godiche. Stor 13 Ark 4. og 2 Kobbertavler.

Forfatterens Hensigt synes overhoved at have været, at vise, hvorledes man uden høyere Calculer og uden megen Hovedbryd kan giøre sig et Begreb om nogle Materier af Statiken, Mechaniken, og Hydrostatiken, for da siden at betænke sig paa, om Lyst, Mod, Tid og Kræfter tillade at bekymre sig om en dybere Indsigt i Tingene, og at anskaffe sig de Kundskaber, som dertil i Forveyen udfordres. Begyndere, og Folk, som ævig vilde blive Begyndere, hvilke intet kiende til de store Fordeele, som den mathematiske Charakteristik forskaffer til at forkorte vidtløftige Slutninger, og derfor forfølge disse magiske Tegn med et uudsletteligt Had, see det meget gierne, naar man ved saadan en blot Diskours bibringer dem en nogenledes Afridsning paa Tingenes Beskaffenhed, at de dog i det mindste kunde snakke med derom. Denne Misbrug afregnet, er saadan et Fordrag meget at tilraade, naar det kommer an paa at giøre store Opdagelser i en Hast bekiendte. Saaledes gik det virkelig med de Neutoniske, hvilke maaskee fleere lærte af Pembertons, Sigorgnes, og andre Haandbøger, end af Kilden, nemlig hans Principia selv; og saaledes var det at ønske, at det maatte gaae med de Eulerske, hvilke maaskee endnu længe vil blive begravne i tykke Qvartanter, førend en anden Pemberton opløser disse mørke Taler for de mathematiske Layer. Men i andre Tilfælde kan man ikke billige det, da enhver Indsigtsfuld vil tilstaae, at en

rigtig

rigtig Smag i Mathematiken (og at der gives saadan een, kan vel ikke nægtes), derved ikke dannes, men meget meer forvænnes.

Imidlertid, uagtet den af Forfatteren valgte Methode altid bliver at dadle, saa tvivle vi ikke paa, at han jo maa have havt andre Grunde og Erfaringer for sit Valg, hvorom han burde have underrettet os i Fortalen. Men da han nu engang har valgt den, saa havde han billig maattet forudsætte gandske umathematiske Læsere, som Fergeson, Schmidt og Bode gjorde i Astronomien. Derimod forudsætter han hos sine Læsere den heele Elementarmathematik, selv de første Begreb om Ligheder, beraaber sig paa Sætninger, som ligge uden for den theoretiske Mathematiks Strækning, og beviser en anden Gang gandske simple Sætninger. Hvad for en Begyndor, med eller uden Forfatterens Forudsætning, kan for Exempel følge ham i Beviset for Legemernes forskiellige Tyngde efter en forskiellig Afstand fra Æquator §. 5.? "Jorden bevæges "beskandig, heder det, omkring sin Axel fra Vesten imod "Osten, og fuldender en heel Omdrevning i 24 Timer; "og alt saa bliver i denne Tid de Legemer, som ere under "Æquator, omsvingede udi Omkredsen af Jordens "Æquator; de Legemer, som kunde være under Polerne i denne Tid, allene omveltes om de Axler, der "laae i en lige Linie med Jordens, og de Legemer, som "paa Jordens Omsvøb beskades imellem Æquator "og en af Polerne i den ommeldte Tid, giennemvandre "Omkredser af Cirkler, som ere parallele med Æquator. Da nu Tiden, udi hvilken Legemerne omsvinges, er den samme, nemlig 24 Timer, saa maa "Hastigheden være i Forhold med de giennemløbne "Rum". (Denne Sætning beviser Forf. §. 73. 1. Han tilstaaer dermed, at den bør bevises, og hvorledes kunde han da bruge den her uden Bevis?) "Og "da disse ere Cirklers Omkredser, maae de forholde sig "til hinanden, som deres Radier eller Læreregleme i "Geometrien; og disse Radier, naar den ene antages "i Æquator og den anden i en med Æquator parallel "Cirkel, maa atter være i Forhold med Sin. tot. og Co"sin. Distancen imellem Æquatvr og den ommeldte "parallele Cirkel, efter Trigonometrien". (Ved Hielp af Trigonometrien bliver denne astronomiske Læresætning; bel bevist, men ikke i Trigonometrien). "Altsaa følger, at for medelst Jordens Omveltning maa et "Legeme under Æquator omsvinges med en Hastighed, "der forholder sig til den Hastighed, hvorved et andet "Legeme omsvinges i en med Æquator parallel Cirkel, "som Sin. tot. forholder sig til Cosin. af Latitudin. "eller Distancen fra Æquator. Jo større nu Hastigheden er, og jo større den Omkreds er, udi hvilken "Legemet omsvinges, desto betagere og større er Cen"trifugalkraften (§. 4.) og jo mere Centrifugalkraften "tiltager, jo meere maa Tyngden formindskes" (og "hvorfore det da?)" derfore" og saa videre.

Paa samme Maade vil de fleeste Læsere blive tilbage ved de Læresætninger, hvormed han beslutter de fleeste Afhandlinger, og som han udgiver for Følger af det, som er sagt. Vistelig ere de det, men de ere det ikke saa umiddelbar, at ingen Mellembegreb skulde finde Sted derimellem, og disse heller ikke saa øyensynlige, at de ikke behøvede at anføres. Hvem f. Ex. begriber af de almindelige Begreb om Tyngdepunktet, at denne ligger i en Pyramide paa $\frac{1}{4}$ af Axelen, naar man regner fra Toppen af? hvorfor det dog udgives i den 7. Læresætning til den 60 §.

Men uagtet vi tænke noget anderledes om Mathematikens Foredrag end Forfatteren, saa ere vi dog i det øvrige ret vel tilfreds med ham. Man er ham allerede derfor Tak skyldig, at han uden for sit Embedes skyldige Omkreds har lyst at giøre Nytte ved Skrifter, og at arbeyde for det i vor Literatur tomme mathematiske Fag. Og foruden det kan man ikke nægte ham Orden og Tydelighed i de lærende Steder i hans Verk, hvor han gaaer i Detailler. Til Bevis paa den Opmærksomhed, hvormed vi have læst ham, ville vi endnu tilføye følgende Anmærkninger, som angaae de foredragne Sager selv.

I den 8 §. bruges Maupertuis's Maal til Jordens Axel og Diameter, uden at nævne ham, da man dog enten maatte have nævnt ham, eller taget et Medium af flere Maal. — §. 14. burde det danske Pundevægt nøye været angivet; allerhelst da den 2 Afhandling i det Øvrige meddeler en gandske brugbar Underretning om Vegten. — Efter §. 38. skal en Kubikfod Vand veye 70 Pund, da dog de fleeste Forsøg ikkun give 62 til 64 Pund. — Den efter §. 66. indførte Tabel over adskillige Tegn, adskillige Legemers specifike Tyngde, have vi ikke altid fundet overeenstemmende med Muschenbrocks, som dog vel er den rigtigste. Undertiden er de ommeldte Legemers Beskaffenhed ikke tydelig nok tilkiendegivet, f. E. om Metaller, om de ere smeltede eller hamrede. Messing og Jern have ikke een specifik Tyngde; og ved femten lødig Sølv maa læses 10340 i Stedet for 10430. — § 108. ansættes Secundpendulens Længde til $440\frac{1}{10}$ Parriserlinier, da dets dog skulde være 440 — 57, thi $\frac{1}{440}$ er ikke $\frac{1}{440}$. Desuden maa denne Længde ikke, som Hr. F. Forelæsninger lader formode, betragtes som absolut, efterdi Secundpendulen er under Linien 438, 9. i Paris 440, 57. i Leyden 440, 71. pariser Linier lang, og altsaa maa være endnu længere i Trondhiem; saa det af Forfatteren som almindelig angivne Maal passer sig allene paa Pari-

Parliserbreden. I dette og andre Maal havde vi ønsket at Forf. havde bekient sig af Decimalbrøke, hvilke saavel i Regninger, som Inddeelinger bruges af alle Mathematiker, og formedelst Overeensstemmelsen med vores dekadiske Talsystem have heri afgiorte Fortrin.

R * *

Bekiendtgiørelse.

Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse, har tilkiendt Prisen i Veltalenhed den Fortælling Sigrid, eller Kierlighed, Tapperheds Belønning. Da Seddelen aabnedes i Forsamlingen, fandtes ikke Forfatterens Navn, men allene de Ord: Bene vixit, bene qui latuit. Forfatteren vilde behage at imodtage eller at lade imodtage den ham tildømte Priis hos Professor Schlegel, som Selskabets Sekretair. Hans Priisskrift udgives tilligemed andre til Selskabet indsendte Skrifter i det tiende Stykke af Forsøgene i de skiønne og nyttige Videnskaber. — Prisen i Poesien og Moralen uddeeles ey for denne Gang. Dog har Selskabet i en og anden af de indkomne Poesier, uagtet deres betydelige Mangler i Henseende til Planen og Stilen, fundet kiendelige Spor af Genie. — Disse og andre Stykker, som ey til Trykken ere antagne, findes forseglede i Mummes Boglade paa Børsen. — Til de nye Priser udsættes denne Gang følgende Materier: I Poesien bliver Prisen, som er 50 Rdr. eller en Medaille af samme Værd, tildømt det bedste Forsøg i den malende Poesie, hvorved Popes Windsor Forest kunde tiene til Exempel. Dertil maatte udvælges noget Sted i de Danske Stater, som ved sin Vadigbed eller og ved sin Stærksomhed giør sig mærkværdigt, som i det første Fald Sundet eller et af Lyst-Slottene, og i det andet Mal-Strømmen eller Vandfaldet Sarpen i Norge. Man kunde ogsaa vælge noget Sted i Dannemark eller Norge, hvor der findes mærkværdige Levninger af Alderdommen, eller som kunde give Anledning til en heldig Oplysning, paa Tickels Maade i hans Kensington-Garden i Dodsleys Samling. — Derforuden udsettes endnu en anden Priis i Poesien af samme Værd for de bedste Danske aandelige Sange, 10 i det mindste. Den Samling, som Prisen bliver tilkiendt, udgives for sig paa Selskabets Bekostning. — I Veltalenhed udsættes Priisen af 40 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd, for en med Exempler og Charakterer oplyst Afbildning paa den ægte og den forgivne Patriot. — I Moralen udsættes Prisen af 30 Rdlr. for den bedste Afhandling over en af Forfatteren selv udvalgt Materie. — De Skrifter, som ere bestemte for disse udsatte Priiser, indleveres paa sædvanlig Maade inden Martii Maaneds Udgang i næstkommende Aar 1773. udi Mummes Boghandling.

Under 24 Septembr. i dette Aar 1772. har det allernaadigst behaget Hans Majestet Kongen, at befale Conferentz-Raad Lyrdorph, Conferentz-Raad Suhm, Etats Raad Langebek, og Professor Erichsen, strax at sammentræde med Ephori ved den af afgangne Professor Arnas Magnussen oprettede Stifte se til gamle Nordiske Skrifters Bekiendtgiørelse ved Trykken, for nøye at eftersee dens nærværende Tilstand, samt i en samlet og bestandig Commission at overlegge, og med forderligst i Verk sette de Midler, hvorved Stiftelsen, i Følge den derover d 18 Januarii 1760. stadfæstede Fundatz, kan komme i bestandig Drift og Gang, saa at der ei alene idelig og flittig arbeides paa, at de største og betydeligste Verker bekommer den behørige Form og Skikkelse til at kunne fremstilles for Lyset, men endog sees derhen, at der, om muligt, saa vel i Aar, som siden aarlig, tillige et eller andet grundigt Skrift til Trykken befordres. Hvo hos Commissionen tillige er paalagt at besørge, saavel denne til dem erhvervende Befaling, som deres videre Fremgang og Foranstaltninger herudi den lærde Verden bekiendtgiort, og ellers ved hvert Aars Udgang herom allerunderdanigst at nedlegge for Hans Majestet en udførlig Beretning.

Til samme Høi Kongel. Befalings allerpligtskyldigste Efterlevelse, har Commissionen sidstleden 1ste October for første gang været forsamlet, og, næst at aftale det Fornødne til Stiftelsens Tilstands Efterson, besluttet at giøre Begyndelse med at udgive et Islandsk Skrift, kaldet Christendoms Saga, som meenes at være forfattet omtrent imod Aa. 1300. og indeholder en Beskrivelse om den Christelige Religions Indførsel i Island, hvort I for øs en Latinsk Oversettelse; med hvilken man til dette Aars Ende haaber at blive færdig, ligesom man og tillige vil arbeide paa, og siden, saasnart muligt, ved Trykken bekiendtgiøre en kort, men derhos nøiagtig og underretlig Fortegnelse paa alle de Haandskrifter, hvoraf den af Stifteren til saadant Brug skienkede ansselige Bogsamling bestaaer.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 22. —— 1772.

Anviisning til den practiske Agerdyrkning, grundet paa egen Erfaring af O. Andresen Borreby, Philos. Doctor, Sogne-Præst for Nicolai Meenighed paa Bornholm, og Medlem i Selskabet til Agerdyrkningens Opkomst paa Jisland. Kiøbenhavn, 1772. Trykt hos A. F. Stein boende i Skidenstrædet No. 171. Stor 72 S. 8.

Dette lidet Skrift var egentlig bestemt til at oversættes paa Islandsk, for at tiene den Islandske Landmand som en Anviisning til Agerbruget, efter det Selskabs Hensigt, som til Agerdyrkningens Opkomst er blevet indrettet paa Island. Om dette mærkværdige Selskabs Beskaffenhed fortiene Forfatterens egne Ord at anføres. "Efterat jeg (siger han i Fortalen) ved Hørelse og Læsning havde giort mig nogenlunde bekiendt med Jislands Tilstand, og min forrige Contubernal og gode Ven, Studiosus Hans Finsen, var opreyst til sit Fædreneland, tilsendte jeg ham en Plan til et Agerdyrknings Selskab, hvilken, noget forandret efter locale Omstændigheder, fandt største Biefald, blev underskrevet og Selskabet sluttet paa Øxeraae Landting den 24 Julii 1770. Hvormed hvert Medlem forbandt sig i 5 Aar at giøre et aarligt Tilskud af 5 Rdr. og jeg desuden paa egen Bekostning at modtage en Jislandsk Karl og Dreng i Lære paa 3 Aar, samt at forfatte en practisk Anviisning til Agerdyrkningens Drift, som paa Selskabets Bekostning paa Jislandsk oversættes og trykkes. Det første er skeet, en Jislandsk Karl, navnlig Magnus Jonsen, har over 2 Aar været i min Tieneste, og torde jeg gierne betroe ham en Bondegaard, om jeg havde nogen. Det andet Løfte opfyldes herved, saa det nu kun beroer paa, om Selskabet faaer den ansøgte kongelige allernaadigste Concession paa de Jorder, hvor Agerdyrkningen skulde begyndes og Avlsgaarden bygges". Ved denne Anledning laster Forf. Philocosmus, naar denne udlader sig med, at Jisland ikke kan blive et Kornland for Climas Skyld, og ikke maae blive det for Coloniepolitikens Skyld. Imod det første sætter han sin egen Erfaring, da han selv i Aaret 1769 har sendt Sædekorn til Jisland, som der har baaret ni Fold, og af hvis Afgrøde han har faaet en Prøve tilbage igien, som han i Aar har saaet med Lykke. Og hvad Politiken angaaer, saa meener han, at der efter ingen Politik bør tvivles om, at Jisland jo gierne maae blive et Kornland, om det kan, "efter-"di Agerdyrkning just er Grundstøtten for alle andre "Næringer, og vi ikke behøve for Handelens Skyld "at misunde Jislænderne, hvad de selv kunde avle, "tvertimod, meener han, vilde Handel og Vandel "oplives, naar Folket, i Stedet for visse Aarsti-"ders Ørkesløshed, blev anført til fleere Nærings-"Veye, hvorved det altid kunde have Arbeyde". Men dersom Philokosmus's Meening alleene er, at Jislænderne ikke bør slippe deres gamle Nærings-Veye, for at slaae sig til Agerdyrkning, saa er han eenig med ham.

Endskiøndt dette Skrift saaledes egentlig er bestemt for Jisland, og indeholder følgelig adskilligt, som en dansk Landmand allerede veed; saa troe vi dog, at det endog for mange Danske, især unge Landmænd, kan blive brugbart. Hr. Mag. Borreby har allerede ved Akademiet været bekiendt af sin gode Indsigt i de physiske og mathematiske Videnskaber; hvad han lærer, er grundet paa en syvaarig Erfaring, foruden, at han, som han beretter os, er opfødt i den Stand, hvis Sag det er selv at lægge Haand paa Ploven. Hans Foredrag er kort, og derhos jevnt og fatteligt. Vi have desuden ingen stor Forraad paa Skrifter af dette Slags. De faa gode, vi eye, ere meest oversatte; og Povel Juuls gode Bonde, et Skrift, som vi forundre os over, at man i disse oeconomiske Tider ikke har oplagt paa

nye, er blevet rart, og er desuden meer lempet efter Norge end efter Dannemark.

Forfatteren handler i besynderlige Afdeelinger om at fiende og udsege Sædejord, om Indhegninger, om at forberede Jorden til Agerland, om at anlægge Agre, om Avlsredskaber, om Kreaturer til Besætning, om Giødning, om Pløyning, om Sædekorn og Forhold i Udsæd, om Binter- og Vaarsæden, hvorledes den skal behandles, om Indhøstningen, om den fordeelagtigste Maade at inddeele sin Sædejord, saavel i Fælleskab, som uden Fælleskab; og kommer derpaa til andre Agerdyrkningens Produkter, saasom Hør, Hamp, Senep, Kommen, Jordæbler, Kartufler og Patheter, og viser, hvorledes de bør behandles. —— I Stedet for videre Udtog lade vi os nøye med at anføre et Par af Forf. Bemærkninger. —— Levende Giærder, troer Hr. B., roses i vore Tider meer, end de fortiene"; thi i skovløse Egne, siger han, bør de skulde giøre bedst Nytte, ere de vanskeligst at saae til at groe, og overalt kan man ikke gierne saae eller beholde dem saa tette, at jo Svin og andre Kreaturer giøre sig Smuthuller igiennem dem". Han meener, hvor man har Steen paa sin Jord, bør man frem for alle Ting sætte Steengiærder; men hvor man ikke har Steen, giør man bedst at sammenkaste dobbelte Grøfter, og derover paa plante levende Giærder. —— I Agres Anlæg, troer han, de Gamle have fey et deri, "at de meer have rettet sig "efter Kompasser, end efter Vaterpasser; det er seet "paa, at Agrene kom til at løbe i Øster og Vester, "Sønder og Nord, uden at bekymre sig om, hvor"hen Jorden helder, som dog er det allervigtigste. "Derfor, hvor slig Feyl er begaaet, bør Agrene for"andres, og hvor nye Agre skal anlægges, maae "nødvendig sees paa, at Ageren faaer sin Lønnede did"hen, hvor Jorden hælder, paa det Vandet kan "faae sit Redløb igiennem Agerrenderne, allerhelst "hvor man har leragtig Jord". —— Hvor han taler om Avlsredskaber, roser han den priselige Begyndelse, som Landhusholdnings Selskabet har giort ved Forsøg med adskillige Plove 1771., og beretter, at han strax derefter har indsendt en Teigning over sin Plov, tillige med nogle Erindringer, hvori han formeente, at den af Selskabet anprisede Plov endnu kunde forbedres. "Men, siger han, "som Plove uden Hiul, neppe vil blive brugbare "overalt, vil jeg raade enhver, som lader sig giøre "Hiulplove, ikke at sætte Hiulene paa Træarler, "men i Steden for Hiularler bores Hul paa Mellem"Arlerne, som er en halv Alen lang, der igiennem "sættes en rund Bolt af seigt Jern 1 Alen lang og "1 Tomme tyk, paa denne Bolt stikkes Hiul-Ravene, "som ere kun 1 Quarteer lange, og i Steden for "Lundstikke giøres en Knub paa den eene Ende af "Bolten og en Splitte med en Brikke for den anden. "Paa denne Maade lade Hiulene sig omkring, og "forvolde ingen synderlig Tyngsel". — S. 33. meddeeler han en Udsæds Tabel, som viser, hvormange danske Skieppor bør saaes i en Ager efter dens givne Quadratmaal. — Med Indhøstningen af Byg og Havre vil Hr. Forf. skal forholdes saaledes: "Byg og Havre bindes aldeles ikke, kun "ligesaa snart man har opmeyet en Favn fuld, strax "til Stalk, og leggies paa Straas, Toppene indvendte "at Stalken faaer sin Rundhed, Tøy og Skikkelse, "og om Kornet er tørt nok, kan man sætte store "Stakker, og lade en Dreng staae i dem for at slaske "dem, og træde dem bræd sammen. Saadanne "Stakke kan sættes paa halve eller heele Læs, eller "saa store, man vil, og naar de kun sættes ordent"lig og holdes i Steningen stedse høyest i Midten, "saa kand de udholde endog store Skylregne. — "Vilde nogen indvende, at Bygget ved denne hur"tige og gevaltige Behandlingsmaade maatte brydes "og falde af, saa er Erfarenhed der imodmod, at "det endog falder meere af, hvor man meyer op om "Dagen og binder om Aftenen, end hvor man sæt"ter det i Stak ved høy Middags Sool." og andet meere.

Samlinger, udgivne af Peter Friderich Suhm, I. Bind III. Stykke. Kiøbenhavn 1772. Trykt hos Brødrene Berling, boende i Pilestræde, Stor fra S. 164 til 240. 8.

No. IX. indeholder Historien om den danske Agerdyrkning og Landvæsen, fra Kong Haralds Død 1080. til Canuti VI. Aar 1202, og ræcker til Side 226. I K. Knud den Helliges Tid meener Hr. Conferentzraaden, at Folkemængden har næsten været den samme som nu; hvilket han slutter af en i Knytlinga Saga forekommende Fortegnelse paa de Skibe, som hvert Stift i Riget maatte udruste til Kongens Tieneste, og som han antager hvert at have været besat med 50 stridbare Mand. Dog troer han ikke, at al denne Mængde har næret sig ved Agerdyrkning allene, men ogsaa ved Handel og Fiskerie, som i denne Tid skal have været i god Drift. — Fra K. Erik Emunds Tid findes et Diploma, hvoraf man seer, at Fælleskabet allerede i Begyndelsen af det 12 Aarhun-

brede

drede har havt Sted. — Adelens og Geistlighedens stedse tiltvorende Magt og Anseelse svækkede Bøndernes, dog blive disse i Waldemar I. Tid anseete som en Stand (ordo), ligesaavel som Geistligheden. Men Landvæsenets Tilstand i Waldemars-Tid erfares best af begge de ældre Kongers Love, den Skaanske og Sællandske, af hvilke Hr. Forf. meddeler et dertil stridende mønsommeligt Uddrag, hvilket vi maae lade E skere af Fædrenelandets Historie selv efterser. Vi vil allene anføre dette: at Fæstebøndens Tilstand i den gang alde es ikke var saa slet, som den nu er: at Trælle (Bøndens Trælle) kunde kiøbe sig selv frie, og havde alsaa et Slags peculium: At flere kunde have Deel i et Boel og at et Boels Jorder gemeenlig have været delt i tre Marker eller Vange; at Bønderne have havt deres Agre adskilte, og ikke samlede paa et Sted, o. a. m. —— I K. Knud 6. Tid bleve Bøndernes Vilkaar ikke bedre, men forværredes stedse, jo meer Geistlighedens og Adelens forbedredes. —

No. X. Blandede Tanker. Hr. K. R. igientager her sit Ønske, at Hr. Kapitain Lütken maatte lade sig bevæge til at bekiendtgiøre de Stykker af sine oeconomiske Tanker, som den indskrænkede Skrivefrihed tvang ham til at holde tilbage; og hvilken Patriot underskriver ikke dette Ønske? — Derpaa giøres et Udfald paa vore fornemme Damer og Kavalierer for den Skiødesløshed, hvormed de behandle vore Skribenter; og de erklære, som have den Lykke at være ynd de af Hr. K. R., nævnes ved den Leylighed med en kort Dom. "Hvor mange, heder det, af vore fornem "me Damer og Kavalierer kiende Bulls Poemata, de "bedste, som uden Tvivl nu haves paa dansk". Denne Lovtale over Hr. Bulls Poesier er i sig selv meget ubestemt, som Forf. Kritiker over Skrifter pleye at være, og derhos fornærmende for vore andre gode Digtere. Havde han endda sagt, at de vare af de bedste didaktiske Poesier, vi have paa dansk, kunde man til Nød lade det gielde; endskiøndt vi ere visse paa, at Forf. selv ikke skiøttede om at sætte Tullins Poesier neden for Bulls; og disse haves jo dog endnu paa dansk, omendskiønt Tullin ikke er til meer. Men skulde en Stenersens, en Lunds, en Abrahamsons Poesier ikke altid fortiene at sættes ved Siden af Bulls? — thi med Ewald tor Bull endnu sket ikke maale sig, og Adam og Eva bliver endnu i vore Øyne det bedste Poema, som haves paa dansk. —— Bestemtere og rigtigere karakteriser Hr. Forf. Jomfrue Biehls Komoedier, "hvor Sproget er "saa reent, Dialogen saa naturlig, Scenerne saa stren"ge". — Men nu en anden Autor? "Ajan kiende de "maaskee af Navn, Ajan det største Mesterstykke i "vort Sprog". En skrækkelig Flatteri, som vi ere forvisse de, at den ligesaa beskedne som indsigtsfulde Forf. af Ajan har undseet sig ved at modtage. Ney! af Ajans Forfatter vente vi os et Mesterstykke i Sproget, naar haus almindelige Historie bliver bragt til Ende; men at erklære et politisk Stridsskrift, som kan være nogle faa Dages Arbeyde, for det største Mesterstykke i Sproget, er enten at skiønne lidet paa, hvad der hører til et Mesterstykke, eller at bebreyde os, at vi ikke have mange af dem. Et læseværdigt Stykke er Ajan, et Stykke, som giør vor Literatur Ære; derfor have vi erklæret det, forend vi kiendte Forfatteren, og derfor erklære vi det endnu, da vi kiende ham. — For Sneedorf og Tullin mener Forf., det er en Lykke, at de ere døde; "thi derfore omtales de i det mindste, men "de vilde ogsaa blive læste, om de vare franke". — Vi tro det gierne. Imidlertid, om Sneedorf end ikke læses meget af de Fornemme, saa mærke vi dog, at hans Tilskuer i det mindste læses endnu meget af Middelstanden; Tullin — nemlig det læseværdige af Tullin, kan man snart faae afslæst. — "Havde Shakespear, "bliver Forf. ved, skrevet Rholf Krake, da havde "den været guddommelig, men nu trænger ey engang "dens Navn op til dem, som ere i den første Klasse". Vi gad vidst, hvor mange Kavalierer og Damer af den første Klasse Shakespears Navn selv er trængt op til, saa at det kunde giøre Rholf Krake guddommelig; i det mindste skulde vi dog tro, at Ewald var ligesaa kiendt i første Klasse, som Shakespear, men ingen af dem heller meget videre, end til Navnet. For Resten har Rholf Krake ingen Aarsag at klage, om den end ikke skulde findes paa mange Toiletter i første Klasse. Den erholdt en dobbelt Pris, saa vidt vi vide, af Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse, og blev befordret til Trykken ved et lidet Selskab af Patrioter, og Folk af Smag. Men Shakespear kunde rose sfort af større Opmuntringer, imens han levede? thi den største Ære er nedersaret ham, som alle fortiente Folk, efter hans Død. — "Den flittige, den sindrige Lod"de, siger han videre, er nær ved at dø af Hunger i "si egen Fædreneland, da haus Pension er blevet ham "frataget". Skam nok! og tilvisse Skam, ikke saa meget for dem, som have frataget ham Pensionen (thi Regieringen kan ikke umiddelbar besvare alle fortiente Folk), som for de velhavende Privatfolk, der kiende Mandens Fortienester, vide at han er nær ved at dø af Hunger, og dog heller vælge at beklamere imod Regieringen, end selv at række ham Haanden; allerbedst da det er en ussel Sag af 200 Rixdaler (thi høyere Pension troe vi ikke, at han havde) som kan redde ham. — Overgangen fra Lodde til de fremmede Stribenter, som ere eller have været hos os, en Kræmer, Mønter, Kloy-

Klopstock o. s. v. var ubegribelig, de som man ikke af det sø gende maatte slutte, at dette var skrevet for den sidste lykkelige Forandring i Administrationen; men endda begriber man ikke ret, hvad Forf. har vildet sige. — Hvad Hr. K. Raad Lüxtorffs latinske Poemata have med vore fornemme Damer og Cavalierer at gisre, eller disse med dem, forstaae vi ligesaa lidet; og overalt har denne heele Kritik over Publikum og over vore Skribenter, kostet Forf. mindre Overlæg, end han var sig selv og Publikum skyld g.

Da vi recenserede det første Stykke af disse Samlinger, (*) forundrede vi os over, at Hr. K. R. havde parret beage Brødrene Lütkenerne sammen som Bevis paa Skribenter, der endog for Skrivefrieheden havde skrevet med Friehed. Imod denne vor Dom er ventelig sigtet med følgende Sted: "Vel sandt, at udi Præ- "sten Hr. Lütkens Skrifter findes adskillige Ting, som "just ey holde Prøve, og som jeg i det mindste ey selv "bifalder, men de vise dog en ugemeen Indsigt, ere vel "skrevne, og uden Tvivl i en redelig Hensigt og efter "Overbevisning, thi det er vanskeligt reent at afsægge "gamle Meeninger. En Sag kan og betragtes fra "mange Kanter, og en oplyst Dommer giver gierne Agt "paa hvad der kan siges baade for og imod, saasom alle "Ting bedst oplyses ved stridige Meeninger. Der sore "synes mig, at jeg meget vel har kundet parre sammen "begge Brødre Capitaine Lütken og Præsten deres "Skrifter". Ja meget vel havde Hr. Forf. kundet parre dem sammen som Skribenter af meget agtbare Talenter; men Præsten ikke som Bevis paa Friehed i at skrive, forend Censuren blev ophævet. Thi til at forsvare indgroede Fordomme i Landvæsenet, som Præsten Lütken har giort, behøves ingen Friehed, og dette har Censuren aldrig formeent Nogen.

Det følgende Sted indeholder et smukt Forsvar for de Gamle imod Tullin, som tror, at de lærde Sprog og de gamle Skribenter intet indeholde, som er nu brugbart i Verden. "For Bønder og Haandværksfolk, "siger Hr. K. R., kan det være nyttigt, men Danske "og Norske Bønder behøve ey hellere at vide Tydsk, "Fransk, Engelsk, og dog nægter vel Ingen, at andre, "der ere meere end de, kunne have Nytte af disse Sprog, "ligesom de igien, der vilde endau gaae videre, have "uden Tvivl Nytte af de lærde Sprog. Hvo, der fore- "agter nogen Videnskab, nogen Kunst, nogen Kund- "skab, roser derved sin ringe Indsigt i den, og i den "heele Sammenhæng af alle Videnskaber. Horatius "udtrykker sig gandske vist stærkt, ædelt, fint og ra- "rende, naar han taler om Dyden; han synger ogsaa "med Følelse om Viin og Elskov; det sidste fornemme- "lig i hans yngre Aar, og det første i hans ældre. Hvo "der nægter det første, maae enten ey have Indsigt nok "i det latinske Sprog, eller og mangle Smag. Er "Tullin i sin Ungdom bleven anvist allene til Talemaa- "der, og ey til Tanker, da er det en Uhæld for ham, at "han har havt slette Lærere. De gamle Skribenter "tabe derved ey deres Pris, men staae evig fast. Det "er ilde, at Folk af en vis Anseelse gisre sig Umage for "at udrydde de faa Levninger af grundig Lærdom, som "endnu ere tilbage hos os, og ilde, at man i Adresse- "Contoirets Aviser har just udvalgt dette slette Stykke "af Tullin. Naar en først ved alt, hvad de Gamle "have skrevet, i hans Videnskab, da kan han, naar han "dertil er skarpsindig nok, gaae videre, men hvormange "saadanne gives der vel i Verden; hvad derimod det "smukke angaaer, da tilstaae vel alle de, som ere i Stand "til ret at læse de Gamle, at de have opnaaet den høye- "ste Spidse i alle de Slags, som de kiendte, fordi alt "det, som hænger af Smagen, bringes ved Genie til "sin Høyde, og udfordrer ey saa megen Tid, som de "Videnskaber, der fast allene beroe paa Erfaring, hvor "man mange Gange maae feyle, forend man finder det "Sande. I det Smukke er egentligenat tale ogsaa ikkun "en eneste god Smag, og den besadde de Gamle i deres "gode Tid, vi besidde den og, men ved de Gamle". — Til Slutning ønsker Hr. Forf. — og hvo ønsker det ikke med ham? at de lærde Arbeyder, som de flittige og duelige Mænd Hr. Etatsraad Langebek og Hr. Etatsraad Koefoed Auker have under Hænder, og tildeels bragt til Ende, maatte finde den fornødne Understøtning, for at komme for Lyset. Det Ønske, han gior angaaende de islandske Haandskrifters Bekiendtgiørelse af Arne Magnæi Samling, er nu ved Regieringens priselige Omsorg opfyldt.

XI. Opmuntring til de Danske og Norske. Er skrevet med en varm Patriotisme, og gior Forf. Hierte Ære.

XII. Bøger. Ere meest historiske, og alle fremmede.

(*) Krit. Journ. for 1771. No. 19.

Trykfeyl.

No. 20. S. 153. L. 22. tillægge Talemaader, læs: tillægger.

S. 159. L. 18. tale om den, læs: tale den.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 23. —— 1772.

Breve om Agerdyrkningens Mueligbed i Island, fra Hans Finnsen. Det første af 23 October 1769 til A. Thorarensen. Oversat af Islandsk. Kiobenhavn. Trykt hos Paul Herman Hoecke 1772. Stor 67 S. 8.

Man finder vel to Breve i denne Samling, men det sidste af 14 May 1772. til B. Johnsen udgiør ikkun to Blade. Det øvrige Rum optager det paa Titelbladet nævnte Brev til Hr. Thorarensen. I dette Brev igiendrives omstændelig alle de Indvendinger, som ere giorte og endnu giøres imod Agerdyrkningens Mueligbed i Island. I sær besvarer Hr. F. udførlig de Indvendinger, som tages af Landets Beliggenhed, af Isbiergenes Nærhed, og af de Forsøgs Uhældighed, som for 15 Aar siden giordes med Agerdyrkningen. At disse Forsøg ikke lykkedes, deri var alleene Omgangsmaaden Skyld. "Den "Mængde Giødsel, siger Hr. F., som da blev brugt "paa ferd Jord, og den alt for fieldne Ployning med "brede Furer, havde sine naturlige Virkninger, og "man sik meere Afgrøde, end ventes kunde: Straae "nok, men ingen Kiærne". Havde Kulden været Aarsag i at disse Forsøg mislingede, saa skulde Straaet ikke bleret stort og høyt, som det blev, men lavt og smalt, efterdi Kulden skulde have forkyttet det i Verten. Han anfører andre Landes Exempel, som ligge ligesaa nordlig, som Island, og hvor Agerdyrkningen dog har god Fremgang, f. Ex. "Paa Tromsøen "blev først 1730 begyndt at saae Byg, som lykkedes "vel, og dog er det Herred under den 70 Grad; ligesaa "langt til Nord, blev noget sor Langmand Bechers Tid "begyndt med at saae Korn i den svenske Finmark, som "lykkedes ogsaa bel; og i Lapland, under den 68 og "69 Grad, er god Kornavling: hvilke Lande ligge "alle høyere imod Nord, end Hornstranden, eller den "nordeste Pynt af Island". Kulde og Frost ere langt fra ikke saa store Hindringer for Kornavlingen, som man meener, og man kan forhindre Kuldens Virkninger med at brænde Feyeskarn og fordærvet Høe, og see til, at Rogen driver over Kornet; hvormed de Svenske have giort Forsøg. Ja Erfarenheden viser, at et Lands nordlige Beliggenhed er langt fra ikke saa hinderlig for Agerdyrkningen, som dets sydlige eller østlige. "Jo "længer man kommer hen imod Østen i Europa, jo "koldere og haardere er Veyret, f. Ex. Stokholm og "Petersborg ligge begge lige langt hen imod Norden, "og dog ere alle Vande i Petersborg bedækkede med Is, "naar alt staaer grønt og blomstrende i Stockholm. "Kiobenhavn og Moscau ligge ogsaa begge lige langt "hen imod Norden, dog er skelden Vinterfore i et længer "i Kiobenhavn end 7 Dage, i Moscau derimod som "oftest fra først i November Maaned til midt i April. "Ligesaa er ofte stærkere Kulde i Nord America og Tartariet under 50 Grad, end i Europa under den 60 "eller 70, og følgelig skulde her i Landet være meget "mildere Luft, end paa andre Steder, som ligge lige "saa langt hen imod Norden; thi Island ligger ret til "Vest i Europa. Irland, som ligger ligesaa langt "hen imod Westen som Island, er bekiendt for sin milde Luft, og største Forskiel siges der imellem Norge og "Sverrig, som dog kan deeles fra hinanden ved en vidt "løftig Field-Strækning. Norge viser, hvad den kan "tilveyebringe med de mange Træfrugter, som Hr. "Schiøtt og Strøm opregne".

Vi forbigaae mange andre af Forf. Raisonnements, som skedse understøttes med historiske Exempler og Naturkyndiges Jagttagelser, og bestyrke Hr. Finsens allerede ved saa mange andre Prøver for Dagen lagte smukke Indsigt i adskillige Videnskaber. — Dem, som bringe Forsynet i denne Materie med i Spillet, og sige, at Gud veed bedst at sørge for et Land, og da han

ikke har vildet giøre Island til et Kornland, saa bør Islænderne være fornøyede med den dem beskikkede Deel, (og med Forundring seer man den indsigtsfulde Philocosmus at trække paa samme Streng), beder Forfatteren, at blive kloge af Minorcanernes Feyl, som da man lærte dem at skiære og indpode Træer, saa de kunde blive smukke og bære meer, større og bedre Frugter, svarede: at det vilde de ikke giøre; thi Ingen vidste bedre end Gud, hvorledes et Træe burde voxe, og derfor skulde han være selvraadig i den Sag. — Til Slutning beskriver Hr. F. de adskillige Jordarter, og giver nogle Regler om Maaden at behandle Sæden og Jorden paa.

Det andet Brev til Apotheker Biørn Johnsen indeholder nogle faa Tillæg til det første, saa at man i disse to Breve har det meeste samlet, som kan siges i denne Materie.

Samlung zur Dänischen Geschichte, Müntzkenntniß, Oeconomie und Sprache, durch Johann Heinrich Schlegel, Professor und Königl. Dänischer Historiograph. Mit Kupfern. Erster Band. Zweites Stück. Kopenhagen, 1772. Gedruckt bey Nicolaus Møller, Königl. Hof-Buchdrucker. Stor 192 S. 8.

Dette Stykke er i Anledning af dets Indhold tilskrevet det Asiatiske Kompagnie, hvis Skiønsomhed og Patriotisme Forfatteren med Rette ophøyer for det udødelige Mindesværk, som det ved en Salys Haand har ladet oprette vor uforglemmelige Friderik. "Sie sind bis itzo, siger han, blant andet, die einzige "Handelsgesellschaft in der Welt, die ein Beträchtli-"ches von ihren rechtmäßigen Vortheilen, auf solcher "Weise, und aus eigener Bewegung, der Danckbe-"gierde und dem Patriotißmus aufgeopfert. Sie "verdienen es auch, daß alle königliche Unterthanen "Theil an Ihrem Flore nehmen, und dessen Wachs-"thum unter dem Schutze unsers Allergnädigsten Kö-"nigs eifrig wünschen, da Sie es allein übernommen "haben, durch ein solches Denckmahl kund zu thun, "was alle empfanden, unvergeßliche Liebe für den ver-"ewigten Friederich den Fünften".

Den første Afhandling i denne Samling er: "Erklärung einer Medaile auf das Monument "König Friedrich des Fünften". Medailen har Kompagniet besørget, en større, som gielder over 11 Rixdaler i Sølv af Medaileur Hr. Wulf, og en mindre til 5 Rdlr. af Medaileur Hr. Adzer. Den mindre findes her afstukket i Kobber af Hr. Haas. Begge Medailer ere hinanden lige i Opskrift, og forestille paa Aversen en Afbildning af Statuen med sin Piedestal, og Opskrift: Statori suo, og i Exerguen: Ob innumera beneficia posuit societas commerciorum asiatica MDCCLXVIII. Reversen forestiller en anseelig Laurberkrands med Indskrift: Divo Friderico qvinto populi sui patri, generis humani amico. — Ved denne Anledning giver Hr. Prof. en temmelig omstændelig Historie af Statuen selv, som vil være interessent ikke allene for Fremmede og for vore Efterkommere, men ogsaa for mange af dem, der have Tingen selv i frisk Minde, i Henseende til de Efterretninger, han meddeeler om den Plan, hvorefter dette prægtige Værk deels skulde været udført, deels virkelig blev det. I disse Efterretninger betiener Forf. sig meest af Hr. Direkteur Salys egne Ord (dog i en tydsk Oversættelse) i hans Discription de la statüe equestre, que la Compagnie des Indes Orientales a consacrée à la gloire de Frederich V, avec l'explication des motifs, qui ont determiné sur le choix de differens partîs, qu'on a suivis dans la composition de ce monument. Copenhague 1771. hvilket Skrift vel ikke torde være i manges Hænder, da det alleene er bestemt til at uddeeles blant Venner. Vi ville deraf anføre noget. — Efter den første approberede Plan, hvorefter ogsaa det lille Model blev forfærdiget, skulde de to længste Sider af Piedestalen have været udzirede med tvende Bas-Reliefs, som afbildede Kongens Omsorg for Videnskaber, Konster, Manufakturer og Handel. Over Piedestalen paa den brede Socle eller Marmorgangen derover, skulde i fire Grupper været fire allegoriske Statuer, hvoraf de to havde forestillet Dannemark og Norge, de to Oceanet og Beltet. Efter denne Plan var dette Monument blevet det største og prægtigste, som i dette Slags er forhaanden. Men da Arbeydet med Hovedstatuen selv var næsten til Ende, overveyede Høystsalig K. Friderik, at Statuen i sig selv allerede udfordrede en besynderlig Bekostning, og vilde derfor ikke ved de i det første Udkast indeholdne fire Grupper alt for meget forøge Omkostningerne, men befalede, at lade Grupperne borte; hvortil siden kom en nye Befaling, at ogsaa de fire Bas Reliefs, som ved Sindbilleder forestillede Kongens Gierninger og Fortienester, skulde udelades, og i deres Sted sættes Indskrifter paa begge de lange Si-Sider af Piedestalen.

Efterat Hr. Saly længe havde været uenig med sig selv, hvad Stilling han skulde give sin Hest, og hans

første

første Idee var at sætte Hesten i Galløp, hendte det sig, at han fik Frederik 5. selv at see til Hest. "Han reed i et sagte Skridt, siger han, omringet af sit Folk, hvilket han med Tilfredsstillelse aasaae, og tillod at nærme sig til ham, at tilraabe ham med Frydestrig, og at overgive ham Ansøgninger, som han villig modtog af enhver. Jeg hørte Folket raabe: Det er vor Fader! og Monarken, som vendte sig til høyre og venstre Side, og for at vise sin Kærlighed, vinkede til dem, svarte: Ja, I ere mine Børn, I ere alle mine Børn! Og ikke Syn! Jeg blev rørt deraf indtil Taarer. — Da jeg kom hiem, fandt jeg, jo meer jeg efterlænkte, hvad jeg havde seet, at jeg vilde tage aldeles feyl af min Helts Karakter, naar jeg fulgte den hidtil hafte Tanke, og at han maatte afbildes just saaledes som jeg havde seet ham, naar man vilde udtrykke hans smukke Stæl, og den lykkelige Blanding af Majestæt og Mildhed, som betegner ham".

Følgende Udskyldning for den romerske Dragt, hvori Kongen er fremstillet, vil maaskee finde større Bifald hos Konstkiendere, end hos Publikum. Han vidste vel, siger han, at han derved tilsidesatte Costumet, og følgelig Sandheden. "Men hvad skal man gisre? — dersom vor Dragt ikke var gandske ufordragelig med Konsten, eller dersom min Helt havde fort Krige, saa havde jeg gierne rettet mig efter Tidens Skikke. Men da jeg ikke kunde følge dem, saa tænkte jeg først, at tage min Tilflugt til de gamle Cimbrers Klædedragt, eller og til de første Kongers af den Oldenborgiske Stamme. Men jeg overveyede, at jeg ved disse Dragter dog ikke erholdt Fordelen af den romerske, som den, der næsten allevegne taler det Nogne, og at jeg derved ligesaa lidet iagttog nærværende Tids Costume; derfor saae jeg mig i den tvungne Nødvendighed at blive ved den romerske. Jeg haaber, man vil beklage mig, og Exemplet af mange Mouumenter af dette Slags, en Strardons, Bouschardons og Fleeres Val, kan tiene mig til Forsvar og Udskyldning. Men da jeg paa den eene Side har taget mig den Frihed, at følge det romerske Costume, saa har jeg paa den anden Side giort mig det til Lov, ikke at blande dette Costume med noget, som hør er til de nu værende Skikke; ikke engang i Henseende til Haaret, omendskiondt man derved neppe kan forandre noget, uden at skade Ligheden, og omendskiondt mange heri følge de nyere Skikke. De adskillige Statuer, som forestille Ludvig 14. til Hest, give ham en romersk Dragt, og derhos en stor Paryk, som han virkelig bar".

Til at domme om den Skionsomhed, hvormed denne store Konstner er gaaet tilverks, kan følgende Raisonnement over der Forhold, som blev valgt imellem Kongens og Hestens Billede, tiene. "Frederik 5. var vel skabt, men ikke stor. For at forestille hans "Statue, havde man maattet sætte ham paa en liden "Hest, efterdi jeg ikke torde betiene mig af nogen Sadel til at forhøye ham; da derimod Hovedet af en "Hest af Middelstørrelse, som den, jeg havde valgt, "vilde have skiult ham gandske, i fær, naar man saae "neden fra op ad, som er Tilfældet ved saadanne Sta"tuer. Denne Grund, og min Overbevisning, at "en Konstner ikke er tvunget i et Monument af saadan "Vigtighed, hvilket man med Rette kan kalde det epi"ske Digt i Billedhuggerkonsten, til at iagttage sin "Helts egentlige Statur, have bevæget mig til at an"stille Sammenligninger i Naturen. I denne Idee har "jeg valgt en Hest imellem den største og ringeste Hoy"de. Den høyeste af de 12 Heste, jeg har havt for "mig, var 5 Fod, 2 Tommer, 3 Linier, og den laveste "4 Fod, 8 Tommer, 8 Linier. Den mildere Hoy"de var altsaa 4 Fod og 11 Tommer. Derpaa har jeg "ladet denne Hest ride af Folk af adskillig Størrelse, "og endelig besluttet at antage en Mennesketørrelse af "5 Fod 7 Tommer, alt efter fransk Maal (*)". — Til at forklare den Mechanismus, som er blevet brugt for at flytte Statuen fra Giethuset til sit Sted, forkynder Hr. Prof. et eget Vært, som Hr. Butty, en født Schweitzer, der i adskillige Aar har opholdt sig i Kiøbenhavn, besørger.

Vi bør ikke lade ubemærket, at Kompagniet og saa har ladet dette prægtige Monument afstikke i Kobber ved vor berømte Prof. Preisler. Kobberpladen er af overordentlig Størrelse, nemlig en Alen og 9 Tommer i Længden, og 1 Alen i Breden, forunden den brede Rand. — Man kan altsaa sige, at Kompagniet har opbudet alle smukke Konster for at forævige sin Velgiører; og hvem havde ogsaa større Ret til Konsternes forenede Taknemmelighed, end den Monark, der gav dem Liv og Tilværelse i Dannemark!

Under No. II. læses: Fortegnelse paa det hvad paa den indianske Reyse forefaldet er fra 14 Novbr. 1618 til 4 Martii 1622 ved Ove Giedde, dansk Gesandt og Admiral. Denne Fortegnelse, som

(*) "Den danske Fod er fire og en halv Linie mindre end den pariserske saa kaldte kongelige".

som er en Beskrivelse paa den første danske Reyse til Ostindien, opfylder det ste Rum i denne Samling. Den er aftrykt efter et Original Haandskrift, som tilhører Hs. Exc. Hr. Statsministeren Grev Thott, og Forfatteren har afskrevet det med egen Haand, førend han vovede at give det i Trykken, for at blive ret bekiendt med Haandskrivtets ofte usorstaaelige Haand og egne Ortographie. Dog er det ikkun den første Deel af Gieddes Reysebeskrivelse, som her leveres, og som indeholder en Fortegnelse fra Dag til Dag paa alt hvad, som er foregaaet fra Udreysen til Tilbagekomsten til Kiøbenhavn. Den anden og vigtigste Deel, hvilken Hr. S. lover at meddeele i følgende Samling, angaaer hans Forretninger, som Gesandt i Indien, og bestaaer atter af to Deele, nemlig, Underhandlingerne i Ceylon, og Underhandlingerne i Kongeriget Tanjour paa Kysten Coromandel. — Baron Holberg synes at have kiendt denne Ove Gieddes Reysejournal, da han nævner den i hans Dannemarks og Norges Stat; men siden han tillige siger, at den er saa mager, at man deraf ikke kan forfærdige nogen Historie af det ostindiske Kompagnie, saa formoder Hr. S., at Holberg ikke maae have kiendt dette Haandskrift, men maaskee havt et andet, eller en blot Concept af dette, og meener, at dersom han havde havt dette samme Haandskrift, formemmelig den anden Deel deraf, og brugt det tilgavns, skulde hans Efterretning om den ostindiske Handels Oprindelse blevet langt anderledes og mindre feylende. — Skulde maaskee Holberg ikke have kiendt uden denne første Deel, som Hr. S. her har ladet aftrykke? thi den er virkelig mager nok, og giver lidet Lys i den ostindiske Handels-Historie. Hr. Prof. Oplysninger, som henhøre deels til Geographien, deels til Sproget, ere derfor ogsaa snart vigtigere, end Journalen selv.

No. III. har til Opskrift: Ausgabe der vereinigten ostindischen Kompagnie von Dännemark und Ceylon; aus dem letzten Extraktbuche ausgezogen, og er en Beregning over hvad den til Ceylon under Ove Gieddes Anførsel sendte Flaade har kostet, nemlig Kompagniesilbene; thi Krigsfolkene udrustedes for Kongens egen Regning. Belsbet af Kompagniets heele Udgifte til dette Handelstog er i Tilrustning, Vare og reede Penge 154422 Rdlr. 3 Mkr. 4 ß.

Det IV. og sidste Stykke er et Fragment af et dansk Brev fra Aar 1474, som er skrevet af en dansk Herre, der ledsagede Kong Christian 1. paa sin Reyse til Tydskland og Italien, formodentlig af den Rosenkrantzske Slægt, efterdi det ikke gandske læselige Original forvares paa Rosenholm i Jylland. Dette Brev, siger Hr. S., er mærkværdigt ikke alene for sin Ældes Skyld, da danske Breve af saa høy Alder just ikke ere hyppige, men ogsaa for Indholdet, efterdi det beretter nogle artige Omstændigheder om K. Christian 1. Sammenkomst med Keyser Friderik 3. i Rotenburg an der Tauber, og om den vigtige Handling, som der gik for sig den 14 Februarii 1474, da Grevskabet Holsteen blev ophøyet til et Hertugdom, og Dimarsken derincorporeret.

Vi tvivle ikke paa, at jo enhver Elsker af Fædrenelandets Historie, som veed at sætte Priis paa Forf. Flid og Nøyagtighed, ønsker ham med os Sundhed, og Leylighed til at fortsætte disse brugbare Samlinger.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn. Sialland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 24. 1772.

Korte Betragtninger over Aarsagerne til Kornmangelen og de høye Kornpriser i Dannemark, samt om de bedste Hielpemidler til at forekomme samme, fremsatte i følge det Kongelige Danske Landhusholdings-Selskabs offentlige Indbydelse i Aaret 1771. ved Johann Ludvig Lübeker. Et Prisskrift. Kiøbenhavn 1772. Trykt hos Hofbogtrykker N. Møller. Stor 60 S. 8.

Vi have alt for længe siden havt Leylighed til at rose Hr. Byefogden Lybecker, som en Mand af en god Tænkemaade, og en indsigtsfuld Dommer; (*). og den nye Prøve, han nylig har givet paa sin Kundskab i det juridiske Fag, hvilken vi med det første agte at forelægge vore Læsere, bestyrker os endnu meer i den Tanke. Her viser han sig fra en anden Side, nemlig som en oplyst Magistratsperson, og giver os Anledning til at tænke paa det indskrænkede Begreb, som de fleeste gjøre sig om en Magistratsperson's Indsigt, og som Erfarenheden desværre alt for meget understøtter. Kundskab om Lovene er ustridig fornøden hos en Magistratsperson, saa vidt han er Dommer; men denne Kundskab, som udfordres til Rettens Pleye, er ikke tilstrækkelig til at gjøre ham til en duelig Magistratsperson. Det lider Selskab, hvis næste Opsyn er ham betroet, er en Deel af det sjøre af Staten. Han maae kiende, i hvad Forbindelse hans lille Selskab staaer med Staten; hvorledes dets Velmagt eller Ufmagt virker paa det Heele. Han maae forstaae fra Roden af at hæve de Hindringer, som trykke hans Selskab, oplede de besynderlige Kilder til dets Velmagt, og vide at betiene sig af dem, uden at skade det Almindelige. Kort: han maae have en Mængde politiske Kundskaber — og skulde disse savnes i Almindelighed hos vore Magistratspersoner, især i de smaa Kiøbstæder; saa behøver man vel ikke længe at søge efter en af Hovedaarsagerne til vore Kiøbstæders Forfald.

Denne liden Afhandling fører sit Lovord med sig, da den er et Prisskrift, holdt værdig af det kongel. danske Landhusholdingsselskab at udgives i Trykken. Forfatteren har meget ordentlig og methodisk afhandlet sin Materie. Han forklarer først Aarsagerne til de høye Kornpriser, og siden Hielpemidlerne derimod. Aarsagerne deeler han i to Klasser, 1. Naturlige, 2. Moralske og politiske. Til de naturlige Aarsager regner han fornemmelig de haarde Vintere, som i før i Aarene 1770 og 1771. indfaldt og forknyttede Rugsæden. Som en moralsk-politisk Aarsag til Kornets Mangel og høye Priser, regner Forf. i sær det forderlige Brændevinsbrænderie, som efter Forpagtningen endnu meer skal have grebet om sig, og hvorved i sær paa Landet forødes meget Korn, efterdi Bønderfolk ofte ikke faae uden halv saa meget Brændevin af en Skieppe Korn, som de i Kiøbstæden, hvilket endda er slet nok. — De politiske Aarsager deeler Forf. i Hovedaarsager, og Biaarsager. Som Hovedaarsager anfører han (1) Folkemængdens Forøgelse paa en Tid af 50 Aar, da imidlertid Agerbruget ikke har kastet meer af sig end tilforn. Denne større Folkemængde meener han at være forraarsaget ved de i Landet anlagde Fabriker og Manufakturer, hvilke han da for (2) anseer som en Hovedaarsag til den siden den Tid spurede Kornmangel. — Disse to Aarsager havde vi dog ønsket at see nærmere bestyrkede ved nøye Beregninger og Lister. (3) Bøndens slette Vilkaar og Aveling, samt Agerbrugets slette Beskaffenhed. Blant de adskillige Aarsager til Agerbrugets slette Beskaffenhed, venede vi at finde Qvægsygen med bemerket, som vist nok formedelst Mangel paa Giødning ikke har gjort

(*) Kritisk Journal for 1769 No. 43.

 lidet

lidet dertil — (4) For stærk Udførsel, i sær i de Aaringer, som medbringe en middelmaadig Grøde, eller og aldeles Misvæxt. (5) Udeblivelse af frie og betimelig Indførsel, naar same endelig behøves. — Iblant Bieaarsagerne til Kornprisernes Høyde nævner Hr. L. Proprietairernes Magasiner, og Kornpugerie, og Kornpugernes Indflydelse i Kapitelstaxten; videre, Qvægsvagheden, Fiskeriernes Forsømmelse, Vildtets Beskadigelse paa Kornet; men fornemmelig den fordærvelige Forprang af Korn, som øves paa Landet. "Dette siger han, har i sær Sted "paa visse Stæder i Dannemark, hvor visse Øeboere, "Sandskudeskippere og andre øve den slemmeste, skiønt "i visse Maader priviligeret Landprang, Kiøbstæderne "til Fornærmelse og Undergang, som intet Korn kan "bekomme til deres Huusholdning, langt mindre til "Handel, uagtet Kiøbstædernes Axeltorve, efter Lo- "ven og mange kongel. Anordninger, ere de rette Ste- "der, hvor Varene burde henbringes". — Endnu anfører han som en Bieaarsag Formeerelsen af de i Riget rollerende Penge, være sig af Metall eller Papirer.

Enhver af disse Aarsager søger Forfatteren nu at modsætte et Hielpemiddel. — Den umaadelige Brændeviinsbrænden skulde afskaffes, eller i det mindste indskrænkes. Dette, meener han, kunde skee, naar de paa Landet anlagte Brændevinsforpagtninger ophævedes, og alting med Brændevinsvæsenet paa Landet sattes i samme Stand og paa samme Fod, som det var førend Forordningen af 3 Maji 1768; men tillige nøye saaes paa, at de forrige vise Anordninger angaaende utilladelig Brændeviinsbrænden nøye bleve efterlevede. Hvorledes dette kunde skee, viser han. Og for da destomindre at savne Kornbrændevinen, naar man fik andre Drikkevare igien, som kunde bøde derpaa, uden at være Landet saa skadelige, vilde han, at man lagde meere Vind paa Miød og Most, at man bryggede Øllet stærkt og godt, og ved alle Vertskaber, i Stedet for Kornbrændeviin brugte godt og stærkt Øl, som vore Forfædre, og endelig, at Tolden blev nedsat paa det franske Brændeviin, saa at Folk kunde have det for samme Priis omtrent, som Kornbrændevinet, dog ikkun i de dyre Kornaaringer. Det kunde være det samme, meener han, enten Pengene da gik ud for fransk Brændeviin til Frankerige, eller for fremmed Rug til østersøiske Handelsteder. —— Folkemængden, forlanger han ikke, skal formindskes ved at afskaffe de anlagte Fabriker og Manufakturer, som han giver Skylden for dens Forøgelse over det rette Forhold med Kornavlingen; men Kornavlingen og Agerbruget skal ophielpes; hvortil han foreslaaer tienlige Midler. —— Hvad Forf. erindrer om Kornets Indførsel og Udførsel, betyder lidet. — For at hindre Forprang og Kornpugerie, især af Proprietairer og Landmænd, raader han til saadan en Visitation, som den tydske Kayser lod anstille i Bøhmen i Aaret 1770, og hvorom vi den Tid læste i vore offentlige Tidender. Saadan en Visitation, siger han, kunde ofte være ligesaa gavnlig for Kornpugerne selv, som for andre; thi Begiærlighed efter at vinde, giør, at de første ofte tabe anseeligt, naar Kornpriserne siden imod deres Formodning falde. — Kapitelstaxterne, nævner Hr. L., ville saart med meer, hvoraf de have deres Oprindelse, komme under høyere Eftertanke og Undersøgning. — Mod Qvægsygen, som formindsker Kiødet, og formeerer Forbrugelsen af Kornet, ønsker han alleene, at de ved kongel. udgangne Forordninger føyede Anstalter, maatte paa det nøyeste i Verk sættes, og Almuen af kyndige Landgodseyere og Præster betages den Fordom, som om Sygen er uundgængelig, i hvad Midler derimod bruges (En Fordom, som Almuen har, ikke allene i Henseende til Qvæget, men og til Mennesker, og som forvolder, at de gemeenlig foragter al Lægekonstens Hielp) Hvad Forfatteren foreslaaer til Saltvandsfiskeriernes Opmuntring, holde vi værd heelt at anføre. Han ønskede 1. "At Indvaa- "nerne ved de danske Fiskeleider (naar de dertil fandt "Leylighed og Evne) maatte tillades med Landets egne "Skibe at lade fra første Haand afhente de til Fiskeriets "Fornødenhed og nødvendige Fortsættelse henhørende "trende Species: Salt, Hamp og Tiære, uagtet "Forordningen af 28 Jan. 1682.; saa de ey skulde "være forbundne, at hente samme fra de saa kaldte "Stapelstæder, og give Grossererne der saa stor For- "deel, som de vil skamme sig til at begiere. 2. At i "Tolden af disse fra første Haand indbringende Species, "i sær af Saltet, maatte allernaadigst tilstaaes nogen "Forlindring. 3. At der her i Landet, ligesom i Sver- "rig, maatte fastsettes en Premie paa hver Læst for den "som havde udført de fleeste Sild, eller andre Fiskefor- "ter. Og i Henseende til Sildefiskeriet in specie: "4. At de Svenske saltede Høstsilds Indførsel her i "Riget, maatte paalægges den samme Told, som den "Svenske Regiering forhen har lagt paa danske saltede "Silds Indførsel i Sverrig, nemlig 70 til 80 Daler "Sølvermynt pr. Læst; thi ellers maae det danske Sil- "d fiskerie tabe Afsetning i Landet selv, da det ikke er "mueligt at holde Priis med de Svenske enten Inden- "eller Udenrigs, efterdi disse a) have Materialier til

Fusta-

"til Fustagier hos dem selv, lettere, end vi Danske "har; b) svare ingen Indfæstning, Leye eller Ma- "triculskat af Fiskestaderne; c) nyder Forlindring i "Tolden af Saltet, som behøves til Sildens Nedsalt- "ning; samt desuden d) bekomme Premie for hver "Læst Sild de udskibe til fremmede Steder". — Dog lover han udførligere at afhandle denne Materie paa et andet Sted. — Den Skade, Vildtet giør, kunde forebygges ved Dyrehauger, og paa Spurrers Ødelæggelse skulde sættes Premier. — Om Midler imod Kornets Forprang til Kiøbstædernes Fornærmelse, lover Forf. at handle i et eget Skrift om Kiøbstæderne, som skal komme for Lyset. — Til Slutning berører han den vigtige Materie om Kornprisers Bestemmelse, hvor Philokosmus synes at have været hans Ledsager; og taler endelig om offentlige Kornmagasiners Anlæg, hvilke han holder for et langt beqvemmere Middel imod Kornpugerie, end en idelig Igientagelse af Forbud paa Kornets Udførsel og Tilladelse til dets Indførsel, efterdi dette Middel snart kunde forvilde baade Kiøbere og Sælgere, hvoraf vilde flyde megen Ulempe.

Læseren skiønner let, at Forf. har indladt sig udi for mange og for vigtige og tildeels meget omtvistede Materier til at han paa saa lidet et Rum skulde kunne have afhandlet dem omstændelig. Han har derfor ogsaa meer berørt, end udført de fleeste.

L. A. Baumanns forøgede og forbedrede Geographie, eller en for Ungdommen fattelig, kort og dog tilstrækkelig Jordbeskrivelse over de fire Verdens Parter, Europa, Asia, Africa og America med de derudi værende adskillige Landes Grændser, Størrelse, Beskaffenhed, Have, Sunde, Søer, Floder, Inddeling og fornemste Sæder; Indbyggernes Regieringsform, Religion, Folkemængde, Sæder, Skikke og Fremgang i Konster og Videnskaber. Især er denne nye og forbedrede Oversættelse besørget saa fuldstændig, som mueligt, i Fædrenelandets geographiske Beskrivelse, alt til de Unges des større Nytte og Tieneste. Kiøbenhavn 1772. Trykt og bekostet i det Kongel. Universitets Bogtrykkerie af A. H. Godiches Efterleverske, som første Forlægger ved Frid. Christ. Godiche. Stor 432 S. 8.

Vi kunne ikke rose, at Forlæggerinden har ladet sig føre fra sit første Forsæt og allerede givne Løfte om at udgive et Udtog af Büschings Jordbeskrivelse, og i dets Sted leverer os her en Oversættelse af Baumanns. Til at betiene sig af de bedste almindelige og specielle Landkorter, og til at faae et rigtigt Begreb om Rigernes og Landenes indvortes Forfatning, som bør være Hensigten af en geographisk Anviisning, er ingen Jordbeskrivelse nu omstunder skikket, uden den Büschingiske, eller en, som er grundet paa denne; saa nyt er det Lys, som denne Mand har antændt i den geographiske Videnskab. Vel har Baumann ventelig ogsaa kiendt Büschings Verk; og Forlæggerinden forsikrer, at hun paa adskillige Steder har forbedret sin Oversættelse af hans og andre Geographier; hvortil vi ogsaa finde Spor. Men med alt dette beholder denne Oversættelse dog endnu vigtige Mangler, som giøre, at man ved Ungdommens Underviisning ikke kan bruge den uden med Varsomhed, og uden at have enten det Büschingske store Verk, eller i det mindste det Udtog deraf ved Haanden, som han selv har udgivet i Aaret 1762. Saaledes deeles for Ex. Frankrig endnu her i 16 store Landskaber, som Forf. kalder Gouvernemens; og om de egentlige 37 Gouvernemens, som man finder endog paa de almindeligste Landkorter, forekommer intet. — Engelland er efter den gamle Maade deelt i 7 Provintzer, og om Inddeelingen i Schires, uden hvilken man dog ikke engang kan forstaae en politisk Artikel i en Avis, findes intet. —— I Italien ere de mange smaa Stater ikke nok adskilte, saa at man kunde vide, hvad Provintser tilhører enhver, —— I Afhandlingen om de foreenede Nederlande faaer man ikkun de 7 Hovedprovintser, men intet om Generalitætslandene og andre Provintser. —— I Tydsklands Geographie er endnu paa mange Steder megen Forvirring, o. a. m.

I Fædrenelandets Geographie har dette Skrift i Fuldstændighed et Fortrin frem for alle os bekiendte Jordbeskrivelser, og kan tiene som en god Anviisning paa de bedste General- og specielle Landkorter, som haves over Dannemark. Hver Provints er inddeelt i sine Stifte, Amte, Herreder; og de i hvert beliggende Kiøbstæder, Grævskaber, Baronier, Herregaarde og Kirkesogne navngivne. Ved de fleste Kiøbstæder er deres Næring og Handel ogsaa bemerket.

Jord-

Jordbeskrivelsen af de tre mindre bekiendte Verdens Parter, et temmelig fuldstændig, og Oxternes Produkter, saavelsom de europæiske Nationers Besiddelser i hvert, anførte.

Foran et hvert Riges Geographie gives en kort Underretning om dets naturlige og politiske Beskaffenhed om Religionen, de nu værende Regenter, o. s. v., som er meget god. Dog maae Lærerne være opmærksomme; thi hist og her ere indlobne nogle smaa Urigtigheder, som i saadant et Skrift let kan indsnige sig, f. E. naar den nu regierende Pave kaldes Clemens XIII; naar de Catholske siges at have frie Religionsøvelse i Engelland, o. a. m.

Skole-Atlas, indeholdende Jordbeskrivelsens Videnskab efter de Homanniske Landkorters Anvisning, og uddragen af det Büschingske geographiske Verk ved Nikolay Jonge, Sognepræst for Allerslev Menighed i Sæland. Kiobenhavn, 1772, hos Forleggeren Johann Gottlob Rothe i No. 8. paa Børsen. Stor 256 S. 8. foruden Register.

Denne Atlas svarer til sit Navn, og kan i vore Tanker bruevemt og sikkert bruges til første Indledning i den geographiske Videnskab. Den er det den udgives for, et kort og brugbart Udtog af Büschings Verk, saavidt dette rækker. Men hvor Forf. ikke har kundet betiene sig af Büsching, finde vi Baumanns nys omtalte Geographie vel saa tienlig, i sær i Jordbeskrivelsen af America. Baumann har ogsaa fortrinnet i Henseende til de korte Efterretninger om Landenes politiske Forfatning, som baade er fuldstændigere og rigtigere end i denne Skoleatlas. For at give et Exempel, finder man ikke mindre end tre Urigtigheder i den korte Underretning, Hr. J. S. 24 giver om Storbritannien. 1. siger han, inddeles under det Navn af Storbritannien de tre Riger, Engelland, Skotland og Irland; da det dog ikkun er de to første Riger, som indbefattes under dette Navn. 2. Er det urigtigt, at disse tre Kongeriger have været forenede under et kronet Hoved siden Aar 1706, thi under et kronet Hoved have de været siden Jac. I., skiønt Engeland og Skotland adskilte i to Stater, og Foreningen til en Stat under eet Parlement skeede i det anførte Aar. 3. Giver han en ubeviislig Grund til Navnet Storbritannien, naar han siger, at det opkom for at adskille det fra det franske Bretagne. —— Corsica burde vel nu ikke anfees for Genueernes Eyendom, hvorfor Forf. udgiver det; saa lidet som Staten af Avignon for Pavens, o. a. m. Men disse smaa Feyl hindre ikke det Heeles Brugbarhed.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Sialland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 25 og 26. —— 1772.

Indhold af Høymesse-Prædikener, holdne i Trinitatis Kirke fra Advent 1770 til Advent 1771, begyndte af Hr. Doktor Christian Michael Rotthøll, nu Biskop over Wiborg Stift, og fra tredie Søndag efter Trinitatis forfattede af Johan Christian Schønheyder. Kiøbenhavn. 1772. Trykt paa Adresse Contoirets Bekostning til Soge-Kassens Fordeel hos L. N. Svare. Stor 478 S. 8.

Vi anmelde denne Aargang, for tillige at forkynde, at det bliver den sidste. Hr. Schønheyder, som har fortsat denne fra sin Hr. Formands Afgang fra Embedet indtil Kirkeaaretś Slutning, havde vel det Forsæt at begynde en nye Aargang, "men et ugentlig Embeds Arbeyde af en anden Art, "siger han, giorde mig det umueligt at have min "Prøken saa tidlig paa Ugen færdig, at den kunde "være afskrift til Løverdagen. Det er derfor af en "Nødvendighed imod min Villie (thi andre Aarsager "eller Hindringer, eller Betænkinger paa min Side, "er det for uværdigt at giøre Regnskab for) at disse "Samlinger beslutter". Dog lover han, under gunstigere Omstændigheder, at udgive udvalgte og fuldkommen udarbeydede Prækener; og dette Løfte ere vi forsikrede, at enhver oplyst Christen med Længsel ønsker opfyldt. Thi den liden Samling af Udkast til Prækener, som Hr. S. her leverer os, er saa rig paa valgte, moedne og Livet veyledende Betragtninger, at det var Skade, om en Mand, som har saa store Gaver til at befordre den praktiske Christendom, saa stort et Kald til at jage paa Flugten denne Sværm af Postillry-tere og Concordanthelte, som slaae om sig med uforstaaelige figurlige Talemaader, og ilde sammenbygede b be ste Sprog skulde være indskrænket til een Meenigheds Gavn alleene. Men vi nægte ikke, af Hr. S. ønske vi heller at see fuldkommen udarbeydede Prækener, end blotte Udkast. Saadan en næsten gandske udarbeydet Prøken om Rigdoms Misbrug, forekommer i denne Aargang S. 280. paa 1. Søndag efter Trinitatis. Men hvem have vi dette smukke Stykke at takke? Hr. Biskop Rotthølls sidste Prøken i denne Samling er holdet paa Trinitatis Søndag, som hans Indvielsesdag, for vor Frue-Meenighed; og Hr. Schønheyders første Prøken for Trinitatis Meenighed er først holdet paa 3 Søndag efter Trinitatis. Imidlertid ere Betragtningerne Hr. S. værdige, endskiønt Stilen i nogle Stykker er afvigende fra hans. Dag Forfatteren være hvem han vil, saa har denne Prøken opverlige og vel gjennemtænkte Steder; og vi ville bede, at sammenligne den med en over samme Text, som en anden vittig Mand gav os for nogle Aar siden i en liden Samling, om hvilken vi den Gang (*) toge os den Frihed at sige vore Tanker frit, som vi pleye: vist ikke for at afskrække denne agtbare unge Mand fra at skrive, men for at giøre ham opmærksom paa Feyl, hvilke vi vel indsaae, vare meer Virkninger af en forrig Indbildningskraft, og visse Favoritskribenters Læsning, end af nogen slet Smag, og som hos andre, der, uden at have hans Genie, vilde efterabe ham, kunde have forligere Følger, end hos ham selv; thi: decipit exemplar vitiis imitabile.

De Erindringer, vi paa et andet Sted have giort Hr. S. i Henseende til Sproget og Stilen, igientage vi her. En Mand, som har de større Egenskaber af en geistlig Taler, maa ogsaa have den ringeste, men tillige den første og nødvendigste af alle, den at tale Dansk. Et ville vi her alleene tilføye angaaende

(*) Kritisk Journ. for 1769. No. 16.

Brugen af visse latinske Egennavne (Nomina propria) paa os, som Jesus, Christus, Paulus, o. s. v. Disse sfekterer Hr. S. ikke i Genitivet eller den andeen Endelse, men siger f. Ex. Jesu Christus Evangelium, Paulus Brev til de Romere o. s. v. At Hr. S har fo'et Ubeqvemheden i de latinske Genitiver, begribe vi; thi det er vist nok underligt og forvirrende for Læsefolk, endskiønt det dibtil bruges af nogle af vore bedste Skribenter, at deklinere latinske Ord i en dansk Stiil efter den latinske Form; og hvorfor deklinere vi da ikke ligesaa vel de grædske Ord efter den grædske Form, de hebraiske efter efter den hebraiske, o. s. v.? De have alle lige Ret dertil. Dersom endda disse Skribenter fulgte visse og bestandige Regler, skulde vi nødre os mindre; men snart skrive de Spartæ Love, snart Spartas Love; og nagtet de sige Minervæ Tempel, Homeri Verke, deklinere de dog ikke, som de efter Analogien burde, Cimonis Fader, Solonis Love, men Cimons, Solons. For saa vidt give vi altsaa Hr. S. vor Bifald, at han ikke har brugt disse fremmede Genitiver. Men aldeles ikke at deklinere Ordene, hvilket han har optaget efter visse Tydskere, som dog meest, saavidt vi erindre, ere Poeter, kunne vi heller ikke billige; thi saa har Genitivet slet intet Mærke, og derved kan ofte forvoldes Utydelighed. For Resten vil det blive vanskeligt at bestemme, hvorledes man skal komme afsted med dem. Vi tænke, de Ord, som have faaet et Hærd paa de fremmede Genitiver, i sær i Almuens Øre og Mund, og som ingen Forvirring kunde affødekomme, gior man bedst i, at lade beholde deres gamle og vante Form; allerbedst i Taler og Skrifter for den store Hob, saasom: Jesu Blod, Christi Lidelse, Pauli Skrivelse; i andre Ord og paa andre Steder bør man bruge det danske Genitiv paa es eller s, som fuldkommen er efter Analogien, saasom: Spartas Love, Homerus's Verke, o. s. v.

I Stedet for Indholdet af Prækenen paa 15. Søndag efter Trinitatis, hvilken Hr. S. formedelst Svaghed er bleven forhindret at holde, har han meddeelt os en Prøve paa en Psalme, som fortiener Opmerksomhed. Den er affattet med Op ofrelse, Aand, og Følelse; og vi kunne ikke nok opmuntre Hr. S. til flere Forsøg af dette Slags. Følgende Strophер maae retfærdiggiøre vor Dom.

Mel. Hvo veed, hvor nær mig er min Ende? &c.

"Mit Bryst med Taarers Mængde bæver
S g, Fristelser forfærde mig;
For Ulyds Magt min Svaghed bæver,
Hvad est du Verden farerig!
Er jeg da vils og sladig nok,
Imod den store Daarskabs Flok."
"Mit utroe Hierte daglig glemmer
Sin Gud, sit Haab, sit høye Kald;
Jeg satter Forsæt, ingen fremmer,
Hver Dag mig tiener Syndens Fald.
Mit Øye er taaget, Modet sygt;
Nu! at min Roes paa Sand er bygt."
"Ja Sand det er, men Du! min Klippe,
Min Klippe est, Almægtige!
Dig vil jeg favne, aldrig slippe
Dig, raad mig, leed mig, Veiger!
Jeg al min Kummer kaster hen
Paa Dig; der seer jeg Lys igien."

"Usporligt var det skiulte Mørke (Pſ. 139, 13.)
Hvor jeg blev til i Moders Skiød,
Hvor Blodet, Blanding, Beenet Styrke,
Og Sielen Klædning fik i Kiød;
Saa fortes jeg til Lyset ud,
Dries være Dig, min Skaber, Gud!"
"Med Graad min første Røst man hørte
Min Moders Arme dysset mig;
Min sorrigløse Vugge førte
Du; al min Kummer laae paa dig;
Jeg sov, jeg legte, sov igien;
Saa stoy min Lives Morgen hen."
"Min Ungdom under dine Vinger
Gik frem, men det ey skiønte paa:
Som Ørnen høyst sin Fugt opsønger (5 Mos. 32, 11.)
Sin Rede vogter; Dig jeg maa
Tilbede, saadan Opsynsmagt
Mig uerfarne tog i agt o. s. v.".

Chymisk Dictionnaire. Indeholdende denne Videnskabs Theorie og Praxin, dens Anvendelse paa Physikken, Naturhistoren, Lægekonsten og den dyriske Forfatning, med omstændig Forklaring over de chymiske Lægemidlers Kraft og Virkning, Maade, samt de forremste Grundregler til de Kunster, Fabriker og Haandværker, som bænge af Chymien, med tilsøyede Anmærkninger. Af det Franske oversat af H. von Aphelen, Prof. Philosophiæ. Første Tome. Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos T. L. Borups Efterleverske, boende i store Helliggeistsstræde, Stor 622 S. 8. —— Anden Tome. Kiøbenhavn 1771 Stor 622 S. 8. —— Tredie Tome. Kiøbenhavn 1772. Trykt hos

hos Johan Rudolph Thiele, boende i store Helliggeiststræde, Stor 674 S. 8.

Fra den Tid af, da Bayle faldt paa at foredrage Historie, Metaphysik, Kritik, Literatur, og næsten af Slags Kundskab i Form af en Ordborg, er dette Foredrag blevet meget almindeligt, i sær i Frankerig, og der har næsten ikke været nogen Videnskab eller Konst, saa lidet den syntes at taale et saa løst og usammenhængende Fordrag, som det alphabetiske, at den jo har maattet beqvemme sig dertil. Det kan vel ikke nægtes, at jo mange vigtige og brugbare Kundskaber, som ellers skulde blevet visse Videnskabers Adepter allene forbeholdne, ere paa denne Maade udbredede og giorte almindeligere, og at jo den Magelighed, som er ved dette Foredrag, har nødt mangen fortrøden og kiælen Læser, der ikke taaler en sammenhængende og methodisk Læsning, Indsigter paa, som han ellers skulde været ubekymret om at erhverve sig. Men at jo tillige denne alphabetiske Mode har befordret en løsere og superficiellere Studeermaade i mangen Videnskab, og, efter Racines vittige Indtryk, forvandlet mange Ignoranter til Extraktiærde, kan heller ikke tvivles. Imidlertid kommer det vel meget an paa, i hvad Hænder saadan en Ordbogs Udarbeydning falder; og den, som grundig har studeret den Videnskab, hvori han leverer en Ordbog, kan vel udfinde Midler til at afværge de Misbruge, som hans Plan medfører, og opsøge Fordele, som den igien kan have frem for andre Planer.

Den unævnte Forfatter af dette Diktionnaire, synes at have været saadan en Mand, som har kiendt Manglerne og Fordelene af sin Plan, og havt Forstand til at betiene sig af denne Kundskab til Videnskabens og sine Læseres Nytte. Han taler selv derom saaledes i en kort Forerindring. "I Sandhed, den alphabe-"tiske Orden synes at afbryde og bringe i Uorden al "Slags Plan og Lærebygning i en Videnskab, men "man kan raade Bod derpaa ved Henvilsninger, som "oprette det fornødne Sammenhæng imellem de "til hinanden hørende Artikler; hvilket man her har "iagttaget, ligesom i mange Videnskabers gode Dikti-"onairer, som allerede ere udgivne; desuden gives Læ-"seren ved denne Indretning den Friehed, at legge "hvilken Plan han lyster, og det er gandske muligt, at "han deri kan giøre et bedre Valg, end Forfatteren "selv."

"Videre, naar man afhandler efter Alphabetisk "Orden alle Deelene i en Videnskab, vil dette nødven-"digen møde, at et stort Antal Formaale, hvorpaa "man ikke engang skulde have tænkt ved at følge nogen "anden Orden, fremstille sig her ved deres Bogstav, og "forlange at afhandles med en vis Udførlighed, hvilket "i mange Henseender udvider en Videnskab og giør den "fuldstændig.

"I Øvrigt, de, som ville giøre sig den Møye "at læse eller raadføre sig med dette Verk, skal letteligen "erkiende, at det er hverken en blot Gløsebog eller Ord-"bog, men heller et Følge af Undersøgnings Skrifter, "hvoraf de fleste ere endog meget udførlige, betræffende "alle Chymiens vigtige Gienstande, og hvori man har "stræbet at opfylde nøyagtigen alt hvad som er om-"meldt ved Titelen".

Da man ikke kiender Forfatteren af dette Verk, saa bør det opvække en god Fordom for Skriftet, at det er blevet oversat paa tydsk af en berømt Chymist, Pörner, som tillige har ledsaget sin Ovetsættelse med Anmerkninger. Disse Anmerkninger har den lærde Oversætter vel hist og her betient sig af, og indlemmet i Texten selv, ligesom i Oversættelsen af Bomares Naturhistorie; dog bekiender han, at han, for at undgaae Uorden og Igientagelser (*), ikke altid har kundet betiene sig af dem; ligesom han og derfor har vætet sparsom med egne Forbedringer og Tillæg.

I en læseværdig Fortale forklarer Forf. Chymiens Oprindelse og Fremgang. Den første Grund til Chymien som en Videnskab, blev lagt i Egypten. En egyptisk Konge Siphoas, der, som mann holder for, levede meer end 1900 Aar for Christi Fødsel, ansees for Chymisternes Stifter; det er den samme, som Grækerne siden kiendte under Navn af Hermes, eller Mercurius Trismegistus. Efter ham ham har man kaldet Chymien den hermetiske Philosophie. Dog har denne Tids Chymie ventelig ikkun bestaaet i nogle adspredte Kundskaber, hvis Forhold man ikke indsaae, og som man ikkun betiente sig af for at frembringe Virkninger, der kunde synes Underverke i de Ulærdes Øyne. —— Lyst til at giøre Guld fordervede tidlig Chymien, i det den saaledes bemægtigede sig Chymisternes Opmærksomhed, at de tabte reent de andre Chymiens Gienstande af Sigte; de troede at see heele Chymiens Fuldkommenhed i det, som var kun en Opløsning af et særdeles chymisk Opgave, og bleve saaledes blotte Arbeydere og Konstnere, i Stedet for at være oplyste og lærde Chymister. Dog vilde disse Guldmagere ansees

(*) Opsigelser kalder Oversætteren det: et Ord, som vi ikke kunne rose.

for de ypperste Chymister, eller Chymister med Forrang, hvilket de udtrykte, siger Forfatteren, med det arabiske Ord Al, som de føyede til deres Videnskabs Navn, og kaldte sig Alchymister. Men deri tager han seyl; thi det arabiske Al er en blot Artikel, hvilket det Ord Alkoran, som ikke siger andet, end Koranen, kunde have viist ham. Disse Alchymisters Skrifter ere mørke og uforstaaelige; og ikkun i nogle finder man nogle faa nyttige Oplysninger. —— I denne Tilstand blev Chymien indtil det 16 Aarhundrede, da den berygtede Alchymist Paracelsus, et opvakt, svermerisk og fusende Hoved, lagde en nye Daarlighed til sine Formænds, og vilde finde et universalt Lægemiddel ved Alchymien. Saa daarlig denne Paastand var, saa giorde han dog ved sine chymiske Lægemidler mange forunderlige Curer, og angreb fornemmelig med stor Fordeel ved Qvægsølvlavningen de veneriske Sygdomme, som da begyndte at anrette megen Ødelæggelse, og mod hvilke Lægekonsten fandt kun svage Midler i den sædvanlige Apothekerkonst. Dette indsaae den Tids fornuftigere Læger, og bleve saaledes Opfindere af en chymisk Konst, hvis Gienstand var Lægemiddelers Tillavelse. Et stort Antal Apothekerbøger kom ud, hvori man finder ypperlige chymiske Tilvirkninger. Imidlertid drev man alt i Paracelsus's Tid Chymiens væsentlige Deele i Stilhed." Man vidste at opdage, prøve og udvinde Ertserne med Fordeel, man kiendte Middeler til at lexere, opløse, og tilfine Metallerne i Guldsmeddes og i Mynteres Verksteder; man forfærdigede Glas, Crystaller, Smeltverker, Steentøy eller uægte Porcelain paa mangfoldige og forskiellige Maader; man vidste at tillave Farver af alle Slags Skatteringer, og at anbringe dem paa alle Legemer; man kiendte og iverksatte Vinens, Øllets, og Ædikens Giæring; Destillererne udtrak af Planterne de geistige, flygtige og aromatiske Deele for at giøre deraf Essentser og Røgelser. Men alle disse Konster bleve udøvede særskilte af Folk, som ikke kiendte uden det der sigtede til deres Formaal, og da disse samme Konster vare ikke blevne beskrevne, havde Ingen nogen Kundskab om alt. Chymiens forskiellige Deele vare til, men Chymien endnu ikke". Den første og bedste Skribent i chymiske Materier af en god Smag var Agricola; men baade han, og mange andre agtbare Chymister, hvoriblant vor Landsmand Borch, vare endnu halv Chymister, og halv Alchymister; indtil Kircher og Conring befriede Chymien fra det alchymistiske Raserie, og banede Veyen for den physiske Chymie. —— Endelig kom Chymiens meest glimrende Tidspunkt, den Tid nemlig "da Chymiens forskiellige Deele begyndte at blive samlede, undersøgte og sammenlignede af Mænd, hvis Forstandsgave var tilstrækkelig for at opsamle dem alle, for at opdage deres Grundsatser, at fatte deres Forhold, at atter foreene dem til et fornuftigt Lærebegreb, og at virkeligen lægge Chymiens Grundvolde betragtet som en Videnskab". Jakob Barner, Livlæge hos Kongen af Pohlen, var en af de første, som satte Chymiens fornemste Forsøg i en vis Orden, og tilføyede grundige Forklaringer. Efter Barner indlagde Becher sig stor Roes i Chymien. Men alle sine Forgiængeres Ære fordunklede den navnkundige Stahl, øverste Livlæge hos Kongen af Preussen. Med en stærk medfødt Lyst til Chymien forbandt han en levende, glimrende, og virksom Forestillingsevne, og en philosophisk Klogskab og Koldsindighed. "Stahls Theorie, siger Forf., meget forskiællig fra disse Systemer, hvilke Indbildningskraften føder uden Naturens Bifald, og som faring nedbryder, er den sikkerste Veylederske, som man kan antage i de chymiske Efterforskninger, og de talrige Forsøg hver Dag giøres, langt fra at forstyrre den, blive tvertimod ligesaa mange nye Beviis, der stadfæste den". Ved Siden af Stahl sætter han den udødelige Boerhave. "Dette mægtige Genie, siger han, sit Lands, sin Stands, og sin Tidalders Ære, har udbredet meget Lys over alle de Videnskaber, hvormed han har sysselsat sig. Iblant andre Ting, som han har foretaget sig til Chymiens Nytte, have vi ham at takke for den smukkeste og meest ordentlige Undersøgning i Vextriget, for de smukke Traktater om Luften, Vandet, Jorden, og fornemmelig om Ilden, et forunderligt og saa fuldkomment et Mesterstykke, at det synes som han efterlader sig den menneskelige Forstand i Vanmagt at tilføye noget". — Endelig have de lærde Sælskaber bidraget meget, og bidrage endnu til Chymiens, som til den heele experimentalske Philosophies Fuldkommenhed.

Til dette chymiske Diktionaires Roes selv maae det være nok sagt, at der er næsten ingen Deel af Naturvidenskaben, næsten ingen Konst eller Handtering i det borgerlige Liv, som har med nogen Naturprodukt enten at udvirke eller at forarbeyde, at den jo deraf kan hente nogen nyttig Oplysning. — Vi ville nu ogsaa opregne de betydeligste og vidtløftigste Artikler i hver Tome.

I den første Tome, som indeholder Bogstaverne A. G., ere de vidtløftigste Artikler: Æther, Alkali, Alun, Arsenik, Berlinerblaat, hvor man læser Historien af denne Farves Opdagelse, dog paa forskiellig

lig Maade berettet af Stahl og dette Diktionnaires Forfatter, og tillige den bedste Maade at tillave denne Farve paa, beskrevet efter de philosophiske Transactioner. — Blæk, hvor Forskriften gives til at giøre godt Blæk, saavel det ordentlige, som det sympathetiske, hvormed man skriver med ukiendelige Farver. — Blomstre, Blye, anseelig forøget af Pørner, hvis Anmærkning om Blyets Brug i Lægekonsten vi her ville anføre. "Indvortes, siger han, kan Blyelavningers Brug ikke "tilraades, endskiønt nogle meene at det kunde bringe "Nytte. Men man maae ikke kiende Blyet, dets Lav- "ninger, og deres Virkninger i Legemets faste og fly- "dende Deele, naar man vil raade dertil. Dets Kraft "bestaaer i at giøre Blodets vandige Deele tykke, og i "Almindelighed at komme til at størkne og løbe sammen "de vandige Deele i Legemet, saa at de mindste Væd- "skefang blive derved forstoppede, Tærge-Evnen for- "mindskes meget eller og aldeles. Men udvortes lade "Lavninger af Blye sig gandske vel bruge, men det kan "alligevel ikke skade, at man er forsigtig, og har stedse "for Øyne Blyets tykgiørende og udtørrende Kraft, og "tillige betænker, at maaskee nogle Deele af de indsu- "ende Kar kunde blive førte ind ad. Erfaring i Læge- "konsten kan i det mindste giøre os opmærksomme. Thi "hvorfor faae spæde Børn ofte tykt Liv? og hvorfor "indsvinde deres underste Lemmer saa kiendeligen? hvil- "ket jeg ofte har merket; mon det ikke komme af det "Blyehvidt man strøer paa og omkring deres Avlings- "lemmer naar de blive hudløse af Urinen? Jeg har der- "for ikke vildet tillade dette Brug, men at strøe i det "Sted Jordmuspulver (a) Pulv. Sem. Lycopod. da "jeg ikke derved havde Aarsag at frygte for saadanne "Uleyligheder (b)") — Borax, Brekvinsteen, "Brændvæsen eller Pflogistik, Brød, (vi haabe, at denne Artikel vil blive mange Læsere behagelig, og meddeele den derfor som til en Prøve). "Alle Vexternes "Frøe eller Sæd bestaae næsten gandske af Holdmate- "rier, der ere allermeest beqvemme til Dyrenes Føde, "og iblandt Sædarterne ere de som indeholde en meelig "Materie endnu meere behagelige og meere føderige end "de andre; man seer og at Dyrene søge og æde dem frem "for alle andre."

"Mennesket, som synes af Naturen bestemt til at spise af alt det som kan nære, og endnu hellere Vexter end Dyr, har fra utænkelige Tider, og paa næsten alle Jordens Deele, antaget de meelige Sædarter til sin Fødes fornemste Grundmaterie: men da disse Sædkorn ikke kan uden Vanskelighed spises af Mennesket i den Tilstand Naturen tilbyder dem, har dette forstandige og med Nærings-Vid forsynede Væsen bragt det gradviis dertil, at det ikke alleneste kan udtage deraf den meelige Deel, som er den eeneste nærende i disse Korn, men og at tillave den saaledes, at deraf bliver en sund og behagelig Føde, som det nu brugelige Brød".

"Ved første Øyekast synes intet meere ukonstlet (simpelt) end at male Korn, skille Meelet derfra, giøre deraf en Dey med Vand, og at lade denne Dey bages i en Ovn. De som ere vante til at høste Frugten af de smukkeste menneskelige Paafund uden at have nogensinde bragt til Eftertanke hvad det har kostet for at bringe dem til Fuldkommenhed, finde i alle disse Tilvirkninger intet uden meget almindeligt og gandske gemeent. Det synes alligevel meget vist, at Menneskene have i megen lang Tid ikke spiist uden Grød, eller seye, tette Skollekager, som ikke vare meget behagelige for Smagen, og tillige vanskelige at fordøye, førend de lærte at bage godt og sundt Brød. Man har maattet opfinde og bringe til Fuldkommenhed fra Tid til anden de kunstige Maskiner hvoraf man betiener sig med saa megen Fordeel til at male Kornet, og at skille det pure Meel derfra, næsten uden Møye og Arbeyde. Undersøgninger, eller hellere nogen lykkelig Tref, som en god Jagttager skal have vidst at føre sig til Nytte, have givet Anledning til at opdage, at naar Meelet er blandet med en vis Mængde Vand, kan det antage en Giæring, som ødelægger næsten all dens Sejslimighed, forhøyer Smagen, og giør det beqvemt til at bage deraf et let, meget velsmagende Brød, som er gandske let at fordøye. Denne væsentlige Tilvirkning, hvorpaa Brødets gode Beskaffenhed beroer, henhører aldeles under Chymiens Bydende. Det skulde være en stor Ære for dem, som fordum have dyrket denne Videnskab, at man kunde tilegne dem en saa nyttig og vigtig Opdagelse; men til all Vanheld er det alt for rimeligt, at de have ikke bidraget noget dertil. Chymisterne fra fordum Tid havde andet at tage vare end at bringe Brødet og andre saadanne gemeene Formaale til Fuldkommenhed; de maatte giøre Guld, og hvad er vel Brød i Forligning med Guld?"

"I hvad det og er, bør man henregne Brødets Fuldkommenhed til det lykkelige Paafund, at lægge Deyen saa at den kan raske sig førend den bliver bagt. Denne Virkning bestaaer i at giemme lidt Dey indtil den ved et Slags sær egengeistig Gæring har rasket sig, er

(a) See Jordmuss. under den Artikel Muß i Naturh. 5te T. p. 449.

(b) Hornblye søges i sin alphabetiske Orden.

er bleven tynd, har erhvervet en Lugt og Smag, som er noget stærk, skarp, geistig, blandet med Surt, ja er endog ubehagelig. Denne saaledes gæret Dey, som da kaldes Surdey, æl er man nøye sammen med frisk Dey; formedelst denne iæltede Surdey og ved Hielp af en lind Varme eller Tildækning, geraader den friske Dey hastigen i en ligesaadan Gæring, men ikke til saa høy Grad og Fuldkommenhed som den første; Denne sidste Gærings Virkning er at deele og giøre den friske Deys Deele mindre, at indbringe deri megen Luft, som, da den ikke kan vikle sig aldeles løs formedelst denne Deys Seyhed og Fasthed, danner deri smaa Hulheder, hæver og udvider den, kommer den til at svolme op, hvilket man kalder at raske sig."

"Naar Deyen har saaledes rasket sig, er den i Stand til at sættes i Ovnen, hvor den, ved at bages, udvider sig endnu meere formedelst Luftens Fortyndelse og den geistige Holdmateries, som er indsluttet imellem dens Deele, og danner et Brød, som er opfyldt med øyeformige Huller, følgeligen let og gandske forskielligt fra de tunge, tette, slimige og ufordøyelige Klumper, som man faaer ved at lade urasket Dey bages."

"Desuden har Ølets Opfindelse forskaffet en nye Materie, som er meget beqvem til at forbedre Brødet: det er Skummet, som under Gæringen sætter sig oven paa dets Overflade. Naar dette Skum, som kaldes Gær, kommer i Deyen, rasker den sig endnu bedre og meere hastigen end med den sædvanlige Surdey. Ved denne Gær laves det lekreste Brød, nemlig fiint Brød, som Simler, ꝛc. Det hænder ofte at det Brød, hvis Dey er bleven lagt med Surdey, har en liden syrlig Afsmag, som ikke er behagelig, hvilket kommer enten deraf, at deri er kommet for megen Surdey, eller og fordi Surdeyens Gæring var kommen for vidt. Man merker ikke til denne Uteylighed hos det Brød, som er lavet med Gær, hvilket rimeligen kommer deraf, at Gærens Gæring er ikke gaaen saa vidt som Surdeyens, eller og fordi man anvender meere Omhyggelighed med det fine Brød."

"Efterdi Dey af Meel kan være gandske allene og uden noget Tillæg, ligesom man kan see af Surdeyens Exempel, kunde man spørge, hvorfor man ikke lader Deyen raskes af sig selv og uden at have Tilflugt til en Blanding af allerede gæret Dey? Den sande Aarsag dertil er, som jeg troer, at i Almindelighed gære ikke paa een og samme Tid alle Deelene af den Materie, der underkastes denne Tilvirkning, ey heller i lige Grad, saa at de Deele, hvori Gæringen har begyndt, ere ofte komne til deres høyeste Grad førend de andre Deele af samme Materie have lidt mindste Forandring. De meget sukkersøde Kraftvædsker, saasom Mød og Likørviinens Most, give os et kiendeligt Bevis paa denne Sandhed; thi efter at disse Kraftvædsker ere blevne brav viinige, forbliver endnu tilbage hos dem en meget mærkbar sukred Smag: Nu veed man, at sukkerarted Materie kan endnu antage Gæring, og virkeligen, hvis man destillerer den vinige Mød eller Likørvine (søde Vine) eller og friskt Øll, for at behøve dem al deres brændendt eller heede Geist, og man udtynder deres Levnesats med lidt reent Vand, skal man see, at disse Levnesatse skal gære endnu engang, og at deri endnu skal danne sig en nye Mængde stærk Geist eller Brændeviin."

"Dette selvsamme skeer og nøyagtigen med Meeldey, og paa en endnu meere kiendelig Maade formedelst dens Klebslimighed og Mangel af Flydenhed, saa at, hvis man lod den gære gandske alleene og uden Hielp af Surdey, da fordi Gæringen skeer efter Haanden og meget meere langsomt, skulde de Deele, som havde gæret først, allerede være blevne sure og dovne, førend de andre havde lidt den behørige Fortyndelse og Forandring; hvilket skulde give Brødet en ubehagelig Smag."

Blandingen af en liden Mængde Suurdey i frisk Dey forekommer fuldkommen vel denne Uheld, efterdi dens Virkning ligerviis som alle Materiers der ere i fuld Giæring, ere at tilveyebringe hastigen en ligesaadan Bevægelse i de gæredygtige Materier, hvori man blander dem, eller hellere, Surdeyen sammentrækker og giør Gæringen meere samtidig, (simultaneus) i alle Deelene af disse Holdmaterier.

"Et vel rasket Brød, som er opslaget og bagt i rette Tid, er forskielligt fra det usyrede Brød, ikke alleneste derved, at det er meget mindre tet, mindre tungt, og har en meget bedre Smag, men endnu derved, at det blødes lettere, og sætter intet seyt Sliim, hvilket er en stor Fordeel for Fordøyelsen."

Cinober, (atter betydelig forøget af Pörner, især i Henseende til Cinoberets Kraft i Lægekonsten), Concentrering, Destillering, Edike (nemlig Vineddike; her læses adskillige Maader at brygge og destillere Eddike paa) Eg, Ertser og Ertsgruber (kan ansees som et Supplement til Artiklen Biergverk i Naturhistorien, og har betydelige Tillæg af tydske og svenske mineralogiske Skribenter) Ertsbehandlinger eller Tilvirkninger (her forekommer om Svovelet, Vitriolens, Allunens Udtrækning, og om Ertsenernes Tilarbeydelse i Almindelighed) Farverkonst, (man faaer under denne Artikel en Afdandling baade om Farver-

verkonsten selv, og om Tinkturer eller Farvevæ-
sker, som ere mineralske Vexters og dyriske Hold-
materiers Opløsninger, saasom alcalisk Tinktur, Spids-
glassets Tinktur, Jerntinktur o. s. v.) Fæt, Forpuf-
ning, (Afknald, Detonnations), Forraadnelse, (en
interessant Artikel), Fortinning, (saavel Kobberets
og Jernets, som Speyibelægning) Forvandskab,
Frantzosentræe, Fugtevne, (Deliquelance) Gæ-
ring, Geist, (Kraftvæsen, Aand) Gienbringelse,
(Reducering) Glas, (om Maaden at tillave Spids-
malmsglas, Vitrum antimonii, Boraxglas og Blye-
glas. Det Øvrige om Glas forekommer under Art.
Glasmagerie. Forfatteren forklarer her de chymiske
Grundregler, som ere Grundvolden til denne Konst,
og som kunde tiene til at at øvelede Naturforskere,
velsom og de vittige og erfarne Konstnere i de Forsøg-
ger, som sigte til denne Konsts Fuldkommenhed)
Grundvæsener, Guld, Guldtinktur, Epps.

Af den anden Tome, som indbefatter Bogsta-
verne H. J., udmærke vi disse Artikler: Honning-
vand (en Maade at lave god Mjød) Jern, Jern-
moer, Ild, (vi ville heraf anføre Hr. Pörners Tanker
om Lys og Ild: "Lys og Ild, siger Pörner, synes,
"hvad deres Væsen angaaer, ikke at være forskiellige fra
"hverandre. Under begge bør man forstaae en Sub
"stants, som befinder sig i Bevægelse. Ere de saa
"kaldte elementariske Ild- eller Lys-Deele forenede
"med hinanden, saaledes at de forestille et Legeme, som
"sees af os i en Skikkelse, og tillige fornemmes af os
"naar vi komme det nær, da kan saadant et Legeme kal-
"des Ild. Men hvis disse Ildeele ere saa langt fra
"hverandre, at vi ikke see dem samlede i noget Legeme,
"men dog fornemme dem med vore Øyne, da kan saa-
"dant vel kaldes Lys, men ikke Ild. Ilden bliver alt-
"saa et sammendrevet (koncentreret) Lys, eller en
"Samling af Lysdeele, som vedrøre hinanden nøyagti-
"gen. Jo flere af disse Lysdeele, der da ere forsamlede
"med hinanden, jo nøyere de vedrøre hverandre, og jo
"hastigere deres Bevægelse er, desto meere sandsebart
"bliver Legemet for vore Øyne, og desto tydeligere blive
"vi derhos vaer en Skikkelse. Man kan kun tage So-
"len under Betragtning; den er et sammendrevet Lys,
"den fremstiller dette Lys i et Legeme, den er Ild. De
"Lysdeele, som udgiøre dens Legeme, udgaae derfra og
"begive sig bort; jo længer de komme fra Legemet (So-
"len), jo meere vidt ere de selv fra hverandre, jo mindre
"kiendelige blive de, saa at den forskiellige Fravidde ud-
"giør Dagens forskiellige Tider, og den største Fra-
"vidde Natten. Der skal altsaa og være Lysdeele til
"stede om Natten, men paa saadan en Maade, at de
"ikke meere fornemmes af vore Øyne. Man
"kan atter samle de bortværende Lysstraaler ved et
"Brændeglas, som holdes imod Solen, da skal strax
"vise sig under et synligt Legeme, og danne en liden Sol,
"som er et sammenbragt Lys, en Ild, og som, fordi
"vi kan nærme os til denne lille Sol, og kan fornemmes
"af vore meere grove Sandser, og brænde os ligesom
"en anden Ild. Naar man giør disse Betragtninger,
"maae man ikke lade sig forvilde ved adskillige lysende
"Legemer, hvis Skikkelse er synlig uden at derfor være
"Ild. Saadanne Legemer bør ansees som Speyle,
"de give et giennemslagent og mat Lys, som aldrig meere
"kan blive til Ild. Man maae ikke heller lade sig friere
"af Legemer, som brænde, men som dog ikke lyse. I
"samme ere baade Lys og Ild, men de ere indbyllede i
"fremmede Substanser ligesom i et Dække. Men det
"maae være nok, Ildens og Lysets Betragtninger ere
"alt for vigtige til at kunne afhandles tilfulde i en eeneste
"Anmærkning. Min Hensigt hermed er kun at bringe
"under Agt, om man ikke, i Anledning af mange Glags
"Særsyne, kan have Aarsag at sige, at Lys og Ild er
"i Grunden et og det samme, og ere ligedanne forskiel-
"lige som vandige Dampe og Vand." — Jordpulver,
Jord (især vidløftig), Kalk, Kar og Verktøy
(chymiske, eller saadanne som behøves til et chymisk
Værksted), Kiermes, Kise (Pyrites), Klimpe-
størkning (Chrystallisation), Knalguld (om dets
Farlighed), Kobber, Konge, Kul, Leer, Læge-
ring, Luft, Melk, Metaller (Metallisering, især
vidløftig), Nedslage og Nedslagning (præcipites
og præcipitation), Olie (især vidløftig og forsøget),
Ovne, Pegestikke (Spaastikke, virgula divina;
Forfatteren holder den for et Hiernespind, som har kun
Begiærlighed, Vankundighed og Lettroenhed at falde
for sin Rygthathed), Phosphor (hvor dets Historie
og Tillavningsmaade meddeeles efter Marckgraf),
Platine, Porcelin (Forf. giver her en Beskrivelse paa
de fornemste Porcelinarter, nemlig Japanske og Chi-
neiske, det Sachsiske og det Franske. Det smukkeste
og prægtigste Porcelin forfærdiges i hans Tanker i det
kongelige Manufaktur i Sevres. "Dette Porcelin,
"siger han, sættes for nærværende Tid i første Klasse
"ved sin Hvidheds Glands, sin Glasserings Smukhed,
"og ved sine Farver, hvort intet bekiendt Porcelin har
"hid indtil kunnet komme det nær: intet ligner det i
"Henseende til Forovldnings Prægtighed, til Skikkel-
"sernes Regelmæssighed og Rethed; Naturgave og
"Geist glimre i dets Tegninger og Billedarbeyde: det

"ere

"ere de Hrr. Bacheliers og Falconnet, som forestaae "og bestyre dette Arbeyde. Endelig, alt hvad der gis- "res, og som er visseligen kongeligt, besørget af Mænd, "hvis Dygtighed er bekiendt, og som have megen Ind- "sigt i Physik og Chymie, vil snart bringe det dertil, at "dette Manufakturs Porcelin kan gaae op imod alt det "fuldkomneste og bedste, der er bleven forfærdiget af "dette Slags") — Prøve —

De vidtløftigste og merkværdigste Artikler af den tredie Tøme, som indeholde Bogstaverne Q til Enden, ere følgende: Qvægsølv (især vidtløftig), Rensning, Sæbe, Salmiak, Salpeter, Salt (meget vidtløftig), Skeedning (separatio metallica), Skilning (Analysis), Sølv, Spidsglas, Staal, Steenphosphorer, Sublimat, Sursalt (acidum), Svovel, Tin, Tyngde, Urin, Vand, Verksted (chymisk eller Laboratorium, hvorledes bør være indrettet), Vin, Zink. — Til Slutning følger et fransk og latinsk Konstordregister.

Hr. Prof. von Aphelen har ved idelige Henvisninger til Bomares Naturhistorie givet Læserne Anledning til at hente nærmere Oplysning i en og anden beslægted Materie, som i dette sidste Verk kunde være enten udførligere afhandlet, eller fra en anden Side betragtet. Det bliver ham en ævig Roes, at have ved to saa vigtige Skrifters Oversætning baade lettet Naturvidenskabens Kundskab og beriget Sproget; og naar vi allene betragte de store Vanskeligheder, som et i Naturphilosophien næsten gandske uøvet Sprog maatte lægge endog den dueligste Oversætter i Veyen, saa blive vi tvivlraadige, om vi ere Hr. von Aphelen meer skyldige for de vigtige og nyttige Sager, han hat givet os at læse i Modersmaalet, eller for det Mønster, han har givet vore Skribenter at udtrykke sig i disse Materier med Reenhed, Smag og Zirlighed.

Trykfeil i No. 22, 23 og 24.

S. 175. L. 39. vigtigt læs: rigtigt
S. 180. L. 40. besynderlig læs: betydelig
S. 181. L. 9. svarte læs: svare
——— L. 34. tvungne læs: tunge
S. 182. L. 6. Statue læs: Statur
S. 188. L. 13. nævner læs: meener
S. 191. L. 23. Indledning læs: Veyledning.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 27. 1772.

Applications Udtog af alle de kongelige Forordninger, Placater, Reskripter, Resolutioner, Ritualet, Krigs- og Skibs-Artikler, Kollegiers Resolutioner, Oktroyer, Privilegier og Fundatser, fra Aar 1661. til nærværende Tid, hvilke maatte forandre, skiærpe eller formilde, udvide eller indskrænke, forklare oplyse eller forøge den Danske og Norske Lov: henførte til de bequemmeste og behørige Artikler i hver Bog og Kapitel efter Lovenes Orden; tilligemed Parallel-Steder, Anmærkninger og Tillæg, samt et alphabetisk Register over Materierne. Ved Johan Ludvig Lübecker, Kongel. Mayestæts Byefoged i Ribe ꝛc. Første Hæfte. Kiøbenhavn, 1772. Trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. Stor 588 S. 8.

Den blotte Titel af et Skrift som dette, er nok til at vise dets udstrakte Nytte og Brugbarhed: og man behøver alleene at være forsikret om, at Skriftet virkelig indeholder alt hvad Titelen lover, og at Forfatteren er gaaet til værks med Skiønsomhed og Nøyagtighed, for at indsee, at saadant et Skrift, naar det er bragt til Ende, bliver en umistelig Haandbog og et Vade mecum for alle Dommere og Embedsmænd, og ligesom et Orakel for enhver Borger, som forurettes af sin Medborger, hvor han kan tye til, og naar han har den ringeste Skiønsomhed, vente klarere Lys og troere Veyledning, end hos en Skok gemeene Rabulister og Lommeprokuratorer. Vel have vi ingen Mangel paa Extrakter og Registere over Forordninger, Reskripter o. s. v., endog saadanne, som ere hentydede paa Loven, og altsaa ligesaavel Applikationsudtoge, som dette; men intet Extrakt eller Register har samlet og foreenet alle de Fordeele, som bør bestemme Brugbarheden af saadant et Verk, saaledes som dette, enten i Henseende til Plan, eller til Udførlighed, eller til Nøyagtighed. Den Fordeel alleene, at Hr. Lybeckers Udtog viser hen ikke blot til Lovens Kapitler, men til enhver enkelt Artikel især, er af den Betydenhed, at den alleene sætter hans Skrift over andre af dette Slags. Men det har endnu mange andre Fortrin, hvorom vi selv have overbeviist os, ved at sammenligne det med de brugeligste og brugbareste Reaktere af dette Slags, som vi hidindtil have havt, nemlig Bulls Register forsat ved Elkiær, og Hr. Kommerce-Sekretair Rissens for faa Aar siden udgivne Extrakt og Register. Vi have ved denne Sammenligning fundet, at de Forrtrin Hr. L. i Fortalen tillægger sit Arbeyde frem for d sses, ere sande og grundede, og at han ikke har fornærmet disse duelige og fortiente Mænd, naar han saaledes lægger deres Mangler for Dagen. "Bulls Register, siger han, har "havt den Lykke at erholde et besynderligt Bifald af "Publiko. Samme er et alphabetisk Register over "Loven, hvortil Forordningerne ere applicerede, og i "dette Stykke kommer det overeens med dette mit Ud"tog, undtagen at mit følger Lovens Orden artikelvis, "for ordentlig at lægge Loven til Grund, og derimod

" til Slutning indeholder et alphabetisk Register over
" Materierne, hvorved haves trende Fordeele for een.
" — Men ellers findes hos dette Skrift adskillige væ-
" sentlige Ufuldkommenheder, saasom: 1) Det har
" ikke et Ord om de utrykte Reskripter og andre slige
" Anordninger for begge Riger, hvis Kundskab er for
" den største Deel ligesaa fornøden, som Forordninger-
" nes, og i denne Deel har mit Udtog et væsentlig For-
" trin. 2) Det er af Bull ikke for sat længere end til
" 1746., og Elkiærs Register kan egentlig ikke ansees
" som en Fortsættelse, saasom det ikke følger Bulls Plan
" med at applicere Forordningerne til Loven, følgelig
" ikke er af den Nytte; — mit Udtog derimod findes
" fortsat med Anordningernes beskaffne Applikation,
" indtil det forlader Pressen, altsaa 26 Aar længere.
" 3) Det er ikke udarbeydet med den bedste Flid, da
" der mangler meget, som endog efter Titelbladet burde
" findes, og som dette mit Udtog ved Sammenligning-
" gen kan fremvise. 4) Forordningernes Applikation
" i Bulls Register til de allegerede Lovens Steder, be-
" staaer for den største Deel af en blot Opregnelse af
" Nar:stal og Dats, uden kortelig at melde, hvori egent-
" lig den derved indførte Forandring bestaaer, hvoraf
" flyder, at man ikke kan bruge det, uden tillige strax at
" søge op i Forordningerne selv, som ikke just allesteder
" kan haves ved Haanden, eller af enhver kan bekostes.
" — Derimod berører dette mit Applikations Udtog
" kortelig Forandringens Indhold og Maade, saa at
" man paa de betydeligste Steder dermed kan behielpe
" sig. 5) Bulls Registers Indretning giør det baade
" alt for ubequem og alt for bekosteelig, og bærre vilde det
" endnu blive, ifald alt det manglende i Applikations-
" Columnen skulde tilsættes; thi formedelst de besindende
" mangfoldige blanke og utrykte Steder er det allerede
" nyret og vilde endnu meere opvore til et saa stort Vo-
" lumen, at det ikke bequemmelig kan haves eller bruges
" som en Haandbog, ja i de seenere Tider er denne Bog
" siegen til saa umaadelig en Priis, som aldrig kommer
" overeens med dens egen indvortes eller udvortes Vær-
" die. Hertil kommer, at Formaten i sig selv er ube-
" quem, hvilket er en skadelig Qualitet ved det Slags
" Skrifter, og visselig strider imod Registrenes Hensigt,
" som man ikke allene kan have Behov at konsultere i det
" daglige Liv, hiemme og i Skrivere, eller at hensætte i
" et Bibliotheque, men og ved forefaldende Leyligheder
" uden Huset, deels inden, deels uden Retterne kan
" behøve og bruge. 6) Overalt har Bulls Register
" nu i lang Tid, enten aldeles ikke, eller dog ikke uden
" alt for stor Bekostning været at bekomme, saa det ey
" kunde hielpe dem, som enten ikke dermed maatte være
" forsynede, eller og ikke have Syne til at ankaffe sig
" samme Bog, av den blot og alleene var til. Altsaa
" kunde endog i den Henseende behøves enten et nyt Op-
" lag med Forbedring til 1746, samt Fortsættelse til
" nærværende Tid, efter Forfatterens brugte Methode,
" eller og et nyt Register, hvorved ikke allene de Fordeele,
" som findes ved Bulls, men endog flere og vigtigere,
" kunde erholdes. Og efter dette sidste Maal haver jeg
" omhyggelig stræbt, saaledes som nyelig er forklaret.
" Thi enhver seer letteel g, at skiøndt Bulls Register kan
" ansees som det bedste, naar intet bedre haves, saa kan
" dog dets Plan og Indretning nu omstunder ikke ansees
" for den rigtigste eller bequemmeste, men taaler mange
" Forbedringer. — Om Hr. Nissens Arbeyde taler han
saaledes: "Hr. Nissens nyelig udkomne Register er og
" et Applikations Verk, men er dog noget fuldstændi-
" gere, end de forrige, efterdi det har Forordninger og
" Reskripter baade for Danmark og Norge. Jeg maa
" tilstaae, at jeg i Forstningen studsede, da dette Regi-
" sters Titel blev mig bekiendt ved de offentlige Tidender
" (som skeede nogen Tid efter at jeg i samme Tidender
" havde bekiendtgiort min Plan og indbudet Loykyndige-
" hedens Elskere til Subskription;) jeg formodede da,
" at min Umage var ufornøden, og at denne brave For-
" fatter ved en Hændelse var kommet mig i Forveyen.
" Men da jeg fik Verket selv at see, fornam jeg strax 1)
" at sammes Indretning var meget forskiellig fra min
" Plan, i Synderlighed derudi, at her a) var ingen
" ordentlig Applikation til hver Artikel, men kun til
" hvert Kapitel, følgelig til alle et Kapitels Artikler i
" fleng. b) Siden her var ingen artikelmessig Applis
" kation, saa kunde her ey heller nogen Anførsel af pa-
" ralelle Steder være brugt, følgelig gaves her ey nogen
" Leyligbed til at conferere saadanne Lovens Steder med
" tilhørende Forordninger, som staae i nogen Sammen-
" hæng eller Forbindtlighed med hinanden; et væsentligt
" Requisitum ved et Skrift, som indeholde Anordnin-
" ger, der skal conferares med Loven; thi skal denne Con-
" ference due noget, saa maa Loven igien conferares
" med sig selv indbyrdes, og ligeledes de anbragte Ano
" ordninger imellem sig. Da fremskianer først det
" fulde Los. c) Danske og Norske Anordninger ere
" her ikke adskilte fra hinanden, men anbragte i fleng,
" undtagen hvor Loven maatte have et heelt Kapitel
" for hvert Rige især, der har Adskillelsen nødvendig
" maattet skee. 2) Endelig fandt jeg i Almindelig-
" hed, at dette nyeste og sidste Skrift havde efterladt
" mange

"mange Aar, som endnu paa den danske Lovkyndigheds "vide og vigtige Mark burde opsamles. Jeg beslut- "tede altsaa at fortsætte mit Arbeyde, og blev end "ydermeere dertil af de vigtigste Mænd opmuntret".

I Henseende til Reskripterne har dette Arbey- de et stort Fortrin endog for Rothes Samlinger af Reskripter, i det det indeholder og handler til Loven en Mængde Reskripter, som tilforn have været ube- kendte, og som Forfatteren har havt en høy Patron i Kiøbenhavn at takke for, hvilken han dog ikke næv- ner. "Denne uforglemmelige Velynder, siger han, "der skandt ligesaa stor Gunst for min Person, da jeg "ophold mig i Kiøbenhavn, som Behag og Haab "for det af mig publicerede Werks nyttige Indret- "ning, gav mig Leylighed til at see af de Kilder, til "hvilke alle mine Forgiengere var nægtet Adgang. "Herved blev jeg sat i Stand, til at giøre mit Werk "nogenlunde fuldstændigt, det er, om ikke aldeles, "saa dog meer fuldstændig, end alle foregaaende; "saa man her vil finde mangfoldige Reskripter, ikke "allene til den Danske, men og den Norske og Is- "landske Ret henhørende, hvilke forhen have været "ubekiendte, men dog afgiøre vigtige og tillige stri- "dige Casus". Endog saadanne Reskripter, som man allene veed Hovedindholdet og Aarstallet af, men som ikke meer findes in extenso, enten i Archi- verne, eller i nogen hidtil bekiendt Samling, har Forf. for Oplysnings Skyld dog ikke vildet gandske udelade.

At Applikationen har haft Vanskeligheder, troer enhver Forfatteren gierne. "Thi nogle Ma- "terier ere af den Beskaffenhed, at man maa være "raadvild om Stedets Valg, hvilket man skal be "stemme Applikationen, følgelig gandske vist ikke "saa, ikke at kunne være alle til Maade. — Endnu "ere nogle ved Forordninger eller Reskripter anord- "nede Materier af den Beskaffenhed, at de enten "gandske vanskelig eller aldeles ikke til Lovenes Ar- "tikler kunde appliceres. Hvad de første anbelanger, "siger Hr. L., da haver jeg søgt at andringe samme "paa de Steder, mig synes meest rimelig, for dog "at indlemme dem i dette Werk, og ey stille Læserne "ved Kundskab om dennem; da det alphabetiske Re- "gister giør god Henvisning dertil i forekommende "Tilfælde. Iblant disse kan og regnes de Anord- "ninger, som angaae Handelen og adskillige til Ind- "eller Udførsel forbudne Vahre, hvilke, som meldt, "ere i alphabetisk Orden applicerede til 4 Bog. 2 "Cap. 20 Art., og paa den Maade uden enten at "sammenblandes med det øvrige eller aldeles udelu- "kes, indlemmede. Men hvad det sidste Slags "angaaer, da vil Læseren finde, at samme baade ere "faa og ubetydelige. —— Men har saaledes over- "alt søgt at bruge all muelig Overlæg og betænkjom "Valg i at henføre Anordningerne til de rette be- "hørige Steder og Artikler i Lovene. Men hvor "Læseren ikke maatte finde en eller anden Anordning "just an ført paa det Sted han søger, der finder "han enten en udtrykkelig Henvisning til et andet "Sted, eller en slikiende ved de antegnede Pa- "ralel Steder, hvilke ere anbragte baade for "at giøre Lovenes Læsning og Conference med Udtoget "desto meere sikker og nyttig, saa og for at give Læ- "serne Anledning til at finde en Anordning, som "maatte været anført og applisceret til et andet Sted, "end der han just søger. Og da Forfatteren har "meent, at en rigtig Applikation (hvoraf Skrifter "bærer Navn) var en af dets Hovedegenskaber, som "med Agtpaagivenhed og Discretion burde iagtta- "ges; saa har han ikke af Magelighed blindt ben "villet følge andre, men selv prøvet og undersøgt al- "ting, og udvalgt det beste og bequemmeste, skiønt "saadant har kostet desto meere Møye. Herhos "maae erindres, at om Nogen ville conferere dette "Applikationsverk med andre, som tildeels følger "samme Methode, saasom Bulls, Lorentsens, Clau- "sens og Nissens Registere, eller Rothes og Bergs "Samlinger, og da skulde savne en Anordning i dette "Skrift ved en vis Artikel eller Materie, som maatte "findes i de andre, da er den just ikke forglemt, men "anført paa et andet Sted, hvor den efter Forfat- "terens Tanker bedre passer sig. — Slutteligen erin- "dres, at man ved Applikationen til hver Artikel "har fulgt Artiklens Membra, saa at naar der har "været fleere Membra, har man anført de Anord- "ninger, som først kunde passe sig, skiønt samme "efter den kronologiske Orden ellers skulde have væ- "ret sidst anførte".

Foruden de anførte Paralel-Steder af Loven, som tiene til at give hinanden Lys, legger Forf. sine egne Anmerkninger og Raisonnements i omhyggelige Mate-

Materier til, hvilke udgisre en ikke uvigtig Deel af dette Skrift. Vi ville deraf anføre nogle faa Prøver. Ved D. L. 1 Bog 13 Kap. 22 Art. og N. L. — — 23 Art. ophæfter han det Spørgsmaal: Om denne Artikel skal forstaaes extensive om alle Slags Ord, eller restrictive alleene om incurieuse Ord? Og efterat han har anført alle hidhørende Reskripter, hvorved intet afgiøres, erklærer han sig for det sidste, nemlig at den bør forstaaes restrictive, og giver derfor omstændelig sine Grunde. —— I det vigtige Spørgsmaal, som er blevet omtvistet imellem to af vore største Jurister: Om Arrest giver nogen Prioritet eller Panteret (pignus judiciale), eller alleene virker en blot Anholdelsesret (jus detentionis), erklærer Forf. sig for den sidste Meening, og anfører derfor sine Grunde. —— Ved 2 B. 16 Kap. undersøger Forf. Om ved de Geistliges Eyendomme, som efter Reskript af 6. Martii 1739. skal ansees som Løsøre, og hvorover det følgelig tilkommer de geistlige Auktionsdirektører at holde Auktion, skal forstaaes Markjorder paa Kiøbstædernes Marker; og anfører, hvad derom paa begge Sider kan siges: Forunden andet meer.

Det havde været at ønske, at Hr. Forfatterens Tid og Omstændigheder havde tilladt ham at udgive det heele Verk paa engang, efterdi det ellers immer vorer meer under Hænderne, og behøver alt fleer og fleer Supplementer. Allerede denne første Deel, som ikke indeholder meer end de to første Lovens Bøger, har under Trykningen tildraget sig et Supplement af nogle Ark. Dog lover Forf. at bringe de øvrige Lovens Bøger under eet Bind, og ved Enden at tillægge et alphabetisk Register over Materierne, der kan tiene som en Nøgle til Applikationsbudget. Et kronologisk Register, som det Hr. Nissen har, skulde ogsaa have sin Nytte, naar kun ikke derved Skriftet selv, hvis Fortsættelse vi ere forskrede, at alle Lovkyndighedens Elskere med Længsel ønske, skulde forsinkes.

Aargangen af disse Blade koster:
I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

I det andet Stykke, hvori vises den Tilstand, hvorudi vore Fabriker befinde sig, og hvad Fordeel de have bragt Landet, undersøger han de Indvendinger, som gjøres imod vore Fabriker. Disse Indvendinger ere:

1.) At de have kostet Kongen saa store Summer. Derpaa svarer Forfatteren: "Hvor gior man "nyttige Indretninger uden Bekostning? Ingen Indretning i Verden kan tænkes uden Forskud, uden nogen dertil benlagt Fond; Een maae giøre dette Forskud. I Engelland og Sverrig bliver den udskrevet over det gandske Land. I Holland var det rige private Folk, som forstrakte den. I Frankrig og Dannemark giorde Kongen det. Vores Konge satte aarlig 30000 Rdlr ud dertil, og gav endnu nogle Summer til særdeles Indretninger. Dog vare de ikke "allene til Fabriker. Her manglede alle Ting, Huse, "Farverier, saavel til uldene som Silke-Fabriker, "Kalander, Walk-Feiser-Møller og mange andre "Maskiner, som alle ente maatte giøres her, eller forskaffes fra Fremmede, og som, da det er forbudent at "udføre dem, faldt meget kostbare. Men at Fabri"have kostet saa meget, som man troer, eller som fore"gives af dem, der ere Fiender af Fabriker, kan aldrig "bevises. En Million (thi saa meget kunde det "omtrent beløbe sig til, som Kongen og hans høybe"rommelige Forfædre siden Aar 1737, da Commerce"Collegiet blev oprettet, har givet til Commerce-Fond), "er alt hvad det kan udregnes til, hvilken Million dog "langt fra ikke er blevet anvendt til bemeldte Fabriker og "deres Indretninger allene, det er, til saadanne, som dri"ves ved Væverstole, men til Handelens Udbredelse, til "andre oeconomiske Indretninger, og til de Kongelige "Betientere som blive lønnede af Commerce-Collegiet. "Kan man vel kalde dette første Udlæg for meget til "Indretninger af den Vigtighed, og som allerede har "bragt Pengene meer end tredobbelt tilbage igien, o. s. v.

2.) Kongen taber ved disse Indretninger meget i sin Told.

"Denne Sats tilstaaer jeg gierne. Af de Ting, "som ikke indføres, kan Kongen eller Staten ikke heller "have nogen indgaaende Told. Men fordi Kongen "har tabt i sin Told, derfor har han, siger Forf. ikke "tabt i hans Indkomster. Told og Consumtion var af "Fisbenhavn 1736, et Aar for Fabrikernes Anlæg, "281,179 Rdlr. 3 Mk. 7 ß, og Aar 1770, 532567 "Rdlr. 1 Mk. 13½ ß, følgelig i et Aar to Tønder "Guld og 51387 Rdlr. 4 Mk. 5½ ß. meer end den "Gang, endskiøndt ingen Told er indkommen for fremmede Fabrik Vahre; endskiøndt Garnisonen er nu "meget ringere end den Gang, og endskiøndt "Christiansborgs Slots-Bygning og deus Ar"beyde har ophørt; hvorved Consumtionen har maat"tet tage af".

3.) Dannemark maae lade komme fra Fremmede alle raae Materialier til sine Fabriker, hvorved mange Penge gaae ud af Landet.

"Man skulde ikke tro, siger Forf., at denne "Indvending skulde giøres af fornuftige Folk: at et "Land ikke skulde fortiene nogen Arbeydslon, fordi det "ikke har de raae Producter hos sig selv. — Men jeg til"staaer først sugenlunde, at alle raae Materialier, som "vi bruge til vore Fabriker, komme fra fremmede Stæ"der. Grunden til vores, og alle, særdeles nordlige "Europæiske Landes Fabriker er Ulden, og Klæde"Fabriker er Grunden til alle øvrige Fabriker. De "allene ere bestandige, og lidet eller intet underkastet "Moden".

"Vore Fabriker forarbeyde ikke allene fine, men "endog grove Uldvare, hvortil den danske Uld forbru"ges. Vore Tøymagere forarbeyde den Eyderstæd"ske Uld, som vel ikke kan kaldes udenlandsk. Overalt "er det ikke Fabrikernes Skyld, at vores Faare"drift bliver saa meget forsømt, at intet Land er meere "ukyndigt i at forbedre sin Uld, at der i heele Europa "ikke er flettere Anordninger for Faaredriften, end just "her" o. s. v. — Forfatteren igiendriver og Indvendingen af Engellands Exempel, som til deres Jern-Staal- og Silke-Fabriker maae bruge fremmed Jern, Staal og Silke.

4.) Alle her fabrikerede Vare ere langt dyrere end hos Fremmede, og man kan dog ikke faae "alting, og med saa megen Forandring, som "Udenlands.

"Jeg tilstaaer det, siger Forf. at disse Fabrik-Vahre, i Særdeleshed grovt Klæde, og ringe Tøy, ere her dyrere. Aarsagen dertil er, at disse Fabriker ere anlagte i Hovedstaden, hvor de af mange Aarsager ikke burde være. Det er ikke Fabrikantens Skyld; Dersom saadanne Fabriker, ligesom i andre Lande vare paa smaa Stæder, eller paa Landet, saa vilde deres Arbeyd være meget lettere. Man føye disse Anstalter, og have meere Opsyn med Faaredriften, at Ulden bliver bedre, og lettere Kiøb, saa vilde denne Klage med Tiden kunne afhielpes".

"Hvad fine Klæder og de ordinaire Silke-Tøyer betreffer, tør jeg vel paastaae, at Forskiellen i Prisen er ikke meget forskiellig eller vel slet ing en, naar man betragter Pengenes Værdie efter Vexel Koursen, og som uden Tvivl vilde udgiøre noget meere, dersom man skulde betale Arbeydslønnen til Fremmede for de her fabrikerte Vaer".

"Men det er ubilligt, at man klager over, at man ikke her kan faae saa mange Slags forskiellige Vahre, som udenlands. De her fabrikerte Vahre ere allene

til

til Brug for Dannemark, og man forlanger at det, som alle Fabriker i heele Europa forfærdige, skal giøres her. Intet Land i Verden kan giøre det, som man uden videre Efterranke fordrer af Manufakturer, som først har staaet i 30 Aar, og ikke begynder sig i Lande, der har havt Fabriker i 100 og 150 Aar."

"Man skiøtte allene Fabrikerne større Assats. Man bære ikke andet end det, som bliver giort her, og jeg er Borgen for, at vi skal faae Mødens Toy".

5.) At Fabrikerne ere Skyld i, at alle Levnets-Midler ere blevne dyrere i den tiltagende Armod, og i den høye Vexel-Cours.

"Jeg vilde saske, svarer Forf., at Levnets-Midlernes Dyrhed havde sin Grund i Fabrikerne, saa var det et Tegn paa, at Antallet af Mennesker, som nærede sig derved, var saa stærk tiltaget, at vores paa Korn- og Mark Frugter saa rige Dannemark ikke kunde levere Brød, Øll, og Kiød nok, men dette kan vi neppe vente saa hastig, i det mindste seer det ikke ud derefter for nærværende Tid. Armod kan vel tage til ved indgaaende Vahrer, men ikke ved udbredede Fabriker, saasom disse ere det bedste Middel, til at forebygge Armod. Det sidste, angaaende den høye Vexel-Kours, vil jeg ikke engang besvare, da det er alt for afsindigt".

Efterat Forfat. fra S. 31 til 33. har sundet Leylighed til at undersøge, hvilket Slags Fabriker der her i Landet burde foretrækkes, enten Uldene- eller Linnede-Fabriker, enten Uld- eller Linnet-Spinderier (der sættes forud, at en af Delene skulde foretrækkes) hvilken Undersøgning maae eftersees i Skriftet selv, kommer han i den anden Afdeling til at vise, hvorvidt vore vore Fabriker ere komne, hvad der er bleven arbeydet, og hvad Nytte de hidtil har giort Landet.

Af de hosfoyede Tabeller kan sees, hvad enhver Art Fabriker, saavidt Forf. har kunnet faae Efterretning (meget er desuden bleven giort, hvorom ikke kan bekommes nogen særdeles Efterretning, og hvilket udgiør en betydelig Summa) har forfærdiget, og at den besparede Fordeel beløber sig til Tree Millioner, Fire Hundrede og Otte og Tyve Tusinde, Syv Hundrede og Syv og Halvfemtesindstyve Rdlr., 1 Mk. 13 Sk. 11 ß.:

ved Klæde Fabriker	1772,841	Rdlr.	1 Mk.	7 ß.
ved Silke Fabriker	786,170	"	5 "	11
ved Uld Fabriker	869,785	"	" "	11
	3428,797	Rdlr.	1 Mk.	13 ß.

"Til at forfærdige disse Vare har i de 24 Aar arbeydet 122806 Personer, hvilket i Giennemsnit udgiør et Antal af 5116 Mennesker, som allene ved deres Arbeyd ved Fabriker har havt deres Brød aarlig, og hvor mange andre Næringsdrædder, som f. Ex Brygere, Bagere, Brændevinsbrændere, Smede, Snedkere, Skomagere, Skrædere o. s. have ikke igien levet af disse; og naar man betæncker, hvad der er bleven consumeret til disse Folkes Klædning med Linnet og Uldet, som til deres Underholdning, hvorfor Frankrig eller Spanien har trækket noget til sig, saa vilde det belabe sig til meere, end man troer. Jeg vil kun anføre en eeneste Post. Hvad har ikke Iyderne fortient af disse Folk for Strømper. Naar jeg kun regner 1 det, at enhver har brugt 2 Par Strømper aarlig til 2 Mark Danske, saa udgiør det en Kapital af 81870 Rdlr. 4 Mk. Maa kan heraf omtrent slutte sig til det Øvrige." Hvad Forf. videre anforer til at bevise vore Fabrikers Nytte for Landet, vilde Læseren selv behage at efterse i Skriftet selv. I den tredie Afdeeling viser han, at Fabrikerne, som et af de kraftigste Middeler til at bringe Landet i Opkomst, ere nødvendige for Dannemark.

Denne Nødvendighed grunder Forf. først paa de Europæiske Landes Tilstand, hvilken giør det fornødent for et hvert Land at søge at sætte sig i Stand til at kunne slippe for at tage sine Nødvendigheder fra andre. Dernæst søger han den i Dannemarks egen Tilstand, som, uagtet sin frugtbare Jordbund, tempererede Himmelegn, bequemme Beliggenhed til Fiskerier med meer, dog forværres daglig. Aarsagen dertil, siger Forf., er intet andet, end at vore Lands-Produkter, som vi udsende, ikke balancere med det, som vi trænge til fra andre Lande; og da disse Nødvendigheder tage meere og meere til, saa blive vi og stedse fattigere, og de udenlandske Fornødenheder borttage omsider alle vore reede Penge; "derfor raader Forf. at formindske vore Udgivter for saadanne Ting. Dette kan allene bringes til veye ved Arbeidsomhed og Flid". S. 44. yttrer Forf. den Tanke, at iblandt de Ting, som vi af andre tilkiøbe os for reede Penge, udgiør det, som vi behøve til Klæder, det vigtigste, og S. 45. viser han Muelighedeu af at forarbeyde her i Landet, alt hvad dertil behøves. Derpaa viser han S. 46. — at Fabrikernes Udbredelse vilde geraade til Landets Velkerd. Efterat han har afskildret vore Land-Stæders slette Tilstand, viser han i et Exempel, hvad fordeelagtig Virkning en Fabriks Anlæggelse i en forfalden Kiøbstæd gør". "Lad os f. E., siger han, anlægge en Toy-Fabrik, som har fire Stoele i Gang (thi dette er kuns en meget liden Indretning) dertil behøves i det mindste 100 Mennesker, hvilke (efter en derover endda meget ringe giort Beregning, for at kunne levere Varene for samme Priis som Fremmede) aarlig kan fortiene i Arbeydslon 2600 til 2700 Rdlr. Man overveye, hvad Rulleringen af disse Penge vilde giøre for Virkning i samme Bye. De, som tilligemed deres smaa og store Børn faae Arbeyd ved denne liden Fabrik, og tilforn vare Borgeren til Byrde, og befordrede hans Armod, blive nu et Middel til at hielpe ham paa Fode. De 2700 Rdlr. gaae vel 10 Gange fra en Handtering til den anden, og enhver

hver vinder noget derved. Borgeren, som ved denne Forkering er bleven sat i Næring, faaer Mod, og sætter sit forfaldne Huus i Stand, som han for frygtede at maatte forlade af Mangel paa Næring. Hans Omstændigheder blive daglig bedre, han har Fortiener og giver mindre Skat; da han ikke har nødig at betale for saa mange Fattige. Fabrik Arbeyderne komme sig ved bedre Næring, som de selv fortiene, og blive nu nyttige Mennesker i saadan en Bye. Ubekymrede for deres daglige Udkomme, som ikke kan feyle dem, saalænge de vil arbeyde, vil mange gifte sig, og efter nogle og five Mars Forløb kan en saadan Bye tælle een Gang saa mange Indbyggere, der ere i Stand til at ernære dem selv." Men det er ikke allene Kiøbstæd-Folkene, men og Land-Manden, hvis Omstændigheder ved Fabrikers Anlæg skal vorde forbedrede. Efterat Forf. har erindret, at hans Tanke aldeles ikke er, at berøve Landmanden en eneste Time, som han behøver til sin Agerdyrkning, og hvad derhos hører, viser han nogle Fordeele, som Landmanden kunde haue af Fabrikers Anlæg omkring i Smaa Stæderne, nemlig:

1) Bonden kunde da lettere faae sit Korn affat i nærmeste Bye.

2) Da de nu forfaldne Kiøbstæder, naar de faae Fabriker, bruge til deres Næring meere end nu, saa vil Landmanden da bringe meere til Torvs til saadan en Stad, som ligger ham nærmest, og inden saa Timer bekomme en reede Skilling derfor.

3) Faare-Avlen vil forbedres.

4) Bonden vil falde paa at lægge sig meere efter Havedyrkning.

5) Indførslernes Familier vil blive Bonden mindre til Byrde, da de ved Spinden eller andet Arbeyde, som Fabrikerne kunde give dem, kan faae noget at fortiene i deres Huse.

6) Bonden selv, eller hans Tienestefolk, og især hans Børn, kunne fortiene noget uden om i de Timer, da de intet have at bestille. Flere Fordeele kunne erstees i Skriftet selv.

Til Slutning besvarer Forf. den Indvending, som kunde gjøres ham, nemlig: Hvorledes alle de Vahre, som bleve forarbeydede i Landet, kunde afsættes".

Der ere tvende Maader, siger han, paa hvilke Vareaes Afsætning kunde skee: Deels ved at forbruge dem i Landet, deels ved at sende dem udenlands. Hvad Afsætningen i Landet selv angaaer, saa kan den, som man let kan tænke, blive meget betydelig, saasnart enhver, som er og boer i Landet, ikke vil bære andet, end det, som her forfærdiges. Men dette kan man ikke formode i de første Aar. Maa maae først til sidesætte Fordommene imod Fabrikerne, og derimod give en forunftig Yndest Rum for dem. Man skal indsee, at man selv vinder ved at bære det Indenlandske. De fremmede indsnegne Vahre, af hvilke vore Rabover Lybekerne og Hamborgerne have heele Oplag paa visse Steder paa Landet, hvor man mindst skulde formode det, maae først ophrues. En skarpere Opsigt skal dog endeligen trætte Smughandlerne, naar de see, at deres Vinding ikke ligner den Fare, som dermed er forbunden. Alt dette, siger jeg, maae først skee; men forøvrigt ville Fabrikernes Anlæg ville ogsaa tage Tid bort, førend man kunne faae saa stor en Mængde Vare i Forraad, at man havde nødig at sørge for dette. Indretninger af saa stor en Omkreds bringes ikke i Stand paa et eller to Aar, men naar dette Tid efter anden skjer, skulle vist Omstændighederne ligeledes forandre sig, og da vil naturligvis Følgen blive, at den som vil klæde sig, i Steden for han nu først maae skrive derom til Hoved-Staden, hvor alle Fabriker til all Ulykke ere sammenhobede, og hvorved der desuden ere saa mange Omstændigheder, langt heller tager det, han kan faae, enten i den Stad, hvor han boer, eller i Nærværelsen, naar der ere Fabriker, end, at han lader sig paanøde det Fremmede, hvilket ikke altid er efter hans Smag, Eiendt han er nødt til at kiøbe det, da der ikkeer andet at bekomme; og naar hertil kommer den lette Priis, som nødvendig maa følge, saasnart Fabrikerne, enhver efter Omstændighederne, bleve anlagte paa saadanne Stæder, hvor alle Levnetsmidler snart ere Halvparten saa let Kiøb, som paa mange Steder Udenlands, og vore Hænder meer og meere blive vante til at fabrikere, saa falde alle Indvendinger bort, som kunne gjøres derimod". Hvad Afsætningen uden for Dannemark angaaer, da holder han den ikke umuelig. Engellands Exempel, hvor man for Fabrikers Anlæggelse har havt svage Tanker om dem, giver Forf. det bedste Haab om vore Fabriker, uagtet de Indvendinger man vil gjøre af andre Nationers Forspring for os. Foruden Afsætning til Norge, mener Forf., at vor Handel paa China og Indien, og vore Kolonier i America kunde forskaffe os et betydelig Afsræt paa alle Slags Fabrik-Vahre, naar de der værende Bestienere ville gjøre formuftige Indretninger og Forslage derom (*)". Vor begvemme Beliggenhed ved Østersøen, hvorhen Engelland og Holland aarlig sende Fabrik-Vahre, for usigelige Summer Penge, aabner Veyen ligesaa vel for os, som for dem, at handle derhen med de her i Landet fabrikerede Vare. Man tænke ikke, at det er et Project i Luften. Saasnart Varene kunne forfærdiges i saadan en Mængde, og vi kunne give samme Kiøb, som andre Nationer, hvilket kan skee, som jeg allerede har sagt, og vi derhos først kunne komme efter deres Smag, som til Dato naturligvis har været os ubekiendt, da vi ikke have havt nogen Handling derhen, saa vil heele Umuligheden falde bort". Endelig kan man endnu med god Grund formode, at vore Kiøbmænd, som kan vide mange Veye, hvorledes de kunne afsætte Fabrik-Vahre, vilde giøre Speculationer paa, at hvorsende vore Vahre, naar vore Fabriker først vare komne i Stand, at de derved kan finde deres Regning".

D * *

(*) For nogle Aar siden sendte jeg for en Summa af 4000 Rdlr. til Algier, hvorved jeg meget vel vilde have sundet min Regning, dersom jeg nøyere havde kiendt deres Gadtag.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 29 og 30. — 1772.

Beschreibung von Arabien aus eigenen Beobachtungen, und im Lande selbst gesamleten Nachrichten abgefasset von Carsten Niebuhr. Kopenhagen 1772. Gedruckt in der Hofbuchdruckerey bey Nicolaus Möller. In Leipzig zu bekommen bey B. C. Breitkopf und Sohn. Stor 431 S. med 24 Kobbertavler og et Landkort.

Vi vilde fornærme vore Læsere, om vi vidtløftig foretoge os nu først at forklare Dem Anledningen til denne Beskrivelse af Arabien. Ingen Dansk kan tænkes saa ubekommed om en af sine veldædigste Monarkers til Nationens Ære og Europas Oplysning sigtende Foretagender; ingen Videnskabers Elsker saa uopmærksom paa de store Skridt, som de Lærde og de Mægtige med foreenet Iver gisre til Videnskabernes Tilvæxt, at han ikke skulde vide, eller have forglemt, at vor uforglemmelige Friderik V, hvis Regiering har sat en nye Epoche i Videnskabernes og Konsternes Historie i Dannemark, befalede i Aaret 1760 et Sælskab af Lærde at foretage en Reyse til det lykkelige Arabien, for at berige Naturkundigheden, Jordbeskrivelsen, den bibelske Philologie, og andre Lærdommens Deele med nyttige Opdagelser. Det heele lærde Europa var opmerksom paa dette store Verk, som sattes i Bevægelse ved en af vor Tids største Orientalister og ivrigste Befordrere af almindelig Literatur, og bragtes til Modenhed og Fuldbyrdelse ved en Minister, som syntes at være født for at forherlige Friderik V. Regiering, og at befordre denne kronede Menneskevens ædle og kongelige Foretagender. Hofraad Michaelis i Göttingen lagde Planen, og Grev Bernstorff paaveede, forbedrede, udvidede den, og bragte den for Thronen. Alle Lærde i Europa bleve indbudte at gaae det reysende Sælskab til haande med Raad, Erindringer og Spørdsmaale, for at gisre Reysen det meeste mueligt almindelig nyttig; thi den velgisrende Monark forbeholdt sig ikun Byrderne og Æren af Reysen; Nytten og Fordelene skulde være Europas. Hvad Virkninger denne Indbydelse har havt, veed man af den Underretning, som Hr. Hofraad Michaelis derom har meddeelt. Reysen blev tilkraadt under de lykkeligste Forvarsler, og med alle Lærdes største Forventninger.

Men, ligesom Æren af dette vidtudstrakte Foretagendes lykkelige Udfald var blevet for stor for een Dødelig, eller Forsynet ikke vilde gandske tillukke Veyen for andre Lærdommens Velgisrere til at gisre sig fortiente af Videnskaberne ved nye Reyser til Orienten, maatte hverken Monarken ophøre Reysens Ende, eller Reysen selv opfylde alle de store Hyemed, som den sigtede til. Dog Kong Friderik Død lagde den arabiske Reyse ingen Hindringer i Veyen; thi hans kongelige Søn, vor nu regierende Monark, som med sin Faders Throne arvede hans velgisrende Sindelav imod Videnskaberne, lod det reysende Sælskab intet savne af hvad som kunde befordre dets Hensigter efter den engang lagte Plan. Men til stor Bedrøvelse for alle Lærdoms Elskere, og til et ydmygende Bevis paa alle store Foretagenders Forsangelighed, havde Døden næsten i Begyndelsen af Reysen bortrevet de fleeste af Sælskabet; og Hr. Kaptain Niebuhr var den eeneste af 5., som havde den Lykke at fortsætte og fuldføre denne mærkværdige Reyse.

Hr. Niebuhr havde faaet Jordbeskrivelsen og Jordmaalingen paa sin Part; og hvad som henhørte til Philologie, Naturhistorie og Landets Historie, blev ikke hans Syssel, forend han havde taget derimod som en forladt Arvepart efter sine Reysefælabrødres Død. Man bør dette for bedømme Forfatteren efter den geographiske Deel af hans Beskrivelse; og dersom Philologen, Naturforskeren, eller den politiske Philosoph ikke altid skulde finde sig tilfredsstillet med hans Beretninger og Jagttagelser, især efterat have giort sig bekiendt med de til det arabiske Sælskab indsendte Spørsmaale, saa

bør man meer beklage, at disse Videnskaber ikke have vundet alt det Lys, som de kunde ventet sig, dersom det arabiske Sæl skab var kommet heelt og holdent tilbage, end fortørnes paa Hr. N., at han har givet mindre, end man kunde ventet af det heele Sæl skab, da han har givet meer, end man kunde kræve af ham. Den geographiske Deel bliver hans Ære, og hans alleene. Ved hans Fliid har Asiens Geographie vundet et stort Lys, som Hr. Büsching allerede i det andet Oplag af den V. Deel af hans Jordbeskrivelse, har erkiendt og brugt.

Men ogsaa den historiske Deel af dette Verk giør i vore Tanker Forf. megen Ære. Han viser sig allevegne som en skiønsom, paalidelig og nøyagtig Jagttager, der, ligesom med Landkortet i Haanden, aldrig blander een Provintses Sæder og Forfatning med den andens, men stedse advarer sin Læser om, hvor han er, for ikke at give ham urigtige Begreb, eller smigre ham med en falsk Kundskab. Ingen Lyst til det Forunderlige og Usædvanlige, som saa ofte forvandler Beskrivelser af fremmede Lande til uefterrettelige Romaner; ingen vittige Formodninger, eller klygtige Raisonnemens, uden hvor tydelige Facta lyse for, og sætte enhver Læser i Stand til at formode og raisonnere med ham. Man har forlanget af Historieskrivere, at de skulde have hverken Religion eller Fædreneland; og, vel forstaaet, kan man sige, om Hr. N., at han har reyst uden begge. Intet System, enten i Religion, eller Politik. Ingen Tilbøyelighed til enten at skade eller gavne Religionen med sine Jagttagelser. En Tilbøyelighed, som i vore Tanker spoeres alt for meget hos mange orientalske Reysebeskrivere. En Gave til at betragte Alting med en vis philosophisk Koldsindighed, giver hans Fortælninger en Troeværdigheds Mine, som i vore Øyne ikke kan være større, og som ikke kan mishage nogen, uden disse vittige Systemmagere i alle Fakulteter, hvis Luftbygninger denne ædrue Jagttager slet ikke er gunstig.

Da dette Værk er Frugten af vore Kongers Kierlighed for Videnskaberne, og det tillige formedelst sin Kostbarhed vel ikke vil komme i manges Hænder; saa troe vi, at fortiene Tak af vore Læsere, om vi meddeele Dem et nogenlunde fuldstændigt Udtog deraf; og da vi formode, at de af disse, som have læst Michaelis Spørsmaale, ere opmerksomme paa hvad Hr. N. kan have anført til deres Besvarelse, saa have vi ikke forglemt, i sær at anmerke dette, og ofte anført Spørsmaalene selv, hvilke da enhver i Magelighed kan eftersee.

Verket bestaaer i to Hoved Afdeelinger, Første Afdeeling om Arabien i Almindelighed. Her forekommer først noget lidet om Landets Grændse, naturlige Beskaffenhed, Veyrligt og deslige, og derpaa gaaer Forf. til Indbyggerne. — Arabien er en Halv-Øe, som grændser mod Vesten til den arabiske Havbugt, eller det saa kaldte røde Hav mod Sønden og Østen til Oceanet, og imod Nord-Øst til den persiske Havbugt. En lige Linie herfra til den yderste Ende af den arabiske Havbugt udgiorde formodentlig i de allerældste Tider Grændsen mod Norden. Men nu omstunder kan man ogsaa regne det heele Arak Arabi, iligemaade Ørkenen af Syrien og Palæstina med til Arabien; og altsaa grændser dette Landskab nu imod Norden til Euphrath og Syrien, og mod Vesten til Egypten. De høye og bierggigte Egne af Landet ere frugtbare; men de store Sletter mangler det paa Regn og altsaa paa Frugtbarhed. Imidlertid samle sig i de bierggigte Egne, imens det regner, mange Floder, som befrugte en betydelig Deel af Sletterne, og siden enten tabe sig i Jorden og Sandet, eller styrte sig i Havet. Af Dale, hvori Vandet skulde samle sig i Regnveyr, og siden efterhaanden, af Mangel paa Afløb, uddunste, ere ikke saa mange i Arabien, som de Lærde formode (See Michaelis 40 Spørsm); i det mindste har Forf. paa Reysen fra Sues til Sinai, og i heele Jemen ikke seet nogen. Meget meer har han bemerket, at Vandet, som samler sig imellem Biergene, og ikke strax kan afløbe, finder dog snart Veye enten over eller under Jorden efter Biergenes naturlige Fald. — Veyrliget er efter Egnenes adskillige Beliggenhed meget ulige; i nogle Egne indfalder Regnveyret i den hedeste Sommertid, i andre i vore Vintermaaneder; i Sletterne regner det undertiden det heele Aar slet ikke. Derefter er ogsaa Varmen meget forskiellig; og naar det Farnheytiske Thermometer i det bierggigte Sana har staaet i de hedeste Sommermaaneder paa den 85 til 86 Grad (en Grad, hvormed det i denne Egn om Vinteren skal sætte Jis om Natten), saa har det paa samme Tid i det nær hosliggende nedrige Thehama holdt sig bestandig paa den 98 Grad.— Nordlys vidste man intet af i Arabien, Indien, Persien og Syrien. Over Stiernernes Skin i disse Egne meddeler Hr. N. sine Jagttagelser; ligeledes over Vindenes forskiellige Virkning. Den farligste Vind af alle er den saa kaldte Smum eller hede Sommervind, som ved sin giftige Varme mestendeels dræber alt hvad levende den forekommer, dog ikke alle lige hastig, nogle komme endog ved Forfriskninger til rette igien. Denne Vind kommer meest fra den store Udørken, og Araberne merke dens Ankomst paa visse Kiendetegn. For da at undgaae dens Virkning, kaste de sig gemeenlig plat paa Jorden; ligesom og Naturen skal have lært Dyrene at holde

holde Hovedet til Jorden, naar Vinden nærmer sig. Selv har Hr. N. været saa lykkelig, aldrig at treffe denne Vind paa sine Reyser; han har derfor ikke kundet anstille det af Hr. Hofraad Michaelis foreslagne Experiment (20 Spørsm.); og om han havde kundet, saa tilstaaer han, at han efter den Kundskab, han havde om den, ikke følede stor Lyst dertil. Ligesaa lidet har han kundet forsøge, om Duggen falder fra Luften, eller opstiger af Planterne; thi Glaskolber, som ere skikkede til disse Forsøg, har han ikke fundet hos Araberne, og selv kunde han ingen bringe med sig paa sine Kameeler, og Muulæsler, da han ikke engang kunde holde sine Veyrglas heele. Imidlertid har Duggen efter Stædernes Forskiellighed meget forskiellige Virkninger (Michael 89 Sp.). I nogle Egne er Duggen saa lidet skadelig, at man den meeste Tid om Sommeren sover under aaben Himmel; i andre derimod holder man dette for farligt. Men overalt er det meer Europæerne, end Østerlænderne, der have noget at befrygte enten af Duggen eller af Vindene, fordi de sidste tildække stedse om Natten Ansigtet saa vel som den heele Krop, hvortil en Europæer ikke saa let kan vænne sig.

Blant alle arabiske Familier ere ingen i større Anseelse, end de, som nedstamme fra Mohamed. Disse tillægger man adskillige Ærenavne, som Scherif, Seid, Emir, Mauba, og i nogle Lande bære de til Forskiel fra andre Mohamedaner en grøn Turban. Dog holdes Scheriferne i Hedsyts for de ædelste af alle Mohameds Efterkommere, og Araberne i denne Egn bevise dem en utroelig Ærbødighed, som gaaer saa vidt, at de i et Slag kunde vove sig midt iblant Fiender, uden at nogen lægger Haand paa dem, at de ere sikre for Røvere og for at dømmes til Døden. Dog er det ikke alle af Mohameds Afkom, man beviser denne Ærbødighed, og endnu mindre alle dem, som have giort en Valfart til Mekka. I Almindelighed ærer man dem, som Personer af geistlig Stand, og for smaa Forbrydelser staae de ikke under den verdslige Øvrighed, men under een af Mohameds Slægt, som de kalde deres Nakib eller General. Dog gives adskillige af de anførte Æretitler ogsaa til Folk, som ikke ere af Mohameds Familie. Ellers er den arabiske Adels almindelige og maaskee ældste Navn Schech. Forf. indstrøer ved denne Leylighed adskillige genealogiske Anmærkninger, som vi forbigaae.

Forf. kommer til Araberne's Religion, og opregner deres fornemste Sekter. Disse ere: Sekten Sunni, Schin, Seidi, og Bejasi eller Bejadi. Tyrkerne bekiende sig til den første Sekt, Perserne til den anden: den tredie er den herskende i Jemen, og den fierde i Oman. Sekten Bejasi adskiller sig deri fra alle de andre, at den ikke viser den Ærbødighed imod Mohameds Efterkommere som disse, men paastaaer, at alle Mohamedaner have af Fødselen lige Ret til alle Æretitler og til de største saavel verdslige, som geistlige Be-Betieninger. De ryge heller ingen Tobak, og drikke ingen Kaffee. De skye al Pragt i Klæder, Huse, og Mosqveer, og Retfærdighed iagttages hos dem paa det strengeste, saa vel imod Fremmede, som Indfødte. Disse Sekter i sær Sunniter og Schjiter ere saa opbragte imod hinanden, at de hade hinanden meer end de gandske fremmede Religionsforvandte eller saa kaldte Vantroe. Derfor tillade de Jøder og Christne at bygge Kirker og Synagoger i deres Lande, men Schjiter lide ingen Mosqveer af Sunniter i Persien, ligesom disse heller ikke tillade Schjiterne offentlig Gudstieneste i Tyrkiet, undtagen ved deres formeente Apostlers Grave i Egnen af Bagdad, hvilken Friehed de dyrt maae betale. Araberne bekymre sig ikke meget om at giøre Proselyter, undtagen maaskee af deres Trælle; men de beskytte enhver, som antager deres Religion, og give dem noget lidet til Underholdning, naar de selv intet kunne fortiene sig. Jøder findes allevegne i Arabien, og endog i nogle Egne heele Stammer, som leve under deres uafhængende Schechs. De Christne have ingen Kirke i heele Arabien, Basra undtagen; saa anseelig deres Antal tilforn har været i dette Land. Dog treffer man endnu mange Sabbæer eller saa kaldte St. Hans Christne i Provintsen Lachsa. Paa adskillige Steder ere ogsaa mange Banianer eller Hedninger fra Indien. Disse foragtes af Mohamedanerne langt meer end Christne eller Jøder, fornemmelig fordi de ingen hellige Bøger have, og altsaa i deres Tanker intet kunne vide om Gud. For Resten ere disse Banianer meget roelige Undersaatter, og adskille sig deri næsten fra alle Religionsforvandte, at de ikke allene ingen Proselyter giøre, men ikke engang optage nogen Fremmed i deres Meenighed, og udstøde alt liderligt Pak af deres Forsamlinger, hvorved de undertiden skaffe Christne og Mohamedaner nye Tilhængere.

Arabernes alvorlige Karakter har sin Grund i Opdragelsen. Fra det 4 eller 5. Aar, da Drengebørnene komme fra Harem eller fra Fruentimmeret, maae de vænne sig til at tænke og tale alvorlig, og opdrages siden under Faderens og andre gamle Folks Opsigt, udelukte fra de europæiske Fornøyelser. Imidlertid elske de ved all deres Alvorlighed store Sæl skaber, og forsamle sig ikke alleene paa deres Kaffehuse, men ogsaa paa Torvene. Næsten ingen stor Landsbye, at den jo

hver Uge har sin Torvedag, som besøges af mange allene for Sælskabs Skyld.. Af denne deres Sælskabelighed følger allerede, at de ikke kunne være saa uslebne i Sæder, som mange maaskee troe, og vor Reysende forsikrer tillige, at han ikke har fundet de Bebreydelser af Forstillelse, Bedragerie og Vold, som andre europæiske Reysende giøre dem, grundede. Trættekiære og uforsonlige ere de heller ikke. Naar en spytter for den anden i Vrede (See Michael. 58 Sp.), optages det som hos os Europæer. At spytte en i Ansigtet, eller som man der taler, i Skiægget, endog uforvarendes, ansees som en stor Fornærmelse (Ved den Anledning giver Hr. N. Ridderen Arvieux det Skudsmaal, at han i det som angaaer Arabernes Sæder og Skikke, finder ham meget paalidelig). Visse spidse og tvetydige Talemaader ere der ligesaa fornærmende som hos os, men man gaaer videre i sin Hævn derover, og ikke allene den Skyldige, men ogsaa hans mandlige Slægtinge maae ofte undgielde den fornærmende Vittighed med Livet. Mord straffes paa nogle Steder af Øvrigheden med Døden, men paa de fleste Steder overlades det til den Myrdedes Familie at søge sin Hævn over Morderen saa godt den kan; og dette skeer ikke ved at tage Morderen selv af Dage; men man forbeholder sig at vælge den af hans Familie, som man synes for godt, og allerhelst den, som ansees for Familiens Stytte, efterdi man forlanger, at denne bør staae til Ansvar for sin Families Opførsel. Familierne ligge saaledes undertiden heele 50 Aar og længer i bestandig Feide med hinanden, indtil man har faaet Leylighed at dræbe en paa Morderens Side; men hænder det sig, at ved saadan en Tveekamp endnu en paa den først Myrdedes Side bliver dræbt, saa er atter ingen Fred at haabe, førend ligeledes to af Morderens Familie omkomme; og paa denne Maade leve disse ulykkelige Familier i idelig Frygt for hinanden af et barbarisk Begreb om Ære, som for os sædede Europæer ikke er gandske fremmed.

Arabernes Fordringer til deres Brude i Henseende til Jomfruedommen, ere ikke allevegne lige strenge. I Jemen, hvor dog den gemeene Mand er ivrigst i denne Punkt, hører man alligevel, efter Hr. Forskaals Anmærkning, sielden, at nogen, fordi han ikke har fundet Tegn til Jomfruedom, gaaer for Retten. Man maa og anbringe sin Klage i de første to eller tre Dage; sildigere antages den ikke. Men ingen dræbes, som til Moses Tid, fordi hun har tabt sin jomfruelige Ære. Manden kan lade sig skille fra Konen, naar han betaler hende den Sum, som han i Ægteskabs Kontrakten i dette Fald har forbundet sig til. I visse Familier tabes Jomfrudommen uden Blods Udgydelse; hvorover Fruentimmerne af disse Familier have skriftlige Beviis af deres Forfædre. Man forlanger derfor ikke af dem de blodige Tegn. De som boe i Stederne, lægger Hr. N. til, ere mindre nøyseende i Henseende til dette Tegn, end de omstreifende Araber, og det er meget usædvanligt iblant de første, at nogen skikker sin Brud tilbage efter Brylluppet. De fornuftige Araber troe heller ikke meget det farvede Klæde, og mange Mandspersoner skulle for deres egen Æres Skyld ikke ønske, at man i denne Post anstillede nøye Undersøgelser. Fruentimmerets unaturlige Vellyster for Ægteskabet ere heller ikke Araberne ubekiendte; og Mohamedanerne i Jemen og Indien holde det for høyst uanstændigt, om nogen Mandsperson vilde lade sig forevise det farvede Klæde, end sige giemme det, hvilket ikkun skeer af nogle faa gamle Kiærlinger af Pøbelen (Michaelis 56 Sp.).

Mohamedanernes Reenlighed gaaer saa vidt, at de ikke allene tvette og bade sig flittig, men ogsaa skiære alle Haar af paa Legemet, hvor nogen Ureenlighed kunde sætte sig. De foragte derfor ogsaa dem, som omgaaes med nogen smutsig Handtering; fornemmelig Barberer. Naar en berører et tørt dødt Legeme med en tør Haand (det er Hr. Forskaals Anmerkning), saa giør dette ham ikke ureen; men er enten Haanden eller Aadselet vaadt, bliver han ureen, men strax igien reen ved at toe sig. Naar en Mohamedaner rører ved Aadselet af en Hund eller et Svin, maae han toe sig syv Gange; ligesom naar en Hund har drukket af et Kar maae det tvettes syv Gange, førend en Mohamedaner tør bruge det til at drikke af (Michaelis 95 Sp. S. 281) Fruentimmerne tør i deres Renselses Tid ikke forrette deres sædvanlige Andagt, efter den Grundsætning, at man maae komme reenlig for Guds Ansigt.

Arabernes Høflighed imod Fremmede er upaaklagelig; men Tyrkerne bære et virkeligt Had til Europæerne, hvilket formodentlig har sin Grund i de blodige Krige, de have ført med hinanden. De øvrige østerlandske Folkeslag, jo meer eller mindre de ere blandede med Tyrkec, desto meer eller mindre Foragt vise de imod Fremmede. En Tyrks Navn kan ikke være saa skræksomt for vore Børn, som en Europæers er det for de unge Tyrker. En Tyrk, som tager Tieneste hos en Europæer, foragtes af sine Landsmænd, og kaldes gemeenlig i Constantinopel Svinevogter. Pøbelen her er ikke bange for at forlange af en forbigaaende Christen, at han skal feye Gaden og bære Skarnet bort, eller kiøbe sig frie fra dette Arbeyde; og for smaa Ting vover en Christen ikke let at gaae i Rette med en Mohamedaner. I

Nato-

Natolien kaldes de østerlandske Christne næsten stedse Dsjaurler, (Vantroe), et Navn, som er saa foragteligt hos dem, at de i Vrede kalde deres Heste og andre Dyr saaledes. I Syrien kalder man alle christelige Kiøbmænd Maallim, det er Mester. I Persien faae de saavel som Mohamedanerne Navn af Aga, det er Herre; og Araberne kalde de Christne sædvanlig Nassura eller Nusrani, (Nazaræer). I Cairo maae Jøder saavelsom Christne bevise 30 af de fornemste i Staden den Ære, at stige ned af deres Esler, naar de møde dem. Til den Ende, naar disse lade sig see paa Gaden, skikke de altid en Betient forud, for at advare de dem mødende Jøder og Christne, ja endog Europæer, at stige strax ned. I lille Asien undseer en Tyrk sig ikke ved at forlange af en Græker eller anden Christen, at han skal holde ham Stigbøylen, imens han stiger til Hest. Dog troer Hr. N., at Grækerne ved deres nederdrægtige Smigrerier ere selv meget Skyld i den Haanhed, hvormed de begegnes; og han vil have bemerket, at Armenianerne, som opføre sig med meer Værdighed imod Tyrkerne, begegnes ogsaa høfligere af dem. I Almindelighed kan man ikke sige at Mohamedanerne holde alle fremmede Religionsforvandte for ureene. Sunniter spise i det mindste med alle; men Perserne (som ere Schjiter) spise hverken med Hedninger, Jøder eller Christne af eet Fad, ja end ikke med Sunniter, skiøndt disse ere Mohamedaner. — Arabernes berømte Giestfriehed mod Egne og Fremmede, er endnu den samme, fornemmelig i Landsbyerne, hvor der paa Herrens eller Eyerens Bekostning ere frie Herberger for Reysende, hvor de i nogle Dage kunne nyde frit Qvarteer, Mad og Drikke, naar de ville lade sig nøye med Arabernes almindelige Kost; og Fremmede sender vel Schekken end og noget fra sit eget Bord. I Stæderne derimod ere offentlige Herbergeerhuse, hvor Reysende betale for deres Penge.

Arabernes sædvanlige Hilsen er Salam Alajcum, d. e. Fred med Eder; hvorved de lægge den høyre Haand paa det venstre Bryst. Svaret derpaa er: Alejkum Essalam d. e. med Eder Fred. Men denne Hilsen faaer en Kristen aldrig af en Mohamedaner; han maae lade sig nøye med: God Morgen, eller Ven, hvorledes befinder du dig? Dog meener Hr. N., at de Christne selv ere Skyld deri, fordi de af en overdreven Religionsiver aldrig hilse en Mohamedaner med hans sædvanlige Hilsen, heller ikke svare ham, naar de hilses med Salam Alajkum. Ved Sammenkomster hilse Araber, som ville ansees for Folk af Levemaade, hinanden ved Kys paa Fingrene, hvilken Høflighed den ældste eller den fornemste Person i Sælskabet modtager, dog ikke uden efter megen Vegring, og ligesom ugierne. Fornemme Araber hilse deres Lige ved at berøre Kinden ligesom Europæer. Naar en Araber fører nogen Fremmed hiem i sit Huus, maae denne vente saa længe for Døren, indtil hans Fruentimmer ved det Ord Tarik, d. e. Plads, ere henviste i deres Kamre, som altid ere bag i Huset. Paa Gaden hilser ingen Mandsperson et Fruentimmer, det ansees endog for uhøfligt at see det noget stivt under Øynene. Paa Landeveyene gaaer Fruentimmeret gierne af Veyen for Mandspersoner.

Den gemeene Arabers Kost bestaaer i Vand, og frisk bagt slet Brød af Durra, et Slags Hirsekorn, giennemælted med Smør, Olie, Fet eller Kameelmelk. Kornet rives vaadt imellem to Steene, og af Meelet giøres smaa Kager, som sættes ind i et Slags bevægelige Ovne, af Skikkelse som en omvendt hollandsk Krukke, paa Siderne indvendig stærk besmurt med Leer, hvorpaa Kagerne slaaes, og naar de ere halv bagte, udtages og ædes gandske varme. I Ørkenen betiener Araberne sig af en Jernplade til at bage fine Brødkager. Eller og han lægger en rund Klum Dey i heede Kul af Træe eller Kameelmøg, tildækker den gandske dermed, indtil Brødet efter deres Meening er bagt, da de slaae Asken af, og æde det gandske varmt. I Stæderne have de Bagerovne omtrent som vore; og her manglede heller ikke Hvedebrød. — Maden bæres frem i smaa Kobberkar, indvendig og udvendig vel fortinnede. Hos de fornemme Araber finder man i Stedet for Servietter en lang Dug, som alle Giæsterne lægge paa Skiødet, eller hvor den fattes, tager enhver sit Tørklæde. Kniv og Gaffel bruge de ikke; Kiødmad, som sielden spises, fordi den holdes for usund, lade de bære frem skaaret i smaa Stykker, hvilke de tage med den høyre Haand og tørre sig med den venstre. Skeemad bruge de kun lidet, og Araberen er vant til at betiene sig af sin Haand saa godt som af en Skee. Dette forekommer en Europæer i Begyndelsen noget fremmet; men da han veed, at Moham daneren efter sin Religion er meget reenlig, og at enhver har vasket sig nøye, førend han gaaer til Bords, saa vænner han sig snart dertil. De giøre en kort Bøn for og efter Maden, drikke sielden over Maaltidet, men siden, naar de have toet sig, tage de en god Drik Vand, og derpaa en Koppe Kaffee. Bønnerne males ikke, men stødes i en Træe- eller Steen-Morter. I Jemen drikkes sielden Kaffee, men i det Sted en Drik af Skallerne af Kaffebønner, som har Lighed og Smag efter vores Thevand, og kaldes

des gemeenlig Kischer. Alle stærke Drikke ere vel Mohamedanerne forbudte; dog finder man hist og her baade Vin og Brændeviin. Man har ogsaa en hvid tyk Drik, Busa, som tillaves af Meel, og er i sær i Armenien en almindelig bekiendt Drik, som der giemmes i Jorden i store Kar, og drikkes gemeenlig ved Hielp af et Rør. Forfatteren formoder, at det er det Slags Øll, som Xenophon taler om i Cyri Tog 5te Bog 16 Kap. og kalder οἴνοις κριθινος (Bygvin). Den gemeene Mand, som ingen stærk Drik kan faae, tygger et Slags Tobak af Hampeblade kaldet Haschisch, som hos ham giør samme Virkning. I den bierggigte Egn af Jemen tygger man til Tidsfordriv, ligesom vi bruge Snustobak, i nogle Sommermaaneder unge Qviste af et vist Træe, hvilket kaldes Kaad. Naar en Fremmed aflægger et Besøg, bydes ham strax en Pibe Tobak, nogle Konfiturer, en Koppe Kaffe eller Kischer, og Kaad. Naar han vil staae op og gaae bort, gives Betienterne et Tegn, hvorpaa de bruge Rosenvand og Røgelse. Dog skeer dette ikkun ved overordentlige Leyligheder, eller naar man paa en høflig Maade vil sige nogen, at Herren i Huset har Forretninger; thi saa snart man er besprengt med Rosenvand, og har faaet sit Skiæg og sine hvide Ermer røgede, maae man ikke opholde sig længer. De fornemme Østerlændingers Huse ere ikke prægtige, undtagen i Fruentimmerets Gemakker, hvor man skal finde meget kostbare Tapeter, Sofas, og anden Husgeraad. Hos Fornemme saavel som Ringe, er Gulvet belagt, om det ogsaa kun er med en Straamatte, og ingen faaer Lov at træde derpaa med skidne Fødder. For at holde Gulvet reent, vænner de sig til ikkun sielden at spytte, om de ogsaa heele Timer ryge Tobak. Dog er det ingen Uanstændighed at spytte i et Sælskab, enten til Væggen, eller igiennem en Vinduesaabning, eller vel og hos Fornemme i smaa Spytteskaale. — Arabernes smaa Huse med rundt Tag bedækket, enten med et Slags Græs eller med Straamatter, synes Hr. N. meer at ligne Afrikanernes Mappalia efter Salustius's Beskrivelse, end de omstreifende Arabers Telte; thi disse hvile gemeenlig paa syv eller ni Stave, hvoraf den mitterste er den høyeste, og ere altsaa oven til ikke runde, men have snarere Figuren af et gammelt europæisk Bondehus. Men enten fatte vi Hr. N. ikke ret, eller denne Beskrivelse passer sig fuldkommen til Salustius's Mappalia, som heller ikke vare runde oven til, men oblonga, incurvis lateribus tecta, qvasi navium carinæ (bellum Jugurth, C. 18).

Arabernes sædvanligste og mageligste Maade at sidde paa, er med Beenene under sig paa Kryds, men det holdes for høfligere at sidde paa Hasene saaledes, at Knæerne rører ved Jorden eller ved Sofaet; og saaledes sidde de gemeenlig til Bords, fordi denne Stilling tager mindste Plads bort.

Hvad Forf. anfører om Klædedragten, taaler intet Udtog, efterdi Kobberne bør oplyse meget. Vi ville alleene anmerke dette. Den gemeene Araber bærer et stort Bælte med sin Jambea eller krumme Kniv for paa Livet. I dette Bælte giemmer han foruden sit Fyrtøy, Tørklæde o. s. v. ogsaa sine Penge. (Man sammenligne Matth. 10. 9. Marc. 6. 8.). Han bruger ogsaa sit Bælte til Underdyne, naar han sover; og med det store Klæde, som han bærer løst paa Skuldrene, bedækker han det heele Legeme og Ansigt; saa at hans Gangklæder ere tillige hans Sengeklæder. — Fruentimmerne farve Neglerne blodrøde, og Hænder og Fødder brungule, ogsaa det Indvendige af Øynelaagene begsort med Køchhel, en Farve, som tillaves af Blyeerts (Hebræernes סתל See Ezech. 23., 40). De giøre sig ikke allene Øynebrynene større, men male endnu andre sorte Zirater i Ansigtet og paa Hænderne. Ja de stikke til den Ende Huden igiennem, og lægge visse Materier paa Saarene, hvorved disse Prydelser indædes saa dybt, at de deres Livstid ikke forgaae. Alt dette holde de arabiske Fruentimmer for Skiønhed; nogle Mandspersoner bruge vel ogsaa Køchhel, men disse ansees af deres Landsmænd selv for Spradebasser.

Hr. Hofraad Michaelis havde opkastet det Spørsmaal: Om man i Arabien fandt Spor til Leviratsægteskaber? og hvorledes det dermed var beskaffet? Hr. N. svarer: hos Jøderne i Oman er en Broder forbundet til at tage sin uden Børn afdøde ældste Broders Enke, naar denne forlanger det, om han end selv er gift. Dertil tvinges han efter Mosis Lov, eller straffes. Dog staaer det ogsaa Enken frit at forlade sin afdøde Mands Familie, og søge sin Lykke andensteds. Jøderne tage vel ogsaa endnu en Kone, naar de med den første ingen Børn avle, uden dog at forstøde denne. Hos Mohamedanerne har en Enke ikke Ret til at forlange, at hendes afdøde Mands Broder skal ægte hende; men det skeer alligevel. En Mohamedaner tør ikke have meer end fire Ægtekoner paa engang, men Slavinder, saa mange han kan underholde. Dog maae han giøre sine Koner sin Pligt, eller paa anden Maade affinde sig med dem, ifald de ikke skulde anklage ham. To Systre tør ingen ægte tillige, men naar han vil tage den anden, maae han for-

forskyde den første, En fribaaren Mohamedanerinde ansees ikke som hendes Mands Slavinde, der efter hans Død skulde som hans Slægtningers Arvepart ikke torde komme i fremmede Hænder; hun beholder endog i levende Live Bestyrelsen af sin egen Formue. Om Lovene skulde være strængere i Henseende til kiøbte Slavinder, som Manden kan have ægtet, kan Forf. ikke sige. For Resten holder han det ikke for troeligt, at Aarsagen, hvorfor Mungalerne ikke skulde kunne faae meer end een Kone, og derfor nødes til Leviratet, skulde være som Michaelis efter Süschmilch bemerker, fordi saa mange af deres Piger sælges i andre Lande til Polygamien. Thi Tyrker, Perser, Araber og Indianer drage fra de Lande, som levere dem hvide og sorte Slavinder, ogsaa en Mængde Slaver. Tallet paa de tilbageblevne, meener han, maae da omtrent blive lige stort. Han kan heller ikke troe, at der i Orienten skulde fødes fleer Piger end Drenge, som nogle formode. I det mindste bestyrkes denne Formodning ikke af de Døbelister, som her meddeeles af nogle katholske Meenigheder i disse Lande, endskiønt han tilstaaer, at man mangler nøyagtige og fuldstændige Lister, for at afgiøre noget i denne Sag med Vished. Polygamie er heller ikke saa almindelig i Østerlandene, som man ofte troer. I Middelstanden finder man faa, som have meer end een Kone; og selv af de Fornemme og Rige lade mange sig deres Livstid nøye med een. De ere efter Loven forbundne til at underholde deres Koner anstændig, og ugentlig engang at sove hos enhver. Denne Pligt er mange Mohamedaner for tung; thi enten gifte de de sig unge eller sætte de Kræfterne til paa Slavinder, som Faderen kiøber til sin Søn for at holde ham fra liderlige Fruentimmer. Det er heller ikke alle Fædre, der gifte deres Døttre bort for Fordeels Skyld, som Europæerne beskylde dem. Meget ofte giver en rig Mand sin Datter bort til en Fattig, og skiænker denne dertil en vis Sum, som han ved Ægtekontraktens Slutning kan give sin Brud til Udstyr (thi enhver maae bestemme noget); og saadan een maae da gemeenlig udsætte sin Kone saa stor en Sum for det Tilfælde, om han skulde forskyde hende, at han ikke let fristes til at tænke paa nogen Forandring. Da Konen ikke er pligtig at give sin Mand hendes egen Formue i Hænder, saa maae denne meget ofte fire hende; og de rige Mohamedanerinder have derfor undertiden meer at befale i deres Huse, end de christelige Fruentimmer i Europa, ja ere i visse Maader lykkeligere, efterdi ogsaa de kunne forlange Skilsmisse, ifald Manden viser sig uartig imod dem. Imidlertid findes der dog endnu altid nok, som leve i Polygamie, til at man kan forundre sig over, at, da Mandspersoners og Fruentimmers Antal formodentlig er lige stort, den fattige Mohamedaner dog ikke er forlegen for Giftermaal; hvilket Forf. ikke vil have bemærket. Han søger Opløsningen til dette Paradox i Fruentimmernes Sæder og Tænkemaade; thi, da det indprentes dem fra Ungdommen, at det er ligesom en Skam for en voxen Pige, eller en ung Enke, ingen Mand at have, saa søger enhver sig en Mand, endog den, som er forskudt af en anden; og Fruentimmerne kunne her lettere gifte sig under deres Stand, end i Europa, fordi de leve næsten gandske ubemærkede. Vi tvivle paa, at denne Opløsning vil tilfredsstille vore politiske Regnemestere. Med alt dette holder Hr. N. det for upaatvivleligt, at Polygamie er skadelig for Menneskenes Formeerelse, og finder den Anmærkning grundet, at de som have fleere Koner, avle i Almindelighed færre Børn, end de, som lade sig nøye med een; thi naar Konerne vide, at de have Medbeylerinder, saa umager enhver sig at forekomme den anden, og Mandens Føyelighed eller Vellyst svækker ham i en Hast for hans heele øvrige Levetid.

Omskierelsen vil Hr. N. vel ikke tilstaae Michaelis (See 52 S.) at være nødvendig i de hede Lande for Sundhedens Skyld, efterdi adskillige Sekter i Indien, og mange Nationer Kaffrer i Afrika, som alle boe under et ligesaa hedt Himmelstrøg, som Mohamedanerne i Arabien, ikke omskiere sig, og leve dog ligesaa sunde, som Jøder, Mohamedaner og andre Nationer Kaffrer, hos hvilke denne Brug er antaget. Imidlertid bekiender han dog, at den er meget nyttig i de varme Lande, især for dem, som ikke flittig tvette sig, efterdi der i disse Lande samle sig fleere Vædsker under Rørhovedet, end i de kolde, og disse let foraarsage Bylder, naar man ikke holder Lemmet flittig reent, og da en Omskaaren med mindre Møye og mageligere kan holde det hemmelige Lem reent, end en Uomskaaren, saa kunde dette allerede være Grund nok for visse Nationer, hvis Religionsstiftere havde indskærpet Reenlighed, til enten at indføre Omskierelsen, eller at beholde den, naar den først var indført. Men den sande Nytte af Omskierelsen sætter Hr. N. deri, at mange Mandspersoner ved den først giøres dygtigere til Avledaad; allerhelst da man finder uomskaarne Mandspersoner, som Lægerne behøve at foretage et Slags Omskierelse med i deres ældre Aar, for at giøre dem skikkede til dette Øyemeed. — Fruentimmerets Omskierelse er ogsaa paa mange Stæder i Orineten brugelig, og har ventelig samme Nytte som hos Mandspersonerne, nemlig at befordre Reenlighed og Avledaad. I Henseende til Stedet, hvor

hvor denne Omskiærelse skeer, beraaber Hr. Forf. sig paa Chamberys Diktionnary og andre Bøger. Ellers skeer denne Omskiærelse hemmelig det 10 Aar, og uden stor Ceremonie. — Gildingers Antal er ikke saa stort i Østerlandene, som man vel i Europa troer. Sultanen i Konstantinopel, siger Hr. N. har maaskee flere Gildinger, end alle hans Undersaatter i hans vidtudstrakte Rige. De fleeste Kastrater i Arabien, Ægypten og Tyrkiet kommer fra Habbesch (Abyssinien) og Nubien, og Arabien er vel ikke, som Hr. Michaelis formoder (54 Sp.) Kastrationens naturlige Sæde. De ere hellere ikke saa store Fiender af det andet Kiøn, som mange have vildet beskrive dem, men holde vel sels Slaviner til deres Fornøyelse. Dyrs Gildning synes ikke saa nødvendig i de hede som i de kolde Lande, efterdi den stærkere Udduustning betager dem Modet; og man vil have bemerket i Orienten, at Hingsterne ere vanskeligere at tæmme om Vinteren, end om Sommeren.

(Fortsættelsen følger.)

Bekiendtgiørelse.

Da Adresse-Contoiret har forkyndet den Kritiske Journals Bedbliveise for tilkommende Aar, saa finder Selskabet, som hidindtil har udgivet bemeldte Journal, sig besøget til at erklære, at det aldeles ingen Deel tager i den Kritiske Journal, som fra næstkommende Aars Begyndelse skal udgives fra Adresse-Contoiret, men agter, naar den nu isbende Aargang er bragt til Ende, gandske at nedlægge det Kritiske Arbeide.

Trykfeil i No. 25 og 26.

S. 197. Lin. 21. Indtryk læs: Udtryk.
S. 199. Lin. 28. Lettere læs: Lægere.

Aargangen af disse Blade koster:
I Kiøbenhavn, Siælland og Holland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 31 og 32. —— 1772.

Beschreibung von Arabien — — — von Carsten Niebuhr. (Fortsættelse.)

Vi komme til Sproget, og Arabernes Videnskaber. Det er bekiendt, at det ældre arabiske Sprog har allerede havt adskillige Dialekter. Det nyere har et ikke mindre Antal, hvis store Forskiellighed erkiendes tydeligst af en S. 85. meddeelt Tabelle over de forskiellige Ord, hvormed de samme Ting nævnes i daglig Tale i Jemen og i Cairo, som er fundet iblant Hr. Forskaals Papire. Den Dialekt, hvori Koranen er skrevet, holdes af Araberne for den allerreeneste; men denne er saa forskiellig fra de nyere Dialekter, at man i Jemen og Mekka selv anseer Koranens Sprog som et lærdt Sprog, eller som det gamle latinske ansees i Italien. Det Sprog, som tales af Araberne i de bierggigte Egne paa Grændsen af Jemen og Hedsjas, skal være mindre forskielligt fra Koranens Sprog, end de øvrige, og altsaa vilde det være fordeelagtigst for den, som agtede at giøre Anmerkninger over det gamle arabiske Sprog, at besøge disse Egne. Af Hr. Prof. Forskaal forekommer ogsaa en meget lærd Anmerkning over det Coptiske Sprog, hvoraf man lærer, at dette Egyptens gamle Sprog nu næsten er uddøet, og forstaaes af meget faae coptiske Præster selv. Det blev først fortrængt af det grædske, siden af det arabiske Sprog, som nu er Landssproget i Egypten. Naar derfor Evangelierne og nogle Stykker af Ritualet ere oplæste i Kirken i det coptiske Sprog, tillægges strax en Oversættelse i det arabiske, at den gemeene Mand kan forstaae det. Imidlertid skal findes Mængden af gammelcoptiske Bøger i de coptiske Klostere i Egypten; og Hr. Forskaal troer, at den som havde lært det nyere arabiske Sprog tilgavns, og tillige giort sig bekiendt med det coptiske, hvortil han meener gaves Leylighed ved Kollegium de propaganda i Rom, vilde med stor Nytte kunne reyse i Egypten, og drage mange Skatte af coptisk Literatur for Lyset, allerhelst naar det var en Protestant; thi Katholikerne have de coptiske Præster Mistroe til. —— I Syrien og Palæstina hører en Reysende vel ikke andet end arabisk, dog er det syriske og chaldæiske Sprog ikke gandske uddøet, men holder sig endnu i adskillige Landsbyer i Egnen af Merdin og Møsul, endskiønt meget forskielligt fra det gamle Sprog. Paa Øen Cypern hører man intet af det syriske Sprog, som Michaelis efter Assemann havde formodet (80 Sp.) men det grædske er endnu Hovedsproget paa denne Øe. —— Kiurderne have endnu vedligeholdt deres gamle Sprog, og man træffer for nærværende Tid tre Hoveddialekter an i Kiurdistann, eftersom Provintserne grændse nær til Arabien, eller til Persien, eller til saadanne Landsbyer, hvor chaldæisk tales. —— Sabæerne eller de saa kaldte St. Hans Christne i Egnen af Basra, siges endnu bestandig at tale og skrive deres gamle Sprog imellem sig.

De ældste arabiske Figurer eller Bogstaver have været de Hamjareske; men af disse har vor Reysende ingen forefundet; dog tvivler han ikke paa, at der jo findes Indskrifter i disse Figurer i den bierggigte Egn af Jemen. Paa de hamjariske fulgte de kufiske, hvilke endnu undertiden bruges i nogle Egne af Orienten, og ventelig ogsaa i Barbariet. Hr. N. meddeeler adskillige kufiske Indskrifter, saavel paa Steene som paa Mynter, og overlader de Lærde og Kiendere af det gamle arabiske Sprog, selv at samle de adskillige Alphabeter deraf, og giøre deres Anmerkninger derover. Adskillige af disse Indskrifter, endog saadanne, som Forf. forgiæves har spurgt arabiske Lærde tilraads om, har Hr. Dr. Reiske i Leipzig lykkelig forklaret; og disse Forklaringer finder man i Fortalen. Hr. Reiske har ogsaa erindret Hr. N. at Tab. VI. burde været sat for Tab. V, efterdi denne indeholder Slutningen af en Sura i Koranen, som begynder Tab. VI. Indskrifterne i Ørkenen paa Veyen fra Sues til Bierget Sinai svarer ikke, siger Hr. N. til det store Haab, man har giort sig om dem; han anseer dem meest for Reysendes

Navne, som ere indhugne i de raa Steene. Monterne ere, to af Guld, hvis indvortes Værdie og Forhold imod vore Penge-Hr. N. har ladet undersøge ved forrige Myntgvardain Hr. Müller; de øvrige ere alle af Kobber. Nogle af disse holder Forf. mærkværdige for Figurernes Skyld, efterdi man ellers ikke træffer Figurer paa Mohamedanernes Mynter. Blant Monterne ere ogsaa nogle gamle persiske og parthiske, hvorpaa Skriften er af to meget forskiellige Alphabeter. Paa den nyere arabiske Skrift har Hr. N. ogsaa ladet i Kobber afstikke Prøver, saavelsom paa Janitscharernes hemmelige Skrift.

Ungdommens Opdragelse er ikke saa forsømt i de mohamedanske Lande, som man i Europa foretiller sig. Man finder i alle store Stæder, og næsten ved enhver Moskvee Skoler, hvor Ungdommen undervises i at læse, skrive og regne. Fornemme Folk holde Privat-Informatorer for deres Børn og Trælle. Foruden de mindre Skoler gives ogsaa adskillige Akademier, hvor de høyere Videnskaber som Astronomie, Astrologie, Philosophie o. s. v. drives. Af Poesien synes Araberne endnu at være store Elskere, og besynge ofte deres Anførere Heltegierninger. Et Stykke af et arabisk Sørgevers anføres S. 106. I de store Kaffehuse indfinde sig til visse Tider sattige Lærde (Mullas), som forelæse Gæsterne enten et historisk Stykke om en gammel berømt Helt, eller en moralsk Fabel, hvorfor de gemeenlig faae en lille frievillig Gave af deres Tilhørere.

Arabernes og i Almindelighed Mohamedanernes Tidsregning er meget ufuldkommen. Dagen regne de fra den eene Solens Nedgang til den anden, og dette og dette Tidrum deele de i 24 Timer, men da saa af dem vide af Uhre at sige, saa have de intet nøye Begreb om Timerne, men regne paa Slump, som naar en Europæer siger: Dette eller hint er steet i Middags, i Aftes o. s. v. Dog er Dagen afdeelt i visse Deele, som have hver deres besynderlige Navne. Af disse Deele er alleene Middag og Midnat nøye bestemte, og falde just paa Klokken 12; de øvrige falde alle tidligere eller sildigere, eftersom Dagene ere længere eller kortere. Maanederne regne de efter Maanens Løb, og den Dag, de først se Nymaane, er den første Dag i Maaneden; men de ere da heller ikke meget bekymrede, om de begynde Maaneden en Dag tidligere eller sildigere. At deres Festdage ikke paa alle Stæder indfalde paa een og den samme Dag, er en naturlig Følge. Men da Maaneaaret er 11 Dage kortere, end Solaaret, saa have de Lærde et andet Aar, som bestaaer af 365 Dage, og andre Navne for Maanederne end de almindelige.——

De egyptiske Christne i Egypten tælle 5500 Aar fra Verdens Skabelse til Christi Fødsel, og fra denne Tid ikkun 276 Aar til Begyndelsen af den diokletianske Tidsregning. De regnede altsaa 1762 ikkun 1478 Aar efter den diokletianske Tidsregning, og 1754 Aar efter Christi Fødsel. Deres Maaneder ere alle lige, hver af 30 Dage; men ved Enden af Aaret indskyde de fem Dage og hvert fierde Aar 6 Dage. Deres Festdage indfalde derfor altid i samme Aarets Tid. Nestorianerne i Mosul synes at have Seleucidernes Tidsregning foruden den almindelige, og man vilde paastaae, at de østerlandske Christne betiente sig af denne Tidsregning i alle vigtige Dokumenter.

Man slutter af Tidsregningen, at Arabernes Stiernevidenskab ikke kan være meget fuldkommen. Hvad de vide deraf, lære de for Astrologiens Skyld, som er høyt agtet. De faae dertil den fornødne Anvisning af en Arabisk Bog, hvis Forfatter er Abdrachman es Sofi, i hvilken næsten alle Stiernebilleder ere afregnede i samme Orden, som i Bayers Uranometrie. Dette Skrift giemmes nu paa det kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn. Om de hos Job IX, 9. forekommende Stiernet (See Mich. 86. Sp.) giver Hr. N. denne Underretning. עָיִשׁ er Ursa major eller den store Vogn, כִּימָה Plejades, לְסִיל Sirius eller Hundestiernen. En Komet hedder hos Araberne Jlachte Abu Suble, Abu Dennep, d. e. Halestiernen, og Abu Seif, eller Sværdstiernen. Af alle Stiernet kiende Araberne Sirius bedst, hvilken de kalde Subheil; paa den merke de flittigst; thi naar den kommer saa vidt ud af Solens Straaler, at man kan see den om Morgenen, begynder den store Heede at aftage; hvilket er Araberne en ikke liden Glæde. Aarsagen til Formørkelserne er alle fornuftige Mohamedaner meget vel bekiendt, og man træffer i de store østerlandske Stæder en eller fleere, som vide at udregne dem efter Ulugh Beighs Tabeller. Men blant Pøbelen hører man endnu den Fabel, at Himmelslugemerne ved deres Formørkelse forfølges af en stor Fisk. Naar derfor en Formørkelse indfalder, bringe Kiærlinger og Børn i en Høst deres Metal-bækkener og Kiedler op paa deres Huse, og gisre en stor Allarm for at jage Fisken bort. Men vor Reysende har seet dem meget fornøyet ved dette Arbeyde, og troer, at de gisre det meer for at fornøye sig ved deres eenfoldige Musik, og at gisre deres Nabover opmærksomme.

Araberne have adskillige hemmelige Videnskaber, som deres Munke (Dervisker) af visse Ordener og Lærde (Mullas) have sig forbeholdne. Disse bestaae i blotte Kogle,

Koglerier og Troldomskonster, og foragtes af alle fornuftige Mohamedaner.

Araberne ere formedelst deres ordentlige Leve maade sielden syge, og bekymre sig ikke meget om Lægekonsten. Lægerne kunne derfor ikke giøre megen Lykke her, og drive deres Videnskab ikke høyt. Hos de fleeste beboer den sig til nogle Konstord, som de have lært af Avicenna (Ibn Sina) og andre gamle arabiske og græbske Lægeskrifter, og høyt nogle Urters Virkninger, som disse Forfattere have beskrevet; ogsaa nogle Husraad. Klysterer ere dem ikke saa ubekiendte eller forhadte, som nogle Reysebeskrivere have foregivet. Aareladen og Kopsætten er dem ogsaa bekiendt. Olie troer man, styrker Legemet og beskytter det imod Solen Hede. Den gemeene Mand salver sig derfor flittig med den allerfletteste Olie, og bruger det ogsaa især i Sygdomme. Hos de østerlandske Kristne gives den sidste Salvelse ikke, førend intet Haab er til Bedring (See Michaelis 17 Sp.) Tandpine er fornemmelig for dem, som boe i Stæderne, ikke fremmed (Michaelis 68 Sp.), og man holder for, at den befordres ved Stanken af Privieterne. I Bosra, hvor disse ere meget slette og ubequemme, er denne Plage i det mindste meget almindelig, og man seer ofte Barbererne midt paa Gaden, at trække Tænderne ud. Forf. troer og, at den endog for Kaffens Brug ikke har været saa stedsden, som Michaelis formoder, og beraaber sig i denne Henseende paa Herodots og Johann Wildes Vidnesbyrd om denne Sygdoms Sædvanlighed i Egypten. Orme vil Araberne ogsaa have fundet i Tænderne. Men at de skulde sætte en større Værd paa Tænderne end andre Legemets Deele, findes intet Spoer til. Nerveormen Vena medinensis (Michaelis 50 Sp.) er meget almindelig, og dens arabiske Navn er Urk eller Urkel insil. Man troer, at den kommer af det staaende Vand, som man i nogle Egne er nødt til at drikke; hvorfor Indbaanerne bruge den Forsigtighed at drikke Vandet affiet gienneem et Klæde. Naar nogen har faaet Sæden til disse Orme hos sig, saa mærker han intet til dem, indtil Ormene ville arbeyde sig igiennem Huden, og dette forvolder ikkun nogen Klæn. Nerveormen er saa tynd som en Traad, men undertiden to til tre Fod lang. Naar den har arbeydet sig noget igiennem Huden, vinde de Østerlænderne den paa et Straaehalm, eller paa et lille Stykke tyndt Træe. Ligesom den spinder sig ud, vinde de den daglig op, indtil den har arbeydet sig gandske ud, hvormed den kan tilbringe nogle Ugger. Man maae ikkun vel vogte sig for, at man ikke river den af, i hvilket Fald den trækker sig tilbage, og kan forvolde Lamhed eller Koldbrand. Sælskabets Læge Hr. Doktor Kramer, fik kort før sin Død i Bombay fire af disse Orme paa sine Fødder, og een paa sin Haand, hvilket dog er et sieldent Fald. — Imod Slangers Bid holde nogle Hvidelog tienlig, for Resten har Hr N. intet kundet erfare til Besvarelse paa Michaelis 75 Sp. efterdi Araberne holde deres Kurer imod Slangegift meget hemmelige. —— Araberne have tre Slags Spedalskhed, nemlig; Bohak (בהק), som er hverken smitsom eller farlig, Baras, som ogsaa ikkun sielden er ulægelig, og Dsuddam eller Madsjoundam, som af alle er det værste Slags. De to første Slags beskriver Hr. Forskaal, og hans Beskrivse ser komme meget overeens med dem som gives 3 Mos. Bog. 13 Kap. Det sidste Slags holder Hr. N. for at være det som Hillary (See Mich. 28 Sp.) kalder Spedalskhed i Leddene. Man har i adskillige østerlandske Stæder assondrede Huse for dette Slags Spedalske, hvor de leve og avle Børn sammen. Dog tages Børnene, naar de ikke er anstukne af Sygdommen, straxfra dem, og overgives til sunde Ammer. — For at bevise Mich. 76 Sp., om der gives Sygdomme, som ere Hielpemidler mod Pesten, har Hr. N erkyndiget sig hos Doktor Rüssel i Aleb, en erfaren Læge og Broder af den bekiendte Forfatter af Natural history of Aleppo, men denne Læges Jagttagelser synes ikke at bestyrke Hr. Mich. og Linnæi Kodere i Formodninger. — Kopperne indpodning er i Orienten meget almindelig. Beduinernes Koner indpode dem selv paa deres Børn, og bestille sig i Mangel af bedre Redskaber, af en Torn, for at ridse et Saar i Armen. I Konstantinopel bruger man at sye den tørre Materie ind, eller, at tage den ind i en Rosine eller Sligt.

Guld, hvorom de grædske Skribenter tale saa meget, findes intet i Arabien, enten i Floder, eller Biergværke. Jernbiergværke ere i Jemen, men baade utilstrækkelige og slette. I Oman findes meget gode Blybiergværke: —— Af Ædelstene er den lysebrune Agtik, meest agtet, hvilken man holder for at stille Blod, naar man lægger den paa et friskt Saar.

Den fordum saa berømte arabiske Virak eller Rogelse er ikke kommet altsammen fra Arabien, men, ligesom endnu, den bedste fra Abyssinien og Indien, som ikkun er blevet fort over Arabien, og deraf har faaet Navn af den arabiske; — Kaffetræet er et af de mærkværdigste Træer i Arabien. Det dyrkes fornemmelig paa den vestlige Side af det høye Bierg, som gaaer igiennem Jemen. Hollænder, Franske og Engelænder have fundet Middel til at føre Planter deraf til deres Kolonier; men den jemenske Kaffe beholder dog stedse Fortrinnet, hvortil maaskee Aarsagen er, at Eu-

ropærne ikke avle deres under den samme Polhøyde, eller under saa høye Bierge, hvor der er saa regelmæssigt et Vexrligt, som i Jemen. — Balsamtræet findes i Arabien, men Indvaanerne benytte sig ikke deraf. — Manna finder man endnu i adskillige Egne i Orienten. Det sætter sig som Meel paa visse Træer, hvilke Forfatteren for Eeltræer, og høstes i Juli eller August. Det Slags Manna, som man kalder Tarandsjubin eller Tarandsjubil (See Mich. 26 Sp.) skal samles i stor Mængde i Egnen ved Ispahan paa en lille tornet Riis vært; det bestaaer i lutter smaa runde aulagtige Korn, og er altsaa af den Skikkelse, som Israels Børns Manna beskrives 2 Mos. B. 16 Kap. 14, 31. og 3 Mos. B. 11 Kap. 7. Paa mange Stæder bruger man intetet uden Manna til Bagverk og andre Spiser, i Stedet for Sukker. — Vin drikker Mohamedanerne vel ikke; men Druen dyrkes dog med stor Flid. Det Slags Drue, som kaldes Soreë (Mich. 23 Sp.) har Hr. R. ingensteds kundet, men vel et Slags, som i Stedet for den haarde Kiærne har en blød Sæd, som ikke mærkes, naar man æder den, men sees tydelig, naar man skiær Druen. Dette Slags Druer er liden, meget sød, og udføres i stor Mængde af Jemen som Rosiner under Navn af Zebit, og af Persien under Navn af Kischinsch. — Den Beskrivelse Hr. R. giver paa Beyten El keroa, hvilken de Lærde anse for Jonas's Kikajon (Mich. 87. Sp.), stikker sig ikke ilde dertil. Stammen har store Blade, voxer hastig, og Bladene og Blomsterne visne i faa Minuter, naar de afbrækkes. — Hvad Hr. R. anfører om Træet Erak til Besværelse paa Mich. 74. Sp., bil vel neppe tilfredsstille denne Lærde. Man kan vente meer derom i Hr. Forskaals Paxire; og det samme formode vi om andre Arabiens Vexter og Planter.

For at besvare Mich. 13 Sp., har Hr. R. nøye bekymret sig om adskillige Stæders Frugtbarhed i Orienten, men aldrig hørt om nogen saa overordentlig stor Frugtbarhed, som den Hr. R. beskriver. I Egypten giver den ved Nilens Vand frugtbargiorte Jord ikke meer end tifold Hvede, som Granger alt har bemerket. I det babyloniske Landskab, hvor Jorden vandes af Floderne Euphrat og Tiger, ansees det for en stor Frugtbarhed, naar den frembringer tivefold, og meer end tredivefold kunde ingen erindre sig at have hørt om. Paa de Stæder derimod hvor Jorden allene vandes af Regnvand, er det tiende til femtende Korn det sædvanlige. Men saadan en Høst holder man ogsaa ligesaa god, som en tivefold og derover paa de første Stæder, efterdi den Hvede, som allene har faaet Regnvand, er baade kraftigere, og giver meer Meel end den som er vandet ved Konst. Et Slags sort Byg giver halvtredieſindstivefold af sig, og en Kiøbmand i Merdin vilde forsikre, at Landet ved Kalebin gav endnu femhundredefold, og havde for dum baaret tusindfold. Men dette holder Hr. R. ikke for troeligt. I Syrien og Palæstina høstede man det tiende, tolvte, høyt syvende Korn. I den bierggiagte Egn af Jemen, hvor Agerdyrkningen synes at være bragt meget høyt, skal Hvede den undertiden bringe halvtredieſindstivefold, og sielden under tifold. Durra derimod, en Sæd, som altid giver meer af sig, end andre Frugter, giver i den bierggiagte Egn ikkun hundrede og halvtredieſindstivefold, i Dalene derimod to hundrede, ja undertiden fire hundredefold; og denne Frugt høstes tre Gange om Aaret. Hr. R formoder derfor, at naar de gregorianske Skribenter tale om Asiorsiens, eller de hellige Skribenter om det forjættede Lands store Frugtbarhed, kunde de have meent Durrafrugten, efterdi ikke allene den gemeene Araber, men ogsaa Indbyggerne i Egnen af Tripolis, og altsaa i Nærheden af det paa hvede frugtbare Bierg Libanon, næsten intet Brød smage, uden af Durra og sælge Hveden. — Hr. R. beskriver de osterlandske Folks Agerdyrknings-Redskaber, som ere slette, og den mosommelige Maade, hvorpaa Jorden maa vandes i Jemen. Afbildning paa de Maskiner, som dertil bruges, lover han at meddeele i sin Reysebeskrivelse. Deres Maade at saae, høste og tærske paa, er meget mosommelig, og de fornemste dertil brugelige Redskaber forestilles Tab. XV. At nogen skulde gisre sig en Samvittighed af at saae to Slags Sæd paa en Ager, eller at man skulde have et Slags religiøs Afskye for en ureen Ager, har Hr. R. intet Spor fundet til (See Mich. 14 Sp). Høstetiden er efter Jordsmonnes Beliggenhed og efterson Agerens tidlig eller sildig vandes, meget forskiellig. Efter Hr. Forskaals Bemerkning saaer man omkring Kanaben ved Alexandrien i Oktober, og Frugten indhøstes allerede i Februarii; men nærmere ved Alexandrien, hvor Landet ikke kan vandes ved Nilens Oversvømmelse, lægges Sæden i November og Hveden moednes alt i Februarii, men Byggen ikke førend i Martii. Rug saaer man der ikke. I Egnen af Kairo blev Byggen sidst i April taget af Marken.

Forfatteren slutter denne første Afdeling med en Beskrivelse paa adskillige Dyr i Arabien. Heste ere i stor Anseelse. Man deeler dem i to Slags; det ene kalder man Kadischi eller Heste af ubekiendt Herkomst; det andet Koklani eller Kohøyle d. e. Heste, hvis Aner man vil vide fra to tusinde Aar siden, og som skulle have deres første Oprindelse fra Kong Salomons Stutterie. Det første Slags bruger man som i Europa til alt Slags Arbeyde. Men Koklani bruges allene til Rø-

debeste, og sælges gemeenlig meget dyrt. Deres Dyder bestaae ikke i den udvortes Anseelse, hvori det første Slags som tiest overgaaer dem, men i Lethed, Bequemhed til at udstaae Fatigver, og at leve ligesom af Vinden. Man holder dem derfor meget tienlige til Krig, og tillægger nogle af dem den Forstand, at naar de saares i en Trefning, og gisnes usikkede til at bære deres Ryttere længer, begive de sig strax tilbage, og bringe Ryttereu i Sikkerhed; faarder Ryttieren ned, staae de saalænge hos ham og vinske, indtil han faaer Hielp, o. a. m. Man har adskillige, meer og mindre berømte Familier af disse Ridebeste. Naar en Hoppe skal bedækkes, steer det altid i eedvorne Vidners Overværelse; og endskiønt mange Araber sitte ingen Samvittighed giøre sig over at sværge en falsk Eed, har man dog intet Exempel paa, at nogen Araber har aflagt et falskt Vidnesbyrd om en Hestes Fødsel. Dog er det meest i deres Fædreneland, at disse Kaklani have saa stor Værdie. Tyrkerne ville heller have de store tunge Heste, som giøre meer Parade. Engellænderne derimod betale dem undertiden i Mokka med 800 til 8000 Species-Rigsdaler, og faae vel dobbelt saameget igien i Bengalen, og vel fire dobbelt i Engelland. — Af Æsler har Egypterne ogsaa to Slags; de smaa dovne, og et Slags store og modige, hvilke man paa Reyser betiener sig heqvemmere af end af Heste.— Dromedarier med en Pukkel ere lidet forskiellige fra Kameeler; de med to Pukler ere sieldne og tilbringes fra fremmede Steder. Hr. M. beskriver Kameelens besynderlige Maade at parre sig paa som steer baglænds, og med stor Koldsindighed hos Hannen. — Hvad Hr. N. anfører om den arabiske Ore, vil ikke meget tilfredsstille Michael 46 og 85 Sp. Bøffeloxen holder han heller ikke for et i Arabien indfødt Dyr. Kiødet deraf spises meget, saavel af Fornemme som af Ringe, dog er det haardere og grovere end andet Oxekiød. Jakkhal eller Tschakkhal (See Mich 38 Sp.) er et bekiendt Slags Ræve eller vilde Hunde, hvis Skrig ligner Hundes Hylen. Det er et bidsk Dyr, men man giver sig ingen Umage at fange det, fordi Skindet ikke sees. — Hyæna findes meget hyppig i Persien. Den gaaer ud om Natten, og paa den Aarets Tid, da alle Indbyggere sove under fri Himmel, røver den vel undertiden Børnene fra Forældrenes Side. — Af Aber gives Mængden i Jemen, og de som have en rød og nøgen Bagdeel, ere især skikkede til at lære alle Slags Konster. — Af samme saavelsom vilde Fiereddyr findes Mænaden; ligeledes Fiske i Oxe stedighed i den arabiske Havbugt. Iblant Muslelarier er især Rinnde strombus fusus bekiendt, den ligger dybt i Grunden, og er derfor vanskelig at faae.— Hvad Hr. R. beretter om Græshoppen, synes at bestyrke Michaelis Formodning (32 Spørsmaal), at den i Moses Tid fra Egypten kommende Sværm af Græshopper, nagtet den var kommet over det røde Hav til Egypten, dog vel paa Tilbagereysen kan have fundet sin Grav i dette samme Hav, fordi den som en Indbygganer af Ørkenen ikke kiender Havets Natur, og kan have nedladt sig der af en naturlig Hungeers Drift. Hr. N. har seet en stor Sværm af disse Træskinsekter sætte over den arabiske Havbugt ved Dschidda, hvor den er meget breed. Atter har han seet en stor Flok trække Mokka forbi frem og tilbage over Havbugten, og nagter denne ikke er bred her, laae dog Havbredden allevegne tæt besat af døde Græshopper. En stor Sværm, som formodentlig kom fra den Lybiske Ørken, saae han og nedlade sig i Cairo paa Tagene og Gaderne. Et stort Stykke Land paa Veyen fra Mosul til Nisibien var skiult med unge Græshopper, som endnu ikke vare meget større end almindelige Fluer. Disse Græshopper siges at faae deres naturlige Størrelse i en utroelig Hastighed. Men det var en god Politie let at dræbe dem saa at sige i Fødselen, dersom man ikke forlod sig paa Forsynet og Samarnog eller Græshoppevæderen. Den saa kaldte Gottesanbeterinn har han ogsaa truffet, men ikke merket, at Mohamedanerne holde den for hellig, eller troe, at den viser dem Veyen til Mekka. Han formoder derfor, at de Christne have først givet den dette Navn. Disse Træskgræshopper, som siges at være de samme, som de man kiender i Tydskland, tiene Araberne til en behagelig Spise, naar de ere frede. Man steger, eller koger, eller tørrer dem og æder dem med Salt; og i Smag siges de at ligne de Holsteenske Bretlinger. Jøderne i Jemen troede, at de Fugle, Gud havde sendt Israels Børn, i Ørken vare ikke andre end disse Græshopper, hvilket og Jobus Ludolphus har giort rimeligt. Der gives dog ogsaa andre Slags mindre Græshopper, som ikke spises. En egen Sammenligning imellem Græshopper og andre Dyr, som Hr. N. har hørt af meer end en Araber, meener han, kan tiene til Oplysning af Aabenb. 9 Kap., 7. 8. 9. 10 V. De sammenligne dens Hoved med en Hestes Hoved, Brystet med en Løves Bryst, Kroppen med en Slanges Krop, Halen med en Skorpions Hale, o. s. v. Han troer, at en Theolog af Indsigt og Skiønsomhed, som i nogen Tid kunde leve blant de omstreifende Araber, vilde maaskee finde Leylighed til at oplyse mange Steder i denne hibelske Bog. — Græshoppens naturlige Fiende kaldes i nogle Egne Samarmar eller Samarmor. Den skal være fort, større end en Spurre, men ikke behagelig at æde; og daglig skal den fortære et utroeligt Antal Græshopper. Indbyggerne i Mosul og Haleb (Aleppo), hvor den ikke er hiemmefødt, søge, naar Græshopperne tage til, at lokke

den til sig fra Chorasan, hvilket skeer ved at lade en Tonde Vand med visse Ceremonier hente fra denne Provints, som de da troe, at Fuglen følger, og opholder sig ved, saalænge en Draabe deraf er til bage — Moses Selav holdt Hr. Forskaal ogsaa for at være Vagteiren. — Flyvende Fiske (Mich. 4 Sp.) har Hr. R. vel seet paa den arabiske Hav-kugt, men kun i ringe Antal. De floy ikkun nogle hundrede Skridt langt, og kom ikke høyt over Vandet. — Flyvende Slanger (Mich. 83 Sp.) kaldes vel meget uegentlig de som springe fra et Træe paa det andet, og Slanger med Vinger har del Ingen seet. — Til Slutning forklarer Hr. R. Forfatteren imellem de treene og ureene Dyr efter Mohammedanernes Begreeb til Oplysning af Michael. 95 Sp., men disse de mohamedanske Theologers Spidsfindighed er finde vi ingen Lyst at underholde vore Læsere med.

Den anden Afdeeling indeholder Beskrivelse over enkelte Landskaber i Arabien. Da de i Europa brugelige Navne: Det lykkelige, det steenigte, det øde Arabien, ere gandske ubekiendte i Orienten; saa har Forf. anført Landskaberne med de hos Araberne brugelige Navne, og beskrevet dem efter hinanden, nemlig Jemen, Hadramaut, Oman, Lachsa, Medsyed, Hedsias, og Orkenen ved Bierget Sinai. Imellem Oman og Lachsa har han ogsaa meldet om de nafhængende Herskaber ved den persiske Hav bugt; efter Beskrivelsen af Hedsias bemerket adskilligt om Beduinerne eller de omstreifende Araber, og til Slutning anført Jagtlagelser over Ebbe og Flod i den persiske Hav bugt, og over Magnetnaalen.

Af de aumeldte Provinser har Jemen fornemmelig det Land, som Sæskabet burde gisre sig saa meget mueligt bekiendt. Men Jemen staaer langt fra ikke under een Herre; det har adskillige gandske nafhængende Fyrstendømmer, hvoriblant det fornemste er det, hvori Sanna er Hovedstaden, og i dette Distrikt har Forf. besøgt næsten alle Byer, derfor er ogsaa Beskrivelsen af dette lidet Landskab langt fuldstændigere end af de andre Deele af Arabien, hvor Hr. R. ikkun har været i Grændsestæderne, eller ikkun reyst lige igiennem, eller som han blot har beskrevet efter indsamlede mundlige Efterretninger. Det Herskab eller lille Kongerige, hvori Sanna er Hovedstaden, har han kaldet Jemen i en snevrere Forstand. Dette er vidtløftig beskrevet fra S. 182. til 254.; og vi ville deraf forelægge vore Læsere det mærkværdigste.

Naturen deeler dette Land i Thehama eller det platte Land, og Djabbal eller den bierggigte Egn. I den sidste finder man vel Floder, som det heele Aar have Vand, men ikke i Thehama, hvor Floderne tabe sig i Sandet, undtagen efter en stærk Regn, da adskillige falde i Søerne, efter at de have vandet Thehama. — Regenten kaldes Iman, undertiden ogsaa Chalif, vel og Emir el Mumenin, og er en gandske nafhængende Fyrste baade i geistlige og verdelige Sager. Han bekiender sig til Sekten Seidi, men mange af hans Undersaatter til Sekten Sunni. I Jemen finder man mange Jøder, meningen tabfode Christne, saa mange ogsaa deraf have været i de ældre Tider. — Vi forbigaae hvad Hr. R. anfører om Landets gamle Historie; men den nyere Regenterhistorie har ved hans Flid vundet anseelig. Han har de fleeste dis hørende Efterretninger fra en hollandsk Reysende, som i adskillige Aar har opholdet sig i det Indersie af Jemen, og giort sig vel bekiendt med Landets Historie. Den nu regierende Iman eller Kongeslægt i Sana er paa Thronen siden omtrent 1630, da den første Stammefader af denne Familie, ved Navn Seyid Khassem, bekiendt hos Araberne i Jemen under Navn af Khassem el Kbir. d. e, den Store, afskaffede det tyrkiske Aag og giorde sig til en nafhængende Herre. Forf. opregner denne Khassem den Stores Efterfølgere i Regieringen indtil den i Aaret 1763. regierende Iman, hvis Navn var El Mahadi eller Mohd Abbas; og meddeeler desuden en særskilt nøysommelig Stammetavle over det regierende Hus. Thronen i Jemen er arvelig, og naar Prindserne have alle lige gode Egenskaber, saa snkkeUndersaatterne altid den ældste, som er født af en af Imans Egtehustruer, til Regent. Men at dette ikke altid skeer, viser den nu regierende Fyrstes Exempel, hvis Moder var en fort Slavinde af den forrige Regent, som ved Lst satte sin Søn paa Thronen, med den retmæssige Arvings Udelukkelse. Endskiøndt Iman fører Krig, og slutter Fred efter eget Tykke, saa synes han dog ikke i alle Ting at regiere med en uindskrænket Magt; thi Kriminal- og andre vigtige Sager afgiøres for en høyeste Ret i Sana, som bestaaer af adskillige Kadis, og hvori Iman presiderer. Men da det staaer i hans Magt at indsætte og afsætte Kadis, saa vil dette Baand ikke sige meget. — Hvert Amt i Riget her sin Statholder, som kaldes Dola eller Emir, eller og vel, naar han er af meget fornem Herkomst, Vadi. Deane anfører Imans Tropper i sit Distrikt, og hæver de kongelige Indkomster, men han maae selv sidde paa Toldboden, og aarlig afslægge meget nøye Regnskab; og gemeenlig tilbagekaldes han hvert andet eller tredie Aar for ikke at faae Leylighed til at samle sig for store Rigdomme, som kunde friste ham til at giøre sig uafhængende. I de store Amter er foruden Stadtholderen et Slags Kontrolerer, som staae umiddelbar under Iman, og ikke under Dola, men maae sidde tilligemed denne paa Toldboden, holde Kontrabog af alle Indkomster, og overhoved have

et

et vaaget Øye paa de fyrstelige Betienters Opførsel. Et hvert Amt har ogsaa sin Kadi, som forvalter Retten saavel i geistlige som verdslige Ting, og staaer ikke under Dola eller Stadtholderen. — Fyrstens Indkomster bestaae meest i Told, og Tolden af Kaffe er den vigtigste Artikel. — Imaas Gaaende Troppe belobe sig i Freds tid til 4000 Mand Infanterie, og omtrent 1000 Mand Ryttere. Denne Armee anføres af Araber af gammel Adel, men er ikke, som i Europa, inddelt i Regimenter. En Cavalleriets Tieneste i Fredstider bestaaer fornemmelig i at følge sin Iman, eller i Provinserne sin Dola om Fredagen til Moscheen; de fleste ere tillige Civilbetiente. Enhver klæder sig, som han lyster. Naar de komme tilbage fra Moscheen paa den store Plads, som næsten i alle Byer er foran Stadtholderens Hus, saa tage nogle deres Lanser, og forfølge hinanden parviis, og deri bestaaer all deres Krigsvelse. Saadant et Bedde lob, som vor Reysende har anseet i Cohepa, hvor Stadtholderen giorde sig en Fornøyelse af at forlyste sine Gaster dermed, har Hr. Bauvenfeind foresillet paa den XVI. Tabelle. Stadholderen, som han kiendte denne Tegning, forundrede sig meget over Europæernes Dueligheid i Tegnekonsten, især da han selv og nogle af hans Officerer vare saa vel trufne, at man strax kunne kiende dem. Infanteristerne holde Vagt hos Stadtholderen ved Porterne, og paa Vagttaarnene. Deres Sold er maanedlig 2½ Species-Rigsdaler. De klæde sig ogsaa efter eget Behag. Ogsaa de ledsage Dolaen om Fredagen med til Mosqveen, og foran hver 40 eller 50 Mand gaae fire, som holde deres blotte Knive eller deres Flinter i Veyret, synge derved og springe fra en Side til den anden som galne eller drukne Folk. Naar de komme tilbage paa den omtalte Plads, maae de fyre adskillige Gange, hvilket vel gaaer temmelig nordentlig, men er dog en Krigsvelse, som Tyrkerne intet vide af, og som Araberne ventelig have lært af de forlobne indianske Kristne, eller af de til Mokka kommende Europæer. Kanoner bruge Araberne ikke i Feldten, og til de faa de have paa deres Kasteller, bruges meest Fremmede. Krigs-Skibe holder Iman ikke. Arabernes Fiskerbaade ere maaskee de simpelste og ældste Farteyer i hele Verden. De bestaae af nogle for til kramagtige Stykker Træe som ved Overtræer ere befæstede med Træesøm. Paa saadan en Baad sætter en Fisker sig som han gaaer, nemlig gandske nøgen. Hans Roer er en Stok, hvorpaa ved hver Ende er naglet et lidet Bret, og med dette slaaer han, snart paa den ene snart paa den anden Side i Vandet. Ved god Vind betiener han sig af sit Roer i Stedet for Mast, og en lille Straamatte er hans Seyl ligesom alle Iemeniske Skibe føre Seyl af Straamatter. Med dette slette Farteyy vyver han sig saavidt fra Landet, at Hr. N. ikke tvivler paa, at man jo i den Egn, hvor Havbugten ikke er breed, kunde seyle over derpaa fra Arabien til Afrika. Med Konster og Manufakturer er det slet sat i Iemen. Guld- og Solvarbeyderne ere meest Jøder og Banianer; ved Myntverne saavel her som i Tyrkiet finder man ogsaa næsten lutter Jøder. Vand- og Vindmøller har Forf. ikke seet i heele Arabien, dog traf han en Oliemølle i Tehama, som blev drevet ved en Oxe, og formoder, at de vel ogsaa have saadanne Korn-møller. Først for faa Aar have de begyndt selv at forfærdige deres Flinter, man de bruge endnu ikke andre, end med Lunter, paa nogle Aarer ogsaa en Glasbytte anlagt i Mokka. Linnet fora-beydes ikkun af den mindre og grove Sort; og Klæde slet ikke. Bogtrykkerier finder man ingensteds, og Forf. troer ikke, at de saa let indføres i de mohamedanske Lande; ikke fordi Geistligheden og de mange Skrivere, som staae lige som under deres Skøts, skulde sætte sig derimod, men fordi de nyere i hinanden hængende, ofte over hinanden satte, og gieennem hinanden slyngede arabiske Bogstaver, see langt smukkere ud, naar de ere vel skrevne, end naar de trykkes, og fordi et Bogtrykkerie af saadanne Bogstaver vilde udfordre store Bekostninger, som Afsætningen ikke kunde betale. Af denne Aarsag var det og, at det i Konstantinopel af Renegaten Ibrahim Effendi anlagte Bogtrykkerie saa hastig ophørte. —— De i Iemen slagne Mynter ere ikkun faa, og alle uden Figur med en blot Opskrift. Af europæiske Myntsorter ere ganghare venetianske Dukater og Zeqviner, og romerskekeyserlige hele, halve og Qvart-Species-rigsdaler. Hvem som ønsker en nøyere Underretning om Mynterne, ilige maade om Maal og Vægt, fornemmelig i Mokka, og om de ind- og udgaaende Vare sammesteds, maae vi henvise til Skriftet selv.

Derpaa følger det lille Kongerige Iemens nærmere geographiske Beskrivelse. Det har 30 Amter, nemlig syv i Thehama og 24 i den bierggigte Deel, hvilke her ere beskrevne efter Büschings Methode, med de dem tilhørende Stæder og Landsbyer, saavidt Forf. har kundet erholde Efterretning. Ved de vigtigste Stæder er Polheyden beregnet; og da der for de Lærde er af stor Vigtighed at vide, hvorledes Indbyggerne skrive deres Byers Navne, saa ere de arabiske Navne hist og her bemerkede, hvorover dog andre Læsere ikke have Aarsag at besvære sig, da de samme Navne tillige ere anførte med tydske Bogstaver. Af alle her forekommende Stæder og Landsbyer ville vi allene berøre følgende Mokka er en efter Landets Maade temmelig vel bygget, og baade paa Land- og Søesiden befæstet Bye. I Aaret 1738. blev den af de Franske bombarderet. Beit el Fakih (Den Lærdes Hus), en stor,

men

vidtloftig ombygt aaben Stad. Her drives den største Kaffehandel i heele Verden, og Kiøbmænd fra Tunis og andre Stæder i Barbariet, fra Egypten, Syrien, Persien, Basra, Moskat, ja undertiden fra Europa forsamle sig her for at kiøbe Kaffebønner, som bringes til Toros til denne Bye fra de tilgrændsende Amter i den biergaigte Egn, og indskibes siden i Mokka eller Hodeida. Grundridsninger af begge disse Byer kan man vente i Forf. Reysebeskrivelse. Sana, Hovedstaden i Jemen og Imans Residents ligger i en behagelig Egn, og har fleere smukke Palladser og Bygninger end andre Byer i denne Egn, ogsaa en stor Mængde Moskveer og smukke Carvanserois, eller Herbergerhuse; nogle 3 Stokværker høye. Staden er omgivet med en Muur, og har et Kastell. Damar og Jebid ere to berømte Akademier, det første for Secten Zeidi, det andet for Secten Sunni.

Til Jemen høre adskillige uafhængende Landskaber. Adelen har sit Navn af en gammel berømt Stad af samme Navn. — Fyrsterne i Kaukeban have tilforn ført Titel af Iman; og deres Slægtregister indtil den nu regierende Zeid Achmed anføres. — Landskabet Zaschid u bekid har noget ligt med Schweitz. Det bestaaer af adskillige smaa Provintser, som hver regieres af sin uafhængende Herre eller Schech; men for at modstaae deres mægtige Naboe Imamen, have de forbundet sig tilfælles Hielp i Krigstider. Disse Allierede synes imod de andre Araber at være meget krigerigske, og have stedse et Antal Tropper, saavel i Imans, som i andre Herrers Tieneste. — Indbyggerne i Landskabet Sahan adskille sig fra de øvrige Araber, saavel i Sprog som i Sæder. Her findes Jernbiergværke. — S. 277 giver Forf. nogen Underretning om den berømte Vandkomme (Wasserbehältniß) ved Mareb, Sabbæernes gamle Hovedstad (See Mich. 94 Sp., og Memoire de l' Academie des Inscriptions). Det er en Dal imellem to Rader Bierge, næsten 5 tydske Mile lang. I denne Dal samle sig 6 eller 7 smaa Floder, som tildeels det heele Aar have Vand. De Bierge, som indslutte denne Dal, ere hinanden saa nær mod Østen, at man bequemt i 5. til 6. Minuter kan gaae fra det eene til det andet; denne Aabning skal have været tilsluttet med en stærk Muur for at opholde Vandet, af hvilken Muur endnu findes Levninger. Dog opholder den nu ikke meer Floden, men Vandet løber strax i Sletten, og taber sig i Sandet uden Nytte for de omliggende Agre, som det tilforn giorde frugtbare. Det er Skade, at Hr. N. ikke selv har havt Leylighed til at besee dette mærkværdige Stæd; endskiøndt han har sin Beskrivelse fra en anseelig Indbygger i Mareb. — Over Jemen og de dertil hørende Landskaber meddeeler Hr. Forf. et Landkort, som ogsaa sælges for sig selv, og for hvilket han giør rede i Fortalen.

(Slutningen følger)

Trykfeil i No. 29 og 30.

Side 229. Linie 26. Mauba læs Maula.
— — — 28. Hedsvets læs Hedsjas.
— — — 48. Schin læs Schja.
— 234. — 22. Araberne læs Araberen.
— 235. — 9. οἰνοις læs οἰνος
— — — 19. bruge læs bringe.
— — — 21. סחל læs כחל
— — — 42. dygtigere læs dygtige.
— 240. i Bekiendtgiørelsen L. 4. det Kritiske læs dette kritiske.

Aargangen af disse Blade koster:
I Kiøbenhavn, Sialland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 33. —— 1772.

Beschreibung von Arabien — — — von Carsten Niebuhr. (Slutning)

Derpaa følger Landskabet Hadramaut. Dette tilligemed Jemen blev i ældre Tider kaldet det lykkelige Arabien, ventelig for den store Handels Skyld, som det sydlige Arabien den Gang førte. Dog troer Forf. ikke, at Indbyggerne i dette Land have i disse Tider ført større Handel med egne Landsproducter end nu omstunder; men deres fornemste Handel har bestaaet i fremmede Vahrer, især indianske og egyptiske, hvoraf Arabien i denne Tid har havt Oplaget, efterdi hverken Egypterne turde vove sig saa vidt som til Indien, eller Indianerne saa vidt som til Egypten. Og da Skibsfarten paa den arabiske Havbugt stedse har været holdet for farlig, saa gik de fleste Vahrer i Karvaner giennem heele Arabien. Nu omstunder, efterat Veyen til Indien omkring Afrika er opdaget, handle Araberne ikkun med egne Produkter, som ere Røgelse, men slettere end den indianske Aloe, og Kaffebønner. — Den hadramautiske Dialekt er meget forskiellig fra den jemeniske. — En Grundridsning over Havnen Keschin forekommer S. 288. — Skulde den S. 289. yttrede Formodning være grundet, at Moses i første Mos. B. 10 Kap. ikkun har givet os en Liste paa arabiske Stæder, hvoraf Chus og Jaktan have været enten Hovedstæderne, eller saadanne, som have sendt Kolonier til de øvrige; hvormeget vil da Moses ikke paa een Side tabe og paa en anden Side vinde af geographisk Anseelse? tabe i Henseende til Verdens, og vinde i Henseende til Arabiens Geographie? og hvormegen Lærdom er da ikke ilde spildt paa dette Kapitel af en Bochart, en Michaelis, og andre? Vist er det, at Ligheden imellem de hos Moses forekommende, og adskillige endnu i Arabien brugelige Navne er meget merkelig, og fortiener de bibelske Kritik-kyndiges Undersøgelser.

Over Landskabet Oman gives et eget Kort, hvilket dog Hr. N. ikke udgiver for saa tilforladeligt, som det over Jemen, efterdi han paa denne Kant af Arabien ikke har været i Land uden i Maskat. Dette er en stor vel befæstet Handelstad med en skiøn Havn. Arianus kalder den Meßra. Portugiserne bemægtigede sig denne Bye i Aaret 1508., men maatte efter omtrent 150 Aars Besiddelse rømme den igien. — Til dette Lands nyere Historie har Forf. adskilligt henhørende, som maae efterlæses hos ham selv. Det regieres af en Imcam, som har sit Sæde i Rostak. Den nu værende er Achmed Ben Sacid, en kløg og elsket Regent. Hans Indkomster alleene af Tolden i Maskat siges aarlig at beløbe sig til over ½ Tønde Guld, foruden hvad han har ved sin egen Handel, som er betydelig.

Over den persiske Havbugt finder man Tab. XIX et eget Kort efter Forf. egne Jagttagelser, som foruden andre Forbedringer ogsaa deri er forskielligt fra de bedste Korte over samme Havbugt, at man her finder Navnene saaledes skrevne, som Indbyggerne i denne Egn selv kalde Øerne, Havnene o. s. v. Det er bekiendt, at de grædske Skribenter have kaldet saavel denne som den arabiske Havbugt Mare Erythræum; men egentlig er det ikkun den persiske Havbugt, som dette Navn med Rette tilkommer. — Den østlige eller persiske Havbred er den, som er meest beboet; og endskiønt den ikke egentlig hører til Arabien, saa har Forf. dog alligevel beskrevet dens Indbyggere, efterdi disse bestaae meest i uafhængende arabiske Stammer, som i mange Aarhundrede have boet og hersket i denne Egn, og som Perserne aldrig have kundet tvinge. Disse Araber nære sig største

Deelen af Skibsfart, Perlefiskerie, og Fiskefangst; de tale endnu det arabiske Sprog, og de fleste ere Sunniter, altsaa af den Grund allerede fødte Fiender af Perserne, med hvilke de aldrig gifte sig. Af deres Stæder ville vi alleene anføre Ganebroe eller Bender Abbas, en i Enden af sidste og Begyndelsen af dette Aarhundrede berømt Handelsstad, men nu i en slet Tilstand; og Abbuschæhhr, en Stad, som Nadir Schah først bragte i Opkomst, og er nu at ansee som Havnen af Schiras. — Hvorledes Øen Karedstid eller Karek er kommet i det hollandske Ostindiskekompagnies Hænder, og hvorledes dette Kompagnie i Aaret 1766. har tabt den igien, giver Forf. S. 321. følg. fuldstændig Underretning om.

Om Provintsen Lachsa ville vi alleene bemerke, at den tilforn har staaet under tyrkisk Herredømme, hvorfor man endnu finder der adskillige tyrkiske Familier, som ved Dragten adskille sig fra Araberne.

Nedsyed er fuld af uafhængende Schechs, hvoraf næsten enhver lille Stad har sin, som ligge i idelige Krige med hinanden. I denne Provints er for faa Aar siden opstaaet en nye Prophet eller Religionslærer, som har faaet et stort Tilhæng, der med Magten udbreder hans nye Lærdomme, og med Tiden kunde blive farlig for den mohamedanske Religion.

Beskrivelsen af Landskabet Hedsyas er meget fuldstændig, og saavel formedelst de adskillige deri forekommende mærkværdige Byer, som især ved det dertil hørende vigtige Landkort over den arabiske Havbugt eller det saa kaldte røde Hav, meget interesserende. Tyrkerne have noget lidet at befale i denne Provints, og holde paa adskillige Steder ved Landeveyene Besætninger, men alleene til Sikkerhed for deres aarlig til Mekka reysende Karvaner, og i Landet selv bekymrer man sig intet om dem, men foruden Scherifen af Mekka, hvis Magt er endnu anseelig, staaer den øvrige Deel af denne store Provints næsten gandske under uafhængende arabiske Schechs. Det vilde derfor være Araberne en let Sag gandske at fordrive Tyrkerne af Hedsyas, dersom de ikke selv fandt deres Regning ved de utroelige Summer, som Tyrkernes Overtroe aarlig sender til Mekka, og som blive denne Byes Inbbyggere, og alle Mohameds Efterkommerr til Deel. Deres Herredømme paa den arabiske Havbugt betyder heller ikke meget, og deres Handel ligesaa lidet, hvilket dog alleene bør tilskrives deres Hovmod og Uerfarenhed i Seyladsen. De vove sig ikke ud paa Havbugten, men holde sig tet ved Stranden, som er fuld af Koralklipper, og lade deres Skibe undertiden plyndre af de paa Kysten boende arabiske Fiskere. De seyle aldrig om Natten, men kaste hver Aften Anker. For en erfaren europæisk Skipper meener Hr. N. vilde det blive let i mindre end et Aar at gaae paa den arabiske Havbugt fra Sues til Indien og tilbage igien. —— Kortet over denne Havbugt Tab. XX. kan ikke andet end være Elskere af Geographien kiærkommet, allerhelst da Forf. selv har seet og bestemt mange Stæders Beliggenhed efter astronomiske Jagttagelser, og optegnet Navnene paa Steder. —— Af den Mængde Byer paa denne Havbugt, ville vi alleene nævne Dsjidda, hvor Tyrkerne have en Pascha, som dog intet har at sige uden for Byen, Mekka, fem til sex tydske Mile fra Dsjidda, berømt af de Valfarter, som enhver, der har Formue dertil, efter den mohamedanske Lov maae giøre en Gang om Aaret til denne Stad for at besøge Kaba, eller det saa kaldte Beyt Alla, d. e. Guds Huus, som allerede for Mohamed blev holdet i stor Ære af Araberne, og som Mohamedanerne have saa stor Ærbødighed for, at i hvor de opholde sig i Verden, vende de deres Ansigt, naar de bede, imod Kaba. Paa dette Kaba eller denne Mosqve, giver Forf. en Beskrivelse, og Tab. XX. en Tegning efter deels skriftlige deels mundtlige Efterretninger; thi selv var det ham, som enhver Christen forbudet at see Mekka. Meer derom kan man vente i den Afhandling, som Forf. lover om Mohamedanernes Religion. Om de til Mekka reysende Pillegrime ville vi allene bemerke, at en stor Deel reyser meer før Fordeels Skyld, end af Andagt, nogle som Kiøbmænd, andre som Soldater, andre som Handverksfolk, andre atter som ere leyede af de rigere, og giøre denne Reyse i disses Navn. Medina staaer under Scherifen af Mekka, og er berømt af Mohameds Grav, hvilken dog ikke besøges uden af den mindste Deel af de Pillegrime, som reyse til Mekka, og de fleste af dem, som besøge den, faae Graven ikke at see uden langt fra. Ved Siden af Mohameds Grav skal være en aaben Begravelse for at tage imod Seidna Isa, d. e. Christus, som efter Mohamedanernes Meening skal komme til Verden igien kort for Dommedag, og døe i Medina. I den over Mohameds Grav opreyste Bygning, skal giemmes en stor Skat, fornemmelig i Ædelsteene. Denne Bygning er aftegnet Tab. XXII. Havnen for Medina er Janbo, en temmelig stor Bye.

Fra de i Byer boende Araber, som fordi de have meer Samqvem med Fremmede, have tabt meget af deres gamle Friehed og Sæder, kommer Forf. til de ægte Araber, som boe under Telte i afsondrede Stammer, og vedligeholde endnu stedse deres ældgamle Regierings-

gieringsform, Sæder og Skikke. Om disse kunde man altsaa ønske sig en nøyere Kundskab; men det er kun lidet Hr. N. har kundet melde os om dem. Enhver Familie har sin Schech, som regierer den og alle dens Betiente. Naar de smaa Familier ikke kunne beskytte deres Eyendom imod mægtigere Naboer, saa forbinde fleere smaa Schechs sig, og vælge dem en større til Formand, disse større Schechs give sig ogsaa undertiden under en endnu mægtigere, efter hvis Familie da den heele Stamme kaldes. Disse Schechs synes det egentlig at være, som leve i Telte; thi den gemeene Undersaat boer i slette Hytter, og driver Agerdyrkning. Schechs derimod eller de Adelige leve deels af deres Kameeler, hvilke de enten sælge, eller leye til Kiøbmænd for at bringe Vahrer fra et Stæd til det andet, deels af Fæedrift og Faareavling, og endelig ogsaa af det Bytte de giøre ved deres Streiferier. Thi uagtet Hr. N. gotgiør, at disse omstreifende Araber eller Beduiner ikke leve aldeles af Rov og Bytte, som nogle Reysende have berettet; saa synes dog hans Fortælninger selv at vise, at man ligesaa lidet kan fritage dem fra Navn af Røvere, som de engelske Highwaymans, om hvilke man fortæller os ligesaa store om ikke større Prøver paa Billighed og Ædelmodighed, som Hr. N. om de arabiske Schechs. Tyrkerne have aldrig kundet bringe det dertil, at undertvinge disse Beduiner, men nødes endog, for ikke at forurveliges paa deres Pillegrimsreyser til Mekka, at give dem en aarlig Skat.

Det Distrikt, som ligger Norden for Hedsias, og imellem begge Armene af den arabiske Havbugt, kalder Hr. Forf. Ørkenen af Bierget Sinai. Denne i de ældre Tider berømte Egn er nu næsten gandske øde, og tilhører for den største Deel de uafhængende omstreifende Araber. Bierget Sinai er ikkun Spidsen af en stor Rad Bierge, som har Dagreyser i Omkreds, hvor man finder frugtbare Dale; I denne Egn har Forf. forefundet en stor Kirkegaard paa et meget høyt og steylt Bierg med mange opreyste Ligstene, som ere beskrevne med ligesaa skiønne egyptiske Hieroglypher, som de, man finder paa de gamle Monumenter i Egypten selv. Afskrifter af disse, saavelsom andre Inskriptioner, Forf. har fundet i denne Ørk, kan man vente sig i hans Reysebeskrivelse.

En temmelig udførlig Undersøgning S. 405. følgg. over det Stæd, hvor Israels Børn kunne være gaaet over det røde Hav, fortiener af Skriftfortolkerne at læses og prøves. Efterat Forf. har anført vigtige Grunde, hvorfor han troer, at det ikke kan være skeet ved Bedea, som er de fleste Lærdes blant andre, Michaelis Meening, beviser han, at Stedet, hvor de ert gaaet over, maae søges i Nærheden af Sues; ved Ruinerne af Staden Kolsum, de grædske Skribenters Klysma, og forklarer den Vey, de kunne være taget fra Heliopolis, hvilket han holder for at være den Stad, som Moses kalder Raemses (*), end til Sues eller Kolsum. Til at oplyse dette tiene to egne Landkorte Tab. XXIII. og XXIV. Endskiønt Havbugten paa dette Sted ikke er nogen Halvmiil bred, og endskiønt Forf. selv til den laveste Ebbes Tid har ridt igiennem Havet ved Kolsum, og seet Araberne vade der igiennem; saa troer han dog ikke, at Overgangen med en Karvane kunde endnu paa denne Tid skee uden et Mirakel, meget mindre paa den Tid, den skeede, da Havbugten ventelig var bredere paa dette Sted, efterdi man finder tydelige Spor til at Vandet paa adskillige Steder har trukket sig nogle tydske Mile tilbage. Han modsiger derfor ogsaa Hr. Hofraad Michaelis, som meener, at Overgangen har kundet skee naturlig, nemlig ved en Ebbe over Ebbe, forledet uden Tvivl af den Beretning han har haft om den Flod over Flod, som bemerkes ved Lukshafen. Hr. N. har derfor erkyndiget sig hos den hamborgiske Admiralitets Lots, som har givet ham en her meddeelt autentisk Beretning, hvilken ikke bestyrker Hr. Hofraadens Formodning. Navnet, det røde Hav, troer Forf. ikke har sin Oprindelse, enten af det rødagtige Sand, eller af nogen Vext o. s. v.; men holder de Lærdes Meening for rimeligst, som troe, at den arabiske Havbugt har været kaldet Mare idumæum af Riget Edom, som grændsede til den nordligste Deel deraf, (nemlig Edom, som var et nom. propr.; har man anseet som et Appellativum af אָדָם rød; og da Grækerne vare vante til at oversætte fremmede Sprogs Egnenavne, saa giorde de deraf mare erythræum; hvilket man da atter har anseet som et Appellativum, og oversat mare rubrum af ἐρυθρός, ruber.).

Til

(*) Men naar Hr. N. siger S. 407. "Es ist mir sehr wahrscheinlich, daß Heliopolis, die Residetz, der egyptischen Könige, die Stadt gewesen sey, welche Moses Raemses nennet" og lægger saa til: "noch wahrscheinlicher aber ist es, daß Raemses bloß von Israeliten bewohnt, und in der Nähe von Heliopolis gewesen sey"; saa synes vi i dette Sted, som i nogle faae andre, at savne den tilbørlige Præcision i Fortælninger.

Til Slutning følge Jagttagelser over Ebbe og Flod paa den arabiske Havbugt i Aarene 1762 og 1763; og over Magnetnaalens Afvigelse. Vi ville deraf allene bemerke, at Vandet ved Sues stiger $3\frac{1}{2}$ Fod høyt, og at Magnetnaalens Deklination paa den heele arabiske Havbugt er 11 til 12 Grader vestlig.

En læseværdig Fortale paa 47 S. have vi endnu ikke talt om, som vi dog ikke gandske bør forbigaae. Den indeholder ypperlige Advarsler for dem, som herefter maatte foretage Reyser til Arabien, foredragne med den Aabenhiertighed og Utilbageholdenhed, som allevegne karakteriserer denne Reysende. Den Beskedenhed hvormed han her taler om sin Person og sine Indsigter, kunde ikke være større, og bør opvække en uindskrænket Tillid til hans Troeværdighed. Han besvarer ogsaa her nogle af Hr. Hofraad Michaelis philologiske Spørsmaale, og paa andre meddeeler Hr. Prof. Forskaals Besvarelser af hans efterladte Papirer. Disse Besvarelser, saavelsom de faa af denne lærde Mands Anmerkninger, som Hr. Niebuhr har anført i Værket selv, opvække det billige Ønske hos enhver Læser, at alle de Anmerkninger, som denne ypperlige Mand, hvis Liv man maatte have gienkiøbt for al Arabiens Røgelse og Kaffe, har optegnet paa sin arabiske Reyse, maatte blive samlede og til almindelig Nytte bekiendtgiorte.

Af denne Beskrivelse over Arabien, ventes en fransk Oversættelse fra Pressen til førstkommende Paaske. Derpaa agter Forf. at levere os en Deel af sin Reysebeskrivelse, hvormed skulle følge adskillige Stæders Prospekter og Grundridsninger; og endelig har man at vente fra ham hans astronomiske Jagttagelser, og en egen Afhandling om den mohamedanske Religion.

Da Hr. Kapitain Niebuhr havde den Ære at overlevere dette Skrift til Kongen, blev ham i Hans Majest. Navn ved Hans Kongel. Høyhed Prinds Friderik tilstillet Guldmedaillen pro meritis. Samme Ære er ogsaa vederfaret Hr. Etatsraad Langebek for sine Scriptores medii ævi, og Hr. Kansellieraad Martfeldt ved Overleveringen af sine til Oplysning om vor Handels Tilstand efter Befaling forfattede Ballancelister.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	$9\frac{1}{2}$ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 34. 1772.

Betænkning over Recensionen af Zarine i den Kritiske Journals No. 11. Kiøbenhavn tryk hos Paul Herman Høecke, 1772. Stor 32 S. 8.

Man kunde let vente sig, at en Forfatter, som havde Hoffets og den store Hobs Bifald borte, forend Recensenterne saart fik Lov at oplade Munden, og som ikke havde Styrke nok til at ansee dette Bifald meer som en Opmuntring, end som en Dom, havde giort sig sikker Regning paa Konstdommerens ydmyge Istemmelse, og vilde ansee det som et halvt Crimen læsæ, om Nogen understod sig at twivle om hans Ypperlighed efter saa ærefulde prædjudicia (*). Det er derfor heller ikke forekommet os fremmet, at Hr. Bruun i denne sin Betænkning over vor Recension ikke allene har bestridt vor Kritik over sin Zarine, og fundet den ugrundet, men endog har søgt at drage alle vore kritiske Amtsbrødre, og den ærværdige Critica selv med i vores Fald. Thi naar Kritiken laster, hvad Hofset og Hovedstaden ophøyer, kan den vel ikke andet, end være fødd af den Onde. Den har ogsaa, efter Hr. Bruuns Opdagelse, fra Begyndelsen af havt Selvtillid til Fader og Mageligbed til Moder (S. 11.), og endskiønt den efter saadan en Herkomst havde fortient at bindes med ævige Lænker i Mørkhedens Rige, saa tillader han den dog at tugte de mindre stærke Autorer, naar den kun holder sig fra disse ægte Mestere, som svinge sig over Konstens Regler selv. Og da den Kritiske Journal indtil dette Aars Begyndelse har holdt sig inden disse beskedne Skranker, saa giver han den derfor sin tilbørlige Ros; men siden den i Aar har dristet sig til at angribe saa ægte en Mester, og saa smukt et Genie (S. 12.) som Hr. B.; saa tvivler han ingenlunde paa, at jo Journalen i Aar har faaet nye Forfattere: thi et af Delene: enten maae Journalen have faaet nye Forfattere, eller Hr. B. hører til de mindre stærke Autorer, som den efter hans egen Tilstaaelse har en hævded Ret til at tugte.

Ved disse alvorlige Betragtninger over Kritikens Fødsel, og den kritike Journals Omvelinger, baner Forf. sig Veyen til sin Hovedsag. Men han har forudskikket en endnu vidtløftigere Prolog af ti Sider, som bestaaer i en Sarcasmus over — Kritiker — eller Tobakssælskaber (thi det er vanskeligt at sige hvilket) og er foredraget med saa megen Phoebus og Dunst, at man kunde falde paa at holde den Tobak, som er blevet Giæsterne forestat i dette høyerlige Tobakssælskab, han melder os, for at have været den arabiske Haschischi, som har den Virkning at giøre Folk rusende. (*)

Dersom vi saae, at det var denne Forf. om at giøre, at overbeviise om vore Kritikers Rigtighed, saa holdt vi det for Pligt, saa uinteresserende dette Kræmmerie vilde blive for vore Læsere, enten omstændelig at rette diggisore vore Domme, eller oprigtig at tilstaae vore Feyl, hvor vi troede at have feylet; thi vi have aldrig holdet os for ufeylbare. Men da han tydelig nok giver tilkiende, at han holder sig for et Genie, som er for stort tiltaat rette sig efter Regler, saa ville vi lade det være nok, let Par Exempler at vise ham, hvor liden Ret han har til at foragte Kritiker, og vore Læsere,

(*) Det er ikke for at tale lærdt, at vi betiene os af dette latinske Ord, men fordi det kan bruges om alle saavel grundede som ugrundede Fordomme, da det danske Ord Fordom allene bruges om de sidste.

(*) See Kritisk Journal for dette Aar No. 29, 30. S. 235.

hvor lidet de kunne forlade sig paa hans Kiærlighed til Sandhed.

Vi havde sagt, at vi Intet følede ved den Afmagt, som paakommer Rhetea. 3. A. 6. Sc. da Lorano opdager hende Stryanges Kiærlighed til Zarine, fordi vi syntes, at hun for længe siden burde have sluttet sig til den. "Og hvoraf (spørger Forf.) skulde "hun have sluttet den? Af Fortalen til Stykket? Af "alle de tragiske Forberedelser? eller maaskee af Kri- "tikernes kolde Mine? Lorano havde hidtil tiet. Grun- "den til Stryanges Raserie kunde været en anden end "fremmed Kiærlighed, og denne kunde han have fattet "til en anden, mindre farlig, end Zarine". Lorano havde hidtil tiet. Hvad var det da, Lorano allerede i første A. 2. Sc. havde givet tydelig nok at forstaae: "Men med alt dette var Stryanges Sind nedslaget, "Jeg Seyerherren saae, Gud veed hvoraf betaget.

Rhetea.

Men tal, hvi sørger han. Han vist nok saaret er.

Lorano.

"I Hiertet ja maaskee — jeg kan ey sige meer.

— — — — —

"Zarine tapper ey og modig er allene
"Hos hende Mod og Dyd, og Viisdom sig foreene,
"Og naar jeg lægger til, hun skiøn som Solen er.

Havde ikke Lorano talt nok her til at giøre Rhetea, naar hun ikke var reent eenfoldig, opmerksom paa Zarine? ikke at hun strax skulde fattet Mistanke til sin Mand, om hun end havde havt bedre Troe til Lorano, end hun havde. Ney, den Udtolkning hun giør paa Loranoes nidske Fortælning, er ædel og hendes Karakter. Men det vi forlange, er, at da hun havde hørt saa meget af Lorano, og selv siden faae sin Mands forunderlige Opførsel imod sig, og mistænkelige Strid med sig selv, og af hans Tale burde slutte, at han elskede andenstæds f. e. naar han 1 A. 6 Sc. siger:

"Jeg maa forglemme dig og Himlen, og min Eed.

eller 2 A. 6 Sc.

"Bebreyde mig min Skam; ja jeg lastværdig er,
"Det dig uværdigt er, om du mig haver kiær"

burde hendes Mands Kiærlighed, og hans Kiærlighed just til Zarine ikke forekommet hende saa fremmed, at hun, da Lorano anden Gang gav hende den at forstaae, skulde faldet i Afmagt derover; og derfor have vi erklæret, at vi vare kolde Tilskuere af denne mekaniske Afmagt.

Vi erklærede Zarines Trudsler 4 A. 2 Sc. for ubegribelige. En fangen Sacers Dronning, sagde vi, midt i Fiendens Leyr, efter en afgiørende ulykkelig Trefning, tør true med en blodig Krig! tør opmuntre sine Sacer til at sable ned for Fode! og det som er ligesaa ubegribeligt, den seyrrige Cyaxares's Datter modtager disse Trudsler af sin Faders Fange, og søger at stille hende tilfreds.

Over denne Kritik erklæres vi temmelig reent ud for galne Folk. "En Kritik som denne, heder "det, fortiente maaskee snarere Medynk end Svar. "Neppe ere Journalisterne rigtige i Hovedet". Men vi formode, at Forf. her har efterlignet de listige Advokaters Maade, som skrige heftigst, naar de have mindst Tillid til deres Sag. "Lorans Ord, siger "han: De stolte Sacer nu sig under Aaget bøye, "har maaskee forført Dem til at troe, at Zarine "var som en Fange i Stryanges Leyr, men af det "Efterfølgende sees, at det var Loranos Formodning "og en seyrende Krigsmands Pralerie, heller end en "afgiort Sandhed. De af ham anførte Zarines Ord:

"Mit Liv du reddet har, men ey min Styrke svækket,
"Ey Ordenen endnu udi min Hær er brækket,

"viser, at det havde intet afgiørende Slag været. "Stryange fik Zarine rigtig nok fangen, men "til sin Ulykke". Vi lade vore Læsere dømme, hvem der er ligest til at være urigtig i Hovedet, enten vi, som ikke begribe andet, end at Zarine er Stryanges Fange, og at en fangen Dronning ikke kan true, eller et Menneske, som i et Aandedræt forsikrer os, at Zarine ikke er fanged, og at Stryange rigtig nok fik hende fanged. Dette er vist nok ubegribeligere end Zarines Trudsler. Er alt det Pralerie, hvad Lorano 1 A. 2 Sc. fortæller om Stryanges Seyr, og om Dronningens Fangetagelse f. e.

"De stolte Sacer nu sig under Aaget bøye,
"Heltinden ydmyg af Stryange venter Fred.

— — — — —

"Nu saae man Krigens Gud med Vrede sig at væbne.
"Mod Sacers Dronning, som bestemte Krigens Skiæbne,
"Hun faldt af Hesten ned, rask løb Stryange hen,
"Afvendte vore Hug, opreyste Dronningen.
"Kom, sagde han, og følg — — — —

— — — — —

— — — — og Helten hende tog
"Op paa sin Arm og strax en Kreds vi om dem slo"

er dette og meer Pralerie og Løgn, saa er Lorano en uudstaaelig Karakter og saa faae vi en nye Sag med Forf. Men om Lorano ogsaa kunde prale for Fruentimmerne, saa kunde han dog vel ikke giøre det

det for Stryange selv, med mindre hvad han sagde var grundet; og dog tiltaler han Stryange saaledes i 3 Sc.

"Du tapre Meders Helt, vort Riges Haab og Stytte!

"Til Lykke nu med Fred, og med dit rige Bytte! seer man ikke af denne Linie, baade at Slaget var afgiørende; thi et afgiørende Slag kalder man det, hvis Følge bliver Freden; og at Sacernes Dronning var fangen? Hvem var ellers det rige Bytte? Skal altsaa noget være Pralerie, saa bliver det snarere de Ord, Lorano lægger Zarine i Munden:

"Mit Liv du reddet har, o. s. v., som see Zarine ret liig; thi i samme latterlige og til hendes Situation slet ikke passende Tone begiærer hun Fred af Stryange 2 A. 2 Sc., en Begiæring, som viser meer end alt andet, at Slaget var afgiørende. —— Men da Forf. har dømt os fra Forstanden for denne Kritik, saa ville vi dog endnu anføre det Øvrige af hans Betænkning paa samme Sted. "Stryange fik "Zarine rigtig nok fangen, men til sin Ulykke. Ved "sine Vaaben havde han vundet Seyr, men ved Za- "rines Skiønhed tabte han den." Skal dette Sidste forstaaes politisk eller theologisk? I første Meening er det os ubegribeligt; thi saalænge han havde Dronningen i sin Magt, kunde han aldrig tabe sin Seyr; og i sidste ret opbyggeligt, men Sagen uvedkommende. "Naar Medernes Anfører var, som Lorano "beskriver ham P. 8., saa vare Sacerne uden Anfø- "rer ligesaa nær Seyren." Men nylig sagde jo Forf., at Stryange ved sine Vaaben havde vundet Seyr; og havde Seyren ikke været vundet endnu, saa havde han vel ogsaa faaet andet at tænke paa end Elskov. "Begge "behøvede derfor en Stilstand, og Stryange var forelsket nok til selv at tilbyde den, saa opløser Zarine "selv denne for Journalisterne vanskelige Knude P. 19. "Nu maatte man være Journalister for at troe, at "Zarine blev som en Fange i Stryanges Leyr". Stilstand merke vi vel af Zarines Tale S. 19, at Stryange har tilbudt, og at Zarine tilbyder endog Fred, høre vi udtrykkelig; men vi høre ogsaa, at Stryange ikke tager derimod, men vil at Dronningen først skal forsikre ham om sin Haand:

"Et andet Forbund først vi bør, o Dronning, giøre" og da Dronningen erklærer, at hun ikke vil give ham denne Forsikring, førend han har Cyaxares's Samtykke:

"Cyaxares maa først samtykke dette Baand" saa kunde jo Freden endnu ikke ansees for sluttet, og følgelig blev Zarine, saa vidt vi forstaae af Krigspolitiken, endnu altid som en Fange i Stryanges Leyr; thi Stilstand er endnu ingen Fred. "Om han al- "drig havde været forelsket, kunde han uden Fare sende "en Dronning, som elskede Æren saa meget som Za- "rine, tilbage til sine Folk, som vare Barbarer, og "ey havde lært med de slebnere Folk at svigte i det "givne Ord". Jo jo, Forf. kiender Barbarer til at kunne paatage sig at afmale dem; han behøver kun at læse Hr. Niebuhrs Beskrivelse over Arabien, det nyeste, vi have læst om Barbarer, for at see, hvor sikkert man kan forlade sig paa Barbarers Troe og Love. Desuden var Stryange Undersaat; og i saa vigtig en Sag, som en fangen Dronnings Tilbagesendelse, maatte han vel først have indhentet sin Konges Villie, ifald han ikke siden skulde komme til at bøde med sit Hoved for saa uforsigtigt et Skridt. "Men hvad burde han "ikke giøre som Elsker?" Som Elsker just, synes os, burde han beholde Zarine. "Zarine lader sig heller "ikke see som en Fange, men med sine Vaabendra- "gere og fire saciske Drabanter. Drabanter, hvem "kunde vide det? vil Journalisterne sige, der staaer "kun fire Bevæbnede i Texten. Arme Journalister! "nu veed de det, og følgelig bliver baade Zarines og "Rheteas Opførsel dem meere begribelig". Vi forsikre Forf. ved vor Kiærlighed til Sandhed, at vi endnu mindre end første Gang forstaae os paa Zarines, Rheteas og Stryanges Opførsel, og at jo meer vi tænke derpaa, jo slettere synes os den hele Plan anlagt. At Zarine gaaer omkring i Stryanges Leyr ikke som en Fange, men med sine Vaabendragere og saciske Drabanter, det har hun vel meer Poeten, end Generalen at takke for. Men overalt burde Forf. vide saa meget af Krigsbrug, at fordi en Seyrherre tilstaaer sine fornemme Fanger udvortes Beqvemmeligheder og Ære, bør disse ikke giøre deres Regning paa, at de ikke meer ere fangne, end sige, som Zarine, trodse den Fiende, i hvis Magt de ere. Det er os derfor gandske ubegribeligt, naar Forf. lægger til: "Zarine var endnu ligesaa lidet bange for de Meeder, "som hendes Forfatter for en Sverm Journalister". Skulde Forf. Trods mod Journalisterne ikke være bedre grundet, end Zarines mod Mederne, er den i vore Øyne meget barnagtig; og denne Bravada minder os om den arrige Dreng, som naar han er blevet allermeest tugtet af sin stærkere Legekammerad, og føler allermeest Overmagten, stamper dog endnu i Jorden og skriger: Jeg er ikke bange for dig.

Skulde

Skulde vi saaledes ved et hvert Sted lægge for Dagen Forf. slette Lykke i at forsvare sine Feyl, vilde det vist nok blive en kiedsommelig Sag baade for os og for vore Læsere, som uden vor Veyledning ere i Staad til at sammenligne hans Svar med vore Erindringer, og fælde Dommen. Vi tænke, det kan være nok at have vist Hr. Bruun i nogle Exempler, at vi ikke uden Overlæg have kritiseret ham, og at hans Feyl ingen Ret kunne give ham til at besvare vore Kritiker i saa myndig og tillidsfuld en Tone. Vi kalde denne Betænkning hans, thi derfor holde vi den upaatvivlelig; allerhelst da han ikke offentlig har misbilliget den, hvilket han dog, for at redde sin Uparteyhed og Beskedenhed, burde have giort, naar det ikke var hans.

For Resten synes det ikke saa meget at være vore Kritiker, der have giort Hr. B. misfornøyet; som den Tone, hvori vi have bedømmet ham. "Aldrig, "siger han, har de forrige Forfattere af den K. J. "strax anfaldet en Forfatter med den Haardhed, hvor"med denne Recension begynder. Endog den meest "tugtede Stymper har altid i Begyndelsen fundet en "eller anden Modgift for Vergrelse og Misbaag. "Foretagendets Vanskelighed, forulykkede Forgiæn"geres Exempler, en anstændig Undskyldning eller "andet sligt, har altid lokket den uheldige Forfatter "modig ind i Ilden, derved følede han ey Faren, og "allermeest tugtet, holdt han sig dog Konstdommerne "forbunden for deres Artighed". Denne Anmærkning kan maaskee være grundet; thi vi have aldrig ønsket at giore Skribenterne, allermindst de unge, som vove sig paa ubrudte Baner, mismodige. Vi troe ogsaa gierne at vi vilde have bedømmet Hr. Bruuns Zarine i en anden Tone, dersom vi havde læst den i en anden Forfatning, vi meene, dersom vi havde kiendt den af egen Læsning, forend af det offentlige Rye, og dersom det var blevet vort Kald, at giøre Publikum opmærksom paa den første Prøve af et meget lovende Genie. Men da Publikum havde fældet Dommen forend vi, og anpriset os Zarine som et Mesterstykke i den tragiske Konst, saa søgte vi at giøre os de Begreb levende, vi havde om tragiske Mesterstykker ved Læsning af andre Nationers Arbeyder i dette Slags, og gik til Zarine med disse Begreb og med den Opmærksomhed, vi altid troe at skylde en Mesters Arbeyder. Denne Forfatning kunde ikke være fordeelagtig for Zarine. Vi fandt Stykket i det Heele middelmaadigt; men altid Spoer nok deri paa en Forf., som kunde levere os noget fuldkommere, naar han ikke troede om sig selv, at han alt havde naaet Fuldkommenheden. Og da vi befrygtede, at Publikums vindskrænkte Bifald let kunde sætte ham denne Tanke i Hovedet, og forvolde, at et Genie, som maaskee var bestemt til at blive en Voltaire, en Vøyse, ikke fik Lov at ophæve sig over Behrmanners eller Schønnelchers Klasse, holdt vi det for Embedspligt at advare ham, hvad han var sig selv skyldig naar han tænkte at naae Høyden i sin Konst. Og at den Frygt, som afvang os denne Advarsel, ikke har været ugrundet, er maaskee den nye Prøve, som vi med det første agte at forelægge vore Læsere, et Bevis paa.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 35. —— 1772.

De Troendes Striid med dem selv, og Seyer over dem selv. Afhandlet over Texten Galat. 5, 16 — 25. paa fiortende Søndag efter Trefoldighed. Af Peder Hansen, residerende Kapellan ved Garnisons og Slotskirken i Helsingøer. Helsingøer, 1772. Trykt hos H. C. Sander og J. F. Morthorst. Stor 26 S. 8.

Denne liden Præken fortiener formedelst en frugtbar Korthed, et tydeligt og ordentligt Foredrag, og en jevn og reen Stiil, at sættes iblant de faa gode, som man kan læse uden at forarges ved platte og uværdige Talemaader, tvungne Ordspill, eller ilde anbragt Bibelkløgt. I Indgangen beskriver Forf. Fredens Herlighed, saavel i det timelige, som i det aandelige. Følgende Sted om den legemlige Freds Ypperlighed kan tiene til Bestyrkelse paa den Roes, vi have givet Forf. i Henseende ti Sproget; endskiønt vi i det Øvrige maae sige med Horatz Non erat his nunc locus, thi det var dog den aandelige Strid, eller de Troendes Strid, Forf. ved disse Betragtninger agtede at indlede. "Den legemlige Fred, siger han, udgiør vor timelige "Velfærd, og er Grunden til et Folks Bestand og hæl- "dige Flor. Naar den Arbeydsomme finder Brød ved "sin Sveed, og Roelighed til at nyde Frugten af sit Ar- "beyde; — naar en almindelig Hevd giver os Ret til "at kalde Guds Gaver vores; — naar beprydede Enge "og frugtbare Marke ere Vidner om deres Dyrkeres "opmuntrede Sind; — naar Handelens Grene udvi- "des, og Landets Tarv fremmes ved en vel anvendt "Tid, ufortrøden Møye og et uforfærdet Mod. — Ja "naar i hvert Huus Enighed og Kiærlighed sees tegnet "paa Ægtefolkes Ansigter, og de yndige Poder opofre "ømme Hierter med udstrakte spæde Arme til Faderens "Skiød og Moderens Bryst. — Hvo tager da vel i "Tvivl at kalde dette den jordiske Lyksalighed? og alt "dette er Fred og Fredens Frugter. Naar derimod "Borgernes Blod vædsker vore Agre, — naar Arbeyd- "somhed falder i Afmagt, af Frygt for at svede for en "graadig Fiende, — naar Ildens Luer lyse om os, for "at see døende Menneskers oprakte Hænder til Himlen, "— naar Bitterhed i Huset sønderriver Ægteskabs fø- "lelige Baand, — og giør, at Faderen forkaster, og "Moderen hader sin Livs Frugt, — naar den trodsige "Tiener tør opstaae imod sin Herre, og en Hagar imod "Sara, — hvo tvivler da om, at Ulyksalighed har op- "naaet sin skrækkeligste Høyde? og dette er Ufred og "Stridens onde Følger."

Hovedlærdommen er: De Troendes Strid med dem selv, og Seyer over dem selv. Deri betragter Forf. 1. Striden. 2. Seyeren. I det første Stykke forestilles atter fire Stykker 1. De Stridende. 2. Stridens Forskiel. 3. Stridens Følger, og endelig 4. redder Forf. Apostelens Ord: Kiødet begierer imod Aanden o. s. v., imod dem, som misbruge dem til Lasternes Undskyldning, eller og til at understøtte deres Modløshed og indbildte Umuelighed om den sande Christendoms Udøvelse. Om Stridens Forskiel taler Hr. H. saaledes: "Striden kan enten være na- "turlig af Naturens Kræfter, eller aandelig ved Naa- "dens Kræfter, i denne Fald behøves en nøye Prøvelse "at vi ey lade os bedrage, og kalde det Strid imellem "Kiød og Aand, som intet er andet, end Strid imellem "Kiød og Fornuft, eller Naturens Kræfter. Der fin- "des mange, som ey følge, men stride imod de onde "og syndige Begierligheder, med Fornuftens Vaaben "og Naturens Kræfter, — de dæmpe og imodstaae disse "eller hine skammelige og skadelige Laster; men af hvad "Aarsag og Drift? fordi de blive timelig ulyksalige "derved, fordi de vide, at de ved disse Lasters Udøvelse "tabe deres Ære og Høyagtelse, og at de ved denne eller "hin Synds Fuldbringelse bleve underkastede den verds- "lige Øvrigheds Tiltale, Dom og Straf; — men faldt "disse Syndens farlige Følger bort, og vare de ey at "befrygte, saa vist de da og udøvede de Laster, som deres "iboende Synd drev dem til. Her strider altsaa For- "nuften og de naturlige Kræfter imod Kiødets Lyster, "og endskiønt der ved et naturligt Menneskes Afhol- "dendhed fra de grove Laster meget Ondt forekommes i "en Stat, saa er det dog langt fra, at en Stat med "Tillid kan betroe dem det Almindeliges Velfærd; thi "deres Vaaben ere for svage til at overvinde ofte fore-

"kommende Leyligheder og Fristelser, end mindre ere "disse Gud behagelige; thi de stride ey imod de onde "Lyster af Overbevisning om deres Utilbørlighed, ey af "Kiærlighed til Gud, end mindre ved hans tilbedte "Kraft, og som aandelige igienfødte. — Følgelig er "det ey Strid imellem Kiød og Aand, men imellem "Synden og Naturens Kræfter ved Fornuftens Fore- "stilling. Var ey Verdens Skam, Øvrighedens Dom "og de timelige Ulyksaligheder, da fulgte disse gandske "vist deres fordervede Lidenskaber, eller Kiødets Ind- "givelse til Hoer, Mord, Tyverie og de skammeligste "Laster. — Men den Tanke: Ney! giør du det, hvad "siger man da om dig? — hvor ulyksalig bliver du da "ey, ved at miste enten Gods, Liv eller Ære? — "dette holder dem tilbage. Ophæv derimod de bor- "gerlige Love, og den deres Overtrædere forkyndte "Straf, og see saa, om disse agte Guds Love følgevær- "dige; og hvo vilde dømme disse i Naadestanden "med al deres borgerlige Ærbarhed? Ney! da stride "vi med aandelige Kræfter, og af en anden Grund, "naar vi af Kiærlighed til Gud, som vor Velgiørere "og Ven, naar vi af Kiærlighed til Jesum, og Over- "beviisning om vore Pligter, som Igienløste, — naar "vi formedelst en nøye Samfund med Gud, udbryde "med Joseph: Hvi skulde jeg giøre denne store Ond- "skab, og synde imod min Gud? Og om der aldrig "kunde vindes det i Verden, — end sige ey nogen Straf "var at befrygte, saa dæmpe de Troende dog under Bøn "til Gud og ved Jesu Kraft, af Kiærlighed til ham, alle "Syndens onde Begieringer, og da kan af disse Benaa- "dede Striden siges at føres imellem Aand og Kiød".

Anledningen til denne Prækens Udgivelse i Trykken har været, som Hr. Forf. erindrer, at give sine Konfirmanter et Vaaben i Hænder, som kunde være dem til Nytte, naar de kom ud i den store Verden. Han har tillige vildet giøre et Forsøg, hvor vidt han har turdet vove at sende nogle Afhandlinger, holdte i Kabinettet paa Kronborg for Dronning Karoline Mathilde, for Lyset; hvilke han lover snart skulle følge, naar denne antages med Bifald; og vi tvivle da ikke paa, at han jo opmuntres til at opfylde sit Løfte.

Mag. Nicolai Edinger Balles gudelige Taler, holdne ved adskillige Leyligheder i Aaret 1771. Aalborg, 1772. Trykt udi det kongel. privilegerede Bogtrykkerie ved Joh. P. Holtzberg. Stor 164 S. 8.

Vi have her en liden Samling af Prækener, som kan tiene saavel enhver Christen til en nyttig Læsning, som i Særdeleshed de unge Prædikanter til Modeller, hvilke de flittig bør studere, for at danne sig til at blive, om ikke store Talere (og dem behøver Kirken ikke mange af), saa dog gode og opbyggelige Lærere. Enhver Læser vil finde her Lys for sin Forstand, Opvækkelse for sin Andagt, og en Mængde lærerigs Betragtninger til Veyledning for hans christelige Vandel; og de unge Lærere have især at efterligne den Lethed og Fattelighed, hvormed Hr. Prof. forklarer sin Materie, den Ædruelighed (om man tillader os dette Ord), hvormed han anstiller sine Betragtninger, uden enten at fordybe sig i lærde og tørre Spidsfindigheder, eller at forstige sig i Indbildningskraftens Phantomer, og endelig det afmaalte Forhold imellem Stiil og Materie, imellem Tankernes og Udtrykkets Værdighed. Forf. Tone er vel meer formanende, end opløftet, hans Sprog meer ziirligt end fyndigt; men hans Prækener have derved Intet tabt; de ere blevne for saa meget desto fleer Læsere.

Samlingen indeholder 8 Prækener, hvis Indhold vi ville anføre. I. Hvor ubilligt det er, at Mennesker trette med den Almægtige, eller ere misfornøyede med den guddommelige Regiering i Verden, forestillet over Evangelium Matth. 20. v. 1, 16. II. Hvorledes en Christens Haab og Tillid i Modgang bør være beskaffen, betragtet over Evangelium Luc. 5. v. 1, 11. III. Et godt Hiertes væsentlige Egenskaber, udviklede paa siette Søndag efter Trinitatis over Evangelium Matth. 5. v. 20. 26. IV. Hvor farligt det er at bedrage sig selv ved en indbildt Retfærdighed, forestillet paa ellevte Søndag efter Trinitatis over Evangelium Luc. 18. v. 9, 14. V. En retskaffen Lærers og velsindede Tilhøreres fælleds Pligter imod hverandre, afhandlet paa 14 Søndan efter Trinitatis over Evangelium Luc. 17. v. 11, 19. VI. Jesu Herlighed aabenbaret i hans Tegn og forunderlige Gierninger, forklaret paa 16 Søndag efter Trinitatis over Evangelium Luc. 7. v. 11, 17. VII. Om Daaben, paa fierde Søndag i Advent over Evangelium Joh. 1. v. 19, 28. VIII. Om Christi Manddoms Annammelse, paa første Juledag over Evangelium Luc. 2. v. 1, 14.

Nogle af disse Prækener har Hr. Prof. holdet for sin Meenighed i Jylland, andre paa andre Stæder. Den Forskiel, som findes i Foredraget imellem de første og sidste, giør hans Skiønsomhed Ære, og er en Fortieneste ved disse Prækener, som vi atter ville bede hans Efterlignere at lægge Mærke til, thi, som Forf. selv bemærker i Fortalen, en Hovedegenskab ved en opbyggelig Præken er, at Sandhederne og deres

Fore-

Foredrag er afpasset efter Tilhørernes Begreb. Forf. havde foresat sig (og dette Forsæt, tænke vi, er værdt at lægges paa Hierte af enhver Lærer i hans da værende Forfatning), "efter den retsindige Dok. Speners og berømmelige D. Plits Exempel, at foredrage i enhver offentlig Tale for sine Meenigheder "en af de vigtigste Lærdomme i vor Troesbekiendelse "fuldstændig, sammenhængende, og med behørige Beviser, dog uden at forglemme den Opmuntring, "Trøst eller Straf, som hver enkelt Sandhed kan "give Anledning til". En Prøve af disse dogmatiske Taler, som han kalder dem, ere de to sidste i denne Samling; og heele Aargangen deraf havde han i Sinde ved fornøden Understyttelse at udgive, men ventelig har hans nye Kald giort en Hindring i dette Forsæt.

Endskiøndt vi allerede tilforn ved enkelte Prækeners Bedømmelse have karakteriseret Forf. Prækemaade; saa ville vi dog ogsaa af denne Samling forelægge vore Læsere en Prøve, hvortil vi vælge den Præken han siette Søndag etter Trinitatis over Evangelium Math. 5. v. 20, 26. holdt i Fredensborg Slotskirke for hendes Mayestæt Dronning Juliane Marie.

Efter nogle almindelige Betragtninger over den Forskiel, som Talebrugen og det almindelige Liv giør imellem et dydigt og et godt Hierte, en Forskiel, som den H. Skrift intet veed af at sige, da den altid kræver Retskaffenhed i Hiertet, og Ustraffelighed i Vandel af den, som vil ansees for dydig og god, søger Forf. at forklare det rette Begreb om et godt Hierte, eller at vise et godt Hiertes væsentlige Egenskaber; hvilket han udfører i disse tre Anmerkninger: I. Enkelte gode Handlinger give os intet tilforladeligt Vidnesbyrd om vores gode Hierte. Han bemerker meget vel, at der er stor Forskiel paa at dømme om andres gode Hierte af enkelte gode Handlinger, og om vort eget. "Om "andre Mennesker, siger han, bør vi dømme det bedste, "naar enkelte gode Handlinger give os Anledning "dertil, og vi ellers ingen gyldig Aarsag have til at "slutte det Værre. Om os selv derimod tør vi ikke "giøre samme Slutning af enkelte Egenskaber, som "andre rose os for". Vi have ingen anden Grund til at dømme om andres Hierte, end af deres Handlinger. Den Skade, som dexaf kan flyde for os selv eller andre, om vi dømme vrangelig, er ikke saa stor. Derimod er det en skadelig Fordom, naar vi dømme fordeelagtig om os selv, fordi nogle gode Egenskaber synes at fremskinne af vores Opførsel. Thi, "vi "ere immer tilbøyelige til at smigre for os selv. En "liden Velgierning, en enkelt Prøve paa Sagtmo"dighed, nogle Taare fældede over Naboens Ulykke, "kan overtale os til at troe, vi eye det bedste Hierte, "helst naar vi berømmes derfor. Samvittigheden "bebreider os saa Feyl og Forseelser nok. Vi blive "glade ved en Roes, som hielper til at tvinge den "indvortes Skam, Gemyttet er fuldt af, og søger "oftere paa samme Maade at stille Samvittigheden "tilfreds. Men er Hiertet derfor godt? Er der en "herskende Lyst til at giøre vel, grundet paa Guds "Befalinger, uegennyttig og upartisk, som driver os "til at hielpe den Nødlidende, eller er det Begierlig"hed efter Roes og Anseelse? En naturlig Medli"denhed. Thi mange have af Naturen et blødere "Hierte, fordi Nerverne, ved hvilke den indvortes "Følelse forplantes, kan være finere og lettere at "sætte i Bevægelse. En god Opdragelse eller idelig "Omgang med Mennesker, som søge deres Ære i "Andres Vel, gierne giøre godt, eller rose Andres "Godgiørenhed. Det bliver altid et vigtigt Spørs"maal for os selv, om ikke slige Omstændigheder have "en stærkere Indflydelse paa vore Almisser, end det "gode Hierte? Frygtsomhed kan giøre os sagtmodige. "Indbildningskraften forflytter den Forulykkedes "Elendighid tilbage paa os selv, og sætter Blodet i "en ægstelig Bevægelse. Hiertet kunde ikke taale, "det gik en anden ilde? Ney! Indbildningskraften kan "ikke udholde sine egne Smerter; thi Hiertet kan dog "immer være haardt og ubevægeligt nok, naar en ussel "Broder, som engang har fortørnet os, bejamrer sin "ynkværdige Tilstand. Man er intet Menneske til For"tred og Uleylighed. Høflighed og venlige Ord zire "vor Opførsel imod Høye og Nedrige. Vi forekomme "vore Venners Begiæring med selv tilbudne Tienester. "Hvo kan nægte os det fortreffeligste Hierte? Andre bør "ikke nægte os det, uden vi ere aabenbare Hyklere, og "føre os anderledes op, hvor intet er at vinde. Men "strax tør vi ikke derfor tænke saa fordeelagtig om os "selv; kanskee vi elske Roelighed, og frygte for Veder"lag eller større Skade, om vi fornærme andre. Høf"lighed hører til en god Levemaade. Tienstagtighed "giør os behagelige i Sælskaber, og fordobler vores "Roes iblant Folket. Her er endnu intet sikkert Kien"detegn paa et godt Hierte. Hvor mange Egenskaber "ere endnu desuden tilbage, som vi kanskee aldrig beflitte "os paa? Hvor mange Laster og onde Tilbøyeligheder, "som Gemyttet endnu beherskes af? Faa gode Hand"linger, som endda ere tvivlsomme nok, hielpe lidet til "at bedække, og intet til at udslette de Pletter, som van"zire Hiertet" tvertimod II. Hvad som ikke kan bestaae med Gudsfrygt og Dyd, det kan heller ikke have Sted i et godt Hierte. — III. Hiertet er af

Natu-

Naturen ikke godt, men maae blive det ved Hielp af Religionen. For at bevise dette, forklarer Forf. hvorvidt det naturlige Menneske kan være godt, og beskriver derpaa det sande gode Hierte saaledes: "Et godt "Hierte føler en hellig Frygt, blandet med Kiærlighed "og Ærbødighed for den almægtige Fader, saa ofte "hans Formaninger ved Ordets Læsning, hans Al"magt, Viisdom og Godhed ved Naturens Betragt"ning, hans naaderige Forsyn ved de mindste Velgier"ninger Annommelse, tilbagekaldes i Tankerne. Det "brænder af Kiærlighed til sin guddommelige Forløser, "længtes med ham under Forsets Byrde, kysser hans "Læber, som forkyndede Naade for Misdæderen, og "sommer over af en taknemlig Glæde over sin Befriers "somme Kiærlighed, som tildækker endnu dets Skrøbe"ligheder med sin Retfærdighed, og fremskinner daglig "som en ivrig Talemand hos Faderen. Tilbedelse, Be"undring, Blusel over sin egen Uværdighed, og en for"høyet Tillid til Forsonerens Fortienester, forenet med "idelige Taksigelser, og understøttet af en herskende "Begiærlighed til at vise sin Skiønsomhed ved Troens "Forsvar, og Pligternes villige Jagttagelse. Disse "Bevægelser vexle af med hinanden under Andagten. "Ingen utilladelig Tanke stiger op, den sitrer jo tilbage. "Rives det den af en overrumplende Lyst, strax vender "det om veemodig til Forsoneren, og sukker om Naade. "Det gode Hierte betragter alle Menneskers Velfærd "som sin egen, sørger for deres Forbedrelse som sare vild, "naar det har Lyglighed uden Forargelse at advare dem. "Det er ikke roeligt, førend det har reddet den haabe"fulde Unge, som var færdig at qvæles af Verdens Til"lokkelser. Det føler den Elendiges Nød, hvad enten "han er Ven eller Fremmed, forekommer hans Begiæ"ringer, og trøster ham saavel med Ord, som med Gaver efter Evne, helst naar andre ikke mærke det. Sin "Fiende skyer det vel, men hader ham saa libet, at det "meget meere understøtter ham, naar han trænger. Et "godt Hierte er desuden venligt og søyeligt mod Alle, "aabenhiertig mod den Fromme, glad ved andres Roes, "fortreden over Bagtalerens og den Lastsyges Ubilli"ged; den Undertryktes Forsvar og deres Beskiermer, endog de Ondes, som Verden har forladt. Et godt "Hierte er velsindet mod dem, som ellers Dyden og jage "efter Sandhed, medynksfuld over de Ugudeliges "Daarlighed, begierlig efter at forfremme Religionens "og Statens Gavn, saa vidt Indsigt og Evne tillader. "Intet godt Hierte er hadefuldt, det er meget meere "saus eller koldsindigt og taalmodigt ved Fornærmelser, "uden at gisre sig stolt deraf. Det er villigt til at efter"give sin Ret, naar Modstanderen ved sin Forurettelse "kunde gisre sig lykkelig. Det er gunstigt og velvilligt "mod alle, bestandigt i Venskab. Her ere kun enkelte "Træk. Paulus tegner Billedet fuldkommere. Gal. 5, "og 1 Theff. 5.".

Man seer allerede af denne Prøven, at Prof. ikke gisr sig det til nogen Hovedpligt, at binde sig til sin foreløste Text. Han forklarer sig selv over denne Frihed i Fortalen, og tilstaaer, at han i at udvælge sin Materie, har seet meer paa Tidernes og Stederaes Beskaffenhed, end paa Evangelium mets Hovedhensigt, og ikke holdt sig nærmere til Dagens Evangelium, end den udvalgte Materie tillod. Dette tænke vi heller ikke, at nogen i Almindelighed kan dadle; thi da Opbyggelse er Hovedøyemeedet af en Prøken, og denne befordres meget ved en vis Hensigt til Tid og og Sted, saa er det vel ikke at tvivle paa, at, naar Omstændighederne kræver en vis Materies Afhandling, bør disse meer paasees, end Dagens Evangelium, og dette ikke lempes meer til den valgte Materie, end drt paa en bequem og nitnugen Maade kan skee. Men denne Frihed vilde vi dog ikke, skulde misbruges, eller den foreskrevne og foreløste Text uden al for stor Nød; og ligesom uden trængende Omstændigheder, tilsidesættes. Den gemeene Mand gaaer dog i Kirken i den Tanke at faae noget at høre over den foreskrevne Text. Denne har han lært fra Barnsben uden ad. Han læser den i Forveyen, eller og efter Kirken en Prøken i sin Postil over Dagens Evangelium. Hører han nu intet over den foreskrevne Text i Kirken, saa kan han ikke forbinde sin Huuslæsning med hvad han hører der. Han har heller intet at sætte sin Hukommelse til, naar Prækenen ikke imellem ledes til Texten, men Text og Materie ere hinanden alt for fremmede. Vist nok er den Klage alt for grundet, at vore evangeliske Texter, som største Deelen bestaaer af Allegorier og historiske Stykker ere ikke meget bequemme til enten dogmatiske eller moralske Sandheders Afhandling, og Lærere som have for god Smag til at følde Tiden med exegetisk Lærdom, eller allegorisk Vittighed, ere imod deres Villie ofte nødte til at spadsere Texten forbi, og at vælge sig selv en Materie. Det var derfor maaskee at ønske, at den Forandring med de evangeliske og epistoliske Texte kunde skee hos os, som for nogle Aar siden skeede i de Hannoverske Lande, da man uden at afskaffe de sædvanlige Søn- og Helligdags Texte, lagde noget af det foregaaende eller efterfølgende til dem, deels for at gisre dem meer sammenhængende, deels for at skaffe Læreren rigere Materie til opbyggelige Betragtninger.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 36. 1772.

Programma super decem Vell. Paterculi locis conscribebat JOHANNES GOTSCHALCH, Conrector Aalburgensis. Aalburgi 1772. Ex Typographeo regio Privilegiato per Joh. Petr. Holtzbergium. Stor 8 S. 4.

Disse kritiske og philologiske Anmerkninger over Wellejus Paterculus, ere Frugten af den Flid, hvormed Hr. Konrektoren har studeret denne Autor, hvilken han har oversat i sit Moders Maal, og, om vi mindes ret, lovet at udgive i en dansk Oversættelse. — Vi ville allene berøre de betydeligste. — 2 B. 69 C. 3. Cum Vatinius nulli *nomini* non esset pertinendus. Forf. forklarer nomen efter Hebræernes Maade at tale paa, ved homo. Vi vilde dog heller enten læse homini, eller med Aldus Manutius anse nemini for en Glosse af nulli, som var kommet ind i Texten, og der af en lidt klogere Afskriver giort til nomini. — Caput 103, 4. Spem conceptæ perpetuæ securitatis forklarer han ved spem conceptam securitatis, og anfører adskillige Exempler paa saadan en Talemaade. — C. 110, 2. Universa Pannonia insolens longæ paris bonis, & adulta viribus Dalmatia, *omnibus* tractus ejus gentibus in societatem adductis, *constituto arma corripuit*. Hr. Konr. foredrager Rhenans Læsemaade: Omnibusqve — constitit, arma corripuit, og forklarer constitit ved consensit, det grædske συνιστανει, eller συνιστασθαι. Vi maae tilstaae, at vi holde den sædvanlige Læsemaade, som vi finde hos Lipsius og Walch: Omnibus — ex constituto arma corripuit, for langt smukkere og simplere. Det vil vel og blive vanskeligt at bevise, at consistere heder absolute: at stage eller holde sammen; omendskiøndt det kan bemerke dette, naar det construeres med cum, som i det af Cicero anførte Sted: videsne Zenonem tuum cum Aristone verbis consistere. — Lykkeligere synes os hans Formodning C. 111, 4: Qvanta cum temperamento simul utilitatis res auctoritate imperatoris agi videmus, i Stedet for det sædvanlige qvanto; endskiøndt vi tvivle paa, at denne Kuur endnu er tilstrækkelig til at giøre Stedet forstaaelig. — C. 114, 5: Autumno victor in hiberna reducitur exercitus. Hr. G. vil her helst læse med Rhenaus Haandskrift autumni, og enten der under forstaae tempore, eller rettere forbinde det med det efterfølgende victor, saa at autumni victor skal være det samme som victor militiæ autumnalis. Vi troe neppe, at Nogen, som læser Stedet i Sammenhæng, kan billige denne Læsemaade: hiems, heder det, emolumentum patrati belli contulit; sed insequenti æstate omnis Pannonia — pacem petiit. — Autumno victor in hiberna reducitur exercitus. Her er det vel ikke muligt at tænke paa nogen militia autumnalis. — Overalt synes Hr. G. lykkeligere i philologiske Oplysninger, som alle vidne om hans Lærdom og gode Bekiendtskab med Autorerne, end i kritiske Forbedringer.

Programma in solennem inaugurationem Scholæ Viburgensis. Viburgii die XIII. Octobris Anni MDCCLXXII. Excudebat C. H. Mangor. Stor 12 S. Fol.

Dette Programma er udskrevet af hans Høyærværdighed Hr. Biskop Rottboll, og forklarer i en act og zirlig Latin den viborgske Skoles Skiæbne fra de ældste Tider, indtil nu, da den er blevet forflyttet i en af Byens prægtigste Bygninger, som tilforn har været beboet af Stiftamtmand v. Heinen, og er siden kiøbt til en Skolebygning for 3000 Rigsdaler.

daler. — Den Tale, som hans Høyærværdighed har holdt ved denne Indvielse, ventes ogsaa fra Pressen.

Ved samme Høytidelighed er af Skolens Cantor Hr. Lauritz Ivertsen opført et artigt Kantat, hvoraf vi ville meddeele dette Akkompagnement:

Spæde yndige Muser! elskte Ungdom!
Lys for den kommende Slægt!
Haab for Kirken og Staten!
Seer eders Hytter og Støv forvandlede
Til værdig Glands og Ære!
Føler, ak! føler med skiønsomme Hierter
Eders og Tidens udmerkede Lykke!
Lønner med Flid og Dyder
Eders Opfostreres Naade.
Saa naaes det Maal,
Hvortil Kongens Gavmildhed
Og Velynderes sigter.
Voxer op og skyder her
Haabefulde Spiirer,
Hvis Frugter herefter
Skal andensteds moednes
Og give en Høst,
Som til Haabet kan svare.

Kierlighed uden Strømper. Et Sørgespil i fem Optog. Kiøbenhavn, 1772. Trykt i det kongel. Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske, ved F. C. Godiche. St. 87 S. 8.

Gierne unde vi dem, som uden tragisk Genie vove sig paa Sophoklers og Euripiders Bane, og ved Hielp af Konstens Koglerier tænke at frembringe Virkninger, som det tilkom Naturen allene, fortolkede af Musernes sande Yndlinger, at frembringe. — Gierne sige vi, unde vi dem, at en vittig Forfatter lægger her deres Taskenspillerstreger for Dagen, og giør Publikum varsomt imod deres falske Fortryllelser. Vi ansee dette muntre Stykke, som en ved Aktion oplivet Kommentar over Horatses:

Ille per extentum funem mihi posse videtur
Ire Poëta, meum qvi pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet.

Ut magus — — —; og den, som ikke læser det i denne Tanke, skal ikke kunne smage Saltet i mange Steder. F. E. naar Grete S. 21. peger paa sit Hierte, og forsikkrer Johan, at hans Forsvar ligger der. Eller, naar Mads S. 28. efter at han har lignet sin Lykke med en Trappe, og et Huus af Kort, bebreyder sig selv, at han er alt for kold, og søger at sætte sig i Passion:

"Men — staaer mig ogsaa an deslige Lignelser?
"Ney, om mig synes Ret, saa er jeg alt for roelig
"For een, hvis pinte Siæl er alle Plagers Boelig:
"Her frem I Furier! hvor mange er I? Tre?
"Det vil ey langt forslaae, kom heele Helvede!
"Med Afgrund, Jordskælv, Ild, med Lynild, og med Torden,
"Vek svage Billeder! med ingen Ting paa Jorden
"Jeg male kan min Qval, og ikke heller vil.
"Der maae, som før er sagt, et Helvede dertil.
"Jeg seer en Dievlehær opstilled i Gelider,
"Som af Forbitrelse i egne Tunger bider,
"Og spyer Forbandelser mod deres General;
"For han dem endnu ey til Angreb gav Signal.
"Jeg seer en Furie, af hvis fortvivlet Øye
"En Skye af Gnister faer, sig give største Møye,
"Sig strække voldsom ud; men netop ey kan naae
"Mit Hierte" — — —

Dette netop giør en fortreffelig Virkning, og aftvinger den alvorligste Læser et Smiil. — eller, naar Mette i Begyndelsen af det fierde Optog raader Johan, at han skal stiæle sin Rivals Madses Strømper, og Johan strax er færdig at følge hendes Raad, siger Mette S. 42.

"Du gaaer saa snart Johan? jeg kan dig ikke dølge,
"Jeg havde ikke tænkt, det kostede saa lidt
"For en ophøyet Siæl at giøre saadant Skridt.
"Min Helt for alle Ting mod Dyd lad Elskov stride;
"Viis ikke Lasten frem paa dens lugslidte Side:
"De Store synde vel i Grunden som de Smaa,
"Men Maaden, som enhver sin Synd udøver paa,
"Den eene giør til Helt, den anden til en Staader;
"Du ey Forskiellen veed, Seigneur! paa disse Maader,
"Saa smuk Opdragelse, du end for Resten har,
"Du har i denne Sag opført dig som en Nar;
"Bør du ey sige først, hvordan dit Hierte splittes?
"Snart sværge: at det ey ved Laster skal besmittes?
"Snart raabe: Elskors Gud din Gud allene er?
"Og efter elleve til tolv Omvexlinger,
"Hvorved nu Kierlighed, nu Dyden Seyer vinder,
"Mag saa, at Elskov dig den tolvte Gang forblinder,
"Vræng Munden, vrie din Krop, bær dig som du var gal,
"Og naar du det har giort, bestiæl saa din Rival."

Johan føyer ogsaa sin Raadgiverinde, og efter at have sat sig i en ægte tragisk Postyr, forklarer han os sin Strid saaledes: (med al den Umage vi have givet

givet os ikke at tænke paa Stryange i Hr. Bruns Zarine, har det dog ikke været os mueligt gandske at slaae ham af Tanker ved dette Sted.)

Johan.

(Setter sig i en ægte tragisk Postyr.)

"O! hvilken Qval og Strid — — Mit Hierte splittes ad —
"Dyd! Elskov! kan I to ey søbe af et Fad? —
"En af Jer vinde maae, den anden maae fordømmes,
"To store i en Sæk kan ingenlunde rømmes,
"Men Sækken, som I to kan ikke rommes i,
"Tilgavns undgielde maae for eders Klammerie;
"Mit Hierte revner snart, jeg elsker eder begge —
"Du Elskov er mit Liv, — Du Dyd min Kiæledegge! —
"Jeg pleyer ellers gaae derfra, hvor Slagsmaal er,
"Men jeg de Stridende med mig i Hiertet bær. —
"Omsonst at flye, omsonst at vilde dem forlige, —
"Her ey andet for, jeg Dommen maae affige: —
"Min Kiæledegge Dyd, ja Seyeren er din,
"Du eene herske bør i stolte Heltes Sind.
"Viig lille snettede! som skyder Folk med Pile,
"Som til min Uheld har min Grete lært at smile,
"Min Grete? Ney — hvis da? maaskee Mads Madsens? ja! —
"Jeg skiælver for min Dyd, og skynder mig herfra.
(Til Mette)
"Kan jeg nu gaae?

Mette.

Ja vist.

Naar Mads S. 73. lader Johan høre, at han har stiaalet hans Strømper, undrer Grete sig over, at Naturen ikke bevæges for at hævne saadan en Fornærmelse:

Grete.

"Jeg ingen Lynild seer! — ey hører Tordenskrald!
"Hvordan er dette fat? — En frek Forræder skal,
"Ustraffed spotte os. — Han ryddes ey af Jorden
"I samme Øyeblik? — Naturens heele Orden
"Urygged staaer, — Johan! hvad skal jeg troe, min Ven,
"Til slig Koldsindighed bevæger Himmelen?
"Hvor zittrer jeg! — — mon du — — — "
Johans Svar er yppe ligt:

Johan.

"Imod saa smaa Insecter,
"Mod Maddiker, som den, en Himmel ikke fægter,
"Og Helten Himmelhøy, ifald han øyned' den,
"Den krybe lod i Fred. — (Til Mads.) Kryb ind, kryb ud igien,
"For mig kryb hvor du vil: kun dette vil jeg sige:
"Erindre hvad du er; viid du maae ikke vige
"Fra Maddikens Natur; tael ey; dit Væsen er
"At krybe, være taus. En Helt befaler her,
"Kiend ham, føl dig, og lyd."

Vi ville ikke tale om de adskillige kortere eller længere Besvimelser, de mange Mord, som skee, eller trues at skulle skee; blant disse er især Madses løyerlig S. 31. dog synes vi at savne noget, naar Mads, som forbittret, har taget en Kniv op af Lommen, og befalet Jesper at læse, førend han døer, synes at myrde Jesper, i det han siger til ham:

"Saa døe da som et Bæst".

Vi mærke ikke, hvor Kniven bliver af, og havde ventet, at Mads havde giort en Burlesk Bevægelse med den, og enten stukket den koldsindig i Lommen igien, eller forbittret i en Fleskeskinke, eller noget Sligt. Dog dette Hul, ifald det er et, kan endnu lettelig fyldes ved Forestillingen.

At Forf. skulde enten have havt til Hensigt, eller, om han havde havt det, opnaae den Hensigt, at giøre den virkelige Tragoedie igtterlig, er hverken troeligt eller befrygteligt. Lad kun den tragiske Natur vise sig i sin rette Skikkelse; den skal trods alle burleske Parodier trænge igiennem og bemestre sig Hiertet, naar dette føler Medmennesket udsat for virkelige og mægtige Lidelser. Men ligesaa naturligt det er, at deele sin Skræk med en Oedipus, som bliver et Rov for en uundgaaelig Skiebne, eller med en Ugolino, som seer sine Børn at døe af Hunger omkring sig; saa lidet kan man tage Deel i en Liniedansers Fare, som sætter sit Liv i Vove for at fortiene sig et par Skilling, eller for at giøre sig til Nar for Folk.

I det Naive og Burleske har denne Forf. vel neppe havt sin Lige siden Holberg. Alt hvad han berører, bliver under hans Haand pudseerligt. Horats har sagt om Sorgen (og dette bliver vel den yderste Grændse for dette Udtryks Anstændighed) scandit æratas vitiosa cura naves. Grete fortæller os, at hendes Sorg gynger med hende, og spiser Flesk med hende:

"Jeg ned i Haven gik, min Sorg spadseerte med,
"I Gyngen satte mig, min Sorrig op og ned
"Sig gyngede med mig. Ja i vort Spisekammer,
"Hvor jeg saa tidt tilforn fandt Raad mod al Slags Jammer,
"Omsonst jeg søger nu en Lindring for mit Sind,
"Min Sorg med lige Skridt ledsager mig derind.

"Jeg

"Jeg tænkte, røget Flesk kan hielpe, hvem kan vide?
"Men følte Flesk og Sorg i Halsen fast at sidde".

Naar Johan vil sige, at han ikke kan forklare sig, som han tænker, saa udtrykker han sig saaledes:

"Jeg haver et indvendigt
"Og et udvendigt Pund, Madam! det første ikke staaer
"Det andet altid bi. — Der i min Hierne gaaer
"Udaf de smukkeste og meest udsøgte Tanker
"En utaalmodig Sværm, som inden Hiernens Planker
"Indsluttes ynkelig, fordi jeg ikke kan
"I Gang min Tunge faae" — —

Men vi maatte udskrive det heele Stykke, dersom vi skulde anføre alle de lykkelige Steder; kun det Indfald om Aarsagen til Gretes Anelser S. 69. synes at falde i det Pøbelagtige.

De hist og her indstrøete Arier ere stemmede i samme Tone, som det Heele og ere baade i Tanker og Udtryk fuldkommen burleske. F. E. i denne S. 16, hvorved Mads opbyder de underjordiske Følk til at fryde sig med ham.

Aria.

"Underjordiske, som sover,
"Du maae ikke undres over
"At min Sang dig vækker op
"Til at giøre Glædes Hop.
"Du det ikke skal fortryde,
"Thi min Sang kun Fryd skal byde:
"Under Jorden giør et Hop!
"Naar min Sang dig vækker op.
"Mads i Dag har vundet Seyer;
"Mads i Dag sin Grete eyer,
"Ja med Hud og Haar og Krop.
"Under Jorden giør et Hop.

eller dette mesterlige Stykke S. 38.

Arie.

"Saa æltes Blye med vrede Tænder
"I Heltes Muud; hvis blotte Rygge,
"Ey for at svales, søge Skygge,
"I en Allee. Gevorbne Venner,
"Som bleve Bøddeler af Tvang,
"Og under spiilte Huders Klang,
"Dem vifte Ild med smidig Green
"Paa nys afklædte Rygge-Been.
"De præge deres bittre Qval
"I det uskyldige Metal,
"Og glemmer al den Tieneste,
"Det dem i Krigen lader see,
"Som dog er overmaade vigtig,
"At sige: naar de sigte rigtig.

eller denne S. 45.

"Saaledes kan en Skyldner bæve,
"Naar paa hans Dør med ivrig Næve
"Der pikkes af en Creditor; —
"Skiønt Slaaen lukker inden for,
"Skiønt Pokker sielden pleyer føre
"Folk ind igjennem lukte Døre,
"Saa skielver Skyldneren endda;
"Gud veed hvor saadant kommer fra.

Poesien er, som den i saadant et Stykke burde være; hvor endog platte og ordsprogelige Talemaader kunne blive til Skiønheder.

Forf. skal efter Rygtet være Hr. Wessel, en Normand. Vi haabe, at det fortiente Bifald, hvormed dette Stykke er blevet optaget, vil opmuntre ham til flere Arbeyder i samme Smag; og vi ønske det saa meget heller, da de fleste af vore vittige Hoveder, ventelig meer af Efterabesyge, end af naturlig Drift, forfalde til en sødmodig og traurig Tone, som vi hverken holde fordeelagtig for den skiønne Literatur, eller overeenstemmende med Nationens herskende Tilbøyelighed.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 37 og 38. —— 1772.

Den mathematiske Haandbog. Første Deel. — Første Grunde til Regnekunsten og Algebra. Ved Thomas Bugge. D. K. M. Oberlandmaaler. Kiøbenhavn 1772. Trykt i det kongelige Universitæts Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske, ved Frid. Chr. Godiche. 24 ½ Ark. 8.

Hr. B. giør hermed Begyndelsen til at levere os i vort Modersmaal et Lærebegreb af den heele Mathematik, som synes at holde en Middelvey imellem et egentligt Kompendium og et gandske udførligt System, og altsaa derved vil blive bequemt baade til at lægges til Grund ved Forelæsninger, og at bruges af dem, "som paa egen Haand ville lære "de mathematiske Videnskaber" omendskiøndt Forf. fornemmelig har tiltænkt de sidste dette Skrift. Paa nærværende første Bind skulle endnu følge tre andre, hvoraf det andet skal indbefatte Geometrie, Trigonometrie, Algebra videre udført, Landmaaling og Vandvægning; det tredie Statik og Mekanik; det fierde Optik og Astronomie; det femte Bygningskunst, Krigs- og Seevidenskab, tilligemed de med enhver Hoveddidenskab i Forbindelse staaende Bividenskaber; saa at det Heele bringes til Ende i fem maadelige Oktavbind. Ved denne Plans Udførelse, som vi vente med Utaalmodighed; vil Forf. forskaffe sig den Fortieneste, at være den første, som skriftlig har foredraget den heele Mathematik i Modersmaalet, hvorfor den ustuderede Ven af nyttige Videnskaber, og den Mathematikforstandige, som det er om sin Konstes Udbredelse at giøre, vil blive ham lige meget forbunden.

Det synes, som om vi burde opsætte vor Dom indtil Verkets Fuldendelse. Men omendskiønt Mathematiken er ikkun een Videnskab, og i deres Øyne, som ikke vove sig ud over de to første Bøger af de euklidiske Elementer, ikkun en fattig Videnskab, (en Dom, som den, een vilde fælde over en Palladses Skionhed, der ikkun havde seet een Styttes Postament igiennem Forstørrelsesglasset); saa er den dog snarere en Samling af meer end tvve Videnskaber, hvoraf enhver har sine egne Grundsætninger, og som efter Omstændighedernes Beskaffenhed meget vel kunne stilles fra hinanden. Saa ufuldendet altsaa dette første Bind altid er i Henseende til Mathematikens heele System; saa indeholder det dog, betragtet som Begyndelsesgrunde til Arithmetik og Algebra, et fuldstændigt Heelt, og for saa vidt tør vi bedømme det. Vi ville anføre saa meget deraf, som vore Læsere kunne ønske at finde i Recensionen af en Lærebog.

Arithmetiken er foredraget i otte Afdelinger. Regnekunstens almindelige Grunde, Tallenes Udtrykning ved Tegn, Regningsmaader i heele Tal, og udi Brøk, Qvadrat- og Kubiktal, Tie-Brøk, Tallenes Forhold og Logarithmer, ere Overskrifterne deraf, og imod denne Orden lader sig intet Betydeligt indvende. Naar man bygger Læren om Tibrøk paa den om Potentserne, saa kan den vist nok ikke staae paa noget andet Sted, end der, hvor Forf. har sat den. Men da han har fundet for godt ikke at bruge denne Bevisgrund, men ikkun at sætte de derved forekommende Operationers Rigtighed paa Prøve ved en Sammentælning med de ordentlige Brøkers Operationer; saa havde de ogsaa kundet foretages umiddelbar efter disse, om ikke forbindes med dem. Endnu kortere havde Foredraget om Brøkerne kundet indrettes i alle Stykker parallel med det om de heele Tal, som Segner først, og efter ham andre have giort. Imidlertid beholder enhver heri billig sin Frihed.

De Beviser, Forf. ellers betiener sig af i Arithmetiken, ere meest syntethiske, og han undskylder sig derfor i Fortalen, i det haa selv befrygter, at dette ikke vil finde alles Bifald. Alle Kiendere vil det let finde; men om Begynderes Bifald, især Sædannes, som ville undervise sig selv, tør vi intet Haab gisre ham. Man forestille sig ikkun et ungt Menneske, som begynder at lære Mathematiken med den tilbørlige Forberedelse. Hans Iver er ved de Lofter, som man i Indledningen har giort ham om Mathematikens Nytte, blevet endnu meer antændt; og nu opholder man ham heele Maaneder med Beviser for Sætninger, som allerede ere ham bekiendte. Han vil lære Ting, og man viser ham hen til Methodens Skionhed og Bevisernes Grundighed. Disse kan han ikke skattere efter deres Værdie (og hvem kan dette forend han har Tingen gandske inde?); han bliver altsaa kied af at studere og forlader Mathematiken. Vil man derfor skaffe sin Videnskab Proselyter, saa giør man i vore Tanker vel, at man i Elementernes Foredrag for Begyndere giver noget efter af den mathematiske Methodes Strænghed. Dette ville vi have sagt ikke blot i Hensigt til vor Forf., men i Almindelighed, saa Recterik det ogsaa synes at klinge. Hvem som har lært Geometriens Sætninger paa den Vey, som Clairaut førte Frue Chateler, vil siden med Fornoyelse giennemtænke de euklidiske Beviser for dem; ligesom han i modsatte Tilfælde vil afskrækkes fra dette Arbeide. Den, som har indseet Størrelsernes mange Slags Forbindelser i det Almindelige, vil med Fornoyelse bemerke, hvorledes saa almindelige Sætninger slaae til i Tal, uden videre at forlange Bevis; allerhelst da ofte Arithmetikens og Algebraens Bevis ikkun deri ere forskiellige, at hine ere førte med store og disse med smaa latinske Bogstaver; hvilket de skulle befinde, som ville sammenligne Hausen og Segner, som af alle give de skarpeste Bevis i Arithmetiken, med andre Skribenter. Imidlertid ville vi ikke nægte, at jo denne Methode kan tiene til den yderligste Forberedning til de vanskeligere Deele af Mathematiken, naar Læserne eller Tilhørerne have Taalmodighed nok at lade sig føre denne Vey.

Afhandlingen om Tallenes Sammenligning og Forhold, er meget vel udført, og Anvendelsen af Regula de Tri viist paa en grundig og praktisk Maade. Det samme maae vi sige om Logarithmernes Foredrag, hvorved meget Nyttigt forekommer om Sammenligningen af adskillige Landes Fodemaal. For at kunne vise det eene Maals Forvandling til det andet, angiver Forf. først Forholdene imellem den franske, svenske og engelske Fod imod den danske eller rhinlandske, saaledes som Hr. Abl har meddeelt ham dem, hvis Bestiæ elser for at bestemme disse Forhold han tillige roser. Forf. fortiener Tak, at han greb denne Lyelighed for at gisre sine Læsere ved et Vink opmærksomme paa denne skiønt mindste Deel af denne Mands Fortienester. Hr. Abl er virkelig en saa fuldkommen Konstner i at forfærdige mathematiske og physiske Instrumenter, at udenlandske Kiendere misunde os ham; men han tænker for ædelt til at gisre sig og sit Arbeyde bekiendt ved Charletanerie. Han har virkelig med en meer end engelsk Akkuratesse forfærdiget det danske eller rhinlandske Fodemaal in natura, hvilket ogsaa er indført ved Landmaalingerne. Men hvad er vundet dermed, naar man dog endnu paa to forskiellige Steder holder ligesaa mange forskiellige Fodemaae tilkiebs, og vil maaskee immer blive ved at holde dem tilkiebs, naar ikke Kiendere gisre Publikum opmærksomt paa akuratere Arbeide, saaledes som Hr. B. ther har giort Begyndelsen dermed. Naar da Smagen paa Finhed, Nøyagtighed og Nethed er først giort almindelig ved ahlske Mesterstykker, saa vil snart andre foregione mathematiske Instrumentmagerets fuskermæssige Arbeyde komme i Foragt, den Forvirring, som ved hine Misb uge indsnige sig i et Lands Maal, hæves, og den forønskte almindelige Overensstemmelse i dette Stykke, som ved kongel. Forordninger selv ikke har kundet opnaaes, gandske let erholdes. Imidlertid vilde dette samme Øyemeed endnu meer kunne befordres ved et tredie Middel, naar nemlig Opsigten over den mathematiske Deel af de i det borgerlige Liv brugelige Maalredskaber blev overdraget til Landmaalingskontoiret. Dette Onske kunne vi saa meget mindre dsige, da denne Sag saaledes vilde falde en Mand i Hænder, der baade har Lyst til at opnaae den mueligste Nøyagtighed, som ogsaa tilstrækkelig Duelighed dertil. Paa begge har han givet et meget lysende Exempel Paragraph 134. n. 4. ex. 2., hvor han sammenligner den af Picard angivne Afstand af der Kisbenhavnske Observatorium fra Landskrone med den, som han selv har fundet, og finder Differentsen imellem Picard og sig ikkun 5 Fod, 2 Tommer og 2 Linier, hvilket vist ikke kunde skee af en Hændelse, men allene ved en paa begge Sider iagttaget stor Nøyagtighed.

Den

Den anden Halvdeel af dette Bind indeholder Algebren. Dette mangtydige og i visse Maader ogsaa meget betydende Ord indskrænker Forf. her ikkun til Bogstavregningen, og til Ligheders Opløsning af første og anden Grad; og opsætter den anden Afdeeling eller den egentlige Anaʼlysis indtil efter Geometrien.

Den Maade, han her afhandler Elementar-Algebren, fortiener al Bifald. At søge meget Nyt eller af andre ufagt deri, vilde være ubilligt; og dertil er Grosset næsten for ufrugtbart. Men allevegne vil man finde, at han ikke blot siger efter, hvad han har fundet hos Andre; men at han skriver af egen Overbeviisning, af nøye Indsigt i Sagen, og af et frugtbart Fond paa Kundskab i dette Stykke. De ideelig anbragte, velvalgte Exempler og de detaillerede Anvendelser af de almindelige Formuler, bevise dette paa den eene Side, og desuden kan man ogsaa deraf slutte det, at Forf. undertiden anseer endog en bekiendt Sag fra endnu en anden Side, end mange Skribenter have giort for ham, som f. Exr. §. 5. og §. 135. til 142.

Vi kunne altsaa med Rette igientage vores nyelig yttrede Ønske, at dette Kursus snart maatte bringes til Ende. Begyndere i Mathematiken skulle her have en Lærebog, som, naar man tør slutte fra denne Begyndelse, allerede er en hoben bedre end andre, som i andre Lande have holdet sig i Anseelse halve Aarhundrede. Og en anden Lærebog, som med Tiden skulde kunne fortrænge denne, torde allerede sætte sin Forf. temmelig i Omkostninger.

R.

Gerhard Schönirgs Norges Riges Historie, første Deel, indeholdende Rigets ældste Historie fra dets Begyndelse indtil Harald Haarfagers Tider. Trykt i Sorøe 1771. Bekostet af Heinech Mumme og Faber paa Børsen i Kiøbenhavn. Stor 524. 4. foruden Register, et Landkort og tvende genealogiske Tabeller.

Vi have en Deel vigtige historiske Skrifter at anmelde vore Læsere, inden vi slutte denne Aargang og vort Arbeyde. Deriblant er det anførte, som allerede i Slutningen af forrige Aar er udkommet. I en læseværdig Fortale forklarer Hr. Professoren Vigtigheden og Vanskeligheden af sit Foretagende. Om det første Stykke ere hans Ord: "Enhver, som "besidder nogen Indsigt i den Nordiske saavel som i "den ældre Europæiske Historie, vil vel lettelig til"staae, at denne næsten overalt kan hente Lys og "og Forbedring af hin: man veed jo, at de fleeste, "de største og mægtigste nu værende Europæiske Sta"ter ere stiftede af Folk fra vor Norden; at paa "disse Folkes Love, Stikke, Maximer og Dedtæg"ter er vor europæiske Statsforfatning for det mee"ste bieven grundet; og at det var den nordiske Id, "Fyrighed og Mod, som red Europæ underkuede "Nationer ud af det romerske Slaverie, som oplivede "dem igien, som dannede dem efterhaanden til mæg"tige Stater, og gav dem den Stik og Form, som "efterfølgende Tider have videre dannet og udpole"ret, indtil de have faaet nu værende Stikkelse. Hvo "kiender Gother, Franker, Sayer, Longobarder, "Svever, Angler, Nordmænder, samt de af dem "overalt i Europa oprettede Riger? hvo har læst "deres Love? og hvo veed, hvor længe deres Ret"tergangs Maader og Stats-Maximer have gieldet "næsten overalt i Europa, som ey skulde tilstaae "dette?" Det kommer kun an paa, hvad Vished man kan have om Rigtigheden af vore Efterretninger fra de allerældste Tider, som af saa mange er kaldet i Tvivl; og vi tænke, en Afhandling, hvori Kilderne til den ældste norske Historie vare blevne forklarede, og deres Værdie bestemt, havde just staaet paa det rette Sted, som en Indledning til den norske Rigshistorie, allerhelst ved denne første Deel deraf, som afhandler en Periode, der ikke paa nogle hundrede Aar nær rekker ned til den Tidspunkt, fra hvilken vore enten skrevne eller trykte Efterretninger om de norske Oldsager ere; thi saa vidt os er bekiendt, have vi ingen enten sande eller fabelagtige Efterretninger om det gamle Norden ældre end det tolvte Aarhundrede. — Vanskeligheden i dette Foretagende bliver saa meget desto vissere. Vel miskiender Hr. Forf. ikke de store Fortienester, som især den berømte Thormodus Torfæus har af den norske Historie; men "hans Historia norvegica, siger "han, fortiener ikke saa meget Navn af det Norske "Riges Historie, som heller af en Samling eller et "Magazin til bemeldte Histories videre Udarbey"delse. Enhver Kundig vil tilstaae mig dette. Han "har af de gamle Skribenter, men af de islandske "Dokumenter især, samlet, udtrukket og oversat alt

" hvad som lober ind i den norske Historie: men hvor " meget blev endnu ikke tilbage i den norske Historie " at forrette; Torfæus har samlet; hans Samling " er efter hans Død, af andre udgivet, hvilket paa " adskillige Steder ogsaa kan mærkes, og Forfatte- " ren har maaliget ey havt Tid at lægge den sidste " Haand derpaa: men at bringe, hvad af ham var " samlet, i behørig Sammenhæng; at henføre en- " hver Ting til sin rette Tid og sit rette Sted, kort, " at forfatte deraf det norske Riges Historie, det har " han altsammen overladt til andre at udføre."

Denne første Deel bestaaer af syv Kapitler. Første Kap. om Nordens og Norges første Beboelse og ældste Indbyggere indtil Odhins og Norrs Tider. Det Væsentlige af hvad, som her forekommer, har Forf. foredraget paa andre Steder, fornemmelig i Afhandlingen om de Norskes og en Deel andre nordiske Folks Oprindelse, og da vi af denne Afhandling allerede have forelagt vore Læsere et ugenegtelig udførligt Udtog, (*) ville vi have dem i Henseende til Indholdet af dette Kapitel henviste dertil; ligesom vi troe, at Forf. selv kunde have fattet sig kortere her, og gyvet baade sig og sine Læsere mange Igientagelser. Dog finder man ogsaa adskillige artige Tillæg, saasom om de gamle Norskes Levemaade og Opdragelse, om Phoeniciernes Handel paa Norge, om de store naturlige Forandringer, som Norge i de ældste Tider har været underkastet, o. a. m.

Andet Kap. indeholder en Kort Beskrivelse over det gamle Norge, tilligemed en Beretning om de ældste Tildragelser paa Helgeland, om Norrs og Gorrs nye oprettede Riger i Norge, og om Følgerne deraf. Beskrivelsen oplyses ved et hosføyet Kort over det gamle Norges Grændser og Lande, hvorefter det ældste Norge har været et af de betydeligste Riger i Europa, og strakt sig paa den eene Side fra Gothelven til det hvide Hav, paa den anden fra den bothniske Bugt omtrent, indtil Den Man; paa hin Side Kölen skal det have besiddet anseelige Landstrækninger, Herdalen, Jæmteland med flere Distrikter, og en Tid lang alt hvad som ligger Westen for Væneren, tilligemed Vermeland; ikke at tale om dets Herredømme over Finner og Lapper, vidt omkring i Westerhavet, ja i Skotland og Irland selv. Forf. beskriver kortelig Norges naturlige Beskaffenhed i Henseende til sine Field- og Dalestrækninger, og gaaer saa til Historien selv. Det Trondhiemske i Norge, især Helgeland eller de nu værende Nordlande, antager han at have været det Sted, hvor det norske Navn først er opkommet, og den norske Stat først har dannet sig under en vis Thors Anførsel, hvis Guddom derfor fornemmelig skal være blevet dyrket i Norge. Mogle 100 Aar efter Thor, kort for Christi Fødsel, skal Seming, Odhins Søn være kommet til Dalene, hvor en ved Navn Helge eller Haloge regierede, og da han udgav sig for at være af Gudernes Æt, har hans Afkom udbredet sig ikke allene over Helgeland, hvor de siden blevne især mægtige, men ogsaa til andre Steder i Norge. Dog forend dette skeede, skulle adskillige gothiske Folkefærde have trukket sig ind i Norge, og der giort store Erobringer. Især skal den største Deel af det da værende Norge, 100 Aar efter Christi Fødsel, være blevet underkuuget af tvende Brødre Norr og Gorr, af hvilke Norr fik det faste Land, og oprettede det første mægtige Rige i Norge, hvilket dog ligesaa lidet er kaldet efter ham, som Dannemark efter Dan. Følgen af disse Erobringer skal have været, at Norges forrige Indbyggere, som ikke kunde taale disse fremmede Herrer, have udvandret til de nærligrændsende Lande; og mener Hr. S, at de gamle Saxer, som i ældre Tider hos de romerske Skribenter føre Navn af Syever, og ere bekiendte som mægtige og stridbare til Søes paa en Tid, da man paa de nordlige Kanter af Tydskland, hvilke de bebode, har vidst lidet eller intet af Søevæsen eller Seylads at sige, have til Oprindelsen været Norske, som ved anførte Leilighed forlode deres Fædreneland, og gave de tydske Folk Smag paa Sørøverie. Samme Oprindelse tillægger han de navnkundige Pikter, som i de første Aarhundrede efter Christi Fødsel gior de sig saa bekiendte i de nordlige Kanter af Britannien. De Beviser, hvorpaa alt dette grunder sig, ere tagne af saa mange Omstændigheder, saa mange sammenlignede Beretninger, at det ikke er os mueligt at bringe dem i Udtog. Ethvere af saadanne Undersøgelser maae eftersee dem hos Forf. selv; og vi ere forsikrede, at deres Høygtelse for haus store Lærdom og ugemene Sindrighed skal blive lige saa stor, som deres Uvished om Sagen selv. — Til Slutning af dette Kap. forsvarer Hr. Prof. sig imod den svenske Prof. Bring, som i sin nye svenske Rigshistorie har vildet kuldkaste hvad Hr. S. i sit Forsøg til Nor-

(*) Kritisk Journ. for 1770 No. 8 og 9.

ges gamle Geographie har søgt at bevise, nemlig: At da Finnerne bleve Indbyggere af vort Norden, bleve de tillige, enten kort eller længe derefter, enten overvundne af de Nordske, eller skatskyldige under dem.

Tredie Kapitel om Norges Deeling imellem Norrs og Gorrs Efterkommere, om de imellem dem sig deraf reysende Krige og Ueenigheder, og derved foraarsagede mangfoldige Søetoge, Erobringer og Boesættelser af de Nordske paa fremmede Steder. Norge kan nu betragtes som deelt imellem Prindser af trende Hovedpartier: Det gamle jotiske, under Prindser af Joternes Æt eller Risernes Familie, fornemmelig paa Helgeland, i Nummedalen, og mueligt paa flere Steder; det semingske eller othinske, der havde fæstet Boepæle deels paa bemeldte Helgeland, deels i det nu værende Trondhiemske og paa andre Steder nordenfields, hvor det efter nogen Tids Forløb begyndte at reyse Hovedet i Veyret; det sidst ankomne Norriske og Gorriske eller det nye Jotlandske, hvilket underkuede for det første og for en stor Deel hine tvende foromtalte, og udbredte sin Magt til de fleste Kanter af Norden, hvor det blev det anseeligste Partie, indtil Niords eller den gamle ynplingske Familie i de seenere Tider under Harald Haarfagers Forfædre begyndte der at svinge sig i Veyret, og endelig i benævnte Harald Haarfagers Person reve Eenevoldsregieringen til sig. De Vanskeligheder, som møde i disse trende Partiers Historie, have ikke kundet afskrække Forf. fra at udarbeyde den, endskiøndt han har kiendt dem tilfulde, og selv beskriver dem saaledes. "Hvilken Mangel "paa fornødne Efterretninger møder os ikke her ved "hvert Trin, vi skulle giøre? Hvilken Forvirring i "Slægtelinierne og Tidsregningen? Hvilken Uvished, "naar det kommer an paa at bringe enhver Ting, en"hver Person eller Regent til sin rette Tid og Sted? "Det bedste Hielpemiddel, og den sikkerste Ledetraad, "skulde her blive de gamle Slægt-Registre, af hvilke "Forfædrene ogsaa have efterladt os en god Deel, "fornemmelig over Norrs Efterkommere. Men dette "Hielpemiddel selv, sætter os ofte i stor Forlegenhed, "eller bliver os til liden eller ingen Nytte: Bemeldte "Slægt-Registre ere kiendelig fulde af mangfoldige "Mangler, de have overalt store Luger og Huller, "saa at en Deel af dem indeholde, fra Norrs eller "Gorrs til Harald Haarfagers Tider, kun 6, 8, 10, "eller nogle flere Leed; hvorved man sættes i Uvis"hed om de i Slægt Registerne anførte Personer hen"høre til ældre eller seenere Tider. Endogsaa be"meldte Registre mangle os paa mange Steder: De "fra Gorrs ere faa, korte og uefterretlige; fra for"benævnte hans Søster Goe have vi kun eet; over "Sæmings Efterkommere kun et eeneste; men over "de gamle jotiske Regenter over Halogis og andres "Efterkommere, slet intet. Foruden de Regenter, "hvis Navne findes anførte paa bemeldte Slægt-Re"gistre, vi have tilovers, forekomme endnu desuden "mange flere, hvilke man der forgiæves søger, og der"for er uvis, til hvilket af foromtalte trende Partier "man skal henføre; endeel Tildragelser har man sat "ud af sin rette Sammenhæng, og henført til urette "Tider, Steder og Personer; andre, der ere skeete "paa adskilte Tider og af adskilte Personer, har man "støbt sammen eller giort til een Persons; hvori Feyl"tagelser og Forvirring maatte saa meget meere have "Sted, da vore gamle Skribenter have næsten over"alt ey betient dem af den saa fornødne Tidsregning. "Alt dette viser tilfulde, hvilke Vanskeligheder vi i "følgende Tiders Historie ville faae at bestride, hvil"ket Mørke at arbeyde os frem igiennem, under be"standig Frygt for at tage Feyl af den rette Vey, "eller bringes ind i de største Vildfarelser, for hvilke "man i den gamle nordske Historie er saa meget meere "udsat, som den giøres mørk og udviklet, ved de "mangfoldige Greene, i hvilke Norrs og Gorrs Fa"milier deelte sig, under idelige Krige eller Uroelig"heder, nu mellem dem selv indbyrdes, nu med Prind"ser af de andre Partier nu inden- nu udenlands, i "hvilke snart det eenes, snart det andet Parties An"førere beholdt Overhaand, stødte hinanden vexelviis "fra Rigerne eller deres Besiddelser, og fulgte hin"anden i Regieringen; hvorved nødvendig maatte "skee, at meget af disse indviklede Tildragelser er ble"vet glemt, meget ogsaa, af hvad man har beholdt "i Erindring, forbyttet det eene med det andet, af "Efterkommerne, hvilke ey have ret vidst at skille alle "disse Ting fra hinanden, især naar Tildragelserne "selv, Navne og Personer lignede hinanden, hvilket "i saa stor en Mængde nødvendig maatte meere end "een Gang indtreffe".

Gorr havde da, som vi have seet, faaet de norske Øer, som laae langs Søesiden af det faste Land, i sin Deel, og førte derfor, saavelsom hans Sønner, Titel af Søekongen. Men een af Gorrs Sønner, navnlig Beiter, ventelig misfornøyet med den imellem hans Fader og Farbroder skeete Deling, fandt paa en List, hvorved han tilegnede sig en Deel af det faste Land. Thi da der ved den imellem

Brødrene giorte Deeling var fastsat, at Gorm skulde beholde alle de Her, imellem hvilke og det faste Land han kunde seyle med sit Skib, som skal have fort Navn af Ellide, lod han dette Skib efter sin Faders Død paa en Tid, da en Mængde Snee var faldet, og Føret derved var blevet godt, sætte paa Land op paa Slæder, lod Seylet ophidse, alting tillave, som til en Seylads, og efterat have sat sig selv ved Roret, sig og Skibet, ved Hielp af en stærk Vind, som blæste i Seylet, trække af sin Folk over det da med Snee betakte Eide eller Nakke, som er imellem Eitissær og Havet Norden for opsomtalte Eide, hvilket siden fik Navn af Ellide Eid eller Eilden, og er to norske Mile over. Alt hvad, som ligger der Vesten for, mod Havsiden, tilegnede derpaa Beiter sig, i Følge af bemeldte Deeling imellem Norr og Gorr, som noget, hvorimellem og det faste Land han havde seylet med Skibet Ellide. — Af Norrs Sønner skal Thrond have fæstet sin Boepæl i Trandheim, Trondhiem eller Thrandelagen, hvilket dog snart maae være blevet hans Efterkommere frataget efterdi man intet finder om dem i Historien, da dog det Trondhiemske i de ældre Tider blev anseet som Rigets fornemste Styrke, og Thrønderne, som de anseeligste og tækkeste Mænd i Norge. Af det øvrige Norge deelte Norrs andre Sønner den største Deel imellem sig, hvorved da adskillige Distrikter, som tilsorn havde baaret Navn af deres naturlige Beskaffenhed, forandrede deres Navne efter Regenterne. Dog meener Forf., at Helgeland og Hedemarken endnu en Tidlang have beholdt deres gamle Regenter. — Det er os ikke mueligt at følge Forf. i alle de Partikularier, han anfører om sine norske Konger. Et kunne vi dog ikke lade ubemerket, for om mueligt, at yirre vore danske Oldkyndige, som maatte have Lyst at vove en kritisk Dyst for Fædrenelandet i disse Krige, hvor ingen Triumpher ere at indhøste, at alt, hvad Saxo beretter om de danske Skioldungers og de svenske Ynglingers Bedrifter, hentyder Hr. Prof. paa norske Skioldunger, norske Ynglinger, saa at alle de store Ting, som en Skiold, en Gram, en Hadding efter Saxos Fortælling have forrettet i og uden for Dannemark, bør forstaaes om en norsk Skiold, en norsk Gram, en norsk Hadding. Norske Prindser er det, som have giort Erobringer i Dannemark, ikke danske, som have giort Erobringer i Norge. En Lykke bliver det for Dannemarks Ære, at dens Historie har fundet ligesaa lærd, ligesaa vittig en Skribent i Hr. Konferentzraad Suhm, som den norske i Hr. Prof. Schøning; og vi tvivle ikke paa, at jo Hr. Konferentzraaden vil søge at redde Saxo det bedste mueligt, allerhelst da der i disse mørke og forvikkede Sager ikke kan fældes for Sandhed, men alene for Lærdom og Sindrighed. De Tydske Lærde overlade vi at undersøge om de Seersverier, som i det tredie Aarhundrede ere forsøgte af Sachser og Franker, deres Erobringer paa de tydske, deres idelige Anfald paa de britannisse og gallisse Kyster, ere egentlig at tilskrive de Norske, som ved samme Tid satte sig ned i den nordlige Deel af Tydskland. I det mindste synes Forf. at have giort dette meget sandsynligt.

Iblant de romerigske Konger forekommer een ved Navn Eysteen, som efter at have undertvunget Thrønderne eller Trondhiemmerne anden Gang, satte dem sin Hund, ved Navn Saur, til Konge. "Man "indrettede for ham en ordentlig Hofstat; man be"prydede ham med et prægtigt Halsbaand af Guld "og Sølv; var Veyret ondt, eller Jorden skiden, "blev han af sine Hofmænd baaren paa Hænderne; "han boede paa Den Jori eller Innersøen, paa "en Gaard, som skal efter ham have faaet Navn af "Saurs Hang, eller Saahang, og havde der paa "en Høy, efter de Tiders Maade, sit Høye-Sæde, "eller kongeliae Throne; men fik endelig en Afgang, "der var saa høy en Værdighed uanstændig. Han "havde som andre Konger ved de Tider sin egen "Hiord, og denne blev engang angrebet af en Hob "Ulve; for at rive dem fra Hiorden, sprang han "efter sine Hofmænds Tilskyndelse ned fra sin Høy, "men blev af Ulvene sønderreven". Denne haanlige Tildragelse er altsaa skeet i Norge af en norsk Konge, og ikke som Saxo og nogle Svenske berette det, af en svensk Konge, hverken imod Norske eller Danske, meget mindre, som Svaningius, for at betale de Svenske med lige Mynt, digter, af de Danske imod de Svenske. —— En af de meest rørende Scener, siger Hr. G. som forekommer i vore nordiske Historier er denne Tildragelse imellem Hagbart og Signe. Hagbart, en norsk Prinds, havde fattet Kierlighed til Signe, en Datter af Sigar, en af Kongerne i Sialland, og elskedes af hendelgien. Men da han i Anledning af en imellem hans Stalbrødre og Sigars Sønner opkommet Trætte, havde nedlagt to af disse, maatte han giøre sig usynlig ved Hoffet, for ikke at falde i den gamle Sigars Hænder som vist vilde hævnet sine Sønners Død, "For "ey at blive kiendt, klædte han sig i Fruentimmer-

"dragt,

"dragt, gav sig ud for en Skiold-Møe, som længe "havde fulgt Kong Hakes Krigshær; men nu var "sendt i et Ærinde til Signe, hvis Jomfruer bleve "ey lidet forundrede over at see om Aftenen, da den- "ne saa kaldte Møe skulde toes og gaae til Sengs, "hendes Fødder overalt laadne, hendes Hud, sær "under Fødderne og i Hænderne, at være haard og "skrumpen. Hagbard vidste vel at sætte en Slags "Farve paa dette; hans Hænder maatte, ved idelig "Brug af Sværd, Spyd, og Bue; hans Krop, ved "at bære saa længe Vaaben; hans Fødder, ved at "løbe over Sand, Bierge og Klipper, giennem "Skove og Moradser, ved at reise, nu til Lands, nu "til Søes, være blevne haarde, stive, laadne og for- "slidte. Hans Kiærestes Bifald giorde alt dette "meere og meere rimeligt: men en Pige røbede ham. "Han blev derover, efter lang og tapper Modstand, "endelig greben, og paa et offentligt Ting af Folket "dømt til at døe (*). Dette fornøyede ingen meer "end den gamle Dronning, som, efterat en Galge "var opreyst, paa hvilken Hagbard skulde hænges, "rakte ham med en truende og bebreydende Mine et "Horn, og bad ham drikke, for at komme vel be- "skiænked til de Dødes Lande. Han tog Hornet; "men kastede hende det i Ansigtet, efterat have i et "Vers rost sig af sin sidste Manddoms Gierning, "og bebreidet hende hendes Sønners Død, der "giorde, at han nu kunde døe, ey ubævnet, ey trø- "stesløs. Han bad derpaa, man vilde ophænge hans "Kappe i Galgen, førend han selv beklædte den, for "at kunne see sig selv hænge, men hans rette Hensigt "var, at ville derved sætte en Prøve paa sin Kiæ- "restes Troeskab, som havde lovet at ville døe med "ham. Han fandt den, som han ønskede: Saa- "snart Signes til den Ende udsatte Speyder blev "vaer Hagbards Kappe i Galgen, som man meen- "te, at være ham selv, lod hun sætte Ild paa sin "Fruer-Stue, og opbrændte sig selv med alle, som "vare derinde. Ved dette Syn blev Hagbard in- "derlig fornøyed; det søde Haab, at nyde sin Kiæ-

(*) "Efter de Tiders Forfatning maatte alle "Ting af nogen Betydning, endogsaa det, "som angik Kongernes Huus Sager, brin- "ges for Folket, og afgiøres i sammes For- "samling eller paa de offentlige Tinge".

"restes Omgang i det andet Liv, giorde ham Dø- "den selv angenem; hvorfor han i et Vers opmun- "trede Vedkommende at haste med ham til Galgen".

Saaledes fortælles denne Tildragelse af Saxo; af svenske Skribenter berettes dette at være gaaet for sig i Sverrig, og Landnama Saga, (siger Hr. S.) af vore ældste, bedste og troværdigste Skrifter, bevidner udtrykkelig, at en Kong Sigar, hvis Datter var en Hagbards Kiæreste, har boet paa det nu kaldte Engelen paa Helgeland i Norge paa den Gaard Steig, og at der laae Hagbardsholm, og paa den Signesbrynd, m. m. Hr. S, som dog ellers ikke vil bygge paa Navnes Lighed, naar ikke andre Omstændigheder komme til, og som i denne Tildragelse har andet at bygge paa end denne Lighed, holder det ogsaa for troeligst, at Historien med Signe og Hagbard egentlig er forefaldet paa Helgeland, men siden af Skribenterne eller Saxo trukket hen til seenere Tider og Personer, og en yngre Sigar, en yngere Hake eller Hakon, hvilke man ogsaa virkelig finder ved deres Bedrifter at have i seenere Tider giort sig berømte i Dannemark, have givet Anledning til saadan Forbyttelse. Men er denne Tildragelse gaaet for sig paa Helgeland, saa undre vi os over, at Hagbards Død blev hævnet paa Sigar i Siælland, som Hr. S. selv fortæller §. 27. efter Saxo og Snorro, uden at tænke paa sit Helgeland. Han holder det ellers for troeligt at de Helgelandske Konger have ved deres Søetoge forskaffet sig anseelige Besiddelser i Dannemark, især paa Jylland, og havt megen Indflydelse saavel i de danske, som svenske Sager.

Fierde Kapitel indeholder Fortsættelse af de gamle nordske, fornemmelig de nordenfieldske Kongers Historie, i Sogn, paa Hardeland og Agder. Det er meest udenlandske Tildragelser, som her forekomme, eller Ting, som ere skeete i Norge selv; hvoriblant nogle, som artig skildre de Tiders Levemaade og Sæder. I sær er en Frithiofs Historie §. 7. til 15. gandske interressant, og giver et Exempel paa en Helt af en ugemeen Klygt, Ædelmodighed og Afholdenhed; Egenskaber desto merkværdigere, da denne Frithiof tillige var en stor Fritænker, og Gudernes Bespotter; af hvilket Slags Forf. anfører fleer Exempler fra disse Tider.

Femte

Femte Kapitel indeholder endnu fleere nordenfieldske, især de rogalandske, hordelandske, nummedalske og møhriske gamle Kongers Historie. Iblant de rogalandske Konger forekommer en Augvald, en berømt Krigshelt, som paa sine Sørøvertoge, saavelsom paa andre Reyser førte stedse en Koe med sig, af hvis Melk han ikke allene drak, og fandt deri en usædvanlig kraftig Lægedom og Forfriskelse, men dyrkede den ogsaa, og ofrede til den som til en Guddom. Denne Koe blev siden begravet med Kongen, og fik sin Høy ved Siden af Kongens med en derpaa oprettet Bautasteen. For at forsikres om denne Tildragelses Rigtighed skal Oluf Trygvesøn i seenere Tider have ladet opkaste disse Høye, og da fundet i den store Menneskebeen, og i den mindre Koebeen. — Af Alfreck den Fræknes, og Hiorleifs Historie seer man, at de ældste nordiske Konger vel ikke have taget i Betænkning undertiden at gifte sig med to eller flere Hustruer, men tillige, at dette aldrig har anstaaet Kiosnet, og været imod den almindelige Tænkemaade. Den første havde taget to Dronninger Signy og Geirhild, men den Uorden de forvoldte ved hans Hof gik saa vidt, at han maatte beslutte at skille sig ved en af dem. Han gav dem derfor ved sin Afreyse til et Sørøvertog at forstaae, at den af dem skulde fremdeles blive hans Dronning, som havde til hans Hiemkomst brygget hom det bedste Øl. "Dette opvakte en af alle Kræfter anspændt "Kappen mellem de tvende Dronninger; de giordte "begge deres ydrste Flid for at vinde Prisen, og "man tog i denne vigtige Sag paa begge Sider sin "Tilflugt til Guderne selv. Signy anraabte Freya "om Hielp, men Geirhild Odhin, som tilkendte herde "Seyren ved at lade komme sit Spyt i Geyrhilds Øl "i Stedet for Gær, dog under den Betingelse, at "faae hvad som var mellem hende og Karret (Det "Foster, som Dronningen gik frugtsommelig med). "Paa den Maade vandt Geyrhild Prisen, og Kongen "erklærede efter Hiemkomsten hendes Øl for at være "det bedste". Hiorleif havde paa en Tid tre Dronninger, men fik ogsaa derover Tilnavn af hin Qvænsame eller den Qvindekiære, og var nær blevet et Offer for sin første Dronnings Hevngierrighed. Denne Hiorleif skal ellers have været en mægtig Fyrste, og ikke allene besiddet anseelige Lande i Norge, men ogsaa bemægtiget sig Sælland i Dannemark, som efter Rolf Krakes Død var i slet Forfatning. Her skal han have sat Solve, en nummedalsk Prinds til Jarl eller Stadtholder, hvilken siden bemægtigede sig ikke allene Jylland, men ogsaa Sverrig, hvor han i en lang Tid regierede, indtil de Svenske paa en underfundig Maade toge ham af Dage.

(Sluttningen følger)

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Sælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. priv. l. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 39. —— 1772.

Slutningen af Gerhard Schønings Norges Riges Historie, første Deel.

(See No. 37 og 38.)

Iblant alle nordiske Helte have ingen giort sig meer berømte i Historien, end Halfs Kiæmper. Dette var et Sælskab af faa, men kuner udsøgte unge Karle, som ved de tilstrækkeligste Prøver havde vist deres Haardførhed, Mod og Styrke. Blant bemeldte Prøver vare følgende de fornemste. "I den "Kongelige Hof-Gaard stod en Steen, saa tung, at "12 Mænds Styrke udfordredes til at løfte den, "og paa den maatte de, som vilde antages i Sælskabet, prøve eller bevise deres Styrke: Ingen blev "antagen, medmindre han kunde løfte den; ingen "desuden, som i paakommende Tilfælde lod sig mærke "med mindste Frygt, som i stedse Farve, eller trak "paa noget Lem, ved at blive saaret, mindre den, "som ynkede sig, eller sukkede i saadant Tilfælde". I det hele Hof sandt man derfor ikke flere, end fire saadanne Karle. Man gienemsøgte siden alleve Folker eller Provintser, men fandt ikke flere end 12, som holdt Prøve, eller kunde ansees for værdige til at indlemmes i dette Kiæmpe Sælskab. Det hele Antal af disse Krigshelte bestod sig derfor i Begyndelsen ikkun til 23 Personer, hvilke Historien alle har navngivet. Disse Helte havde vedtaget adskillige Love eller Krigsregler, som af alle unge maatte iagttages. "Ingen af Halfs Kæmper maatte, i Følge "af bemeldte Love, bruge Sværde længere end een "Alen, men giorte som et Sexrværd, tykke i Kan"ten, for at være des sværere at hugge med; ingen "maatte giøre Qvinder eller Børn til Fanger, eller "giøre de ellers Fangne nogen Fortræd; ingen lade "sine Saar forbinde, førend efter et heele Iovndøgns "Forløb. Desuden var blant dem vedtaget som en "ubrødelig Skik, at de aldrig skulde slaae Telt over "deres Skib (*), aldrig sætte paa deres Seil, det "maatte blæse nok saa stærke; aldrig søge den sikkerste Havn eller bequemmeste Skibsleye, men stedse "lade deres Skib ligge uden for de længstudliggende "Næs eller Forbierge, hvor det var meest udsat for "det oprørte Havs Bølger og for de rasende Vinde". Paa deres Foragt for Døden anføres dette Beviis: "Halv, omsider træt af Krigen, eller mæt af Bytte "og Seyervindinger, besluttede at vende hiem til sine "Lande og sit Rige. Undervejs bliver han overfalden af en Storm, saa hæftig, at Skibet, som med "Folk og Bytte var stærk beladet, stod øyensynlig

(*) "I de Tider, da man endnu ikke brugte ordentlige Dækker i Skibene, mindre saadanne bequemme indrettede Kahytter, som "nu, pleyede man at trække et Telt over "Skibet, eller over en Deel deraf, for der "under at være i Skiul om Natten mod "Kulde og andet Veyr".

" Fare for at synke, dersom man ey i Tide lættede
" det. Man gierde til den Ende det Forslag, at
" ved Lodskiælde enhver maatte afstore, hvilke af Mands-
" skaber skulde springe over Borde for at lætte Skib-
" bet; men her var ingen saadan Lodskiælde forhan-
" den; e. her til, at sig at springe ud, for at redde
" sin Sæk. bs Bodet, man satte det, under ind-
" byrdes Skin og Lystighed, strax i Verk, raabende
" til hinanden, i det de plumpede i Vandet, at Gil-
" de Stuen uden for Skibs-Borde ey var tillavet,
" som den burde være, for at modtage de nyekomne
" Gæster; saa det varede ey længe, førend det giorte
" Forslag var fuldbyrdet".

I alten samfuldt Aar fremmede disse Vovehalse om paa Søerouerier, og ni Nationer maatte føle Virkningen af deres Mod og Dumdristighed, uden at man egentlig veed deres Heltedrister i fremmede Lande. — I den sidste S. anføres et merkværdigt Sted af den engelske Konges Edvard Confessors Love, hvoraf man lærer, baade at den britiske Konge Arthur har giort nogle Erobringer i Norge, og at de Nordske havde indtaget mange Lande og Øer i Engelland. Sammesteds siges ogsaa, at Wilhelm Conqveстor, da han fik at høre de Nordskes og Danskes Lov, som var indført i Britannien, " satte han først Priis paa den, og befalede,
" at den skulde gielde over alt hans Rige. Thi han
" gav tilkiende, at hans Formænd, saavelsom næsten
" alle normandiske Baroners (*) Forfædre havde væ-
" ret nordske, og vare Fordum komne fra Norge.
" Og paa den Grund paastod han, at han burde
" følge og iagttage deres (de Nordskes Love), efterdom
" de vare grundigere og anstændigere end alle andre,
" og derfor af større Værdie, end andre Nationers,
" nemlig de Britters, de Anglers, Pikters og Sko-
" ters".

Siette Kap. om de ældste nordske Prindser af den ynglingske Familie, samt andre, for-

(*) " Baroner i Engelland vare omtrent samme,
" som Jarler, Herser og Lensmænd i Norge.
" See du Fresnes Glossarium mediæ & in-
" fim. latinitatis in voce Baro, Barones,
" og den nordiske Hirdskragge, Kapitel 13,
" 14, 17.

nemmelig sønderfields i Norge regierende Konger, indtil Harald Haarfagers Tid. Den ynglingske Familie, saaledes kaldet efter Inggve Frey, havde i lang Tid regieret i Sverrig og været der i stor Anseelse, indtil Ingealld Illraade Fomt paa Thronen. Denne, som ved Grumhed og Uhndersindighed søgte at giøre sig til Eneveldsregent i Sverrig, opvakte en almindelig Misfornøielse hos sine Undersaatter, som skilte ham selv ved Livet, og hans Familie ved den svenske Throne. Hans Søn Olof maatte altsaa tage Flugten, og da ingen vilde unde ham Opholdssted, drog han til nogle Norden for Væneren beliggende Ødekreuer, hvor han med sit Følge tog sig for at opryddе de øde Marker, hvilke han ved at afhugge og opbrænde de store Skove, forandrede til store og frugtbare Egne, og kaldte saa Landet Wærmeland. Saaledes vandt Olof et nyt Rige uden Sværdslag, og Tiderne, som ikke vidste at skiønne paa denne Heltegierning, gave ham derfor det Øgenavn Træffely eller Vedhugeren. Herfra udbredede hans Eftermænd og Søn Halfdan Hvitbein sig i de nærgrændsende Norges Riger, hvoraf han underlagde sig Solløer, Romarke, en Deel af Hedemarken o. s. v., og blev saaledes første Regent i Norge af den ynglingske Familie. Denne Families Fremgang i Norge standsede dog siden i nogen Tid, fornemmelig formedelst den Jadfødelse, som de danske Konger sik i de nordske Sager, og den Magt, de eyede i Norge, just paa de Kanter, hvor Prindserne af den ynglingske Familie havde fornemmelig udbredet deres Herredømme. Deane de Danskes Magt i Norge, og Grunden til deres anselige Besiddelser i dette Rige, vogter Forfatteren sig vel for at bygge paa andet end danske Prindsers Arv efter nordske Forfædre, eller Giftermaale med nordske Prindsesser, da derimod de Nordskes Besiddelser i Dannemark næsten altid forklares af Erobringer og Søetoge, hvilke det dog er troeligt, at de Danske have giort ligesaa meget paa Norge, som de Nordske paa Dannemark. Denne Forf. Forkierlighed for den Nation, hvis Historie han beskriver, og af hvilken han selv er, sees ydedlast af den Foreskilling, han giver om Regner Lodbrog, efter hvilken denne danske Konge, fordi han eyede større Magt i Norge, end hans Forfædre, bliver meer nordsk end dansk. " Sigurds Søn, siger han S. 401, den bekiendte
" Regner Lodbrog synes at have havt endnu meer
" end hans Fader at sige paa hiemlede Kanter i
" Norge".

"Norge" (hvor den ynglingske Familie havde udbredet sig), "hvilket Rige kunde i visse Maader ansees for hans Fædreneland. Hans Fader nedstammede fra de gamle nordske Konger, og havde besvogret sig med de fornemste Kongefamilier i Norge, hvorved han der bekom anseelige Besiddelser" (at de danske Konger havde anseelige Eyendomme i Norge, viser Historien; men at de havde dem allene ved Besvogrelse med nordske Konger, er grundet paa blotte Formodninger og Raisonnemens) "Regner selv var født af en nordsk Prindcesse, hvilken og sin øvrige Modernefamilie han paastægtede i Henseende til et deyligt Ansigt, og en smuk Legems Skabning, hvori den alfiske Familie bar Prisen frem for andre" (Man seer, hvor megen Møye Forfatteren giver sig for at giøre Regner til en Søn meer af sin nordiske Moder, end af sin danske Fader); "han blev opdraget i Norge" (Saxo, som Forf. her beraaber sig paa, siger ikke saa meget, at Regner blev opdraget i Norge, som, at han blev sendt til Norge at opdrages for at undgaae Kong Rings Hevngierrighed. Men hans Ophold i Norge kan denne Gang ikke have været langvarig; thi kort derefter døer hans Fader, og man seer ham strax paa den danske Throne; desuden havde han allerede for denne Afreyse til Norge givet tilstrækkelige Prøver paa sit Mod og sin Forstand, saa at han ikke behøvede at danne disse Egenskaber i Norge) o. s. v.". — Endelig begyndte den ynglingske Familie igien at reyse sig i Veyret, fornemmelig under Haldan den svarte, en stor Konge, ikke i Krig allene, men ogsaa i Fred, og Norges ældste Lovgiver. Denne Konge døde Aar 863, og med hans Død endes den nordske Histories 1. Deel.

Syvende Kap. handler om de Nordskes Bedrifter udenlands i de ældste Tider, og om adskillige blant dem da værende berømte Mænd, indtil Eenevoldsregieringens Indførsel. En af de største Vanskeligheder, som møde i Henseende til de Nordskes Bedrifter udenlands, bestaaer i at udvikle hvad som egentlig tilkommer de Nordske, og hvad som tilkommer de Danske, efterdi disse Nationers Navne og Bedrifter ofte ere blandede sammen. "De Nordske, siger Hr. Forf., havde, som tilforn er erindret, oprettet adskillige Stater i Dannemark selv; de streifede omkring, ey allene paa de Sachsiske og Franske, men ogsaa paa de Irlandske, Skotske og Engelske Kyster, hvor, fornemmelig paa sidstbemeldte Kanter, de Danske indfunde dem, i lige Forretninger, som de Nordske; begge disse Folk havde omtrent samme Sprog, eens Sæder, lige Gudsdyrkelse; de komme begge fra de nordlige Kanter, begge tildeels fra Dannemark: Hvor vanskeligt derfor, for Fremmede, at skille disse tvende Folk fra hinanden, men hvor læt, at forbytte dem sammen? De Nordske vare derfor vel blevne Fremmede bekiendte under Navn af Nordmænner, et Navn, som de nordiske Folk selv, der vidste ret at skille mellem Nationerne, have stedse tillagt de Nordske allene: Men dette Navn tillagde dog de Fremmede, af et Slags Forbyttelse eller Vildfarelse, ogsaa de Danske; og da disse begyndte at giøre sig meere bekiendte, end tilforn, ved samme Forretning, som hine Nordmænner dreve, kaldte man derover ogsaa disse, Danske; begge Navne bleve derved efterhaanden blant Fremmede almindelige Navne, hvormed de betegnede alle nordiske Folk." Man kunde lægge til: At, da de Danske havde, som ogsaa tilforn er erindret, erhvervet sig, lige meget paa hvad Maade, adskillige anseelige Besiddelser i Norge, saa kan det ikke feyle, at begge Nationer derved have maattet saaledes blandes med hinanden, at man hverken kan eller bør adskille deres Bedrifter; iligemaade at mange Toge ere blevne giorte ved Nordmænd af Fødsel, men under danske Kongers eller Prindsers Anførsel, som snart ere blevne tilskrevne de Nordske for Mængdens Skyld, snart de Danske for Anførerens Skyld; og merkeligt er det, at de fornemste Toge og Erobringer, som de Nordmænner have giort paa fremmede Lande, ere giorte paa den Tid, da Dannemark og Norge vare i visse Maader foreenede. Forf. glemmer ikke i dette Kap. idelig at erindre, at de Danske ofte nævnes i Historien, hvor de Nordske bør forstaaes, enten eene, eller dog for den største Deel at have havt Deel i Bedrifterne. Dette kan man tilstaae; men man venter igien, at under de Norskes eller Nordmænners Navn forstaaes ligesaa ofte de Danske, enten allene, eller for den største Deel; og at især fremmede Skribenter ofte have kaldet alle fra Norden kommende Folk i Fleng Nordmænner. — Iblant nordske berømte Mænd forekomme tvende Sterkoddere, hvoraf den sidste skal have levet i Siguræ Phrins Tid, og været med i det berømte Bravilla Slag mellem denne Konge og den svenske Kong Harald Hyldetand. Iblant de Nordskes

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 40. —— 1772.

Paalidelig Underretning om den henrettede Enewold Brandts Forhold og Tænkemaade i hans Fængsel, indtil hans Død paa Echafautet den 28 April 1772. Forfattet af J. Hee. Andet Oplag. Kiøbenhavn 1772. Trykt hos Johan Rudolph Thiele, boende i Helliggeist-Strædet. S. 93. 8.

Jørgen Hee. Probst bey dem See-Etat, zuverläßige Nachricht von des hingerichteten Enewold Brandts Betragen und Denkungsart in seiner Gefangenschaft, bis zu seinem Tode auf dem Schafotte den 28 April 1772. Nebst Briefen eines Unbekanten an Enewold Brandt, und dem über denselben gefällten Urtheil. Leipzig 1772. S. 102. 8. (*)

Den Hensigt, hvori H. Provsten har udgivet denne **Underretning**, er i alle Maader ædel, og en Menneskeven, en Christen, og en Sielesørger værdig. Det er ikke for at tilfredsstille ørkesløse Hoveder, som med Graadighed hige efter enhver, i hvor ubetydelig Omstændighed hos Personer, som ere blevne berygtede for store, enten Gierninger eller Ugierninger: ikke heller fornemmelig for at forøge Antallet af omvendte Fritænkeres Historie, hvilke, saa lidet vi afsige dem al Nytte i Henseende til Religionen, dog i vore Tanker ikke kunne bruges som overbevisende Prøver paa den kristelige Religions guddommelige Kraft, efterdi enhver Religionssekt, saa fordervet den har været, har havt sine omvendte Fritænkere, fra den store hedenske Fritænker **Sokrates** af, som strax for sin Død befalede en Hane at ofres til Æsculapius, indtil den store katholske Fritænker **Voltaire**, som man nylig (sandt eller usandt) har ladet døe i Sælskab af fire Kapuciner-Munke. Men det, som har bevæget Hr. Provsten til at udgive dette lidet Skrift, har været at tilintetgiøre de ufordeelagtige Rygter, som udspredtes i Publikum om Grev **Brandts** letsindige Tænkemaade, og forargelige Forhold i sit Fængsel, og som hos dem især, der troede, hvad de ønskede, bestyrkedes ikke lidet ved den Frimodighed, hvormed han gik til sin Død, hvilken af mange blev udlagt som Frekhed.

Efter denne Hensigt bør man da ogsaa bedømme Forfatteren, og ikke forlange enten meget pirrende Efterretninger til at underholde Nysgierrigheden, eller mange lærde Indladelser med Fritænkerne. Han har søgt deels at beroelige de Redelige, som vare bekymrede for en Ulykkeligs Siel, deels at beskiemme de Ildesindede, som ønskede Vantroen en Martyr i en ikke uoplyst og offentlig erklæret Fritænker, der ligesom med sit Blod kunde besegle dens Kraft; og for dem, som læser denne Hr. Prov-

(*) At vi saa sildig recensere denne **Underretning**, saavelsom Struensees Omvendelses Historie, skeer af gyldige, men for Publicum uinteressante Aarsager.

Provstens Underretning uden Fordom, kan ingen Tvivl blive tilovers, at jo Brandt er død med fuld Overbeviisning om den Religions Guddommelighed, hvori han var opdraget. Men det lader ogsaa til, at Opdragelsen har giort meer end alt andet til at bevirke denne lykkelige Forandring hos ham, og at de Følelser, som med Religionens Underviisning vare blevne opvakte i hans spæde, og, som det lader, ikke af Naturen, haarde Hierte, og som ikkun i nogen Tid havde lagt ligesom i Dvale, yttrede sig nu igien til rette Tid til hans Fordeel: en Bemerkning, som vi tænke, kan baade tiene til Oplysning i den af de nyere tydske Theologer paa Bane bragte Strid, om Følelsers Værdie i Christendommen, og til at igiendrive dem, som vilde have Underviisningen i Christendommen udsat til Ungdommens skiønsommere Alder. Efter dette undrer man sig ikke over at see en Person, som det ikke manglede paa enten naturlig eller erhvervet Indsigt, ventelig heller ikke paa Læsning i Fritænkernes Skrifter, og som i fire Dage havde opholdt sig hos Fritænkernes Patriark Voltaire, saa hastig frafalde de Meeninger, som han dog ventelig i nogen Tid har vedhængt, men som han synes at have antaget meer af Forfængelighed, for at adskille sig fra Pøbelen, end efter en stadig eller meget mopsommelig Undersøgning. En eneste ussel Tvivl imod Arvesynden er alt hvad han har imod Christendommen; og da denne opløses ham saaledes, som den pleyer at opløses, forstummer Helten med eet, og hans Sielesørger har siden intet at giøre, uden at opvække de i Dvale liggende Ideer og Følelser, og at forskandse ham imod Temperamentets naturlige Flygtighed og Letsindighed.

Om Hr. Provstens Foredrag faae vi saaledes lidet at sige, undtagen at det i Almindelighed synes os vel skikket til Personen og Omstændighederne, og endnu mindre om Statsforbryderens Karakter, hvoraf man neppe skimter nogle faa Træk igiennem hans Sielesørgers vidtsvævende Monologer. For dog at give en Prøve paa begge, vælge vi de Steder, hvor Brandt giver sin Sielesørger Efterretning om sin Dom, og hvor denne giver Brandt Efterretning om Executions-Dagen. Det første fortæller Hr. Pr. saaledes: " Dagen derefter spurgte jeg, at hans Dom " ikke allene var fældet, men endog meentes at være " allernaadigst confirmeret, hvorfor jeg atter begav " mig til ham, og fandt ham, som nu tilfulde vidste " sin Døds Maade, ved det samme roelige Sind, " i hvilket jeg Aftenen tilforn havde forladt ham, " ikke spørgende om Udfaldet paa det, han Dagen til- " forn med en Slags synlig Frygt, som før er mel- " det, ventede paa, men allene begyndende med sam- " me Slags Forestilling, som jeg sidst havde sluttet " min Tale med, og gik ud paa lutter Opmuntring " imod den forestaaende sidste Stund, da Herren " skulle forløse ham fra al ond Gierning, og forhielpe " ham til sit himmelske Rige; dette anhørte han med " Glæde, som hans Ansigtes Miner gave tilkiende, " og efterat have svaret et og andet deriblant, som " tilkiendegav hans fulde Forvisning om at døe vel, " og sig til evig Baade, spurgte han mig, om jeg " havde læst hans Dom, hvilket jeg med Sandhed " kunde nægte, saasom jeg allene havde hørt et løst " Rygte derom, hvilket jeg ikke vidste, om det kunde " lides paaa, tog han frem af Skuffen under Bor- " det, som stod ved ham, Slutningen af Dommen " eller Sententzen saaledes, som den af hans Defen- " sor Hr. Kammer-Advocat Bang var ham leveret, " og bad mig læse den, som og skede med den mue- " ligste Contenance, paa det han ikke af mit Ansig- " tes Lader skulde mærke noget Skrækkende, hvorpaa " jeg igien leverede ham den, og sagde: jeg seer, at " alle Omstændigheder i Dommen ere efter Lovens " Bogstav, og hvad er nu andet for, end at skikke " sit Sind i en kristelig Taalmodighed til at imodtage " det Altsammen, som noget uomgiængeligt, men der- " hos snarligen overgaaende, en kort Tids Piinag- " tighed, der ikke er værd at ligne imod den Her- " lighed, der strax i Døden skulde aabenbares paa " ham, og hvis Omstændigheder ere efter Skrif- " tens Fortælning saa uendelig glædelige, og Her- " ligheden saa overmaade vigtig, at det er umue- " ligt engang at kunne giøre sig noget tilstrækkeligt " Begreb derom i dette usle og ufuldkomne Liv, hvil- " ket Paulus beskriver kort og fyndig med Talemaa- " der laante af Propheten Esaia, til at forestille det " nye Testamentes herlige Omstændigheder, som " man under Lovens Tieneste ey var i Stand til at " forestille sig, hvor ønskelige de vare, men Paulus " henegner samme Talemaader paa det tilkommende " Lives Herligheder, naar han siger, at de Ting, " intet Øye har seet, intet Øre har hørt, og som " ey er opkommet i noget Menneskes Hierte, har " Gud beredt til dem, som ham elske, og da " jeg nu var vis paa, at han, som havde seet saa " forunderlige store Prøver paa Jesu Kierlighed, især " denne sidste, da han havde draget ham, som vist " ellers var vedbleven at være en Verdens og Syn-

" dens

" dens Ven, til sig, ligesom med Magt, hvilket han " forhen mange Gange og med mange kraftige Ud- " tryk havde frivillig tilstaaet, bar ogsaa en inder- " lig Kierlighed til denne hans Siele-Ven, og torde " altsaa med et ubeskiæmmet Sind sige til ham, som " Peder: Herre, du veedst alting, du veedst at jeg " elsker dig, saa vidste han endog deraf, at til ham " var saadan Herlighed beredt, ligesaavel, som til " alle andre Jesu Venner; thi endskiønt han meget " havde syndet, saa var dog hans mange Synder " ham forladne, og dette var det, som med største " Grund drog hans Sind til at elske Jesum igien " meget, ja over alt det, der er til; thi om end " Kiød og Hierte vansmægtede, saa var Jesus ham " dog nok for alt dette, da han var og blev hans " Hiertes Klippe, og hans Deel N. B. evindelig. " Paa dette uskatterlige Klenodie og Bytte skulde " han nu allene fæste sine Tanker, og ikke blive stille- " staaende ved de legemlige Forsmædelsers Betragt- " ning, men som Paulus i sin Tid giorde, ikke see " til det synlige, men til det usynlige, thi hvad som " er synligt, er ikkun timeligt, og altsaa forgiæn- " geligt, men hvad som er usynligt, det er evigt. " Ved saadan Opmuntring, som jeg ved Guds Naa- " de søgte med fleere Skriftens Vidnesbyrd, samt " og med andre bodfærdige og troende Sieles " Exempler, som jeg og i lige Forventelse af Do- " dens Komme, med et sundt Legeme, som han, " havde i mit Embeds Tid befunden, at have forud " følet denne Saligheds Forsmag her i Livet, be- " kræftede, saae jeg ham tilstrækkelig opmuntret, og " som jeg nu klarligen kunde fornemme, al Slags " Foreställing om Skaansel paa Livet aldeles forsvun- " den, men derimod hans Hierte saa fuldt af For- " visning om Naade og et evigt Liv, at jeg ret maatte " forundre mig over, at den barmhiertige Gud skien- " kede ham med saa overflødigt et Maal af Siele- " fred, som forhen havde giort sit Syndemaal saa " fuldt og overflødigt, hvilket jeg og erindrede ham " om, for at opvække hans Hierte til desto større " Taknemmelighed imod en saa grundgod Gud; thi " sagde jeg ham, Herren stadfæstede paa ham sine " Ord ved Propheten Esaiam, at naar en Synder " omvender sig fra sin syndige Vey og uretfærdige " Tanker, saa er Herren ikke sparsom, men rund til " at forlade, og i Følge deraf, viste han sig og imod " ham ret liberal og generøur, (hvilke Udtryk jeg " med Flid brugte) i at lade ham faae ey allene, som " der skaer, dobbelt af Herren, for sin Misgier- " ning, men meer end hundrede Fold; han erkiendte " det altsammen med den allerdybeste Ydmyghed og " Erkiendelse af sin Uværdighed til saadan Naade, " hvilken han tilskrev ikke allene hans Sieles Roe og " og følelige Fred i sin Frelsere, men endog hans " Legems Sundhed, som efter at have forhen i hans " Friheds Dage været i bestandig Bevægelse, havde " kundet i saa lang en Fængsels Tid, og aldeles af- " holden fra at kunne røre sig, uden nogle faa Trin, " endda bevare sin Kraft og Lyst baade til at spise, " og at sove om Natten ret tryggelig, saa at Her- " ren havde uforskyldt giort vel imod ham ligesaavel " til Legem, som Siel, hvor imod jeg erindrede " ham, at den sidste Velgierning ved at annamme " hans Siel til evig Glæde, og i Dommen giøre " hans usle og fornedrede Legeme ligesikket med hans " opstandne Frelseres ærefulde Legeme, skulde over- " gaae alt andet annammede Gode, og blive ham " en evig Materie til Lovsang og Takfigelse".

Dagen til Exekutionen forkynder Hr. Provsten ham paa følgende Maade. " Da jeg traadte ind i " Fængslet til ham, siger han, noget forend, end " han mueligt den Dag havde forestället sig, sagde " jeg strax, at jeg ikke kunde være længe fra ham, " da jeg agtede det tilbørligt at giøre ham Tieneste, " saa længe jeg havde Leylighed dertil, og han behø- " vede den; thi Tiden var, efter Pauli Ord, knap " herefter, hvorfore det var bedst efter Jesu Exempel, " at arbeide den Stund det var Dag, thi Natten " kommer, da ingen kan arbeide; han merkede nok " af mine Ord, at jeg vidste Tiden, og derfor spurg- " te, om jeg havde erfaret noget derom, da jeg sva- " rede ham, at hans Forløsning nu snart stundede " til, og at Overmorgen skulde det hedde til ham af " Frelserens Mund, som det blev sagt til den bod- " færdige Røvere paa Korset: I Dag skal du være " med mig i Paradis; han anhørte dette uden ringeste " Tegn til Forfærdelse, sigende, at han var vel til- " freds med Guds Villie, i hvilken Tanke jeg og " paa mueligste Maade styrkede ham, foreställende " ham, om han vel havde ringeste Grund til at for- " tryde paa, at han nu snart skulde vorde befriet fra " dette Døds Legeme, og denne hans fangne Til- " stand, og om han ikke nu langt meere maatte " glæde sig ved, at han snart skulde see begge Sna- " rer sønderrevne, og hans Siel undkommen og sat " i evig Frihed der, hvor intet Baand enten aande- " ligt eller legemligt meere var at befrygte; dette til- " stød

" stod han i alle Maader, og der han alvorlig for-
" sikrede mig, at han aldeles intet forfærdedes for
" Døden, men sandt bestandig saa levende en Trøst
" og Fred i sit Hierte, der giorde, at han kunde
" trodse Døden med Pauli Ord: Død hvor er din
" Braad, ꝛc.

Den Andagt, hvormed han Dagen for sin Død annammede den hellige Nadvere i Kommandantens og andre Officierers Overværelse, er meget opbyggelig; men intet synes at skildre det heele Menneske mere end det Spørgsmaal, han nogle Timer for sin Henrettelse giorde sin Sielesørger: " hvor vidt Malefikanter paa Rettersiedet bleve blottede for at udstaae Straffen"; og det lader, som at han i det mindste i det sidste skrækkeligste Øyeblik har vildet iagttage et Slags decorum.

Den tydske Oversættelse er i de Steder, vi have sammenlignet, god og nøyagtig. Foran den staaer Grev Brandts Portrait i Kobber.

De tillagte **Briefe eines Unbekannten**, ere fundne i Brandts Brevtaske, og allerede bekiendtgiorte baade i den franske Original, og i en dansk Oversættelse. De forraade en stor Ven af Brandt og hans Familie, men en endnu større Ven af Kongen og Fædrenelandet; og det er næsten ubegribeligt, at Brandt har kundet være følesløs imod de eftertrykkelige Forestillinger, som denne Ven gior ham.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 41. ——— 1772.

Bekehrungsgeschichte des vormaligen Grafen und Königl. Dänischen Geheimen Cabinetsministers Joh. Friderich Struensee, nebst desselben eigenhändiger Nachricht von der Art, wie er zur Aenderung seiner Gesinnungen über die Religion gekommen ist. Zum Druck gegeben von **D. Balthasar Münter.** Zweyte Auflage. Kopenhagen und Leipzig bey Rothens Erben und Prost. 1772. Side 312. 8.

Forrige Greve og Kongelig Dansk Geheime Cabinetsminister Johann Fridrich Struensees Omvendelses-Historie, tilligemed hans egenhændige Efterretning om Maaden, hvorledes han er kommet til Forandring i sin Tænkemaade, i Hensigt til Religionen. Til Trykken befordret af **D. Balthasar Münter.** Oversat af Tydsk. Kiøbenhavn, Trykt hos Nicolaus Møller, Kongel. Hof-Bogtrykker. 1772. S. 304. 8.

Saa liden Kredit vi ellers have for Omvendelser, som med eller uden Sværd afvinges en dsende Fritænker; saa maae vi dog tilstaae, at den struensceske Omvendelse fortiener en merkelig Undtagelse iblant alle dem af det Slags, som vi kiende. Det er her ikke en flygtig Spradebasse, der ligesaa ubesindig forlader et System, som han har antaget det; men et skarpsindigt Hoved, som indbilder sig at være Philosoph, og efter at have raisonneret over Menneskets og Verden, danner sig et Lærebegreb, som han troer vil blive en vrygglig Regel og Rettesnor for hans Troe og Handlinger indtil hans Dodsdag.

Ikke en feig, forsagt Mand, som en med Dodens Skrækbilleder opfyldt Indbildningskraft, eller ved Erindringen af Misgierninger saaret Samvittighed betager Fornuftens Brug, og nøder til at antage, hvad hans Sielesørger dikterer ham, for ikke at forvirres i Hovedet af Angest, eller dse, førend han dør, af Samvittighedsnag. Men en haardnakket, egensindig, følelsløs Statsmand, som i mange Aar har svret sig i at dæmpe Indbildningskraftens Koglerier og Passionernes Overtalelser, og at skaffe sin Fornuft et Phlegma, som kunde giøre ham

sikker for al Overrumpling; en Mand, som var nøye paa Vagt imod alt hvad som kunde rokke hans engang antagne System, og som indtil det yderste troer, at han ingen Forbrydelse har begaaet, som han behøvede at skamme sig ved for en Verden, der tænkte saaledes, som han havde tænkt (*).

Til at bryde saadan en Mands Egensindighed, og at skaffe sig Adgang til dette kolde Hierte, udkrævedes Standhaftighed, Indsigt, Lærdom og Klogskab; og alle disse Egenskaber finder man i en sielden Samling hos Hr. D. Münter. Vel tilstaaer han selv, at han i saa kort en Tid ikke skulde kommet saa vidt med sin Konvertent, uden Hielp af de Skrifter, som han idelig anbefalede ham at læse i hans Fraværelse; men Valget af disse Skrifter var dog Hr. Münters, og den Orden, hvori han forelægger ham dem, giør hans Skiønsomhed og Klogskab Ære. Denne Klogskab har han ogsaa vist deri, at han nu og da, naar Egensindigheden syntes at være sieget til det Høyeste, og intet at udrette med Fornuftgrunde, har betient sig af Grevens Situation for at opvække saadanne Følelser i hans Hierte, som kunde giøre Forstanden søyeligere imod Sandheden.

Endskiønt man af dette ypperlige Skrift har allerede Recensioner, Udtoge og Quintessenser nok; saa ville vi dog ikke nægte vor Journal den Prydelse ogsaa at eye et Udtog deraf; men det skal blive saa kort, som mueligt.

Allerede i den første Samtale erholder Hr. D. betydelige Fordeele. Han lægger Grunden til Grevens Fortroelighed til sig, ved at vise sig rørt over hans nærværende Tilstand, og bekymret for den tilkommende; han udforsker hans Tænkemaade i Religionen, som var gandske deistisk; han efterlader hans Hierte saaret ved Anmeldelsen af Grev Bernstorfs Død, som han forkyndte ham, da han forlod ham. —— I den anden Samtale gaaer Hr. M. løs paa det struensiske Religionssystem, som var det lamettriske, nemlig at Mennesket er en blot Maskine. Efter at han har anført alle de Grunde, som Fornuft og Erfaring give ved Haanden imod denne Meening, og derved bragt Struensee meer til Taushed, ind til Overbeviisning, griber han atter Hiertet an, og søger at aabne det for saadanne Empfindelser, som kunde bane Veyen til Religionens Følelse, ved at forestille ham hans Forældres Uroelighed over hans tilkommende Tilstand, og den Trøst det vilde blive for dem i dette Stykke at beroeliges. Med denne Forestilling forlader han ham denne Gang, og giver ham til Giennemlæsning Jerusalems Betragtning over Religionens fornemste Sandheder.

I den følgende Samtale bliver Hr. D. alvorligere; og da han holder hans Modstand for forsætlig, bebreyder han ham, at han ikkun søger Udflugter, for ikke at give Sandheden vundet; og paatager sig at oplede Grunden til hans Mening, at Sælen er en blot Maskine, i hans eget Hierte, hvis Historie han giver. Dette kunde synes noget dristigt efter saa kort et Bekiendtskab, dersom ikke Greven havde tilstaaet, at han just paa den Maade, som Hr. M. havde angivet, var kommet til at antage denne Mening. Den Virkning, som denne Opdagelse synes at giøre paa Struensee, og det Skridt, som derved skeer i hans Sindsforandring, kunde forekomme enhver alt for pludselig og uforventet, dersom man ikke erindrede sig, at han siden sidste Samtale havde læst i Jerusalems Betragninger, og fundet meget Smag i dette yppperlige Skrift. "Efter en kort "Taushed paa begge Sider, hedder det S. 29 i den "danske Oversættelse, under hvilken han ligesom sad "i dybe Tanker, udraabte han: O! jeg haaber og "ønsker nu Udødeligheden". Hermed var alelsaa en stor og vigtig Fordeel vundet; og hans Sieleforger kunde nu rykke nærmere med ham til Kristendommens Grændser. Dertil gav Str. ham selv Anledning; og det lader, ligesom han nu selv længes efter at faae sine Tvivl imod Christendommen forebragte, for at faae dem besvarede, og den hemmelige Uroe, der qvæler ham, tilfredsstillet. Disse Tvivl gik denne Gang meest derimod, at Kristendommen ikke var blevet alle Mennesker bekiendtgiort; men desforuden sagde han, at han havde en Mængde andre

(*) See den egenhændige Efterretning S. 302.

bre. Hr. M. indlader sig denne Gang ikke omstændelig i at besvare dem, men raader ham til at bede Gud om Oplysning, og giver ham ved sin Bortgang **Reimari vornehmste Wahrheiten der natürlichen Religion** at læse, for at rette og fuldstændiggiøre sin fornuftige Kundskab om Gud.

Hr. M. vilde viselig ikke føre Str. til fleer speculative Undersøgelser, førend han ved anstillede Betragtninger over sine moralske Handlinger var blevet nødt til at ønske og søge en Religion der kunde tilfredsstille hans opvakte og urolige Sammittighed. Til den Ende taler han med ham i den fierde Samtale om de menneskelige Gierningers Moralitet, hvilken Str. havde nægtet, og meent, at vore Gierninger vare onde eller gode, allene i Betragtning af de Følger de havde for Selskabet. Hr. D. bringer ham snart til at bekiende, at de menneskelige Handlinger have en indvortes og fast Grund til deres Sædelighed, og at Begrebene derom ere os medfødte; og man seer nu allerede, at Greven har meer Lyst til at overbeviises, end til at kegle, hvilket endelig heller ingen fortænker ham i hans Forfatning. Derpaa beder hans Siæleſørger ham at prøve sine egne sædelige Handlinger efter de om Handlingernes Sædelighed fastsatte og antagne Regler; men da han befrygter, at denne Selvprøve ikke vil blive anstillet af ham selv med Upartiskhed og Redelighed nok, lover han at vedlede ham derved, og Str. paa sin Side lover at besvare sin Siæleſørgeres Spørgsmaal med al Oprigtighed og Aabenhiertighed. — For at giøre ham den kristelige Religion først bekiendt fra den historiske og moralske Side, lover han at bringe ham den i Zürck udkomne **Geschichte der drey letzen Lebensjahre Jesu**, og lod denne Gang tilbage hos ham **Gelleres moralske Forelæsninger.**

I den femte og siette Samtale gaaer den ommeldte Selvprøvelse for sig. Hr. D. M. oplyder med megen Strenghed og Alvorlighed de første Kilder til Grevens moralske Forgaaelser, hvilke han finder at have været Vellyst, Overiierrighed og Letsindighed; og med stor Kundskab om det menneskelige Hierte forfølger han disse Hovedtilbøieligheder i deres mangartige Udbrydelser og fineste Følger. Nøyagtige Ordforklaringer lægges til Grund, derpaa fastsættes Regler, og endelig prøves den moralske Tilstand efter disse. Vellyst, tilstaaer Greven, har været hans Hovedlidenskab, og i sær bekiender han, at han har været en farlig Forfører af det andet Kiøn. "Jeg har ved mine Grundsatser, ere hans "Ord S. 57. d. O. ofte bedraget Uskyldigheden. "Endogsaa veltænkende Fruentimmer har jeg over"vundet, og end dertil stillet dem tilfreds over deres "Afvigelser. Der var næsten ingen, som jeg vovede "mig imod, i Stand til i Længden at imodstaae "mig, om hun ikke strax begav sig paa Flugten. "Det feylede mig aldrig paa Kunstgreb at overvinde "dem, dog maae jeg ogsaa sige dette, at jeg ingen "har lovet noget, som jeg ikke har villet holde hende. Om jeg endskiønt giorde, hvad jeg formaaede, "for at sætte dem, som ved min Forførelse vare "blevne yderlig ulykkelige, i Sikkerhed for den Elendighed, der følger med Armod, saa er det dog "intet for at kunne undskylde mig". Man maae forundre sig over den store Uempfindtlighed, hvormed Struensee anhører denne hele ydmygende Straffepræken. Det er ikkun lidet han forlanger at sige til sin Undskyldning, og mest til at besmykke sine politiske Feyl. —— Under disse Samtaler havde Str. forebragt en og anden Tvivl imod Kristendommen; hvilke Hr. M. ikkun kortelig besvarer, og lader det for det første være nok, at han af Jesu Levnetshistorie er blevet overbevist om den kristelige Sædelæres Yperlighed. Han anfaler ham nu ogsaa at prøve Jesu Underverke, i sær det største Under af alle, hans Opstandelse, og lover at bringe ham en Fritænkers Bog, som ved at undersøge Jesu Mirakler blev bevæget til at blive en Kristen.

Den følgende Samtale er overmaade rørende. Hr. M. træffer Str. læsende i Gellerts moralske Forelæsninger, og efter denne Læsning meget urolig og angerfuld over sit forrige Levnet. Den Roes, han giver dette Skrift, gior det meer Ære, end alle vore Lærdes baade vedkommende Lovtaler, og uvedkommende Fortaler. "Af Fornuft, siger han, "maatte jeg have mistet, om jeg ikke vilde tilstaae, "at jeg burde saaledes have levet, som i denne Bog "er lært. At havde jeg dog i min Velstand læst "saadanne Bøger! Jeg veed vist, de havde overbe"vist og forbedret mig!" Denne hans Forfatning betiener hans Siæleſørger sig af som en klog Mennesker, og da han havde foresat sig endnu i denne Sam-

Samtale at føre ham hans Forgaaelser især imod enkelte Personer til Gemyt, saa finder han det dog raadeligst, for ikke at bringe ham til Fortvivlelse, at gaae lemfældig tilverks, uden alligevel at opgive de Fordele, han kunde drage af hans nærværende Forfatning. —— Efter en meget pathetisk Foreſtilling om den Sorrig og Kummer, som han havde foraarsaget sine retskafne Forældre, overleverer han ham et Brev fra hans Hr. Fader, General-Superintendenten, som her indrykkes. Dette Brev gior sin Virkning, og Hr. M. forlader ham meget rørt, efterat han har givet ham **West om Jesu Opstandelse** at læse.

I den **ottende** Samtale undersøges, om den guddommelige Retfærdighed straffer Synden, endog i Evigheden; og da dette uden Modsigelse tilstaaes: om Fornuften ved noget Middel til at afvende Straffen fra en Synder, og forsikre ham om Guds Benaadelse? Ogsaa heri gior Str. nu ikke stor Modstand, men seer sig nødt til at bekiende, at, dersom Naade skal søges hos Gud, maa Midlet dertil være af Gud selv aabenbaret. Greven havde allerede fundet Jesu Moral ypperlig; han havde undersøgt Bevisgrundene for hans Opstandelse, og fundet mange vigtige, uagtet han tilstaaer, at hans Sindsurvelighed og Legemssvaghed havde hindret ham fra nøye at prøve dem alle; de faa Tvivl han endnu har imod denne vigtige Sandhed, opløses ham mundtlig. Han nødes altsaa at tilstaae, at Jesus tilstrækkelig har legitimeret sig som en guddommelig Gesandt, og at han følgelig er forbundet til at troe alt hvad denne guddommelige Gesandt siger. Han var nu forberedet til at læse Bibelen, hvilken Lekture hans Sieleførger bestemmer til næste Samtale; imidlertid giver han ham **Bonnets philosophiske Undersøgelse om Kristendommens Bevis.**

(Slutningen følger.)

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 42. 1772.

Slutningen af Bekehrungs-Geschichte des vormaligen Grafen und Königl. Dänischen geheimen Cabinets-Ministers Joh. Friderich Struensee ꝛc. (See No. 41.)

I den niende Samtale overleverer han ham altsaa den hellige Skrift, og giennemgaaer med ham de Steder især af det nye Testament, som handle om Verdens Forsoning ved Jesum; ligesom han i den tiende søger at rime denne Lærdom med Fornuften og de guddommelige Egenskaber. Efter denne Forestilling tiltaler han omsider Greven saaledes. "Jeg seer nu intet meere, der kunde hindre Dem fra at "blive en Kristen. Deres Trang driver Dem dertil. "Evigheden see De meget nær for sig. Deres Samvittighed er besværet og frygter for Guds Vrede. "Deres Fornuft veed ikke at raade Dem, og det "eeneste Middel til Beroeligelse og Trøst, hvorefter "De saa inderlig længes, som i Verden er at finde, "og som mange tusinde Folk have fundet paalideligt, "er Troen paa Jesum. De veed, denne Jesus har "af Gud faaet Fuldmagt som et Guds Sendebud "til Menneskene. Og De see nu, at det Middel, "som han anpriser Dem, er Gud værdigt. De "kan altsaa nu, om De har Deres Lykfalighed kier, "ikke andet, end gribe til dette Middel, det er, troe "paa Jesum. De høre vp, Hr. Greve, at være "en ulykkelig Mand. Troe De paa Jesum, saa "ere Deres Synder Dem forladne, og Deres Død "skal blive Dem en lykfalig Indgang i Evigheden." Og derpaa følger det høytidelige Optrin, som Hr. M. erklærer for et af de gladefuldeste han har oplevet, og hvorfor han aldrig vil ophøre at takke Gud. "Jeg maatte være den første Daare, svarede Greven, om jeg nagtet saa overtydende Beviser, nagtet slig en Guddædighed, ikke med Glæde vilde antage Kristendommen. Den virker ogsaa kraftig paa mit Hierte. Naar jeg læser Jesu Levnet, saa græder jeg ofte af Følelse. Jeg tænker ogsaa allerede med Forhaabning paa min Død. Jeg har giort mig bekiendt med de frygtsomme Omstændigheder ved den. Jeg veed ikke, hvorledes jeg vil blive til Mode, naar Timen kommer. Nu er jeg ikke urolig derover, og finder intet meer, der binder mig til Livet. Trøstig vil jeg grunde mit Haab om Forladelse for mine Forbrydelser paa Christum. Og Dem, kiereste Ven, takker jeg af Hiertet, at De har bragt mig saavidt." — Han ønskede at kiende de Grunde, hvoraf man kunde være forvisset, at de bibelske Bøger virkelig vare af de Forfattere, som man tillægger dem; og Hr. M. giver ham i denne Henseende Lessings Bog om den kristelige Religions Sandhed at læse. — Denne Bog, tilligemed Newtons over Spaadommene giver den meste Materie til de følgende Samtaler fra den 11 til 18. I disse Samtaler, saavelsom siden, faaer man Str. selv meer at høre end tilforn, og undertiden meer end hans Sielesørger, hvilket man bør tilskrive den

Sindsmunterhed og Roelighed, som hans Overbevisning om Religionen havde virket hos ham, og som ogsaa skal have været synlig for hans Dommere i de sidste Forhør.

I den attende Samtale fortsætter Hr. Mein Undervisning i Kristendommen, og beskæftiger sig her, saavelsom i den 19de og 20de, med at vise Fornuftmessigheden og Nytten af den Lærdom om Treenighedens Hemmelighed. Derved opholde vi os ikke. — Str. er saaledes nu en fuldkommen theoretisk Kristen; hans Siælesorger ønsker ogsaa at gisre ham til en praktisk, og formaner ham derfor ved Taalmodighed, Ydmyghed, Oprigtighed, Kierlighed imod enhver, endog sine Fiender, villig Underkastelse under Guds Villie, alvorlig Bestræbelse efter at ersatte den Skade, han havde foraarsaget i Verden, ved alle disse Pligter at bevise sin Troe frugtbar og levende. Str. forsikkrer, at han fandt sig villig til alt hvad hans Siælesorger vilde fordre af ham, og ansaae det som et got Tegn, at han fandt sig villig dertil. — Den Bekiendelse, som han efter denne store Forandring aflægger om sig selv i sin forrige Situation, holde vi mærkelig nok til at anføre. "De har "meer end een Gang, siger han, givet mig at for"staae, at De befrygtede, jeg endnu for meget var "indtaget af min Forvaltning over de offentlige "Sager. Jeg har taget mig Tid, jeg har syktevis gaaet dem igiennem, jeg vil ikke dølge Dem "Resultatet af min Undersøgning. De troer mig "nu paa min Forsikkring: jeg har ikke havt den "Hensigt at anrette Ulykke. Men Vellyst og Forfængelighed have været Drivefiederne til mine Fo"retagender. Ved de overdrevne Forestillinger, jeg "gisrde mig om min Færdighed, og som af andre "bleve underholdte i min Siel, havde jeg siden min "Ankomst til Dannemark sat mig for, at spille en "stor Rolle. Jeg kan vel ikke sige, at jeg strax "tænkte paa den, jeg har spillet, men De ved, "hvorledes man ved Leylighed og Omstændigheder "kan fores videre, end man vilde gaae. Et Skridt "drager det andet efter sig. De sluttе heraf, at jeg "nodvendig maa finde den heele Kiede af mine Fo"retagender lastværdig for Gud og min Samvittig"hed. — Men at jeg i Almindelighed ingen Fiende "har været af det, som man i den store Verden kalder Dyd og Ærlighed, det veed jeg ogsaa med mig "selv. Jeg siger Dem det ikke for at berømme mig. "Jeg veed, det har ikke været mit Verk, men en "Følge af min naturlige Tænkemaade, og alle Men"neske have ogsaa en vis almindelig Kierlighed til "Dyden. At jeg ikke opnaaede mit Maal, det var "min egen Skyld. Jeg har søgt, men ikke fundet "det Gode, efterdi jeg lod mig lede ikke af Fornuft "og Religion, men af mine egne Begierligheder".

De følgende Samtaler have snart alle den praktiske Kristendom til Øyemeed, og søge enten at opvække og vedligeholde den Sindsforfatning og de Følelser, som Omvendelsen kræver, eller at forestille Omvendelsens Fordele og Frugter. Dertil sigter i Besynderlighed det Skriftemaal, som Hr. D. i den 22de Samtale paa nye anstiller med sin Konversus, og hvori han lader sig Svarene tilsige i Pennen paa de forelagde Spørsmaal, for, som han siger, "hiemme at kunne med Eftertanke domme om hans "Sindsforfatnings Beskaffenhed, og ifald han end"nu fandt noget ikke overeenstemmende med Evan"geliums Sind, tænke paa Midler til Forbedring". Man bemerker her, som allevegne, den Skaansel, hvormed Str. stedse taler om sin Administration. Vi ville anføre det herhiørende Spørsmaal tilligemed Svaret. "Angrer De den Letsindighed, med hvil"ken De har sat sig ved Statens Roer, givet Love "og behandlet Nationens Lykfalighed? Jeg finder "mig i min Samvittighed ogsaa skyldig deri. Om "jeg endskiønt af de Omstændigheder, i hvilke jeg "befandt mig, og som har fort mig videre ind, end "jeg fra Begyndelsen havde tænkt, kunne søge nogen "Undskyldning derfor, saa bliver det dog immer min "Skyld, at jeg ikke alvorligen har sat mig derimod, "og af Religionen taget de Bevæggrunde, som jeg "deri kunde finde". — En artig Forklaring forekommer S. 212. d. O. over et Sted i den evangeliske Historie, som ventelig har forarget fleer, end den hos Str. vagthavende Officeer, allerhelst naar en god Basiist af en Prædikant har vidst at give det den rette Eftertryk. Det er det Sted, hvor Jesus siger til sin Moder (efter den Danske Oversættelse) Qvinde, hvad haver jeg med dig at giøre. "Jeg "vil sige dem, siger Kabinetsministeren, hvorledes "jeg forestiller mig dette. Om for Exempel tre for"skiellige Personer, den eene af ringe Stand, den "anden af Middelstanden, den tredie af høyere Stand, "just under saadanne Omstændigheder ville udtrykke

"samme

" samme Tanke, hvorledes vilde de omtrent sige den?
" Den første skulde omtrent tale, som Jesus talede,
" om hvilken De maa vide, at han var opdragen i
" en Tømmermands-Hus: Moder, eller Kone, hvad
" gaaer det os an, at Brudefolkene ikke have meer
" Vin? Den anden skulde omtrent saaledes udtrykke
" sig: Min kiere Moder, bekymre De sig intet der-
" om. Den tredie skulde maaskee slet intet sige, men
" gisre en liden Kompliment. Men havde de ikke nu
" i Grunden alle tre sagt et og det samme? Man
" maa, naar man vil dømme om et Menneskes For-
" tienester, ikke see paa Klæderne, han bærer, og det
" Gode i hans Sindelaug kan ikke sluttes af de Ud-
" trykkes Finhed og Zirlighed, hvori han indkleder
" dem". Saaledes falder rigtig nok det haarde og
Uanstændige bort i Udtrykket, men nogen Haardhed
bliver dog endnu tilbage i Tanken, som maaskee bedst
hæves, naar man oversætter: "Moder, hvad gaaer
det mig og dig an?" eller, om man vil, "Madam,
" hvad er det vor Sag?". — Et Forslag til Kri-
stendommens Udbredelse, som S. 230. omtales, kan
maaskee fortiene Opmerksomhed. Struensee vilde,
at Kristendommens Venner skulde lære Voltaire den
Konst af, hvormed han udbreder Irreligion og Van-
troe, nemlig i smaa flyvende Blade, og under alle-
haande Skikkelser og Indklædninger skrive til Kri-
stendommens Fordeel, og end ikke foragte at betiene
sig f. E. af Almanakken til denne Hensigt. — Efter
S. 257. har Str. endnu to Dage for sin Død nægt-
tet, at han havde forfalsket den Regning, som i
hans Dom lægges ham til Last; dog tilstaaer han,
at al Rimelighed i dette Stykke er imod ham, og
at han ikke kan fortænke nogen, som holder ham heri
skyldig. Hr. Münters Reflexioner over denne Til-
staaelse ere disse: "Det er meget vanskeligt i denne
" Sag at lade al Mistanke til Struensee fare. Og
" hvor ganske ingen Værdie havde hans Omvendelse,
" om han var skyldig! Jeg har ofte været bekymret
" derover, og er det endnu undertiden efter hans Død.
" Al Anseende, hans Tilstaaelse, at han ikke var i
" Stand til, at afvende denne Mistanke fra sig, og
" endnu andre meget sandsynlige Beviser vidne imod
" ham. Paa den anden Side beroliger mig igien
" den Betragtning, at han uden al Tvang har til-
" staaet større og endnu straffværdigere Forseelser, men
" nægtet dette med en Standhaftighed, med en Roe
" og Tillid, der, saa uoplyselig Sagen end altid bli-
" ver, gisr det igien vanskeligt at troe, at han skul-
" de vidst sig skyldig!" — Man forbauses over den phlegmatiske Fornuft, som denne ulykkelige Mand viser til sit sidste Øyeblik, og de Midler, han betie-ner sig af, for at forsikkre sig denne Fordeel indtil Enden, ere meget agtværdige. Følgende Træk fore-kommer os iser lærerigt. "Jeg tænkte i Gaar Af-
„ tes, siger han saa Timer for sin Henrettelse, at
„ jeg maaskee kunde lette mig min Hengang til Dø-
„ den, om jeg nu opfyldte min Imagination med
„ behagelige Billeder af Evigheden og dens Glæde-
„ Dertil havde jeg med Nytte kundet bruge Lava-
„ sers Aussichten. Men jeg har ikke tordet vove
„ det. Jeg holder det for bedre, at jeg med stille
„ Overlæg gisr mit vigtige Skridt. Indbildnings-
„ Kraften, naar den engang er sat i Bevægelse, kan
„ let gisre en falsk Vending. Den kunde lade sine
„ behagelige Billeder fare, og falde paa de rædsom-
„ me Omstændigheder ved min Død, og derved sætte
„ mig af min Forfatning. Jeg vil endog ikke under-
„ veis overlade mig til den, men beskæftige min For-
„ nuft med Erindringen af Jesu Hengang til sin Død,
„ og med Anvendelse deraf paa mig selv.

Dog! at afskrive alt det Gode, som dette Skrift indeholder, var at afskrive Bogen selv. Ingen, som finder Fornøyelse i at efterttænke Moraliet og Reli-gion, og at tage Deel i den Seyer, som disse have erholdet over en Mand, der ved en ret Brug af Natu-rens Gaver skulde prydet Menneskeheden, vil lade den ulæst. Ogsaa den, som allene søger at forsøge sin Kundskab om det menneskelige Hierte, ogsaa den, som allene holder det værdt at kiende en Mands Karakter, der spillede saa stor en Rolle i Verden, vil finde Fø-de nok i dette Skrift for Betragtninger.

Struensees egenhændige Efterretning om den Maade, hvorledes han er kommet til at forandre sin Tænkemaade i Religionen, er et høystvigtigt Dokument, som ingen Tvivl meer lader tilbage om hans Omvendelses Oprigtighed. Han lægger her sit gamle System for Øyne med alle dets Grunde, viser dets Brøstfældighed, forklarer, hvor-ledes han Skridt for Skridt er kommet til at anta-ge den kristelige Religions Sandheder. Alt med saa megen Skiønsomhed og saa koldt Blod, at ingen Mistanke af Overilelse foraarsaget enten af Forstands Svaghed, eller Lidenskabers Dovelse, synes at kunne finde Sted.

Den

Den Danske Oversættelse af **Omvendelsens Historien** selv er forfærdiget ved Studiosus Hr. **Wollf**, under Hr. D. Munters Øyne; og man kan altsaa ikke tvivle om dens Rigtighed i det Hele, dog ønskede vi nogen meer Nøyagtighed i et og andet Ord og Udtryk f. Ex. S. 57. "ingen som jeg vo-"vede mig imod," rettere, "som jeg vovede mig "til" S. 58." som ved min Forfarelse vare blev-"ne yderlig ulykkelige" bør være, "udvortes ulyk-"kelige (äusserlich unglücklich) S. 111 "som mange tusinde Folk har funden paalideligt, "er ude-"ladt" forstandige" S. 112. "Deres Død skal "blive Dem en lykkelig Indgang i Evigheden" i Stedet for "Indgang til en lyksalig Evighed" sammest. "frygtsomme Omstændigheder" i Originalen staaer; "fürchterliche Umstände". Sammest. oversættes Vergehungen ved **Forbrydelser**; men saa har man intet Ord til Verbrechen. S. 167. "Kilden" for "Kilderne". Sammest. "Færdig-"hed" i Stedet for "Dueligheder" (Fähigkeiten, S. 212) "om hvilken De maae vide" rettere "om "hvilken De ved" S. 258. "Al Anseende" i Stedet for "Øyesynet" (der Augenschein) v. s. v. Imperativerne udtrykker han undertiden som Indikativer, hvorved Bevisførelsen, eller Slutningen, faaer en falsk Rettelse, som S. 168. "De slutte "heraf" for "slut heraf". S. 112. "De hører op "at være en ulykkelig Mand" for "hør op at være "ulykkelig Mand". Sammest. "Troe De paa Je-"sum" for "Troe paa Jesum" v. a. m.

Strunsees egenhændige Efterretning er oversat af Hr. Præst Schønheyder; men den Mørkhed og Forlegenhed, som Udtrykket har paa nogle Steder i Originalen er ikke afhiulpet ved denne Oversættelse, som derhos er forfattet i et haardt og intet mindre end sirligt Sprog.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 43. 1772.

Tychoniana. 2det Bind. Fortsættelse af M. Christen Lassen Tychonius, Stifts-Provst og Sogne-Præst til Viborg Domkirke, hans trykte og utrykte Piecer, tilligemed hans Levnets Historie, saa og Fortegnelse paa alle hans trykte og utrykte Skrifter, ved Christopher Giessing, Cantor ved Domkirken og Skolen i Roeskilde. Kiøbenhavn 1772. trykt hos H. J. Graae, boende i Knabroestræde No. 70. S. 352. 8.

Hr. Giessing har ikke gandske Uret, naar han i Fortalen klager over Mangel paa Biographer iblant os Danske, "siden Ligprædikener "er bleven landflygtige, og Programmer saa rare "Sieldenheder"; i det mindste er det vist, at Biographen kunde nu og da hente af disse Hielpemidler en og anden betydelig Anekdot, som han nu, efterat de ere blevne sieldnere, forgiæves maae lede efter. For at ophylde denne Mangel i Henseende til Mester Tychonius har Hr. G. vildet meddele os hans fornemste Levnetsomstændigheder, "saa godt, som han vidste "og kunde." Han fortæller os da, at hans Fader Hr. Lass Tychonius eller Tygesen blev i Aaret 1673 Kapellan hos den gamle Provst Nørskiær i Sahl-Menighed i Riber-Stift, og at dennes Datter Karen Nørskiær fødte denne sin førstefødte Søn Kristen i Aaret 1680; men han siger os ikke, at Jomfrue Karen var blevet gift med sin Faders Kapellan, førend hun fødte vor Kristen, hvilket man af Christenkierligheds bør forudsætte. Den unge Tychonius havde samme naturlige Vanheld, som hiin store Demosthenes, og var næsten 10 Aar gammel, inden han kunde ret udtale alle Bogstaver. Hans Fader brugte ogsaa samme Middel imod denne Naturbrist, som den athenienske Taler: "han gav ham smaa glatte Stene at lægge "bestandig under Tungen, hvilket giorde saa forun"derlig Virkning, at han ved Aarenes Tiltagelse "blev ey allene veeltalende, men veltalende." For Resten finde vi ikke meget Mærkværdigt i den gode Mands Levnetsløb; medmindre man vil regne det derhen; at der i det Aar, da han tog anden Examen, bleve recisrede 24 Kandidater for Ukyndighed i Regnekonsten (gandske nyget andet, end at een, lad være en Biskops Navne, stodes fra Karakteren for Ukyndighed i Naturlæren); at han havde sine Vers at takke for Sognekaldet i Schive; at han paa Jubelfæsten for Reformationen holdt en Tale i Viborg Landemode, og beværtede Biskoppen af Viborg med sin Familie tilligemed Landsdommer Moinichen, og flere; at han sik en Stymper for sin qværkerske og falske Lærdom til at staae aabenbar Skriftemaal i Viborg, og derefter at forvises Landet; og endelig, at han efter en Parentation over Biskop Trellund, som varede i tre fulde Timer, fik en Ræreise i den venstre Side, som

lagde Grunden til hans sidst i Aaret 1740 paafulgte Død.

Derefter følger en Fortegnelse paa Magister Christen Lassen Tychonii saavel trykte som utrykte Skrifter. Blant de trykte udmerke vi den augsburgiske Bekiendelses Historie, trykt 1730 in 4to, og, for sin Førligheds Skyld Parentationen over Sal. Biskop Trellund, som er 80 Ark stor, foruden en Fortale paa 24 Ark. Forskrækkeligt! — Af utrykte Skrifter har han efterladt en Mængde, hvoraf adskillige synes at fortiene Lyset, f. E. Epitome historiæ byzantinæ, — epistola ad Stenbocchium de mutationibus textuum epistolicorum vernaculorum in nova editione, a collegio, qvod vocant missionis curata. — Psellologia sive de armillis veterum. — Tractatus de statu ecclesiæ nostræ ante reformationem. — Analectorum sacrorum Johannis Daughteji continuatio. — Ezechielis Tragœdi τα σωζόμανα nova versione, notisqve criticis, philologicis & historicis instructa, og flere.

De Skrifter, som her paa nye ved Hr. Giessings Omsorg komme for Lyset, ere følgende: Udtog af Mag. Chr. Lassen Tychonii Forestilling om et Universitæt at oprette i Viborg 1729. Hvorfor et Udtog og ikke Forestillingen selv heel og holden? Dog lader Udtoget til at være forfattet af Tychonius selv. Han har klogelig betient sig af den Tidspunkt til at komme med sit Forslag, da Kiøbenhavns Universitæt deels ved Krigen, deels ved den store Ildebrand 1728 var kommet i Afmagt og Uorden. Men hvad udrettede han? Jo, dersom man tør troe Udgiveren, saa har denne Tychonius's Forestilling givet Andledning til, at Kiøbenhavns Universitæt ved Forordningen af 18 Martii 1732 fik Cathedratikum, Præsteskat, o. s. v. det er at sige, Andledning til, at fleer af de Tilstød, som i Dag eller Morgen skulde bruges til et Akademies Oprettelse i een eller anden Provints, ere blevne dragne til Kiøbenhavns Universitet; og andet vil vel ikke noget Forslag til et Rivalakademies Oprettelse ved Siden af vor alma mater nu og i Ævighed udrette. — Forfatterens Grunde for et Akademies Oprettelse i Viborg ere ellers ikke slette. Det vilde være en Ære for Kongen at have to Akademier i sine Riger, ligesom han har to Riger i sin Værge og Vælde, (men mon da ikke snarere et Akademie i hvert af disse Riger?) Kongen af Spanien har 25 Akademier, Kongen af Frankrig 24, Kongen af Engelland 8, Kongen af Sverrig 4: (vi kiende dog kun tre), ja Sachsen allene fire. Han forestiller, at Kiøbenhavn er et Sted, "hvor rige Studenter ruineres "fattige crepere", og at "det vilde blive gandske "uskikket til Studeringers Fortsættelse dersom ikke "Kongernes ulignelige Beneficier og Andres store "Donationer havde giort det mueligt, som ellers var "umueligt"; da derimod Viborg er saa let et Levested, at man kan komme ligesaa skikkelig ud der med 100 Rigsdaler, som i Kiøbenhavn med 200 Rixdaler. "Saa er der og, siger han, ved Viborg den Roelig- "hed og Leylighed til Studeringer, som ey Kiøben- "havn selv kan give: Kiøbenhavn er en stor Stad "af Hofstat, af Søefart, af Milice, af Negoce; "Ach! hvilke Stød og Steen for Studeringer, Fri- "stelser for den Ungdom, der skal lære andet end Va- "niteter, hvilke Anledninger til Forførelser. Dette "har vel været Aarsag til, at Venetianerne heller "har sit Akademie til Padua end i Venedig, Hollæn- "derne heller i Leyden end i Amsterdam, Engellæn- "derne heller i Oxfordt end i London, i Henseende til "den Roelighed, Studeringer udkræver; og hertil "kan aldrig ønskeligere Leylighed tænkes end i Viborg, "en maadelig Landstad, uden stor Negoce, paa en "smuk og frugtbar Terrain, af en smuk Situation og "sundeste Luft." Han forglemmer heller ikke Stedets beqvemme Beliggenhed for de tydske Studerende, saavel af Hr. M. egne Provintser, som fra fremmede Stæder. — I Henseende til den Nytte, som Videnskaberne vilde have af flere Høyskoler i Landet, udtykker han sig saaledes: "Det lader sig ansee, "som lærde Videnskaber ville komme til nogen Af- "gang her i Norden, i det mindste ere de i de sidste "30 Aar intet avangerede, og vi skal snart tælle de "lærde Skrifter, Verden i den Tid har seet fra os, "mueligt det kunne giøre godt, om man fulgte Lud- "vig den 14des Exempel, der oprettede sit Royal- "Academie des sciences, des medailles &c. ved Si- "den af den gamle Sorbonne." Endelig anfører han, at saavel Kristian 4, som Friderik 3. havde det Forsæt at oprette et Universitet i Viborg, og at den sidste Konge endog i Aaret 1666 havde udstedt Befaling til dets Indretning; hvilket dog er blevet afværget, han veed ikke, af hvad Aarsag (da veed Kiøbenhavns Universitet det). — Til dette Akademies Indretning og Vedligeholdelse forlanger han allene, at

at de Geistlige i Dannemark skulde bidrage noget lidet aarlig; for Resten skulde Biskoppen i Viborg, de trende Sognepræster og Lector være Professores Theologiæ uden videre Løn, end deres Embeds Indkomster, en Landsdommer være Juris, en Stadsphysikus Medicinæ Professor med et lidet Tillæg af Academiets Kasse. Alle de til Viborgs latinske Skole henlagte Kongetiender og Degnepensioner skulde perpetueres til Academiet; Physices og Mathematum Professor nyde Rektoratets, Eloquentiæ Professor Konrektoratets Indkomster, o. s. v.

Derefter følger Sciagraphia Bibliothecæ thy coniaæ taget af Thuras Idea hist. lit. Dan., og af ham holdt værdig at anføres meer for Ordenens, end Bøgernes Mængdes Skyld.

Conspectus vel designatio librorum quorundam eximiorum, theologæ vel theoreticæ vel practicæ studioso vel necessariorum vel adprime utilium. Man finder her en kritisk Fortegnelse paa Dansk paa de bedste Udgaver af Bibelen, bibelske Konkordanser, Commentatorer, theologiske Lærebøger, homiletiske Skrifter, og endelig til den bibelske Kritik og Kirkehistorien henhørende Bøger. Ved hver Bog anføres den bedste Edition og Prisen. Man erkiender i denne Fortegnelse en lærd og vittig Mand; og saa meget det theologiske Studium upaatvivlelig har vundet ved nyere Skrifter i een eller anden Green af den theologiske Kundskab; saa ere vi forsikrede, at den, som lægger sig efter Theologien, kan bruge denne Fortegnelse med Nytte til at kiende vore ældre Theologer, og i mange Tilfælde forlade sig paa Forfatterens Dom om de forekommende Skrifter. Vi ville anføre en og anden af hans Kritiker, for at give en Prøve paa hans Smag. — Af Bibler roser han Biblia Lucæ Osiandri i to eller tre Folianter, men advarer at stille den fra Andreæ Osiandri Bibel, som er ikkun een Foliant, og hvori Anmerkningerne ikke due meget. — De 70 Fortolkeres Oversættelse vil han, en Præst skal eye, " for at conferere dens Talemaade med det " nye Testamentes Text." — Blant Konkordanser anpriser han især Ravanelli bibliotheca sacra og Glassii philologia sacra. — Commentatores roses fornemmelig Poli Synopsis criticorum, Gejerus in Psalmos, den dresdenske Edition in Folio. 5 Rdlr., Lyserii og Gerhardi harmonia evangelica. " Det, " Lyserus har skrevet deri, siger han, er ringere end " det, Chemnitius har giort; men Gerhardus over- " gaaer dem begge. Det er utvivlbar en Bog, som " ey bør savnes af en Præstes Bibliotheque, og som " fast aldrig lader sin Mand gaae forgieves til sig. " De sidste Hamburger Editioner, 2 store Tom. in " Folio, komme vel paa 12 Rdlr. eller meere, men " det maae ey hielpe, en god Bog kiøbes ey for dyre, " helst saadan en Bog, som for alle Efterkommere " vil beholde sin Priis", Kromaijerus in Apocalypsin, " den bedste, siger han, som har vovet sig til " at skrive over denne Bog, som Ingen har for- " staaet, eller kan forstaae". — Af theologiske Systemer frem for alle Chemnitii loci communes, dernæst Gerhardi loci communes. — Blant homiletiske Skrifter færter ham først Schrivers Seelenschatz, " en Bog, siger han, som man endelig bør " have, og var jeg end ikke Præst, vilde jeg dog ey " undvære den for min færdeles Opbyggelse i min " Christendom. Denne Edition, enten in 4to, 5 Tom. " eller in Fol. 3 Tom. med Kokkes Register, er den, " man skal kiøbe; thi uden Register er Bogen uden " Nytte til Prædikestolen; det var Umagen værd " at lære det tydske Sprog for denne uskatterlige " Bogs Skyld allene. Den koster 6 à 8 Rdlr., " og ingen veed dens Meriter, uden den, som har lært " den; jeg kiender de fleste Skrifter siden Apostlernes Tider, men in Theologia morali ingen kostbarere og bedre end den". Müllers Schlußkette holder han for den bedste af alle tydske Postiller. — Om Boscharti Hierozoicon, siger han, " at den er saa " overlærdt og fyldt med Hebraisk, saa der ere faa, " som eye den, der forstaaer den. Og man gad ey " gierne lidt den Bog, der beskæmmer vor Pedanterie og Uvidenhed." Leighs critica sacra er i hans Tanker ikke saa god en Bog, som den udraabes for; den viser hos sin Forfatter meer Flid, end Ingenium eller Judicium. — Om Josephus siger han: " Josephum bør en Præst og hver, som vil " passere for at have nogen Lærdom, endelig at have, " for at læse i denne Original-Auctore Guds Folkes og Kirkens Tilstand for og i Messiæ Tider, " samt Synagogens sidste Undergang. Kan man " ey saa lige faae den Græske, saa kan man dog al- " tid komme over Gelanii latinske Josepho in Fol. " eller 8vo for 3 à 4 Mark; thi det giver ey meget, " hvad Edition man har. Jeg blues ved, at Jo- " sephus ey er verteret paa Dansk." — Sechendorfii

dorfii historia lutheranismi holder han " værd at
" skulle, saavel i Dannemark som i Saxen, kiøbes
" og haves ved alle Kirker, ligesom fordum Biblen
" og Lutheri Postil. Det er et Arbeyde af en evig
" Priis. De 4 Rdlr., den koster, ere vel siedte;
" thi den er saa admirabel skrevet, at ingen kan con-
" timere den og ingen refutere den o. a. m.

De øvrige Stykker i denne Samling ere latinske, nemlig: Idea consummati Episcopi ved Biskop Deichmans Forskyttelse, oratio jubilea de meritis B. Lutheri to Panegyriker, som rose megen Styrke i den latinske Veltalenhed; og det er ikkun Skade, at Forfatterens Overlærdom, at vi skulde betiene os af hans eget Udtryk, og Tidernes Smag har giort hans Stil saa buntet og ujevn, at man snart maa med ham i Skyerne paa Odens Vinger, naar det er Horats, han vil have anbragt, snart falde med ham i den laveste Prosa, naar det er en lærd eller kritisk Anmerkning han ikke har kundet imødestaae at frembringe. Nu og da lader han sig oasaa undfalde Ord og Udtryk, som han vist ikke har lært hos de Gamle, som talenta ingenii Deichmanniani, talenta rarissima, docere solidius, moderni o. s. v. endelig De noctis præ Die prærogativa. apud plerasqve gentes antiqvas ac modernas Liber in qvo crebra lux sacris ac profanis antiqvitatibus affunditur, loca Authorum veterum passim emendantur, & historia creationis Mosaicæ contra Atheos asseritur; hvori han med en Mængde Exempler af de forskielligste Nationers Brug bestyrker det Fortrin, som man næsten hos alle Folkeslag og til alle Tider har givet Natten for Dagen; hvilket han mener har sin Grund i en dunkel Overlevering af den mosaiske Beretning om Skabelsen.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 44. ——— 1772.

SCRIPTORES RERUM DANICARUM MEDII ÆVI, partim hactenus inediti, partim emendatius editi, qvos collegit, adornavit, & publici juris fecit JACOBUS LANGEBECK, Sacr. Reg. Maj. a consiliis Status & Tabularii sanctioris præfectus. Tomus I. Havniæ 1772. Typis viduæ Andr. Hart, Godiche, per Fr. Chr. Godiche. S. 642. in Folio.

Hr. Etatsraad Langebeck, som over i 30 Aar med ufortrøden Flid og store Bekostninger har samlet paa gamle Skrifter til Fædrenelandets Historie, begynder her at aabne et Magazin af Middelalderens Skribenter, som længe har været savnet, til tænkt paa og foretaget af mange, deriblant ogsaa af vor uodelige Gram, og som vil blive et stort Hielpemiddel for dem, som agte at giøre nøvere bekiendte, eller og at udarbeyde et og andet Stykke af Fædrenelandets Historie i Middelalderen. Dog er det ikke Dannemarks Historie i en indskrænket Forstand, som disse Samlinger allene sigte til; men alle de Riger og Lande, som have adlydet eller endnu adlyde det danske Scepter, kunne vente Lys af de Monumenter, som her meddeles. — Denne første Samling indeholder 33 Skrifter eller Fragmenter, hvis Titler vi ville anføre, og om ethvert sige saa meget, som for Kiendere af disse Sager kan være tilstrækkeligt til at bestemme deres Priis.

I. Vetustissima Regum seprentrionis series, Langfedgatal dicta, a Japheto ad Haraldum Harfager, Norvegiæ & Haarda-Kanutum, Daniæ Reges fra S. 1 til 6. Dette ældgamle Slægtregister, som holdes for at være skrevet i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede, udgives her efter en haandskreven Codex i Arnæ Magnæi Samling. Det bestaaer af tre særskildte Stammetavler, nemlig 1. Odins Forfædre fra Noa (denne Slægttavle kommer omtrent overeens med den, som findes i Fortalen til Edda). 2. De danske Konger fra Odin til Haardekund. 3. Den norske Konges Harald Haarfagers Forfædre fra Odin. De to sidste har Torfæus først bekiendtgiort i hans Series reg. dan., men med Udeladelse af Odins Forfædre. Her udgives den fuldstændig, baade i Originalsproget det islandske, og med en tilføyet latinsk Oversættelse, forsynet desuden med oplysende Anmerkninger af Udgiveren. For ogsaa at kunne domme om deres Alder, har Hr. L. ladet det hele Langfedgatal aftrykke i Kobber, saaledes som det findes i den omtalte Codex.

II. Genealogia Regum anglo-Saxonum ab Odino ejusqve majoribus deducta, fra S. 6 til 9. Denne angelsariske Genealogie kan tiene til Bestyrkelse paa den foregaaende danske, med hvilken den kommer saa vel overeens, som man i saa gamle Ting

kan vente. Men, da vore gamle Slægtregistere ere baade fuldstændigere og meer overensstemmende med Tidsregninger, end de engelske, saa er det troeligere, at vore ælbgamle Forfædre, som satte sig ned i England, have meddeelt Engellænderne, om ikke skriftlig, saa mundtlig, hvad de vide om Odin og hans Forfædre, end at vi skulde have hentet nogen Oplysning i dette Stykke fra de Engelske, som nogle Lærde have meent. Det angelsariske Slegtregister gives her ligeledes i begge Sprog efter Gibsons Chronicon saxonicum, dog sammenlignet og giort fuldstændigt af de Exemplarer, som findes hos andre Skribenter.

III. Series triplex Regum septentrionis, a Ragnaro Lodbrock ad Haqvinum Magni filium Norvegiæ, Ericum Menved, Daniæ, & Birgerum Sveciæ Reges, fra S. 10 til 13. er at anse som en Fortsættelse af Langfedgatal, og begynder, hvor dette slipper, Det er ogsaa taget af samme Pergamenkoder i Arnæ Magnæi Samling, hvoraf hint var affskrevet, og synes at være forfattet i Begyndelsen af det fiortende Aarhundrede.

IV. Catalogus Regum Daniæ a Dan ad Waldemarum II., fra S. 13 til 15. Dette er et blot Navneregister, inddeelt i 3 Klasser, hvoraf den første indeholder de hedenske Konger, den anden de gamle kristelige, og den tredie de moderne katolske Konger, som Forfatteren taler, og hvoraf Hr. Udgiveren slutter, at den ubekiendte Forf. maae have levet mod Enden af det tolvte og Begyndelsen af det trettende Aarhundrede; saa meget meer, da han ender sin Fortegnelse med Waldemar II., ved de to sidste Klasser re Aarstallene tillagte. Det er trykt efter et Afskrift af Arne Magnæus.

V. Series & brevis historia Regum Daniæ a Dan & Löther ad Waldemarum II., fra S. 15 til 16. Atter af Arne Magnæi Samling. Forfatteren er ubekiendt, men har levet i Waldemar II. Tid, og skrevet denne Kongerad efter Estlands Erobring, hvilken han nævner. Det er dog ikke et blot Navneregister, men om nogle, især de nyere Konger anføres adskilligt, iagttaget, som Udgiveren erindrer, tildeels af Adamus Bremensis.

VI. Nomina Regum Daniæ a Dan ad Ericum Clipping, fra S. 19 til 20. Er afskrevet efter en Pergamenkodex af det trettende Aarhundrede, som gienimes i det stokholmske Antiqvitæts Archiv, og er tilsendt Udgiveren af den afdøde svenske Assessor Brocmann. Den hele Kongerad findes tillige her affskrevet i Kobber.

VII. Incerti auctoris genealogia Regum Daniæ a Dan & Anfud ad Christophorum I., fra S. 20 til 25. Denne korte Fortegnelse har Stephanus Johannes Stephanius allerførst givet for Lyset, og føyet til sin Udgave af Sveno Aggonis i Sorøe 1642. Forfatteren er ubekiendt, men sees at have været en Geistlig, og levet under Waldemar II., og hans Sønner Erik, Abel og Kristoyher I., om hvilke han beretter adskilligt, som ikke forekommer andensteds. Han har ogsaa det besynderlige frem for andre Historieskrivere, at han særdeles ophøyer Kristopher I., af hvilken og hans Broder Erik han har været en ivrig Tilhænger.

VIII. Series runica Regum Daniæ prima, fra S. 26 til 30.

IX. Series runica Regum Daniæ altera, fra S. 31 til 34. Begge disse Stykker have været udgivne af Ole Worm Aar 1642, efter en gammel og meget rar Pergamenkodex, skrevet med Rune-Bogstaver, som endnu forvares paa Universitetets Bibliothek. Men den første her meddelte Kongerad er siden Worms Tid meget lemlæstet i Haandskriftet: derfor har Hr. E. R. udgivet den efter Worms trykte. Den anden derimod er endnu heel og hold den, som den var i Worms Tid. Han har ladet dem begge aftrykke i deres Runekarakterer, hvori han alligevel troer, at de blot for Fornøyelses Skyld ere affskrevne, og som han tænker, i det fiortende Aarhundrede. Den sidste Series har det forud for den første, at den ikke indeholder blotte Navne, men tillige adskillige Tildragelser om Kongerne. Dog er Begyndelsen deraf lemlæstet, og fer Konger deraf i det mindste fattes.

X. Cornelii Hamsfortii Series Regum Daniæ a Dano ad Fridericum II., fra S. 34 til 42. Endskiønt denne Forfatter ikke egentlig hører til Middelalderens Skribenter, saa har Hr. Udgiveren dog vildet tage ham med, fordi han beretter mange Ting, som ikke let forekomme andensteds, og som han ventelig

telig har oft af Skrifter, som nu savnes. Hvitfeld har givet meget af denne Forfatter; og denne Kongehistorie har han skrevet i Aaret 1585. Den her meddelte Afskrift er fra Bibliotheket i Upsala.

XI. Svenonis Aggonis filii compendiosa Regum Daniæ historia a Skioldo ad Canutum VI., fra S. 42 til 64. Denne Svend Aggesen har været den allerførste noget fuldstændige danske Historieskriver, man kiender. Han har skrevet for Saxo, dog levet paa samme Tid som denne, altsaa i det tolvte Aarhundrede; synes ogsaa ligesom at være blevet opmuntret til at skrive af den store Erkebisp Absalon, hvilken han ventelig har fulgt i de pommerske Krige. Dette historiske Kompendium synes han at have skrevet ved eller efter Aar 1186; men merkeligt er det, at han følger en ganske anden Hypothese i den gamle Historie, end Saxo, nemlig den islandske, og begynder sine Konger fra Skiold; ligesom han og i andre Ting afviger fra Saxo. I Henseende til Sprogets Sirlighed og Veltalenhed naaer han vel ikke denne; dog er han langt smukkere, end man skulde ventet sig af hans Aarhundrede, hvorpaa vi allene ville anføre til Beviis det korte Skilderie, han giver paa Thyredannebod eller Danmarkebot Kap. 3. " Hæc, qvam prædiximus, " Thyra mulier fuit omni virtute conspicua: ut- " pote qvam variis animi corporisqve dotibus natura " beare studuit. Nam & vultum decor eximius " venustabat, & rosa lilio maritata purpureum ge- " nis colorem inpinxerat. Insuper casta, pudica, " faceta, omniqve urbanitate referta erat. Præter " ea tanto prudentia fulgere divina gratia mentem " ejus illustraverat, ut Nestoris prudentiam, Ulys- " sis astutiam, Salamonis sapientiam, uno fonte " hausisse crederetur. Er si fonte Baptismatis ab- " luta fuisset, vere Regina Sabæ, qvæ sapientiam Sa- " lamonis rimari venerat, dummodo fuisset Ortho- " doxa, haberetur ". Hans Historie har Stephanus Johannes Stephanius allerførst udgivet 1642 efter et Haandskrift i Universitetets Bibliothek, som brændte i den ulykkelige Ildebrand 1728. Hr. L. har beholdt den stephaniske Text heel og holden, men af Anmerkningerne ikkun de fornødenste, hvortil han undertiden har lagt sine egne. Foran staaer Svend Aggesens Slægtregister.

XII. Catalogus Regum Daniæ brevior, fra S. 64 til 66. Er et blot Navneregister, uddraget af Saxo og andre, og taget af Minoriterens Petri Olai collectanea.

XIII. Series Regum Daniæ ab Haraldo Klak ad Waldemarum II., fra S. 66 til 68. Er taget af samme Minoriters Kollektaneer, som siger, at han har udskrevet den af en meget gammel Bog. Forfatteren synes at have levet under Waldemar II., og noget har han taget af Adamus Bremensis.

XIV. Petri Olai minoritæ roschildensis chronica Regum Danorum, a Dano ad obitum Regis Johannis, fra S. 68 til 148. Dette vigtige Stykke er taget af den Codex autographus eller liber collectaneorum autographus Petri Olai, som findes i den arnemagnæiske Samling paa Universitetets Bibliothek. Denne Kodex indeholder endnu mange andre Skrifter, deels henhørende til den danske Historie, hvilke Hr. Udgiveren agter efterhaanden at give Sted i sin Samling, deels andre Ting angaaende hvis Titler her opregnes. Den her meddelte Krønik er skrevet ved Begyndelsen af det femtende Aarhundrede. Foruden den læses her ogsaa 1. geographica pauca ad regiones septentrionales maxime spectantia. 2. Adversaria & excerpta de origine gentis Danorum, Gothorum &c.

Følgende metriske Karakteristik over adskillige Riger og Republiker afskrive vi til nogle Læseres Fornøyelse:

Swevia promissa percepta munera frangit,
Vitat turpe loqvi, qvia nobilis atqve superba.
Circa Spiream Rhenus vinosus abundat,
Sed prope Trajectum caret omnibus excipe pisces.
Flandria se nimium commendans garrula dives.
Gaudet honestate Brabancia milite forti.
In laticiniis Holandia pauper abundat.
Audax incipiens est Frisia vasta rebellis.
Prodiga lasciva Bawvaria letaqve fallax,
Et hæc subtilis inconstans & socialis.
Austria larga datrix clamosa citoqve movetur.
Decipitur leniter devota Normannia multum.
Insulsus niger est timidus bibulusqve Boernus.

Misnia

Misſnia bonos mores habet hoſpitat eſtqve ſecunda.
Sunt fures terni ſaccus viniqve Thyringi.
Slavia plena cibis, vacuus qvoqve, ſi potis, ibis.
Confidunt in theſauris fragiles Lybecenſes,
Et pietate carent, eſt nigrior ſs tamem Hamburg.
Holſaticus vix catholicus nullius amicus,
Cum ter dicit ave, ſicut ab hoſte cave.
Dacia docta dare de dando dicitur, unde
Ex re nomen habet, ſua munera fundit abunde.
Anglicus in tergo caudam gerit, eſt pecus ergo.
Uplandenſes ſunt velut enſes ſemper acuti,
Prælia poſcunt & male noſcunt enſibus uti.
Montibus & ſaxis ſatis eſt Norvegia dives,
Illuc invenies nocte dieqve nives.
Stultitiam vitat Saxonia fida pudica,
Non indiscrete tribuit ſua, prodiga non eſt.
Abſcondit Weſtphalia res, discreta qvietat,
Sed ſatis ipſa tenax, ibi regnat femina pulchra.
Haſcia de prædis gaudet mendax qvoqve dura.
Multum Franconia ſubtilis habet bona vina.
Diverſi generis homines Polonia nutrit,
Sed ſcio, qvod verſus talis completur in ipſis,
Stirpe ſaporatur pomum, qvocunqve rotatur.
Excolit invidiam gens Dacha, ſed Anglia fraudem,
Multum Friſo furit, Saxo ſuper omne ſuperbit.

XV. Regum & gentis Danorum hiſtoria a Dano usqve ad annum 1288 dicta vulgo Chronicon Erici Regis, fra S. 148 til 170. Denne saa kaldte Kong Eriks Krønik blev først udgivet af Lindenbrog i Hamborg 1603 in qvarto, men med saa mange Feil i Personer og Ting, at Stephanus Johannes Stephanius besørgede en nye Udgave deraf i Leyden 1629, som skulde være igiennemseet efter en haandskreven Kodex, og paa utallige Steder forbedret. Dog ere disse Forbedringer efter Hr. L. Forsikring ikke saa mange eller saa store, som Stephanius lover dem. For nærværende Tid er ingen autentisk Kodex, saa vidt man veed, tilovers deraf. Urigtig have Stephanius, Worm og mange andre holdet denne Krønik for Kong Erik af Pommerns Verk. Forfatteren maae have levet længe for Erik af Pommerns Tid, og ventelig under Erik Menved, efter hvis Opmuntring han kan have skrevet sin Krønik, ligesom man finder, at de fleste vore gamle Annaler ere skrevne i denne Konges Tid. For Resten holder Gram den i sine Anmerkninger til Meursius for en slet Kompilation af Saxo og Adamus Bremensis.

XVI. Petri Olai minoritæ Roschildensis annales rerum danicarum, a Cimbrorum exitu ad annum Christi 1541, fra S. 171 til 197. Disse Annaler ere tagne af de forhen omtalte Collectanea Petri Olai, hvor de findes tilskrevne i Randen hist og her, og ere ventelig udskrevne ved Petrus Olaus af andre ældre Skrifter, ikkun at han selv har sat noget af sin og de næst foregaaende Tiders Historie til. Iblant de gamle Bøger, som denne Munk hist og her anfører, nævner han to Krønikskrivere, som man nu intet kiender til, nemlig ved Aar 1272 en vis Hiembeckius, og ved 1517 Johannes Drayholmius. Hr. L. har med megen Møye bragt disse Aarbøger i en nogenledes kronologisk Orden; dog erindrer han, at denne Forfatter, saavelsom nogle af hans Kilder ikke bør ansees allevegne for classiske, allerhelst i de gamle Tiders Kronologie.

(Slutningen i næste No.)

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 45. ——— 1772.

Slutningen af SCRIPTORES RERUM DANICARUM MEDII ÆVI, &c.

XVII. Annales ab Anonimo circa Albiam, ad annum usqve 1265 conscripti, fra S. 197 til 212. Forfatteren er ubekiendt, men maa have levet ved Midten af det tretteende Aarhundrede i et Kloster ved Elven, efterdi han meest handler om holstenske Sager, og hvad som er foregaaet omkring Elven. Hans Annaler komme meest overens med dem, som have Albertus Stadensis til Forfatter, af hvilken han ogsaa har laant meget. Lindenbrog har udgivet dem iblant sine Scriptores rerum germanicarum, hvoraf de her ere tagne, og paa nogle Steder forbedrede. En Bogtrykkerfeil hos Lindenbrog har giort, at nogle have anført dem urettelig under Navn af Chronicon slavicum. For Resten hører denne Forfatter op, hvor Continuator Alberti Stadensis, som Høyer har udgivet, begynder, nemlig med Aarene 1246 og 1265.

XVIII. Annales rerum danicarum esrómenses a nato Christo ad annum 1307, fra S. 212 til 250. Denne Kronik, som Udgiveren sætter iblant de bedste, vi eye, og som i Fædrenelandets Historie kan have stor Nytte, fornemmelig i de Ting, som berettes fra Udgangen af det ellevte Aarhundrede, er udskrevet af en Pergamenkodex i den arnemagnæiske Samling, som siges at være skrevet i det fiortende Aarhundrede ikke længe efter Forfatterens Tid, thi af ham selv kan den ikke vel være skrevet, da den vrfuld af Feil. Dog har Hr. Udgiveren tillige sammenlignet den med en Stump af et andet Exemplar i denne Samling, men fornemmelig med de tvende ægte Udgaver, den ene, som er besørget af Biskop Worm, og er meget sielden, den anden, som Kanzler Ludevig har bekiendtgiort i sin Samling Tom. IX. Num. I. Af begge disse Editioner har han anført de fornemste Varianter. Men begge ere de meget ufuldstændige og fulde af Feil, fornemmelig dog den ludvigske. Ludevig har troet, at Kroniken ikke kunkunde være af en og samme Forfatter, efterdi Skribenten ved Aar 1046 beraaber sig paa, hvad han selv mundtlig har hørt af Kongen. Men han har ikke bemerket, at Forfatteren i det han beretter fra Karl den store indtil Midten af det ellevte Aarhundrede har saa uskionsom afskrevet Adamus Bremensis, at han ikke engang har forandret, hvad denne i første Person beretter selv at have hørt af Svend Estritsen. Forfatteren har ellers formodentlig levet i Begyndelsen af det fiortende Aarhundrede, og været en Munk i Esroms Kloster i Sælland. — Af Skrivemaaden saavel i den fuldstændige Kodex, som i det omtalte Fragment, gives her Prøver i Kobber afstukken S. 222 og S. 235.

XIX. Annales fratrum minorum wisbyenses ab anno 67. ad 1525, fra S. 251. til 266. Dette Stykke forekommer hos von Ludevig under Navn af diarium fratrum minorum, men efter et ufuldstæn-

digt slet Affskrift. Originalkodexen, hvoraf disse Annaler ere tagne og af Udgiveren bragte i kronologisk Orden, forvares i det stokholmske Antiqvitætsarchiv, og er skrevet i det 14. Aarhundrede, men forfattet i det 15., og noget lidt ogsaa tillagt af det 16. Aarhundrede, og altsaa af forskiellige Forfattere. I de sidste Tiders Tildragelser er denne Kronik vidtløftigst, og fornemmelig i Ting, som angaae Gothland, og Wisby.

XX. Chronologia rerum danicarum secunda, auctore Cornelio Hampsfortio cimbro ab A. Chr. 1187 ad annum 1448. Ex codice M. scr. biblioth. reg. hav., fra S. 266. til 334. Afskriften er ventelig giort af Stephanius, og Hr. Udgiveren har faaet den fra Upsala, ligesom Num. X. Forfatteren beraaber sig vel et Par Steder i Begyndelsen paa Lyscander; men siden betiener han sig af de beste og troeværdigste Kilder, hvoraf ventelig en Deel nu ikke meer ere til; saa at Hamsfort i denne Henseende fortiener Sted iblant de beste ældste Annalister. Kun Skade, at adskillige Feyl have indsneget sig fornemmelig i Personers og Stæders Navne; hvilke Hr. Udgiveren ikke har troet sig til alle at rette.

XXI. Annales danici Bartholiniani An. 777. ad 1200, fra S. 334. til 342. Thomas Bartholin den yngre har samlet denne Kronik af ældre, og som Udgiveren formoder, nu tildeels forlorne Skrifter. Han troer derfor, den kan tiene til Oplysning og Befyrkelse i vor aamle Historie. Arnas Magnæus har taget denne Kopie af Bartholins eget Haandskrift, og forsikrer, at det er hans Anmerkninger men ikke allevegne nok prøvede. En fuldstændigere dansk Kronik har den samme Bartholin samlet af gamle Skrifter, som er paa Universitætsbibliotheket i Kiøbenhavn.

XXII. Vita S. Willehadi a B. Anschario conscripta, fra S. 342. til 360. S. Willehad har været en af de ældste nordiske Apostler, som blev af Keyser Karl den Store henved Aar 788 sat til Biskop i Bremen, og udbredede den christelige Lærdom i Nedersachsen og Holsteen. Omsider døde han paa en Visitaz i Grævskabet Oldenborg. Af disse Aarsager har Hr. L. givet hans Liv og Levnet et Sted i denne Samling; allerhelst da det har Ansgarius til Forfatter, som var de Danskes og Svenskes Apostel. Han har betient sig af de tvende Udgaver, som Mabillonius i acta Sanct. bened. og Fabricius i memoriis Hamburg. have besørget, den første efter et Haandskrift i det corveyiske Kloster, den sidste efter den Udgave, som Philippus Cæsar havde giort efter et ældgammelt hamburgisk Haandskrift, og indrykket i sit Verk Triapostolatus Septentrionis Coloniæ 1642. Men denne Edition sees nu næsten ikke meer. Hr. L. har allevegne tillagt oplysende Anmerkninger.

XXIII. Legenda de S. Willehado, fra S. 360. til 365. Er den samme Willehads Levnet paa Platydst, uddraget, som det synes, af det Latinske, hvormed det kan sammenlignes.

XXIV. De ecclesia bremensi vetus scriptum, fra S. 366. til 367. Lindenbrog har først udgivet dette gamle Monument, som Hr. L. formoder at være skrevet ikke længe efter det 10 Aarhundrede, af en Kanonikus i Bremen, efterdi det allene handler om bremiske Sager i det 8 og 9 Aarhundrede. Det indeholder adskilligt, som ikke let forekommer andensteds; i meget stemmer det overeens med Adamus Bremensis, uden at man kan sige, hvem af den der har taget af hinanden.

XXV. Anonymi nestwedensis chronologia danica ab anno 821 ad an. 1300, fra S. 368 til 372. Udgiveren kalder dette Tidsregister det nestvedske, fordi Forfatteren synes at have været en Munk i Nestved, som har levet mod Enden af det 13 Aarhundrede i Erik Menveds Tid. Westphal har udgivet det i hans monument. cimbr., men med adskillige Mangler og Feyl, som her ere rettede efter et Afskrift af Arnemagnæus.

XXVI. Anonymi roschildensis chronicorum danicum ab an. 826 ad 1157, fra S. 373 til 387. Denne Forfatter, som Udgiveren holder for at have været en Geistlig i Roskilde, og levet i det 12 og maaskee ind i det 13 Aarhundrede, altsaa været en Jevnaldrende af Saxo og Svend Aggesen, om han ikke endog har skrevet for dem, sætter han iblandt de beste Middelalderens Skribenter, som har efterladt os mange Partikularier om sin Tid som uden ham skulde været ubekiendte. Westphal har giort ham bekiendt efter et Haandskrift paa Universitetets Bibliothek, som er forgaaet i Branden. Her meddeles det af de foromtalte Petri Olai Kollektanea langt fuldstændigere og rigtigere; dog har Udgiveren anmerket

merket de betydeligste Varianter af den westphalske Udgave.

XXVII. Anonymi veteris rerum danicarum & svecicarum chronologia ab an. 826 ad an. 1415, fra S. 387 til 398. Den findes i den af Stephanius givne Samling af danske Tidsregninger, som er i det upsalske Bibliothek, hvoraf den her er affkrevet. Benzelius har udgivet den blant sine monum. vet. eccl. sveogoth, og holdt Forf. for en Svensk. Hr. L. holder hans Fødeland for uvist, men troer, at han har havt gode Kilder at tage af i Henseende til begge Folks ældre Tildragelser, og hvad han selv har lagt til af sin Tid holder han for ypperligt. Han har levet i Begyndelsen af det 15 Aarhundrede, formodentlig i Erik af Pomerns Tid.

XXVIII. Ermoldi Nigelli narratio de baptismo Haraldi Danorum regis an. 826, fra S. 398 til 424. Nigellus en frankisk Digter i det 9 Aarhundrede har i et elegisk Digt af 4 Bøger besjunget Keyser Ludvig den Frommes Bedrifter fra Aar 781 til 826. Deraf handler den fierde Bog om den danske Kong Haralds Ankomst til Keyseren, og hans Daab i Ingelheim ved Maynz 826; og da han oplyser adskillige hidtil ubekiendte Omstændigheder i denne Deel af vor gamle Historie, og især angaaende Ebbo, Erkebispen i Rheims, de Danskes første Apostel, som omvendte Kong Harald; saa har Hr. Udgiveren holdet dette Stykke et Sted værdigt blant Fædrenelandets Skribentere af Middelalderen, og har derfor indrykket det her af Murators, Menkens, og Buqvets Samlinger, og oplyst det med adskillige Anmerkninger; hvoriblant en især vidtløftig om Erkebispen Ebbo forekommer S. 401.

XXIX. Nomina regum Daniæ ab an. 827. usqve ad an. 1171, fra S. 424 til 426. Denne Fortegnelse paa de første kristne Konger i Dannemark, har Hr. L. affkrevet af det saa kaldte necrologium lundense paa Akademiets Bibliothek i Lund, som Lagerbring siden har bekiendtgiort i sine monum. scan. Fortegnelsen selv synes at være skreet mod Aar 1171, da den endes. Udgiveren har i Anmerkninger rettet adskillige deri forekommende Vildfarelser, og ladet en Prøve af Haandskriftets gamle Skrivemaade affslikke i Kobber.

XXX. Vita S. Anscarii Archiepiscopi hamburgensis a S. Remberto conscripta, fra S. 427 til 495. Baronius holdt dette Skrift i sin Tid for tabt, og beklager dette Tab meget. Siden har man saaet Udgaver nok deraf, i Tydskland, Holland, Frankerig og Sverrig. Men i Dannemark var det hidindtil ikke udgivet, da vi dog have liqvsaa stor Deel deri som noget andet Folk, og en svensk Skribent (Arnhelm hist. eccl. Svec.) har meent, at de Danske af den Aarsag ikke ville bekiendtgiøre Vita S. Anscarii, fordi det indeholdt meget, som modsiger vore Historieskrivere. Denne Mistanke har da nu Hr. Etatsraad L. giort til intet ved ogsaa at besørge denne Udgave i Dannemark, hvorved han tilstaaer, at han ingen anden Fortienese har, end at han har sammenlignet de adskillige Editioner for at levere Texten det meeste mueligt uforfalsket, og oplyst den med Anmerkninger. Dog har han ogsaa giort nogle Forandringer i Kapitlernes Overskrift og Adskillelse, hvorfor han giør Rede i Indledningen. Han beklager ogsaa her med Rette, at man hidindtil ikke har opdaget det af samme Ansgarius strevne Diarium eller Dagregister, hvori han selv ved Aar og Dag har anteegnet, hvad som har mødt ham paa hans nordiske Mission. Denne Reysejournal har været til i det corrøiske Bibliothek i det trettende Aarhundrede, hvorfra den siden er kommet til Rom; og hvo veed, om den ikke der engang kan drages for Lyset.

XXXI. Chronologia rerum septentrionalium ævi Ansgariani, fra S. 496 til 561. Denne Kronologie har Hr. Udgiveren selv uddraget af Rembertus, Adamus Bremensis og andre samtidige meest frankiske Skribenter, deels for at oplyse adskillige Ting i det ansgariske Liv og Levnet, som der ikke i den bedste Orden fortælles, deels ogsaa for at fylde et ikke lidet Hul i vor Historie af det niende Aarhundrede. Han har ogsaa herved vildet give en Prøve, hvorledes man kunde indrette Excerpter gienem alle Aarhundrede af Middelalderens fremmede Skribenter, som have noget om nordiske Sager, og sammenligne dem med vore egne Skribenter, hvorved man kunde spare andre Møye og Bekostning at læse og anskaffe store Værker. For end videre at oplyse denne Kronologie har han tillagt en Stammetavle over de Konger og Fyrster i Dannemark, som have levet i Ansgarius's Tid, og hvis Navne forekomme hos samtidige, meest udlændiske Skribenter.

XXXII.

XXXII. Gualdonis Poëma de vita S. Ansgarii Archiepiscopi hamburgensis, fra S. 561 til 621. Dette Poem er, naar man undtager Fortalen, en blot Omskrivelse af vita S. Ansgarii ved Rembert, og kan altsaa tiene til at bestyrke dettes Antenticitet. Forf. har levet i Midten af det tolvte Aarhundrede, og Petrus Lambecius er den første, som har bekiendtgiort hans Digt ved Trykken.

XXXIII. Legenda veterum de S. Ansgario, fra S. 126 til Enden. Dette Supplement er samlet af adskillige katholske missalia, breviaria, o. s. v. og giver vel ikke stor Lys i Ansgarius's Liv og Levnet, men viser dog, at Remberts vita S. Ansgarii har været længe og for Bogtrykkeriets Opfindelse bekiendt i vor Norden.

Til de af Udgiveren selv bemerkede Trykfeyl lægge vi endnu S. 251. l. 15. Seculo XV additis, læs Seculo XVI additis, S. 313. l. 11. Admittit læs adimit.

Dictionnaire Royal, af Hans von Aphelen, Professor Philosophiæ. Andet Oplag, anseeligen forbedret og forøget. Første Tome, Fransk og Dansk. A — K. Med Kongel. allernaadigste Privilegie. Kiøbenhavn, trykt hos Nikolaus Møller, Kongl. Hof-Bogtrykker. 1772. St. 664 S. 4to.

Hr. Prof. von Aphelen er utrettelig i at tiene Publikum med almeennyttige og tillige møysommelige Foretagender (*). Gid han kun derved ikke maatte mistiene sig selv, men høste Skiønsomheds Frugter af sin Flid og Møye! — I det franske Sprog leverede han os først et Haandlexicon, vist nok ufuldstændigt, og ikke uden Feil. Siden gav han os Aar 1759 Dictionnaire Royal i 2 Tomer i 4to, hvoraf dette er et forbedret Oplag. Vi have sammenlignet begge Oplagene i adskillige Artikler, og fundet dette nye ikke allene fuldstændigere, saavel i Henseende til mange nye Ord, som ere tilkomne, dog fornemmelig til Naturhistorien henhørende, hvorved flittig henvises til Bomares fordanskede Naturhistorie, som til en større Mængde af Talemaader; men ogsaa ordentligere og nøyagtigere. Disse Fortrin vise sig deels i Ordenes rigtigere Stilling efter Alphabetet, hvorved Brugen meget lættes, deels i en større Omhyggelighed for det danske Sprog, end i det første Oplag var iagttaget. Men uagtet den større Fuldstændighed vil dog, saa vidt vi af denne første Tome kunne skiønne, dette nye Oplag ikke blive meget førere, end det første, endskiønt Forf. for Beqvemmeligheds Skyld agter at dele det i tre Tomer; og dertil kan være Aarsagen, at han af denne Udgave har udeladt adskillige Stæders og Personers Egnenavne, som intet forskielligt have i deres franske Flexion; thi de som afvige i Flexionen, eller for Resten give Andledning til Talemaader, savner man heller ikke her.

(*) Hr. Prof. von Aphelen (siger Forf. af de svenske Nya almånna Tidningar for dette Aar) er den flittigste Oversætter i Europa. Men af en Feyltagelse tillægger han ham Büffons Natur-Historie i Stedet for Bomares.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 46. og 47. ——— 1772.

Om Odin og den Hedniske Gudelære og Gudstieneste udi Norden. Af Peter Fridrich Suhm. Kiøbenhavn 1771. Trykt og findes til Kiøbs hos Brødrene Berling, saa og udi Mummes Bogladе paa Børsen i No. 5. St. 382 S. 4.

Dette Skrift er at ansee som den tredie Deel af Hr. Forfatterens store historiske Verk (*), og ved dets Udarbeydelse bemømmer han i sær den Hielp, han har haft af vore fortræffelige lærde Mænd Hr. Justitsraad Eriksen og Hr. Prof. Schønning, hvilke begge have forsynet ham med de fleste Vidnesbyrd, som ere tagne af Haandskrifter, foruden at han af Hr. Eriksen har faaet adskillige Citationer og Anmerkninger, som han paa de Steder, hvor de forekomme, giver tilkiende.

Skriftet bestaaer i 4 Bøger. Første Bog handler i to Kapitler om Odin, det første om Odin som en Gud, det andet om Odin som et Menneske. Odin, meener Hr. Forf., betegnede i Førstningen den øverste, eneste og sande Gud, og havde faaet sit Navn af Odin, d. e. een; men siden blev han af andre ansеet som den øverste af Underguderne, og som Jordens og Menneskenes Skaber. Af nogle blev han ansеet for Solen, og til denne Guddoms Ære helligholdtes Julefesten. Af andre skal han være blevet holdet for en ond Aand (skiønt de af Forf. anførte Grunde for denne Meening synes ikke at bevise andet, end at man undertiden af Misførstaelse har udsiødt Bebreydelser imod ham, som Græker og Romere vel ogsaa giorde imod deres Guder, hvilke de endog lagde Haand paa). Af mange ansaaes Odin for Mars, af nogle for Pluto, af nogle for Jupiter, men af de fleste for Merkurius. Odin, saavelsom alle Nordens Guder, kaldtes i Almindelighed As og Æser, hvilket paa det gamle nordiske Sprog betyder een, ligesom Odin i det Russiske. De Tydskes Gud Teuth holder Hr. Forf. for at have været den samme som Odin, og finder det stærkeste Bevis for denne Meening i tvende Steder hos Tacitus, det ene, hvor Teuctererne, et tydskt Folk sige til Ubierne, et andet tydskt Folk (hist. l. 4. C. 64.) communibus diis, sed præcibus deorum Marti gratias agimus (thi Romerne giorde Odin iblant til Mars); det andet, hvor Tacitus siger om Semnonerne (Germ. cap. 39.), at de i den hellige Skov, hvor Gud havde sit Sæde, maatte ikke reyse sig, naar de faldt, men velte sig frem paa Jorden, " og " hvorfor? (ere Hr. Suhms Ord) tanqvam inde " initia gentis, ubi regnator omnium Deus, cetera " subjecta atqve parentia, hvormed sigtes til de Tydskes Udspring fra Teuth og Jorden, og til det, at " Alfadur eller Odin havde Jorden til sin Kone "). Ingen af disse Steder hos Tacitus synes os at have stor Bevisstyrke, men det sidste allermindst; thi paa dette Sted vil Tacitus neppe forklare Grunden til den Sæd alene, at de maatte velte sig frem paa Jorden, naar de faldt, men i Almindelighed til den hele

(*) See Kritisk Journal for Aar 1769 No. 46 og 47, it. for Aar 1770 No. 27 og 28.

overtroiske Ærefrygt, hvormed denne Lund dyrkes; eoqve (heder det) omnis superstitio respicit, tanqvam inde initia gentis, ibi (ikke som Hr. S. læser ubi) regnator omnium Deus o. s. v.) — Ogsaa Sarernes Irmin eller Irminsul skal have været vor Odin og de Tydskes Teuth. — De Folk, som have dyrket Odin, ere fornemmelig de nordiske, nemlig Danske, Norske og Svenske, og af de Tydske Vandaler, Longobarder, Sarer og Svever. — For at rime de adskillige Modsigelser, som møde i vor gamle hedniske Theologie, og de adskillige Begreb, man har giort sig om Odin, da nogle have ansect ham som den øverste Gud, andre som et ondt Væsen, antager Hr. Forf., at en seenere Odin, som enten har fort dette Navn eller tiltaget sig det, har giort store Forandringer i den gamle Odins Religion, som han fandt for sig, og at hans Lærdomme siden ere blevne almindeligst antagne i Norden. Deraf denne Blanding af guddommelige og menneskelige Egenskaber og Gierninger, som tillægges Odin, og hvori han har samme Skiebne som Romernes Jupiter.

Forend Hr. S. betragter Odin som et Menneske, søger han at igiendrive dem, som holde endog hans Tilværelse for uasgiort, og kalde overalt vor hele gamle Historie og Religion i Tvivl, som den der grunder sig paa Traditioner, der ere tusind Aar og derover gamle. Hvorledes er det mueligt, at Ting, som ikke ere skriftlig forfattede, kunne i tusind Aar og derover være blevne mundtlig vedligeholdte? Da dette Spørsmaal gisres ofte af Kritikkyndige, og er af største Vigtighed i vor gamle Historie, saa ville vi anføre Forf. Svar derpaa. 1. Svarer han, „vare saadanne Ting paa Vers, hvilke lettere beholdes, end ubunden Stiil; 2. vare de paa saadanne Vers-Arter, der bero paa Stavelser og endelte Bogstaver, saa at de meget bedre kunde og maatte huskes end andre, thi dersom et Ord, en Stavelse, ja undertiden et eneste Bogstav kom af sin Orden, saa var det hele Vers i Ulave, hvilket alle Kiendere af den gamle nordiske Poesie maae tilstaae mig, hvorfore de, som lærte dem til andre, saavelsom deres Discipler, maatte anvende yderste Flid og Agtsomhed; 3. Tacitus vidner allerede, at de Tydske havde gamle Vers; Jornandes taler om Gothernes gamle Sange, af Angel-Saxerne have vi endnu nogle, og af Cimbrer, Waller og Scoter end flere, der oplige til det tredie Seculum, og som Folk i de Lande endnu kunne uden ad, og Cæsar siger, at Druiderne maatte lære mange tusinde Vers udenad om deres Theologie og Philosophie, af hvilket sidste Slags vort Havamal og er; har nu denne Skik været i Brug hos nordiske Folk længe for Christi Fødsel, have lange Poemata mundtligen forplantet sig hos Folk i Storbritannien fra det tredie Seculo, hvorfore haver man da ey og kunnet vedligeholde dem hos os. 4. Vore nordiske Folk have altid været og ere endnu meget ømme om at bevare deres Forfædres Bedrifter; de have været meget hengivne til gierne at ville vide deres Slægt og Oprindelse; derfore ere saa mange gamle Slægtregistre komne til os: Nogle vare ogsaa forfattede paa Vers, som Ynglinga tal, Haleyga tal; naar vore Forfædre komme sammen, talte de ideligen om saadanne Ting, hvorfor Snorro og er fuld deraf, at den haver sagt dette til en anden, og den igien til den tredie, og saa videre; men da saadanne mundtlige Fortællinger ere underkastede Forandringer, saa maae man ey undres over, at en og anden Omstændighed er bleven gal, eller og anderledes fortalt; men saadant havde ey Sted i Versene for forhenanførte Aarsagers Skyld, og endelig 5. bleve Versene jævnligen igientagne af vore Forfædre i deres Giæstebude, i deres Krige, da og Vers bleve paa staaende Fod giorte over Bedrifterne i deres Søefarter, og det som meere er, i alle deres Religionsøvelser, saa at man kan sige, at de vidste dem ligesaa godt uden ad, som vi vort Fader Vor. Udi Vers ere baade Religionens Lærdomme og Pligter, og Odins Historie indflettede i hinanden, saa at man kan ey sige, at han ey har været til, medmindre man vil erklære, at den hele gamle nordiske Gudstieneste og Religion ey heller har været til. Jeg sætter, som dog i sig selv er umueligt, at alle Bøger i Europa forsandte paa engang, men at den kristelige Religion blev ved Magt, at man blev ved at besøge vore Kirker, at Børn bleve undervidste i Religionen, og at Psalmer bleve sungne; efter 1000 Aars Forløb blev Skrift igien indført, kloge Mænd samlede da af Versene, af Psalmerne, af den mundtlige Undervisning, af Religionens Øvelser en Historie sammen om Christo; i nogle smaa-Omstændigheder vilde blive nogen Forskiel, eftersom de havde været lykkelige til i at faae Efterretninger, og varsomme og formuftige i at bruge dem; efter 700 Aar opkomme nogle, der nægtede, at Christus

" stus nogensinde havde været til. Men man med " Rette kunde holde for, at de fore med Sandhed; " ligesaa haver det sig med den, der nu omstunder " nægte Odins Persons Virkelighed. Jeg tilstaaer " gierne, at vi i Henseende til en og anden Omstæn- " dighed, som Tallet af Odinerne, Tiden da hver " haver levet paa, Ordenen af deres Bedrifter kunde " have uforlignelig meere Vished, dersom vi havde " Skrifter fra deres egne Tider; men derfor bør vi " ey forkaste en gammel Tradition, grundet paa Vers, " og i sær indflettet i Religionen selv, thi saadan " Forkastelse kan have farlige Følger, i Henseende " til den historiske Kundskab; men vi bør meget meere " fornuftigen betiene os af de Alderdommens Lev- "ninger, som ere komne til os ".

Hr. Konferentsraaden antager med Professor Schønning i hans Afhandling om de nordiske Folks Oprindelse (*), en tredobbelt Odin, nemlig den ældste Odin, som har boet ved Tanais i Asgard, en Midt-Odin eller mellemste Odin, og endelig den sidste Odin, som omtrent 40 Aar for Christi Fødsel er kommet ind i Norden, efterat han formedelst de Krige, som Mithridates og Romerne førte ved Tanais, havde begivet sig derfra, og opholdt sig nogen Tid i Garderige, en Deel af det nu værende Rusland, i den nye Asgard, som skal have ligget ved Dunafloden; hvorfra han skal være kommet til Den Gulland, og siden til Sverrige, hvor Landet ved Sigtuna blev ham indrømmet. Tiden, hvorpaa Odin har levet, og de Lande, han har opholdt sig i, udfører Forf. endnu videre, og lægger til Hr. Schønnings Beretninger, hvorpaa han kommer til Odins Bedrifter og Forretninger i og uden for Norden. Han uddrager først, hvad Saxo, siden hvad Snorro fortælle om Odin; hvorved han dog forbigaaer, hvad som alt findes hos Schønning. Resultatet af alt bliver, at Odin maae have været en overmaade klog og listig Mand, der ved adskillige udvortes prægtige Optog og foregivne Mirakler har vidst at sætte sig i Anseelse, og betient sig paa en behændig Maade af den allerede indførte Religion, hvilken han kun i visse faa Ting har forandret og sat noget til. Denne Odin skal ogsaa have indført Runernes Brug i Norden, hvilke han kan have lært af de grædske og phoeniske Kolonier, som bode ved det sorte Hav og Mæotis; thi at de skulde være fordervede latinske Bogstaver, vil Hr. C. R. ingenlunde tilgive.

Anden Bog handler om Thor og Freyr. Thor har sit Navn af Torden, og det første Begreb, man har giort sig om ham som en Gud, har bestaaet deri, at man har giort Tordenen til en Person. Han regierede over Torden og Lynild; hvorfor og de fleste have giort ham til Jupiter. Forf. undersøger nøyere, hvad Begreb man har giort sig om Thors Guddom, i sær efter Edda; hvilke Folk der have tilbedet Thor; og endelig hvad der berettes om Thor som et Menneske; thi gemeenlig har Guddommen været ældst, og siden udgav et Menneske sig for denne Guddom. — Freyr var den tredie af de store Guder. Han skal have raadet for gode Tider, Fred og Rigdom. Forf. troer ogsaa, at vore Forfædre have anseet ham for Kierligheds Gud, ligesom Freya for Kierligheds Gudinde; ja at man i den hemmelige Theologie har ved ham forstaaet den milde og frugtbare Natur, og derfor foresiillet sig ham baade som Mand og Kvinde. Men i den offentlige Gudsdyrkelse viser han, at Freya har været forskiellig fra Freyr.

Tredie Bog om de øvrige nordiske Guder og Gudinder. De fornemste Guder ere 1. Tyr. Hans Egenskaber vare Dristighed og Viisdom, derfor paakaldtes han i sær af Krigsmænd, og ansaaes i disse Maader for Krigens Gud, skiønt Odin ellers var dette. 2. Niord; han var Rigdoms Gud; ansaaes ogsaa at raade for Vinde og Seylads, hvorfor de, som fore til Skibs og paa Jagt, paakaldte ham. 3. Balldur, en Søn af Odin og Frygga. Han var den bedste af Aserne, og blev roset af Alle for hans Deilighed, Viisdom og Gudhed; han kaldtes derfor Balldur den gode. Hr. C. R. forklarer Balldurs Deilighed om Solens Glands, hans Død om dens Bortgang om Vinteren o. s. v. 4. Forsete, Balldurs Søn, af hvilken Forsetes Land, eller det nu kaldte Heiligland i Holsteen, hvor han skal være blevet dyrket, skal have faaet sit Navn. 5. Heimdallur, hvorved Forf. meener, at vore Forfædre have forstaaet en Geist, som stod for Regnbuen. 6. Brage; Han var egentlig Veltalenheds Gud, stærk i Poesien, som derfor kaldes efter ham Bragur. Mærkeligt er det, at han tillige foresil-

(*) See Kritisk Journal for 1770 No. 8 og 9.

les som den frygtagtigste af alle Guder, og som den, der har sat meer Tillid til sin Mund, end til sine Næver. Skulde vore Bragamadur eller Poeter maaskee have arvet denne Egenskab efter ham. 7. Vidar, den stærkeste næst Thor. 8. Hoder. 9. Vale eller Vile. Disse troer Forf. have været dyrkede i Norden, forend den mellemste og sidste Odin kom herind, som nedstødte dem i Underguders Rang, men kunde dog ikke udslette Erindringen af deres gamle Agt; hvorfor de tilligemed Balldur og Vidar siges at være de eneste, som af Guderne skulle blive tilovers efter Ragnarokr eller Gudernes Tusmørke. 10. Uller, en Stedsøn af Thor, paakaldtes i Eenkamp. 11. Loke, var Guernes Momus, og i visse Maader de Gamles Djevel, som talede Ondt baade om Guder og Mennesker. Hans Børn ere Fenris-Ulven, Midgards-Ormen, og Hell. Forf. anfører derpaa nogle ringere Guder, og handler til Slutning om Genier, Alpher, Thusser, Rhinthusser o. s. v.

De fornemste nordiske Gudinder have været: 1. Herthe eller Jorden, Odins Hustrue og Thors Moder. Hr. C. R handler ved den Leilighed om de syv Folk, som efter Tacitus's Beretning dyrkede Herthe, og søger at vise, at den Ø, hvor hendes Helligdom var, er Femern. 2. Frigga, ogsaa Odins Hustrue, og derved den øverste af Gudinderne, endskiønt man ikke finder, at hun er blevet paakaldet for noget vist. Hun blandes ofte, i sær af de nyere, med Freya og Freyr. 3. Dise, hvorved nogle nyere have forstaaet snart Frygga, snart Freya, snart Gøe allene; men Forf. holder det for et almindeligt Navn for enhver nordisk Gudinde; i Plur. Dysir. 4. Freia, Kierlighedens Gudinde, som blandes ofte med Freyr: — og andre fleer; hvortil hører ogsaa Mornir, de Nordiskes Parcer, Valkyrier, Jomfruer, der tiente i Walhalla, bare Drikken frem, og passede paa Bordredskabet og Olkarene, Maren, som den gemene Mand forestiller sig som et Spøgelse i Fruentimmerskikkelse, og som Forf. troer at have sin Oprindelse af de saa kaldte Mairer, som Romerne have dyrket under Navn af matres og matronæ, og som man derfor snart skulde troe, at ogsaa vore Forfædre have maattet dyrke. Det er rimeligt, at det i Begyndelsen har været samme Ord som Mey, Mær, d. e. Jomfrue.

Fierde Bog handler om det øvrige af den nordiske Gudelære, og om deres Gudstieneste. Forf. giver først et almindeligt Begreb om de Nordiskes Gudelære, hvoraf synes, at saa forskiellige deres Meeninger have været om Guderne, saa ere de dog alle deri kommet overeens, at de have tillagt Sialene et Slags Udsedelighed, hvorom anføres deres Tanker. Derpaa følger en Beskrivelse af Walhalla, af Ragnarokr eller Verdens Ende, og den derpaa følgende Verdens Fornyelse, m. v. — Angaaende Gudstienesten bemerkes, at Guderne tilbødes under Billeder af umenneskelig Skikkelse, undertiden ogsaa ved levende Symboler, som Oxer, Køer, Galte o. s. v.

Offersiederne vare først paa aaben Mark og i Skove, siden paa indlukte Steder og i Templer: Menneskeofre vare ganske sædvanlige, og undertiden maatte Kongerne selv ofres for at tilfredsstille de fortørnede Guder. Præsterne vare i meget Anseelse, og en Deel af dem tillige Spaamænd. Man spaaede, af Dyrs og Menneskers Indvolde, af Fuglestrig o. s. v. Foruden dette gave ogsaa Guderne Svar ved Præsterne, eller ved Billeder, eller ved Lodkastning, Den Skik at døbe, eller at øse Vand over deres Børn, noget efterat de vare fødte, og tillige give dem Navne, har været i almindelig Brug i Norden længe for Kristenheden, v. a. m.

Vi maae bekiende, at vi have behøvet al vor Taalmodighedsstyrke, for at læse dette Skrift saaledes, at vi kunde forelægge vore Læsere noget meer, end de blotte Marginalier, og endda befrygte vi, at vi ikke have fortient stor Tak for vor Møye. Det meste bestaaer i vidtløftige Extrakter af gamle Sager, som kunne blive gode for dem, der engang ville skaffe os et raisonneret System over vore Forfædres Mythologie; men saaledes som de her ligge, have de lidet Tiltrækkende for den største Deel Læsere. Og deri er ikke allene deres Indhold, som har lidet fordende for Forstanden, men ogsaa den tørre Maade, hvorpaa Hr. Forf. extraherer, Skyld. Hvem kan f. Ex. udstaae at høre, hvad Saxo beretter om de gamle Ofringer paa denne Maade: "Men nu at "komme til vore Fædres Ofringer, da siger Saxo: "At den danske Kong Hadding ofrede til Frøe — "at Midthotin forandrede den gamle Skik at ofre — "at Frøe først indførte o. s. v.", og saaledes syv Gange at. Og det er dog Intet imod Extrakten af Snorro S. 336., hvor man med 33 at faaer at

at vide, hvad Snorro beretter om samme Sag. — Vi have tilforn meer end een Gang haft Leilighed til at tale om denne fortiente Forf. Efterladenhed i Henseende til Stilen og Sproget, fornemmelig i hans historiske Skrifter; og naar vi sammenligne disse med hvad han ellers har skreet, f. Ex. nærværende Sekuli Karakter; saa skulde vi næsten falde paa de Tanker, at han ansaae denne Efterladenhed at skikke sig for den historiske Stil, og dog! hvor kunne vi tænke dette om en Mand, som saa vel kiender de grædske og romerske Historieskrivere? Eller skulde maaskee den oplyste Forf. troe, at hvad Sproget vinder i Særdeleshed, afgaaer Tankerne i Rigtighed og Tydelighed; da vi derimod ere af den Meening, at al sand Sirlighed i et Sprog kommer fra Tankerne, og holder det Sprog for sirligst, hvor Tankerne ere rigtigst tænkte, bestemtest udtrykte, og ordentligst forbundne. Iblant hundrede Steder ville vi ikkun anføre eet, som kan oplyse dette. S. 291. heder det: " Disse mange Stridige Meninger bragte " vore Fædre i Forvirring, helst efterat de havde " begyndt at give megen Agt paa Naturen og dens " Virkninger og Aarsager. Nogle fulde da til et " Slags Atheismus eller Spinozismus, og meente, " at Verden var til af sig selv, og var ved Varme " eller Kulde efterhaanden sat i Orden. Endeel " derimod, som havde vedligeholdt det Begreb om " en eneste Gud, forenede dem begge sammen; lode " vel Naturen ved ovennævnte Aarsager sætte sig " i Orden, men dog under Styrelse af et høyere " Væsen, og det synes at have været den fornemste " Meening hos de Viseste, hvorvel den og der- " hos var blandet med mange underlige Menin- " ger, hvoraf nogle vel synes at komme overeens " med de gamle Magi i Persien deres Lærdom- " me, og med de seenere Manichæers, saa og med " Stoicorum; men jeg understaaer mig derfor ey at " sige, at vore have taget af dem, langt mindre de " af os, men jeg troer snarere, at hver har tænkt " for sig, og deriblant mænget nogle Tanker af de " ældste Meninger om Diævelen og Englerne". Dette Foredrag er usirligt; men hvem indseer ikke, hvor forvirret og utydeligt det tillige er? og Tydelighed, skulde vi dog tænke, burde være enhver Skribents første og høyeste Lov. — Det gior os Ondt, at vi maae erindre dette ved en Skribent, som ellers fortiener vor største Høyagtelse; men vi nødes dertil for Exemplets Skyld; thi

Decipit exemplar, vitiis imitabile.

Professor Nicolai Edinger Balles Taler, ved sine theologiske Forelæsningers Begyndelse paa det Kiøbenhavnske Universitet den 21de September 1772. Kiøbenhavn, trykt hos Morten Halager, boende paa Nørregade i Nr. 245. Stor S. 65. 8.

Den værdige Forfatter erklærer sig over Hensigten af disse Taler paa en Maade, som gior hans Beskedenhed Ære. " Det fuderende Publikum, siger han, har uden Tvivl Ret til at fordre " af en Mand i min Alder, der just ikke hidindtil har " giort sig synderlig bekiendt, nærmere Beviser paa " hans Beqvemhed til det betydelige akademiske Lære-Embede, end de, som ellers bør fremlægges i de " brugelige Disputatser. Blot Videnskab er ikke tilstrækkelig til at danne en bequem Lærer. Der udfordres desuden en Færdighed i at meddele andre sine Begreb uden Dunkelhed paa den fatteligste Maade. Da jeg i ingen af Delene kan fyldestgiøre " mig selv, hvor skulde jeg da kunne fortænke andre, " som tvivlede derom? Imidlertid syntes mig, jeg " var mine Høyærede Medstuderende og mig selv " den Agtsomhed skyldig, at aflegge det bedste Regnskab jeg kunde, for min Kundskab, baade om Theologiens adskillige Dele, og om den bedste Maade at foredrage dem paa. Derfor aabnede jeg mine " Forelæsninger med disse Taler, og af samme Aarsag lader jeg dem nu komme for Lyset".

Talerne ere fem. Den første holdet ved de exegetiske Forelæsningers Begyndelse, indskærper Nødvendigheden, fornemmelig for en Lærer, af at lære at kiende den hellige Skrift af dens Læsning i sine Hovedsprog, og ikke af det blotte System, ikke af en Oversættelse allene. " Vor Kirkes Forbedrere her- " der det S. 8. og første Lærere indsaae denne Nød- " vendighed. De tillode derfor ey allene det gud- " dommelige Ords almindelige Brug, men de paa- " lagde den de Studerende i Særdeleshed, som en " Pligt. Luther holdt bestandig Forelæsninger over " Bibelen, og forbandt Theologiens Foredrag med " sammes Forklaring. Melanchton fulgte hans " Exempel, og begges Disciepler fortsatte samme pri-

" selige Arbeyd med største Iver. Lærerne pleyede " altid i mange Tider derefter at opsøre visse Timer " ugentlig til de bibelske Bogers offentlige Fortolk- " ning. Endelig blev man efterhaanden mere lun- " ken deri, og forsømte det næsten aldeles tilsidst, da " Stridsaanden udbredte sig i Kirken, den skola- " stiske Læremaade tog Overhaand, og Tvistighederne " forvandlede Lærestolene til Fægterpladse. Sprog- " kundskaben tabte sin Værdie. En urimelig Lyst " til dunkle og barbariske Kunst-Ord betog den gode " Smag sine Fortrin, og opfyldte Hiernen med " unyttige Spidsfindigheder. Man var fornøyet " med, ved Delinger og Underdelinger at kunde bringe " sin Modstander i Knibe, ubekymret for Resten, om " Skriftens Beviser passede eller ikke, da man troede " dem af Forfædrene tilstrækkelig forklarede, paa " hvis Regning de uden videre Undersøgelse bleve an- " førte, eller man brugte dem kun som et Tillæg til " Aristoteliske Grundsætninger. Her er ikke Sted " at udlade sig med den betydelige Skade, og de " mange Forvirringer, som deraf reyste sig. Vi " ville heller glæde os over, at denne sorte og tyran- " niske Tidsperiode er forsvunden. Syner bræk- " kede den skolastiske Læremaades slaviske Aag. Bud- " dæus fulgte hans Fodspor. Mosheim giorde Sel- " skab med ham igien, og deres nyere Efterfølgere " have endelig bortjaget den dunkle og skrædsomme " Hiernespind, der ofte var Uvidenheds Foster og " Enfoldigheds Skiul. De have vendt sig tilbage " til Sandheds Kilde, undersøgt Skriften paa nye, " og af den fornemmelig udledet baade Forestillin- " gerne om Religionen, og Lærdommenes Beviser".

I den Plan, hvorefter Hr. Professr. vil holde sine exegetiske Forelæsninger, har det i sær behaget os, at han lover trolig at henvise sine Tilhørere til de Hielpemidler, han selv bruger, for at bane dem Veyen til en meer udbredt Oplysning. Thi Tilsidesættelsen af denne Pligt hos Lærere i Almindelighed forvolder, at de fleste Tilhørere komme ikke videre end deres Lærere, og af Uhyndighed om Hielpemidlerne i deres Videnskab, usdes at sværge paa Lærerens Ord. — Hr. B. indbyder sine Tilhørere til at giøre ham skriftlige Indvendinger imod det Foredragne, og forsikrer, at han ikke skal være uberedt til at opgive sin forrige Meening, naar den ved grundige Indfald svækkes af hans Tilhørere; "Thi, " siger han, hvorfor skulde jeg skamme mig ved, at " lære af dem, som lære af mig, da vi alle tilhøbe " studere, og studere ikke for at jage efter utidig " Roes, men for at finde Sandhed". Hvor ofte mon hørtes saadan en Tale fra et Professorkatheder i Kiøbenhavn? Gid Forf. ikkun maatte beholde den Tænkemaade uforandret om 20 Aar! da vilde vi først kalde ham Helt.

Den anden Tale, holdt ved Forelæsningerne over det N. T. Kirkehistorie, forklarer dette Studiums Nødvendighed, Nytte og Behagelighed. Et eneste kort Sted kan være nok til at vise, med hvor philosophiske Øyne Forf. betragter denne Videnskab, som af den vankundige Hob nedtrykkes til et blot Hukommelsesværk. "Den (Kirkehistorien), siger " han, lærer os at kiende forskiellige Mennesters ad- " skillige Tænkemaade, og fremlægger de sandsynligste " Prøver paa herskende Tilbøyeligheders farlige Ge- " valt. Den blotter det menneskelige Hiertes in- " derste Bevægelser, og skildrer baade Vold og Un- " derfundighed, hver i sin naturlige Gestalt. Den " viser Forstanden, snart i sin Høyde fra den meest " glimrende Synspunkt; snart i sin Afmagt, paa " Grændserne af den skiændigste Uvidenhed. Den " fører os til et nøyere Bekiendtskab med os selv, " i det den fremstiller andre af lige Sindsbeskaffen- " hed og lige Øyner med og uden Sminke, efter deres " egentlige sande Karakter". Georgii Fabricii institutiones hist. eccl. er den Lærebog, Hr. Forf. bruger ved disse Forelæsninger.

Den tredie Tale ved Begyndelsen af de dogmatiske Forelæsninger forklarer Dogmatikens sande Værdie saaledes, som det neppe vil blive behageligt for dem, der tykkes sig styre Theologer med en bindsærk Dogmatik i Hukommelsen, vel spækket med Skriftens Sprog og skolastisk Visdom. "For- " skiellen, heder det blant andet, er kun ganske lidet " kiendelig imellem en blot Dogmatist, og enhver an- " den vel oplyst Kristen, han være Bonde eller Bor- " ger. Dog, det er sandt. Den ene kan giøre Re- " de for sin Religion paa Latin, da den anden deri- " mod ikke veed at forklare sig derover, skiønt ligesaa " færdigt, uden i sit Modersmaal". — Vi ville ønske, at den Opmuntring maatte frugte, som Hr. B. S. 31. giver vore Studerende af de Tydskes Exempel, og slutter med disse ved en ædel Frihed og patriotisk Nidkierhed udmerkede Ord. "Vi Dan- " ske have dog altid vildet tilegne os den Roes, at " vi

" vi studerte grundigt. Saa ville vi da vise, mine " Herrer! at vi ikke overgaae endog dem i Praleri, " der ellers bære Navn deraf. Lad os lære alt, hvad " vi nogensinde kunne overkomme. Naar vor Grun- " dighed kommer os til Hielp, saa vil det ikke vare " længe, (Haabet bestræmmer os ikke, naar det byg- " ges paa Gudsfrygt og en utrættet Vindskibelig- " hed. —) det vil ikke vare længe, inden vi kunne " indhente den største Deel blant vore Nabver, og maa- " ske snart see os tilbage efter dem ". — Hr. Prof. holder disse Forelæsninger paa Dansk og over Dr. Millers institutiones theol. dogm.

Den fierde Tale paa Latin, holdet ved Begyndelsen af Forelæsningerne over de theologiske Læresætningers Historie, beskriver dette Studiums Vanskelighed, hvori lidet endnu er arbeydet af de Lærde, og til hvis Fuldkommenhed een Mands Tid og Kræfter ikke ere tilstrækkelige. Han opmuntrer derfor sine Tilhørere at komme sig til Hielp paa denne vanskelige og endnu ikke meget brudte Bane, og beder dem at foretage sig enten en eller anden theologisk Læresætning og vise dens adskillige Skikkelser og Forandringer fra de ældste Tider indtil vore, eller og en og anden af de gamle Kirkeskribenter, og deraf at giøre raisonnerede Excerpter over et eller andet Stykke i Dogmatiken. " Nolim carissimi! consilium vobis " dissimulare, quod eo tendit, ut vos docendo ipse di- " scam, & vestra simul utar ad fontium nonnullos scru- " tandos diligentia, quo & ipsi exerceamini, & onus, " solis viribus meis gravius, aliquantum levetur. Imo " vero accessionibus animadversionum vestrarum in- " signiter locupletatum iri apparatum, quem ipse con- " gessi, haud immerito sperare mihi licuit, cum " multos scirem tanto animi ardore literis incum- " bere, ut nullis prorsus impedimentis, modo via " monstrata sit, detineri sese patiantur ", og paa et andet Sted: " Nulla animi voluptate libentius " gaudebo, quam ea, quæ mihi parabitur, ubi non- " nullis vestrum in mentem venerit, labores suos " in publicum edere, v. c. locos theologicos, ex " Justino, aut Clemente Romano vel Alexan- " drino, aut Irenæo, Tertuliano, ceteris, col- " lectos ". Det kalde vi en Lærer! og paa denne og ingen anden Maade er det mueligt at opvække Drift og Lærelyst hos Studerende. — At Hr. B. holder disse Forelæsninger paa Latin, dertil giver han denne Aarsag: " Rationem forte si qvi " qvæsiverint, cur his in lectionibus lingva latina " utamur, respondemus, partim id fieri, ne omnis " rejecta a nobis videatur lingvæ hujus consvetudo, " partim qvod elaborando magis qvam discendo " Auditores occupentur, qvibus aliqvod saltem ad- " jumentum latine scribendi & loqvendi conceden- " dum sit, ut peregrinis etiam, si qvid scripserint, " eruditio & solertia eorum eo facilius innotescant ".

Den sidste Tale holdet ved Prækesvelsernes Begyndelse er atter Dansk. Kun de to første Linier i denne Tale sidde os: " Skiønt Deres egent- " lige Bestemmelse, heder det, for nærværende " Tid just ikke sigter til at opbygge Meenigheder " offentlig med gudelige Taler ". Bestemmelse var vel ikke her det rigtige Ord, men Kald. — For Resten agter Hr. Prof. i dette Kollegium ikke saa meget at give Regler i den geistlige Veltalenhed, som at anføre til Reglernes Brug ved at bedømme, enten de af hans Tilhørere selv udarbeydede Prækener, eller en og anden god trykt Præken. Imidlertid forudskikker han dog her visse korte Erindringer, hvorefter en god Tale nærmest bør indrettes; og disse Erindringer inddeler han i to Slags, dem som henhøre til Materien, hvorom der bør tales, og dem, som angaae Textens Behandling, Bevisene, og Maaden at indklæde eller udtrykke sine Tanker paa. Hvad han siger over begge Stykker,

er

er saa fortræffelig, og vel sagt, at vi holde det for Quintessensen af det bedste, som er sagt og kan siges om den geistlige Veltalenhed; og vi kunne ikke nok bede enhver, som er eller agter at blive Prædikant, at gisre sig disse fire Blade bekiendte, og have dem stedse for Øyne.

Saaledes har Hr. Prof. Balle ved disse Taler vist sine Tilhørere, at han kiendte sin Videnskabs store Omkreds, og havde baade Kræfter og Villie til at gisre dem den samme bekiendt. Vi ønske ham Tilhørere, som stionne paa hans Retskaffenhed og Flid, og lønne ham med en forbedret Smags allernyttigste Frugter. Ham selv ønske vi Sundhed og Legemsstyrke til at forfølge og fuldføre den hele Rad af ædle Udsigter og Forsætter; Sielsstyrke til kiekt at imødstaae den Hær af Fristelser, hvormed den onde Aand, vi meene, det for Studeringers Opkomst ufordeelagtige Sted han lærer paa, det for de Studerende ydmygende Forhold, hvori en dansk Professor staaer med sine fattige Tilhørere, og endelig hans egen Alder og Lykke, om en kort eller lang Tid vil anfalde ham med, for at svække hans ædle Tænkemaade og Iver, og gisre ham liig Hoben.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 48. —— 1772.

Einer Tambeskielver. Et Sørgespil i Fem Optog til Brug for den Kongelige Danske Skueplads ved Johan Nordahl Brun, Medlem i det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Kiøbenhavn, 1772. Trykt hos A. H. Godiches Efterleverske, ved Friderich Christian Godiche. Stor S. 81. 8.

Ogsaa vi høre til det Publikum, som helst seer af Fædrenelandets egne Helte opførte paa den tragiske Skueplads, naar man fra vore Heltetider kan finde, eller selv danne nogen, som ved høye Ulykker er værdig til vor Skræk og Medynk. Men saa maa den Digter, som vælger saadanne nationale Helte, have Forstand og Klogskab til at udarbeyde dem til nationale Hensigter, d. e.: til at oplive en ægte Kierlighed til Fædrenelandet i Borgernes Hierter, efter enhver Regieringsforms særegne Beskaffenhed, til at knytte det Baand stærkere, som bør være imellem Regent og Undersaatter, og imellem disse indbyrdes, til at udrydde skadelige, og styrke nyttige Nationalfordomme, o. a. m. Har han ikke denne Klogskab, eller drives han af en alt for eensidet Patriotisme, anseer han uden Overlæg en misfornøyet Almues Raab for grundede Besværinger, kiender han ikke Regieringsformens Drivefiedre og Grunde; saa kan han, endog med det største Genie og den bedste Villie giøre stor Ulykke ved at vælge et nationalt Stof frem for et fremmet, og bearbeyde det imod nationale Hensigter.

Hr. Brun er Nordmand; hans Helt ligesaa. Vi ere Danske, og stolte af at leve under een Regiering med et Folk, som hele Verden ærer. Men da vi i Kierlighed til Regenten, og til en sand Frihed, ikke agte at vige vore Norske Medbrødre; saa nægte vi ikke, at Nordmandens eensidede Roes for disse og flere saadanne Dyder, som vi ønske at have tilfælles med ham, skurrer i vore Danske Øren; allerhelst i et Stykke, som er bestemt til at opføres paa en Dansk Skueplads, hvor sikkert den største Deel Tilskuere ere Danske. Dog dermed vilde vi endda være tilfreds, naar vi kun ikke tillige giorde saa ussel en Figur ved Siden af vore med Rette ophøyede Medbrødre. Men hvad for en Dansk er feig nok til at kunne taale at høre en Norsk Konge tale af denne Tone:

" Ved Sværd jeg Dannemark skatskyldig giøre skal,
" Og lære dem som boe der — paa de lave Sletter,
" At man omsonst med os om Herredømme tretter "

eller:

" Men naar jeg Dannemark mig undertvunget har,
" Troe da, jeg ingen Dansk til Jarl i Riget sætter "

eller:

" De Danske Sletter snart adlyde Norske Fielde ",

Er det ved saadanne Komplimenter man knytter Baand imellem to Nationer, som ikke kunne blive stærkt nok forbundne? Er saadant et Stykke bestemt for en Skueplads i Stockholm, eller i Kiøbenhavn? — Men Dannemark og Norge vare paa den Tid, af

hvilken Handlingen er taget, ikke foreenede sammen og laae øste i Haaret paa hinanden. — Det bliver Kronikskriverens Sag, ikke den tragiske Digters. Denne skrev et Skuespil, ikke en Historie; et Skuespil, som skulde opføres i det attende Aarhundrede, og der gjøre Virkning. Hvem befalede ham at beholde denne historiske Omstændighed? Hvad havde hans Stykke tabt, om han havde giort Dannemark til Sverrig, eller et andet Rabverige? — Denne Feyl allene gjør Stykket, saadant som det der er, uskikket til at opføres paa noget Theater under Dansk Scepter.

Nu en anden politisk Uforsigtighed af et andet Slags! — Naar Einer i anden Akt 8 Sc. vil raade Harald fra Krigen mod Danmark, siger han blant andet:

" — — — — — inden Muur af Fiælde,
" Lad Nordmænd hvile trygt, der veed du hvad de gielde.
" Der føle de sig selv, der kiende de sin Pligt,
" Væ den, som Angreb der mod Nordmand giøre tør!
— — — — — — — — — —
" Men under fremmet Luft han grænmer sig og dør"

Vi ville ikke tale om den Uskikkelighed, der er i at sige dette om Nordmanden i det ellevte Aarhundrede, da han nys har plantet sine seyerrige Faner paa Tydske, Galliske, og Britanniske Kyster, og opfyldt hele Verden med sit Navns Skræk. Men at sige dette i et Stykke, bestemt til at opføres paa en Tid, da Nordmanden udgiør Kiernen af de Danske Tropper, da han tiener en Konge, som eyer Provintzer langt fra Norge, hvilke Nordmanden er saa godt forbundet til at forsvare, som andre Undersaatter; det er den store Skiødesløshed, vi dadle; dog ingenlunde i Hensigt at giøre Forf. Person forhadt, hvis Flid vi ære, og om hvis Retsindighed vi ere overbeviste. Det har allene manglet Hr. Brun paa forsigtige Raadgivere, som have kunnet styre hans eensidede Iver.

Dog! politiske Betragtninger tilsidesatte, er Stykket i sig selv svagt, og i alle Henseender under Zarine. Historien er kortelig denne: Harald Haardraade, Konge i Norge, vil paaføre Dannmark Krig, fordi Svend Estridsen, som hans Formand Magnus havde sat til Jarl i Riget, har opkastet sig til Regent og Konge. Denne Krig vil Einer Tambeskielver, de Trønders Lehnshøvding, ikke samtykke; og efterat han forgiæves har raadet Kongen til Fred, lader han sig see paa Kongens Gaard med en Hob Bevæbnede, som han stiller i Orden. Dette skeer i andet Optog; thi det første Optog er ganske uden Handling; og efter syv uvæsentlige Scener forefalder endelig i den ottende en varm Samtale imellem Einer og Kongen, hvori denne til Slutning bliver saa hidsig, at han truer Einer Døden, ifald han ikke adlyder ham. — Det hele tredie Optog spildes paa komme og uinteressante Underhandlinger, som intet bidrage til Hovedhandlingen selv, og tiene i det høyeste Poeten, men Stykket intet. — I fierde Optog finder man Kongen i Kirken, hvor han har kaldet Einer og hans Søn hen, for at tage Løfte af dem om at følge ham i Toget mod Dannemark. Kongen faaer her i Sinde (man seer let hvorfor) at see sin Broders Oluf den Helliges Liig, som forvaredes her. Kisten bringes frem og aabnes, og Kongen lader Endre Einers Søn, fværge ved Kong Olufs Stav og Sværd, at han vil følge ham i Krigen mod Dannemark; hvorpaa Endre paatager sig at gaae til sin Fader, for at overtale ham til det samme. Men efterat Endre er gaaet bort, kommer Einer ind i Templet, og da han ikke finder sin Søn, men seer Kongen ved en Død med et draget Sværd (det var Kong Olufs) meener han, at den Døde er hans Søn, som Kongen har myrdet, trækker derfor sit Sværd, og løber imod Kongen; endelig kommer Endre til, og Einer erkiender sin Overilelse, og vil dø for den efter Loven. — I det femte Optog sætter Kongen sig paa sin Throne for at dømme Einer, som uden at ville have Ord for at forsvare sig, faaer dog sagt hvad han vil, til sit Forsvar; hvorpaa Kongen tilgiver ham. Men Arne, Einers spyrne Fiende og Misunder, som er blevet staaende efter Kongens Befaling med nogle Bevæbnede ved Porten, indbilder disse, at Kongens Liv er i Fare, dræber Endre, og saarer Einer dødelig. Einer bringes ind med den dødelige Pil i Brystet; og efterat han med al Theatralsk Sømmelighed har haranguered et Par Scener, rykker han, kan man tænke, Pilen ud af Brystet, og falder.

Vi have læst dette Stykke, uden at blive fristet til at følde en Taar derved, og vi tvivle paa, at

at nogen anden Læser skal komme i denne Fristelse; saa vel har Forf. vidst at sørge for sine Læsares og Tilskueres Rolighed. Karaktererne ere alle svagt tegnede, de fleste slet understottede, (f. e. Elisabeth, som i det første Optog synes at være af sin Mands Tænkemaade, og ønske Krig, græder i det 3die Optog for Fred, og elsker Einer, fordi han elsker Fred.) — Situationerne ere trulne ved Haaret; og der hvor Knuden skal begynde at strammes, mærker man ved hvert Skridt Forf. Forlegenhed for at faae sin Helt paa en anstændig Maade bragt af Dage. Skuepladsen forandres hvert Øyeblik. Stykkets mindre og større Deele ere forbundne uden al Hensigt, og Personerne gaae af og til, som paa et Marked. Hovedpersonen er en egensindig, stolt, oprørisk Karakter, som allermindst under en monarkisk Regiering kan gjøre nogen god Virkning. Derhos er han tegnet med saadanne Farver, som passe sig bedre paa en af vore Kanapehelte af det attende Aarhundrede, end paa en gammel hærdet Nords Kiæmpe af det elevte. Hvem tænker, f. Ex at høre en Helt fra denne Tid, naar han læser denne Begrædelse over Krigen S. 28:

" Hist en troelovet Mø sin unge Helt begræder;
" Forhugne Krobling her frem paa sin Krykke træder,
" Nu betler han sit Brød, før var han seyerrig.
" Der ligger øde Gaard, og her hvor Ager stod,
" Kun voxe Nælder nu. Hist Graad af spæde Sønner,
" Hvis Fader Krigen tog. Her Enkens Suk og Bønner,
" Som kræver af din Haand sin Ægtefælles Blod.
" Her raabes himmelhøyt mod Seyerherren selv,
" Mod dyrekiøbt Triumph: Læg Undersaattens Smerter,
" Øyret enhver sit Tab, trøst alle Mødres Hierter;
" Hvis ikke — Band dit Sværd! paa Krigen tænk og skielv".

Og dersom endda den Krig, som Tambeskielver saa meget fraraader, sigtede allene til at gjøre Erobringer, kunde man til Nød undskylde hans Iver; men Norges Regent er blevet paa det ømmeste fornærmet, et mægtigt Rige har revet sig løs fra hans Herredømme, og en Undersaat opkastet sig til Monark. For at hevne saadan en Fornærmelse, og undskylde en Krig som denne, behøvedes en mindre krigsk Konge, end Haardraade, og mindre krigske Tider, end hans.

Poesien er i dette Stykke endnu langt svagere, end i Zarine, og nogle Steder have forunden Rimet intet forud for den laveste Prosa. For Ex. dette S. 37:

" Hver ærlig Nordmand bør i Dag dit Forhold prise;
" Tilgav du Einer nu, du var utidig god.
" Men mærkte du det Ord, om Trøndelagens Hær,
" Som raaber kun om Fred? det skulde Trudsel være,
" Du skulde Frygt og Skræk for Overmagten bære:
" Vild Einer stolt og frek; men Sønnen listig er.
" Han for at blive Jarl, samtykker denne Krig;
" Men troe, han hemmelig om Fred med Folket taler,
" Og Sigrid Krigen nu med sorte Farver maler
" Hos Dronningen, at hun skal overtale dig".

eller dette S. 66:

" At ville synde frit, er Slavers Øyemeed!
" Troe dog, jeg ved, hvori vor Friheds Ret bestaaer!
" Til fælles Nytte vi tør bruge hver sin Evne,
" Vi tør vort Gods og Gaard og Tid vor egen nævne,
" Og Dyd og Last hos os sin rette Farve faaer.
" Vi tænke, handle selv, og Fyrsters Tyrannie
" Gior aldrig Last til Dyd, og aldrig Dyd til Laster:
" En Nordmand hyffets Smag antager og forkaster
" Og aldrig følger den af Frygt og Hyklerie;
" Hos os er Dyden ey en efterabet Skik,
" En tvungen Øvelse i det, som Kongen ynder:
" Vær derfor Nordmænds Dyd; men straf kun deres Synder,
" Og tænk, at Ondt og Godt hos dem fra Hiertet gik.
" Opfyld din Pligt mod mig, og Loven fyldestgior".

eller dette S. 69:

" Mey!

" Ney! men fordi jeg dig i Dag ey ret har kiendt,
" Fordi man sagde mig, at du i Templet var,
" Og grueſom vilde der opofre Søn og Fader;
" Jeg tvivlte dog, og gik, og tænkte: Kongen hader
" Mit Raad til Fred; men dog for Templets Gud han har
" Fuldkommen Ærefrygt; jeg kommer, seer dig der
" Med draget Sværd, en Død jeg mod Formodning finder,
" Og savnede min Søn, en Drøm mig strax forblinder:
" Naturen raaber Hevn, din Endre myrdet er.
" Men tænk for alting ey, jeg mig retfærdig troer.
" Hvo gav mig Ret, med Magt mod Kongen Mord at hævne?
" Jeg intet derfor kan til min Undskyldning nævne;
" Jeg ved, jeg feilet har, og denne Feil er stor".

Er det muelig af saadanne Steder at kiende: Davusne loqvatur, an herus?

Nu hvilken Eenformighed i Tone og Vendinger, s. Ex. S. 27:

"— — — — — dig selv du glemme maae;
" Glem alt hvad dig er kiert, glem Sværd og Rov og Krig,
" Glem Seyer og Triumph, glem Had til Naboe-Riger,
' Glem Lyst til Hevn, og hør, hvad Rigets Trang dig siger:

eller dette sammesteds:

" Ved Sværd jeg mandelig skal Rigets Ret handthæve;
' Ved Sværd skal Norge staae, og Naboe-Riger bæve,
" Ved Sværd jeg vinder Guld, og Stad, og Land, og Folk,
' Ved Sværd jeg Dannemark skatskyldig giøre skal. o. s. v.

eller dette S. 68:

" Men sig dog, vilde du i Templet myrde mig?
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
' Men sig mig, hvormed jeg dog har dit Had fortient?
— — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
" Men sig, hvo turde dog saa fort afmale mig?

og mange flere. —— Naar vilde dog vore Digtere fortiene deres Læseres Bifald paa den af Boileau udmerkede Bane!

" Voulez-vous du public mériter les amours?
" Sans ceſſe en écrivant variez vos diſcours;
" Un ſtile trop égal & toujours uniforme
" Envain brille a nos yeux; il faut, qu' il nous endorme.
" On lit peu ces Auteurs nez pour nous ennuïer,
" Qui toujours ſur un ton ſemblent pſalmodier "

Trykfeil i No. 46. og 47.

S. 369. L. 13. Særdeleshed: læs: Stirlighed
S. 376. L. 1. allernyttigste: læs: almeennyttige.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 49 og 50. ——— 1772.

Verdens Historie, forfattet af Ove Guldberg. II Deel. I Bind. Kiobenhavn, 1772. Trykt og findes tilkiøbs hos Augusti Friderich Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171. St. 784. 8.

Med denne Deel (*) begynder den femte Tidsalder fra det persiske Monarkies Stiftelse ved Cyrus, indtil Alexander den Stores Død, eller fra Verdens Aar 3408 indtil 3619. Men dette første Bind gaaer ikke længer end til den peloponnesiske Krigs Ende, og handler i to Hovedafdeelinger om det persiske Monarchie, og om Grækenland.

Det persiske Monarkies Historie begynder med §. 45. Her forekommer noget lidet om Cyrus's sidste Bedrifter, og om hans Endeligt, hvori Hr. Etats-Raaden følger Ctesias's Beretning, som lader Cyrus døe af det Saar, han havde faaet i Slaget, mod Derbicerne, og hans Liig henbringes til Pasargadæ i Persien. Cyrus blev efterfulgt af sin Søn Cambyses, hvis Tog til Afrika beskrives, og hans Grumhed imod hans Broder Tany-Oaryes eller Smerdis, hvilken han lod hemmelig henrette paa en Magers Syphendadates's Anstiftelse, som, da han meget liignede Prindsen, forestillede hans Person, imens Cambyses endnu levede, og efter Kongens Død besteg den persiske Throne under Navn af Smerdis. Men denne falske Smerdis regierer ikke længe. Syv af de Store, som vare underrettede om hans Fødsel, sammensværge sig imod ham; og af dem fik Darius Hystaspis, ventelig selv af Kongeslægt, Regieringen ved sin Staldkarls Snildhed. Blant denne Konges Bedrifter var Toget mod Skythien især merkværdigt; i hvis Hovedomstændigheder Herodot har været Forfatterens Fører, dog saaledes, at hvad andre Historieskrivere, især Strabo, berette om samme Sag, bruges til at fylde Herodats Fortælning. For Resten udgiøre denne Konges Foretagender imod Grækenland og de græske Øer den største Deel af hans Historie. Det samme gielder om hans Eftermand og Søn Xerres; hvis bekiendte Tog til Grækenland her beskrives levende og omstendeligt. Hvad de verdslige Skribenter berette om denne Konge, faaer et Tillæg af Esters Historie, da Forf. holder det for afgiort, at den Ahasverus, som Esthers Bog taler om, er ingen anden end denne Xerxes.

Ogsaa de følgende persiske Kongers Historier ere vigtigst formedelst den Deel, de toge i de Grædskes Stridigheder, eller formedelst den Deel, de grædske Leyetropper havde i de persiske Tildragelser. Mangel paa Indfødte Persiske Historieskrivere, og Grækernes Forfængelighed i at anse sig selv som Middelpunkten i de Folkes Historie, de beskrive, forvolder, at den persiske Historie er mere Grækernes, end Persernes, og at man erfarer lidet om deres Forbindelser med andre Grækerne uvedkommende Folkeslag. — Iblant de Tildragelser, som især have giort Grækerne ærede og sygtede hos Perserne, er de 10000 Mands Afzog fra Persien, efterat den yngre Cyrus, som de vare komne til Hielp imod hans Broder, var dræbt, og Grækerne med Sverdet i Haanden trængte sig igiennem fra Euphrat

(*) See Krit. Journ. for 1769 No. 9. og No. 21.

Gemal, og man maae tilstaae, at hendes Valg var stort. Ikke nøyet med at udsætte høye Priser for den bedste Lovtale og det bevægeligste Digt, hvorved hun satte Grækenlands største Mænd i Arbeyde, kaldte hun de ædelste Konstnere til at opføre ham en Grav, som en Tempel, der for sin stolte Bygning og nydelige Prydelse siden blev imellem de 7 Verdens Underværker maaskee det sandeste Konststykke. Dette var de Gamles Mausolum, som blev saa berømt, at det siden har givet Navn til prægtige Gravsteder. Om hun er gaaet saa vidt med en kiælen Sorg, at hun lod hendes Herres Been, som fra Baalet vare levnede, støde til et fiint Pulver, og siden drak det for selv at være hans Grav, tør jeg hverken nægte eller bekræfte; thi hvor urimeligt det end synes, er dog det Vidne troeværdigt, som har fortalt det, og Sindsbevægelserne ere jo vante til at rase. Men naar Skribenterne eenstemmig lade hende hensvinde af Sorg, frygter jeg, de have overdrevet deres Beskrivelse. Thi man seer hende med fuld Virksomhed at føre sit Scepter, holde sine arvede Stater i Lydighed, og giøre sig æret hos Fremmede. Rhodierne, forbitret over at beherskes af en Qvinde og staae under Carien, udruste en Flaade, og lægge sig for Halicarnassus, i det Haab ikke allene at tilsegte sig Frihed, men og at rive det deilige og dem saa velbeliggende Carien fra denne sorgfulde Enke. Hun veed deres Anslag, befaler Borgerne at staae paa Muren, og med Frydeskrig vinke ad Rhodierne som deres Befriere. Da disse nu ubesindig løbe ind i Havnen, forlode deres Skibe, og hastede til denne lette Erobring; saa kom Artemisia med sin Flode ud af den anden Havn, tog Rhodiernes tomme Skibe, lod sine Borgere dræbe den taabelige Fiende i Staden, og selv gik hun til Rhodus. Folket saae deres Skibe (thi just dem havde hun besat med sine Folk) komme tilbage med Seiren. Havnen, Byen, alt aabnes for disse kiære Landsmænd: da først, men for silde, opvaagnede de af denne søde Drøm; thi nu er Armesia Herre af Staden. Og hun opbragt over den udviste Foragt, lod som et helligt Seyrstegn midt paa deres Torv sætte og indvie sit Billede som brændte Slavemerket paa Staden Rhodius, der under et Fruentimmer var forestillet. Dette Erindringstegn kunde Rhodierne ikke borttage, fordi det var indviet: saa at de siden efter, for at skiule denne Skiændsel maatte ombygge det. Ligesom hun herved giorde sig til Herskerinde over denne vigtige Øe, saa holder hun og ved det nærliggende Cos, og omendskiønt Athenen misundte hende disse Eyendomme, fandt denne Republik det dog betænkeligt, at angribe hende. Dette viser os, at dersom det er sandt, at hendes Sorg tilbragte hende en Svindsot, der efter to Aars Regiering lagde hende i Graven: saa have hendes Gemakker og ikke Fienden, ikke heller hendes Soldater seet disse Taare. Vist er det, at hun kun i to Aar overlevede sin Gemahl, hvorpaa hendes Broder Idricus blev Cariens Herre".

Ved det grædske Asien forstaaer Hr. Forf. Jonien, Æolien, og de skiønne græske Kolonier paa Hellesponts østlige Side. Han viser, hvorledes disse asiatiske Græker bemøyede sig for at aftaste det persiske Aag, hvorledes de bleve optagne i det græske Forbund, og derved omsider forvandlede til skatskyldige Undersaatter af det mægtige Athenen, hvad Deel de toge i den peloponnesiske Krig, hvorledes de efter denne Krigs Ende kom deels under persisk, deels spartanisk Herredømme, reve sig løs fra det første, kom endelig, saa mange som boede paa det faste Land i Lilleasien, ved den berygtede Antalsidas Fred under persisk Trældom, hvorimod Øerne i Archipelagus beholdt deres Frihed, eller i det mindste Navnet deraf; thi egentlig bleve de Lacedæmoniernes Undergivne saa længe det varede, og havde siden adskillige Afvexlinger, hvilke alle her beskrives paa en i Sandhed pragmatisk Maade, d. e. saaledes, at man seer Tildragelserne med deres Aarsager og Følger, som for Øyne.

Grækenlands Historie agter Hr. Etatsraaden at afhandle i disse fire Perioder: 1. Til Xerxis Nedlag ved Mycene og Athenens Overmagt. 2. Til den peloponnesiske Krigs Ende og Athenens Erobring. 3. Til Slaget ved Mantinea og den macedonske Philips Regierings Tiltrædelse. 4. Til den store Alexanders Død. Skade, at ikkun de to første Perioder have faaet Rum i dette Bind!

§. 50. Grækenlands Historie fra Tidsalderens Begyndelse til Xerxis Nedlag ved Mycene, og Athenens paafølgende Overmagt. Hr. Forf. foretager enhver græsk Stat for sig, og beskriver med en Mesterhaand enhvers Styrke eller Afmagt med sine Aarsager, og hvad Deel enhver har taget i Grækenlands almindelige Anliggender. At Lacedæmon og Athenen indtage det største Rum, er begribeligt; ligesom og, at det er de persiske Toge i Grækenland, som have giort det meeste til at giøre Grækernes Historie i denne Periode vigtig. Men endskiønt adskillige af de vigtige Tildrageser, som her møde, ere blevne ommeldte i den persiske Historie

r[1]e, og nogle forekomme meer end een gang i den græste; saa læser man dem dog paa et hvert Sted med ny Interesse; med saa mesterligt et Val har Forf. anført og forbigaaet Omstændigheder paa hvert Sted, og saadan en Varietet har han vidst at give sine Foretagender. Det er lærerigt, at see, hvorledes det lille Grækenland tog imod Nygtet om det persiske Overfald, og ingen Forestilling kunde være meer skikket til at berede Læserne til dette lidet Folks store Bedrifter, end denne, S. 384. "Tiden var forhaanden, at Perxes bevæbnede alt sit Monarkie imod det lidet Grækenland, og alt er han færdig selv at bryde op fra Susa, da Demeratus, skiønt forjaget fra sit Fædrenerige, har endnu den Kiærlighed til Sparta, at sende den et Bud med Efterretning om det forfærdelige Uvevr, der fra Osten trak op over hele Grækenland. Tidende paa Tidende forkyndte, hvorledes Millioner rykke frem til Lands, og Havet stiules med Skibe, og Hellespont selv maa bære Bvver, og Bierget Athos lade sig forvandle til en Be. Herpaa fulgte det sande Nygte, at Thracien og Macedonien, slagne af Skræk, havde i Forveien boyet sig for det persiske Scepter, og at Thessaliens Indbyggere med Bøvtiens vare upaalidelige. Sparta og Athenen høre alt dette, og berede sig til Modstand. Da blev det Grækerlands Frelse, at ligesom den sidste Stat var blevet en Sømagt, saa havde den første Overvægten i Peloponnesus, og megen Myndighed uden for. Thi derfor kan Sparta kalde alle Græker sammen, give sine Opmuntringer Fynd, aftale med dem, hvad Tropper eller Skibe ethvert Folk vil levere, bestyre disse Udrustninger og forene disse mange og paa hinanden avindsyge Stater under sin Anførsel. Ligesaa heldigt var det, at endnu var det stærste Tal fornøyet med Sparta, og denne Bye forbundet enten for Frihed eller anden Velgierning: Endnu var heller ingen af dem enten saa stolt, at den vilde: eller saa mægtig, at den kunde paastaae lige Bre med Sparta: Athenen selv havde just sin Velstands Foraar, og saa megen Sindighed, at i det den kiendte sin Magt, fornam den og Eenigheds Nødvendighed i disse rædsomme Øyeblikke."

"I denne Forsamling blev allerførst den vise Beslutning taget, at Staternes indbyrdes Stridigheder skulde ansees for endte, og Grækerlands Redning være alles eneste Omhu: ligesom og de haardeste Straffe bleve fastsatte for hvert græsk Folkeslag, som utvunget kastede sig i Perxernes Arme. Gesandter sendte man dernæst til Sicilien, Corcyra, Creta, ja og til de Argiver og andre Græker, som ikke vare mødte ved Forsamlingen. Men imedens alle disse Stater uden Frugt bleve besøgte om Hielp, arbeidede, hvad Arme havde, i Landskaberne paa Vaaben og Udrustninger; Søestæderne desuden paa deres Skibe og sammes Tiltakling. Speidere vare og udsendte, for at agte paa alle Xerxis Foretagender; og Skibe krydsede paa hans Flaade. De ærlige og for Fædrenelandets Frelse staaende Græker, lode, imedens Forsamlingens Beslutninger bleve iverksatte, nogle af deres Fuldmægtige forblive tilsammen, paa det, om noget Raad i en Hast skulde behøves, det strax kunde tages". — Om Leonidas bemerkes, at, saa meget man har ophøyet denne Helts faste Mod, har man glemt at erindre, "hvorledes han "nok for Fiendens Ankomst burde have undersøgt "alle Gange og Stier, de han vist vilde have fun- "det den, Perserne brugte, helst det ikke var ubekiendt, "at Thessalerne tilforn havde ad samme Vei over- "rumplet deres Fiender Phacærne". Denne Dadel synes os meer grundet, end den Roes, eller i det mindste Undskyldning, som den macedoniske Konge Alexander faaer S. 482. for sin Opførsel imod sine uhældige Bundsforvante Perserne.

§. 51. Grækenlands Historie fra Athenens Overmagt indtil dens Ødelæggelse og den Peloponnesiske Krigs Ende. Da den Peloponnesiske Krig her udgior Hovedindholdet, og denne Krig føres imellem det Peloponnesiske Forbund, hvis Anførere var Sparta, og det Athenienssiske, hvortil hørte Jonien, Aolien, Øerne i Archipelagus, og alt hvad græsk var paa Thraciens, Macedoniens, og Lilleasiens Kyster, men Hovedet Athenen; saa tager Hr. E. R. Spartas og Athenens Historie under denne Krig samlet under eet, for at undgaae Igientagelser. Dog efter den peloponnesiske Krigs Ende kaster han endnu et Øye over Lacedæmon i Besynderlighed, meest for at vise det, som ogsaa Nepos bevidner, at det var meer ved sine Fienders Fordervelse, end ved sine egne Dyder, Sparta omsider blev Herre over Athenen og Grækenland. — Forend Forf. skrider til Beretningen selv om denne vigtige Krig, afveyer han saaledes disse Staters indvortes Styrke S. 550.

"Athenen og Sparta, som nu skal prøve Styrke, vare begge fri Stater; men af saare forskiellige Egenskaber. Den første elskede Forandringer og var ligesaa hastig til at opfinde, beslutte og iverksætte: den anden hængte ved det Gamle, tænkte langsomt, og besired neppe de daglige og nødvendige Forretninger.

Athenen var forvoven, kastede sig i øyensynlige Farer, og havde midt i Nøden endnu baade Haab og Mod: Sparta var alt for forsigtig, tvivlede i Sikkerhed selv, og stædet i Nød, troede den Faren overvindelig. Athenienserne vare ligesaa hurtige, som Spartanerne nølende: de fore allevegne omkring for at vinde noget, imedens de andre sadde hiemme, og giorde intet: disse vidste neppe hvad der i Peloponnesus skeede, naar de andre kiendte, hvad Monarken foretog sig i Susa. Begyndte disse Stater en Krig, Athenen haabede at udvide sig: Sparta frygtede for at blive mindre. Vandt hine, forfulgte de deres Seyr: tabte de, forstrækkedes de ikke. Athenens Høyhed og Magt var dens Borgeres Attraae: et Tab deri følte de, som et Tab for sig selv: alt, hvad Republiken eyede, var lidet imod, hvad de haabede den skulde komme til at eye. Mislykkedes et Forsøg, strax havde de et nyt Indfald, og var i Bevægelse derfor: saa ivrig grebe de et Forsæt an, og saa hurtig satte de det i Verk. Spartanerne derimod vandt uden at bruge deres Fordeel: tabte, og strax skiælvede for Peloponnesus og Laconien. Staten elskede de som en Herre: Athenienserne deres som en Eyendom. Opdragelse og Love giorde Spartanerne til faste Mænd, stive Soldater, og horsommelige Borgere; men betoge deres Siæle den Ild og det Liv, lom et stort Haab, vigtige Foretagender og ufecte Vanskeligheder fordre. De kunde da ikke fore langsarige og langtfraværende Krige; og vilde de, maatte de aflade at være Spartaner, d. e., at følge Lycurgi Love og bevare hans Indretninger. Athenen havde kun sig selv at raadslaae med: Sparta ogsaa med sine Bundsforvandte, som baade vare mange, og af meget ulige Hensigter. Skal de da overvinde Athenen, maa enten Lykken fægte for dem, eller og Republiken maa af Letsindighed overile sig: af Stolthed omfatte for meget, og af Selvraadighed (thi Athenienserne have giort sig til deres Loves Herrer) tilsidesætte Orden, Klogskab, Billighed og Velsærd".

Beretningen selv om denne Krig er, hvad enten vi see paa Valget af Tildragelser, eller Orden i deres Sammensætning, eller Liv og Lys i de enkelte Deles Stilling, i de deeltagende Personers Karakterer, i Udtryk og Sprog, kort: Hvad vi see paa, som henhører til en Fortælnings Hyperlighed, er saa mesterlig, at Forf. ved at kopiere Thucydides, har sat sig ved Siden af ham, og vi tør trodsig ophyde de vittigste Nationer at fremvise os en bedre skrevet peloponnesisk Krigs Historie, end denne. — Af den Mængde store Mænds Skilderier, som her forekomme, vælge vi allene Alcibiades. "Denne Mand, heder det, S. 102. — var af en høy og fra hine gamle Salaminske Konger nedstammende Slægt. Hans Farfader Alcibiades havde tilligemed Clisthenes oprettet den af Pisistratus styrtede Frihed, og hans Fader Clinias var efter de største Tienester mod sit Fædreneland død i det ulykkelige Slag ved Coronea. Hans Moder, som nedstammede fra de berømte Alomæonider, var nærbeslegtet med Pericles, hvorover denne og blev den unge Alcibiadis Formynder. Allerede ved sin Fædrencarv bemidlet, blev han det endnu meere ved at gifte sig med Hipparete, en Datter af Hipponicus, som man ansaae for den rigeste Mand i hele Grækenland. De Fordele, som Herkomst og Formue gav ham, havde Naturen forsøget med et smukt Legeme, en medfødt Yndighed, som gav alle hans Handlinger et andet og høyere Ansеende, og saadanne Siælekræfter, som i store Embedsmænd enten omtalte eller vyhøye de Stater, de tiene. Fød i det sindrige Athenens blomstrende Dage, opvoxen under den statskloge Pericles Øyne, dannet af duelige Lærere, og tilsidst af den berømte Socrates, som brændte af Kiærlighed til ham, og her vilde giøre sit Mesterstykke, fremstillede han sig i Folkets Forsamling med saa megen Videnskab og syndig Veltalenhed, at Nicias selv strax fornam sin Medbeiler. Endog ved denne eene Færdighed havde han i Athenen kundet skaffe sig Yndighed: men han var og venlig, hielpsom, gavmild, redebon at bruge til Folkets Fornøyelse sin Formue, og en Mester i at opfinde saadanne Handlinger, som forbausede Athenen selv. Ja denne, om jeg saa maa sige, boblende Vittighed, dette hurtige og paa tusinde Indfald frugtbare Hoved, havde Alcibiades ved Sindighed og Dyd kundet lempe og styre det, da havde Athenen seet i ham en nye Themistocles. Men nu henreven baade af Vellyst og Vrgierrighed, lever han kun sig selv, og just fordi han havde den største Siæl, blev besyn, derlig i alle hans Idrætter: ulignelig ligesaavel i sine Laster som i sine Fortrætninger; og uopsportlig i sine Anlæg, saavel for dem, han tiente, som dem, han arbeidede imod".

"Athenen havde fra hans Barndom af indtil denne hans mandlige Alder kun seet overordentlige Handlinger af ham. Var det godt, han giorde: saa forekomde sig dermed noget sært, som udmærkede det: og var det ondt, saa havde en dristig og usedvanlig Vittighed saa omgivet det, at man for dette

Uven

Uventede tabte det andet af Sigte. Af saadanne Stykker have Skribenterne bevaret os et anseeligt Forraad; men de have ikke Plads i den almindelige Historie. Alcibiades skal desuden, nu han træder frem paa vor Skueplads, tilstrækkeligen retfærdiggiøre, hvad jeg har sagt saavel om hans foregaaende Liv, som om hans personlige Egenskaber".

Saa ypperlig Fortælningen selv er, saa ypperlige og lærerige ere de Betragtninger, Forf. anstiller over Athenen efter Krigens Ende. Vi ville deraf meddele saa meget, som vort Rum tillader. "Saa endtes, heder det, i det 27 Aar en Krig, som frem for alle foregaaende bliver altid vigtig, fordi de Folk, som førte den; de Tildragelser, der udmerke den; de Helte, som her stiftede sig et Navn; det Athenen, som laae under; og de store Mænd, som have bestrevet os denne lærerige Tid, have Hævd paa et ævigt Minde".

"Saa længe Videnskaber beholde deres Værd, glemmes Athenen, deres Moder, aldrig. Vi skylde den en saa stor Deel af det, vi ere, at det bliver endog naturligt, at tage Deel med i dens Skiæbne, og sukke ved dens Ulykke. Men det er Klogskab at beskue i dens Hændelser de menneskelige Tings Løb, og lære Forstand.

"Store Mænd toge en liden Stad, neppe kiendt uden for Grækenland, og deraf dannede i faa Aar, en af de vældigste Stater, Verden endnu havde seet. Themistocles, Aristides, Cimon, Myronides, Tolmidas, og, at jeg skal tage ham med, Pericles: disse ophøyede Siele, som vel adskillige i Alder, dog alle kiendte hinanden, opførte af det Grus, Ærres havde efterladt, den stolte Bygning, der tildrog sig alles Forundring, og en saa vidt udbredt Ærbødighed. Forsynet vil skabe et blomstrende Folk: det giver og bruger store og retskafne Mænd; og om end Landet, som det Athenienſiske, er afbrændt og giort bart, det hindrer intet: derfor skal Folket dog i een Mands Alder blive rigt, mægtigt og lykkaligt. Forsynet vil styrte et fordærvet Folk, og dette faaer eller giver sig selv uredelige og svimlende Styrere; strax ere der Skier, hvorpaa man sløder an; og være der end ikke saadanne forhaanden, man opsøger dem selv. Da blive en Cleon, Alcibiades, Pisander, Theramenes, Philocles til: og i faa Aar falder et Folk fra en befæstet Lykkaligheed i alle Elendigheders Forvirrelse".

"Skal et Folk ophøyes, da forbedre Sæderne, og vaag over dem. Saa tænkte Solon, og hans troe Efterfølger Clisthenes! Derfor dannede de ved deres Love et dydigt og arbeidsomt Folk, og gave det Areopagitiske Raad et bestandigt Opsyn over denne al Velfærds Grundvold. Skal et Folk fornedres til at være en egennyttig og opblæst Mands Slaver, da fordærv Sæderne: tag Opsigten bort: oplad Døren for Ryggesløshed; og nedsynk Folket i Forlystelser. Det var Periclis Statskonst: og vist er det, han beholdte sin Magt; men da tabte Folket sin Sundhed, og blev ved den Gift, det da inddrak, i de 24 Aar det siden levede, saa ængstet af Slag paa Slag, at ingen Lægedom meer kunde hielpe".

"Det er Sædernes Godhed, som giør de store Siæle til retskafne Mænd, og giver Staten Mod til at nytte dem. Themistocles og Alcibiades lignede hinanden i Forstands Skarphed og Sinds Bøyelighed. Begge bleve landflygtige: den første uden, den anden efter Fortieneste: begge flygte til Statens Fiender; men den første nødtvungen, den anden frivillig. Themistocles opvoxen i en dydig Stat, kan ikke ved Monarkens største Velgierninger overtales til at blive en Forræder. Alcibiades, som er opdraget i en fordærvet Stat, nyder intet Godt af

Sparta,

Sparta, og dog, blot for at hævne sig, skader eene sit Fædreneland mere end alle Peloponnesi Hære. Pericles selv stolt, men dannet til en god Tid, omskaber Landets Forfatning, men vaager over dets Ære og udvortes Velstand: Antiphon, Pisander, Theramenes, ogsaa skabte, men af den onde Tids Opfostringer, forandre og Regieringen; men sætte derved Athenen i den fæleste Fare. Cimon udjages af den Bye, han har ophøyet, vil segte for dette utaknemmelige Folk, og da han ikke maae, styrker sine bedste Venner til at dse for deres Stat: Pisander maae rømme fra det Athenen, han selv har giort ulykkeligt, og flygter til Decelea, for derfra at stride mod sit Fædreneland. Det gode Athenen kan af Cimon lade sig overtale til at hielpe det af sine Slaver angrebne Sparta, skiønt det hadede denne Stat: det onde Athenen dræber 6 Feldherrer, som have vundet en herlig og umiskelig Seyr. Det dydige Folk kan jage Aristides og Cimon bort, og igien kalde dem tilbage, bruge og ære dem: det lastefulde kan ikke undvære Alcibiades, og heller ikke beholde ham. Hiint kan lade de samme store Mænd begynde og fuldføre en Krig; dette kan, skiønt beleiret af alle Ulykker, ikke lade sin sidste Flaade forblive under en Thrasybuli Anførsel; hiint kan ofte slutte Fred med Peloponneserne midt i Seyervindingernes herligste Løb: dette vil ikke modtage Fred, skiønt Armod byder det, og en uovervindelig Modstand giør det nødvendigt. Men det er Naturens evige Lov, at Laster skal forblinde, for at styrte". o. s. v.

Vi have beklaget det, og igientage vor Klage, at Hr. Forfatterens Tid ikke har tilladt ham at levere os den grække Historie i denne Tidsalder fuldstændig. Men hvad skulde vi sige, om vi maaskee overalt maatte lade os nøye med hvad vi have faaet? Dog! saa ond tør vi ikke tænke os vor Literaturs Genius, at den skulde misunde os et Verk, som saa høylig interesserer Folkets og Sprogets Ære. Og skulde det ske, bør vi trøste os med Vigtigheden af de Hindringer, som standse Forfatteren i Løbet til sin literariske Udødelighed. Thi som vi allerede have sagt ved Recensionen af det første Bind (*), da Ingen mistænkte os for Smigger: "Vi kiende intet prosaisk "Skrift, som kunde tiene til større Bevis paa "vor Modersmaals Rigdom, Fynd, og Yndighed, "end denne Historie". Og naar vi her legge til, at Vittigheden forekommer os i denne Deel meere sat, og Tonen overalt endnu meer stemmet efter Historiens Værdighed og Majestæt, end i den første Deel; saa have vi sagt alt til at giøre vore Bemærkninger umistænkte

(*) See kritisk Journal for 1769. S. 218.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 51 og 52. ——— 1772.

Historie om de fra Norden udvandrede Folk. Forfattet af Peter Fridrich Suhm. I Bind. Kiøbenhavn, 1772. Trykt og findes tilkiøbs hos Brødrene Berling. Saa og i Mummens Boglade paa Børsen i No. 5. Stor 630 S. 4to.

Dette Skrift udgior den fierde Deel af Hr. Konferentsraadens store historiske Verk, og er afdeelt i fire Bøger, hvoraf dog ikkun de tre have faaet Rum i dette Bind.

Den første og vidtløftigste Bog handler om Gotherne. Gother og Joter eller Jotner holder Hr. Forf. nu med Hr. Prof. Schøning for at have været i de ældste Tider eet Folk, som have skilt sig ad uden for Norden, og gaaet hver paa sin Kant over til den store nordiske Halvøe eller Scandinavien, og at da den eene Hob, som med den mellemste Odin, rimeligst fra Preussen og Lifland er gaaet over Østersøen til Scandinavien, her først har kaldet sig Gother, d. e. Gudernes Folk, fordi denne Odin med sit Følge gav sig ud for Guder. Dette skal være skeet 500 Aar omtrent for Kristi Fødsel, i Anledning af Darius Hystaspis Tog mod Scyterne, som drev den mellemste Odin med sit Folkefærd Nord efter. Man finder derfor, at hele Nordens almindelige Navn har været Gothland, og Folkets Gother; og Landet er blevet inddeelt i Reid-Gothaland, d. e. Gothland, som man kan ride til, hvorved forstodes i Særdeleshed Jylland, som efter Cimbrernes Udvandring var besat af Joterne eller Jyderne, og Ey-Gothaland, det er Gothland, som bestod af Øer, hvorved fornemmelig forstodes vore danske Øer. Siden er Navnet Gothland blevet indskrænket til det yenste Gothland, Øen Gulland, og til Jylland.

Efterat Hr. K. R. har igiendrevet andre Skribenters Meeninger om Gothernes Oprindelse og Boepæle, forklarer han Gothernes Bedrifter efter de gamle Skribenter, meest Jornandes, i det første, andet, tredie og fierde Aarhundrede, indtil det store hunniske Indfald og den gothiske Magts Undergang Norden for Donau, og Gothernes Nedsættelse Sønden for denne Flod. Ved den Leylighed handler han udførlig om den gothiske Bisskop Ulphilas; hvorledes Gotherne ved ham bleve bragte til den arianske Lære; hvorledes han opfandt Bogstaver; og hvilke de vare. Forf. anfører Kirkefædrenes ulige Beretninger om Gothernes Overgang til den arianske Sekt, og holder det for rimeligst, at Ulphilas først har været Orthodox, men siden er blevet af Eudoxius og Acacius Aar 359 paa Mødet i Konstantinopel, overtalt til at træde over til Arianismus, hvillen han siden har udbredt blant sine Landsmænd, fornemmelig under Keyser Valens, som selv var en Arianer. — Hvad den gothiske Oversættelse af de fire Evangelier angaaer, som tillægges Ulphilas, saa troer Hr. K. R., at den bekiendte Strid derom er let at afgiøre, naar man giver Agt paa disse Evangelier selv, og paa Walafrid Strabonis mærkværdige Vidnesbyrd, som beretter, at "Gotherne da de opholdte sig i de græske Lande, "og havde det theotiske Sprog, bleve bragte til den "kristne Troe, og lyde noget efter ved Lærde af "deres eget Folk oversætte Bibelen paa deres eget "Sprog, hvoraf, siger han, endnu haves Affskrifter "hos nogle; vi have, lægger han til, og erfaret

" ved nogle troeværdige Brødres Beretning, at
" Gudstienesten endnu holdes paa dette Sprog hos
" Tanitanerne". Denne Mands Vidnesbyrd bør
være af stor Vægt, da han var i sin Tid en meget
lærd Mand, og en Discipel af den bekiendte Hrabanus Maurus i Fulda, blev siden Decanus ved St.
Galli Kloster i Schweitz, og tilsidst Aar 842 Abbed
i Reichenau i Costnitzerstift. Hans Læremester Hrabanus havde selv giort en Reyse til Orienten, og har
derfor kundet være en af de troeværdige Brødre, der
havde berettet, at Gotherne i Tomis endnu i hans
Tid holdt Gudstienesten paa det theotiske eller tydske
Sprog. Og da det Exemplar af Ulphilas Oversættelse af de fire Evangelier, som for nærværende
Tid er i Sverrig, og bekiendt under Navn af Codex
argenteus, er fundet i Abbediet Werden i Grævskabet Marck i den westphalske Kreds, saa begriber man,
hvorledes Walafridus med saa megen Vished kunde
tale om Afskrifter, som endnu fandtes hos nogle.
Paa det frankiske Sprog kan denne Kodex ikke være
skrevet, som nogle endog store Mænd mene, efterdi
den efter Kritikkyndiges Skiønnende har en Alder
af omtrent 1200 Aar, og det er bekiendt, at Otfried i det niende Aarhundrede er den første, som efter
sit eget Sigende har skrevet noget paa det frankiske
Sprog. Spørger man endda, om disse fire Evangelier ere Levninger af Ulphilas Bibeloversættelse, og
om de virkelig ere skrevne paa det gothiske Sprog?
saa svarer Hr. K. R. S. 191: " Da Sproget udi
" dem bestaaer fornemmelig af Tydsk og Nordisk, men
" er derhos blandet med en Deel græske og latinske
" Ord, da Bogstaverne ere aabenbare græske, men-
" gede, som det synes, med et Par Runer; og da
" Oversættelsen følger nøye den græske Text, og ingen-
" lunde den latinske, saa synes af alt dette at følge,
" at disse Evangelier maae have været i Brug hos
" et Folk, der bestod baade af Norske og af Tydske,
" men som derhos maae have havt Omgang baade
" med Romere og med Græker. Og paa hvilket
" Folk uden paa Gotherne kan dette vel passe sig, der
" begyndte først at røre paa sig, og at gaae ud fra
" Norden; forcenede sig siden med deres Landsmænd,
" de tydske Gother i Prevssen, og efter adskillig Om-
" vandring satte sig omsider ned i Dacien, en Pro-
" vinz, stærkt bebeet af Romere, hvis Sprog, neml.
" det Wallachiske, er derfor endnu meget opfyldt med
" latinske Ord, saa at man derover ey bør forundre
" sig, at en Deel latinske Ord findes i de gothiske
" Evangelier, og blev dette Folk endelig udi Dacien
" begyndt at bringes til den kristne Troe af Græker,
" og ganske omvendt ved sin egen Biisp Ulphilas, som
" havde Omgang med de græske Bisper Eudoxio og
" Acasio, hvorfore det ey er underligt, at Ulphilas
" oversatte det Nye Testament efter den græske Text,
" og førte Bogstaver, som næsten aldeles ere græ-
" ske, ind iblant sine Landsmænd, og at der findes
" nogle græske Ord i Sproget. Mig synes, at alle
" disse Omstændigheder ere saa beskaffne, at om de
" alle, eller nogen af dem feilede, saa havde man
" Aarsag at tvivle paa, at disse Evangelier vare Ul-
" philæ, og gothiske".

At ikkun de fire Evangelier ere tilovers, da dog Ulphilas oversatte den hele Bibel, er ikke meer at undre over, end ved saa mange gamle Skrifter. Desuden har den lærde Knittel i vore Tider opdaget i det wolfenbüttelske Bibliothek en Oversættelse af nogle Kapitler af Pauli Epistel til de Romere, af samme Sprog og Bogstaver, som de i Ulphilæ fire Evangelier. Vel synes det sært, at, naar de i bemeldte Evangelier forekommende Bogstaver skulde være gothiske, man da ikke finder dem i hele Italien og Spanien, hvor dog Gotherne regierede. Men hvad Italien angaaer, da er det baade længe siden, Gotherne regierede der, og deres heele Regiering varede ikkun i 60 Aar; saa det ikke er at undre over, om ingen gothiske Monumenter sandtes der, allerhelst da de gothiske Konger giorde sig en Ære af at betiene sig af latinske Bogstaver paa deres Mynter, for at vise, at de eyede Rom, og lode tillige deres Breve skrive paa Latin. " Hvad Spanien angaaer, siger Hr. Forf., da maae man tilstaae, at hidind-
" til ere ingen gothiske Monumenter fundne der, hvil-
" ket er saa meget meere underligt, da Gotherne re-
" gierede derover i 300 Aar. De Mønter, man
" har af de gothiske Konger i Spanien ere og præ-
" gede med latinske Bogstaver. Men da man ey
" har ældre end af Liuva, som kom til Regieringen
" Aar 567; saa er det vel mueligt at man skulde
" finde gothiske Bogstaver paa deres Mønter, om
" man kom over nogle af ældre Konger. Overalt
" kan her gielde de samme Aarsager, som forhen
" om Italien, nemlig at Gotherne heller betiente
" sig af romerske Bogstaver, end af deres egne. Ja
" man finder endog, at deres Love, saavel i Italien
" som i Spanien vare paa Latin, og ey paa Go-
" thisk, fordi de Indfødte overginge dem langt i
" Tallet. Imidlertid tvivler jeg aldeles ikke paa,

" at

" at om Spanien ret engang begyndte at oplede deres
" Mouumenter, der jo da ogsaa ville findes Gothi-
" ske. Hvor saa Gotherne ellers have været i Tal-
" let imod de Indfødte, kan ogsaa sees deraf; at
" der findes ey mange Ord i det Italienske, Span-
" ske og portugiske Sprog, som kan udledes af det
" Gothiske, imod de mange, som kunne udledes af
" af det Latinske og Celtiske. Dersom lærde Un-
" dersøgninger kunne have Sted i Krigens Bul-
" der, saa er det at haabe, at man nu kunde komme
" til Visshed om den Sag, i Anledning af Russer-
" nes seyerrige Vaaben, saafremt det er rigtigt,
" hvad Rudbek skriver, at der endnu bruges paa
" adskillige Steder gothisk Sprog, og Ulphilæ
" Bogstaver, hvilket synes ey vel at kunne forkastes,
" efterdi Rudbek vidner selv, at have talt med nogle
" Ungerer, ja med en Wallachisk Gesandt, som be-
" rettede, og hvilken siden han og selv hørte at læse
" Ulphilas. Skulde der og endnu findes Levninger
" af Gother ved Tomas i Bulgariet, saa kunde man
" og maaskee faae ved denne Leylighed Underretning
" om dem. I det niende Seculo vare de der, og
" havde deres eget Sprog, som sees af ovenan-
" førte Walafridi Vidnesbyrd.

Hvad som end videre bestyrker, at de fire Evan-gelier, som tilskrives Ulphilas, ere virkelig af ham, og skreune paa det gothiske Sprog, og med gothiske Karakterer, er et ældgammelt Diplom i det latin-Sprog, udstedet af Geistligheden ved St. Anastasiæ Kirke i Ravenna, som har tilhørt Arianerne, til Petrum venerabilem defensorem, hvori de sælge ham for 8 Uncier. Moradsen, paludem, i Di-strikket af Ravenna. Dette Instrument, som Asse-man har anført i script. hist. ital. udaf Sabbatini Tom. 5. in vetustum Cal. rom. er underskrevet af 20 Bisper, og deriblant ere de fire gothiske, hvor-af Assemann har anført den eenes Underskrift; men Hr. C. R.. som har saaet Sabbatinis Verk selv, har deraf ladet indrykke og afskrylke alle fire Under-skrister med deres gothiske Bogstaver og en Forkla-ring, hvorledes Ordene bør læses, tilligemed en latinsk Oversættelse af nogle; thi alle har hverken han eller hans lærde Ven Hr. Etatsraad Langebek kundet forklare (See S. 396); men dette Arbeyde overlader han til den berømte Ihre, " som hverken " nu eller nogensinde haver havt sin Lige i den ulphi-" lanske Literatur".

Hr. C. R. bliver derpaa ved at fortsætte Go-thernes Bedrifter i de romerske Provintzer i det fierde og femte Aarhundrede, indtil den store Theodericus, som oprettede det ostgothiske Rige i Italien. Dog anfører han meest, hvad som henhører til Gother-nes Sæder, Skikke, Sprog og Herkomst, eller kan tiene som Tillæg til Mascous Geschichte der Teutschen, hvortil han for det øvrige henviser Læ-seren. Han forlader derefter Ostgotherne i Ita-lien, og Westgotherne i Spanien, som de, hvis Historie nu bliver bekiendt nok, og samler derpaa de saa og adspredte Efterretninger, som haves om de Gother, der vare i de græske Keyseres Tieneste, og om dem, der endda længe efter bode Sønden og Norden for Donau, og ved Mæotis, lige indtil det sextende Aarhundrede. Efterat Forf. derpaa har anført og prøvet saavel gamle som nyere Skri-benters Vidnesbyrd og Meeninger om Gothernes Vandringer, Sæde, Vælde, Kolonier, Magt, o. s. v., kommer han til deres Love, Sæder, Sprog og Bogstaver. Visigothernes Love i Spanien sam-menligner Hr. Forf. i nogle Stykker med Westgo-thernes Love i Sverig, men ønsker, at en lærd Jurist vilde udforligere anstille denne Sammenlig-ning. — Den vidtløftige §. om Gothernes Sæder er en nordentlig Samling af Extrakter af adskillige Skribenter, hvoraf ikke stort Lys kan hentes for Gothernes Sæder. Det interessanteste er, hvad som anføres om den store gothiske Konge Theodo-ricus. Iblant andet fortælles, " at Juvenalia, en " fornem romerk Dame, af raadsherlig Slægt, " kom til Kong Theodericum, beklagede sig, at hun nu paa tredie Aar havde ført Proces med den Pa-" tricio Formo. Kongen kaldte begge Parters Dom-" mere til sig, og sagde: Dersom I ey inden Mor-" gen er til Ende med et assige Dom i denne Sag, " saa skulle I miste Eders Hoveder. De samlede " og beraadsloge sig derpaa i tvende Dage, og assag-" de Dommen. Juvenalia forsøgede sig derpaa " straxt til Kongen for at takke ham. Kongen lod " kalde Dommerne, og sagde: Hvorfor have I for-" halet i 3 Aar, hvad I nu have afgiort paa 2 " Dage, og han lod derpaa halshugge alle disse " Dommere, hvilket indjoug Skræk i alle de andre".

I Anledning deraf forsvarer Hr. Forf. Go-thernes imod den Beskyldning, som gieres dem, lige-som de havde været den eeneste Aarsag til Viden-skabernes Forfald i Europa. " Hans Regiering, " siger han om Theoderik, kan ey tilskrives det Bar-" barie, som baade for og siden, saavel i Videnska-

" ber, som i Sæder, herskede i Italien, og egent-
" lig at tale ey heller Gotherne i Almindelighed, end-
" skiønt det er bleven brugeligt, at kalde Middelal-
" derens slette Smag i Bygninger, Malerie, Sta-
" tuer, Bogstavrr, Skrivemaade, Gothisk, allene
" fordi Gotherne vare de berømmeligste blant alle
" Barbarer, som fulde ind i det romerske Herre-
" domme; da man dog fra det 3 Seculo af kan kien-
" delig vise Smagens Aftagelse, hvortil vel barba-
" riske og uvidende Folks Anfald, og Nedsættelse
" giorde noget, særdeles til at holde ved lige, og
" udbrede det engang allerede indførte Barbarie, men
" hvortil de sande første Aarsager vare de uophørlige
" indvortes og udvortes Krige i det romerske Herre-
" redom, Keysernes Uvidenhed, og de fleste Krist-
" nes falske Indbildning, at deres Religion tillod
" dem ey at dyrke hedenske Konster, og at læse hed-
" niske Skribenter. Det er saa langt fra, at The-
" odorici Regiering bidrog noget til Barbariets
" Vedligeholdelse i Italien, at han tvertimod, end-
" skiønt selv ulærd, søgte at udrydde det, havde og
" deri efter Omstændighederne nogen Fremgang;
" men da en paafølgende langvarig Krig, og Lon-
" gobardernes Regiment, giorde alt dette til intet.
" Westgotherne forefunde allerede Smagen fordær-
" vet i Spanien, og da de selv ingen havde, og vare
" uvidende, saa er det ingen Under, at de deels ey
" dyrkede Videnskaber, og deels dyrkede dem saale-
" des, som de funde dem for sig. Det samme kan
" og siges om Franker, Burgunder, Longobar-
" der ꝛc. hvilke dog ey vare Gother, om man end
" ellers vil give dem Skyld; saa at det derfor er vir-
" kelig i sig selv ubilligt, at kalde den fordervede
" Smag gothisk; men som man dog ey vel kan und-
" gaae, da dette Navn er allerede allevegne vedtaget,
" særdeles af Kunstnere".

Den anden Bog handler om de gothiske Folk. Saadanne opregner Forf. i ligesaa mange Kapitler, 1. Gepiderne. Disse skulle i det første Aarhundrede været udgangne fra Norden, i nogen Tid opholdet sig paa en Øe ved Weichselen, omsider faldet ind i de romerske Provintzer, og til Slutning, i Midten af det siette Aarhundrede være blevne ødelagte af Longobarder og Avarer. 2. Heruberne. Deres første Sæde har været Scandinavien, hvorom anføres 2 merkelige Steder af Procopius, som beretter, " at de i 6 Seculo, da de længe havde været " boesatte i Landene ved Donau, sendte Gesandtere " til Thule, hvorved Procopius uden Tvist forstaaer " Scandinavien, for derfra at hente sig en Konge " af Kongeslægten, hvilket ogsaa gik for sig, thi " de funde der for sig mange af den kongelige " Stamme; og paa et andet Sted, at de, efterat " de vare blevne overvundne af Longobarderne, deels " nedsatte sig i Illyricum, og deels begave sig til " Thule, under Anførsel af mange af Kongeslægten, " hvor Gauterne, et talrigt Folk, gave dem Plads " hos sig". Siden finder man dem i Slutningen " af det tredie Aarhundrede i Meklenborg. Deres tredie Sæde har været Landene ved Mæotis i det fierde Aarhundrede; det fierde i Øvreungarn i det femte og siette Aarhundrede; det femte i Illyrikum; og endelig det siette i Dacia ripensi ved Aar 548 og 553. 3. Hirri, hvis første Sæde har været i Lifland eller Estland, siden i Polen. 4. Scyrer, hvilke ogsaa først skulde have boet i Estland og Churland, og siden synes at have forflyttet deres Sæde til Overungarn. 5. Turcilinger, som dog ikkun synes at have været en Stamme af Scyrer, ligesom disse igien af Alaner. 6. Rugier. Tacitus sætter dem vel iblant Sveverne. Men Hr. K. R. vil, at man skal antage to Slags Svever, " de eene, som " vare de egentlige, og hvortil han regner alle Her- " minoner; og de andre, som kun kaldtes Svever, " fordi de enten stode i Forbund med dem, eller og " havde samme omvankende Levemaade, som de, eller " og maaskee allene, fordi de boede midt iblant Sve- " viske Folk, og saadanne have Angler, Varner, " Longobarder, Rugier været". Deres første Sæde har været i Forpommern; siden finder man dem Norden for Donau, hvor de uden Tvivl have besiddet en Deel af Østerrige, Bøhmen, og Mæhren. At disse Rugier skulde være udvandret fra Rogeland i Norge, som Hr. Prof. Schøning meener, holder Hr. K. R. ikke for troeligt, efterdi intet udtrykkeligt gammelt Vidnesbyrd derfor findes, og denne Udvandring maatte gaae op i meget gamle Tider, siden Rugier allerede i Tacitus's Tid, og ventelig længe tilforn boede i Germania; men han holder dem snarere for et tydsk-gothisk Folk. 7. Varner. Deres ældste Sæde skal have været i Meklenborg, men siden synes de at have behersket alt Landet fra Oderstrømmen indtil Eyderen, ja endog strakt sig paa den anden Side indtil Rhinstrømmen. Omsider bleve de ved Rhinen undertvungne af Frankerne, og de ved Østersøen af Venderne. 8. Vandaler, hvis første Sæde skal have været ved Havet i Bag-

i Bagpommern; hvorfra de ere blevne udjagede af Gotherne midt i det andet Aarhundrede, da man finder dem i Bøhmen. Siden satte de sig fast i Dacien, i Slutningen af det tredie Aarhundrede; derpaa finder man dem i det fierde Aarhundrede i Panonien, omsider i Gallien oa Spanien, og endelig i Afrika i det femte Aarhundrede. Nogle blande dem urigtig med Venderne. 9. **Burgundier.** Disses ældste Sæde skal have været i en Deel af det Brandenborgske, og Storpolen, fra Oderen indtil Weichselen, siden i Lillepolen, derpaa i Bøhmen, omsider i Frankenland, endelig i Gallien i det femte Aarhundrede.— Om ethvert af disse Folk meddeler Hr. K. R. en Mængde Excerpter af de gamle Skribenter, hvilke han ofte ledsager med kritiske Anmerkninger; og til Slutning anføres de nyere Skribenters Meeninger om ethvert Folk især.

Tredie Bog om Longobarderne. I Henseende til dette Folks første Herkomst og ældste Sæde følger Hr. K. R. Paulus diaconus, en indfødt Longobarder, som levede i Slutningen af det ottende Aarhundrede. Efter denne Skribent have de da i Forstningen været kaldet Winili, boet i Scandinavien, og havt Navnet af deres lange Skiæge. Hvoraf Hr. Forf. slutter, at deres ældste Sæde har været i Wensyssel i Jylland, hvor efter hans Formodning i de ældste Tider boede tydske og ikke nordiske Folk, og hvorfra de maae være udgangne noget for Kristi Fødsel, eftersom man allerede ved Kristi Tider finder dem boende Sønden for Elven. Ved Scandinavien maae man saaledes ikke forstaae her det store Scandinavien, eller den store nordiske Halvøe; men man finder ogsaa, at de Gamle under dette Navn have befattet de andre der liggende Øer. Den største Vanskelighed bliver i Henseende til Tidsregningen, efterdi Paulus diaconus ikke lader dem gaae ud fra Scandinavien tidligere, end i Midten af det fierde Aarhundrede, og man dog allerede seer dem ved Kristi Fødsel boe ved Elven. Men denne Vanskelighed hæver Hr. Forf. efter Mueligheden, ved at vise, hvad der kan have ført den longobardiske Skribent i Vildfarelse i Henseende til Tidsregningen. I Midten af det ottende Aarhundrede skal dette Folk have boet i Gammelmarck og det lüneborgske, som Paulus diaconus kalder Scoringa; siden skal en stor Hunger have nødt dem til at flytte til Pommern; derefter finder man dem i Preussen, Storpolen, det røde Rusland, og i Bøhmen ved Elvens Udspring, i Slutningen af det fierde Aarhundrede. Hr. K. R. opregner deres adskillige Konger, og bestemmer Tiden, da enhver regierede, indtil den tappre Kong Alboin, som Aar 568 førte Longobarderne over Alperne, og indtog næsten den hele øverste Deel af Italien. Efter 3 Aars og 6 Maaneders Regierung i Italien omkom han ved sin Hustrues Svig, og det ved denne Anledning. "Han havde engang udi et "Giæstebud i Verona drukket meere end han burde. "Da befol han i et af Cunimundi (en Gepidisk Fyr- "stes) Hoved giort Bæger eller Skaal at indskiænke "Vin for Dronningen (hun var Cunimundi Dat- "ter) og indbød hende gladeligen at drikke med sin "Fader. Herover blev Dronningen Rosemunda saa "forbittret, at hun besluttede at dræbe sin Mand; "og overlagde hun dette med Helmichis, der var "opfødt (og havde havt en Amme) med Kongen, og "var hans Schilpor o; armiger, uden Tvivl af "Schild eller Skiold, og bære, bærer, saa at "Navnet egentlig vil sige en Skioldbærer (efter hans "Raad formaaede hun ved en skammelig List den "tapre Peredeum til, at paatage sig Kongens Drab, "thi da hun ey kunde overtale ham dertil, saa lagde "hun sig i sin Kammerpiges (Vestiaria) Seng, og

" havde Omgang med Peredeo, som elskede Kam-
" merpigen, og sagde til ham: at nu maatte han
" enten omkomme Kongen eller og selv omkommes af
" ham. Derpaa befalede hun, da Alboin tog sig en
" Middagssøvn, at Alting skulde være stille i Pal-
" ladset; Hun lod borttage alle andre Vaaben, og
" hans Sværd, Spatha, ved Hovedgjærdet af hans
" Seng, bandt hun stærkt, saa at det ey lettelig
" kunde nedtages og uddrages. Alboin vognede dog
" op, ved det Peredeus kom ind, og da han ey kun-
" de faae sit Sværd ud, for svøgede han sig længe
" med en Fodskammel, men blev dog tilsidst dræbt.
" Hans Legeme begrove Langobarderne med megen
" Graad og Klage under en Trappe ved Palladset".
— Med det Langobardiske Riges Oprettelse i Ita-
lien slutter Hr. Forf. dette stridbare Folkes Histo-
rie, og beskriver derpaa deres Sæder efter Skri-
benternes Vidnesbyrd.

Ved Leylighed af de ansørte Excerpter retter Hr. C. R. en Mængde historiske og kronologiske Feil, som ere begaaede af ældre, saavelsom nyere Skri-benter; undersøger ogsaa mange vigtige Læsemaader i de gamle Skrifter; og da alt dette skeer mest i forbigaaende, saa er et fuldstendigt Register ved Slutningen af dette Verk gandske umisteligt.

Beslutning.

Vi slutte hermed et Sex Aars Arbeyde, som var bestemt til at vedligeholde og befordre en god Smag i Studeringer og Videnskaber blant vore Landsmænd, fornemmelig de opvorende Lærde, og som vi ønske og haabe, ikke aldeles at have feylet sin Hensigt. Naar vi see tilbage til Smagens og Vi-denskabernes Tilstand i vort Fædreneland i disse Sex Aar; saa have vi ingen Aarsag at være misfornøye-de med vor Tilvert. Sproget, hvis Tilstand vi holde for det sikkerste Nilometer til at dømme om den almindelige Oplysnings Tiltagelse eller Afta-gelse hos et Folk, har i denne Tid vundet kiendelig i Reenhed, Rigtighed, Finhed og Bequemhed til at udtrykke sig i alleh aande Materier. Den yndi-gere Deel af Literaturen, som vore Landsmænd al-rede for denne Tiid havde saaet Smag paa, har ikke ligget udyrket. Tullin var traadt fra Skuepladsen, og for tidlig; men vi have seet hans Plads indtaget af en Evald, som har overgaaet ham, og en Bull, som intet har givet ham efter. Det Sælskab, som Frederik den Øfskværdiges Omhue for sit Folkes Oplysning og Fornøyelse stiftede til de skiønne Vi-denskabers Opkomst, tabte intet ved sin Beskyt-ters, intet ved en Sneedorffs Død. Christian VII. føler sine Fædres Drift til at giøre sit Folk lyk-keligt ved Videnskaber, og en arbeydsom Schlegel, en oplyst Lüxtorph, en smagfuld Carstens samme Nidkierhed til at understøtte den høye Velgiørers Hensigter. Vi have seet dette Selskab krone Me-sterstykker i Veltalenhed af en Jacobi og Vogelius, og befale en Lund at blive Sprogets og Religionens Racine.

Skuepladsens Forbedring var giemt til den Tid, da Juliane og Friderich, efter at have reddet Fol-kets Sæder og Ære, skulde giøre det vigtigt for sig selv, og opmærksomt paa Midlerne til at foræd-le og fuldkommengiøre sin Karakter. Imidlertid har en Jomfrue Biehl i det vorende Komiske, og en Wessel i det Burleske, fortient og erholdet Hoved-stadens Bifald, ikke at tale om de Forsøg i det Tragiske, som Hr. Brun nyelig har givet os.

Ingen Deel af den behagelige Litteratur har havt større Lykke i det Tiderum, vor Journal har beskefti-

get

get sig med, end Historien: Denne Videnskab, som indtager samme Plads imellem Videnskaberne, som Bygningskonsten imellem Konsterne, og deeler med de yndige Indsigter Behageligheden, med de alvorlige Nytten. Vi have seet Philosophie, Statsklogskab, og Veltalenhed forene sig i Hr. Guldberg, for at skaffe os en Verdens Historie, som fuldfort skal blive den eeneste i sit Slag, ikke i Dannemark allene, men i Europa. De Herrer Suhm og Schöning d. e. udbredt Lærdom, sielden Oldkyndighed, ufortrøden Møye, ere blevne eenige om at udarbeyde Fædrenelandets ældre og midlere Historie, saaledes, at andre skulde faae desmeere Tiid og mindre Umag, som vilde opføre den nyere paa deres Grund. Dog ogsaa den nyere Fædrenelandets Historie har ved en Gebhardis og Schlegels Flid vundet anseeligt i Rigtighed og Fuldstændighed.

De skiönne Kunster have gaaet i lige Skridt med de skiønne Videnskaber, og hvad Under, om de havde overgaaet dem? Det til disse Konsters Fremtarv oprettede Akademie har seet sine Elever opvoxe til sine Lemmer og Lærere, og har kundet besætte en Sallys, en Jardins, en Pilos og fleeres Pladse med Landets egne Børn.

Dog have vi ikke saaledes adspredet os med det Behagelige og Smukke, at vi derover skulde have glemt de alvorligere og fornødnere Indsigter i Videnskaber. Naturens Kundskab i sin fulde Vide er meget blevet lettet, saavel ved Oversættelser af fremmede Skrifter, som ved egne Landsmænds Arbeyder. Ved det første Slags har fornemmelig Hr. von Aphelen giort sig fortient, og af de sidste have vi havt Leylighed at roese en Gunnerus's, en Müllers, en Brünniches og fleeres Møye. Ja i det yndre Norden have vi seet et lærd Selskab samle sig, fornemmelig til Naturvidenskabernes Udbredelse, som, endskiønt det ved sine Lemmers Adspredelse, og nyelig ved sin værdige Stifters Død, har saaet haarde Stød, dog umueligt under en Fredriks oplivende Varetægt kan gaae til Grunde. Et andet Sælskab har Hovedstaden seet samle sig med større Lykke til den danske og norske Landhusholdnings Fremtarv, som fra en ringe Begyndelse har ved en savnet Bernstorfs Ridkiærhed for Landets Velfærd, og ved de Herrer Hübners og Martfelts Flid og Indsigt, tiltaget saaledes, at det nu udbreder velgiorende Virkninger i alle sit store Formaals Grene. En af de vigtigste, Landvæsenet, har i denne Tid lidt mægtige Rystelser, som paa begge Sider have sysselsat Skribenterne, nogle til at forsvare dets gamle Forfatning, hvoriblant de Herrer Lütkenchau og Otto Didrich Lütken have udmerket sig; andre til at tale Ordet for Bondens Frihed og Eyendom, af hvilke vi især have roest de Herrer Oeder og Torkel Baden. Kameralvidenskaberne, et hidtil hos os lidet dyrket Studium, har vundet meget ved Hr. Martfelts Flid og Indsigt, og Statskyndigheden, skiønt berørt af mange ureene Hænder, har dog ogsaa i adskillige Skrifter vist sig i et yndigt Lys.

Saaledes have vi, saavelsom andre slebne Folk, med Lykke giennemvandret i dette Tidsrum den hele Bane af nyttige og behagelige Indsigter. Kun Skade, at vor Smag i Videnskaberne bestemmes alt for meget efter vore Nabo'ers. Deraf kommer det, at vi frembringe saa faa Originalskrifter; thi vi holde det for Vey nok at naae hine, og tænke sielden paa at bruge vore Nationalfordele til at overgaae dem. Deraf kommer det, at hvad Deel af Literaturen hos dem ligger udyrket, forsømmes ogsaa gemeenlig hos os. Men dette ikke være Aarsagen, hvorfor vi, i det Tidsrum, vi giennemgaae, have

have faa faa at fremvise, som med udmerket Fremgang have lagt sig efter de Videnskaber, der egentlig danne den Lærde, og fornemmelig efter den græske og latinske Philologie? — Meer Lykke har den hellige Philologie og den bibelske Kritik havt, og større forestaaer den. Vi have i Begyndelsen af vort Tidsrum lovet Hr. Balle at skulle blive det i disse Videnskaber, som vi i Slutningen deraf have seet ham at være. Hr. Taubers Flid paa samme Bane have vi ogsaa havt Leylighed at prise; og da nyelig de Herrer Ancher og Træskov have forenet sig til samme Hensigt, saa tvivle vi ikke paa, at jo en nye og glindsende Periode forestaaer den theologiske Literatur i Dannemark.

Om vort Arbeyde selv er det ikke vor Agt her at sige noget. Det ligger for Publikums Øyne, og bør taale hvad Dom billige Læsere fælde over det. Det allene tør vi sige, at vi ere os vore Hensigters Reenhed bevidste, og at det aldrig har været vor Agt, enten at søge egen Roes af andres Vanære, eller at bruge vore Blade til at udøve noget personligt Had. Vi have frit sagt vor Meening om Skribenten, og altid skaanet Personen.

At denne Aargang sluttes saa sildig, er deels Aarsag, fordi vi ikke begyndte den, førend i Maymaaned 1772, deels fordi den siden kom til at standse paa nogen Tid formedelst det Stød, som overgik vore Forlæggeres Handelskontoir.

Endnu have vi ikkun at erindre, at de Stykker af denne Aargang, som ere betegnede med et Bogstav, eller noget andet Mærke, ere af fremmede Forfattere, og at vi ingen Deel tage i de Kritiker, som fra indeværende Aars Begyndelse ere udkomne fra Adressekontoiret i Kiøbenhavn under samme Titel som vort Arbeyde, eller herefter maatte udkomme.

S***r, den 2den Dec. 1773.

B***n.

P. S. Efterat dette var skrevet, erholde vi en Anmodning fra de Herrer Direktører for det Kiøbenhavnske Adresse-Contoir om at fortsætte den Kritiske Journal for Aaret 1774. Og da vi efter denne Anmodning have paataget os dette Arbeyde paa nye, saa udgaaer Journalen næste Aar fra vort Selskab, under den lidet forandrede Titel af Nye Kritisk Journal.

NB. Register skal følge med det første.

Register
til den Kritiske Journal for Aar 1772.

A.

Aagaard, Andr. Isabelle, Tragoedie S. 120
Aarsager, de nærmeste, som forvolde Religionens Foragt, af M. N. E. Balle. 68
Abildgaard, P. C. Unterricht von Pferden ꝛc. 1ster Theil. 99
Agerdyrkningens Mueligheid i Island 178
Alcibiades skildres 396
Anacreontiske Digte 137
Anvisning til Agerdyrkningen, af O. Andr. Borrebye 169
Aphelen, H. von chymiske Dictionaire. 196
- - Dictionaire royal, I. Tom. 359
Approbations-Uddrag af alle Kongel. Forordninger, Reskripter ꝛc., af Joh. Ludv. Lybeker 209
Arabernes Religionsfætter 229
" " Hævngierrighed 231
" " Gjæstefrihed 233
" " Kost og Føde 234
" " Klædedragt 236
" " Sprog 241
" " Tidsregning 243
" " Spedalskhed 246
" " Heste 248
Arabien, det lykkelige, hvad derved forstaaes 257
Artemisias Mausoler 390
Athenen og Sparta afveyes imod hinanden. 394

B.

Baden, Jac. Ligtale over Christoph. Dischер. 57
Balle, M. N. Ed. Aarsager som forvolde Religionens Foragt. 68
" gudsfrygtige Taler. 275
" Taler ved sine Forelæsningers Begyndelse. 370
Bang, Jan. nervorum cervic. anatome. 40
Baumanns, C. A. forbedrede Geographie. 189
Beduiner eller omstreifende Araber S. 261
Bekehrungsgeschichte des Graf. Joh. Fridr. Struensee, von D. Balth. Münter. 321
Bekiendtgiørelse angaaende gamle nordiske Skrifters Udgivelse ved Trykken. 168
Beleiring, Kiøbenhavns, af Johanna Maria Weide. 108
Bernstorffs, Grøven af, Karakter og Fortienester. 155
Beschreibung von Arabien von Carst. Niebuhr. 225
Betragtninger over Aarsagerne til Kornmangelen af J. L. Lybeker. 185
Betænkninger, mathematiske, af D. C. Fester. 164
" " over Recens. af Zarine. 265
Biehl Charl. Doroth. om Frihed og Eyendom. 36
Blyets Brug i Lægekonsten 201
Borrebye, O. Andr. Anvisning til Agerdyrkningen. 169
Brændevinsbrændens Skadelighed. 90
Brun, Joh. Nordahl, Zarine. 81
" Einer Tambeskielver. 377
Brev, Philomusi's Lykønskninge til Hr. M. Nic. Ed. Balle. 118
" om Agerdyrkningens Mueligheid i Island, af H. Finnen. 177
Brødets Opfindelse og Tillavning. 201
Bugge, Th. mathematiske Haandbog. 1ste Deel 289
Bull, Hans, om Landmandens Lykseelighed ved Frihed og Eyendom. 31
Bülow, Hans Tale om Yppigheds Skadelighed. 135
Busa, et Slags arabisk Øl. 235
Bøn, daglig af alle Danske og Norske. 97
Børn maa gives Die strax efter Fødselen 50

C.

Chymiens Oprindelse og Fremgang 198
Chymisk Dictionnaire af H. v. Aphelen 196

D.

Denckmahl, seltenes patriotischer Freymüthigkeit 60
Dictionnaire royal, af H. v. Aphelen 1 Tome 359
Digter, anacreontiske 137
Døderlein, Mich. Forelæsninger over Matheseos pura 113

Æ.

Egennavne, latinske paa us, hvorledes bør dannes paa Dansk i Genitivet 195
Einer Tambeskielver, et Sørgespil af Joh. Nordahl Brun 377

F.

Fabrikernes Flor, et Middel til Dannemarks Opkomst af Frid. Hofmann 217
hvorvidt kunne i Dannemark 221
Fastings, C. F. Hermione, et Sørgespil 145
Fester, Didr. Chr. mathematiske Betænkninger 164
Finsen, Hans, Breve om Agerdyrkningens Muelighed i Island 177
Fiskeriet i Dannemark, hvorledes burde opbielpes 188
Forelæsninger over Matheseos pura, af Mich. Døderlein 113
Foreslilling, Tyconii, om et Universitet i Wiborg 339
Forhold, en Christens i Henseende til gudelige Løfter, af Bernt Sverdrup 159
Forslag til en kongelig Reformations-Commission, ved Christ. Martfeld 121
Forstyrrernes Forstyrrelse, af Jørg. Hee 14
Forsøg, nyt at fastsætte Brugen af qvod og ut, af J. H. 21
i de skionne og nyttige Videnskaber, 9 Stk. 25
Freyr, hvem har været 366
Frihed og Eiendom, et Digt af Charl. Doroth. Bihl 36
Frugtbarhed, Østerlands 247
Følelser, christelige i hellige Sange, ved Mort. Hammer 77

G.

Geographie L. A. Baumans forøgede og forbedrede 189
Giesing, Christoph. Tychoniana 2. Bind. S. 337
Gotfchalch Joh. Programma fuper Velleji Paterculi locis 281
Gother, hvoraf have deres Navn 401
have ikke været Aarsag til Smagens og Videnskabernes Forfald i Europa 406
Grækernes, de 10000 Aftog fra Persien beskrives 387
Anstalter til at tage imod Xerxes 393
Græshopper, de østerlandske beskrives 250
Guldberg, Ove, Verdens Historie 2den Deels 1 Bind 385

H.

Haandbog, den mathematiske, ved T. H. Bugge 289
Hammer, Mort. christelige Følelser i hellige Sange 77
Hansen, Ped. de Troendes Strid med dem selv 273
Hav, hvoraf det røde har sit Navn 262
paa hvad Sted Israeliterne ere gaaet over det røde, sammest.
Hee, Jørg. Forstyrrernes Forstyrrelse 14
paalidelig Underretning om en Brandt 313
Hermione, et Sørgespil af C. F. Fasting 145
Herrens visse Sværd, af Jørg. Østrup 16
Hesiæs Egenskaber kan ikke dømmes af Farven 100
Historie, Norges af Gerh. Schøning. 1ste Deel 293
Verdens af Ove Guldberg, 2den Deels 1ste Bind 385
om de fra Norden udvandrede Folk, af Ped. Frid Suhm, 1ste Bind 401
Hofmann, Frid. Fabrikernes Flor 217
Hübner, Mort. Sørgetale over Grev Bernstorff 153
Høysgaard, J. Forsøg om Conjunctionerne qvod og ut 21
samme paa Tydsk 161

J.

Janson, H. F. die richtige Freude der Christen über die göttliche Vergeltung des Bösen 64
Jemens Beskrivelse 251
Indhold, summarisk af Aftensangsprækener, ved Doct. N. Nannestad 105

Indhold, af Høymesseprækener, begyndt af Doct. Chr. Mich. Rottbøll, og fortsatte af Joh. Christ. Schønheyder S. 193
Jonge, Nic. Skoleatlas 191
Irlands Husholdning med Fedevare, af Chr. Martfeld 5
Isabelle eller den kierlige Ondskab, af Andr. Aagaard 120

K.

Kaffe, den jemenske, den bedste 246
Kalve, hvorledes fedes i Engelland 6
Kiærlighed uden Strømper, af Wessel 283
Knud den store skildres 28

L.

Langebeck, Jac. scriptores medii ævi, Tom. I 345
Landmandens Lyksalighed ved Frihed og Eyendom, af Hans Bull 31
Landvæsenets gamle Forfatning i Dannemark 74
Levirats Ægteskaber i Arabien 236
Ligtale over Christoph. Discher ved Jac. Baden 57
Lovtale over Knud den store, ved Ped. Vogelius 25
Lund, Jac. Joh. to Oder 38
Lybeckers, Joh. Ludv. Betragtninger over Aarsagerne til Kornmangelen 185
- - - Applicationsudtog af kongel. Forordninger 1ste Hæfte 209

M.

Manna, det arabiske beskrives 247
Mareb, Beskrivelse paa Vandkommen der 256
Martfeld, Christ. om Irlands Husholdning og Handel med Fedevare 5
- - Forslag til en kongel. Reformationscommission 121
Münter, Doct. Balth. Danckpredigt 44
- - Bekehrungsgeschichte des Grafen Joh Frid. Struensee 321

N

Nannestad, Doct. Nic. Indhold af Aftensangsprækener 105
Nervorum cervic. anatome a Jan. Bang. 40
Nerveormen 245
Niebuhr, Carst. Beschreibung von Arabien 225

O.

Oder, to ved Jac. Joh. Lund. 38
Odin, hvem har været. 362
Om Dagen den 17 Januarii 1772, ved T. R. S. 41
Omskiærelsens Nytte i de varme Lande 238

P.

Philomusus's Lykønskningsbrev til Prof. Balle 118
Polygamie i Orienten. 237
Pontoppidan, Joh. Ludv. Chr. om Lasternes Skade i Staten 131
Pribst, C. A. Prædiken paa 4 Søndag efter Nytaar 44
Priser tilkiendte af Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse 168
Programma super Vell. Paterc. af Joh. Gottschalch 281
- - in solennem inaugurationem scholæ wiburgensis, af Biskop Rottbøll 282

Q.

Qvod, conjunct. er allevegne et Relativum 23

R.

Raad til Mødre, som selv opamme deres Børn, af Mad. Le Rebours 49
Rede am Geburtsfeste des Køniges, von Wessely 93
Regner Lodbrog, Betænkninger over hans Historie 308
Retskaffenhed og Oprigtighed, Gudsfrygts sande Væsen, af Joh. Christ. Schønheider 17
Rottbøll, Doct. Christ. Mich. Indhold af Høymesseprædikener 193
- - Progr. in solennem inaugurationem scholæ wiburgensis 282

S.

Samarmog eller Græshoppeæderen 250
Saly, Udtog af hans descriptions de la statue eqvestre 180
Samlinger, af Ped. Frid. Suhm 1 B. 2 St. 73
- - 1 B. 3 St. 172
Schlegel, Joh. Heinrich Samlung zur dänischen Geschichte 1 B. 2 St. 179
Schønheider, Joh. Christ. Retskaffenhed og Oprigtighed, Gudsfrygts sande Væsen 17
- - Prøve af en dansk Psalme 195

Schiøn-

Schønning, Gerhard, Norges Historie 1 Decl 293
Scriptores medii ævi Tom. I. 345.
Selskab, et Agerdyrknings oprettet paa Island 169
Skoleatlas, ved Nic. Jonge 191
Smum, en farlig Vind i Arabien 228
Statskonsten, hvor nyttig for en Præst at vide 128
Suhm, Ped. Frid. til Kongen 12
tydsk Overs. 60
Samlinger 1 B. 2 St. 73
1 B. 3 St. 172
Dom over adskillige Skribenter rettes 173
Om Odin og den hedenske Gudelære 361
Historie om de fra Norden udvandrede Folk 1 B. 401
Sverdrup, Bernt, en sand Christens Forhold i Henseende til gudelige Løfter 159
Sørgetale over Greven af Bernstorff af Mort. Hübner 153

T.

Taler paa Kongens Fødselsdag i Sorøe 1771. 131
gudelige af Mag. Nic. Ed. Balle 275
ved sine theologiske Forelæsningers Begyndelse af samme 370
Tanker afbrudte i Andledning af Beskiermelsesdagen af E. B. 65
Tetens, Ped. Guds besynderlige Forsyn for sin Salvede 61
Erindr. imod Recens. deraf 141
Tegt, om en Prædikant bør forlade den foreskrevne 280
Thor, hvem har været 366
Trauerrede über den Grafen Bernstorff. 158
Tulin, Christ. Braunmann Skrifter 2 Bind 89
Tyrkerne hade Europæerne 232
Tychoniana 2 Bind ved Christoph. Giessing. 337

U.

Ulphilas, Tanker om hans gothiske Overs. af de fire Evangelister 402
Underretning, paalidelig om Enevold Brandts Forhold, af J. Hee 314
Unterricht von Pferden, von P. C. Abildgaard 99

V.

Varme, for megen er Børn skadelig 53
Weide, Johanna Maria, Kiøbenhavns Beleiring 108
Vogelius, Peder, Lovtale over Knud den store 25

W.

Wessel, Kiærlighed uden Strømper 283
Wessely, Hartvig, Rede am Geburthsfeste des Königs 93

Z.

Zarine, et Sørgespil ved Joh. Nordal Brun, 81

Ø.

Østrup, Jørg. Herrens visse Hæver Guds Folk til Advarsel 16
Øvelser i det latinske Sprog hvorledes bør skee 22

Kiøbenhavns
Kongelig privilegerede
Adresse-Contoirs
Kritiske Journal
for
Aar 1773.

Udgivet fra Adresse-Contoiret i Kiøbenhavn.

Reliefe Journal

der

Stadt 1773.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 1 og 2. ——— 1773.

Forsøg til en moralsk Afhandling om Tarveligheds Indskydelse i et Folkes Tilstand, Virksomhed og Sæder; af Jens Bech S. St. ministerii Candid. — — Sunt certi — — — Fines Quos ultra citraqve nequit consistere rectum. Horat. Kiøbenhavn 1772. hos Forlæggeren Gyldendal i Trompetergangen No. 112. for 10 ß. 8. 48 Sider.

Den Indskydelse, som Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse giorde til en saadan moralsk Afhandling, har foranlediget Forfatteren at vove dette Forsøg, og derimod kan ingen have noget at sige. Selskabets Indskydelser bør just opmuntre enhver til at prøve sin Evne, men naar Han, Selskabets Dom nagtet, lader sit Forsøg trykke, og saaledes appellerer fra Selskabet til Publicum, saa sætter han sig ogsaa blot for en strengere Dom, hvis hans Sag ey er desbedre, siden hans sidste Dommere maae kiøbe sig Ret at dømme ham, da derimod hans første Dommere selv have indbundet ham til at skrive.

Vi, som ogsaa høre til Publicum, og af hans Forlægger have kiøbt os Ret at bedømme hans Afhandling, maae tilstaae, at samme ikke har giort os fyldest, eller holdet hvad Titelen lover; man venter strax en nøye Bestemmelse af Tarvelighed. Man finder ingen anden, end denne Forklaring:

"Fornøyelighed bør paa Grændsen imellem Trang "og Overdaadighed: Tarvelighed er den Vey, som "fører derhen; thi den holder sig i en lige Afstand fra "for lidet og for meget. Den Tarveliges Bestræ"belser gaae til Naturens og Velanstændighedens "Fordringer at fyldestgiøre: Tarvelighed er altsaa "en Dyd, en Hoved-Dyd, der indeholder Sæden til "mange andre."

Saaledes bliver Forfatteren en tidlang ved at berømme Tarvelighed, og hans heele Afhandling er egentlig intet andet end en Lovtale over denne Dyd, hvis lykkelige Følger han dog mindre viser af Tarvelighedens selv, end af de Uheld, en overdreven Yppighed fører med sig.

Endskiønt dette ingenlunde opfylder Selskabets Hensigt, som forlangte en Afhandling om Tarvelighedens Indskydelse i et Folks Tilstand, det Virksomhed, og dets Sæder, hvis Oygave altsaa deeler sig i trende meget vigtige og forskiellige Poster, hvoraf de tvende første i sær meget lidet berøres, og Forfatteren altsaa ingen Præmie kunne vente, saa ville dog hans Sammenligning mellem Yppighed og Tarvelighed fornøye andre Læsere, naar han deri allene havde befliittet sig paa større Orden, et behageligere Fordrag, rigtigere Sætninger, og vogtet sig for vidtskyftige Digressioner.

Det er ret Skade, at Hr. B., som paa adskillige Stæder giver Prøve paa Genie, og Evne til at skrive tydelig og smukt, qvæler sig paa mange andre Stæder for at giøre sin Stiil mork, og søger en Konst i at forderve Naturen; han kalder det i sin Forerindring: "At indklæde almindelige Betragtninger i en ziirlig Stiil". Men almindelige Betragtninger forskylde ikke Læseren den Umage at udvikle dem, naar de ere alt for konstig indklædte, og denne Prydelse duer slet intet, naar den, som her paa mange Steder foranlediger deels urigtige, deels utydelige Meeninger. Det ville være meget vidtløftigt at igiennemgaae alle, men et Par Exempler kan ikke skade: Saaledes begynder Forfatteren. "Som alle "Dyder ere grundede i den menneskelige Lykfalighed, "saa ere Lasterne derimod ligesaa mange Kilder til "det modsatte". Han vil nok sige, at Dyden er

Kilden til Lykfaligheed, og Lasterne til Ulykfaligheed, deri har han Ret; men at Dyd er grundet i menneskelig Lykfaligheed, er uvigtig, og Modsætningen svarer da heller ikke dertil.

Paa den følgende Side: "Da Menneskets brug "ger sin Fornuft og Frihed til at konstle Naturen, "saa taber denne sin Enfoldighed, og han sin For"nøyelighed. Menneskets" siger han forhen "hvis "det ville være ligesaa eenfoldig, som Naturen skulle "intet fattes". Har Menneskets da ikke just Fornuft fordi det skal konstle Naturen, og derved see sig den Underhold erhvervet og tillavet, som Naturen gav Dyrene uden Konst hver efter sit Luft-Strøg? hvorledes skulle alle nordlige Lande kunne beboes, uden stedse at konstle Naturen? v. s. v.

Den Politiske Kandestøber — Et Ugeskrift copieret af Josias Leopold Bünch No. 1. Kiøbenhavn 1772, trykt hos Joh. Rud. Thiele, 32 Sider 8.

Det er Beskedenhed af Forfatteren, naar han kalder dette Ugeskrift en Copie; Intet kan være vissere, end at det er en Original, som er Josias Leopold Bünch fuldkommen værdig. Indholden er endeel urimelig, usammenhængende og ondskabsfuld Snak, som enhver skikkelig Kandestøber-Dreng ville skamme sig ved, naar han blot havde sund Forstand, men da denne gandske vist mangler Forfatteren, saa undre vi os ey over at han bliver ved at skrive, men kun over, at han kan finde en Forlægger. Vi ille derfor med at anmelde dette 1ste No.; siden ingen slee re rimeligviis kan ventes.

Bonde-Speyl, hvori kan sees, hvorvidt Landmanden selv er Aarsag til den grasserende Syge blant Horn-Qvæget, saa og til den høye Kornpriis, og den deraf flydende dyre Tid i andre Ting i Henseende til Kreaturernes Behandling, tilligemed en Underretning om at afværge disse Lande-Plager v. s. v.: af J. E. D. W. Kiøbenhavn 1772. hos A. H. Godiches Efterske, 8. 20 Sider.

Af dette Bonde-Speyl sees ikke andet, end at Forfatteren har skrevet om Ting, som han ikke forstaaer; At Qvæg-Sygen ikke skulle have andre Aarsager, end slimig Blod, eller voldsom Behandling, saaer han ingen til at troe, ligesaa lidet, at god Rygt skulle kunne forebygge, og Aarcladen, samt opløst Salpeter curere den; Ikke mindre uvigtig indbilder han sig, at den dyre Tid paa Korn-Vahre skulle reyse sig af at Bonden holder for meget Qvæg paa Stald, som føres om Vinteren med Korn; enhver nogenlunde lyndig Landmand veed det, som er overtimod, og leer Forfatteren ud, naar han ey vil tilstæde Bonden meere Qvæg om Vinteren, end med got Foder kan forsynes, uden at gribe til det reene Korn; Den Sællandske Bonde er glad, naar han har Halm til sit Qvæg, og drømmer aldrig om at føre med reent Korn.

Fridlev eller den ædelmodige Prinds. En Fortælning af Emanuel Balling. 8. Kiøbenhavn 1772. hos Halager, 64 Sider 1 Mark.

Smigrerie og Nederdrægtighed have saa misbrugt Berømmelser og Lovtaler, at det er nøsten nødvendig for en Forfatter, der vil berømme den, (levende) virkelig Store, at søge nye Indklædninger til sin Lovtale.

Forfatteren af denne Fortælning haver virkelig indseet denne Nødvendighed, og derfor indklædt en stor og elsket Prindses Berømmelse i en Slags historisk Stiil. Nationen er vel eenig med Hr. B., at hans Helt fortiener al Panegyrikens Regelser, og vi troe, at Forfatteren kan have vovet dette Forsøg i de beste Hensigter; men vi frygte for Hr. Bs. Kræfter ere ikke dette Arbeyd voxen.

Stykket er for jævnt til en Lovtale, og for pyntet til en Fortælning. Skrivemaaden er meget monotonisk, thi de bekiendteste Ting blive ideligen fremsatte ved en Mængde Ord og Omskrivelser, og det næsten paa een Maade, hvilket kieder Læseren overmaade. Den heele Tone minder Een alt for tit om den 17de Januarii Journal i Aften-Posten, og med Forfatteren af den ville vi dog nødig ligne Hr. B.

At Prindsens egenhændige Breve ere aftrykte Ord til andet, er vel noget drøstigt; thi lad være, de

de betreffe offentlige Ting, saa ere de dog at anse som private Skrivelser, da de fleeste indeholde Paamindelser og Foreiørselser, om hvilke Publicum aldeles ikke behøver at underrettes. Man see S. 32, 34-39 og S. 41-43.

Man tillade os endnu en liden Anmerkning. Vort Sprog flecterer kun lidt, det er derfor nødvendig, at vore Skribentere med Flid holde Hævd over de saa Flexioner, vi have; Verbernes Pluralis i Præsenti bliver vel i daglig Tale giort som Singularis, men det bør ikke berettige os til ogsaa at skrive saaledes. Vi mene, I see o. s. v. bør det heede, og ikke: vi mener, I seer. Dette har vor Forfatter ey altid iagttaget; ligesom han ogsaa skriver Een, hvor det er Artikelen, og derved ophæver Forskiellen mellem denne og Tal-Ordet. Ved saadanne Smaating rodsættes Misbrugene i Sproget meere og meere, og ikke sielden lider Tydeligheden og Kortheden derved meere end man troer.

H.

Dansk Historisk Almanak for Aaret 1773; udgivne af det Kongelige Videnskabers Societet. Kiøbenhavn, findes tilkiøbs hos Directeuren over Hans Kongelige Majestets og Universitets Bogtrykkerie, Nicolaus Christian Høpfner, in 8. 4½ Ark, 2 Kobber-Tavler og 2 Tabeller.

Naar Kalenderen skal kunne ansees for en Bog, saa er den vist nok næst Hovedbøgerne i vor Religion den almindeligste blant alle Bøger; man har derfor og allerede længe betient sig af denne Leylighed, og brugt Kalenderen som et Vehicel til at giøre almindelig nyttige Sandheder bekiendte blant Mængden. Dette Kostgreb giør de Lærde Ære. De bør altid giøre nyttige Sandheder saa almindelige, og tillige saa forstaaelige, som det er muligt; men at man just har valgt denne samme Vey til at forplante ubetydelige og iblant skadelige Kundskaber, er saa meget meere at beklage, jo større den Omkreds er, hvori man udbreder dem. Man maae ynkes over at see Overtroe udbredet ved Kalender-Prophetier, og Lotto-Kalendere med Underviisninger at forspille sin timelige Velfærd, hvormed Lotterie-Interessenterne i Rigs-Stæderne og paa andre Steder saa viselig forsørger deres Kunder. Fuldkommen saa skadeligt er det vel ikke, om man indrykker Statistik, Genealogie og Videnskaber af det Slags i Almanakkerne. Men de ere dog langt fra ey almindelig nyttige nok til at fortiene et saa betydeligt Sted, thi ethvert trykt Blad, som man vil bringe iblant den almindelige Mand, er for hellig til at blive opfyldt med hvad der ey er almindelig nyttig, om det saa og var Morgensignelser og Psalmer, saa længe den almindelige Mand behøver at underviises fra saa mange Kanter. Maatte dog Forfatterne af saadanne Anhang til vore Kalendere have Hr. Abts Maale-Stav for Skribenteres Fortieneste for Øynene; saa ville de uden Tvivl giøre et nyttigt Valg; og naar man havde giort dette først, saa kunne man siden giøre Almanakker for Astronomie, Navigation, Landhusholdning, Have-Dyrkning, Poesie, og om man vil, en Almanak des Rendés Vous, for at fremme enhvers Tarv.

Nærværende Kalender, som Videnskabernes Societet har besørget, henhører iblant dem, som har en speciel Hensigt, og indbefatter noget af Fædrenelandets Historie og Astronomie. Indretningen af den er overeensstemmende med den i vore almindelig brugelige Kalendere. Den Rubrike Himmelens Forandringer indskrænker sig allene til Sool og Maane. Man har altsaa udeladt, hvad man ellers har sat til om Planeterne. I Steden for Veyr-Prophetier staaer her meget bedre Veyrligets Jagttagelser for 1771, som maaskee dog havde fundet bedre Sted hos de øvrige Observationer af Veyrliget. Tab. III. & IV.

Historien er her forvandlet til en Dagbog, da det Mærkværdige deraf bliver henført til de Dage, hvorpaa det er forefalden; dette fører vel den Ulevlighed med sig, at man ved at læse en eller fleere Sider ned efter, ofte maae vandre fra et Seculum i et andet, for at føre ethvert Factum tilbage til dets egentlige Tidspunkt, og at man for det andet bringer gandske forskiellige Facta paa een Gang ind i Hovedet. Imidlertid er det altid behageligt, paa enhver Dag at see, hvilken Tildragelse giør den mærkværdig, og desuden maae man være De Herrer Udgivere forbunden, at de har sammendraget Data af saa mange Begivenheder under eet.

Det astronomiske Anhang indbefatter Jagttagelser for 1771, og en kort astronomisk Afhandling. Efterretningen om de i ovennævnte Aar bemærkte

Pletter i Solen udgior henved 2 Ark, og da den staaer der uden nogen Forklaring, over hvortil den skal bruges, saa vil en nysgierrig Læser ey let kunne svare sig paa det Spørsmaal: cui bono? men naar man tillige har læst den Afhandlig, som findes i Selskabets Skrifter over samme Materie, kan man let falde paa at troe, at den maae være til at bekræfte en eller anden Theorie. En hosføyet Kobber-Plade viser i 16 Figurer, hvorledes Solens Bilde i ovenstrevne Aar paa 16 forskiellige Maader er blevet vanziret med Pletter. Jeg tør ikke sige ziiret, thi Pletter i Solen ere til alle Tider Ufuldkommeheder, saa lidt som de nu endskiønt maaske være det i det smukke Kiøns Ansigter. Tavlen over Længden og Bredden af meer end 200 Steder, tillegemed den dertil hørende Forklaring, er vel et blot Fragment, men dog til megen Nytte. Man finder vel saadanne Tavler her og der, i sær i astronomiske Kalendere, men deels ere de ufuldstændige deels ikke overeensstemmende, deels er man usikker om, hvorvidt man kan lide paa Rigtigheden af Angivelsen; til en fuldstændig Catalogus locorum hører at anvise alle forskiellige Angivelser for et og det samme Sted, tillige med Efterretning, om hvad Methode dertil er bleven brugt, og om hvorvidt man kan forlade sig til den Mands Redelighed og astronomiske Indsigter, som har giort dem, for iblant de forskiellige Angivelser at vælge den troeværdigste. Vi see med Fornøyelse, at Forfatteren af dette Anhang har valgt sig saadan Plan, hvoraf nærværende udgior enten Begyndelsen eller dog en Deel; de ere alle, kun 12re undtagne, laante af de parisiske Memoires, og dog har han kun betient sig af dem til Aaret 1754. Heraf kan man forklare den Forskiel, som findes mellem denne og den la landiske Tavle, da den sidste uden Tvivl har rettet sin enten efter seenere, eller og maaskee vel efter blot strevne Bestemmelser. Vi ønske i det øvrige, at dette vigtige Arbeyde for den mathematiske Geographie ey maae vente efter Fortsættelsen af denne Kalender; men for komme til Fuldkommenheed, og meddeles den gandske lærde Verden.

For at paatage sig et Arbeyde af dette Slags maae man fornemmelig være utrættelig i Efterspørgelser, forudsat, at man er Sagen vel bekiendt. Dette finder man sielden samlet, og deraf kommer det, at baade dette og andre saa nødvendige Arbeyder saa længe ere bleyne opsatte. Saaledes mangler vi endnu fuldstændige Sammenligninger over Maal, Vægt og Mynter i Europa, og saa mange Efterretninger, man endskiønt har derom, saa mangler dem dog alle Fuldstændighed. I Krausens Contoirist og Münchhausens Hausvater staae vel allerede temmelig fuldstændige Compilationer, men ingen Borgen for deres Tilforladelighed, og desuden har de ikke betient sig af de seenere Værker i den Materie, hvoriblant vi allene vil nævne: Macé de Richebourg Essai sur les rapports de monnoyes d'or & d'argent de l'Europe avec celles de France af 1764, og Tillets Essai sur le rapport des poids etrangers avec le marc de France i de franske Memoires for 1766. Amz.

Vita Einari Tambeskielver, qvam ut Specimen pro Stipendio Collegii medicei conscripsit & more solito defendit Severinus Monrad, Decanus Commun. Reg. Respondente Edvardo Colbiörnsen, in auditorio Collegii Medicei Die Decembris Anno MDCCLDXII. Hafniæ Typis Augusti Frederici Steinii.

Denne Biographie af Hr. Monrad over en af Norges bersømmelige Helte er et Stykke, hvoraf vi ønskte flere Exempler, og som giør baade Forfatterens Valg og hans Udarbeydelse Ære. En Mand, som ved sin mange Prøver paa en virkelig stor Helt har giort sig saa fortient af sit Fæderneland.

" Som ved sit Raad i Fred, ved Buen stor i Krige;
" Tre Kongers høyre Haand, i Troskab uden Lige,
" Hos Fyrster selv mod Uret tale tør;
" Som elskte Landets Vel, foragted' egen Nytte."

En saa stor Mand fortiente vel ved alle Leyligheder hans Landsmænds Erindring. Hr. Brunn har allerede fornyet den som Digter i et Sørgespil af samme Navn, hvoraf de ovenanførte Vers ere tagne, og nu leverer Hr. M. os Historien af hans Liv. Han har betient sig i den Anledning af Sturlesøn og Torfæus, og foruden vore nyere Skribenter i den norske Historie af Adamo Bremensi og Theodoro Monacho. Vi vil, for at fornøye vore Læsere, med en Prøve af Forfatterens Skrivemaade, vælge det Sted, hvor han, efterat have beskre-

vet

vet hans Helts berømmelige Liv og sørgelige Død, bestemmer hans Karakteer. "Hunc vitæ finem habuit Eisarus, vir multis nominibus memorabilis. Summis animi corporisqve dotibus fuit a natura instructus. Erat magna eademqve eleganti statura & ingenti robore præditus. Rei militaris, cui a puero operam dederat, tam peritus fuit, ut nemo magis. Juris præterea legumqve apprime gnarus, hinc qvod suum erat jusqve populi, qvem semper protexit, accurate noverat. Idem patriæ amantissimus, qvi non verbis, sed maturis consiliis & vitæ etiam periculo mederi maderi malis non timuit; fervido autem & pertinaci erat ingenio, qvod nulla vi aut minis terreri fleetiqve ad obseqvium potuit, prudens tamen idem, ubi res postulabat, atqve in bello præsertim moderatus. Liberalis in afflictos cives; qvi ope ipsius iudigebant, nec tamen prodigus erat. Immo, licet divitiis afflueret, juris sui adeo tenax, ut ne nimium qvidem remitteret, inprimis cum injuriam sibi fieri intelligebat. Superbus autem vindictæ cupidus, & se ipsum magni faciens, nec regibus ipsis, nisi legi obtemperarent, obseqviosus; servitutis vero ante omnia impatiens, tyrannidemqve exosus. Hinc mirum non est, qvod imperioso Haraldo non placuerit, qvodqve hic tam gravem censorem tollere qvæsiverit. Qvo jure autem occidi eum jusserit, difficile est judicare; neqve tamen est dubium, qvin parum cante se interdum gesserit. Jmmo ad ultimum regiæ dignitatis pene immemor fuisse videtur. At qvi totam vitam saluti patriæ impenderat, forte aliqvid generose indulgendum esset; forte etiam senectuti prope septuagenarii aliqvid dandum foret, nec unus error exstingvere posse totius vitæ benefacto videtur." Vi erindre os ved denne Leylighed Philoctets Forsvar i Hr. Voltaires Oedip:

Par dix ans de travaux utiles à la Grece
J'ai bien acquis le droit d'avoir une foiblesse.

Det var at ønske, at Hr. M. oftere ville foretrække saa værdige Sujets enten af vore Rigers Historie, eller andre Deele af Literaturen for de almindelige, tørre, enten svelelklare Sandheder, eller uopløselige Problemer, hvormed vore academiske Atleter saa ofte udruste sig. Det skulde vel ikke forurolige de roesværdige Stiftere af vore Collegier i deres Grave, om fleere af vore Studerende, i Steden for at forsvare Sætninger, som enten ingen meere tvivler om, eller meere tror, eller i det ringeste ingen meere læser, ville vælge sig enten Stykker af deres Fædrenelands Historie, som Hr. M., eller af Kameral-Videnskaberne, som man studerer alt for lidt i Dannemark, eller af Moralen, som man aldrig kan studere for meget, eller af enhver anden Videnskab, end den Scholastiske Philosophie.

Vi veed ikke, om vi i en Periode, hvor man endnu foretrækker vore lærde Heantontimorumener for en Mand af Smag og Genie, tør forfore dem til at vove sig i de smukke Videnskaber; men vi veed, at vi kunne love os meget af saa dueligt Hoveder, som de fleeste Studerende paa vore Collegier naar de ville ansee det for ligesaa stor Nødvendighed at skrive smukt, som det for nærværende Tid er allene at skrive. Theorien af vore smukke Konster og Videnskaber trænger i sær saa meget til Forbedring, at vore Artister og vore skiønne Aander ville vinde uendelig ved at overbeviises om, at til et Mesterstykke udfordres meer end allene Genie.

Det forstaaer sig, at disse Afhandlinger skulle alle være skrevne i Roms Sprog, eftersom man dog endelig skal forstaae dette Sprog bedre end sit eget, men de ville derfor ikke være til mindre Nytte, og de kunne derfor skrives lige smukt. Man læser endnu en Vida, Poemerne over Maler-Konsten, og fleere Stykker af det Slags i Vers og Prose med Forbeel, omendskiønt de ere skrevne i Latin; og vi har en Skribent blant os, som skriver Roms Sprog ligesaa ypperlig, som sit eget, omendskiønt han ikke er fød i Augusti Tid.

* W. *

De Retsindiges Critique over den homelitiske Journal, skrevet af en Weldommende. Kiøbenhavn, trykt hos Poul Herman Höcke 1772. Et Pueri Nasum Rhinocerontis habent. 1 Ark.

Forfatteren begynder med at viise de skadelige Følger af den Homiletiske Journal, nemlig Foragt for Religionen og dens Lærere, og dernæst hvad som kan undskylde en Prædikant, naar hvert Ord ikke er critisk rigtigt; havde han udført dette noget grundigere, vilde han have giort sig Læseren meere forbunden end ved Endeel Grovheder mod en Forfatter som ikke er værd at ivres over.

Anti-Journalen eller Betænkninger over den Homiletiske Journal. Kiøbenhavn, trykt hos August Friderich Stein 1772; samt dens No. 1 og 2. stor 3 Ark. 8.

At en Homiletisk Journal skulde være aldeles uden Nytte, forestille vi os ikke fuldkommen afgiort, saa længe Prædikener ere menneskelige Foretagender, som have de Feyl som kunde rettes og Skiønheder som bør mærkes. Det første til Nytte i for Læreren, det sidste til Nytte for Tilhøreren, men ingen af Deelene bør skee med saadan partisk Heftighed og Grovhed som er Forfatteren af den Homiletiske Journal egen. Sagen der tales om, er saa vigtigtig og Lærestanden saa agtværdig, at hiin ikke bør behandles letsindig, eller denne giøret latterlig, hvilket virkelig skeer, naar en Lærere begegnes saa uanstændig, som Hr. Ch. i den homiletiske Journal, hvor han og hans Prædiken overalt bespottes, og ikke det ringeste Roesværdige anføres, uagtet dette sidste burde i sær være Journalens Øyemeed; den burde anmærke de smukkeste, meest rørende og underviisende Stykker, naar den skulle opbygge Læseren, hvorved den tillige vilde blive sen Prædikens lemfældigste Kritik. Man undrer sig altsaa ikke over, at den homiletiske Journals Fortsættelse er forbuden, ligesaa lidet, som over de derimod udkomne Skrifter, hvoriblant den her ommeldte er den nøyagtigste, som giennemgaaer Kritiken over hver Prædiken i sær, og forsvarer dem paa det beste. Men naar Forfatteren i Slutningen af No. 1. anfører Syvgerskab med Hr. Bastholm, og Roser uden Tidsler, som Egenskaber hos en af de homiletiske Journalister, og saaledes offentlig pryger paa den, han meener, saa er det en stor Ubekiendhed, hvis han siger sandt, og en uforskammet Dristighed, hvis han lyver.

Bekiendtgiørelse.

Iblandt de mange Slags Periodiske Blade, som man hidtil har faaet fra Presserne, og som ventelig fremdeles kan være os i det Nye-Aar tiltænkte, synes et **Maaneds-Skrift i den Theologiske Videnskab** at ikke skulle blive et ubetydeligt, eller unyttigt Værk at foranstalte for det Slags Læsere, som deraf kunde drage Nytte og Fornøyelse; og deres Tal burde ey formodes at være lidet i Landet. Et saadant Værk kunde nu fra det Nye Aars Begyndelse, og siden efterhaanden udgives under den Titel: **Maanedlige Samlinger af nyttige Anmærkninger, Religionen og Lære Embedet vedkommende.** Dette Arbeyde, om det skulde faae Fremgang, udfordrer Hielp og fælles Understøttelse, helst af de Herrer Geistlige, som det meest vilde interessere; og da jeg Undertegnede agter, næst Gud, at giøre en ringe Begyndelse dertil med nogle Ark inden forskommende Januarii Maaneds Udgang, foruden meere, som i Fremtiden kan foranledige, saa formodes det af flere mine respective Embeds Brødres større Duelighed og Flid at bidrage fremdeles til Værkets Forsættelse, hvortil en fuldstændig Plan i den første Maaneds Samling skal blive forelagt. Men der behøves til dette Anlæg saavel en Forlægger, som og et Sælskab af lærde og bequemme Personer til Samlingens Valg og Bestyrelse, som begge Deele best maatte træffes i Hoved-Staden. Til den Ende bekiendtgiøres dette til deres behagelige Omdomme, som kunde have Leyliahed og Lyst til dette Forslag at iværksætte. I saadan Fald og paa forventende Notice derom, enten i Adresse-Avisen, eller ved particulair Efterretning, skal det belovede fra mig til ovenmeldte Tiid være tilrede.

Den 22 December 1772.

Peder Bering Giørup,
Præst ved Østofte Meenighed i Lolland.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 3. ——— 1773.

Prædiken paa Fierde Søndag efter Nye-Aar, over Evangelium Matth. 8, 1-13, holden for Garnisons Meenigheden i den Herre Zebaoths Kirke, til en hellig Erindring af den store Tildragelse, som den 17de Januarii sidstafvigte var foregaaet paa det Kongel. Slot Christiansborg

af

C. A. Priebst.

Jesu Naadebesøgelses høytidelige Modtagelse, betragtet i den første Prædiken, som blev holdet fra den nye opbygte Prædikestoel i den Herre Zebaoths Kirke, paa den Første Adventi Søndag, over Evangelium Matth. 21, 1-9.

af

C. A. Priebst,
Dansk Garnisons Præst.
Aar 1772.

Det er en Fordeel for Tilhørere saavelsom Lærere, at der gives tilfældige (Casual) Prædikener. Tilhørere vinde derved kraftigere Opmuntringer, og i dem dristigere Midler til Opbyggelse. Lærere tage Deel med i denne Vinding, da Opbyggelsen er deres Øyemeed; men herforuden bydes dem Leiligheder, ved hvilke deres Flid kan opvækkes, udmærke sig, og tilligemed deres Dueligheed kiendes, til Fordeel for Guds Kirke i Almindelighed, og en hver særskildt Meenighed besynderlig. Det skader i denne Hensigt ikke, at disse Leiligheder ey formeget indskrænkes, naar de kun ikke blive for mange, og derved tabe den Opvækkelse, de skulle give saavel Lærere, som Tilhørere.

Vi billige derfor den Hr. Forfatter, som har ladet disse tvende Leiligheder være sig Opmuntring til en forøget Flid, og vildet tiene ey alleene sin Meenighed, men ogsaa det Almindelige, med dens Frugter. Den første var det uden Modsigelse, da en Kongelig allernaadigst Befaling, tilligemed Tildragelsens Betydelighed, gior den dertil. Den sidste kan og forsvare sit Sted, især samlet med den første, i Hensigt til Tiderne og den Fordeel, vor udvortes Guds Tieneste i Almindelighed har vundet ved den vigtige Forandring, som er Anledning til den første. Herved saaer den nye opbygte Prædikestoel, efter vore Tanker, Ret til at tilegne sig den heele Prædiken, istedenfor den ellers vilde være usyet med en Deel af den, maaskee af Anvendelsen, og denne Prædiken selv en Grund til at lade sig see af fleere Guds Tienestens Elskere, end dem, den efter sin Anledning nærmest angik.

Det, som ofte meest bryder Prædikanten ved tilfældige Prædikener, er de fastsatte Texter. Dersom dette Baand altiid tvinger, maae det nødvendig tvinge meest ved saadanne Leiligheder. En Lærere, som kiender sine Tilhøreres Tarv, skal ofte have ont ved at rette sig efter den saaledes, som han ønsker, naar han nødes til at følge de anordnede Texter, men, her bliver dog denne Udvey, at den Leiligheds, som een Text nægter, den byder een anden, da den nærværende imidlertiid altiid giver Leilighed til at raade Bod paa noget af Tarven, som han ønsker, naar han nødes til at følge de anordnede Texter, men, her bliver dog denne Udvey, at den Leiligheds, som een Text nægter, den byder een anden, da den nærværende imidlertiid altiid giver Leilighed til at raade Bod paa noget af Tarven, som er mangfoldig og adskillig; Derimod, hvor en Tildragelse foranledniger en Prædiken, der forbrer den ogsaa sine besynderlige Foreſtillinger, som maae skee nu, og ikke med Grund eller Fordeel kunne udsættes til en bequemmere Text gives bedre Leilighed.

Det er en Lykke for Forfatteren, at have undgaaet denne Forlegenhed, da begge Texter give bequemme Materier, og her ingen Tvang fandt Sted; Dog fortiener og den Skiønsomhed sin Roes, hvormed han har benyttet sig af Texterne, ved at vælge af den første et enkelt Vers, som det bequemmeste, og uddrage af den sidste en Hoved-Slutning, som den passeligste til Øyemeedet. Det var en Lykke, at Forfatteren ey nødtes til at trække Texterne ved Hals og Haar; men det er Klogskab, at han har gaaet den jeyneste Vey, og ey valgt et eller andet Sindbillede, hvorved han kunde havt Leilighed til at viise meere Vid og Klygt, men staaet Fare for at blive mindre nyttig, eller giort sin Roes forfængelig.

Disse hellige Taler vidne og om en roesværdig Fliid, her er fornuftigt Valg i Materien, Orden og Tydelighed i Udarbeidelsen.

Den første fremsættes af Texten, som Hovedlærdom: Den sammenlige Fornedrelse, som altiid i rette Tiid skal vederfares alle Guds og hans Salvedes Fiender, endog i deres største udvortes Oyhøyelse. Indgangen Pſ. 6, 11. har givet Anledning til denne Hovedsag, men den er derfor og saa sparsom med Ordenes Forklaring, at den ikke borttager meget af det, som bør finde Sted i Afhandlingen. Forfatteren opholder sig ved Davids Skiæbne i at have Fiender, men Lykke midt i denne at forsikre sig om Herrens mægtige Hielp i hans mægtige Fienders Fornedrelse. Den første Deel af Afhandlingen viiser: Guds og hans Salvedes Fiender af deres største udvortes Oyhøyelse, under Billedet af Rigets Børn, der forklares, som sædvanlig, ved Jøderne, hvis Oyhøyelse og Fiendskab tillige her eftertrykkelig forestilles, oplyses og bevises med treffende Lignelser og Billeder, som levende nok afskildre, omendskiønt ikke tydelig nævne eller henføres til Tilbragelsen i Riget. I den anden Deel betragtes: Guds og hans Salvedes Fiender i deres sammenligste Fornedrelse. Herved er viist Jødernes Udsættelse af aandelige og legemlige Fordeele, med nyttige Anmærkninger, som øyne paa Eftertrykken i Ordene: De skulle udkastes o. s. v., især er vel lagt Mærke til det, som synes at være Jesu Siind i Sammenbindelse med det foregaaende Vers, nemlig: En Berøvelse af Fordeelene, som de selv hidtil havde nydt, og Helbningerne nu skulle nyde. Til denne Deel er føyet Anvendelsen paa Staats-Forbryderne, som Rigets Børn, hvis Forbrydelse og Fornedrelse afmales livagtig og eftertrykkelig med Bibelske Talemaader og Billeder; Slutningen er en bøyrem Lov og Bøn til Gud for Kongen, det Kongelige Huus og Landet.

Den anden Prædiken afhandles, efter en Indgangs-Tale over Pſ. 24, 7., som forklarer disse Ord om Messiæ Tilkommelse, og viiser den slette Maade, paa hvilken han blev modtaget, af Texten: Jesu Raadebesøgelses høytidelige Modtagelse.

Den første Deel: Hvori Jesu Raadebesøgelse bestaaer og hvorledes den vederfares os: Begynder med en Forklaring, hvorved Forfatteren strax giør sine Tilhørere og Læsere bekiendte med det fremmede Begreb af Raadebesøgelse, som kunde giøre Hovedlærdommen utydelig. Han betragter herforuden Jesu sidste offentlige Fremstillelse i Jerusalem, som Evangelisten i Evangelio anfører og beskriver; men, da Hovedsætningen eller Grundlegget til Betragtningen nævner nu Jesu Raadebesøgelse, som endnu vederfares os, saa vil Forfatteren under den have forstaaet: Jesu saligiørende Raades Aabenbarelse, som skeer i og ved Evangelii offentlige Forkyndelse. Med denne, som den allerstørste, staaer, om ikke i den allernødvendigste, saa dog i den allerdeiligste Forbindelse, endog denne Velsignelse, at vi, saa lyde Forfatterens Ord, til at høre hans Ord, og modtage hans Raades offentlige Tilbydelse, kan samles paa saa deilige Steder, som vi i Dag samles, og til vores Salighheds Underviisning modtage hans Raade-Røster fra saa bøyem, ja saa smuk en Lærestoel, som i Dag fra dette Sted første Gang skeer i vores Guds Huus. Herved er altsaa Prædikanten kommet til Prædikestoelen, og ubeder sig Tilhørernes Tilladelse til at opholde deres Kiærlighed med et Øyekast omkring paa de Forandringer og Forbedringer, som ere skeete i Kirken. Efter at have tillagt Kirke-Patronen og Kirkens Forstandere deres fortiente Berømmelse, og med et par Ord erindret Grundene for det omstændige og tilladelige i Kirke-Prydelser, tiltaler Forfatteren endnu med et Ønske Patronen Hans Excellence Hr. General von Eichstedt, og gaaer saa over til Betragtningens Anden Deel: Hvorledes denne Jesu Raadebesøgelse høytidelig skal modtages af os. Naar forud er erindret den slette Maade Jesus blev modtagen paa i Jerusalem, som et Exempel paa, hvorledes et Folk og en Stad, hvor Synd og Ugudelighed hersker, ere skikkede til at imodtage hans Raadebesøgelse, fremsættes Disciplene og Folket, som ledsagede ham paa Veyen til Jerusalem, til Exempel paa den høytidelige Modtagelse, som bør skee med

Troe,

Troe, Kiærlighed og Lydighed. Vi finde her en velgrundet Anmærkning, som Vey til ydermeere Bevis paa Forfatterens Klogskab ey alleene i at vælge, men og i at anføre sin Materie, nemlig: ikke at opholde sig ved de mindre tydelige og vigtige Ting, og lade det vigtige gaae sig af syne, som vi ville anføre med hans egne Ord Pag. 26. " Meere behøves ey heller til at udgiøre den Høytidelighed, med hvilken vi, som lever i Verdens sidste Tider, skal modtage Jesu Naadebesøgelse. Den være og blant os alleene overeenstemmende med den nu værende, baade Jesu Personlige Forfatning, og Naadetidens Husholdning; den være indrettet efter de prophetiske og apostoliske Skrifters Indhold, saa skal vi ingenlunde, for at bestemme dens Beskaffenhed, blive staaende enten ved de Klæder, her bleve bredde, eller ved de Greene, her bleve afhuggede og strødde paa Veyen; men vi skal langt meere see paa den Troe, den Kiærlighed og den Lydighed mod Jesum, som fødde denne store Ydmyghed og Høygtelse af sig, da intet bley holdt for got til at nedkastes for hans Fødder, men alting maatte tiene til hans Opbyelse, hans Herligiørelse v. s. v. " Som en kraftigere Forbindelse til denne høytidelige Modtagelse anføres den Fordeel, at kunne modtage denne Jesu Naadebesøgelse nu meere bequemmelig og roelig, end i de første Christne Tider og under Forfølgelserne, hvorved Meeningheds Tanker ledes atter til den Forbedring og Udpyntning, Kirken har faaet. Slutningen erindrer dette Kirke-Aars Begyndelse under en vel anbragt Sammenligning med Begyndelsen af det udlsbne, og en Bøn om Velsignelse i det begyndte.

Overalt bør vi anmærke til Forfatterens Berømmelse, at ligesom hans Fordrag er ordentligt, saa er hans Stiil jevn, hverken for opskruet ikke heller for lav. Han har paa adskillige Steder i disse Taler givet Bevis paa en Veltalenhed, som, efter vore Tanker, anstaaer en Geistlig Talere. Foruden de Steder, vi allerede har anført, ville vi henvise Læserne til nogle flere: f. Ex. i den første Prædiken: Pag. 19 til 21, 23, 24. I den anden: Pag. 27, 28 og flere.

Med de anførte Fuldkommenheder, have vi og hos disse Prædikener bemærket nogle Anstød imod de Regler, vi have giort os, som for Prædikener i Almindelighed, saa for tilfældige i Besynderlighed.

Hvad Bønnerne ere angaaende: Da forekommer den første os noget for vidtløftig, og skiønt det er nødvendigt for at giøre Andagten des større og fyrigere hos sig selv og Tilhørere, at afmale Velgierninger, som vi skulle takke Gud for, saa bør dog dette i en Bøn ikke skee med alt for haarde Træk, naar Billedet angaaer vore Fiender. Vi ønagte ikke at hælde til deres Side, som ved saadanne Leiligheder give Menneske-Kiærligheden Rum heller end Vreden, om endog Rummet syntes at være vel stort; om endog Vreden er nok saa retfærdig. Som Christne bør vi ønske vore Fienders, endog de største Misdæderes, Forbedring og Redning. Dette Ønske vækker Menneske-Kiærligheden, og understøttes igien af den. Vi behøve ey at skildre vore Fiender saa Livagtig for Gud, der kiender dem bedre end vi; De ved Velgierninger ydmygedes Lovsange og Bønner falde og i mildere Toner. I denne Udsigt synes ikke at kunne henføres iblant vel valgte Udtryk: Pag. 5. Glubende Løver v. m. og endnu mindre: Disse Dievle. Bønnen for den sidste Tale er, i vore Tanker ypperlig. Her er det, som skal findes hos Bønnen, naar dens Øyemeed skal naaes: Opløftelsen. Vore Hierter synes at lettes med Bederens, naar vi læse: Den første Tanke, det første Suk, den første Bøn, fra dette Sted v. s. v. Og vi skulde intet vidst at erindre imod den, naar disse Billeder ey vare anbragte: en blot Menneske-Veltalenheds tørre Blomster, eller en flygtig og kiødelig Vittigheds kierneløse Øyner, eller en indbildt og opblæst Kundskabs safteløse Straae; thi omendskiønt disse Billeder ere sindrige vel valgte og opbyggelige, saa synes de dog her ey at treffe det rette Sted. Bønnerne er, i vore Tanker, ikke Sted for det sindrige; her var det mindst lykkelig anbragt, da det lader, som der handles imod Ønsket sat giøre det.

Begge Indgangene mangle noget af Opmuntringen til Opmærksomhed, som er deres væsentlige Beskaffenhed, og ved tilfældige Prædikener særdeles nødvendige. Der bør Tilhørere underrettes om Anledningen til Talen og dens Høved-Øyemærke. Indgangs-Ordene til den første Tale gave god Leilighed hertil ved en Anvendelse af Davids Omstændigheder og Sinds Forfatning paa Kongens, som havde anordnet denne Taksigelse. I Indgangen til den sidste havde og den Erindring om Forbedringen i Kirken, som findes i den første Deel, et bequemmere Sted, naar den ey skulde henvises til Slutningen af Anvendelsen. Her vilde og bedre passet de aflagte Berømmelser, om disse og passe i en Prædiken? Vi erkiende det fortiente i Berømmelserne, og tvivle aldeeles

aldeeles ikke paa Forfatterens Oprigtighed; men det forekommer os, at den Sparsomhed, Hans Excellences Nærværelse befalede Forfatteren, burde endnu været større, og at den Forlegenhed ey alleene Taleren, men og Hans Excellence selv, maatte sættes i, derved maae være blevet stor og kiendelig. Os vilde det fornøyet, om en Deel af de foregaaende og følgende Linier havde havt samme Skiæbne, som de saae, der angik Kirkens Forstandere, og de alle vare komne for Lyset ved Trykken, maaskee endda bedre i en Tilegnelse, eller kort Fortale, end i Prædiken selv.

Ved at giennemlæse Afhandlingerne har vi lagt Mærke til, at Forfatteren har hendraget Betragtningen overalt temmelig meget til Tildragelserne; Han tilstaaer det selv i den første Tale Pag. 22. Det kunde bedre undskyldes, naar Reglen var givet i Indgangen. Vel var Tildragelsen bekiendt nok; men det var ey bekiendt, at Prædikanten vilde handle om den, og om det var, saa gielder dog, her i det mindste, Reglen: at en Prædikant maae forestille sig sine Tilhørere, som uviidende. Det forekommer os og, at Forfatteren ved at ville hendrage Betragtningen overalt til Sagen, er fort til at søge en Liighed, som ikke allevegne findes. Vi henføre hertil: Det Udraab Pag. 21. Hvilke Arrestanter; som synes noget under den af Forfatteren ellers anbragte Veltalenhed, ligesom og Exemplet, som anføres Pag. 13, 14 i den første Tale. Maaskee forstaae vi ikke ret disse Sætninger: "Adgangen til Hans Throne skal den derfor altiid staae aaben? og med den best grundede Rettighed skal de altiid torde love sig Hans mægtige Understøttelse til at vove endog de dristigste Foretagender?" Hvad enten de skulde være Spørsmaale, som vise det ubillige og urimelige, eller Følger af den Værdighed, som dem er tillagt i det foregaaende, synes de ey at være nøye nok bestemte. Adgangen til Thronen maae nok staae aaben; men med den best grundede Rettighed bør ingen love sig den mægtige Regentes mægtige Understøttelse til at vove endog de dristigste Foretagender, med mindre disse og ere de beste. Opbyggelsen over de andre Undersaatter anseer og den Taabelige, den Fornuftige og den Christelige paa den anførte Maade, hvad enten de Opbyggede ere fortiente eller ikke, omendskiønt det lader som Forfatteren vilde tilegne de ufortiente alleene denne Anseelse.

I Udarbeidelsen synes det i den første Tale at have faaet Sted under den første Deel, Pag. 16 til 18, som var bestemt til den Anden; thi som en Overgang maatte det ansees noget vidtløftigt. De Pag. 21, anbragte Sprog Act. 1, 6. sammenlignet med Luc. 24, 21. Matth. 20, 21. tiene ikke fuldkommen til det Øyemeed, i hvilket Forfatteren synes at have anvendt dem, nemlig: Til Oplysning eller Bevis; da de nærmest angaae Jesu Disciple, paa hvilke det anførte om Rigets Børn ikke passer sig.

Derimod forekommer det os, at Forfatteren med endnu større Eftertryk kunde anvende den sidste Deel af sin Text og Betragtning paa Tildragelsen, og især Forbryderne. Textens sidste Ord: Hvor der skal være Graad og Tænders Gnidsel, anvendte i deres rette Sind og fulde Styrke, kunde tient til at oplyse og forestille paa en klar og virende Maade deres da værende Siuds Tilstand: Den Skam, Forbittrelse, Misundelse, Fortvivlelse, som da uden Tvivl har naget deres Hierter.

Anførte Erindringer nagtede blive disse tvende Prædikener læseværdige og opbyggelige Beviiser paa Forfatterens ligesaa roesværdige Flid og Hengivenhed for Guds saavelsom Kongens Huus og Tieneste.

R*.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn, 8 Mark. Siælland og Lolland, 9 Mark. Fyhn. Jylland og Holsteen. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 4. 1773.

Priisskrift om Folkemængden i Bonde-Standen ved Joh. Dit. Vilhelm Westenholtz, Compastor for Gierløv og Eslov Meenigheder i Aarhuus Stift. Si quid bene feci, aut consului fideliter, non videor meruisse laudem, culpa caruisse arbitror. Plautus. Kiøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongelig Hof-Bogtrykker. 1772. 282 Sider 8.

Efterat have længe trættet om, hvilken er den sande Kilde til et Lands Opkomst og Velstand, ere fast til en Tiid, alle Statskyndige blevet eenige i, at en talrig Folkemængde er den første Grundvold dertil, og adskillige Regentere have des Aarsag giort Folkemængdens Formeerelse til deres Hoved-Øyemeed; men som ingen Sag er saa god, at den jo naar den euten overdrives, eller urettelig forstaaes, kan blive ond, saa haver denne uryggelige Sandhed ligeledes givet Anledning til Vildfarelse, da man blot haver tragtet efter at forøge Menneskenes Antal, uden at sørge for deres Underholdning, og uden at vide hvortil man skulde bruge dem, paa dette burde man først være betænkt, i den visse Forvertning, at hvor Fred og Føde findes, formeeres Menneskene uden Kunst, men begyndes Sagen bag fra, og man først ved Colonier, Opmuntring til Egteskab, ja endog til Løsagtighed begynder at tilvinge sig en unaturlig Folkemængde, i den Tanke at Hunger og Nød siden skal tvinge dem til Arbeyde og Vindskibelighed, saa skal Menneskene hastigere forgaae end de ere kommet; ikke for sig men for sine lykkelige Nabo-Lande haver Regenten da samlet Mennesker, didhen skal alle de søge som kan slippe, og de som blive tilbage, skal ved Tvældom og Elendighed hindres i at formeere sig. Men naar et Land som Dannemark haver ingen anden naturlig Rigdom end Korn- og Fæ-Avl, naar det tillige haver en Mængde udyrket Jord, naar dets dyrkede Jorder ikke drives som de burde, naar meget usødvendigt Arbeyde ligger ugiort af Mangel paa Hænder, saa et det ustridigt en roesværdig Sag at efterforske Aarsagerne som hindre Folkemængdens Tiltagelse i Bonde-Standen, og den allervigtigste Sag for et Kongeligt Landvæsens Collegium at rydde dem af Veyen, derfore haver høybemelte Collegium som ikke vilde hvile ved sine egne Indsigter, offentlig indbydet alle forstandige Mænd, at meddeele sine Erfaringer derom, og nærværende Priisskrift er en yppertig Følge deraf, vigtigere Spørsmaal kunde neppe udsættes og bedre kunde det neppe opløses.

I en kort Fortale advarer Hr. W. enhver som vil opløse Spørsmaalet, fra at tage sine Tanker og Forslag af Philosophien, den, han meener, kræver meere end muelig Fuldkommenhed; i den Stæd haver han holdet sig til Erfaring, og de ældste Vise og Lovgivere have været hans Læremestere, saasom Moses, Jesaias, vor Herre Christus, Paulus, Syrach, Lykurg, Cæsar, Hippokrates, Hesiodus, de ældste Danske Lovgivere, men mon disse ikke ere Philosopher, og det i den fuldkomneste Forstand, siden deres Visdom stedse haver været forenet med Udøvelsen, og naar han "vil søge Love "og Indretninger til et Folkes Vælfærd hos Na"tionens første Lovgivere„ saa have disse ventelig dog havt Landets Lykksalighed i Sigte, og følgelig indsee vi ikke hvorfore philosophiske Grundsætninger skulde hindre Udøvelsen, og giøre et fortræffeligt Systema unyttigt, kan ey den største Fuldkommenhed vnaaes, saa er derfore ikke det heele Systema kuldkastet.

I det første Kapitel giør Hr. W. et omtrentlig Overslag over Folkemængden i den Danske Bonde-

Stand, de gifte og ugifte, de i frugtbar og ufrugtbar Egteskab levende Personer. Til Maalestav vælger han den Landsbye hvori han boer, og da Byen bestaaer af 21 Gaarde foruden Præste-Gaarden, og 9 Huuse foruden Degne-Boeligen, da deri befindes 204 Mennesker, hvoraf 138 er i Alder og Kræfter til at forplante deres Slægt, da Byen haver god Avling, og Beboerne ere frie for Hoverie, saa synes det at han haver valgt ret godt, og at man ved saae Byer Danmark kunde ventе større Folke Formeerelse end ved denne; ikke desmindre bliver Regningen saaledes: at af bemelte 204 Personer ere 66 Børn, Gamle og Skrøbelige; af de øvrige 138 leve 86 i ugift Stand, 24 i ufrugtbar, og 28 i frugtbar Egtestand, af disse 14 Par, have 7 holdt op at avle, og de øvrige 7, give aarlig 3 til 4 Børn, altsaa det høyeste man kan regne paa er 5 Børn af 200 Mennesker, og naar et deraf dør og endnu et forlader Bonde-Standen, saa haver Bonde-Standen aarlig ikkun 3 Børn af 200 Mennesker; Denne Beregning hvorimod vi intet kunde have at erindre, strækker han siden ud til heele Danmark, og finder da at af 800,000 Mennesker i Bonde-Standen, fødes ikkun 20000 Børn, hvoraf 12 til 13000 vedblive deres Fædres Nærings Vey. Og da Büsching i hans Erdbeschreibung, angiver de Fødtes Tal i Danmark at være 29767 i alle Stænder, saa synes Hr. W. at komme ham temmelig nær i sin Beregning.

Da af foranførte sees, at iblant 138 Mennesker, leve 86 dygtige Personer i ugift Stand, hvis Afkom altsaa tabes for Landet, saa undersøger Forfatteren i det andet Kapitel, hvad der afholder saa mange Bønder-Folk fra at træde i Egteskab, og finder den første Aarsag at være: Mangel paa Nærings Midler og Forlag at begynde og at forstætte en Hushholdning med, og den anden: Mangel paa Boepæl, thi naar alle Stæder i Byen ere besatte, saa maae en Bonde-Karl blive ugift indtil et Sted bliver ledigt; disse tvende Mangeler finder han atter foranledigede ved Bønder-Gaardenes Henlæggelse under Hovedgaardene, Fælledskabet, alt for store Bønder-Gaarde, og Levnets Midlernes høye Priis, hvorved han især viiser den Ugiftes Fordeele for den Bosatte, i det den første er ligegyldig ved de dyre Priiser som derimod ødelegge den sidste; og tillige syndig igiendriver den Favorit Sætning: at Levnets Midlers dyre Priis, skulde kunne opvække den Danske Almues Vindskibelighed. Boepæl meener Hr. W. kunde skaffes 1) ved at nedreele øde Stæder til Bebyelse, 2) ved at deele de største Bønder-Gaarde, 3) ophæve Fælledskabet, 4) om det ey lod sig giøre, dog tillade nye Vaanings Stæders Oprettelse, 5) anlægge de i Tydskland brugelige Flerken og 6) fastsætte Størrelsen af en Bonde-Gaard, og give Overskuddet til den Bonde-Karl som lystedes at slaae sin Boepæl der. Underholdning maatte skaffes Nyebyggere 1) ved at give dem noget imellem-Hænderne, men bedre ved at befrie dem for alle Skatter, 2) ved at deele de store Gaarde med al Indbohave imellem den Afdødes nærmeste Arvinger, 3) at Husbonden selv understyttede dem, 4) give dem Frihed at fortiene Brødet paa hvad Maade de kan, 5) skaffe dem lette Priiser paa alt Behøvende, 6) ligesaa paa Levnets Midler, 7) lære dem alle Fordeele, 8) give dem frit Pas som nedsætte sig paa en andens Guds og 9) lære dem Manufacturer. Siden viiser Hr. W. fleere Nærings Veye og Midlerne til at underrette Bonden derom, og kommer saa til de locale Hindringer i Bøndernes Egteskabe, saasom at han ey haver sin Frihed, at mange bruges som Tienere og Pige, at mange have Afskye for sin Stand og beslige. Bøndernes Levemaade i den ugifte Stand er ofte saaledes, at de svækkes til Egteskab, enten ved Alderdom, eller ved visse syndige og onde Ting, hvoriblant Forfatteren især regner Selvbesmittelse og Frugtens Uddrivning, og angiver nogle Midler derimod, omendskiønt de retteste vel altiid bliver, at giøre den Egtestand saa lykkelig og let som muelig.

Aarsagerne hvi saa mange Bonder-Folkes Egteskab er ufrugtbart, er Indholden af det tredie Kapitel. Sielden er det af physiske Aarsager, men almindeligst fordi Bonden aldrig giør Børne-Avlingen til Hensigten af sit Egteskab, men seer allene efter Velstand, og nødes ofte til at tage en Enke over sine Børne-Aar, naar han med hende kan faae Boe og Gaard. Dernæst svækkes Naturen ofte i Barndommen ved slet Diæt og Pleye, og da dette sædvanligst skeer, naar Forældrene mangle Evne til at forsørge dem, saa foreslaaer Forfatteren: at det skulde tillades alle dem som leve i ufrugtbar Egteskab, at tage fattige Børn til sig og opdrage dem, imod at Pleye Forældrene skulde have baade Husbonds og Faders Rettighed over slige Børn. De sildige Giftermaale ere ligeledes Aarsag i ufrugtbare Egteskaber, hvilket bevises med en Beregning over Forskiellen imellem Folk som giftes i deres 40de og 20de Aar og meener Hr. W. at efter vores Klima bør en

Karl

Karl giftes imellem det 20de og 30te Aar, og en Pige mellem 15ten og 25de Aar. Ligesaa hindrer Sorg og Gienvordighed Frugtbarhed i Egteskab, og Noden tvinger undertiden Egtefolk til at afholde sig fra hverandre, hvorpaa anføres et par Exempler: med en Kone som lod sig besvangre af en anden, da hendes Mand ikke vilde, og med en anden hvis Kone fik Tvillinger, da han en Tidlang havde undholdt sig fra hende, hvilke altsaa ikke lykkedes dem, men dog bevisse Sandheden af dette Foregivende; Endelig sluttes med den Anmerkning, at unde Husraad i Sygdomme, og slet udvalgt Medicin svække Bondernes Natur, og giøre dem ufrugtbare i deres Egteskab. Forfatteren haver i Forerindringen paastaaet, at tredie eller fierde Parten af Bonder-Børnene forlode deres Stand eller rømte udaf Riget, hvad de blive og hvad dem dertil bevæger, underiøges i det fierde Kapitel; Deels blive de Soldater, Matroser, Tienere, Skrivere og saa videre, og imod denne Afgang haver Forfatteren intet at erindre, naar de kun blive duelige Borgere, men andre blive Betlere, og disse leve med Kone og Børn paa almindelig Bekostning, til saadan Plage for Bønderne, at den overgaaer mange tunge Skatter. De som forlade Landet, giøre det enten af nogen dem forvaarsaget Misfornøyelse, eller i Haab om at giøre bedre Lykke andensteds, eller af Lede til Trangen at blive paa Stædet; og desuden af Frygt, Mangel, Vrede, Hevngierrighed og forledede ved andres Tillokkelser eller forfalske Samtaler, om den Lykke som hiin Bonde-Karl der rømte, haver giort Udenlands.

Kortelig anføres Tienden i det femte Kapitel, som en Hovedhindring i Folkemængdens Formerelse, og det er gandske begribeligt, at den tiende Deel, eller efter Forfatterens Beregning, den ottende Deel af Bondens Indtægt, som nu afgives til Fremmede, maatte kunde føde en tiende eller ottende Deel meere Bønder, naar den blev hos dem.

Endelig i det siette Kapitel beviiser Forfatteren, at Bonde-Standens Handel med Kiøbstæd-Manden er en vigtig Hindring i Folkemængden, og det især fordi Bonden driver sin Handel med største Skade for sig og Landet. Det som herved især er forekommet os meget mærkeligt, er Beregningen over det Tab Bonden haver ved Stald-Studes Opføring, hvorefter et Par Stude som sælges for 40 til 50 Rdlr., koste ham i det mindste 74 Rdlr. Saavidt vi skiønne er hans Regning rigtig, dog maae Hr. W. tillade os den Anmerkning, at endskiønt den anførte Føring ingenlunde er for høyt anslagen, saa vilde den dog aldeles ingen Værd have, naar den ey til Føring blev anvendt, han raader vel i den Sted at anskaffe Kiør, men Priisen paa Melk og Smør, vilde dalskrifvet meget falde, derimod Stude-Priisen stige, og endskiønt vi gierne tilstaae, at Bonden vandt derved, vilde dog Fordelen blive noget mindre end anført, især da Hollænderie tidlige udkræver meere Tieneste-Folk. Nogen Aarsag maae der dog være, hvorfore Bonden heller opføder Stude end Kiør, endskiønt Hr. W. ingen anfører, thi saa uvidende er den Danske Bonde ikke om sin Fordeel, at han ikke let skulde mærke den meget store Forskiæl. Proprietairernes Korn-Handel troer han ogsaa svækker Bonde-Standens Folkemængde, men da hans Grund er: fordi alt Korn som paa Herregaarde avles, skal bearbeides af Bønder som tiene til Hyre, saa er det dog egentlig Hyveriet han meener, da ingen Grund angives, hvorfore den blotte Korn-Handel naar Herregaards Markerne af Eyeren selv blev drevet, skulde hindre Folkemængden. Til Slutning advarer Forfatteren Bønderne, imod deres alt for store Begierlighed, efter at udvide sine Jorder, da de fleeste have for megen og des Aarsag dyrke den slet.

Saa meget have vi agtet nødvendigt at anføre af et Skrift, som i vore Tanker er et af de grundigste og beste som her er skrevet i denne vigtige Materie, det haver for alle Fremmedes det Fortrin, at Danemarks locale Omstændigheder og Fordeele ere iagttagne, og ey allene Manglerne upartiisk angivne, men ogsaa de bequemeste Midler foreslaget til at afhielpe dem, det eeneste vi finde forbiegaaet, og som dog maaskee gior nogen Hindring i Bønder-Folkenes Egteskab, er nærværende Indretning af den nationale Milice, men vi trøste os i den Forventning, at Hr. W. ofterе vil giøre sig fortient hos sine Landsmænd ved Skrifter som sigte til at befordre deres Vel, og da ikke lade denne vigtige Sag nerindret.

Stilen er munter, flydende og tydelig, saaledes som den bør være naar Skriftet med Fornøyelse skal læses af alle, og naar vi med Forfatteren ønske en trykt Undervisning for Bonden, §. 28, saa ønske vi den i samme behagelige Tone skreven som dette smukke Skrift, de latinske Vers og Citationer undtagen, saaldkommen forstrede om, at da saavel Lærde som Ulærde vilde læse den med Behag og Nytte.

Vort

Vort Tal-Lotteries Historie, med Efterretning om hvad der er vundet og tabt, samt hvad der endnu kan vindes og tabes derved for de Kongelige Danske Undersaatter, som spiller og ikke spiller derudi, til Nyt-Aar 1773. Kiøbenhavn trykt og findes til Kiøbs hos P. H. Hoecke bvendes i Store Helliggeist-Strædet No. 141.

Et nyt Udfald mod Tal-Lotteriet; om Forfatteren har, skrevet denne Afhandling for at hævne sig over hvad han har tabt i dette Lotterie, af Patriotisme, eller for at affette nogle Exemplarer meer end han kunne vente af en for Publicum mindre interessant Materie, overlade vi til ham. "For at have samlet "paa et Sted, hvad man har kunnet faae at vide om "Tal-Lotteriet i Dannemark er denne Historie der- "om sammenskrevet og udgivet" siger han i en Forerindring; ligeledes at den Vinding og Tab, som herved ommeldes, er vel ikke den rette efter Lotto Actie Eyerens Calculation, men vist den sande for det spillende Publicum i Almindelighed, "ja endog for den Deel af de Kongelige Undersaatter, som ikke spiller... hvad Tab der kan være for dem som ikke spiller, forstaae vi ikke, naar Forfatteren overalt har giort Tabet saa betydeligt for dem der spille i dette Lotterie;

Hovedstykkerne i denne Afhandling ere: Octroy for Kongelig Preussiske første Bancy-Directeur Georg Detlef Friederich Koes og hans Medinteressentere, paa at anlegge et Tal-Lotterie i de Kongelige Danske Stater; Subscriptions Plan eller foregaaende Hoved-Conditioner til et Tal-Lotterie Interessentskab; Indholdet af Lotterie Planerne; Bestalling for Ober-Collecteurerne ved det Kongelige Danske privilegerede Tal-Lotterie; nyeste Lotterie Plan af 18 Januarii 1773; nye Instrux; nye Bestalling; Collections Tiden; om Vinding og Tab ved Tal-Lotteriet.

Efterat at have igiennemgaaet de almindelige Spillemaader paa Amber, Terner, og Qvaterner, hvis forskiellige Maader Forfatteren ikke bestemmer, og som han anseer alle for forderbelige, raader han sine Landsmænd, naar de dog endelig vil spille, at betiene sig af det simple og bestemte Udtræk, uden tillige at anføre den rimeligste og fordeelagtigste Maade at bruge dem paa. Naar Forfatteren havde anført en tilforladelig og fuldstændig Tabel over saa mange Trækninger paa alle de Stæder, hvor der har været Tal-Lotterie, som det var ham muelig at tilveyebringe, saa havde han kunne bestemt den Fordeel han lover, unyere, end ved et blot Raab som alle veed og faae kan følge; man kan af Beregninger over hvor længe en vis Rad af Tal paa forskiellige Stæder og adskillige Aar pleyer udeblive, giøre temmelig rimelige Gietninger, og derefter saa meget sikrere vove sig til at duplere, triplere, end efter Beregning af de faae Trækninger, man har haft siden dette Lotterie blev indført blant os. En Efterretning af det Slags, men kun, om vi erindre ret, for Trækningerne i Hamborg, finder man i et Anhang til det straxt efter Tal-Lotteriets Begyndelse her, udkomne Skrift: Underviisning for Elskere af Tal-Lotteriet, med Paaskrift: Hunc tu romane cavero; det beste af alle de Skrifter vi har mod Tal-Lotterierne, og et Vidne om en redelig og oplyst Patriot. Om Nygtet, hvorefter Forfatteren i Henseende til Landets Tab giør sine fleeste Beregninger er allevegne tilforladeligt, kan vi ey dømme, men at Octroy-Besidderen skulle have en aarlig Vinding af 17000 Rdlr. og at Landet ved dette Lotterie skulle tabe aarlig 417000 Rdlr., forekommer os at være en enten alt for patriotisk Regning, eller en alt for stor Lande Plage. :x:

De Kiøbenhavnske Løgnere. Et politisk og patriotisk Ugeskrift. Semper ego auditor tantum? numquamne reponam vexatus totus? Juvenal. Kiøbenhavn 1772. hos Gyldendahl 1½ Ark. 8.

I Forberedelsen er nogle Sandheder, det øvrige svarer til Titelen og ere haandgribelige Løgne.

Sandfærdig Underretning om en besynderlig Comete som er seet i Ebletoft sammenskrevet af Arve Andersen med hans hosfølgende politiske Anmærkninger. Kiøbenhavn, trykt hos Paul Herman Hoecke 1772. 1 Ark.

Denne sandfærdige Underretning er sandfærdig Pølse-Snak.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 4. 1773.

Priisskrift om Folkemængden i Bonde-Standen ved Joh. Dit. Vilhelm Westenholtz, Compastor for Gierløv og Eslov Menigheder i Aarhuus Stift. Si quid bene feci, aut consului fideliter, non videor meruisse laudem, culpa caruisse arbitror. Plautus. Kiobenhavn, trykt hos Nicolaus Møller, Kongelig Hof-Bogtrykker. 1772. 282 Sider 8.

Efterat have længe trættet om, hvilken er den sande Kilde til et Lands Opkomst og Velstand, ere fast til en Tid, alle Statskyndige blevet enige i, at en talrig Folkemængde er den første Grundvold dertil, og adskillige Regentere have des Aarsag giort Folkemængdens Formeerelse til deres Hoved-Øyemed; men som ingen Sag er saa god, at den jo naar den enten overdrives, eller urettelig forstaaes, kan blive ond, saa haver denne uryggelige Sandhed ligeledes givet Anledning til Vildfarelse, da man blot haver tragtet efter at forsøge Menneskenes Antal, uden at sørge for deres Underholdning, og uden at vide hvortil man skulde bruge dem, paa dette burde man først være betænkt, i den visse Forventning, at hvor Fred og Fode findes, formeeres Menneskene uden Kunst, men begyndes Sagen bag fra, og man først ved Colonier, Opmuntring til Egteskab, ja endog til Lasagtighed begynder at tilkvinge sig en unaturlig Folkemængde, i den Tanke at Hunger og Nød siden skal tvinge dem til Arbeyde og Windskibelighed, saa skal Menneskene hastigere forgaae end de ere kommet; ikke for sig men for sine lykkelige Nabo-Lande haver Regenten da samlet Mennesker, didhen skal alle de søge som kan slippe, og de som blive tilbage, skal ved Trældom og Elendighed hindres i at formeere sig. Men naar et Land som Dannemark haver ingen anden naturlig Rigdom end Korn- og Fæe-Avl, naar det tillige haver en Mængde udyrket Jord, naar dets dyrkede Jorder ikke drives som de burde, naar meget nødvendigt Arbeyde ligger ugiort af Mangel paa Hænder, saa er det ustridigt en roesværdig Sag at efterforske Aarsagerne som hindre Folkemængdens Tiltagelse i Bonde-Standen, og den allervigtigste Sag for et Kongeligt Landvæsens Collegium at rydde dem af Veyen, derfore haver høybemelte Collegium som ikke vilde hvile ved sine egne Indsigter, offentlig indbyd det alle forstandige Mænd, at meddeele sine Erfaringer derom, og nærværende Priisskrift er en yppelig Følge deraf, vigtigere Spørsmaal kunde neppe udsættes og bedre kunde det neppe opløses.

I en fore Fortale advarer Hr. W. enhver som vil opløse Spørsmaalet, fra at tage sine Tanker og Forslag af Philosophien, den, han meener, kræver meere end muelig Fuldkommenhed; i den Stæd haver han holdet sig til Erfaring, og de ældste Vise og Lovgivere have været hans Læremestere, saasom Moses, Jesaias, vor Herre Christus, Paulus, Syrach, Lykurg, Cæsar, Hippokrates, Hesiodus, de ældste Danske Lovgivere, men mon disse ikke ere Philosopher, og det i den fuldkommeste Forstand, siden deres Viisdom stedse haver været foreenet med Udøvelsen, og naar han " vil søge Love " og Indretninger til et Folkes Velfærd hos Na- " tionens første Lovgivere " saa have disse ventelig dog havt Landets Lyksalighed i Sigte, og følgelig undsee vi ikke hvorfore philosophiske Grundsætninger skulde hindre Udøvelsen, og giøre et fortræffelig Systema unyttigt, kan ey den største Fuldkommenhed opnaaes, saa er derfore ikke det heele Systema fuldkastet.

I det første Kapitel giør Hr. W. et omtrentlig Overslag over Folkemængden i den Danske Bonde-

Stand, de gifte og ugifte, de i frugtbar og ufrugtbar Egteskab levende Personer; Til Maaleslav vælger han den Landsbye hvori han boer, og da Byen bestaaer af 21 Gaarde forunden Præste-Gaarden, og 9 Huuse foruden Degne-Boeligen, da deri befindes 204 Mennesker, hvoraf 138 er i Alder og Kræfter til at forpkante deres Slægt, da Byen haver god Avling, og Beboerne ere frie for Hoverie, saa synes det at han haver valgt ret godt, og at man ved saae Byer Danmark kunde vente større Folke Formerelse end ved denne; ikke desmindre bliver Regningen saaledes: at af bemelte 204 Personer ere 66 Børn, Gamle og Skrøbelige; af de øvrige 138 leve 86 i ugift Stand, 24 i ufrugtbar, og 28 i frugtbar Egtestand, af disse 14 Par, have 7 holdt op at avle, og de øvrige 7, give aarlig 3 til 4 Børn, altsaa det høyeste man kan regne paa er 5 Børn af 200 Mennesker, og naar et deraf døer og endnu et forlader Bonde-Standen, saa haver Bonde-Standen aarlig ikkun 3 Børn af 200 Mennesker; Denne Beregning hvorimod vi intet kunde have at erindre, strækker han siden ud til heele Danmark, og finder da at af 800,000 Mennesker i Bonde-Standen, fødes ikkun 20000 Børn, hvoraf 12 til 13000 vedblive deres Fædres Nærings Vey. Og da Büsching i hans Erdbeschreibung, angiver de Fødtes Tal i Danmark at være 29767 i alle Stænder, saa synes Hr. W. at komme ham temmelig nær i sin Beregning.

Da af forangiørte sees, at iblant 138 Mennesker, leve 86 dygtige Personer i ugift Stand, hvis Afkom altsaa tabes for Landet, saa undersøger Forfatteren i det andet Kapitel, hvad der afholder saa mange Bonder-Folk fra at træde i Egteskab, og finder den første Aarsag at være: Mangel paa Nærings Midler og Forlag at begynde og at forthsætte en Husholdning med, og den anden: Mangel paa Boepæl, thi naar alle Stæder i Byen ere besatte, saa maae en Bonde-Karl blive ugift indtil et Sted bliver ledigt; disse tvende Mangeler finder han atter foranledigede ved Bonder-Gaardenes Henlæggelse under Hovedgaardene, Fælleskabet, alt for store Bonder-Gaarde, og Levnets Midlernes høye Priis, hvorved han især viiser den Ugiftes Fordeele for den Besatte, i det den første er ligegyldig ved de dyre Priiser som derimod adelegge den sidste; og tillige syndig igiendriver den favorit Sætning: at Levnets Midlers dyre Priis, skulde kunne opvække den Danske Almues Vindskibeligheed. Boepæl meener Hr. W. kunde skaffes 1) ved at uddeele øde Stæder til Beboelse, 2) ved at deele de største Bonder-Gaarde, 3) ophæve Fælleskabet, 4) om det ey lod sig giøre, dog tillade mye Vaaninge Stæders Oprettelse, 5) anlægge de i Tydskland brugelige Flekken og 6) fastsætte Storrelsen af en Bonde-Gaard, og give Overskuddet til den Bonde-Karl som lystedes at slaae sin Boepæl der. Underholdning maatte skaffes Nyebyggere 1) ved at give dem noget imellem Hænderne, men bedre ved at befrie dem for alle Skatter, 2) ved at deele de store Gaarde med al Indboehave imellem den Afdødes nærmeste Arvinger, 3) at Husbonden selv understyttede dem, 4) give dem Frihed at fortiene Brødet paa hvad Maade de kan, 5) skaffe dem lette Priiser paa alt Behøvende, 6) tigefaa paa Levnets Midler, 7) lære dem alle Fordeele, 8) give dem frit Pas som nedsætte sig paa en andens Guds og 9) lære dem Manufacturer. Siden viiser Hr. W. flere Nærings Veye og Midlerne til at underrette Bonden derom, og kommer saa til de locale Hindringer i Bøndernes Egteskabe, saasom at han ey haver sin Frihed, at mange bruges som Tienere og Pige, at mange have Afskye for sin Stand og desligе. Bøndernes Levemaade i den ugifte Stand er ofte saaledes, at de svækkes til Egteskab, enten ved Alderdom, eller ved visse syndige og onde Ting, hvoriblant Forfatteren især regner Selvbesmittelse og Frugtens Uddrivning, og angiver nogle Midler derimod, omendskiønt de retteste vel altid bliver, at giøre den Egtestand saa lykkelig og let som muelig.

Aarsagerne hvi saa mange Bonder-Folkes Egteskab er ufrugtbart, er Indholden af det tredie Kapitel. Sielden er det af physiske Aarsager, men almindeligst fordi Bonden aldrig giør Børne-Avlingen til Hensigten af sit Egteskab, men seer allene efter Velstand, og nødes ofte til at tage en Enke over sine Børne-Aar, naar han med hende kan faae Boe og Gaard. Dernæst svækkes Naturen ofte i Barndommen ved slet Diæt og Pleye, og da dette sædvanligst sker, naar Forældrene mangle Evne til at forsørge dem, saa foreslaaer Forfatteren: at det skulde tillades alle dem som leve i ufrugtbar Egteskab, at tage fattige Børn til sig og opdrage dem, imod at Pleye Forældrene skulde have baade Husbonds og Faders Rettighed over slige Børn. De sildige Giftermaale ere ligeledes Aarsag i ufrugtbare Egteskaber, hvilket beviises med en Beregning over Forskiællen imellem Folk som giftes i deres 40de og 20de Aar og meener Hr. W. at efter vores Klima bør en

Karl

Karl giftes imellem det 20de og 30te Aar, og en Pige imellem 15ten og 25de Aar. Ligesaa hindrer Sorg og Gienvordighed Frugtbarhed i Egteskab, og Noden tvinger undertiden Egtefolk til at afholde sig fra hverandre, hvorpaa anføres et par Exempler: med en Kone som lod sig besvangre af en anden, da hendes Mand ikke vilde, og med en anden hvis Kone fik Tvillinger, da han en Tidlang havde undholdt sig fra hende, hvilke altsaa ikke lykkedes dem, men dog bevisse Sandheden af dette Foregivende; Endelig sluttes med den Anmerkning, at onde Husraad i Sygdomme, og slet udvalgt Medicin sække Bøndernes Natur, og gjøre dem ufrugtbare i deres Egteskab. Forfatteren haver i Foreindringen paastaaet, at tredie eller fierde Parten af Bønder-Børnene forlode deres Stand eller rømte udaf Riget, hvad de blive og hvad dem dertil bevæger, undersøges i det fierde Kapitel: Deels blive de Soldater, Matroser, Tienere, Skrivere og saa videre, og imod denne Asgang haver Forfatteren intet at erindre, naar de kun blive duelige Borgere, men andre blive Betlere, og disse leve med Kone og Børn paa almindelig Bekostning, til saadan Plage for Bønderne, at den overgaaer mange tunge Skatter. De som forlade Landet, gjøre det enten af nogen dem foraarsaget Misfornøyelse, eller i Haab om at gjøre bedre Lykke andensteds, eller af Lede til Trangen at blive paa Stædet; og desuden af Frygt, Mangel, Vrede, Hevngierrighed og forledede ved andres Tilskikkelser eller forføriske Samtaler, om den Lykke som hiin Bonde-Karl der rømte, haver giort Udenlands.

Kortelig anføres Tienden i det femte Kapitel, som en Hovedhindring i Folkemængdens Formerelse, og det er ganske begribeligt, at den tiende Deel, eller efter Forfatterens Beregning, den ottende Deel af Bondens Indtægt, som nu afgives til Fremmede, maatte kunde føde en tiende eller ottende Deel mere Bønder, naar den blev hos dem.

Endelig i det siette Kapitel beviiser Forfatteren, at Bonde-Standens Handel med Kiøbstæd-Manden er en vigtig Hindring i Folkemængden, og det især fordi Bonden driver sin Handel med største Skade for sig og Landet. Det som herved især er forekommet os meget mærkeligt, er Beregningen over det Tab Bonden haver ved Stald-Studes Opfødning, hvorefter et Par Stude som sælges for 40 til 50 Rdlr., koste ham i det mindste 74 Rdlr. Saavidt vi skionne er hans Regning rigtig, dog maae Hr. W. tillade os den Anmerkning, at endskiønt den anførte Foering ingenlunde er for høyt anslagen, saa vilde den dog aldeles ingen Værd have, naar den ey til Foering blev anvendt, han raader vel i den Sted at anskaffe Kiør, men Prisen paa Melk og Smør, vilde da ikkert meget falde, derimod Stude-Prisen stige, og endskiønt vi gierne tilstaae, at Bonden vandt derved, vilde dog Forderlen blive noget mindre end anført, især da Hollænderie tillige udkræver meere Tieneste-Folk. Nogen Aarsag maae der dog være, hvorfore Bonden heller opføder Stude end Kiser, endskiønt Hr. W. ingen anfører, thi saa uvidende er den Danske Bonde ikke om sin Forbedel, at han ikke let skulde mærke den meget store Forskiæl. Proprietairernes Korn-Handel troer han ogsaa svækker Bonde-Standens Folkemængde, men da hans Grund er: fordi alt Korn som paa Herregaarde avles, skal bearbeides af Bønder som tiene til Hyre, saa er det dog egentlig Hoveriet han meener, da ingen Grund angives, hvorfore den blotte Korn-Handel naar Herregaards Markerne af Eyeren selv blev drevet, skulde hindre Folkemængden. Til Slutning advarer Forfatteren Bønderne, imod deres alt for store Begierlighed, efter at udvide sine Jorder, da de fleeste have for megen og des Aarsag dyrke den slet.

Saa meget have vi agtet nødvendigt at anføre af et Skrift, som i vore Tanker er et af de grundigste og beste som her er skrevet i denne vigtige Materie, det haver for alle Fremmedes det Fortrin, at Danmarks locale Omstændigheder og Fordeele ere iagttagne, og ey allene Manglerne upartiisk angivne, men ogsaa de bequemmeste Midler foreslaget til at afhielpe dem, det eeneste vi finde forbiegaaet, og som dog maaskee gior nogen Hindring i Bønder-Folkenes Egteskab, er nærværende Indretning af den nationale Militie, men vi trøste os i den Forventning, at Hr. W. eftere vil gisre sig fortient hos sine Landsmænd ved Skrifter som sigte til at befordre deres Vel, og da ikke lade denne vigtige Sag nerindret.

Stilen er munter, flydende og tydelig, saaledes som den bør være naar Skriftet med Fornøyelse skal læses af alle, og naar vi med Forfatteren ønske en trykt Underviisning for Bonden, §. 28, saa ønske vi den i samme behagelige Tone skreven som dette smukke Skrift, de latinske Vers og Citationer undtagen, fuldkommen forsikrede om, at da saavel Lærde som Ulærde vilde læse den med Behag og Nytte.

Vort

Vort Tal-Lotteries Historie, med Efterretning om hvad der er vundet og tabt, samt hvad der endnu kan vindes og tabes derved for de Kongelige Danske Undersaatter, som spiller og ikke spiller derudi, til Nyt-Aar 1773. Kiøbenhavn trykt og findes til Kiøbs hos P. H. Høecke boendes i Store Helliggeist-Strædet No. 141.

Et nyt Udfald mod Tal-Lotteriet; om Forfatteren har, skrevet denne Afhandling for at hævne sig over hvad han har tabt i dette Lotterie, af Patriotisme, eller for at affette nogle Exemplarer meer end han kunne vente af en for Publicum mindre interessant Materie, overlade vi til ham. "For at have samlet "paa et Sted, hvad man har kunnet faae at vide om "Tal-Lotteriet i Dannemark er denne Historie der- "om sammenskrevet og udgivet" siger han i en Forerindring; ligeledes at den Vinding og Tab, som herved ommeldes, er vel ikke den rette efter Lotto Actie Eyerens Calculation, men vist den sande for det spillende Publicum i Almindelighed, "ja endog for den Deel af de Kongelige Undersaatter, som ikke spiller... hvad Tab der kan være for dem som ikke spiller, forstaae vi ikke, naar Forfatteren overalt har giort Tabet saa betydeligt for dem der spille i dette Lotterie;

Hovedstykkerne i denne Afhandling ere: Octroy for Kongelig Preussiske første Banco-Directeur Georg Detlef Friederich Koes og hans Medinteressentere, paa at anlegge et Tal-Lotterie i de Kongelige Danske Stater; Subscriptions Plan eller foregaende Hoved-Conditioner til et Tal-Lotterie Interessentskab; Indholdet af Lotterie Planerne; Bestalling for Ober-Collecteurerne ved det Kongelige Danske privilegerede Tal-Lotterie; nyeste Lotterie Plan af 18 Januarii 1773; nye Instrux; nye Bestalling; Collections Tiden; om Vinding og Tab ved Tal-Lotteriet.

Efterat at have igiennemgaaet de almindelige Spillemaader paa Amber, Terner, og Qvaterner, hvis forskiellige Maader Forfatteren ikke bestemmer, og som han anseer alle for fordærvelige, raader han sine Landsmænd, naar de dog endelig vil spille, at betiene sig af det simple og bestemte Udtræk, uden tillige at anføre den rimeligste og fordeelagtigste Maade at bruge dem paa. Naar Forfatteren havde anført en tilforladelig og fuldstændig Tabel over saa mange Trækninger paa alle de Stæder, hvor der har været Tal-Lotterie, som det var ham muelig at tilveiebringe, saa havde han kunne bestemt den Fordeel han lover, neyere, end ved et blot Raad som alle veed og faae kan følge; man kan af Beregninger over hvor længe en vis Rad af Tal paa forskiellige Stæder og adskillige Aar pleyer udeblive, giøre temmelig rimelige Gietninger, og derefter saa meget sikrere vove sig til at duplere, triplere, end efter Beregning af de faae Trækninger, man har haft siden dette Lotterie blev indført blant os. En Efterretning af det Slags, men kun, om vi erindre ret, for Trækningerne i Hamborg, finder man i et Anhang til det strax efter Tal-Lotteriets Begyndelse her, udkomne Skrift: Underviisning for Elskere af Tal-Lotteriet, med Paaskrift: Hunc tu romane caveto; det beste af alle de Skrifter vi har mod Tal-Lotterierne, og et Vidne om en redelig og oplyst Patriot. Om Rygtet, hvorefter Forfatteren i Henseende til Landets Tab giør sine fleeste Beregninger er allevegne tilforladeligt, kan vi ey domme, men at Octroy-Besidderen skulle have en aarlig Vinding af 17000 Rdlr. og at Landet ved dette Lotterie skulle tabe aarlig 417000 Rdlr., forekommer os at være en enten alt for patriotisk Regning, eller en alt for stor-Lande Plage.

:æ:

De Kiøbenhavnske Løgnere. Et politisk og patriotisk Ugeskrift. Semper ego auditor tantum? numquamne reponam vexatus totus? Juvenal. Kiøbenhavn 1772. hos Gyldendahl 1½ Ark. 8.

I Forberedelsen er nogle Sandheder, det øvrige svarer til Titelen og ere haandgribelige Løgne.

Sandfærdig Underretning om en besynderlig Comete som er seet i Vbletoft sammenskrevet af Arve Andersen med hans høyædle politiske Anmærkninger. Kiøbenhavn, trykt hos Paul Herman Høecke 1772. 1 Ark.

Denne sandfærdige Underretning er sandfærdig Pølse-Snak.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 5. ——— 1773.

Samtale i de Dødes Rige. 8. Kiøbenhavn 1773. hos Stein 56 S. 6 ß.

Vi kunde ikke andet end glæde os over at see atter en nye Bane aabnet, hvor hidtil ingen af vore Skribenter endnu have løbet paa. At lade de Døde tale om det, de have oplevet eller selv bedrevet her oppe, det giver en Anledning til at sige den rene Sandhed i de Materier, man lader dem tale om; thi i Elysium falde alle ovenjordiske Sindbilleder hen, Tingene ses der i det rette Lys, og ingen Frygt holder der Trællen fra at kalde sin voldsomme Herre en Tyran.

Vel haver Forfatteren af nærværende Skrift ikke sagt noget Nyt, men han haver dog vist os de gamle Sandheder i denne hidtil ubekiendte Dragt, og vi see ikke rettere, end at denne Indklædning jo haver lykkes ham ganske vel.

Den første Samtale er imellem de to norske Konger **Harald Harfager** og **Hagen Adelsteen**, Fader og Søn, og to norske **Bønder**. Den handler om Odelsrettens Fordeele, de Misbruge nagtet, som den i vore Tider kan give Anledning til, og at Frihed og Eyendom giør Livet taaleligt, endog for dem, Naturen viser sig ublid imod.

Den anden imellem **Sverre**, Konge i Norge, og **Christian den Tredie**, Konge i Danmark, og denne sidstes Canzler **Johan Friis**. Sverre bebreyder Christian, at han haver afskaffet det norske Raad, og Canzleren søger at undskylde det. Grundene paa begge Sider synes just ikke at være de stærkeste.

Den tredie imellem **Hagen Hagensen**, Konge i Norge, og **Christian den Fierde** i Dannemark. Hagen roser den sidste, for han haver giort saa meget af Norge i sin Tid. Begge beklage tillige at have ført unyttige Krige.

Den fierde imellem **Bugenhagen**, Biskop **Brocmand** og en nylig afdødt Præst. Om Theologiens Tilstand i Danmark og Prædikemaaden. Forfatteren kunde have sagt meget mere om theologisk Pedanteri, men saa maatte han og have skrevet en Qvartant i Steden for en Samtale.

Den femte imellem **Peer Oxe** og en **fransk Financier**. Peer Oxe bestrider den Fremmedes Asskyelige Grundsætning, at man bør udarme et Folk, for at giøre det vindskibeligt.

Den sette imellem Erkebisp **Absalon** og en **Minister**. Hvorledes en Minister burde være beskaffet, og om hans rette Tænke- og Handle-Maade.

Den syvende imellem **Hagbarth** (Hafbur) og **Signe**. Man kiender disse Personer af en gammel Vise, som er lagt om deres ulykkelige Elskov. Den findes vel ikke i Samlingen af de saa kaldte Kiæmpeviser, men er dog ellers bekiendt nok. Her beklage de, at de kun elskede sandseligen, og Elskovs Nydelsen derfor haver taget en Ende tillige med deres Liv.

Disse Samtaler lade sig overhovedet læse meget got og have en let og flydende Dialog. Nogle faa Steder have vi anmærket, hvor Forfatteren enten haver glemt, at ikke han, men de talende Personer talede, eller hvor han synes at have tilsidesat noget af Sandsynligheden.

I første Samtale taler Harald Harfager til sig selv om "den norske Bonde, som nyeligen er an" kommen her." Han og Bonden, som er overværende, vidste dette allerede, og Læseren havde erfaret det Tids nok ved H. Adelsteens Ankomst.

Da Bonden taler om Skriver og Advocat, burde Harald ikke spørge, hvad en Advocat var for et Dyr. Han kunde strax vide, at det var et Menneske, siden den parredes med Skriveren. Talemaaden uden des er uædel.

" Hvi derimod Kongens, Jarlerne, Herserne " havde eyet Bønderne, saa havde de og sørget for " dem." Maaskee at dette Sted kun er blevet saa uforstaaelig ved en Trykfeyl, som dog Skriftet ellers er temmelig fri for.

Da Harald Harfager hele Samtalen igiennem haver holdet imod Odelsretten, saa ere hans to sidste Linier: " Det er rigtigt, du siger, men nu indseer " jeg nok, at jeg haver taget feyl " al for uforberedet. Thi han haver dog ventelig ikke, som Henrich i Comoedien stredet Sønnen saa stærk imod, allene for at see, om han var fast nok i sine Grunde.

I fierde Samtale regner Broemand et heelt Dosin Personer op, til hvis Sælskab han siger de vil forføye sig. At dette er imod Dialogens Natur, behøve vi neppe at sige.

Financieren i femte Samtale bliver ligesaa hastig omvendt, som Harald i første. De elysæiske Marker forandre ikke Siælen saaledes, at slige hastige Omvelteiser i den skulde være muelige der. Her ere de slet umuelige.

Den siette Samtale haver behaget os mindst. Absalon og Ministeren ere enige i alle Ting, og den sidste fremsætter det, hvad han paastaaer at være en god Ministers Egenskaber i saa tør og collegialsk en Tone, at man reent taber Dialogen af Sigte.

I den syvende, som ellers giør den indeholdende Moral særdeles behagelig ved det romerske Sprog, der herskr i den; sidder det Ord: Galge, som ved en Let Omskrivning eller kun ved en anden Vending havde kundet undgaaes.

I Slutningen af den anden Samtale synes Forfatteren at love os en Sammenligning imellem Sverre og Christian (ventelig den Tredie, thi der siges ikke hvilken) som vi med Fornøyelse see i Mode, endskiønt vi heller havde hørt det af Forfatterens egen Mund i Fortalen, end af Joh. Friises i en Samtale i de Dødes Rige. N.

Den alt for lønlige Beyler, eller den, som giør Hemmelighed af alle Ting. Comoedie udi fem Acter. Ved Charlotte Dorothea Biehl. Trykt paa det typographiske Selskabs Bekostning. 8. Kiøbenhavn 1772. 142 S. Trykpapiir 1 Mark, Skrivepapiir 20 ß.

Vel er dette Lystspil bleven opført i Fior, og følgelig bedømt i den dramatiske Journals første Aargang S. 211; men fremkommer dog nu først i Trykken. For dem af vore Læsere, som endnu ikke kiende til Indholden deraf, vil vi her anføre samme.

Lucilia, en ung uskyldig Pige, haver tre Friere, Leander, Leonard og Cleon. Den sidste er Helten af Stykket. Leonard er en overhaands Spradebasse og Vindmager, som smigrer for hendes forfængelige og ildesindede Stedmoder Leonore, men vil tage Datteren for Medgiftens Skyld. Leander synes at være et skikkeligt Menneske. Lucilias Fader Hieronymus er en politisk Kandestøber, kun een Grad høyere end Herman v. Bremen, som lader Alting gaae, som det kan, naar han kun ikke forstyrres i sine politiske Bedrifter. Cleon, som ey allene er en lønlig Beyler, men ogsaa hemmelighedsfuld i Alt, hvad han foretager sig, lægger et kosibart Smykke, med en tvetydig Udskrift paa, for Lucilias Stuedør. Stedmoderen tilegner sig denne Foræring, og troer, at den kommer fra Leonard. Denne lader sig ikke længe nøde til at bekiende sig dertil, og faaer Leonores Ord paa Lucilia, da denne vorne og smukke Datter begynder at blive den coquette Stedmoder til Last. Cleon seer altsaa, at han haver Intet udrettet, og giver derfor sin Begiering tilkiende for Faderen i et Brev uden Underskrift. Pigen Pernille, som er paa Leanders Side, haver bibragt Hieronymus Noget om dennes Kierlighed til Lucilia. Hieronymus er fornøyet dermed, fordi Leanders Fader er hans gamle Ven. Cleons Tiener Henrich, som overbringer Brevet, veed ikke at det er fra Cleon selv, og svarer derfor uden Betænkning ja, da Pernille spørger ham, om det ikke er fra Leander, som de begge veed at være en Ven af Cleon. Hieronymus troer altsaa vist, at Brevet er fra Leander, og at denne er den Ven, som Cleon i en foregaaende Samtale havde talt om paa sin Vius, som en Frier til Lucilia. Til Cleon taler han saa ubestemt, at denne bliver i den Troe at faae Lucilia, og i en Samtale med Leander giver Faderen denne rigtig sit Løfte. I en ved Pernille foranstaltet Sammenkomst haver Lucilia allerede vist, at hun elskede Leander, og Stedmoderen, som kommer hiem fra Visiter, og haver erfaret, at det Smykke, hun havde troet at komme fra Leonard, og som denne havde bildt hende ind at være en gandske nye fransk Mode, er gandske af Moden, jager denne Spradebasse med Forbittrelse bort, og giver sit Samtykke til Lucilias og Leanders Sistermaal.

Dette

Dette Stykke er ikke ubehagelig under den forstelæsning. Men man mærker dog alt for snart de Feyl, som svækker Indtrykkene deraf, og det Bifald, som enkelte Scener have opvakt.

Vi vil ikke tale om, at den heele Situation med Smykket er alt for nær beslægtet med den, der findes i Weißes Mustrauischе gegen sich selbst, og at Moderen der er jaloux paa sin Datter er langt bedre tegnet ved Barthe. Aldrig bør en Forfatter chicaneres over at have laant hos en fremmed Skribent, naar kun det Laante er got nationaliseret.

Men det, som mest synes os feylagtigt, er, at heele Handlingen beroer deels paa Slumpehændelser, deels paa usandsynlige Omstændigheder. Havde f. Ex. Smykket været nyemodens, hvilket dog let kunde hænde, saa var Leonard bleven i den forrige Gunst hos Stedmoderen, og havde beholdt hendes een Gang givne Samtykke. — Havde Hieronymus ikke, som ret med Forsæt, talt saa mørk og tvetydig med Cleon, efterat have faaet Brevet, saa havde han faaet vide, at Cleon friede for sig selv, og saa havde denne faaet Faderens Jaord, som holder af Cleon for hans egen og af Leander kun for dennes Faders Skyld. — At Smykket er saa meget af Moden, som Leonore beskriver det i 4 A. 11 S. er utrolig, thi ingen Juveleer giør dog vel et Smykke af ægte Stene efter efter en Mode, som just han endelig maae vide, er gandske gaaet af Brug. Usandsynligt er det, at alle Damerne lee deraf (vi er jo ey i Paris) eller at man haver hele Æsker fulde deraf, som af heel ubrugelige Nipper. Og hvor er det muligt, at den Coquette, omsyptende Leonore, ikke skulde vide, hvad for en Mode der var aflagt for saa lang en Tid. Steensmykker forandres dog ikke saa ofte i nogle faa Maaneder.

Cleons Varsomhed er alt for overdreven, og Characteren taber virkelig derved. At en latterlig Character overdrives lidt paa Skuepladsen, er nødvendig, paa det den desbedre maae falde i Øynene; men naar det gaaer for vidt, og dertil næsten i bare Smaaeting, saa mister den al Anvendelse, og Forfatteren gaaer glip for sin Hensigts Opnaaelse, ey at tale om, at den Hemmelighed, Cleon giør, at alle Ting svækker Interessen i hans lønlige Beylerie, og giør ham for meget til en Hemmelighedsfuld i Almindelighed, da vi dog fornemmelig ventede en alt for lønlig Beyler. I det borgerlige Liv er det de fleste Tider godt lat holde meere, end man lover, men en Theater-Skribent fortiener sig sielden Tak derved. At Titelen er dobbelt, det undskylder ikke; thi ingen Forfatters Hensigt bør være at vise to Ting paa een Gang, da Opmærksomheden nødvendigviis maae slappes derved.

Henrichs Kierlighed til Pernille er Stykket gandske uvedkommende, og bidrager ikke det allermindste til Handlingen. Uden des, ere disse Subaltern-Intriger saa forslidte paa Skuepladsen, og, uden for Frankerige, saa usandsynlige, at man gierne kunde lade dem byrte.

Hieronymus's politiske Griller bidrage heller ikke det mindste hverken til Knuden eller til Opløsningen, thi ethvert andet alvorligt eller daarligt Syslerie kunde holde ham ligesaa ubekymret om sine Hunssager, som dette, og en comisk Skribent burde dog ikke saaledes at isolere sine Characterer.

Disse og deslige Anmærkninger have vi giort ved Giennemlæsningen af dette Lystspil, hvis Virkning paa Skuepladsen vi ikke kan domme om, da vi ikke have seet det opføre. Saa meget have vi mærket, at det haver en uæsen overalt naturlig Dialog og en Deel Situationer, som synes os theatralske nok. At Cleon ikke forbedres, men bliver end mere bestyrket i sin Daarlighed, er maaskee ikke saa meget naturlig, da hans Feyl ey har sin Grund i Hiertet, men i Forstanden; alligevel er det got for Exemplets Skyld, thi Theateromvendelser ere de fleste Tider Usandsynlighedens Triumph.

Vi ønskede at vide Aarsagen, hvorfor Forfatterinden skriver Stiwmoder, efter det Tydske, da dog det danske Stedmoder er uendelig meere etymologisk rigtig.

S.

Den kiærlige Datter. Comoedie udi 5 Acter. Ved **Charlotta Dorothea Biehl.** Oplagt paa det typographiske Selskabs Bekostning. 8. Kiøbenhavn 1772. 118 S. 1 Mark.

Dette Lystspil kiender vore Lærere allerede tilfulde. Det er indført i Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber 5 Stykke, og recenseret i den kritiske Journal, hvor vi henvise Læseren til, da dette kun er et uforandret Aftryk efter bemeldte Forsøg, ja saa uforandret, at det "Ulyksalige Jeg", som i Forsøget findes anført blant

blant Trykfeyl, rigtigt staaer her igien i Texten. Retskrivningen er og her i nogle faa Ord forandret, men ikke til det bedre. S.

Ydmygheds Indskydelse paa Christendommens Væsen, foreskillet i en hellig Tale over Aftensangs Texten Epheser 3. 13-21. paa sextende Søndag efter Trinitatis, af Jens Bech, S. Sti. Minist. Candidatus. Kiøbenh. 1772.

I Anledning af Textens tvende sidste Vers fremsætter Taleren ovenanførte Hoved-Lærdom, nemlig: Ydmygheds Indskydelse paa Christendommens Væsen, visende denne vigtige Indskydelse 1) paa de Pligter, vi skylde Gud, det høyeste Væsen, som og 2) paa de Pligter, vi skylde vor Næste eller vore Medmennesker. I begge Afhandlingens Deele søger han at sætte denne Dyds Indskydelse i des klarere Lys, ved at bringe den ved Siden af sin modsatte Last, Stolthed. Det, vi i sær har anmærket ved denne Tale, er, at den ifteden for den ordentlige og sædvanlige Indgang har en kort Indledning i de Ord af Texten, som give Anledning til Betragtningen, tilligemed en kort Anviisning til at forstaae Apostelens Hensigt med Ordene. Vi dadle denne Forandring saa meget mindre, som vi ikke tør ansee Indgangen for en saa væsentlig Deel af en Prædiken, at den jo kunde udelades, eller meget indskrænkes. Et Fortrin fortiener den og vist for de Indgange, som har enten ingen eller meget tvungen Sammenhæng med og Overgang til Texten. Men naar vi fra denne Art Indgang ikke finde Texten igien, førend Taleren bruger den til at slutte eller tage Afskeed med, komme vi ret i Forlegenhed med den Regel, hvis Urigtighed ey endnu vil falde i Øynene: at, nemlig en Text, som er bestemt enten for eller af en Prædikant, bør være Lede-Traaden for Tanker og Betragtninger i den heele Prædiken eller hellige Tale.

Saa gierne vi og tilstaae, at Sandhed og Dyd vinder Lys og Tækkelighed ved at bringes i Kontrast, saa vaersom troe vi tillige denne Art Oplysning bør anvendes, at ikke Afhandlingen skal tillige med Materien blive dobbelt isteden for enkelt, og give et Skin af Forlegenhed paa Materie eller udbredet Indsigt i samme. For det øvrige er denne Tale efter sit Anlæg ordentlig, har sunde Tanker i gode Udtryk, og kan læses med Nytte uden Kiedsommelighed.

Til Publicum.

Da adskillige have forundret sig, hvi en Bynchs og hans Liges Skrifter bekiendtgiøres af os i denne Journal; saa tiener dem dette til Svar, at vores Plan er (saavidt mueligt) at svare til vores Titel, det er, ikke at forbiegaae noget Skrift, som er udgaaet fra December Maaneds Begyndelse 1772 af, og at følgelig enhver Autor, i hvor ussel han end er, bør forundes et Sted i disse Blade.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 6. 1773.

Veiledning til en forbedret Christendoms Undervisning for Børn og Ungdom ved Doct. Nicolai Mannestad. Odense, trykt udi det Kongel. Privil. Adresse-Contoirs Bogtrykkerie, 1772. Stor 172 S. 8.

At en Mand af Hans Høyærværdigheds Indsigt og Lærdom nedlader sig til at skrive en Katekismus for den ensoldige Almue, bør ingen fortænke ham for, som ved, hvor høylig Skolerne paa Landet trænge til en saadan Lærebog. Vel har vi tilforn adskillige Katekismer, Forklaringer o. s. v. men Hr. N., som af Erfarenhed kiender deres Mangler, har selv besluttet at raade Bod derpaa. Den lange Tiid, han selv har været beskæftiget med Ungdommens Undervisning, giver ham nogenlunde Ret til at skrive en Lærebog, og Læserne den stærkeste Formodning, at han er i Stand til at frembringe noget Fuldkomment i dette Fag. Opus viginti annorum vil sige noget, (er Forfatterens Ord i Fortalen) og saalænge er det dog omtrent, siden jeg først lagde Haand paa dette lille Arbeyde, som jeg herved fremlægger; i al den Tid er det mange Gange bleven omarbeydet, der er ideligen bleven forandret og forbedret deri, ideligen raffineret derpaa, inden det er kommet i den Form og Skikkelse, hvori det nu fremtræder." Vil man ellers vide, hvad Haab, Forfatteren gior sig om sin lille Bog, og, med hvad Lykke hans Methode allerede er bleven brugt, da behage man at høre videre: "Det feyler ikke, siger han, at der jo er giort tilstrækkelig Prøve dermed, førend den nu offentlig træder frem for Lyset. Jeg har selv med den ønskeligste Fremgang brugt den med mange Børn og unge Mennesker, baade mine egne Børn og andre, som jeg haver havt til Undervisning og Anførsel i Religion og Christendom, og der ere ogsaa andre, der efter Undervisning og Raadførsel haver giort det samme med lige Lykke. Der ere endogsaa adskillige offentlige Prøver derpaa. Men skulle det endnu ikke være nok, saa erbyder jeg mig fremdeles til at giøre al den Prøve dermed, som maatte forlanges, naar og hvorsomhelst det maatte være mig tilladt og muligt. Naar nogen skal kunne, cæteris paribus, formedelst Undervisning efter de ellers brugelige Lære-Bøger og den sædvanlige Undervisnings-Maade giøre saa god Fremgang med Børn og unge Mennesker i lige kort Tid, og med liden Møye og Besværing baade for ham selv og for de Unge, som ved Hielp af disse Lærebøger, og efter den Undervisnings-Maade, som jeg haver foreslaaet, skal kunne skee, saa vil jeg paa disse Lærebøgers og min foreslagne Undervisnings-Maades Vegne give tabt." Man seer letteliq heraf, at Hr. N. gior sig nogenledes Regning paa Læserens Biefald. Kun den Tone hvori han taler, synes at være noget ureassende for en Mand af sat og sindig Tænkemaade. Vi kan ikke nægte, at jo adskilligt i denne Fortale forekommer os meere at ligne en pralende Projecht-Mager, der opbyder Folk for at prøve hans Forslag, end den stille og sagtmodige Theolog, der arbeyder efter beste Indsigt, og uden selv at bestemme Arbeydets Værdie, overlader Læseren efter eget Tykke at sætte Prüs derpaa. Hvad Pieçen i sig selv angaaer, da er den just intet Mester-Stykke. Forf. har i hans forudgaaende Underretning giort sig en gandske vilkaarlig Plan, hvorefter han har rettet sig. Han viger gandske fra den Orden, som følges i vore ellers brugelige Katekismer, saa at, om denne Lærebog skulde indføres, saa forstaaer det sig selv, at Luthers Katekismus maatte affkaffes; thi et Barn, som havde giort sig nok saa vel bekiendt med Luther, skulde troe, at man forelagde det Elementerne til en gandske fremmed Vi-

denskab, naar man gav det denne Bog i Haanden. Det havde maaskee derfor været nok saa godt, om Forfatteren havde fulgt andres Exempler, som i deres Lærebøger for Ungdommen have lagt den lille Katekismus til Grund, saasom det ey er at vente, og maaskee heller ikke at ønske, at denne lille symboliske Bog blev afskaffet. Vidtløftighed kan vi just ikke bebylde Forfatteren for; den heele Christendoms Lære foredrages paa 5 Ark omtrent; hvoraf dog kun Halvdeelen bør forelægges den raae Begyndere, og Resten, som Forf. har bemærket med †, giemmes til en ungdnere Kundskab; og heri maae man tilstaae Forf. et skiønsomt Valg, da han rigtig nok har ladet de simpleste Spørsmaale ubemærkede. Men det Heele er jo dog bestemt til Ungdommens og den enfoldige Ungdoms Nytte, og da tro vi, at mange af de med † bemærkede Stæder kunde undværes, og andre forandres og forklares. Saaledes synes f. E. den heele 8de Afdeeling hellere at høre hiemme i den moraliske Philosophie, end i en Katekismus. Han handler her om Synd, og fremsætter den heele Række af Synder: Gierrighed, Stolthed o. s. v. hvilke alle defineres nøyagtig efter Logica, og følgelig blive ganske uforstaaelige for den Enfoldige. Alle saadanne Definitioner kunde gierne være borte; thi tænker man derved at oplyse den Enfoldige, bedrager man sig meget; han har noget Begreeb om Definitum, men Definitionen bliver ham ganske uforstaaelig. Undertiden synes Forf. at lægge Børnene alt for vidtløftige Svar i Munden. Saaledes kunde nok det Spørsmaal §. 99. om Jesus er den sande Messias? besvares med noget mindre, end 43 Skriftstæder, som indeholde 76 Vers. Vi ere forvisse om, at hvilken Candidat der til Attestatzen var saa vel forsynet med Sprog, skulde ingen Fare have for at høre: habesné plura? Nogle Talemaader har og stødt os hist og her, og det meest, fordi Forf. synes at have givet dem til sine Favoriter, f. E. hvad Gud gider lidt, hvad det er, at kiære sig efter Gud m. m. Et hvert Udtryk, som kunde synes at opvække et uædelt Begreeb, burde man nøye tage sig vare for i en Lærebog for Ungdommen, som let forarges, og snarest ved smaae Ting. Det, som ellers vil giøre denne Lærebog ubrugbar, er, at de bibelske Sprog, som Forf. jo dog vilde at Børnene skulle lære, ikke findes aftrykte heri, men Forf. nøyes med at henvise enten til Bibelen selv, eller til Samling af bibelske Sprog ꝛc. udgivne 1769, hvilket vel da vilde giøre et Barn for meget Bryderie. Dette med hvad vi tilforn have anmærket, giør, at vi ikke tor love den høylærde Forfatter fuldt Bifald; thi er Lærerne ikke fornøyede med at følge de forordnede Katekismer, saa vælge de uden Tvivl endnu den beliebte Beyers Katekismus, som udkom for saa Aar siden, og sandt særdeles Bifald iblant Præsterne. Vi undres over, at Forf. ikke engang har nævnet ham; han kan dog rigtig nok komme i Betragtning som en Katekismus-Forfatter. — Lykkeligere har Forf. i vore Tanker været med de Bevis-Grunde for Religionens Sandhed, som findes bag ved Lærebogen. Vi ønske den maatte blive trykt for sig selv, og giort almindelig iblant den uoplyste Almue, efter hvis Begreb den baade i Henseende til Bevisene selv og Stilen synes meget vel at være lømpet.

Gabriels Giensvar til Helvedes Fyrste om hans Beskyldning imod Nordfolket. Et Manuskrift af Sal. Geheimeraad * * *. Kiøbenhavn. 1772.

Vi lide med de Forfattere, som lide ont for at giøre sig forstaaelige; men vi falde i Forundring over dem, som udmærke sig ved saa kostbar en Flid for at blive uforstaaelige. Saaledes er det gaaet os med dette Skrift; snart tænkte vi det maatte være sandt, som en vis Autor mener, at Jordens Poler jevnlig, skiønt uformærkt, dreye sig, og at det derfor er nu Østerfolket i stæden for Nordfolket, Forfatteren skriver for: snart at det maatte være Levninger af Odins Tænkemaade og Sprog. Lidet komme vi til os selv ved at erindre at det er et Englebrev; og da det, efter Forfatterens Ord pag. 48., kan ey være kortere, tør det vel heller ikke være jevnere. Nordfolkets Skyts-Engel tænker og taler vel og ligesaa høyt, som Østerfolkets. — Vore Læsere forlade os, at vi ey kunne give dem udførlig Efterretning om dette Skrift! Een af os har forsøgt paa at gage det igiennem, men forsikrer, at ingen kan, førend han har lært at gaae og tænke paa Stylter. Et par Tanker til en Prøve: "En haandfast Aand, pag. 15.; kunne vi giøre os Begreb om den? og: "Extra-Skatten, den Bøddel, skal nu ikke længere rase med sit Sverd blant norske uformuende i deres halvuplyndrede Hytter. pag. 45.-" Hvo kan udholde det? Til Lykke brave Nordmænd!

og

og en fortient Lykke! thi, hvorfor skulde I være i Broddelens Haand? — men arme Danske! Ere I da Misdædere? Maaskee saae I det at vide, naar Forfatteren en anden Gang ligesaa veltalende "vil forherlige den utroelige Vidsbom, hvormed Dannemark i en ligesaa utroelig Hastighed fik smage en for usmagt Lykkalighed, som aldrig skal vige ud af dets Grændser."

Hellige Taler, afhandlede i Kabinettet paa Kronborg for Dronning Carolina Mathilda, af Peder Hansen, residerende Kapellan ved Slots og Garnisons-Kirken i Helsingør. Kiøbenhavn 1773.

Den Hensigt, som Forfatteren selv i en kort Fortale anmelder at have havt med Udgivelsen af disse hellige Taler, som ere 4 i Tallet, synes os ved dem at kunne til Fornøyelse opnaaes. De ere tienlige til at befordre Opbyggelse og tilmetgiøre det ugrundede Rygte, som Forfatteren peger paa ved at henvise til Cap. 47. Dette sidste faldt os strax ind, og vi har fundet ved at igiennemlæse disse Taler en Betænksomhed og Smag, som ikke lader sig forene med den (vi tør ikke kalde det ringere, end) Ubesindighed, som Rygtet indeholdt, hvis Ugrund herved er fuldkommen viist.

Efter den Beskedenhed med hvilken Forfatteren selv dømmer om sit Arbeyde, maae intet besynderligt ventes i disse Taler i hensende til deres Indhold, Tiid eller Stæd; men omendskiønt vi tilstaae at Sandhederne ere almindelige, og paa alle Tider under alle Omstændigheder vigtige, vil dog enhver agtsom Læser uden Tvivl sande med os, at de ere paa en fornuftig Maade afpassede efter Tiderne, og under de da værende Omstændigheder særdeles vigtige. Ved at anføre Talernes Indhold vil dette allerede kiendes.

Den 1ste paa 5te Søndag efter hellig 3 Kongers Dag over Texten. Matth. 13, 24-31., afhandler i Indgangen det Spørgsmaal: Om en Gud er til, og denne Gud er vor Høyagtelse og Tilbedelse værdig?, beviist ved en kort Udvikling af Syroget Skabelf. B. 1, 31. Fra denne kommer Forfatteren ved en Overgang, som berører den almindelige Indvending imod det Tilbedelseværdige hos Gud, tagne

af Synden, som et Onde, ikke af Gud; men af Djevelen og os selv. 1) Synden, som et Onde, ikke af Gud; 2) Synden som et Onde af Djevelen og os selv.

Den 2den paa Søndagen Sexagesima over Texten Luc. 8, 4. 16. afgior det Spørsmaal: Er den Bog, som vi kalde den Hellige Skrift, Guds Ord? I Indgangen: Af dens forunderlige Vedligeholdelse, og i Afhandlingen: Af dens Kraftighed, ved Hovedlærdom: Guds Ord, som en kraftig Sæd. 1) Skriftens Guddommelighed af dens Kraftighed; 2) At vi agte paa det, som udfordres paa Menneskers Side, naar denne guddommelige Sæd skal viise sig kraftig.

Den 3die paa 1ste Søndag i Fasten over Texten Matth. 4, 1. 12. foreftiller med Indgang af Jacobi 4, 7. til Hovedlærdom: Christnes Modstand imod Djevelen, kronet med Seyer af Gud. 1) Stridens Hæftighed; 2) Seyerens Vigtighed.

Den 4de paa 2den Paaske Dag over Texten Ap. G. 10, 34. 42. viiser til Indgang: Erfaring og Fornuftens Slutninger, som de tvende eneste Veye, paa hvilke vi, som Mennesker, her i Livet kunne komme til Vished om Sandhederne i Almindelighed, og derpaa af Texten til Hovedlærdom: Vor Jesu Opstandelses Vished, beviist 1) Ved Fornuftens Slutninger; 2) Af de tydeligste Erfaringer. I dem alle er en tydelig og let Philosophie forenet med Aabenbaringens Kundskab; Sandhederne fremsatte ordentlige og grundige i en jevn og forstaaelig men tillige ædel og fyndig Stiil.

Det, vi have at erindre, er: Ved den første Indgang, at den synes dobbelt: Ved det 2det og 3die Thema, men især det 2det, at det indeholder mindre end sine Deele: og ved et Sted i Indgangen til den 3die Tale, pag. 71., som synes os noget ubesiemt: "Og alt dette med meere troe dog alle "sande ogtrøende Christne, fordi de indvortes føle "i deres Siæle en overnaturlig Virkning, alt-"saa erfare det." Forfatteren vil neppe have dette forstaaet om den Hellig-Aands Virkning i de smaa Børns Hierter til Troen; ikke heller, eller dog ikke uden megen Indskrænkelse, om Jesu Tilstædeværelse i Alterets Sakramente. Vi nægte ikke, at disse Ord jo satte os i Frygt for at finde i Forfatteren en Forsvarere af de for vidt dreyne Følelser i Christendommen, ved hvilke saa mange redelige Christne kunne forvildes og nedhynkes i en Bedrøvelse, den Gud gierne vil skaane dem for; men ved at igiennemlæse den 2den Deel, blev denne Frygt os betaget, da

der-

derudi findes intet uden det, som kommer overeens med Skriften, sund Fornuft og almindelig Erfaring.

Jøderne. Et Lystspil, i en Act af Leesing.

Oversat af P. Top Wandal. 8. Kiøbenhavn 1772. hos Gyldendal. — 1 Mrk.

Ey allene blant Pøbelen, men endog blandt saa kaldede skikkelige Folk, ja vel og blandt Fornemme selv, findes meget tidt den uformustige Fordom, at alle Jøder ere Nederdrægtige, Bedragere og fulde af alle Laster. En uindskrænket Foragt, en nedertrykkende Bespottelse, hvormed denne ulykkelige Nation behandles, ere Følger af saadanne Begreb, og drive naturligviis den Forfulgte til at skade sine Forfølgere, naar han kan giøre det ustraffet, enten af Hevngierrighed og et inderlig Had han bær til dem, eller af Mangel og Nød, da næsten alle Næringsveje ere lukkede for ham. Et Menneske som vil tænke formustig, det er, som et Menneske, tager disse Omstændigheder i Betænkning; anseer alle sine Medmennesker for sine Brødre, dem han bør elske og ved fælles Hielp giøre Livet behagelig for; og tvivler aldrig paa, at der jo findes ærlige og retskafne Mennesker blandt Jøder saavel som blandt alle andre Religionsforvandtere. De som tænke anderledes, vilde forundre sig meget, naar de søgte Grunden til deres Tænkemaade i deres Hierte. De vilde da finde, at de havde en inderlig Følelse om hvor liden Agt de selv fortiene, og vilde blive vaer, at just denne Følelse driver dem til at søge Gienstande, som de igien kunne foragte, for derved at vende deres egne og andres Tanker fra Betragtningen over deres egen Værd.

Det var derfor Hr. Lessing skrev nærværende Lystspil, og Hr. Vandal fortiener Tak af Menneskeligheden at han ved sin Oversættelse haver bekiendtgiort det blant os. Ofte burde det opføres for vores Publicum, hvilket vist haver nok iblant sig, der troe, at man ikke kan have et got Hierte og en høy Siæl, med mindre man kalder sig en Christen. Helten af Stykket er en Jøde, som haver reddet en Christen Herremand fra et Overfald, hans egne Folk have begaaet imod ham paa Landeveyen. Forfatteren haver vidst at anlægge saa mange smaae Situationer, hvori Jødens ædle Tænkemaade saa tydeligen lægges for Dagen, at Tilskueren ikke kan uden bevndre og elske denne. Fogeden paa Godset og Sognefogeden, som ere de to Spidsbuber der have overfaldet Herremanden, og Christoffer, Jødens Tiener, skikke ved deres lastværdige og nedrige Opførsel uforligneelig af imod Jødens ypperlige Character og give Tilskueren tillige stiltiendes den Lære, ikke at bedømme en heel Nation efter de Laster eller den Tænkemaade, man bliver vaer hos Pøbelen eller den slet sydragne Deel i samme. Da vores haarde Medfart holder den jødiske Nation i saadan Undertrykkelse, at de fleste af dem befinde sig i denne Klasse, saa er det ingen Under at der hos dem findes de mange lastværdige Exempler, som Jødehaderen søger at besmykke sin fornuftstridige Dom med, men som et upartisk Øye seer lige saa fuld og lige saa ofte hos den christne Pøbel. — Herremanden i dette Stykke, som ogsaa bær Had og Afskye til alle Jøder fordi Een engang haver bedraget ham, bliver, da han faaer at vide, at den Fremmede er af samme Nation, naturligviis beskiemmet; og saa vilde enhver, naar Fornuften fik Lov at tale med sin naturlige Magt imod indgroede Fordomme.

Oversættelsen lader sig gandske got læse og er, for saa vidt vi kan skionne uden at have Originalen ved Haanden, troe og rigtig. S.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn. Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 7. 1773.

Trende Skalde-Digte til Oplysning i vore Tiders Historie. I. Ny Prøve af Skrive-Frihed. II. Tanker over Jule-Aftens Feide. III. Frimodige Tanker over Hevnens Dag. I en Samling paa ny og meget forbedrede udgivne af J. Langebek. 4. Kiobenhavn 1772. hos Stein.

Et hvert af disse Stykker er tilsorn enkelt udkommen og nogle af dem meere end eengang. Det, i dette Oplag ny tilkomne er: Et Tilegnings Skrift (*). Foran hele Samlingen til Hendes Majestæt, Dronning Juliane Maria; en Fortale ligeledes til hele Samlingen; 9 Strophер og 31 Anmærkninger i Ny Prøve af Skrive-Frihed; 6 Anmærkninger til Tanker over Juleaftens Feide; og 49 Strophер og 111 Anmærkninger til Frimodige Tanker over Hevnens Dag.

Da et stort Navn ikke bør blinde Kritiken; saa vil vi sige her vores Tanker over disse Skrifter, Tanker som vi grunde paa de, af Naturen tagne Regler for et Skrift overhovedet, og for et poetisk Skrift i Særdeleshed. Ikke vi allene, men saare Mange med os fandt, da Ny Prøven første Gang udkom, at Tonen i det hele Stykke stødte overmaade. En tor Enumeration af alt hvad man kan kræve af en idealisk Konge, fremsadt i en utaalelig bydende Tone, og stiled til Forfatterens og hans Læseres regierende Monark. Man kunde ikke forestille sig denne (da ubekiendte) Forf. anderledes end under det Billede af en streng, bister Mand, staaende lige op og ned for Kongen og med en authoritetisk, opragt Pegefinger, docerende Kongepligterne for sin Enevoldsherre. Dette Billede var vist ikke til Forf. Fordeel. Thi lad være at en Undersaat haver Lov at sige, endog til Kongen selv, hvad ham synes kunde og burde rettes i Statens Forvaltning; saa bør dette dog altid skee

" — med yderst Varsomhed,
" Med Frygt, saa zittrende, som dens, hvis Raad
blev givet
" En Ven, en elsket Brud, til Døden eller Livet.
" Med meer Forsigtighed, end ved vort eget Vel,
" Og dog med mindre Tvivl om Bifald af vor Siæl"

og ikke med den myndige Tone, i hvilken en ubetænksom Fader præker Moralen for sin Søn. Denne samme Tone finde vi igien i Frim. T. o. Hevnens D. fra S. 131 til Enden. Hvem kan f. Ex. taale at høre sligt, sige til sin Konge:

" Luk Øiet op, viis, Hiertet være got!" S. 11.

og:

" En Souverain, som Du, en jordisk Gud i Norden
" Den, ak hvor liden, Plet, ham er betroet af Jorden,
" Omskabe kunde til et jordisk Paradiis;
" Naar han kun tænkte ret, og giorde som
en Viis" S. 15.

og:

" Men har Du, Konge, og Din Gud et Offer
givet?" S. 119.

og utallige flere. Hvem sige vi, kan læse dette uden at forarges. Vel skyder Forf. sig hen til Licentia Poetica for Versenes skyld, men han havde vist burdet skyde sig meget mere hen til (en hidtil ubekiendt) Licentia Politica for disse Steders Skyld.

Tankerne ved Juleaftens Feide burde vel allermindst været oplagt paa nye. De fortælle Intet, uden hvad der er bekiendt for enhver, og om man

F end

(*) Hvilket egentlig først burde begynde med den tredie Periode, da de to foregaaende ikkun tiene til Forf. egen Bersmmelse og til at fortælle Dronningen det, hvad hun allerede veed.

end vilde lade dem gaae for et Stykke af en Riimkrønnike, saa ere de dog ikke engang brugelige dertil; Thi jeg vil see paa den Historikus, der kunde bruge dette Stykke, som et authentisk Monument af vore Tiders Tilbragelser. Det samme kan med Rette siges om det Meeste i **krimod. T. o. Hevn. D.**, da de til S. 131 intet indeholde uden en efter Høresagn compileret sytiende Januaris Journal. Forf. tilstaaer selv i Fortalen til dette sidste Stykke S. 54 at ikke alle hans Efterretninger have været paalidelige. Saa er det f. Ex. ugrundet at den franske Komoedie gik overstyre den Aften Livvagten blev afskaffet. S. 42. k. Komoedien blev given ihvorvel Herskabet ikke var der. — Ligesaa er, efter vort bedste Vidende ikke under Tryk-Friheden udkommet Noget Skrift der **bestræmmede Religionen** (Fort. til krim. T. o. Hevn. D. S. 50) o. s. v.

Iblant Forf. yttrede Tanker forekomme og hist og her en Deel, som ere politisk-farlige, da de tildeels vrage virkelig gode Indretninger, tildeels roese eller dog med Bifald anføre lastværdige Ting. Til de første regne vi f. Ex. S. 101, l. hvor der siges, at " det var paa Tapetet at ingen Liig meere skulde be- " graves i Stadens Kirker eller Kirkegaarde, men " alle uden for Byen." Da dette anføres tilligemed Forordningen om Ligenes Begravelse om Morgenen og denne sidste Forordning lastes; saa kan man ikke andet end troe at saadan forehavde Anordning lastes med og dog have vi al for stor Troe til Forf. Indsigt, til at holde det for hans Mening, at Begravelser i Kirken ere uskadelige, eller at enten Guddommen eller de Afdøde skede nogen Tieneste dermed, naar disses til Forraadnelse bestemte Levninger nedlagtes i de Christnes Forsamlingshuuse og disse derved opfyldtes med dræbende Dunster. — S. 102 lastes Forandringen med Hoffets Equipage, hvilken Forandring dog tvertimod at være lastværdig, meget meere var efter en upaaklagelig Smag og Oekonomie, de to meeste Regler en Equipage bør indrettes efter. — S. 104. r. Regnes Hof- og Stads-Retten under de lastværdige **Omstødninger** af Jurisdictioner, og dog havde Forf. S. 91. o. selv regnet den iblant det " **Noget Got**" som den forrige Administration haver afskedkommet.

Af det andet Slags skadelige Tanker, som med Bifald anføre høytlastværdige Ting bør i besynderlighed mærkes i **Tanker o. Juleaftens F.** S. 42. Vers 9 - 14; S. 43. sidste Vers; S. 44. Vers 1 - 3; S. 45. Vers 1 - 4, hvor allevegne paa det tækkeligste bifaldes de grove Forbrydelser, som den Dag begikkes imod den militairiske Subordination. Ikke er her det Sted at vise hvor nomgiængelig nødvendig den strængeste Lydighed og Ærbødighed er i Krigsstanden, og hvor farlige, for hele Landet farlige Følger det vilde have naar den Ringere tillades at tage sin egen Ret imod den Høyere. Forf. er vist al for vel overbeviist om dette og haver ventelig kun ey overveyet og eftertænkt denne Sag til Gavns førend han lod paa nye aftrykke disse Steder uden at mildnes eller forandres.

Urigtige Tanker møde og imellem. Saasom S. 16.

" Naar Himlens Vrede er optændt mod Land og Rige,
" Gaaer bedst en Ændring til det Gode frem ved slige,
" Hvis Hierte er tillukt, mens Hiernen fletter Riis
" Og Rumpeskytten tidt gaaer af med størstePriis."

Man kan omtrent slutte sig til Forf. Mening, men Udtrykket skeeler dog til alle Kanter. I det mindste kan det vel aldrig gotgiøres at en Ændring til det Gode gaaer frem i et Land, naar Himlens Vrede er optændt imod det, thi i dette ulykkelige Tilfælde vil vist alting gaae frem til det værste og ikke til det Gode. — Hvorledes kan nu en lærd og indsigtsfuld Mand sige S. 32. " at de Milioners Gield " vel ere ret nu betalt"? En Snees Aars Extra-Skatter betale vist ikke 14 til 16 Milioner Gield i Danmark, det kan nok enhver indsee. — S. 43. lader Forf. Livvagten frygte for **Caserne**rne. Kan han være uvidende om, at en Soldat aldrig ligger bedre og mageligere end i Caserner? Nei, 4 Skill. om Dagen i Steden for 8, derfor vare de bange, og ikke for Caserner. S. 112. staaer en snurrig Strophe:

" Pariser Bryllup og sicilianske Vesper
" Her var Aspecter til, thi —

Hvem skulde nu ikke troe der vilde følge: Thi der bleve giort mistænkelige Anstalter, der hørtes gyselige Nygter, Gemytterne vare opirrede, man havde Aarsag at troe Factionens Tilhængere mange, rædselfulde Billeder svævede ideligen for Alles Øyen og desl. Nei, man høre en gandske anden Aarsag til saa forfærdende en Formodning:

" — thi Pierre, Jean og Jesper
" Med Penge sendtes ud, at kiøbe alting ind
" Fra fransk Svovelstik, til engelsk Polspind."

Rifum teneatis Amici?

To tredieDeele af Anmærkningerne ere hierteligen overflødige og i besynderlighed tage to sig ud,

S. 58. og 81. som indeholde hver et langt Stykke af Struensees Latinske Greve-Diploma.

Nu efter alt dette og en Hoben meere, som med Rette kan siges om Materien, hvad Oplysning i vore Tiders Historie kan man da vel vente sig af disse Skalde-Digte om de da endelig skal hede saa?

At Poesien er slet, eller rettere sagt at der er slet ingen Poesie i dem, vil ingen nægte som kun haver de allerførste Begreb om hvad det er, man kalder Poesie. Vore gamle Skalder sang vist ikke saadanne **Skalde-Sange**. De Levninger, vi endnu besidde efter dem, vise det, der er tvertimod. Licentia Poetica (*) (S. 6. og 56.) kan nok undskylde Friheder i Poesien men aldrig kan den anføres til et Bevis paa at solut Stiil paa Riim er Poesie: det er en aabenbar Modsigelse. Ikke et Glimt af poetisk Stiil er i Noget af disse tre Stykker, ikke i den hele Samling Ti Linier som ere taalelige. Enkelte Vers som:

" Elsk Landsfabrikerne af Knipling, Hoser, Kar,
" Kalk, Træsko, Smiddeværk, af dem er Nytten
" klar " S. 29.

eller:

" En Herre er sit Folk en sand Fortunæ Faber. "
(**) S. 137.

eller:

" Jeg seer de Ansigter o. s. v. S. 67.

vil vi ey opregne, thi af dem og haarde Vers og Skrækkelige Cæsurer vrimler det paa hver Side, hvilket Læseren nok allerede af de faa anførte Steder haver mærket. Feilene i Sproget, som Stavelsemaal og Riim have foraarsaget gaae vi ligeledes forbi.

Vi havde neppe sagt saa meget engang om det (saakaldede) Poetiske i disse Stykker, dersom vi ikke havde frygtet, da Kundskaben om Digtkunstens Væsen er saa lidt udbredet endnu iblant os, at Mænge, den vilde falde paa de Tanker, at her virkeligen fand-

(*) Dette saa ofte misbrugte Ord betyder intet Andet, end man bør tilsidesætte en mindre Regel for en vigtigere, opofre een eller anden Regelmæssighed for Digterens Hovedhensigt, at nytte og fornøye.

(**) Naar **Tyaer Reenberg** i sin sædvanlige Lunske Tone siger: " De tauris spørg Arator " saa tilgiver man det og smiler derved, men i saadan alvorlig Stiil, som vores Forf. haver antagen, falder det saa burlesk, at man derover glemmer hans hele herlige Moral.

tes Poesie. Denne Tanke kunde let opvækkes, thi der ere ligemange Stavelser i hvert Vers og Riim i Enden paa dem alle. De fleste holde dette til meer end nok for at giore et Stykke poetisk, og disse maatte da naturligviis bestyrkes i denne Mening naar de saae at saa lærd og agtbar en Mand, som Forf. ligeledes troede det. Thi han siger ey allene i Fortalen af denne Samling, at han er en **Art af Poet**, men at **han maatte være Skald** (Fort. til frim. T. o. Hevn. Dag S. 51.) og at han haver en **poetisk Aand**, der **haver sadt ham i Rørelse**. (sammesteds S. 56.) Vel siger han og at **Fødselen ikke haver giort ham til Poet**, **Konsten** (og det kan den ikke heller) **meget mindre**, men af Foregaaende kan man dog ikke troe Andet, end at han ligevel holder sig derfor. Hvad kan nu vores kiere Landsmænd og Landsmandinder, som desuden saa gierne følge Authoriteter, hvad kan de nu tænke Andet, end at man kan være Poet til Trods for Natur og Smag. De læse, i Følge deraf, hvad dem bydes, og — desvær — skrive ogsaa, om saa tigang ingen **Aand** befaler dem det. Dem til Efterretning have vi her sagt vores, efter det Bedste vi ved om Smag og Digtkonst, forfattede Tanker, disse Stykker betreffende, og advare dem, ikke at holde Noget for Poesie, naar det ikke er det, efter de af Naturen tagne Regler. Og skulde de være saa uhældig, at en **Aand** sagde til dem: **Skriv, og skriv en Skaldesang!** da erindre de, at en falsk Aand før haver forført Zedekia, Enaanans Søn, og 400 andre Profheter med ham, til falsk Spaadom, hvi skulde den ikke kunne forføre til slet Poesie, da Prophetie og Poesie ere Samfyldkende.

Det eneste vi have fornøyet os over i denne Samling ere en Deel Noter, som forklare nogle gamle danske Ord, Forf. haver brugt. Nemlig: S. 13. f. **Dravelsmænd** o: Ugudelige og ubesædne Folk, som ikke lade sig styre ved Lov og Ret; af **Dravel, Dræval** o: løs og unyttig Snak. Deraf **Dravelsfuld, Dravelsfolk**. — S. 15. h. **Ildelygtig** o: fuld af Vittighed og Klygter, blandet med Ondskab. — S. 264. **Mud**, plur: **Muder** o: Stikpenge; svensk Muta, Mutor og at **muta**, o: give Stikpenge — S. 44. m. **Hæde** o: at true med Gebærder. — S. 94. t. **Klærd** o: Forfængelighed, daarlig Handel og Tale.

Allesammen Ord, som fortiente at føres i Brug igien. H.

Beson-

Besondere Nachrichten von den Opfern der Staten, sowohl als auch von den Opfern der Gerechtigkeit dieses achtzehnten Jahr Hunderts, besonders aber von denen in Dännemark in diesem Jahre hingerichteten gewesenen Grafen Struensee und von Brandt. Pelim 1772 stor 264 S. 8vo.

Denne Kompilation indeholder intet uden almindelige og bekiendte Efterretninger i et uordentlig og udstaaeligt Foredrag. I Fald disse bekiendte Efterretninger endnu vare alle bekiendte Sandheder, og alle almindelig nyttige, saa kunne man endnu tilgive Forfatteren, at han havde skrevet ud hvad andre har sagt Hundrede Gange for ham, og altid bedre end han. Nu ere de fleeste af dem aldeles overflødige, ligesaa overflødig som den Forsigtighed (i Fald det er nogen) at Forfatteren har sat Pelim i Stæden for Altona paa Titelen.

Disse Efterretninger begyndes med den ulykkelige Zarew Alexei Petrowitsch, som blev henrettet 1717, (udskrevet af Büsching), hvorfra Forfatteren gaaer over, efter en Parenthesis om at Keiserinde Cathrine drak gierne ungarsk Viin med Kringler i, til et Stykke af den altonaiske Mercur om Regierings Formen i Sardinien; —

Efter en kort Fortælning om Rislands Tilstand under Peter den 1ste og Peter den 2den, nogle slette Vers af Mainwilliers Petreade, og bekiendte Efterretninger om Hertug Biron, Grøverne Münch og Osterman, tilligemed nogle almindelige Sentenzer i et Brev fra Grev Münch i hans Landflygtighed til (S. T.) Hr. Ober-Consistorial-Raad Büsching, et Fragment om Peter den 3die, et Udtog af Journal enclypodique om Revolutionen i Anledning af Krigen mellem Rusland og Dannemark, adskilligt om Carl den 12te, og Himlen veed alt, afløses dette Snak med en kort Historie af D'Amiens, Conspirationen mod Kongen af Portugal, Betragtninger over Portugisernes Caracteer, og Konge Mordet i Polen. Her forekommer den afskyelige Eed af de Sammenrottede, som fortiener al Opmærksomhed. Skade at man strax efter maae smile til en Efterretning om en Spaadom som skal være fundet i en Klippe i Sverrig, og som Forfatteren har skrevet ud af en gammel Bog.

Efter disse Forberedelser træder Ulfeld, Griffenfeld, Powel Juul, og endelig Grøverne Struensee og Brandt frem paa Skuepladsen; om Struensees Opdragelse, Studeringer, Selskaber, Skrifter, og Skæbne, er et Udtog af forskiellige Efterretninger, gode og slette; herblant findes indrykt en Fortegnelse over Superintendentens Struensees Skrifter — høre de ogsaa til Sønnens Forbrydelser?

Herefter følger Konge-Loven paa Tydsk og Dansk, og til Slutning Gedanken eines Arztes von der Entvölkerung eines Landes, en Afhandling som man tillægger Struensee, hvori forekomme mange fornuftige og gode Tanker; et Stykke om Stæle Vandringen, en medicinsk Afhandling om Myg, om Soel-Stik, Sentenzer, Epigrammer, og Efterretninger om adskillige Fragmenter, Oversettelser og Originaler, alle, eller de fleeste af Struensee indrykte i det Hamborgske Maanedskrift zum Nutzen und Vergnügen for 1763. Blant Epigrammerne er: Das Muster der Alten bet beste:

Den Alten ahme nach! spricht Staks zu seinem Sohn,
Wie? folgt der Jüngling nicht dem Rath des Vaters schon,
Er lebt ja wie Sallust, trinkt wie Anacreon.

* W *

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Siælland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 8. 1773.

Husholdnings Kiernen af Danske Lov om Land-Væsenet, med hosføyede Betænkninger og Afhandlinger af Iver Klæer, Ober- og Under-Rets Procurator. Første Deel. Kiøbenhavn 1771 ved Frid. Christ. Godiche som første Forlegger. 8. stor 310 S. Anden Deel. Kiøbenhavn 1772 stor 163 S. foruden et fuldstændigt Register.

Alt Lovene ikke efterleves er en Feyl i Rigernes politiske Forfatning af allerværste Følger, de herligste Love, de priiseligste og nyttigste Forordninger nytte slet intet, saa længe de ere uden Kraft, og en Lov burde langt hellere aldrig komme for Lyset, end naar den er udkommet, henlegges og dens Overtrædelse ligegyldig ansees. Enhver afskyer naturligviis de Love, som bære en overdreven Strengheds Mærke og utidig paalægger gruesomme Straffe for smaae Forbrydelser, men hvor gysende disse end ere, blive de dog Staten langt tienligere, end meget milde Love som imodtages af Undersaatterne med Latter og ikkun efterleves naar man lyster. Vore Love have altiid udmærket sig ved en viis Middelvey og Straffene ere i dem alle, meget nøye lignet med Forbrydelserne, men just derfore kan man med Føye paastaae dem paa det nøyeste fuldbyrdede, og naar Kongelig Naade bruges som en Grund til at formilde en velfortient Straf, eller til at lukke Øynene for Lovenes Overtrædelse, saa burde Kongelig Retfærdighed ikke lade Forbrydelser ustraffet, hvorved Love udgivne til Landets Vel krænkes, og Statens Styrter rokkes.

Her er ikke Stædet at undersøge alle Aarsagerne, hvorfore Lovene ikke saa fuldkommen som man maatte ønske, efterleves her i Landet, enten det hidreeer af en overdreven Lemfældighed, naar Forbrydere skal eftersøges og straffes, af end ond Vane; af visse fornemmes og Øvrighedens Exempel, som i Stæden for at være de første til at lyde, troe sig undtagne derfra og derfore aldrig med Iver kan erindre andre om Pligter de selv forsømme; af den alt for store Mængde Love, hvoraf de sidste ophæve og forandre enten aldeles eller tildeels de forhen udgangne, og derved forvilde Undersaatterne, af den korte Bestandighed mange Love have fordi de enten ikke have været vel overlagte, eller fordi man haver valgt et andet Systema; om en af disse eller alle tilsammen tagne bidrage til Undersaatternes Uagtsomhed paa de øvrigste Love, er en Undersøgelse som er Monarchens egen Opmærksomhed værdig. Men foruden ommeldte, kan som en vigtig Medaarsag angives, at Lovene her i Rigerne i Almindelighed ikke nokſom bekiendtgiøres, og deres Bekiendtgiørelse ikke ofte nok igientages, i sær hvert Slags Love paa de Stæder, og for de Folk som samme egentlig vedkommer, de geraade derover saaledes i Forglemmelse at man neppe veed de ere til, og ofte sees i politiske Skrifter Forslage til Forordninger, som alt for længe siden ere udkomne, tinglyste og forglemte.

Vi imodtage derfore med en særdeles Fornøyelse slige Skrifter som det her ommeldte, hvilket er et kort og dog fuldstændig Udtog af de om Land-Væsenet udgangne Kongelige Forordninger, samt dertil hørende Lovens Artikler, tilsammen bragt i Orden og inddeelt i Capitler, saaledes, at hvad der henhører til enhver Deel af Landhusholdningen, kan her findes samlet under eet. Dettte Skrift, haabe vi altsaa, vil blive en nødvendig Haand-Bog for enhver Landmand, men i sær for de Kongelige Betientere, Amtmænd, Forvaltere og Dommere som just ere besiikkede til at vaage over Lovene. Da det selv er et Udtog, saa taaler det ikke vel et andet Udtog end en blot Anførsel af Capitlerne;

Og disse ere: Første Deels.

1. Cap. Jordegodsets Inddeeling og Forvaltning.
2. Cap. Om Landmaaling Taxt og Paalæg.
3. Cap. Om Skatters Oppebørsel, Execution og Regnskab derfor.
4. Cap. Om Jords Indtagelse, Indhegninger, Gierder, Grøfter og Diger.
5. Cap. Om Fællesskabets Ophævelse.
6. Cap. Om Markeskiæl.
7. Cap. Om Reehning.
8. Cap. Om Syn og Grandskning.
9. Cap. Om Eyendoms Processer i Almindelighed.
10. Cap. Om Marehalm og andre Ting som bruges imod Sandflugten.
11. Cap. Om Aaer og Vand.
12. Cap. Om Torveskiær og Lyngslet.
13. Cap. Om Land og Forprang, samt de sig deraf reysende Sagers Paatale og Udførsel.

Anden Deels.

1. Cap. Om Fiskerie.
2. Cap. Om Tiende.
3. Cap. Om Jagt.
4. Cap. Om Skove.
5. Cap. Om Veye.
6. Cap. Om Konge- og Frie-Reyser.
7. Cap. Om Græsning og Kreaturets Bevogtning.
8. Cap. Om Stald-Øren.
9. Cap. Om Bier og vilde Dyr.
10. Cap. Om Møller.

Det synes ikke at Hr. E. haver bundet sig til nogen nøyagtig Orden, thi ellers veed man ikke hvorfore det 2. Cap. om Tiender skal staae imellem det 1. Cap. om Fiskerie og det 3. Cap. om Jagt, da Jagt og Fiskerie unægtelig høre sammen, og Tiender ikke haver mindste Lighed dermed, ligesaa lidet hvorfore Møllerne skulde have det sidste Cap. i heele Værket, da en Møller dog egentlig henhører til Selveyere eller Fæste-Bønder. Men dette er smaae Ting i sær da et fuldstændigt Register, giver Læseren Leylighed at finde alt hvad han søger efter.

Derimod troe vi at gisre vore Læsere en Fornøyelse, og det almindelige en Tieneste ved at anføre nogle af de nyttige Ting os her ere forekomne, som ere anbefalede ved Forordninger dem man fast aldeles haver glemt: "Efter Lovens 3 Bogs 13 Cap. "18 Art. og Skov-Forordning af 26de Januarii "1733, Art. 20, skal hver Bonde aarligen legge 5 "Humle-Kuler, 3 Ympet Abild-Pære eller andre "gode Træer, og plante 10 Pile under et halv Lod "Sølvs Straf og Udviisnings Mistelse. Han skal "aarlig saae til en heel Gaard en Skieppe og til en "halv Gaard en halv Skieppe Hamme-Frøe". Vi skulde vist ikke behøve Brunspiger Humle eller Reigisk Hamp, dersom dette nyttige og billige Paabud blev efterlevet.

Efter Sex her anførte Forordninger, hvoraf den ældste af 1695 og den yngste af 1769, skal: "Steen-Gierder overalt opsættes hvor Steene findes, i Mangel af Steen grøftes eller giærdes med "paragtige Diger, som plantes med Pile, Torne, "Elle, Hassel og deslige, og efter Omstændighederne "plantes og opfredes levende Giærder. Enhver fuld "Gaard skal aarlig føre 12 Læs Steen til sit Giærde-"Stæd, aarlig sætte 3 Alen Steen-Giærde og op-"kaste 2 Favne Grøft indtil disse Giærder blive fær-"dige. Digerne skal gisres 2 à 3 Alen brede, og "Grøfterne halvanden Alen dybe". Vi maae tilstaae at paa Bønder-Markerne her i Sielland, kan ikke kiendes synderlige Virkninger af denne Sex Gange igientagne Kongelige høyst nyttige Befaling. At man paa mange Stæder omgaaes meget nøgtsom med Torve-Skiæringen er en gammel Klage, og den som klager derover, haver god Grund dertil, da Ildebrand daglig aftager og Skovene heller ikke fredes som de bør, men naar man her vil igiennemlæse §§. 144, 45, 46, 47 og 48, saa sees at denne Skiødesløshed og reyser sig af Mangel paa gode Forordninger derimod, men af Mangel paa deres Efterlevelse.

Den Skade Bissekræmmerne foraarsage vore Fabriker og alle Handlende i Kiøbstæderne, er alt for stor, til at en Regiering som den Danske der søger at befordre sine flittige Undersaattreres Opkomst, ikke skulde søge at afvende den, ved mangfoldige her anførte Forordninger, er derfore al Landprang paa det strængeste forbuden under anseelige Bøder, ja ikke engang Kiøbmænd eller Handværkere tilladt at holde omlsbende Personer, til at sælge deres Vahre; Stifts-Amtmænd, Amtmænd, Fogder og alle Betientere, er det ved Forordningen af 25 August 1741 paalagt af al Kraft at hindre, og ved lovlig Omgang paatale det. Findes da nu ingen Bissekræmmere, ingen Omløbere med Contrabande, ufortoldede uden- og indenlandske Vahre? eller ere de mod dem udgangne Forordninger uden Virksomhed? man kan her §§. 151, 52 og 53, finde Forbud nok.

Over

Over Forprang haver man i de dyre Korn-Tider ligeledes ofte hørt klage, man haver beskyldt Proprietairerne og andre for at opkiøbe Kornet; men at det ikke skeer, er gandske vist, thi hvortil skulde da den ansørte Forordning af 13 December 1692 nytte hvorefter "Proprietairerne paa Landet, ey maae op" kiøbe Korn sammesteds, for igien at sælge, men alle" neste være tilladt deres egne Gaarders og Godsers "Avling, og ey videre til hvem de vil at forhandle" og ligesom dem forbydes det alle andre.

Skovene aftage overalt i heele Verden som er en naturlig Følge, naar meere Skov ophugges end aarlig kan tilvoxe. I alle andre Lande søger man derfore at opmuntre til Træernes Freeding og Opelskning, og vi have heller ingen Mangel paa nyttige Forordninger desangaaende; allerede under 13 October 1696 er den Anordning giort, at Jord som anvendtes til Skov Plantning skulde nyde 10 Aars Skatte-Frihed, hvilket ved adskillige sildigere Forordninger er igientaget, og Proprietairerne paalagt aarlig at udvise et Stykke Jord til Plantning, og lade alle udhulede Skove beplante. Det unge Mandskab udi Skov-Egnene, som fra deres 15de Aars Alder bestitte sig paa aarlig at plante unge Eege, og samme saaledes med Tiorne forsee at de ikke komme til Skade, skal naar de begive sig i Egteskab, gives enhver for hvert Træe, som den med Ober-Forsterens og Skov-Riderens Attest beviiser at have sat, og til god Fremvext befordret 8 Skilling af Herredet hvor Plantningen er skeet, som Amts-Forvalteren efter rigtig Ligning skal indkræve og udbetale, Skov-Forordningen af 21 Januarii 1710. Enhver som nyder Udviisning af sit Herskabs Skove, skal igien plante 6 og beskiære 10 unge Træer, og dem fremdeles frede og forvare, under 2 Lod Sølvs Straf for hvert Træe som vorder forsømt. Dette er allerede fastsat ved Lovens 3 Bogs 13 Cap. 22 Art. og dersom samme siden den Tiid var efterlevet, skulde vore Skov-Plantager fuldkommen være i Stand til at forsyne vores Flode, og de skiønneste Træer bedække vore Heeder, som Naturen selv synes at have bestemt til Skov.

At Lande-Veyene overalt i Landet er i saa god Stand er ingen Under, thi ved adskillige Reskripter og Forordninger er det paalagt Stifts-Amtmændene, Amtmændene, Amts-Forvalterne, Regiment-Skriverne, Proprietairerne, Greverne og Baronerne at have Indseende med Veyenes Anlæg og Vedligeholdelse; Bønderne i hvert Herred, Sogn og Bye, og derefter Gaard især skal tildeles sin Veypart som de have forsvarligen at i Stand sætte, og i Fald forsømmelige findes, skal bemeldte Oysyns Mænd lade det forsømte i Stand giøre, og de Skyldige udpante for dobbelt saa meget, som Reparationen haver kostet. Enhver maae tilsaae, at disse Anstalter ere meget gode, hvis Veyene altsaa ere i slet Stand, er det i det mindste ikke Anordningernes Skyld, og heller ikke af Mangel paa Personer, som skal have Indseende med at de efterkommes.

Ved Møllerne anmærke vi, at efter deres her Side 155 ansørte Laugs-Artikler, skal ved hver Mølle udi og ved Kiøbenhavn være en rigtig Vægt, hvormed Kornet skal veyes naar det leveres paa Møllen, og ligesaa, naar det formalet leveres tilbage, hvilken af Politiemesteren skal viiteres saa ofte for godt befindes, eller i det mindste hver Fierdingaar, hvorfore Møllerne have afskaffet denne meget gode Anordning, kan man nogenlunde begribe, men hvorfore det tillades dem, ikke. Ligesaa skal paa Landet haves et stemplet Told-Kar af Kobber paa en Potte Størrelse, hvilken Stempling vi ogsaa troe er gaaet af Brug paa de fleeste Stæder. — — —

Af det her anførte, haabe vi vore Læsere selv indseer hvor nyttige slige Udtoge ere som tilbagekalde Erindringen af saa mange til almindelig Velfærd udgivne Love; hvilke i sær tiene dem som hverken have Formue at anskaffe sig eller selv Tiid at giennemlæse den uhyre Dynge af Forordninger, og dog ønske at efterleve dem samt paase deres Efterlevelse hos andre, man maatte derfore ønske, at ligesom det her anmeldte Udtog alleneste er samlet til Brug for Landmanden, fleere slige maatte forfærdiges til Efterretning for de andre Stænder, saaledes vilde et paa samme Maade forfattet Udtog af alle Foranstaltninger til Politiets Forbedring, blive en nyttig Lærebog for alle dem, som i Kiøbstæderne skal holde derover, andre kunde samles til Geistlighedens, Krigsstandens og Haandværkernes Tieneste, et andet til Nytte for de Handlende og saa fremdeles. Det derved allene blev at iagttage, var at samme giordes saa fuldstændige som muelig, og dernæst at aarlig tilføyes de Forandringer og Formeerelser som hver især vedkomme. Man skulde af slige Udtoge erfare at Danmarks Handel, Nærings-Drift, Fabriquer og Haandværker vilde være i en gandske bedre Stand naar de Kongel. Forordninger efterlevedes, og maaskee Erindringen af adskillige forglemte Love vilde opmuntre dem, som skal holde derover til at efterkomme sin Pligt.

Hvad det anmeldte Udtog især angaaer, da synes Forfatteren at have været lykkeligere i at bringe

de

de af Loven Forordningerne og Reskripterne samlede nyttige Indretninger i en god Orden, end i de Anmærkninger han selv haver tilføyet, nogle af dem give temmelig god Oplysning, men de fleeste ere ufuldstændige og viise at Forfatteren haver større Indsigt i Lovkyndigheden end i Landvæsenet. Naar han f. Ex. Pag. 224. i 1ste Deel vil viise Fællesskabs Skadelighed, saa anfører han ikkun 3de Poster, hvoraf den første er: at de mindste Lods-Eyere kan ligesaavel jage paa Fælled som de største"; Dette er tænke vi netop den ubetydeligste Skade af Fælledskabet, langt vigtigere og mange fleere ere anførte i det af Hr. Lode oversatte Skrift om Fællesskabets Ophævelse i Mark-Brandenborg, som Hr. Ekiær vel neppe haver læst siden han ved Slutningen af samme 9 indstiller sligt til høyere Eftertanke, ligesom hans Anmærkninger vare gandske nye. I Fortalen siger han ligeledes: "Jeg er den første som har skrevet noget "om de Poster, som under dette Skrift ere indlem"mede og afhandlede." Hvis han dermed meener sine saakaldede Betænkninger og Afhandlinger, hvilket man maae slutte af det følgende: "dog troer jeg, "at det, som jeg haver anført og afhandlet skal være "rigtig;" saa tager han meget feyl, nogle faae gode juridiske Anmærkninger undtagen, kunde vi viise ham alt det øvrige, bedre og rigtigere i mange andre, endog Danske Landhusholdnings Skrifter; Meener han derimod sit heele Skrift under eet, saa haver han Ret, endskiøndt man dog ogsaa deri kunde angive ham ret gode Forgiængere, saasom Hesselbergs og Høyers juridiske Collegia, Mag. Dyssels Skrift om Lovenes Efterlevelse og fleere, hvilke i det mindste tiene og burde tiene til Veyledning.

Dedicationen til Kongen er fast det slætteste Stykke i heele Skriftet: Han siger Kongen straz at det menneskelige Kiøns Vedligeholdelse ligger paa 4re Hoved-Stytter: 1) Tings Brug, 2) Tings rette Brug, 3) Retfærdighed og 4) Fred. "Jo meere "en Konge søger", siger han videre, "at fastgiøre "disse Stytter, jo lykkaligere giør han sig selv og sit "Folk; jo lykkaligere han giør sig selv og sit Folk, "jo større Glæde og Fornøyelse øvværker han iblant "dem; jo større Glæde og Fornøyelse han øvværker "iblandt dem, jo større Lyst bekomme de til Arbeyd"somhed og Flittighed; jo meere arbeydsomme og "flittige de blive, jo større Riigdom og Forraad, "Kraft og Styrke erlange de; jo mægtigere og stær"kere de blive, jo bedre er de i Stand til at bestaae "og blive udi Velstand". Her er meere end nok til at bediise saa klar en Sætning, men da han meget længere kunde vedblevet i denne Tone, saa ere vi ham forbundne fordi han dog holdt op igien.

Til et høy-gunstigt Publicum som en Retfærdiggiørelse imod den Dramatiske Recensent fremlagt af Bernhard Henric Beck Acteur i de Kongelige Danske Skuespil. 8. Kiøbenhavn 1772 hos Høecke. 8 S.

Dersom end dette Skrift var et ordentligt og grundigt Forsvar, isædden for det forvirrede og slet intet sigende Vaas, det nu er; saa vilde det dog aldrig kunne giøre den Sag, det taler, til en god Sag, eller faae Publicum til at troe, at Hr. Beck er en god Skuespiller og den dramatiske Journal et slet Skrift.

Saalænge nemlig Hr. B. ikke forbedrer sin Action, saalænge han er Copist af een eller anden Skuespillers Feil og ikke af "Naturens første Originaler blant Nationen" selv; og saalænge den dramatiske Journalist holder ved at skrive med Indsigt, og med den Upartiskhed, som hidtil saa kiendelig haver udmærket hans Blade, frem for andre kritiske Skrifter; saalænge, sige vi, vil hundrede Flyveblade og hundrede Avisartikler ikke overtale Publicum til at troe, at Hr. Beck er en god Skuespiller og den dramatiske Journal et slet Skrift. H.

Aargangen af disse Blade koster:

I Kiøbenhavn,	Sialland og Lolland.	Fyhn.	Jylland og Holsteen.
8 Mark.	9 Mark.	9½ Mark.	10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 9. —— 1773.

Peder Paars et heroisk comisk Poema af Ludvig Holberg. Udgivet paa nye ved et Selskab. 4. Kiobenhavn 1772. hos Godiche. 425 S. og 16 Kobberstykker.

For alle dem der endnu ikke er saa forsinede, at alt, hvad der kommer fra vores udødelige Holberg bliver vælmelig for dem, for alle dem vil denne nye og meget zirlige Udgave af Peder Paars vist være en behagelig Skienk. Det var Tid at tænke paa et Monument til denne Mands Minde, som, man maae sige hvad man vil, dog altiider bør ansees for vor skionne Litteraturs første Forfremmer. Det Sælskab, som haver paataget sig den Umage (og ikke saa ringe var den) at besørge dette Værk, fortiener derfor Nationens og fornemmeligen alle de smukke Videnskabers Elskeres oprigtige Erkiendtlighed. Vi kan ingen bedre Beroumelse lægge paa dem, end Fortælningen om hvad de have præsteret ved denne Udgave.

Foran hele Værket staaer en Fortale af 40 Sider, hvori der gives Regnskab, af alt hvad saavel Værket selv, som ogsaa denne Udgave i Besynderlighed angaaer. Efter først at have reddet Holberg for en Deel Ting, ham ere bleven forekasted, gives S. X. Værkets Historie. Nærværende er egentligt det fierde Oplag. Det andet Oplag er en Eftertryk, det første og tredie derimod besørget af Holberg selv. S. XVI. gives de Criteria, hvorpaa man kan kiende Eftertrykken (eller egentligt Eftertrykkene, thi Udgiveren angive Grunde, som gisre flere Oplag af disse troelig) fra den første Udgave. Nemlig: 1) I det græske Vers paa Titelbladet haver Holberg rigtig ἔννεπε, og Eftertrykken falsk ἔννεσε. 2) Holberg skriver paa Titelen Viise og Eftertrykken Viise. 3) I Eftertrykken loves paa Titelen til den anden Bog en apologetisk Fortale, hvoraf Holbergs Udgaver intet melde. Foruden en Deel Trykfeil i Eftertrykken, som gandske forvende Meningen og som ikke findes i Holbergs Udgaver. Fra den tredie Udgave skielnes Eftertrykken nokfom ved en gandske anden Titel som Holberg haver givet den. S. XXV. gives Efterretning om de tvende forskiellige tydske Oversættelser ved Hr. Capellmester Scheibe og S. XXVII. om den Svenske ved E. Z. P. Endelig S. XXXI. og fremdeles gives Efterretning om Udgivernes Forhold med nærværende Udgave. De have nemlig renset Texten fra Trykfeilene i de forrige Udgaver og hist og her ved smaae Forsættelser søgt at give Versene lidt meere Bøyelighed og flydende.

Efter Digtet selv folge 3 Anhange. 1) Hans Mikkelsens tredie Skiemtedigt, som indeholder en Critic over, eller rettere, en Apologie for Ped. Paars. 2) Titlerne og Fortalene til begge Holbergs Udgaver. 3) Otte forskiellige Uddrag af Holbergs Skrifter, hvor der tales noget om Ped. Paars.

Det som allermeest udmærker denne Udgave frem for de andre, ja frem for næsten alle danske Skrifter i udvortes Anseelse ere de Kobbere og Vignetter den er prydet med og som ere tegnede ved Hr. Prof. Wiedewelt og stukne ved Hr. J. F. Clemens. Foran hver Sang staaer et stort Kobberstykke, som da med Frontispicen for hele Bogen og Afbildningen af Holbergs Monument foran Skiemtedigtet udgiøre 16 i Tallet. Til Begyndelsen og Slutningen af hver Bog af Skiemtedigtet og af hele Bogen staaer en Vignette, 20 i alt. Indholden til disse Tegninger er tagen af Digtet selv og de fleste Steder fuld af burlesk Lune. F. Ex. det for 1 Bog 4 Sang som forestiller Klokkerens Angest da han tog Fogden for

et Spørgelse. 1 B. 5 Sang Fogdens Tog med Paars og hans Folk. 2 B. 3 Sang. Jens Bloks Slagsmaal med gammel Gunnild. 4 B. 2 Sang Paarses Triumph-Procession. 4 B. 3 Sang hvor Paars er hvervet, o. s. v. Af Vignetterne er den for Skiemtedigtet i Besynderlighed overmaade burleſk og udirykkende. Dog er det Heele i disse Tegninger ikke saa meget indtagende, som enkelte Figurer, hvoraf paa hvert Stykke findes een eller flere, som ere særdeles naturlige og vel udførte. Paars og Runs kiender man i de fleste Stykker strax igien, den første paa den sure og barske Mine og den anden paa den Enfoldighed i hans Ansigt og hele Adfærd, Digteren haver foreſtillet ham med. Ved enkelte Feil i disse Stykker vil vi ikke opholde vores Læsere eller chicanere Konſtneren. Som 1 B. 5 Sang hvor Fogden allene sees til Hest og hans hele Armee til Fods (undtagen Jens Blok der rider paa en Stud, som dog Digtet intet melder om) da dog efter S. 85. v. 73, de andre ogsaa burde været til Hest; og hvor Peder Paars og hans Folk ere kun et Par Skridt fra Fogdens Hær, hvilket ey allene strider mod Digtet, men ogsaa mod al Sandsynlighed? 3 B. 3 Sang hvor iblant Guderne (der Overhovedet ere tegnede og stukne temmelig materielle) sees en Jupiter, som ligner meer en Ganimedes end Tordengunden. Disse og flere enkelte Feil bør man alletider tilgive Konſtneren ubi plura nitent. Titelvignetten allene haye vi ikke kundet begribe. Det derpaa foreſtillede Hoved i Medaillen, ligner meest Pindarus, og denne Digter tænker man dog vel allermindst paa, naar man læser Peder Paars. Autors Portrait i samme Maneer, havde maaskee staaet her paa det rette Sted.

Stikken er næsten overalt upaaklagelig og lover os en stor Konſtner i Hr. Clemens.

Da dette Digt nu over et halvt Aarhundrede er bleven læst og yndet, saa behøve vi vist ikke her at give et Udtog deraf eller et Begreb derom, og skulde slet intet videre frembringe, dersom ikke een Betænkning drev os til med saa Ord at sige vores Mening om dette Skrift. Vores skionne Litteratur, hvis Morgenrøde neppe endnu er oprunden, haver unnelig kundet allerede adsprede de falske Foreſtillinger, som den største Deel af alle Slags Læsere haver om Digtkonſten. Linier, med ligemange Stavelser i hver, og Riim i Enden, er alt hvad man kræver af en Poet. Kommer det høyt, saa begiærer man lidt Fiction i Materien, og saa kaldes det et ypperligt Digt. Om Fictionerne ere passende; om Maschinerne ere nødvendige; om Hovedindholden haver sin Eenhed; om Episoderne blive i det rette Forhold til Hovedindholden; om Digteren følger Naturen og hvorledes han følger den, om med Skiønsomhed eller ey; om hans Malerier ere tydelige og ikke overladne; om hans Ligneiser ere passende, og veltegnede, og uforvirret, og vel anbragte; om hans Sprog er poetisk, det er, om han seer al Naturen beſiælet, eller om han, som den prosaiske Skribent, kun seer hvad hver Mand seer; om Stavelsemaalet er reent og smigrende for Øret og Riimene utvungne. Om alt dette og mange flere Ting, bryder sig faa eller slet ingen, og alligevel er alt dette iblant de nødvendige Egenskaber af god Poesie. Vante til riimed solut Stiil (thi hvad have vi stort andet at fremvise for Tullins Tid) have de fleste slet intet Begreb engang om disse Poesiens Kiendetegn fra Prosa, og høre de at der eſses saa meget af en Digter, saa holde de det for en pedantisk Nøytagenhed, eller en avindsyg Vragelyst. Kan disse da andet end beſtyrkes i deres Forbomme, naar de læse her (Fortale S. IV.) at Peder Paars er et Mesterstykke; at den bør staae ved Siden af en Schia tapire, Lutrin, Hudibras. S. I, at den kan sættes i Ligning med det bedste af Fremmedes, S. II, at den er en virkelig Original og det saa fuldkommen, som noget af de tre ovennævnte. S. II; kan de da, sige vi, andet end troe at Peder Paars er det non plus ultra i den komiske Poesie? Vil ikke saadan Tanke forlede een eller anden altid færdig Skribent, uden Genie, uden Løsning hverken i Digtere eller Konſtdommere, uden Smag, at snappe Pennen og skrive, alt hvad Tøyet holde kan, saa fast som Ordene kun vil lade sig knibe ind i Verſene og Riimene vil parre sig. Holbergs Feil vil saadan Een besmykke sine egne langt grovere med, og Holbergs virkeligen store Skiønheder vil han ikke være i Stand til at naae, ja ey engang at føle.

At gaae hele Værket igiennem, at betragte Planen, Hovedhandlingen og Episoderne, Personernes Caracter og Contraſtering, Fictionernes Originalitet og Efterligneise, Situationerne og Dictionen; dette og meere at gaae igiennem og bedømme, vilde udfordre en heel Commentarius og blev for vidtløftig for en Recenſion. Man tillade os kun, at vi, med al den Agt vi have for Holbergs store Gaver i det komiske og med al den Ærbødighed vi bær for denne sande Litteratur-Patriot, her advare den begyn-

gyndende Digter for visse Feil, vi med Fortrydelse have seet at vanzire et Skrift, som haver umodsigelige Fortienester, i hvor langt det end er fra, at være et Mesterstykke.

Intet trætter og kieder en Læser meer, end naar han, efter at have fattet hele Tanken, strax maa høre den nok engang, og som oftest slettere udtrykt end den første. Slette Prædikantere betiene sig af dette Slags Fordrag til Wemmelighed naar det fattes dem paa Tanker, thi da maae Ord tiene dem til at fylde den Tid, de have forefadt sig at pine deres Tilhørere i, og troe vi at not de fleste af vores Læsere vil have havt en fortredelig Erfaring deraf. I Poesie, som haver Fornøyelse til Hovedæmne bliver Tautologien gandske udstaaelig og den taalmodigste Læser maae bringes af Fatning derved. Vores Holberg, i sine poetiske Skrifter især, henfalder for tidt til denne Feil, og Peder Paars er ikke fri for dem. Som f. Ex.

S. 6. V. 98. Hun sagde: Stormens Gud, jeg kan
dig ikke slippe,
Du aldrig blir mig quit, jeg aldrig
fra dig gaaer,
Før o. s. v.

S. 18. V. 334. — — — Jeg Tingen maa
afmale,
Som den tildraget er: Hver redelig
Poet
En Ting beskrive maa, som den er hændt
og skeet.
Min upartiske Geist kan ikke Farve
sætte
Paa Noget; det, som skiævt og kroget er, at rette
Den ey bemøyer sig. — — —

S. 19. V. 341. — — — Naar man mig tvinge vil at lyve.
At give hvidt for sort, og sige: Ti er
lyve. o. s. v.

S. 80. V. 277. — — indtil I Tallerkner høre klinge,
Indtil I høre kan Madklokken for
jer ringe.

Ligesaa S. 234. V. 419-20; S. 240. V. 528-29; V. 536-43; S. 268. V. 431-34; V. 438-45. o. s. v. — Meget nær beslægted med denne Feil er en Anden. Naar man nemlig slider uophørlig paa en Tanke og drukner den i en Mængde unødvendige Ord og Talemaader. Holberg haver selv

skiemted med denne Feil i de saakaldede Gratulations-Vers af Mogens Andersen til Hans Mikkelsen, efter Fortalen til de 4 Skiemtedigte, hvor han kalder den: et Indfald, som Skialdre ride paa for Trang i vores Land. Alligevel haver han selv begaaet denne Forseelse her S. 234 og F. hvor han i fire og tredive Vers ikke siger andet end at hver Mand er oppe og ved sit Arbeide om Morgenen klokken Ti. Ligesaa, og end meere kiedsommelig opregnes S. 268 i otte Vers alt hvad som for kunde hænde, for Grovsmeden lødsaf at giøre Projecter. Da intet er lettere end paa denne Maade at fylde Papiret, saa bliver saa stor en Mands Exempel overmaade farlig for unge Skribenter, med eller uden Genie.

Sandheden tvinger os til nok en Advarsel til Holbergs Beundrere og Efterlignere, som maaskee kunde troe, at alt hvad man seer igiennem Fingre med hos en stor Mand, bør ogsaa tilgives en Begyndere. Nei, hvad hos hiin ere Solens Pletter, det bliver hos disse til fæle og formørkende Styer, som lade dem ikke beholde et eneste Glimt, end sige nogen behagelig Glands. Vi tale her om den lastværdigste Art af Plagiater: Naar en Autor udskriver sine egne Skrifter. Mange Steder af Peder Paars have vi funden igien i andre af Holbergs senere Skrifter; som f. Ex. S. 75. V. 155 anføres det Skib i Maanen, hvilket fortælles ligedan i Barselstuen. I samme Komodie roeser Doctoren sig ligesom her Jens Blok S. 159. V. 215. af at have cureret en Patient for Feber ved at befordre hans Død; Locensernes Omgangsmaade med Projectmagerne S. 268 V. 424 mode vi atter hos Niels Klims Voyager og ligesaa den hele Historie af Gert Westphaler S. 308 F. Holberg haver allevegne saa meget Nyt og Got, at man gierne seer over med ham ved slige Gientagelser, men derfor ere og blive de dog Feil, som ikke tilgives en mindre god Skribent end Holberg. Hvor Holberg laaner hos Fremmede (hvilket han tidt giør) der bør han ikke strax beskyldes for lærd Tyverie. Thi han nationaliserer de fremmede Ideer de fleste Tider gandske got og Originalerne ere desuden ubekiendte for største Deelen af hans Læsere, saa det er saa got, som han selv havde tænkt og sagt dem først. Kun synes det at ønske, han maatte have betient sig af denne Frihed med lidt meere Veersomhed. Den Beskrivelse over Klokkeren f. Ex. i Enden af 3 Bogs 3 Sang er al for nøye efterlignet efter Boileaus Domherre i Lutrins 1 Sang og desuden

alt

alt for lang i Henseende til den Anledning han forer den ind ved. I det mindste bør saadanne Efterligninger ikke findes i et Digt som paastaaes at være Original og at skylde Intet til Fremmede. Saa vel i Komoedierne, som ogsaa i nærværende Digt benytter Forfatteren sig mangen Gang af gængse Eventyr og tilskriver dem sine Personer. Sandsynligheden taber her ligesaameget, som naar i den daglige Omgang Een fortæller en Historie, vi længe have vidst, om sig selv. Thi det falder alt for snart i Øynene at Fortælleren farer med Logn. Af dette Slags er her f. Ex. S. 34. V. 279. F. om de staalne Corrender og S. 130. V. 166. F. om den Indbildning at være af Glas. Dette vober desuden hos en god Skribent, Mageligbed, og hos en anden Ufornuenhed til at opfinde selv.

Lignelserne i dette Digt staae ogsaa ofte paa det urette Sted. Thi Poesiens Natur udfordrer ingen Lignelse uden hvor enten en Sag skal gjøres tydeligere eller hvor Læseren skal gives en Slags Hvile efter en Beskrivelse eller et poetisk-abstract Sted. Ja, man finder her imellem een Lignelse i den anden, hvilket er en stor Feil, da Billederne nødvendig maae løbe i hinanden og forvirre Læseren, istedenfor at oplyse ham. Som S. 131. V. 185. hvor Fogden lignes med et Skib i Storm og dette Skib igien med Mure og Klippe, og S. 220. V. 48. hvor Runses zittrende Knæer lignes med Aspelsv og dette igien med Havets Brusen. Saadanne Indbildnings-Kraftens Udsvævelser bør Digteren tage sig vare for, thi han arbeider derved sig selv imod, ved at forstyrre de Inderyk han vilde gjøre paa sin Læser.

Hvad man allermeest savner hos vores Poet er det levende poetiske Sprog. Dette Sprog som udtrykker sig alletider, som om alle Ting i Naturen havde Liv; som siger os ikke at en Foraarsdag er behagelig, men, at den staaer iklædt i Solens fornyede Glands og smiler til Jorden; hvis Bæk ikke kun rasler og rinder, men snakker og glad fortsætter sin Reise igiennem blomsterklædte Bredde. Vores Digters Sprog haver intet af denne Prydelse, som er netop det der henriver saa meget, og gior Poesien til Gudernes Sprog. De Metaphorer han haver, ere næsten alle allerede vedtagne i daglig Tale og derved vanhelliget, saa de ikke meere kan bruges i Digtkonsten. Man tage Stavelsemaalet og Rimene bort, saa vil man beholde en god jævn Prosa og intet meer. Ja Stavelsemaalet selv er ikke harmoniskt nok til stedse at fornøye Øret, da en forsømt Cæsur, en uregtig Quantitet og sturrende Sammensmødelser møde al for tidt i det, og Rimene synes ikke heller altid at have været en lydig Slave, da det samme Par Rimm kommer ofte for tidt igien og taber derved sin Behagelighed.

Dette maae være nok om de Feil, vi troede at maatte advare dem for, der ville strebe efter Holbergs Berømmelse i dette Fag. Gierne vilde vi nu og fremlægge de mange Steder, hvor han haver malet Naturen rigtig, hvor han haver vidst sig som en stor Menneskekiendere, hvor han haver hældigen opfunden eller mesterligen efterlignet; men det vilde føre os over vores Grændser, da vi maatte anføre alt for mange Steder. Hvem der vil kiende dem, han sudere Naturen, ja, om vi tør sige saa, lære den udenad og derefter læse vores Poet, saa vil han snart finde dem uden ringeste Umage.

Vi haabe for Resten at vores Læsere ikke vil beskylde os for, med de foregaaende Betænkninger i nogen Maade at have villet forringe en Mands Roes, som fortiener hele Nationens Taknemmelighed og hvis Navn vil leve, naar hans Fiæle-Monument (Afbildningen deraf S. 329. er den beste Satyre paa det) er længe faldet i Staver. Udgiverne have ved nærværende Værk opretted ham et bedre Mindesmærke og vi ønskede at hans allerbedste Skrifter (Læseren giætter her alt selv paa Komoedierne) som nu saa længe have gaaet i den uselste og væmmeligste Dragt, snart maatte komme for Lyset med al den Pragt de fortiene, og at et saadant Foretagende maatte finde den Understøttelse, som vi af Prænumerant-Listen see denne Peder Paars haver funden.

K.

Aargangen af disse Blade koster:
I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 10. ——— 1773.

Moralske Breve til Hiertets Dannelse. Af det Tydske oversatte efter den anden Udgave til Wien, 1766. ved Jens Bech. S. S. M. Cand. 8. Kiobenhavn 1773, hos Gyldendal. 290 S. foruden Tilegningsskrift og Fort.— 3 Mk. 8 ß.

Richardson og nogle af hans Efterlignere have vist hvor stærk Virkning Tildragelser af det borgerlige Liv og de deraf flydende Lærer have naar de indklædes i Breve. Breve ere et Slags Samtaler og staae i Henseende til deres Virkning paa tredie Mand stræx efter dramatiske Forestillinger. Ved det at man hører den vedkommende Person tale, og det i samme Tid da dens Sind endnu er oprørt af en eller anden Lidenskab, eller naar dens Indbildningskraft endnu gloder af de seete og hørte Ting, seer man saa got som selv alting med, og sætter sig med megen Lethed i den Fatning Forfatteren vil have os udi. Denne Bemærkelse haver det ventelig været, der haver drevet Forf. af dette Schrift (Hr. Prof. Dusch i Altona) til i Breve at fremsætte de Stykker af Sædelæren, som han haver troet burde indskiærpes paa nye.

Det 1ste Brev er fra et Fruentimmer til sin Elsker, som hun frygter er bleven hende utroe, efter hun er bleven Moder ved ham.

Elskeren forsikrer hende i det 2det om sin stedse vedvarende Kierlighed, og underretter hende om de Hindringer, som staae deres Forening i Veyen.

Det 3die handler om Ulykkernes Nytte for Menneskenes Hierte.

Det 4de er en Elskers Advarsel til sin coquette Elskede.

I det 5te beretter en Søn sin Fader, at han er dødelig saaret i en Træfning, og taler om det sande Heltemod.

I det 6te beskriver en Elsker for sin Brud deres tilstundende fælles Lyksaligheder.

I det 7de advarer Clito sin Ven, angaaende hans Brud, som der gaae betænkelige Rygter om.

Det 8de er et Svar derpaa og redder Brudens Ære og Elskerens Forsigtighed.

I det 9de gives Een misfornøyet med sin ringe Lykke, Anslag til at overvinde denne Sinds-Lidelse.

Det 10de er til en haard Fader, der haver udstødt sin Datter, fordi hun imod hans Samtykke haver ægted en fattig men ærlig Mand.

Det 11te er fra denne ulykkelige Datter selv, til den grusomme Fader.

I 12te beretter **Junius** til **Decius** en fælles Vens Død i et Slag mod Fædrenelandets Fiender, og beskriver Valstædet og Krigens øvrige græsselige Scener.

Det 13de handler om Naturens overflødige Skiønheder og Gierrigheds Daarlighed.

Det 14de viser en Stor, der er misfornøyet midt i sin Lykke, Ærens og den udvortes Høyheds Forfængelighed.

I det 15de mælder **Melidor** sin tilstundende Død til sin Elskerinde, og trøster hende med Dyden og Uddelighed.

Austerus forekaster i det 16de **Eucharius**, at dennes Dydssystem er for føvelig, og præker den strænge Sædelære.

Hvorimod **Eucharius** forsvarer sig i det 17de og anpriser Menneskekierlighed ved Dyders og Lasters Bedømmelse.

I det 18de fortæller **Alceste** hvad hans Ven Thales haver talet førend han forlod Staden, hvor det var gaget ham imod, for at nedgrave sig i Eensomhed.

I En

En gammel redelig Mand søger i det 19de at kalde den unge forførte Silvio tilbage fra Lasterne.

I det 20de fremstiller Gel-, som haver dræbt sin Ven, hvis Ægtefælle han havde forført, sit gyselige Exempel for sin ligesaa lastefulde Broder.

Det 21de indeholder en Deel Grunde mod Tvekamp, som forestilles af en tapper Krigsmand for sin Ven der haver fordret ham ud.

I det 22de klager sig et forført og forladt Fruentimmer for sin utroe Elsker.

Det 23de er af samme Indhold, men af en fortvivlet der staaer i Begreb med at dræbe sig selv.

Det 24de indeholder en dsende Fæders Formaninger til sin Datter.

Dette er Indholden af disse Breve, og man seer deraf, at der ere mange ypperlige Æmner iblant, og det kan ikke heller siges, at de ere slet udførte; men een Feyl have de, og den fratager dem den Nytte, som Forfatteren synes at have lovet sig de skulde frembringe. Denne Feyl bestaaer i en Slags Monotonie og Brevenes utaalelige Længde; saa at man neppe holder det ud at læse et heelt Brev til Ende, end sige flere efter hinanden. Denne Monotonie reiser sig af Forfatterens idelige Bestræbelse efter en blomstrende Stiil og efter Beskrivelser, hvoraf da naturlig følger at han aldrig faaer Ende paa sine Afhandlinger. Hertil kommer, at man bliver alt for forvisset om Brevenes Opdigtelse og derved mister de Indtryk, Forfatteren just ved denne Indklædning vilde gisre ret levende. Vi troe derfor neppe, at Sædelæren vil vinde mange Tilhængere ved dette Skrift, i hvor overeensstemmende med Dydens Regler det end kan være. Saa Popes: We cannot blame indeed, but we may sleep, nok bliver den sandeste Kritik over det.

Oversætteren haver efter al Anseelse det tydske Sprog fuldkommen i sin Magt, men med det danske synes han at have taget sig nogle Friheder, som vel neppe torde være forsvarlige. Foruden nogle heele Commata, hvor Constructionen synes fremmed, gielder dette besynderlig om enkelte Ord og Udtryk, saasom blant andre: Iversyge, iversyg (Eiersyge, eiersyge, eiersyge), underkille (unterscheiden), mandlige Aar (mandliche Jahre), undslippe (entwischen), berusе (berauschen), afvæbne (entwafnen), hvad for Fornøyelse! (welch ein Vergnügen!), at komme tilforn (zu vorkommen), alleene (allein, hvor det betyder men), at beslutte dig (dich zu entschliessen), øse en renere Luft (eine reinere Luft schöpfen), Beroligelse (Beruhigung) o. s. v. — Ikke er dog det danske Sprog saa fattigt at der jo med lidt Umage kunde findes originale og vedtagne Udtryk i det, for disse og flere Ord, og en Oversætter burde dog, medens han beriger sit Fædrenelands Litteratur med et fremmed Skrift, vogtaa see paa, at han ikke udarmede sit Sprog, ved at trænge de tilværende Ord ud af det, og i deres Sted sætte nye ind, der al for kiendelig vise det udenlandske Præg.

For Resten var det at ønske, Oversætteren havde betient sig af Originalens første Udgave og ikke af denne wienerske Efftertryk, thi det er bekient, at alle disse trattnerske Udgaver af tydske Skrifter overhovedet vrimle af Trykfeyl, og at de som have Protestanter til Forfattere ikke sielden ere castrerede. Det Sted S. 66 f. Ex. som Oversætteren finder saa mærk i Originalen, og som han dog haver oversadt gandske rigtig, er ventelig kun bleven saa ved en Trykfeil, thi, naar man læser: sein Geschenck, das deiner Ehr. w. i.; saa falder al Uforstaaelighed bort.

N.

Tvende Prædikener paa første Jule-Dag og Nye-Aarsdag 1772, holdne af Mag. Nikolay Edinger Balle. Kiøbenhavn 1773.

De meget rigtige Bemærkninger, som Forfatteren har geleidet disse Talers Udgivelse med, ere rigtig fulgte, saa at de kunne tiene som Exempler paa Reglerne. Det er om Festprækeners Indretning Forfatteren har vildet fremlegge sine Tanker. Disse kunne indbefattes kortelig i denne: at saavel Hoved-Indholdet af, som Indgangen til Fest-Prædikener bør ikke hentes langt borte, men tages af Festens Anledning. Hvor got dette er udført og bevist, bør og kunne disse Prædikeners Læsere, som vi troe ville blive baade mange og kiønsomme, helst erfare af Fortalen eller Forerindringen selv, som er saa læseværdig, som Prækenerne. Om vi end ikke kunne meget opholde os ved endeel af de Prækener som komme i Trykken; saa troe vi dog om disse at skylde vore Læsere en noget udførligere Efterretning, da de udmærke sig fra adskillige Sider.

Den første: Paa 1ste Jule-Dag 1772, i vor Frue Kirke i Kiøbenhavn, har en Opmuntring for San-

Sangen, som paa en rørende Maade foreſtiller vor Pligt at takke Gud for Jeſu Fødſel, ved en kort Erindring om de betydelige Fordeele vi have af ſamme. Indgangen aabner os ſtrax en Udſigt i Hyemedet af Feſten, udvikler kortelig den evangeliſke Text, og, ved en grundig Foreſtilling om den guddommelige Forlysers Nødvendighed, bereder Tilhørernes og Læsernes Hierter til med Begierlighed og Andagt at imodtage Underviisning og Opmuntring ved adſkillige vigtige Betragtninger, ſom ere ſamlede under denne Hovedbemærkning: Jeſu Chriſti Fødſel, overveyet med en alvorlig Opmærkſomhed, frembringer de ſaligſte Virkninger i en Chriſtens Gemyt, Forløſeren til Ære og ham ſelv til Forbedring.

Denne Sandhed er ordentlig og tydelig afhandlet; thi omendſkiønt dens Afdeelinger og Underdeelinger ikke ere betegnede, maaſkee heller ikke ved det mundtlige Foredrag udtrykte, ſaa kunne vi dog forſikre vore Læsere, at de ved nogen Agtſomhed let ville finde dem. Vi troe og at deres Tegn vel ikke ere vanskiængelig fornødne, og hos noget ovede Tilhørere og Læsere gandske undværlige, men i Henſeende til de mindre ovede eller den gandske eenfoldige Mængde troe vi dog, at ingen Tegn har ſine Ulevligheder ligeſom for mange.

Den første Deel indbefatter de forſkiællige Virkninger, ſom en nøye Overveyelſe af Jeſu Chriſti Fødſel kan frembringe i en Chriſtens Gemyt. Den anden: en Anvendelſe af Betragtningen over diſſe Virkninger Forløſeren til Ære, og os ſelv til en nærmere Forbedring. Betragtningerne ere vigtige: Jeſus er vist den forjættede Meſſias, en guddommelig Perſon, Guds egen Søn. — Han beſidder Kraft og Styrke til at redde os fra den evige Undergang. — Han deelagtiggiører os i alt det, der henhører til en ſand Lykſalighed baade her og hiſſet. — Anvendelſen har Liv og Styrke.

Den anden Prædiken: Paa Nyeaarsdag 1772. I Kietterup og Giøtterup Kirker: følger den ſamme Plan, ſom den første. Indgangen foreſtiller ſtrax Hyemedet af Forſamlingen, ſom er dette dobbelte: at takke Gud værdelig for hans Velgierninger i det forbigangne: og at anraabe hans Barmhiertighed om ſamme i det tilkommende Aar. Her viiſes, hvad der udfordres til begge Deele, og en eftertrykkelig Foreſtilling om vor Uformuenhed hertil formedelſt Synd og Skrøbelighed, ſom hænger ved os, leder og ſtynder Opmærkſomheden til den vigtige Lærdom om: Jeſu forſonende Lydighed, med hvilken han til en Fyldeſtgiørelſe for Menneſkenes Forſeelſer opfyldte alle dem i Loven foreſkrevne Pligter: hvori overveyes: 1) At Jeſus har fuldkommet Loven, og med ſtørſte Lydighed opfyldt alle dens Fordringer. 2) At han ikke for ſin egen Skyld, men til Nytte for os, har fuldkommet Loven, paa det vore Forſeelſer maatte tildækkes med hans Reetfærdighed. Begge Deele ere oplyſte og beviiſte med den hellige Skrift og rigtige Slutninger. Noget har dog Recenſenten opholdt ſig ved de anbragte Grunde for den anden Deel: Pag. 45. Om Chriſti menneſkelige Natur er gaaet ud af Skabningernes Tal fordi den blev regnet iblant Guddommens Perſoner! den menneſkelige Natur beholder jo dog ſit væſentlige; thi her er kun Foreening. —— Om Chriſtus ikke: fordi han var Lovens Herre og ikke dens Tiener; Lovgiver, men ikke Underſaat; —— derfor kan ſiges, ey at have fuldkommet Loven for ſin egen Skyld? Enhver Lovgiver bør i viſſe Maader fuldkomme ſin Lov ogſaa for ſin egen Skyld, nemlig for at ſtadfæſte ſin og Lovens Myndighed. Jeſus har uden Tvivl og havt denne Henſigt. — Vi behøve nok ikke at ſraſige Jeſum ald Henſigt til ſig ſelv ved Lovens Fuldkommelſe. Grunden eller Oprindelſen hertil er den Tanke: At det var nødvendigt, at Chriſtus ikke for ſin egen Skyld kunde opfylde Loven, naar han ſkulde giøre det for vores. Men vi behøve ikke at frygte; her var nok til begge Deele. — Anvendelſen og Slutningen er Bønner til Gud og Takſigelſe afpaſſede efter Feſten, hvorunder ogſaa Forfatteren erindrer Meenighedens Kiærlighed imod ſig, paa en, den retfakne Lærer anſtændig Maade, ſom er lige langt fra det anſtødelige, ſmigrende, tryglende, ſtødende og pukkende.

Videre, meene vi ikke, vi bør at gaae, for at giøre vore Læſere opmærkſomme paa diſſe Prædikener. De fortryde ikke at læſe dem meer end engang. Foredrag og Stiil ſynes ſelv at lokke hertil. En i vore Tanker ypperlig Stiil for Prædikener! Let og flydende, ſom en ſagte Strøm, men kiærnefuld tillige; fattelig, og dog rig paa Tanker. Det er kommet Recenc. for ved at læſe diſſe Taler, ſom han ſpadſerede i en Gang, hvor Veyen er jevn og let, og han derfor maatte ligeſom holde paa ſig, og ofte giøre et Trin tilbage, for ey at undløbe een og anden vigtig Bemærkning. Meeningerne ſynes vel her og der at være noget lange; men det hindrer ikke deres Forſtaaelig-

staaelighed; det er, maaskee, ogsaa meere overensstemmende med vort Sprogs Grund-Egenskab, og nødvendigt til den Fattelighed og Lethed, som et Prædiken-Sprog bør have. — Naar vi betragte det Fortrin disse Prædikener have for mange vore Tiders, i Henseende til Forfatterens Embede, som Professor ved Universitetet, saa fornøse vi os paa vore unge Studerendes, Prædikanteres og Religionens Vegne. Vi troe denne Mand vil danne Prædikanter, som ville bruge Forstanden meere end Indbildnings Kraften, Bibelen meer end Vittighedens Værker; og saaer denne Prædike-Maade igien Borger-Ret hos os, Religionen vil derved vist ikke tabe, heller ikke vor Lykksalighed.

Samlung zur Dänischen Geschichte, Münzkenntniß, Oeconomie und Sprache, durch Johann Heinrich Schlegel, Professor und Königl. Dänischen Historiograph. Mit Kupfern, Erster Band, drittes Stück. Kopenhagen 1772. Gedruckt bey Nicolaus Möller, Königl. Hof-Buchdrucker. 8. 191 S.

Dette Stykke indeholder først en Afhandling over Grændsen imellem Norge og Sverrig, skreven paa Svensk af Herr Niels Maurelius i Svenske Vidensk:Akers Afhandlinger, og nu oversat paa Tydsk af Hr. Professor Schlegel, til nøyere Bekiendtgiørelse af begge Rigers Grændse; Vi Danske ere dog vore Nabover de Svenske og Tydske meget forbundne, som baade skrive og oversætte for os, og endskiønt denne korte Afhandling langt fra ikke giver nogen fuldstændig Efterretning om Grændse-Commissionens Foretagender, saa indeholder den dog saa mange gode Jagttagelser, at man bliver Hr. Professoren megen Tak skyldig for den Omhyggelighed hvormed han søger at skaffe dem mange Læsere. Den Etymologiske Anmærkning p. 20. forekommer os noget tvungen, naar dermed skal bevises at Plinii Mons Seus vel Sevo er Bierget Kiølen, og det fordi "Sæ "hat bey den Alten eben das bedeutet was itzo, nem-"lich See oder Meer. In gewissen Beugungen "hat dieses Wort ein v oder f angenommen, und "daher ist vermuthlich das Lateinische Sevo entstan-"den, das es also nichts anders sagt als ein See-"gebirge." Paa hvad Grund skulde da Kiølen i sær fortiene det Navn af ein Seegebierge, paa hvad Grund skulde Plinius kalde dette Bierg Sevum Germaniæ. Dog denne Formodning er ligefaa rimelig som naar Bierget Ida (p. 21.) hvilket efter de Gamle maaae søges ved Troja eller paa Den Creta forlegges paa Grændsen imellem Norge og den Svenske Østerdal, blot formedelst Navnets Lighed med Landsbyen Idre. Ved denne Afhandling følger Grændse-Kort imellem Norge og Sverrige.

Det andet Stykke er Ove Gieddes Efterretning om hans Negociation med Keyseren af Ceylon og Naichen af Tanjour i Aaret 1620 og 21, forsynet af Udgiveren med nogle Anmærkninger, dem vi dog ikke vide hvorfore de ere anførte bag efter under eet, som hindrer Læserens Agtsomhed formedelst den Ulevlighed at lede dem op, og som saa let kunde undgaaes ved at anføre dem paa sædvanlig Maade paa den Side hvor de henhøre.

Det 3die er Greve Christian Rantzows Brev til Geheime Kammer-Secretair Theodor Lenthe, skrevet i Hamborg den 2 May 1660. Det viser sin Forfatters Duelighed, men den Oplysning man deraf faaer om den mærkværdige Tidspunct hvori det er skrevet, da nemlig Kiøbenhavn var beleyret af de Svenske, er saare liden.

Det 4de og sidste Stykke er en omstændelig Efterretning om det Ostindiske Compagnies Oprindelse i Danmark, sammendraget af Originaler ved Hr. Professoren selv; Denne meget smukke historiske Afhandling have vi læst med særdeles Fornøyelse. I den heste Orden findes en Betænkning over de, dette Compagnie angaaende, forhen udkomne Skrifter, om den Europæiske Handel paa Ostindien i Almindelighed og den Danske i Særdelesshed, om det Danske Ostindiske Compagnies Oprettelse, om Tilstanden paa Coromandel, Ceylon o. s. v. Vi glæde os ved denne Leylighed over at de originale Documenter ere i en Mands Hænder som veed og haver Lyst til at bruge dem, og vente med Længsel paa den af Hr. Professoren lovede Fortsættelse.

Trykfeil.

I No. 5. S. 33. L. 9. i stæden for, Sindbilleder, læs: Sindslidelser.
I No. 8. S. 67. L. 30. : : : , Medaillen, læs: Medaillon.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. II. 1773.

Pebersvendene, et Lystspil i 5 Handlinger af Johannes Ewald. Kiøbenhavn 1773. 8. 2 Mark.

Læserne erindre uden Tvivl en ypperlig Afhandling, som Hr. Ewald udgav for to Aar siden, hvori han, under Indklædningen af et Project, frembragte saa stærke Grunde for Ægtestanden, og afmalede det frivillige Celibat med saa levende Farver, at det vist ikke var hans Skyld, om han ikke omvendte alle Pebersvende. Sandhed og Fornuft talede den Gang ved ham Overbeviisningens Syrog, sadte Grunde mod Grunde, kuldkastede Lasters Forstandsninger, afklædte Sophisterierne, kort, talede Sælskabets og Menneskelighedens Sag. I nærværende Stykke søger han at sette disse Ægteskabsbadere ud af Contenance, ved at vise dem, hvor foragtelige de gisre sig i ethvert fornuftigt Menneskes Øyne; ja, han gaaer videre, han søger at varme deres lunkne Hierter, ved Forestillingen af et lykkeligt Par, der i fælles Tækkelighed og Kiærlighed finder al den ræelige Glæde, som udgiør den høyeste Lykfalighed her, og som forsøder, ja, næsten tilintetgiør de aldrig gandske udeblivende Livets Ubehageligheder. Var dette Stykke kommet for Lyset den Gang, da et Sælskab (om virkelig saadant et Sælskab haver været til) udsadt en Præmie for et Lystspil over dette Æmne; saa havde det ikke havt at klage over, at intet af Stykkerne havde fyldestgiort dets Hensigt. Thi med ikkun maadelig Smag kunde det da aldrig have nægtet Hr. Ewald Prisen. Dog, hvem veed om han ikke virkelig havde ladt deres Fordringer uopfyldte, thi maaskee de have begiert alt det af den comiske Digter, hvad de begierede af den tragiske, og da var det vist ganskeligt for en god Digter at gisre dem fyldest.

Indholden af dette Lystspil er følgende: Leonore et ungt Fruentimmer, bliver opdraget hos sin Farbroder Oronte, som lever et lykfaligt Liv med sin Kone Araminta. En Broder af Oronte, Orgon haver giort sig ulykkelig, ved at foretrække en indbildt Frihed med en Maitresse for Ægtestanden. Han sukker under sit Aag som hans nederdrægtige Husholderske holder ham i, og ønsker at befries uden at have den Magt at kide sig los fra sine selvsmeddede Lænker. Hans Fætter Leander og Leonore elske hverandre, men Leander haver ikke anholdet om hende, da han endnu ikke finder sig i saadanne Lykkens Omstændigheder, hvori han med Anstændighed kunde gifte sig. Imidlertid bringe Leanders Tiener Henrich og Orgons Pige Marie, Orgon til en Overbeviisning om hans Husholderskes skammelige Utroeskab, mod ham og hans Formue. Nu er han fri. Leander selv raader ham at gifte sig. Ulykkeligviis haver den dydige og velopdragne Leonore vundet Orgons Opmærksomhed; han beder Leander at tale for ham. Leander, som er af en hidsig, fremfusende Character, bliver halvrasende. Ikke vil han staae en elskel Farbroder i Vejen, ikke heller kan han opgive den fyrigste Kierlighed. Han haver faaet at vide, at Orgon haver Leonores Portrait; han troer hende utroe. Orontes haver faaet en Efterretning at Leonore haver arvet 30000 Rdlr. efter sin Fader i Indien. Saasnart dette rygtes meldet sig Argante, en af hendes Paarørende der af Gierrighed ikke haver giftet sig; og paastaaer at være hendes Formynder: Ja, da han mærker at Leander elsker hende, og Orgon synes at frie til hende, forandrer sine Tanker og vil nu have hende selv, allene for at de 30000 Rdlr. ikke skal gaae ham af Hænderne. En latterlig Pedant, Magister Træknub, som for

hutter Lærdom ikke har giftet sig, og som kan bevise in forma syllogistica at ugift er bedst, bliver ved Efterretningen om Pengene saa inderlig vrot, at han ikke kan modstaae Orontes's Grunde for den gifte Stand, men ogsaa tilbyder sin grædsk-latinske Kiærlighed til Leonore. Leander som bliver heel hovedsvimmel over alt dette fatter det vilde Anslag, strax at reise derfra. Til Lykke faaer han at vide at det ikke er Leonore der haver givet sit Portrait til Orgon, og bliver overtydet om hendes Kierlighed til ham, imedens Sagen med Pengene oplarer sig saaledes, at Testamentet tilholder at Leonore skal giftes med ham. Orgon bliver i en Samtale med Leonore overtydet, at han aldrig kan vente sig andet af hende end Agtelse, og er derpaa ædel nok til at overlevere hende til hans Fætter. Argante og Træeknub faae da naturligviis lade sig nøye med en Kurv.

Vi bør ønske Skuepladsen til Lykke med dette Lystspil, hvilket, vi haabe og ønske ikke maae blive det sidste af en Forfatter som den danske kiønne Litteratur med saa stor Ret er stolt af. Det haver en stor Deel af det sande Komiske; Argantes og Træeknubs Characterer, besynderlig den første, ere fulde af den moersomste Lune, og den brusende Leander underholder Tilskueren besynderlig meget med sin hidsige Adfærd. Interesserende Situationer mangler Stykket ikke og enkelte Steder af utvungen Vittighed er det fuld af. At Handlingen ikke haver den frapperende Nyhed eller et stedse underholdet Liv, kommer deraf at Stykket er et Characterstykke, hvor Forfatterens Hovedhensigt haver været, at fremstille Characterene i et fuldt Lys, og hvor følgelig Handlingen allene er til for disses Skyld. Overhovedet er Stykket paa det strængeste indrettet efter den sunde Sædelære. Den Fare Celibaten fører med sig viser sig meget kiendelig i Orgon, som bedrages paa det emfindtligste, af den han troede at være elsket af, og maa see en eenlig og travrig Alderdom for sig. Det Latterlige Pebersvendene gierne henfalde til, seer man i Argante og Træeknub, i hvor lidet ogsaa deres Characterer kun ere chargerede. Men hvilken overtalende Contrast imellem det lykkelige Ægtepar og det Kloverblad af gamle Ungkarle, der af saa slette Grunde selv have berøvet sig hines Lykkesalighed. Hvad kan man ikke love sig af en Forfatter hvis første Arbeide for den komiske Skueplads, haver saa mange Fuldkommenheder: Dog, hvad kunde man ikke love sig af en Evald!

At Stykket ikke haver fundet det Bifald, eller rettere, Digteren den Opmuntring af Publicum, som han fortiente, er Noget som ikke tilkommer os, at sige vor Meening om. Publicum haver naturligviis fuld Frihed at opmuntre eller nedtrykke hvem det got synes. Ja, naar det finder Behag i, at anvende sine Penge til alt andet, kun ikke til sin eneste sande Digters Belønning, saa har ingen derpaa at sige uden Efterslægten, der dog tidt misunder sine Fædre at have havt et Genie iblant sig, som de gandske koldsindig lod omkomme uden engang at sørge for dets Fornødenheder. — Skamfulde og nedslagne gaae da de følsommere Efterkommere hen og opriese et ævigt Mindesmærke for den samme Butler, som deres smagløse Forfædre urørte saae sulte ihiel.

S.

Tre Taler om Evigheden, og om den Vigtighed og de Fordeele, der ere i og ved stedse at see hen til det Evige. Skrevne paa Engelsk af **Job Orton**, og nu efter den tredie Engelske Udgave oversat paa Dansk. Kiøbenhavn, 1772.

Det er en billig Fordring, Oversætteren saavelsom Forfatteren i deres Fortaler giøre paa Læsernes Agtsomhed paa disse Taler; thi hvad er vigtigere, end deres Indhold — De sidste Ting? og paa en grundig og rørende Maade ere disse i Talerne fremsatte. Den første giver et Begreeb om, og Beviser for, Evigheden i den dobbelte Tilstand efter Døden. Over Evighedens Natur forekomme vakre Tanker til Oplysning, og dens Anvendelse paa Siælenes Udødelighed og den tilkommende evige Tilstand er skeet med den Engelsmændene sædvanlige Grundighed og Styrke. Beviserne ere ikke nye, men fremsatte i deres fulde Lys og Kraft. Ved at forestille Himmelens Salighed som evig, ytrer Forfatteren den Formodning, at det Paradiis, hvori Siælene efter Døden blive indførte er vel uden Modsigelse en Herlighed og Salighed Stand, om just ikke

ikke fuldkommen lig med den, som de efter Opstandelsen skal nyde. Thi efter denne indlades de til evig Tiid i Himmelen, i Guds umiddelbare Nærværelse, hvor hans Herlighed fuldkommen aabenbares og skinner med sit fulde Skin, og nyde da en fuldkommen stedsevarende Lyksalighed, Luc. 23. 43, pag. 25. 26. Vi bifalde for saavidt denne Forfatterens Tanke, at der kan være en Forskiæl eller Ulighed imellem denne dobbelte Herlighedes Stand, dog at den angaaer ikke det væsentlige men ikkun Fuldkommenhedens Grad, at der maaskee og kan være Forskiæl paa Stædet, som synes at have Medhold af Frelserens Forestilling Matth. 25, 34. 46, endskiønt dette ogsaa kan forstaaes om Bortgangen efter Frenkaldelsen til, og aflagt Regnskab. Sproget, som Forfatteren har anført: Luc. 23. 43, hører da til den første Deel af Formodningen, nemlig om de frakildte Sieles Tilstand.— Iblant Beviisene for Helvedstraffens Evighed bliver ikke stærkest det, som er taget af de selv samme Udtryks og Talemaaders Brug til at betegne Evigheden i de Retfærdiges Salighed og de Ugudeliges Elendighed; thi de gode Indvendings Magere, som Forfatteren kalder dem pag. 33. ville neppe anse sig som slagne af Marken ved de der mod dem anførte Grunde. De forskandse sig maaskee endnu bag denne Tanke: At det dog kan være overensstemmende med Guds Viisdom, Godhed og Sandruhed, at have foreskrevet Straffen strængere end den af ham var besluttet, for derved at afskrække saamange fleere fra en Elendighed, som om den ikke var grændselos, dog kunde være stor og haard nok. Imod de anførte Sprog vilde de vel og have deres Erindringer, i sær vilde de ventelig vanskelig indgaae at det sidste Es. 31 v. henforer hertil. Men, hvor andre Beviiser end vare fyndtesløse, maatte den sidste Foreskilling, som Forfatteren indskiærper pag. 34. med D. Lucas Ord: om Lyksaligheden: om Usikkerheden i at overlade sig og troe denne forførende Tanke, dog altid blive betydelig.— Den anden og tredie Tale indeholder Betragtninger, ved hvilke Forfatteren søger at indtrykke Sagen paa Hierterne: 1) Hvor stor er vores Forbindtlighed imod Gud og Frelseren, at de have aabenbaret os det evige, og udfundet Midler at redde os fra den evige Fordærvelse og forskaffe os det evige Liv. 2) Hvad for en Daarlighed og Galenskab mage man ikke tilskrive Menneskene, naar de sætte udaf Agt de evige saa høystmagtpaaliggende Ting? 3) Hvor alvorlige Prædikantere og Forældre maae være, at foreholde samme for deres anbetroede Siæle. Denne Betragtning er eftertrykkelig og paalægges Lærere i sær med en særdeles Alvorlighed den Pligt at indskiærpe deres Tilhørere idelig den tilkommende Vrede, og dertil forsøge enhver strækkende Foreskilling og enhver vorende og hiertetrængende Formaning. Saa vigtig og velmeenende denne Paamindelse er, saa holde vi dog for, at Forfatteren har her sat for langt til Side den evangeliske Husholdnings Art og evangeliske Læreres Pligter. Vi troe at lige saa mange og fleere Siæle lade sig lokke til Himmelen ved levende og rørende Foreskillinger om dens evige Belønninger for Christendommens Hvelser, end der lade sig skræcke fra Helvede ved de grueligste Billeder paa dets Qval. Vi troe og, at Gud heller tager imod dem, der drages, end dem, der tages, til Himmelen. Christi og Apostlernes Exempel giør denne Pligt ogsaa langt fra ikke saa almindelig som Forfatteren; thi hvor indskrænkede vare ikke disse Foreskillinger i deres Tanker, og hvor saa imod de andre! — 4de Betragtning: Hvad for en forfærdelig Tilstand er det da ikke at dee og at gaae ind i en evig Tilstand. 5) Hvor stor en Pligt og Nytte det er at see paa det Usynlige, eller i alt, hvad vi giøre, stedse at have Evigheden til Hiemærke. Denne sidste Betragtning, som er Indholdet af den 3die Tale, er udført igien i tvende andre, nemlig: 1) Hvad Synet paa det Evige satter i sig; og 2) Grunde og Tilskyndelser til dette Syn. I disse sidste Taler er Forfatteren endnu meer levende, rørende, og ret hiertetrængende. Vi anbefale enhver, som er bekymret for det Evige, ja dem ogsaa, hos hvilke denne Bekymring endnu slummer, med Agtsomhed at læse denne Bog.

Om Oversættelsens Godhed i Sammenligning med Originalen, har Recensenten ikke været i Stand til at domme; da Originalen ikke var ved Haanden; Dog kan man mærke strax ved Læsningen, at det er en Oversættelse af det Engelske, endskiønt dog Sprøget ikke synes derved at have tabt sin Fynd og Styrke i Udtrykkene, heller ikke meget af sin Tydelighed. Oversætteren har saaledes giort en god Gierning ved at give os et saa almeennyttigt Skrift i vor Moders Maal.

Kort og tydelig Undervisning 1) Om Præ-
diken og Guds-Tieneſten i Kirken. 2)
Om

Om de Unges Confirmation. 3) Om Skriftemaal. Til meenige Almues Brug indrettet som et Anhang, der kan indbindes ved de sædvanlige Psalmebøger, og i Trykken udgivet af P. B. G. Kiøbenhavn, 1772.

Om endskiønt enhver retsindig Lærer i Kirken og Skolerne vel ikke forsømmer at give en udførligere Underretning om disse Stykker, hvortil der gives saa god Leylighed ved Ungdommens Undervisning i Børnelærdommen og i sær til Confirmation; saa kan dog dette lidet Anhang ikke ansees overflødigt, eller ikke den Forhøyelse værd, som Psalmebøgerne derved maatte faae i deres Priis.

Mag. Nicolai Edinger Balles Afskeeds-Tale til sine Meenigheder i Kietterup og Giøttesogner, holden paa 3die Søndag efter Paaske i Aaret 1772. Aalborg 1772, trykt i det Kongel. privilegerede Bogtrykkerie ved Joh. P. Holzberg.

Denne Tale af Hr. B. røber ikke mindre end de øvrige Forfatterens Styrke i den hellige Veltalenhed. Afskeeds-Taler i Almindelighed privilegere gierne slette Prædikantere at sove deres Tilhørere ind ved den groveste Non-Sens af Ønsker og Takfigelser, Selvroes og Complimenter. Gierne er Prædikanten bleven befordret mod hans Villie og uden at have søgt derom; gierne, havde han ønsket at ende sine Dage hos denne kiære Meenighed, og er utrøstelig over at forlade den; gierne, kræver han Himmel og Jord til Vidne om hans Ustraffelighed, hans Uegennyttighed, hans Aarvaagenhed, hans Sind i Christo, og gierne — troer man ey det ringeste af det altsammen.

Hr. B. har vist, hvorledes man bør tale til en kiær Meenighed som man skal forlade, og hvad Pligt en redelig Lærer skylder hans Tilhørere i den Henseende 1) At paaminde dem om de tienligste Midler til Troens Befiærmelse fornemmelig i paakommende Fristelser. 2) At erindre dem om sande Christnes nærværende og tilkommende glade Forhaabning til Styrke for deres Bestandighed. 3) At frembære deres saavel timelige som aandelige Lykseelighed i troehiertige Ønsker og hvrige Forbønner til Gud og Forsoneren.

Vi ønske dette smukke Mønster mange Efterfølgere, da vi troe baade Lærere og Tilhørere endogsaa fra den Side vil vinde anseeligt.

X.

Aargangen af disse Blade koster:
I Kiøbenhavn, Siælland og Lolland. Fyhn. Jylland og Holsteen.
8 Mark. 9 Mark. 9½ Mark. 10 Mark.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 12. 1773.

Upartiske Tanker til videre alvorlig Eftertanke, angaaende de Danske Kiøbstæders Tarv og Trang, Nærings Tryk og Opkomst i Almindelighed, indsendt efter offentlig Indbydelse til det Kongelige Danske Landhusholdnings Selskab ved Johann Ludvig Lybecker, Deres Kongelig Majestæts Bye- og Herreds-Foged samt Birke-Dommer. Et Priisskrift. Kiøbenhavn 1772. Tryk hos Hof-Bogtrykker N. Møller. 1768. 8vo.

At en Deel af de mindre Kiøbstæder i Danmark ikke ere i saa god Drift og Næring nu som i forrige Tider, at Handelen i mange af dem aarlig aftager og Fattigdom tiltager er en unægtelig Sandhed: de mange Skibe og Skibs Ladninger som aarlig udreededes fra Havne der nu ikke udreede det halve, de adskillige Fabriquer og Haandværker, som visse Kiøbstæder vare navnkundige for, hvoraf nu neppe findes Spor, f. Ex. Kiøges vævede Tapeter, de Handlendes idelige Fallissements, Husenes ringe Priis og den aldeles Mangel paa velhavende Borgere ere alt for kiendelige Beviiser derpaa. Det Kongelige Danske Landhusholdnings Opgave om Aarsagen til denne Kiøbstædernes slette Tilstand, samt om de beste Hielpemidler derimod, bliver derfore af saa meget større Vigtighed som man med temmelig Vished kan slutte fra Kiøbstædernes Vel til heele Landets, men just derfore kunde Selskabet neppe vente sig dette Spørsmaal fuldkommen besvaret uden af den oplyste Mand, som havde Kundskab nok til at indsee de sande Aarsager til Velstandens Aftagelse, Forstand nok til at udfinde de beste Hielpemidler, og Dyd nok til at giøre dem bekiendte uden Haab om Belønning. Denne Mand savner Danmark endnu eller hvis han findes, kiendes han ikke, Selskabets Indbydelse kunde blive Middelet at giøre ham bekiendt, og den Taushed samme kræver, borttager de Hindringer en saa oplyst Mands Beskeedenhed lægger i Veyen, thi Beskeedenhed og Ydmyghed er altid nøye forbunden med den sande og fuldkomne Kundskab. Men er Hr. Lybecker da ikke Manden? Det giør os ondt at ikke kunde bejae dette. Baade dette og flere af hans Skrifter giver kiendelige Prøver paa en flittig og kyndig Mand, men ligesom det opgivne Spørsmaal var alt for almindeligt, saa er det og saa almindelig og tildeels ubestemt besvaret at vi tiltroe Forfatteren selv saa megen Kundskab, at han ikke anseer det som en Besvarelse, men blot (efter Titelen) **som Tanker til videre Eftertanke**; om saadanne ere de og meget gode, da de indeholde nyttige Efterretninger for en Statsmand om adskillige indseegne Misbruge og aabenbare Overtrædelser af Kongelige Forordninger som Vedkommende burde paatale og straffe.

Forfatteren optæller (§. 1.) de Danske Kiøbstæder som han finder at være 81, vi formodede os der i det mindste en kort Raisonnement, hvorvidt deres Antal kan være for stort eller for lidet, samt hvori deres Næring efter Beliggenheden og naturlige Fordeele kunde og burde bestaae, men der i Stæden findes intet andet end Jamren over at de ere i de allerbeklageligste Omstændigheder. Den 2 §. begynder: "Aarsagerne til en vis Ting eller Tilfælde kan "inddeeles i Hoved-Aarsager og Bi-Aarsager, og "begge saadanne findes der til Kiøbstædernes Afta-"gelse." Hvorfore Forfatteren giør denne sindrige Inddeeling, ere vi ikke i Stand at indsee, i sær da han straxs slipper den, og i §. 3. allerede angiver "det "allerbeste og almindeligste Middel til Kiøbstæder-"nes Nærings Hindringers Borttagelse og Nærings "Midlers Formeerelse" som er, "at der burde paa "det nøyeste og skarpeste holdes over de derom ud-

" komne Love og Anordninger Efterlevelse, og de
" allertienligste Midler udfindes til at sætte samme i
" behørig Virkning og Fuldbyrdelse. Dernæst skulde
" de allerbeste politiske Forfatninger iværksættes. —
" Dernæst sættes Skranker for, og udfindes begvem-
" me Midler til at hindre og dæmpe mangfoldige
" moralske og økonomiske Feil. — Dernæst disse
" Forfatninger saaledes indrettes, at de maatte virke
" meere ved Lyst og egen Overbevisning end ved
" Tvang. — Dernæst Øyet henvendes paa Haand-
" værker og Fabriquer som skulde bringes i saadan
" Flor, at Land- og Forprang derved udnyddes."
Og da! ja naar alt dette var saa let giort som sagt, saa var Landet og Kiøbstæderne hiulpne for længe siden.

Men vore Læsere merke nok, at Hr. L. ikke er lykkelig i sin Indledning, og andet ere de første §§. Dog ikke, vi vil derfor hellere opsøge de virkelig gode Ting vi finde i Skriftet, og upartiisk meddeele dem tilligemed vore derhos giorte Anmærkninger: Han viiser da først hvad der skader den indvortes (indenlandske) Handel, saasom: " Forprang, naar Skip-
" pere og Prangere opkiøbe hos Proprietairer, Præ-
" ster og Bønder, de Vahre, som skulde føres til
" Kiøbstæder og sælges paa Axel-Torv." Men, uden at tale om, at Sædegaardene ere berettigede dertil, saa ønskede vi, at Forfatteren havde anført Aarsagerne, hvorfore Proprietairer og Bønder hellere sælge til Prangere, end til Kiøbstæden; uden Tvivl er det, fordi de første betale Vahrene bedre end de sidste, men skulde en skikkelig Kiøbmand, da ey kunde finde samme Afsætning, og følgelig betale Bonden sine Vahre ligesaa dyre som en Pranger. Dernæst
" Landprang som forsøes af paa Landet boende Hø-
" kere, ledige unge Karle og Fruentimmer, Bisse-
" kræmmere, Kiedelførere og Kiøbmændene selv i
" Kiøbstæderne som nødes dertil, fordi Landprang
" er Mode og Forordningerne derimod ikke handhæ-
" ves." De Midler Forfatteren tilraader mod Land og Forprang ere ikke nye: Inqvisitioner, Forordningernes Efterlevelse, Præmiers Udsættelse for Angiveren, Grændse-Contralleurer, Straffer og Forbudde; det i vore Tanker mærkeligste anføres §. 8. nemlig offentlige Markeder hvert Fierding Aar, og Torvedage hver Uge, men at " det ey skulde tilla-
" des andre end den Kiøbstæds egne Borgere og Han-
" delsmænd i hvis Friheds Distrikt Markedet blev
" holdet at besøge samme" troe vi neppe finder kyndige Cameralisters Bifald, som tvertimod snarere befordre Concurrencen imellem forskiellige Kiøbstæders Haandværkere og Handlende. Denne Concurrence er det just som opliver Handelen, som henviiser Haandverkerne til de for dem bequemmeste Steder som forbedrer Vahrene og nedsætter Priserne. Den i §. 9. paaankede Fornærmelse ved upriviligerede Flekker som drive Kiøbstæders Næring uden at svare deres Udgifter, er grundet, og Borgere af lige Vilkor burde unægtelig have lige Tyager. Derimod kunde vi ikke billige Forfatterens Klage over at Fabriqverne nægte de Handlende Credit, gierne troe vi at dette kan være en Medaarsag, hvorfore en Kiøbmand hellere indpractiserer fremmede end forskriver indenlandske Vahre, men ubilligt bliver det dog at forlange af en Fabriqve som sædvanlig haver en anseelig Capital staaende frugtesløs i sine Indretninger og Oplag, at dem endnu skal anvende en større til de Handlendes Credit. Paa de Stæder hvor Fabriqver ere i fuld Drift forholder det sig just tvertimod, i Stæden for at Forfatteren her vil at Kiøbmændene skal forsyne paa Credit af Fabriqverne, og saaledes blot være sammes Udsælgere uden mindste egen Capital eller Risico, saa er det paa ommeldte Steder, Kiøbmændene som anlægge Fabriqverne, forstrække Pengene, forsyne dem med de raae Vahre og tage de forarbeidede i Betaling. Just fordi vore Fabriqver maae derimod tillige være Kiøbmænd, just derfore er Detail-Handelen hvorover Forfatteren ligeledes klager, dem med Billighed tilladt. " De Handlendes Tal er for stort i de smaae
" Kiøbstæder, uden fornøden Oplag, Kundskab og
" Dygtighed nedsetter enhver Svend sig saasnart han
" vil gifte." Til at raade Bod herpaa, foreslaaer Forfatteren, at efter Rescript af 13 December 1745 ingen maatte nedsette sig uden at have tient i 8te Aar, efter Rescript af 28 October 1758, ingen maatte handle med Silke og uldene Vahre inden af Commerce-Collegio var besient hvor meget han straxt af fabriqverede Vahre skulde modtage, og efter Forordningen af 16 April 1680, alle Haandverksfolk forbydes at nære sig af Kiøbmandskab i smaae Partier. Dette kan altsammen være ret godt, men ere disse Midler de eeneste? ere de, de retteste? Os forekommer det overalt som Forfatteren meget nøye haver læst og lært de Kongel. Forordninger og benyttet sig af alle dem givne Oplysninger og Underretninger, hvorfore han som Dommer fortiener største Roes, men længer synes hans politiske Indsigter heller ikke at naae.

Ved den udenlandske Handel erindrer Forfatteren, at frie Handel og Forbudenes Ophævelse, vel vilde

At Consumption og Accise falder Borgerne tungt og at det vilde lette for dem naar samme blev nedsat eller afskaffet, begriber enhver, men at Kongens Casse kunde faae Erstatning for det derved lidende Tab, naar Consumption, som nu blot svares af Øde og Drikke Vahre, blev paalagt indenlands fabrigverede Vahre troe vi ikke, ja vi troe ikke engang slig Afgift fordeelagtig for vore desuden dyrere indenlandske Fabrigve-Vahre, nagtet Philocosmus forhen haver giort selvsamme Forslag. Mueligere og nyttigere vilde det være om Consumptionen blev overladt Byens samtlige Indbvaanere for en vist staaende Afgift, som Forfatteren tilraader skulde fordeeles paa Indbvaanerne.

En naturlig Følge af Kiøbstædernes Forfald er Husenes ringe Priis; naar Aarsagen dertil ophører, ophører ogsaa Virkningen, uden videre Kunster. Ligesaa bliver fornsden Brændsel en Følge af en vel indrettet Handel, uden at Magistrat og Byefoget skal have nsdig at sørge for Brænde-Magaziner. Fornsdenheden af offentlige Laane-Huse er unægtelig, især i smaae Kiøbstæder, hvor ikke saa lettelig findes Liebhabere til det den Fattige er tvungen til at sælge, men naar dslige Huse tage 12 og flere pro Cento, saa er denne Aager lige lasiværdig enten den forsves af Staten eller af en privat Mand.

Overdaadighed og skadelige Trætter ere tvende Bie-Aarsager som hielpe til at formeere Kiøbstædernes Armod; Sund Morale og sand Christendom vil uden Tvivl best raade Bod derpaa.

Til Slutning anfører Forfatteren tvende Hoved-Poster som især skulde hielpe til Kiøbstædernes Opkomst: 1) Nærlige, indsigtsfulde, aarvaagne og hurtige Magistrats-Personers Bestilling. 2) Commerce-Collegiers Indretning i Kiøbstæderne og sammes nasladelige Bemøvelser for Byernes Opkomst og Beste. 3) Indbvaanernes egen Aarvaagenhed og Eenighed til at befordre fælles Fordeel og Opkomst med fælles Kræfter. Hans Raad er meget godt, men naar han ikke tillige siger os hvor vi tage slige duelige Øvrigheds-Personer samt kloge og eenige Borgere, saa hører dette Raad til de fromme Ønsker som daglig giøres og aldrig opfyldes. O**

Bekiendtgiørelse.

Da Hans Kongelige Majestæt allernaadigst har besluttet, ydermere at forbedre og forøge det Danske Spektakel, og til den Ende at see det forsynet med det fornsdne Antal af smukke, Hoffet og Nationen værdige Original-Stykker og med flere duelige Skuespillere; Saa giøres enhver, som har Lyst til at skrive for Theatret, herved bekiendt, at Forfatterne til de Danske Original-Stykker, som herefter blive antagne og opførte, til Erkiendtlighed have at vente af Spektakel-Cassen:

For et Stykke i fem Acter, det være en Tragedie, en Komoedie eller et Synge-Stykke, Indkomsten af den tredie Forestilling, og det uden at betale noget for Lys, Musik, Opvartning ꝛc. hvilket alt bekostes af Spektakel-Cassen.

For en Tragedie, en Komoedie, et enten komist eller meere alvorligt Synge-Stykke, alle i tre Acter og paa Vers, i Steden for Indkomsten af den tredie Forestilling, 200 Rdlr.

For en Komoedie eller Synge-Stykke ligesaa i tre Acter, men i lss Stiil, og for en Komoedie eller Synge-Stykke paa Vers, i en eller to Acter, ved tredie Forestilling, 150 Rdlr.

For en Komoedie eller Synge-Stykke i lss Stiil og i een eller to Acter, ved tredie Forestilling, 100 Rdlr.

Og er Directionen authoriseret til at erklære, at Hans Kongelige Majestæt ogsaa vil, til gode Hoveders des større Opmuntring, ved en Gave fra Sin Casse, betænke de mest hiefaldte Stykker.

Ligeledes gives herved enhver, som det angaaer, tilkiende, at da, til at opnaae Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Hensigt, behøves flere duelige Skuespillere i alle Slags Roller, særdeles og i komiske og meere alvorlige Synge-Stykker, de Personer af begge Kiøn, som kunne være bequemme og have Lyst dertil, i Tide have at melde sig hos Inspektøren ved den Danske Skueplads, og at forvente, som deres Talens og Haabet, der kan fattes om dem, er til; gode og fordeelagtige Vilkaar. Saa vilde og de unge Personer af begge Kiøn, hvis reene og behagelige Stemme giør dem oplagte til Vocal-Musiken, og med Tiden at bruges i de Danske Operetter, eller og de, som raade for dem, med det første angive sig hos bemeldte Inspektør; da de kan vente at antages til Undervisning, og at nyde saadanne Vilkaar, hvormed de vil finde Aarsag fuldkommen at være tilfreds. Af Directionen for Skuespillene den 13 Maji 1773.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 13. ——— 1773.

Tentamina Experimentorum ad Compassum perficiendum, & unicuique usui tam nautico quam terrestri accommodandum, ut & ad virium magneticarum quantitatem explorandum & æstimandum spectantium, a Christophoro Carolo Lous. Hafniæ 1773. 4. Stor 17 Ark, 8 Kobber-Plader.

Dette lærerige Skrift fra vor lærde Medborger, Hr. Professor Lous, er lige vigtig for den Naturkyndige og for Sømanden, da det for den første oplyser en igiennem mange Slags Phænomena indviklet Sag, og leverer den sidste Instrumenter, som til denne Tid har været ligesaa ufuldkomne, som de i Betragtning af deres Vigtighed burde være fuldkomne. Maaskee[1] havde den Naturkyndige heller ønket Magnet-Naalens Theorie og dens Brug for sig selv, ligesom Sømanden Beskrivelsen over Kompasserne, men begge Materier ere for nær forbundne med hinanden for at kunne adskilles. Kompassets Fuldkommenhed lod sig ikke gotgiøre, uden en forudskikket Theorie, og Hr. Professoren, som fornemmelig skrev for Sømanden, turde altsaa ikke skille dem ad. Desuden synes det, at han ey har bundet sig til nogen kunstig Orden i hans Foredrag, men heller fulgt den samme Vey, som han gik frem paa ved hans første Undersøgelser.

Imidlertid finder man, ved Sidernes Overskrifter, aatte eller nie Hovedstykker, hvoraf det Heele bestaaer. Han handler nemlig om 1) Foranderlighed i Misviisning, 2) om Misviisningens Instrumenter paa Landjorden, 3) om Azimuth Kompasset, 4) om Peyle-Kompasset, 5) om Kompas-Rosen, 6) om Styre-Kompasset, 7) om Boussolen eller Landmaaler-Kompasset, 8) om Inclinations, og 9) Declinations-Naalen. Heraf er de sex første Hovedstykker allerede i Aaret 1767 udkomne i Dansk, og er her deels oversatte, deels mærkelig forbedrede og forøgede; men de tre sidste Stykker forekommer her for første Gang.

I Anledning af Declinations-Naalen faaer den almindelige Theorie for Magnet-Naalen, som ellers allerede forekommer under det 5te Hovedstykke, nogle vigtige Tillæg, som man just ey havde søgt efter paa det Sted, og som dog til den fornødne Indsigt i heele Theorien ere unødværlige. Vi anføre dette ikke som nogen Bebreydelse for Forfatteren, men allene for at raade hans Læsere at gaae dette Skrift igiennem fra Begyndelsen til Enden med desto større Agtsomhed.

Maaskee ere nogle af vore Læsere allerede ved Hr. Lous's danske Skrift underrettede om hans Opfindelser, og for dem var det altsaa nok allene at anføre det Fornemste af de tre sidste Hovedstykker; men for at tiene alle Slags Læsere, meddeele vi et Udtog af det Heele, geleydet med nogle Anmærkninger, for ey at giøre vort Bieſald mistænkt for Partiskhed.

1) **Magnet-Naalens foranderlige Misviisning** S. 1. 5. Man veed, at Magnet-Naalen holder sig stedse gandske nøye til Meridianen; den magnetiske Meridian skiærer den virkelige, og udgiør med den snart en større snart en mindre Vinkel. Vidste man Størrelsen af denne Vinkel og dens Beliggenhed, saa var Feylen snart forbedret; men til denne Tid har man ey skikket kundet bestemme Lovene for denne Misviisning. (Et af det Kiøbenhavnske Videnskabers Societet kronet Priisskrift kunne maaskee oplyse noget i den Materie; thi en Hypothese, en ellers foragtelig Sag, hører ey at være det, naar den kan forklare alle Phænomena.) I Paris er Misviisningen fra 1550, det er siden man har iagttaget den, til 1580 voxet 3¼ Grad Østlig. Fra dette Maximum veeg den i 86 Aar tilbage paa den virkelige Meridian, hvor altsaa Misviisningen var —— 0 (dette mærkværdige Aar, som

M var

var 1666, har Forfatteren glemt at ansøre) Endelig er den i 103 Aar afvøget til 20 Grader vestlig. Man kan altsaa vente, at den snart har naaet dens vestlige Maximum, og derefter vil tage sin Vey tilbage. Det arithmetiske Mellemtal af disse Aar giver den aarlige Forandring 9 til 10 Minuter. (En Construction ville her være bedre og have visst, at det seer kun slet ud med Nøiagtigheden af de fleeste Observationer, naar den kunne Afvigningens-Linie ellers skal kunne bekomme nogen Regelmæssighed). Men man vil neppe nogen Tid komme at bedømme den aarlige Forandring nøye, da dueligе Jagttagere ere blevne vær, at den forandrer sig daglig, og endelig Celsius, at den forandrer sig hver Time, som Forfatteren dog ey selv har bemærket, (ligesaa lidt som Muschenbroeck). Uden altsaa at see sig om en almindelig Lov, giør man bedre i at samle sikre Jagttagelser fra alle Steder paa Jordens Overflade i Charter, som Halley først har giort, og andre efter ham. Hertil udkræves nu Instrumenter, som maae være anderledes beskaffne til Søes end til Lands. Hvor man paa det faste Land allerede har en Middags-Linie, der er en simpel Declinations-Naal, hvorom Forfatteren ved Enden af sit Verk ogsaa taler, allerede tilstrækkelig, men hvor endog denne feyler, der er et eget Misviisnings-Instrument nødvendig. Derfor tales S. 5. - - - 16.

2) Om Misviisnings-Instrumenter, som alene ere brugelige paa Land-Jorden. Det kommer herved fornemmelig an paa at forbinde den bekiendte Operation til at finde Middags-Linien med Magnet-Naalen. Forfatteren beskriver Sullys og Wilkes Verktøy og føyer et af dem selv forfærdiget dertil.

a) Sully setter en Qvadrant lodret paa en horizontal Flade, og iagttager igiennem en med Dioptrer forsynet Alidade den største Spelens Høyde. Naar denne er fundet, saa er Qvadranten i Meridianens vertical Fladhed, og en derunder staaende Naal viser den magnetiske og virkelige Meridians Vinkel, forudsat, at det Heele staaer nøye horizontal; hvor svært dette er, erindrer Forfatteren meget ret, og udleder en anden Vanskelighed af at man saa sielden faaer see Spelen just om Middag, og af den Umuelighed at slutte fra den største Spele-Høyde til den sande Middag.

b) Ulige bedre forekommer Hr. Wilkes Instrument ham, som er beskrevet i de Sv. Ak. Afhandlinger for Aar 1763, S. 7. (Vi veed ikke, hvorfor Forfatteren fortier Hr. Wilkes Navn, som vi her har anført: han er i Stokholm Thamisk Lector i Experimental-Physik, hvilket Embede Hr. W., som er bekiendt ved adskillige vigtige Afhandlinger i det Svenske Selskabs Skrifter, foreslaaer med ligesaa megen Bescheidenhed, som Hr. Commerceraad Sebastian Thams har indlagt sig Roes ved Stiftelsen. Da vi endnu mangler et offentligt og almindelig physicalisk Cabinet, saa var det at ønske, at en bemidlet Patriot ved saadan Stiftelse ville giøre sig fortient blant sine Medborgere). Det grunder sig paa en for længst bekiendt Methode at finde Middags-Linien ved correspunderende Spele-Høyder, eller ved lige lange Skygger af en perpendicular staaende Stift. Men den konstige Sammensetning, den Besværlighed af to forskiellige Observationer, som det udfordrer, og Ufuldkommenheden i den Naal, som Hr. W. dertil har brugt, giør, at Forfatteren foretrækker

c) Et, som efter hans Anviisning er blevet forfærdiget under hans Opsyn S. 8. - 16. Paa en liggende Marmor-Qvadraat staaer en af forskiellige Stykker sammensat Stang, perpendicular oprettet med en Skive, igiennem hvis Middelpunkt Spelens Billede falder paa Qvadranten. Paa den ene Side af Qvadranten befindes en lille Casse med en Magnet-Naal, paa hvis øverste Ende er en Sector af 20°, som angiver fierdendeel Grader ligefrem og ved en Nonius Minuter. Naar dette Instrument stilles accurat horizontal, omtrent paa en Middags-Linie, saa staaer man af det Centro, hvorom Cassen med Naalen bevæger sig, nogle concentriske Cirkler, stiller Aabningen hvorigiennem Soel-Straalen skal falde lige over dens Middel-Punkt, iagttager i hver af Cirklerne Spelens Billede for og efter Middag, trækker Middags-Linien mellem dem begge, og tæller paa Sector, hvor mange Grader den anviser for Naalens Afvigning; anbringer man herved endnu en lille Correction, saa har man Afvigningen gandske nøye. Forfatteren viser end videre, at en eneste Observation er tilstrækkelig, naar man tillige maaler Spelens Høyde med et andet Instrument, eller og med Misviisnings-Instrumentet selv, hvortil det tillige er saa vel skikket, at det i tolv Forsøg ey har feylet over 2 Minuter, og endelig, hvorledes Længden af Stangen paa enhver Tid af Aaret indrettes. Nøyagtigheden af dette Instrument er altid saa stor, at det var at ønske, man kunde bringe et i Stand til Søes, som allene nærmede sig i nogen Henseende til denne Fuldkommenhed, for at kunne ved Jagttagelser komme det store Project lidt nærmere, om et Misviisnings-Kort for alle Stæder paa Jorden. Men hvad hielper Samlinger af Jagttagelser, naar de Instrumenter, hvormed de

ere

ere giorte, ere saa utilforladelige, som i Almindelighed? Man ville tage meget feyl, om man ville completere det Halleyske Kort af Skipper-Journaler, saa længe de ikke føre sikrere Instrumenter med sig. Hr. Pr har derfor henvendt sine fleste Bemøyelser paa den Punkt. For at erfare Declinationen til Syes, søger man Soelens magnetiske Azimuth. Hvis man var vis forsikret om at faae see den op- eller nedgaaende Sol i Horizonten, saa kunde Peyle-Compasset allene være tilstrækkelig hertil. Men da det ey er det, saa behøver man i Særdeleshed endnu

3) Azimuth-Kompasset. Hvoraf Forfatteren S. 17-25 beskriver fire forskiellige Arter.

a) Den almindelige Azimuth-Kompas er saavel i sin væsentlige Indretning, som i dens Indfatning ufuldkommen. Det er vanskelig, at to Personers Jagttagelser, den ene paa Soelen og den anden paa Magnet-Naalen, skeer just begge i een Tidspunkt, og næsten umuelig ved en vedligeholdende Agtpaagivenhed at overbeviises om Rigtigheden af deres Jagttagelser. Engellænderne har vel forbedret dette Kompas saa meget, at det er blevet fundet rigtig til paa een Grad nær. Men de to ufuldkommenheder, at det udfordrer tvende Personer, og at der er for Rigtigheden af Jagttagelsen ingen Sikkerhed, følger den endnu. b) Condamine, udvalgte derfor en gandske simpel Vey, som formodentlig Opfindere for ham allerede havde forkastet igien, og som derover var kommet i Forglemmelse. Thi hvad er lettere end den Opfindelse at oprette en Stift i Midten af Kompasset, og at iagttage den Skygge, som Soelen gior derved. Denne Simplicitet har ogsaa tilveyebragt ham et Bifald, som han ey fortiente, da han ved Rosens Inclination tillader Feyl af 2 til 3 Grader S. 19-21. c) Derfor har og Bougner i hans Navigation angivet en anden Invention, som Forfatteren har beriget med nogle Forbedringer. Side 22-24. Nøyagtigheden af dette Azimuth-Kompas strækker sig paa Fierdendeel Grader, og en eneste Jagttager er i Stand at finde Soelens Azimuth saavel i klart som dunkelt Soelskin, men Maskinen er alt for meget sammensat, og man maae foretrække d) en meer simpel S. 25, som er Forfatterens egen Opfindelse. I Simplicitet overgaaer den langt den forrige, og er derhos tillige saa almindelig nyttig. Men vilde man lade fare tvende Fordeele, og ey observere uden ved klar Soelskin og over Høyder af 20 Grader, saa kunne man undvære mange Stykker, og reducere dette Azimuth-Kompas, næsten gandske til et Peyle-Kompas. Dette foranlediger Forfatteren at beskrive.

4) Peyle-Kompasset omstendelig, tillige med Peyle-Stoelen, der dog ey allene giør nogen Nytte ved denne, men ved Azimuth-Kompasset, S. 26-32. Ogsaa ved denne har Forfatteren giort vigtige Forbedringer, som i det Hele vel strækker sig paa Verktøyets Tilforladelighed, men i Særdeleshed dog kun paa den yderste Indfatning af Rosen; det var altsaa endnu nødvendig at undersøge nærmere det Væsentlige af alle Kompasser, nemlig Rosen, og yrkelig udgior ogsaa.

5) Undersøgningen over Rosen den vigtigste Part af dette Skrift. Vi maae her være kortere i vores Udtog. Stemanden vil S. 60-7 have en Rose, som 1) ey er for bevægelig, 2) som viser den magnetiske Meridian rigtig, 3) som giør mange Sving, for den sætter sig, 4) som ey er let at bringe af sin Roelighed, 5) som er vel centreret, 6) som ey svinger sig for langsom, og 7) som ey for let forstyrres af Jern, som ligger om den. I Enhver af de fire Dele, som Rosen bestaaer af maae giøre sit til at fyldestgiøre disse Fordringer. a) Naalen, b) Pladen, c) Duppen og, d) Pinden, paa hvilken Pladen ved Hielp af Duppen bevæger sig. a) Kompasmagerne giver sine Naale i Almindelighed en rhomboidalsk Gestalt, og handler overalt enten vilkaarlig (eller efter Love, som billig ingen Love skulde være) S. 64. Hvad man finder i Bøger, Magnet-Naalen angaaende, er over al Maade ufuldkommen, og det mangelde saavel paa Forsøg til en Theorie, som paa Theorien selv. Forfatteren leverer altsaa begge Deele efter hans Maade, det er, med Forsigtighed, og fuldkommen afgiort. Af mange hundrede Forsøg, som man maae læse efter i Skriftet selv, viser Forfatteren den magnetiske Krafts Forhold udi lige lange men ulige svære Naale, først som Pendeler S. 33-40, og derefter som Vægt-Stænger betragtet. Ligesaa finder han derefter den meere indviklede Lov for Naale af ulige Længde og Tyngde S. 42-47; undersøger om en anden Suspensions-Maade, end den, han brugte til at giøre Forsøg med, forandrer noget i Loven, S. 48-51. Og bevister endelig Nytten af flere paralele Naale i en Rose ved en stor Mængde Forsøg, S. 52-58, som Hvilleenderne allerede for meer end 120 Aar har indseet, S. 64-65. Endelig slutter han, at en fuldkommen Rose skalhave fire parallele Naale, af hvilke enhver er 6 Tommer lang, og mellem 30 til 50 Gran vægtig. b) Pladen maae ey være over 6½ Tomme i Diameter. Man kan allerede med den Storrelse bemærke fierdendeel Grader, og en større ville kun bringe større Ulemligheder med sig. Den bestaaer i det øvrige af det fineste Marieglas, og maae, efter at den er overtrukket med meget fiint Papir, ikke veye over 50 Gran; til det underste Overtræk passer Chinesisk Papir sig meget got. c) Duppen maae ey, som nogle

nogle vil, være forbundet med Naalen, men i sær være fæstet i Midten af Pladen. En Messing Duppe lider alt for meget Friction, i sær paa en Messing Stift. Den bliver best giort af Achat, eller næst derefter af Glas. d) Til Pinden tiener en Staal Syenaal best, som er noget brugt, og har den Styrke, som den paa en Længde af 12 til 14 Skruppel pleyer have. En paa den Maade forfærdiget Rose beviser Forfatteren S.67, efterkommer de 6 første af Søemandens 7 Fordringer, og undersøger tilsidst endnu, om ey en saa fuldkommen Rose kan forstyrres, af det længst bortliggende Jern, men finder efter Forsøg, at den beste og den slettesste Naal lider begge i den Fald lige meget, og hermed opfylder hans fuldkomne Rose ogsaa den 7de Fordring. Imidlertid setter han det som en Regel fast, at et got Kompas bør i det ringeste staae 5 Fod saavel fra et andet Kompas, som fra alt omliggende Jern. Men al den Fuldkommenhed, som Forfatteren har giort sig Umage for at skaffe Kompas-Rosen, er ey, som man dog skulle vente, absolut, men allene relativ. han har haft sit Hoved-Øyemærke, paa de Kongelige Skibe af Linien, og for disse, eller kun for ligesaa store, ere hans Kompasser brugbare. Mindre Skibe udfordrer andre Dimensioner, som han tillige foredrager S.71, og begiver sig derpaa til

6) **Styre-Kompasset**, S. 72-78, som ikke behøver at beskrives paa nye, fordi det i Constructionen ikke er meget forskiellig fra Peyle-Kompasset. To Omstændigheder, som forekommer ved at bruge det, da man sædvanlig setter to Kompasser ved hverandre paa 1½ Fod nær, og ofte bringer Jern i Nærheden af dem, udfordrer meer Undersøgelse, og Forfatteren viser ved Forsøg, at han har Ret at besvære sig over det første, og at det sidste er maaskee farligere, end man har troet til denne Tid.

7) Magnet-Naalen er allerede længe ved ved Landmaalingen blevet brugt under Navn af **Boussole**. De Ufuldkommenheder, hvormed dette Instrument efter dets sædvanlige Indretning er beladt, har giort, at man kun har anvendt det der, hvor man forlangte allene et lidt bedre Kort, end det, man giør blot efter Øyesynet, og at man tog sin Tilflugt til Mensulen, Astrolabiet og andre geographiske Instrumenter, naar der udfordredes en større Grad af Nøyagtighed. I de nyere Tider er det ved Erfaring og Beviis, saavel paa andre Steder som hos os afgiort, at Mensulen er meest beqvem til at optage Detaillet af en Egn, og at man til at sammenføye disse geometriske Korter behøver en Svite af Triangler, hvortil foruden en nøye afmaalet Basis Vinklerne blive bestemte med et geographisk Instrument eller en astronomisk Qvadrant. Imidlertid troer Forfatteren, at omendskiønt man brugte det beste Instrument dertil, det Ekstrømske for Exempel, der ved en Rad af Triangler, som strækkede sig fire Grader i Længde, let kunne foraarsages en Afvigelse fra den sande Middags-Linie, som var større end den, man havde at frygte for ved det Landmaalings Kompas, som han foreslaaer.

8) **Declinations-Naalen** S.85-125 foranlediger Forfat. at foretage paa nyt adskiellige Punkter af hans forhen foredragne Theorie for Naalen. 1) Den Friction, som kommer af Naalens Suspension. En Længde af 7 til 9 Tom. er i denne Henseende den fordeelagtigste S. 86-90, og ved denne er en Tykkelse mellem 145 og 80 Gran den fordeelagtigste S. 91-92. Hr. L. er endnu ikke fornøyet dermed, men anstiller Forsøg med 21 forskiellige Stænger S. 93-95, som bekræfter det Foregaaende aldeles, og setter det ud af al Tvivl, Derefter den Modstand, som en svingende Naal faaer af Luften S. 96-til 112. In vacuo har ingen endnu, og Forfatteren heller ikke iagttaget disse Svinginger. Af Mangel paa Leylighed dertil foreslaaer han et gandske andet Middel, som Læseren selv behage at eftersee i Bogen S. 103-111. Endelig erindres og den 3die Hindring for Naalens Bevægelse, Glassets Electricitet, som Forfatteren derfor i smaae Naale raader fra at bruge. Følgerne af alt dette bliver endelig, at man faaer den fuldkomneste Declinations-Naale, naar to Stænger blive sammenføiede paralel paa en Distance af 5 Linier og holdes fra hverandre med et otte Liniers langt Stykke Træe, hvori Duppen bliver fastsat. Til Indfatningen er en langagtig Casse beqvem, hvori oven fra alene giøres en Rift af ½ Tome, som settes paa en Lineal, der beveger sig paa et Bord om en fast Punkt. S. 115.-124. følger endelig et Udtog af en Journal over 7 Aars Jagttagelser af Magnet-Naalens Declination, som i de sidste Aar, aarlig er gaaet 45 Minuter Vestlig, og som overhovedet i dette Aar er henved 17 Grader.

9) Slutningen af dette Skrift giør **Inclinations-Naalen** S. 125.-129. Forf. følger heri Eulers Regler, (til hvilke han ei giør Anviisning hvor de findes) undersøger dens beste Suspensions Maade, og lover at meddeele en Beskrivelse over den Inclinations-Naal, som han anseer for brugbar paa Søen, naar der er blevet giort Forsøg dermed.

Man har Aarsag at haabe, at dette Skrift, som er skrevet i et saa almindelig bekiendt Sprog, vil giøre Forfatteren paa en ligesaa berømmelig Maade bekiendt udenlands, som han allerede ved fleere Skrifter har giort sig berømt blant os.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 14. ——— 1773.

Anviisning til det tydske Sprog for Danske; tilligemed en tydsk Chrestomathie og en for samme indrettet Ordbog ved Jacob Baden. 8. 1773, hos Rothens Arvinger og Prost. 417 S.

Det tydske Sprog er saa giængse i Kiøbenhavn og tales af saa mange Danske og Norske, deels af Fornødenhed, deels af Forsængelighed; at en god tydsk Sproglære er ey allene nyttig, men endog nødvendig for os. Foruden anførte Grund, kommer endnu følgende til, at der nu omstunder findes saa mange Skrifter i dette Sprog, som kan anses for Mønstere, hvert i sit Slags, og som en Elsker af Litteraturen derfor bør kunne læse i Originalen. — Om det tydske Sprog burde være saa almindelig iblant os? og om man derover burde behandle det Danske med Skiødesløshed om ikke Foragt? om man burde bruge tydske og halvtydske og tutredieddeeltydske Ord der, hvor man haver Danske nok, ngar man kun vil giøre sig den billige Umage, at bekymre sig om dem? Alt dette, og hvad meere (meget meere) herom kunde spørges, er en anden Sag, som det ikke paaligger os at besvare.

Hr. Rector Baden haver af ovennævnte Grunde forskyldt Nationens Taknemmelighed, for den ubehagelige Møye han haver paataget sig med at compilere nærværende Sproglære; da den er kort, fattelig, og de fleste Steder heel efterrettelig.

Hvad der egentlig giver denne Sproglære et mærkeligt Fortrin frem for de fleste andre, er den Samling af Øvelser, der er tilføyet, og den velvalgte Chrestomathie af gode tydske Skrifter. Øvelserne bestaae i Exempler af Ord, der ere vanskelig at declinere. — Feilagtige Talemaader, som skal rettes. — Exempler til Comparationen — Øvelser i Conjugationerne, ved at lade forandre Verberne i visse Talemaader fra et Genus til det andet — Particvialske Talemaader. — Opgivne Forbedringer af feilagtige Talemaader, i Henseende til Verbernes Overeensstemmelse med Personerne. — Forandringerne af Een Tanke igiennem forskiellige Talemaader — Breve og andre prosaiske Stvkker, der indeholde en Deel Feil imod Sproglæren, som skal rettes.

Chrestomathien er prosaisk og poetisk og taget af de bedste tydske Forfattere, saa at den, der i samme øver sig i Sproget, vist ikke staaer Fare for at fordærve sin Smag.

En fuldstændig, alphabetisk Ordbog over Chrestomathien, gior denne end meere brugbar; saa det vist ikke er at tvivle om, at jo denne Sproglære kan bruges med stor Nytte af dem, der af Lyst eller Nødvendighed vil lægge sig efter det tydske Sprog.

Vi kan imidlertid ikke slutte denne Anmældelse uden at anmærke nogle faa Steder, som ved Giennemlæsningen ere forekommet os som ey saa gandske overeensstemmende med Talebrugen, eller med de bedste Sproglæreres, af Sproget selv udledte, Regler eller hvor vi ellers kan have troet at see en lille Feiltagelse.

S. 2. B i Enden af et Ord udtales (ikke næsten, men) gandske som det danske og tydske P.

D i Stande, Lande o. s. v. udtales ligesom det danske D i Begyndelsen, og ikke blødere.

S. 4. T udtales alletider, som det danske T, og haver den angivne bløde Udtale kun i nogle Provinzer.

S. 6. Hvad i 2den Anm. læres om S er ikke saa gandske rigtig. De tydske Sproglærere ere heri selv uenige, og det gaaer hermed, som med saa mange andre Smaaerting i Grammatiken:

> 'Tis with our grammars as our watches, none
> Go just alike, yet each believes his own.

Imidlertid synes følgende Regel at være den korteste og applicabelste: Det lange s skrives efter en lang (blød) Vocal, men i Enden altid et s hvad enten Vocalen er lang eller kort. Det dobbelte ſſ altid efter en kort (skarp) Vocal, midt i Ordet. Men naar efter en lang Vocal, eller efter en Diphthong med uforanderlig Lyd, dog et dobbelt ſſ skal høres, da et ß. Gandske faa Undtagelser kan ikke omstøde denne Regel.

S. 11. anher heder ikke hidindtil, men hertil eller: til dette Sted.

S. 12. Bahrmutter (bedre Bärmutter) s. Matrix, bør uden Forklaring neppe oversættes med Fostermoder, thi dette Udtryk er alt for nøye forbunden med det Begreb, som bemærkes ved det tydske Pflegemutter.

Bahn, er af Hunkiønnet.

S. 14. Dienste heder Tieneſter, men Tieneſte-Folk ere Dienſtboten, Bediente.

Enhver Indbildning heder Dünkel, den om ſig ſelv, faldes Eigendünkel.

S. 18. Heim heder hiem, men hiemme, daheim.

S. 21. Rein er en Trykfeil for Rien.

S. 24. Mahnen betyder ikke at kræve Penge ind, men allene at kræve ſine Penge, det første heder einfodern.

En Martyr heder ikke ein Märter paa tydſk, men ein Märterer.

S. 25. Mark o. Mary, er af Intetkiønnet og i ſomme Provinzer af Hankiønnet.

S. 26. Mähen kan aldrig betyde at ſpinde, men altid at ſye. Men her er ventelig kun en Skrivfeil.

S. 27. Bleg heder ey pfal men fahl. — blaſket heder ſchäck.

S. 28. Fluch o. Forbandelſe er af Hankiønnet. Pfiul for Pfül o. Hovedbolſter, er ventel. en Trykfeil.

S. 29. Piken, ſkrives beſt: die Pike.

Rauh heder ujævnt, og lodden heder rauch, hvad ogſaa nogle nyere Sproglærere vil ſige imod denne nyttige Diſtinction.

S. 30. Reis o. Risengryn, er af Hankiønnet; men Reis o. Quiſt, af Intetkiønnet.

Rug heder Roggen, men ikke Rocken.

S. 31. Säumen heder aldrig forhale.

S. 33. Seenerne hede die Sehnen, ikke die Sähnen. Sichel er en Segl, men Lee heder Senſe.

S. 38. Wocken heder egentlig et Rokkehoved.

S. 44. Til de Sammentrækninger af Præpoſitioner med en Artikel, ſom ere brugelige endogſaa i gode proſaiſke Bøger, bør endnu regnes: beym (bey dem), übers (über des) og ums (um des).

S. 44. §. 30. Anm. Armuht er intet Compoſitum, da Endelſen uht allene ved en urigtig Udtale er kommen i Brug. Armde, Ermbde heder det i gamle Skrifter, deraf er bleven Armd, og ved en meget gienſyge Epenthesis Armud o. ſ. frembel.

Afſchen kan henføres under Reglen, thi Scheu bruges og, enkelt ſaavel ſom i andre Sammenſætninger, med Hankiønnet.

S. 50. Masern have det enkelte Maſer, die o. Pletten. Kun naar Sygdommen, ſom haver ſit Navn af Pletterne, forſtaaes, bruges Ordet pluraliter tantum. Ligeſaaledes haver det ſig med die Blattern o. Smaakopperne; eine Blatter heder en Blære.

Samme og følgende Sider: om Subſtantivernes Declination: Vel ſynes Begynderen at det giøres hek magelig for ham, naar han ſeer, han ſkal kun lære 2 Declinationer, og derſom det virkelig forholdt ſig ſaaledes, ſaa burde man være mangfoldig fornøyet over ſaa lævn en Vey igiennem denne ellers ſtore Vanſkelighed. Bodemer (Grundſ. d. deutſch. Spr. 8. Zürich 1768) haver allerede forſøgt det; og ligeſaa Heynatz (deutſche Sprachl. 8. Berl. 1770) ſom af ſtor Nidkierhed for Simplificeeringen haver fremſadt 9 Declinationer under Navn af Een. Ja længe før diſſes Tid have Bøcker og hans Commentatores kun antaget Een Declination. Men hvad hielper alt dette? — faa Regler og mange Undtagelſer, ere dog aldrig ſaa gode, ſom flere Regler og færre Undtagelſer. Er det ikke derfor nok ſaa godt at tilſtaae ligefrem med Gottſched og Aichinger, at det tydſke Sprog haver 5 forſkiellige Declinationer til hvert Kiøn, hvorved der næſten ſlet ingen Undtagelſer forefalde, end med de ovennævnte antage 1 eller 2 med en uendelig Mængde Undtagelſer eller Underafdelinger. Den Methode, vores Forf. giver, er ſaa meget mindre at vælge, da den under Navn af een Declination, virkelig giver fire, halvfemte, gandſke forſkiellige. Thi aldrig kan det kaldes Een Declination, ſom danner 4 gandſke forſkiellige Genitiver, følgelig ligeſaa mange forſkiellige Dativer og Accuſativer, hvis Nominativus Pluralis dannes paa 5 og Dativet i ſamme Numerus paa 2 forſkiellige Maader.

At angive Genitivet til Declinationernes (eller her til Inddelingernes af den 1 Decl.) deres Kiendetegn, ſynes ikke heller den rette Vey. Til Kiendetegn i ſlige Tilfælde bør dog altid det Ord tages, ſom høres og læſes ofteſt. Nominativus Singularis burde det altſaa være; men da dette nu ikke gaaer an i det Tydſke, ſaa maae dog viſt Nominativet i Flertallet have Fortrin, thi den høres viſt oftest næſt den i Singularis, ja vores Forf. forlanger ſelv, at vi ſtrax ved hvert Ord ſkal lære Nominat. Plur. med. Er dette nødvendig, og det kan ikke nægtes, hvorfor da ikke ogſaa antage det tillige til Charakteriſtik, ſaa ſpare vi dog Umagen med alle diſſe Genitiver. At det gaaer an haver Gottſched rigtig viſt. — Den Indvending om 5 Declinationers Beſværlighed kan ikke giøres, den nye Methode haver den ſamme Beſværlighed; og maae vi ikke uden Knur tage til Takke med de 5 latinſke Declinationer? hvorfor ſkulde man ville give et Sprog en Lethed, det ikke har?

S. 71. Naar Eettallet ſtaaer abſolute, ſaa haver det Declinationen tilfælles med alle andre Adjectiver i ſamme Tilfælde, thi da bliver det ſaavel ſom diſſe til et Slags Subſtantiver. Men naar de ſidſte bruges adverbialiſt med Hielpeordet Seyn eller andre Verber, da er det en anden Sag, da ere de viſt indeclinable.

S. 72. Totallets Forandringer efter Kiønnet kommer alt meere og meere i Brug, ja endog i Ordens-Tallet med, i hvormeget alle Sproglærere have ſadt ſig derimod. I Grundtallene er det dog nu næſten almin-

delig

delig vedtagen, i hvad end Seynatz søger at indvende derimod; (hans Allegater her synes overhovedet at bevise meere for end imod denne Motion) og antager man det vene saa har man ingen Grund at forkaste detandet. Analogien udfordrer det, og Tydeligheden, denne et Sprogs Hovedsyemærke, vinder upaatvivlelig derved

S. 81. De spørgende Pronominer wer? (gen. com.) og was? gen. neutr.) burde ikke henføres til en egen Klasse, hvortil og welcher? welche? welches? henhøre, som hyppigen bruges spørgende med samme Declination som naar det er relativisk.— Trykfeil: S. 81. § 78. Lin. 4. læs Dat. wem?

S. 84. Det tydske Conjunctiv haver to Tempora fleer end Indicativet, hvilke Gottsched ikke haver rigtig, men som dog findes i Sproget og hores og læses daglig. De ere et Futurum conditionatum simpler, og et Futurum conditionatum perfectum, som: Ich würde seyn, ich würde gewesen seyn og desl. Det første haver Gottsh. men bruger det og i Indicativet, hvilket er falsk, da würde er et Conjunctiv: om det andet har han slet intet, som han da overhovedet er temmelig ueferrettelig i Læren om Conjugationerne. Bodiker og hans Følge, og Bodmer ligesaa, tale og skeel forvirret om disse tvende Tempora. Ingen haver dem rigtig uden Aichinger, hvis Sproglære (8. Frft. og Leipz. 1754) overhovedet er meget brugbar, i hvor pedantisk han end synes imellem.

S. 85. Den tydske Imperativus haver fleere end de af Forf. angivne 2 Personer; vil man end ikke regne dem dertil, som gives med Verberne Lassen og Sollen, saa er dog den tredie Person virkelig der, og det i begge Tal: Er, sie, es sey! Sie seyen!

De Tydske have det Ord zu seyn o. s. v. som virkelig og altid bruges gerundivisk og altsaa ikke burde nægtes et Sted i Infinitivet.

Particiviet mangler ikke i Verbet Seyn. Der er ingen Grund hvorfor man skulde nægte de af Gottsch. anførte seyend eller wesend (activum) og gewesen (passivum) at være ordentlige Participier.

Hvad vi her have sagt om de betingede Futura, om Imperativet, Gerundium og Participerne i Verbet Seyn, det samme gielder og om de følgende og alle Verber overhovedet.

Hielpverdet werden, haver i Præteritis, naar det hielper sig selv, ikke worden, men geworden; kun i Passivis er denne Aphæresis brugelig, allene for Vellangens Skyld, da de fleste Supina begynde med ge.

S. 100. Vel beholder 2 og 3 Person sing. Præsent. Indicativi udi de uregelmæssige Verber samme Endebogstaver som de regelmæssige. Men de ere derfor mtet lettere, thi Forandringen af deres Hovedvocal gior dem vanskelige nok. Hvilket alt af Forf s. givne Exempel kunde sees, dersom 2den Person var skreven som den bør: du läufst, i stæden for det urigtige du läuft. Denne Afvigelse er ikke saa ubetydelig da hen ved 60 simplicia (altsaa en tredie Deel af alle uregelmæssige) have dem: Dem uberegnet som have ie udi første Person og et (ikke overalt vedtaget) eu i anden og tredie.

S. 101. De Nr. 2 angivne Undtagelser henhøre egentlig som uregelmæssige til den første Conjugation (Hielpverdet Seyn undtagen), da de have begge Kiendetegn af denne, nemlig et Imperf. i te og et Perf. i t.

Til de § 90 opregnede Undtagelser bør endnu legges til: befehlen, beginnen, bergen, berſten, besinnen, gebähren, gelten, gewinnen, helfen, pflegen, rinnen, scheiten, schwimmen, sinnen, spinnen, stehlen, werben, som alle have et a i Imperf. Indicat. men et o i Conjunctivet: Ich befahl, ich befähle o. s. v. helfen og werben have et ü, ich half, ich hülfe; ich warb, ich würbe.

Med Klassificationen af de uregelmæssige Verber synes atter Gottsched at have truffet det bedre. Hos ham er kun et Kiendetegn (den forandrede Vocal i Imperfect.) som man strax kan kiende een af de 5 Klasser paa: Efter Forf's. Inddeeling derimod maa først anstilles en Sammenligning imellem forskiellige Tempora forend man kan vide, hvad Klasse Ordet henhører til. Hver Sproglærer giver her andre Inddeeling er, det kommer altsaa kun an paa at vælge den simpelste. Os synes Gottscheds haver hidindtil fortrinet.

S. 102. Fahren tager bin og habe til Hielp, lige som det er et Activum eller Neutrum til.

S. 103. s. ligesaa treten.

Wachsen hielpes altid ved Seyn.

Brennen, Bekennen, bringen, denken og dürfen gaae efter den første Conjugation. Den ringe Afvigelse de have er neppe værd at agte.

Begimen haver begonnen i Supino, ligesom besinnen. Gelingen gaaer i alle Maader som singen og deslige, haver derfor i Imperfecto gelang.

Fließen og Stieben bruge Hielpverdet Seyn.

Reiten og schweigen bruge Haben og Seyn alt efter Omstændigheederne.

Können, mögen, wissen, nennen og rennen have begge den første Conjugations Kiendetegn, gaae og i alle Maader efter den, burde altsaa ikke regnes til de uregelmæssige alleene for den eneste lille Afvigelse de have; bethynderlig de to sidste.

Spieh og Schrieh kan gierne undvære dette h i Enden og i Perfecto, thi ie er alletider blødt, og en Tydsker veed nok at udtale Perfectum uden h. Ja det bør ikke skrives saa, da Præsens Infinitivi og Indicativi ikke vide af noget h, og da det vilde forkede til en vrang Udtale i Perfecto, man vilde nemlig aspirere det som i verliehen; og det var dog vist Uret.

Den

Verschleißen haver i Imperf. verschliß eller verschlis, men aldrig verschließ. Weisen o: vise haver i Præsens ich weise. Werben giør warb, og gähren, gohr i Imperfecto. Dringen, gähren, quellen, rinnen, schwimmen og springen hielpes ved Haben og Seyn efter Omstændighederne.

S. 116. Til de uadskillelige Partikler henhøre endnu, forunden Verab og verun, nicht og will.

Og til dem som nu adskilles, nu ikke: durch, wahr og weis, ja mis adskilles ogsaa imellem i Supinv og Gerundio.

S. 119. f. Da betyder der, men ikke da.

Darin o: deri, derudi, og hierin o: heri, herudi; ikke derinde, herinde.

Zugegen betyder næsten alletider, tilstæde eller overværende. Inwendig o: inden i; men indvortes heder innerlich. Dar o: did; ikke der. Herunter o: herned; ikke ned ad. Augenblicklich haver aldrig den Bemærkelse: hvert Øyeblik; men altid: straxt, ufortsvet, paa Stædet o. s. v.

S. 126. I Luthers Bibeloversættelse findes dog de fleste Tider gegen med Akkusat. f. Ex. neigte sich gegen sein Angesicht.

S. 127. Præpositionen Vor haver Forf. gandske udelatemt. Den tager Dativ. og Akkusat. til sig paa følgende Maade: 1) Som de andre, efter Bemærkelsen til Stædet eller paa Stædet. 2) Dativus allene i følgende Tilfælde: a) Naar det bemærker en Tid: vor Zorne erröthee; vor meiner Zeit, b) Naar den staaer for ved en Affect eller Sygdom og deslige vor Zorne erröthen; vor Schwindeln nicht stehn können. c) Naar det bemærker en Frygt og deslige sich vor dem Tode fürchten; vor dem Feinde fliehen. Gott behüte dich vor dieser Krankheit o.s.v.

S. 128. En Fortegnelse paa de meest brugelige Conjunctioner havde maaskee ikke været overflødig. Man veed den Vanskelighed, disse idelig forekommende Particler foraarsage Begynderen.

Leider bør de fleste Tider oversættes med: desvær!

S. 131. Ich habe beydes meinen Sohn und meine Tochter lieb: Dette beydes er ikke saa got Tydsk. Det bør i denne og lige Talemaader gandske udelades, eller i dets Sted sættes: sowohl als.

At Artiklen betyder lidet eller intet kan vel ikke siges, naar man vil betænke at man uden den ikke kiender Kiønnet og man ofte kun paa den kan see hvad Casus et Ord staaer i. Sprogbrugen viser jo dog, at den tiere bør sættes end ikke sættes. Her burde altsaa anføres en sikker Regel, hvor den kan, hvor den bør udelades og hvor ikke.

S. 132. 1 Anm. Naar sættes nu Adjectivet eller Ordenstallet for Egennavnene, og naar efter dem?

S. 142. Ich freue mich über das, maa man ikke sige; Ich freue mich darüber, bør det hede.

Ved Verberne der regiere et Genitiv burde anmærkes, at: bedürfen, erbarmen, gedenken, getrösten, lachen, pflegen, schämen, spotten og warten, ofte forvandle Genitivet sing. af Pronomen personale til mein, dein, sein, ihr.

Til disse Verber med et Genitiv bør endnu tilføyes: sich äußern, sich bedienen, sich befahren, sich bescheiden, bezichtigen, ekeln, entbehren, sich entbrechen, sich entladen, sich entschütten, sich erledigen, sich erwehren, sich fürchten (der Sünde), sich gebrauchen, genesen) eines Kindes) gelüsten, jammern, leben der Hofnung, des Vertrauens), Seyn (i endeel Talemaader) überhæben, vergessen, sich versehen (eines Falles), sich weigern. Af hvilke, sich bedienen, entbehren, sich entladen, sich erledigen, sich erwehren, sich gebrauchen, genesen, jammern og vergessen, bruge den samme nysmældte Afkortning af meiner, deiner o.s.v.

S. 144, Vi tro, det kunde være meget nyttig at give ogsaa en Fortegnelse paa alle Verba, som have deres egentlige Gienstand i Dativet. I en Sprogkære som denne, af hvilken man, endog uden mundtlig Undervisning, skal kunne hielpe sig, bør slige Fortegnelser ikke fattes.

S. 149. Den almindelige Regel for de sammensadte Verber bliver nok denne: At Partiklen fraskilles, naar Accenten i Udtalen falder paa den, thi da bemærker den Hovedomstændigheden som skal betegnes; ligger derimod Accenten paa Verbet, saa er Partiklen uadskillelig, fordi Verbet da indeholder selv den betydelige Idee.

De fra 165 til Enden, følgende grammaticaliske Øvelser kan vi ikke gaae forbi, uden end-eengang at berømme Forf's Skiønsomhed at have ført dem ind. Vi tro vist, de kan anprises som de bedste Hielpemidler til at forskaffe sig en stor Færdighed i Sproget. Det var at ønske at alle Sprogkærere gave saadanne Øvelser, istæden for de slaue og udsmurte Samtaler og smagfordærvende Breve, man nu finder i de fleste Grammatiker.

Chrestomathien sige vi intet om, den er valgt og ordnet, som man kunde vente af en Baden og fører sin egen Bersmmelse med sig. Ved den og de nys omtalte Øvelser tro vi sikkert Forf's Hensigt fuldkommen vil opnaaes: og hvad i Grammatiken selv, hist og her maaskee kunde være forsect, det vil en flittig studerende af disse Tillæg selv lettelig vide at rette.

Hvilken Tak skylder Publicum da ikke Hr. R. som saa utrættelig bemøyer sig for al nyttig Kundskabs og følgel. den sande Smags Udbredelse.

C - - h.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 15. —— 1773.

Bibel- og Kirke-Historie fra Verdens Begyndelse indtil det 18de Seculum efter Christi Fødsel, hvorudi Guds Kirkes og Lærdoms Tilstand, berømmelige og lærde Mænd og Skribentere, dens Fiender, Forfølgere og Kiettere, samt andre dertil henhørende merkværdige Ting, tydelig og paa korteste Maade bliver forklaret, samt med mueligste Flid og Accuratesse udgivet af Owe Thorning, Sogne-Præst ved Tofslund Meenighed i Riber-Stift. Første Deel 4to Kiøbenhavn 1771. Trykt hos Nicolaus Christian Høpffner, Directeur over Hans Kongel. Majestæts og Universitets Bogtrykkerie, som første Forlegger, og findes hos hannem til Kiøbs; Anden Deel, sammesteds, samme Aar.

Montagne har sagt paa et Sted i hans Verker: at Videnskaberne ere i nogles Haand et Scepter og i andres en Narrekappe. Ifald nogen Sandhed i Verden er bleven understyttet med Exempler, saa er det denne; Desværre, at de første Antal er kun lidet, og Daarernes uden Ende! Een Newton mod Legioner Thorninger; Narrekapper overalt: i Vers og Prose, for Retten, og — i Kirke-Historien.

Hr. Owe Thorning, Sogne-Præst for Tofslund Meenighed i Riber Stift, har under ovenanførte Titel leveret os en **Bibel- og Kirke-Historie fra Verdens Begyndelse indtil det 18de Seculum** — som fra Verdens Begyndelse igiennem alle Secula neppe har havt sin lige. Ifald det var nok til at skrive en Bibel- og Kirke-Historie, at strabe saa mange Aarstal og Navne sammen, som der udfordres for at udgiøre nogle 100de Sider i Qvart, ligemeget om alle disse Navne fortiente at erindres eller ey, sammenstrabe dem uden Indsigt, uden Skiønsomhed, uden Kundskab om Verden og det menneskelige Hierte, og af dette Chaos omsider, i sit Hiertes Eenfoldighed, og en indtil Døden kiedsommelig Stiil, at frembringe noget, som man kalder en **Bibel- og Kirke-Historie** — saa udfordres til dette udødelige Verk alleene Fingre, og slet ingen Hierne, og saa behøver en Bibel- og Kirke-Historie-Skriver alleene at kunne regne og skrive. Men naar en Kirke-Historie skal forestille meer end et Beenrad af en tør Bibel- og Kirke-Chronologie, naar Religionens Skiebne igiennem saa utallige Forandringer af Overtroe og Vantroe, igiennem Forfølgelser og Stridigheder, blant dens Tilhængere og Fiender, er en af de vigtigste Betragtninger for den menneskelige Forstand, naar den indeholder saa mange Beviis for en Bekiendelse, som en saa stor Deel af det menneskelige Kiøn har valgt til Forsikring for sin Lykkalighed i denne og i den anden Verden; saa fortiener den dog vel at skrives af en fornuftig Mand, og saa er det ey ligemeget om man gisper over at læse den eller ey.

Hr. Th. har tænkt anderledes: Naar jeg **med mueligste Flid og Accuratesse** samler de Excerpter, jeg i min Ungdom har giort paa Sal. Grams store Bibliothek, (See Fort. Side 10.) fordeeler dem i Kapitler og Sectioner, forsyner dem med en lang og udførlig Titel, og lader dem trykke i Universitetets Bogtrykkerie med klare og læselige Bogstaver; saa maae der endelig af alt dette komme en Bibel- og Kirke-Historie ud, og saa har jeg giort alt hvad man kan fordre af en Sogne-Præst for Tofslund Meenighed i Riber Stift.

Saa omtrent har Hr. Th. tænkt, og paa en vis Maade ret. Hans Kirke-Historie er maaskee den beste i heele Riber Stift, og maaskee den beste i heele Jylland. Den er maaskee tillige den eneste; (Vi

tiltroe os ikke, af Mangel paa Kundskab i Jyllands Lærde Historie at bestemme det nøyere end med et Maasskee.) Nu har Jylland af Sogne-Præster og faste Kapellaner aarlig fem Hundrede og en og halvfemsindstyve, hvoraf Riber Stift alleene har et Hundrede og halvfemsindstyve. Dette udgiør siden Reformationen (beregnet alleene efter Generationer, hver Generation til 33) i Riber Stift femten Hundrede og tyve, og i heele Jylland sire Tusind syv Hundrede og otte og tyve Præster, foruden Degne, Skoleholdere og andre Lærde, Geistlige og Verdslige. — Alleraa er Hr. Th. blant sire Tusind syv Hundrede og otte og tyve levende og døde Medbrødre den allerførste Original Bibel- og Kirke-Historie-Skriver der paa Landet.

Jh nu! Hr. Th. har giort en Epos, han kan som alle store Genier vente Forfølgere. Ingen Under vm "Avind og avindsyge Critici nu vil fremfore et " og andet mod ham, som for Exempel: hvorfor er " der ikke meere anført om den eller den Person? om " den Materie? hvorfore saameget om det, og hvor" fore det? den Autor siger saa, og den saa, og der" for jeg 3die det samme. Mine Bøger ere de beste, " af den beste Edition, og andet meere af saadan Ertz." Men han svarer dem igien: "Dette viser først " af hvad Aand du taler, dernæst maae du vide, at " en andens Frie-Villies ubestemte Gierninger bestem" mes ikke af din eller andens Frie-Villies Gothefin" dende. Ved Planen er Villiens Bestemmelser fast" satte, og saavidt de ikke ere opfyldte, saavidt har " dine Irettesettelser Sted, men ikke videre." Hvem har nu et Ord meer at sige? "Hr. Ths. Villies Be" stemmelser ere fastsatte ved Planen, og saavidt " de ikke ere opfyldte, saavidt" — er dette det nudstaaeligste Snak paa Jorden, men ikke videre.

Dette merkværdige Skrift er inddeelt i 2 Deele; i det gamle og nye Testamentes Kirke-Historie. Enhver af disse Deele er igien inddeelt i Kapitler, og et hvert Kapitel indeholder en Period, hvorved giores 3 Slags Jagttagelser. Vi vil forbigaae 321 Sider af disse Jagttagelser, og alleene forelegge vore Læsere en Prøve af Historien af det 17de Seculum.

1) Om Kirkens Tilstand. Efter en kort Erindring om Dominicanernes Stridigheder med Jesuiterne om Confucii Dyrkelse, om Christendommen i Abyssinien, og det Engelske Missions-Verk i Amerika, om William Pen, Tranquebars Anlegelse og en Betragtning over at Hollænderne agte Negotien høyere end Religionen, iagttager Forf. "hvorledes " den Lutherske Kirke i Occident sandt ingen Leylighed " til at udbrede sine Gardiner iblant de Europæiske " Stater, men ved en og anden Leylighed maatte den " snarere befinde sig indskrænket her og der, saavel ved " Forfølgelse, hvorom strax, som ved en og anden Af" kortelse, hvor enten Calvinianismus eller Papismus " fik Overhaand, hvorfore den Lutherske Kirke maatte " snart sukke, som den, der Moderen er sønderbrudt " for; cf. Es. 66 C. v. 9. dog, Gud ske Lov! slog " den des stærkere Rodder i Norden, og i de Stater i " Tydskland, som bleve standhaftige, at man har Tillid " til det høyeste Væsen, at han efter sin Barmhiertig" tighed vil lade Lutheri egen Spaadom under sin naa" dige opholdende Kraft staae fast og vinde Seyer igien" nem en og anden Anfægtnings Drive-Jis indtil Ver" dens Ende, hvilket enhver sand Lutheraner ønsker og " beder" — Ak ja! men i en anden Stiil —

2) Om dens Forfølgelse: Under Tyrkerne i China og i Abyssinien; Om Hugonotternes Skiebne under Ludvig den 13de og 14de, om den tydske Krig og dens 3 Perioder.

3) Lærde og berømmelige Mænd. 1) Af Lutherske; Her forekomme Superintendenter, Biskopper, Doctores og Professores Theologiæ, Rectores, Præster, Hof- og Ober-Hof-Prædikantere fra Rostok, Jena, Wittemberg, Helmstadt, Tübingen, Strasborg, o. s. v. Hvoriblandt en Johannes Hülsemann, Theodorus Hackspannius, D. Casparus, Erasmus Brockmannus, Lütkemannus, Tarnovius; store Navne, siger Forf. (i det ringeste lange Navne) tilsammen 37 i Tallet. 2) Af Reformerte, 39, foruden et Appendix af 7 Arminianere, hvoriblant Grotius, hvis Skrifter forsikrer Hr. Th. er ret værd at læse; 3) Af Katholske, 22, hvoriblant Bossuet, som Forf. ikke ved meere om, end at han var Biskop i Meaux, døde 1704, og har skrevet 2 Skrifter, "som " har giort Uroe" — den Romersk-Catholske Kietter! —

I.) "Kæreses, Schismata, Controverser og andre saadanne Ting."

Om Socinianerne, Weigelianerne, Anabaptister, Quækere, Böhmister, Labadister, Gichtelianer, Poiretianer, Inspirerter, Rosenereutzere —, om Qvirinus Kuhlman, som blev brændt i Moscow, fordi han havde for mange Vædsker, hvorfor Arnold henfører Skylden paa de Lutherske Præster; om Jane Leade, en Kiøbmands-Enke i Engelland, som var forsynet med Instrumenter til at oprette en reen Apostolisk Kirke; om Margarethe Butler, som blev forjaget fra Hessen for Hoer, og oprettede et Socie-

tet

tet i Wittgenstein for at legge Vind paa en bedre Christendom.

II.) "Atheister, Deister og Naturalister, og hvad der forstaaes ved dem, directe og indirecte."

1.) Julius Cæsar Vaninus, naar han blev sød og brændt. 2.) Spinoza, han var først Jøde (siger Hr. Th.) men blev siden Philosophus og Atheist — det samme, som om man vilde sige: Hr. Thorning var først Christen, men blev siden Sognepræst og skrev Kirke-Historier. 3.) Mathias Knutzen, som "var vel fra Holstein, men studerede i Tydskland," ligesom han ikke kunne studere sig til Fritænker i Kiel, som i Jena, og ligesom Hertugdømmet Holstein laae i et andet Land i Europa end i Tydskland. (Atter Bedemands Stiil.) 4.) Hobbes. 5.) Cherbury. 6.) Toland.

III.) "Controverser og Stride."

1.) Blant Dominicanerne og Franciscanerne de immaculata conceptione Virginis Mariæ, som varede i syv Aar, og blev vedligeholdt af to Konger, en Keyser og to Paver. 2.) Blant Jesuiterne og Dominicanerne, de auxiliis gratiæ, og om Congregationer i den Anledning, som fordømte Jesuiterne — hvorpaa de tang. 3.) Stridigheder Quietisterne angaaende: om Molinos og hans Lærdom om Liggyldighed for godt og ondt; om Bossuets Stridighed med Fenelon og Mad. Guion, — og ikke et Ord meer om et Fruentimmer som Guion? ikke et Ord om hendes Overskyggelser af Pater Lacombe; ikke et Ord om at hun var saa beklemt af den indvortes Naade, at hun maatte opsuses, (alle af hendes egne Udtryk); ikke et Ord meer om Fenelon, om en Mand, som hans Fiender selv tilstød, havde saa meget Forstand, at man maatte skielve derfor; ikke et Ord om det ypperlige Svar af Pave Innocentius til de Prælater, som vilde have Fenelons Maxime de Saints fordømt: Peccavit excessu amoris divini, sed vos peccastis defectu amoris proximi? — Hvor meget har dog Hr. Th. glemt af hvad han burde erindre, og i den Sted anført, som han kunde udeladt! — 4.) Den Jansenistiske Striid mellem Jansenisterne og Jesuiterne om Naaden og den frie Villies Brug, om Arnaud og Pascal, som Forf. ikke veed meer om, end at den cene døde 1662. og den anden 1693.; om Quesnell, og en pavelig Constitution mod ham v. s. v. 5.) Strid mellem Dominicanerne og Jesuiterne angaaende Chinesernes Omvendelse; mellem Remonstranterne og Contra Remonstranterne; mellem Supralapsarios, Infralapsarios og Universalister. Stridigheder med Coccejanerne, om den Carteſianſke Philoſophie, om Locke at han har skrevet en Tractat om at den Christelige Religion var fornuftig, — hvori han stadfæster Naturalismum og Indifferentismum; — ret tilforladelig? — Om en Strid mellem 2 Præster i Dantzig, angaaende en Bog af den cene om Naade-Riget, hvorover han døde i Striden. 6.) "Den Helmstadiske "Controvers i 2 Deele" hvoraf den cene blev ført meer end 50 Aar, over at Calixtus søgte at forecne alle 3 Religioner, hvorfor Theologi af alle 3 Religioner søgte at excludere ham fra den Lutherske Kirke. 7.) Om den Pietistiske Strid fra 1670 til 1700.

IV.) Om Religionen i det 17de Seculo. Indvortes og Udvortes. 1.) Om Jesuiternes Læresatzer. 2.) Om de Skrifter, som efter Churfyrstens af Saxen Befaling bleve opsatte af de Sachsiske Theologi; om Kristi Allestedsnærværelse efter den menneskelige Natur. 3.) Om et Decret af Raadet i Geneve, hvorefter alle de, som ville befordres enten ved Akademiet eller Kirken, maatte med Ed forbinde sig til den particulaire Naade. — Det fortiener ellers en alvorlig Betragtning, at just denne samme Artikel, som man i Geneve under Tab af Befordring i Kirken, maatte med Ed forbinde sig til at troe, skildte en ulykkalig Fransk Benediktiner Munk i det 9de Aarhundrede ved sin Frihed og Mere. Man holdt et Synodus over ham, lod ham hudstryge, opbrændte hans Skrifter, dømte ham til evigt Fængsel, nægtede ham Sacramentet, og efter Døden en ærlig Begravelse; og alt dette, fordi han troede 700 Aar for tiilig, hvad en saa stor og tillige saa oplyst Deel af Europa har bekiendt sig siden offentlig til i deres Kirker; hvad Saurin, Tillotson, hvad Young har troet. 4.) En Anmerkning af Hr. Th. at Kundskaben er lettere at komme i Forbedring end Levnedet, thi Riddet indsniger sig ved Sikkerhed. — Atter Bedemands Stiil. — 5.) Om en Slags Tort, som den Franske Gesandt Duc de Crequy leed i Rom, i det at han blev angrebet i sit Hotel af de pavelige Drabantere og hans Folk dræbte. 6.) Om et Colloquium Charitativum i Thorn 1645, hvorved man holdte 36 Sessioner, og intet blev udrettet.

V.) Om Akademierne.

Hr. Thorning anfører til Bevis paa, at de boglige Konster i dette Seculo har naaet sin øverste Spidse, de udsdelige Mænd, en Scioppius, Casaubonus, Morhofius, Thuanus — Ak Hr. Pastor! —

VI.)

VI.) "Andre lærde og merkværdige Ting" 1.) Om Ridder-Ordenen af Johannes Aabenbaring stiftet af Il Dottore Agostino Gabrielle di Brescio. Item 2.) om at Kong Ludvig den 14de sendte Dragoner ud for at omvende Nedrelanguedoc, hvorover de bleve kaldte de støvede Apostler. — Dette Sted fortiente at kommenteres af den gamle Digter paa Ferney. — 3.) En Gravskrift over Pave Clemens den 11te.

Contigit hoc nunqvam, Papam decedere, de quo
Nilque boni possis dicere, nilque mali.

Oversat i Hr. Thornings Sprog:

Saa gik han bort,
Til Gravens Port,
Om hvilken Du kan sige;
Ey noget stort
Han haver giort
Af Got og Ondt saa lige.

Hr. Th. foreener de to ellers meget rare Egenskaber, at skrive lige godt i Vers og Prose. —

4.) Foruden i dette Seculo lutter gamle Cardinaler bleve udvalgte til Paver, paa det at de unge ikke skulle forledes til de forrige enormiske Laster; 5.) " Urbani den 8de listige Invention til " at svinge sig paa den pavelige Stoel, i det han for" restillede Cardinalerne, hvilket et ondt Tegn der " var paa Himmelen for den tilkommende Pave " og betydede at han ikke skulle sidde i 6 Uger, " hvorover de bleve bange" hvorover han blev udvalgt, — og hvorover han sad fra 1623 til 1644. 6.) Om Kong Karl den Førstes Henrettelse, om Cromvel og om at hans Enke nemlig Olivier, nemlig den store Cromvels giftede sig med en — Landsbye-Præst. 7.) Om at Erke-Bispoppen af Canterbury og andre høye Herrer har Opsigt med Dronningen af Engeland, naar hun giør Barsel; og endelig 8.) om at Portugiserne faldt fra Spanien, og sik deres egen Konge af det Fyrstelige Braganziske Huus. —

Her slutter Forf. med et i 19 store romerske Karakterer aftrykt Finis Novi Testamenti; hvem skulle vel ventet det Nye Testamentes Endeligt ved Udgangen af det forrige Aarhundrede, efter at man allerede har oplevet meer end to tredie Deele af et nyt, og hvem skulle troe, at man i Aaret 1773 tør endnu forelegge Publicum saa grove Sottiser?

Vi har allene ved denne Prøve af det 17de Seculi Historie uden Tvivl meer end nok overbeviist vore Læsere om Hr. Ths. Talenter at skrive Kirke-Historier, men vi kan umuelig skille dem ved den Fornøyelse at anføre endnu nogle faae Steder af de foregaaende. 1.) Om Simon Magus S. 22. siger Hr. Th. at han lagde sig efter Philosophie, og andre unyttige Ting; (Philosophie og andre unyttige Ting!) Forfatteren har siden efter paa samme Sted sagt, at han nægtede de Dødes Opstandelse, førte Horer med sig, og foregav at han var Guds Søn; Ifalb han regner det for Philosophie, saa forstaae vi det ligesaalidt, som hvorledes han i en anden Forstand tør parre Philosophie og andre unyttige Ting sammen.

2.) S. 31. at Jesu Navn stod med forgyldte Bogstaver i Martyr Ignatii Hierte, da Keyser Trajan lod det hugge i stykker, faaer Hr. Th. ingen klog Mand paa Jorden at troe; han turde dog spare sine Læsere, hvor faae de ogsaa ere, for at troe meer end de kan, og den sunde Forstand . . . men den horer magelse til Philosophie og andre unyttige Ting. 3.) S. 43. om Christendommens sande Væsen i det 2det Seculo er (efter Hr. Ths. Meening) i Særdeleshed at merke: at de første Kristne holdte Komedier, Skuespil og alle andre saadanne Lystigheder for fordømmelige. — Og om de seenere Kristne er i Særdeleshed at merke, at det var en Cardinal, der skrev den første Komedie i Italien efter Videnskabernes Tilbagekomst til Europa, og en Erkebisp, der skrev det første Sørgespil, at Pave Leo den 10de og Cardinalerne Mazarin og Richelieu anvendte utroelige Bekostninger paa Skuespillene, at de fleeste af dem længe for den Tid vare af den allerærværdigste Indhold, og for det meste det gamle og nye Testamente bragt i Dialoger, at Lidelsens Historie fra utænkelige Tider er blevet spillet over heele Italien, at det i Reformationens Tid i Engelland, var saa sædvanlig, at begge Partier foredrage deres forskiellige Læresetninger paa Skuepladsen, at i en af Henrik den 8de til den reformeerte Religions Understyttelse udgiven Akt udtrykkelig blev forbudet at opføre Skuespil, som streed imod den indførte Troes Artikler, og endelig at Skuespillene og andre saadanne Lystigheder, som Hr. Th. kalder dem, endog i de allerældste Tider og hos de fleeste Folk paa Jorden, har udgiort en betydelig Deel af den offentlige Guds Dyrkelse, enten til Erkiendtlighed for Himmelens Velgierninger, eller for at forsone dens Vrede, at man har brugt dem snart til at afmale de Lyksaliges Boliger og Dydens Belønning, snart Helvede med alle dets Forstrækkelser, og altid for at lære Menneskene deres Pligter; man kan ellers af dette og fleere Steder i den Materie ikke giøre sig Haab om at Hr. Th. vil arbeyde for Præmierne til Vinteren. —

(Slutningen følger.)

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 16. ——— 1773.

Slutningen af Recensionen af Hr. Owe Thornings Bibel- og Kirke-Historie. (See No. 15.)

4.) S. 45. Forsikrer Forfatteren at de Kristne vare saa attente i Guds Dyrkelsen ved deres Kierligheds Maaltider, at Hedningerne tog deraf Anledning til at være ligefaaledes paa deres Theatris. (En smuk Sammenligning.) 5.) S. 47. Anvise vi vore Læsere til de "Egensindigheds og Ubesindigheds Kugler, som Biskop Victor i Rom lod udflyve mod de standhaftige Orientaler, hvorved han virkelig giorde et Forspil paa de Vaticanske Bomber, som derefter virkelig ville flyve fra St. Angelo, hvorom Tiden lærer." 6.) S. 51. "Actes desuden en merkværdig Historie, som skal være passeret imellem Nicephorum, en Laicum, og Sacricium en Veldiste; Sapricius ville ikke, da han blev fort til Døden, tilgive Nicephoro den ældste sin Forseelse imod sig, hvormeget han end bad derom; men det skedte derpaa, at Sapricius den Laicus, for at redde sit Liv, fornægtede Troen, men Nicephorus den ældste lidde derimod Martyr-Døden med stor Frimodighed." — Vore Læsere, som vente endnu uden Tvivl efter den mærkværdige Historie, vil ventelig forundres, naar vi sige dem, at den allerede er til Ende, og at Fortsettelsen begynder med en Biskop fra Lybien, som Hr. Th. for Tydeligheds Skyld legger til, er en Provinds i Afrika. — 7.) S. 58. Om Zenobia: "at Biskoppen i Antiochien for at insinuere sig hos hende, har giwet efter paa Christi Guddom." — Vi havde fra en Lutherst Præst til en Lutherst Meenighed i et Lutherst Rige, i en saa alvorlig Materie ventet et meere anstændigt Udtryk, og det kan hverken tiene Biskopen i Antiochien eller Hr. Th. til nogen Undskyldning, at han siden efter forsikrer, at han af 70 Bisper for sine Vildfarelser blev sat fra sit Embede. — 8.) Oprindelsen til Mortens Gaas S. 84. 9.) S. 100. Om Munkene i det 4de Seculo; at de levede sparsom, gik i slette Klæder, bade idelig, førte en streng Disciplin, og veed dette Seculum endnu af ingen Munker. — Vi veed ikke om dette Tillæg skal være en Satire, eller en blot historisk Efterretning. Som Satire veed vi intet bedre at ligne det med end et vist Sted i et bekiendt Fransk Poem, som vi, Skrivefriheden uagtet, ikke tør anføre. — 10.) S. 102. Om den aandelige Zions panelede Vegge. 11.) S. 123. Om det store Synodus i Epheso, af 580 Biskopper, med Tilnavn: det Røveragtige: 12.) S. 135. Regner Hr. Th. til Bevis paa "hvorledes de Geistlige vare disponerede i Tienesterne, at der ved den store Kirke i Konstantinopel efter et Reglement af Keyser Justinianus blant andet skulle være 100 Portnere." — Vi have for megen Ære for Forfatterens egen Orden til at antage det for meer end et Bevis paa, at den store Kirke i Konstantinopel havde mange Dørre. — 13.) S. 152. Lærer man: "at i Occident maatte i det 7de Seculo alle Ting kiende Paven for Hovedet, at Biskoppen af Ravenna stirrede vel noget derimod, men hvad kunne det nytte? Den Pavelige Excommunications Kugler kunne bane Veyen til en godvillig Underkastelse. Den forrige Biskop Maurus stiød vel igien, men med ulige Force, da det rømerske, som Biskoppen vel og fornam, og døde" — man skulle troe, man læste Historien af et Feldtslag. — 14.) S. 182. Forekommer en Forklaring over hvad Seculum Obscurum er; Det mørke, siger Hr. Th., hvad som er mørk, er i Trang for Lys, hvortil er føyet en Betragtning over den Orientalske og Occidentalske Pøel med sine henhørende Skyer, Paven

der contribuable Hartkorn 1 Mand beregnet, udgiør, foruden den ordentlige Land-Militz og de til de hvervede Regimenter afleverede national Soldater i Jylland, Sielland og Fyhn, 40,000 Mand, som kunne inddeeles i de 3 Classer: Bevæbnede: Øvede: og Antegnede: 5200 Mand heraf skulle legges til de 13 staaende Bataillioner Landfolk. Hvert Compagnie 100 Mand, de øvrige 34800 blive Reserver.

II.) I Fred antages ingen Over- eller Under-Officerer alleene dertil. De, som høre til de ordentlige National Bataillioner øve Landværnen tillige. I Krigstider skal de militaire, som har faaet civile Embeder, bruges dertil.

III.) Enhver Compagnie-Chef fører Rullen, Optegnelse og Mandtal over sit District, og indleverer 3 Lister deraf ved de aarlige Land-Militz Sessioner, nemlig: Indeelings-Rullen, Afgangs-Listen og Tilgangs-Listen.

IV.) Valget af Mandskabet behøver her ikke at regnes saa nøye, som ved de hvervede Regimenter, men alting gaaer med, hvad der ikke egentlig er Krøblinge.

V.) Klæderne skog aldrig Fienden. Derfor beholder enhver Bonde den Dragt som i hans Provintz er brugelig. Han maae alleene i Steden for Hue bruge Hat eller Kabudse, og i Steden for Træ-Skoe bringe Skoe eller Støvle med sig paa Øvelse-Pladsen. Om de overflødige Vester og Trøyer skal afleges i Øvelse-Tiden, overlades til Under-Officererne.

VI.) Kirkegaarden er den Samlings-Plads, hvor enhver under Straf bør indfinde sig, i de første 3 Aar hver Søndag, og derefter hver 4de Søndag. Ved denne Leylighed beklager Forfatteren, at den ordentlige Land-Militz har ofte saa lang Vey til Samlings-Pladsen, at Soldaten spilder 3 Dage dermed.

VII.) Om Bevæbningen: Hver Kompagnie skal have 20 Rifler.

VIII.) Om den forundne Øvelse. Dertil hører, at danne Kroppen til frie Marsch. At bruge Gevæbret og især Kugle-Rifien, hvortil duelige Jægere kan give Anviisning. Voldsomme Tvangsmidler bør aldrig bruges.

IX.) Det grove Skyt finder Landværnen for sig, enten i smaae Kiøbstæder, eller Toyhusene udlevere det. (Forfatteren kiender uden Tvivl en af Deelene ikke, han havde ellers ey parret dem sammen.) Brand-Folkene i Kiøbstæderne skal behandle dem.

X.) Den nødvendige Amunition bliver bevaret i et Krud-Taarn, hvoraf et hvert Stift har et.

XI.) En Mønstring bliver i Begyndelsen holdet hvert Aar naar ingen uhykkelige Tilfælde treffe ind for Bonden. Den skeer af Mønster-Herrerne for det ordentlige Landfolk, og Officererne anføre dem for Mønster-Bordet.

XII.) Ved Beregning af Bekostningerne har Forfatteren, som paa fleere andre Steder i hans Skrift, sin Hensigt mest paa Jylland, som han best kiender. Der ville Indretningen koste 16000 Rdlr. som Forfatteren tager af de protocollerte Capitaler, Herregaardens frie Hartkorn, Præsternes Indkomster, og fra Kiøbstæderne, uden at besvære den Kongelige Casse det ringeste.

Denne Forfatter bør ikke aldeeles afvises uden at prøves. Hans Forslag er egentlig at anseе som en udvidet Land-Militz-Forfatning. At giøre alt til Soldater er det væsentlige i den Norske Krigs-Etats-Forfatning, som Forfatteren meere skulle ladet tiene sig til Mønster. Proprietairenes vilkaarlige Maade at afsevere Recruter er derimod mange Vanskeligheder underkasset. Det umiddelbare Forsvar, som Dannemark havde at vente sig af denne Landeværn, var vel ey saa betydeligt. Den Hielp, som den i en Hast kunne giøre de staaende Armeer, var vel den første Nytte, den kunne giøre. "Et befalende Bliv" er vel nok til at bringe denne Indretning i Stand, men til at giøre det med nogen Fortgang hører et vist Esprit de Nation, som man maaskee ikke treffer allesteds.

Imidlertid er her ikke Sted til at giøre nogen nøye Undersøgelse over dette Skrift. Recensenten troer ved et fuldstændigt Udtog at have giort Sit, før med en god Samvittighed at kunne henlegge det ad acta, hvor det maaskee af andre blot efter Gjennemlæsning af Titelen allerede er henlagt. M.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 17. —— 1773.

E. F. Gellerts moralske Forelæsninger. Paa Dansk oversatte af Peder Topp Wandall. Første Bind. 8. Kiøbenhavn, 1773. Trykt hos G. C. Berling. 359 S. og Fortale 70 S.

Gellerts Navn er saa bekiendt, og hans Skrifter saa æret allevegne: at et Værk fra ham ikke trænger til nogen Anpriisning. Hele Europa (i egentlig Forstand) læser ham med en Nytte og Fornøyelse, der udbrede sig alt meere fra Slægt til Slægt, og vil sætte hans Navn ved Siden af de store Mænds, som have fortient hele Menneskeslægtens Ærefrygt og Taknemmelighed. Ingen haver vidst som han, at skrive for alle Stænder, for hver Alder, for Lærd og Læg. Hvem haver som han altid forbunden den reeneste Smag med en almindelig Tækkelighed, den yderste Fattelighed med Adel og Styrke? — Dog, hvad ere vi, at vove vore faa Virakskorn paa et Alter, som uophørlig luer af tusinde Offere?

Hvad som allermeest ophøyer den udødelige Gellert over de fleste Lærde og skiønne Aander, er hans exemplariske Levnet, hans aldrig noksom beundrede Dyd, hans strænge christelige Moralitet, som giorde ham ligesom til et Ideal af et Menneske, som opfyldte alle dem, der havde den Lykke at see ham, med en hellig Gysen, liig den man finder til i den eensomme natlige Lund, eller i et gammelt, majestætisk Tempel, hvor man trindt omkring synes at fornemme den nærværende Guddom.

Nærværende Skrift (som han førend han døde tildeels haver igiennemseet og overdraget Udgaven af til et Par af sine Venner) indeholder hans Forelæsninger over Sædelæren, og viser os den Theorie, som hans hele Liv haver været en Anvendelse af. Det bestaaer af 3 Afdeelinger: 1.) Om Moralen overhovedet, 2.) om de almindelige Midler at forhverve sig Dyden ved, og 3.) om de fornemste Pligter imod os selv, andre og Gud. Det Rum, vi maa indskrænke os udi i disse Blade, tillader ikke noget udførligt Udtog; dog for at giøre vore Læsere, der endnu ey have læst Bogen selv, meere opmærksom paa den, vil vi her anføre Overskriften af hver Forelæsning i sær.

1.) Indledning i Moralen, eller dens Afbildning efter sin Beskaffenhed, sin Omkreds og sin Nytte.

Her udledes Sædelærens første Grunde og Nødvendighed af de simpelste Betragtninger, og giøres en Sammenligning imellem det høye Gode, Dyden forskaffer, og de onde Følger, der flyde af Lasten.

2. Om den naturlige Følelse af det Gode og Onde, det Lovlige og Skammelige.

Forfatteren beraaber sig her ikke paa de Følelser, man fornemmer til ved egne Gierninger. De forvirres ved Stolthed og Lidenskaberne, og Samvittighedens Stemme døves ved Adspredelser og Letsindighed. Han fremstiller et Par Exempler af opdigtede Characterer, og spørger saa sine Tilhørere, om de ikke fornemme Ærgrelse, Vrede, Had, Afskye ved at betragte den Udydige, og Kierlighed, Høyagtelse, Beundring, Ærefrygt for den Dydige. Maaden at forskaffe sig den sande og altid virksomme Følelse for Dyden vises her tydelig og fyndig.

3.) Om det Fortrin vore Tiders Moral har frem for de gamle Philosophers Moral, og om det Forskrækkelige i den fritænkerske Moral.

Den Forbedring, Aabenbaringen haver bragt ind i Sædelæren, giøres her øyensynlig, og Fritænkernes Moral uddrages af Fritænkernes Levemaade, og vises fra dens sande, det er, foragtelige og skrækkelige Side.

4.) Om Forskiellen paa den philosophiske Moral og Religionens Moral.

I Henseende til deres Kilde og Fuldkommenhed, til de Dyders Natur begge lære, til deres Beviis og Bevæggrunde. Den christelige Sædelære viser sig her i sin fulde Triumph over alt, hvad den reneste Fornuft kan falde paa, og denne Afhandling sammendrages i og oplives ved en ypperlig Malning af den døende dydige Fornuftvise og den døende Christen. Den sidstes Tale er den samme, som findes i Forfatterens Læredigt, Christen.

5.) Hvorvidt Dyden er Veyen til Lyksalighed, og hvori Dydens Væsen bestaaer.

Dyden giør de sandselige Glæder uskadelig; forædler dem, som frembringes af Indbildnings-

Kraften og de høyere Lidenskaber, og er eene Grund til de ædelste og høyeste af alle Glæder, en fornøyende Selvbevidsthed og Erkiendelse af Gud. Paa den anden Side befrier Dyden fra alt det Onde, som er en naturlig Følge af Lasterne; ja den svækker Følelsen af det uforskyldte Onde, og ved Haab og Trøe giver Glæde midt i udvortes Elendighed. Her indskiærpes og den store Lære, at Hensigten allene gior Dyd til Dyd, eller som Klopstock udtrykker det:

" At Gierningen kun er det synlige Legeme,
" men Hensigten Siælen i det. "

6—10.) Almindelige Midler, at komme til Dyden, og at formeere den.

Her gives følgende Regler:

a) Kundskab om vore Pligter. Der vises, at det er mueligt at forhverve sig saadan Kundskab, naar man vil. Denne Mueligheds bevises ved at Pligterne gaaes igiennem, og deres Nødvendighed udbrages af upaatvivlelige Grundsætninger.

b) Bestræbelse efter denne Kundskabs ideelige Formerelse, og Værdsomhed for Vildfarelse. Vi kan ikke nokſom anprise Læsningen af S. 148. f. hvor der vises, hvorledes vore levendste Forestillinger om Pligterne efterhaanden kunne formørkes, skiules, udslukkes, og hvorledes dette forebygges. Den falske eller eensidige Forestilling om Dyden og sammes fadelige Følger fremstilles her under en Deel Characterer, som tillige vise Temperamentdyders Utilstrækkelighed, og oplyse end videre den Sætning, at Hensigten og ikke Handlingen udgior Dyden.

c) Kundskabens ideelige Anvendelse paa vores Hierte og Levnet, samt Forberedelse paa enhver Dag og prøvende Eftertanke hver Aften. Til disse Forberedelser og Undersøgelser gives et meget udførligt Exempel, som kan anvendes paa enhver.

d) En varende Forestilling om Guds Fuldkommenheder, og dermed forbunden, daglig Bøn. Bønnens Nødvendighed bevises her imod alt, hvad der pleyer indvendes imod den, og Bønnen selv fremvises fra en ganske anden Side end den sædvanlig betragtes paa, og vi kan ikke uden paa det høyeste anprise dette Sted til nøyagtig Overveyelse. Følgende Sted, hvormed den 7de Forelæsning sluttes, forelegge vi vore Læsere, som en Prøve paa det rørende Foredrag, der besynderlig herſker i dette Værk.

" Jeg ved, De kiende disse den sande Viisdoms
" Regler maaskee lige saa got, som jeg; de ligge alle
" aabenbarede for vore Øyne i Fornuftens og Reli-
" gionens Herredømme, og det er ikke vanskeligt at
" see dem. Men at udøve dem, kiereste Venner, det
" er den høyeste Viisdom, og just til denne Udvel-
" se vil jeg gierne opmuntre og lede Dem, og betiene
" mig af, samt gøre mig værdig til den Fortrolig-
" hed De have til mig. De handle daglig efter de
" Regler, jeg nu og hidtil har foredraget Dem, og
" og De skal fornemme, hvor nyttige de ere i sig selv.
" Jeg kiender den mindste Deel af Dem; og jeg seer
" Dem alle maaskee ikke meere inden faa Aar, og si-
" den maaskee ikke meere i dette Liv. Men De høre
" dog alle med mig til Guds store Familie, hvis
" Lykke skal være mig kier, og ved hvilken jeg paa al-
" le Maader vil giøre mig fortient. Havde jeg dog
" i denne Time med Hensigt og Eftertryk opfyldt den-
" ne Pligt, og vundet Dyden, endog kun en tidlig
" Tilbeder, eller ført een nærmere til den; hvor lyk-
" kelig vilde jeg prise mig! Denne eneste Gierning,
" var den ikke allerede et heelt Liv værd? Ja, jeg,
" kiereste Venner, jeg træder efter menneskelig An-
" seelse snart, og meget for end De, fra dette Livs
" Skueplads; men inden faa Aar, (thi hvad er 30
" og 50 flygtige Aar?) forener Evigheden os alle
" igien. Da skal det blive bevist for os, hvor lykke-
" lig den er, som tidlig haver vovet det, med Guds
" at være dydig, eller at blive det, om han endnu
" ikke var det. Da takker maaskee een af Dem mig,
" saaledes som jeg vil takke den Ven, der har ført
" mig paa Viisdommens Vey. — Da raaber, give,
" o Gud, at det maatte skee! maaskee et ungt Men-
" neske ogsaa til mig: Vel dig; du haver reddet mit
" Liv! Vel dig, du haver reddet min Siæl! O Gud!
" hvor maa den Lykke glæde, at have reddet en
" Siæl! " S. 185.

e) Kundskab om Verden, Menneskene og sig selv. Det bedragende udvortes Skin hos andre forestilles her ved nogle skarptegnede Characterer, og Historien anprises som et ypperligt Hielpemiddel til at lære at kiende os selv og andre. Anecdoten om den dovende Addison indføres her ved en Leylighed, og forestilles til Efterfølge, og Udgiverne sige os i en Anmærkning, at den sal. Forf. haver bevist Sandheden af det, han her siger, med Exemplet, ved hans egen opbyggelige Død.

f) Herredømme over Sandsernes Indtryk, Indbildningskraften og Tilbøyelighederne. De Regler, som her paa det tydeligste angives og ved Exempler oplyses, bør læses i deres hele Sammenhæng, vi maatte udskrive denne Forelæsning heel og holden, om vi vilde giøre Læseren ret bekiendt med dem. De fortiene at læres uden ad af enhver, som elsker Dyden.

g) Agtpaagivenhed paa den indvortes Erfaring, og Vedblivende i vores Pligters Udøvelse. Her bestrides og ved en given Leylighed den falske og farlige Tanke, som om Dyden ophævede al jordisk Glæde, og var en Skam for Menneskene.

h) Dydige Venner og Exempler, saavel af vores Tiid, som af den fremfarne.

i) Gode Skrifters Læsning. Her anbefales iblant andre følgende Skrifter: Mosheims Sædelære; Baumgartens og Crusius's Sædelære; Hutcheson og Fordyces Fornuftens Sædelære; Lucas's sikre Vey til den sande Lyksalighed; Basedows practiske Philosophie für alle Stände, (man tilgiver det gierne den redelige og fromme Gellert, og hans retskaffne Venner Udgiverne, naar de advare, maaskee alt for ivrig, for endeel af Hr. Basedows andre Skrifter) og sammes Sædelære aus natürlicher Erkentniß Gottes und der Welt; Reimarus's vornehmste Wahrheiten der natürlichen Religion; S. Squires Foreststilling af den naturlige og aabenbarede Religions Overensstemmelse, Visdhed og Vigtighed; Mösselts Auszug aus der Vertheidigung der Wahrheit u. Göttlichkeit der christlichen Religion; Laws Opmuntringer til alle Christne til et fromt og saligt Levnet; Ph. Doddridges sande Sudsrygtighedsbegyndelse og Fremgang i et Menneskes Siæl; Cramers Andachten; Derhams Astrotheologie og Physicotheologie; Sulzers moral. Betrachtungen über d. Werke der Natur, og sammes Unterredungen über die Schönheiten der Natur; Herveys Betragtninger; Nieuwentyts rigtige Brug af Verdens Betragtelse til Kundskab om Gud; Bonnets Betragtninger over Naturen; la Bruyeres Characterer; Herrugen af Rochefoucaults og Marquisinden de la Sables Maximer; Spaldings Bestimmung des Menschen; Rabeners Satyren; (*) Abt von Verdienste; Cramers moral. Abhandlungen; Ugebladene: Den engelske Tilskuer; Tilsynsmanden; Der Jüngling; Der Fremde; Der nordische Aufseher og Lægen; Youngs Nattetanker; Thomsons Aarstider; Hallers og Hagedorns Lehrgedichte; Racines Lørredigt om Religionen; Clarissa og Grandison. Men frem for alle Ting, den hellige Skrift. Maaskee nogle af vore Læsere vil finde Behag i at høre af den ærværdige Forfatter følgende Vidnesbyrd om Skriftens og Religionens Guddommelighed. Efter at have vist Bibelens Lærdommes deres store Fortrin frem for de gamle Philosophers Lære; bliver han S. 257. saaledes ved: " De lade mig gisre en oprigtig Tilstaaelse, kiære Venner. Jeg haver levet 50 Aar, og nydt " forskiellige Livets Glæder. Ingen have været vari" gere, ustydigere og lystsigere for mig, end de mit " Hierte, indskrænket af Religionens lette Lænker, har " søgt og nydt efter dens Raad; dette bevidner jeg " paa min Samvittighed! Jeg har levet 50 Aar, og " udstaaet forskiellige Livets Mødsommeligheder; og " ingensteds fundet mere Lys i Mørkhederne, mere " Styrke, mere Trøst i Mod i Lidelserne, end ved Re" ligionens Kilde; dette bevidner jeg paa min Sam" vittighed! Jeg har levet 50 Aar, og har været mere end engang ved Dodens Porte; og har erfaret, at " Intet, Intet uden Undtagelse, uden Religionens gud" dommelige Kraft hielper at bestaae imod Dodens For" skrekkelser; at inter uden den hellige Troe paa vor Fri" ser og Forløser kan styrke den bange Aand ved det vig" tige Skridt ind i Evigheden, og stille Samvittigheden, " som anklager os; dette bevidner jeg, som for " GUD! Gielder en Vens og Lærers Anseelse hos " dem: o saa lade De min gielde hos Sig paa den Tid, " naar den stolte Grubler vil gisre Skriftens Lærdom" me ringeagtede hos Dem, og den forslagne Frietæn" ker vil berøve Dem Deres hellige Troe. Aldrig " maae da iblant dig, din christelige Ungdoms Flok, fin" des en Foragter eller Bespotter af den bedste blant al" le Bøger!„

(*) Vi have tidt undredes over, at ingen haver foretaget sig, at samle de af Rabeners Satyrer, som vi alt have i Dansk, og at see de øvrige ligeledes oversatte ved dueligе Penne, saa at alle Rabeners Værker kunde haves samlede, i saa gode Oversættelser, som dem vi allerede besidde af de Hrr. Zweig og Wandal. Det samme burde gisres med de Gellertiske Skrifter, da vi allerede have Fabienne, Lærdeskabs-Brevene, Grevinden G., Comoedierne m. m. i gode Oversættelser.

11.) Om Omsorgen for Legemets Sundhed. Med denne Forelæsning begynder egentlig Læren om Pligterne i Særdeleshed. Sundhedens Hyperlighed bliver foreslilt, og deraf udledet den Pligt at vedligeholde den. Alle almindelige diætetiske Regler, som høre herhid, blive kort og munter foredragen efter Armstrongs Digt om Sundhedens Vedligeholdelse. (the art of preserving health)

12.) Om de Feyl, som staae tvertimod den fornuftige Omhue for Legemets Sundhed, saa og om den Omhue, at faae et fast og varig Legeme.

Et Par meget vel udforte Exempler vise, hvorledes man kan gisre for lidt eller for meget af Omsorgen for Sundheden. Her anbefales tillige den Pligt at gisre Legemet haardfort, men vises og, hvilke Pligter man kan og bor udove, endog i den sygeligste Tilstand. Vi have allerede udskreven for meget, ellers skulde vi ikke kunne forbigaae den rørende Tale, som den sal. Forf. S. 298. indbyder og besværger sine unge Tilhørere med, i de unge Aar at sørge for Legemets Skaansel.

13.) Om Omsorg for Velanstændigheden og udvortes Sædelighed.

Reenlighed, Lader, Mæle, Miner, Klædedragt, intet er denne elskværdige Sædelærer for ringe, at han jo giver de tydeligste Regler for det, og her lærer man ham at kiende, som den Mand, der var inderlig vel bekiendt med den fine Levemaade og den store Verden. Hvor mangen Magister Træenub vil ryste paa Hovedet, naar han seer en heel Forelæsning anvendt til denne Materie; thi han vil ikke indsee

indsee den Sandhed, vores Forfatter lærer, at en Forbrydelse mod den fornuftige Velanstændighed formindsker Høyagtelsen endog for den lærdeste, retskaffenste Mand, og derved betager hans Lære og Exempel en stor Deel af den behøvende Styrke.

14. og 15.) **Om Pligterne i Henseende til de udvortes Goder i det sælskabelige Liv.**

a) **I Henseende til et godt Navn og Æren.** Forklaringen paa Æren: " Æren er i Almindelighed andres gunstige og grundede Meening om vore Fortienester og Dueligheder, og om Hensigten, at anvende dem paa den bedste og almeennyttigste Maade." Meget tydelig blive Grændserne fastsatte, hvorvidt vi have at stræbe efter Ære, og hvem det er, hvis gunstige Meeninger vi skal bekymre os om. Den Bemærkelse her giøres, er en vigtig Sandhed, omendskiønt den ikke strax falder i Øynene, nemlig at i hvor ringe Antallet paa de Fornuftige er, saa vinder dog de allerfleste Tider, om ikke altid deres Meening og Dom omstder Overhaand over Mængdens. — Regler til at forhverve sig et godt Navn: 1.) Man stræbe efter at være en nyttig og retskaffen Mand; 2.) Man søge at være nyttig paa den bedste Maade, hver efter sine Evner; 3.) Foruden at man med Fliid driver det, man er bestemt til, legge man sig og efter det, som kan have nogen Indflydelse paa det første; 4.) Klogskab, Beskedenhed, Velanstændighed. b) **I Henseende til Formue.** Man bør læse dette i Sammenhæng. De fine Bemærkelser, de nøyagtige, rigtige Distinctioner, og det tydelige Foredrag, vil da vist opklare denne Lære for enhver Læser efter Ønske; i hvor let den ellers pleyer føre til Modsigelser og Sophisterier, da al for mange Tilbøyeligheder og Affecter interesseres derved. c) **I Henseende til Anseelse og Magt.** Dyd og Retskaffenhed ere de eeneste Midler, at naae disse Fortrin, og Beskedenhed og Ydmyghed, til at nyde dem ret.

Her sluttes denne første Deel. I den anden, som vi ønske snart at faae i denne Oversættelse, bliver Læren om Pligterne fortsadt, og hele Værket sluttet med et Anhang af moralske Characterer.

Fortalen af Hr. Professor Balle skal bevise, hvor nødvendigt det er at foredrage Religionens Lærdomme, tilligemed Religionens Bud.

Oversættelsen er overhovedet saaledes, som man venter sig den af Hr. Wandall, det er, den er meget god. Oversættelser i Almindelighed ere ikke saa let et Arbeyde, som mange maaskee forestille sig, der ikke selv have forsøgt det, allerheldst naar det Sprog, man oversætter af, er nær beslægtet med det, man oversætter i; thi da maa man uophørligen tage sig i Agt, for ikke at forføres af Untryk eller Vendinger, som synes at kunde bruges i Oversættelsen, og dog falde usædvanlig for en Læser, der ikke kiender Originalen. Kritiken bør derfor ved saadanne Oversættelsers Bedømmelse altid have Popes Regel for Øynene: " Det være langt fra Eder, at fornærmes ved enhver liden Forseelse! Sligt røber altid enten stor Stolthed eller liden Fornuft. " Men et Par Steder kan vi dog ikke gaae forbi, hvor Oversætteren synes at have ikke saa gandske truffet Meningen: f. E. S. 26. Saa lykkelig kan Moralen og dens Pligters Udøvelse giøre enhver Dødelig, endogsaa den Nedrigste; hvor meget lykkeligere for Fyrsten, et heelt Lands Behersker, for sig og Verden! Dette burde hede: Saa lykkelig kan Moralen og dens Pligters Udøvelse giøre enhver Dødelig, endogsaa den Ringeste; men hvor meget lykkeligere (kan den giøre) Fyrsten, et heelt Lands Behersker, for sig og for Verden! (*) S. 51. som allerede glæde sig ved din Lykke og din Omgiængelse. I Originalen: Die sich schon auf dein Glück und deinen Umgang freun. Som alt glæde sig til din Lykke og din Omgiængelse. Det tydske auf i slige Talemaader bemærker en tilkommende Tiid. S. 73. Religionens Kilde, ved hvilken de stolt skamme sig, og de utaknemmelig bespotte. Efter det Tydske: Religionens Kilde, ved hvilken de stolt skamme sig, og den de utaknemmelig bespotte: (rettere: spotte med: (**) Samme S. tilforladelig smuk. Det tydske zuversichtlich schön bør nok heller gives med tillidsfuld (og) smuk. S. 83. At hverken en frek Britte eller en spottende Gallier skal undervise os forgieves. I Originalen staaer umsonst, hvilket jevnlig bemærker uden Belønning eller for intet; og i denne Meening staaer det og uden Modsigelse her. S. 92. En enkelt stakkels Plante. Usel udtrykker nærmere det tydske dürftig.

Trykfeyl, som dette Skrift saavelsom de fleste ikke er fri for, kommer ikke os til at rette, ihvorvel der findes endeel her, som hindre Forstaaeligheden. Som S. 26. dem en, i Steden for denne; S. 46. egen villig, for egenvillig o. s. v. Men det kan dog ikke regnes til Trykfeyl, at Hr. W. næsten overalt lader Adjectivet med den ubestemte Artikel umoveret, naar det henhører til et neutrisk Substantiv. Som: et sædelig Levnet, et hver Optrin, et kraftig Middel, et frugtbar Træe, et ung Menneske, et varig Legeme, o. s. v. Aarsagen til dette ønskede vi at vide; saasom os synes, at man ikke burde lade de faa Motioner gaae under, som vort Sprog haver, da det vist ikke haver overflødigt hverken af dem eller af Flexioner.

N.

(*) So glücklich kann die Moral u. die Ausübung ihrer Pflichten jeden Sterblichen, auch den Niedrigsten machen; wieviel glücklicher für sich und die Welt, den Fürsten, den Beherscher eines ganzen Landes.

(**) Die Quelle der Religion, deren sie sich stolz schänen, und die sie undankbar verspotten.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 18. ——— 1773.

Oxonii, Decembr. 16, Mdcclxxii.

Si jure aliquo Virorum Illustrium aut Eruditorum per Europam rogetur Patrocinium, ad opus aliquod literarium in lucem edendum; liceat augurari, eosdem optimo jure jam compellari, ut Opus, in universorum utilitatem institutum, formâque sequenti propositum, favore suo protegant & sustentent. Profectò Doctor Kennicott, qui hujusmodi Patrocinium rogat, publicæ Liberalitatis laudi multum detraheret; si, postquam Opus a se inceptum Subscriptione Librarum plus quam Decem Mille (monetæ Anglicæ) hucusque auctum fuerit ac promotum, non ex hoc argumento colligeret, fore & in posterum Patronis suis parem alacritatem, quò typis demum excudatur, quod ut tam ingenti Sumptu prælo paratum esset, iisdem auxiliantibus tandem effecit.

Quanquam vero hujusce Operis fama singulas Europæ regiones perfvaserit; quanquam hominum uniuscujusque & ordinis & Sectæ præconio fuerit ornatum; nec minus Romæ, quam Genevæ, auctoritate publicâ munitum; quanquam Regum potentissimorum commendatione decoratum, & celeberrimorum tum Professorum tum Bibliothecariorum subsidiis firmatum; quanquam Augustissimi Regis Britannici, Serenissimi Principis Aurasiaci, Academiæ Theodoro Palatinæ Manhemiensis, plurimorum porro Virorum Illustrium ac Doctorum tum in Britanniâ tum in Hiberniâ, patrocinio ac munificentia singulari insignitum; quanquam denique Opus, adeo honorifice commendatum, satis quoad propositum ejus ac usum innotescat; eousque saltem, ut ulterior aliqua explicatio supervacanea videri possit; quoniam ad nonnullos forsan publicæ hæ conditiones perveniant, quos Operis hujus indoles prorsus lateat; ad nonnullos etiam, quos, ut de eo minus benevole sentiant, induxerunt vel paucorum impetus inhumani, vel multorum falsæ repræsentationes ex ignorantia ortæ; vera Operis indoles breviter hic exponenda est, & illustranda.

Inter omnia, quæ nunc exstant per totum terrarum orbem volumina, nullum Novo Testamento, Utilitatis ratione habitâ, nullum Veteri Testamento, quod Antiquitatem attinet, æquiparari potest. Hæc duo Volumina generis humani tum historiam, tum officia, a mundi creatione usque ad ipsius interitum enarrant; idque ex Scriptorum Spiritu Divino afflatorum auctoritate. Quanquam vero hi Auctores scripta sua omnino perfecta post se reliquerunt, eam tamen perfectionem non vendicabunt ii, qui in seculis sequentibus transcripserunt: nec Divina Providentia ullo modo sese interposuit, ut perpetuo miraculo calamos scribarum erroribus obnoxiorum dirigeret. Quòd si multæ variantes lectiones irrepserunt; in nullâ certe ætate, quam hac nostrâ, opportunior esse potuit eorundem

rundem detectio: cum verisimile sit has ipsas varietates objectionibus hominum Infidelium ansam præbuisse præcipuam. Est etiam verisimile, harum varietatum nonnullas in iis locis obtinuisse, in quibus Vetus Testamentum vel cum locis exinde in Novo citatis, vel cum aliis Veteris Testamenti locis, nunc pugnat; vel ubi verba, in prosaica præsertim oratione, legitimam aliquam & grammaticam interpretationem non recipiunt. Et quanto impedimento necesse hoc fuerit eorum studiis, quibus sacrum hunc Codicem exponendi datum sit negotium; quantumque aliorum pium ardorem minuerit, quibus in hunc Librum nuditandi incumbit officium! si revera multis magnisque a primæva sua rectitudine deflectionibus obscuretur.

In Academiæ Oxonienſis honorem dictum sit, quòd hic loci, anno C. 1707. Græcus Novi Testamenti Textus, unà cum lectionibus variantibus ex codicibus MStis, circiter 112, ab erudito ac diligenti Doctore Millio collectis in lucem fuit editus: cujus institutum, etsi paucorum cavillationibus petitum, magna tamen cum laude & gratitudine acceptum est. Cum tamen eruditi fere omnes, dum Millio grates agerent, eoipso opinionem suam prodebant de multis locis in Novo Testamento corruptis, (quæ enim in pejus mutantur, ea certe corrumpuntur) credebant nihilominus pauca esse loca corrupta in textu Testamenti Veteris: immo potius religionis loco habebant, Textus Hebræi impressi integritatem asseverare absolutam; etiamsi iis non innotuit, quo ex codice MSto, vel quibus MStis fuisset desumptus.

At vero, circiter 20 abhinc annos, deprehendebat Dr. Kennicott multos codices Bib. Heb. MStos Oxonii servatos; eosque tum a se invicem, tum a textu impresso, magnopere dissentientes. In aliis etiam MStis, tum Cantabrigiensibus tum Londinensibus, variantes lectiones multas, easque magni momenti, reperiebat. Hæc inventa, nihil obstantibus virorum doctorum opinionibus Præjudicatis, in Dissertatione anno 1753. in lucem editâ, expositi. Quâ in Dissertatione, uti & in alterâ 1759, tam abunde emicuerunt probationes tum cod. Heb. jam exstantium multitudinis, tum lectionum non leviter variantium; ut inductus fuerit Dr. Kennicott, Viris primariis eum adhortantibus, ad Collationem omnium codicum Heb. Biblicorum, in Britannia aut Hibernia conservatorum, instituendam.

Intra decem annos, quos antea subducto calculo necessarios fore judicaverat, fuit ad umbilicum perducta Collatio. Dum que hæc geruntur domi, quid apud exteros fieri posset exquirebat; & exquirenti res tam pulchre cessit, ut codices MStos ex Asiâ, Africa & Americâ, huc advectos excusserit, Amplissima autem illa, quam corrasit, supellex ex Europæis præcipue derivata est regionibus, quarum ex nonnullis codicum collationes; ex aliis ipsi codices, fuerunt submissitrati: & ex Hispania nuper transmissi sunt sex MSti, eruditissimi Doctoris Bayer, ecclesiæ Toletanæ Thesaurarii, peculium.

Apud exteros vero tot reperiebantur codices MSti, ut eorum omnium collationes nanciscì res esset optanda potius, quam exequenda: expetendum tamen erat, immo & efficiendum, ut in locis selectis, quæ magni essent momenti, inspicerentur fere omnes. Quocirca Dr. Kennicott (qui in hoc Opere ulterius prosequendo non magis instituebat suis parcere Sumptibus, quam pepercerat Valetudini) cum ipsemet codices Parisienses ad examen revocasset, Dominum Bruns, Lubecensem, virum doctissimum, misit ad regiones plerasque Europæas, in quibus ejusmodi codices conservarentur, visendas. Hujus itineris commoda votis plus quàm responderunt, & Brunsio singulæ bibliothecæ summâ humanitate fuerunt patefactæ. Hic, Operis sacri gratiâ peregrinans, magno exceptus est favore; atque

atque eo majore, quippe ei datæ fuerant Literæ, satis honorifice conceſſæ, à Sereniſſimi Regis Britannici Secretariis ad res politicas primariis; & ab iis, qui ejusdem S. Regis legationem apud exteros gerunt, officiis adjutus fuit humaniſſimis.

Jam in Angliam redit, inſtituto a Roma, Venetiis & Vienna, per Pragam, Dresdam, Berolinum, Hamburgum & Hollandiam itinere. Transmiſſis jamjam Oxonium quinque faſciculis, mole haud mediocri, materiæ & ſupellectilis ad hoc Opus pertinentis; reverſurus eſt, uti ſperandum, reliquis ditatus, priusquam Opus prælo ſubjiciatur. Theſaurus vero, quem colligit, non tantum ex Bibliothecis provenit publicis; conceſſa eſt enim ei licentia plurimos verſandi codices, qui privati ſunt juris. Utitur quin etiam ſingulari quodam privilegio, MStos nempe, qui ad Synagogas doctosque Judæos pertinent, examinandi. Atque id beneficium, Operi huic idcirco acceſſit; quod binæ epiſtolæ Hebraicæ, verbis maxime honorificis, conſcriptæ ſint, & à præfectis Synagogarum Londini primariarum conſignatæ, fratribus ſuis peregrine agentibus inſcriptæ, atque ad eos a Brunsii ipſius manibus traditæ.

Quanquam fieri nequeat, quin, ex hac Judæorum opinione, multorum Chriſtianorum animi ducantur ad rectam de inſtituti hujuſce Utilitate ſententiam, ſunt tamen, qui adhuc opinari volunt, neceſſe eſſe, ut ſit (idque Judæis ſaltem exteris cognitum) certum aliquod exemplar, cujus in vero Textu ſtatuendo extra controverſiam valeat auctoritas. Eſſe tamen apud exteros Judæos nullum tale Criterion, hinc patet - - quòd nuper incidit D. Bruns in Biblia Hebræa, Mantuæ 1742. prælo exarata, curantibus Judæis doctiſſimis in Italia degentibus. Horum Bibliorum nulla apud Chriſtianos, vel Britannicos vel alius fortaſſe cujuscunque regionis, facta fuerat mentio; etſi quædam habeat, ſibi prorſus peculiaria. Textus quidem idem fere eſt, qui & in aliis editionibus recentibus; ad imam vero quamque paginam ſubjiciuntur lectiones variantes, quarum numerus plus quam 2000 attingit, in quibus multæ magni momenti; ex codicibus MStis collectæ, ex editionibus impreſſis, exemplaribus Talmudicis, & Rabbinorum celeberrimorum ſcriptis. Inter alia, inſigniter ab eo auctore notata, reperitur & hoc - - - in quibusdam Bibliorum Heb. locis tot & tantas occurrere exemplarium diſcrepantias ut quas pro veris lectionibus ipſi ſtatuant Judæi, plane neſciant.

Qui codices MSti annorum ſunt 300 vel 400 ii cum Textu hodierno maxime conſentiunt: & quo vetuſtiores ſunt codices, eo magis ab hoc textu diſcedunt, magisque cum Verſionibus antiquis & Novo Teſtamento conſpirant. Superſunt adhuc codices Hebræi annorum 500, 600 & 700; & credibile eſt, inter eos, qui jam conferuntur eſſe, qui ad majorem aſcendunt vetuſtatem. Hoc utcunque vertat, ex codicibus MStis fere 600, qui ſcrutationem in hujus Operis emolumentum ſubierunt, non pauciores quàm 50 videntur annorum eſſe plus quam 300. Cum Textus impreſſus Samaritanus, qui multis in locis Hebræum poſſit corrigere, ſua tamen habeat errata; ex veris MStorum codicum Samaritanorum lectionibus ea errata procul dubio ſunt emendanda: adeo ut ipſa loca in eo Textu corrupta argumento ſunt quam neceſſaria ſit hæc Operis inſtituti pars. Ex Samar. MStis 16, per Europam nunc cognitis, integre collati ſunt in hoc Opus codices 8. vel 9; quin & e cæteris omnibus copioſa varietatum excerpta in hac editione prodibunt. Inter editiones 40. impreſſas, quarum hic inſtitutum fuit examen, reperiuntur Primæ editionis - - - Pſalmorum, Ao. 1477 - - Pentateuchi, 1482 - - - Prophetarum 1486 - - Hagiographorum, 1487 - - Bibliorum inſuper univerſorum, 1488; quæ una editio ab exemplaribus hodiernis diſcrepat in locis plus quam 12,000.

Quod

Qvod si Lectiones Variantes in Bibliis Hebræis, impressis æqve ac scriptis, tantopere abundent; aut est, aut esse certe debet, votum uniuscujusqve Christiani ardentissimum, ut cunctæ hæ Lectiones, qvantum fieri possit, luce donentur publicâ, ut ita demum pari gaudeat privilegio Testamentum Vetus, qvo jam diu potitum est Novum; qvodqve, ut omnibus scriptoribus antiq is tribuatur, postulant eruditi. Et qvod ad ineptam istam attinet qvæstionem, utrum codices MSti, in operis hujus usum adhibiti, bono an malo judicio fuerint selecti; sciant rixatores, nullum ejusmodi de quo loqvuntur fieri delectum; sed lectiones variantes ex MStis Europæis fere omnibus hic fore exhibendas; quorum MStorum in Prolegomenis dilucida prodibit enumeratio.

Forma ac modus Editionis est hujusmodi. Textus Hebræus ab editione Van der Hooght desumetur; ne unicæ qvidem literulæ facta de industria mutatione; nisi qvod errata qvædam typographica in editione Amstelodamensi detecta, corrigentur. Ad imas paginas subjicientur Lectiones Variantes, singulæ ad sua commata spectantes; Numeroqve suo in his notis animadverso, juxta Catalogum præfigendum, unusqvisqve codex unde desumptæ fuerint variationes indigitabitur. Textus ideo hic imprimetur, qvia ejusdem cum Notis comparatio sic longe commodius instituetur; & plurimis in locis, sine textu supra-posito, Notæ vix intelligi potuerint. Textus ut res postulat, prodibit Hebraice; Notæ ac Prolegomena, Latine. Sperandum tamen hujusce Operis beneficium in universum Orbem Christianum esse redundaturum; cum, Lectionibus his variantibus in lucem demum prolatis, Versionum vulgarium tum domi tum foris examen de novo instituetur.

Excudetur in Folio hæc editio: & textum Pentateuchi Hebraicum comitabuntur lectiones variantes codicis Samaritani, ordine & loco commodissimo dispositæ. Eousqve processit Operis instituti apparatus, ut, qvamprimum commoda fieri qveat conjectura, quantus Exemplarium Numerus sit excudendus, typis statim mandabitur: in hoc etenim Opere, sumptibus admodum insolitis onerato, pecuniarum jactura non necessaria prorsus abs re esset. Et cum sperare liceat, intra 4 aut 5 menses, Subscriptorum numerum domi forisque posse ad calculum redigi; solstitio æstivo proxime insequente pro certo statuit Editor Opus suum typis consignare. Pergrata res est Editori, qvòd, probabili conjecturâ, poterit hæc editio Duobus Voluminibus, qvanqvam grandioribus, contineri. Atqve ut soli Impressionis sumptus exonerentur (Editor enim ne oboli qvidem lucrum proponit sibi) aSubscriptoribus singulis pro singulo tomo Qvatuor Aurei monetæ Anglicæ (4 Guineas) necessariò sunt impendendi. Statuitur itaqve hæc conditio - - - ut Vir qvisqve aut qvæqve Societas, nomen suum subscribens, ipso subscribendi tempore vel pro ambobus Tomis integrum pretium (Aureos scilicet 8) deponat: vel, Aureos 4 pro Tomo primo solvat, ipse tempore subscribendi, & qvando in manus tradetur Tomus primus, tunc cæteros 4 Aureos solvat, ad impensas Tomi secundi exonerandas. Pecuniæ sic subscriptæ eâdem, qvâ & ipsæ Collationes, fidelitate munientur. Nam qvò tutius ad Rempublicam Literariam perveniant laboris sui fructus, obligavit se D. Kennicott sponsione nummo um haud mediocri, fore ut, si ipse prius fato fungatur, qvam hoc Opus in lucem edatur, totus Collationum apparatus, totaqve chartarum supellex ad Editionem promovendam necessaria, in Academiæ Oxoniensis custodiam tradatur. Atque insuper cavebit, ut eæ pecuniæ, qvæ a se receptæ ad Opus hoc imprimendum, nondum tamen in eum usum fuerint expensæ, una cum chartis supra-memoratis tradantur Academiæ.

Imprimentur Subscriptorum Nomina, voluimini præfixa primo. Et, ut hoc qvàm citissime prælo mandetur; Viros Illustres Eruditosqve, qvi vel domi vel in peregrinis regionibus hac occasione Patrocinio suo Opus hoc exornare voluerint, enixe rogat D. Kennicott, ut pecunias Subscriptionis sine morâ deponi jubeant, vel apud Auctorem, vel apud Bibliopolas sequentes - - qvibus concessa est copia formulas impressas tradendi; ob pecunias, vel pro Tomo primo, vel pro ambobus Tomis, receptas:

Londini. Rivington, Nourse, Payne, Dodsley, Becket, White, Cadell Johnston, Elmsley & Heydinger.
Oxonii. Fletcher & Prince;
Cantabrigiæ. Woodyer & Merril.
Edinburgi. Apud Carol. Elliot.
Dublini. Magistram Leathley.
Amstelodami. Apud Marcum Michel Rey.
Berolini. A. Haude & J. C. Spener.
Genevæ. Emanuelem du Villard.
Hamburgi. Magistram Herold.
Lipsiæ. Siegfried Lebrecht Crusius.
Madriti. Angé Coradi.
Mantuæ. Moyse Foa.
Parisiis. Gibert L'Ainé.
Romæ. Bouchard & Gravier.
Viennæ. Johannem Paul Krause.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 19. ——— 1773.

Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Stats-Videnskaberne ved Sorøe Ridderlige Akademie, Første Deel, med Devise: hvor Kundskab herster, der er baade Raad og Mod. Kiøbenhavn. Paa Gyldendahls Forlag, 1773. 443. Sider i stor Octav.

Enhver af vore Læsere, som kiender, og hvo skulde være iblant dem, som ikke kiender Sal. Professor Sneedorfs under Navn af den borgerlige Regiering udgivne første Deel af Stats-Videnskaberne, haver gandske vist beklaget, at et saa nyttigt Skrift, som naar det efter Anlægget var bleven fuldført, ikke skulde havt sin Lige, blev afbrudt ved Forfatterens alt for tilige Død; Det synes, at være stedse Danmarks Skiæbne at miste sine dueligste Hoveder, just til den Tiid, naar de begyndte at tiene Fæderneslandet med deres Lærdom og Kundskab, saaledes mistede Mathematiken en Kraft, Urtelæren en Holm, Digtekunsten en Tullin, den theoretiske Philosophie en Eilschow, og den practiske en Sneedorff; en Lykke for os og Videnskaberne er det, at i Danmark opstaae Mænd, som oprette Tabet, og ende med at overgaae deres berømmelige Forgiængere, dem de i Begyndelsen agtede sig for en Ære at ligne. Saaledes have vi nu en Bugge, en Fr. Rottholl, en Ewald, en Riisbricht, og hvad en Sneedorff var i Stats-Videnskaben, det viser Hr. Professor Schytte sig allerede at være i det her ommeldte Skrift, hvad tør vi ikke vente han da skal blive, naar lige Flid daglig forager hans Kundskab, og naar billig Understyttelse opmuntrer ham til fremdeles at tiene sit Fæderneland dermed.

Saa sielden falder det i en Recensents Lod, at anmelde Skrifter, der have nogen Fuldkommenheds Mærke, de fleste ligne umoedne Frugter af halv-vorne Træer, som falde af, enten fordi Træet ikke haver Kræfter at bære dem til de blive moedne, eller fordi de ere ormstukne, og ilde plages man for at finde noget, som man oprigtig kand anprise Læseren. Des behageligere er det, naar et Skrift falder i Hænde, som udviser, at Forfatteren haver været sit Arbeyde voxen, Recensenten legger da med Glæde sit selvtagne Dommer-Embede ned, han selv bliver Lærling, og naar han i sin Recension giør Erindringer, da bliver det ikke en Kritik, men blot Forespørseler af en lærvillig Discipel, som tillegger sin egen Ukyndighed Skylden, naar han ikke er eenig med sin Lærer.

Men vi vil ikke opholde vore Lærelystne Læsere, som længes efter at vide Indholden af dette vyperlige Skrift.

Efter en kort Tilegnelse til Hr. Geheime-Conferentzraad Reitzenstein og Hr. Stiftbefalingsmand Scheel, gives Læseren en Underretning om Stats-Videnskaberne, deres Inddeeling, Hensigt og Nytte. Stats-Videnskabernes Hyemeed er at sige os, hvad der er ret og nyttigt i de af Mennesker udkonstlede Regieringer, de inddeeles atter i de juridiske og politiske Videnskaber. Iblant de juridiske Videnskaber er den naturlige Ret den første, dens Love ere givne af Skaberen, og blive til evig Tiid ulæselige for de meest opklarede menneskelige Øyne. De andre Love, enten vi kalde dem offentlige borgerlige eller Folke-Love, ere sammendragne af Mennesker, og skal de gisre os virkeligen lykkelige, maae de være grundede paa de naturlige. Disse vare tilstrækkelige for Menneskets, saa længe han var i den naturlige Ukyndigheds Stand, men da han blev forderver, udfordrede hans forderverde Tilstand nye Love, og som den Forbindelse, hvorudi Mennesket befandt sig, da det

S indlod

indlod sig i det borgerlige Selskab; var tredobbelt, saa vare de nye Love, som han maatte underkaste sig, ligeledes 3 Slags, offentlige, borgerlige og Folke-Love.

Folke-Retten er først den naturlige, som er en Samling af Begreber og Følelser af Ret og Billighed, hvilken Skaberen haver nedlagt i det menneskelige Hierte, og siden anvendes paa Staterne. Men da samme for lang Tiid siden er befunden utilstrækkelig, saa haves en anden Ret, som er grundet paa Skikke og Ceremonier. Retsindige Statsmænd beklage, at lige vedtagne Skikke ofte ere holdne helligere, end Beviser, tagne af den rigtigste Fornuft, og at Monarkerne selv ere alt for store Slaver af Ceremonier. En Fyrste forseer sig stedse ved at tilstaae en anden for meget af det Ceremonielle. Keyser Carl den Femte kalder i sine Skrivelser til Cardinal Wolsey, som fra en Slagterson havde opsvinget sig til at blive Henrich 8des Yndling, ham sin Fætter, og sig hans Søn, og Maria Theresia kaldte Cardinal Fleury Fader, for at vinde hans Venskab. Derimod kostede det Kongen af Frankerig en blodig Krig, at han i et Brev til Fyrsten af Olivarets alleene havde undertegnet sig hans meget ydmyge og hengivne; hvorfore ikke kalde sig hans lydigste Tiener, Titler betyde jo intet. Ceremoniernes Magt nagtet, gielde de ofte dog lidet, uden de ved Pagter, Forbunde eller Tractater bekræftes, som er det tredie Slags af Folkelovene. Stats-Retten indbefatter de Love, som indeholde den indbyrdes Forbindelse imellem de Regierende og Undersaatterne, disse inddeeles ligesom Folkeretten i de naturlige, offentlige og Ceremonielle. Efterat have giort disse almindelige Inddeelinger, viser Forfatteren Nytten og Nødvendigheden af Stats-Videnskaberne for enhver, som haver med Regierings Bestyrelsen at bestille, være sig Regent eller Minister, og endskiøndt han tilstaaer, at Statskunsten er ligesom Lægekunsten, en Konst at giette vel, saa have dog begge deres Grundregler, hvorved den Konsterfarne finder Sandhed og Tydelighed der, hvor den Ukyndige seer ikke andet for sig end Uvished og Mørke. En Statsmand bør fornemmelig være underrettet om sin egen Stat, Landets naturlige Beskaffenhed, Indbyggernes Mængde og Tænkemaade, Regierings Formen og Love, Krigsmagten, Religionen, Finantsvæsenet, Forbindelsen med andre Magter ꝛc. Denne Kundskab ieyelder Statsmændene i deres Embeder, der ere ligesaa møysommelige som kiendte.

Det er ikke usædvanligt at høre, at Politiken er en Konst at regiere og bedrage. Ludvig den 12te beklagede sig over Ferdinand af Arragonien, at han havde bedraget ham 3 Gange. Den Drukkenbolt lyver, sagde Ferdinand, ingen kan tro ham, ieg haver ikke bedraget ham 3, men meere end 10 Gange. Dette er een af Monarkiets store Fordeele, at vi i det alleene tør forvisse os om en redelig Omgang imellem Fyrsten og Folket; Regieringen, der i Republiker er et Tvistens Æble, hører her alleene Monarken til. Hvad vinder han ved List og Kunstgreb, og hvorfor skulde han bedrage sine Undersaatter for at regiere dem. Lad Tyranner med Renker bestyrke det Scepter, der med List og Magt er paatvunget Trælle. En Monark, der forestiller Skaberens Høyhed paa Jorden, vanærer sin Høyhed, ved at vælge sig med Svig.

Meget artig og grundig igiendriver Forfatteren dem, som paastaae, at Stats-Videnskaberne alleene læres ved Erfaring. Skulde saa mange tusinde Menneskers Erfarenhed, som vi finde i Skrifter, saa mange Love og Indretninger, som der ere giorte i Verden, naar de med Agtsomhed undersøges, ikke udrette meere, end vor egen Erfaring, der dog, hvor stor den end er, er kun afbrudt?

Derefter fortælles kortelig de politiske Videnskabers Historie, som er omtrent den samme som mange andre nyttige Videnskabers, nemlig at være forglemte og forsomte, indtil i Midten af det 15de Aarhundrede, da Constantinopel blev indtagen af Tyrkerne; Europæ Fyrster bleve opmærksomme ved dette Raboeskab, Konsinere og Lærde flygtede fra Constantinopel til Florents; Italien gik først ud af sit barbariske Mørke: andre Stater fulgte dette Exempel, og Carl den Femtes Overherrighed giorde Stats-Videnskaben og en klog Politik nødvendig for alle hans Naboer. Fyrsterne lærte at forsterke sig ved Alliancer; Underhandlinger komme meere og meere i Brug, Gesandtskaberne bleve bestandige, Lehns-Væsenet blev forandret, og den udvortes Stats-Kunst tilligemed hele Europa begyndte at nærme sig til et System. Siden efter, i sær i disse Tider, har en Mængde af Stats-Skrifter overswømmet Europa, men af alle disse er Montesquieu den, som haver bragt denne Videnskab i Orden, og uddraget deraf visse Grund-Regler, for at giøre Veyen kort og let for unge Mennesker, der tidlig skal arbeyde i Stats-Sager.

Een

Een af Aarsagerne til nærværende Skrift angiver Hr. Schytte at være et Løfte, han haver giort sin Ven, Sal. Professor Sneedorff, om at fuldføre hans: borgerlige Regiering; men da han fandt sig alt for tvungen ved at fortsætte en andens Skrift, haver han i den Sted valgt sig en egen Plan, som denne 1ste Deel fuldkommen udviser. Enhver Læser vil vide ham Tak derfor, og neppe modtage, mindre forlange den af Forfatteren belovede Erklæring over hvad Sneedorffs er, og hvad Schyttes. Vilkaar for at lære, og en nye Sandhed er os lige velkommen, enten dens Udfinder heder Sneedorff eller Schytte.

Paa Underretningen til Læseren følger Indledningen til denne Første Deel af Staternes indvortes Regiering. Forfatteren viser deri, at Staternes Oprindelse bedst udledes ved Kundskab om den menneskelige Natur; Følelser og Drifter have først bevæget Menneskene til at indlade sig i Selskaber, og det, som i Begyndelsen ikkun var Drift, blev med Tiden en overlagt politisk Indretning. Den der først dyrkede en Ager, og ved sin Død sagde til sine Børn: denne overleverer jeg eder, tænkte lidet paa, at han lagde Grund til Arve-Følgen. Hvorledes end Menneskets Tilstand haver været, da det kom fra Naturens Haand, see vi dog af de faa tilbageblevne Levninger af de hellige og verdslige Historier, at det ikke længe forblev i denne Tilstand, snart tabte Nøah Efterkommere den liden Kundskab, han havde efterladt dem, og levede et dyrisk Levnet, indtil Noden lærte dem ved Hielp af Arbeyde og Eftertanke, at forskaffe sig et mere bequemt og fornøyeligt Liv. Ingen Skabning lider meere end Menneskет, ved at undvære Omgang med sine Lige, dette giør ham selskabeligt, og hans forskiellige Tilbøyeligheder giøre ham Sælskabets Fordeele umiskelige. Een er hengiven til Jagt; hvad er naturligere, end at Jægeren, for at ikke styrres i sin Fornøyelse, indgaaer denne Pagt med Agerdyrkeren: Lad mig æde af dit Korn og dine Urter, du maa igien mætte dig paa min Fangst? Legemets Ophold gav saaledes de første Mennesker Anledning til at foreene sig, og Eyendoms Retten, som er en Følge af Arbeyde, banede Veyen til den borgerlige Regiering. De første Stater have været meget smaa: hvert Huus udgiorde en fri Stat, af disse smaa Huus-Selskaber ere blevne Byer, af Byerne Republiker, og sammenvoxne Republiker have saaet Monarkiers Størrelse. Det er ikke vanskeligt at bringe det eene Menneske til at underkaste sig det andet, siden det er Menneskets første Tilstand at være sine Medmennesker undergivet; Naturen, som lod os fødes svage og ufornuende til at vedligeholde os selv, underkastede os Selskabs Love. Til at handthæve disse Love, udvalgtes Dommere, og for at kunde arbeyde, eller forsvare sig med fælles Kræfter, nødtes Folket at overlade den høyeste Myndighed til en Person, saaledes indførtes Herredømme i Staterne. — —

I alt foranførte, som er grundet paa Naturen, og derfore meget rimeligere Hypotheser, end mange andres, kan vi ikke andet end give Forfatteren Ret, men indsee ikke, hvorfore han i Slutningen af denne 8 §. ligesom trætter med den grundgode Skabere, fordi han, som vil alle sine Skabningers Bedste, betroer undertiden Zepteret til en Tarqvinius, Nero, Caligula, Heliogabel og flere; Saa længe Menneskет ikke selv veed, naar Pläger, Gienvordighed og Tyranner ere ham tienlige, saa kan det vel aldrig med Føye knurre over det Forsyn, som sender dem. Det var en skammelig Gierning af Tarquinii Dronning, at kiøre til Thronen over sin dræbte Faders Legeme, men naar Hr. Schytte siger: " Da sige vi med Vished: at saa" danne Blomster ere ikke af det Slags, som For" synet pleyer at strøe paa Forsternes Veye til Thro" nen; „ saa forstaae vi ham ikke, meener han, at et Mord er ikke den rette Vey til Thronen, saa er dette en temmelig almindelig Sandhed, " og dog " pleyer Forsynet ofte tillade det til Straf for Gier" nings-manden; „ snarere synes han i Sammenhæng med det Foregaaende, at ville sige: at Forsynet ikke burde tillade Throners Bestigelse igiennem saadanne Veye, men han haver selv følt det Dristige i dette: burde, og derfore sadt: pleyer.

Selskabets Natur er, at alle Lemmer af Staten blive ved Foreeningen til en eeneste moralsk Person, hvilken ligesom enhver enkelt Person i den naturlige Tilstand haver til Grund-Regel: at søge sin Vedligeholdelse og Lyksalighed, denne Selskabets Øyemeed maa hvert enkelt Lem søge at befordre, endogsaa med Tilsidesættelse af sin egen, ellers er ingen Eenighed at vente, de naturlige Fordeele dan derved taber, overveyes af det han vinder, nu da Menneskets Fordærvelse ikke tillader hom længere at blive i den naturlige Frihed. Denne moralske Person forestilles ved en Overherre, som enten er en enkelt Person eller en Samling af fleere, hvilken

Over-

Overherre maa have stor Myndighed for at kunde tvinge alle Gienstridige, og styre alles Handlinger til Selskabets Bedste; Denne Myndighed kaldes Majestæt, men er den endskiønt den høyeste i Staten, saa følger deraf ikke, at den er ophøyet over alle Love, enten vi sige, at Regierende have denne Myndighed af GUd eller Folket, saa have de dog ikke anden Magt, end den, som siger til at giøre os lykkelige. Anden Magt har ikke Skaberen selv villet tiltage sig over Menneskét, Himmelens HErre kan ikke give et Menneske større Herredomme over sine Medmennesker, end han selv har — — — Vi bede vore Læsere, at legge Mærke til dette saa stærke som smukke Argument, samt deraf dragne Følger, fordi det er ikke almindeligt, og tillige er en Prøve paa den upartiske Grundighed og ansiændige Frihed, som hersker overalt i dette vigtige Skrift. Hr. Schytte, som ved idelige Exempler af Historien og daglig Erfarenhed, deels beviser, deels bestyrker, deels oplyser sine Sætninger, anfører her Philippus den anden, som uagtet han aldrig tabte sin Myndighed af Sigte, dog befoel en Præst, som, meere Hofmand end Præst, havde offentlig lært, at Fyrsterne kunde bruge Undersaatternes Personer, Liv og Gods, som de vilde, at tilbagekalde sin Tale fra det samme Sted af, hvor han Dagen tilforn havde talet.

Eet maa vi tilstaae at have savnet her, hvor Statens Myndighed over Undersaatterne forklares, nemlig: hvorvidt samme kan strække sig til de efterkommende Slægter, man holder vel for, at Staten er en moralsk Person, som aldrig dør, og at derfore den Nærværendes indgaaede Forbund og paadragne Forpligtelser skulde vaere evindelig, men da Historien kiendelig viser, at nogle saa Aarhundrede omdanner og omskaber Nationerne, deres Fordeele og Tænkemaade, saa synes dette ovdigtede evige Liv, som tillegges Staterne, at være alt for unaturligt, og den daglige Erfarenhed viser os de ulykkaligste Følger af denne Digt. Hvad kan for Exempel være ubilligere, end at nu levende Slægter sætte sig i en bundløs Gield, deels for at redde sig af en Betryk, deels fordi de ey vil miste adskillige tilvandte Bequemmeligheder; og rvelig overlade Efterkommerne at sørge for Betalingen. Nogen Rettighed maa Staten nødvendig have over Efterslægten, som nyder godt af Forfædrenes Flid, men grændselos kan denne Magt dog vel ikke være; og hvor ere Grændserne? Efter vore Tanker skulde de efterladte Fordeele veyes imod de efterladte Forbindelser, men alt for dyre burde man dog ikke lade sine Børn kiøbe Velgierninger, i sær saa længe man er uvis, om de ere af lige Tanker med Forældrene, i Hensende til det almindelige Vel; En ærgierrig Bonde sætter sig i en bundløs Gield, for at tilkiøbe sig en større Jord, end han kan frede eller dyrke, og hans klogere Arving sælger med Glæde det halve, for at kunde nytte Resten desbedre.

Majestæts Rettighederne ere den lovgivende, dømmende og fuldbringende Magt; ved Sagers og Handlingers Tilvext er den øverste Myndighed tiltaget, og sammes Misbrug haver nødet Folket til at deele Magten over deres Personer og Eyendomme med Regenten, deraf Grundlove; deraf Regierings-Former. — Ved Grundlovene viser Hr. Schytte deres Oprindelse, samt hvem det tilkommer at giøre Forandringer i dem, og ved Regierings-Formerne, hvorledes de inddeeles, samt hvorledes det første milde faderlige Regimente med Tiden er forandret til den strængeste Despotismus.

(Fortsættelsen i næste Nummer.)

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 20. 1773.

Fortsættelsen af den i forrige No. afbrudte Recension over Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Stats-Videnskaberne ved Sorøe Ridderlige Akademie, Første Deel, med Devise: hvor Kundskab herskter, der er baade Raad og Mod. Kiobenhavn. Paa Gyldendahls Forlag, 1773. 443 Sider i stor Octav.

Efter Indledningen kommer Hr. Professor Schytte i den 1ste Afdeeling til Monarkierne. Et Monarkie er saadan en Stat, hvori den høyeste Myndighed er overladt til en eneste Person; en Monark maa have Aurelii Visdom, Cæsars Arbeidsomhed, Christian den Fierdes Erfaring; med disse høye Dyder er han dog kun et Menneske, hans vigtige Pligter og vidtloftige Arbeyder udkræve andres Hielp og Raad, Kunsten er at finde gode Ministre. Fyrsten maa gioere sit for at nyde denne sieldne Lykke, efterat have givet nogle Cauteler ved Ministrenes Valg, meener Forfatteren: "det sikkerste er, at vælge saa-"danne Personer, af hvilke man kan formode, at "deres egen Fordeel er forbunden med den almin-"delige. Tages f. Ex. Handelsmænd til at regiere "Handelen; de der drive Biergværker, til at sidde "i et Biergværks Collegium; Proprietairer til at "forestaae Landhusholdningen: er man forvisset om "at de kan og vil tage sig alvorligen af deres Em-"bede, om ikke af Patriotisme saa dog af Egenkier-"lighed, „ men viser ikke daglig Erfaring, at just slige Raadgiveres Egenkierlighed gisr dem usikkede til at give Raad, naar det almindelige Vel kommer i Collision med deres eget. Kundskab er upaatvivlelig nodvendig, men forenet med ond Villie kan den stifte større Ulykke i Staten end selv Ukyndighed; Adskillige fleere Jagttagelser tildeels bestyrkede med historiske Exempler, anføres ved denne Leylighed, som vi vilde ønske dybt indprentede i enhver Fyrstes Hierte, og til Slutning denne: At Fyrsten stelden handler forsigtigen, naar han foredrager Fremmede for Indfødte til de vigtigste Betieninger. Dog undrede os at savne Erindringen om en af de Egenskaber, som i vore Tanker (vi tilstaae gierne, at de ere noget gammeldags) burde være den første, nemlig Religionen, og vi troe stadig: at Religion og Kundskab ere de tvende fornemste, ja eneste Egenskaber, en Fyrste haver nodig at søge hos sine Ministre. Raadet er for at give Regenten Raad, og Collegierne for at arbeyde for ham, disse ere Hoved-Collegier og Under-Collegier eller Embedsmænd, ved hvis Valg bør fornemmelig sees paa Ærlighed og Indsigt.

Regenterne dse, og Staterne maa forsynes med andre, fordum skeede det sædvanligst ved Valg, og den udvortes Anseelse eller tilfældige Omstændigheder banede ofte Veyen til Thronen, nu erhverves den ved Arv, Valg eller Testamente. Fordeelene ved Arve-Staterne vises, og de Ulsuldkommenheder, der følge Valg-Retten og Patrimonial-Stater, men hvad disse sidste angaae, da indsee vi ikke, hvorfore "denne Indretning ikke skulde kunde finde Sted uden "i despotiske Regieringer, og de Stater, der ved "Erobringer tilhøre Fyrsten, „ mon ikke det meest Indskrænkede Monarkies Grund-Love kunde tillade Regenten at udnævne sin Eftermand, og skulde denne Forfatning i en vel indrettet Stat være saa meget skadelig, kunde den i en Eneevolds Regiering, hvor Monarken efter Forfatterens meget rigtige Slutning pag. 31. nodvendig maa ansee Undersaatternes Velfærd, som nødskilleligen forbunden med hans, ikke snarere have meget gode Følger?

Den første Ulyghed ved Arve-Regieringerne er Thronfølgerens Mindreaarighed, men denne Ulyghed forebygges ved Grundlovene, som bestemme, hvorledes Regieringen imidlertid skal føres. Slutningen af denne Afdeeling viser, hvilke de meest brugelige Ceremonier ere ved Fyrsternes Kroning, Dragt, Indtoge, Hofholdning o. s. v. Hr. Schytte agter udvortes Pragt nødvendig for Fyrsterne, og meener at Almuen og de, som hænge af Sandserne, gjøre ikke Forskiel paa Majestæten og den glimrende Pragt, og blive ham desto meere hengivne og lydige. Men dette virkelig forholder sig saa? Men ikke en Fyrstes Kierlighed til Undersaatterne og vise Regiering bedre kan vinde deres Hengivenhed, og den visse Straf for Overtrædere af hans retfærdige Forordninger lære dem Lydighed? I fordum Tid tilstaae vi gierne, at Almuen ikke var klogere, men i de nærværende troe vi, at det oftere er Regenterne end Almuen, som sætte Majestæt i at leve yppig og prægtig.

Ligesom Montesquieu, gior Hr. Schytte den despotiske Regiering til en særdeles Regieringsform, og naar han anseer den Stat allene for despotisk, hvor Folket og Regenten troer: at Fyrsten er berettiget til at følge sine Indfald og Lyster, saa slutter man lettelig, at denne unaturlige Regierings-Form ikke kan finde hans eller nogen rettænkende Statists Bifald. Grundlove kan slig Regiering ikke have, men haver den nogen, saa er det Religion og Sædvaner. Regentens Hoyhed kan sluttes af Titlerne, naar den verdslige Konge kalder sig Kilden til al Maat, Ære og Hoyhed, Hoved-Øvemedet af alle menneskelige Ønsker, den Almægtiges Skygge, alle Kroners og Throners Behersker, Gulds Maades Stromme, Broder til Sool og Maane, Firmamentets Arving; og Kongerne af Siam skrive sig Konger over Himmelen og Jorden; med hvilke Titler er forbunden en Ære, som nærmer sig Tilbedelse.

Thronfølgen, Regieringen og Lovene rette sig i disse Stater alleene efter Regentens Villie, som er hele Folkets Lov, og deraf flyder det yderste Slaverie for alle Undersaatterne. Forskiellen vises imellem Monarken og Despoten, og det saa fuldkommen, at den neppe nogensteds findes saa vel udført, men omendskiønt Forfatteren kalder denne Forskiel himmelhøy, saa kan dog vel ikke nægtes, at et Monarkie overmaade let udarter til Despotisme, ja at der neppe er eller haver været nogen Monark, som jo ved adskillige Leyligheder viser sig som Despot, det er: efter Hr. Forfatterens egen Definition," følger "sine Indfald og Lyster „ fremfor Undersaatternes sande Gavn. Til Slutning af denne Afdeeling vises Despotismers Mangler og Fordeele, og af disse sidste ikke ere saa meget faa, sluttes lettelig, da denne Regiering er udsprungen af den saaderlige Myndighed.

Democratie kalder Hr. Schytte en fri Stat, hvor alle Borgere have Deel i Udvoelsen af den høyeste Myndighed. Regieringen føres af en Deel af Borgerskabet, som vælges af Folket; og Grundlovene fastsætte, hvo der maa vælge og vælges, samt Maaden, hvorledes maa vælges. Den saaledes valgte regierende Forsamling er souverain, og haver samme Magt som Monarken i Eenevolds-Regieringerne. Republikerne maa have Collegier og Embedsmænd, siden de forefaldende mange Sager ikke bequemmeligen kan behandles ved den regierende Forsamling. Af de gamle Republiker anfører Hr. S. her adskillige Exempler, hvorledes Regierings Collegierne vare indrettede, og Embedsmænd beskikkedes. Alt bliver i disse Collegier afgiort ved Stemmer, som gives enten mundtlig, skriftlig, ved Lodkastning eller ved Tegne, og da alle disse Stemme-Maader have deres Ufuldkommenheder, saa have de nyere Republiker blandet Lodkastning og Valg med hverandre. De reeneste Democratier i i disse Tider ere imellem Alperne i Uri, Schweitz, Unterwalden og Graubunder-Land, der bestaae meest af Landsbyer, og hvor alle Mandfolk af 16 Aar meestendeels have Sæde i den regierende Forsamling.

Den Aristocratiske Regiering stemmer meget overeens med den Democratiske, Forskiellen er, at Regieringen i denne føres af hele Borgerskabet, men i hiin allene af visse Familier; Lovene bestemme, hvo disse Familier ere; her anføres som Exempler, Bern, Venedig, Genua og Pohlen, hver indrettede paa sin Maade. For at vedligeholde Eenighed og Orden i Staten, befordre Sagernes hastige Afgiørelse, holde den ærgierrige Adelsmand i Temme, og forblinde Almuen, antages Overhoveder i Aristocratierne, dog bruges al Forsigtighed, at den valgte Fyrste ikke skal gisre sig til Monark, saaledes er Dogen i Venedig paa sit prægtige Slot og med sin

Fyr-

Fyrstelige Hofstat ikke andet end en fornem Stats-Fange. Regierings Collegierne ere enten bestandige eller ubestandige, saaledes er Rigsdagen i Tydskland bestandig, men i Sverrig, Pohlen og Engelland ubestandige, og sammenkaldes til visse bestemte eller ubestemte Tider af de Personer, som dertil ere berettigede; i Engelland haver Kongen allene denne Magt, i Pohlen og Sverrig, Senatet eller det lille Raad, tilligemed Kongen. Af det regierende Collegium udnævnes de underlagte Collegier, og gives meere eller mindre Magt.

Eenevolds-Regieringen og Democratiet have sin Grund i den menneskelige Natur og Lyst til Frihed, derimod synes det, at Folket haver været tvunget til at underkaste sig den Despotiske saavelsom den Aristocratiske, i begge behandles Undersaatterne paa en slavisk Maade. Regieringen og Undersaatterne frygte for hinanden, og i Aristocratiet frygte de Regierende for dem selv indbyrdes. Adstillige Exempler anføres paa den Aristocratiske Regierings Voldsomheder: "Conciglio di dieci i Vene-"dig er meere frygtet end den urimeligste Despot. "Et ondt Menneske har kun nødig at kaste en los "Seddel i de saa kaldte Løvehalse, og angive sine "Medborgere for en Forseelse mod Staten; dette "Raad lader strax den Beskyldte kaste i Forvaring, "og som man er overordentlig mistænkelig og frygt-"som, troes gierne Anklageren, og den Angivne "som oftest uskyldigen straffes. Hver Aften efterseer "man disse Sedler; hver Borger frygter for den "tilkommende Morgen. En utroelig Mængde Spi-"oner holdes, den blotte Mistanke er nok til Straf, "og at være agtet og æret, ere Misgierninger, som "straffes med Landflygtighed og Død.„ Vi haabe, at enhver Dansk, som læser dette samt de øvrige Midler, hvorved den Aristocratiske Regiering vedligeholdes, vil overbeviises om den Monarkiske Regierings Fordeele for Undersaatterne og langt større Overeensstemmelse end nogen anden med den menneskelige Natur. Af sit eget Lands Historie vil han tillige erfare, at ligesom Regieringen i Danmark meere nærmede sig den aristocratiske, erfarede Undersaatterne de Undertrykkelser, som følge dermed, og da vil han takke det vise Forsyn, som for det høyelige og godhiertede Danske Folk bestemte den monarkiske Regiering; Den mildeste blant alle, naar Monarken er Monark som han bør, det er, sit Folkes Fader.

I den 5te Afdeeling kommer Hr. Schytte til de blandede Regieringer, Aarsagen til dem ere den Frygt og de Mangler, som findes ved de enkelte; endogsaa den monarkiske, som ellers den fuldkommenste af alle, haver sine. Man haver derfore villet giøre en Blanding af Monarkierne, Aristocratierne og Democratierne, udtage de bedste af enhver, i det Haab, at der af Blandingen skulde udkomme en fuldkommere Regiering end af de enkelte alleene. Denne Regierings Natur er, at den høyeste Myndighed er ikke betroet til een Person eller een Classe af Folket, men til adskillige Classer eller Stænder, og Fuldkommenheden af disse Regieringer bestaaer deri, at Majestæts Retterne saaledes ere uddeelte imellem de Personer eller Classer af Folket, som have Deel i Regieringen, at der er en Ligevægt imellem deres Magt, saa at den eene ikke kan hindre den anden i at befordre det almindelige Bedste, men vel om de vil foretage sig noget, som strider derimod. Den monarkiske og demokratiske Regiering ere af alle upartiske anpriste som de bedste, derfore ere iblant de blandede Regieringer de Monarkier de bedste, der ere indstrænkede ved Folket. Engeland af alle bekiendte Stater haver været meest lykkelig i at indstrænke Monarken, dog feyler endnu meget, forend vi kan sige, at den er fuldkommen, Hr. Schytte viser ved denne Lyelighed Forfatningen af den Spartanske, Engelske og Svenske Regiering. Mindre lykkelig for Folket er den Regiering, hvor Monarkie og Aristokratie indstrænke hverandre. Almuen i Polen ere Slaver. Monarken kan end videre indstrænkes ved et Senat, saaledes var Lycurgs Republik, eller ved en Rigsforsamling, som fordum i Sverrig. Aristokratie og Democratie kan indstrænke hverandre. Ligesaa Despotisme formildes ved Monarkie.

De ældste Regieringer vare meestendeels Blandinger af Hierarkier og Despotismer, som Exempel anføres den Jødiske, siden samme kiendes af de tilforladeligste Historier. Forfatteren bedømmer samme haardere, end vi havde ventet os af en Mand, som veed, at denne Regiering var indrettet af Gud selv, og hvori ikke Moses, men Gud, var Regenten. Vi vide derfore ikke, hvorfore Israeliterne fortiene det Navn af en Flok vankundige Slaver, i en Tiid, da Vankundighed herskede over hele Verden, de dyrkede dog den samme levende Gud, som vi dyrke, imedens de klogere Egypter dyrkede en af-

død

bød Dronning under Billedet af en Koe. Regieringen kaldes i Grunden Republikanst, men voldsom, hvilke ere da de Voldsomheder, som Regieringen forsøede imod Folket, ligesaa siges Moses, at øve en despotisk Magt, hvilket efter Forfatterens egen Definition paa en Despot neppe kan bevises; Idet mindste finde vi ham aldrig at have behandlet sit Folk efter sin Villie og Indfald, aldrig at have domt uden efter de Love, GUd, som den øverste Regent, havde givet. At Leviterne ikke undervisste de øvrige Jøder, var formodentlig, fordi deres Kundskab ikke strækkede sig videre end til Guds-Tieneften, og meget klogere var den Tiid ingen Folk paa Jorden uden maaskee Chineserne, hvorfore skal man da formode om Leviterne, at de forsætlig lode den øvrige Deel af Almuen i Vankundighed, thi dette bliver dog Meeningen, naar Hr. Schytte siger: „Kan vel være, at den Vittigere fandt da, som nu, „sin Regning ved at omgaaes med Vankundige „og „Leviterne forsømte Oplærelses Væsenet, saa at Jø„derne bleve de dumme Folk i Palæstina, som de „havde været i Egypten. „ Templets Bygning og Zirather, deres Sange og de faa Skrifter, vi have af dem, vidne dog ingenlunde om nogen særdeles Dumhed, naar de lignes imod de Tiders Klogskab. „Leviterne skulde eengang hvert 7de Aar oplæse Lo„vene for Folket, siger Hr. Schytte, og deri bestod „det Fornemmeste af deres heele Undervisning. „ Mon vi skulle troe, at Hr. Schytte ikke veed, at dette var allene en høytidelig Proclamation deraf og ikke Undervisning deri; 5 Mosеb. 6 Cap. 6. 7. 8. og 9. v. viser hvorledes Undervisningen skulde skee. Vi vide vel, at nogle nyere klygtige Hoveder have med en særdeles Skarpsindighed opdaget Jødernes Vankundighed i de ældste Tider, og i sær Voltaire med en ulykkelig Vittighed og latterlig Hofmod snart ved Sandhed og snart ved Digt søgt at bevise den. Vores oplyste Landsmand er unægtelig fri for disse Feyl, men det smerter os, at de Voltairiske Fabler skal finde noget Skin af Understyttelse i saa ypperligt og grundigt Skrift, som nærværende.

Ved forenede Stater forstaaes en Samling af adskillige frie Stater, der have forbundet sig til at leve med hverandre under een Persons eller eet Collegii Regiering, saadanne vare det achaiske og ætholiske Forbund, saadanne ere de 13 Cantons i Schweitz, og de 7 forenede Provintzer i Nederlandene. Det tydske Keyserdømme bestaaer af meere end Hundrede smaa Stater, men sammes forskiellige Regierings Former give dem forskiellige Grundregler, derfore foreeves de vanskelig, og regieres endnu vanskeligere. Naar store Stater skal foreenes, saaledes, at een Villie behersker dem, saa ere kun 2de Midler muelige: Enten maa der være en almindelig Forsamling af Staternes Repræsentanter, som med fleeste Stemmer afgiøre de offentlige Sager, saaledes er det i Engelland, eller og Regenten maa foreene de adskildte Staters Villie i sin egen Person, som skeer ved at giøre sig til Monark, og saaledes foreenes Danmark og Norge.

(Slutningen i næste Nummer.)

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 21. —— 1773.

Slutningen af den i forrige No. afbrudte Recension over Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Stats-Videnskaberne ved Sorøe Ridderlige Akademie, Første Deel, med Devise: hvor Kundskab hersker, der er baade Raad og Mod. Kiøbenhavn. Paa Gyldendahls Forlag, 1773. 443 Sider i stor Octav.

Den sidste Afdeeling handler om Staternes Grundstøtter, som ere: Religion, Kierlighed til Fædernelandet, Ære, Frygt og Lighed. Nogle af disse ere lige nødvendige for alle Stater; andre igien tiene meere til at grundfæste een Regieringsform end en anden, Til det første Slag regnes Religion og Kierlighed til Fædernelandet. Til det andet Slag henføres Æren i Monarkierne, Frygten i Despotiske Stater, og Ligheden grundet paa Dyder i Monarkierne. Staterne behøve nødvendig en Mængde Understøtninger, som rette sig efter de adskillige Omstændigheder, hvori de befinde sig, Exempel derpaa tages af 3de meget forskiellige Stater, Schweitz, Holland og Preussen, hvoraf Schweitz understøttes allene ved Dyden, Holland ved Kunster og Handel, og Preussen ved sin Krigsmagt.

Religionen er alle Staters fornemste Grundstøtte, hvilket adskillige gamle Viise have indseet. "Mennesket er født til at have Religion," siger Forfatteren, "det har den nødig, om det aldrig "var skabt til et Liv efter dette. Var dette rasende lidet Dyr ikke ombundet med Religionens stærke, men milde, Kieder, maatte vi hellere ønske, at "leve imellem Løver og Tigre, end boe blandt vore "Lige." Folkenes forskiellige Tænkemaade om GUd og de hellige Ting, henføres af Theologerne til fire Klasser eller Hoved-Religioner, nemlig: den hedenske, jødiske, christelige og mahomedanske. Deraf angives den hedenske, at have de meeste Tilhængere, og derpaa er ingen Tvivl, men at samme skulde udgiøre de Trefierdedeele af Jordens Beboere, og de øvrige trende Religioners Tilhængere ikkun een Fierdedeel, er i vore Tanker for meget, dersom Hr. Schytte vil tilstaae os, at en Fierdedeel af Asiens Indvaanere ere Mahommedaner.

Anledningen til Afguds-Dyrkelsen vises, det Mørke, hvori Religionen var indhyllet, de gamle Philosophers Meening om GUd, hvis Forskiellighed er et af de største Beviser for Aabenbaringens Nødvendighed. De Viseste iblant dem havde udfundet, at der var kun en eeneste GUd til, blandt disse var Plato, som dog derhos sagde: Det er ubilligt, at vi, naar vi først have faaet Kundskab om den hele Verdens Fader, ville aabenbare samme for Mængden. Mængden forblev altsaa i den tykkeste Vankundighed, og ingen Dyr er saa ringe, ingen Steen eller Stub saa foragtelig, at jo fornuftige Mennesker have tilbedet den, og de, som agtede sig noget klogere, den Aand, de troede at være deri.

Hr. Schytte igiennemgaaer ved denne Leylighed den hedenske Gudstieneste, deres Guder, Ofringer, Templer, hellige Leege og Fester, saa fuldstændig, at en abstract Statist maaskee vil synes, han opholder sig for længe derved, men uden at tale

om den Behagelighed, hvormed dette er skrevet, det levende Foredrag, de beviisende Exempler og de sindriige Anmærkninger, som giøre dette Stykke ligesom heele Skriftet læreriigt og underholdende, saa er Kundskaben om den hedenske Religion uundværlig for enhver, som vil forstaae de forløbne Tiders Historie, som vil bedømme de da værende Staters Regiering, Indretninger og Love, og som af ældre Tiders Erfaringer vil uddrage Kundskab og Viisdom for de nyere. Han kommer derefter til den Christelige Religion: "Den evige Viisdom forbarmede sig "over Jordens forvildede Beboere, Nattens Mørk"hed flygtede paa hastige Vinger: Morgenrøden ud"bredede sit Skin. Stiernerne, disse baade veyle"dende og forvildende Klarheder, tabte deres Glands: "Solen opstod, og den opstod med Herlighed." Christenheden blev bekiendt for Folkene, i Begyndelsen undertrykket, forhadt og forfulgt, men siden æret og beskiermet. Derefter viises hvorledes den christelige Religion blev af Geistligheden brugt som et Middel til at herske over Regentere og Undersaattere, Pavernes Opkomst, Tilvext og høyeste Magt, dens Grund-Støtter, saasom: Folkets Vankundighed, Munke-Ordener, den canoniske Ret, Korstogene, Inqvisitioner, Ægteskabs Ophævelse blandt Geistligheden ꝛc., dens Svækkelse som reiste sig af dens indvortes Fordervelse. Af Petro Waldo blev Pavedommet først angreben, derefter af Wiklef og Huß, indtil Luther i det 16de Aarhundrede indførte Reformationen, som efter meget Blods Udgydelse blev offentlig tilladt i Tydskland, og derfra hastig udbreedte sig til alle omliggende Lande.

Af de almindelige Statens Støtter er Religionen upaatvivleligen den fornemste, Kundskab om en allestedsnærværende og alseende Gud, som straffer Laster og belønner Dyder ey allene i dette men i et Liv efter Døden, udretter langt meere end Frygt for Mennesker, for hvis Øyne Forseelser let kan skiules, og Lovgiverne, som snart mærkede dette, opfandt Religioner, som passede sig paa Folkeslaget; de Danskes Othin lovede sine tappre Stridsmænd Miød og Flesk i Walhalla; de fiinere Græker beskrev de Elisæiske Marker med de meest henrykkende Udtrykke, og Mahomeds Paradies er indrettet efter hans Landsmænds Smag. Men til at giøre Regentere og Undersaattere fuldkommen lyksalige, til at grundfæste Staten paa de allervisseste Støtter, er ingen Religion bedre skikket end den christelige; dens store Fortrin for alle andre sætter Hr. Schytte i saa klart et Lys, beviiser det saa fyndigt, saa rørende, at et Udtog deraf allene vilde være at svække det, og er saa meget meere unødvendigt, som vi vist vente, at alle vore Læsere mere end eengang giennemlæse Skriftet selv.

Den næste Staternes Grund-Støtte er Kierlighed til Fædernelandet. "Ved Fædernelandet for"staae vi ikke den Stat, hvori vore Forældre have "levet eller vi ere fødte, men den, hvori vi ansees "som Borgere." Efter denne Definition synes det som Forfatteren vilde, at den sidste skulde egentlig være Gienstanden for vores Kierlighed, og om man følgelig var født og opdragen i et Land, men siden optaget som Borger i et andet, skulde det sidste egentlig være Fædernelandet. Vi troe derimod, at det første Land eller dets Indbyggere beholder altid et uovervindeligt Fortrin i et hvert dydigt Hierte, og vi bestyrkes deri af det Forfatteren kort efter selv anfører om de Pligter Taknemmelighed paalægger imod det Folk, hos hvilket vi i den magtesløse Barndom have uforskyldt nydet Beskyttelse, Føde og Underviisning. Staten fordrer af os, at vi skal elske dem høyere end os selv; endskiøndt denne Paastand er stor, saa er den ikke ubillig, ingen Stat kan bestaae uden den, og naar Statsforfatningen giør Borgerne lykkelige, saa er denne Kierlighed naturlig, utallige Exempler af Historien beviise det; man elsker da Staten saa høyt, just fordi man elsker sig selv. Kierlighed til Fædernelandet kan findes i alle Stater, i de Monarkiske falder den paa Regenten, i Republikerne paa Regieringen, i ingen kan den tvinges, i alle fortienes.

Naar Æren skal fortiene Navn af Grundstøtte i Staterne, maa den have en Blanding af Religion og Kierlighed til Fædernelandet, og dette er den sande Ære. Den falske er ikkun Skyggen deraf, den bestaaer i Indbildning, forandres med Moderne, og er farligere i Staterne end Lasterne selv. Æren og den Æren modsatte Skam, siger Hr. Schytte videre, ligge i andre Menneskers Domme over vore Egenskaber og Handlinger. Deraf maae nødvendig flyde, at ingen Regiering kan uddele Ære efter Tykke. Ikke desmindre da Æren er saa virksom paa Menneskene, have Regenterne opfundet Æres Navne, Embeder, Titler, Adelskab, Rang, Ordener, og ud-

uddeelt dem som Belønninger for virkelige Dyder. Ved denne Leylighed vilses, hvilke disse Æres-Tegn saavanligst ere, hvorledes de bør uddeeles, og af adskillige Exempler de store Ting, som derved i alle Tider ere udrettede. Vi maa tilstaae, at vores Begreeb om den Ære, som en Regent kan uddeele, er meget ringe, og vore Tanker om den dydige Gierning, som udrettes i Haab af slig Belønning, meget ufordeelagtige. Historien viser os, at et heelt Folkes Domme i visse Begivenheder have været grundfalske; i Dag æres Friheden, og i Morgen Tyrannen. Hvo kan da vente noget godt af de Handlinger, hvis Drivefieder er saa vaklende. Den sande Ære er i vore Tanker: at æres af Gud d: at han dømmer vore Handlinger at være gode; vi sige med Gellert:

Mein wahrer Ruhm sey meine Pflicht
Der Ruhm vor Gottes Angesicht — —

og Maaden at opnaae denne, kan ikke være nogen sand Christen ubekiendt, vi troe derfor heller ikke, at Æres-Tegn kan udrette noget godt, uden hos Hedninger, som i Mangel af sande, maa betiene sig af falske Grunde til at styre det uregierlige Menneske; og da Stats-Videnskaben er almindelig saavel for Christne som Hedninger, saa er Hr. Schytte beforet til at vise alle brugelige Midler til Folkenes Regiering; men ingen tvivle paa, at han, som er en christelig Philosoph, jo selv indseer det Barnagtige i det Stempel som paasættes, hvorved man vel kan vinde Rang, men aldrig Ære; det Foragtelige i den Dyd, som udøves i Haab om Ære; Folkets gode Domme, eller anden Betaling; og det skadelige for en Stat, hvis Borgere ere komne til denne onde Vane. Han undskylder derfore ogsaa dette Middel dermed: "At Menneskets hænger saa "meget af Sandserne, og at Statsmanden maa "tage Mennesket som det er." Det er sandt, han maa tage imod det som det er, men han maa daglig søge at forbedre det. At vise det anden Belønning for dets dydige Handlinger, end: Underhold, Beskyttelse og den Trøst at have giort sin Pligt, betalt Staten sin Gield, er at forværre det.

Paa Lighed imellem Borgerne er den republicanske Regering grundet; men just fordi denne Lighed umuelig kan vedligeholdes, siden Fødsel, Rigdom, Forstand, Anseelse, Styrke, Giftermaal og hundrede daglige Begivenheder giøre Borgernes Vilkaar ulige, just derfor, maa en overdreven Kunst og unemneelige Voldsomheder bruges for at bevare Regierings-Formen. Athenen, Sparta og Venedig give herpaa overflødige Exempler.

Despotiske Stater grundes allene paa Frygt, om denne er størst hos Despoten eller hos Folket bliver nok et Spørsmaal; vist er det, at begge have største Føye til at frygte hinanden. Forfatteren viser saa fuldkommen Regentens Ulykkelighed, naar hans Magt allene grundes paa Undersaatternes Frygt, at enhver Læsere sikkerlig siger som Phalaris: Tusinde Gange heller være Underdan af en Tyran, end selv være det.

Dette er i største Korthed denne 1ste Deels væsentligste Indhold. Det Nyttige og Skiønne deri er saa meget, at vi Lidet eller Intet deraf have kundet anføre, af Mangel paa Tid og Rum; enhver Læser (og vi ønske det læst af alle) vil paa alle Sider overbeviises derom. Sproget er reent og rigt; Stilen fyndig; Tankerne rigtige, sammenhængende og i beste Orden; Fordraget levende og behageligt; kort sagt: Skriftet er, saavidt vi skiønne, et Mester-Stykke, som giør sin Forfatter og heele Nationen Ære. Den største Mangel derved er, at vi ikkun have den første Deel; ligesaa meget fik vi af Sneedorfs borgerlige Regiering, ligesaa meget af Mollmans Almindelige Historie og tvende Deele af Guldbergs - - - Dette Vanheld er truffet Videnskaberne i Dannmark med mange brave Mænd. Vi ønske Hr. Schytte høyere Alder, større Lyst og bedre Tid end forbemeldte Mænd, til at fuldføre et saa fortreffeligt Skrift.

Philareti Reise til Dydernes Ø. Forfattet af den Kongel. Svenske Hof-Cantzler Dahlin, og nu paa Dansk oversadt. 8. Kbhv. 1773. Trykt hos Svare. 80 S.

Med al den Agt vi have for Dahlins Navn og Fortienester, maa vi dog bekiende, at vi troe, hverken Literaturen eller Sædelæren havde tabt stort, naar end dette Skrift aldrig var bleven oversadt.

Alle-

Allegorier ere i Almindelighed af de behageligste Indklædninger; men naar de skal kunne befalde, maa de være gode, d. e. de maa i alle Deele passe sig til deres Aemne, og Allegorien maa herske heel igiennem uden at blandes med abstracte Sandheder. Just dette er det, man savner i denne Allegorie, hvori Dyderne og Lasterne nu vises, som virkelige Personer, og nu atter omtales gandske abstracte. Ja, Allegorien er i og for sig selv urigtig. Skal man forbinde rigtige og tydelige Begreeb med den, saa bør Dydernes Ve bemærke Dydens hele Herredomme, d. e. alle Dydiges Tænke- og Handlemaade. At opholde sig paa Dydernes Ve, heder da, at være dydig o. s. v. Forfatteren giver os altsaa ikke det fordeelagtigste Begreeb om sig selv, naar han slutter sin Reysebeskrivelse med, at drage fra Dydernes Ve, og hiem igien: og det uden at lade mærke mindste Tegn til Fortrydelse derover; da han dog selv lader sin Ledsager paa Den klage over, at denne i sin Ungdom havde forladt dette Sted, og nu agtede at forblive der sin Livstid. Ydermeere er Foresillingen urigtig, naar næsten den hele Ve beskrives som beboet af alle Laster og Daarligheder, og kun eet Slot ommeldes, hvor endelig Dyden boer.

De personificerede Laster og Dyder beskrives for største Parten gandske efter de sædvanlige Sindbilleder om dem, saa at endog her savnes Opfindelse og Nyehed, hvilket tillige med en udtrukken hver dags Stiil, som hist og her bliver precieus eller soulmer, hvor den skal hæve sig, giør Læsningen heelt igiennem næsten utaalelig. Tryk og Papiir, som er fuldkommen saaledes, som man pleyer faae den af Hr. Svares Trykkerie, biedrager da ikke heller til at giøre Skriftet behageligere.

Oversættelsen, saavidt vi uden at have Originalen ved Haanden kunne skiønne, er troe, og saa flydende, som Originalen haver tilladt. De Vers, denne sidste overalt er blandet med, ere oversadte og afrykte Linie for Linie, men synes at have mistet alting med Stavelsemaalet og Rimene, da de ikke indeholde nogen taalelig Poesie.

Oversætteren nævner sig under Tilegnelsesskriftet til Kronprindsen: J. E. Stork.

N.

Den brave Danske Drammatiske Journalistes Eftermæle. 8. Kiøbenhavn, 1773. Trykt hos August Friderich Stein. 8 Sider.

Den stakkels Mand, som formodentlig er Forfatter til dette lille Skrift, haver nu Ferier, deels fordi det er Sommer, og deels fordi Theatret staaer under Reparation; og som der nu Intet er at fortiene med at flytte Conisser, hidse Dækkener og deslige, saa kan man jo gierne unde ham den ringe Skilling han kan have havt for at raabe offentlig et Hye ham! efter en brav Mand. Vi sige altsaa Intet meer om dette halve Ark Maculatur, end at vi anpriise Forf. haus eget Motto til Efterlevelse for Fremtiden: "Kryb og tie!"

S.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 22. —— 1773.

Skrivelse til Forfatterne af den Dramatiske Journal angaaende deres udgivne No. 20. og 21. i Aaret 1773. 8. Kiøbenhavn, den 5 May 1773.

Vi bedømme ikke dette Skrift, da vi ikke have tilkiøbt os Nettigheden dertil, imedens Forfatteren haver ladet det udgive gratis, men da Forfatteren (som underskriver sig M. R.) er den eeneste af den dramatiske Journals offentlige Modstandere, (om man egentlig tør kalde ham saaledes) som man kan tale fornuftig med; saa vil vi dog fremsætte vores Meening, angaaendes Indholden af dette Skrift.

Forfatteren beskylder de dramatiske Journalister for Partiskhed i Bedømmelsen og Kierlighed uden Strømpers Bedømmelse, da de have tillagt Publicum en slet Smag formedelst dets Ligegyldighed mod Hr. Ewalds Fortieneste og dets uskiønsomme Bifald i Hr. Wessels Burleske. Gierne tilstaae vi, at det er vel haardt at beskylde et heelt Publicum for en slet Smag; men, du store Apoll! hvad Epithete skal man tillegge den Smag, som kommer Folk, (studeerte læste Folk) til at klage over Uforstaaelighed i det reeneste poetiske Sprog; at offentlig tilstaae, at de helst læse saadanne Vers, som de strax kunne forstaae saa godt som solut Stiil, o. s. v. — Er det da den gode Smag, naar man bedømmer hele store Digte efter enkelte Steder; naar man roser en Komoedie f. Ex. for eet Indfalds Skyld, eller laster den heele Don Ranudo, fordi de Ord: Det kalder jeg Spansk! ere for tidt igientagne? — Har Journalisterne da begaaet saa forskrækkeligt et Crimen læsi Publici, naar de sige: at Indsigt, Kritik og Smag endnu ikke er almindelig hos os? Magaden, hvorpaa denne samme dram. Journ. i Almindelighed er antagen og bedømt hos os, og alt det, hvad vi i Anledning af samme have hørt og seet (adskillige ogsaa følt) er jo et mathematisk Bevis paa denne Sætning. Have Journalisterne nægtet, at der fandes Folk af Indsigt, Kritik og Smag iblant os? Eller have de ikke kun klaget over, at der ikke er nok af saadanne? Hvad have de sagt andet, end at de fleste Ive af Erteskaalen og den halte Skrædderdreng i Kierlighed uden Strømper, og at derimod en almindelig Tavshed herskede ved Steder, som ere Mesterstykker i det komiske og burleske? Vi, og ventelig alle, der have givet Agt derpaa, have mærket samme uskiønsomme Bifald i alle Lystspil. Det tilkommer ikke os, at indlade os dybere i denne Materie, eller undersøge, hvorledes denne Feyl hos vores Tilskuere kunde rettes. Ikke heller tilkommer det os at lære Skuespillerne, hvor daarlig den Forfængelighed er, altid at ville opvække Latter; at det er utilladeligt for dem, at ville giøre en Rose meere comisk end Autor haver giort den, ved at overdrive Spillet saaledes, at al Natur taber sig. o. s. v. Men dette tør vi sige: At det latterlige i et Lystspil bør ligge i den Maade, paa hvilken de indførte Personers Handlinger og Tænkemaade forestilles, og ikke i enkelte Indfald eller strøede Grimacer eller Krumspring. Derfor afskaffer den gode Skueplads den hele Sværm af saa kaldede lystige Personer, eller overlader dem kun nogle korte Scener at vise sig udi, og derimod sætter Hovedpersonerne ved deres Affecter og deraf flydende fornuftstridige Forhold i den urimelige Situation, at de beles af Tilskuerne, og i dem Daarlighederne.

Hr. M. R. synes at laste Hr. Ewald, fordi Betienterne i somme Scener staae orkesløs, men vi

veed ikke rettere, end at det bør sig saaledes, naar Herskabet selv taler med hinanden. Neppe vil han nægte, omendskiønt han ikke haver meldt noget derom, at Hovedpersonerne i Pebersvendene jo komme i latterlige Situationer nok. Naar Pedanten, fuld af sin Chries Ypperlighed, og heel ukyndig om Verden og Mennesket, beder den yderst opbragte Leander, at levere hans Væv til Leonore, naar han en anden Gang vil fornøye Selskabet med Akrostiker og Anagrammer, og af Mang l paa andre Tilhørere tager til Takke med Tieneren og Pigen; naar Argantes glæder sig over, at han udkieldes, da det vil indbringe ham nogle Daler; naar Leander falder til en latterlig Adspredelse, og omsider til allehaande daarlige Anslag, af en fremfusende Elskovs Hidsighed eller deslige. Da er det, at man seer Daarligheder fremviist fra den latterlige Side. Her bestaaer det Latterlige ikke i vittige Indfald, men i Handlingernes Urimelighed, som, til liden Ære for den menneskelige Forstand, er virkelig i Naturen, og, som ikke er overdreven meere, end der behøvedes for at giøre Maleriet kiendelig og fremstikkende.

Hr. M. R. siger fremdeles, at nogle Personer, som maaskee kunde være indtagne imod Hr. Ewald, ere ikke Publicum. Ret! Men Hr. M. R. veed ventelig ligesaa godt som vi, hvor stor Indstydelse nogle Personers Dom tidt haver paa Mængden, som hos os endnu er for magelig eller for uskikket til selv at dømme, og som troeligen igientager, hvad en god Ven, eller Een, som holdes for kyndig, behager at udlade sig med. Exempler ere forhadte, vi anføre derfor ingen, men enhver vil let falde paa meer end nok, af vore Tiders polemiske Litteratur-Historie. Maaden at fælde et Theaterstykke paa hos os er bekiendt nok. Førend det bliver opført første Gang, gaaer man omkring i Selskaber og paa Kaffehusene, og udlader sig med at have seet det i Mspt. eller at have hørt andre, der have seet det. Man forsikkrer, det duer ikke. Naar det da er opført, saa tager man et Par Stæder, som man husker, omklæder dem, saa godt som man kan, for en Deel gabende Tilhørere, og giør dem til det dummeste, afsmageligste Tøy i Verden; kan man ved Tiid og Leylighed forsyne sig med et Par vittige Indfald, og anbringe dem med det samme, saa har man vundet Spil, og kan være forvisset om, at ni Tiende Deele af Tilskuerne ved anden Forestilling vil finde Stykket utaalelig, og at altsaa Forfatteren 3die Aften vil have den Fornøyelse at see et tømt Huus. Vist vilde det falde os vanskelig, at giøre disse Machinationer juridice bevislig, men vi beraabe os paa enhvers Hukommelse og Selvbevidsthed, om vi sige sandt eller ey. Derefter heder det da naturligviis, at hele Publicum forkaster Stykket, og saa maa den gode Forfatter lade sig nøye med at henskyde sin Sag til Efterverden, som skal belønne ham et Par Snese Aar efter hans Død, for den Ære, at have arbeidet for Intet for den nu værende Slægt.

Tilsidst vil Forfatteren bevise, at den dramatiske Journ. haver Uret, at finde Hr. Wessels tossede Jydedreng anstødelig, vi troe og, at dette Udtryk er heel uskyldig, men var det værd at fylde en heel Side med det.

Sluttelig maa vi tilstaae, at omendskiønt vi ikke ere af Hr. M. R*s. Mening i alle Ting, saa dog agte vi ham overmaade, da han haver viist, at man kan skrive et Stridsskrift, ja endog forkaste en Forfatter en meget stem Feil, uden alligevel derfor at gaae uden for Velanstændigheds Grændser, som enhver Skribent bør holde sig i, naar han ikke har med Pøbel at bestille.

Akebar den Store, eller Landsfaderen. Et Original Heroisk Skuespil udi 3de Optog af Henrich Petersen Molde. 8. Kbhv. 1773. Trykt hos Hoecke. 84 S.

Mogulen Akebar haver ved sin Feltherre, Emiren Cahor undertvunget Kongeriget Decan, og dets Dronning Cande er ham tilbragt som en Fange. Meget ved egen Eftertanke, men meest ved Medlidenhed over den smukke Cande, fortryder Akebar sin forrige Erobrelyst, og beslutter at afstakke Krigshæren, saasnart den ankommer, og at anvende sin øvrige Regiereiid paa Landets Forbedring, den han allerede, medens Felttoget varede, haver begyndt paa. Folket er misfornøyet over endeel af hans Indretninger, som ere imod dets Vedtægter og Fordomme, og denne Misfornøyelse betiener Mogulens ældste Søn, Johan Gie, sig af at besmykke

smykke den Herskelyst hos sig selv med, som egger ham til Oprør mod Faderen. Emiren tilskynder ham end meere at svinge sig paa Thronen, og de aftale omsider at lade Mogulen myrde, og derefter at rykke med Krigshæren ind i Staden og fuldføre Revolutionen. Een af Morderne redder Mogulen, og Rebellerne falde i Akebars Hænder, som lader dem henrette, men sparer Sønnen paa Folkets Forbøn, hvilket til Mogulens Fødselsfest just er forsamlet.

Vi vil ikke nægte, at jo denne Historie kunde være begvem nok til et godt Skuespil, naar den kom under et Genies Bearbeidelse; men saaledes som Hr. M. haver behandlet den, vil den neppe kunde udholde endog den lemfældigste Kritik.

Hovedfeylen ved Stykket er, at de virksomme Personers Beslutninger og Handlinger ikke nok som forberedes ved Tankernes Udvikling. Akebar selv er den eeneste, hvis Tænkemaade man nogenledes kan gisre Reede for; men Prindsens og Emirens komme derimod des bradtere ind paa Tilskuerne. Allerede i første Optrin tale de om deres Forehavende, som altsaa maa være besluttet, førend det Tog paa Decan. Man faaer i deres kolde Samtale paa eengang at vide, at Jehan Gie vil stode Faderen af Thronen, og det er alt, hvad hele Stykkets Hoved-Indhold bliver forkyndt ved. De følgende Scener i Steden for at bringe os nærmere til dette Foretagendes Udførende, handle om andre Ting og lade os tabe de to Oprørere reent af Sigte.

Havde end den udsdelige Shakespear ingen anden Fortieneste, saa burde han dog læses og studeres, allene for hans Konst at lade de største Begivenheder gaae for sig, fra deres første Opvindelse af, for Tilskuernes Øyen, og voxe fra Grad til Grad indtil Fuldbyrdelsen. Derved at man seer saadanne store Tildragelser gaae skridtviis frem, uden at noget Mellemtrin fattes, og alt dette dog kun i det Tidsrum Skuespillets Foresilling varer, derved bliver just Nysgierrigheden idelig oppakt, og idelig tilfredsstillet, lige indtil Slutningen, hvor man da overseer hele Sammenhænget og forlanger Intet meer.

Vores Forfatter haver ladet legge for megen Tvang paa sig af Historien, og forstaaer ey endnu at sammentrænge Begivenhederne i et mindre Rum, at udelade alt Unødkommende, og derved at sætte alt, der bør vides, i et klart Lys, som ikke kan tilsyebringes uden just ved dette Sammentrængende, hvor det eene Forsald oplyser ved sin Nærhed det andet.

Indtil Midten af den anden Act gaaer alligevel Stykket temmelig ordentlig, men der haver Forfatteren ikke vidst at betiene sig af de Hielpemidler, som han dog selv haver tilberedet. Den Maade han lader Mogulen redde paa, er en sand Deus ex Machina. Han lader nemlig een af Morderne, som vi slet intet kiende til, af Grunde, som vi lige saa lidet blive underrettet om, støde til Mogulen med Skaftet af Dolken, og efter han er falden, (thi han veed strax at finde sig i dette Spil) føre de andre bort med sig. Man seer strax, at alt dette gaaer for sig, man veed ikke hvorledes, og at denne Udvey er under al tragisk Værdighed, samt hvor løyerlig det maa være efter alle disse Anstalter; efter Mogulen, som veed, han skal myrdes, og med en ubegribelig Stoicismus, bereder sig til Døden; efter maskerede Bevæbnedes Ankomst; Mogulens Fald og de Tilstædeværendes Klageskrig; efter alt dette, at høre Akebar, liggendes paa Gulvet, sige: "Tys" slaaer eder til Roelighed — jeg er ikke død. „ Ligesaa urimelig falder det, at ingen af de to tilstædeværende Personer tænke paa at forsvare Mogulen, men staae og skiende med Morderne, med Armene over Kors. Forfatteren haver ladet Mogulen blive advaret om Rebellionen mundtlig og skriftlig. Mogulens Kammertiener haver hørt paa Prindsens og Emirens oprørske Samtale, m. m. og alt dette haver han ikke betient sig af, til at sætte sin Akebar i Sikkerhed, hvilket dog havde giort langt bedre Virkning end denne Katastrophe, som er utaalelig latterlig, indtil i de mindste Omstændigheder. Den tredie Akt er egentlig kun et Anhang, thi Rebellerner og Prindsens Straf er kun en Bie-Omstændighed, som neppe burde indtage et Par Scener.

Af de sex Personer, Stykket har, ere kun tre ørkesløse, og bidrage ikke det Ringeste til

Hand-

Handlingens Fremgang eller Knudens Oplosning. Den Andeel Princessen haver i Akebars Tænkemaade er allerede bestemt, forend Stykkets Begyndelse; Abulgast, Statsministeren, (som han kaldes) bestiller ikke det Ringeste, og de Raad, han giver, kunde Mogulen, uden at være Hexemester, selv hitte paa; og Kammertieneren Ablaqui er ikke allene gandske overflødig, men endog høystvæmmelig. Han snakker dumt, og naar han vil skiemte (thi Forfatteren troer, at de uden dette Kryderie aldrig vilde udrette noget til den Lastefuldes Forbedring) fremkommer han med det koldeste, afsmageligste Tøy, vi nogentider have læst.

Overhovedet tale Personerne de fleste Tider et meget plat Sprog, langt fra al theatralsk Styrke, og dialogisere i Almindelighed slet. Akebar, Cande og Abulgast tale ikke, men afhandle; og naar Prindsen og Emiren ere sammen, skulde man sværge paa, det var et Par Musketerer, der talede, for Exempel: Side 7. Johan Gir, " Jo, jo, Emir " Cahor! du kommer just hiem i den rette Tiid. — Side 8. Emir Cahor: " Naa, det gik an, just " dette eene fattedes til at giøre ham fuldkommen " daarlig. .. o. s. v.

Vi kunde forøge disse faa Anmærkninger med mange flere, besynderlig over det ravgale Costume, f. Ex. naar Folket tilbeder Mars i Moskeer, og alligevel ere Mahumedaner, og deslige, men det anførte er ventelig nok til at vise, at Forfatteren ikke saa synderlig haver raadet Bod paa " den " Mangel, vores Fædreneland haver paa originale " heroiske Skuespil. Lidt og Godt er et ypperligt Mundheld, ligesom det: Bedre Intet end slet.

Imidlertid forekommer det os dog, som Hr. M. med Tiden maaskee kunde frembringe bedre Skuespil, naar han først haver giort sig noye bekiendt med de bedste udenlandske Theater-Digtere, og med Lære-Skrifterne over de skionne Videnskaber. Men frem for alle Ting med det menneskelige Hierte og dets Affecter, og endelig med Skuepladsen selv.

S.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 23. 1773.

Forsøgende Naturlære, af Fransk oversadt af **Andreas Hammer**, Candidat i Theologien, Elsker af philosophiske, mathematiske og physiske Videnskaber. Tome. 1. Kiøbenhavn 1772. Trykt hos Paul Herman Hoecke, stor 24 Ark med 2½ Ark Fortale og 12 Kobbertavler, in 8.

Skal Naturlæren nogentiid blive, hvad den egentlig er, nemlig en Veyviser for enhver Konstner, der omgaaes med Legemer, saa maa den nødvendig giøres forstaaelig for den almindelige Mand. Saa fortient ogsaa en Bartholin, Horrebow, Kratzenstein og andre, har giort sig af Naturlæren i Danmark, saa manglede vi dog en Haandbog af den Slags, og det er derfor at Hr. Hammer har leveret os denne Oversættelse.

Den Nytte, som den første Lærebog over en Videnskab nødvendig maa giøre et Sprog, bliver og i vore Tanker større af en Oversættelse end af en Original. En Oversætter er forbundet at overdrage et hvert Træk i hans Original til sin Copie, og har altsaa Leylighed at berige Sproget med mange dristige Vendinger, da derimod en Original-Skribent sielden gaaer uden for det almindelige, naar han ikke ellers har nogen besynderlig Drift dertil. Naar man videre betænker den store Vanskelighed, som der er ved at inblegge sig Ære blant den lærde Verden, ved at skrive en Lærebog, saa vil man endnu meer være Hr. Hammer forbunden for denne Oversættelse.

Den første Vanskelighed ved dette Arbeyde maatte uden Tvivl være Valget af en Original. Forfatterne til de mange Lærebøger, vi have i forskiellige Sprog, har gierne, naar de har forstaaet Mathematik, skrevet for uforstaaelig for Begyndere, og naar de, som for det meeste lidt eller intet har forstaaet deraf, saa har de bedraget deres Discipler med en ufuldstændig og falsk Undervisning, og opholdt dem med Spilleværk. Den Forfatter, Hr. Hammer har valgt, Hr. Sigaud de Lafond, og som man har glemt at nævne paa Titelbladet, gaaer Middelveyen saa lykkelig som nogen. Han foredrager næsten overalt de rigtigste Begreb af en brugbar Naturlære med en Værdighed, som anstaaer en Naturens Præst, og han betiener sig saa meget af Mathematiken til hans Hensigt, at Læseren vil erkiende, at en allene almindelig Kundskab om Naturen ikke er tilstrækkelig, og at en sand Physik er umuelig uden meere Indsigt i Mathematik. Man vil ventelig ikke fordre af os, at vi skal bestyrke vor Dom med et Udtog af et Compendium, vi vil i den Sted allene giøre nogle Erindringer over nogle faa Steder i dette Skrift.

Naar Lafond §. 1. siger: "Naturlærens Øye "meed er at give Kundskab om alle de materielle Ting, som henhøre til Verden„, saa er dette ingen Forklaring paa Naturlæren, men paa Natur-Historien, nemlig over den som er meer end et blot Register over Naturens 3de Riger. Naar det heder videre: "Dens Forsæt er at udfinde disse Tings "Natur, Egenskaber, og de adskillige Forbindelser, "de staae i med hinanden, „ saa er dette alt for ube-

stemt til, at en Begynder deraf kan oversee Naturkyndighedens hele Strækning. Men denne Feyl har han fælleds med mange andre.

Mange af dette Slags Skrifter see ikke sielden ud som en selvskabende Metaphysikers Lære, og ey som man skulle vente dem fra en Fortolker af Naturens store Bog. Naturkyndigheden har, i vore Tanker, en historisk og en philosophisk Deel, naar Natur-Historien har beskrevet de Ting, som forekomme, efter Synet og de derved bemerkte Phænomener, saa undersøger Naturlæren begge Deele. Man vil vide Væsenet til de Legemer, som existere, og Aarsagen til Phænomenerne, og heri bestaaer den philosophiske Naturlærers gandske Forretning. Han opfylder denne foruden ved Erfaringer og Forsøg, tillige ved Hielpe-Videnskaber, ved Chymie, Anatomie og Mathematik, de begge første lære ham Legemernes Væsen, og den sidste opdager ham de Love, hvorefter Legemer virke paa hverandre, og hvorledes Phænomenerne følger deraf. Det er vel sandt, at forskiellige af dem, som skulle forklares af Bevægelses Lovene, alleene kan forklares ved Chimien, som egentlig skulle blot forklare Legemernes Væsen, men dette er en Ufuldkommenhed af den første. Imidlertid bliver det vist, at den virkelige Naturkyndighed har kun en mathematisk og en chymisk Deel, og alt andet er Snak eller Systemmagerie. Lafonds Plan stemmer temmelig overeens hermed, omendskiønt han ikke har udviklet den paa den Maade. Dette første Bind af hans Forelæsninger indeholder det meeste af den mathematiske Deel af Physiken, nemlig: Dynamiken, Geostatiken og Hydrostatiken; det andet Bind skal indeholde Areostatiken og den chymiske Deel af Natur-Læren.

Legemernes almindelige Egenskaber, som han forudskikker i den første Forelæsning for den mathematiske Physik, staae endnu som sørgelige Ruiner af en Aristolisk Physik, som allene samlede og classificerede Legemernes Qua itat s og Attri u a, uden at kiende dem. Alle Egenskaber, som ere nødvendige for den mathematiske Physik, lader sig udlede, som Følger af Begrebet om Bevægelsen. De øvrige ere meget talrige, og kan spares til den chymiske Physik.

I det øvrige har Forfatterens Foredrag vor Bifald; han adskiller de væsentlige og tilfældige Egenskaber meget vel fra hverandre, og henfører til de første Udstrækning, Uigiennemtrængelighed og Dovenskabs Kraften.

Bevisene i hans Statik ere for en Experimental-Physik temmelig gode, men langt fra skarpe nok for en Naturlære, som Udgiveren beærer med det Navn af høyere Physik. S. 18. Hans Beviis for Vægtstangens Grundlov sætter en Elementar-Gesvindighed forud, som er en for Statiken gandske fremmed Idee. Bedre havde vel den la Hireske været, omendskiønt derved ogsaa efter en Maclaurins, Kæstners, Karstens og Lamberts nærmere Bestemmelser, forekomme Vanskeligheder, som Hr. Prof. Tetens i hans Tillæg til Hr Justitzraad Krafts i Latin oversatte Mechanik, gandske rigtig bemærker. Bevisene for de øvrige Mechaniske Instrumenter ere endnu svagere, og nogle slet ikke, andre kun halv udførte; men i den Sted finder man hos Hr. Lafond et Raisonnement, som for Læsere af Physik maaskee nytter meer end strenge Beviis.

Oversættelsen er saadan, som man kan vente den fra en Mand, der er den Videnskab og begge Sprogene lige voxen. Det er at beklage, at hans alt for tilige Død har hindret ham fra at fortsætte den. Imidlertid taber Publicum intet, da Hr. Amtmand Hammer, en Broder af den Afdøde, har besluttet at fuldende den.

Men saa god denne Oversættelse er, saa kan vi dog ey undlade at melde et Par Ord om de mange Kunst-Ord, Hr. Hammer har fordansket; han har endog fordansket dem, som man engang har antaget, og som alle forstaae. Hvem forstaaer nu vel, hvad Retvinkel-Stræk-Linien, Fold-Værdighed, tværvinkeldeelende Linie, tilforordnet Linie, Række, Ligeforholds Linie, Overforholds Linie, Mangelforholds Linie skal betyde, da man derimod strax begriber: Hypothenuse, Potenz, Diagonal, Ordinate, Progression, Parabel, Hyperbel, Ellipse. Saa fremmede endskiønt disse Udtryk ere, saa kan man dog ikke fradømme dem den Fortieneste at være rigtig oversatte. De meeste ere næsten meer Definitioner end Ord. Saaledes er for Exempel Pro-

Proportion meget rigtig oversadt ved Forholds Lighed, som udtrykker det Begreb æqualitas rationum meget bedre, end det ellers sædvanlige Forhold. Ligesaa er æquatio meget vel oversadt ved Ligning, som man paa mange Steder ellers har oversadt ved Lighed, hvilket egentlig betyder æqualitas.

Irmene og Solyman, eller den bestandige Grækinde og retfærdige Tyrk. En Original Tragoedie i 3de Acter ved J. C. B. (Joh. Christ. Bie) 8. Kiøbenhavn, 1773. hos Hoecke. 40 S.

Anders Aagaards Isabelle er slettere end dette Stykke; men det er nok ogsaa alt, hvad der kan siges til dets Berømmelse. Fablen er denne:

Solyman, en tyrkisk Sultan, vil ægte Irmene, en græksk Prindsesse, der som Slavinde er sort til hans Faders Huus, og den, han allerede som Prinds haver været forelsket i. Divanet samtykker deri, naar Irmene vil antage den mahomedanske Religion. Dette vil hun naturligvis ikke, og en gammel Med-Slavinde Calliste, fraraader hende end meere. Sultanen bliver vred, og raadfører sig med sin Yndling Renegaten Agenor, hvilken giver ham det Anslag, at faae en anden christen Slave Geron til at overtale Irmene til Frafaldet. Geron, som til al Ulykke ogsaa er Prinds, synes slet ikke om dette Ærende, og Agenor faaer derpaa det Indfald at giøre Sultan gabry over denne samme Geron. Imidlertid hender det sig, at en Konge, hvis Datter Solyman haver været forlovet med, beskikker ham med tvende Gesandtere, som tilbyde ham denne Prindsesse eller Krig. Imedens Solyman ikke egentlig veed, hvad han skal beslutte, underkiøber Gesandterne Agenor, saa at han befordrer Irmenes, Gerons og Callistes Flugt. Sultanen lader dem efterssette og paagribe ved Storviziren, og examinerer dem selv i Divanet. Her komme da naturligvis Agenors Skielmstykker for en Dag, og da Sultanen vil lade ham hente, bringer Hovedsmanden for Vagten den Efterretning, at han har truffen ham død, og funden et Brev, hvilket Sultanen oplæser, og deraf seer, at Agenor alt føler en evig Helved-Glød, Sylyman, som er ventelig den retfærdige Tyrk paa Titelen, befaler at nedrive Agenors Huus i Bund og Grund, og yrette en Skamstytte paa Stedet, alt efter Modum, som den paa Graabrødre-Torv. Og dermed er Historien ude.

Vi skulde fornærme vore Læsere, dersom vi her vilde opregne og igiennemgaae alle de Feyl, der findes i denne Plan imod Poesien saavelsom imod Costumet; de falde strax i Øynene. Det Sprog, som alle disse Folk tale, er plat og gemeent, omendskiønt det er i et Slags Stavelsemaal med Riim i Enden. Vi sige et Slags Stavelsemaal, thi, omendskiønt denne Forfatter synes at have sin Hovedstyrke i Riim og Stavelsemaal, saa findes dog alt for mange skurvede Vers, grundfalske Cæsurer, voldtagne Quantiteter, radbrækkede Constructioner, uforsvarlige Riim o. s. v. i Stykket, til at kunde tilstaae det den maadelige Fortieneste, af en god Versification.

Stykket er alligevel moersom nok at læse, formedelst disse Fyrsters og Fyrstinders gode, jævne Snak, som godt, ærligt Kielderfolk. f. Ex.

S. 25. Irmene: Det er Gesandterne. Kom Børn, lad os gaae.

Og S. 27. 2den Gesandt: Agenor kommer der, kom, lad os gaae vor Vey.

Vi vil ikke længere misbruge Læserens Taalmodighed, men til Slutning alleene opvarte med Inscriptionen paa Skamstytten paa Agenors Plads, hvilken Sultan Solyman selv haver forfærdiget er tempore i sit Divan: hvoraf kan sees, at Forfatteren haver Ret at kalde ham en Herre af store Egenskaber. Den lyder, som følger:

"Til Spot og Skiendsel for den skiendigste Meneeder!
"Al Nedrighed, al Skam, al Svig, Agenor hedder!
"I Fyrster lære det: at I en Favorit.
"Som en Hof-Hyklere, kan aldrig troe for lidt!

S.

En

En curieus og gandske nye Maade at punctere paa, hvorved kan faaes at vide og læses alt det, man forlanger at vide, saa og, om man skal vinde eller tabe i Tal- som i andre Lotterier; oversat af det Arabiske i det Tydske, og nu i det Danske Sprog oversadt af en Liebhaber udi Konsten. Kiøbenhavn 1773. Trykt hos Hopffner. 8

Denne Liebhaber i Konsten har længe taget i Betænkning, om han skulle forelegge den curieuse Læser nærværende Tractat, som han har befundet meget gammel i det Arabiske Sprog; han har frygtet for, at Fiender af denne ædle Videnskab ville beskylde ham for Troldom, men bevæget endelig af Fabelen om Hunden, som bieffer til Maanen, og styrket ved det gamle Ordsprog: Thue das Recht und scheu den Teufel nicht! har han vovet at meddeele den curieuse Læser dette velmeenende Arbeyde; Han er ingen Ven af Agrippæ og og Cardani Methoder, heller ikke af Grevinde Pembroks og den curieuse Sandsiger. Deres Operation med Tærninger er aldeles mod hans System, men hvad nærværende Puncteer-Maade angaaer, som bestaaer med den udødelige Robert Fludd, og og med Cornelii Agrippæ Geomantiske Grundsætninger, da forsikkrer han fuldkommen at fyldestgiøre den curieuse Læser, fornemmelig dem, som tilskrive den hele Operation Sielen og particulis imaginis divinæ. v. s. v. Skulle man ikke finde alle Spørsmaal her besvarede, saa forsikkrer han, at det er allene skeet for at undgaae Forargelse, og for i alt at holde sig det Arabiske Manuscript efterretlig.

Den curieuse Læser seer altsaa, hvad han har at vente. Vor Liebhaber i Konsten uddeeler Liv og Død, Medgang og Modgang, Ære og Skiendsel; Undertiden er han, vi ved ikke, enten alt for uhøflig, eller alt for efterretlig. Vi slog efter for at forsøge hans Konst i det 7de Huus XXIIX. om denne er eudnu Jomfrue? og fik til Svar: første Gang: Hun er frugtsommelig med en Søn, og anden Gang: Hun skal føde i det mindste 7. Forfatteren har ventelig ikke bestemt dette Skrift at læses uden ved en Nok og for Læserinder af det Slags kan saadanne Svar altsaa være ligegyldige. Vi troste han derfor med, at han blant den Slægt, uagtet al hans Aandighed, aldrig vil mangle curieuse Beundrere.

W.—W.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 24. 1773.

Følgende, som vi skriftlig af en Ubekiendt ere anmodet om, geleidet med vore Anmærkninger, at indrykke i disse Blade, meddeele vi saa meget villigere, da det betræffer en i vore Tanker ikke ubigtig Materie.

** ** **

Et Sted i Recensionen af Prof. Hells Tractat om Veneris Gang forbi Soelen den 3die Junii 1769. (see lærde Efterretninger 1770. No. 17.) har foranlediget følgende Spørsmaal i Trondhiems Adresse-Contoirs Efterretninger. " Den Methode at bestemme Polhøyden, siger Recensenten, efter tvende og flere Stierners lige Høyde i Sønder og Nord, har han (Prof. Hell) brugt, som den bedste og fordeelagtigste, fordi den ikke nødvendig forudsætter Kundskab om Refractionen og Quadrantens Feyl, og har dermed tillige opløst det astronomiske Problem: Quadrante quantumvis erroneo, atque errore ejusdem incognito, exactum definire elevationem Poli per fixas non verticales, & refractione quacunque affectas, nulla adhibita correctione refractionis. " **Man ønskede da gierne at vide, om dette er nogen nye Opdagelse i Astronomien, efter Recensentens Beretning?** "

En Liebhaber af Astronomien og Sandheds Elsker har herpaa i samme Blade givet følgende Svar.

Enhver fornuftig og veltænkende Videnskabs-Elsker kan med al Ret og Billighed ansee Partisthed, Fordomme og forudfattede Meeninger, som afskyelige Uhyrer i Videnskabernes og Sandhedens Rige. Enten han er Skribent eller Recensent, bør han alletider agte det for en roesværdig Ting, som fortiener de skiønsommes Bifald, naar en Modsigelse skeer med Grundighed og Moderation, og alleene sigter til Sandheds Underøgning og Oplysning.

Paa den eene Side har man ikke nødig at falde i nogen unødvendig Forundring, naar man nærmer sig til et høyt Bierg; thi ved fornuftige Overlæg og vaersomme Skridt kan man undertiden med Magelighed overstige det samme: derimod paa den anden Side, ved at spadsere ned i Dalen, bør man ikke med Koldsindighed alt for løslig overse en liden Tue, thi den kan undertiden velte et temmeligt stort Læs.

Den grundige prøvende, ndsigtsfulde og upartiske Recensent bedømmer Skrifter efter deres egentlige Beskaffenhed i sig selv med Forstands oplyste Øyne, og ikke bestemmer Værdien i Betragtning af deres Forfatteres høyere eller ringere Embeder, større eller mindre Værdigheder og Anseelser i Verden. Han bruger alletider Forsigtighed i at bekræfte eller nægte, vælge eller forkaste, og hans ædle Tænkemaade afholder fra alle skøytiske og stiklende Udtryk. Han betragter ikke en stor og berømt Mands Skrift ved Kikkerter og Forsøgelses Glas; han nærmer sig ey heller til en ringere Mands Arbeyde med et skeelende Aasyn.

Det ligger klarlig for Dagen, at Hr. Professor Hell ey alleene er en overmaade flittig og nøyagtig Observator; men og een over hele Europa berømt Astronom, som i Betragtning af hans vigtige Arbeyder til den Astronomiske Videnskabs Udvidelse har giort sig høylig fortient af den lærde Verden. Men da denne berømte Mand er tillige en virkelig Menneske-Ven og Sandheds Elsker, saa kan han umuelig finde Behag i at blive anseet for

det, han ikke er, nemlig Opdager af en for lang Tiid siden gandske bekiendt og almindelig Ting.

Kierlighed til Sandheds Oplysning tilsiger mig da i denne Begivenhed at tale i en langt anden Tone, end Forfatteren af Recensionen. Den Methode at bestemme et Stæds Poli-Høyde efter tvende Stierners lige Høyde over Horizonten i Sønder og Nord, som Hr. Professor Hell har betient sig af paa Wardøehuus til at determinere Poli-Høyde af det oprettede Observatorium paa samme Sted, er aldeles ingen nye Opfindelse; thi man finder samme Methode anført hos adskillige Autores, saasom i de Hollandske Skatkamre, der handle om Navigationen, og paa fleere Steder, derfor findes den bemeldte Maade og indført udi den paa Søe-Cadet-Academiet i Kiøbenhavn brugelige Navigationsbog, paa tvende Steder, baade i Navigationen og i deres Tilgift, som vore Søe-Cadetter har at giøre Regning for til deres første Examen.

Ved tvende Stierners lige Høyde over Horizonten i Sønder og Nord kan forekomme fire forskiellige Tilfælde; disse Stierner kan paa deres høyeste være paa hver sin Side af Æqvator, de kan være paa hver sin Side af Æquator, men den eene befindes paa sit Laveste under Polen; de kan paa deres Høyeste være paa een og den samme Side af Æqvator; de kan være paa een og den samme Side af Æquator, men den eene befindes paa sit Laveste under Polen. I det første Tilfælde maa Summen af deres Declinationer; i det andet, Summen af den eene Stiernes Declination og den andens Afstand fra Polen, tillige med 90 Grader; i det tredie, Forskiellen imellem deres Declinationer; i det fierde Summen af deres Distancer fra Polen, adderet til deres observerede Høyder over Horizonten; hvorfra de behørige Refractioner ere afdragne, alletider udgiøre en halv Cirkel, der efter en temmelig gammel Vedtægt indeholder 180 Grader. Bliver nu denne Sum enten større eller mindre end 180 Grader, saa erfares herved en Feyl, som tildeels kan tillegges Instrumentet.

Men hvad Polihøyden i Særdeleshed betreffer, da forudsætter den bemeldte Methode, foruden Stiernernes Declinationer ikke andet end lige Høyder over Horizonten, eller og en liden bekiendt Forskiel imellem disse Høyder, naar den eene skulle være noget større end den anden, uden Hensigt til disse Høyders egentlige Størrelser i sig selv; og altsaa kan det være ligemeget, i Betragtning af en nøyagtig Polhøyde, enten Quadranten er feylagtig eller ikke, enten Størrelsen af Feylen er bekiendt eller ikke, enten denne Feyl er stor eller liden; thi en lige Feyl i Norden og Sønden giver dog lige virkelige Høyder, eller og de samme med en liden virkelig Forskiel. Lige det samme falder at erindre, angaaende Refractionens Størrelse, som i lige store Høyder bliver een og den samme. Alt hvad man da i denne Begivenhed kan sige: er dette, at iblant adskillige bekiendte Methoder til at finde Polhøyden, har Hr. Prof. Hell valgt den fornævnte Maade, som den bedste, nøyagtigste og beqvemmeste til at bruge paa Wardøehuus; men det er meget urigtig, at man derved vil give Publikum Beretning om en Opløsning af et særdeles astronomisk Problem.

At bedømme en for lang Tiid siden gandske bekiendt og almindelig Ting, som noget nyt og besynderligt, bliver enten en Ukyndighed eller en Skiødesløshed forbunden med en blind Tillid, eller og en urimelig Partiskhed. Derimod er det paa den anden Side ey heller en ringe Urimelighed, at betragte noget Nyt og Besynderligt, som man ikke tilforn har vidst, ligesom en Mangel udi et Skrift, der klarlig nok udviser, at Forfatterens Øyemærke ved dets Udarbeydelse og Bekiendtgiørelse, har aldeles ikke været den Fornøyelse, Recensenten kunde finde i noget Nyt og Besynderligt, som han ikke vidste; men meget meere i Betragtning af de afhandlede Materier, at foredrage Sandheden i en tydelig, fattelig, ordentlig og temmelig fuldstændig Sammenhæng, til sine Landsmænds almindelige Nytte og Tieneste.

I Betragtning af de anseelige Grader og Høyder, til hvilke Videnskaberne nu i vore Tider allerede ere stegne, vil det nok blive særdeles rart at fremkomme med noget Nyt og Besynderligt, der aldrig tilforn i den lærde Verden har været hørt eller seet; og saadant bliver uden Tvivl en Mangel ved de vigtigste, nyttigste og grundigste Værker, hvoriblant jeg i sær vil nævne, Krafts ypperlige mechaniske Værk; men denne Mangel kan ikke foraarsage noget Tab i deres virkelige Værdie og Vigtighed, da det saa kaldte Nye og Besynderlige er ofte af en meget liden og undertiden af slet ingen Værdie. Det saa kaldte Nye og Besynderlige er ofte af den Beskaffenhed, at det indbefatter ikke andet end lutter tomme Griller, Phantasie og Blindværk, der staaer i Dag, men falder i Morgen, og er opført paa en meget løs Sandgrund, saa det ved en maadelig Kastevind begynder strax at vakle og nedsynke; ja ved

en

en nøyagtig Prøvelse og Undersøgning fortiener en Henvisning i Vildfarelsernes umaalelige Rum. Men det Sande, det Grundige, det Nyttige, enten man kalder det Nyt eller Gammelt, har alletider en fast og uryggelig Klippegrund, og de hæftigste Anfald, som derimod kan optænkes og iværksættes, bliver ikke andet end lutter magtesløse Bølger, der strax igien maa falde tilbage ved Havbreden, og forvandles i et udueligt Skum.

Fremdeles vil jeg ved denne Leylighed korteligen yttre mine Tanker over Quadrantens Feyl. Den Feyl, som kan hæfte ved saadant et Instrument, bliver enten mærkelig ved Undersøgning paa Instrumentet i sig selv, saasom i Inddeelingen og Deelenes Sammenføyelse, eller i Mikrometrets Inddeeling og dets Tilføyelse; eller og ved den anbragte Tubus, i Henseende til Glassenes Reenhed, Figur, Distance fra hinanden, med meere; eller og man bedømmer Instrumentets Feyl ved at iagttage med samme, paa forskiellige Maader og i adskillige Tilfælde, andre langt fraværende Ting, formedelst en Sammenligning af visse Grundsætninger, Læreregler og Jagttagelser, om hvis Rigtighed man fuldkommen er forvisset.

I det første Tilfælde har man ligefrem at corrigere den bemerkede Feyl med den mueligste Accuratesse. Derimod kan det ikke nægtes paa den anden Side, at der jo ved Instrumentet kan hæfte nogen Feyl, omendskiønt man ikke ved den nøyagtigste Undersøgning paa Instrumentet i sig selv kan erfare samme, hvilken Feyl man da i det andet Tilfælde kan undersøge og bestemme; men herved bør man nøye vogte sig for Slutninger, som tildeels kan være grundede paa Partiskhed og visse Fordomme, efter hvilke Instrumentet kan tillegges de Feyl, det ikke har.

Hvad nu i Særdeleshed den Aalske Quadrant og de Feyl, Hr. Prof. Hell har tillagt samme, er anbelangende, ha har han bestemt Quadrantens Feyl i adskillige Deelingspunkter, ved at vælge for enhver Bestemmelse tvende Stierner, een i Sønden og en anden i Nord, som havde næsten den samme Høyde over Horizonten, og efter Hr. de la Cailles Stierne-Tabelle bedømmet Feylen. I før har han meldt om Quadrantens Feyl i den Deelingspunkt, som tilkiendegiver den 85 Grad, og hertil betient sig af 2de Stierner, hvis Høyde fra hans Horizont fald imellem 84 Grader 57 Minuter og 85 Gr. 15 Minuter.

Da de 2de Stierner, af hvilke han i dette Tilfælde har betient sig, befindes begge i det nordlige Hemisphærium; saa følger, at Differencen imellem deres Declinationer adderet til deres observerede Høyder over Horizonten, hvorfra de tilhørende Refractioner ere afdragne, bør accurat udgiøre 180 Grader, og naar denne Sum befindes enten større eller mindre end 180 Grader, bliver her en Feyl at bestemme. Denne Feyl maa da enten gandske eller for en Deel deraf tillegges Instrumentet eller de ansørte Declinationer i Stiernetabellen, eller og Refractionens Forandring under en fremmet Poli-Høyde, formedelst Luftens Forandring i Kuld, Varme og Tyngde. Størrelsen af Feylen bliver let at bestemme; thi naar Forskiellen imellem 180 Grader og den for nyelig benævnte Sum, deeles i to lige Deele, udkommer samme, som efter Omstændighederne bør enten legges til eller drages fra de observerede Høyder, naar man kaster den hele Feyl paa Instrumentet.

Ved saa store Høyder af 85 Grader over Horizonten, kan man ikke med nogen Grund følge Feylen i Refractionens Forandring, saasom en Straale-Brekning ikkun af 5 Secunder i denne Høyde, gior ikke nogen mærkelig Forandring paa en fremmet Poli-Høyde, som man ellers i Almindelighed ved mindre Høyder pleyer at corrigere efter Barometret og Thermometret. Men at kaste den hele Feyl paa Hr. Aals Quadrant, og aldeles at fritage Hr. de la Cailles Stierne-Tabelle fra al Feyl, forekommer mig noget overilet, allerhelst da Stiernetabellen maa være grundet paa Observationer, anstillede formodentlig med en Parisisk Quadrant, hvilken man lige saa lidet kan fritage fra Feyl, som Hr. Aals Kiøbenhavnske Quadrant.

Da det nu er bekiendt, at Hr. Aals Instrumenter udi Accuratesse giver de parisiske slet intet efter, og at Hr. Prof. Hell er lige saa nøyagtig en Observator, som Hr. de la Caille; saa følger, at de angivne Declinationer i Hr. de la Caille Stierne-Tabelle, kan lige saa lidet fritages fra den bemerkede Feyl, som Hr. Aals Quadrant. I saadanne Tilfælde bliver det altsaa meere sikkert, at gaae en Middelvey, i at henføre en Deel af Feylen til Stierne-Tabellen, og bestemme den anden Deel for Instrumentets Feyl.

Da jeg nu her udi denne velmeente Besvarelse paa det fremsatte Spørsmaal allene har havt Sandheds Undersøgelse til mit Øyemerke, uden at fornærme nogen i mindste Maade, saa er jeg fuldkommen forvisset om alle Retsindiges og Skiønsommes Bifald. Skulle de Herrer Forfattere af de Kiøben-

havn-

havnske lærde Tidender finde for got at fremkomme med nogen Erindring herimod, hvorudi de paa en grundig og beskedentlig Maade kan overbevise mig om nogen Feyltagelse, da bliver det min Skyldighed udi en Anmærkning at erkiende det med Taknemmelighed, og aldrig skal forsvare nogen Feyl, som ved en tydelig Overbevisning kan stilles mig for Øyne. Men i Mangel af en grundig og tydelig Overbevisning, behøves ikke nogen videre Forklaring eller Forsvarelse; thi det er sagt lige saa stor en Feyl, at ville forsvare sig, naar man ikke virkelig er igiendrevet, som ikke at ville tilstaae sin Forseelse, naar man virkelig har feylet. En Elsker af Sandhed.

Det er ikke vores Sag at afsige Dom i Sagen imellem Forfatteren af Recensionen og Sandheds Elskeren i de Trondhiemske Adresse-Aviser. Læseren har hørt begge Partier, og kan altsaa selv dømme. Men for at give dem nogen nærmere Oplysning om Sagens Beskaffenhed, legge vi følgende Anmærkninger til:

Af Spørsmaalet, saavelsom af det derpaa meddeelte Svar seer man, at begge Forfattere har holdt Recensenten for den, som tillagte Hr. Hell den nye Opfindelse i Astronomien. Det synes vel ogsaa som det var et Tillæg af Recensenten, naar han siger: " og " derved har P. Hell tillige opløst det astron. Problem. " Quadrante &c. &c. " Men holder man Hells Tractat sammen med Recensionen deraf, saa finder man, at det er ikke Recensenten, men P. Hell selv, som taler paa dette Sted. Og følgelig er Recensenten uden for alting.

Her er altsaa først Spørsmaalet, hvorvidt Prof. Hell udgiver den af ham brugte Methode til at bestemme Polhøyden af Wardøehuus for sin egen Opfindelse? Efterseer man herom hans Tractat, saa finder man virkelig, at han kalder den Methode at finde Polhøyde ved 2 Stiernerς lige Høyde, den eene i Sønder og den anden i Nord, 2 Gange mea methodus — S. 19. og det er ham selv, som strax derpaa setter til, at den praktiske Astronomie har vundet meget ved hans Oplosning af dette Problem: Quadrante quantumvis erroneo, atque errore eiusdem incognito, exactam definire Elevationem Poli per fixas non verticales, & refractione quacunque affectas, nulla adhibita correctione refractionis in tabulis expressæ.

Men vi frygte hverken for Prof. Hells eller hans Venners Vrede, at sige offentlig, at han har Uret, med hvor megen Pomp han endskiønt forkynder sin formeentlige Opdagelse. Den staaer virkelig i Hollændernes og Soekadet-Akademiets Navigations Bøger, som Forfatteren af det indrykkede Svar siger, og han skulle allene som en polemisk Skribent, anført sine Vidner, og sagt udtrykkelig: at dette stod i Claes de Vrieles Skatkammer.

Denne Mand kiendte denne Methode vel i det Heele, men ey paa den Maade, som Hr. Hell brugte den, thi da hverken Feyl i Instrumenter eller Straale-Brækningen kommer i Betragtning ved Søe-Operationer, saa har han heller aldrig foreslaaet det, for at undgaae dem. Og hertil anvendte Prof. Hell dem dog egentlig.

Dog endog til dette Brug er den Methode længe bekiendt. Den udødelige Astronom, Tobias Mayer, lærte den, som vi tilforladelig ved, til vores værdige Capitain Niebuhr, som næsten bestandig brugte den paa hans Reyser i Orienten. Og hvad skal man vel tænke om Hr. Hells Troeværdighed, naar vi forsikkre, at han saae Hr. Capit. Niebuhrs Jagttagelser, før han reyste til Wardøehuus.

Naar Hr. Niebuhr kan tilgive ham dette, saa kan vi ogsaa, men det er uundskyldelig for en Astronom, som dog burde have læst alle Hovedbøger i sin Videnskab, naar man treffer det i flere trykte Skrifter; Hans Recensent i den Krit. Journ. for 1770. har viist ham det allerede længe før man giorde det i Trondhiem, og saa forbittret Hr. Hell endskiønt blev derover, saa viste han dog slet intet at svare dertil. Det var meer end alt for viist, at Horrebow i den 3die Tome af hans Werker havde anviist denne Methode, og at Hr. Hell i det Høyeste kun blev at betragte som en seenere Opfindere, som af Mangel paa Kundskab om en allerede giort Opfindelse, havde sadt sin Indbildningskraft i en unsødvendig Bekostning.

Alt dette uagtet, og efterat Hr. Hell i hans Beskrivelse over Veneris Jagttagelse havde givet den lærde Verden Forhaabning om et heelt Dosin betydelige nye Opfindelser, som hans Expeditio litteraria i 3 Folio Bind vil lære, var han dog endnu saa betænksom, at foranledige en Artikel i en Tydsk politisk Tidende, hvori hans Person og Opfindelse omtaltes med megen Berommelse, og tillige derhos at forsikkre, at denne ovenanførte 13de Opdagelse overgik alle andre langt i Vigtighed, som vi nu overlader til enhver af vore Læsere at dømme om. Det giør os ondt, om vi ved at fortælle den heele Handel, skulle allerede forud have opvakt nogen Tvivl hos vore Læsere til Rigtigheden, af hvad Hr. Hell endnu i 3 Folio Bind vil fortælle os, da vi haabe, at han i det ringeste vil skrive meere tilforladelig om sin Arctiske Reyse, end Abbeden de la Chappe d'Auteuche om sin Siberiske, og altsaa spare vore Lærde for den ubehagelige Møye, at forsyne Verden med et Antidot mod ham.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 25. ——— 1773.

Betænkninger over Hr. Lütkens og Hr. Clausens Afhandlinger om Bøndergaardes tienligste Størrelse, ved Anders Carl Teil. Mann Kiøbenhavn 1773. Trykt i det Kongelige Universitets Bogtrykkerie hos A. H. Godiches Efterleverske ved Frid. Christ. Godiche. 83 Sider. 8.

Det er formodentlig vore Læsere bekiendt, at det Kogelige General Landvæsens Kollegium i Aaret 1770 udsatte det Problem: hvilket af Deelene er skadeligst, enten at en Bondegaard er for liden, eller at den er for stor? Samt hvilken er den retteste Størrelse, en Bondegaard bør have i Dannemark, og i enhver af dets særskildte Provintser? Og at det tildømte Hr. Clausen Præmien for hans siden trykte og gratis uddeelte Afhandling, hvori han erklærer sig for de smaa Bondergaarde, og beviser den tienligste Størrelse for en Bondegaard at være, naar den ikke er større, end at dens Avling af Bonden selv og hans Familie uden Tienste-Folk kan bestrides, Til samme Tid udgav Hr. O. D. Lütken sin Opløsning af samme Problem, hvorefter den Gaard agtes at have den tienligste Størrelse, som med et Spand behørig kan drives. Over begge er det nu Hr. Teilmann giver os sin Betænkning, som er tvertimod bemeldte Kollegii. Han roser Hr. Lütkens, som en uimodsigelig Sandhed, bygget paa Erfarenhed og skrevet af en kyndig og grundig Landmand. Hr. Clausens derimod forkastes som et, der viger fra Sandhed og Erfarung, som allene haver vundet Bifald, fordi det er stemt i en vis Modens Tone, og fordi det er bedømt af ukyndige og uerfarne Mænd. Hr. Teilmanns hele Betænkning gaaer ud paa at igiendrive og giøre det latterligt, og paa det dette ædle Foretagende desbedre skal kunde lykkes ham, giør han sig ingen Samvittighed over at fordreye, forvende og overdrive Hr. Clausens Sætninger, rive dem ud af deres Sammenhæng, for derved at forvilde Læseren, ja endog paa adskillige Steder at anføre ham gandske falsk, og ved at legge til eller tage fra, give hans Ord en gandske anden Meening end de virkelig have. Af en Anders Christensen, som haver foreviget sig ved at forsvare den gamle Slentrian, ved at forhøye den forhen værende Indretning i Landvæsenet, ved at forkaste alle til dets Forbedring udkomne Love og Anordninger, og ved at stride for alle Proprietairernes selvtagne og tilsneegne Rettigheder over deres Bønder; af ham kunde man gierne vente sig et saadant Skrit og flere slige, men af Hr. Anders Carl Teilmann, som ved andre Skrifter haver vist stor Indsigt i Landbruget, og ved offentlige Tilbud, Prøver paa Ædelmodighed og Menneske-Kiærlighed, af ham kunde vi allermindst formodet saa stor Ukyndighed om Landvæsenets beste Indretning i Hensigt til Staten og de arme Bon-

ders billige Belønning, som møysommelig drive det, eller saa stor Partiskhed, at han skulde stoppe Øren for alle Grunde, saasnart de bestride hans Fordomme, og begaae den største Uretfærdighed imod en stridig og redelig Mand, og imod et anseeligt Kollegium, som belønner ham; dog, dersom Hr. Anders Christensen og Hr. Anders Carl Teilmann er en og den samme Person, som Stiil, Skrive- og Tænkemaade synes at bekræfte, saa maae vi tilstaae, at dette sidste er de foregaaende fuldkommen værdigt, og giør ham lige Ære.

Vi vil ikke tale om den Foragt, der vises imod et General Land-Væsens Kollegium, hvis Dom i de Sager, som just ere dette Kollegii Oprettelses Øyemeed, lignes med Almuens og den store Hobs, og forkastes, fordi den er afsagt af Mænd uden Erfaring. Dette er den sædvanlige Snak af alle dem, hvis Egennytte kommer til kort, naar upartiske Mænd sættes ved Roeret, de vilde, at i det Kollegium, som er sat til at yphielpe Land-Væsenet og beskytte forurettede Bønder imod Proprietairen, skulde ingen have Stemme uden Proprietairer, det er, Folk af Erfaring sige de, den kan hverken en Jurist, en Statsmand, eller en Recensent have. Og hvorfore da ikke, om vi maae spørge? Til at dømme hvorvidt en Proprietairs Magt bør strække sig over sine Bønder, til at bedømme og fastsætte deres Rettigheder paa begge Sider, til at dømme om der er giort Indgreb i disse Rettigheder, og hvilken bør være Forbryderens Straf, udkræves en duelig Jurist, og paa det han kan være des reedeligere, er det endog nødvendigt, at han ikke eyer Landgods. Til at indsee Vigtigheden af Bondestandens Opkomst, og Landvæsenets Forbedring i et Land, hvis første Produkt er Korn og Qvæg, til at udfinde de begyemmeste Midler dertil, til at forbinde Bondens Velfærd med Statens, til at indføre den ønskelige Liighed i Staten, hvorved Bonden bliver ligesaa lykkelig i sin Stand, som Proprietairen i sin, udkræves en klog Statsmand uden mindste Nødvendighed at han skal eye Landgods. Og til at recensere Hr. Clausens Priisskrift, til at finde de faae Steder, hvor Hr. T. haver Ret, og de mange, hvor han taler af Ondskab, Ulyndighed eller Partiskhed udfordres intet andet end nogen Læsning og sund Fornuft. Men at disse got Folk raabe saa meget paa Erfaring, røyser sig allene af den Sammenblanding, der almindelig giøres imellem Land-Væsenets politiske Forfatning og Agerbruget, dette sidste udkræver en nøye Kundskab om Jordens Dyrkelse, en Kundskab, som vi tilkroe Hr. Teilmann, men, som aldrig giør ham stikket til at dømme eller skrive om det første. Og denne Kundskab om Agerbrugets bedre Forfatning kan endog erhverves uden selv at eye den mindste Haandbred Jord, blot ved at læse erfarne Mænds Skrifter derom, sammenligne Erfaringerne imellem sig selv, og prøve dem efter Naturens Love, som læres i Physiken og Chymien. Naar jeg f. Ex. læser Hr. Teilmanns Afhandling om Mergelen, og ligner den med Engelske, og Franske Skrifter i samme Materie saa overbeviises jeg om Nytten deraf. Hvis nu en ukyndig Proprietair, som enten aldrig havde forsøgt det eller ved uforstandig Omgang med Mergel-Giødningen fordærvet sine Jorder, forkastede den dermed tiltraadte Landets Forbedring, som et nyemodens tomt og vindigt Hiernespind, skulde jeg da ikke dristig turde sætte min Læsning imod hans Erfaring. Og gid Hr. T. havde ladet sig nøye med den ham for denne og fleere nyttige Forsøg i Agerbruget tilkommende Ære. Gid Hr. Teilmann ikke havde skrevet ! ! !

Samlinger, udgivne af Peter Friderich Suhm.

I. Bind. IV. Stykke. Kiøbenhavn 1772, trykt hos Brødrene Berling.

Efter vores foresatte Plan anmelde vi dette Stykke, som udkommen efter Novembr. Maanedes Begyndelse forrige Aar, og tro, at forbinde os vore Læsere ved at ikke udsætte Anmeldelsen af saa got Skrift indtil det heele første Bind udkommer. Dette Stykke indeholder: Forsøg til Historien af den danske Agerdyrkning og Land-Væsen under Valdemar den Anden o: fra 1202 til 1241, og dernæst en kort Kritik over 18 historiske, philologiske og philosophiske Skrifter. For Mængden af Læsere vil dette Stykke vel ikke være meget interessant, da de kritiserede Bøger ere første deels sieldne og lidet efterspurgte; Og Historien om Land-Væsenet i det 13de Aarhundrede vil ventelig mindre behage en Landmand end en Oldkyndig, men for denne haabe vi, at dette Skrift vil blive en Veyledning til mange Opdagelser, i sær da Hr. Conferenceraaden overalt angiver sine Kilder,

og

og med stor Flid haver samlet under eet alt hvad Land-Væsenets Historie i bemeldte Tidsalder vedkommer. Dog, hvor vigtig og nyttig vi i denne Henseende agte dette Forsøg, maae vi dog tilstaae, at dersom Hr. Conferenceraaden havde skrevet denne Historie mere fortællende, vilde den uden Tvivl læses med større Behag. Den ligner alt for meget et blot Udtog af Waldemari jydske Lov, samt hans saa kaldte Jordebog, og man skulde ikke udholde at læse det Ord for Ord igiennem, dersom man ikke lokkedes dertil ved en Mængde smukke overalt indblandede Anmærkninger og Oplysninger. Men just disse vise os, hvad Hr. Conferenceraaden kan præstere. Af følgende Stykke, som vi tage lige for Haanden, maae Læseren selv dømme om Hr. S. Skrivemaade: " De, som trættede sammen, maatte betale Sandemændene deres Hesteleye o: Reyse med ½ Mark Sølv, det er 5 Rdlr. " og det til dem alle 8; thi saa mange skulle være i " hvert Herred. Nu omstunder bruges det Ord bygd, " bøygd kun i Norge, men her forekommer det ogsaa. " Den rette Mande-Bod var trende atten Mark Pen" inge o: 54 Rd., (saafremt der da alleredе ginge 10 " Marcæ Denariorum paa 1 Mark puurt Sølv, saa" ledes som 1313, og saafremt 1 Mark puurt Sølv, " bør regnes i Værdie imod 10 Rd. efter vor Mynt) " eller og fuld Sølv-Værdie derfor. Paa et Sted " synes Stuff-Kiøb at være, naar en, som boede i en " Bye, kiøbte noget i en anden ". I denne Tone fortfares paa de fleeste Steder hvoraf let sees at Hr. S. ikke haver vildet give os en Historie, men allene de Anmærkninger, han haver giort ved jydske Lovs Giennemlæsning. R.

Valerii Herbergeri, fordum Præst ved Meenigheden, kaldet Christi Krybbe, til Frauenstadt, Passions Time-Viser over vor Herres og Frelseres Jesu Christi Lidelse og Død, inddeelt i de fire og tyve Timers Orden paa Langfredag efter de gamle Kirke-Læreres Anviisning, alle andægtige og troende Jesu Elskere og Efterfølgere til en salig Betragtning, Opmuntring til Bønnen og Trøst i Korset; forhen Aar 1637 oversat af det tydske Sprog paa Dansk af Sevaldt Thomesø, men nu paa nye for sin Ælde og Rarhed oplagt, og efter den nyere og brugeligere Stiil og Skrivemaade med Flid igiennemseet og forbedret. Kiøbenhavn 1773, trykt i det Kongelige Universitets Bogtrykkerie af A. H. Godiches Efterleverske, boende paa gammel Tory i No. 141, og findes hos hende til Kiøbs, ved F. C. Godiche.

Vore Læsere kan af denne fuldstændige Titel see, hvad baade hvem der er Forfatter til dette Skrift, dets Indretning, paa hvad Tid det er skrevet, og af hvem det er oversat.

Hvad Skriftet selv angaaer, saa tro vi, at Forfatteren har været en redelig Mand, som har meent sin Gud det oprigtig, og for hvem vi har megen Høyagtelse. Vi finde i sær i dette lille Skrift det Liv og den Aand, som ere saa sikkre Bevis for at man føler hvad man skriver, og som man saa ofte savner hos mange af vore Prædikanter, baade dem man hører og læser. Hvor meget kunne disse Folk ikke lære af denne Mand; til hvor megen Nytte vilde det ey være, om Herret og ikke allene Munden talte hos dem, som Naturen ellers har nægtet baade at tænke og tale vel; det ville spare dem for mange overflødige Igientagelser, for mange efter Haaret trakte Bevis, for mange ubegribelige Forklaringer over Steder, som man med langt flere Indsigter end deres endda ikke har forstaaet, og det vilde spare deres Tilhørere som besøge deres Prækener i den Tanke at opbygges, for at sige med Titus: Denne Dag har jeg spildt. De, som præke lærd, det er at sige: de som enten ikke tænke uden igiennem Konkordantser og Kommentærer for at tale et Sprog, som iblant faa, iblant slet ingen af deres Tilhørere forstaae, eller og de, som uden at behøve

at

at forespørge sig hos disse Orakler, ligevel forepræke deres Meenighed hvad de har studeret paa Akademierne, som forkynde imellem Troen paa Grædsk, bevise a priori, udlegge Spaadomme o. s. v. Hvor megen Nytte vilde disse Mænd ey gisre, om de iblant glemte deres Lærdom, og nedlod sig til det Sprog som alle forstaae fordi det er fælles for alle, til det levende, overbeviisende Sprog, som forsikrer dem man underviser om at man troer selv hvad man lærer, og hvis fortryllende Magt en Taler kan læse i sine Tilhøreres Taare.

Det er dette Sprog, som har giort denne redelige Mands Skrift saa elsket, ikke af de Lærde, ikke af alle blant hans Ordens Brødre, ikke af alle som man har kaldt Kristne fordi de ere døbte, fordi de troe efter den Kirkes Forskrift hvori de ere opfødde og rette sig efter dens Ceremonier allene for at undgaae dens Disciplin, men af dem som tilbede Gud i Troe og Sandhed, som holde ingen Øyeblik bedre anvendte, end de som de opofre ham, som leve og døe med en levende Erkiendtlighed for hans Velgierninger, og som vente ingen Salighed uden igiennem den Talsmand, som har udstaaet alle Livets Elendigheder for at dele sit Rige med dem.

Vi nægte med alt dette ikke, at der jo paa mange Steder i dette Skrift forekomme adskillige overdrevne Udtryk, som ikke ville holde Prøve, om vi ville bedømme dem efter Reglerne for Talekonsten, eller allene efter det indførte Sprog i vore Systemer. Men vi undskylde endog Forfatteren derfor, fordi vi troe at de komme fra et redeligt Hierte, og fordi vi i et Skrift som er skrevet for meer end halvandethundrede Aar siden i Tydskland, ey kan fordre Mosheimers Sprog af en Forfatter som det har været meer om at giøre at udbrede Guds Ære end sin egen. X. —— X.

Trykfeyl.

I No. 23. Linie 27de i Steden for Amtmand Hammer læs Bartholomæus Hammer.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 26. 1773.

Anviisning til heele Statshistorien de første Begyndere til Tieneste, forfattet af den svenske Kammerraad Henrich Julius Voltemat, samt forsøget og fortsat af Joh. Benedict Buser Lector ved Cadet-Corpset i Carlscrone. Af det svenske oversat, paa adskillige Steder forandret, paa nogle gandske omarbeydet af Jacob Baden. Kiøbenhavn 1773 trykt hos Morten Hallager.

Danske Lærebøger har saa længe været savnede af Lærere, ønskede af Lærlinge, foreslagne af Lærde, og foragtede af Høylærde, at vi for kort siden neppe torde haabe, at see dem i Brug. Endnu ved vi ikke, om de som med Hr. Bugge og Hr. Baden har Mod nok at lære os Videnskaberne paa Dansk ere gandske fikke for at blive bestyldte for Kirkeran mod Latii hævdede Rettigheder. Men dette ved vi, at vi ere disse Ungdommens, Videnskabernes, og Sprogets Velgiørere Tak skyldige. Vi ønske, at deres Lærebøger maatte med offentlig Myndighed blive indførte baade i Skolerne og ved de academiske Examiner; hvis ikke, ere vi dog forsikkrede om, at der findes Lærere, som paa egen Haand vil betiene sig af de letteste Midler, og derved, saa meget som staaer til dem, herefter befrie Skolerne for de tragi-komiske Scener, naar en Kandidat, som gav sine tre Poeter og lige saa mange Auto.es an til første og anden Examen, udruster med allerommerske Antiquiteter, sveder endnu Angestens Sveed over at udtyde Holbergs Synopsis; eller naar en anden, som har alle de lærde Sprogs Gloser og Accenter inde, anspender al sin romerske Veltalenhed paa at overbevise hans Disciplers om, at de Gamle vare klogere end han.

Hr. B. giør i en Fortale Rede for, hvad der har bevæget ham til at levere os denne Oversettelse. Historiens Nytte er eensstemmig erkiendt. "Det "er, siger Hr. B., Historien, som giver "Sindet dette ædle og frie Sving, hvorved det op"løfter sig over de snævre og indskrænkede Begreb, "som Hoben har om sig selv og andre; det er i denne "Skole, hvor de Store lære at sætte Priis paa de "Smaae, og de Smaae paa sig selv; hvor Sekulers og Nationers Viisdom eller Daarskab ligger "aaben for at skaffe Mennesket fremmet Erfaring "uden Bekostning og gjøre ham hans egen Ret frugtbar; hvor endelig Mennesket dannes til den betydelige Deel af Livets Lyksaligbed, som bestaaer i "intet at finde forunderligt i Verden."

Vi kan ikke andet end tilstaae denne Historiens Nytte; men vi maae tillige bekiende, at det er først ilde denne Frugt høstes og efter lang Møye. Ved den første Kundskab om Verdens Tildragelser maatte vi snarere fristes til at ansee Historien, som en Beskrivelse af udøvede Fiendtligheder og Fornærmelser mod Menneskeligheden, end en Skole, hvor man lærer dens Rettigheder og dens Værdighed. Naar man seer Mennesker dræbe Mennesker, at tives som vilde Dyr, og vildere endnu end de, at bukke for de nedrigste Lasker, for Ejennytte, Vindesyge, Overmod og alle Umenneskeligheder, Slaver af sig selv og Slaver af enhver Tyran at krybe for at opsvinge sig, og sønderbryde alle Naturens og Selskabers Baand for at

fornedre sig; naar man seer et hungrigt og forarmet Folk udjage det andet fra sine Eyendomme; heele Marke overspommede med Blod allene for at bære Roverens Pyramider; naar man seer Borger mod Borger og Ven mod Ven at udrage Sværdet for at forsægte Fordomme og alle Ondskabs og Overtroens Fabler. — Naar vi lære at kiende Menneskets sra den Side, og sra den Side viser Historien det ved første Øyekast, skal vi ikke uden en øvet og ved andre Videnskaber styrket Fornuft lære af Historien at sætte sior Priis paa Menneskets, eller høste den Frugt af den, som vi imidlertid ikke nægte kan høstes. Vi giere denne Anmærkning saa meget heller, da det undertiden hænder at et Barn giver sin Lærer det vigtige Spørsmaal: hvad Nytte har jeg af at lære denne Bog? dersom Læreren da veed intet af Historien uden Holberg, og troer at man veed hiin, naar man veed denne, tunde han fristes til at forsvare sit Kompendium med Hr. Bs. Forsvar for Historien og giore sin Elevs Løfter, som hverken Holbergs, Woltemats eller Junges Kompendier vil forslaae at opfylde. Han giør derfor vel, om han allene anpriser sit Udtog for sin Elevs som en Bog, der bereder ham til en nyttig Videnskab, og for det første kun freis r ham fra en skammelig Uvidenhed om de vigtigste Tildragelser i den Verden, hvor han boer.

Men uagtet denne Historiens vigtige Nytte vil Ungdommens Fremgang, siger Hr. B , i denne Videnskab befindes meget ubetydelig, og det fornemmelig af Mangel paa gode Lærebøger i Landets Sprog. Vore lærde Historieskrivere, som arbeyde for deres Ære og for Eyigheden holde sig for gode til at skrive for Ungdommen. Hvad den lærde Undervisning angaaer, har vi vel et brughart Historisk Kompendium i Holbergs Synopsis, men den har for store Mangler til at fortiene Navn af en Universal-Historie. Hovedfeylen er at den er skreven paa Latin, og at Ungdommen skal i et fremmet og vanskeligt Sprog tyde sig den lille historiske Indsigt til. Man anseer sit historiske Kompendium som en fortsat syntaktisk Øvelse, og bekymrer sig meere om Latinen, end om det historiske. Det lidet Ungdommen vinder i det latinske ved Holbergs Sprog, som er mindre end klassisk, kommer den dyrt at staae naar den intet vinder uden det samme. De latinske Kompendier skade i alle Videnskaber, men meest i den historiske som mindst af alle burde skrives i Latin, fordi de fuldkomnere historiske Skrifter mindst af alle i vore Tider skrives paa Latiin, fordi de fleeste gammellatinske Skribenter som læses i Skolen ere historiske, og lære os de Gamles Smag i den historiske Stil, fordi Staternes nyere politiske og oeconomiske Indretninger, Landes og Personers Egne-Navne, blive i den best latinske Dragt saa ukiendelige, at den, som har lært sin Historie i det allerbeste Latin, forstaaer en historisk Bog i et nyere Sprog allerlettest, og endelig fordi Skoleforordningen af 17de April 1739 sætter udtrykkelig §. 31. rudimenta historiæ universalis iblant de Skolebøger som skulde være paa Dansk og ikke paa Latin. — Saa vigtige Grunde har vort eget Sprog for sig, Fornuft og Forordninger. Det latinske derimod Fordomme og Myndighed.

Hr. Junges danske Oversættelse af Holbergs Synopsis holder Hr. B. for at være baade for kort og for vidtløftig for Begyndere. For kort i det at den om mange betydelige Stater i og uden for Europa ingen Underretning giver. For vidtløftig i den ældre Historie. Til det første kunde Hr. J. svare, hvad Hr. Etatsraad Kall har svaret for ham i Fortalen til hans Oversættelse; at Historien af Staterne uden for Europa er os saa lidet vedkommende, saa lidt bekiendt, og saa fuld af Uvisshed, at Begyndere deels ikke kan, deels ikke behøve at vide meere derom, end hvad en fornuftig Undervisning i Geographien siger dem; Og til det sidste, at Hukommelsen fæstes meere ved Ting end ved Navne; at de Gamles Skiebne, Sæder og Karakterer alletider uagtet sin Ælde bliver værd at vide; m. m. Det er derfor ikke saa meget disse Mangler hos det Jungiske Arbeyde, der bevæge os til at give den Woltematske Anviisning Fortrinnet til Brug i Skolerne, som en anden for Ungdommen ikke mindre betydelig, nemlig et elendigt Sprog. Vi ere visse paa, naar man vilde intet beholde af Junge uden Tingene, og bortskiære haus uendelige Jgientagelser, urimelige Sammensøyninger af Meeninger, unødvendig anbragte Aarstal og det øvrige Fyldekalk af: hvorudover det skeede — og — saasom — efterat m. m. skal hans Bog, som nu har 502 Pag. neppe udgiøre 232, som Woltemats Anviisning har.

For at bøde paa denne Mangel af historiske Lærebøger i Landets Sprog, har Hr. B. givet os denne Oversættelse af Hr. Kammerraad Woltemats Anviisning til heele Statshistorien, som er et Udtog af samme

samme Forfatters Genvåg til de förnämsta Staters Historia. Han havde ønsket at kunde levere os begge, da den sidste kunde bruges som en Kommentar over den første, men da Gienveyen er over to Alphabeter stor, har han ikke tordet vove det, førend han faaer see med hvad Bifald Anviisningen antages. Det er ingenlunde Hr. Bs. Tanke, at dette Udtog skal giøre os Holbergs Synopsis overflødig; thi da den indeholder langt meere om de Stater, den har, kan den ved Underviisningen tiene til at udfylde den anden. Skulde det endelig kræves, at Ungdommen ved Akademiet maatte kunde giøre reede for sin historiske Kundskab paa Latin, saa var det Tid nok at øve den deri i Mesterlectie, og om den da skiønt ey blev færdig med at give det heele holbergske latinske Kompendium an til første Examen, saa havde den dog intet virkeligt Tab giort, naar den først tilgavns havde lært denne lille Anviisning, om den end skulde lide noget Skaar i sin Beneliste.

Men hvorfor skulde den lide Skaar? Ungdommen har i Skolerne saa lang Tiid, at vi troe, den bør kunde lære saa meget Latin, at den kan fortælle et kort Vita, omendskiønt den ikke har lært det uden ad af en Bog. Og til at hielpe den hertil synes os de skolastiske Øvelser, som kaldes Stiil, kunde blive et beqvemt Middel. Saasnart Discipelen har de første grammatikalske Grunde inde, begynde disse Øvelser og vedvare igiennem alle Lectier. Hvovfor tages de ikke ligesaa got af Historien som af Lærerens Hoved eller af en gammel Stiilebog? Naar Ungdommen først havde lært sit historiske Kompendium paa Dansk, fik den derved en Øvelse i at forklare det paa Latin. De første Stiile igiennem de ringere Lectier ere dog historiske eller fortællende, og de bør være det, thi denne Stiil er den lætteste og meest overeensstemmende med de Autores, man da læser, som tillige burde foresættes som Mynstre, og ikke som nu allene tiene til Phrasebøger. Paa denne Maade blev Ungdommens Stiil i Tide dannet i det historiske Fag, de vanskeligere, Brevstiilen og den oratoriske, kunde giemmes til de høyere Lectier, hvor Autores i samme læses. Man har forunderlig vel vidst i Skolerne at udtrække og sammenblande alle Videnskaber. Katechesis, Geographie og Historie har mødt os ved Indgangen, og de har troelig fulgt den heele Skole igiennem. Disse første Grunde, som tillige med Øvelserne i Sproget, neppe burde være meere end et til to Aars Arbeyde for nogen, der vilde tænke at studere, giver ham at bestille i ti. Han seer det uendelige, kiædes, og glemmer hvad han har læst. I ti Aar læser han Historien og i ti Aar lærer han neppe et Kompendium deraf. Hvorfor fuldender man dog ikke een Videnskab eller i det ringeste Udtoget deraf, førend man begynder paa en anden? naar den først var lært og lært vel, kunde den ved faa Igientagelser let beholdes. Det historiske Kompendium i sær troe vi ved anførte Øvelser og egne Udarbeydelser burde blive de Unge saa bekiendt, at det ingen Møye skulde koste dem at giøre Reede derfor endog paa Latiin, og det ikke fordi de huskede det allene af en Bog, som en anden Lectie, men fordi de vidste det som en Videnskab; dette Studium, som formedelst Kandidaternes almindelige Uvidenhed i mange Aar ved vore Examiner kun har givet Anledning til Latter, kunde da igien faae et værdigt Sted; Og det blev i det mindste under vores nu værende Professor i Historien, hvis Karakter det aldrig har været at giøre Pedanterier vigtige eller Børnetøy kostbart, ey at befrygte, at en fortpludrende Hukommelse skulde paa Benelisten blive høyere ansat end en grundig Indsigt, som med Langsomhed forklarede sig, naar den kun sikker kunde spores.

Hr. Bs. Arbeyde ved dette Skrift har ikke været blot at oversætte. Han har paa adskillige Steder lagt til eller taget fra, giort Forandringer i Inddelingen, i Tidsregningen o. s. v.; den danske Historie har han gandske omarbeydet, baade fordi han troede, at Fædrenelandets Historie burde være fuldstændigere end den danske Historie var hos den svenske Forfatter, og fordi denne havde afhandlet den danske Historie med svenskt Sindelang. I den svenske saavelsom de med Sverrig i Forbindelse staaende Staters Historie har han altid havt Øye med Forfatteren, og ikke tilladt ham imod Sandheden at give Tildragelserne den Vending, som kunde være hans Fæderneland fordeelagtigst, hvortil han fandt ham meget tilbøyelig. Hr. Bs. Navn er os Borgen for at det Woltematske Udtog for os intet har tabt ved disse Forandringer; skulde det have tabt noget for vore Naboer, saa kan de altid giøre Giengieldelse. Da vi ikke har sporet at Oversættelsen i noget dem angaaende viger fra Sandheden, og vi ey har Originalen ved Haanden, troe vi at kunde undskyldes om vi ey giøre nogen Sammenligning.

Udtoget er deelt i tre Bøger, hvoaf den første indeholder de i de ældste Tider blomstrende og bekiendte Stater

Stater i 13 Afhandlinger. Den begynder med Patriarkernes og den Israelitiske. Da denne har saa megen Indflydelse i vor Religion, haabe vi ingen Lærer lader den ham betroede Ungdoms Kundskab i den Materie bestaae i dette Udtog allene. Iblant de gamle Stater har den forunden de, som Holberg har i den ottende Afhandling af de Asiatiske, noget lidet om Nigerne; Troja, Phoenicien, Damaskus, Lydien, Kappadocien, Bithynien og Navnene af fleere mærkelige. Af Afrikanske i særskildte Afhandlinger, Ægypten for Alexanders Tid, Cartago, og i den eldeste noget lidet om Mauritanien og Numidien. Under Grækernes Historie noget lidet om Epirus, Syrakusa, Tracien. Denne heele gamle Historie er udført med saa megen Korthed som muelig er, naar man kun, som Hr. B. siger, vil vise Tingenes naturlige Lob, og forklare Aarsagernes Indflydelse paa Virkningerne. I den bedste Orden har man her paa mindre end tre Ark Ridset af den gamle Verdens Tildragelser og vigtigste Forandringer, vidtløftigt nok for Begyndere, men for lidet til at stille den opvakte Nysgiærrighed.

Den anden Bog indeholder de for nærværende Tid i Flor staaende Europæiske Stater i 25 Afhandlinger. Disses Historie er vel meere vidtløftig udført end den eldste, dog troe vi, at der ere visse vigtige Tildragelser, som fortiente meere end at nævnes. Saadanne ere i den franske Historie, Tildragelsen med den Orleanske Pige, og i den sildigere med Hugenotterne; i den Engelske, Karl den Førstes Død og Kromwels Regiering. I den Russiske, Peder den Stores Foretagende imod sit Lands Barbarie. Saa vigtige Tildragelser, hvoraf Nationernes Karakter best kiendes, fortiente efter vore Tanker ligesaa stor Opmærksomhed som de største Erobringer. Forunden de Stater, Holberg har, ere her i den femte Afhandling den Nederlandske, i den Siette den Schweitzerske Historie. Hollands og Schweitzes største Velgiørere, som vovede at giøre de første Skrit til at afskaffe Aaget, sayne vi her. Saadanne Folk fortiene dog at kiendes endoglaa af Børn. Exempler af en virksom Kiærlighed til sit Fæderneland bør altid være erindrede; og de som aldrig gav sit Fæderneland andet Gode end en Kanonade ved deres Fødsel og en Sorge-Musik ved deres Begravelse bør ey betage dem Rummet. Den syvende Afhandling indeholder Dannemarks Historie. Her mærkes de hedenske, de kristelige Regenter, og Kongerne af det Oldenborgske Huus. Expkerne ere rigtig nok de vigtigste Dannemark har, og fra det Oldenborgske Huses Thronbestigelse regner det billig sin Lykkalighed, men vi synes det kunde foraarsage Forvirring i Steden for Tydelighed i et Barns Hukommelse, naar man inddeeler de Kristelige og de Oldenborgske Konger i forskiellige Perioder. — Odin har ventelig fordrevet de gamle Konger meer ved List end ved Magt siger Hr. B. og Historien tier. Kund erobrede Norge ved List og Penge siger Historien og Hr. B. tier, hvoraf denne Forkiel? Magnus den Gode Konge af Norge saaer den danske Krone i Kraft af et Forlig med haarde Knud. Forliget var ikke af de venligste, og man giver ikke gierne Kroner bort. For at vise Aarsagernes Indflydelse paa Virkningen havde det maaskee været nyttigt, at melde hvordan det tilgik. Svend Estridsen fortiener altid et høyt Sted blant Danmarks gode Konger, men han stred ikke, han rebellerede mod Magnus. Vi anmærke disse smaae Ting i Anledning af Hr. Bs. Ord om hans Forfatter: han fandt ham tilbøyelig til at give Tildragelserne den Vending, som var hans Fæderneland fordeelagtigst. De sildigere i sær de Oldenborgske Kongers Historie som den der meest interesserer har Hr. B. forklaret vidtløftigst. Hos den danske Historie staaer den norske paa een Side, som efter vore Tanker er baade for Danske og Norske for lidet og omtrent det samme som slet intet.

Betydeligere er den slesvigske Historie med Hoved- og Sidelinier samt noget om Oldenborg og Delmenhorst. Efter Polen i den tiende Afhandling følger noget om Preusen, Kurland, Bøhmen, Ungarn Siebenbürgen, Wallakiet og Kosakkerne. Fra den tolvte til den attende, alle de italienske Stater. Efter de tydske Keisere følge i særskildte Afhandlinger Bayern, Sachsen, Brandenburg, Pfaltz, Hannover; i den fierde og tyvende de øvrige verdslige Rigsstænder, og i den 25de de Geystlige.

Den tredie Bog indeholder de for nærværende Tid i Flor staaende Asiatiske, Afrikanske og Amerikanske Stater. Her forekommer Persien, Arabien, de Asiatiske Lande under tyrkisk Skyts, Syrien &c. Videre, store Mogol, Tartariet, de østindiske Øer og den østindiske Handel, China, Japon. I Afrika, forekommer Marokko, Barbariet, Ægypten, Etiopien. Den syvende Afhandling om Amerika og Europæernes Erobringer deri slutter Bogen.

(Slutningen i næste Blad.)

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 27. ——— 1773.

Slutningen af Recensionen over Anviisning til heele Statshistorien de første Begyndere til Tieneste ꝛc. (See No. 26.)

Vi have troet os forbundne til at give saa fuldkommen Underretning om denne Bogs Indhold, forat vise vore Læsere, som endnu ey kiende den, hvorvidt den overgaaer de vi forhen have af dette Slags i Orden, Korthed og en til Børnenes Alder passet Fuldstændighed. Men med disse Forbehle troe vi et historisk Kompendium, for at bringe al den Nytte, det kunde, endnu burde forecne fleere Historien og følgelig dens Kompendium, bør ikke allene anvendes til Forstandens men ogsaa til Hiertets Forbedring. Man kiender Exemplers Virkninger paa de Unge. Skulde de ikke have Ret til at fordre af Historien de fornemste Exempler den har af en belønnet Dyd og af straffede Laster. De finde dem ikke altid i det daglige Liv, og om de finde dem, har de ikke altid Eftertanke nok til at beholde dem i Erindringen. Lad os søge at giøre dem bekiendte med de Exempler Historien har. Men disse findes alt for sielden i Konge-Raderne. Naar de forekomme, burde de ikke forbigaaes, men Kongerne nævnes saa ofte berømmelige, dydige, gode, uden at der anføres det mindste Gode de har giort. Til Exempler kan en Konstantin tiene, hvis Berømmelighed med al hans Tilnavn af Stor er dog temmelig kvetydig, en Baldvin, en Ludvig den 12 og mange fleere. Et Træk af deres Karakter var meere vigtigt end Aarstallet, naar de døde; og vi see ikke, at Korthed kan undskylde Forfatteren, naar han paa en halv Side afgior Roms fem magelose Keyseres Historie. Der er og, foruden Regenterne, hvis Navne ofte meere for Ordenens Skyld end for den Deel de har havt i Tildragelserne, fortiene Sted i Historien, andre berømmelige Mænd, som har forstaaet den Konst at giøre deres Navne unødværlige i deres Kongers Historie. Enten maa seer til Aarsagernes Undsyldelse paa Virkningerne eller til Exemplernes Brugbarhed burde saadanne Mænd ikke forbigaaes. Meget sielden giver dog dette Kompendium dem noget Sted.

Af Sverrigs berømmelige Mænd nævnes næsten ingen uden Dronning Kristines Generaler og Rigskantzler Oxenstierne. Af Dannemarks adeles ingen, uden Bernstorf som foreslod de udenlandske Sager, og Øye Giedde som førte de første Kiøbmandsskibe til Ostindien. En Griffenfeld, en Adler, Juul, Tordenskiold og flere nævnes ikke. Kan man dog vide noget af sit Fædrenelands Historie uden at kiende disse?

Mange Folkeslag har tillagt sine Regentere Tilnavne af deres personlige Egenskaber eller en eller anden karakteristisk Handling i deres Regiering; disse Tilnavne finde vi vel her anbragte hos mange, men

den Forklaring, som de behøve, savne vi ofte; saa gode Hielpemidler disse Tilnavne endskiønt ere for Hukommelsen, blive de dog ligesaa vanskelige at erindre som Egennavnene selv, naar man ey veed deres Oprindelse; Sanctius Enculus, Ferdinandus Katolikus, Magnus Lagebøter, Magnus Ladelaas og flere kan tiene til Exempel; ethvert Barn som begynder at raisonnere spørger strax om Aarsagen til disse Tilnavne og har maaskee ikke altid en Lærer, som kan fyldestgiøre dets Nysgiærrighed. Hvor stor en Mangel dette er hos et historisk Udtog, har vi havt et sørgeligt Exempel ved en Magister-Konference, da Kandidaten ikke vidste Andledningen til Wilhelm den 1ste Tilnavn Konqveror. Endnu tror vi at det er en Feyl hos dette saavelsom hos andre vore historiske Kompendier, at behandle Historien blot som et Hukommelses Verk. En af de største Velgierninger mod Børn er at man i Tide lærer dem at tænke; men dette forsømmes saa aldeeles, at man kan finde Folk som efter at have igiennemgaaet Skolerne og de akademiske Examiner ere ganske fremmede endog for det som staaer i deres Kompendier, allene fordi det ey forekommer i den Orden og i samme Ord som der. Der er mange som et halvt Aar efter deres Skoletid af mange Videnskaber har tabt endog de første Grunde saa aldeles som om de aldrig havde vidst dem. Aarsagen er, at hvad de har lært er ofte uhetydeligt Ting, sammenpakkede i deres Hukommelse uden Orden og Eftertanke. Det historiske Studium er fremfor alle andre underkastet denne Mishandling. Nogle tørre Afdelinger, nogle Feltslag og nogle Aarstal er alt det Hukommelsen har at fæste sig ved. Derimod forbigaaes Træk, som kunde give meere levende Aftryk i Forestillningen, og dybere Indtryk i Hiertet: Karakteristiske Handlinger, som lære at kiende Menneskets lykkelige Judfald, modne Betragtninger, kort sagt: hvad der kunde giøre Historien mere interessant og dens Personer mere kiendelige. Amasis Svar til hans alt for alvorlige Minister, og hans Sous Psammeniti Forhold ved hans Børns Henrettelse vilde giøre dem mere vigtige for de unge Læsere end deres Ubenskab med Kambyses, og dennes Navn skal formedelst hans strænge Dom over den uretfærdige Dommer blive udsletteleig af den Unges Hukommelse, naar Artarerres med alle hans Seyervindinger er glemt. Vilde man indvende, at saadanne Anmærkninger foraarsage Vidtløftighed og betage Rummet for Tildragelserne, saa svare vi, at de meget meer forkorte Tiden, thi den Konge, hvis Navn de Unge ikke erindre efter den tredie Giennemlæsning, vilde da blive ham for kiær at glemme efter den første. Desuden kan man i det Overflødige taale at tabe, men slet intet af af hvad man bør vide. Vi have saa meget heller vildet anføre, hvad vi ønskede for Fuldkommenheder hos et historisk Kompendium foruden de det Wolfematiske besidder; da vi har erfaret, at man maaskee kunde fristes til at give os et nyt Oplag af det Jungiske, hvori vi ønske alt det Overflødige, Torre og Kiedsommelige udslettet og i den Sted anført det meere Nyttige og Fornøyelige. O.

Kort Udtog af de bibelske Historier til Ungdommens Brug i Skolerne, uddraget af Joachim Friderich Horster. Kiøbenhavn 1773 trykt paa Forfatterens Bekostning og faaes hos ham til Kiøbs paa det Kongelige Wayssenhuus. 4 Ark i Oktav.

De som i deres første Barndom har læst dette Udtog, for hvilken Alder det egentlig er indrettet, savne intet hos Wolfemat i den Israelitiske Historie. Det er deelt i tre Dele, 1) de to første tusinde Aar efter Skabelsen, 2) det tredie tusinde Aar, 3) det fierde tusinde Aar, 4) det første hundrede Aar efter Jesu Fødsel. Vi behøve ey at anføre anden Dom over dette Udtog end Professor Balles. "Hr. Horster leverer Ungdommen et kort Udtog af de i Bibelen forekommende mærkværdigste Begiivenheder, og uddrager af hver i sær enkelte opbyggelige Betragtninger til Underviisning, Advarsel, Opmuntring og Trøst, som synes (og som virkelig er, legge vi til,) baade fattelig og nyttig for de Unge. I den Hensigt troer jeg, at Skriftet fortiener i sær deres Bifald, under hvis Anførsel de Umyndige stulle veyledes til en nøyere Kundskab om Bibelens Indhold." Denne Bogens Brugbarhed giør at vi ønske den almindelig bekiendt, og om en anden Aarsag tillige bevægede os til at ønske Hr. Horster derved nogenledes skadesløs for sit Forlag, troe vi den ikke utilladelig, nemlig hans Godhed i at uddele gratis

tis Exemplarer til den Ungdom, der har været paa Wayssenhuset i hans Tid. Til dette Udtog har Hr. H. føyet et Anhang af adskilligt, hvis Nytte Hr. H. maaskee selv har erfaret, skiønt den overseés af dem, som ikke behøve at lære Børn de første Elementer. Leve-Reglerne maae vi dog tilstaae, i hvor gode Lærdomme de kan indeholde, salde os paa Prent paa nogle Steder latterlige. O.

Adolphi Drøm. Kiøbenhavn 1773, trykt hos Stein. 8vo. 16 Sider.

Hr. Adolphus faldt i Søvn over Nicolais Berlinske Bibliothek og drømte 16 Sider fuld med Kritiker over Digtere, Philosopher, Læger, Historieskrivere, Kirkefædre, Erobrere, fra alle Nationer og alle Tider. En Mand med Nynker i Panden og klæd i Ulveskind, (vore Læsere giette let det maae være Kritiken, eller i det ringeste dens Forvalter,) fortalte ham i Søvne, at Idyllen: Sicelides Musæ hos Virgil var ingen Idylle, og at ingen uden Dosmere mere læser Turni Død i Æneiden; kun Alzire og Henriaden af alle Voltaires Skrifter fortiente at komme i Betragtning; af Rousseau blev allene Stumper tilbage, og næsten intet af Heloisen, Halvedelen af Montesquieu, og kun den femte Deel af Odysseen; Holberg tabte den sidste Bog af P. Paars, hans Grovheder og det meeste af hans Komedier, Cagellænderen Hudibras ligesaameget, og af Tydskerne blev intet uden Musarion, nogle Fabler af Gellert, og alle Gesners Skrifter tilbage; efter dem mynstres Philosopherne: Bacon skrev ubehovlet; Plato tabte sine Ideer, Cartesius sine Hvirvler, Newton Attractionen, og Wolf blev forkortet til 20 Blade. Lægerne og Historieskriverne bleve ikke heller glemte. Hippocrat beholdt meest tilbage, Polyb tabte sine Orationer, og Curtius og Florus blev usynlige. Kirke-Fædrene og Theologerne, Krysostomus og Luther, Origines og Tillotson bleve ikke bedre medhandlede. Nu kom Raden til Erobrerne, og efter adskillige Lovtaler og Injurier og en Sentenz til Forfatteren af dette Skrift forsvandt Konstdommeren med Nynkerne i Panden, og Adolphi Drøm hørte op.

Vi overlade til Læseren at afgiøre, hvad dette Skrift skal forestille og om disse Domme ere rigtige eller ey; om det Udtryk af Konstdommeren i Ulveskind skal være et Galanterie til Hr. Nicolai allene eller til Konstdommere i Almindelighed, og overalt om man bør bedømme dette Stykke som en foresiilt eller som en virkelig Drøm.

V — V.

Hr. Thorning har begiært følgende indrykket.

Saa angenehm, som en vel forfatted Critique er at læse, saa fiendsommelig er en Sammenblandelse af Critique og Satire. Men saa forskiællige, som disse ere fra hverandre, saa ombyggelig er en rætsindig Criticus i at vare sig, at ikke den satyriske Geist skal igiennemtrænge og overdrive en solid Critique. Saa meget mindre som Critici til den critiske Journal af No. 15 og 16 haver iagttaget dette, saa meget meer er deres Critique anstødelig, og i høyeste Maader overskrider en formuftig Critiques Egenskab, thi naar man udbrager det Satyriske af Critiquen, er den af liden Betydenhed, som man kan sige om, som Opits, drey Bogen voller nichts mit Jauchzen außzuhecken. Efter at jeg derfore havde igiennemlæst den af Criticis mig tilsendte critiske Journal (*), saae jeg, at jeg og mit Skrift var paa alle Sider angreben og paa alle optænkelige Maader igiennemhægelet, saavel satyrice som critice, dog meest og fornemmelig det første: Ogsom jeg tillige erfarede, at deres Critiquer vare saa affecterede, saa uberødelige, saa satyriske, og fulde af nedrige Chiganer, har det saa meget mindre ansøgted mig, som jeg saae, at de tydelig havde blotted dem. Og kunde Critici meget vel have indseet, at den i Fortalen givne Erindring til Criticis, var ikke rætted til disse store og hoved lærde Criticis, som læt kunde overse smaae Ting, men til de smaae og hiem-Criticis, der fordi de ei kan gaae høyere, opholder sig gierne i saa-

(*) Denne Efterretning er aldeles utilforladelig.

saadanne Bagateller. Saa meget derfore som Critici har funden Fornøyelse i at tractere mig nedrig, med spodske Exclamationer at forhaane mig, med ubetydelige og tildeels paatrungne Critiquer at angribe mit Skrift, og med ubeviislige Beskyldninger at udfore det, saa meget fornøyer det mig, at de har ikke kundet sundet andet end det, hvor af enhver rætsindig Læser læt kan see, af hvad Beskaffenhed det er, og at mig er skeet for meget. Ikke mere betydelige ere deres Bestemmelser, under hvis Betingelse de forlanger en Historiam ecclesiasticam, saasom de kan aldrig uden vidre Forklarelse og Indskrænkelser antages og følges, hvilket endog med meget mere Jydlands Præster og især Riber-Stiftets, hvoraf saae, som Critici veed, holder den critiske Journal, og derfore og med Rætte burde for det og andet mere, som Critici veed best, saaledes angribes og udraabes, læt kan indsee der i Landet (og ikke som Critici urættelig sætter, der paa Landet). At Slutningen er Begyndelsen liig, er at tilskrive Critici Hoved-Passion, og viiser begge Deele en rigtig Copie af den store Original, der paa det tydeligste derudi røber sig. Og var det ikke Forfatteren vanskeligt, dersom Tid og Leylighed vilde tilstæde det, i Stykkevis at viise, hvor over alt ilde Sindet og ubetydelig saavel i Henseende til materialia som formalia den saa kaldet Critique er, da den er den ælendigste paa Jorden, ja paa Jorden efter Critici Dialect: Imidlertid kunde Critici betænke:

Raison sans sel est fade nourriture,
Sel sans raison n' est solide pâture,
De tous les deux se forme l' esprit parfait,
De l' un sans l' autre un monstre contrefait.

I hvilke Rousseaus Ord jeg vil slutte.

Toftlund den 17de September 1773.
O. Thorning.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 28. ——— 1773.

Tanker, til hvilke den dramatiske Journals Anden Aargang har givet Anledning. 8. Kiobenhavn 1773 hos Gyldendal. 32 S.

Atter et Skrift mod den dramatiske Journal. Dog ikke imod den allene, men ogsaa imod Inspecteuren for Skuespillene, imod Acteurer og Actriser, imod Hr. Wandal og Hr. Ewald; og alt dette i disse 2 Ark. Imidlertid, da Skriftet er fremet med Anstændighed, og Forf. synes at ville angive Grunde for hvad han siger, saa er det dog Umagen værd at opholde sig noget ved dette lille Stridsskrift. Hvad Personer og Facta angaaer, da maae vi gaae begge Deele forbi, ligesom og hvad der angaaer visse Skuespilleres Action; da vi hverken skrive en dramatisk Kritik eller ere forsynede med saadanne Anecdoter, som kunde behoves til Tildragelsernes Bedømmelse; vi maae allene holde os ved det som indeholder almindelige Sætninger, eller angaaer den dram. Journ. i Særdeleshed.

Forf. beraaber sig i Begyndelsen af Skriftet paa den saa tidt igientagne Sætning: At enhver bør, i de Ting som vedkomme Smagen, dømme efter sine Følelser. Med mange Indskrænkninger er denne Sætning rigtig; men grundfalsk er den, naar den tages aldeles uden Bestemmelse. Det vilde føre os for langt, dersom vi vilde gaae gandske ind i denne Sag, og vor Recension skulde blive til en Bog; vi vil allene kun anføre Noget af det som synes at stride aldeles mod denne Sætning.

At enhver har Ret at dømme som han vil, og finde Behag i hvad ham lyster, det har sin fuldkomne Rigtighed; thi hverken i de guddommelige eller menneskelige Love findes det mindste Forbud derimod. Spørsmaalet er alt saa, hvem der dømmer rigtigst, d. e. hvem der forskaffer sig den største Fornøyelse ved sin Dom. Om den der finder Behag i at see en Konge forestillet paa Skuepladsen, som en Bonde, haver ligesaa stærke, ligesaa varige Følelser ved sit Behag, som den der ikkun finder Behag naar Rolen forestilles, som den skal. Vi troe ikke det kan nægtes, at jo den første, naar han vænnede sig til den sidstes Smag, ikke allene blev holdet skadesløs for Tabet af sin forrige Fornøyelse, men endog vilde finde sig stærkere rørt og have længere got af sine Følelser end tilforn. Hans forrige Fornøyelse, (som vi ikke veed hvoraf den kan komme, men som dog virkelig findes hos Mange) kan umuelig røre stærk, thi den forbindes ikke med Erindringen af Ting, som man virkelig seer i Naturen, og at frembringe saadan Erindring, er jo dog alle smukke Videnskabers og Konsters første Øyemeed; den kan af samme Aarsag ikke vare længe, thi den kan ikke huskes ved nogen Ting, der siden møder, da den ikke haver nogen Ligning dermed. Skulde man nu af denne eneste Betragtning ikke allerede slutte, at der maatte gives Forskiel i Smagen, en slettere og en bedre?

Hvor er nu den store Forvovenhed, naar man siger til Een der finder den omtalte Behag: I dømmer galt, d. e. I haver en slet Smag. Forf. vil vel neppe bifalde det Parador, som uden Fordreielse kan drages af det, han fremsætter: at enhver dømmer ligegot, naar han dømmer efter sine egne Følelser og Indsigter, og at altsaa alle have lige god Smag. Den ærlige og lærde Conseiller, som saae Racines Andromake og til Efterstykke samme Forfatters Plaideurs, sagde til Racine: Eders Stykke er ret smukt, i Begyndelsen forekom det mig vel alvorligt, men siden da disse Hundehvalper kom ind, matte jeg lee. Var det Uret at sige om denne Mand, at han havde en slet Smag? Han kunde jo ogsaa sige som vores Forf. S. 5.: "Enten jeg nu dømmer klogt eller galt, "hvem maa giøre mig min Ret stridig, naar jeg ha- "ver betalt min Plads!"

Jo meere man eftertænker denne Sag, jo meere mærker man, at der maae være visse Regler, hvorefter man bør bedømme Smagens Værker. Vi veed, at man kan sige en Hoben vittige Ting derimod, og at man derved kan faae en heel Stue fuld af gandske artige Folk til at skoggerlee; men vi veed ogsaa, at naar man vil tale alvorlig; saa finder man strax, hvad det vil sige, at dømme efter Regler. Enhver veed, at alt hvad de skiønne Konster frembringe egentlig skal opvække Følelser, og at der altsaa er ingen Tid til Undersøgelse efter Regler; men enhver veed ogsaa eller burde vide, at man ved tidt igientagne Betragtninger og Sammenligninger bliver saa bekiendt med Reglerne, at man dømmer efter dem, uden just i samme Øyeblik at være sig det bevidst. Dette er det, man kalder: at danne sin Smag; derved sætte vi vore Sandser og vores Indbildningskraft i den Forfatning, at saasnart noget Smukt rører os, den første Tanke er: Det er smukt, og den anden: Ja, det var virkelig smukt.

Vore Læsere vente ikke af os, at vi her skulde beskrive Maaden, hvorledes man danner sin Smag; hvorledes man i rolige Timer bør foretage en Digter og undersøge hvorvidt han haver fulgt Reglerne; hvorledes man sammenligner hans Beskrivelser med de Ting selv, som beskrives i dem; hvorledes man spørger: Taler og handler en Opbragt, en Forelsket, en Ædelmodig o. s. v. saaledes som Digteren lader dem her tale og handle? Hvorledes man tillige altid bør erindre, at det er en Digter der taler og ikke en Historieskriver; hvorledes for at kunne dømme om alt dette, man selv bør være en nøye Betragter af Naturen, d. e. af de Ting som vore Sandser fornemme rundt omkring os o. s. v. At vise alt dette paaligger ikke os og vilde ogsaa overgaae vore Kræfter.

Kan da Smagen dannes fra slet til god og findes ved den gode Smag en større Fornøyelse end ved den slette; saa er det en Pligt at udbrede den gode Smag; Og det saa meget meere, da det kun er faa Folkes Leilighed at forhverve sig den gode Smag paa den omtalte Vey. De fleste maae vænnes til det Smukke, de kan ikke overtales. Og hvorledes kan et heelt Folk vænnes til en bedre Smag, uden ved idelig at sige til det: Dette er smukt og dette ikke. Slige Domme bør ogsaa bevises for dem som kan og vil prøve Grunde, men Dommene selv ere for Mængden. Naar Digteren og Konstneren vises deres Feil, Mønstere anprises for dem og det Skiønne i deres Værker berømmes; saa vil de omsider ikke frembringe, uden hvad der er smukt og got, og saa vil Mængden, deels ved Autoritet, deels ved idelig at see det sande Skiønne uformærkt vænnes til ikke at finde Behag i det Middelmaadige og Slette, den vil finde Behag og Mishag efter Reglerne uden at kiende det ringeste til Reglerne selv. Og paa den Maade er dette Folks Smag forbedret.

Ingen kalde det en Formastelse, at sige en Nations Smag duer ikke. Det kan være Sandhed; hvorfor skal det da ikke siges? Lad os tage vore Naboer og en litterarisk Revolution, vi have oplevet, til Exempel. Var det usandfærdigt eller utilladeligt i de første 30 til 40 Aar af dette Aarhundrede, at sige, de Tydskes Smag er slet? Hele Nationen, d. e. 999 af 1000 holdt Riim for Poesie, Harlekinader for Lystspil o. s. f. kunde man dengang sige: Hvo vil fordriste sig at laste Nationens Smag? Hvo vil være klogere end hele Nationen? Havde slige Domme gieldet eller haft nogen Virkning, hvad var saa bleve t af den glimrende Periode, den skiønne Litteratur nu har i Tydskland? Har en Slumpelykke frembragt alle de udødelige Smagens Værker hos den Nation; hvi haver den ikke og kundet frembringe dem i det forrige Tidsrum, som dog vist ikke manglede paa Genier, som en Günther f. Ex. og flere, der nu ikke uden Ærgrelse læses. Genierne kom

kom for tiblig, Nationens Smag var slet, og disse Roser maatte henvises i Urtenen, maatte salde og blandes med Jorden, som Tidselen og Nellen.

Er vores Smag god, saa kan et Læreskrift ingen Skade medføre, men er den slet, saa er det upatriotisk og straffværdig, at ville undertrykke det, om det end kan have sine Mangler. Gottsched og hans Tilhængere ere over slige Foretagender blevne til en Fabel for deres Nation og deres Navne nævnes med Bavius's og Mævius's.

Den dramatiske Journal haver sirøbt at rette nogle Feil ved Skuespillene, som have saa stor Indflydelse paa Smagen. Den kan have taget Feil, men de fleste Tider holder den den strængste Prøve ud, naar man sammenligner dens Domme med de upaatvivleligste Regler, og kun dens uforsærdede Upartiskhed har paadraget den Beskyldning for Partiskhed. Sandt er det; den har ikke gaaet Veyen til almindelig Bersmmelse, da den modsagde indgrodde Fordomme og stærke Partier; men ligesaa sandt er det, at just den Vey Journalen fulgte fører til Agt hos alle Fornuftige og tilsidst hos enhver Læser, naar først Fordomme ere uddøet og Partieaanden har stiftet Gienstand.

Vi ere bleven noget vidtløftig over Indledningen til nærværende Skrift, men vi kunne og ved Resten sætte os des kortere.

Fra S. 6 til 10 handles om et Forfald ved Skuepladsen, hvis Bedømmelse beroer paa Facta, som vi ere aldeles uvidende om og altsaa ikke kan domme, enten Beskyldningen imod Hr. Inspecteur Hvas er grundet eller ey. Saa meget kan vi sige, at vi troe en ironisk Høflighed og Beskedenhed at være fornærmeligere end en aabenbar Grovhed.

S. 11. Er Forf. misfornøyet med at Zaire-Rolen er given til Mad. Knudsen og giør det besynderlige Forslag, at give den til Jfr. Fogh. Det tilkommer ikke os at domme om Skuespillernes Fortieneser, men det troe vi vist, at Jfr. Fogh vilde undslaae sig for at tage denne Rolle, fornemmelig "naar hun fik saadan en Fatime (*) ved Siden af sig." Vist bør ved Rolernes Omdeling sees med paa det Udvortes, men det er dog en gammel Regel uden al Undtagelse, at den mindre Hensigt altid bør vige for den større. Den vanskeligste Rolle, til den beste Skuespiller: det er Hovedreglen, og derefter følger først den: Den unge Character til den unge Skuespiller. Hvilken Usandsynlighed er størst? Den, at en stærk, vorende Rolle spilles kold og Natur stridig; eller den, at et Ansigt udgives for nogle Aar yngre end det er. Har Forf. kunnet skrive dette Sted, og dog have læst i hvilken Alder en Baron spilte Liebhaberrolen; og have seet en Rose, og have seet en Bøtger i Mohren, i Florentineren, og i den af ham selv anførte ny Prøve?

S. 12. og f. kommer Forf. igien til den dramat. Journ. og strøber at bevise, at den ikke haver roest og lastet hvor den skulde. Det meste angaaer Mad. Knudsen, som med Magt ikke skal have fortient de Bersmmelser hun fik v. s. v. Denne Stridighed kan vi atter ikke sige noget om, da vi ikke have seet uden gandske faa af de omtalte Stykker, og havde vi end seet dem og kunde huske Actionen, saa turde vi dog ikke besatte os dermed, da Læserne ikke vente en Dramaturgie i disse Blade. Derfor have vi ikke ved S. 4., heller villet paaminde Forf. om den store Forskiel, der er imellem Rolens Natur og dens Zirater; at en Marquis (efter den sædvanl. Bemærkelse) altid bør forestilles flygtig, flanevuren, letsindig v. s. v. Og at det derimod beroer paa Skuespillernes Valg, enten han vil vise ham en pointe de vin eller ædrue: begge Dele kunne finde Sted, men de første Egenskaber maae ikke fattes.

Vi gaae derfor alt dette forbi, saavelsom den Udspævelse S. 25. om de Italienske Skuespilleres Løn. Forf. overbeviser os om, at Journalen haver skrevet 6600, hvor den skulde skrivet 5800, da den vilde vise at disse Fremmede blev for høyt gageret. Hvilken Foselse!

Det Udfald S. 27. og 28. paa Hr. Vandall synes os unsstændig. Hans Stedmoder kan kritiseres og haver vist mange Feil, men den er med alt det dog et meget vorende Stykke og vi ville nødig, det skulde bortkritiseres fra Skuepladsen, uden saa var, at man gav os bedre Stykker i Steden,

vg

(*) Mad. Knudsen, efter Forfatterens Forslag.

og endvg i saa Fald skulde vi neppe holde det Uskre tilbage at beholde Stedmoderen med. Men naar man bedommer et Stykke af saa agtværdig en Forfatter, saa burde man dog vel være beskeden, og ikke gaae fra Stykket til Personen, ikke foregive, " at han " higede saa meget efter at blive bekiendt som Forfatter " ikke bebreide ham den nyttige Fliid, hvorved han beriger os med saa mange vpperlige Oversættelser, ikke sige " at han maaskee ikke længere gider tænkt " selv." Dette er ikke Velanstændigheds Sprog (som dog ellers hersker i dette Skrift) om det end ikke var saa usandfærdigt som det er. Hvilke forstyrrede Begreb maa Forf. have om Oversættelser, naar han troer at man ikke behøver at tænke selv ved at oversætte got?

Ogsaa over Hr. Ewalds Pebersvende maa den dram. Journ. lade sig forekaste Partiskhed. Vi have ogsaa roest Pebersvendene, men kan helligen forsikre Forf. ikke at have vidst et eneste Ord om Jfr. Biehls Tilstædeværelse ved Prøverne af den dram. Journ. og om end Hr. Ewald haver skrevet de brutale Klappere (hvilket ikke er saa afgiort, da hans Navn ikke, som for hans andre Skrifter staaer paa Titelbladet) saa har dette Stykke dog ikke havt nogen Indflydelse paa os, uden for saavidt det er vittigt og moersomt. Anecdoten om Jfr. Biehl er ogsaa heel utroelig.

Endelig giøres og mod Journalen den saa tidt giorte Bestyldning, at den forer en al for myndig Tone. Vi have ogsaa ønsket imellem, at Materiens Mængde og Bladenes Rum havde tilladt Forfatterne, at bruge lidt mere Omsorb naar de sagde deres Mening, thi vi frygtede at vores Publicum, sem (vi begaae maaskee atter her en Forbrydelse) endnu hænger lidt for meget ved det Udvortes, vilde stodes over at see Sandheden uden Sløer; men vi tænkte igien, at fornuftige Folk alligevel siktiende vilde føre sig en god Erindring til Nytte, naar ogsaa Maaden, den bliver given paa " oprøkker deres Stolthed" og at en Elsker af Sandhed altid bær nogen Mistillid til " sine egne Indfigter og Foleiser, naar de sige " ham, at Konstdommeren eller Satyrskriveren have " Uret."

S.

Kongernes Stormklokke ringet for de christelige Magter ved Voltaire: nu oversat og oplyst med Anmerkninger. Kiøbenhavn trykt hos Hallager. 8.

Katarina den Anden sender Flaader og Armeer ud for at udrydde alle Tyrker og Hr. Voltaire skriver Brochurer mod den Ottomanniske Port, som har den Ære at blive brændt i Konstantinopel.

Hvem vil hevne den beste af Polens Konger siger han? Alle Kristne til Vanære har man seet tyrkiske Besætninger i polske Stæder og uden de sandfærdige Mirakler af den russiske Krigshær skulle man seet dem lige i Warschau. De Tydskes Keyser, som forstaaer Historien, veed at disse Tyrker har beleyret Wien to Gange og giort flere end 300,000 Ungarer til Slaver. Tyrannerne i Konstantinopel begegne Kongerne i Europa som Romerne begegnede de smaa Fyrster fra Kappadocien og Judæa; De betragte vore Gesandter som Konsuler, og de lade dem vente et Par Timer efter Audienz under aaben Himmel i Regn og Snee, paa en gammel forraadnet Bænk hvor Hans Høyheds Kokkedrenge nylig har lagt og strækket sig. I Aaret 1658 lod Stor-Vizieren Mehemet Kuproglif give Mellemhandleren mellem det tyrkiske Rige og Venedig Hr. de la Haye Vantelet et Slag med knyttet Næve lige i Ansigtet, og lod slaae denne Minister en Tand ud. Alt dette kunne hevnes siger Hr. Voltaire, om Maria Theresia allene ville laane hendes Søn sine Tropper; hvem kunde da hindre ham fra i et eneste Feltog at bortage baade Bosnien og Bulgarien, imens Keyserinde Katarina indtog Konstantinopel; Intet lettere; men saa frygter man for at det østerrigske Huus skal blive for mægtigt og at den romerske Keyser skal komme at herske i Rom. Vil man da heller at Tyrkerne skal komme derhen? Vore Børnehørn skal i sin Tid aldrig kunde begribe, at man har hast saa stion Leylighed uden at føre sig den til Nytte. Den sande Politik bestaaer i at bortjage en fælleds Fiende det snareste man kan, og at overlade Tiden at give Kongerne i Europa Vaaben i Hænderne med dem selv indbyrdes; det vil aldrig, forsikrer Hr. Voltaire, mangle dem siden paa Leylighed at knække Halsen paa hverandre.

B——B.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 29. —— 1773.

Det nye historiske Magazin, indeholdende Fortælninger af adskillige berømte Forfattere. Oversatte ved H. J. Birch. 8. Kiøbenhavn 1773. hos Godiches. 96 S.

De fleste af disse Fortællinger havde vi alt tidt læst tilforn, men vi have læst dem med Fornøyelse igien i denne Oversættelse. Hr. Birch lover os meere af dette Slags, og vi tør nok forsikre ham, at naar han altid vil vælge og oversætte saa got som denne Gang, han da vist vil faae mange Læsere og et almindeligt Biefald.

Den første Fortælning er Balsora efter det tydske af Hr. Wieland. Den er af hans ældre Arbeider og fra hans første Periode. Originalen er i riimfrie fem føddede Jamber. — En grum Calife i Bagdad lader efter at have myrdet alle sine Gemalinder og Børn, opdrage de to eneste overblevne Sønner hos sin Livlæge Elim. Denne opdrager dem ogsaa sær omhyggelig tilligemed sin eneste Datter Balsora. Califen bliver forelsket i denne sidste, som en fælles Kierlighed haver forbunden med Abdallah den ene af Prindserne. Hun bliver ført frem for Califen, men en Besvimelse og paafølgende farlige Sygdom var Følgerne af den hende tilbudne Ophøyelse. Faderen Helbredede hende, men udspreder hendes Død, som han giør sandsynlig ved en hende indgiven Dvaledrik. Prindsen Abdallah falder af Fortvivlelse i en Sygdom men bliver ved Elim reddet og behandlet paa samme Maade som Balsora. Begge Liig blive henført til det Kongelige Gravstæd. Elim betiener sig af en giængse Tradition, for at føre dem, efter de ere opvaagnet igien, ud fra Monumentet og bringer dem til et langt bortliggende eensom Sted, hvor de leve i uforstyrret Forening. Califen døer omsider, og den anden Prinds Ibrahim, som Elim haver opdragen til alle en Regents Dyder, bestiger Thronen. Forvildet paa Jagten finder han sin Broder med Balsora, dem han holdt for døde, i deres lyksalige Eensomhed. Han tilbyder Abdallah den halve Throne, men denne vil heller forblive i den lykkelige Hyrdestand, som han hidtil haver levet i, ved sin Elskedes Side.

Man seer nok at Forf. ved det Paafund med Dvaledrikken haver havt Pater Laurizes ulykkelige Forsøg i Shakespears Romeo og Juliet for Øynene, men man bør ogsaa tilstaae, at han haver vidst at originalisere det saaledes, at man alligevel ikke kan beskylde ham for et Plagium.

Den anden Fortælning er Fædrenes Skole efter det franske i Hr. Marmontels Contes Moraux. — Fordærvet ved en uforsigtig Moder overlader den unge de Volny sig til alle Ungdommens Udskeyelser. Hans Fader Timantes, en meget rig Kiøbmand, bringer ham efter Moderens Død paa den rette Vey tilbage, ved at foregive deres hele Formues Forliis. Volnys Venner og hans Maitresse forlade ham naturligviis, saasnart de spørge hans Armod, derved og ved en nu nødvendig Arbeidsomhed og endelig ved Kierlighed til et dydigt og fornuftigt Fruentimmer, bliver han saa omvendt, at Fa-

deren nu uden Fare tør forene ham med denne sidste og aabenbare ham deres Formues uforandrede Tilstand.

Dette Stykke haver smukke enkelte Stæder men og mange kiedsommelige, saa det er det mindst Gode i denne Samling.

3. De to Venner af Bourbon, efter det Franske af Hr. Diderot Denne korte Fortælning er saa fuld af Hændelser, og disse saa forbunden med de stærkeste Følelser, at det falder os umueligt at giøre et Udtog deraf. Vi henvise derfor Læseren til Skriftet selv, og han skal ved Læsningen finde sit Inderste opvækt af alle Menneskelighedens, Venskabets og Naturens Følelser.

4. Orramet. Efter det Engelske af Madam E. Rowe. — En Europæer kiøber iblant andre tyrkiske Slaver Orramet en ung fornem Tyrk og giver dem alle fri. Den sidste vil betale sin Frihed, men Europæeren vil ikke have anden Giengieldelse, end at Orramets Fader skal frigive alle de kristne Slaver han haver. Oramet drager hiem. Noget efter bliver Europæeren selv fangen og solgt til en stræng Herre i Konstantinopel. Oramet seer ham og kiøber ham fri. Denne dydige Tyrk haver ved Europæernes Ædelmodighed faaet Smag paa Kristendommen og hemmelig ladet sig undervise deri. Han overvælder Europæeren med Velgierninger og giver ham sin ene Syster, som var født af en kristen Moder, til Ægte.

5. Menalkas og Alexis efter det Tydske af Hr. Gesner. — Efterat der i denne Idyll er given Karakter paa den gamle ærværdige Hyrde Menalkas, fortælles hvorledes han besømmer Godgiørenheds Dyd for en af sine Sønnesønner Alexis. Denne bliver saa vrt ved den Gamles Tale, at Menalkas mærker det er Glædestaarer der rinde af Alexis Øyen. Han fritter ham ud og efter mange Udflugter faaer denne Fortælning af ham:

" Et af vore Faar var engang faret vild, jeg
" søgte efter det paa Bierget, og jeg hørte paa Bier-
" get en Stemme som klagede sig, da sneeg jeg mig
" hen, og en Mand stod der. Han tog en tung
" Byrde paa Skuldrene, og lagde den hen paa den
" tørre Jord. Længere, saa sagde han, formaaer
" jeg ikke at gaae. Møysommelig er mit Liv, og
" kummerfuld Næring er min hele Fordeel. I hele
" Timer vanker jeg her omkring med denne Byrde
" i Middagsheden, og finder ingen Kilde at stille
" min brændende Tørst, og intet Træe og ingen Busk
" frembyder sin Frugt at jeg kan vederqvæge mig
" ved. Ak! Guder, rundt om mig seer jeg kun en
" vild Skov, ingen Fødstie, som fører mig til Mine,
" og længere formaae mine vallende Knæe ikke. Dog
" I Guder jeg er ikke utaalmodig; thi inmer have
" I hiulpen! saa sagde han, og kraftesløs lagde han
" sig hen paa sin Byrde. Ueset af ham, løb jeg da,
" saasnart jeg kunde, til vores Hytte, ragede en Kurv
" fuld af tørre og friske Frugter sammen, tog min
" største Flaske fuld af Mælk, og saasnart jeg kunde,
" løb jeg tilbage til Bierget, og fandt endnu Man-
" den, som en sød Søvn un vederqvægede. Sagte,
" sagte sneeg jeg mig hen til ham, og satte min lille
" Kurv hos ham og min Flaske fuld af Melk og sagte
" snigede jeg mig tilbage i Busken. Men snart op-
" vaagnede da Manden. Han saae til sin Byrde og
" sagde: Hvor sød er Søvnen: Vederqvægelse! Nu
" vil jeg forsøge det at slæbe dig videre, har du dog
" saa ædt tient mig til Pude. Maaskee lede lie-
" lige Guder mine Skrit, at jeg snart faaer at høre
" en Kildes Kasken, maaskee jeg finder en Hytte,
" hvor den godhædige Husmørt modtager mig un-
" der sit Tag. Nu vilde han løfte sin Byrde paa
" Skulderen, da saae han Flasken og Kurven. Byr-
" den faldt af hans Arme. Guder, hvad seer jeg!
" saa raabte han. Ak! Jeg hungrige drømmer om
" Spise, og naar jeg opvaagner er der Intet mere.
" Dog nej, Guder! jeg er vaagen. O hvilken Gud-
" dom, hvilken naadig Guddom gior dette Under!
" Det første af denne Flaske udgyder jeg for dig og
" begge disse, de største af disse Frugter offrer jeg dig.
" Tag, o modtag naadig min Tak, som igiennem-
" trænger min gandske Siæl! Saa talte han, og
" satte sig hen og med Henrykkelse og Glædestaare
" nød han sit Maaltid. Vederqvæget stod han igien
" op og takkede endnu engang den Guddom, der saa
" naadig havde sørget for ham. Eller, saa sagde
" han, have maaskee Guderne ført en godgiørende
" Dødelig herhid, o hvorfor skal jeg ikke see, ikke om-
" favne ham? Hvor er du, at jeg kan takke dig, at
" jeg kan velsigne dig? Velsigner ham I Guder!
" Velsigner den Redelige og Hans! Velsigner, vel-
" signer alt, hvad der tilhører ham! Mæt er jeg, og
" disse Frugter tager jeg med mig; min Kone og
" mine Børn skal æde deraf og med Glædestaare
" velsigne mig den ubekiendte Velgiørere. Nu
" gik han. O, jeg grød af Glæde! Men jeg løb
" igiennem Buskene paa Veyen foran ham, og satte
" mig

" mig hen paa et Sted, hvor han maatte forbi. Han " kom, han heilste mig og sagde: Hør min Søn, sig, " har du ingen seet paa dette Bierg, som bar en Flas- " ske og en Kurv fuld af Frugter? — Ney ingen " har jeg seet i denne Buskade, som bar en Flaske " og en Kurv fuld af Frugter. Men sig mig, saa " spurgte jeg, hvor er du kommen i dette Vildnas? " Ilde har du vist faret vild; thi her gaaer ingen " Vey. Ilde, saa svarede han, ilde har jeg faret " vild min Søn; og havde ikke en naadig Guddom, " eller en Dødelig, som Guderne skal velsigne derfor, " redet mig, saa var jeg død af Hunger og Tørst " paa Bierget. — Saa lad mig nu vise dig Veyen; " giv mig din Byrde at bære, saa følger du mig let- " tere. Længe vægrede han sig, endelig gav han " mig Byrden, og saa førte jeg ham paa den rette " Vey. Og see det er det, der kommer mig endnu " til at græde af Glæde. Ringe og uden Møye " var det, hvad jeg giorde, og dog fornøyer det mig, " naar det kommer mig i Sinde, som det yndige " Soelskin. O; hvor maa den være lykkelig, som " haver giort meget Got."

Hvilket værdigt Arbeyde haver Hr. B. foretaget sig, med at give os saa ypperlige Stykker at læse i vores Sprog, og hvilket Begreb bør man ikke giøre sig om hans Smag og udbredet Læsning. Dersom vores Tak og vores Løn kunde formaae noget hos ham, da vilde vi bede ham ikke at lade os bie forlænge paa Fortsættelsen af dette i mange Maader roesværdige Skrift. N.

Prøve af nyeskrevne Fabler. Første Stykke 1773 ved Friderich Christia: Krag. Quemadmodum Iris nihil est aliud, quam reluctentia solis refracti in nubibus, ita fabula quædam est veri repræsentatio. Plutarchus. 8. Kiøbenhavn 1773. 61 S.

Himlen bevare os og alle vore Landsmænd fra det andet Stykke. Sladder stridende mod al sund Fornuft, Sæder og Smag.

Bevis
3 Fabel S. 11.

Høns.

En Flok af Høns gik ud at æde
Af deres Huus om Morgenen.
At see paa dem var vel en Glæde.
Hver brugte Næbbet immerhen.

Om Aftenen det var det samme.
Hver fyldte da sin tomme Kroe.
Hvo da ey vilde stod til Skamme
Og fik ey for den anden Roe.

De toge hvad de burde tage.
Imens de kunde, sankede
De op, og giørde sig Umage
Til de ey kunde meere see.

Derpaa de søgte hver sin Hane,
Som kunde bruge Næb og Been:
Fra gammel Tid det var en Vane.
Mon de ey havde nok i Een?

Nei! de udvalgte hver sin egen.
Thi tænk hvor stærk de trængede
Til Hielp! Saa var jo een forlegen,
Og andre gik som Tiggere.

En Høne lod sig der indfinde
Med lave Been og snaksomt Næb
I dette Selskab, for at vinde
En Hane til ethver Dags Slæb.

En fremmed Kok var ikke bange
At komme ind i samme Gaard,
Endskiønt der dengang var for mange,
Hvoraf enhver var ham for haard.

Han kom om Aftenen saa sagte,
Og trængte sig paa Pladsen ind.
Ak, vil kun Nogen nu betragte,
Hvor glad blev da hans Hønse Skind.

Det altid var ved Spisetiden;
Men da gik best vor Hønes Plov;
Og skiønt hun var kun lav og liden,
Ham Føde gav, naar andre sov.

Hun hoppede iblant de andre,
Hun stial fra dem, hun løb og sang;
Naar Hanen vilde til at vandre,
Blev Tiden hende meget lang.

Ak! vil du nu at jeg skal græde,
Min friske Hane bie dog lidt
Jeg vil at du mig først — —

Ohe jam satis! hvem der endnu ikke troer os, skal til Straf læse den hele Snees.

N.

For

*** *** ***

For, om muligt, at overtale vore Læsere til at understytte Forlaget af et nyttigt Skrift, meddeele vi følgende Bekiendtgiørelse.

Professor Nicolai Edinger Balle har besluttet med Guds Bistand, at udgive sin Forklaring over Evangelisten Matthæus, til almindelig Nytte for enhver eftertænksom og oprigtig Guds Ords Elsker, men i sær for Prædikantere og unge Studerende. Til den Ende vil han omarbeide og forbedre det, som han i Aar paa sine offentlige Forelæsninger har foredraget, saa at Trykningen kan begynde inden tilkommende Nye-Aar, og blive fuldendt til den følgende Paaske. Verkets Indretning bliver den samme, som han hidindtil har fulgt, og beskreevet i den første Tale til sine Theologiske Forelæsningers Begyndelse. Indledningen skal indeholde det nødvendigste om Sproget, Haandskrifterne, Læsearterne, Oversættelser, Textens Afdelinger, Udgaver, og de beste Fortolkere; saavelsom en kort Afridsning paa det Jødiske Folks geistlige og verdslige Forfatning ved Christi Tider. Den Danske Oversættelse trykkes med større Stiil, og Anmerkningerne strax neden under med mindre, ligeledes i Modersmaalet. Bag ved hver Afdeling følger et Udtog af de vigtigste dogmatiske og moralske Betragtninger, som Texten giver en naturlig og grundet Anledning til. Hvor mange Ark Verket skal udgiøre, kan endnu ikke med Vished bestemmes, skiønt det neppe vil overgaae to Alphabeter. Det bliver trykt i stor Octavformat paa got Trykpapier, og koster 3 Skilling Arket, eller omtrent tilsammen 8 Mark; men de, som maatte forlange Exemplarer paa det saa kaldede raisin Papier maae ongefær betale 4 Skilling for Arket; dog skal et Exemplar paa Trykpapier gierne blive overladt for 1 Rigsdaler til Subscribentere, naar disses Antal maatte blive saa stort, at Forlegeren ingen Skade tager. Professoren ønsker allene ved dette Verks Udgivelse, at forstaffe flittige Danske Studerende og Læsere en begiemt Veiviisning til en rigtig og frugtbar Indsigt i den hellige Skriftes dyrebare Sandheder, hvorved de Ufornuende kunde fritages tillige fra store Omkostninger paa andre Skrifter af dette Slags, og dog ikke tabe noget af den virkelige Nytte, som en vidtløftig Læsning ellers kunde synes at love dem. Derfor har han sammendraget de beste Bemerkninger af ældere og nyere Fortolkere, som overalt navngives, samlet de sandsynligste Meninger paa vanskelige Steder, fordi han ikke turde forlade sig paa sit eget Valg, og vel afsagt sin Dom, ja vovet nu og da at fremsætte egne Formodninger, men paa saadan en Maade, at enhver fornuftig Læser beholder frie Leilighed til at dømme selv, og vælge det Beste ubehindret. Under Omarbeidningen vil han endnu betiene sig af flere enkelte Bemerkninger som imidlertid maatte forekomme ham i de nyeste Skrifter. En kritisk Fortegnelse over alle dem, han har benyttet sig af, skal føyes til Slutningen af Verket. Omstændighederne tillade hverken ham, eller Forlegeren at befordre det til Trykken i et vist Haab om tilstrækkelig Aftræk. Derfor tager jeg mig den Frihed paa hans og mine Vegne, at indbyde alle Velyndere af høyere og ringere Stand til Subscription, med den Forsikring, at Bogen ikke blive dem afleveret imod Pengenes Annammelse næst Guds Hielp forstkommende Paaske, eller saa Uger derefter. Forfatteren vil indrykke deres Navne i Alphabetisk Orden i Fortalen, og lader tillige ærbødigst de Herrer Sogne-Præster i Kiøbstæderne og paa Landet anmode om gunstig Bistand til Verkets Befordring, hvad enten de selv maatte behage at besørge deres Navne, som vilde melde sig hos dem, indsendte til Kiøbenhavn, eller de vilde foranstalte Antegnelsen hos de Herrer Ammanuenses hos Deres Høiærværdigheder Biskopperne i begge Rigerne, som igien vilde have den Godhed, betimelig inden Nye-Aar, at give Forfatteren eller Forlægeren den fornødne Underretning derom, Her i Byen modtages Subscriptioner af dem begge. For den Umage, som en eller anden Velynder derved maatte paatage sig, ere vi begge beredvillige til at mueliq Gientieneste, og erstatte strax de paagaaende Omkostninger. Den, som samler 12 paalidelige Subscribentere, vil umage sig med at modtage Exemplarer re, og sende Tetalningen derfor, erholder selv et Exemplar omsonst, og frie Subscription paa de følgende Dele, da Forfatteren har i Sinde at fortfare over de andre Evangelister og Apostlernes Gierninger, om den første Prøve finder Bifald.

Gyldendal som Forlegger.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 30. ——— 1773.

Merkværdigt Æreminde om det fordum kloge og lærde Lybekske Barn Christian Henrich Heineke, hans kristelige Levnet og Død, hvorudi omstendelig berettes hans Fødsel, sieldne Opdragelse, forundringsværdige Fremgang i hans Videnskaber, lykkeligen fuldendte berømmelige Reyse til og fra Dannemark, samt hans salige Afskeed fra denne Dødelighed, saaledes som samme er nøiagtig beskrevet af hans forrige tro Lærer, og med en Fortale af Hr. Licentiat og Rektor ved det lybekske Gymnasium Johan Henrich von Seelen. Kiobenhavn 1773, trykt og saaes til Kiøbs hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171. 8. 381 S. foruden Fortalen, koster 4 Mark.

En Rhapsodie af en tydsk Pedant med en Fortale af en Rektor i Lybek var os i alle Henseender uvedkommende, naar den efter dens første Bestemmelse havde døet med dens Forfatter; men da man har fremgravet dette Kadaver igien og i et heelt Alphabet forsynet en Forfatters Daarligheder, som allene vare bestemte for Pøbelen i hans eget Land, saa bør Oversætteren i det ringeste vide, hvad man skylder ham for hans Umage.

Vi forsikre ham da, at han blant alle hans oversættende Medbrødre er en af de allerelendigste, ikke for hans Oversættelse, thi der er hverken Ære eller Skam ved at oversætte et Skrift som dette vel eller slet, men allene for Valget af hans Original.

Man har saa længe straffet os med fremmede Romaner, Prækener, Skuespil, politiske Historier, Jordbeskrivelser, de fleeste tydske og de fleeste elendige, at den almindelige Fordom mod Tydsklands Literatur blant mange af vore vittige Hoveder ey er aldeeles uden Forsvar. Man har dømt fra Oversættelserne til deres Originaler og fra dem igien til alle Originaler; man har troet, at alle Tydske skrev slet fordi næsten alle for 30 Aar og mange endnu skrive slet; man har spurgt med Boubours: Om en Tydsker kunne være vittig, og troet med en anden at man kan reyse 100 Miile i Tydskland uden at finde et Genie; og hvorfor? allene fordi man ikke har læst uden hvad ingen Tydsker selv meere læser, og fordi vore Oversættere har arbeydet for Pøbelen (*).

Indholden af dette heele Alphabet er, at en Dreng ved Navn Heineke reyste fra Lybek til Kiobenhavn med en Amme og en Skolemester for at lade sig overhøre i Orbis Pictus, og for at vise at han vidste meer paa 4re Aar end hans Informator paa 40. Naar Forfatteren, som spillede Skolemesterens

(*) Det forstaaer sig selv at vi undtage herfra Oversætterne af Jerusalem Gesner, Gellert og flere.

mesterens Rolle i denne Farce, havde lagt til det merkværdigste af hvad der var forefaldet med hans Eleve i de faa Aar han havde levet, og anført ham allene som et Exempel af en paa hans Alder virkelig beundringsværdig Hukommelse, saa havde dette merkværdige Æreminde kunne forkortes til en Promemoria paa den Afdødes Plade, eller mod et Honorarium af de igien levende Arvinger tient hans Velærværdighed der paa Stedet til en Parentation over det salig Barn for hvem der ville hørt den. Men at reyse fra Bye til Bye med en Dreng, som man reyser om med Biørne eller med en Laterna magica, at male nogle 100de Sider fulde med Efterretninger om alle de Mirakler han har seet paa Veyen fra Lybek til Kiøbenhavn, at anføre en Liste paa Skipperens og alle Passagerernes lige til Skibs Hundens For- og Tilnavne, at journalisere alle denne Drengs Børnestreeger, hans Diæt, hans Sygdomme og alle hans Fornødenheder, at bevæge Himmel og Jord allene for at sige, at han vidste hvad alle Drenge burde vide paa den Alder — det overgaaer endnu alt hvad vore egne Skriblere har hiemsøgt os med, og kan neppe henføres til veniale Synder.

Gierningsmanden er, som vi før har sagt, en Undersaat af det hellige Romerske Rige. Det giør os ont at han har forført den ærværdige og vellærde Licentiat og Rektor Hr. von Seelen at giøre sig latterlig tilligemed ham i en Fortale for dette Æreminde, og vi ønskte for alle boglige Konsters Skyld at ingen Mand af Videnskaber, og allermindst tvende Lærere i dem, havde laant sit Navn enten til Skriftet eller til Fortalen, og efterladt de Studerende saa latterlige Exempler.

Følgende kan tiene til en Prøve.

S. 2, siger Forfatteren, for at gaae ordentlig frem, at Christian August Heinike var fød i Lybek i Aaret 1721 den 6te Februarii om Morgenen præcise imellem 5 og 6 i et Huus, som tilhørte hans Forældre. Sammesteds om Drengens Amme; som raades at vogte sig for al Vrede, S. 6. Historien af et merkværdigt Durkløb i Maji og Junii Maaneder i Aaret 1724, S. 18. Reyse fra Lybek med Skipper Thor Larsen, og om nogle Faar en halv Miil fra Lybek, hvoraf den unge Heineke tager Anledning til at fortælle om Genezarets Søe og St. Peder, hvorpaa han falder i Søvn, S. 23. Om Ammens Sygdom, S. 28. Et Galanterie af Skipperens Søn over den unge Heineke i den plat tydske Dialekt; O dat lütte Bar kan de dat al uthvennig S. 31. En merkværdig og gandske uhørt Tildragelse med Hr. Lieutenant von Fröbös en af Passagererne paa Skibet, hvis skiønne Flaskefoder til et ubodeligt Tab for Ham og Hans styrtede ned af en Hylde ved Skibets sterke Slingring, altsammen, S. 34. S. 37 den unge Heinekes egne Ord til hans Amme anført i Originalen: Ik bin so möde gef my dok die Titte Sophie! — Hofmaler Holms Kone tillige med Hendes Hr. Broder, som var den Gang, som bekiendt, Postmester i Randers tilbød den unge Heineke et Huus, som de har arvet, beliggende i Broelegger-Stredet, alt S. 48. S. 53 sees hvorledes Ammens Patte mindskes med videre. S. 68. Om de Aarsager som har bevæget Forfatteren at anføre, hvorledes den unge Heineke ved Ammens Uforsigtighed den 12te Augusti Anno ut supra faldt i en Spand Vand. Hvorledes den unge H. faaer ondt for Tænder S. 74, som Forfatteren har i Sinde at melde ved Hoffet, sammesteds; en Historie om tvende Hunde som Kudsken endelig skiller ad S. 76. Den unge H. seer en Hiort, og ved denne Leylighed erindrer sig Davids Ord sigende: Denne Hiort skriger ikke efter fersk Vand S. 79. Han faaer Ekelhed for at patte og kan ikke meere, siger hans Biograph, tage fat om Vorterne paa Ammens Bryster, som han tillige kalder mammæ putres og oversetter ved slappe Bryster S. 84. Han faaer igien Længsel efter at die, som bliver forkyndt ved Hoffet, og i sær for den Kongelige Geheime Kabinets Sekretair. Sammesteds. Om Autors Høymodighed; hvorudi er at betragte: hvor fornøden samme var a) i Henseende til Kongen, b) i Henseende til Hoffet, c) i Henseende til det salige Barn, S. 90. Den unge H. kaldes en Maddike, S. 91. og strax efter, Forfatterens i Gud hvilende Medbroder. Han seer Livvagten, og siger: det er Livvagten, hvilket giver stor Opsigt hos alle Tilstedeværende, saasom hos Gros Kanzleren, Ober Hof Marchallen o. s. v. som alt er at læse S. 98. En merkværdig Tildragelse med den unge H., at man lukked Dørren i for ham, og at man lukked den op igien, sammesteds. Han siger: Sitio, mig tørster, S. 102, viser en lille Uvillighed med videre, S. 108. Han siger merkelig i Anledning af et forekommende Jagt-Tapet: Naturens Ret er det, som Naturen har lært alle Dyr, Exempli gratia; at de avle Unger, hvilket foraarsagede

gede alle Tilstedeværende en stor Fornøyelse i sær Hr. Statholderen, S. 128. Han falder i Søvn over Josvas Historie og ankom til Kiøge Kroe, S. 159. Om et Epitaphium skrevet med Tunger, S. 185. Forfatterens moralske Tanker over den unge Hs. Lehnestoel i Lybek, og en Sammenligning mellem den og den Pavelige Stoel, S. 190. Fortegnelse over dem, som har seet den unge Heineke her i Verden, hvoriblant Hof-Konditor Ziegler og Bogholderen paa det ostindiske Kompagnie, sammesteds og følgende Sider. Hvorledes adskillige opstemte Sørge-Strenge, paa kristvilligste Maade rørte til den salig H. Begravelses Sange med en besynderlig Værdighed af Opmærksomhed lige saa lige lydende i Harmonien tilsammen, som de Pladse og Steder laae langt fraliggende, hvor samme bleve satte i Bevægelse, med hosføyede Prøver i Latin og Dansk, S. 195. Ak Mester Ludvig hvor Diævelen har I taget alt det Narrerie fra (*). Den unge H. reyser fra Kiøbenhavn med Skipper Jacob Jacobsens Galioth, dog, som vel er at merke, under Opsigt og Førelse af bemeldte Skippers Broder Lars Jacobsen, S. 215. Forfatteren fordriver Tiden paa Skibet med tydske og latinske Skrifters Læsning, som han faaer af en Barbeer fra Chur Mark Brandenborg, hvoriblant var Hr. Grundlers Liigprædiken over Provst Ziegenbalg tilligemed hans Levnets Løb, hvori var i sær merkeligt, at denne salig Mand havde i sin Døds Angest forlanget at sidde paa en Stoel, S. 219 og 20. Hvorledes de Ord: Cetera mortis erunt, ikke ere at forestille Paa Pergament, Papiir, Metal eller Marmor, men at skrive samme paa vores i Herren elskelige Medbroders Pande, Kinder og Læber med extraordinaire store versal Bogstaver, S. 231. Han nyder enten reen Koemelk eller undertiden varmt Øl med Sukker i ligesom i Kiøbenhavn, S. 236. Sandferdig Beretning om hvorledes den lærde Hr. Achilles Daniel Leopoldus har seet med Ørene, S. 239. Om Diævelen og Albertus Scotus og hvorledes Mørkhedens Fyrste taler Caldaisk, S. 241. Den unge H. anfører Hovedstæderne i Isascars og Sebulons Stamme og, siger Forfatteren, var der ingen Ting i Verden, som dette høymodige Barn var bange eller forskrækket for mens han levede uden hans Spiseskee, S. 267. Den unge H. faaer Lyst at spise: Ingen Hvalfisk eller andet forunderligt Søe-Dyr, siger Forf. igien; havde kunne opvække større Opsigt og Forundring end de behagelige Ord, som tilkiendegav denne Længsel, S. 331. Om den lille Drengs Ureenlighed og forstandige Lægers Meening derom, S. 346. item om at der sees paa hans Hale en himmelblaa Stribbe, da han var død (en værdig Skolemester Anmerkning) S. 357. Til Slutning forekomme 8 diverse Æreminder komponerede af anseelige Embedsmænd og karakteriserede Stands Personer i latinske og tydske Vers, alle oversatte i Dansk med hostrykte Originaler, fra S. 361 til Enden, hvortil er føyet en Sonnet til Forfatteren, hvori han lignes med Xenophon og Aristoteles.

V — V.

(*) En bekiendt Kompliment af en Italiensk Minister til Ariost, da han havde læst hans Orlando furioso.

Den bibelske Chronologie fra Verdens Skabelse indtil den Herre Jesum Christum, uden Tillæg, Fratagelse eller Forandring i den hellige Skriftes Tal. Sammenskreven og til Trykken befordret af M. Christian Marcquard Marcussen, Sogne-Præst for Kousted og Raasted Meenigheder. Kiøbenhavn 1771, trykt paa Autors egen Bekostning hos Nicolaus Christian Høpfner, Directeur over Hans Kongelige Majestets Bogtrykkerie. 4. 208. S.

„Dersom Historierne, siger Hr. Marcussen i en „Promemoria for dette Skrift, have en naturlig „Sødhed og kan drage vor Agtsomhed til sig, da „maae de vel læses med største Fliid og Fornøyelse, „som ere de visseste; thi hvo skulle vel ville spilde „Tiden med at læse det, som er usandfærdig. — „De som ere de nyttigste; thi enhver maae vel „frygte for at læse et Skrift hvorved han ikkun bliver værre, saa meget som vidende at tage Forgift."

Hr. Marcussen har ikke, som man seer, den Gave at forklare sig tydelig, og Historiens naturlige Sødhed

Sødhed, for at tale i hans Sprog, taber sig i hans Mund aldeles.

Skriftet er ellers ordentlig inddeelt i syv Perioder med Tabeller ved Siderne, summariske Udregninger, Stamtavler m. m. og seer overalt ud som en virkelig Kronologie, men man sover ved at læse det. — Hvorfor skal denne Virkning være saa almindelig ved det meste man skriver i Dannemark?

Nok et Beviis til Overflødighed.

" Adam og Eva bleve skabte af Gud udi et Aar " som er det første i den høyeste Lyksalighed, i Guds o: " den deyligste Skikkelse, til at regiere over o: betiene " sig af alle Guds synlige Creature og Jordens Frug- " ter, et eneste Træ undtagen, som kaldes Kundskabs " Træ paa Got og Ont. Følgelig vare de høyst lyksa- " lige saa længe, som de intet Ont havde prøvet. "

Derom tvivler ingen. Vi vil allene til Slutning erindre at Forfatteren overalt i dette Skrift har begyndt hver Afdeeling med de Ord: O Herre Jesu Kriste hielp. Saaledes begyndes S. 5. den første Tids Beregning fra Verdens Skabelse med O Herre Jesu Kriste hielp! den anden Tids Beregning fra Syndfloden indtil Israels Børns Udgang af Egypten med O Herre Jesu Kriste hielp! den tredie Tids Beregning fra Israels Børns Udgang af Egypten indtil Davids Død med O Herre Jesu Kriste hielp! o. s. v. det heele Skrift igiennem. Vi har megen Ære for enhver redelig Kristen, som troer at han med sin egen Styrke og Fornuft kun lidet kan udrette, men vi anse tillige mange af disse trykte Bønner meere for et blot Ceremoniel end for Hiertets stille og ydmyge Sprog, og vi troe dem aldrig slettere anbragte og mindre bønhørte end i et slet Skrift. V — V.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 31. ——— 1773.

Prøver af Danske Satirer i poetiske Breve. Tools rush in to my head, and so I write. Pope. 8. Odense 1770. Paa Adr. Cont. Sammesteds. 40 S.

Forf. giver paa Titelbladet disse Satirer for Intet uden Prøver, og vi tro alle Læsere af disse saa Ark, vil være eenige med os, i høyeste Grad at ønnuntre ham, til snart at udgive meere i et Fag som hidindtil ikke er bleven behandlet separat iblant os. Thi ere nærværende Stykker kun Prøver, hvad kan man da ikke vente sig af de efterfølgende?

Vi maae tilstaae, vi toge disse Blade i Hænderne med en Slags uforbeelagtig Fordom. Vi vide ikke Aarsagen. Maaskee de mange slette personlige Satirer, som Trykfriheden i Forsiningen skummede op af sig; maaskee Titelens Lighed med et andet vis Skrift, som blev rost næsten overalt, og dog var elendig; maaskee — men nok: Vi troede ikke at finde nogen synderlig Opbyggelse af disse Danske Satirer. Strax det første Brev giorde os opmærksomme, vi læste videre, og vi fandt os beskiæmmede over vore forut fattede Meninger.

Maaskee nogle af vore Læsere endnu ikke have seet dette Skrift; for dem vil vi her anføre Indholden af de 9 Breve, det bestaaer af.

Det første til Hr. v. Sch. er som en Indledning til de andre. Poeten, opmuntret af sin Ven til Ode-Sang, tør ikke til saa høy en Flugt, men vil skrive Satirer og det af denne naturlige Aarsag, at Daarerne ere af alle Ting, de han best kiender til, "mens de vrim' rundt omkring ham" — Udenlandske Narre komme ham intet ved, thi:

"Maar vi kan klippe Uld af egne Danske Faar,
"O Daarer! hvis vi da for fremmed Klæde gaaer
"Til London og Paris; og har vi nok af Narre,
"Hvorfor af andres lee, og Landets egne spare? S. 6.

Han lover den hellige Timon:

"— — for du skal paa Steenen salig staae,
"Skal du som Skielm omkring i alles Munde gaae
"Ved denne Pen." S. 7.

Den tilkiøbte Adelsrang, den politiske og den theologiske Hyller:

"Som ønsker Landets Fald, og raaber Landets Vel"

Den listige Bedrager og flere, vil han revse. Men Navnet skal være ham helligt. Ikke heller vil han laste en heel Stand, et heelt Kiøn for enkelte Personers Daarligheders Skyld. Hvert Fruentimmer er ikke en Corinne; hver Soldat ikke en Thraso; hver Lærd ikke en Glosekræmmer, o. s. v.

Det andet Brev viser, at de fleste Skielmer ogsaa ere Tosser. De fleste bedrage sig selv, førend de bedrage andre. Heele Hære af Bedragere ere forsvundne efter Copernicus, Luther, Descartes, Bayle, Locke og Newton have adspredt Dunsterne omkring Fornuftens Lys.

"Da skeeg Bedragerne sig bort, een efter anden,
"Fra Paracelsus af, og gradviis ned til Fanden.
— —
"Utaknemmelige Pøbel, tænk paa Kiøge-Hunskors-Tider,
"Og vær fornøyet med den Tid hvorpaa du sliider!

" Hvor mangen Kielling har paa Bekkers Lærdom skiendt,
" Som dog maa takke den, at hun er ikke brændt." S. 10.

Men der ere dog Skielmer nok tilbage. Forf. skildrer derpaa Rabulisten Griffon, og erindrer ham om, at Frygt for " Galgen, om ikke for Samvittig-" heden, burde holde ham lidt i Tomme."

Dog for Rabulisten kan man tage sig vare; men for Hykleren? Hvorledes kiende ham? paa hans Gierninger. Timon er gierrig, Melinde ligesaa: Deres Gudsfrygt er Hyklerie.

Tartyf siger: Forsynet haver giort hans Gistermaal, vor Forf. forklarer ham:

" Jeg ærer meer end Du Guds Forsyns skiulte Haand;
" Men derfor tår jeg ey Cupido for Guds Aand." S. 13.

Den forstilte Sagtmodighed hos Macarius, og Melindes ligesaa uoprigtige Beskedenhed, blive derpaa blottede og vist at disse Dyder, saavelsom den sidstes Forsigtighed og Sparsommelighed stode af heel verdslige Grunde, i hvor meget hun end beraaber sig paa Religionen. Det heele Malerie over Melinde er fortræffeligt, fuldt af Lunue og sande og træffende Tanker. Slutningen bliver, at disse saavelsom andre Bedragere først bedrage sig selv, i det de virkelig troe at være det, de give sig ud for. — Ypperlig bliver dette Selvbedrags Oprindelse forklaret S. 17:

" Vor Egenkierlighed kan let Forstanden blinde,
" Og den, som Hykler er, sig selv en Helgen finde:
" I før naar sperret ind udi vort eget Huus
" Vi underholdes i en sød Indbildnings Ruus,
" Af Husets Smigrere, som uformærkt forføre
" Og døve Hiertet ved at hildre Folkes Øre.
" Jag Selskab af dit Huus, og har du Raad dertil,
" Tag da en Smigrer an og bliv hvortil du vil;
" Men den, hvis Skiebne er, med Verdens Børn at leve,
" Som for sin Overmand har ofte maattet bøve,
" Og tidt sin Ligemand hørt af hans Feil at lee,
" Bør bedre have lært udi sig selv at see.

Dette forklarende videre ved en munter Fortælning om Cleanth, som falder i Unaade ved Hoffet, og paa sit Gods bliver smigret af:

" Forvalter, Foged, Kok, Præst, Herredsfoged, Degn,
" Kort, alle Smaae-Folk paa hans heele Godses Egn;
" Hvert Ord af Herrens Mund beundre de tilsammen:
" Først Præsten og saa fort og —— Degnen siger Amen." S. 17.

Derved troer Cleanth sig da tilsidst virkelig at være en stor Mand, trods hans Dumhed og store Mangel paa Fortieneester.

3 Brev. Viser hvor lidet vi bør rose os af Fornuften, mens saa mange Forbomme herske endnu uafhielpelig over os. I en alvorlig Stiil føres Beviset af Duellerne.

4 Brev. Imod slette Konstdommere. I en bestandig Ironie lærer Forf. hvorledes disse bør bære sig ad for at læses og bemmes af Joden. At laste store Mænd, hielpe Stympere frem og forbigaae det Lærde, som Konstdommeren kunde rose sin Uvidenhed over; disse ere Hovedreglene, som fremsættes i en meget munter Tone.

5 Brev. Om vore slette patriotiske Skribenter.

" Fra dem i blaa Taarn af og Stadens Slutterie
" Indtil det store Tal som hidindtil er frie." S. 26.

Den ægte Patriot beskrives S. 27:

" Den, hvis Godgiørenhed til heele Egne rækker,
" Som sittig Fattigdom sin Haand med Forskud strekker;
" Som lønner ey med Tak, men med at giøre Got;
" Og glemmer hvad han gav, den er min Patriot."

Brevet slutter med en Berommelse over salig Etats-Raad Lichtenberg.

6 Brev. Imod den Mængde af slette Bøger. Forf. troer næsten Bogtrykkeriet har giort meere Skade end Nytte. Thi derved at en slet Bog yngler tusindfold i et Bogtrykkerie, bliver det plat umueligt for en Autor, efter erholdne bedre Indsigter at undertrykke sit Foster, om han end vilde, saa

" —— Naar han trykkes nu, saa er han ævig Nar,
" Vi giftes for vort Liv, og trykkes uden Ende."

Forf sporger da S. 37:

" Om ikke Faustus med sit nye Opfund syndte,
" Saavelsom Adam, da han aad af Kundskabs Træe,
" Men fik sin Nøgenhed og Feil derved at see."

Nogle forskiellige Arter af slette Skribentere fortælles, fornemmelig Kompilatores og Kommentarmagere; saa vel de der forhutle de gamle Autores, som de der skrive slette Bibelforklaringer, hvori

" —— Gud saaer Skyld for det han aldrig haver sagt."

Aflalt dette uddrages da det Beviis som behøvedes til den ovennævnte Sætning.

Brev

7 Brev til W **. Indeholder sunde og philosophiske Tanker om den Misfornøyelse, Folk tidt vise imod Verden saasnart den gaaer dem imod. Forf. undskylder dem vel nogenledes med, at man ikke kan tænke vel, naar man er slet til Mode;

" Men derfor bør vi ey vor Galde gyde ud
" Mod hele Verden og Regieringen og Gud."

Og gaaer over til følgende Apostrophe til Gud, S. 39:

" O Du hvis Øye seer ihvor jeg gaaer og vanker
" Den ubevidste Spiir til ufuldbaarne Tanker,
" Som giennemskuer alt indtil mit Hiertes Bund!
" O rens og hellige dets ufuldkomne Grund!
" Dan Tanken ret og god før den til Lyset fødes!
" Og lad alt Ont og vrangt, før jeg det tænker, dødes!
" O lad mig ey mod mig og egne Mangler blind,
" Beskylde andre for et misfornøyet Sind.
" Lad Lykken fnyse, naar jeg har en Ven tilbage;
" Og vil min Skiebne mig endogsaa ham betage,
" Saa lad mig tabe alt, hvad ikke hør mig til,
" Og Lykken giver os og tager naar den vil.
" Naar jeg ikkun mig selv maa ubeskadt beholde,
" Og intet inden fra skal skiulte Sorger volde!
" Naar jeg Aeneas lig maa ikkun redde ud
" Af Modgangs Luerne min Fromhed og min Gud!"

Vi veed ey om vore Læsere føle det samme, men vi kan ikke læse os mæt paa dette sær skiønne Sted. Det Vers:

"Den ubevidste Spiir til ufuldbaarne Tanker".

er saa fuldt, saa fyndigt, saa poetisk at vi i lang Tid ikke have læst noget som kunde lignes dermed. Tullin og Bull vilde ikke skamme sig ved at have giort det. Og den sidste Lignelse, hvor kort, hvor passende! hvor ypperlig!

Forf. gaaer videre og siger, at det alligevel er tilladt at lee af Daarer, naar man ikkun holder sig til deres Daarligheder allene; han fortæller hvorledes han lurer paa Tosserne for at skildre dem. Dog, siger han, naar jeg betroer til mit Papir at Midas har Æsels-Øren;

" Saa svær jeg hellig jeg vil aldrig Midas nævne,
" Saa længe ingen Ret tillader ham at stævne;
" Men hvo vil laste mig, ifald jeg skildrer ham,
" Saa han maa blottet staae for Latter og for Skam?
" O vee enhver, som min Satire sig tilegner,
" Saa snart jeg hannem med et grækisk Navn betegner." S. 41.

Mange hæslige Karacterer males her med saadanne Farver, at de blive latterlige og forhadte: saasom Væveren; den indbildte Vittige; den overtroiske Klynker o. s. v. Tilsidst beder Forf. sin Ven at tillade ham at lee af Originalerne, da denne jo ogsaa leer af Kopierne paa Skuepladsen.

8 Brev til P. K. d. Forf. laster dem som ere alt for begierlige efter Skuespil og som tage meere Andeel i theatralske Ting end i virkelige. Han forsikrer tillige, at han for sin Part kan meget got lee af en Nar uden han først behøves at bringes paa Skuepladsen.

" For mig behøves ey Omkostninger at giøre
" Paa Narre, som jeg kan for intet see og høre;
" Som Østers kan jeg dem fordøye, som de er,
" Og spare hvad I gir hist paa Komedier,
" Du raader mig, jeg skal af een og anden giøre
" Et Skuespil og ham igiennem Acter føre
" Og Optrin. Troer du da, at jeg den Gave har,
" At skrive tyve Ark om een og samme Nar,
" Og samme Daarlighed? At passe Regl og Snore
" Paa deres Gierninger, som Vid og Sands forsore?
" Og bringe Enighed af Ting og Tid og Sted
" I Ting som aldrig kom Fornuft og Orden ved?
" Nei, lad mig heller nu vedblive i min Vane —

— — —

" I Vers som disse kan jeg hvad jeg tænker, tale,
" Og Narre klyngeviis i hele Grupper male,
" Saa længe der er Blæk, Papir og Taasser til,
" Min Musa digte og en Ven mig høre vil." S. 46.

9 Brev. Er ingen Satire, men stilet til en Bedrager. Samvittighedens forfærdelige Magt bliver her skildret med en ypperlig Styrke. Vi have allerede skrevet for meget ud, ellers skulde vi ikke kunne holde os fra, at afskrive dette hele Brev, da næsten hvert Vers i det fortiente at læres uden ad.

Vore Læsere vil af de anførte Steder allerede have seet Forfatterens store Gave at forbinde Tanker og Riim; samt den behagelige Versifikation som hærsker næsten overalt i det hele Skrift. Endog den poetiske Diktion, som man ikke just altid er vant at finde i Satirer og Breve, træffer man her mange Stæder, hvilket viser os Forf. ogsaa fra denne Side, som Poet.

Ved saa mange Skiønheder og Fuldkommenheder var det ubilligt at chikanere Forf. over smaae Pletter der findes hist og her, og som han vist ligesaa got og bedre seer end vi. Derhen regne vi fornemmelig naar Tanken er ikke tydelig nok udtrykt, eller naar Udtrykket er tvetydigt. Intet er lettere end at henfalde til denne Feil. En Forf. der er fuld

af

af sine Tanker, seer dem paa det tydeligste i sit Skrift. De smaae Bibegreb, som (om vi maae sige saa) identisere hans Idee, falde ham ind uden at han er sig det selv bevidst, og da finder han ved Eftersyn sit Malerie saa fuldkommen at intet fattes. Læseren derimod faaer kun netop den Tanke, Skriftet udtrykker; og ikke een iblant Tusende gider været over den Umage at eftertænke det læste saa nøye, at han derved samler de smaae Træk, som behøves til Billedets Udmalning. Vi tilstaae gierne at det er vanskeligt for en Forf. at blive tydelig nok uden at blive langsvævende og mat; at træffe Middelvejen imellem for meget og for lidt: men det er dog vist, at enhver Forf. bør stræbe efter denne Egenskab i sine Skrifter, og at han kun nytter og behager i den Grad som han er meere eller mindre tydelig til.

For alting bør denne Forsigtighed anvendes paa de Tanker som kunde forderves ved en falsk Anvendelse. Er en Forf. ikke tydelig, ikke bestemt nok i at fremsætte disse, saa staaer han Fare for, enten at mistænkes som en Forfremmer af Fordomme hos en Deel af sine Læsere, eller at blive vrangelig bedømt, om ikke aldeeles forkastet af andre.

Foruden en Deel enkelte Stæder har fornemmelig det 8de Brev givet os Andledning til denne Anmerkning, men vi troe sikkert at Forf. kun behøver at overtænke sine Planer lidt nøyere, for at raade Bod paa slige Vanskeligheder;

Ce que l'on conçoit bien, s'énonce clairement.

Nogle faa urigtige Riim som Lune og Tone, tilforn og Børn, billig og forskiellig og et par andre mindre falske ere for Smaating at opholde sig ved.

N.

Svar til Forfatteren af en Dansk Patriots Betænkning over de ved Trykken udgivne Kommando-Ord for den Kongel. Danske Armee. Kiøbenhavn. Trykt hos Brødrene Berling. 1773. Stor 16 S. 8.

Dersom den Danske Patriot med sin Betænkning over de Danske Kommando-Ord har begaaet en Stats-Forbrydelse, som det lader til af dette Svar, saa fortiener han en anden, end en opbragt Autors Tiltale, og en eftertrykkeligere Igiendrivelse, end den, saadan en Brochure giver; men skal han behandles som en anden Skribent, saa maae vi tilstaae, at Forf. af Svaret har aldeles taget Feil af den gode Tone, som vore Tider udfordrer hos krigførende Skribentere. Efter en Indgangs-Kompliment imod hans Kontrapart, hvori han forsikkrer ham, at hans Bestræbelser have ikke Anseelse af Retskaffenhed og Nytte; at de ere for dristige, ja formastelige, vender han sig aldeles fra hans Forfatter, og holder en politisk Præken for sine Landsmænd, over det Thema: "At det er "en ulyksalig Drift, som desværre er bleven alt for "almindelig iblant os, at kritisere, ringe agte og "uvillig adlyde de offentlige Anordninger og Befa-"linger." S. 4., han forsikkrer os, "at det er en god "Borgers Pligt at bekiendtgiøre sine Tanker, naar "Regenten fremsætter et Stats Anliggende til of-"fentlig Oplysning, men at man maae adlyde saa-"snart Regenten har taget en vis Beslutning i Sa-"gen." S. 5. at endogsaa de, hvis Embede kunde synes at berettige dem dertil, have Aarsag at vogte sig for Feiltrin i dette Stykke." S. 6. at store Indsigter tabe deres meeste Værd, naar de i det Offentlige skulde anvendes; da Forf. har kiendt mange indsigtsfulde Lærde, som have stødt an paa denne Klippe, efterat de ere komne til høye og vigtige Betieninger, og erfaret, at en blot Kopiist overgik dem i de løbende Sager, (hvilken Ulykke!); de har da først lært at indsee, at Montesqieus Læsning giør ingen Statsminister, Zinkens og v. Justis Læsning ingen Kameralist (maaskee de vare blevne det ved Information hos Kopiisten), og Polybs Læsning ingen Generaler (uden Folards Kommentar vist ikke; men ved Hielp af denne komme de paa Veyen at blive det ved nogen Erfarenhed og Øvelse) S. 7. 9. Efter S. 10. 11. ligger Aarsagen til den almindelige Velstands Aftagelse deri, at enhver søger at udtage sig fra sin Stand, som ikke befindes saaledes i de Hannoverske Lande, hvor en Bondesøn, der har studeret i Gøttingen, ikke holder sig for god til at antage sin Faders Gaard, og saaledes bliver vigtigere for det Almindelige, end mangen Minister, derfor erindrer Forf. sine kiære Landsmænd paa det gamle: Ne Sutor ultra Crepidam. Efter alt dette bliver han sin Kontrapart vaer igien S. 13, og siger ham paa fire Sider, at han ikke skulde givet sin Betænkning ud i Trykken, men sendet den ind til vedkommende Kollegium.

Hvorvidt dette Svar passer sig paa Betænkningen, hvorimod det er stiilet, veed vi ikke, da vi hverken for Penge eller for gode Ord har kundet faae den at see. Men det veed vi vist, at det kan ikke være af Frygt for dette Svar, at den har giort sig usynlig.

247-285

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 32. ——— 1773.

Die Erziehung des Bürgers zum Gebrauch des gesunden Verstandes und zur gemeinnützigen Geschäftigkeit, von Heindrich Gabriel Resewitz, Pastor an der Deutschen Petrikirche in Kopenhagen. Kopenhagen, bey Heinicke und Faber. 1773. 8. 212 Seiten.

Opdragelsen er i vore Tider blevet til et Mode-Studium, og siden Basedow skrev om Opdragelsen, skriver heele Jorden derom. De, som endnu ikke kiende Hr. Resewitzes Skrift meer end af Titelen, (og vi frygte for at dette Tal er det største) vil maaskee have ham mistænkt for at han har skrevet allene for at skrive efter Moden, en Fordom, som vi endog kunde undskylde, naar en gandske ubekiendt Forfatter havde leveret os et Skrift under denne Titel; men da dette har en Mand til Forfatter, som er længe bekiendt for en af Tydskelands skarpsindigste Philosopher, som allerede i sine unge Aar har vist sig (som en Mand, af den største Kundskab i det menneskelige Hierte, som besidder de dybeste Indsigter i Psychologien (vi tage her Psychologie for hvad den virkelig er, ey for den tredie Deel af Metaphysiken, men for en Grundvidenskab til al Philosophie), naar denne Mand skriver om Opdragelsen, saa høre alle Fordomme op, og saa lover man sig alt af et saa stort Genie.

Vi frygte slet ikke for at have sat vore Læsere i en eeneste Forventning, som denne Forfatter ikke kunne opfylde. Endog den der har studeret Opdragelsen, ikke som Recensenten allene af Bøger, men tillige bragt den i Erfaring ved lang Øvelse og Eftertanke, vil forundre sig over at see meget her, som han aldrig for har vidst, og endnu meer over at finde det saa overeenstemmende med enhvers Begreb.

Den borgerlige Opdragelse modsat den lærde er Indholden af dette Skrift. Man har allerede sørget nok for den egentlige Haandværkslærde, man har indrettet hans Opdragelse saa mekanisk, at han efter nogle Skole-Aar, og et Par Aar paa Universiteterne er alt hvad han skal være. Om han er hvad han bør være, kommer ikke os til at afgiøre. Vi spørge allene: Hvad Indretninger har man giort for en Borger i Staten, som hverken er bestemt til Haand-Arbeyde eller til et lærd Haandværk? Man har i det høyeste sørget for at lære ham at regne og skrive, og overladt ham dermed til hans gunstige Skiebne; men er dette nok? Man har indrettet Opdragelses Anstalter for visse Stænder, Soe-Akademier for de Søfarende, Ridder-Akademier for Adelen, Militaire Akademier for Soldaten, man har paa forskiellige Steder og endogsaa blant os nylig oprettet Handels Akademier for Kiøbmanden, (Polist-Akademier anføre vi ey engang, da de have meere de smukke end de nyttige Konster til Øyemed;) en hvor saaer en Borger, som ved sin Arbeydsomhed skal understøtte Staten, og ikke allene med Hænderne men for det meeste med sit Hoved og iblant med begge Deele tillige skal arbeyde for den, hvor faaer denne Mand den nødvendige Undervis-

ning? Den Tid han tilbringer i en latinsk Skole er tabt for ham; at forkatekisere ham et heelt dogmatisk-polemisk Religions System har sin Nytte, naar Læremaaden var bedre indrettet; men en Forberedelse til hans tilkommende Forretninger kan alt dette ey give ham. Man har søgt at bringe denne Underviisning, som man kalder Real-Underviisning, modsat den blot philologiske Nominal-Underviisning, til veye ved Skoler, som man af den Aarsag tillige har kaldet Real-Skoler. Men de Skoler man til denne Tid har under dette Navn svare ikke endnu dertil.

Efter et forulykket Forsøg af en vis Professor Harles er Hr. R. den første som beskriver os en saadan Skole: thi den VI. VII. og IX. Afdeeling om Opdragelses Anstalter i Kiøbstæderne, om Skole-Disciplinen, og de øvrige Indretninger til saadan Anstalt er en Plan til en virkelig Real-Skole.

Efter den III. Afdeeling, som foredrager Resultatet af et Forsøg om den almindelige Menneskeforstands Natur og Behandling, hvorefter vi vente med Længsel, og indeholder en sand Opdragelses-Theorie, er dette den vigtigste Deel i dette Skrift, hvorved vi i sær vil opholde os, da den ommeldte II. Afdeeling uden det belovede Forsøg kunne ellers misforstaaes.

Naar Landmanden har Agerdyrknings Skoler, og Borgeren, som arbeyder med Hænderne, har Haandverks- og Arbeydsskoler, med hvilke sidste i sær de Kiøbenhavnske Friskoler har giort en god Begyndelse; naar man altsaa overhovedet har borgerlige Trivialskoler, saa bør der tillige i en Hovedstad være en borgerlig høyere Skole, eller en Opdragelses Anstalt for de høyere Medlemmer af Nærestanden. "Det Begreb, som jeg har giort mig om en saadan "Anstalt" siger Hr. R. S. 80. og 81. "gaaer "overhovedet derpaa ud, at alle og enhver af denne "Stand bør undervises i de levende Sprog og i de "Videnskaber, som ere nyttige for dem i deres Fag "at vide. Til denne Underviisning tages allene af "Videnskaberne saa meget ud som er brugbar for "den arbeydende Borger, og ssom kan giøre ham "klog, forstandig og sædelig; man foredrager det i "den sunde Forstands Sprog, og beqvemmer det "efter hans Begreb; hvad der i det øvrige kan for"melig opklare Forstanden, danne Hiertet, og for"bedre Sæderne, det indbefattes i korte Sentenzer, "oplyses med Exempler, og giøres interessant for "Ungdommen; man har ved al Underviisning stedse "for Øynene, at sætte Nyttee deraf i sit rette Lys, "og vise den rette Anvendelse af hvad der læres; "thi alting bør sigte til det Hoved-Øyemerke, at "opdrage fornuftige Mennesker, gode Christne, og "brugbare Borgere" — Et fuldkommen Ideal af en virkelig Real-Skole, fuldkomnere end man kan abstrahere fra nogen af dem, man allerede har.

I Følge af dette Ideal viser Forf. hvorledes og hvori hans Borger skal undervises. Det første Spørsmaal er udførlig behandlet i den anden Afdeeling, hvor det er fastsat som en Grundregel til den nye Methode. Man maa opløfte den almindelige Menneskeforstand (Sens commun) til sund Forstand (bon Seus) og til at kultivere denne maa man giøre saavel Videnskaberne som Methoden beqvemme; det andet Spørsmaal: Hvori skal Borgeren underviises; bliver her udførlig besvaret: I det Franske, Engelske, Italienske, og endog i det Hollandske Sprog, i Fædrenelandets Historie, i Jordbeskrivelsen, i Naturhistorien, i Haandverkernes og Konsternes Historie, i Handlingens Historie, i den almindelige og i Staternes Historie, i de mathematiske Videnskaber, i Naturlæren, i Chymie, i Jord- og Have-Dyrkning, i Anviisning til Sundheden, og i at anviises til Forstandens rette Brug. Dydens og Klogskabs Lære henhøre tilligemed Religionen under den borgerlige Underviisning. Forf. giver ypperlige Regler for hvorledes enhver af disse Videnskaber i Særdeleshed skal læres, og røber over alt saa ugemeene Indsigter, at omendskiønt man iblant har tænkt anderledes over een og anden af disse Videnskaber, saa bliver denne Afdeeling dog den allermeest lærerige Forskrift for baade private og offentlige Skole-Lærere; Natur-Historien, Natur-Læren, og Chymien havde vi ønsket under eet og af Mathematiken, saaledes som Forf. vil den skal læres, havde vi ønsket den eene Deel der henført, og den anden i Konst-Historien, under hvilken sidste Deel ogsaa Handelen, Ager- og Have-Dyrkning kunne faaet et beqvemt Sted.

Efterat Forf. saaledes har beskrevet det indvortes af en saadan Opdragelses Anstalt, og bragt et Seminarium for Skolelærere i Forslag, handler han tilsidst om den udvortes Indretning: Om Skole-Disciplinen, om Skole-Bygningen og en Have dertil, om et Bibliotek, om en Samling af Naturalier, Modeller, og Instrumenter, om Lærebøgerne, Lærer-

Lærerne, de tvende Opsynshavere og Forstanderne, Skole-Penge og Elevernes Pension, altsammen saa praktisk som man kan vente det saa længe det er endnu altsammen ideal.

Vi tro at have sagt nok, for at opmuntre enhver til at læse dette fortræffelige Skrift, hvoraf, som man har forskrevet os, en Oversættelse skal være under Pressen. Vi ønske det ligesaa godt oversat som det fortiener, og tillige at det maatte falde i Læseres Hænder, som beslægtede af den Ild der over alt hersker i hver Linie, og beklagende med os vore Skolers elendige Forfatning, ville anvende noget af deres Overflødighed paa at understøtte et saa høyst patriotisk Verk, og i Gierningen udrette noget til Skolevæsenets Bedste.

Den Sydostlige Fierdedeel af Sielland under det Kongel. Videnskabers Societets Direktion ved rigtig Landmaaling optaget og ved trigonometriske samt astronomiske Operationer prøvet. Tegnet af C. Wessel. Aar 1770. Gravé à l'Eau fort & au Burin par Martin.

Ved Videnskabernes Societets Forsorg kan vi med Tiden være i Stand at fremvise et Atlas over Dannemark, som man kun finder over faa Riger. En Deel af de Karter vi have, ere allene sammensatte efter de Karter vore Ingenieurer i Krigstider have optaget efter et blot Coup d' Oeil, og som vel vare usvagtige nok til det Brug, men ey burde finde Sted i et geographisk Atlas. Andre, som ere giorte efter Skipper-Observationer, ere vel meget bedre, omendskiønt saadanne Observationer mangle altid en geometrisk Nøyagtighed. Det var at ønske, at man endnu altid havde havt begge disse Kilder at betiene sig af, og ey iblant havde ladet sig nøye allene med Fortælninger af unmathematiske Reysende. De bedste af alle vore forrige Charter ere de, hvor man har besteent nogle Stæder ved astronomiske Observationer, hvor man siden har tilsammenhængt de vigtigste ved en Kiede af Triangler, og anmerket de mindre betydelige efter Gisninger. Men disse ere endnu langt fra at ligne med vor Videnskabers Societets Karter. Alt dette findes ogsaa her, men endnu meget meer: Man har giort den Beskrivning af udfylde det Rum, som de større Triangler lade tilbage, med Mensselen, og anvendt de astronomiske og trigonometriske Operationer allene til at verificere. Mensel-Bladene. Den Møye og Omkostning man har anvendt paa disse Karter, giør altsaa, at man kan fordre den største Akkuratesse af dem; den er og paa dette Blad allevegne iagttaget, nogle smaa Feil undtagne, som vi her ville sette til for dem som eye Exemplarer af dette Kart, at de derefter kan rette dem. Ved Enden af Ringsted Kiøbsted ligger en betydelig Herregaard Ringsted Kloster, som paa Kortet ey er anført; Basnæsbye i Egnen af Gavnse er anført under Navn af Bassensbye; Blangelgw er anført med Navn Blanglgw; Skalstrup i Udbye-Sogn er paa Kartet kaldet Skialdstrup; Dyrlgv i Beldringe Sogn er paa Kartet kaldet Dyrlund; Uledige i Allerslev er kaldet Ullede; I Lekinde Bye ligger en betydelig Hovedgaard, som ey er anført, dens Navn er Lekindegaard; Sudenrupgaard er antegnet som Herregaard, da det dog er en ufri Selveyer-Gaard; nesten ingen af de enkelte Huse, saasom Markhuse, Tinghuse, Skovhuse, Kroer o. s. v. eller eenlig beliggende Huse, ere tegnede med deres Navne, men allene med et Kart-Tegn.

Tegningen er, som man kan vente den af Hr. Wessel, overmaade smuk; og Stikket giør Hr. Martin Ære.

Historisches Tag-Register der vornehmsten hochlöblichen Lebens und Regierungs Begebenheiten und Zufælle des grosmæchtigsten Monarchen König Friderichs des Vierten weyland König zu Dännemark und Norwegen ꝛc. ꝛc., höchstlöblichen Andenkens von seinen freudenvollen Geburtstage d. 12 Octobr. 1730; wobey gefügt eine Beschreibung derer historischen Medaillen, so bey verschiedene Gelegenheiten gemünzet worden. Aufgesetzt und verfasset von Andreas Busæus, und vermehret so wohl mit einen An-

hange

hange von Medaillen als auch mit einer Beschreibung der Münzen des höchstverwehrten Königs. Copenhagen, 1773. Gedruckt und verlegt in der Königliche Universitets Buchdrucherey bey A. H. Godiches nachgelossene Wittwe durch F. C. Godiche. Stor 445 S. i Octav, forudten Fortalen med Kong Friderich den 4des Portrait foran i Median Octav, stukket af den Kongelige Universitets Kobberstikker J. Haas; koster tilsammen 4 Mark.

Denne forskrækkelige Titel hindrer ikke at jo dette er et meget nyttig Skrift i den Danske Historie. Madam Godiche fortæller i en Fortale til den gunstige Læser, at, da Historien er en af de nyttigste og angenemmeste Videnskaber, og Fædrenelandets Historie i sær høyst nyttig og angenem for enhver som har Lyst at læse den, saa har hun endog paa Tydsk ladet nærværende Skrift træde frem for det veldommende Publikum. Hun fortæller videre, at dette Skrift, som hun leverer her paa Tydsk, er ogsaa først skrevet paa Tydsk af den paa hans Tid bekiendte og lærde Borgemester i Helsingor Hr. Andreas Buseus; men allene i Haandskrift. Hun troede derfor, at det kunne bedst reddes fra Forglemmelse, om hun lod det trykke, (dette Middel lykkes ey altid,) men da det angik den første Deel af vor Danske Historie, saa ville hun den Gang heller levere en Dansk Oversæ telse deraf, med det Løfte, at om Gud lod hende leve, hun da med Tiden ogsaa skulle levere det paa Tydsk: Hun er siden den Tid, saavel mundlig som skriftlig, baade af Danske og Tydske Liebhabere saa ofte blevet anmodet — om dette Løfte, at hun ved nærværende Udgave har søgt at opfylde det.

Madam Godiche har tillige giort sig Umage for at see dette Skrift forbedret saa meget som mueligt, paa mange Steder, ikke allene i Dag-Regisiteret selv, men endog i de af Andreas Busæus tillagte Medailler, tilligemed de den Gang flagne gangbare Mynter, saa at man har her en nøsten fuldstændig Samling af alle Medailler og Mynter fra den Tid (beskrevne nemlig); hertil har en bekiendt Medaille-Samler været hende behielpelig, og ey allene ladet disse Medailler sammenligne med hans egne, men endog efter hans rare og fuldstændige Medaille- og Mynte-Samling, meddeelt Efterretning om langt flere Medailler og Mynter, hvorfor Mad. Godiche aflegger offentlig sin skyldigste Takkgielse.

Derforuden har S. T. Hr. Etats-Raad og Geheime-Archivarius Langebek efter sin sædvanlige Godhed paataget sig den Møye at giennemlæse og revidere dette Verk ved den Danske Udgave, saavelsom og været Mad. Godiche behielpelig i andre Maader, for at bringe dette Skrift til den mueligste Fuldkommenhed.

End videre, hvad den ved de fleeste Medailler anførte Vægt angaaer, er den bestemt, deels efter denne brave Mands Medailler, saa mange som han eyer, deels efter den Salige Buseum, omendskiønt disse Medailler skal efter Tykkelsen være meget forskiellige i Vægten, (som vi ey har havt Leylighed at efterse.) Der er endogsaa hos nogle faa slet ingen Vægt (ikke hos Medaillerne nemlig men i Fortegnelsen; her skulle Madam Godiche forklaret sig tydeligere) fordi man ingen Efterretning kunne faae derom.

Madam Godiche overleverer altsaa hermed de ærede Liebhabere dette Skrift i det Sprog hvori Andreas Busæus selv har skrevet det, tilligemed en Oversættelse af hvad Andreas Busæus ikke har skrevet. Hun lever i det Haab, at det vil finde alle Fremmedes Bifald, som skulle være Elskere af den Danske Historie, og ester en Forsikring om at det altid vil være hende en Fornøyelse, at tiene den gunstige Læser med nyttige og angenemme Skrifter, anbefaler hun sig i den gunstige Læseres Bevaagenhed, som vi og paa den gunstige Læsers Vegne tør forsikre hende om.

X.—X.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 33. ——— 1773.

Norsk Husholdnings-Kalender, forøget og forbedret af Christopher Hammer, Kongelig Majestets Kancellieraad og General-Kontrakteur over Aggerhuus Stift i Norge, korresponderende Medlem i det Kongelige Danske Landhusholdnings Selskab. 1. Deel. Christiania 1772. 32 Ark in Qvarto.

Uagtet Dannemark egentligen burde være et Kornland, saa er dog Agerdyrkningen i Norge bragt til en høyere Fuldkommenhed end her; man behøver ey længe at lsøge efter Aarsagen, den findes strax i den norske Bondes Frihed, Eyendom og Enemerker. Dog er ey derfor sagt, at den norske Agerdyrkning har naaet al muelig Høyde. Vi troe tvertimod, at den betydelig kan forbedres, og at Skovene og Græsgangene med meere Omhed burde behandles. Det er alle Tider vanskeligt at udrydde Fordomme hos Landalmuen og at bringe dem til en fornuftigere Omgang med deres Jorder, end Forfædrene have brugt. Dertil ere ikkun tvende Midler muelige; det ene er gode Exempler af tænkende og kyndige Agerdyrkere; det andet er skriftlig eller mundtlig Underviisning. Fra denne Synspunkt anse vi Hr. H's patriotiske Bestræbelser til at oplyse den norske Agerdyrker ved en Husholdnings Kalender for at være meget berømmelige; og om vi ey i alle Stykker kan give Hr. H. vort Bifald, saa forringes dog ey derved den billige Høyagtelse, vi skylde hans Fortienester.

Skriftet er tilegnet det Kongelige Danske Landhusholdnings Selskab. I Fortalen fortæller Forfatteren, at han har lagt til Grund sin Faders Provst Anders Hammers og Mikel Pedersen Escholts haandskrevne Huus-Kalender; men at han betydeligen har forbedret samme ved egne Erfaringer og andre trykte Kalendere, saasom af danske Forfattere: Jens Lauridsen Wolf og Hans Mikelsen Aalborg, og af fremmede: Coler, Rohr, Helvig, Knauer, Felber. o. s. v.

I Skriftet selv anføres ved hver Maaned først de udmerkede Dage i Almanakken og paa Primstaven; dernest Husregler af haus Haandskrifter, og hans egne tillagte Regler; disse skulde indbefatte alt Arbeyde inden og uden Gaarden, henhørende til Ager, Eng, Haven, Fiskedamme, Fæhuset, Loe og Lade. Man finder Landmandens vigtigste Forret-

ninger paa disse Steder nævnte, men søger forgiæves deres Sammenhæng, Aarsager, Feyl, ved nærværende Brug, bedre Behandlinger o. s. v. Vi havde og ventet at Forfatteren, som skriver for et heelt Kongerige, begyndende ved den 58de og endende ved den 71de Grad nordre Brede, havde berørt Himmelegnens Forskiellighed, thi i Tronhiems Stift kan man hverken saae eller høste, plante eller tage Vexter af Jorden paa samme Tid, som i Melbøestad.

Paa nogle Steder have vi fundet unødige og ædelige Igientagelser, saasom S. 27 og S. 237, og Mars Maaned Beg. 11 og 50; paa andre Steder gives Husregler, som meere ere grundede paa Overtroe og Indbildning end paa sikker Erfaring og Tingens Natur, saasom S. 102: at den Dug, som falder i første Qvarteer i May, er for giftig for Fæet. S. 126, at Sæden aldeles intet vorer i indfaldende tort Veyr (2, 3 a 4 Uger) efter Nyet i Junii; men naar ved den Tid falder Regn, vorer Ager og Eng dobbelt saa meget paa et Iævndøgn, som tilforn i otte. S. 429 og 239, at Fæets Gisdning i December og Januarii er det bedste, og (vi bede vore Læsere legge vel Mærke hertil,) at det som falder i de tre Jule-Dage, har en særdeles Kraft.

Naar S. 234 gives den Regel, at Folkene skal have god Juule-Kost og got Jule-Øl, saa kan man ey egentligen sige, at Forfatteren har Uret, naar det skeer til Maade og med Sparsomhed. Dog havde vi heller ønsket, at dette havde været udeladt; thi den danske og norske Landalmue har fra Arilds Tid været saa meget hengiven til overflødig Spiise og Drikke, at den snarere behøver en Paamindelse om Tarvelighed end en Opmuntring og Huus-Regel om god Juule-Kost og got Juule-Øl.

Efter Huus-Reglerne følger ved Slutning af hver Maaned (og til Deels under Texten) Anmerkninger, hvilke indeholde udførligere Bemerkninger, Landbruget vedkommende, Henvisning til de bedste økonomiske Forfattere, Fortegnelse og Forklaring over alle mueligе Videnskaber (Theologien og Philologien undtagne), saa at denne Huuskalender tillige kan ansees for en ganske lille Encyclopedie, eller som et Videnskabernes Stamme-Træe med fordanskede Navne, hvoraf adskillige ere heldige, men andre ey saa vel trufne; saasom Vanddrivlære (Hydraulik); Værendelære (Ontologie) Opløsning (Amalgamation) Jordgravnings-Lære (Oryctologie) o. s. v.

Ganske besynderligt er det, at Forfatteren udfordrer (S. 27. og 237. og mange flere Steder,) at en kyndig Landmand bør have Indsigt udi 1) Naturhistorien, 2) Naturlæren, 3) Mathematik, 4) Philosophie, 5) Kymie, 6) Medicinen. Bevare os Gud, hvilket langt Register! Vi befrygte, at heele Europa neppe kan fremvise 10 a 12 kyndige Landhusholdere, naar man til Indsigter i Videnskaber udfordrer meer end at give en Ordforklaring over deres logiske Judeeling.

Men den vittige Bonde, som tager fat paa Husholdnings-Kalenderen i den allerbedste Hensigt at forøge sine faae Indsigter, hvor vil det gaae ham? Han finder straxt utallige Ting, som han ey forstaaer, han falder i Staver over alle disse nævnte Forfattere, Videnskaber, Henvisninger, Tydsk og Fransk, Latin og Grædsk o. s. v., han merker nok at Bogen ey er lempet efter hans ringe Begreb, og han lægger den op paa Hylden med en dyb Ærefrygt for Hr. H's megen Lærdom.

I Fortalen lover Forfatteren os den anden Deel, som skal forklare Bagning og Brygning, Ager og Engs Behandling, samt Have-Dyrkningen udi sem Kapitler, men han har ey fundet for got

got forud at bekiendtgiøre deres Indhold. Da vi tiltroe Hr. H. megen Indsigt og Erfaring i Landbruget, saa see vi denne lovede anden Deel med Længsel i Møde, hvilken formedelst et ordentlig og meere sammenhængende Foredrag vil blive til meget større og almindeligere Nytte end Huus-Kalenderen. Dog skulde vi foye det Ønske til, at han meere ville nedlade sig til Almuens indskrænkede Tænkekreds, og at han ey ville forbiegaae Fæavlen, Rødning, Skovens Behandling og Opelskning, Træer og Beegs fordeelagtigere Tilberedning og utallige andre Ting, hvorved den norske Landmand kan berige sig selv, nytte Kiøbmanden, og forskaffe Fæderneland større indvortes Styrke.

* E.

Lovtale over den Danske Konge Erik Eiegod. 8.

Kiøbenhavn, 1773. Trykt hos Stein. 32 S.

Til hvilken Ende bestiger Taleren sit Katheder? — Alle komme overeens om: For at overtale, det er, for at overbevise sine Tilhørere om en Sandhed. Dette Øiemeed bør han altsaa aldrig tabe af Sigte; for dette bør alle andre Betragtninger vige. En Tale bør tillige, som ethvert andet Smagens Værk, have sin Eenhed. Taleren, som fornemmelig trænger til Opmærksomhed, mister den naturligviis, naar han ved et dobbelt Æmne deler den. Foruden alt dette bør Talerens Foredrag med Tydelighed og andre af en god Skrivemaades Egenskaber, ogsaa forene Styrke og Behagelighed. Almindelige Regler, som bør uomgiængelig iagttages i enhver Tale, hvad Æmne ser Resten, den kan have.

En Lovtale i Besynderlighed, kan ey have anden Hensigt, end at erindre en Mands gode Egenskaber, for derved at overtale dem, der endnu ikke kiende hans Karakter tilfulde, at beundre og elske ham, og med det samme at opvække en Efterligningsdrift i Tilhøreren.

Da vi ikke troe noget med Føye kan indvendes mod disse Regler, saa have vi ogsaa havt dem for Øynene medens vi læste denne Lovtale over Erik Øiegod.

Den Hovedpligt Forf. havde, at fremstille sin Helts Godhed i et fuldt Lys, og at lade denne Dyd fremskinne i alle hans Bedrifter, har han opfyldt paa mange Steder, og i en Tone der næsten overalt er ey uden Værdighed og Styrke.

Men vi kan ikke heller dølge, at have truffet store Tirader, som ere ganske biographiske; saasom S. 19. og følg. om det Vendiske Tog; S. 26. o. fl. om hans geistl. Gavmildhed; S. 36. o. fl. om de Æresbeviisninger man beviiste ham udenlands, (hvor endda Lovtaleren glemmer sig saa vidt at han lover: korteligen at fortælle det) og andre Steder hist og her. Taleren tager vel Anledning af slige Ting til des meere at ophøye sin Helt; men al tør Enumeration, alle smaa Omstændigheder, som ikke udbrede et besynderligt Lys over Heltens Karakter og fornemmelig over den Hoved-Dyd han bersømmes for, bør Taleren vogte sig for, da de allene tiene til at giøre Tilhøreren kold, og følgelig arbeide lige imod Talen.

Vor Forf. gaaer endnu videre; han udbreder sig ogsaa vidtløftig over sin Helts Feil. Hvortil det? Hvad har Heltens Feil, unægtelige Laster, at bestille i en Lovtale? Historieskriveren maa være upartisk som Samvittigheden i Dødstimen; Apologisten maa anføre Feilene og søge at undskylde dem ved alle de Grunde Sandheden tillader; men Lovtaleren? — Jo, siger Forf. (S. 5.), "En Lov-" taler er ingen Smigrer, som nogle indbilde sig;

" lader

" lader os for ille med at kaste alle Lovtaler paa Jl-
" den, saafremt de skulde sætte Smink paa Laster,
" eller tiene til at opelske den mindste Feil i spæde
Hyrsters Hierter" v. s. v.

Forf. har Ret; naar Taleren bærer sig saa-
ledes ad, saa vanærer han Talekonsten og gior den
til en dræbende Forgift. Men hvem vil fortænke
ham, om han aldeles tier med sin Helts Feil, i sær,
naar de slet ikke staae i Sammenhæng med saadanne
Begivenheder som ere nødvendige til Karakterens
fulde Udvikling? Lovtaleren bør tie med sin Helts
Svagheder, og det for en dobbelt Aarsags Skyld.
Hans Hensigt er unægtelig at berømme Helten, og
at overbevise Tilhørerne om, at han virkelig var
den elsk- og agtværdige Mand som Taleren giver
ham ud for. Hvorledes kan han nu undgaae Duplici-
teet, naar han tillige taler om hans Helts Feil og La-
ster? berømmes kan de ikke, og at besmykke eller
undskylde dem er imod Talerens Pligt; de kan ikke
engang omtales uden Affektation paa en for Tale-
konsten anstændig Maade.

Den anden Aarsag er, at Lovtalen, just ved
at anføre den ellers rosværdige Helts Laster eller
Svagheder, bliver meest farlig for svage Sieele.
Erfaringen viser alt for meget, hvor almindelig den
Slutning er: Har saa stor en Mand begaaet den
Feil, hvorfor kan da ikke jeg og begaae den? Bli-
ver han alligevel agtet og elsket, bliver han Formaal
for en høytidelig Lovtale, hvorfor skulde jeg ikke i
det mindste undskyldes? v. s. v. — Egenkiærlighed
er stærk nok hos ethvert Menneske, til at ophøye de
svageste Temperamentsdyder til saa gode Egenska-
ber, at de synes ham meere end nok til at holde
Modvægt mod hans Feil, ligesaa fuldkommen som
hos den Helt hvis Lovtale han hørte. Foruden disse
Grunde er det endog ganske unyttig, at formørke
Lovtalen med disse Skygger. Heltens Dyder maa
være virkelige Dyder, ellers duer Lovtalen ikke, og
ere de virkelige, saa see vi ikke hans Svagheder.
Kontrastering skal det dog vel ikke være; det vilde
ellers være en alt for ny Maade at kontrastere paa,
at sværte en Sølvplade for at vise hvad Politur
den havde tilforn.

For Resten lader Stykket sig overhovedet læse
ganske vel og uden Kiedsommelighed. Den falske
Tanke S. 12. og fl. at den Frugtbarhed, som ved
Eriks Tronbestigelse fulgte paa den slette Tid i Olufs
Regiering, skulde være et Tegn paa Guds Velbehag
til Erik; indbefatte vi ey herunder. Forf. indser
selv de mange Grunde der ere imod den, saasnart
han læser sin Tale med koldt Blod.

17.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 34. ——— 1773.

Børnevennen, om Børnenes physiske Opdragelse fra Fødselen af indtil det femtende Aar. Indeholdende Oplysning paa de Spørsmaale: Hvilke ere de fornemste Aarsager til, at de fleste Mennesker døe i deres Barndom? og hvilke ere de kraftigste Midler til at bevare deres Liv. Til almindelig Nytte opsat af Johan Christian Lange, Doctor i den medicinske Videnskab, og Praktikus i Kiøbenhavn. Kiøbenhavn 1773, trykt hos Stein, 344 S. 8., og sælges for 3 Mark 8 ß.

Forfatteren har længe med Bersømmelse været bekiendt hos os som een af de meest øvede Børnelæger: vi tilstaae at han er en af de lykkelige Praktici, som ikke behøve at skrive Bøger for at erhverve Publici Tillid; men vi maae sette til, at han er een af dem, som ikke vinde ved at vove sig uden for deres praktiske Kiædegang paa Skribenternes slibrige Bane. Imidlertid er det, efter Anseelse, ey saa meget for sin egen Kredits Skyld, som til Menneskelighedens Ære og Fædrenelandets Gavn, at han udgiver dette Skrift: og denne Tro, i hvor ugrundet den end maatte findes at være, tilligemed den Flid og den velmeenende Hensigt, der fremlyse af det Heele, fortiener baade Tak og Agt.

Alligevel er det Recensenters Pligt ved alle medicinske Skrifter, i sær ved saadanne som ere opsatte til almindelig Nytte, at iagttage den strengeste Billighed, da de altid skylde meere til Publikum end til Autorerne. Dette kan aldrig andet end vinde eller tabe ved slige Lægebøgers Udbredelse: Det Gode eller det Slette, det Oplysende eller det Forvildrende, som findes i en Børneven, et Landapotheк o. s. v. har en Indflydelse paa Menneskenes Liv og Sundhed og kan enten gavne eller skade Staten i sin vigtigste og væsentligste Deel. En elendig Kirkehistorie, en Dynge Riim, et bedrøveligt Sørgespil kunne allene komme Læserne til at væmmes eller (det som endda ikke altid er at foragte) til at sove; men en medicinsk Læremester for den almindelige Mand, som enten ikke kiender Tingen eller ikke forstaaer Tonen, kan stille Folk baade ved Søvn og Sundhed. Den Menneskeven derimod, som ved at forelegge sine Medborgere medicinske Sandheder, ved at giøre dem fattelige og behagelige, udrydder Overtroe, Uvidenhed og Quakſalverie og frelser disse værste Uhyrers, disse bestandige Landeplagers utallige og mestendeels uskyldige Offre, den fortiener Tak og Opmuntring paa det hele menneskelige Kiøns Vegne. Det er derved at en Tissot og i sær en Rosenstein have giort sig værdige til det udødelige Navn, som den sildigste Efterslægt, selv tildeels et Bevis af deres Skrifters almindelige Nytte, vil bersømme.

At der findes fleere brave Mænd besiælede af samme Nidkierhed og Mod, derpaa see vi et Exempel i vor Forfatter. At han heller ikke mangler Erfarenhed og Indsigter, det tilstaae vi med Fornøyelse; men at han ogsaa besidder den meest fornødne

Gave at kunne skrive til virkelig almindelig Nytte, derom tvivle vi. At forfatte en Lægebog, der baade fyldestgiør den upartiske Konstforstandige og opbygger de Vankundige; at være grundig uden at blive for lærd, udførlig uden Vidtløftighed og forstaaelig uden Kiærlingestiil; at levere Mængden en Underviisning, som den gierne kiøber og med Gavn læser; det er ikke saa let. Den store Rosenstein har ey allene givet den beste Kundskab om Børnesygdomme, men ogsaa brugt den beste Maade at udbrede den til almindelig Nytte. I de svenske Almanakker, Bondens klassiske Autorer, lod han indrykke de ypperlige smaa Afhandlinger, som siden ere blevne samlede og oversatte i adskillige Sprog. Hr. Professor Abildgaard har fordansket denne ypperlige Bog allerede for to Aar siden; det er derfor meget forunderligt, at vor Forfatter ikke i mindste Maade nævner denne Oversættelse, men altid anfører den Tydske. Dog han lader til at kiende ligesaa lidet til en Camper, Zeviani, Armstrong, Lüders, Schulze, de Meza og en Deel andre, som i de seenere Tider egentlig have skreven om Børnenes Sundhed: ey at regne den Mængde af nye og berømte Skribenter om de særskilte herhid hørende Materier, hvis Brug og Anførsel vilde have giort Hr. Dr. L. større Ære end de forfløyne eller usunde Citationer af en uefterrettelig Abbed la Chappe, en halvgal Vanhelmont o. a. fl. — Dog vi gaae til Værket selv.

Dedikationen til H. K. M. Dronning Juliana Maria indeholder Sandheder og Ønsker, som vore Hierter baade føle og istemme: og vi maae reent ud sige, at den, i hvor faa Sider den end fylder, udgiør den beste Deel af heele Bogen.

I Fortalen, som er eet Aar ældre end Bogen, melder Forfatteren, at hans Børneven er intet andet end et Svar paa de af det Mantuanske Akademie 1772 udsatte Spørsmaale, som anføres paa Titelen. Hvorfor eller om Hr. Dr. L. ikke har indsendt dette Svar til de Spørgende selv, og hvorledes han ikke har villet besvare det samme Spørsmaal fremsat af det Haerlemske Maatschappye 1762, da han siger allerede for længe siden at have tænkt paa denne Materie, det skulle vi ey kunne sige.

Strax derpaa giver han os en Prøve paa den Rigtighed i sine Udtryk og den Passelighed i sine Lignelser, som Læseren kan vente i Børnevennen. " Menneskerne falder fra Livet (formodentligen fra " Moders Liv?) som Æbler af et Træ: (ikke alde- " les saa let, i det mindste ikke ved at ryste Mode- " ren) de ere og ligesaa forskiellige: de ere i deres " Opvext mange Tilfælde underkastede, have mange " Anfægtninger. (Æbler under Anfægtelse! dog " hvad kunne ikke Oldenborrer, Skoledrenge og an- " dre Skarn giøre!) det er vist og det see vi alle- " vegne Aar for Aar". (Med Æblene at sige) — Han siger med en roesværdig Beskedenhed, " At " han ikke smigrer sig, at dette Skrift vil blive (vi " have allerede sagt Fortalen er et Aar ældre end- " Bogen) det fuldkomneste i sit Slags:" Og det giør os ondt, at vi ikke engang kunne smigre ham med den Forsikkring, at det er bleven fuldkommen in positivo.

Dette lille Skrift, som Forfatteren kalder sine 24 Ark, er inddeelt i to Afsnit. I det første handler han om Aarsagerne til Børnenes Død, hvis Klasser han bestemmer i det 1. Kapitel som enten moralske eller physiske. Dernæst handler han om den Uvidenhed i at behandle Børn, hvorved Jordemødrene og deres Instrux faaer en Erindring. Han taler ogsaa om Børnenes forskiellige Sindelav og dets Følger og slutter med den mærkværdige Jagttagelse, at "Børn overhovedet ikke vide hvad dem " tiener, jo yngre, jo mindre". Nu viser han Børnenes Skade formedelst Uregierlighed o. a. m. hos de Gamle. Derefter gaaer han til Børnenes medfødte Usundhed, til alt det som vedkommer deres Røgtning, Føde og Reenlighed, og endeligen til deres fornemmeste Sygdomme. Herpaa indrykkes et Par Mortalitæts Tabeller, ved hvilke Forfatteren ikke har betient sig af Henslers saa meget berømte Beiträge. I det andet Afsnit handler han om de kraftigste Midler at afværge og hindre alle ovenmeldte Aarsagers Virkning: og i Anledning af Sygdommene meddeler han en heel Kuurmethode, ziiret med Recepter, uagtet at han i Forveyen S. 183 selv har erklæret, at Forældrene ingen Nytte kunne vente af nogen Doktorbog, i hvor god og grundig den end kunde være.

Overhovedet viser Hr. Dr. L. paa særskildte Steder megen Indsigt og den beste Villie. Han fremsætter mange ypperlige Sandheder, og bestrider de blant Almuen meest herskende Fordomme med Helte-

Helteмoed omendskiont ikke med Helteкræfter. Den Deel han bidrager til at fælde vore grueſomme Børnemordere, qvalm Luft, tykke og tætte Klæder, fremmed Fode o. a. m., og hans Bestræbning at vise, hvorledes den heldigſte Diætetik for Born overeensſtemmer med den af Skaberen forefrevne Orden; med eet Ord, hundrede gode Ting, ſom kunne ſiges til hans Berommelſe, fortiene alt man takker ham; — men ey at man opmuntrer ham til at give os fleere. Thi med alt det Priſelige, ſom med Fornøyelſe iagttages i Børnevennen, finde vi dog nogle ſmaa Feyl hos den.

Hr. Dr. L. har villet ſkrive til ſaa almindelig Nytte, til ſaa mange Slags Læſeres Underviisning, at hans Bog ikke meere er ſikket til at gavne en eneſte Klaſſe. Af den nædle Stiil, ſom herſker paa de fleeſte Steder, ſkulde man formode han ſigter til Almuens Oplysning, af de høytſtyvende Chirater, ſom nogle Gange løbe bort med Forfatteren, at han præker for de Store eller rettere for den gemene Mand iblant de Store, og af de nøſologiſke Konſinavne indſtikkede i Texten, ſamt de voldtagne Citationer under neden, at han vil underviſe nerſarne Læger. Men de Sidſte finde ſaa lidet af Hr. Doctorens egen Erfarenhed, at de ikke kunne holdes fradeslöſe for den Tiid de ſpilde med at læſe dette hele Alphabet. Den bedre Deel af vore Medborgere eyer allerede de berømte Lægeboger, ved hvis Sammenligning med Børnevennen denne Sidſte altid maae tabe: og for Mængden, for alle dem ſom ey have Raad til at raadføre ſig med gode Læger eller at anſkaffe ſig en Rozenſteins, en Unzers Skrifter, er dette for dyrt, for ſtort og for uforſtaaeligt.

De værſte er at den Tykkelſe, ſom den lille Børneven har, ſom forhøyer Prisen og ſkræmmer Læſeren, ikke ſaa meget kommer af lærerige og vel afhandlede Materiers Mangfoldighed, af ſund Subſtanz, ſom af opſvulmede Betragtninger, overfyldede Anførſeler, ſvampige Forklaringer og andre Uhumſheder; den egentlige Text er meget ſlatten. Vi maae beviſe denne Kakokymie med nogle Exempler, hvorved Læſeren muligt vil lide meere end Forfatteren. — Bombaſt og Nonſenſe er den hele forſtrækkelige §. 61. — "Maatte de kiærlige, dydige Koner, hos alle Nationer, af alle Stænder, høye og lave, hvis Opførſel ingen tor laſte, men mange, endog af den daarlige Flok, roſe og ſammme beundre, tiene de ſvage Hierner, ſom ſtrax blive vorte, formørkede og forkyllede af alt, hvad der kaldes Mode, om det ogſaa var at pine og dræbe deres Born, i Uvidenhed og Forblindelſe; jeg ſiger, maatte hine kierlige Koner, der ligeſom de ſtærke Geiſter ſætte ſig over alle Daarligheder, uden dog at forſomme alle andre Anſtændigheder, og deres Kions Yndigheder, tiene de Svage til Lærdom, til Opmuntring, i Efterfølgelſe og Efterlevelſe af Guds Orden og gode Regler!" Meeningen af al denne Snak er: Maatte dog dydige Koner tiene andre til Exempel!

Af ræfkede eller nøblidende Beſkrivelſer kunde vi anføre en Deel unkelige Exempler, der vilde tiene til at ſætte Forfatteren i ſit rette Lys; men vi have ſtørre Agt for vore Læſeres Følelſer, end han har haft for Sines.

Skulde dog nogen tvivle paa vor Upartiſkhed i denne Poſt, ſiden vi undſee os ved at udſkrive Hr. Dr. Langes egne Ord, ſaa bede vi, at den til ſin Overbeviisning og til ſin Straf vil forſøge at igiennemlæſe S. 310, hvor den vil ſee et Skilderie af viſſe Materiers Beſkaffenhed, Conleurer og Nuancer, en Detail ſaa ubarmhiertigen nøyagtig og ſaa ulykſalig naturlig, at endogſaa Ordene have den ſmitſomme Stank, ſom baade karakteriſerer og udbreder Sygdommen! — Den Idee, ſom han giver om Børnenes medfødte Uhumſheder og Slatenheder, er ligeſaa uhumſk og ligeſaa ſlatten, ſom nogentid en Autors Misfoſter kan have været.

Citationerne ere værdige til Texten. Gamle eller neppe glemte Autorer forſtyrrer Hr. L. i en vel undet Forraadnelſe; han fremforer dem ikke ſom ærværdige Vidner men ſom ſtrækkelige Spøgelſer. Bøgernes Titel, Edition, Kapitel v. ſ. v. er anført med en forvirrende Overflødighed, f. E. Sal. Süßmilch med ſin hele Titel S. 95. En chaotiſk Blanding af Dansk, Tydſk og Latin findes i en Anmærkning S. 113. 114. 115. En Slat Grødſk forekommer ogſaa her og der. Alkſammen til almindelig Nytte! Yppetlige Beviſer paa Hr. Dr. Ls. ſtore Lekture og gode Valg.

Til

Til Almuens bedre Begreb benytter Hr. Dr. L. sig af de bekiendteste og meest giængse Udtryk, saasom: Identitæt, Idiosyncrasie, Oscillationer, Centrifugalkraft, Diagonallinie, komatøse, karotiske Tilfælde, Antimonialia emetika og anden forunderlig Miskmask (for at bruge hans egne Ord S. 143). Somme latinske og grædske Konstord forklarer han saare tydeligen f. E. Crisis er paa et Sted et Affald i en Feber, paa et andet det som den skiller sig ved, Plethora ad Vasa er et Slags Fuldblodighed, Anasarca et Slags Vattersot o. s. v. Dog for at lade see, at han ogsaa forstaaer at danne nye Ord, skulde det end skee paa Tydeligheds Bekostning, saa indfører han regelrette Koner, med Vatterhoveder, Kistebylder, Indledninger og Blodunderløbelser, victriliseret Viinsteensalt, sammensnerpende Midler o. a. m. Han pryder Sproget igien med gode gamle Udtryk, f. E. Uhumskhed i Stedet for Usundhed, Etmaal for Øyeblik m. a. fl. Han er en Ven af lovlig, af hartad, af med det samme, men fornemmeligen af ligedan.

For ret at vise os, hvilke Ziirligheder vi maae savne i de Lægebøger, som en Abildgaard, Aaskov, Mangor og Bang have oversat, hvad Skrivemaade sømmer en Doktor i den medicinske Videnskab, betiener han sig af Ord og Talemaader, som maae kildre det kræsenste Øre. Skarn, Pissebleer, haarde Knoller og fingerlange Stumper har denne Børneven nok af: En Malerdrengs betragtningsværdige Produkter beskrives S. 155.

Han taler om Børn, som æde Snaus, som handles paa en lumpen Maade, som maae bukke af eller bide i Græsset, som faae got Øl og alt det der kan trække, om Spillet begyndt, og andre Phraser, som nok fortiene at udbredes iblant smukke Folk.

Sommesteder er han pathetisk, i sær i Anledning af raae Barnepiger, kaade Mødre, selvkloge Bøhmsbrødre, uregierlige Ammer og uroelige Gadedrenge, hvis Springen han kalder fordømte Øvelser. Andre Steder er han satyrisk, f. E. om Slagterdrengen S. 155, om Hittebørnenes Inspektørinde, om Facit og Plus, om Inoculationen og Præparationen S. 143. 144. 145. Endeligen fyldestgiør han Lægerne og Konstdommerne, der kunde kræve Klarhed, Rigtighed og Grundighed, paa saadan en Maade som følgende Exempler vise. Han antager Nerver som slatnes, Melk som knyttes og Patter som forgiftes, Børn som blive cacochymiske ved at falde, modtvillige Bevægelser, hidsigt Slag, indvortes Slag og hundrede andre Ting; men enhver fornuftig Kritikus vil have nok i disse.

For at give Læserne et Beviis paa Forfatteterens nøyagtige Jagttagelses Aand og tydelige Fortælning, ville vi indrykke den korteste af hans Bemærkelser S. 127.

" En stærk fuldvoxen Jomfrue fik i den største
" Tiidsrum først en stærk Durkløb, derefter en stærk
" Blodstyrtning af Lungen og den fierde Dag Næ-
" sebløden. Derpaa befandt hun sig lovlig vel,
" Kopperne kom i Mængde efterhaanden ud, hun
" holdte sig oppe til den syvende Dag, Kopperne
" vare noget sammenhængende, hun hovnede stærkt,
" spyttede overmaade indtil den trettende Dag, og
" efter den sextende var alting i lovlig Stand".

(Slutningen i næste No.)

Trykfeyl i No. 33.

I Recensionen over Hr. Hammers norske Huusholdnings Kalender S. 396 sidste Linie legges til: Han skal end videre have udarbeydet 8te andre Kapitler, men o. s. v.

S. 400 Lin. 13 i Steden for saa see vi ikke hans Svagheder, læs: saa see vi ikke, hvortil en Opregning af hans Svagheder skal nytte.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 35. 1773.

Slutning af Recensionen over Børnevennen, om Børnenes physiske Opdragelse fra Fødselen af indtil det femtende Aar. ꝛc.

(See No. 34.)

Man veed, hvor berømt og fortient den store Sydenham har giort sig ved de fyndige Beskrivelser af de i hans Praxi forefaldne Epidemier. Læseren ville behage at sammenligne med hiin engelste Hippocrates følgende Resultat af vor Forfatters Erfaringer i en Koppeanomalie her i Staden.

"Jeg har havt Børn under Behandling, hvor alting gik vel, indtil den fierde Tidsrum, da Kopperne ingenlunde vilde tørre, men hele Ansigtet blev bedækket med en Skurv af Kopperne, mere end en Tomme høy, som den trettende Dag fra Sygdommens Begyndelse af at regne, begyndte at raadne næst ved Huden (Besynderligt at Huden ingen Deel tog i denne Raadnelse!) og overmaade at stinke. En meget gelind Salivation ved merkurialske Pulver (de samme som Hr. Dr. L. selv kalder Miskmask?) giorde snart, at alting tog en meget god Tour. (Hvor langt? uden Porten?) Hos yngre Børn, som tillige i den Tid fik Tænder, vilde Saarene ikke trække til Roe, Rænderne (hvilke? under Gaden eller paa Taget?) bleve røde, Saarene gave en tynd Fugtighed fra sig, som aad meget om sig i Ansigtet; paa Skuldrene blev Kiødet hist og her hvidt, og ligesom det var ganske mørkogt indtil Beenet. (Kiød ganske mørkogt, og dog hvidt! Med Torsk kan dette ske, men neppe med Menneskekiød.) med en fort Plæt i Midten. Disse Steder vare saa store som en Daler. Efter nogle merkurialske Pulver, (Ætter af det som han selv forkaster som Miskmask!) hvoraf de brækkede i Forstningen ganske græsgrønt op (hvilke brækkede dette op? de Syge, eller de mørkogte Steder?) lægedes alting".

Texten til de anførte Anmærkninger er saa fuldkommen et Bevis paa alt det vi have sagt om den Orden, Tydelighed og Nøiagtighed, der herster i den hele Børneven, og paa den almindelige Nytte, som Fædrenelandet kan vente af saadan en Lægebog, at vi endeligen maae udskrive een af de ophyggeligste Steder S. 126.

"Naar andre Febre, end den der hører til Koppesygdommen, enten af den raadnende eller onde, eller intermitterende, remitterende eller vedholdende Slags; en Betændelsesfeber, som den rheumatiske, nephritiske eller de hos Børn meest forefaldende Bryst- og Halsfebre (Pleuritides, Peripneumoniæ, Cynanche) og deslige Sygdomme, som Katharre-Hoste, Halssygdomme (Tusses, Anginæ, Bronchus, Raucedo) indfinde sig tillige, eller en antrærende Feber er tilstæde.

Men dette kan være nok. Hvor er den fromme Husfader i Dannemark og Norge, som forstaaer et Ord af alt dette? Ingen uden en ordentlig Læge, hærdet i at læse lærd Miskmask, kan hitte Rede i hine nephritiske Febre o. s. v. og see uden Væmmelse det Huskumsmask af Dansk og Græsk og Latin.

Til trøstelig Underretning for den uoplyste Almue forklarer Forf. de Navne Slag har i Lægekon-

At de gamle ærlige Angler have iblant været mere overtroiske end tappre, beviser Efterretningen om en Erkebisp fra York, som blev tillige med hans Folk i en Storm drevet i Land paa Syd-Britannien; Anglerne paastod, at alle Erkebisper som Søen kastede til Lands paa den Kyst, tilhørte dem, og deres ypperste Præst, som paa den Tid tillige var Troldmand, lyste allerede ex officio Forbandelser over de Skibbrudne, for at bemægtige sig deres Eyendele. Men Erkebispen var profan; han greb til Vaaben, drev den ypperste Præst med hans ærlige Angler 3 gange paa Flugten, og med en lykkelig Vind forlod et Land, som bar saa lidt Vrbødighed for fremmede Erkebisper. De gamle Angler levede ellers fredelig mellem sig selv, giftede sig aldrig uden for sin Stand, dyrkede mange Guder, ofrede Menneſker, og adspurgte Fugleskrig; Hestene vare de Fornemmes Orakler, og Sproget nærmede sig til Jydsk.

Om Friserne. Naar Cesar taler om en stor Deel Lande ved Siden af Rhinstrømmen hvor den løber ud i Vesterhavet, og siger at de vare bebøede af vilde Dyr og Barbarer som levede af Fisk og Fugle-Æg, saa mener Hr. K. R., at han uden Tvivl derved forstaaer Friserne. (Ganske vist; man kiender dem endnu igien i denne Beskrivelse.) Tacitus taler om større og mindre Fristers som begge grændsede mod Rhinstrømmen, og som faldt fra under Tiber, fordi Romerne ville tvinge dem til at give nogle Ore-Huder meer i Skat, end sædvanlig. Nero drev dem endelig med Rytteriet fra romersk Grund; de bleve i det 3die Aarhundrede førte fangne til Gallien, og maatte dyrke de øde Marker ved Amiens og Beauvais o. s. v.; i det Syvende bleve de omvendte. Den samme Erkebisp, som blev saa slet modtaget i Britannien, døbte her mange Tusinde; men Friserne faldt fra Troen igien, indtil Bonifacius døbte nok et Tusinde med Qvinder og Børn. Disse nye Kristne udryddede strax deres Medbrødre, som endnu vare ødøbte, med Ild og Sværd, fordi de havde dræbt denne Apostel, hvorefter de forbleve i Troen.

I den gamle frisiske Lov forekommer en Samling af Anordninger, hvoriblant den i sær fortiener at anmærkes: "At den som havde ophrudt et Tempel, og taget der noget bort af de hellige Ting, "skulle føres til Havet og paa Sandet, som Floden "pleyede at overskylle, hans Øren opskiæres, han "desuden gildes og ofres til de Guder, hvis Templer han havde forgrebet sig imod". Hr. K. R. troer, at denne Lov unmelig kan have gieldt i de kristelige Tider, endskiønt den staaer i en Samling af frisiske Love, som aabenbare ere giorte i de kristelige Tider. Det er ventelig allene den sidste Ceremonie, som giver Hr. K. R. Anledning til denne Formodning. De øvrige forekomme os ikke saa barbariske i Forhold mod Forbrydelsen, som vore Love, endskiønt paa en anden Maade, behandle lige saa alvorlig. Et Lem meer eller mindre for en Kirke-Raner, som skal ofres paa Stedet, er ikke af saa stor Betydenhed. Man skier hver Dag Ørene op paa vore Fruentimre uden at ofre dem, allene for at berige vore Juvelerere, og man kastrerer hvert Aar et halv hundrede Mandfolk eller meer midt i Kirkestaten, for at fornøye Tilhængere af baade Luther og Kalvin.

Om Sveverne. Hr. K. R. troer at Sveverne vare Herminoner, og at de bøede afspredte i Tydskland; han har hos de Gamle fundet 13 Folk regnede til Sveverne, som han alle anfører. Efter adskillige Udvandringer og Krige kom endelig St. Columbanus i Begyndelsen af det syvende Sekulo efter Kristi Fødsel til Staden Bregenz, hvor det svevske Folk bøede i Nærværelsen; han fandt dem ofrende til deres Gud Wodan, med en stor Øltønde imellem sig, som holdt 20 Maader, og ved Leylighed omvendte og døbte en Deel. Det øvrige om Sveverne indeholder adskillige gamle og nyere Skribenteres Efterretning om deres Oprindelse, Boeliger, Sprog, og mere, som intet Udtog taaler.

(Slutningen følger.)

Trykfeil i forrige Nomer.

S. 406. L. 2.: læs: somme. S. 105. L. 18.: læs: Tirader.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 36. ——— 1773.

Slutningen af Historien om de fra Norden udvandrede Folk. (See No. 35.)

Om Alemannerne. Dio er den ældste Skribent, som nævner dem. Han beretter at Caracall dræbte dem under Paaskud at tage deres Ungdom i Sold, og at deres Husfruer toge Livet af sig selv tillige med deres Børn, da de bleve gjorte til Trælle. De bøede først ved Mayn-Strømmen og udbredede sig siden i Schvaben. Constantius slog 6000 af dem, andre sige 60000, og Keyser Maximilian Herculius overvandt dem ved Hunger; de oversømmede siden Gallien, ødelagde Byen Cöln, indtoge adskillige Steder, plyndrede Lion, og tog i Besiddelse de smaa Øer ved Rhinen; men de bleve igien slagne af Julian, og derefter af Gratian, saa at der blev allene 5000 af dem tilbage, som havde spared sig til nye Erobringer ved at tage Flugten; altsammen i det fierde Seculo. I det femte bleve de slagne af Indvaanerne i Passau af Clodovæus, i det siette af Frankerne o. s. v. De dyrkede Træer, Floder, Høye, Skove, og øfrede Heste; Hr. Konfer. anfører meer om dette Folk til det 11te Aarhundrede tilligemed de Øvrees Meeninger om Alemannerne, som vi anvise vore Læsere at eftersee i Skriftet selv.

Om de Juthunger. Naar man skriver deres Navn Juth-Unger, saa vil det i det gamle nordiske Sprog sige det samme som Jyders eller Juthers Afkom. Disse Juth-Unger have allerede været bekiendte i Slutningen af det 3die Seculo, og allerede den Gang ofte overvundne; Ammian Marcellin skriver om dem i det fierde Aarhundrede, at de glemte al Fred og Forbund, som de ved Bøn havde erholdet, plyndrede Rhætierne, og imod al Sædvane forsøgte paa at beleyre Stæder; men de bleve med stor Forlis drevne tilbage, og en saare liden Deel frelst. Dexipp setter deres Ryterie til 300000 Mand; et Bevis at de Juthunger vare meere talrige end tapre. I Aaret 430 gjorde endelig Aetius sig Umage for at ødelægge disse Juthunger, hvilket ogsaa lykkedes ham fuldkommen.

Om de Thüringer. I det første Aarhundrede bøede de i det Meklenborgske. Ved hvad Leylighed de havde trukket sig Sønder efter, vides ikke, men Hr. Konfer. troer, at det er skeet paa een Gang med deres Naboer: Avionerne, Varnerne og Saxerne, af hvilke de første have allerede streifet ind i Gallien i det 3die Aarhundrede, og de sidste strakt sig til Rhinen i det fierde. I det femte Aarhundrede udbredede det Thüringiske Folk sig lige til Donau; i det 6te angreb Frankerne dem, og undertvang det gandske Folk; i det 8de Aarhundrede var St. Bonifacius den første, som omvendte Thüringerne; de spiiste Krager, Ulliker, Storker, Harer, Bævere, vilde og tamme Heste o. s. v., indtil Pave Zacharias og Gregorius ved St. Bonifacius lod forbyde dem denne Slags Føde, (venteligt allene for Faste-Tiden, vi see ellers ey, hvad denne Økonomie angik Kirken.)

Efter Skriftet selv følger en Tidsregning over de fornemste Tildragelser, som anføres i de fem første Tomer af denne danske Historie, fra S. 141 til S. 159, hvorefter igien er tilføyet et fuldstændigt Re-

gister over de mærkværdige Ting og Navne i dette Værk. Stort 180 S.

Vi ønske Dannemark til Lykke med et Skrift, som giør Nationen og Forfatteren lige stor Ære, og som rober den samme Skiønsomhed, Lærdom og utrættelige Flid, som udmerker alle Hr. Konferentsraadens øvrige Skrifter. V. — V.

Vilhelmine. Et prosaisk komisk Digt. Oversat af det Tydske, ved O. G. M. 8. Kiøbenhavn 1773 hos Møller. 84 S.

Enhver, der kun er nogenledes bekiendt med det tydske Sprog, har vist allerede læst Originalen til denne Oversættelse, og vi torde nok sige, at den ventelig haver fundet ligesaa mange Velyndere, som den har havt Læsere. Man bør alligevel takke Hr. Meyer for, at nu ogsaa blot danske Læsere kan fornøye sig med dette lille Smagens Værk. Originalen er af Hr. Moriz August v. Tümmel saxisk coburgisk Geheimeraad. Den haver hast mange Udgaver, hvoriblant een med et meget net Kobberstykke og to Vignetter til hver Sang, forunden Titelkobber og Vignette.

Indholden behøve vi nok ikke at bekiendgiøre her. Enhver, som læser Poesie med Smag, har ventelig alt læst Stykket selv, og for andre var det kun forgieves Umage.

En net Plan, veltegnede Karakterer, levende Beskrivelser, samt nye og got udførte Lignelser, altsammen fremsat i et poetisk Sprog og i en munter Tone; giver dette Stykke et udmærket Fortrin for de fleste af slige smaa Skrifter, og kan ikke andet end udbrede den gode Smag hos baade Læsere og Digtere.

Een Feyl haver Forf. ikke nøksom taget sig Vare for, en Feyl, unge Digtere af munter Indbildningskraft gierne falde til, men som tilsidst let trætter Læseren. Det er den, at ville ledsage enhver Ting med et Epithet, eller som en vis Konstdommer kalder det: at lade ethvert Substantif halte afstød paa et eller flere Adiektiver, som paa Krykker. Epitheter tiene ufortrinlig vel til at giøre et Billede mere levende, og ligesom at male Tingen for vore Øyne; men bruges de ellers allene for en Velklangs Skyld, eller for at give Koloriten meere Glimmer; saa henfalder man alt for let til det Tyngne og Læseren kiedes. Digteren bør ikke altid ville male, han bør ikke ville sige alting. Læseren bør forundes den lidt egenkierlige Fornøyelse, selv at tænke nogle Træk til Maleriet; ellers slappes Opmærksomheden, eller Læseren bliver fortredelig over, at Autor tiltroer ham for liden Indsigt. Man bør saa meget meere vogte sig for denne Feyl, som unge Genier let kan forledes til at holde slig falsk Glimmer for en Skiønhed, og saaledes fordærve sin Smag i denne Post.

Oversættelsen læses temmelig got, omendskiønt den vel kunde have taalt lidt meere Glatting. Et Par Steder synes den os ikke gandske at svare til Originalens Udtryk. Saasom S. 5: forcpeeb; Orig. har: vorwinseln, det danske Klynke kommer det tydske Winseln nærmest. S. 6. Efter: "Vi elske ham jo!" fattes i Oversættelsen: "Han er den fornemmeste i Byen" som følger i Originalen. S. 7. L. 20. Levnet, bør hede: Liv. S. 38. L. 16. Sin Kierlighed, efter Originalen: Deres Kierlighed; thi det Ihre i denne sidste, som kan betyde begge Deele, er just derfor trykt med en stor Boastav foran, at man skal see Talen gaaer til Sebaltus. S. 57. De arme Forlovedes; maa hede: Den arme Forl. Dog det kan være en Trykfeyl, saavelsom andre Steder af mindre Betydenhed. Og om end en Oversætter af slige smaae Skrifter begik større Feyl end disse, saa vilde det dog være ukierlig at lægge ham det til Last. Opmærksomheden kan umuelig altid være spændt ved et Arbeyde, som man her kan vente kun liden Opmuntring for, ja som de fleste Tider den, der paatager sig det, kun haver Skade ved.

Det Typographiske er meget net i dette Skrift og fortiener at anprises til Efterfølge.

Arier og Sange. Første Bind. Bestaaende af et Par Hundrede Sange. 8. Kiøbenhavn 1773, hos Graae. 34 halve Ark foruden Fortalen og Register.

De fleste Nationer have deres Viisesamlinger. Spaniernes, Engellændernes, Italieneres, de Franskes og Tydskes ere bekiendte. Disse Samlinger have en upaatvivlelig Nytte. Thi saa længe

Poesie

Poesie og Sang regnes som billig, iblant de allerskyldigste Fornøyelser, saa længe er det nødvendig at slige Magaziner anlægges, hvor man ey allene kan finde Viser af alle Slags, men hvor ogsaa disse bevares fra den Fordærvelse, de ere underkastet naar de allene læres ved Gehøret, synges tidt og af mange, og gaae fra Haand i Haand i Udskrifter.

Men en høystnødvendig, en unnddværlig Egenskab for en Visesamling er, at et hvert Stykke i den kan forsvares, eller i det mindste undskyldes for Smagens Domstoel. Det er altid bedre at udgive 3 Ark gode Viser, end 32 hvor et par Snees gode og middelmaadige nedgraves i et par Hundrede elændige. En Visesamler bør have Smag nok til at forkaste alt det Slette, til at forbedre det Middelmaadige, ja, til at afviske enkelte smaae Pletter, som endog de gode kan have. Vi sige ikke hermed, at han skal tage sig saadanne Friheder som Samleren tog sig ved Udgaven af "Lieder der Deutschen" thi det kunde Forfatterne med Rette tage ilde op. Men ved nogle Ords Forandring eller Omstrømning kan mangen en Tanke rettes, mangt et Billede forhøyes, her Konstructionen giores lettere, der Harmonien befordres o. s. v.

Mørke Tanker, for lange Perioder, haarde Konstructioner, slette Rim, gemeene Udtryk, pøbelagtige Ord og desl. ere Feil, som naar der findes for mange af dem i een og samme Vise, uforbigiængelig dømme den til Forkastelse; saadant et Stykke bør ikke komme i bedre Stykkers Selskab, som kun ved deres Fortienester giore Manglerne i de slette dess synligere.

Men ved et ellers got Stykke som har kun hist og her haft nogle af de nævnte Mangler bør en retskaffen Udgiver søge at anbringe behørige Forbedringer; og da vil Forfatteren vide Udgiveren Tak for at han glatter de Producter, som hin ikke kunde eller gad give den sidste Fuldkommenhed.

Saaledes har omtrent vores Tanker været da vi saae denne Samling til hvilken Hr. H. J. Grage har navngivet sig som Udgiver, Forlægger og Trykker. Den bestaaer af 202 Stykker, hvoraf vi efter bedste Overbeviisning ikke kunne anprise meere end 41. Og af disse behøve endog de allerfleste om ikke allesammen endnu en temmelig Deel Forbedringer førend de kan bære Navn af virkelig Gode. Alle de andre ere vel ikke bedre værd end at gaae — alle Visers Vey.

Det eeneste som vi troe kan sages til Udgiverens Undskyldning er, at han maaskee kun vilde fremlægge en heel Samling af alt hvad vi have under Navn af Viser, for at lette Arbeidet for en tilkommende Samler eller Udgiver af en god Visebog. Og i denne Betragtning allene bør man ønske Fortsættelsen, i hvor særligt heele Værket ellers er, da det er fortræffelig vel calculeret paa Udbredelsen af den sletteste Smag, man vil foretille sig.

De 41 Stykker, som vi troe at kunne fortiene Opmærksomhed, have følgende Nummere: 1, 2, 3, 5, 7, 8, 16, 22, 23, 25, 29, 41, 43, 45, 46, 49, 53, 55, 63, 75, 78, 79, 87, 88, 90, 91, 107, 112, 119, 136, 144, 156, 158, 161, 165, 180, 181, 185, 189, 192 og følgende lille Stykke, meere Epigram end Vise, som har intet Nummer:

En sagte Vind os kiøler,
Saa længe vi den føler;
Men det er dog kun Vind:
Os Lyster kan behage,
Forsikringer indtage;
Men det er dog kun Vind!

Forfatternes Navn staaer under en Deel Viser, men de fleste ere dog anonymiske. Sal. Tullins, Forfatterens af Zarine og Ambr. Stubs Stykker, udmærke sig fornemmelig. Den Forstes Sange ere bekiendte nok, og af den Sidste have vi ogsaa en Samling. Lidt meere Politur vilde giore deres Stykker ypperlige. Tullins Hovedstykke er de varme Følelser af Venskab og Elskov. Stub er besynderlig heldig i det naive, og hans Sange ere fulde af rigtige og tidt uventede Tanker, og have en behagelig Versification. Af Hr. Brunn have vi, for saa vidt vi vide, hidindtil ingen Samling af smaae Poesier, desmeere kiærkommen ere de faa Stykker, nærværende Skrift indeholder af ham. Følgende af denne Forf. troe vi (paa nogle faa Steder nær) kan anføres som et Mønster, og den forekommer os som en af de bedste ey allene af alle i denne Saml., men endog af alle vi nogensinde have hørt i vort Sprog, Tullins selv ikke undtagen.

"Naar jeg fra Verdens Sværm er hos mig selv allene,
Naar Rattens Hvile skal afløse Dagens Sveed,
Da fødes Sorg i Ro, for dig, for dig, Climene,
Jeg sukker, trygter, troer at du er Damon ved."

"Dit

" Dit Billede ey kan fra mine Øyne vige
Det i mit kielne Bryst for bydt indprentet er;
Hvor ofte har jeg sagt, hvor ofte skal jeg sige?
At ingen meer end jeg Din Pige haver kier."

" Jo meer jeg elsker, og jo meer jeg dig erindrer,
Jo større Længsel til at see min Fryd igien!
Men Tid og Sted mig fra saa sød Foreening hindrer; 1)
Tænk da, hvor sorrigfuld er din beklemte Ven:"

" Naar jeg erindrer mig de søde Ord du talte,
De muntre Øyekast, de raske Favnetag,
De silkebløde Kys, de Sukke som du qualte,
Da vi i Græsset sad tilsammen sidste Dag;"

" Da du ved Engen soer og ved den friske Kilde,
At naar der fattes Straa 2), og her ey findes Vand
Da du din Damon og først reent 3) forglemme vilde,
Ja Lærken selv din Eed endnu bevidne kand. 4)

" Da du fra mig stod op og atter dig nedstængte,
Da du gik bort, men strax dig vendte om igien,
Du sagde mig Farvel, men atter dig betænkte,
Du aldrig fik udtalt med din forgrædte Ven."

" Naar jeg erindrer mig den sidste Gang du trykte
Mit vaade Ansigt op imod dit hvide Bryst
Hvor ofte du paa nye at gaae din Vey forsøgte,
Men stedse kom igien, som for at hente Trøst:"

" Alt dette saarer nu, da jeg det alt maa savne,
Erindring kradser 5) op det ilde lægte Saar.
Din Skygge vil jeg tidt med ømme Arme favne;
Men ak, den flyer! Og jeg tilbage fattig staaer."

" Jeg elsker dig for høyt, at kunne dig mistænke:
Men glæd mig dog med din Nærværelse igien.
Kom, mange kielne Kys din Damon snart at skienke!
Kom, søde Pige, kom, omfavn din bedste Ven!"

Det synes vel som det lange Stavelsemaal, var noget uskikket til en Sang, men man bør vide, at den er forfattet efter en Melodie som adskiller Hemistichierne.

Nogle Trykfeil findes anført foran, men langt fra ikke alle; mange Strophер ere ved dem blevne uforstaaelig eller latterlig; som da og overhovedet det Udvortes er temmelig slet i hele Udgaven. Stilen er for stor, Papiret meget maadelig og Formaten ubeqvem. At hvert halve Ark er numereret for sig, er en besynderlig Idee. Hvad hielper saadan Samling til naar den ikke bliver sammen? det kan den dog ikke lettere end ved at bindes ind, og da er den (her med Forsæt forsømte) Paginering dog altid det mageligste for Læseren. Hos eendeel Stykker findes anført naar de ere Oversættelser, men ikke hos alle, hvilket dog let havde kunnet ersares, ligesom flere Navne af Forfattere, der tildeels leve midt iblant os, ved liden Umag. Følgende f. Ex. er Oversættelser af meget bekiendte Stykker: No. 39 efter det franske; No. 60, 71, 76, 123, 135, 155. efter det tydske, og de to sidste af disse efter Hagedorn, hvis Værker ere i hvermands Hænder; Ligesaa er Melodier sadt over en Deel, og over mange ikke, som dog kan synges efter meget bekiendte Melodier; Alt dette og No. 56, 63, 64 og 69 der som reene aandelige Sange slet ikke hørte herhid; og No. 37, hvor en Strophe til den allerdeiligste Climene staaer som Begyndelse til en Vise min Philis; alt dette sige vi vidner om en utilgivelig Uagtsomhed (Slubervurnhed er det egentlige Ord), som allermindst burde mærkes til i slige Arbeider.

H.

1) For prosaisk.
2) Ikke ædel nok.
3) Cheville.
4) Hvorfor skal Lærken det? Han elsker hende jo for høyt at kunne mistænke hende, og da vil hun jo selv erindre Eeden. Og overhovedet var her ikke Stedet til saadan Tanke. Eeden hører til de andre Kiertegn, hvis Erindring smerter Elskeren der nu maa savne dem. Og denne gode Idee svækkes kun ved dette for. Resten ellers svage Vers.
5) Uædel.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 37. —— 1773.

De vita Thangbrandi, qvæ exstant collegit, recensuit & more academico defendit Severinus Monrad in Communitate regia Decanus & Collegii Medicei h. t. Inspector. Havniæ, Ao. 1773. Typis Martini Hallageri.

Vi have tilforn sagt, og vi kunne ey for ofte igientage, at det synes os længe at have været en Fordom hos vore Studerende, at enhver som vilde udmerke sig ved Disputatzen, maatte unndgaaelig vælge en Sætning i Metaphysiken, en Tildragelse i Kirkehistorien, et Sprog af den hellige Skrift, eller noget saadant. Hr. Monrad har vovet at gaae ud af den almindelige Vey, og efter vor Mening, truffet et sikrere Middel til at vise Indsigter, Smag og Dommekraft, og tillige at nytte og behage det Almindelige.

Det være langt fra at vi vilde søge at frakiende dem deres Fortieneſter, som i foranførte Materier have søgt at vise et eller andet Talent, og iblandt virkelig viist dem; de kan unægtelig have sin Nytte, og maaskee endogsaa hist og her læses med Fornøyelse; men saa meget troe vi ogsaa med Ret at torde paastaae, at der udfordres megen mere Smag og philosophisk Forstand (Esprit philosophiqve), vi ville ey engang tale om mere Arbeide, til at skrive en god Biographie, end paa nogle Ark at samle en Snees forskiællige Commentairers Meninger over et mørkt Sted i Skriften, eller at forsvare eller forkaste en Sætning i Metaphysiken, som allerede 100 Gange tilforn har været forsvaret, og forkastet. En Fordeel for Forfatteren, som derved lægger sine høye Indsigter for Dagen; men slet ingen for Læserne, som alt for ofte lade sig nøye med at beundre hans Lærdom, og gisne.

Enhver derimod, som med Fornøyelse læser de gamle Grækers, Romeres og Carthaginensers Levnets Beskrivelse, ved hvilke en Cornelius har giort sig udødelig, vil med samme Behag, som vi, see vore egne berømmelige Mænd ved en hældig Pen reddede fra Forglemmelsen.

Hr. M. har tilforn giort sig fortient ved dette Slags Arbeide, da han forrige Aar gav os sin Vita Einari, om hvilken vi forhen have tilkiendegivet vore Tanker. Det fordeelagtige Begreb vi den Gang giorde os om ham, ere vi blevne bestyrkede i ved nærværende Vita Thangbrandi, hvori overalt hersker Korthed, Tydelighed, Nøyagtighed, og Latii gyldne Alders Sprog. Vi ønske og haabe at see flere Arbeider af ham i dette Slags, hvortil han har saa udmærkede Talenter.

For at giøre vore Læsere, som ikke have læst Skriftet, bekiendte med Forfatterens Sprog, ville vi til Slutning anføre nogle Linier af det, hvor han giver Thangbrands Caracter.

Ut nævus in corpore, ubi plura nitent, integrum deforme reddere non valet ita unum alterumqve vitium, cætera ipsius illustria facta obscurare non debet. Severiorem eum natura fuisse, impatientemqve adeo injuriarum, ut cæde lædentis interdum eas vindicaret, negari non potest. Ultro tamen provocavit neminem, nec nisi vim vi repulisse dicendus.

Et si consideraveris, in qvæ tempora incideritit, qvibuscum gentibus habuerit negotium, qvot insidiæ ei structæ fuerint, subornatæqve pericula, qvot deniqve aliis modis tentata fuerit patientia ejus, mirum non est, si qvid humanum subinde passus fuerit, naturaqve pugilis interdum recurrerit. Qvicqvid autem horum omnium est, ista tamen laus Thangbrando debetur, qvod primus fuerit, qvi aliqvo successu christianam religionem in Islandia docuerit.

Forsøg til en en Afhandling om det stemplede Papiir, hvorledes dets Indkomster kunde forøges Kongen til Fordeel og Undersaatterne til Gavn, ved Friderich Wilhelm Wivet, General-Fiscal og Advocat i Høyeste-Ret. Kiøbenhavn 1773. Trykt hos N. C. Høpfner.

Forslagene i denne Afhandling ere for Regieringen, Bogen for en Cirkel af Venner og Titulen for Publikum. Forfatteren har ladet den trykke paa egen Bekostning, ikke til at sælges, men gratis at uddeles. Vi troe os derfor ikke saa meget berettigede til at bedomme hans Arbeyde, som forbundne til at give dem af vore Læsere, som ey have anden Leylighed til at kiende det, nogen Underretning derom. I en Indledning siger Forfatteren, at han ikke har dristet sig til at give sit Skrift en høyere Titel end af et Forsøg, fordi han selv bedst veed: Qvantum sit, qvod nescit. Og hvo ønskede ikke at hans lange Erfaring i Henseende til Kongens Intraders Fornærmelse havde lært ham endnu mindre.

Det er ikke Forfatterens Sag at handle om nogen Forhøyelse, og hvo seer ikke ogsaa at saadanne Forslag altid vilde blive odieuse. Den indsigtsfulde og erfarne Borger overlader disse derfor gierne til den fremmede Projectmager, som troer, han har giort Staten en overmaade Tieneste, naar han, uforskammet nok til at blande sig i Ting, som ere uden for hans Sphære, kan opgive en anseelig Gevinst for Kongens Kasse, kun ved et simpelt Forslag af et nyt Paabud til Byrde for den arbeydende og meest unduærlige Deel af Statens Lemmer. Saadanne Forslag torde man derfor ikke befrygte af Hr. W.; men for at betage sine Læsere endog den mindste Mistanke derom, har han i Indledningen giort sig følgende Indvendinger og besvaret dem.

1) Hvorledes stemplede Papiirs Indkomsterne kan forøges uden at forhøyes.
2) Hvorledes Undersaatternes Gavn kan kombineres med Kongens ved at hæmme Underslæbet.
3) Hvorledes begge obtineres ved det stemplede Papiirs Brug, endog hvor det ey absolut er befalet.
4) Hvorledes begge kan opnaaes ved at forandre det een Gang Tilladte og almindelig Vedtagne.

Det første skeer uden Forhøyelse ved at hæmme Underslæbet; at giøre dette til en Umuelighed, siger Forfatteren, derpaa maae intet fornuftigt Menneske tænke, men at giøre det til en Vanskelighed, for derved des lettere at komme efter Forbrydelsen, det er giørligt. Beviset drager han af Certepartierne. Disse, som Kontrakter, bør skrives paa stemplet Papiir; men bliver det sielden. Skulde de altid fremvises paa Toldbooden, blev dette Underslæb hæmmet og altsaa Kongens Intrader forøget uden Forhøyelse i Paabudet.

Det andet burde maaskee helst af samme Exempel været besvaret og bevist, da det ellers kunde give Anledning til at mistroe Forfatterens gode Sag, naar han drager Beviset for Kongens Fordeel af eet Exempel, og det for Undersaatternes Gavn af et andet; men forsaavidt Forfatteren i Afhandlingen selv ogsaa af Certepartiers Stempling har vist en Slags Nytte for Contrahenterne, saa har han maaskee troet, at det var bedst især i Indledningen at anføre saadanne Exempler, som satte hver især meest i Lyys, og derfor til at bevise ogsaa Undersaatternes Gavn af Underslæbets Hæmmelse har ikke draget Beviset af Certipartierne, som, endogsaa usiemplede, sielden gav Anledning til Proceesser og følgelig sielden til Tab for Undersaatterne, men heller af Tieneste Folkes Passer, ved hvis, af Forfatteren foreslagne Paategnin-

ninger, han troer at mange Disputer og Familie-Urligheder kunde forekommes.

Det tredie oplyser Forfatteren med Exempel af mundtlig Stævn-maal, som han vilde have afskaffet og i dets Sted overalt indsørt det Skriftlige paa stemplet Papiir, hvorved han mener megen Uorden, Vidtløftighed og falske Forklaringer til Fordeel for Kongen og Gavn for Undersaatterne vilde hæmmes.

Det fierde besvarer han ved at vise hen til Beskikkelser og Beskikkelses Vidner, da han troer, at megen Ugudelighed baade med falske Eeder og Eenfoldiges Forførelse mange Omkostninger og megen Vidtløftighed kunde afværges, naar alle saavel mundtlige som skriftlige Beskikkelser bleve tildeels afskaffede, uden de som ved Rettens Betiente bleve forfattede. Forfatterens Henfigter udvikles tydeligere i Afhandlingen selv.

Det første Kapitel handler om Stevnemaal mundtlige og Skriftlige. De første vil Forfatteren have afskaffede: paa Grund af, at de mere end de skriftlige ere underkastede Uvished og Ugudelighed, hvorved foraarsages Exceptioner og Vidtløftighed, da Stævningsmændene endog blot af Forglemmelse kan komme til at sværge falskt. Bedre mener derfor Forf., at de bleve ganske afskaffede og skriftlige altid brugte Kongen til vis Fordeel. I Anledning af de skriftlige Stevnemaal vil Forf. have afskaffet den Brug at belægge med stæmplet Papiir, eller i Steden for Papiir lat sige Dommeren eller Skriveren de 6 Skilling; thi herved siger han kan skee Undersleb i Kongens Indtrader. Mangen Sag bliver forligt, før Stevningen kommer i Rette, strax er 6 Skilling tabt for Kongen. Bliver Sagen derimod anhængig giort, kunde vel (hvilken skrækkelig Mistanke) Skriveren stike Pengene i sin egen Lomme, eller benytte sig af et Stykke Papiir til flere Sager. Af disse Afskaffelser seer enhver Kongens Fordeel i Følge Forordningen af 23de Jan. 1719. Undersaatternes Gavn behøvede Forf. ey at vise, da det er nok, at det er befalet, dog udleder han det: Stevnemaalet vilde blive kortere, mindre opfyldt med overflødige Ting og Akten følgelig siden med mindre Udgift beskreven, naar de Stævnende, siger Forfatteren, bleve nødte til at skrive paa stemplet Papiir, vare de forbundne til at forfatte Stævningen paa det korteste, og ikke som nu ofte paa to eller flere Ark. Men hvorfor ikke ogsaa da? Fordi Materien af et Document er for stor til et Ark, skulde man derfor til samme behøve dende stemplede Papirer, og skulde det øvrige ikke kunde tilføyes paa slet Papir. Vi tænke vel jo. Vi vil troe, at Forfatterens lange Erfaring har viist ham, at de Misbruge, han i Henseende til de skriftlige Stevninger anfører, ere giorlige, skiønt mange Formodninger stride derimod. Enten ere Dommeren og Skriveren forskiellige Personer eller de ere een. I første Tilfælde skal de vel neppe blive enige om at dele 6 Skilling for at bedrage sin Konge, om end Hungeren drev dem; i det sidste Tilfælde er Fristelsen mindre haard. Vi have saa fordeelagtige Tanker om Menneskelighedeen, at vi troe færre blive Bedragere af Lyst end af Nød, større eller mindre. Og for disse er det en kongelig Velgierning at lade som man ikke seer en undersluken 6 Skilling. Desuden skulde nogen vove sit Embede og sin Velfærd for saa nedrig en Fordeel? Skal disse Folk ey giøre Regnskab? staae de ikke under Øvrighed, som kan see deres Protocolle og holde Antallet af Sagerne mod den indgivne Regning? Holder man kun Øvermandens Øyne aabne, skal Undermanden nok blive frie for Mistanke. Imidlertid, da Forfatterens Forslag er strikte overeensstemmende med Forordningens Bydende, bør det ey nægtes at det er det sikkerste Middel til at tilsværre al Leylighed baade for Underslæb og Mistanke. Men hvad det af Forfatteren mod mundtlige Stævninger anførte angaaer, da kan vi, hvor gierne vi vilde, ey ansee dem saa farlige, som de beskrives. Det kan dog ikke være saa farlig svært for Stævnings-Mændene, at huske i hvad Sag, til hvad Tid og Sted, og meer behøve de ikke efter 1 - 4 - 5. Vi see derfor ingen tilstrækkelig Grund, hvorfor de skulde afskaffes, men maae heller ansee en saadan Paabudets Udvidelse til Tilfælde, hvor Lovgiveren ey har befalet det, for at være det samme som dets virkelige Forhøyelse. Forfatteren har selv indseet, at det vilde paa mange Steder ved nødvendig Hasten blive umueligt, at saae altid skrevne Stævninger, og skrevne paa stemplet Papiir, og han giver det Raad, at lade det Umuelige staae urørt; men den Umuelighed blev da altid noget, som skulde bevises, og følgelig vilde give enhver Haarkløver en deylig Leylighed til en nye Exception, hvorpaa maatte følge et Tings-Vidne

og

og et Interlocutorium om denne Mueligheds eller Umueligheds. Lægedommen vilde da blive farligere end Sygdommen.

I det andet Kapitel handler Forfatteren om Vidner og i Anledning af 1-13-23 om Beskikkelses-Vidner. Beskikkelser ere som Stævnemaal baade mundtlige og skriftlige. Det er de mundtlige, Forfatteren her har Øye paa, og ønsker, at de kunde ligesaa let afskaffes som de mundtlige Stævnemaal, da Kongens stemplede Papirs Indtrader derved vilde vinde noget anseeligere. Men, siger han, da deels Dødsfald, deels Bortreyser, deels onde Menneskers Raadførsel kunde forhindre eller skiule den Sandhed, som ellers kunde komme frem, saa var det at beskiære en af Parterne den Fordeel, han kunde have af en prompte Beskikkelse, naar han i en Sag, hvor der var Periculum in mora, skulde addressere sig til en Rettens Betient. Han vilde derfor ikke have dem aldeles, men kun tildeels afskaffede, tildeels indskrænkede. Ingen skriftlig Beskikkelse burde tillades uden af Notario publico, eller den, der forretter hans Embede. Kongens Fordeel og Landets Gavn af denne Indretning beviser af de Misbrugе, der ved de mundtlige Beskikkelser gaae i Svang. Parterne udvælge selv Beskikkelses Mænd, følgelig saadanne, som de veed i det mindste ere dem mere med, end deres Contrapart. Undertiden Folk, som ere dem forbundne, deres Bønder, Tienere, Debitorer. Saadanne, som let ved Løfter eller Trudsler kan forføres til Meeneed. Undertiden Dagdrivere, Fordrukne, som ikke selv veed deres Ærende, og ikke forstaae, hvad Svar de imodtage; undertiden Folk, som ere vante til at gjøre falske Eeder, intriguante, ja vel aldeles Skielmere. Hvor uhældig, siger Forfatteren, er ikke den, som falder for slige Folk! og hvad Nytte for det Almindelige, om dem aldrig bleve slige Forretninger betroede. Han bestyrker sine Satser ved anførte Exempler af egen Erfaring, og besvarer de Indvendinger, der kan gjøres ham, hvilke han viser saa ubetydelige, at de ikke kan komme i Betragtning. Religionens eller Eedens Helligheds og Fuskeres, samt Bedrageres Udelukkelse fra juridiske Forretninger ere Motiver nok til at billige hans Forslag, som ere: At ingen Beskikkelser bleve i Kiøbstæderne tilladte uden ved Notarius publico, og paa Landet ingen skriftlige uden ved Skriveren eller Dommeren. Han gaaer de Indvendinger i Møde, som kan gjøres i Henseende til Udgifterne, og viser, at de ere ey større ved en Notarial-Forretning end ellers. Stævnemaal, Rettens Gebyr og Tings-Vidners Løsning indbereqnet. Paa Landet vilde han ikke de mundtlige Beskikkelser gandske skulde afskaffes, fordi det ofte vilde blive baade for kostbart og for langsomt altid at hente Rettens Betiente, naar der kunde være periculum in mora.

Ved Vidners Forelse, som ikke forstaae Dansk, vilde Forfatteren, at i Steden for at Notarius publicus nu fører deres Svar oversatte ind i Protokollen, skulde han ved saadan Forretning have sin egen Protokol, og deri indføre Vidnets Udsigende i dets eget Sprog og derefter paa Dansk udstede som Extractus Protocolli, Vidnets Forklaring; ved hver saadan Extract profiterede Kongen 24 Skilling og denne Udgift vilde efter G. Fs. Tanker ikke veye op imod den Nytte, som denne Indretning, ved en eneste forefalden Casu kunde tilveiebringe, hvor det kunde komme an paa at conferere Oversættelsen med Originalen

(Slutningen i næste Blad.)

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 38. ——— 1773.

Slutningen af Forsøg til en Afhandling om det stemplede Papiir, ved Friderich Wilhelm Wivet.

Til Bestikkelser, siger Forfatteren, henhøre Opsigelser af laante Capitaler, om disse handler han derfor endnu i dette Capitels tredie §. Forordningen befaler, at de skal skrives paa stemplet Papiir. Af de brugelige Opsigelses Maader vil Forf. have den, at opsige ved tvende Mænd mundtlig eller skriftlig, ligesom Bestikkelser affkaffet; men fornemmelig den, som skeer ved Brev-Veksling, hvorved Kongens Intrader især fornærmes, da Creditor opsiger ved et Brev, og Debitor antager Opsigelsen ved et andet. Forf. har intet andet Raad til at hæmme dette Misbrug, end at en Creditor, som paa saadan Maade opsagde sine Penge, skulde have sin Fordring tabt og Debitor være frie for samme Gield, og dersom Debitor efter saadan Opsigelse udbetalte Pengene, da skulde han betale dobbelt saa meget, Halvparten til Angiveren og Halvparten til Kongens Fiscum. Dette er Raadet, men vi maae tilstaae, at vi ere blant dem, som Forf. har forud seet vilde finde det for haardt. Han forsvarer sig med Forordningen, men han glemmer, at dette er en allernaadigst Forordning. Naar vore Konger skrive Love for at tvinge de onde, glemme de ikke, at de ogsaa have nogle gode Undersaatter, og de bade ikke disse, fordi de ogsaa uden Lovens Tvang handle vel. Den indvortes Reiførdighed eller den gamle Ærlighed har Motiver nok uden at drives af Frygt for Straffen, maaskee den kunde blive tvær og vranten, naar den skulde see sig betagen al Frihed til at handle ædelmodigt, altid under Lovens Tvang, altid mistænkt for at handle vel, blot fordi Lovene befale det. De mange Huller, saa at sige, som Forf. vil have opdaget i Lovene om det stemplede Papiir, og som han saa gierne vil have tilsperret, ere der maaskee ikke uden god Grund. Lovgiveren har vildet, at man skulde have et Middel til at handle uden Fare med Ubekiendte, ja med Skielmere selv, og han paabod stemplet Papiirs Brug; men Ærlighed og Honette vare ham vist al for kiære, til at han ved nogen Lov skulde underkue dem eller udrydde dem blant Venner og Bekiendte. Det er derfor, troe vi, at Forordningen ey har giort det gandske umueligt at undgaae stemplet Papiirs Brug, men allene har giort det nødvendigt i de Sager, som ved en af Parternes Malhonetete engang kunde komme for Regentens eller Dommerens Øyne. Saa længe derfor begge Kontrahenter ere forsikkrede om hinandens Redelighed, saa lad dem kun handle bona fide, de ere alt for agtværdige Borgere, til at de skulde kyses ved Straffe-Billeder, men tvivler een af dem, da er det en Kongelig Velgierning, at han ved stemplet Papiir har Kongens Navn og publica fides til Børgen, og da fortiener han at straffes, naar han ey betiener sig deraf. Hr. W. maae selv tilstaae, at de Folk, som bruge Opsigelser ved Brev-Vexling, ere Folk, som paa den ene Side troe hverandre som suffisante, og paa den anden Side piqvere af Honneur. Og hvorfor skulde man da opvække Mistroe hos Folk? Hvorfor skulde man betage andre den mægtige Drivefieder til at handle vel, stimulum

honoris? Lad os sætte os i en honet Debitors Sted, Om han endog har Penge til at betale med, kan det da være ham ligemeget, om han faaer et Besog af Rettens Betiente? Vi troe ney. Disse Folk ere alt for bekiendte i Byen. De gaae ikke ind eller ud af et Huus uden de farligste Byerygter. En Opsigelse skulde hede en Doms Forkyndelse, siden en Exekution og siden en personlig Arrest. Crescit eundo. Gode Kiøbmænd Rygte har ofte spilt et Huses Kredit. Lad os være bange endog for de blotte Sygger, som kunde skade denne Stand. Endnu et Argument imod dette haarde Forslag. Hr. W. har intet at udsætte paa den Maade, hvor Parterne eenige om at betale, hvad de ere skyldige, handle imellem sig selv, det er at sige personlig uærværende; thi, siger han, ligesom jeg har Tilladelse at udlaane mine Penge uden Beviis, saa maae jeg og udbetale dem uden foregaaende solenne Opsigelse. Men hvad er da et Brev? Er det andet end en Samtale imellem Fraværende? er det et solenne qvid? hvor er da de Formaliteter, som skal iagttages? Gellert paabød nogle, men han var kun en Lovgiver for Smagen. Pedanterne opkandt flere, men de ere bleyne for gamle. Vi finde intet mere solen ved et Brev, end ved enhver Tale under fire Øyne. Kan derfor ingen forbyde mig at sige til min Creditor: Du skal betale mig! kan vel heller ingen nægte mig at skrive ham det til. Men, siger Hr. W., Forordningen - - - Ja, Ja! Forordningen befaler at bruge stemplet Papiir til Opsigelser, at sige, naar de behøves solenne, for Resten handler som ærlige Folk! Al den Indskrænkning, som derfor kunde legges til saadan Brev-Opsigelse, er efter vore Tanker den, som er ved den personlige under fire Øyne, nemlig at den gielder, om Debitor kan og vil; men ifald Sagen kom for Retten, skulde den hiemvises til lovligere Opsigelse. Debitor vandt da Tiid, og det var mere end han burde vinde, men aldrig aldeles befries, og endnu langt mindre twinges til at blive Skielm imod en Creditor, som aldrig tænkte at besvige Kongen, men kun at befrie sin Debitor for et farligt Rygte, og hans Kone og Døttre fra en Jammer-Skrig. Med al den sande Agtelse, vi bære for Hr. G. Fs. Indsigter, Redelighed og Erfarenhed, har vi ikke kundet holde os fra, vidtløftig at sige dette Forslag imod, da vi har anseet det for at være haadant, at det kunde komme den Uskyldige til at lide. Vi ere forsikkrede, at Hr. W. har i Anledning af det stemplede Papiir hast Sager, hvor han tydelig har seet at een af Parterne har handlet uden den ringeste Hensigt at besvige sin Konge, og med den største Uskyldighed og Redelighed mod sin Med-Kontrahent, og dog har maattet miste en anseelig Kapital. Lad os ikke ophitte flere saadanne Leylighed, hvor en af Parterne, under Navn af at være nidkiær for sin Konges Intrader kan friste til at blive en Bedrager, men naar man vil foreslaae strænge Love, saa lad os altid huske paa de Landsfaderen saa værdige Ord i een af vore Forordninger: Det er bedre, at den Skyldige bliver frie end den Uskyldige straffet.

I dette samme Kapitels fierde §. vil Forfatteren, at Requisitioner om Arrestens Relaration ligesaavel som den om Arresten selv skal skrives paa stemplet Papiir; thi det er en Requisition. Maaskee kommer Misbrugen deraf, at en ustemplet Relaxation er bedre end en stemplet Arrest.

I det tredie Kapitel handler Forfatteren om Dokumenters Producering i Retterne. Om Stævninger, om Indlæg, hvortil Forfatteren foreslaaer hele Ark stemplet Papiir til 6 Skilling. Om Beviser, af hvilke hver især bør være forsynet med sit stemplede Papiir, og ikke, som paa visse Steder skal skee, alle, om de vare 50, indbefattes under eet Ark. Dokumenter indbeler Forf. i de, som ere skrevne i fremmed Sprog, og de, som ere i Landets Sprog. Om de første erindrer han, at som de ikke bør antages uden Translation af Notario, som dertil bruger stemplet Papiir til 1 Mark 8 ß., saa taber Kongen, naar de antages i Original-Sproget, hvilket ogsaa nogle Retter skal have for Skik. De sidste ere enten Fuldmagter eller Regninger. Breve, hvori der ere Fuldmagter, bør belægges ved Underretterne ikke med 6 men med 24 Skillings Papiir. Kiøbmands Regninger over 100 Rdlr. skal skrives paa Papiir til 24 Skilling. Forf. vil dog ey paastaae mere, end at de, i det mindste naar de komme for Retten, burde være det. Vi anmærke denne Mildhed hos Forf. og troer, at han af dette Tilfælde kunde slutte sig til andre, hvor Lovgiveren ved det stemplede Papirs Paabud har sigtet mere til den publique Handling for Retten end til den private Mellemhandling. Naar derimod Regningerne vare approberede og bleyne til kraftige Gields Beviser

viser, bør de skrives paa eller belægges med Papiir af anden Klasse efter Summens Størrelse. Da Forf. i alt dette kun følger Forordningen, og Underslæbet ikke kan nægtes, er der intet imod hans Forslag til at afhielpe det, af hvilke de vigtigste ere, at Producenten selv tegnede paa, til hvad Sag Dokumentet hører, og at Dommeren i sin Dom mentionerede det stemplede Papiirs Beløb i hver Sag.

Det fierde Kap. viser det Underslæb, som skeer ved Indførsler, da Executionen skrives gierne paa Dommen.

Det femte om Bestigtelser vil, at naar man af Øvrigheden begiærer Udmældelse til Bestigtelse paa Huse og Gaarde, og leverer Penge til det stemplede Papiir, skulde Udskriften eller Kopien være belagt med det af Requirenten stemplede Papiir; thi man kunde allerkiærligst supponere, at Øvrigheden beholdt Pengene selv.

Det siette Kapitel handler om Præste- og Klokker-Attester for Vielser, Trolovelser ꝛc. Disse vil Hr. W. ogsaa skal skrives paa stemplet Papiir, og Præster og Klokkere derimod skulde intet have. Ikke engang de fire Skilling, som 3 - 19 - 10 har tilladt dem? Heri kan vi ikke være enige med Hr. G. F., og vi kan ikke elske noget Forslag, som betager en Undersaat de Rettigheder, hvor smaa de ere, som Lovens udtrykkelige Bydende har tillagt ham. Ere de ikke til Byrde, naar de ere til Tab? Hr. W. troer, at denne lille Udgift for een Gangs Skyld ey kunde ansees som nogen Byrde for dem, der behøvede Atteſten, ikke engang for Soldater og Matroser. Men hvor vigtig ere 6 Skilling for mange af disse? Og hvor nødvendig er ikke ofte den sidste Skilling for dem. I en dobbelt Hensigt blev derfor et saadant Paabud til Byrde. Hr. W. forsvarer sig med Nytten. I meget rare Exempler kunde vi tilstaae den, men en almindelig Byrde maae have en almindelig Nytte. Vi ere forsikkrede, at den, som lader sig kiøbe til at skrive en falsk Attest paa ustemplet, vilde ogsaa giøre det paa stemplet Papiir. Følgelig kan vi ingen stor Nytte indsee af denne Indretning, ikke engang uden for Hoved-Staden, men heller Skade, da et falskt Bevis ved det stemplede Papiir vilde vinde des meere Troværdighed.

I det syvende Kapitel vil Forfatteren, at Fæste-Breve og Skiøder paa Stole-Stader og Begravelser udi Kiøbstæd-Kirkerne ogsaa skal skrives paa stemplet Papiir. Han holder det for en unødvendig Barmhiertighed at Kirkerne ere befriede. Enten Kirken selv eller den Fæstende kunde bekoste Papiiret. Den første som et pium corpus synes Hr. W. dog tilbøyelig til at spare. Det skulde da gaae ud over de med Kirken Kontraherende, og hvorfor? Jo siger Forf. Denne Udgift trykker ingen, i Henseende til Begravelser falder den paa de Formuende, og i Henseende til Stole-Staderne taber den gemene Mand intet; thi denne lader sig nøye med at staae. Vi veed ikke, om disse Grunde kan undskylde et Forslag til et nyt Paabud. Stemplet Papiirs Intraderne seer vi nok vilde forøges, men til hvad Gavn for Undersaatterne? Jo flere Indkomster, siger Forfatteren, Kongen faaer, som ey trykker hans Undersaatter, jo bedre kan han paa andre Maader sonlagere dem, og saaledes bliver det, som er Kongen til Fordeel, Undersaatterne til Gavn. Ifald Hr. W. i alle hans Forslag havde brugt denne Slutnings-Maade til at bevise Undersaatternes Gavn, tvivle vi om, at hans Bog havde kundet være nogen velkommen. En almindelig Kop-Skat for alle flittige Kirkegængere, som forsyne sig, om ikke med Stole dog med Sæder, vilde blive den første Frugt deraf, og mere troe vi ikke der fordres til at giøre det ubehageligt.

I det ottende Kapitel giver Forfatteren et efter vore Tanker meget got Forslag til at hæmme Underslæb med stemplet Papiirs Brug i Bøndernes Fæste-Breves og Afgifts-Bøgers Indretning, ved Fæste-Brevenes Tinglysning uden Betaling, og Fæste-Protokollernes, samt Skatte-Bøgernes Paategning af Amtmanden.

Det niende Kapitel handler om Tieneste-Folkes Pas. I Forveyen lover Hr. W. os en særdeles Afhandling, om hvorledes de i Loven anbefalede Fæste-Penge kunde anvendes til Ære og Nytte baade for Rigerne og Undersaatterne. Vi vil ønske ham Lykke, især hvad Nytten angaaer. Her er det Forfatterens Hensigt i Henseende til Pasſer at giøre det til en Vanskelighed at overtræde Danske Lovs 3 - 19 - 12, Plak. af 3 Dec. 1755, og Forordn. af 23 Jan. 1719 og 19 Febr. 1701. Enhver som veed, hvad Vanskelighed det er at faae paalidelige Studsmaal om Tieneste-Folkes Karakteer, troe vi bar takke Forf. for dette Forslag. Tieneste-Folk skulde have deres første Studsmaal af Sogne-Præsten. Derpaa skulde deres første Husbond tegne Antagelsen, til Hvad Tieneste, hvad Løn og hvad Tiid, og neden under Rettens Betient som Politiemester,

mester, at det var ham forevidst. Ved Opsigelse af Tieneren skriver Husbonden: Lovlig opsagt, og ved Afreysen Skudsmaalet. Kongens Indkomster vare da visse under Rettens Opsyn og Undersaatternes Gavn ufeylbarligt, da Husbonden kunde vogte sig for de Onde og vælge de Gode. Vi troe derfor, at dette Forslag fremfor noget andet fortiener at komme i Betragtning, og vi savne intet derved, uden maaskee nogen mere Sikkerhed for en god Tiener, at han ikke af en slem Herre, ved hans endnu slemmere Frues Indskydelse, skulde saae et ondt Skudsmaal. Forslaget, som behøver Forklaring, er udført med den nødvendige Vidtløftighed, som vi her ey tør vedrøre.

Det tiende Kapitel handler om Reedere, Skippere og Befragtere. Efter Danske Lovs 4-1-1 skal den imellem Reederne og Skipperne oprettede Kontrakt være skriftlig og følgelig efter Forordningen paa stemplet Papiir, som andre skriftlige Kontrakter; men endnu har Forf. ingen funden, som har været det. Den anden Artikel i samme 4-1-1 befaler og, at Kontrakter imellem Skipper og Befragter skal være skriftlig og følgelig ligeledes paa stemplet Papiir. For at forebygge Undersleebet med stemplet Papiir i begge Tilfælde, foreslaaer Forfatteren, at Kontrakterne skulde fremvises og paategnes paa Toldkammeret. Da Hr. W. herved kun giør det til en Vanskelighed at overtræde Loven, kan ingen fortryde paa hans Forslag.

Det ellevte Kapitel om Assurance vil baade I Henseende til Kongens Fordeel og Undersaatternes Gavn være af mindre Betydenhed, da Exempler af enkelte Personers Assurance ere faa og neppe nogen i saa vigtige Sager underkaster sig en Hasard for at spare en Rixort. Overalt hade vi disse Skrække-Billeder af Konfiscation, Mulkter, Bøder, Kapitalens Fortabelse ꝛc.

Det tolvte Kapitel handler om Kontrakter. I Kiøbe-Kontrakter allene viser Hr. W. fire Maader (som vi dog ey vil sige vore Læsere) til at bedrage Kongen for det stemplede Papiir, og giver Middel for de tre. Koncipisten af Kontrakten burde paa samme tegne sit Navn og Kontrakten tinglyses ved en Prokurator.

I det trettende Kapitel om Arv og Skifte, giver Forf. efter vore Tanker meget gode Forslag, hvorledes man kunde saae Jøderne ved deres Skifter til at bruge stemplet Papiir. Ingen kristen Mand og heller ingen fornuftig Jøde vil nægte Billigheden af dette Forslag. Kun! hvad skal man giøre ved Professoren i det hebraiske Sprog? Han vilde formodentlig ikke giøre Oversættelsen for Intet.

Det fiortende og sidste Kapitel handler om Vexel-Obligationer og Proforma-Vexler. Her har Forf. intet klækkeligt Raad.

Endelig følger en Udleedning, som er et Indfald af Hr. G. Fs. sædvanlige Munterhed, og skal svare til Indledningen for i Bogen. Han besvarer her nogle Kritiquer, man har giort over hans Arbeyde, og med Sysg afviser dem, som af Egennytte vilde sætte sig imod hans Forslag.

I Anledning af de Løfter, Hr. W. giør os endnu om et og andet Arbeyde fra Hans Haand, ønske vi, at han ikke vil have Øynene allene paa Materien, men ogsaa paa Sproget. Hr. W. synes os at skrive for hastig. Ideerne følge for hurtig paa hinanden, og naar han skal udtrykke dem, giver han ikke Agt paa, om de ere sammenhængende og tydelige nok. For at retfærdiggiøre vor Dom vil vi anføre dette Sted af Indledningen: "Naar jeg ved at forestille, hvorledes med deres (Tieneste-Folkes) Passers Paategnelse skal omgaaes, hvorved jeg forhindrer baade Husbonden og Tieneste-Tiunden i at fornærme Kongen udi sine retmæssige Intrader, saa forsøger jeg samme". Og Pag. 45 dette Sted: "Man see ikkun til Chineserne, hvor megen Vanskelighed, som der findes ved at overtræde Befalinger, hvor haard Straf der er sat for Overtrædere og de, som ikke efterkomme Øvrighedens Befalninger; ikke desto mindre praktiseres saa mange Ting, som baade blive usraffede og ubekiendte". Vi troe ikke, at nogen saa let kan hitte Rede i det første Sted, og i det andet skal man neppe falde paa at forstaae Forfatsen om Chineserne og Efterfatsen om os selv, som er dog det, Forf. vil. Lidt mere Opmærksomhed paa Sproget vilde forekomme saadanne Uleyligheder og giøre det tydeligere, mere ordentlig i Sammenhængen og mere reent for fremmede Tilsatser.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 39. ——— 1773.

Indledning til de skiønne Kunster og Videnskaber ved Hr. Batteux. Oversat og formeeret ved Jens Kvas, 8. Kiobenh. 1773. Hos Hallager. 1ste Bind, 425 S. foruden Forerindringen; 2det Bind 395 S.

Regler allene frembringe intet Smagens Værk, det er vist nok: men lige saa vist frembringes ikke heller noget saadant (naar det skal due) foruden Regler. Det sidste sees tydelig nok allene ved at betænke, at en Regel er intet andet, end en Beskrivelse paa en Tings Natur og Væsen. Regelen siger: skal den Ting existere, saa maa den være saa og saa beskaffen, ellers bliver den ikke den, men en anden Ting. Hver Konst, hver Videnskab, kort, alting haver saaledes sine Regler, og den kan følgelig hverken drives eller bedømmes foruden tilstrækkelig Kundskab i disse Regler.

Af denne unægtelige Sætning følger da naturligviis, at de Skiønne Videnskaber ikke kan dyrkes, som de bør, og altsaa ikke heller blomstre hos nogen Nation, saa længe deres Natur og Egenskaber, det er, deres Regler ikke ere bekiendt hos samme Nation. Gode Mønstere kan vel oplyse noget, men da de kun altid vise det Besynderlige, og ey det Almindelige, saa kan de ikke strække til at kunne danne Digteren eller Konstneren, uden maaskee i nogle enkelte Fag, og derved opnaaes aldrig den ellers mueligе Fuldkommenhed.

Siden nogle Aar har det syntes, som de skiønne Videnskaber ogsaa vilde besøge Danmark og Norge; vi have skiønne Stykker i enkelte Deele af Digtkonsten, og vi kan iligemaade rose os af mange Landsmænd i de andre smukke Konster. Men alle disse have for største Parten dannet sig efter udenlandske Mønstere, Digterne fornemmelig: og dette er ventelig Aarsagen til, at, som en indsigtsfuld Konstdommer for nylig har yttret sig med, vi ikke have noget besynderligt Got at fremvise, uden i saadanne Fag, som ere meest dyrkede hos vores Naboer, hvor den gode Smag allerede længere haver vundet Borger-Ret.

Skal derfor vores Genier ledes paa den Vey, hvor de uden idelig at have fremmede Arbeyder for Øyene, selv kan opfinde og skabe af nye med Smag; saa bør dog eengang begyndes at bekiendtgiøre Smagens Lovbøger for dem. Hr. Kvas, denne saa lidet opmuntrede og dog saa utrættelig flittige Mand, hvis sande patriotiske Arbeydsomhed bør fortiene ham Nationens almindelige Høyagtelse, denne vor agtbare Medborger, haver nu brudt Isen, med denne Oversættelse: den første Lærebog i det Skiønne, hos os.

Vel er Batteux ikke just den dybsindigste Philosoph; vel farer han tit langs hen af Overfladen, hvor han burde hente Sandhederne op fra Grunden; men med alt det troe vi dog, at hans Skrift er best skikket for Begyndere, da han de fleste Tider et fattelig og efterrettelig, da han virkelig har fremført en stor Mængde nyttige Ting, og da de Skiønne Videnskaber, naar de først begynde at behandles theoretisk, ikke bør belæsses med for megen Metaphysik. Siden, naar dette Studium er bleven meere almindelig, naar først den Tanke ikke meere er fremmed, at de Skiønne Videnskaber bør studeres, for at kunne drive og bedømme dem; da først er det Tid for

en Home, en Mendelsøn, en Sulzer, at komme frem med deres ypperlige Grandskninger i disse Videnskabers dybeste Hemmeligheder.

Vi troe altsaa, at det er vores Pligt at anprise Læsningen af dette Skrift for alle dem, der enten selv ville forsøge deres Kræfter i det Skiønne, eller som og kun ville sættes i Stand til at kunne fælde en rigtig Dom over et Smagens Værk ved egen grundig Indsigt, og ikke som Gienlyd af andres Domme, eller som Slaver af latterlige Lærdomme:

Værket har 4 Deele, hvoraf vi nu have faaet den første og en Deel af den 2den i disse to Bind. Og i dem handles:

I. Deel: Om de skiønne Konsters Væsen og fælles Hovedgrunde, S. 69.

1 Afdeeling: Om Konsterne i Henseende til Genie, S. 73.

1 Kapitel: Konsternes Inddeeling og Oprindelse, S. 74.

2 — 5 Kapitel: Om Naturens Efterlignelse, S. 77.

6 Kapitel: Veltalenheds og Bygningskonsters Forskiellighed fra de andre Konster, S. 115.

2 Afdeeling: Om Konsterne i Henseende til Smagen, S. 112.

Her afhandles i 4 Kapitler Smagen og dens almindelige og besynderlige Love efter Naturen.

3 Afdeeling: Anvendelse af Naturens Efterlignelse paa de forskiellige Konster, nemlig

1 Kapitel: Poesien, S. 206.

2 Kapitel: Malerkonsten, S. 271.

3 Kapitel: Musik og Dands, S. 273.

II. Deel. Anvendelse af den foregaaende Theorie paa de forskiellige Arter af Poesie, S. 301.

1 Afdeeling: Om den fortællende Poesie, nemlig

1 Kap. Lærefablen, S. 303.

2 Kap. Hyrdedigten, S. 353. (Her sluttes det 1ste Bind).

3 Kap. Heltedigten, 2det Bind, S. 13.

2 Afdeeling: Om Skuespil, nemlig

1 Kap. Om Skuespil i Almindelighed, S. 191.

2 Kap. Om Sorgespil, S. 234.

3 Kap. Om Lystspil, S. 307.

Den 3 og 4 Afdeeling, som handle om den lyriske og om den didactiske Poesie, have vi først at vente i det tredie Bind.

Man kan allerede af dette Skelet see den Mængde paa rig Materie, der findes afhandlet i dette Skrift. Ved Giennemlæsningen selv vil man finde sig idelig underholdet ved vel tænkte og got sagde Sager, ved fine Anmærkninger og ved Ytrelser, der give Elskeren af de Skiønne Videnskaber overstødig Leylighed til den syngtbarste Eftertanke. Nytten af de her fremsatte Theorier bliver saa meget des stærkere, da i den anden Deel ved Anvendelsen, fra det Almindelige til det Besynderlige altid anføres Exempler af de beste Digtere. Saaledes anføres ved Fablen 1 B. S. 328. Æsop, Phædrus, Lafontaine; ved Hyrdedigten, 1 B. S. 366, Theocrit, Moshus, Bion, Virgil, Segrais, Deshoulieres; ved Heltedigten, 2 B. S. 119, Homer og Virgil; ved Sørgespillet, 2 B. S. 326, Sophocles, Seneca, Corneille og Racine; ved Lystspillet, 2 B. S. 326, Aristophanes, Plautus, Terenz og Moliere.

Hr. Hvas haver efter Ramlers Exempel søgt at høskøve originale Exempler i Oversættelsens Sprog, men det har ikke kunnet lykkes ham, uden allene ved Hyrdedigten; ved Fablen har han ikke havt at anføre uden en (ellers yppertig) Lodsisk Oversættelse af Gellert. Ved Heltedigten har han havt lige Skiebne med sin franske Autor: Epopeens høye Toner høres ikke endnu hos deres Landsmænd. Ved Sørgespillet havde vores Oversætter heller intet at sætte ved Siden af Corneiller og Racinet, (det er ventelig først det 4de Oplag af denne Oversættelse forbeholden, her med Læserens Bifald at anføre Rolf Krage). Men hvorfor Holberg ikke maatte staae ved Siden af Plauter og Molierer, det indseer ikke vi!

Oversætteren har givet sig den nyttige Umage, overalt ved hvert Kapitel, hvor de henhøre at indrykke Hr. J. A. Schlegels Anmærkninger. Disse tiene tit til at oplyse eller nærmere bestemme Bateux, og der hvor den tydske Konstdommer modsiger den Franske, (og det skeer ikke sielden). Der har Læseren den Fordeel at see Sagen nyere undersøgt og betragtet fra mere end een Kant.

Det 2det Bind slutter endda S. 346 med en heel Afhandling af Hr. Schlegels over Genie, som, i det mindste, bidrager en god Deel til denne vanskelige Materies nærmere Oplysning.

Foran

Foran hele Værket staaer en Afhandling af Hr. Hvas selv over Æsthetiken. De Kilder han har øset af, fore ærværdige Navne: Meyer, Mos. Mendelsøn, H. Home, Sulzer, og man kan derfor blot ved disse Authoriteter slutte sig til Efterrettelighedeu i denne Afhandling; vi sige altsaa intet videre om den, uden dette: at den efter vor Tykke heller burde have fulgt efter den lette Batteux, end gaaet foran den.

Dette maa være nok til at opmuntre alle Elskere af de skionne Videnskaber til at forskaffe sig dette nyttige Værk, ey allene til Giennemlæsning, men og til Studering. Vi igientage det her, man vil finde sig vel, ved under en Batteux Anførsel at tænke efter over det Skionne, og alle de der søge noget meere end blot Moerskab i deres Læsning, vil give os Bifald.

Oversættelsen er troe; ikke altid ret flydende, har hist og her nogle slet valgte Ord og Vendinger; men lader sig dog læse uden Kiedsommelighed: (om den og ikke just kan sættes saa lige ved Siden af Ramlers Oversættelse), og ligesaa ydelsktigt et Værk bør man (synes vi) tilstæde Oversættere noget af Poetens Frihed, som, efter Horazes Sigende, ikke maa bebreydes et lidet Blund i et stort Værk. Helst naar Oversætteren tit maa tænke den lidet opbyggelige Tanke, at han ved sit nyttige Arbeyde i steden for Opmuntring og Bifald, maaskee intet vinder uden Last og Skade.

Anviisning til den praktiske Agerdyrkning, grundet paa egen Erfaring, af O. Andresen Borrebye, Philosophiæ Doktor, Sognepræst for Mikolai Meenighed paa Bornholm, og Medlem i Selskabet til Agerdyrkningens Opkomst paa Island. Kiøbenhavn, 1773. Trykt hos A. F. Stein, boende i Skidenstrædet, No. 171.

Hr. Philosophiæ Doktor Borrebye fortæller os, og enhver i sær, at, da han er fød i en Stand, som selv legger Haand paa Ploven, da han er 8te Aars Akademikus, 7 Aars Praktikus, og sidder i et lidet Kald, saa kan man paastaae, at han skal være en god Agerdyrker; men (legger han til) hvad siger Ordsproget? Landmanden bliver aldrig klog. (Det skulle man dog i det ringeste fordre af en Doktor i Philosophien, for han skreo Afhandlinger, for at bevise, at han er klogere end andre). Hr. B. ligner derfor en Agerdyrker med en Almanakrykker, men paastaaer tillige, at denne samme Agerdyrker baade burde og kunde være klogere, end en Almanakrykker. Dette beviser han af den urygtelige Grundsætning: At Naturen har sine Love. Kymisten, siger han, der lige saavel som Bonden har menneskelig Forstand, (og allene net op Hr. Doktor?) benytter sig af disse Love, hvoraf flyder, at Konsten stiger, men at Agerdyrkningskonsten synes at aftage, (en ganske ubegribelig Følge). I det ringeste, siger Hr. B., avle vi mindre, (intet vissere i meer end een Henseende), enten saa Skylden er hos vore Agre eller hos vore Agerdyrkere, (eller hos vore Agerdyrkerkvinder).

Maaskee bliver Agrene mindre sædelige, bliver Hr. B. ved, (og giør tillige Undskyldning for, at han bruger det Ord: Sædelig, i en physisk Meening, som alle andre Odins Sønner bruge i en moralsk), og det (siger han) fordi Gudsfrygt og gode Sæder synes paa en Tid at have aftaget. (Recensenten er hverken som Hr. B. fød i en Stand, som selv legger Haand paa Ploven, han er heller ikke 7 Aars Praktikus, og sidder endnu mindre enten i et lidet eller stort Kald; men han paastaaer, at Aarsagen til Agrenes Aftagelse er Giødningens eller andre Ingredienzers, og ikke Gudsfrygts Aftagelse, han er saa vantroe at nægte, at Gudsfrygt og gode Sæder aldrig kan komme i Betragtning, hvor det gielder om enten Nikolai Meenighed paa Bornholm har avlet nogle Tønder Hartkorn et Aar meer end et andet, og han troer, at Hr. Doktorens Betragtninger over Krye- og Lediggang i den Anledning, samt Bondens Munterhed i, om og til sit Arbeyde, nytte ikke det ringeste til hans Forsvar.

Maaskee ogsaa slette Skrifter skade meer end de gavne, siger han videre, (ogsaa det), fremmede Koncepter giør Bonden kruset i Hovedet, men en jevn Smag, en sattelig Underviisning, en paalidelig Anførsel, en afpasset Frihed, en viis Bestyrelse, taalelige Paalæg, og en vis Forsikring for Bonden at beholde sine Jorder for sig og sine, troer Hr. B. ere Agerdyrkningens beste Opmuntringer, og han troer ret; men naar han troer tillige, at blant de gamle astrologiske Prognostiker skulle være mange, som kunde tiene Bonden til Nytte, saa har man der et

et ny' sørgeligt Exempel paa, at en legitime kreeret Doktor i Philosophien kan feyle ligesom et andet Adams Barn.

Hr. B. gaaer derfra over til at forsvare sig for, at han paa Titelen har kaldet sig Medlem i Selskabet til Agerdyrkningens Opkomst paa Island: "Det kunne synes underligt, siger han, at jeg kalder "mig Medlem af et Selskab, hvorom kun faa vide "at sige; men man kan antage det, som min Und-"skyldning, at jeg, midt blant vore Tiders ekono-"miske Verker, fremkommer med denne lille enfoldige "Bondepraktik," (det er Hr. Doktorens Lykke, at han ikke har slettere Sag at forsvare, vi see ellers ikke, hvor denne Undskyldning kan passe sig til dette Factum). Hr. B. fortæller os derpaa omstændelig om hans gamle Kontubernal og gode Ven, Studiosus Hans Finsen, hvorledes denne Hans Finsen engang var opreyst til sit Fæderneland, og Hr. B. derpaa havde opsendt ham en Plan til et Agerdyrknings-Selskab, som fandt største Bifald (der paa Stedet), og med sædvanlige Ceremonier blev underskrevet paa Øxeraae Landsting den 24 Julii Anno 1770, (efter den Julianske Period 6483). Efter bemeldte Plan forbandt hver Medlem sig i 5 Aar at giøre et aarlig Tilskud af 5 Rdlr., (udgiør tilsammen i danske Penge 25 Rdlr. for hver Medlem i sær), ligesaa forbandt Hr. Doktor Borrebye sig til at modtage en Islandsk Dreng i Lære paa tre Aar, samt til en praktisk Anviisning i den Henseende, som altsammen paa Selskabets Bekostning i det Islandske skulle oversættes og trykkes. Nu er det første, siger Hr. B., skeet, og Mogens Jonsen (som tør maaskee ikke være vore Læsere aldeles ubekiendt) har over 2 Aar været i hans Tieneste, saa jeg gierne, legger han til, torde betroe ham en Bondegaard, om jeg havde nogen, (hvilket vi ey heller vil søge at overtale ham fra). Det andet Løfte har Hr. B. den Ære at opfylde herved, som altsammen noksom klarligen ligger for Dagen.

Efter disse Fredskongresser forekommer et Udfald paa den velbyrdige Forfatter af Philokosmus, da han skal have udladt sig med, at Island ikke kan blive et Kornland for Klima Skylds, (skal ventelig være for Klimatets Skyld; vi veed ey hvem af Forfatterne har Uret, da vi just i Dag, imod Sædvane, ey har Philokosmus ved Haanden). Ligesom og at samme Island ikke maatte blive det for Kolonie Politikens Skyld, (en vigtig Beskyldning mod Island og Islands Klima, hvilket Sted vore Læsere ventelig allerede for lang Tid siden have giort sig fortrolig med i Philokosmus, S. 213—217.) Men Hr. B. anfører til Islands Forsvar, at Korn baade kan vore og modnes der, hvorpaa han ikke (som en Doktor Philosophiæ ellers havde Ret til) vil anføre Beviis, grundede allene paa Fornuftslutninger, men kun paa en eeneste Erfaring, hvilken lyder, som følger: „I Aaret 1769, det er Forfatteren, "som taler, tilsendte jeg min Ven, Hr. Finsen, (det "er ventelig den samme gamle Kontubernal og gode "Ven, Studiosus Hans Finsen, som Hr. B. har 'giort Læseren før bekiendt med) Sædekorn i sigil-"lerte Flasker, det var høstet her paa Bornholm 1768, 'det blev saaet i Island 1770, og nu 1772 staaer "det og groer for mine Øyne." (Man seer let, at det er endnu Hr. Doktoren, som taler). Derefter taler han igien i Fornuftslutninger, og beviser, eller søger at bevise; at man efter ingen Politik bør tvivle om, at Island 'jo gierne" maa være et Kornland, efterdi Agerdyrkningen just er Grundstøtten for alle andre Næringer; "og vist nok "behøve vi ikke (det er atter Hr. Doktoren 'som taler) for Handelens skyld at misunde "Islænderne hvad de selv kunne avle, tvertimod "ville baade Handel og Vandel temmelig oplives, "naar Folket i steden for visse Aarstiders Ørkesløshed "blev anført til flere Næringsveye, hvorved altid "at kunne have Arbeyde," med flere kurieuse Grunde mod Philokosmus, alle med den Beskedenhed og Iver, som man kan vente sig af en kristelig Doktor i Philosophien, og en Medlem i et Agerdyrknings-Selskab paa Island.

Vi har anført saa meget af dette Skrift, som kunne tiene til at give vore Læsere et Begreb om et Selskabs Indretning, som er meget Roes værdig, og tillige en Prøve af Forfatterens Skrivemaade, som ikke er saa aldeles roesværdig. Det øvrige af dette Skrift, som angaaer egentlig allene Island og Islands Indbyggere, henvise vi til vore Medbrødre S. T. de Herrer Forfattere af den kritiske Journal paa Island, og anbefale dem Hr. Doktoren, næst beste Ønske til end videre Tilsyn og Pleye.

W — W.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 40. ——— 1773.

Tentamen Oeconomico-Botannicum de usu plantarum indigenarum in Arte tinctoria methodo Linnæana conscriptum una cum Discursu præliminari de utilitate botanices Autore Nicolao Dorph Gunnero, Oeconomiæ & historiæ naturalis Cultore. Hafniæ MDCCLXXIII. Typis Martini Hallageri. 8.

Dagsaa dette Slags Materier at disputere over, foretrække vi for de sædvanlige lærde Transcendentalier fra Kathederne.

Botaniken har en saa udstrakt Nytte, at den mindste Plantes Beskrivelse, om den kun tiente til den ringeste af alle levende Skabningers Underholdning eller Bequemmelighed, bør være en Philosoph og enhver fornuftig Mand uligе kierere, end hundrede lærde Processer over evige Problemer, eller nogle tusind Aars gamle Sandheder,— saa snart disse Sandheder ey tillige ere almindelig nyttige, og betragtes enten i Forbindelse til Menneskets Pligter og Lykke, eller tiene alle til at undervise og forbedre, eller i det ringeste i en nye Dragt fortrylle ved nye Skiønheder, med et Ord: naar disse Sandheder afhandles allene i en Disputats.

Hr. Gunnerus leverer under oven anførte Titel et ekonomisk-botanisk Forsøg efter Linnæi Maade over 93 indenlandske Planter, som alle kan bruges i Farvekonsten. Da de fleste af disse Planter henhøre allene til Menneskets Overflodigheder, saa havde vi heller ønsket en Beskrivelse over de meer almindelig nyttige, og i sær over dem, som i Norges ufrugtbare Aar kunne i det mindste redde vore ulykkelige og kiere Brødre fra at dø af Hunger, og fra Elendigheder, som endnu forskrækkeligere for dem end Døden, undertrykke deres Mod, og giøre deres Liv bittert.

Ikke desto mindre har en Beskrivelse over et Lands Farve-Vexter sin unægtelige Nytte. Farverne (endskiønt de mineralske i sær) udgiøre en ey ubetydelig Handelsgreen, og ved at lære at kiende sit eget Lands, lærer man tillige at undvære mange fremmede, (en vigtig Kundskab i alle Deele af et Lands Produkter). Hr. Gs. Omsorg, for at giøre dem almindelig bekiendt, er derfor meget roesværdig, og vi ønske ham Lykke til ved flere Arbeyder i den botanske Literatur engang i Tiden at oprette det Tab, som Naturhistorien, og den Norske i sær, har giort ved hans berømte Farbroders Hr. Biskoppens alt for tidlige Død.

Foran Beskrivelsen er en Tilskrift til Hans Kongelige Høyhed Prinds Friderich, og en præliminar Afhandling om Botanikens Nytte 28 S. stor.

X—X.

Cajus Cornelius Tacitus, af det Latinske, med de fornødenste Anmærkninger i sær for Usunderede, ved Jakob Baden, første Deel, som indeholder Aarbøgernes sex første Bøger, 8.

Kiøbenhavn, 1773. Trykt hos Morten Hallager.

Dersom det er mueligt ved Oversættelser af levende Sprog at giøre sig ære og fortient, saa have de, der paa samme Maade udbrede Nytten af de Gamles udødelige Værker endnu større Ret til sine Landsmænds Høyagtelse, jo rarere de Egenskaber ere, som Foretagender af det sidste Slags udfordre. Foruden den i Fordeel, at de levende Sprog ved Omgang og Samtaler med mindre Umage kan læres, end de døde, have hine ofte en Lighed i Maaden at udtrykke sig paa, som en fælles Oprindelse, eller den Forening, der sammenbinder de forskiellige Folkeslag, foraarsage. Ey at tale om, at Kundskab om deres Sæder, Skikke, Religion og borgerlige Forfatning, der have saa store Indflydelser i deres Skrifter, giøre dem ulige lettere at forstaae, end de Gamles, hvor et Ord hensiælngt af Slumpelykke hos en smudsig Forfatter ofte maa oplyse et forfreffeligt Sted hos en anden. Hr. Baden er bekiendt for en Mand, der foreener Indsigt i de Gamle med en mere end almindelig Smag og Styrke i Modersmaalet, og vi have lovet os af ham en Oversættelse af Tacitus, der var sit Mønster værdigt. Han har følt Vanskelighederne i saadant Arbeyde, kiendt sine Pligter, og stræbt at opfylde dem. Sine Fornemd paa denne Bane har han prøvet, og den Sammenligning, hvortil dette har givet Anledning, med hans eget Forsøg, synes at have indprentet Forf. den Tillid, som er en Mester ingenlunde vanstændig. I Anmærkningerne har han søgt at undflye uskiønsomme og vindesyge Forfatteres Ordrigdhed, men tillige sagt nok, for at giøre Ulærde sin Oversættelse forstaaelig. Uagtet alt dette er Hr. Prof. langt fra den Tanke, at han overalt har truffet det ret, og i intet Udtryk været uhældig; vi ville anføre nogle Steder, der i vore Tanker ere Beviser derpaa, mindre for at lade Feyl, der ere lette at undskylde, end for at opfylde en Pligt, vi skylde vore Læsere, og tillige fyldestgiøre et Ønske, som Forfatteren selv yttrer i Fortalen.

Vi tilstaae, det vilde være for meget fordret, at en dansk Læser af Tacitus ved den blotte Gienneml:æsning ligesaa fuldkommen skulde begribe hans Mening, som en Læser af Originalen, der tillige havde Sproget og Alderdommene ganske i sin Magt, men vi fortænke ey den Ulærde, der hvert Øyeblik skal afbryde Læsningen, for at raadføre sig med Noten, uden hvilken Oversættelsen paa de fleste Stæder er ganske uforstaaelig, om han lægger Bogen til Side, og tænker:

Es müsse sich mein Feind mit solchen Büchern quälen.

Vi erindre dette i Anledning af saa mangfoldige Embeds- og andre Navne, der aldeles ey ere oversatte, og ved danske Bogstaver og Endelser inter have vundet i Tydelighed. Det er sandt, de fleste af dem lade sig ey fuldstændig udtrykke paa Dansk, uden ved Omskrivning; men et nogenledes passende Udtryk havde dog været ulige bedre, og giort Anmærkning rne nyttige, uden at giøre Oversættelsen udansk, mørk og iblant kiedsommelig. Veterani oversætter Hr. Prof. undertiden lige frem veteraner, undertiden udtiente Soldater, hvorfor ikke bestandig paa den sidste Maade? Ludi udtrykker han altid ved Leege, og frygter ey, at det vil give hans Læsere et urigtigt, maaskee ufuldstændigt Begreb derom; hvorfore oversætter han da Princeps, Gladiatorer, Pontifexer, der ere ligesaa skurrende i de fleste Øyne, som hebraiske Navne vilde være i en Oversættelse af den hellige Skrift. Men vi begive os til Anmærkninger af en anden Art. I Kap. har Hr. Prof. læst Detererentur i steden for Deterrerentur, som vi holde for den rigtige Læsemaade. Paterculus kunde, uagtet alle sine Smigrerier for Nero, være en ypperlig Taler, lige saavel som de fleste store Hoveder, der levede under Augustus Fiortende, kunde nedlade sig til det nedrigste Hylleri, uden at svække sit Genie, der i falske Lovtaler endog havde Lelighed til at vise sin Glands. Vi see vel, at Hr. Baden, paa det hans Tacitus ey skulde synes at sige noget urigtigt, har oversat decora ingenia ved gode Skribenterer; men er denne Oversættelse nøyagtig? — Tacitus siger: Neque temporibus Augusti dicendis defuere decora ingenia: det er lige frem: og til at beskrive Augustes Tidsalder manglede man ey heller sandte Genier.

Paa adskillige Steder har Stilen ey den Lethed, og Sproget ey al den Reenhed det kunde have. Vi ville ey tale om den gamle og uforfalskede Skik, saaledes udtrykker han nihil unquam veteris & incorrupti moris, overhængende Herrer, imminentes Domini. Under disse og deslige Udtolkninger: hæc & talia agitantibus; men følgende Steder forekomme os særdeles haarde: Derhos havde han

han Stötter nok i sit eget Hus. Thi Aggrippas Sønner, Cajus og Lucius, havde han først ind i Cæsarernes Familie, og saa meget han anstillede sig at være derimod, ønsket hestig at faae dem, inden de endnu bare prætexta til at kaldes Principes Juventutis, (hvorfor ikke Juventutens Principer, efter den vedtagne Oversættelses Maade), og at udsees til Consulat. Integra jam domu sua, heder det hos Tacitus, (Hr. Badens Oversættelse er alene en Forklaring herover), nam genitor Agrippa Cajum & Lucium in familiam Cæsarum induxerat: necdum posita puerili prætexta, principes juventutis appellari; destinare consules spe recusantis flagrantissime cupiverat). Her følges Originalen noye nok, men med den Stivhed, hvori man lige saa lidet kiender Tacitus, som Hr. Baden igien). Vi vilde skrevet: Hans egen Familie blomstrede endda; Cajus og Lucius, Aggrippas Sønner, havde han indført i det Cæsariske Hus, og forend de havde aflagt Ungdommens brugelige Klædedragt, under Skin af at afslaae hestig, ønskede dem Titel af Ungdommens Fyrster, og for den følgende Tid at bestemmes til Consuler. 4 Kap.: Grum var Agrippa, lader Hr. Prof. Tacitus sige, og giort verre ved Beskiemmel en, (hvilken, thi herom er intet talt), han besad hverken Aar eller Erfaring (nok) til saa vigtig en Byrde. Tiberius Nero var moeden af Aar, (hvor tvungent), og havde viist sig i Krig, men eyede den gamle og indgroede klaudiske Families Hovmod, og mange Prøver paa Grumhed brød frem, saa meget han holdt dem tilbage; han var ogsaa fra sin første Barndom opdraget i en herskende Familie; man havde overvældet ham i Ungdommen med Consulater og Triumpher selv i de Aaringer, da han under Censorheds Skin havde levet i Landsflygtighed paa Rhodus, havde han ikke giort andet end øvet sig i Vrede og Forstillelse, og hemmelig Utugt; dertil kom Moderen, et Fruentimmer af Kiønnets Stridighed, og desuden to unge Mennesker, som for det første vilde undertrykke, og i sin Tid adsplitte Staten.— Vi ville ey tilsætte Taciti egne Ord, da Meningen her, ligesom ellers er rigtig nok udtrykt, men vi savne Periodens Skiønheder, og lasier en alt for ordlig Oversættelse. En Anmærkning over Romernes Veltalenhed vil maaskee ey staae her paa det urette Sted. Cicero troede, at Liv og Klarhed vare Talens fornemste Egenskaber, han frygter ey ved Tydelighed at blive vidtløftig, og endnu mindre kiedsommelig, alle hans Tanker ere udbildede; søger han at overtale, tillader han os ey at standse, for selv at giette hans Grund-, hans Veltalenhed er i sær lang, som Strømmen der henriver, vil han røre, saa skeer det pludselig, og vil han male, saa maler han reent ud Under ham havde Talekonsten opnaaet sin Høyde, men efterhaanden faldt den igien, en falsk Smag udbredede sig fra den skiønne Skole, som befængte endog de bedre Genier, man søgte meer at bemærkes end overtale, i stedet for Lys og Klarhed i Talen indbragte man ved alle Leyligheder en afbrudt Kortheed og tilspidsede Vittigheder, der ligesom Lygtemænd glimrede i Mørket, uden at oplyse. De akademiske Philosopher, i hvis Skoler Cicero var dannet, behøvede ey disse Zirater. Dydelere, som de vare og Fiender af hine indbildte Viise, som meente at vide alting viist, søgte de allene at afflæde deres foregivne Viisdom sine ægte Prydelser, og lægge dem nøgne for Dagen; de betiente sig ey af den Ufeylbarheds Miner, og det afbrudte Sprog, der ved sin Nøydighed saa ofte bedrager, men hadede Tvetydighed, og lærte at foragte, hvad man ey tydelig var i Stand til at forstaae; vid. Cic. Qvæst. Acad. l. 1.— Men Stoikerne havde vigtige Aarsager til at bruge saadanne Kunstgreb, deres Sætninger taalte ingen nøyagtig Prøvelse, og mange af dem vare farlige for den herskende Gudsdyrkelse. Oraklerne elskede det afbrudte og korte, og hvor sødt at tale Gudernes Sprog. Saadan Indstydelse fik Philosophien efterhaanden i de Samles Veltalenhed, man maatte beskrive Tildragelser, underviise eller giennemhegle de fordervede Sæder, alting blev sagt i denne Tone; den kostbare Rest vi have af denne Tidsalder, en Tacitus, Persius, Juvenalis, Plinius og Seneca bære alle dette Præg, og have alle været Tilhængere af Zenons Sekt. Efterhaanden have de dannet Sproget derefter, og deres Skrivemaade er i lang Tid bleven den herskende. At udtrykke den i et fremmed Sprog er ey allene umueligt, men den mueligе Efterligneelse vil endog altid skurre for et Folk, hvis Tænkemaade paa ingen Maade er forberedet dertil. Fœmini muliebri impotentia, for Exempel, kunde Tacitus sige; men naar Hr. Baden paa dette og utallige andre Steder oversætter det lige frem, tør han ey vente at finde Bifald, førend

forend han ved udsødelige Skrifter har giort den Smag almindelig, der herskede i Rom, da Tacitus skrev.— Det er sandt, han vil vise os, hvordan Tacitus skriver; men danske Læsere vil altid finde Mishag i den Korthed, og ingen vil føle dens Skionhed uden i Originalen selv, man vil sikkert ey efterfølge ham, og bør ey heller, saa længe det endnu ey er afgiort, om Beundrere af Ciceros eller Senecas Stiil have den rigtigste Smag.

J * * *

Egne Tanker og Erfaringer optegnede til Religionens Tieneste af en Præst: 1 Cor. 13, 9. Vi forstaaer stykkeviis ꝛc. Kiøbenhavn 1773. Trykt hos August Friderich Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171.

Dette Skrift bestaaer af 13 Paragrapher, som blant andet indeholder Betragtninger over, hvorledes "disse Tanker og Erfaringer kom," "deres Kraft og Indhold, en Bøn til Gud, o. s. v. Hr. Pastoren troer, "at det ikke skulle fortrydes, om en eller anden Kristen, der baade vidste at udtrykke sig, (det er ventelig at sige, som var hverken døv eller dum), og tillige havde Leylighed dertil, (ikke til at være døv eller dum, men til at udtrykke sig), og allermeest de, som tillige ere lærde, hvortil jeg ikke regner mig, siger Forfatteren, (og vi tilforladelig heller ikke regne ham), om disse omtalte Kristne da ville optegne de virkelige Indtryk, som Religionen saa ofte giør baade paa deres Forstand og Hierte. (Intet herligere, naar disse Indtryk vare alle ægte, og Sværmere og Dosmere ey ville hiemsøge Verden med Historier af deres Konvulsioner eller Sottiser, og det, som var endnu værre, tillige lade dem trykke som her) Haandverksmænd og Bønder, som foreslaaes til at føre denne Journal, ville i sær giøre en fornøyelig Figur i den Henseende; man kan dømme fra det Exempel, Forfatteren her har foregaaet dem med, som, i Fald man skal troe Titelen, er hverken Haandverksmand eller Bonde, og vore Læsere frabede sig ventelig med os for Fremtiden alle egne Tanker og Erfaringer fra hvem det maatte være, naar de ey ere bedre end disse.

X——X.

Billig Betragtning over en ubillig Dom

i Adresse-Contoirets Kritiske Journal No. 40. for 1773.

Lærdom, Dommekraft, Sindighed og Upartiskhed ere uden Tvivl de Hovedegenskaber, ved hvilke en Skribent bør søge at fortiene sig Læsernes Yndest, uden hvilke han i det ringeste stedse bliver en upaalidelig Skribent. — Tvertimod min Fordom om Forfatterne af Adresse-Contoirets Kritiske Journal savner jeg just alle disse en god Skribents Egenskaber i det næst sidste udkomne Stykke, No. 40. for Aaret 1773, nemlig i den over Skriftet Egne Tanker og Erfaringer, fældede Dom. Havde endda Beskedenhed ført Forfatterens Pen, saa skulde jeg maaskee have tiet med hans ubillige Kritik! men, ogsaa ved sin Ubeskedenhed, der gaaer indtil Skiældsord, viser Hr. X. X. (saaledes kalder Skribenten sig) at han ikke engang besidder en Biegenskab, der zirer en Skribent. Han skiælder, uden at bevise, hvad Ret han har dertil: Jeg vil kortelig bevise, hvad jeg har anført.

1) Ulærd eller saare uagtsom maa han være, i det han ikke veed at skiælne imellem et Skrift og Indledningen til et Skrift. Hans Kritik har vist været færdig til Trykken, da det første Forsøg af Skriftet selv, 26 ß. stor, udkom, thi dette var neppe fire Dage ældre, end No. 40 af den K. J. — Imidlertid finder Hr. X. X. for got at anse Indledningen i 13 §., som i forrige Aar blev trykt, for Skriftet selv, da den dog allene indeholder Planen til et Skrift, som maaskee kunde blive af større Vigtighed og Nytte, end saa letsindig en Konstdommer kan indsee.

2) Par-

2) Partisk er han, thi uden at ville see det virkelige Gode og Opbyggelige i Indledningen, udseger han og ansører ikkun et par enkelte Steder, for ved en ilde anvendt Kløgt at giøre dem latterlige, naar de læses uden Sammenhæng med Forfatterens øvrige Tanker.

3) Dømmekraft fattes ham, sig selv modsiger han, naar han paa eet Sted siger: **at vide at udtrykke sig** er det samme som, **hverken at være døv eller dum** (stum vilde han nok sige) og strax derpaa i en Parenthes giver han tilkiende, at det ikke er det samme. Det er dog bekiendt, at mangen Døv og Stum veed at udtrykke sig uden Sprog, og derimod, at mange ey vide at udtrykke sig, endskiønt de have Hørelse og Mæle.

Kiærlighed til Sandhed og Nidkiærhed for en fraværende Vens Ære have aftvunget mig denne Oplysning om Hr. X — Xs Paalidelighed i at bedømme Skrifter. Jeg kunde søye til, at denne Skriftdommer maaskee har formastet sig imod vor hellige Religions Sandheder selv, i det han angiver for Svermerie og Sottiser det, som dog i alle Maader stemmer overeens med Guds eget aabenbarede Ord. Jeg troer ikke, at det bedømmede Skrift behøver andet Forsvar, end at læses af retsindige Religionens Velyndere, og disse ville vist finde noget Ædlere deri, end Sværmeres og Dosmeres Tanker; de ville da uden Tvivl med mig frabede sig flere saadanne Skriftbedømmelser, som den anførte af Hr. X — X. De ville maaskee ogsaa bedre skiælne et Skrift fra en Indledning. — Jeg ønsker, at mange ville læse det begyndte Skrift, for at overbevises om det, jeg har ansørt, og dette er fornemmelig Hensigten af disse Tankers Bekiendtgiørelse, da den K. J. Forfattere nægtede at indrykke dem.

f — g.

Kiøbenhavn 1774.
Trykt hos Lauritz Simmelkiær, boende i Adresse-Contoir-Gaarden.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 41. ——— 1773.

C. P. Gellerts moralske Forelæsninger, oversatte af Peder Topp Wandall. Andet Bind. 8. Kiøbenhavn, 1773. Hos Berling. I vedholdne Sidetal med forige Deel til 682 S. Foruden Fortalen.

Den første Deel af dette uforlignelige Værk er anmeldt i denne Aargang af vores Journal No. 17. I denne anden og sidste Deel fortsættes den tredie Afdeling om de fornemste Pligter imod os selv, andre, og Gud. Den begynder altsaa med

Den 16de Forelæsning. I den og den 17de handles om Pligterne i Henseende til Sielens Gode.

a) Om Anvendelsen af Forstandens Kræfter. — Det er en Pligt at danne og dyrke Forstanden, Hukommelsen og Indbildningskraften, og denne Pligt giver en stor Fornøyelse, besynderlig formedelst de skiønne Videnskaber og Konster.

b) Naturens Betragtning. Den er nødvendig og behagelig tillige.

18—21) Pligterne i Henseende til Hiertets Goder.

a) Om Herredømmet over Begierlighederne og Sindslidelserne. Her indskierpes atter den store Lære, at Dyderne miste deres største Værdie, saafremt de ikke frembringes ved de reneste Hensigter. — Endog virkelige Pligter kan ved Overdrivelse blive til Udyder. — Advarsel for ikke at overdrive Kierlighed til Livet og Sundheden; Elskov og sandselige Fornøyelser; Begierlighed efter Ære; Attaa efter Formue. Alt dette oplyses ved Exempler, som vise den gode og den urigtige Jagttagelse af disse Pligter. — De Dyder, der sætte os i Stand altid i rette Maade at iagttage disse Pligter gaaes igiennem, saaledes:

b) Taalighed. Den har sit Udspring fra en idelig og alvorlig Betragtning over de timelige Goders rette Værdi, og den langt større af de tilkommende; fra vores Ufuldkommenheders Indskrænkelse, og fra Eftertanken om det physiske og moralske Gode, der altid omsider flyder af det, som synes os ubehagelig.

c) Ydmyghed. Den bestaaer deri, at man, ved fuldkommen Kundskab om sine egne Gaver og Fortienester, altid anseer dem, hverken for mere eller mindre, end for frivillige og aldeles uforskyldte Gaver af Guds Haand, og at man tillige nøye kiender til sine Mangler og Feyl. Meget grundig er de forskiellige Arter af forklædt Stolthed udsyrt, som vil synes Ydmyghed. — Ydmyghedens ypperlige Følger i Henseende til vor egen Fuldkommenhed og Rolighed, og i det sælskabelige Liv vises her, og sættes imod det Fornuftstridige og Skadelige i Stolthed.

d) Menneskekierlighed frembringes og underholdes ved en idelig Erindring om alle andre Menneskers lige Oprindelse og Bestyrelse med os. Den er en bestandig Attraa, altid at giøre mod andre det meste Gode mueligt er; men den bør tillige ledsages af Fornuft og Skiønsomhed.

e) Tillid til Gud, og Hengivenhed i hans Villie. Ved disse Dyder allene kan man forhverve sig den fuldkommen Sindets Rolighed i alle Tilfælde, hvilken de foromtalte kun giøre i enkelte.

De tilfredsstille os ey allene i de uforudseete og unndgiengelige Livets Onder, men endog (efter foregaaende Bedring) i de langt smerteligere, som vi selv finde os Aarsag til, i vore Forseelsers og Lasters naturlige onde Følger.

22 og 23) **Pligterne ved Børnenes Opdragelse.**

a. Omhu for deres Opvartning, Pleye og Sundhed. Moderens Pligt selv at opamme deres Børn. Skadeligheden af Kielenskab med Børn.

b. Omsorg for Siælens Dannelse i de første Aar. Allerede de spædeste Børn have deres Udyder: Egensindighed, Vrede, Havesyge (amor habendi) og Hevn. Meget læseværdig ere de Methoder, Forfatteren her giver, til at undertrykke disse skadelige Affekter, alt fra de første Aar af. — De mest giængse Feyl ved Børne-Opdragelsen. Denne Artikel indeholder Materie til en heel Bog. Alle Forældre burde læse og studere den, og vi frygte de fleste vil finde sig truffen, som dem der have begaaet, om ikke alle, saa dog de fleste af de her opregnede Feyl, som vist ikke ere ubetydelige, men tvertimod have Indflydelse i det hele paafølgende Liv.

1. Barnets **Underviisning i Kundskab.** Naturens Bog er og for Børnene den beste, at samle de første Begreb af. Her vises meget tydelig, hvorledes et Barn bør veyledes, for at samle tidlig mange Begreb.

2. **Hiertets Dannelse.** Historiske (fornemelig bibelske) Exempler paa Dyder, og de modsatte Laster anprises, som det kraftigste Middel, ved god Anviisning at lægge Grunden til en lykkelig Bane i Dydens Følelse og Udøvelse. Som andre Hielpemidler anprises ogsaa (forunden Kilians bibelske Kobberstykker) gode Biographier. For Ex. Geerners af Ernesti; den brunsvigske Prindses af Jerusalem; Luthers af Schrøkh, o. s. v.

3. **Religionen** maa tidlig bekiendtgiøres for Børn: dog jo ikke ved tom Udenadlæren; men ved Fortælling og forsaaelig Forklaring.

c. Alle disse Bemøyelser ere forgieves, dersom de ikke idelig fortsættes i de paafølgende Aar. Børnene bør da føres længere ind i Naturens Hemmeligheder: Sulzer, Hervey, Derham og Pluche have vist hvorledes. — Historien, denne levende Sædelære bør nu drives med en Bossuet og Kramers Aand. — Religionens Kundskab forøges gradviis efter Watts, Saurins, Jakobs, Schuberts Anviisninger. — De skionne Videnskaber anprises til Læsning for Børn, naar dem tillige vises, hvori det Smukke og Gode bestaaer. Derved vænnes de til Læsning, og Smagen dannes uformærkt. Haller, Hagedorn, Schlegel og Kramer, som Forfatteren anpriser, haver Oversætteren med Rette ombyttet med Forsøg i de skionne Videnskaber; Tullin o. a.

I Fortsættelsen af denne Afhandling gives opperlige Regler, for at vænne Barnet til Tidens nyttige Brug; til Opmærksomhed og Arbeydsomhed, Sparsommelighed og Gavmildhed, Tacknemmelighed, Tienstfærdighed, Troskab, Taushed og Forligelighed. — Om Belønninger og Straffe for Børn.

24) **Pligterne ved Slægtskab og Venskab.** Vakre Bemærkelser over de Kilder, hvoraf saa tit det giftige Familieskiendskab reyser sig, som desværre saa almindelig, at man antager for afgiort, at det beste Venskab bestaaer imellem Folk, der ikke er beslægtet med hinanden. — Feyl man har at vogte sig for, ved en vrang eller overdreven Kierlighed til sin Familie. Denne hele Materie burde man ønske vidtløftigere udført af vores Forfatter. Han har mere peget til Dyderne og Laslerne i dette Fag, end udført dem, og kun saa Læsere have dog Øyne eller Tid til selv at udvikle den Følge af Tanker, som naturligviis flyde af de Bemærkelser, han har anbragt paa disse Par Blade.

Venskab er ingen Dyd, naar det allene grunder sig paa Sædernes Lighed, eller blot Tilbøyelighed; det bliver først dertil, naar sand Høyagtelse og fælles uskraffelige Hensigter avle det. Da først er Vennen den store Himlens Gave, det største Gode paa Jorden. Da først elske vi vores Ven hverken mere eller mindre end vi bør. Thi for meget bør vi end ikke elske vores Ven. Ikke opofre ham allene vores Tienester, vor Flid, vores Timer, saa det almindelige Beste lider derved. I den almindelige Kierlighed, Religionen anbefaler, er Venne-Kierlighed med indbefattet. Varmere, tiere kun yttrer den sig mod Vennen.

25) **Om Ægteskab og dets Forpligtelser.** Ægtekierlighed er den høyeste Grad af Venskab. Ægtefolk have Ære, Formue, Lydsalighed fælles med hverandre: alting hos dem er Eet. Saa inderlig forenet ere Venner aldrig. Ægteskab har alle Venskabets store Fuldkommenheder og Gaader, og tifold flere, som dette ikke kiender til. Det er alt-

saa

saa den dydige Egenkjerligheds Pligt at søge Ægteforbindelsen; men af samme Ægtestandens Egenskaber følger ogsaa den uforbigiengelige Fornuftens Pligt, at vælge forsigtig den Ven, som ikke mere skal stilles fra os. — — Med usigelig Fornøyelse have vi last denne Afhandling, hvori den (albrig gifte) Forfatter giver saa yndig en Beskrivelse over Ægtestanden; saa fyndig igiendriver Grundene mod den, og saa tydelig viser, hvor meget det staaer til Ægtefolk selv, at giøre deres Forening lykkelig ved vexelvis Overbærelse med hverandres Feyl, og ved, hver paa sin Side, at forbedre sine egne Fryl det meste man kan. — Det beste Middel til en lykkelig Ægtestands Erholdelse er at sørge medens man er usiet for sin Forstands, sin Kundskabs og sit Hiertes beste Dannelse; at holde over Legemets Sundhed og Sædernes Mildhed og Tækkelighed, og saa forlade sig paa Forsynet, som styrer alting til det Beste.

26) **Pligterne mod Gud, som Kilderne til alle andre Pligter.** Sielen er udødelig! Forunden philosophiske Beviis, siger vor Følelse os dette. Naar man kun er dydig og from, saa skal man end ikke kunne tvivle derpaa. En redelig, upartisk Undersøgelse giver altid Udslaget for Udødeligheden. Den som ikke finder sig overbeviist om den er ventelig i samme Fald med de Philosopher, som først giøre deres Lærebygninger, og siden selv synes at finde alting passende til dem, omendskiønt det kun er et Bedrag, som deres Vittighed begaaer mod deres Forstand.

Den fornemste Pligt imod Gud er, at forhverve sig **værdige og sande Begreb** om ham; deraf **Ydmyghed og Kierlighed** til ham, og af disse udleder den almindeligste Fornuft let selv alle de andre Pligter, vi skylde det høyeste Væsen, os selv og andre.

Efter denne sidste Forelæsning følger en pathetisk Beslutning, som vi gierne gad skrive ud, dersom Rummet tillod det. Men det behoves ventelig ikke heller, thi vi formode, at ingen af vore Læsere vil lade dette yppetlige Skrift ulæst; et Skrift, som tiener enhver, af hvad Kiøn, Alder eller Stand den kan være; et Skrift, hvori Dyden og selv dens unægtelige Vanskeligheder vises fra den sande, det er, fra den behagelige Side, og hvori tillige den nærmeste Vey anvises, at komme til den.

Nogle moralske **Karakterer** slutte Værket, saasom: **Den regelmæssig Sandselige**, og dens **Kontrast**; **den Ubestandige** i sine Foretagender og Forlystelser; **een Last forbunden med flere Dyder**; **den regelrette Ledsiggienger**; den **tvesindige Dydige**; **Ungdommens gode og slemme Side**; **den fine Bagvasker**; **den vrange Undseelse**; **den stolte Ydmyge**; **den lunkne Jagttagere af sit Kald**. Disse har den sal. Forfatter indskrevet paa behørig Sted ved de mundtlige Forelæsninger; men formedelst deres Længde, og fordi der ellers findes en temmelig Deel Karakterer i Værket selv, har han tilsyneladende dem ved Slutningen. Dette og andre Omstændigheder erfarer man af Fortalen, som de tydske Udgivere de Herrer J. A. Schlegel og G. B. Heyer have sat foran hele Værket, og hvoraf der er oversat et Udtog foran denne anden Deel.

Hr. Wandall har tillige skienket os et lille gellerst Skrift: "**En Fadres Lærdomme for sin Søn, som han sender til Akademiet**." Hvilket ellers staaer i Gellerts Saml. verm. Schriften, og nu ogsaa i den femte Deel af hans samtlige Værker. Ey allene unge Mennesker paa Universiteter, men endog andre, som ville danne sig for Selskabet og for Bestillinger, finde deri en rig Samling af de nyttigste Anviisninger, som de vist skal finde sig vel ved at følge.

K.

Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd, o. s. v. af Jens Worm. Anden Deel, 8. Kiøbenh. 1773. Paa det typographiske Selskabs Bekostning. 648 S.

Den første Deel af denne nyttige Bog er allerede recenseret i denne Journal for Aaret 1771. Vi have altsaa kun lidt at sige om denne. Den indeholder Resten af Alphabetet fra M inclusive til Enden.

Det er meget naturlig, at slige Skrifter i Begyndelsen maa have store Mangler, i saa maa det udarbeydes ved een Mand allene. Den bestedne Forfatter kalder det og kun et Forsøg, og man bør tilstaae, at det som Forsøg betragter, er langt over al Forventning. Man maa falde i Forundring over Forfatterens store Læsning og Taalmodighed, naar man seer den uhyre Mængde af Skrifter, han har anført.

anført. Saa meget mere er det at beklage, at han lever saa langt fra Hovedstaden, og følgelig saa langt fra de mange gode Hielpemidler, som saa flittig en Mand fortiente at faae i Hænderne.

Vi bør imidlertid altid vide ham Tak, at han haver aabnet Veyen til en fuldkommere Samlings Erholdelse. Vi ønske kun, ham snart maatte gives Leylighed til at foranstalte en nye Udgave, hvilken uden Tvivl vilde faae et stort Fortrin for denne; saasom vi ikke tvivle paa, at jo vores Lærde vil vise sig redebon, at meddele ham af deres kostbare Samlinger, hvad enhver skulde finde at kunne forøge denne Bogs Fuldstændighed og Brugbarhed. Hvilke store og kierkomne Tillæg, for Ex., bør man ikke haabe han vil faae af Hr. Wandalls store Samling af danske Skrifter.

Maaskee og at den skiønsomme Hr. Forfatter ved en anden Udgave kunde finde for got at udelukke Leyligheds-Vers, og andet, naar det ikke udmærkes ved noget besynderligt, og hvem veed, om han ikke da udvidede sin Plan saaledes, at Forfatterinder og mærkværdige Haandskrifter ogsaa kunde finde Sted deri.

B.

Trykfeyl i Recensionen over Hr. Prof. Badens Oversættelse af Tacitus.

S. 452. Lin. 16. udtiente, læs gamle.
— 453. — 22. ønskede — ønsket.
— — — 41. Kiønnets Stridighed, læs Uregierlighed.
— 454. — 4 i sær lang, udelukkes.
Samme Side: Fæmini muliebri impotentia, læs mater muliebri impotentia.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 42 og 43. ——— 1773.

Kristni Saga, sive Historia Religionis Christianæ in Islandiam introductæ; nec non *attr af Isleifi Biskupi*, sive narratio de Isleifo Episcopo. Ex Manuscriptis Legati Magnæani, cum interpretatione latina, notis, Chronologia, tabulis genealogicis & indicibus, tam rerum qvam verborum. 8. Hafniæ 1773 Godiche. 296 S. og 36 Sider Fortale og Tilegningsskr. til Kongen.

Dette Værk er da den første Frugt af sal. Arne Magnussens Institut. Han var, som bekiendt, en Islænding af Fødsel og Profession her ved Universitetet. Han havde med besynderlig Omhyggelighed og Held samlet en stor Deel Manuskripter til de norske Oldsager henhørende, og saasom den ulykkelige store Ildebrand 1720, der ellers ødelagde saa mange nigtenbringelige Litteratur-Skatte, sparede denne kostbare Samling; saa saae han sig i Stand til med en sand Patriotismus at hellige den til det almindelige Bedste. Til den Ende efterlod han den i sit Testamente, tilligemed en anseelig Kapital til Kiobenhavns Universitet, med den Anordning, at de efterhaanden fundne bekiendtgiores ved Trykken, og derved sættes i Sikkerhed for alle de Tilfælde, som saa mange kostbare Alderdommens Levninger alt ere forsvundne ved. Thi spares de endog for Ildebrand og andre ulykkelige Tilfælde, saa kan en Period dog let indfalde, hvorudi Nationens Opmærksomhed tvungen eller frivillig henvendes til andre Ting, og slige gamle Skifter, tit de eneste i sit Slags, glemmes og overlades Tidens Graadighed til et Stov. Lysten til Oldgrandskning vaagner da for sildig, naar de alt ere tabte for ævig. Alt dette forekommes ved Trykken, og naar de saaledes mangfoldiggiores, saa underholdes derved altid hos een eller flere dette nyttige Studium, saa det aldrig meere kan uddøe, ligesaalidt som Skrifterne selv. Endog Fremmede selv, som det var umuelig, eller som i det ringeste ikke uden stor Bekostning og Usikkerhed kunde forskaffe sig Manuskripterne, gives nu en fri Adgang til alle disse store Skatte for Middelalderens Historie.

Hidindtil har de Hrr. Forstandere for dette Institut havt nok at bestille med at bringe denne rige Arv i den, til dette Foretagendes bedste og nyttigste Udførende, behovende Orden. Texterne, der ere saa vanskelige at læse, formedelst de mange, ikke altid eensformede Abbreviaturer, ere her bleyne sammenlignede og udskreven, latinske Oversættelser forfærdiget, de behovede Undersøgelser over mørke og vanskelige Steder anstillet og rige og fuldstændige Ordbøger kompileret. Dyende her ved Universitetet studerende Islændere, De Hrr. Olassen og Finsen, have ved disse Arbeider aflagt Prøver paa deres store Kundskab og Flid. Den første er endog af den sal. Testator selv udnævnt hertil.

Alt dette findes i Fortalen, som med de ser Hrr. Forstanderes og Udgiveres Underskrift (*)

 saaer

(*) De Hrr. Kall, Möllmann, (Forstandere) Suhm, Luxdorph, Langebek, Erichsen.

staaer foran hele Værket. I samme Fortale findes end videre anført, hvad der endnu af Sagar og Krøniker haves i Forraad til Udgivelse: hvoriblant Hungurvaka (*) der ommældes, som den næste der skal udgives. En nye Udgave af Landnamme-Saga (om Islands Opdragelse og første Beboere) loves ligeledes, dog ikke ved dette Institut.

I Undersøgelsen om Forfatteren til denne Kristni-Saga gjøres ved adskillige gode Grunde sandsynligt, at Forf. til Landnamma-S. Hauke Erlandsen, som fra 1306 - 1334 var Laugsmand i Island, ogsaa har skreven denne. Med Hiished derimod angives Forf. til den her medfølgende (tilforn aldrig trykte) Fortælning om Biskop Isleif, nemlig Styrmer Frode.

Skriftets Historie er for Resten følgende: En Præstemand i Island, Jon Erlandsen, der døde 1672, gjorde, medens han var Biskoppens i Skalholt Bryniolf Svendsens Famulus, et Udkrift af Landnamme-S. og af denne Kristni-S. efter et Manuskript paa Pergament fra det 14de Seculum. Hans Kopie paa Papir tilligemed Originalerne paa Pergament findes i den Arniske Samling og roses disse Kopier for deres besynderlige Nøyagtigheds Skyld. Hvilken Nøyagtighed man saa meget mere bør glædes over, da Pergament-Originalen af Kristni-S. siden ved skiødesløs Behandling er fordervet, saa at den for nærværende Tid kun bestaaer af to heele og to beskadigede Blade. Efter denne Jon Erlanesens Udskrift har Biskop Thor Thorlakſen besørget den bekiendte trykte Udgave 4. Skalholt 1688. Ved Sammenligningen af disse Materialier have de lærde Udgivere søgt at levere os Texten saa reen som muelig var.

Den latinske Oversettelse, der følger jevnsides med Texten, er efter Ordene, saa meget som det lod sig gjøre med Bibeholdelse af en god latinsk Stiil. Vi havde næsten sagt, at Stilen er al for god, i den Hensigt nemlig, naar den, hvis Modersmaal ikke er beslægtet med de nordiske Sprog, vil benytte sig af denne Oversættelse til at faae nogen Kundskab i det gamle islandske. Men derimod er ogsaa det høiøyede Ordregister des brugbarere dertil. Thi ikke let skal man finde et Ord af nogenledes Vanskelighed i Texten, som jo ikke findes i Registeret med latinsk Forklaring, Henviisning til Siden, hvor det staaer, ja og hos en Deel de meest forekommende Flexioner.

En anden Fortieneste Udgiverne have af disse Skrifters bedre Forstaaelighed er, at de ikke allene indføre en metrisk Oversættelse af de indstrøede Viser, men endog i Noterne angive den prosaiske Konstruktion af dem, og en latinsk Oversættelse efter Ordene, og det fra 4 til 4 Vers. Saaledes har ingen endnu behandlet disse Viser, thi Ole Worms Oversættelser Linie paa Linie ere slet ikke at ligne med disse i Brugbarhed.

Anmærkningerne, som (foruden Varianterne i de forantalte Kodices og den trykte Udgave) staae under Texten, indeholde Forklaringer af Antiqviteterne, Sammenligninger og Rettelser af andre trykte saavelsom haandskrevne Sager, samt kronologiske og synkroniſtiske Anteqnelser. For Resten er og til stor Forøgelse af Værkets Brugbarhed Aarstallene efter den kristelige Tidsregning in Margine hosſat.

To Afhandlinger ere tillagt. Den ene om Berserkerne og Berserkergang, hvori de mange forunderlige Beretninger om dette fæle Phænomen sammenlignes og henføres til de naturlige Aarsager, der synes rimeligst til deres Forklaring. Efter de her forekommende grundige Betragtninger, bliver det sandsynligt, at det forholder sig med Berserkegangen, som med saa mange andre Vidunder, der fortælles os at have existeret i de barbariske Tider hos alle Nationer. Man har nemlig, naar man engang har seet noget, der ikke syntes at stemme overens med de Ting, man daglig saae, og med de saa Begreeb, et ukultiveret Folk haver, deels af naturlig Hengivenhed til det Forunderlige, deels af Frygt eller andre Aarsager, holdt andre Ting, der havde nogenledes Lighed dermed, for det selvsamme Phænomen, saasom man i de Tider ikke var vant eller havde Evne til at undersøge Aarsager og Virkninger, fornemmelig ved rædsomme Ting, som ikke kunde betragtes længe eller med koldt Blod. Den første Berserker var maaskee et naturligt Menneske, med noget meer end sædvanlig Styrke, forsøget ved heftig Vrede eller stærk Drik, vildt, som alle hans Landsmænd, men maaskee grummere af Sind. Det Onde, stigt et Menneske kunde komme afstæd, kunde

(*) Den indeholder de 5 første Skalholtiske Biſpers Levnet og Bedrifter.

da være meer end tilstrækkelig nok til at giøre et heftigt Indtryk og at skabe det næste vrede Menneske til en Berserker i de Frygtsommes Øyen. Raserie, Epilepsie og slige Sygdomme frembringe og tidt Virkninger som et i Pathologien gandske ukyndigt Folk let kunde holde for Berserkergang. Dertil kom den indgroede Overtroe om Troldom og Omskabelser, maaskee ogsaa den Fordeel een og anden Røver eller en Brutalist fandt i at holdes for en Berserker, og ved denne Titel allene at tilintetgiøre eller dog at svække al Modstand. Hvilket sidste giøres rimelig derved, at ikke alle Berserker svarede saa lige til dette Navn og gik uden Harnisk i Kampen, men tvertimod brugte Skiolde og andre Forsvars Vaaben imod hver uventet Modstand. Den Berserker, som tillod Tangbrand en Enekamp, synes og at vilde gierne have skræmmet denne geistlige Kiempe uden at vove sig imod ham. Deres Haardhed imod Ild og Jern m. m. findes endnu (skiønt i noget mindre Grad) hos mange meget hidsige Folk, der, naar de vredes, slaae og saare sig selv uden at føle dertil, og undertiden tygge deres Glas, ligesom Berserkerne deres Skiolde. Dette synes os den naturligste Forklaring paa Berserkergangen, nemlig at den de fleste Tider om ikke stedse har meest bestaaet i Indbildning. Den lærde Forf. af denne Afhandling derimod synes meere at betragte den som virkelig (skiønt og af gandske naturlige Aarsager) og søger altsaa at udfinde almindelige Aarsager derfor. Med fuldkommen Bevidsthed om vores ringere Indsigter underkaste vi derfor denne vor Mening hans bedre Omdømme, da vi uden des kun i Resultatet afgaaae fra hans Meening, men for Resten grunde vores paa Bemærkelser og Yttrelser, der findes i Afhandlingen selv.

Den anden Afhandling indeholder et Udtog af en Undersøgelse om hvad de gamle Islændere have kaldet et Hundrad sylfurs, hvilken Undersøgelse den sal. Arne Magnusen har faaet af en vis Biarne Haldersen. Med Vished er denne Sag ikke afgiort endnu og kan ikke heller saa let afgiøres, saasom Ordet alt i Aar 1122 var gammelt, og behøvede Forklaring.

De øvrige Tillæg bestaae af en kronologisk og synkronistisk Fortegnelse paa de mærkværdigste Begivenheder i det Tidsrum fra 869 til 1121 og som for største Parten omtales eller alluderes til i denne Kristni-Saga.

Sluttelig findes endnu nogle genealogiske Tabeller, hvori ikke allene forekomme deres Stamtavler, der have fremmet og befæstet Kristendommen i Island, men endogsaa andre berømmelige Islændere. Af de første findes her Thorvald Vidførli Kodransøn; Hall af Sida; Hialte Skeggiasøn og Gissur Hvide; men af andre: Snorre Sturlesøn; Are Frode; Sæmund Frode og andre. Og alle ere de beslægtet med hverandre, saa at ved dem bekræftes, hvad der i Fortalen i Anledning af disse Taler er sagt: Sive hoc natura fiat & casu, sive educatione & cura, sive utroqve, *salutare certe Reip. accidit, qvoties cum ipsa nobilitate, fundamentum ejus virtus, perpetuatur in prosapia.*

Paa et aparte Titelblad umiddelbar foran Værket sees en artig Vignet, stukken af Hr. Clemens, som forestiller en Buste af Institutets Stifter Arne Magnussen, tegnet efter Fortalens Sigende efter et original Skilderie, som Sysselmanden for Isefiords Syssel Hialte Thorsteinsen har malet, og nu findes hos een af De Hrr. Udgivere. Biziraterne bestaae af en antik Forstavn, en Primstav og deslige, og i Prospekten nogle ildsprudende Jøkkuler.

En anden Vignet foran Fortalen giver tre Linier Skriftprøve af de faa ovenomtalte Pergamentsblade, Levningerne af det ældste Haandskrift af Kristni-Saga.

Vi behøve vel ikke her at sige, hvor meget dette Værk fornøyer os, og hvor heftig vi ønske snart at faae flere Frugter af Institutet. Ey allene den lærde Oldgrandsker og den grundige Historikus, men ogsaa andre Læsere stemme i med os i dette Ønske; thi disse Skrifter give en behagelig Lektur endog for dem, der i Læsningen ikke søge uden en ikke unyttig Tidsfordriv. Det Naive i Fortælningsmaaden, det Ældgamle i Sæderne behager formedelst sin Nyhed meer end alle Romaner, og naar man nu har beundret det Sælsomme, det Ubekiendte, saa er den Tanke en nye Fornøyelse, at alt hvad man har læst, er virkelige Folks Bedrifter og Meeninger, og denne Fornøyelse forøges kiendelig ved den stærkere Andeel man tager i Forfædres og Landsmænds Hendelser, end i Andres. Ikke engang at tale om det behagelige Arbeyde, Indbildningskraften sættes i, ved enkelte Træk af Sæder, Tænkemaade, Sædvaner og Skikke, der give Læseren

Anledning til selv at udvikle disse Træk og selv at gjøre sig et rimeligt System over det Heele o. s. v.

Vel have en Deel af disse Sagar været trykt og somme alt for henved 100 Aar siden, men i disse Udgaver blive de først ret nyttige, da de forudden i den nette tydelige Tryk (alle Abbreviaturer, som gjøre Læsningen af de forrige Udgaver saa besværlig og kiedsommelig, ere trykt heel ud i disse) have det store Fortrin af oplysende Noter, Forklaringer og Ordregistere, samt til Overflødighed den latinske Oversættelse.

De, som endnu ikke kiende disse ærværdige Oldtiders Levninger, ønske vi at gjøre opmærksom ved følgende Prøve:

Den store Revolution i den islandske Republik, da den kristelige Religion ved Lovene blev den herskende, efter 20 Aars mislingede Forsøg, og efterat Hialte og Gissur med deres Tale havde forberedet Gemytterne, beskrives i Kristni-S. S. 90 o. f. saaledes:

" Da bade de Kristne Hall af Sida, at han " vilde forkynde saadan Lov, som de kunde have at " rette sig efter. Hall gav et halvt hundred Sølv " til Offerpræsten Thorgeir, der dengang stod for " Lovene, at han vilde forkynde en Lov baade for " Kristne og Hedninger, og var han (Thorgeir) " dengang ikke døbt endnu. Da Folket kom neer " til Husene, lagde Thorgeir sig, og spredde et " Skind over Hovedet paa sig, og laae saa den heele " Dag og Natten over til den anden Dag ved samme " Tid."

" Hedningerne havde imidlertid holdt en talrig " Landdag og bestiuttede da at ofre to Mænd af hver " (Lande-) Fierding og hellige dem de hedenske Gu- " der, paa det disse ikke maatte tillade Kristendom- " men at udbredes al Landet om. Hialte og Gis- " sur holdte en anden Forsamling af Kristenmænd, " og lod som de og vilde ofre to Mænd ligesaavel " som Hedningerne, og talte saaledes: " Hednin- " gerne ofre af de værste Mennesker og styrte dem " fra Bierge og Klipper; vi derimod vilde vælge " iblant de ypperligste Mænd og kalde dem en Sey- " ergave (et Offer) til vores Herre Jesum Kri- " stum, saa vi monne leve bedre og vaersommere " imod Synden end andre. Jeg og Gissur vigive " os som Seyergaver for vores Fierding. Og for " Østerfierding ginge frem Hall af Sida og Thor- " lef af Korsvigen, norden for Seydafiord (hans " og Broddi Thorarensen af Seydafiord deres Mo- " der var Ingelev) Digur-Ketel havde stevnt ham " til Tings, fordi han var en Kristen, og det efter " Broddehelges Tilskyndelse. Men en Aften i et " meget ondt Veyr var Ketel glad at vinde ind til " Thorleifs, og blev han meget vel optagen hos " ham, derved faldt da Stevningen. Af Nord- " landsfierding ginge frem som Seyergaver den gamle " Hlenne og Thorvard Spakhsdvarsøn; og af " Vesterfierdingen Gest Oleifsen og ingen med ham, " hvilket Hialte og Gissur syntes ilde om. Da " begyndte Orm Asdransen (*) (han boede i Gils- " bakke, thi hans Datter Gunnild var gift med " Hermand Illugasøn) og sagde: Der skulde nok " findes en Mand til dette, dersom min Broder " Thorvald den langtreiste var nu hos mig, men " nu — her er jeg! om I ville antage mig? — De " samtykte, og blev han da strax døbt."

" Dagen derefter reiste Thorgeir sig, og sendte " omkring i Husene, at alle Mænd skulde møde paa " Lov-Bakken. Og da Folket kom til Lov Bakken, " sagde han: At han syntes Landets Tilstand var " i farlige Omstændigheder, dersom Folket ikke " havde een Lov al Landet over, og bad, de vilde " forandre det; han sagde, at deraf skulde reise sig " Strid

(*) Denne Orm var den eneste af Kodrans heele Huus, der ikke vilde lade sig døbe, dengang da hans her omtalte Broder Thorvald, ved Hielp af den tydske Biskop Friderik, allerførst giorde Forsøg med at indføre Kristendommen i Island. Da deres Fader Kodran og det hele Huus toge ved den kristelige Troe, forlod Orm sin Fadestavn og kiøbte sig en Eyendom temmelig langt derfra. Desmeere rørende er nu 19 Aar derefter hans frivillige og høytidelige Bekiendelse til denne Religion, som af alle Omstændigheder kan sluttes at være skeet af fuld Overbeviisning.

" Strid og Splid, og det vilde volde Landets Undergang. Han anførte og tvende Konger, Dag i Danemark og Tryggve i Norge, der længe havde ført Krig med hverandre, indtil Indbyggerne af hvert Rige tog den Beslutning at stifte Fred imellem dem, skiønt de ikke vilde, og dette Middel lykkedes saa got, at der inden faa Aar sendtes Foræringer dem imellem, og deres Vendskab holdtes vedlige saa længe begge var i Live. Og nu synes mig dette raadeligst, vy at lade dem raade, som her allermeest staae imod hinanden med Kiv, men at megle saadant Forliig imellem dem, at hver Part paa sin Side faaer nogle af sine Hensigter frem; saa vi maae have eens Lov og eens Sæder: Thi det er vog bliver sandt, at dersom vi splitte Loven, saa splitte vi Freden! — Thorgeir lagde sin Tale saa vel, at de paa begge Sider samtykte i at vilde holde den Lov, han kulde finde for Got at forkynde. Da forkyndte Thorgeir følgende: — At i Island alle og enhver skulde døbes og troe paa een Gud; og om Børnenes Henlæggelse og Hestekiods-Spise skulde den forrige Lov gielde; Een maatte øfre i Londom, om han vilde, men kom der Vidner til, skulde han gaae i Landflygtighed. — Denne hedenske Skik afsagdes inden nogle Aar."

Følgende er Slutningen af Fortælningen om Biskop Isleif.

" Han (Isleif) var den ypperligste Mand i al " sin Adfærd. Johan, der siden blev Biskop " i Holum, var vydragen hos ham; han talte tit " til Biskop Isleifs Berømmelse. Saa, naar " Folk talte sammen om Nogen, der var vakker " eller forstandig, eller havde andre Fortenester, saa " sagde han: Saaledes var Biskop Isleif, min " Fosterfader, han var den vakkerste, den forstandigste Mand paa Jorden! Saa kunde de, der talte " med ham, sige: Hvem tænkte nu paa ham? og " han svarede: Stedse rinder han mig i Tanke, " saasnart jeg hører tale om en brav Mand; thi det " har vi erfaret ham at være."

Vi vove til Slutningen et Par Anmærkninger: S. 98 og 99 findes følgende: þar til er landsmenn namo þa radum, oc gerdo frid millum þeirra, sva at þeir þvilldo eigi. exc. saaledes oversat: Donec utriusque regni subditi, *præceptæis authoritate*, pacem, licet inter invitos, componerent. Dette *præc. eis auth.* findes ikke efter Ordene i Originalen, skiønt dette lader sig slutte af Meeningen og Tingen selv.

S. 100 og 101. Menn skyldi blota *a laun* ef villdi, enn varda fiiðbangsgarda ef vartrum kvæme vid. I Oversættelsen: Litare, si cuidam volupe fuerit, Diis, *ne fraudi esset*; Si qvis testibus præsentibus fecerit, religandum esse.

A laun siger selv efter det her hossøyede Glossarium ikke andet end i Londom. Her synes Oversættelsen altsaa ikke noye nok at udtrykke Originalens Meuing, og sværke derved Følgen, som sætter Landflygtigheds Straf alene paa aabenbare Offere. Den fornuftige Thorgeir vilde nemlig (synes vi) ved disse Udtryk tilkiendegive, at han ikke tiltog sig nogen Myndighed over Samvittigheden (hvilket man kunde falde paa at troe, af Begyndelsen, hvor der straf befales at troe paa een Gud) men allene forbød Hedningerne den offentlige Religions-Øvelse.

***

Den bibelske Metaphysica. Sammenskreven af M. Christian Marcussen, Sognepræst for Konsted og Raasted Menigheder. Kiøbenhavn 1773. Trykt hos Direkteuren over Hans Kgl. Majestæts og Univ. Bogtrykkerie, Nicolaus Christian Høpffner.

Det første Kapitel om den verdslige Metaphysika.

§. 1. Den verdslige Methaphysika betragter Tingene i Almindelighed, og ikke for saa vidt de i Særdeleshed henhører til Videnskaber og Kunster. Den haver Navn efter sin Natur, fordi den er opfunden efter Physika, og indeholder Slut-

Uden at bekiendtgiøre eller besvare fleere Erindringer mod vor Journal, indrykke vi for sidste Gang følgende:

Pro Memoria

Til Hr. Recensent * E

Om den Norske Huuskalænder.

Udi det Kiøbenhavnske Adresse-Contoirs Kritiske Journal No. 33 — 1773 har jeg med Fornøyelse læst Mhrs. Tanker om den Norske Huuskalænder; Endskiønt jeg har for Dem al Ære og Høyagtelse, maae De dog tillade mig, at sige mine Tanker derimod, da Publicum allene er berættiget til, at afsige Dom i Sagen. —

De anfører Pag. 395 den Formeening: at De havde ventet, at Jeg, der skriver for et heelt Konge-Rige, havde efter Brederne berørt Himmel-Egnens Forskiellighed udi Saaing og Høstning. — Denne Længsel bortfalder, naar der eftersees den 42 Huus-Regel for Maji S. 110, saa lydende: " ved Urbani " Tiider for og efter, saae al Slags Sæd, af Korn " i Ageren paa den Tiid, som efter Luften og Stæ- " dets Beliggenhed er brugeligt paa ethvert Stæd". — Denne Regel er almindelig, da enhver rætter sig i Saaeing og Høstning efter For-Aarets Tiid, og Frugternes Modning paa ethvert Stæd, altsaa vilde den foreslagne Bestæmmelse efter Brødernes Grader blive usikker og til liden Nytte for Landmænd. —

Af Huuskalænderen har jeg temmelig udfeyet al Overtroe og Indbildning; men S. 102, har jeg ladet den 4de Huus-Regel blive staaende om Maji første Qvateers giftige Dug for Folk og Fæe. —

Det er bekiendt, at den største Tellegrøpens Tiid paa Oplandet er i Førstningen af Maji, da adskillige ved Frosten indelukte Damper, baade gode og onde paa engang brækker ud ved Jordens Aabning. — Disse har Erfaring viist at være skadelige baade for Folk og Fæe, dernæst ere underkastede Sygdomme paa denne Tiid. —

Af den Aarsag lader man ikke Fæet fastendes gaae ud paa Marken i samme Tiid, altsaa er den naturlige Aarsag i Tellegrøpens Damper. — Den S. 126 benævnte Korn Vextens Standselse er gandske vel ved Erfaring bekiendt for alle Landmænd paa Oplandet udi stor indfaldende Tørke; thi naar Jorden bliver tør, som Aske, kan hverken Korn eller Græs voxe, hvilket nok Erfarenhed har lært i disse indfaldende Tørk-Aar; men saasnart Regn kommer, voxer alt igien dobbelt. — Den naturlige Aarsag til Kornets Vext og Standselse er jo Regn og Tørke. —

S. 229 handler om Fæets Møgning; men S. 139, om Fæets Giødning, hvilke 2de forskiellige Norske Huusholdnings Ord min Herre synes, at sammenblande og giøre til eet. —

Betræffende Fæets Møgning, da raader Huus-Reglen 10, S. 229, at Juule-Møgen skal kiøres paa Kaal-Haven. — Den naturlige Aarsag tillægges strax med disse Ord: I Juulen faaer Koen Høe, derfor er denne Møg god. — Heele Vinteren igiennem paa Oplandet faaer Koen fast ikke andet end Halm, der gives saa kraftig og god Koe-Møg, som den Koe-Møg, der faaes efter Høe-Foeringen.

Det er en gammel Skik indført hos Landmanden paa Oplandet, at Fæet i Fæe-Huuset faaer reent got Høe i de 3de Juule-Dage, derom see S. 235, Huus-Reglen 30, og da nu denne Høe-Koe-Møg er bedre end Halm-Koe-Møg, derfor føres den første paa Kaal-Haven; thi det var jo daarligt at tænke, at Juule-Møgen skulle have en særdeles Kraft. NB. Det Ord Giødning bruges i Norge i Almindelighed baade om Fæet og Ageren. —

Betræffende Fæets Giødning ꝛc. Mæskning eller Feedning, da holdes for at Fæet bliver snarest feedt og mæsket i Decembr. og de kolde Dage, thi paa den Tiid er alle Svede-Hullerne mere sammentrukne, og der skeer ikke saa stærk Uddampning, som i de varmere Dage paa de andre Aarsens Tiider. — Alt overstaaenre viiser, at det andførte i Huuskalænderen ikke er fremsat af Overtroe og Indbildning, men stadfæstet af Physiske eller naturlige Grunde. —

S. 234 meldes om god Juule-Kost og godt Juule-Øl. Folk af Deres Stand, Mhr.! spiiser og drikker Godt hver Dag det heele Aar igiennem. Naar de havde Gaards Brug paa Oplandet i Norge, og De gik med Deres Folk hver Dag, saae Deres

Sveed

Sveed og Arbeyde, og den nødtørftige Spiise, de faae med Drikke af Spydsøl, Mysseblande, ja de fleeste Fattige allene reent Vand, saa kan vel ingen, der vil følge Menneske-Kierligheds Pligt, engang om Aaret raade fra een god Juule-Kost og godt Juule-Øl, da saadant hos de fleeste skeer med Maade og Sparsomhed, og desuden ønsker ogsaa mange gierrige Huusbønder, at de kunde afknibe denne gamle Skik for Deres Tieneste-Folk; thi om der findes een eller anden overdaadig Bonde i Sognet, derfra maae man ikke slutte til den øvrige Mængde i et heelt Præstegield. — Dette er ligesaa urigtigt, som om man fra en overdaadig Kiøbstæds Mand vilde slutte til heele Folkets Levemaade i et heelt Land. — Kunst-Ordene ere efter Deres Oprindelse saaledes oversatte, saa de Norske Kunst-Ord indbefatter i sig de samme Begreber, som de Latinske og Græske, og dette bør jo være Hensigten udi alle Kunst-Ords Oversættelse. Trykfeylene viise: at Opløyning, S. 144, Linie 11, er Opløsing, og at Amalgamation er een Qvægsølv-Opløsing eller Opløsing mod Qvægsølv. —

S. 27 og 237 viiser: at Hielpe-Midlerne eller Hielpe-Videnskaberne til Landhuusholdningen, hvoraf Grundsætningerne, de almindelige og besynderlige Regler laanes, udledes og beviises, ere: 1) Naturhistorien, 2) Naturlæren, 3) Mathematik, 4) Philosophie, 5) Kymie, 6) Medicinen.— Kan disse 6 Videnskaber, som Busemænd vel skræmme nogen? udfordres der ikke mere til Indsigter i Videnskaber end at give en Ord-Forklaring over Deres Logiske Inddeeling?

Udi Huusholdnings-Kunsten og Landvæsenet har de fleeste Videnskaber Indflydelse, derfor er Huusholdnings-Kunsten den største og besværligste blandt alle, hvorfor den ogsaa udfordres til et Lands Opkomst og Velfærds Befordring. — Mange brave og lærde Mænd, saasom: Hr. Ridder af Linne, Hr. Professor Kratzenstein, Hr. Wallerius, Hr. Grev Gyllenborg, Hr. Professor Gad, Hr. Gott. aug. Hofmann, I. U. L. Hr. Professor Beckman, Hr. Hofraad Darjes og mange fleere viiser de 6 ovenmeldte Videnskabers Indflydelse og Nytte udi Huusholdningen. — Hertil udfordres intet videre Beviis; thi de Kyndige i Landhuusholdningen indseer selv disse Videnskabers Nytte og Indflydelse udi samme, og at Nødvendighed udfordrer Dem til een grundig Indsigt udi Landvæsenet. —

Alle Huusreglerne i Huuskalænderen ere saa tydelige, at enhver Bonde kan forstaae dem; de der ikke kan eller vil læse Anmerkningerne kan gaae dem forbi. — Een Huuskalænder kan ikke indeholde andet end een blot Underretning og Benævnelse af Gaards-Arbeydet uden og inden Gaards, naar og hvad deraf skal giøres. Hvo der vil vide mere derom, maae eftersee de Oeconomiske-Bøger, hvortil er giort een Henviisning, om de fornemste Ting til Lettelse for Læseren. —

Altsaa bortfalder den utidige Frygt, at Bonden skulde falde i Staver ved Kalænderens Læsning; da faa Bønder kuns har faaet den; thi den blev strax efter Trykningen, saaledes bortkiøbt fra Forleggeren, at over 100de af mine egne Subscribentere fik ikke et eeneste Exemplar. —

Dette er i al Korthed mine Tanker, da Tiiden nu herefter tillader mig ikke mere at skrive derom. —

Melboestad udi Graas Præstegield den 19de Maji 1774.

C. Hammer.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 44. 1773.

Danmarkes Kirkehistorie, tilligemed alle katolske Biskopper indtil Reformationen, og siden alle Biskopperne i Danmark og Norge; forfattet af Thomas Lillelund, nu Sognepræst for Aarsley og Tiilst Menigheder, under Grevskabet Frisenborg. Viborg, trykt i det kongelige privilegerede Bogtrykkerie, ved C. H. Mangor, 1773. Stor 280 S. 8.

* * *

I. J. N. Thomas Lillelund, Sognepræst for Aarsley og Tiilst Menigheder hans Sendebrev til hans forrige Tilhørere i Ulstrup og Gundsted Sogne. Disse til en uskyldig Berømmelse, hans nu værende Sognefolk til et gyldigt Exempel, begge til desto bequemmere Brug i Trykken udgivet. Sammesteds, samme Aar, 70 S. 8.

Mork en Thorning. Siden Patrioten fra de syv Øer og Krabben-Eyland kan man neppe forevise hans Lige. Naar Thomas Lillelund havde valgt en mere ydmyg Titel til sit Skrift, og i Steden for Danmarks Kirkehistorie allene sat: Korte og saare enfoldige Betragtninger, eller om han heller ville: uforgribelige Fadaiser over Danmarkes Kirkehistorie, saa kunne han paa engang fyldestgiort Sandheden og sit Løfte, og saa havde vi aldeles intet derimod havt at erindre; men til en reen dansk Kirkehistorie med alle katolske Biskopper indtil Reformationen, og siden alle Biskopper i Danmark og Norge, fordre vi mere end at skrive ned paa Lykke og Fromme alt hvad forekommer, eller at skrive, som han maaskee præker; det mangler desuden aldrig paa Leylighed at sove eller gispe efter Behag, og Hr. Ls. Krønike var aldeles overflødig, hvis den ey paa sine Steder havde endnu en Egenskab mere. Man leer af den, og det har og sin Nytte; Skuepladsen er lukt, Maskeraderne ere ophørte, Bynch skriver ikke mere; hvorover man skal lee? Over Hr. Ls. Danmarks Kirkehistorie tilligemed alle katolske Biskopper indtil Reformationen, det forstaaer sig; kun Prisen er for høy; fire Mark Riset, saa kommer den i saa mange flere Hænder, saa leer et heelt Publikum gratis til sit Thevand, til sin Tobak, og til det meste man bruger i en Ekonomie. Lykkelige Penincel! dine Thorninger og dine Lillelunder vil udbrede din Handel, ligervijs som dit Byg og dine Erter, og dine Produkter vil opsøges af Mennesker — og Rotter.

Lader os høre Hr. L. selv tale; "det "beste af Historien er dette, at Verden forgaaer, "men den som giør Guds Willie bliver til evig Tid. "Dette er den beste Fortale over Bogen, der ikke "kan give nogen ond Efterlale," (til hans ærlige Navn og Rygtes Forkleynelse aldrig, men hvad den almindelige sunde Menneskeforstand anbelanger . . .)

Til vore hedenske Forfædres Kundskab om en tre-eenig Gud slutter Hr. L. sig af de Stene, som endnu findes paa Høyene, og som hvile paa tre andre Stene, og af Odins, Thors og Freyas Mytologie, hvoraf Thor, (siger han,) som ødelagde den Helvedes Slange, men maatte selv døe af Forgiften,

ligner Guds Søn, og Freya, Gudinden for Kierlighed, som paakaldes ved Bryllupper, ligner den hellig Aand; (ynkelige Formodninger.)

S. 19, om Popo og hans Overbeviisninger i Ord og Gierninger, om gloende Handsker og en Voxlerrets Skiorte, reverenter talt, som brændte paa ham uden at skade ham. (Disse gloende Handsker, og disse Voxlerrets Skiorter var engang sterk i Brug, nu troer ingen meer, som har sin Krop kier, paa saadant, og hvortil nytter det da at skrive derom?) Samme Popos Mirakler (siger Hr. L.) har strakt sig lige til Hestene, som bleve trangbrystige, naar de drak af den Bæk, hvori Harald Blaatand, samt Dronning Gunnild med hendes Søn Sven, og flere store Herrer bleve døbte, sammesteds; men endnu sad Hedenskabet i Ermet paa mange. Bispen i Ribe blev ihielslaget, og Sven Tiugskiæg trak en Deel Herrer og Hedninger til sig, bekrigede sin Fader med videre, men blev endelig forjaget af Kong Erik, hvorved Kirken fik Rolighed igien. "I " samme Kong Svens Tid uddrog ogsaa en hedensk " Sverm at røve og plyndre; de kaldtes Æskemænd, " fordi de ey havde mere Fødevare med sig, end " enhver kunne føre udi sin Æske. Uretfærdighed " giør sielden riig. Gid ellers en Troende i Nødens " Tid var fornøyet med sin Æske!"

Fra 1400 til 1536 forekommer adskilligt merkværdigt: Om Jeppe Pedersen i Helsingør, som gav en Bryggerkiedel til et Kloster; om den latinske Skoles Disciplers Garderob paa den Tid, og den bekiendte Kontrovers mellem Diævelen og Jomfru Maria, tilligemed den Rose, som Paven i den Anledning fik af hendes egen Haand; til Lærdommen kan det og anføres, siger Hr. L., at Æg og Smør ikke blev forbuden i den Tid, saasom man havde ingen Olie. Man brugte Mød til Sakramentet; Messe over Kristi Legeme brugtes endog over syge Heste og Køer S. 76, og en Kirketyv aad engang før sin Henrettelse en heel Æske med Messebrød op, fordi han i ti Aar ey havde betient sig af Sakramentet; men da Priserne paa Aflad faldt, og Bogtrykkeriet (siger Hr. L.) tilligemed Hussiternes rene Lære kom op, saa blev man endelig dette Bedragerie vaer. Løsagtighed tog nu ogsaa Overhaand; Søstrene i St. Nikolai Kloster, og Benediktinerne i St. Knuds bleve udjagede for Liderlighed. Munkenes Mirakler bestod i at de avlede Børn med sit eget Kiøn, med Kiøkkenmestere, Bryggere, og Kieldersvenne, (forklædde Fruentimmer, som giør dette Underverk meget sandsynligt); "men Gud " giorde, at Horeriet fik sin rette Løn, den i Vest- " indien opfundne veneriske Svaghed bortrappede " nogle Tusinde." Adelen tog nu Overhaand, og da hedte det:

" Retfærdighed er slagen død,
" Sandhed har ey Øl og Brød."

Nye Allarm mellem Klaus Tøndebinder paa den eene, og Broder Kristopher paa den anden Side, hvorved holdtes fem Prædikener paa en Dag, og endelig blev kiendt for Ret, at Broder Kristopher med sin Bande skulle rømme Byen. (Disse Klauser er ey at spøge med.) Samme Klaus fik tilligmed Hans Spendemager ved den Leylighed de danske Psalmer trykt i Rostok, som Luther Frands og Pol Eliesen havde komponeret.

Fra 1536 til 1648 forekommer blant andet en Sentents af Bugenhagius, da han havde ordineret 8 Biskopper paa een Dag: Bleve de ikke alle 8 rensede, hvor ere da de 7? (Ordinationen skede paa den 14de Søndag efter Trinitatis, om de ti Spedalske). Munkene fik Tilladelse at blive i Klosterne, dog uden at kronrage sig, Nønnerne bleve befriede for at bære Skabelaris, (vi læste det for Skaberak), Studenterne gik med Kapper og Sporer, og Provsterne maatte nøyes med Accidentserne i Præstegaarden med videre, indtil de omsider fik 1 Rdlr. af hver Kirke, "som Gud veed de fortiener." Man giorde Sognemænd til Præster, og lod dem læse af en Postil for Menigheden, (som deres Descendenter endnu med Lykke bruge paa sine Steder.) Simonie var heller ey ubekiendt. Kong Friderik den Anden maatte befale en Bisp i Viborg, at forsvare Hr. Peder i Ulstrup, en af Hr. Lillelunds Formænd, mod Enken i Kaldet og Bønderne, som plagede ham at ægte Enken efter Aftale, saasom hun havde været længe nok gift forhen, altsammen S. 110; og altsammen Hr. L. egne Ord.

Helmisse-Mad eller Almisse-Mad (bliver han ved) til Præsten, Degnen og de Fattige for Afgrøden hørte nu ogsaa mestendeels op; Summa: alle ville fiske noget, Guds rette Tienere kunne vel nære sig noget ringere end Horen før. I Steden for Siælegave fik nu Præsterne et ungt Fæhoved for Liigprædikener, som altid fulgte i Procession med den øvrige Liigskare. Til Vitterlighed ydermere tiener, at Præsterne endnu ikke brugte Knapper i Kiolen, at Degnene drak og dandsede temmelig vel

efter

efter den Tids Maade, at Ligene bleve baarne rundt om Kirken, og at Vaagestuer vare meget i Moden; allene den Maade, at give hverandre Haanden, naar man kom af Kirken, sigende; Messe i Guds Navn, som og at hudstryges med sit hele Huus paa Langfredag, blev aflagt, (som Hr. L. synes ey at være fornøyet med). Nu skulde Præsterne allene bære Albam succinctam, men ingen Stolas manipulares, og ved et Provstemode i Odense 1545 blev dem alt Græsset paa Kirkegaarden tildømt; man fangede Fiske, der vare kronragede som Munke, og Frue Norbye satte Meeltønder ind i Kirken, og tvang Præsten at kopulere et Par Folk paa Kirkegaarden; men hvor er hun nu, (siger Hr. L.), og al hendes Vælde, dersom hun ikke lever og regnerer med Kristo? " Adam Trodsiger var ogsaa ret trodsig;" han brød Kirker ned, og bygte sig et Palais deraf: "men " vee dem, Es. 5, 8. som drage det eene Huus til " det andet: som Agerhønen, der samler Eg, og " udlegger dem ikke. Jer. 17, 11. o. s. v." Herluf Trolle og hans Frue drømte begge paa een Nat, at de skulle testamentere deres Gods til Herlufsholm-Skole, og de testamenterede det til Herlufsholm-Skole. Efter deres Død ville man giøre det til intet, men den salige Frue aabenbarede sig en Nat for Rektoren der paa Stedet, og alting kom i Rigtighed igien.

Hexer var paa den Tid ogsaa i Anseelse, ey at tale om, at man brændte to Matroner i Roskild, som ey ville synke i Vand, saa seer man, (siger Hr. L.), at tre Hexer bleve i eet Aar brændte ved Husum; Tycho Brahe reyste til Prag, og var ey til Herrens Bord i 18 Aar, men Jørgen Brahe bygte derimod en Kirke paa Hellenes i Fyen, og var "altsaa " anderledes klog paa Himmelens Løb, end Tycho " Brahe."

Fra 1648 til 1746. Efter en kort Historie af Krigen med Sverrig 1657, Efterretning om et Traktament i Everdrup med en hosføyet Regning paa Fortæringen, og Anekdoter om Spirerne paa Nikolai og Frue Taarn, "maa vi vende os (siger Hr. L.) " til Kirkens levende Bygninger og Pillere, og da " vare Professorerne i denne Tid følgende: Doktor " Theol. Thomas Bang fra Fyen, som blev hiem- " søgt med Malo maniæ, eller mistede hans For- " stand; Johannes Zoega, som kom i Knibe i en " Disput med Jesuiten Frankenius, angaaende " Skiersild, og udreddede sig da med den opdigtede " Distinction archipodialiter og reflexive." En Præst i Asminderød slog en Pige paa Øret i Skriftestolen, hvorover Pigen løb til Bispen, og Præsten gik til Sengs af Angest, og opgav sin Aand. Kay Lykkes Historie; han havde 14 Herregaarde,

" Og hver skiøn Jomfru hun ønskede sig,
" Gud give Kay Lykke vilde have mig."

Endelig blev Øllegaard Gyldenstierne saa lykkelig. Historien af et Tingsvidne over en Matrone paa Bornholm, som nægtede en Tigger et Stykke Brød, med det Ønske, at alt det Brød hun havde maatte blive til Steen, hvorpaa det blev til Steen, og denne Steen deelt mellem Peter Zaar og Konstkammeret her i Kiøbenhavn, som lugter den Dag i Dag er, som Brød; altsammen S. 160. Nu følger en verificeret Regning over de Geistliges Salarier for Indkasseringer i Fallit- og Stervboer, Taxt for Vurderingsmænd, for Auktions-Plakater, Kataloger, og den hele stemplede Papiirs-Taxt til almindelig Brug og Nytte i vore Tider.

Nye Hexer i Thye, hvoriblant Maren Spillemands i sær er at merke. Til Oplysning i den danske Kirkehistorie kan Hr. L. ey heller undlade at melde, at i Aaret 1654 gieldte Rugen 4 Mk. Tønden, Bygget 2 Mk. mindre, og Havren 3 Mk. Hvad Kirken nærmere angaaer, da tilbød en Hollænder de Danske Handel paa Ostindien, hvorfra Hedningenes Omvendelse igien har sin Oprindelse. Et anstødeligt Vers over Pietisternes Poenitense i Løndom: At Synderinden i Poenitentses Taare vil lade enhver see i Vindver og Dørre, hvor hun kan sin Jesum tørre, S. 191.

Men vi maatte skrive denne hele Historie ud, hvis vi skulle anføre alle dens Skiønheder, vi vil høre Forfatteren engang som Biograph:

Blant de katolske Bisper i Dannemark forekommer i sær Aage Avakur; han drak og døde. Nikolaus Wulf var en god Hyrde, og ingen slem Ulv.

Blant Bisperne siden Reformationen: Matthias Middelfart, en veltalende Mand, som har skrevet tretten Liigprædikener; han fik et Ørefigen eller to af Holger Rosenkrands, tilligemed 3000 Rdlr., som blev Begyndelsen til Frideriksborg Skole. Johannes Resenius, om ham merkes i sær, at han døde paa sin Sygeseng med en Nathue for Øynene. Johannes Bagerus, en liden, men jovialsk Mand; Henrik Borneman var kolerisk, og derfor noget hidsig, skrev 4 Liigprædikener m. v. Kristian Støcken giftede sig to gange, da han var ved Aarene, og var en brav Mand;

Tho-

Thomas Klausen fik Jus ordinandi fra Provsterne og døde i Hamborg. Merkeligt er det, legger Hr. L. til, at han kiorte samme Dag lidet uden for Byen for Motions Skyld, og mødte uforvarendes sin forrige Medstander Otto Lorentzen Strandiger, men de døde begge inden Aften; (Hans Høyærværdighed har ventelig havt en Affaire d'honneur med denne Strandiger, og afgiort den lidt alvorlig). Andreas Woldike, officina bonarum artium, omnes venas habet bonas; Johannes Munk, han blev besalden med saa sterk en Sovesyge, at han kunde falde i Søvn med Mad i Munden, og Ord paa Tungen; ellers en god Mand; Erik Pontoppidan tog Æbler, Billeder og Bøger med sig paa Visitatserne; Petrus Krog derimod overgik den "Ulevlighed," at han blev tildømt tilligemed Stiftamtmanden, at betale 40000 Rdlr. for Indkomsterne af Kirkerne i Nordlandene, som vare henlagde til Missionskollegiet. Olaus Borneman døde Aar 1747, da de skorbutiske Humores ikke ville slaae ud, men satte sig for Brystet. Olaf Hialtesen blev stemet første gang, men "hinkede," og nægtede Sandheden i Fristelsens Tid; blev stemet igien, og forsvarede Sandheden, men vred ved den Leylighed sin Fod af Led, og "hinkede" siden sin Livstid. (Man skulle troe, man læste Kroniken af Landsbyen Qvirlegvitsch.)

Stor er vor Lillelund! Jo Triumf! Stor er Sognepræsten for Aarsley og Tiilst Menigheder under Grevskabet Frisenborg.

Af hans Sendebrev til hans forrige Tilhørere i Ulstrup og Gundested Sogne, disse til en skyldig Berømmelse, hans nu værende Sognefolk til et gyldigt Exempel, begge til desto bequemmere Brug i Trykken udgivet, kan følgende tiene til en Prove:

" Være vare Gud i det Høyeste! Fred over
" Kongen og Landet! velsignede være eders gode
" Herskaber, Herskabet af Lüttichau til Lerchenfeldt, somda Eyere af Mollegaard, saa og Hr.
" Justitsraad Marcussen, og Frue Gierup; de
" bevidste mig alt det Gode, jeg ville ønske. Velsignet være eders Læreres Huse! hilset og velsignet
" være Kristen Podemesters Huus i Borup, som
" og Kristen Skrivers og de Rasters Huse med de
" øvrige der! velsignede og hilsede skal og være Peder Hederiber, samt Christen Brusgaard og
" Christen Boelsmark deres Huse! tilligemed de
" i lille Ustrup og Vormstrup, samt og Thomas
" Jakobsen, Mortens, og de øvrige i Biørnstrup
" og Sondrup deres Huse! Herren i Naade ikke
" forglemme Christen Roeds i Sotterup, tilligemed Jakobs, Povl og Niels Smeds, samt de
" øvrige deres Huse i Sotterup og Liere, om jeg
" ret mindes, havde jeg nogen Medstand i Skolevæsenet af een i Sotterup, ved Navn Liere, gid
" det da ikke tilregnes ham. Gud velsigne Peder
" Svendstrups Huus med de Skiønningers og
" øvrige i Horvarp, saa og Jakob Taudals
" Huus, samt Niels og Christen i Graarup
" deres Huse! velsignet og hilset være Peder Fadestrups Huus, samt Helmings Beboere,
" Søren Mikkelsens og de Bryggeres Huse med
" Resten i Ulstrup og Skierup! Gud velsigne min
" gode Ven Christen Helming, nu sidstbaftig paa
" Voldstrup, han og hans salig Hustru syntes vist
" nok paa en god Vey. Herren kiender sine."

Hil være dem allesammen! Artigt nok ellers, at dette Sendebrev er skrevet 11 Aar efter Hr. Lærværelse der paa Stedet. Vi har en Tvivl; hvad, om Kristen Podemester, eller en anden af disse ærlige og velagte Mænd i den Tid var hensovet? Kristen Podemester skal jo dog engang dø, og disse Podemestre opnaae sielden en høy Alder. Man seer let, at det er en blot Hypothes, men Hypothes eller ey, og Kristen Podemester død eller levende, kan Hr. L. endnu sige:

Den Prosit, som kom seent,
Er bedre end aldeles ingen,
Og Lillelund seer dybt i Tingen,
Og hvad han troer er reent.

Det gior os ont, at Rummet nægter os ved denne Leylighed tillige at anføre den Psalme, som Hr. L. til ydermere Bekræftelse i Troen har hiemsøgt Søren Mikkelsen og de Bryggeres Huse med i Ulstrup, thi Hr. L. er en Tusendkonstner, han skriver ogsaa Vers; følgende maa være nok:

Efter Trinitatis.

1 og 2. Søndag, Den rige Mand slap store Spise,
3. Søndag, Og saae sig ey det tabte Faar,
4. Søndag, Dog Gud vil sig barmhiertig vise,
5. Søndag, Og fiske Folket ved sit Ord.

Stor er vor Lillelund! Jo Triumf! Stor er Sognepræsten for Aarsley og Tiilst Menigheder under Grevskabet Frisenborg.

V.——V.

Kiobenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 45 og 46. ——— 1773.

Doktor Morten Luthers Levnetsbeskrivelse, af Hr. Johan Mathias Schrøch, Professor i Philosophien og Digtekonsten ved Universitetet Wittenberg. Af det Tydske oversat ved H. J. Birch. 8. Kiobenhavn. 1773 hos Godiches. 203 S.

Biographier ere med de nyttigste Bøger af alle: dette er en Sandhed de fleste komme overeens i. Vel er det sandt, at der i Philosophien og i Moralen i Særdeleshed foredrages vores Pligter og Forholdsmaade, og gives en nogenledes Rettesnuer at indrette vore Handlinger efter; men den bestandige Erfaring lærer dog, at Lærdomme allene, om de endog oplyses ved de bedste oppidtede Karakterer og Exempler, kun giore et ringe ikke synderlig varigt Indtryk. Hiertet bliver koldt, Indbildningskraften kiølnes snart ogsaa, saasnart man bliver vaer, at de anførte Exempler med Flid ere opfundne og sammensatte til gandske at passe til Reglerne o. s. v.

Sande Historier derimod vise os virkelige Aarsager, og Følger, der have existeret, vise os enkelte Personers Tænkemaade, fremstille Dyden og Lasten modificeret ved deres særegne Sindelav, og lade os see Forskiellighederne i de Følger, der flyde af en Dyd eller Last, alt som den syes til paa een Maade eller en anden: og alt dette skeer bedst i en Levnetsbeskrivelse. Thi i en heel Tidsalders eller et heelt Folks Historie kan ikke anvendes saa meget Rum paa at gandske udvikle enkelte Personers Karakterer, ihvormegen Indflydelse de kan have havt paa det Heele. I det mindste have vi hidindtil saa eller slet ingen Historier, hvori Forfatterne have lagt Vind paa denne Henseigts Opnaaelse. Landskee Eftertiden faaer saadanne, og man kan haabe det med Grund, efterdi man i vores Tider paa saa mange Steder begynder at drive paa dette, som den sande Grundighed og Nytte, Historien bør have. Imidlertid maa, som sagt er, disse Egenskaber allermeest søges i Biographier. — Beskrive disse en Mand, som Læseren tager en besynderlig Andeel udi, en Mand, som ved store Dyder eller store Laster er bleven sin Tidsalders Velgiører eller Skræk: saa have de end større Nytte, saasom det Indtryk, de da giore, er baade stærkere og varigere. Men allerhelst seer man afskildret Mænd, der have forvoldet store Revolutioner i en Nations eller flere Tænkemaade, Sæder eller Tilstand overhovedet.

Enhver veed det med sig selv, hvormange Ting, hvormange Handlinger med deres langstrækkende Følger der rinder i Tankerne, naar man tænker paa den sal. Luther. Den Mand, af hvis Foretagender, (som nærværende Forf. udtrykker sig) "vi efter to hundrede Aars Forløb endnu meere levende "nyde Frugten end vore Forfædre, og som vore "Efterkommere endnu tør nyde stærkere end vi: "hvoraf der endog er flydt Fordele for hans Fien"der selv". Man kan endda lægge til, en Mand, som man faaer meget forvirrede, ja sommetide gandske urigtige Begreb om, naar man ikkun hører enkelte og eensidede Beretninger om ham, eller ikke læser uden nogle faa af hans Skrifter. Hvor begierlig bør man da ikke være, at lære at kiende saadan Mand? Ikke hans udvortes Omstændigheder allene,

(skiønt man ogsaa tager Andeel endog i den mindste Ting, der vedkommer en stor Mand) ikke om han var gift og hvor Mange Børn han havde, ikke naar han blev Magister eller Doktor og deslige. Nei, af saadan Mand ønsker man allerhelst at see Siælen, see Aarsagerne til hans Handlinger, disse, som allene havde Grund i hans Villie, de andre, som reiste sig af tilfældige Omstændigheder, og som han benyttede sig af eller forsømte; at see hvor han arbeidede efter en overlagt Plan, eller hvor han udvidede eller indskrænkede sine Forsætter, alt efter Tiden og Leiligheden, dette og deslige troe vi, er det man ønsker at underrettes om i saa stor en Mands Levnetsbeskrivelse. Og dette, bør vi sige, skal en upartisk Læser vist finde i nærværende Biographie. Forfatteren af samme er med Rette berømt for de store Gaver, han har i det Historiske, og besynderlig i det Biographiske, formedelst hans med almindelig Bifald optagne Skrifter. Hr. Birch karakteriserer ham i Forerindringen til denne Oversættelse, som " en Mand, der skriver med Fyndighed, Upartiskhed og Ziirlighed; der med nøyagtig Flid og Belæsenhed veed at samle de bedste og rigtigste Efterretninger, og med stor Skiønsomhed at udvælge det, der kan giøre hans Beskrivelser af meest Vigtighed for sine Læsere; der skildrer sine store Mænd med en Styrke, Livagtighed og Kolorit, som gandske henrykker Læseren, og tillige viser det troeværdigste og rigtigste Billede". Han anfører tillige den Berømmelse, Gellert giver just denne Luthers Levnetsbeskrivelse, som den, der er skreven med Smag og Veltalenhed. Og naar man læser denne Forfatters Skrifter med Eftertanke, vil man vist tilstaae, at han fortiener alle disse Berømmelser.

Just fordi denne Historie er saa pragmatisk, saa lader sig intet Udtog giøre deraf. Kun for at giøre Læserne bekiendt med Forfatterens Betragtninger og Skrivemaade og den allerede berømmelig bekiendte Oversætteres Fortienester, vil vi afskrive et Par enkelte Steder:

I Anledning af de ved Luther opslagne 95 Theser udlader Historieskriveren sig S. 21 saaledes:

" Man kalder almindelig dette Luthers Skridt Begyndelsen til Reformationen. Det var det og i visse Maader; men dog endnu ikke efter hans Hensigt. Den første Striid var blot personlig. Luther havde ikke angrebet Paven og den rommerske Kirkes Lærdomme, men ikkun de saa anstødelige Forklaringer, som Tezel giorde over denne Lære. Een Munk beskyldte den anden, at han forfalskede Troen, og styrkede ryggesløse Syndere i deres Sikkerhed. Af en saa liden Tvistighed begyndte Reformationen, den største og besynderligste Revolution, som var forefaldet i Kirken siden Christi og Apostlernes Tider. Den behøver og ikke heller at skamme sig ved denne Oprindelse; og man seer heraf tydelig nok, at den ikke er begyndt efter nogen forhen anlagt Plan, men er opkommen ved en Leilighed, og uden at dens Begyndere have dengang havt saa vide Hensigter. Overbeviisningen og Iver giorde, at han først viiste sig ligesom noget langt fea; heftig Modsigelse ledsaget af Forfølgelse drog ham immer længere frem, og naar hans Fienders Hidsighed og feilagtige Opførsel gave Luther en vigtig Anledning til immer meere at udviide sine Hensigter, og at befæste sit Mod, saa giorde paa den anden Side Sandheds Magt under det guddommelige Forsyns Beskyttelse, alt det øvrige. Hvad man de i de Tider vel kunde ønske, men aldeles ikke vente, skeede: Reformationen kom i Stand uden deres Hielp, som eftertrykkeligst kunde have befordret den, uden at overveye Hielpemidlexne dertil, næsten imod dens Villie, som lagde Grunden til samme, og med en Hastighed uden Lige".

Luther er at ansee som alle Christnes sande Velgiører. "Han fandt Verden sukke under det Utaaleligste af alle Slaverier, under Forstandens og Samvittighedens Slaverie. Geistlighden allene var fri, og regierede med et Overmod, der endnu forekommer os skrækkelig. Luther sønderbrød disse Kieder, han viiste den hele Christenhed, at den er fri og maatte være fri, naar Religion, Lærdom, det Sande og Gode af alle Slags, skulde have en uhindret Fremgang. Kun en Deel af de Christne teoede ham, de øvrige fordristede sig neppe til at tænke, at det er tilladt at rive sig løs fra en Trældom, som har varet saa mange Aarhundrede. Tiden og deres Exempel, som have betient sig af denne kostbare Leilighed, har endelig og bragt hine saavidt, at de have vovet nogle Forsøg, om de kunde afkaste deres gamle Aag. De erkiender lidt efter lidt deres Rettigheder, men endda langt fra ikke nok deres Kræfter. Ogsaa hiin Skygge af Frihed, som de Franske roser sig

" af,

" af, have de Luther at takke for; men sig selv have " de allene at takke for, at de ikke ere kommen læn- " gere end paa Midveyen imellem Frihed og et fuld- " komment Slaveri. I det han hialp de Christne " igien til deres første Frihed, gav han dem ikke " allene igien Ret til Eftertanke og egen Undersø- " gelse; men han sørgede ogsaa altid for deres Ro- " lighed og deres Liv. Begge havde hidindtil været " i en uophørlig Fare. Den ringeste Mistanke at " have imodsagt, ikke de beviislige Lærdomme i Re- " ligionen, men de rommerske Biskoppers Befalnin- " ger giorde Menneskene ulykkelige. Vildfarende " bleve straffede som de største Forbrydere; man ud- " ryddede i Religionens Navn hele Nationer og dens " formeente Tienere prædikede Ild og Sværd imod " alt, hvad som ikke vilde underkaste sig dem. Lu- " ther viiste, hvad man for lang Tid siden havde " maattet forglemme, at Religionen ikke er barba- " risk. Han lærte at have Afskye for det Slags " Menneskeoffer, som man hidindtil ligesom havde " bragt de Christnes Gud; han indførte overalt Grund- " sætninger, i Steden for at Geistligheden ikkun sadte " Vold og Grusomheder i Bevægelse". —

" Paa den Tiid da han opstod, vare de Euro- " pæiske Fyrsters Rettigheder og Magt i deres egne " Lande overmaade liden, ja endog ubestandig. De " vare, som først nyelig en stor Mand haver sagt, " Undersaatter af en Deel af deres Undersaatter, " og de kunde kun saalænge være forsikkrede om de øvri- " ges Lydighed, som det behagede den skrækkelige geist- " lige Overherre i vor Verdens Deel, og hans i alle " Stater fastsatte Tribunaler, ja hans talrige Hæ- " rer og Besætninger, som man billig kan kalde dem, " Geistligheden. Denne havde allerede for lang Tiid " siden giort sig løs fra deres Underdanighed mod " deres Landsherre. De ærede og adlydede allene " Biskoppernes fremmede Jurisdiktion og Be- " falninger i Rom (*). Den uhyre Magt, disse " havde forhvervet sig i de mørke Aarhundrede, vare " Støtter for denne afskyelige Misbrug; men Reli- " gionen og Kirkens Beste, maatte tiene til et ri- " meligt Skin for samme. Luther fandt Geistlig- " heden i Besiddelsen af, ikke allene at være de san- " de Herrer i ethvert Land, men og at være de farligste " Fiender for deres Fyrster. Disse havde ikke allene " mistet alle deres Rettigheder i geistlige og Kirkesager; " men de maatte og lade sig befalde, at Geistligheden " regnede en stor Mængde Ting til Religionen og Kir- " ken, som dog vare blot verdslige; at de i deres egent- " lige Herres, Pavens Navn, gave Love og paalagde " Straffer, som Fyrsterne, saavelsom deres Under- " saatter vare underkastede; og en stor Deel af Landet " tilhørte dem, som deres Eiendom, uden at de derfor " bidrog det ringeste til Statens Fornødenheder; at de " for Fyrsternes Øyne udskreve Skatter, og sendte, " hvad samme indbragte, til Rom; at de ved den rin- " geste Modsigelse af Landsherren mod deres Villie ikke " blot søgte at giøre hans Undersaatter afvendige fra de- " res Troskab imod samme; at de søgte at berøve dem " den Krone, som ingen uden Gud kunde tage fra dem, " al Roe og Sikkerhed, ja Livet selv, og meget ofte " sønderrev alle Baand imellem Fyrsterne og deres Un- " dersaatter, ved de skrækkeligste Oprør, som de vare " Stiftere for. Alt dette fandt Luther indført og be- " rettiget ved Religionen; der var og ingen, der troede, " at der kunde være noget Middel til at giøre Ende " paa, ja ikke engang indskrænke Udsvævelser, der " bleve begaaede under saa ærværdig Beskyttelse".

" Men han fandt dette Middel. Ikke allene i sit " Mod, men fornemmelig i, paa nye at opvække de rig- " tigste Grundsætninger, hvorefter Fornuft og Re- " ligion havde fastsat Øvrighedens Magt under de " Christne, paa en Tid, da de endnu ikke vare Slaver " af deres Geistlighed. Han anpriser med al Efter- " tryk den ubrødelige Troskab, man er samme skyldig; " han var selv et Exempel paa Underdanighed, og naar " han ikke troede, at den vilde undertrykke Religionen, " paa en ærbødig Opførsel imod den (*). Han gav " den den gamle Rettighed over Kirken igien, uden at " giøre den til en Hærskere over Troen og Samvittig- " heden, og stormede saa længe løs paa den geistlige " Magts kolossalske Storhed, til den faldt ned i mange

 " Land.

(*) I Originalen staaer ventelig der fremden Jurisdiction u. den Befehlen der Bischöfe in Rom.

(*) Disse Udtryk synes ikke ret vel valgte Thi var Luther ikke ærbødig mod Øvrigheden, uden naar han troede, at den ikke vilde undertrykke Religionen; saa giorde han ikke stort meere end de rommerske Geistlige; thi disse troede ogsaa, at Fyrsterne vilde undertrykke Religionen, naar de syntes dem skeete for nær, og det var alletider deres Paaskud, naar de tilsidesatte den skyldige Ærbødighed.

" Lande. Han prædikede en Lære, der ret synes at
" være giort for at vedligeholde Øvrighedens Anseelse,
" og for Staternes indvortes Roelighed. Efter en
" Erfaring af to Aarhundrede, skulde man nu erkiende
" i hele Europa, at den protestantiske Religion er alle-
" ne overeensstemmende med Fyrsterne retmæssige
" Magt og deres sande Fordele: og man veed, at den
" evangeliske Kirke har fornemmelig tilstaaet dem man-
" ge Rettigheder i Henseende til geistlige Ting o. s. v. "

" Just denne Frihed, som han forskaffede Men-
" neskene i Almindelighed, og Fyrsterne selv forhver-
" vede han og de Lærde, og blev derved en af Viden-
" skabernes største Befordere. Halvtredsindstyve til tred-
" sindstyve Aar forher opreiste de vel igien Hovedet
" i de vestlige Lande, og to af deres fornemste Be-
" fordrere, Reuchlin og Erasmus, levede endnu paa
" den Tid. Disse og mange af deres Venner giorde
" sig i Besynderlighed fortiente af de lærde Sprog
" og sinsnne Videnskaber; den Opmuntring, som de
" frembragte, gik immmer videre, men forgiæves
" søgte man at forbedre Smagen, at meddele gode
" Mynstere i Stilen, ja endog at oppage og forbe-
" dre de store Mangler i Videnskaberne, naar ikke
" først Frihed til at tænke, skrive og tale blev ind-
" ført, naar ikke Theologerne, der foragtede og for-
" fulgte alle andre Lærde, bleve fræst forviiste inden
" deres egne Grændser, og mange Anstalter til den
" Tvang og det Slaverie, som de havde oprettet,
" bleve ophævede. Ogsaa dette udførte Luther ved
" Reformationen. Under dens Straaler blomstrede
" Videnskaberne syensynlig op igien, og jo større
" Styrke den opnaaede, jo synligere og snarere til-
" tog den menneskelige Forstands Fremgang. Alle
" store Opdagelser og Udbredelser, som samme har
" bragt i Stand i Videnskaberne siden den Tid, vare,
" dersom den ikke havde faaet den Hielp, bleve
" qvalte i Fødselen ved en uvidende Biskops eller
" Munks Inqvisition og Magt. Universiteterne,
" der hidindtil slaviik havde maattet adlyde Geistlig-
" hedens Villie, folte snart denne lyksalige Frihed:
" de kan og vist forblive en af de sikkerste Støtter
" for Videnskaberne og Religionen, naar de aldrig
" misser den pligtskyldige Brug af denne Frihed.
" Selv den første og nødvendige Grund, hvorpaa
" Lærdom bygges, Ungdommens Underviisning, har
" ikke Luther og Reformationen at takke for meget,
" men for alt; da den dybe Uvidenhed, hvortil man
" ellers overlod den, og de faa elændige Lærdomme,
" som man befalte den at fatte og at troe, ere først
" derved hævede og forbedrede ".

" Man seer endog i det menneskelige Selskabs
" nøvere Forhold og Forbindelser behagelige Virk-
" ninger af alle de store Forandringer, som Luther
" har stiftet i den almindelige Tænkemaade om Re-
" ligionen, i Staten, og i Videnskaberne. Menne-
" skenes Sæder, deres gandske Opførsel er derved over-
" maade meget bleven formildet; Sagtmodighed og
" Eendrægtighed er hos mange Tusende kommen i Ste-
" den for det gamle Religionshad. Man kiender alle
" sine Pligter, og tør udøve dem; men man lever just
" derfor desto roeligere og lykkeligere, da man ikke meere
" har nogen vilkaarlig Magt at frygte for. De sader-
" lige Rettigheder ere i en stor Deel af Europa ikke meere
" i Strid med unaturlige Munkelovter.. Og i samme
" Lande har Ophævelsen af det endnu nrimeligere For-
" hud mod de Geistliges Ægteskab, igien giort Selska-
" bets Fornøyelse frit for alle, og forsget samme, for-
" enet Menneskene stærkere iblant hverandre, og for-
" øget Folkemængden, denne Staternes sande Rig-
" dom. Kort, Menneskene have begyndt, at kiende
" uendelig meere til Livet og deres Rettigheder, siden
" Luther harbefriet dem fra saa mange Aarhundredes
" dødelige Tvang. "

" Naar det rommerske Hof har en Afskye for
" denne Mands Erindring, ved hvilken det er ble-
" ven fordrevet af en saa anseelig Deel af dets uret-
" mæssige Besiddelse; som det nu har at takke for
" sin tvetydige og halv komiske Gestalt, men endnu
" herefter maae tilskrive dets gandske Fald; naar
" det, siger jeg, og de, hvis Anseelse og Velstand
" er saa nadskillelig forbunden med dets brøstfældige
" Høyhed, nemlig Munkene, have en Afskye for Lu-
" thers Erindring: saa skulde dog den bedre Deel
" af den rommerske Kirke ikke hade ham. Saa lidet
" den og har vildet antage de Tienester, han tilbød
" den; saa kan man dog sige, at ikke alene Følgerne
" af samme har bragt den mangen Fordeel, men at
" den ogsaa har nyttet samme mod sin Villie: til et
" siedsevarende Bevis af en siendtlig Mund, at Lu-
" thers Hensigter vare ædle, og henvendte til Ver-
" dens Vel. Ved ham og hans Medhielpere ere
" Fyrsterne i denne Kirke komne til Besiddelsen af
" nogle af deres væsentligste Rettigheder, og de kan
" ikke faae de andre anderledes tilbage, end naar de
" følge hans Anledning. De have allerede lært af
" ham

" ham, endskiønt noget skadig, at det er dem tilladt,
" at forjage af deres Stater talrige Selskaber af
" deres offentlige Fiender, der have nedladt sig i
" samme, endskiønt deres Navn, deres Klædedragt,
" deres Anstalter ere anstrøgne med alle geystlige Far-
" ver. Det er Luthers Grundsætninger, som først
" for kort Tid siden har aabnet Døren for Jesuiterne
" i Portugal og Frankerige, og efter samme skal man
" maaskee engang i Tiden enten udrydde de øvrige
" Græshopper i Kirken, som man kalder Munke,
" eller dog nøde dem til at blive nyttige Medlemmer
" i deres Fædreland. — Seer man til Videnska-
" bernes Tilstand i denne Kirke, saa kan det umueligt
" nægtes, at naar de har blomstret, eller endnu blom-
" stre i et Par Lande, der høre til samme; naar den
" iblant dem, der skal oplyse alle de andre, den sun-
" de Philosophie, har nogenledes sammesteds tordet
" oplyste sin Røst; er saadant allene at tilskrive Re-
" formatorerne. Vi har, saa frev nylig Voltaire,
" (Traité s. l. Tolerance p. 23.) dem at takke for
" den menneskelige Forstands Udvikling, der saa lang
" en Tid havde ligget begraven i det tykkeste Barba-
" rie. — Og jeg lægger hertil, denne Omstændig-
" hed er allerede en Gevinst for denne Kirke, at Lær-
" dommen ikke mere staaer ganske allene under de
" Geistliges formeente Beskyttelse, og i deres Magt,
" men at de og endelig hist og her har maattet tillade
" de saa kaldede Lægfolk, at bruge deres Fornuft,
" endskiønt de paa langt flere Steder ere endnu mæg-
" tige nok til at forbyde dem det. — Den romerske
" Geistlighed selv har, Luther til Ære, maattet for-
" bedre sig i mere end een Betragtning, og at jeg ikke
" skal tale om meget andet, (thi alle disse Forandrin-
" ger ligge for Dagen), saa er endog Reformatio-
" nens utaalelige Ord trænget ind iblant Munkene:
" der gives Ordener, som have reformerede Klostere,
" det er saadanne, som have søgt deres gamle Regler
" frem, og forsøgt for Alvor at tiene Kirken og Vi-
" denskaberne: da derimod den store Mængde af de
" øvrige, der ikke have villet høre dette Navn, give
" just derved tilkiende, at de fortiene at sættes i Be-
" vægelse ved en ny Luther. — Endelig er det ligesaa
" vist, at den sagtmodige og eendrægtige Tænkemaa-
" de i Religionssager, som de Christne i tolv hun-
" drede Aar ikke mere kiendte, og som Luther paa ny
" anbefalte dem, har siden den Tid, endog i den ro-
" merske Kirke, den eneste usforligelige og forfølgende,
" der gives i Verden, ved Styrken og Sandheden af
" denne Anpriisning, som saa mange Nationer til
" deres øyensynlige Lykke have fulgt, fundet Sted
" hos en Mængde gode Gemytter og oplyste Mænd.
" Dette er vel i Henseende til denne Kirkes Stræk-
" ning ikke meget mere end en Begyndelse, og deres
" Tænkemaade og Fordeel, som regierer den, har
" selv giort denne Begyndelsen saer. Men der vil
" komme en Tid, da man ogsaa i denne Menighed vil
" erkiende, sige og handle der efter, at Religionen kan
" meget vel komme overeens med Menneskekierlighed."

☞ De Hielpemidler Luther forefandt, og saa meget hældigen betiente sig af, fortiene at efterlæses i Bogen selv S. 99-112, og den derefter følgende Tegning paa hans Karakter 112-136 skulde vi her vist udskrive, dersom vi ikke allerede havde afskreven saa meget og den ikke var saa lang og udførlig. Just denne Udførlighed udmærker denne Karakteertegning frem for saa mange andre, og besynderlig de fleste franske, som give os en pyntelig Miniatur, der ligner Halvparten af det hele menneskelige Kiøn, og følgelig kun lidet eller slet intet den Mand i Særdeleshed, som den de afskildres. Og hvad behøves der en Maler til at underrette os om at den Mand havde Næse, Øyen og Mund som alle andre Mennesker, det kunde vi nok slutte os til uden at see Portraitet; af saadanne Karakterer derimod, som her gives om Luther, seer man just de egentlige Anfigtstræk, den fine Forskiel imellem hans og andres Miner, og lærer at kiende ham strax igien, om han og stød blant tusende andre.

Fra S. 137 af følger en Fortegnelse paa hans Skrifter, og paa Udgaverne hvori de findes samlede. Iblandt de sidste anprises den Hallisке fra 1737-53 i 24 Qvartbind, som den smukkeste, fuldstændigste og brugbarste af alle.

Verket sluttes med en Fortegnelse over de Skrifter, der handle om Luther og som Forf. har betient sig af i denne Levnetsbeskrivelse.

Et Tillæg, som høyligen forøger Verkets Brugbarhed, indeholder, uden en omstændeligere Efterretning om Luthers Endeligt:

1) En Efterretning om Afladene overhovedet, tillig med et Exempel af et Afladsbrev i et besynderligt Tilfælde og et almindeligt.

2) Luthers 95 Theses om Aflad, tilligemed hans Protest imod vrange Bebommelser.

3) Pavens, Leo den 10des Bulle imod Luther og hans Lære.

Oversættelsen er overhovedet troe og flydende og har intet af den Stivhed, som man er vant at

finde i vores Sprog, endog for Resten gode Oversættelser. Skiønt vi vide, hvor kiedsommeligt et Arbeyde en Oversættelse er, saa kan vi dog ikke tilbageholde det Ønske, at faae see mange flere af Hr. Birk, hvis Beqvemhed dertil alt har vist sig i forskiellige Materier. Vel havde vi et og andet at indvende imod nogle enkelte Ord eller smaa Germanismer, men disse Smaating vil Hr. B. vist selv snart mærke og rette. Vi have udmærket saadanne i de Stykker vi have indrykket med anden Skrift.

M.

Vor Frelseres Jesu Christi Levnets Historie fra hans Daab af indtil hans Himmelfart. Oversat af det Tydske. Første Deel, 8. Kiøbenhavn, 1773. Typogr. Selskab. 238 S. — — 2 Mk. 4 Sk.

Med den største Fornøyelse tale vi her om et Verk, der ikke noksom kan anprises. Al den Behagelighed og Nytte man finder i Biographier, som vi i ovenstaaende Recension talte om i Anledning af Schrökchs Luther, findes her tifold. Personens høye Væsen og Egenskaber; hans Handlingers store Indflydelse og Følger paa og for alle Nationer og Slægter; den usædvanlige Strædsomhed og Flid han brugte i disse tre Aar, han førte et offentligt Levnet i; det elskværdige i hans Karakter, og i alt han foretog sig eller talte; alt dette maa behage, maa interessere, hvad Maade det end beskrives paa. Indværende Skrift kommer endda den beste Skrivemaade dertil. Det simpelste Foredrag, aldrig høyt, men stedse ædelt. Underholdende i yderste Grad. Vi sige ikke for meget, naar vi kalde det en Bog for alle Stænder, for hver Alder, og — endog det før vi lægge til, — for alle Nationer og Religioner. Thi endog de der savne Aabenbaringens Velgierning, ja, endog Israels ulykkelige Levninger, kan, efter vort Tykke, læse denne Bog uden Forargelse, ja med Interesse, da den guddommelige Helt, hvis Liv og Levnet deri beskrives, maa, i det mindste, være dem ærværdig for den Forstand og de Dyder han besad, endog kun betragtet som et Menneske; og som Skildres her med stor Simplicitet, langt fra Lovtalens mistænkelige Tone, langt fra mindste Skin af Overdrivelse.

Hr. Professor A. Kall har vi at takke for Oversættelsen af dette almeennyttige Skrift, saasom han har formaaget en af sine Venner til dette Arbeyde, og siden selv igiennemseet og forbedret det. Dette sees af hans Forerindring (*), hvori han tillige navngiver Forfatteren til Originalen. Det er nemlig Hr. Johan Jakob Heß, Præst i Staden Zürich i Sveitz.

Værket bestaaer af tre Dele. Denne første indeholder Frelserens Historie, efter en kort Fortælning om hans Ungdom, fra Begyndelsen af hans Lærembede, til lidt efter den anden Paaskehøytid efter samme.

I Forfatterens Fortale gives Efterretning om Anledningen, Hensigten og Hielpemidlerne til Skriftet, og en Plan over denne første Deels Indhold, ledsaget af Henviisninger til de Steder i Evangelierne, der ligge til Grund for Fortælningerne. Disse Henviisninger kunde man maaskee, for Læserens bedre Beqvemmelighed Skyld, ønske anført under Bygens Text selv. Thi vi troe, at det vil gaae flere som det gaaer os, at de nemlig efter at have læst et forende Sted i denne yppetlige Paraphras, ogsaa ønske at læse det i Skriften selv, og derfor at have Henviisningen strax ved Haanden, uden at nødes til først at kaste op, og lede efter Fortælningen i denne Plan.

Maaden vores Forfatter paraphraserer paa, kan Læserne see af følgende Begyndelse til Jesu Biergprædiken S. 118. v. f. efter Matth. Kap. 5, 6. 7.

" Lykfalige ere de, som under deres Fattigdom
" dog have et Gud hengivet og ey af Begierlighed
" efter jordisk Høyhed optændt Sind; thi saadanne
" ere det, som kan paastaae, som en dem tilkommende
" Eyendom, Messiæ Rige (**), der ikke bestaaer i
" Verdens Gods; og det med mere Ret, end de Rige
" eller Vrgierige." " Lyk-

(*) Hvoraf ogsaa sees, at Oversættelsen vel er giort efter den første Udgave, men dog siden rettet efter den imidlertid udkomne anden. Siden er i Anledning af en Efterstryk udkommen en tredie Udgave; dog efter Forfatterens eget Sigende i Fortalen til samme, betager de deri giorte Forbedringer intet af den anden Udgaves Værdi. Det fornemste der er tilkommen bestaaer i Jesu Christi Ungdoms Historie og i nogle Anekdoter om ham uddragne af Profan-Skribenter og Patres. Alle disse Tillæg og Forandringer ere og aparte at bekomme.

(**) Ved disse adskillige Klasser af Lykfalige synes Jesus ligesom tillige at igienkrive visse jødiske Fordomme, angaaende Messiæ Liber.

" Lyksalige de, som vel forsøgte i denne Tids " Gienvordigheder, bærer deres Kors med Taalmo- " dighed; thi saadanne skal, om ikke her see bedre Ti- " der, saa dog andensteds finde Hvilelelse og Trøst."

" Lyksalige de, som i disse urolige Tider, da saa " megen Ondskab og Bitterhed hersker, ere langt fra " Partiegeist, og ikke letteelig ved Fornærmelser lader " sig opbringe og forbittre. Thi saadanne skal til- " sidst i en sikker Roligshed fuldkommen nyde den Ret, " dem nu nægtes; hverken Renker eller Volsomhe- " der skal kunne fordrive dem af det dem af Gud an- " viste bedre Arveland (*)."

" Lyksalige de, for hvilke Dyd og Retskaffenhed " er ligesom det daglige Brød; som have en levende " Følelse af, hvor meget der skulde fattes dem, naar " de ikke levede saaledes, som Pligterne og Samvit- " tigheden byder; thi saadanne skal i Overflødighed " nyde den Lyksalighed, som de søge i deres Pligters " Opfyldelse."

" Lyksalige de, som vores af andre Menneskers " Ulykke, medlidende Velgiørere paa en Tid, da Be- " gierlighed efter Nov og Grusomhed sædse forsøger " de Ulykkeliges Mængde. Saadanne skal finde " Gud ligesaa tilbøielig til at forskaffe dem Hielp og " Redning, som de have været det imod andre."

" Lyksalige de, hvis Hierte er reent og uskyl- " digt, som ingen hemmelige Laster tillader sig, intet " holde forborgent, som de ikke torde være bekiendt, " stedse beredvillige til enhver Dyds Udøvelse; thi " saadanne skal nyde den Lykke, som den beste Israelit " nogensinde kan ønske sig, have Omgang med Gud, " det reneste syndefrie Væsen."

" Lyksalige de, som i disse ørkeriske Tider, saa " vidt det staaer til dem, stiller de opbragte Gemytter, " udbreder Smighed og Fred rundt omkring sig; thi " saadanne, da de mest befordrer Guds, Fredens " Guds, Henfigter, fortiene frem for alle at kaldes " Guds Børn."

" Lyksalige de, som for deres retskafne Vandels " Skyld, og fordi den roesværdige Plan, som de i " deres Levnet følger, ey stemmer overeens med den " andre Menneskers sædvanlig udøvelser, lider For- " følgelse; thi saadanne har den største Ret til Messiæ " Rige, de kan med Rette kalde det deres Eyendom."

" Saa lyksalige ere I, mine Disciple, naar " man engang i sin Tid skal forhaane og forfølge eder,

(*) En Allusion paa det Canaaniske Lands Ind tagelse.

" og falskelig opdigte alt Ont om eder, fordi I ere " mine Disciple. Seer den Tid glade i Mode, og " byder den velkommen, thi en stor Løn venter paa " eder i Himmelen. Lader det ikke komme eder frem- " med for, at jeg spaaer eder Forfølgelser; thi der " herster endnu den samme Tænkemaade, som her- " skede paa den Tid, da man forfulgte ders Forgien- " gere, Propheterne. Jeg har nu engang bestemt " eder til ganske særdeles Forretninger. Jeg har " udrustet eder med Kraft og Gaver. Ligesom Sal- " tet bevarer Kiødet fra Forraadnelse, saaledes skulde " I ved en reen og hellig Lærdom, og ved en retskaf- " fen Vandel befrie Verden fra den overhaandtagen- " de Fordervelse. Strøber stedse at forlene denne " Roes, og passer paa, at I ey blive unyttige til " min Tieneste, I bleve ellers som Saltet, der har " mistet sin Smag og Kraft; det duer til intet, man " kaster det ud paa Gaden, og det trædes ned som " Skarnet."

" Eller, at jeg skal ligne eder ved noget ædlere. " I ere Verdens Lys. Ligesom Solen eller en paa " et høyt Bierg liggende prægtig Stad, sees fra alle " Kanter, saaledes skal og I, som hidindtil har tabt " eder iblant den almindelige Hob, paa et høyere Sted " stillede for Verdens Øyne, lade see hos eder Kien- " detegn paa en usædvanlig Storhed. Overeens- " stemmende med en saa høy Bestemmelse maa I " opføre eder. Hvis jeg ikke havde havt noget saa- " dant Stort i Sinde med eder, hvorfor skulde jeg " da have draget eder ud fra den ubekiendte Tilstand, " i hvilken I levede, og giort eder til mine Disciple? " I seer, at dette ligesaa lidet kunde skee uden Hen- " sigt, ligesaa lidet som man, uden i den Hensigt, at " oplyse Verdenen, tænder om Aftenen Lyset. Utænde " eller og sat under en Skieppe, skulde det giøre lige " lidt Nytte; men sættes det i Lysestagen, saa kan " Husfolkene ved dets Skin see at forrette deres " Arbeyde. Ligesaa maa I, som skal blive ikke blot " et lidet Lys for et eller andet enkelt Menneske, men " meget mere en Sool for mange, lade eders Lys, " eders Fortrin, i sær de Fortrin, en ulastelig Op- " førsel kan give, paa saa exemplarisk en Maade skin- " ne for Menneskene, at de, naar de af mange og " sikre Prøver see eders Dyd, skulde faae Aarsag til " at bekiende til eders himmelske Faders Ære, at han " i eder har valgt ret værdige Tienere for sin Religion."

" Jeg taler om Dyder; thi bilder eder ikke ind, " at jeg er kommen for at giøre eders hellige Skrifter,

Loven

" Loven og Propheterne, for saa vidt som de paalæg-
" ge moralske Pligter, enten ganske eller og for en Deel
" kraftesløse, og at befrie eder fra Forbindelsen til at
" iagttage deres Bud. Jeg er ikke kommen for at
" betage dem deres Kraft, men for at gisve dem fuld-
" stændige. Troer mine Ord; denne Lov er i sine
" Fordringer saa uadskillelig og uforanderlig, at selv
" Himmelen, Guds Throne, og den stærk grundfæ-
" stede Jord ikke have saa bestandig en Variahed,
" som den. For skulde de falde tilbage til deres første
" Intet, end et eneste Bogstav eller Træk, en eneste
" endog af Lovens mindre Fordringer eller Bestem-
" melser i særdeles Tilfælde, skulde tabe deres for-
" pligtende Kraft. Alt hvad Loven paalægger maa
" og bør indtil det allermindste uden Indskrænkelse
" paa det nøyeste efterkommes. Derfore, hvo som
" vilde ophæve endog kuns en af denne Lovs mindste
" Fordringer og Bestemmelser, og overtale Folk, at
" de nu ikke mere forpligtede nogen, under Paakud,
" at dette stred imod den Frihed, som tilkommer
" Messiæ Rige, saadan en skal i dette Rige have den
" mindste Værd, ja saa got som ingen Værd i mine
" Øyne. Men hvo som, streng imod sig selv, uden
" Undtagelse adlyder de moralske Bud, og tillige hol-
" der andre dertil, han skal blive en stor Mand, og
" en værdig Lem af det guddommelige Rige."

Og Maaden at fortælle Begivenheder, og at udvikle Aarsager og Hensigter til og med dem, af følgende: S. 146. v. f. efter Matth 8. v. 1-4; Marc. 1. v. 40-44; og Luc. 5. v. 12-14.

" Ledsaget af sine Tilhørere, gik han nu igien
" ned af Bierget, og fortsatte sin Reyse. I en vis
" Stad traf han en Spedalsk. Denne Sygdom
" satte dem, som vare plagede dermed, i de besværlig-
" ste og ynkværdigste Omstændigheder, da de ey allene
" fik kuns liden Hielp af andre, eftersom Sygdommen
" var saa væmmelig og tillige smitsom; men kunde
" endog ikkuns nyde saa Bequemmeligheder, da alt,
" hvad de rørte ved, holdtes for ureent. Omend-
" skiønt denne Spedalske endnu blev taalt paa et be-
" boet Sted, saa maatte han dog undvære den nøvere
" Omgang med Folk, og være tilfreds med, at man
" ikke ganske udstødte ham fra al menneskelig Selskab.
" Allerede dette var et dristigt Foretagende, at han
" torde nærme sig til Jesum og hans Reyse-Selskab;
" Formodentlig havde han aldrig vovet det, hvis ikke
" Haabet, at Jesus, som havde vist sig ved saa mange
" Underverker, og som han kiendte af Person eller og
" af Rygtet, skulde tage sig af ham, havde været saa
" stærkt hos ham. Jesus gik ikke af Veyen for ham;
" som andre havde gjort af Frygt for at blive ureen.
" Noget fra ham kastede den Spedalske sig ned,
" og forebragte sin Begiering paa saadan en Maade,
" at han ganske overgav sig til denne store Prophets
" hielperige Magt: Herre — det feyler dig ikke paa
" Magt til — naar du ikkuns vil — at rense mig.
" Elendige! fra min Spedalskhed. — Jeg vil det,
" sagde Jesus, bliv reen. Ved disse Ord rørte han
" ved ham, for at vise, at ingen herefter skulde blive
" ureen af at røre ved ham. I det samme Øyeblik
" blev han reen, stod op med en levende Glæde over
" sin igien erholdne Sundhed, og viste med Ord og
" Geberder, hvor begierlig han var efter at gisre
" hver Mand dette Underverk bekiendt til hans Vel-
" gisrers Ære."

" Men de Følger, som Jesus saae, der kunde
" flyde af dette Underverks Bekiendtgisrelse, tillode
" ikke at tilstede ham dette. Med Spedalskhed havde
" det en anden Beskaffenhed end med andre Sygdom-
" me. Den blev anseet for en Sygdom, der ey stod
" i menneskelig Magt at helbrede; for en af Gud paa-
" lagt Plage; ikkuns Præsten tilkom det, at dømme
" derom, og at erklære nogen reen eller ureen. Den
" Spedalske maatte Tid efter anden undersøges af
" ham, og naar han dømte ham reen, bringe et Ren-
" selses-Offer. Havde nu Jesus overtraadt denne
" Lovens Anordning, og ladet den Renselse gaae uden
" nogen videre Befaling eller Advarsel; saa havde
" Præsteskabet anseet denne Jesu Gierning som et
" Indgreb i deres Embede, og som ulovlig, men til
" det rensede Menneske havde de sattet et udskiæl-
" ligt Had. Jesus befalede ham derfore, strax at
" vise sig for Præsten, at lade sig af ham erklæres
" reen, og derefter bringe det i Loven paabudne Ren-
" selses-Offer. Indtil dette var skeet, forbød han
" ham alvorlig, at gisre denne Sag bekiendt, at ikke
" Præsten ved Rygtet om denne Gierning skulde af-
" holdes fra, at bedømme Menneskets Tilstand
" upartisk. v. s. v."

Oversættelsen, som vore Læsere, alt af disse Stæder have seet, er ypperlig, og viser, hvor be-qvem vort Sprog er at udtrykke alt, uden Tvang og Utydelighed, naar det kun bruges af een, der er hele Sproget mægtigt, og har den behøvende Smag til at vælge eller forskyde Ord og Talemaader alt efter Omstændighedernes Bydende. M.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 47 og 48. ——— 1773.

Mine Forsætter, Følger af mine Overbeviisninger. 8. Kiøbenhavn 1773. Hos Stein.

Forfatteren til dette af Tydsk oversatte Skrift er Hr. Dr. J. G. Tøllner, som er bekiendt for en Mand, der forener Theologie og Philosophie og dyrker begge praktisk. Hans Overbeviisninger, som nævnes paa Titelbladet af dette Skrift, og som for nogle Aar siden ligeledes kom ud paa Dansk, indeholde hans Troesbekiendelse, og disse Forsætter hans Moralsystem. Disse ere et bestandigt Soliloquium, hvori Forf. af de erkiendte Religions Sandheder udleder sine Pligter imod Gud, sig selv og andre, og høytideligen lover at iagttage dem alle, for saavidt et Menneske dertil er i Stand. Følgende er Indholden af de 9 Forsætter, Skriftet bestaaer af:

1. 2. Om den kristelige Dyd i Almindelighed.
3. 4. Pligterne imod Gud.
5. Pligterne imod os selv.
6. 7. Pligterne imod andre.
8. Hielpemidler til alle kristelige Dyder.
9. Dødsbereedning.

Saadan nye Indklædning af Sædelærens Forskrifter kan ikke uden virkelig berømmes. Den torre lærende Tone kieder, og hvo som ikke er en Gellert, maa altid frygte, at han kun læses af faa. Derimod følger man gierne denne Forf. i hans Betragtninger. Man bliver Naturen vaer i den, og synes virkelig at høre Manden giøre sig i Eenrom Regnskab for Resultaten af sine bedste Tanker. Det er virkelig en reen Moral, han har valgt sig til Rettesnore for sine Handlinger, og — vel ham! naar han aldrig taber den af Sigte; vel dem! der staaer i Forbindelse med en Mand, som sætter den sande Gudsfrygt, ikke i Sandhedernes Erkiendelse allene, ikke blot i Bøn, Andagtsøvelser eller offentlig Gudstieneste; men i Udøvelsen af alle de Pligter, som Stifteren for den kristelige Religion lærte, paabød og sit hele Liv igiennem opfyldte. Ved saadanne Kristne bliver først den kristelige Religion ligesaa elskværdig, som den er ærværdig til, og ved deres stille Exempler skal de vist omvende flere Navnkristne og Halvkristne, til ægte Proselyter af den rene Evangelii Lærdom, end Hundrede de skarpeste Lovens Prædikantere med al deres føyende Trusel om Helveder og ulykkelige Evigheder ikke ere i Stand til. Vel blander sig undertiden i Forfatterens Sprog lidt Enthusiasmus, der er ligesaa farlig for Religionen, som en af stærke Drikke frembragt Munterhed er for den sande Tapperhed; men endogsaa dette tilgives lettelig en Mand, som med sig selv allene og med samlede Tanker overveyer alle de store Ting, den aabenbarede Religion indeholder. En varm Indbildningskraft og et varmere Hierte blive al for let Mester over den koldsindige Eftertanke, og vi alle bør have den Tillid til Ham, som

" besiælede et Leer, at giøre vel imod "

at han ikke vil regne det til Forbrydelse, naar vi i god Hensigt og under slige Omstændigheder love meere end vores Svaghed formaaer at holde.

Vores Forf. styrker sig i sine Forsætter med Skriftens Stæder, hvori disse Pligter anbefales,

eller hvori store Mænd anføres, der have udøvet dem. Disse Sprog blive ikke her, som ellers skeer saa tidt, til Beviser alene ved en yngngen Anvendelse eller ved allene at sige: " thi saa staaer Skre-" ven". De bevise virkelig; de indeholde med klare Ord det Bud eller Exempel, som tiener til Grund eller Oplysning af Forfatterens Betragtninger.

Uden Frygt for at modsiges men meget meere i Haab om at blifaldes af vores Læsere, indrykke vi her det 6te og noget af det 7de Forsæt, S. 58 o. f., som handler om den almindelige Kierlighed imod alle Mennesker, denne (selv for vores egen Skyld) saa nødvendige, og dog desvær saa tidt forsømte Pligt.

" Hvilken Omkreds af Gud velbehagelige Til-" bøyeligheder og Handlinger aabne sig for mig! " Elsk din Næste som dig selv. Dette har den " guddommelige, hvis Lærdomme og Bud jeg er Ly-" dighed skyldig, erklæret for et Bud liig det Bud, " at elske Gud over alt (*). Og han, som selv " var det første Mynster paa Menneskekierlighed, " der satte sit Liv til for Faarene, har erklæret det " derfor. Og erklæret det derfor med saadan Iver, " at han ingen Deel af Gudfrygtigheden, saa ofte " og alvorligen har indskærpet og befalet som " denne. Klarligen har han forbundet mig paa det " stærkeste at elske enhver. Og saa oprigtig, bestan-" dig og virksom, som jeg er forbunden til at elske " mig selv. Fast være mit Forsæt, at elske enhver!"

" Guds Stemme i min Natur opfordrer mig " dertil, ligesom hans Stemme paa alle Stederne " i sit Ord, og ved alle sin Sons Ord og Handlin-" ger. Min Natur føler en Gysen ved Synet af " ulykkelige Mennesker. Og jeg kiender ingen større " Glæde, end den Medvidenhed, at have glædet an-" dre, at have giort Mennesker lykkelige. Jeg er " ikke født til at være en Menneskehader. Den vel-" gisrende Tilbøyelighed er virkelig hos mig. Kun " en nordentlig Selvkierlighed undertrykker den hos " mig Tiid efter Tiid: den Vildfarelse, at jeg har " saa meget at gisre med mit eget Vel, at jeg ikke " kan bekymre mig om andres Vel, og det Blende-" verk, at svart denne, svart hiin staaer mig i Veyen " derved. Og Gud! hielp mig at bortdrive Blen-" deverker. Jo stærkere og kraftigere de velgiørende " Tilbøyeligheder blive hos mig, som du har lagt " i min Natur, jo ligere bliver jeg dig og min Fel-" sere. Og nødvendigen tillige desto behageligere for " dig og min Frelsere. Desto mere opfylder jeg " Hensigten, hvortil du har nedlagt i min Natur " disse Kræfter: at være andre Mennesker nyttig, " og med samme den Bequemhed, at kunde tage " Deel i den guddommelig Fornøyelse, at have " giort vel".

" Ja, jeg skal og vil elske: elske enhver: en " Jøde saavel som en Kristen, den Vantroende som " den Rettroende, og den som ikke elsker mig, saa-" vel som den der elsker mig. Hvorledes skulde jeg " hade Nogen, eller og kun ikke elske den Gud elsker? " og Gud elsker enhver".

" En falsk Indbildning, at jeg elsker mine " Medmennesker, er alt for ofte ligesaa muelig hos " mig, som at jeg elsker Gud. Derfor alvorlig " være min Eftertanke om, hvordan min Sindsfor-" fatning og mit Forhold imod enhver skal være be-" skaffen, naar jeg virkelig elsker ham, og elsker " ham ligesom mig selv".

" Øyensynligen skulde ingen Tilbøyelighed være " hos mig, at glæde mig over enhvers Beste; ingen " Menneskekierlighed hos mig, dersom mit Hierte " nogensinde stoed aabent for en hemmelig Fortry-" delse over Nogens Glæde; eller og kun var lige-" gyldigt derved. Ulysa skal intet være mig beha-" geligere, end at see glade og fornøyede Menne-" sker. Og aldrig skal mit Hierte staae aaben for " Misundelse: en ukierlig Fortrydelse over, at jeg " ikke er ligesaa lykkelig, sund, agtet eller bemidlet, " og ikke ligesaa glad og fornøyet".

" Derved skal det være mig umueligt, nogen-" sinde at bedrøve Nogen, naar ikke Pligter udfor-" dre det; eller nogensinde at forstyrre Nogens For-" nøyelser. Endnu mindre nogensinde at fornærme " Nogen. Men jeg skal stræbe, at erstatte enhver " ham endog uforsætlig foraarsaget Fornærmelse, og " igien at ophæve enhver endog uforsætlig ham til-" føyet Forurettelse. Og i tvilsomme Tilfælde hel-" lere glæde end bedrøve: hellere bevise for meget

" Gut

(*) Math. 22, 39.

" Got, endog ufortient Got, end at vise for lidet.
" Ethvert Onde, som jeg virkelig bliver vaer hos
" enhver, skal opvække min Medlidenhed. En oven-
" synlig Nød skal smerte mig. Jeg skal føde en al-
" mindelig Forbarmelse hos mig, og jeg skal glæde
" med de Grædende, ligesom jeg skal glæde mig
" med de Glade (*). Alt efter Apostelens Forma-
" ning: I føre eder som Guds Udvalte, hel-
" lige og elskte, inderlig Barmhiertighed,
" Fromhed, Ydmyghed, Sagtmodighed, Lang-
" modighed (**). Og efter den endnu høyere Læ-
" reres Formaning: være barmhiertige, ligesom
" eders himmelske Fader er barmhiertig " (***).

" Men dermed skulde jeg endnu ey virkelig være
" det, om jeg ey tilsøyede Nogen Uret eller Vold,
" eller undte og ønskede enhver Got. Jeg bør be-
" viise ham alt mueligt Gode. Ellers er det ey
" sandt, at jeg attraaer hans Beste. Derfor ha-
" ver ethvert andet Menneske en Rettighed til mine
" Kræfter og Evner, saavidt den kuns kan bestaae
" med den Pligt, jeg er mig selv skyldig. Det være
" mit bestandige Ønske, at blive saa mange Menne-
" sker, som mueligt, og saa meget, som mueligt er,
" nyttig, at være et mueligst godgiørende, tienst-
" færdigt og kierligt Menneske: at elske min Næste
" som mig selv: og derfor at arbeyde paa hans
" Siels, hans Legems, hans udvortes Tilstands
" Forbedring, ligesom jeg er forbunden at arbeyde
" paa min egen ".

" Derfor være mig først og fornemmelig en-
" hver Leylighed og enhver Formue hellig, at befor-
" dre Religion og Dyd iblandt mine Medmenneske!
" Aldrig maa jeg med Ord eller Gierninger blive
" nogen forargelig. Mit Exempel maa blive en-
" hver opbyggeligt. Og saavidt jeg kan undervise
" Uvidende, bringe Vildfarende tilbage, forbedre
" Lastefulde, hielpe de Fristede, styrke den Overbe-
" viste, og befæste de Retskaffne i Retskaffenhed,
" saavidt skal det og skee af mig med en oprigtig
" Samvittighed. En saavidt gudelig Medlidenhed
" og Forbarmelse skal bevise sig endnu virksommere
" hos mig ved andres aandelige Elendighed end ved
" deres legemlige ".

" Aldrig vil jeg hade Nogen for hans Vild-
" farelser. Det var Afsindighed, om jeg vilde hade
" ham formedelst Mangel af en guddommelig Vel-
" gierning, som jeg har eller tror at have. Og al-
" drig vil jeg ansee min Kundskab, som aldeles vig-
" tig og rigtig, eller ikke holde den for min Med-
" kristen, hvis Vildfarelse ey ophæver Troen paa
" Jesum. Apostlernes Ord skal være mig indtrykt:
" Vi som formaae det skal bære de Afmægti-
" ges Skrøbelighed og ikke behage os selv (*).
" Saavelsom og dette han umiddelbar føyer til:
" Enhver iblant os behage sin Næste til bed
" Gode, til Opbyggelse (**) v. 2. Og det
" Ord af Jakobus: Dersom nogen iblandt eder
" farer vild fra Sandhed, og nogen omvender
" ham, han skal vide, at han haver frelset en
" Siel fra Døden (***). Ikkun at det er en Vild-
" farelse, som styrter i Døden, og at Forbedring
" til det Gode derved blot ligger mig paa Hiertet;
" mere Religionens Udvelse end Kundskab hos en-
" hver: I Grunden blot Udvelsen ".

" Til den Ende vil jeg omhyggeligen udmærke
" for mig og andre de Sandheder, hvis Indskydelse
" i Levnet er aabenbar: og efter dem bedømme min
" og andre Menneskers Kundskab meer og meer fuld-
" kommen i dem. Men fornemmelig vil jeg, saa
" meget det staaer til mig, bidrage dertil, at Reli-
" gionen kan blive elskværdig for andre Mennesker:
" aldrig plage nogen dermed: men heller søge at
" blive enhver behielpelig til den Overbeviisning, at
" den er vort Livs Roelighed. Enhver skal see paa
" mig, at den giør lykkelig og fornøyet: ey mørk og
" prantesyren. Og jeg vil, saa meget jeg kan,
" bortskaffe de vildfarende Forestillinger og menne-
" skebadende Læresætninger, som hindre at kiende
" Religionens velgiørende Øyemærke, og bortskaffe
" det for den saa skadelige Indtryk, at den er deels
" Spekulation, og deels en utaalelig Byrde ".

(*) Rom. 12, 15.
(**) Coloss. 3, 12.
(***) Luc. 6, 36.

(*) Rom. 15, 1.
(**) v. 2.
(***) Jak. 5, 19. 20.

" Dybt være mig indtrykt, at iblant alle Velgierninger, som jeg kan udøve imod min Næste, " ere de de største, som jeg udøver imod min Næstes " Siel! Og derfor blive ingen Leylighed ubrugt af " mig, at udøve Velgierninger mod min Næstes " Siel! Jeg veed af mine Fornemmelser, at intet " gaaer over mit Sinds Roelighed. Derfor vil " jeg og, saa meget jeg kan tragte efter, at være enhver behielpelig dertil: Og til den Ende trøste i e " Bedrøvede, glæde de Sorrigfulde, indblæse de " Forsagte Mod: Trøste de Kleinmodige (*), og " til den Ende bestræbe mig for at opvække hos enhver Taalmodighed under det nærværende Onde og " Tillid til Gud, i Henseende til forestaaende onde " Ting. Men ogsaa strøbe, at betage ham Kilden " til al Sorrig og Uroe, den alt for store Vardie " af dette Livs Ting, og at befordre en rigtigere Be" dømmelse af samme, og et himmelsk Sind.

" Og for at naae alle disse Hensigter opvække " andre til Bøn og Betragtning. Lærer og paa" minder hinanden med Psalmer og Sange og " aandelige Viser (**). Religionen har den Hen" sigt, at hellige og bevoelige. I begge Henseender " maa den erindres og bringes i Bøn. O Gud! " ikke det Usædvanlige ved Tingen, ikke Frygt for " derover, at udskiældes for en Pietist, maa holde " mig fra, at nytte alle Leyligheder til min Næstes " Opbyggelse, og tit at opbygge mig med ham ved " en mere fælleds Bøn, og ved dit Ords fælleds " Afhandling!

" Men med alle saaledes udøvende Velgierninger mod min Næstes Siel skulde jeg dog saalidet " gisre Menneske-Kierlighedens Pligter en tilstrække" lig Fyldelse, som jeg gisr mig selv Fyldelse med " den Pligt, at elske mig selv. Jeg er hans Liv " og timelige Lykke saavelsom mit eget Liv og Lykke " alt hvad mig mueligt er skyldig. Altsaa for det " Første, at gisre til hans Ophold, hvad der er " mig mueligt; at bryde mit Brød for den Hungrige; " at klæde den Nøgne; at føre den Elendige i mit " Huus (***), at gisre vel og meddeele (***).

" Og at plieselden Syge: at staae den bie, som er " i Fare: paa mueligste Maade at hindre hos andre " endog Synder imod Sundhed og Liwet: Aldrig " komme den Fortegnelse paa de Kierligheds Gier" ninger mig af Sinde, som min Frelsere har beslut" tet engang i sin Tid at prøve og belønne min " Menneske-Kierlighed efter, og saa høytidelig be" kientgiort, at han har besluttet det (*). Klarligen " lærte han dermed, at han vilde see min Næstes Le" geme ligesaavel forsorget af mig, som hans Siel. " Og det var altsaa yderlig Misforstand, dersom " jeg vilde indbilde mig, at jeg var et godgisrende " Menneske, naar jeg intet er videre end et opbyg" geligt Menneske. Han selv bespiste ogsaa Hung" rige: og helbrede Syge: og gav en bedrøvet Mo" der hendes Søn igien.

" Og dernæst ikke allene at unde og at give " enhver Sit, ingensinde at tilføye Nogen nogen " Uret; men endogsaa at være ham behielpelig, saa " meget jeg kan; til at bortvende Fare fra ham, og " at hielpe ham med Raad og Daad til hans og sines " Tilstands Forbedring. En elendig Menneske-Kier" lighed, som ikke frembragte mere hos mig, end " at jeg ingen Mord blev, ingen Røver og ingen " Forurether!

" Og ikke allene at glæde mig over min Næstes " gode Navn, ikke at være misundelig over hans " Roes, men endogsaa paa mueligste Maade, at være " ham behielpelig til en velsortient Ære. Gierne " paa min Side at erkiende hans Fortrinne, og at " give ham den skyldige Ære: Ey at opløfte mig " over nogen: være ydmyg imod Høyere: og venlig " og tækkelig mod den Ringere: ikke domme andre " ukierligen: Men endog redde min Næstes gode " Navn, som bliver fornærmet uforskyldt: ey, naar " samme lastes og bagtales, ved Taushed erklære " mit Biefald derved, fornemmelig antage mig den " fornærmende Uskyldighed: og gisre min Næstes " gode Egenskaber prisligen bekiendt.

" Ikkun Oprigtighed og Sandsærdighed " være mig derved altid hellig og ubrødelig! Herre, " hvo skal være til Herberge i dit Paulun? hvo " skal

(*) 1 Thess. 5, 15.
(**) Kol. 3, 16.
(***) Jes. 58, 7.
(****) Hebr. 13, 6.

(*) Matth. 25, 35-36.

" skal boe paa dit hellige Bierg? Den som ey
" bagtaler med sin Tunge og ikke gior sin Næste
" Ont (*). Men ogsaa den, som taler Sand-
" hed af Hiertet, den som haver soeret sig til
" Skade, og vil ikke forandre det (**), som
" afslægger Løgn og taler Sandhed med sin
" Næste (***). Jeg seer klarligen, at det hele
" menneskelige Selskabs Baand, at al indbyrdes
" Fortroelighed beroer derpaa, og at altsaa Gud al-
" vorligen maa vilde det".

" Jeg vil derfor ubrødeligen holde mit Ord
" og mit Løfte. Men og i alle mine Ord og al min
" Tale skal Sandhed være mig hellig. Jeg skal al-
" drig tillade mig selv, at trænke den, end ikke i de
" Tilfælde, hvor jeg ingen Fare har at frygte for.
" Endog en uskyldig Forstilling kan svække andre Men-
" neskers Tillid til mig og hindre mig, fremdeles at
" blive ham saa nyttig, som jeg ellers skulde være
" bleven. Og uden eedelige Bevidnelser maa alle
" mine Løfter og Forsikringer være andre troeværdige".

" Og saaledes vil jeg, saalænge jeg efter Guds
" Villie skal være iblandt mine Brødre paa Jorden,
" handle iblandt mine Brødre paa Jorden. Dog
" vil jeg ikke engang sætte mig den Belønning til
" Formaal, at efterlade mig Navn af en Menne-
" ske, af et velgiørende, medlidende, retfærdigt og
" nyttigt Menneske, at begrædes ved min Liigkiste af
" Enken, den Faderløse, eller af det Almindelige.
" Kierlighed til Gud skal fornemmelig oplive mig
" til ogsaa at elske min Næste: Den Overbevisning,
" at handle til Guds Glæde over hans Skabnin-
" ger, imedens jeg handler til mine Brødres Glæ-
" de: O Gud! hielp mig til en sand gudelig Kier-
" lighed til min Næste!"

Det syvende

" Jeg skal elske enhver: og jeg vil elske: Men
" jeg er ikke kaldet til at elske enhver lige stærkt.

" For det første kan jeg ikke efterlade, at elske
" det retskafne dydige Menneske meer end det laste-

(*) Pf. 15, 1-3.
(**) v. 2-4.
(***) Eph. 4, 25.

" fulde. Gud elsker ham meer: og jeg er ogsaa
" anviist, at elske Brødrene fornemmelig (*). Saa
" ledes anviser Paulus Philemon, nu hereefter at elske
" Onesimus mere og stærkere (**). Min Glæde
" ved Dyden kunde ikke have sin behørige Storrelse,
" dersom jeg ey fornemmelig elskte dem, som have
" Dyden."

" Og de, som fornemmeligen ere andre Men-
" nesker nyttige. Efter den almindelige Velvillig-
" hed, som maa oplive mig, kan jeg ikke undlade
" at elske dem for det Gode, som vederfares andre
" ved dem. Og deri skal ingen Undersøgelse af Be-
" vægelsegrunde, ved hvilke de giøre saadant, hin-
" dre mig."

" Og dem, jeg fornemmelig har Leylighed til
" at være nyttig: Enhver, som frem for andre er
" trængende og bequem til min Kierlighed. Kier-
" lighed forbinder mig til, at vise mod andre Men-
" nesker; saa meget godt, som jeg kan vise dem: og
" derfor dem mere end andre, som jeg kan bevise mere."

" Og de, som besynderlig have giort mig godt.
" Taknemmelighed mod Gud forbinder mig, at elske
" dem som Middelpersoner af hans Velgierninger
" imod mig. Og ham, som skabte mit Hierte, skabte
" det med Kierlighed til en Velgiører."

" Og min Fiende og Modstander er jeg for-
" nemmelig anviist til at sve Kierlighed imod, at
" overvinde det Onde med det Gode, og at vinde
" ham ved Velgierninger. Ælske eders Fiender:
" velsigne dem, som eder bande, giøre dem
" godt, som eder hade (***): Jeg veed af Erfa-
" renhed, ved hvad for en Kamp denne Pligt ofte
" maa trænge igiennem hos mig: Jeg vil derfor
" ganske besynderlig udrykke mig den."

" Først det Ord: Holder Fred med alle Men-
" nesker, saa vidt det staar til eder (****).
" Den Pligt: paa muligste Maade at vogte mig for
" nogensinde at opvække nogens Had og Vrede mod

(*) 1 Petri 2, 17.
(**) Philem. 16, 17.
(***) Math. 5, 44.
(****) Rom. 12, 18.

hellige Skrift selv. Alle Spørsmaal, som herved kan anbringes bør ikkun tiene at ophielpe Hukommelsen og lokke den sammenhængende Fortælning af Barnet, efter at det stiftig nok selv har læst det. Og har Børn ingen Stunder til Bibel-Læsning (men de bør have Stunder dertil, i Steden for at rende paa Gaderne den hele Søndag og Søgnedagenes Aftener) saa er den eenfoldige Udenadlæren dem vist til ingen Nytte, thi saa meget huffer vi nok alle om os selv, at det første er gierne glemt, medens man endnu lærer paa det sidste, i det mindste hos de 99 af 100.

Og om end Barnet beholdt det, hvad vidste det saa? Lucius har alt her oven for besvaret dette. I Bøger, som nærværende og dens Lige kommer endog dette til, at det arme Barn plages med reent unyttige Ting. Thi hvad i al Verden skal det nytte den tilkommende Bonde, Skomager, Soldat eller Arbeidskarl at vide at "Noæ Ark var tre hundrede Alen lang, halvtredisindstive Alne bred og tredive Alne høy". S. 47; At Isaak avlede Tvillinger med Rebekka. S. 51; At Joseph lod føre sin Fader og dens hele Huus ned til Egyptен paa Vogne. S. 55; At "Israels Børn vare "sexhundrede tusende, tretusend og femhundrede og "halvtredsindstive, da de ginge af Egyptен S. 56"; At Joderne i Jerusalems Beleiring aad Møg og Skarn S. 67; At Bonifacius den Tredie var den første Pave, der kaldte sig et almindeligt Hoved over den gandske Christenhed S. 89; At den første tydske Bibel er trykt ved Hans Luft S. 101; At Nyrenberg og Reutling vare de to eneste Rigsstæder, der underskrev den augsburgiske Konfession S. 102; At det passauske Fordrag og Forlig fulgte paa den smalkaldiske Krig S. 103. — Vi sige neppe for meget, naar vi forsikre, at tresierde Deele af denne lille Bog ere opfyldt med slige slet unyttige Ting, og at den følgelig ikke kan tiene til andet end at danne, som sagt er, en Mester Gert Vestfaler og hans Lige.

Endnu have vi ikke talt om de mange Ting, som staae der gandske kort og plat i Svarene, og bog behøve langt meere Forklaring og Oplysning end et Barn rimeligviis kan vente, der ikke havde lang Tid at gaae i Skole. Slige Børn skal kun meget lidt opbygges af: at Loths Hustrue blev omvendt til en Saltstotte S. 51; At Jakob avlede fire Børn med sine tvende Koners Tienestepiger S. 55; At Roboam sagde sig at ville straffe sine Undersaatter med Skorpioner S. 62; At Joderne i deres Adspredelse leve uden Konge, uden Fyrste, uden Offer, uden Alter, uden Liv-Kiortel, uden Helligdom S. 68; At Maria har undfanget af den Hellig Aand S. 70. o. s. v. paa utallige Steder.

For de fleste af vore Læsere have vi venteligt opholdt os for længe ved denne Bog; men vi troede, vi burde giøre det, der stod i vores Magt, for at hindre, at den ikke kom i Fleres Hænder end den ventelig er, da den alt er saa gammel (*).

Saasom det egentlig ere tvende Bøger, skiønt nu trykte under Eet, saa har de derfor de anførte tvende Titler, og den gode sal. Mummes typographiske Overdaadighed er endda gaaet saa vidt, at han har ladet dem begge stikke (temmelig slet) i Kobber, som giver dem en særdeles baroque Anseelse.

(*) Som en gammel Bog kom det os ikke til at tale om den, men den er dog bleven anmældt i Aviserne som nye, og er ogsaa ventelig paa nye aftrykt, som vi slutte deraf. Saliggiørelsens Orden er udkommet 1741 for sig, Spørsmaalene ventelig først 1751 eller dog ikke meget før. De har altsaa været hver for sig. Her derimod findes de med sammenhængende Paginering og Signatur under Eet. For Resten ingen Fortale, intet Aarstal, ingen Bogtrykkers Navn og Tryk og Papir overhovedet som den pleyer at være i alle Katechismer.

Trykfeil i No. 42 og 43.

S. 466 L. 3: i Stedet for Støv læs Rov. S. 467 L. 6: i Stedet for Opdragelse læs Opdagelse. S. 469 L. 16: i Stedet for tillod læs tilbød. S. 470 L. 11: i Stedet for Taler læs Tavler. S. 472 L. 17: i Stedet for Rodransen læs Kodransen. S. 473 L. 19: i Stedet for Shorgeir læs Thorgeir. S. 474 L. 2: i Stedet for præcepta læs prærepta. S. 474 L. 4: i Stedet for p æc læs prær. S. 474 L. 8: i Stedet for Fiiöbaugsgarda læs Fiörbaugsgarda.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 49. —— 1773.

Den Viborger Samler. 8. 52 No. 1773.

Paa en Tid, hvor Videnskaberne her i Rigerne ere endnu i sin Barndom, og hvor man i mange Provinzer endnu hverken læser eller skriver, fornøyede det os ey lidt at see, at man i Viborg Bye, som dog endnu er hverken et Paris eller London, alene af en utrættelig Nidkierhed for Videnskabernes Opkomst, uden andre Opmuntringer end Fædernelandets og det Almindelige Bestes Fremtarv, af egne Kræfter og ventelig først efter mange mislykkede Forsøg, til en uforglemmelig Ære for Viborg og Viborg Stift, allerede har bragt det til den Fuldkommenhed — at man trykker ret læselig.

Denne Fortieneste er i vore Tider ikke ubetydelig. Det var kun i Overtroens Tid at denne Konst var foragtet, og at man var uvis om til hvilken Ild man skulle domme baade dens Stiftere og Dyrkere; man holdt sig til Siælen hvor Kroppen manglede, og man kanoniserte, som bekient, den salige Faust paa en ulyksalig Viis i meer end een tydsk Farce; man troer nu mindre, men grundigere, og man er endelig overbeviist om, at de fleste af baade Alderdommens og de nyere Tiders udødelige Verker, fra Homer til den Viborger Samler, uden denne Konstes Beskyttelse ville være enten forlorne eller fordærvede. Man foreviger Bogtrykkere tilligemed Skribentere; de Manutier og Elzevirer blant de ældre, og de Hartknocker og Mangorer (*) blant de nyere, vil igiennem Aartusendes Aartusende være uforglemmelige Exempler paa en skiøn Sværte og en korrekt Tryk.

Man skiær endog temmelig vel i Træ i Viborg; Vignetten til dette Skrift forestiller en Merkurstav, en Trompet, og det første Par i Eden, i en Medaillon mellem to Skiver hvori Aarstallet 1773 er indskaaret, som alt hviler paa et Fodstykke hvorpaa attergten er indskaaret disse betænkelige Ord: Den Viborger Samler. Ideen er mere kurieus end lykkelig. Merkur og Adam staae ey vel sammen, og Skiverne er egentlig et Insigne for Fuglekonger. Men Snittet er fiint. Kiendere forsikkre at det overgaaer langt Dyret i Gevaudan, Gilli, Nissen, og alle Træsnit fra Residentsstaden; og hvad vil man saa mere?

Den Viborger Samler er ellers et Ugeskrift. Et Ugeskrift er den Viborger Samler, et Repertorium af philosophiske og moralske, lærde og politiske, spekulative og kritiske, Traktater, Undersøgninger, Kontroverser, Betragtninger over Religionen og Sædelæren, Naturlæren og Naturhistorien, Fædernelandets og den almindelige Historie, Opdragelsen og Levemaaden, Handelen og Agerdyrkningen, hvortil kommer Samtaler i de Dødes Rige, Lovtaler, Dispositioner, allehaande Bekiendtgiørelser, Nyheder, Dødsfald, Kiøbslutninger, Landstings og Tamperrets Sager, Proklamater o. s. v. En Encyklopædie af alle Videnskaber og Konster, et Bibliothek, et Adressekontoir for Viborg og Viborg Stift med underliggende Landsbyer, Skoler, Kirker, Herregaarde, til Beste for Hr. Man-

(*) Hr. Mangor har trykt, udgivet, og ventelig forfattet det meste af dette Skrift.

gor og Hr. Mangors Arvinger; alt dette findes i den Viborger Samler.

Man kan altsaa let forestille sig at den Viborger Samler ey paa alle Steder er sig selv lig; at Religionen og Sædelæren, Naturlæren og Natur-Historien o. s. v. ey ere alle lige vel- eller lige slet behandlede. Man bedrager sig heller ikke; den Viborger Samler er ey paa alle Steder Musernes Yndling: men man maa være billig; man finder Artikler som ere behandlede med den fuldkommeste Nøyagtighed, og som i alt svare til det Haab man har giort sig. Under Dødsfalds og Proklamaters Bekiendtgiørelse, hvis Vigtighed enhver indseer, har vi ey fundet een eeneste Urigtighed, og hvor Borgemester og Raad taler, der taler Borgemester og Raad som det bør. Kiøbsluttninger og andre Bekiendtgiørelser ere med lige Redelighed anførte, og i Landstings og Tamperrets Sager har Forfatterne sin Styrke.

Det er heller ikke til mindre end til hele Familiers Forbedring og Oplysning at den Viborger Samler har dyppet sin Pen "Man har af adskillige "Tegn ventet," lyder det i det første No. af dette Ugeskrift " at den Undersøgningsgeist, der saa kiendelig udmærker vore Tider, skulle engang tilveye" bringe den lykkelige Forandring, at Folk ville skamme sig ved at hænge i Sædvaner og Fordomme. "Men førend det kan ske, maa den almindelige "Tænkemaade endnu meget forandres: Sandhed "maa erholde mange smaa Fordele, førend den kan "indlægge sig saa fuldkommen en Seyer. I før "maa Smag, Indsigt og Levemaade nødvendig for"bedres hos de Ulærde. Disse udgiøre egentlig Lan"dets Styrke, og paa dem beroer dets Velstand."

Til dette store Værk betiener den Viborger Samler sig vexelviis af Bon og Trudsler, Satirer og Lovtaler, i Vers og Prose. Her er en Prove paa at udrydde Sædvaner og Fordomme i Dialoger:

"Epaminondas: Velkommen min Herre! til de "Elysæiste Marke! Tor jeg spørge dem hvem de er, "og hvorfra de kommer? Bernstorf: Jeg kom"mer fra Danmark, hvor jeg har været Stats"Minister; mit Navn er ellers Bernstorf". Nu gaaer Diskursen an for Alvor, og efter to Blade er der ikke en Sædvane eller Fordom meer i heele Viborg. Vi forbigaae det virkelig Lucianske og Fontenelliske Sprog, og den Smag, Indsigt og Levemaade, som derved saa mærkelig forbedres hos de Ulærde. Vi glæde os alene ved den lykkelige Forandring, som saa kiendelig udrydder Sædvaner og Fordomme i det kiære Viborg.

Denne lykkelige Forandring tilveyebringes ikke mindre ved et Vers af den salige Kammerraad Scheide i Randers, over Guds Værelse, bevist af Menneskets Vankundighed: Et rigt Thema, som Hr. Kammerraaden har behaget at udføre saaledes:

" Af de utallige bebøede Tumle-Tuer
" Bestrøet i Verdens Rum hvor de kuns fylde lidt,
" Vi nogle her og der i Himmellusten skuer,
" Men hos de Viseste den Kundskab gaaer ey vidt;
" Maaskee de sexten see med velbevæbnet Øye,
" Som uafladelig besirkle fælles Soel.
" Men vi os tabe slet med al vor Flid og Møye,
" I Rummets Strækning fra dets Syd- til Nordre Pool!
" Hvad er vel Rummets Poel? Hvor ere disse Stranker?
" Er det ved Halen af den lille Biørn til Nord?
" Ney, de i Kloderne, som om Nordstiernen vanker,
" Til alle Sider see, som vi paa denne Jord;
" Den Bygning og det Rum sig lader ey begribe,
" Jeg hovedsvimmel saaer, den Reyse er for lang—

(gandske vist for ethvert andet Adams Barn, men for en Virtuos, som i lige Linie nedstammer fra de ni Muser, er denne Reise kun en Lysttour.) Videre:

" Helst om vi skulle os til Kloderne begive,
" Som vores Stierner har til Soel og derom Gang,
" Kom da her need igien paa vores liden Tue,
" Den er mod Verdens Allt, som Sandskorn er mod den.
" Kan du Ild, Vand, Luft, Jord, dig selv, Dyr, Fisk, Orm, Flue,
" Og Vexters mindste Part beskrive? Ney min Ven,
" Naturens Forskere har giort, og daglig giøre
" Sig megen Flid for at udgrunde stigt og meer;
" Men hvad er det hvormed de os om Munden smøre?
" Jeg veed mod jeg ey veed, som Feer mod Alper er.—

Hvad har dog ikke Løvenhoeck, Reaumaur og Busson smurt Europa om Munden med? Forf. taler derpaa i de høye Toner, om Legemers Oplosning, om Magneten, om Insekter, om Nelliker og Dyvelsdræk; og udfører sit Thema mesterlig; den menne-

menneskelige Vankundighed spiller overalt en stor Rolle i dette Stykke, hvorfor det og har fundet et saa overordentlig Bifald der paa Stedet, at den Viborger Samler ey har kunnet berøve sine Læsere den Fornøyelse af nok et Poem fra samme Haand, som vi dog af Ærbødighed mod vore vil undlade. Vi vil i den Sted gjøre vore Læsere bekiendt med en anden Homer der paa Stedet:

" Bav tænker det er let at skrive,
" Og dog en grundlærd Mand at blive.
" Ha, ha!
" Hans Pande glimrer som en Stierne;
" Hvad kommer ey udaf hans Hierne?
" Ha, ha!
" Hvad findes der?
" Emblemater, Emblemater.

* * *

" Mæv taler ey om ringe Sager;
" Han græder, leer, og atter klager.
" Ha, ha!
" Han siort af Talekonsten praler,
" Ei uden i Figurer taler.
" Ha, ha!
" Hvad mon det er?
" Apostropher, Apostropher.

* * *

" Trax roder i Ontologier,
" Vil tugte Verden saa det svier.
" Ha ha!
" Scholastisk Pande Rynker drager,
" Han smor af nye og gamle Sager.
" Ha ha!
" Hvad smor han da?
" Systemata Systemata.

* * *

" Pedrin sin Tunge veed at tumle,
" Lær syv Slags fremmet Sprog at brumle.
" Ha ha!
" Ei nogen Punkt forbi ham glipper,
" Paa Gloser pukker han og tripper.
" Ha ha!
" Spørg kun derom
" Hans Lexicon, hans Lexicon.

* * *

" Max svær, hans Fædres Troe staaer Prøve,
" Ei Kiettere skal ham den røve,
" Ha ha!
" Ja Paven sig har mægtig irret,
" Han veed, han tit har sig forvirret.
" Ha ha!
" Hvem troer han da?
" Compendia, Compendia.

* * *

" Gaaer ei det Uhr hos Advocater
" Heel ret til Vel for heele Stater?
" Ha ha!
" Kuns Penge, Eeder svage ere,
" Han veed den Konst at procedere.
" Ha ha!
" Strax fører han
" Sin Codex an, sin Codex an.

* * *

" Gargil kan lykkelig curere
" I Koldsyr, Blodgang, og hvad meere.
" Ha ha!
" Fra Himlen henter han hver Pille,
" Han Døden aldrig giør sin Ville.
" Ha ha!
" Hvad hielper da?
" Specifica, Specifica.

O bøyer eder I Tulliner
For saa guddommelig en Pen!

Men til at udrydde Sædvaner og Fordomme er, som bekiendt, intet bequemmere end Lovtaler, hvem ikke under ikke deres Herredomme over Hierterne, og hvor mange Helte skylde ei dem alene sine Laurbær. Den udødelige Sejervinder, som paa Papiir trodser Cæsars og Condes Triumfer, var ofte her i Livet en Mufeteer; og for 3 mk. eller et Middagsmaaltid setter en Cicero fra Provinzen enhver som kan rime og betale ved Siden af Voltaire. Uden at fornærme Lovtalerne over Turenne, Knud den Store eller — sal. Provst Vindfeldt, tilstaaer enhver ventelig dette. Men Lovtaler forbedre og Smagen, og udbrede Indsigt og Levemaade hos de Ulærde. Derfor har den Viborger Samler ei kundet undlade at levere sine Læsere følgende dyrebare Stykke:

Lov-

"Lovtale over Sal. Hr. Provst Vindfeld"

"Du est død, min Broder! Hvilken Sympathie i vore Fornemmelser! Din Skytsengel forstærkede mig det, for nogen. Jeg saae fraværende "dine tillukt Øine med vaade. Ak! jo stærkere Geist, "jo snarere Brud. Din Aand havde fortient andet, "end et Leer-Binding. Hvi omgaves den ei med "Marmor eller Kobber? Skulle et Solv-Kar være "for godt til et Guld-Æble? Hvilken Discipel i "vor Skolegang! en Falster ønskte, Du var hans "Søn, en Dorsk, Du var hans Lige. Hvilken "Cantor! Riber Dom-Kirkes Orgelværk tabte sig "ved Din Engle-Stemme, naar Kirken ryslede ved "Din Rostes Magt. Maaskee Du derved sprængte "et Fag, som Din Aand endnu kunde boet i. Hvilken Prædikant af Veltalenhed paa Dansk og Tydsk! "Hvilken Provst! hvis Retsindighed og Retvyndighed aldrig svigede hinanden, og ville dog ei være "Stifts-Provst i Viborg. Hvilken Philologus! "kiendt med Romere, Græker, Hebræer, Chaldæer, Syrer, Arabier, og ville dog ei være Professor Lingvæ Hebraeæ! Hvilken Mand! værd "Udødelighed, som jeg herved vil strøbe at skiænke "Dit Navn. Mand hos Din dydige Kone, dog "undte Lyiken Dig ei at blive Fader. Mand i "Dit Embede, dog var du ei Herre. Mand i Lær"dom, dog ei selvkloa. Mand i Omgang, dog ei "særsindet. Mand i Medgang, dog ei stolt. Mand "i Modgang, dog ei ligegyldig. Min beste Ven! "vort Venskabs Baand, som Dyd og Gemytters "Harmonie havde slynget, er nu sønderslidt paa "denne Jord; men paa den nye Jord skal en evig "Aand knytte vore harmoniske Siæle med de fineste "Baand, som aldrig kan opløses, hvor Du, som en "Stierne af den første Rang, skal forlade Jordens "Skygge, og deele Din høye Viisdoms Straaler "med de Væsener, til hvilke Forsynet har giemt og "bestemt dem."

Det er efter disse Mønstere i den skiønne Litteratur ey at forundres over at den Viborger Samler, for tillige at vise sine dybe Indsigter i Kritiken, i et Brev til en "Min Herre" der paa Stedet, har behaget at tilkiendegive sin yderste Misfornøyelse over den Kritiske Journal for 1773. Han beklager med mange redelige Patrioter, at de forrige Forfattere af denne Journal have hørt op at skrive. Han har den Høflighed at forsikre Forfatterne af Bibliotheket at deres Recensioner vare baade faa og slette, at man med mindre Umag kunne indrykke Projekter og Ordgaader end levere velskrevne Kritiker, og han viser i sær en besynderlig Hengivenhed for Recensionen af Hr. Thornings Kirkehistorie i denne Journal: den er, siger han, anført med al kritisk Høytidelighed, igiendreven, og indtil Kiedsommelighed igiennemheglet. Han vil ei engang tale om den "forsprengte Vittighed" hvorpaa Recensenten overalt er saa ødsel. Han fræver Beregningen over Jyllands Præstestab til Beviis, og siger mange smukke Ting om denne Recension, hvorover vi forundre os slet ikke; det var blevet en temmelig almindelig Fordom at Hr. Thornings Kirkehistorie var et slet Skrift, det hører alfaa den Viborger Samler til at udrydde den; Hr. Th. er desuden hans Landsmand, maaskee selv Medarbeider i den Viborger Samler, fortiener han da at "igiendrives?". Men den Viborger Samler laster Recensenten og Hr. Th. tillige; Hr. Th. fordi han skriver slet, og Recensenten fordi han beviser at han skriver slet: De forrige Forfattere af Journalen, troer han, ville hudflettet ham paa en anden Maade; kan gierne være; enhver har sin, den Viborger Samler, som nu tillige af egen Erfaring kiender vores, kan dømme om Hr. Th. har vundet eller tabt ved Byttet, og det er alt hvad vi har at svare ham. V—v.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 50. —— 1773.

Det bergenske Magazin. Sex Hefter, 8. 1773
Trykt i Bergen hos H. Dedechen.

Periodiske Skrifter ere ingensteds mere nyttige end i Provinzerne; udelukt fra al Kundskab om Hovedstadens Literatur, og dens udødelige Verker (ifald den har nogen) lever den almindelige Mand der i en sørgeløs, ofte lykkelig, Ligegyldighed for alle ni Muser — og læser Priiskouranter.

Man skulle læse dem til evig Tid, hvis det var en Skam for enhver, som vidste meer end andre, at meddele det, alene fordi det ei var uforbederligt. Men man har allerede længe sat sig over den Fordom; og der ere saa mange som endnu have Melk behov, og ikke sterke Spiser, at man kan skrive længe for et saadant Folk med Nytte uden at skrive Mesterstykker.

En Forfatter i den Henseende bør sørge for alle slags Læsere, han bør taale, at et vittigt Hoved, som læser "Man tager en halv "Tønde beste Malt og behandler som til anden "Bryg; naar Saften er draget deraf, lader man "det løbe igiennem en Rost, da Urten eller Vørte- "ren samles i et Kar for sig selv" siger ham: at han sover om han aldrig skriver, og at en Landmand, som læser en smuk Madrigal, legger den bort, fordi han ei kan behandle den som Kartofler. Agerdyrkeren og Kiøbstædborgeren, Ølbryggeren og Poeten bør have lige Ret til hans Omsorg; den bør tiene til at forene disse stridige Parter engang til Nytte for det Almindelige.

Men Foredraget maa ogsaa tiene dertil. Man bør ei længere giøre alle Læsere den Uret at troe at man skriver for Barbarer, man bør oplyse og fornøye tillige.

Den nytter meest som nytter og fornøyer;
Moralen, som Naturen er,
den elskes mest i dens Fortryllelser,
som Slibningen en Demants Værd forhøyer;
den hos en Lovens Prædikant
kun af den blinde Hob, som skiælver for dens Lære,
giør Helgene af Tvang; men skrevet af Voltaire
og spillet af Clairon, den alle Hierter vandt.

Et slet Foredrag er undstaaeligt, og med de dyrebareste Sandheder, med den grundigste Lærdom, og det allerredeligste Hierte, maa en Forfatter, som skriver slet, altid frygte for at høre:

Ah Ciel! que de vertus vous me faites häir!

Det bergenske Magazin er ikke fra denne Side mest roesvædig, men det er maaskee alle Magaziners Skiebne; Materierne ere bedre valgte. De medicinske Artikler ere alle ypperlige, og alle — oversatte af Tissot. Af originale Stykker er Egenkierligheds Tempel (ifald det ogsaa er en Original) det beste. De andre nærme sig meer til Middelmaadighed, Poesierne ei undtagne. Man har tillige indrykket fremmede Stykker, og for tredie, vi vil haabe for sidste Gang, aftrykt Hr. Evalds og Hr. Fastings Vers, Da jeg var syg o. s. v., som vore Læsere maaskee kiende af de Kiøbenhavnske Adresse-

Kontoirs Efterretninger, og af den Kritiske Journal for 1772. Vi betiene os af denne Leilighed for at anmerke et Par Trykfeil, som synes at berøve Meningen den menneskelige Forstand, som man ellers ei ret vel kan negte Forfatterne: Hos Hr. Evald:

Som Skaberen kun henter Fryd af sig,
Og under andres Hielp er lykkelig

bør ventelig læses uden; og i Hr. Hastings Vers trøe vi bør i Steden for sommer staae

En Lethe strømmer i mit Glas

som vi dog alt overlade til høyere Eftertanke.

V. — V.

Aftentanker til høyere Eftertanke, udgivet af et patriotisk Selskab i Bergen. Bergen, 1773. 8. Trykt i Mag. Hans Mossins privilegerede Bogtrykkerie.

„Af alle Fornemmelser i Verden er der ingen „behageligere Fornemmelse, end Fornem„melse af Kierlighed" — Hvem venter ikke af denne Begyndelse en Kommentar over Ovids Konst at elske, en Roman, eller deslige, og hvem formoder at denne Fornemmelse af Kiærlighed, „som af „alle Fornemmelser er den behageligste Fornem„melse" gaaer alene ud paa „At give et Lands „eller Byes naturlige Historie i Hensende til Eko„nomien og Husholdningen" Det er altsaa ikke længer hos en lykkalig Brud, ikke hos belsnnede Elskere (Dagen efter Brylluet) man skal søge dig, himmelske Venus! det er hos eder I Landhusholdningsselskaber fra Storbritanniens Lande til Klippene om Bergen, i eders Verksteder vil hun bygge sit Tempel, og eders Øyne skal trække hendes Vogn.

Allerede i det andet Stykke af disse Aftentanker, betragter Forf. Mennesket som et Dyr, og henter Exempler fra de Vilde i Amerika (hvorfor saa langt borte?); de tale derpaa om Reder og Huler, og om det dyriske hos Menneskene at de søge deres Ophold, fordi de have Legemer der trænge til Ophold. (Gid dette Exempel var det eneste). Derfra tales om Erobrere, som lignes ved Haner, om Nimrod og Kain, om Taarnet i Babylon, og i den Anledning om Handel og Seilads og „de store Magter i „Verden, som befordrede denne Handel og Seilads." Saaledes (sige de) er da Verden blevet bebovet, endog paa langt fraliggende Stæder.

Efter disse Præliminarer forekomme Betragtninger over de første borgerlige Selskaber, om Lysnes Oprindelse, med mere; (alt efter Montesquieus Maade, i det ringeste udtrykt med Ord og Bogstaver, ligesom hos ham); og derefter har Forfatterne den Godhed at gisve Mennesket til Menneske igien (hvorfor man har Aarsag ikke at være dem lidet forbunden)

Nu forestiller enhver sig let at læse Historien af det egyptiske og assyriske Rige, om Skuespillene under de romerske Keisere, og mere, som angaaer (de første Menneskers) Levemaade efterat at Forfatteren har giort dem til Mennesker igien; man bedrager sig heller ikke; man saaer her de forsædne Anvisninger til Asiens og Egyptens Statskonst, til Historien af Israels Børn i Ørken, og — Bergens Ildebrande

Og derefter — var det os umueligt at læse længere.

Man maa tilstaae at Hr. Stiftsprovst Mossin (som man har sagt os er Forfatter til disse Aftentanker) er gandske undtommelig paa Betragtninger; han er tildeels lærd, og overalt utrættelig. Han har forunden en Haandskriver, som daglig kopierer hans Diktater, tillige et Bogtrykkerie til sin Tieneste, som i nogle Aar aldrig har manglet Arbeide. Han skriver uafladelig, over alle Materier, og i alle Formater. Han har Korrespondenter i to Kongeriger, som forsyne alle Provinzer med Magaziner af Huus-Postiller, Mosebogers Forklaringer, Terminologier, moralske Betragtninger, og flere kurieuse Skrifter af forskiellig Bonitet og til forskiellige Priser. Han skriver for alle, uden for Efterkommerne, men hans Vahrer ere derfor ikke mindre currente; de har alle hver sin Nytte, og kan forbruges paa meer end een Maade.

Vi havde nær glemt at Forfatteren skriver ogsaa Tydsk. Vi anføre følgende Stykke in Natura, til Prøve paa dette Sprogs Tilstand i en Bye, som i forrige Tider var saa befiendt for sin tydske Handel, som har endnu en tydsk Kirke og to tydske Geistlige, og som alene ved dette Sprog har fordervet sit eget:

„Den 10den Januarii in der Teutschen Kirche, „Prädiget Hanbt-Prädigen. I Hr. Pastor David Ni„colaus Schönfäldt. Nachmittag Hr. Pastor Joh. „August Büttner, und so Altoniret es immer in Teut„ske Kirke, wer den ein Sontag die Honbt Prädigt „verräthet, hat die andere Sontag die Nachmittags „Prädigten.

V. — V.

Tvende

Tvende Prædikener, den første om Almisser, af den høyberømte Præst i Haag Jacob Saurin, den anden om Kierligheds Væsen og Maal, af den berømte Hofpræst i London Dokt. William Scherloch, oversatte af Fransk ved Ulrich Fridrich Cortin Bergen, 1773. Trykt paa Oversetterens egen Bekostning. 72 S. 8.

Saurin og Sherlock (saaledes bør den sidstes Navn skrives, og ikke som her paa Titelen: Scherloch) ere saa store Mynstere i den geistlige Veltalenhed, og paa et grundigt, ordentligt og fatteligt Foredrag af Religionens store Sandheder, at deres Navne vil blive lige saa udødelige som den Lærdom [illegible] har forkyndet; man har derfor læst og oversat, omstøbt og fordervet deres ypperlige Skrifter, i saa forskiellige Sprog, efter saa forskiellige Methoder, i saa forskiellige Skikkelser, at den, som ikke kan [illegible] dem i deres eget Sprog, kan sielden være sikker paa [illegible] læse andet end Fragmenter i deres Sted, foredragne [illegible] en almindelig Postilstiil, og til Trøst og Husvalelse [illegible]anskabt med Phraser og Non-Sens.

Efter alle disse Forvandlinger og Oversettelsers Oversettelser var det endnu Bergens Skiebne at hiemsøges med en slet Kopie af Sherlock, omstøbt efter en fransk Paraphras, i en ugrammatikalsk, tør, og skolepedantisk Provinzialdialekt. At denne saa kaldte Oversetter (som Recensenten for gandske faa Aar erindrer sig at have seet med en Tromme og Rangle) i Haab om Bifald eller Kontanter, til det tilstundende Nyeaar har vovet at opvarte sine Faddere og andre Patroner der paa Stædet med denne første Grøde af hans Skole-Ukrud, det kan alt skrives paa hans Ungdoms og Uerfarenheds Regning; men at hans Hr. Fader, som kongelig Lektor og Inspektor ved det fridericianske Seminarium i Bergen, i Kraft af sin faderlige Myndighed ei har søgt at afværge denne Misgierning, det er uden al Undskyldning;

Han forstaaer Fransk; han burde sagt sin Søn hvad man aldrig kan sige en ung Skribent for ofte:

Dans la lice ou tu vas courir.
Songe un peu comme tu hazardes,
Il faut egalement ofrir
Et ton Front aux lauriers & ton Nez aux nazardes.

Vi kan retfærdiggiøre vor Dom alene ved at anføre følgende, som dog ere Skiønheder i Betragtning til det Hele: Medlidighed og medlidig forekommer paa meer end 80 Steder, giort Rov, bemantle, der uden for (ausser dem) usigelig Forbandelse, Majestæten forbløffer, Faster (jeunes) i Plur., hvorved man ellers altid i Sing. forstaaer Tante; ongefær, som er noget nær Tydsk; jeg kan ikke bare mig for; Gud har ikke behov Gryder; Naader i Plurali, Hr. Wandal skriver Onder, som er ligesaa uret; slap Sædelære, man siger slappe Sener, slappe Spiser, det lübekske Drengebarn talte om slappe Bryster, men det var det bergenske Drengebarn forbeholdt at sige slap Sædelære; alle de Slag Gud har slaaet paa vore Kirker, synes at være en Tommermands Metaphor; rygte bruges alene om Køer og andre Kreature; den Fordrevne han opsanke Vraget; Velskikkenhed finde vi tre gange brugt ligesom Regul, Artikul, Staat paa adskillige Steder; sikkerligen, er sikkerlig slet Dansk; de skal ikke tørre sige; frielig virkende Væsener — Kristopher Maurbrekker i Didrich Menschenschrek kan sige freilich naar han kræves til Vidne om Beleiringen ved Ragusa, og ingen taler et Ord, fordi Kristopher Maurbrekker, som alle Maurbrekkere, er fød paa tydsk Grund; men frielig er, som det skrives her, hverken Svensk, Tydsk eller Dansk; — altsaa siden staaer bedre i en Stevning; Elendigheds Kløer, — lille søde Kortin, vide maa De, at Kløer og Labber bruges aldrig meer uden om Dyr eller om Fanden. Læs over til en anden gang, og skriv aldrig meer slige Sottiser. V. — V.

Efterretning til Publikum om en nye forbedret Udgave af Bulls Register over Loven og Forordningerne.

Bulls Register har bestandig været antaget med et næsten almindeligt Bifald, det har altid med Begierlighed været søgt, og, uagtet den unaturlige høye Priis, søges det endnu; vilde man deraf slutte, at dette Register i alle Henseender skulde have Fortrinnet for de øvrige Verker af samme Slags, saa sluttede man maaskee for meget; thi unægtelig har det adskillige store væsentlige Mangler, hvoraf Hr. Lybecker i Fortalen til sit Applications Udtog tildeels har angivet for faa, tildeels for mange; men vist er det imidlertid, at Bulls Register ikke desmindre, paa den anden Side, har sine gode, meget betydelige Fordele, og disse synes for den største Deel at bestaae i Methoden og Indretningen selv, som blant alle er den

den naturligste, og til Brug den bequemmeste, naar den kuns for Resten blev udført paa en Maade, der meer var frie for Mangler og Ufuldkommenheder.

For altsaa at høve disse Mangler, for tillige at lette Prisen, og for at levere i eet Verk samlet, hvad man ellers, foruden Registeret selv, i fier Kontinuationer maatte søge, høve Boghandlerne Gyldendal og Buch, besluttet at foranstalte en nye forbedret Udgave af meerbemeldte Register; Bulls Methode skal i Hovedsagen uforandret blive den samme, men rigtigere og nøyagtigere udført. Parallelerne mellem Lovens forskiellige Steder ansees unsdvendige, da hele Registeret ved hver Artikel bliver en bestandig Parallelismus; men ved at ansøre Lovene og Anordningerne under deres egentlige Hoved-Ord, skal bruges bedre Valg og Skionsomhed end af Bull i dette Fald er anvendt: ligesom og ved flere under een Hoved-Materie henhørende Anordninger skal haves Hensigt paa Tingenes naturlige Orden, Sammenhæng og Underdelinger, hvilket Bull aldeles har forsømt, og ubekymret om alt dette, blot tumultuarisk sammendynget de anbragte Forordninger.

Af Lovene og Forordningerne skulle ikke alene de, der endnu subsistere, men endog de der allerede ved andre og nyere ere ophævede, blive anførte, da Kundskab om disse sidste er for Juristen ofte og for Politikeren næsten altid ligesaa nødvendig og nyttig, som Kundskaben om de første; men at ikke en Sammenblanding af slige deels endnu gieldende, deels ophævede Love skulde foraarsage Forvirring og Feiltagelser, blive alene de Anordninger, der endnu have Lovs Kraft, trykte med den i Registeret sædvanlige Stiil, og deres Data anførte i de paa den anden Side anførte Kolumner; de Love derimod, der som saadanne ikke gielde, trykkes med mindre Stiil og høsføyet Datum, som dog ikke i Kolumnerne bliver udsat, da disse alene bestemmes til en blot Citation af de virkelig subsisterende Love, Forordninger og Reskripter, m. v., saaledes som ved den i afvigte Aar udkomne Kontinuation skeet er; dog at for den danske og norske Lov gisres tvende særskildte Kolumner; i alt bliver der saaledes kuns fem Kolumner, og disse skulde finde Rum paa den eene Side alene, saa den anden Side gandske anvendes til Lovene og Forordningerne selv, hvis væsentlige Indhold fortelig, men dog fuldstændig skal ansøres, saaledes at man skal kunde betiene sig af Registeret, uden just altid at have Lov og Forordninger selv ved Haanden. De kongelige Reskripter, saa mange som hidtil ere bekiendte, skulle ligeledes paa vedkommende Steder blive indførte. Kort: man vil i dette Verk levere Publikum et tilstrækkeligt og paalideligt Repertorium over alt, hvad der fra Souverainiteten af indtil disse Tider af Regieringen er anordnet og fastsat, ikke alene i det egentlige Justitsvæsen, men endog i Henseende til vort Politie-, Ekonomie-, Finance-, Kammer- og Kommerce-System, m. v. Paa denne Maade, og efter den oven forklarede Plan, vil der under ethvert Hovedord i den Materie haves ligesom en kort Lovhistorie, og med et Øyekast vil man kunde overse, hvilke Princips der til forskiellige Tider have været fulgte i een og samme Sag; en Kundskab, der i mange Henseender vil være nyttig og undervisende; og man formøder, at Verket, saaledes udført, vil for Elskere af den danske Lovkyndighed og Statskonst blive baade vigtigt og brugbart.

I Tillid derfor til et gunstigt Publikums Bifald og Understøttelse, og for, saa meget mueligt, at lette Prisen for Kiøberne, have vi besluttet at modtage Prænumeration paa Verket, det formedentlig vil blive Alpha beter stort, og i samme Format, som Bulls Register forhen er trykt. Til de Lysthavende, som forud ville prænumerere paa Exemplaret med 2 Rdlr. for Trykpapiir, og 3 Rdlr. Postpapiir, overlades Alphabetet paa Trykpapiir for 3 Mk., eller 2 ß. Arket, og paa Postpapiir for 4 Mk. 8 ß., eller 3 ß. Arket, som for det Hele vil beløbe sig omtrent til 5 Rdlr. paa Trykpapiir og 6 Rdlr. 4 Mk. paa Skrivepapiir; De, som behage at giøre bemeldte Forskud for eet eller flere Exemplarer, bekomme et trykt Beviis og Qvittering med begge vores Navne underskrevet, hvilket ligvideres i Betalingen ved Exemplarernes Annammelse, og hvo, som vil have den Godhed at samle Prænumeration paa 10 Exemplarer, faaer det 11te gratis. Verket leveres med det snareste til Pressen, og ventes færdig næstkommende Paaske 1775, hvorfor Lysthaverne vilde behage at melde sig, jo før jo heller, og i det seneste inden Nyeaar, hvorefter ingen Prænumeration modtages, enten hos en af os her i Kiøbenhavn, eller hos de Velyndere i Provintserne, om heri ville gaae os til Haande, og hvis Navne siden i Aviserne nærmere skulle bekiendtgiøres.

For de Kiøbere, som ingen Forskud ville giøre os, kan Prisen, i Betragtning af de store Omkostninger paa saa vidtløftigt et Verk, ikke blive ringere end 4 Mk. for Alphabetet paa Tryk- og 5 Mk. 8 ß. paa Skrivepapiir. I øvrigt skal Tryk og Papiir blive saa vel besørget, at enhver dermed skal finde sig fornøyet.

Gyldendal og Buch.

Kiøbenhavnske Kongl. privil. Adressecontoirs

Kritiske Journal.

No. 51 og 52. —— 1773.

Musarion (*)

Første Bog.

Hist i en Lund, en Vildnis liig,
Som nær ved Havet grændsed om
En lille Eyendom,
Allene med sin Gang og sig
Gik Phanias omkring — Af Aftenvindene
Igiennemstroget, flagrede
Hans Haar foruden Roser om;
Fortrydenhed og Kummer læselig
I Mine, Gang, og Stilling malte sig;
Og for i alt at være Timon liig,
Saa hialp en Overkiole til,
Saa pialtet, luestidt, at man den
For samme Dragt med Ret mistænke vil,
Som før (I ved jo hvor) har skiult Thebaneren,
For Arvegods af Diogen.

Med Øynene halv lukt, en Tanke i hvert Blik,
Med Hovedet mod Jorden synkende,
Og Hænderne paa Ryggen, gik
Vor Philosoph og grundede.
Forvandlet, som han var, langt Skiæg og ukiemt-Haar,
Med vilde Træk, og klæd som Diogen,
Hvem skulde vel i ham kiendt Phanias igien?
Ham, som for kort af alle Gratier
Og Spøg en Yndling var, som alle Hierter vandt
I Smag og Pragt, trods hvem det var, galant,
Og til Athen I Saturnalier,
Hvor ey Platoner selv engang forsømte sig,
Snart Comus og snart Amor liig.

Udmattet slengte han sig paa en Grøsbenk ned;
Og, følesløs mod dens Fortryllelser,
Saa skiøn den var i dens Enfoldighed,
Saae han Naturen her;
Og hørte Nattergalerne,
Dog kun med Ørene allene;
Hans Hierte følte ey ved denne glade Scene;
Af Sorger overskyggede,
Har Øret i hans Siæl, og Hiertets Øyne tabt
Al Følelse —
Til en Medunus omskabt,
Seer han, og stirrer fuld af Tvivl,
Ey, som i sforn, for hvem han sukke vil,
For Kloes Fod, for Phrynes Arm;
Ney Phanias af meer Religion,
Fordommer nu hver deylig Barm;
Og raaber med Kong Salomon,
Fra den Gang af, da, (som I ved)
Hans sidste Drøme sløy affted:
Hvad under Maanen er, er idel Daarlighed.
Ja! idel Daarlighed! —
Saa flygtig er ey Vinden selv,
Som alle Skiønnes Gunst,
Og alle Selskabsbrødres Siæl:
Man er ey smuk og troe omsonst.
Har først den gyldne Regn ophørt,
Er ingen Danae — naar Begeret er tørt,
Og Vinen drukket ud, er ey Patroklus meer —
Som Fluer, lokkes Venner her;
Guld, Guld, langt meer magnetisk er,
End Ungdom, Vid, og alle Skiønheder;
Er Bordet tomt, er Lommen tom,
Farvel med et da al vor Fryd!
Saa vender hver Smarodser om,
Og Lais taler selv om Dyd.

Fuld af sit store Axiom,
At alt er idel Daarlighed,
Hvormed en Dødelig her i hans Foraars Aar,

*) Vi slutte vore Blade med denne 1ste Bog af Hr. Wielands Musarion, eller: Gratiernes Philosophie, hvoraf vi eye en fuldstændig Oversettelse i Haandskrift, som venter allene paa Under-stottelse af Subskribtion for at leveres Publikum i en ordentlig Udgave.

Letsindig, tøylelös og frie,
Bestandig i en Ild af nye Ønsker gaaer,
Og drukken af sit søde Raserie,
I sit Elysien af evig grønne Myrter,
En liden Gud sig troer — sat Phanias sig hen,
Som Herkules — sig paa en Korsvey hen,
Og eftertænkte Livets Syrter —
(Til Uheld lidt for seent) — hvad skal, hvad kan
han giøre?
Det er saa sødt, det kan saa let forføre,
I Cypris Arm at blive giort til Gud,
Og blot af Overflod af Glæde hvile ud;
Men saa umagtigt derimod,
Igiennem Torne frem at klavre sig til Blod;
Hvad giorde I? I kan ey nægte det,
At Valget her var svært; det Phanias faldt let;
Han den trøtøse Smukke seer,
Seer Cypris — smuk, han føler det —
Dog smuk for ham ey meer,
Flye fra hans Arme hen til nye Yndlinger;
Og alle Gratier, og Elskovsguderne,
Fløy med Gudinden smilende,
Og gav ham Poenitentz til Tidsfordriv igien —
I den Sted Dyden vinkede
Med Æren hendes Søn fra deres Helligdom,
Og Veyen viiste ham til den —
Den nye Alcides seer engang endnu sig om,
Om ey hans Flygtninger maaskee tilbage kom.
De vendte — ak ey meere om;
Han seer det, og han nu en Helt vil være.

En Helt — Her standser han,
Og nye Tvivl hans tappre Siæl besvære;
Vel er det smukt (det ingen negte kan)
Udødelig, som en af Guderne,
Med Laurbær om blandt Efterkommerne,
Oy til en Plads blandt Stiernerne,
Og i Plutark, at svinge sig;
Smukt, at unddrage sig den dorske Rolighed,
Ey Faren flye, men søge den,
At vandre ud paa ædle Tog,
Og som en troe og haandfast Ven
Af Jorden, hvone den, og, hevnet, farve den
Med Blodet af de Kiemper, som man slog;
Smukt, meer end smukt, fortryllende,
(Besynger i det ringeste
En Digter det, som løb for Fienden rykket an)
Fortryllende, at døe, som Kodrus, for sit Land;
Dog, Visdom og jo kan forevige,
Hvor prægtig klinaer det? I Lysets rene Flod
At toe en plettet Siæl, som sig ey fængsle lod?
Og Sandheden,
Som aldrig (eller og for Guder eene) før
Har viist sig uden Slør,
Afklæd at overraske den —
Selv Skabningens Grundtegning overseе,
Forstaae den mystiske,
Og Troldomsbands af Sphærerne,
Paa stolte Slutninger
At taarne op Formodninger,
Og, Titans Sønner lig, bestorme Himlene;
Hvor herligt! hvor guddommeligt!
Kald den kun frit lykfalig, frie og Stor,
Den Mand, som aldrig skiælvet har,
Som henrykt af Trompetens Bud til Mord
Kun smiler til, hvad andre gyse for;
Og Døden selv, som ham med Laurbær smykker,
Ret som en Brud ind i hans Arme trykker;
Men endnu lykkeligere!
Den, som Minervæ Skiold bedekker,
Som ingen Overtroe og Ratphantomer skrekker,
Som Flammer — paa Tapeterne,
Og Styx og Acheron giør aldrig blegere;
Som rolig tør Cometer brænde see,
For Tøsenspillerie forskaaner Aanderne;
Og, fordi Fordom ham ey Hynene forbinder,
Naturen overalt sig lig,
Og sedse regelmæsig finder;
Var Philips Søn en Helt, som har unddraget sig
Den Vellyst, hvori Nimper
Saa uberømte smelted' hen?
Fra Seyervindinger til Seyervindinger,
Til Troner udi Støv han fløy til Indien,
Hans dræbende Triumf ey hviler før den saaer
Nedtraad den halve Jord i Blod,— spørg ham hvorfor?
For Pøblen i Athen
Skal under fulde Glas fortælle det igien;
Hvor meget meer end alle Alexandre
Er den en Helt, en Halvgud, noget nær
En Jupiter? — som Dydens Vey tør vandre,
Og smile til de Torne, som den bær.
For hvilken Vellyst selv ey har Fortryllelser,
Og Smerte ingen Smerte er.
For viis at være glad, for stor at ynke sig —
Som i Triumf for Dydens Vogn i Lænker;
Hver Lidenskab, som Slaver fører om,
Som Ophir ingen Ønsker skiænker,
Og staaer og falder kun blot for sin egen Dom;
Kort, den som for af hiin Tyran
Sig i en Kobber Tyr forbrænde lod, før han
Af Phrynes Haand tog Diademer an —

For-

Fordybet i saa lærd en Phantasie
Laae Phanias, alt meer end halv paa dens Partie,
Da Amor uformodentlig
Vil prøve denne nye Troe,
Som han af Sorg, og af Philosophie,
Og Mangel paa en bedre, valgte sig.
Han saae — og ville ey hans Øyne gierne troe,
Et Syn, hvorfor han billig gysede,
Men som han maatte see. —
En Fenokrat tillod dog Himlen ham at være.
Hvad nytte alle Forsæt til?
I samme Øyeblik man vil
Minerva evig Troskab sværge,
En Venus kommer selv da ubeleylig til.
Vel var det Venus ey, som Helten her fik see,
Dog skulle denne Gratie
Ey havt at frygte for maaskee
Det Veddemaal, som Pallas tabte før;
Smuk, naar hun under hendes Slør
To sorte Øyne blot lod see;
Men smukkere — reent uden Slør;
Smuk, naar hun taug, fortryllend' naar hun talte,
Da kunne hendes Vittighed
Giort Kinder uden Roser selv
Elskværdige: Fød med en Siæl,
Som aldrig mangled Ydighed,
Som lige lykkelig i Spog og Ømhed var,
Og naar den sikkend', smilende,
Og uden Gift; man aldrig Musrne
Og Gratierne har
I smukkere Forening kunnet see;
Af deyligere Mund Fornusten aldrig spogte,
Og deyligere Barm ey Amors Tempel var;
Saa var den Gratie, som ham i Møde kom,
Saa var Musarion. —
Sig' Venner! naar I saae en Pige
Ind i det Vildeste af Skoven til jer kom,
Med Haanden paa sit Bryst, sig! lob I da vel bort?—
Lob Phanias da bort? — Det var jo let at giette
Hvad Broder Luz, og I, og jeg ey havde giort?
Men hvad enhver af os med Rette
Bor giøre, om vi sikkert vandre vil,
Det giorde han: han op fra Jorden sprang, fvod still,
Saae til endnu en Gang, og da, da han fornam
Det var Musarion,
Hvis ikke hendes Geyst — saa lob han bort, som om
En Arimasp var efter ham.

Saa flyer du? (raabte hun ham efter smilende)
Du kiender mig, og flyer — flye kun Koldsindige,
Din Spot dog ey ydmyger mig,
Vær stolt deraf, og see hvor svag jeg er:
Musarion flyer efter dig. —
Han over Bierg og Dal og øde Vildnisser
Forgieves som en Slange snoede sig.
Saa glider hist den kydske Oreade
Sig af en Satyrs Haand, som Lysten overkom
At see en Oread sig bade;
Med lette Zephyr-Skrit den Skionne efterkom,
Hun iled' ey, thi (tænkte hun) han dog
Ved Stranden (hvor han Veyen tog)
Nok standse vil formodentlig;
Til hendes Lykke og var ingen Baad at see,
For at undgaae saa haard en Fristelse,
Til Morland i en Baad han havde vovet sig;
Nu var han reent ulykkelig,
Hvad skal han nu — Man maa tilstaae, hun drev
Det til det Yderste, dog hialp han sig, og blev
Ved Stranden gandske still taalmodig staaende,
Til Jorden saae, og svingede
Sin Stav, og hen i Sanden skrev
Figurer ned, som om han tænkte paa
Hvor mange Sandskorn vel paa hele Kloden laae,
Kort, vendte sig ey om, og lod som han ey saae;
Fortrestigt, (raabte hun) du Palmen vundet har,
Og endnu meer — Den gamle Orden var,
At Daphne skulle flye med korte Jomfruetrin,
Og af Apoll tilsidst med Stonnen hentes ind.
Du til Forandring flyer for jeg skal følge dig?
Din Stolthed er undskyldelig.

Jeg seer, (var Heltens Svar) med Miner, som lod see,
Med eller mod hans Agt, hans Siæls Misnøyelse,
Jeg seer at du bedrager dig;
Et lille Jordskielv blot, som ved en artig Rift
Fik Jorden mellem os at gabe pludselig,
Det kan du troe, er al den Drist
Og Længsel jeg har følt, alt fra jeg syned dig. —
Du temmelig koldsindig hilser mig,
(Gav hun til Svar igien) du tænker, som jeg seer,
Det nu tilkommer dig.
Saa langt som jeg gaaer frem, gaaer du tilbage,
Vær ey saa grum — Hvad vil du meer,
End jeg tilstaaer, du dig med Rette kan beklage?
Jeg kiendte dig ey ret, men var jeg den Gang min?
Nu er jeg hvad du dig i dine Friердage
Saa ofte for min Fød udbad, nu er jeg din.

Du? (faldt han hende ind) du som mit ømme Hierte
Har under Fødder traadt, som med saa koldt et Blod
Forageted mine Suk, og smiilte til min Smerte,
Du har endnu det Overmod
At komme her, med Spot at qvæle mig;
Ty Aar tilbad jeg dig,
Ty hele Aar, hvor utaknemmelig
Du var, ey Venus selv meer trov Tilbeder har;
Besiælet af et Blik af dig,
Og af din Aande blot. — Jeg Nar,
Fortryllet af et Blik som blot paa mig
For min Medbeyler svæd' sig,
Jeg i en falsk Indbildning lykkelig
Bedrog min syge Siæl; du selv, du rekket mig
Den søde Gift, og i et fremmet Skiød
Til andre Løfter holdt, og mine Eeder brød,
Og ak, med hvem? Her blev jeg rasende,
Ha! Blodet koger mig endnu i Aarerne,
En Dreng — undsee dig ey! — Du maa tillade mig
At male ham — En Zephyr lig
Med gule Lokker i sit Haar,
En buntet Sommerfugl, glat som en Slange,
Med Roser i hvert Kind, i alt en Dukke lig,
Som unge Pigeborn til Sengs saa gierne tage,
Musarion, den blev en Barm til Eyendom,
Som Hyrden selv fra Ilion
Helenes skullet foredrage;
Den Abe giør en nye Cithere til Adon;
Og Phanias — mens saadan en Insekt
Paa dine Roser krab, laae hele Nætterne,
O allerutaknem'ligste!
(Saa troelos er din hele Slægt)
Laae udstrakt for din Dør i Taare svømmende,
Som Mayen af hans Kinder tærede;
Ney, den forsones ey, som saa fornærmet er,
Dort med den Luft du aander her!
Den er en Pest for mig, forlad mig, gaae din Vey,
Du dig forgieves Møye giør,
Vor Tænkemaade stemmer ey
Meer overens, end vore Hierter før.

Jeg synes (svarte hun) du hevner dig for haardt
For Smerter, som du selv har giort,
Svar mig oprigtig! sig! staaer det i vores Valg
At e'ske, naar og hvem vi skal?
Og spørger Amor os vel altid om vi vil?
Man finder sig — som Vinden blæser til —
Svag for en Faun, koldsindig for Apoll,
Og — ja hvad veed jeg alt?
Hvem har vel Amors Luner talt?
I som beskylde os for rette og for mere!
Lad' eders Hierter selv engang vor Forsvar være!
I blive tit i Snaren hængende,
Og hvad som lokker jer, var neppe værd at see.
En Halsdug aabner sig, en Arm faldt af sin Skik
Og Hiertet straxt sin Rest (ibland for mindre) fik;
I fanges ved en Smil, og styrte ved et Blik;
En Drom, et Spilleværk af blot Indbildninger
Regierer tit vor Valg, Gudinder
Kan tabe for en Tid for os Tilokkelser;
Man Gratier i Hesligbed selv finder,
Og veed man tager Feyl. — I Fald Erfarenhed
Om dette, som jeg tror, har overtydet dig,
Kan min Vildfarelse maaskee forlades mig.
Hvem ved et Nathverd vel har søgt hos unge Piger
Saa stor Forstand, som Zenos Skiæg tilsiger?
Og hvad, min Ven, om jeg tor sige dig,
At min Opførsel her for min Forsigtighed
Beviser mindre mod end med.
Jeg æred dig for hvad enhver har æret dig,
For Dyd og Vittighed, hvad jeg har følt for dig
Var grundet paa Fortieneſter,
Du var min Ven, du ey begierte meer;
Fornøyet med et Baand, som Skælene kun binder,
Saae du mig Dag for Dag, og uden mindste Hinder,
Naar Aftenstiernen vinked dig
Forlod du mig, for hos Glycer at glemme mig;
Saa længe gik det godt, alt til en Hendelse
En Sommerdag hen til et Løv dig førte,
Hvor din Veninde sov, som aldrig vaagende
Har fristet dig, jeg veed ey, hvad dig da forførte;
Den Syn som Badet g'r, naar man sig eene troer,
Maa eet, jeg veed ey hvad, i eders Øyne have,
Nok, du hos hende fandt før ubekiendte Gaver,
Og hun har tabt sin Ven; jeg vaagnet op og saae
Er Middelvæsen af en Faun og Elskovsgud
I dithyrambiske Henrykkelser strakt ud;
Den Stilling, Phanias, hvori du den Gang laae,
Hvad rabed den ey vel? — Hvortil
Ey skulle da dit Sværmerie vel gaaet?
Om jeg ey havde kiendt det skiønne Antidot,
At slutte mine Læber til;
En Strøm koldsindig Spot
Betog din Flamme Luft, og Amor, dryppende
Af sine Fiere, vred sloy bort;
Jeg glædde mig for snart, og Reysen var kun kort,
Han kom igien med Suk, nu Suk, tilstaaer jeg vel
Ey kan erobre mig; en heed, phantastisk Siæl,

Med

Med dens høytidelige Flugt,
Har øfte min Taalmodighed misbrugt;
Ved Munterhed og Spøg jeg søgte at bortjage
Den Dæmon, som besatte dig,
Men Spøg kan denne Art af Geyster ey fordrage;
Det Onde meer tog til; for ey at plage dig
Forandred' jeg min Kur; mit Hierte følte sig
I Fare, blev mistænkelig;
Thi Sværmerie som Snue stikker an,
Man føler et, jeg ved ey hvad, og førend man
Sig ret til Værge sette kan,
Har Hiertet Syeren alt over vor Forstand.
Jeg paa min Sikkerhed betænkt,
Fandt strax det tienligt var, at jeg adspredte mig,
En Giek, mig syntes, var skabt dertil egentlig;
Naar man for Alvor ey at elske just har tænkt,
En Dukke tiener best, som trille kan og lee,
En bnntet Nar, som blot med Narrerier
Omflagrer os, som viser Tænderne,
Som aldrig tænker, aldrig tier,
Som vrenger Munden mest jo mindre Hiertet føler,
Os svadser Flammer for som vore Vinter kioler,
Og stønner ud, mens han i Speylet sig beleer,
Studerte Suk i dumme Arier;
I Sandhed, var det ey at lege i vort Skiød,
Hvortil, siig selv, blev da saa smuk en Giek vel fød?
Og i det mindste er den Slægt dog skabt for Øye,
Dum er den, det er sandt, men det kan og fornøye,
Og upartisk at sige Sandheden,
For Aber altid dog jeg foretrækker den.

Alt det du siger der
(Faldt her vor Timon ind) skal tiene, som jeg seer,
Til et Bevis, at Vittighed
Forsvare kan de værste Gierninger,
Kun Skade disse Slutninger
Fornærme meer end du forbedre vil derved;
Dog, lad det være saa, min Daarlighed
Har naaet sin Spids, vi med Modsigelser
Os her ey trætte vil;
Jeg elskte dig, forlad mig det,
Jeg raste lidt, en Giek du overdrog min Ret,
Og jeg — jeg er tilfreds — fornøyet endnu til;
Thi hvis det nu ved Dufter stod til mig
At flyve i hans Plads, som en Bathyll, om dig,
Og du i Alt bønhørte mig,
Ved disse Øynes Magt, — jeg dog ey sulgte dig.
Jeg hykler ey; nyd I kun den Fornøyelse,
Bedrager eder selv ved falske Ømheder,
Mig fange ingen Øyne meer,
Jeg seer en Blomster-Eng med mere Følelse
End alle eders Gratier.
Og naar en Qvinde saaer engang det Herredom,
Hun blot ved hendes Øynes Dom
Snart til en Gud, snart Orm, mig skaber om;
Naar jeg engang endnu saa liden blive kan,
Da, blide Venus! da, forvir du min Forstand,
Fordøm mig til den latterligste Flamme,
Og giør mig før forelsket — i min Amme.

Hvor længe tænker du vel saa?
(Gav ham Musarion til Svar) Jeg maa tilstaae,
At med dit gamle Sprog giør denne Metaphor
En alt for sterk Kontrast; men, du tillade maa
Jeg fordrer fleer Bevijs, før jeg Mirakler troer;
Du som ey uden Spøg og uden Kierlighed
Tilforn har troet dig lykkelig,
Hvis Siæl saa overvindelig
I Lner brændte strax for hver en Deylighed,
Og som (undsee dig ey derved)
Vilfarelsen Forsoning finder,
Som, naar Musarion dig af Koldsindighed
Sin Dor tillukkede, lod hente Dansermøder
At lindre dine Smerter med! —
Du taler om Koldsindighed?
Du byder Amor Trods? Du da formodentlig,
For endnu meer at leve lykkelig,
En anden Guddoms Skyts har overgivet dig,
Maaskee — det muntre Brødreskab,
Som Phantasie og Lidenskab
Forjager, for i Roe drømmer at glæde sig;
Du ved at Kierlighed giør fielden lykkelig,
Du flyer dens Slavers Tvang, og elsker kun for Spøg,
Du parrer Kys og Nektar ad,
Fornøyelser med Maadlighed,
Og Smag med Ubestandighed.
Studerer blot den Konst at være altid glad.
Du nyder for du kan, og lider naar du maa;
Jeg i det ringeste langt heller tænkte saa,
End i de overdrevne Sving
Af en forstilt Misantropie.
Tænk du kun saa, bryd dig om ingen Ting,
Smiil sørgeløs til hele Verdens Spot!
Ey hvor den smukke Verden blot,
For Tiden faldt dem lang, til Glæde samler sig,
Hvis blotte Navn kun har en munter Klang,
Som evig haabes kun, og aldrig blev opnaaet,
Hvorved man konstig leer, og gisper uden Tvang,
Og under Ny-elsen alt længes efter andre,
Som Stedet kun — men Gispen ey forandre.

Ey i en evig Larm, ney, i Naturens Skiød,
Ved Flodens Sølv, i fikre Skygger
Den rene Fryd vor Siæl igiennemflød,
Den ofte der sin Trone bygger
Hvor af Uvidenhed vi den et Lye forbød;
Dog, Phanias, var dette og
Vel de Betragtninger, som dig Athen unddrog?
Hvortil skal de Udrustninger
Af Diogen — dit Skiæg? hvortil saa vildt et
Smykke?
Den Vise (synes mig) en Dragt som andre bær.

Jeg best er tient med den du seer,
Og Dragten passer til min Lykke,
Er det dig ubekiendt, du smukke Spotterinde,
I hvilken Stand du Phanias skal finde?
At dette Tag, som et forraadnet Moos
Til Jorden trykker ned, at blot den Strækning Jord,
Som dette Gierde slutter for,
Er Resten af mit Arvegods?
Hvad alle veed, er dog ey eene skiult for dig,
Dit Spog er mig utaalelig,
Musarion, som din Nærværelse;
Hvem taler du vel med her om Betragtninger,
Som kun et Fortrin er for Lykkens Yndlinger? —
Du glemmer dig, min Ven! (saldt hun ham smilende
I Ordet) Slaver bære vel
Hvad Farve Lykken har, men ingen ædel Siæl;
I Skuespillet Fløyterne
Sig efter Stykkets Tone stemmer,
Men, Phanias, en Viis sig ey i Taare glemmer.
Skal Farven af din Siæl da blot et Gienskin være
Af Ting, som uden for dig ere?
Til at frastiele dig din Fryd, din Munterhed,
Den Livets kiere Skat, behøves da ey mere
End blot et Lykketræf? — Jeg ved hvor til, min Ven,
En misforstaaet Lykfalighed,
En Siæl, som elsker Fryd, og glad meddeler den,
Som andre end sig selv ey skade kan, — jeg veed
Hvor dybt den styrter mange ned.
Alt veyet vel, du vinder dog derved
Langt meer end Tabet er; hvad Daaren os misunder,
Beviser altid ey at man er lykkelig,
Den sande Lykke, den, som Viisdom kun forunder,
Staaer, mens Fortunas Hiul i Hvirvler velter sig.
Den Nige maa først af hans Tusendfold
Og af et Indien i Told
Bevise han er lykkelig,
Den Vise føler det, han er det; slette Syiser
Af Leerkar (meer for ham, end Guld) hans Lykke viser
Naar Hiorder muntre Lam fornøyet om ham sprang
Imens han sorgeløs i egne Skygger sang,
Naar unge Zephyrer paa Sommerfugles Vinger
Afslagne Engers Duft ham frisk i Møde bringer,
Og Fugle rundt om ham fra tusend Grene synger,
Og alt, hvor hen hans Øye seer,
Fornøyelse og Nytte bær,
Hvor gierne glemmer han, han, hvis Alt dette er,
At ey hans Sommerhuus paa Marmorstøtter staaer,
Og Slaver uden Tal ey larme i hans Gaard!
Her Fluer i Gnatoners Sted
Kan fverme om hans Bord i Fred,
Her ingen Hyklere
I Skareviis beleyre Dørene,
Her intet Hof i Purpur om ham boer, —
Det kan fornøye ham; derfor
Besidder han hvad ingen Midas har,
Hvad Fyrsten selv for Guld tilfals forgieves troer,
En Skat, som giennem Secler var
For alle Kroner valgt af hver som kiendte den,
Den Største, Livet har — En Ven.

En Ven, Musarion! du fværmer, den, en Ven,
Som Lykken Ryggen vist har? —
Du et Exempel her kan see (gav hun til Svar)
Jeg, som af eget Valg for dig forlod Athen,
Som her har søgt dig op, og da du flyer for mig,
Har, saa uskiønsom du end er
Mod mine troe Formaninger,
Saa ivrig efterjaget dig,
Som andre af mit Kiøn var ellers flyet for dig,
Og naar en Pige for en Mand
Ter vove saa sit Hovedtøy og sig,
Saa tænkte jeg, du tog Beviset an. —

Jeg veed den Tid, jeg drog endnu din Lænke —
(Her sukked' Phanias) da det dig kostede
Langt mindre, mig henrykt at see,
Du torde kun et Blik mig skienke,
I Steden for at efterjage mig,
Da, efter Nymphers Skik, alene værge dig;
Kun flye, men i en Buist i Flugten hængende
Fra mine Kys dig dreye smilende;
Men hvem kan for, at en ugunstig Vind
Af vore Buster har bortblæst de kiereste?
Det er forbi; jeg nu, naar Skiebnens Dom var min,
Kun ønkte mig et stille Blod;
Man i Athen troer mig ulykkelig,
Men Modgang, som jeg seer, er dog til noget god,
Igiennem

Igiennem en fortryllet Nat
Af søde Drømme, har dog Daarlighed mig sat
Paa Veyen selv tilsidst at blive virkelig
Hvad jeg i andres Dom for syntes — lykkelig;
Velsignet være du min Lykkes Fødselsdag,
Dag! som mig fra Athen i denne Vildnis bragte!
Ey Phanias, den Lykkens Skiode-Søn,
Ney Phanias, den nøgne, den forjagte,
Misundelse er værd — da var, da var han arm,
Som Irus arm, den Syge liig,
Som ind i Døden dandser sig,
Den Gang — o Ulykkalige!
Da Sværm paa Sværm af Smigrere,
Af gyldne Bægere drak Blodet af hans Barm,
I Natteværm, i folgte Phryners Arm,
Da var, da var han Medynk værd.
En Slave, fast til hvert et Onkt bundet,
Et Offerdyr for hans Fornøyelser;
Hvad, den som syvfold af en Slange laae omvundet
Paa Blomstre drømmende, han Jordens Sceptre bær,
Den skulle være lykkelig?
Og om Endymion,
(Som Luna, at han ret bequem lod kysse sig,
Saa søde Drømme gav) skiønt i en Million
Af Solealdre laae bestandig drømmende,
Og drømte sig til Bords med alle Guderne,
Og i Gudinders Skiød, og om han drukken laae
I alt det dovende og søde Blandingskram,
Som Sielene fortrylle kan?
Kort, om han som en Fisk sig i et Ocean
Af Saligheder svømme saae,
Sig selv! hvem skulle ey undsee sig at tilstaae
Han ønskte sig Endymion?
Hvad? Diogen, den Hund, i Tønden ruller om
Meer lykkelig. — Musarion,
Kun i vort eget Bryst, der, eller ingen Steder,
Flød Kilderne til vore sande Glæder,
Som ingen Soel forterrer meer;
Bedvarende Fornøyelser,
Som Pletter ey af Støvet bære,—
Hvor ulykkalig havde dog
Mig den Omvexling giort, som voldsom mig fratog
Alt det hvorved jeg før min Siæl bedrog,
Fortunas hele Kram, hvor ulykkalig dog
Ey havde den mig giort, om fra dens lyse Sphære
Ey Vriddommen til Hielp mig kommet var,
Den som mig Armene fra Skyen rekket har,
Som trak mig ey til sig, mig med et Sted at ære,
Der, hvor dens Yndlinger i evig Harmonie,
Fra Fordom og fra Længsler frie,
Olympierne nær og deres Salighed,
Har ingen Lyster kiendt, og ingen Smerter leed.

Her standsede det høye Sving med et,
Som Phanias stod i Begreb at giøre,
Alt Tid og Rum forsvandt for hans Skarpseenhed,
Og Sphærernes Musik alt fused' for hans Øre,
Alt følte Helten sig afklød
Fra alt det jordiske, som trykker Siælen ned,
Alt var han halv en Gud, da — da en ringe Ting
Vi nesten skamme os at sige
Drog ham med et fra disse Seraphs Sving
Tilbage til de Dødelige.
I mægtige Beherskere
Af Menneket, som troe jer Stiernerne saa nær,
Ak! — Hiertet en Bedrager er.
Seer eders Billede i Phanias, og bæver,
Den Viise, som saa frek op til Olymp sig hæver,
Som alt saa høyt i Luften staaer,
At han, som Sancho hist paa Magellones Hest,
Kan Himmelblaa og Purpur Faar
I Himlen græsse see, og fra den Hede best,
Han føler der hans Hierne vil fortære,
Kan slutte til hvor nær Ildhimmelen maa være —
Ham som ey meer for Jorden fød,
Vil intet dødeligt meer med sit Blik bearre,
Den stolte Methers Giest — ham skiød
Musarion blot med et Blik her ned;
Men hvilket Blik! det kan kun lignes ved
Det Kyppel Amor gav, som stielmsk advarende,
Langt vissere
Paa eders Hierter føler sig,
End om han sagde: Seer I mig?
I troer jeg er et Barn? — jo men!
En ret ufskyldig lille Siæl,
Forlad jer dertil! Seer I vel
Mit Pilekoger? Flyer! jeg raader jer som Ven,
Hvis I at raade staae — dog, det forgieves er,
Den lille Frist ey nytter jer;
Det være naar det vil, i hvor det vender sig,
I Hierter har — og de tilhøre mig.

Omtrent i dette Sprog forklarte sig det Blik,
Som bragte Phanias, den Viise, af sin Skik,
Han saae, han studsede, han tav,
Jeg veed ey hvad jeg gav for at see malet af
Den Mine, som han giorde her.
Hans Skionne stiller sig som om hun intet seer,
Og for at skaane ham, kun i sit Hierte leer,
Strax derpaa siger hun: Jeg seer
Det dæmrer alt, min Ven, og jeg for længe her
Har holdt mig op — Athen langt herfra er.
Jeg kiender ingen fleer i denne Egn end dig,

Og

Og her i Skoven Natten over
Jeg frygter jeg — ey tryg for Skovtrold sover,
Hvad raader du mig til? — Jeg troer jeg blir hos dig.

Mig? (stammed' Phanias) til visse megen Ære,
Mit Huus kun lidet er — "Og om det mindre var,
"Den mindste Hytte Rum for en Veninde har"—
Du Mangel lide vil, mit Bord kun kan frembære
Lidt Melk, et Eg, og neppe det endda —
"Jeg hungrer ey" — Og kun en Hyrdedreng
Til at betiene dig — "Saa? kun en Hyrdedreng?
"Alt meer end nok; kom lad os gaae herfra,
"Kom, Luften kiølig blir" — Du maa forlade mig
Musarion, jeg alt maa sige dig;
Min Hytte er besat, jeg har i otte Dage
To Venner, som — "To Venner?" — Ja,
Hvis Omgang uden Tvivl dig neppe vil behage. —
"Hvad, Philosopher endnu til?
"De dog vel Øyne har? Got, Phanias jeg vil,
"Jeg vil dem kiende, jeg" —
Du kiertser — "Ney, min Herre, ney,
"Af dette Slags jeg vel, har, som I seer mig her,
"Før engang ved mit Natbord seet fortvivle" —
Du maa forlade mig, jeg dervm høyt vil tvivle —
Den stoiske Kleant — "O! Ceres, og hvem steer?" —
Pythagoræeren, Theophron, vist not ere
Langt strengere i deres Lære. —
"O Phanias, det alt ey Guld, som glimrer, er;
"Og hvad? Lad dem og lutter Aand kun være,
"Hvad hindrer det? des meer Fornøyelse!" —
Kort, vi er tre, Madam, og kun en Seng til Mand —
"Ih nu, man hielper sig i Nødsfald som man kan,
"Jeg om en Plads mig vel skal see.
"Vi gaae da, kiære Ven, — din Arm;
"Nu, Phanias, jeg troer, du føler dig lidt varm?
"Hvad frygter du vel der at bøye skulle være?
"Tre Viise, veed jeg dog, en Pige vorne ere,
"Jeg frygter intet, jeg, og jeg alene er".

Hvad skal han vel? — hvor det ey nytte kan
At staae imod, den vise Styremand
Paa beste Maade sig til Vinden overgiver;
Herr Phanias, som af Undseelse
For denne Mentors Magt saa langsom tabt sig giver,
Soer nu hans Hytte ham en Musers Tempel var,
Da Lykken undte den, at den beskyggede
Den Smukkeste blant alle Muserne. —
Lidt efter lidt man kunne see
At hendes Yndighed al Magt ey havde tabt;
Som Zephyrer paa Blomsterspidserne,
Saa sagte saae man den uddreene Amor krøb,
Fra hendes Øyne i hans Hierte.
Et Sødt, jeg ved ey hvad, i purpur Flammer løb
Om i hans blege Kind, en øm vellystig Smerte,
Og Taare, som, imod hans Willie,
I runde Draaber skielvende,
Ham fyldte Øyenvinklerne,
Alt — Gudens Ankomst røbede.
Han troer han aander kun, og sukker, stirrende
Paa hende, mens hun svadser spagende,
Med stive Øyne seer, som om han hørte til,
Og hørte dog ey til.
Han trykker hendes Haand, den lille runde Haand,
Og tænker med sig selv (ey længer som en Aand)
Mens under Floret bølgende
Det fulde Bryst steeg op — om denne halve Sphære
Ey for den pythagriske
At foretrække skulle være?

Den grumme Deylige
Kan Faren her af Stoas Ære,
Og Kampen i hans Bryst, og hendes Seyer seet
Hvor, mod hans Willie
Han dog den Magt maa lydig være,
Hvortil (sang hende lispende
Den lille Gud i Drene)
Hvortil — mod eller og med deres Willie —
Selv Philosopherne svart Bidner skulle være,
Hun saae hvor meer og meer hans Kummer tabte sig,
Og hvor velta'ende, hvor sterk hans Øyne lod
En Lue see, som han knap for sig selv tilstod;
Dog sandt hun ey for godt (og giorde viselig)
Ham, hvad hun saae, fornemmelig
Det skiulte Sympatetiske
Af deres fælles Siæl, endnu at aabenbare;
Kun slige Blik hun ham lod see,
Som han har ret til at forklare
Saa gunstig som han vil; men Vellyst soder Mod,
Og Kierlighed giør blye; den Smukkes Øyne lod
Ham ellers i hvert Blik enhver Fortryllelse,
Kun ey hans nære Lykke see.

De sidste Straaler sank, da vore Elskere
Ved Hytten sig befandt, hvor de det vise Par
(Af Jenos og Pythagors Lære)
Traf i en Stilling an, som var
Philosophien ey til alt for meget Ære.

Regi-

Register.

A.

	No.
Adolphi Drøm	27
Akebar, den Store, et original heroisk Skuespil af Henrich Peter Molde	22
Almanak, (dansk historisk) udgivet af det kongelige Videnskabernes Societet	1 og 2
Anti-Journalen, eller Betænkninger over den homletiske Journal	sammesteds
Arier og Sange	36
Arve Andersen, sandfærdig Underretning om en Komet i Ebeltoft	4

B.

	No.
Baden (Jakob) Anviisning til det tydske Sprog	14
— — Anviisning til hele Statshistorien efter H. J. Voltemar	26. 27
— — Oversættelse af Tacitus, 1 Deel	40
Balle (Nikolai Edinger) tvende Prædikener	10
— — Afskedstale til sine Menigheder i Kietterup og Giotte Sogner	11
Ballring (Emanuel) Friedlev, eller den adelmodige Prinds	1. 2
Batteux, Indledning til de skiønne Konster, oversat af J. Hvas	39
Bech (Jens) om Tarveligheds Indskydelse i et Folks Tilstand, Virksomhed og Sæder	1. 2
— — Ydmygheds Indflydelse paa Christendommens Væsen	5
Beck (Bernhard Henrik) til et høygunstigt Publikum	8
Biel (Charlotta Dorothea) den alt for lønlige Beyler	5
— — den kierlige Datter	sammest.
Bondespeyl, af J. E. D. V.	1. 2
Borrebye (O. Andr.) Anviisning til den praktiske Agerdyrkning	39

No.

Bynch (Josias) den politiske Kandestøber . 1. 2
Breve (moralske) til Hiertets Dannelse, oversatte af J. Bech . 10

C.

Critique (de Retsindiges) over den homiletiske Journal . 1. 2

D.

Dahlin (Hofkanzler) Philanti Reyse til Dyderues Be . 21

E.

Æstermæle, den brave dramatiske Journalistes . . ibid.
Egne Tanker og Erfaringer, af en Præst . 40
Elkiær (Iver) Huusholdnings-Kierne af den danske Lov om Landvæsenet . 8
Evald (Johannes) Pebersvendene, et Lystspil i 5 Handlinger . 11

F.

Forsætter (mine) følger af mine Overbeviisninger . 47. 48
Forsøg til en Landværns Indretning i Dannemark . 16

No.

G.

Gabriels Giensvar til Helvedes Fyrste om hans Beskyldning mod Nordfolket . 6
Gellerts (C. T.) moralske Forelæsninger, oversatte af Wandal, 1ste Bind . 17
— — — 2det Bind . 41
Gunnerus (N. D.) Tentamen Oeconomico-Botanicum de usu plantarum indigenarum in Arte Tinctoria . 40

H.

Hammer (C.) norsk Huusholdnings-Kalender . . 33
Hansen (Peder) hellige Taler i Kabinettet paa Kronborg for Dronning Carolina Mathilda . . 6
Hell (Prof.) Traktat om Venus's Gang . 24
Historie (vort Tal-Lotteries) . 4
Herbergeri (Valerii) Passions Timeviser . 25
Horster (Joachim Friderich) kort Udtog af de bibelske Historier til Brug i Skolerne . . 27

J.

Jesu Kristi Levnets Historie, oversat af det Tydske . 45. 46
Irmene og Soliman, en Original-Tragedie i 5 rende Akter af J. C. B. . 23
Isderne, et Lystspil af Lessing, oversat ved Wandal . . 6

No.

K.

Kart over den sydøstlige Fierdendeel af Sielland . . 32
Kennikot, Efterretning om hans Bibelverk . . 18
Krag (T. C.) Prove af nye skrevne Fabler . . 29
Krisini Saga . . 42. 43

L.

Lange (D. J. C.) Borne-Vennen . 34. 35
Langebeck (J.) trende Skaldedigte til Oplysning i vore Tiders Historie . 7
Lillelund (Thomas) Danmarkes Kirkehistorie . . 44
— — Sendebrev til hans forrige Tilhørere i Ulstrup og Grundved Sogne . 44
Lous (Christ. Carol.) Tentamina Experimentorum ad Compassum perficiendum . . 13
Lovtale over Erik Eyegod . 33
Luther (Dr. Morten) Levnets-Beskrivelse af Schrøck, oversat af H. J. Birch . 45. 46
Lybecker (Joh. Ludvig) upartiske Tanker til videre alvorlig Eftertanke om de danske Kiøbstæders Tarv og Trang ꝛc. . 12
Løgnere (de Kiøbenhavnske) . 4

M.

Magasin (det Bergenske) . 50
Magazin (det nye historiske) ved H. J. Birch . . 29

No.

Marcussen (M. C.) bibelske Kronologie . . 30
— — Bibelske Metaphysico . 42. 43
Monrad (Severinus) Vita Einari Tampeskielver . . 1. 2
— — de Vita Tangbrandi . 37
Musarion, 1ste Bog . 51. 52

N.

Nachrichten (besondere) von den Opfern der Staaten . 7
Nannestad (D. Nikolai) Veyledning til en forbedret Kristendoms Undervisning for Børn og Ungdom . 6
Naturlære (forsøgende) af Fransk oversat af Andreas Hammer . 23

O.

Orton (Joh) tre Taler om Evighededen . . 11

P.

Paars (Peder) af Ludvig Holberg . 9
Priebst (C. A.) tvende Prædikener . 3
Prøver af danske Satirer i poetiske Breve . . 31
Puncteerbog, en Karinus, og ganske nye . . 23

R.

Rambachs (D. J. J.) Saliggiørelses Orden, samt bibelske Spørsmaale . 47. 48

No.

Resewitz (H. G.) die Erziehung des Bürgers . . 32

S.

Samtale i de Dodes Rige . . 5
Schlegel (J. H.) Samlung zur dänischen Geschichte . . 10
Schytte (Andreas) Staternes indvortes Regiering . . 19. 20. 21
Skrivelse til Forfatteren af den dramatiske Journal . . 22
Suhm (Peter Fridrich) Samlinger, IVde Stykke . . 25
— — Historie om de fra Norden udvandrede Folk . . 35. 36
Svar til Forfatteren af en dansk Patriots Betænkning over de udgivne Kommando-Ord for den danske Armee . . 31

T.

Tagregister (historisches) Friedrichs des Vierten . . 32
Tanker til hvilke den dramatiske Journals anden Aargang har givet Anledning . . 28

No.

Teilman (Anders Carl) Betænkninger over Hr. Lykkens og Hr. Klausens Afhandlinger om Bøndergaardenes Størrelse . . 25
Thorning (Ove) Bibel- og Kirkehistorie . . 15. 16

V.

Viborger Samler . . 49
Vilhelmine, et prosaisk komisk Digt, oversat af O. G. M. . . 36
Vistenholz (Joh. Dit. Wilhelm) Priisskrift om Folkemængden i Bondestanden . . 4
Vivet (F. W.) Afhandling om det stemplede Papir . . 37. 38
Voltaire, Kongernes Stormklokke, ringet for de kristelige Magter . . 28
Vorm (J.) Forsøg til et Lexikon over danske, norske og islandske Mænd, 2den Deel . . 41

Æ.

Æreminde (mærkværdigt) over det lybekske Barn C. H. Heinecke . . 30

